This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

+ *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.

+ *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.

+ *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.

+ *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at `http://books.google.com/`

Это цифровая коиия книги, хранящейся для иотомков на библиотечных иолках, ирежде чем ее отсканировали сотрудники комиании Google в рамках ироекта, цель которого - сделать книги со всего мира достуиными через Интернет.

Прошло достаточно много времени для того, чтобы срок действия авторских ирав на эту книгу истек, и она иерешла в свободный достуи. Книга иереходит в свободный достуи, если на нее не были иоданы авторские ирава или срок действия авторских ирав истек. Переход книги в свободный достуи в разных странах осуществляется ио-разному. Книги, иерешедшие в свободный достуи, это наш ключ к ирошлому, к богатствам истории и культуры, а также к знаниям, которые часто трудно найти.

В этом файле сохранятся все иометки, иримечания и другие заииси, существующие в оригинальном издании, как наиоминание о том долгом иути, который книга ирошла от издателя до библиотеки и в конечном итоге до Вас.

Правила использовапия

Комиания Google гордится тем, что сотрудничает с библиотеками, чтобы иеревести книги, иерешедшие в свободный достуи, в цифровой формат и сделать их широкодостуиными. Книги, иерешедшие в свободный достуи, иринадлежат обществу, а мы лишь хранители этого достояния. Тем не менее, эти книги достаточно дорого стоят, иоэтому, чтобы и в дальнейшем иредоставлять этот ресурс, мы иредириняли некоторые действия, иредотвращающие коммерческое исиользование книг, в том числе установив технические ограничения на автоматические заиросы.

Мы также иросим Вас о следующем.

- Не исиользуйте файлы в коммерческих целях.
  Мы разработали ирограмму Поиск книг Google для всех иользователей, иоэтому исиользуйте эти файлы только в личных, некоммерческих целях.

- Не отиравляйте автоматические заиросы.
  Не отиравляйте в систему Google автоматические заиросы любого вида. Если Вы занимаетесь изучением систем машинного иеревода, оитического расиознавания символов или других областей, где достуи к большому количеству текста может оказаться иолезным, свяжитесь с нами. Для этих целей мы рекомендуем исиользовать материалы, иерешедшие в свободный достуи.

- Не удаляйте атрибуты Google.
  В каждом файле есть "водяной знак" Google. Он иозволяет иользователям узнать об этом ироекте и иомогает им найти доиолнительные материалы ири иомощи ирограммы Поиск книг Google. Не удаляйте его.

- Делайте это законно.
  Независимо от того, что Вы исиользуйте, не забудьте ироверить законность своих действий, за которые Вы несете иолную ответственность. Не думайте, что если книга иерешла в свободный достуи в США, то ее на этом основании могут исиользовать читатели из других стран. Условия для иерехода книги в свободный достуи в разных странах различны, иоэтому нет единых иравил, иозволяющих оиределить, можно ли в оиределенном случае исиользовать оиределенную книгу. Не думайте, что если книга иоявилась в Поиске книг Google, то ее можно исиользовать как угодно и где угодно. Наказание за нарушение авторских ирав может быть очень серьезным.

О программе Поиск кпиг Google

Миссия Google состоит в том, чтобы организовать мировую информацию и сделать ее всесторонне достуиной и иолезной. Программа Поиск книг Google иомогает иользователям найти книги со всего мира, а авторам и издателям - новых читателей. Полнотекстовый иоиск ио этой книге можно выиолнить на странице `http://books.google.com/`

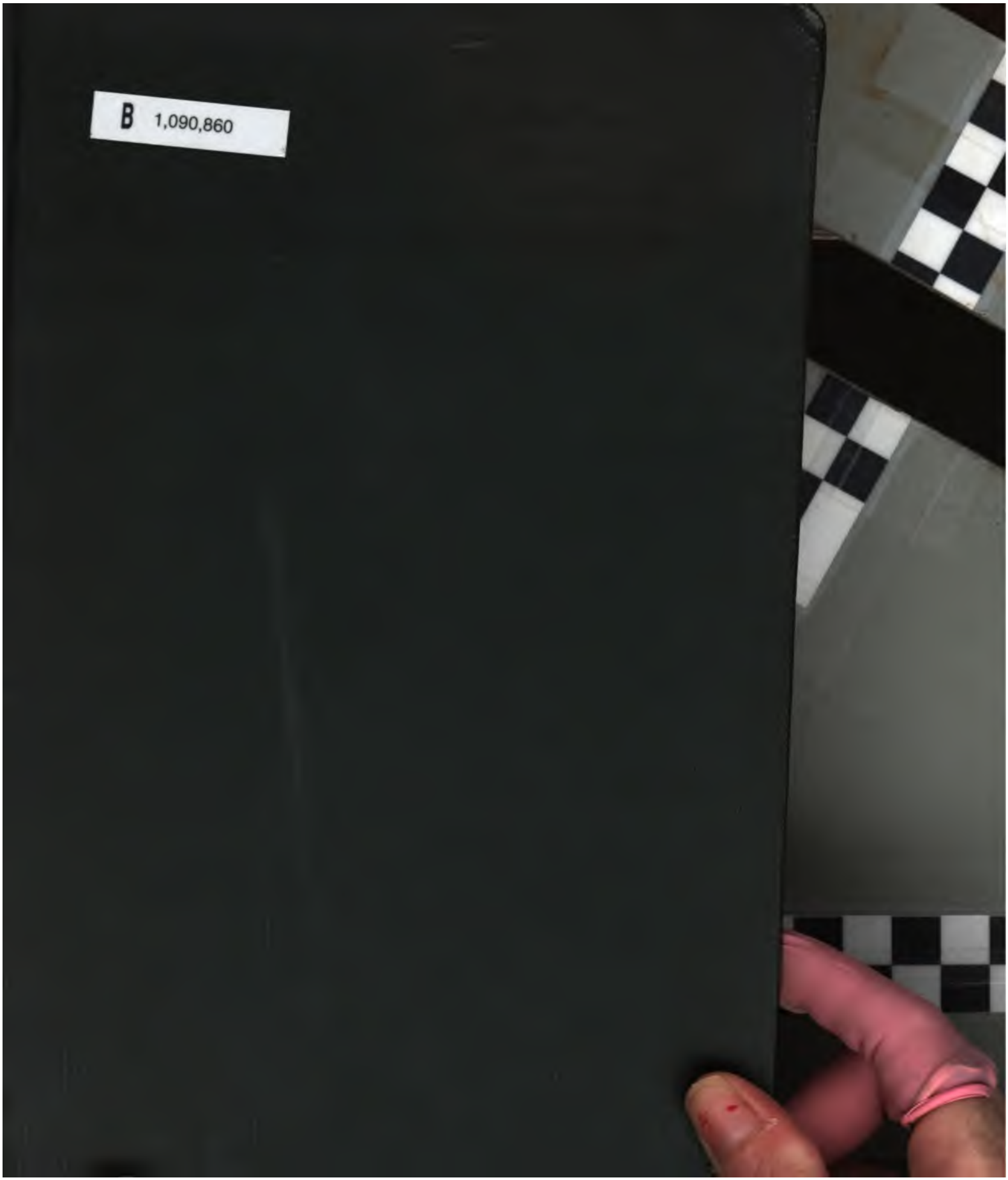
B 1,090,860

Позабывъ или не зная рѣки Дрина, онъ вспомнилъ Ситницу на Косовомъ—полѣ, на которой погибъ Милошъ, также наполнивъ её турецкими тѣлами и конями. Это, какъ говорятъ черногорцы, «утекла му ријеч»—сорвалось слово, которому тутъ нѣтъ мѣста. Такихъ несообразностей полна сербская поэзія.

Вопреки исторіи у него Муратъ не умираетъ самъ подъ Кроей; а его убиваетъ Скандербегъ; убилъ-бы онъ и сына его Мехмеда, но уступилъ его мольбамъ и заступничеству своего родственника Амежи, оставилъ его въ живыхъ и отправилъ въ Стамболъ, чтобы онъ тамъ поразсказалъ о своей женитьбѣ (Муратъ въ письмѣ къ Скандербегу писалъ, что онъ идетъ со сватами, чтобы женить своего сына на кроянкѣ дѣвушкѣ) и какъ Скандербегъ обдарилъ его отца и особенно его нарядныхъ сватовъ.

Качичъ заставляетъ Мурата разсказывать довольно пространно всѣ свои пораженія и въ молитвѣ къ Магомету, пригрозить, что, если онъ не поможетъ туркамъ, то онъ Муратъ поклонится «папи латинскому», и заключаетъ все такою насмѣшкой надъ нимъ:

То изусти, а душу испусти
Под Кројаном, на пољу равному,
И полети к свецу Мухамеду,
Тер се Мурат с њиме барабари,
Близу свеца, подвив ноге, сиде,
Лулу пијући, на ватри се гријући
(ст. 220—225).

Если записанную нами пѣсню считать воспроизведеніемъ пѣсни Качича; то и въ послѣдней мы находимъ ясныя указанія на то, что она представляетъ собою тоже передѣлку какой-то пѣсни, при чемъ, гонясь за историческою вѣрностью, Качичъ многое выбрасываетъ, передѣлываетъ и исправляетъ, часто очень неудачно и всегда съ ущербомъ поэтическому достоинству пѣсни. Въ нашей пѣснѣ мы находимъ именно тѣ мѣста, которыя Качи-

чемъ были выброшены или остались въ неисправленномъ имъ видѣ. Откуда-же все это взялъ пѣвецъ, современный намъ Васоевичъ? Этого не могло-бы быть, еслибъ онъ не имѣлъ чего-нибудь дуугого, кромѣ Качича. Но Качича онъ, очевидно, не имѣлъ; это старая пѣсня, которая поется въ Васоевичахъ и Кучахъ. Да какъ имъ и пользоваться книгой Качича, напечатанной латиницей, когда эти люди и своей грамоты не знаютъ? Книжечка Качича «Разговор угодни» была очень распространена въ сербско-хорватскомъ Приморьѣ. Вотъ что по этому поводу говоритъ самъ приморецъ Д. Живалевичъ въ своемъ соч. «Андрија Качић Миошић» (Нови-Сад 1893): «Приморецъ морякъ и теперь, отправляясь изъ дома, въ свой скромный сундучекъ рядомъ съ иконой св. Николая, который его сопровождаетъ и хранитъ на морѣ, кладетъ и качичеву *пъсмарицу* и носитъ её съ собою по морской пучинѣ; а только успокоится послѣ жестокой бури, раскроетъ её и читаетъ про себя или товарищамъ *храбренија војевања и гласовита јунаштва својих дида и шукундида*» (подчеркнуты слова Качича; ст. 114).

Отъ Приморцевъ могли познакомиться съ Качичемъ скорѣе всего жители западной части Черногоріи — цермничане, нѣгуши цекличи, цуцы, которые находятся въ постоянныхъ сношеніяхъ. съ ними. И дѣйствительно у нѣкоторыхъ здѣсь мы и теперь находили Качича, тѣмъ болѣе что многіе изъ нихъ болтаютъ по-итальянски и знаютъ латиницу. Но ни на одной сербской пѣснѣ не видно его вліянія. Всѣ эти пѣсни представляютъ собою самостоятельныя произведенія народныхъ пѣвцовъ со всѣми достоинствами и недостатками народной поэзіи и возникли раньше, чѣмъ появилась книжка Качича, кромѣ тѣхъ, конечно, въ которыхъ воспѣваются и событія позднѣйшаго времени. Нѣтъ слѣдовъ этого вліянія ни на «бугарштицахъ», которыя, по словамъ В. Богишича, въ XVI и XVII вв. приходятъ уже въ упадокъ (стр. 74).

Въ черногорскихъ пѣсняхъ, собранныхъ С. Милутиновичемъ, г. Сёрензенъ открываетъ заимствованные у Качича обороты и цѣлые стихи (Arch. XX стр. 108—109); но это дѣло С. Милу-

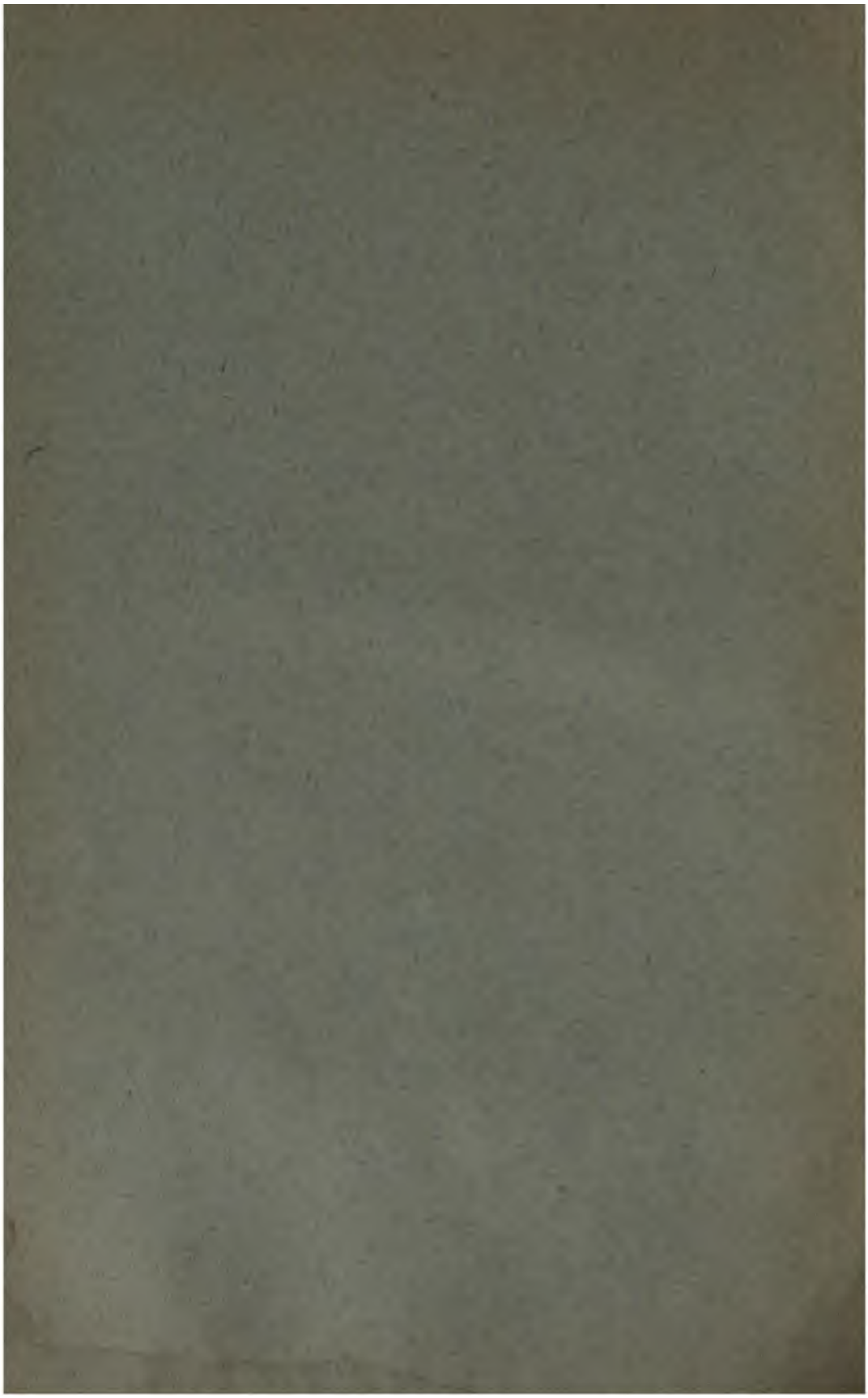

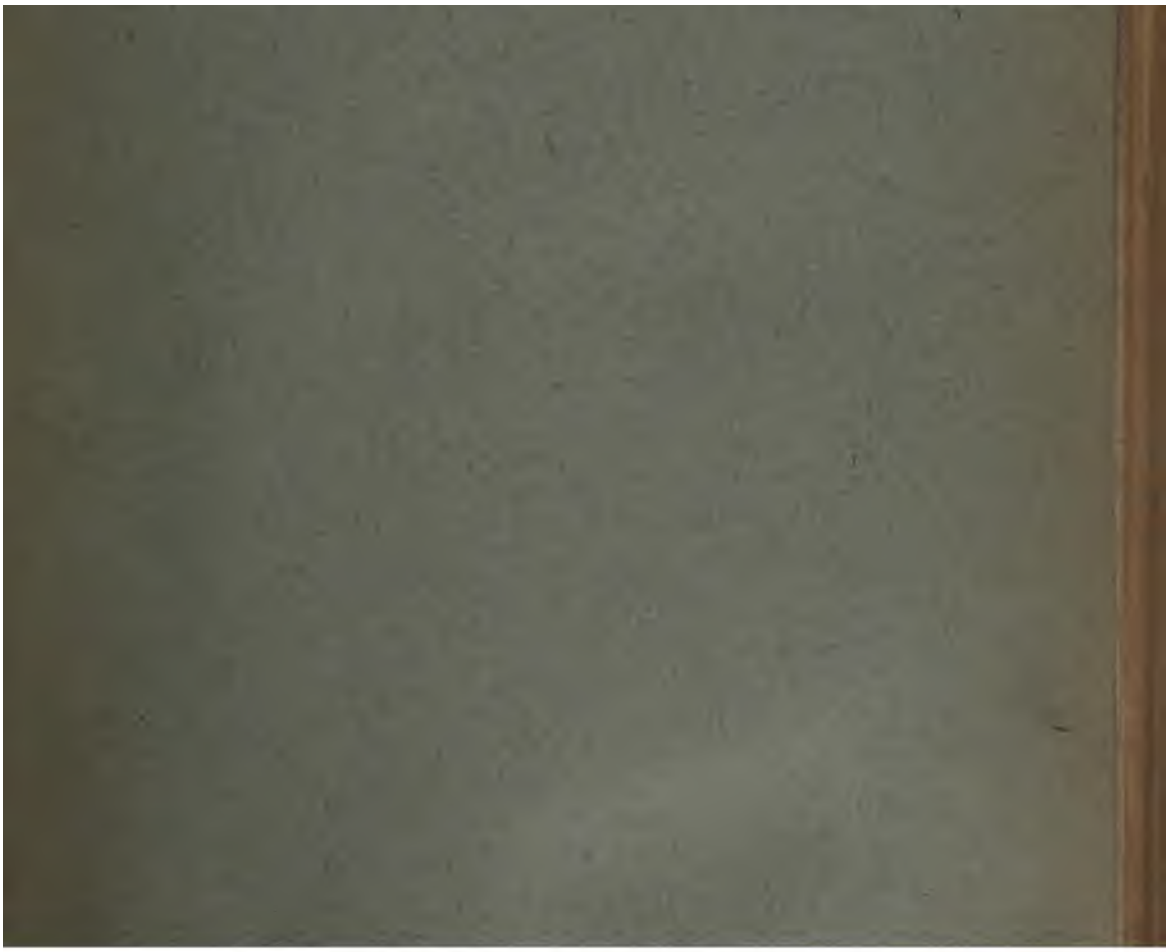

СБОРНИКЪ

ОТДѢЛЕНІЯ РУССКАГО ЯЗЫКА И СЛОВЕСНОСТИ

(ИМПЕРАТОРСКОЙ) АКАДЕМІИ НАУКЪ.

ТОМЪ ВОСЬМИДЕСЯТЫЙ.

80

САНКТПЕТЕРБУРГЪ, 1905.

ПРОДАЕТСЯ У КОММИССІОНЕРОВЪ ИМПЕРАТОРСКОЙ АКАДЕМІИ НАУКЪ:
И. И. Глазунова и К. Л. Риккера въ Санктпетербургѣ; Н. П. Карбасникова въ Санктпетербургѣ, Москвѣ, Варшавѣ и Вильнѣ; М. В. Клюкина въ Москвѣ; И. Я. Оглоблина въ Санктпетербургѣ и Кіевѣ; Е. П. Распопова въ Одессѣ; Н. Киммеля въ Ригѣ; у Фосса (Г. Зоргенфрей) въ Лейпцигѣ; у Г. Люзакъ и Комп. въ Лондонѣ, а также и въ Книжномъ складѣ Императорской Академіи Наукъ.

Цѣна этого тома Сборника *3 рубля 50 коп.*

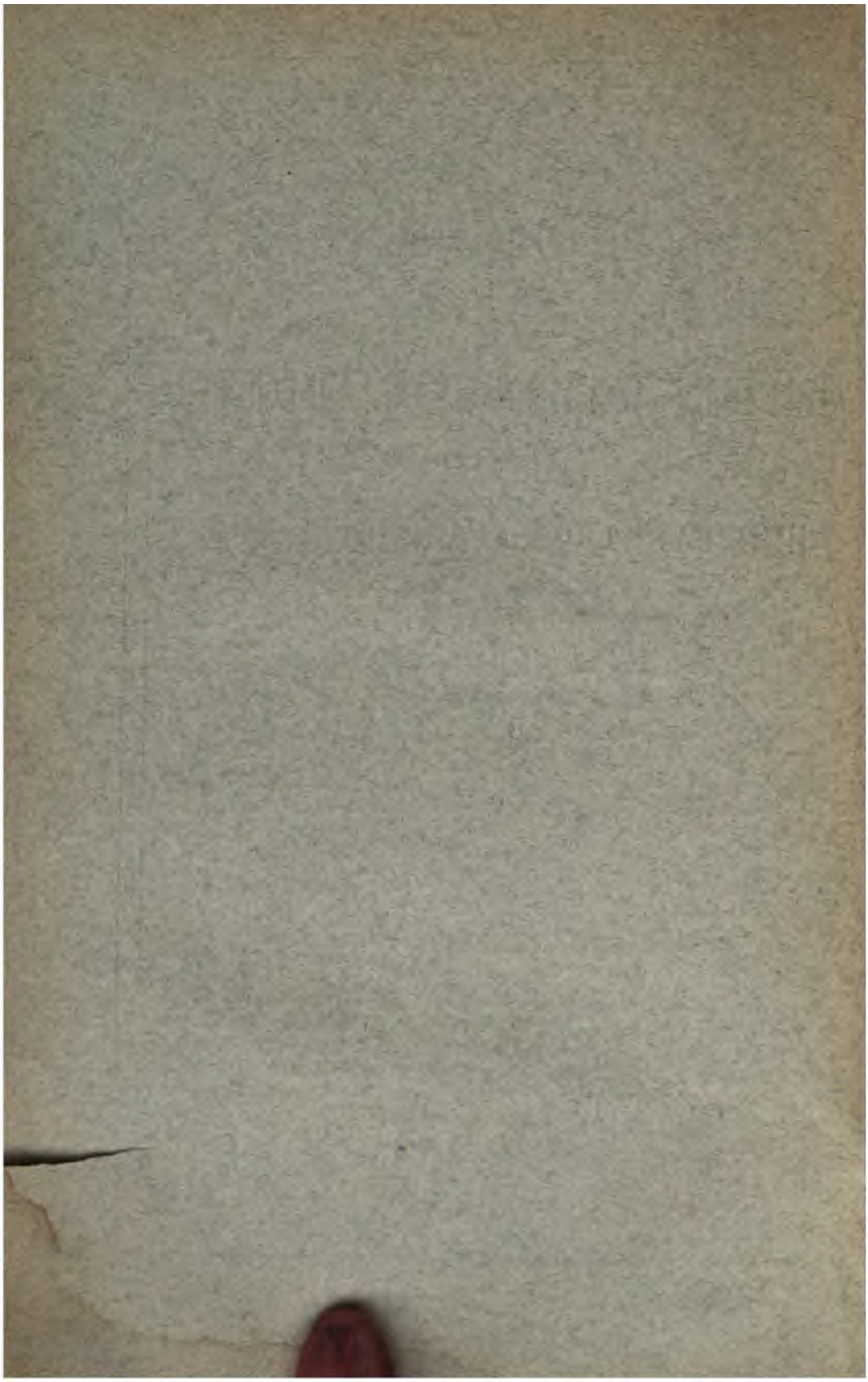

СБОРНИКЪ

ОТДѢЛЕНІЯ РУССКАГО ЯЗЫКА И СЛОВЕСНОСТИ

ИМПЕРАТОРСКОЙ АКАДЕМІИ НАУКЪ.

ТОМЪ ВОСЬМИДЕСЯТЫЙ.

САНКТПЕТЕРБУРГЪ.
ТИПОГРАФІЯ ИМПЕРАТОРСКОЙ АКАДЕМІИ НАУКЪ.
Вас. Остр., 9 лин., № 12.
1905.

Напечатано по распоряженію Императорской Академіи Наукъ.
С.-Петербургъ, Октябрь 1905 года.

Непремѣнный Секретарь, Академикъ *С. Ольденбургъ*.

Томъ XV. Свѣдѣнія и замѣтки о малоизвѣстныхъ и неизвѣстныхъ памятникахъ. LXVI—LXXX и Указатели ко II т. И. И. Срезневскаго. — **Палеографическія наблюденія по памятникамъ греческаго письма,** И. И. Срезневскаго. — **Отрывки греческаго текста. каноническихъ отвѣтовъ русскаго митрополита Іоанна II,** А. С. Павлова. — **Матеріалы для исторіи Пугачевскаго бунта,** Я. К. Грота. — Цѣна 1 р. 50 к.

Томъ XVI. Исторія Россійской Академіи. Вып. III. М. Сухомлинова. — Цѣна 1 р. 75 к.

Томъ XVII. Апокрифическія сказанія о Ветхозавѣтныхъ лицахъ и событіяхъ по рукописямъ Соловецкой библіотеки, И. Я. Порфирьева.—**Іерусалимъ и Палестина въ русской литературѣ, наукѣ, живописи и переводахъ (Матеріалы для библіографіи),** С. И. Пономарева. — **Замѣтки о языкѣ и народной поэзіи въ области великорусскаго нарѣчія,** М. А. Колосова.—Ц. 2 р.

Томъ XVIII. Екатерина II и Густавъ III, Я. К. Грота. — **Воспоминанія о четырехсотлѣтнемъ юбилеѣ Упсальскаго университета,** Я. К. Грота.—**Подлинники писемъ Гоголя къ Максимовичу и напечатанные отрывки изъ нихъ,** С. И. Пономарева. — **Библіографическія и историческія замѣтки. Орѣховецкій договоръ. Происхожденіе Екатерины I,** Я. К. Грота. — **Рѣчь въ торжественномъ собраніи Императорской Академіи Наукъ по случаю Столѣтняго юбилея Александра I,** М. И. Сухомлинова.—**На память о Бодянскомъ, Григоровичѣ и Прейсѣ, первыхъ преподавателяхъ славянской филологіи,** И. И. Срезневскаго. — **Отчетъ комиссіи о присужденіи преміи графа П. А. Кушелева-Безбородки за біографію канцлера князя А. А. Безбородки,** Я. К. Грота. — **Замѣтки о сущности нѣкоторыхъ звуковъ Русскаго языка,** Я. К. Грота. — **Новые труды преосвященнаго Порфирія Успенскаго,** С. И. Пономарева. — Цѣна 2 р.

Томъ XIX. Исторія Россійской Академіи. Выпускъ четвертый. М. И. Сухомлинова.—**Чешскія Глоссы въ Mater verborum.** Разборъ А. О. Патеры и дополнительныя замѣчанія И. И. Срезневскаго. — Цѣна 2 р.

Томъ XX. Некрологъ князя Вяземскаго, составленный акад. Я. К. Гротомъ. — **Екатерина II въ перепискѣ съ Гриммомъ,** Я. К. Грота. — **Слово о двѣнадцати снахъ Шаханши, по рукописямъ XV вѣка,** академика А. Н. Веселовскаго. — **О славянскихъ редакціяхъ одного апологa Варлаама и Іоасафа.** А. Н. Веселовскаго. — **Свѣдѣнія и замѣтки о малоизвѣстныхъ и неизвѣстныхъ памятникахъ. LXXXI—XC,** И. И. Срезневскаго. — **Отчетъ о дѣятельности Отдѣленія русскаго языка и словесности за 1878 годъ,** составленный академикомъ М. И. Сухомлиновымъ. — **Заботы Екатерины II о народномъ образованіи.** Я. К. Грота. — **Князь Вяземскій.** М. И. Сухомлинова. — **Памяти кн. Вяземскаго.** С. И. Пономарева. — **Разысканія въ области русскаго духовнаго стиха: I,** академика А. Н. Веселовскаго. Къ книгѣ приложены портреты кн. П. А. Вяземскаго и А. В. Никитенка. Цѣна 2 руб.

Томъ XXI. Записки объ ученыхъ трудахъ И. В. Ягича и А. Н. Веселовскаго составленныя ак. Я. К. Гротомъ. — **Русско-нищенскій словарь** Минской губерніи мѣстечка Семежова. — **Старообрядческій синодикъ,** А. Н. Пыпина. — **Разысканія въ области русск. духовнаго стиха: II,** акад. А. Н. Веселовскаго. — **Диссидентскій вопросъ въ Польшѣ,** И. А. Чистовича. — **Екатерина II въ перепискѣ съ Гриммомъ.** Ст. II, Я. К. Грота. — **Фріульскіе Славяне.** И. И. Срезневскаго. — **Дополненіе къ Бѣлорускому словарю.** И. И. Носовича. — **Отчетъ Отдѣленія р. яз. и слов. за 1879 г.,** составленный М. И. Сухомлиновымъ.—**Нѣсколько припоминаній о научной дѣятельности А. Е. Викторова.** И. И. Срезневскаго. Цѣна 2 руб.

Томъ XXII. Исторія Россійской Академіи. М. И. Сухомлинова. Выпускъ V.— **Южно-русскія былины:** I—II, ак. А. Н. Веселовскаго. — **Croissans-crescens и средневѣковыя легенды о половой метаморфозѣ,** ак. А. Н. Веселовскаго. — **О Ксанфинѣ, греческая Трапезунтская былина Византійской эпохи.** Г. С. Дестуниса. — **Свѣдѣнія и замѣтки о малоизвѣстныхъ и неизвѣстныхъ памятникахъ. XCI.** И. И. Срезневскаго. — **Отчетъ Отдѣленія русскаго языка и словесности за 1880 г.,** съ некрологомъ И. И. Срез-

Томъ XXXVII. Исторія Россійской Академіи. Вып. VII. М. И. Сухомлинова. — Цѣна 1 руб. 75 коп.

Томъ XXXVIII. Вопросъ о Кириллѣ и Меѳодіи въ славянской филологіи. И. В. Ягича. — **Странствующій Жидъ.** Предсмертное произведеніе Жуковскаго. — **«Книги законныя», содержащія въ себѣ, въ древне-русскомъ переводѣ, византійскіе законы земледѣльческіе, уголовные, брачные и судебные.** А. Павлова. — **Взглядъ на учебную часть въ Россіи въ XVIII столѣтіи до 1782 г.** Гр. Д. А. Толстого. — **Академическая гимназія въ XVIII столѣтіи, по рукоп. документамъ архива Акад. Наукъ.** Графа Д. А. Толстого. — **Академическій университетъ въ XVIII столѣтіи, по рукоп. документамъ архива Акад. Наукъ.** Гр. Д. А. Толстого. — **Къ изданію Иліады въ переводѣ Гнѣдича.** С. И. Пономарева. — **Отчетъ о дѣятельности II Отдѣленія Императорской Академіи Наукъ за 1885 г.,** сост. акад. А. Н. Веселовскимъ. Цѣна 2 руб.

Томъ XXXIX. Источники для исторіи славянской филологіи, томъ I: Письма Добровскаго и Копитара въ повременномъ порядкѣ. Трудъ орд. акад. И. В. Ягича. (Съ портретомъ и 2 снимками автографовъ). Цѣна 2 руб.

Томъ XL. Нѣсколько разъясненій по поводу замѣчаній о кн. «Русское Правописаніе». Записка Я. К. Грота. — **Изъ исторіи романа и повѣсти.** Матеріалы и изслѣдованія, А. Н. Веселовскаго. — **Древнія поученія на воскресные дни Великаго поста.** Е. В. Пѣтухова. — **Къ вопросу о славянскомъ переводѣ Евангелія.** Г. А. Воскресенскаго. — **Изъ ученой дѣятельности Спирид. Юрьев. Дестунниса. Его переводъ сравнительныхъ жизнеописаній Плутарха.** Г. С. Дестунниса. Цѣна 2 руб.

Томъ XLI. Отчетъ о третьемъ присужденіи Пушкинскихъ премій въ 1886 году, составленный Я. К. Гротомъ. — **Городскія училища въ царствованіе императрицы Екатерины II.** Графа Д. А. Толстого. — **Матеріалы для изученія быта и языка русскаго населенія Сѣверо-Западнаго края,** собранные и приведенные въ порядокъ П. В. Шейномъ. Томъ I, часть I. — **Отчетъ о дѣятельности Отдѣленія русскаго языка и словесности въ 1886 году,** составленный А. Ѳ. Бычковымъ. Цѣна 3 руб.

Томъ XLII. Къ Библіографіи церковно-славянскихъ печатныхъ изданій въ Россіи. Э. Калужняцкаго. — **Народная поэзія.** Ѳ. И. Буслаева. — **Къ вопросу о Кириллахъ-авторахъ въ древней русской литературѣ.** Е. Пѣтухова. — **Пушкинъ, его лицейскіе товарищи и наставники.** Нѣсколько статей Я. К. Грота съ присоединеніемъ и другихъ матеріаловъ. Ц. 3 р.

Томъ XLIII. Отъ Второго Отдѣленія Академіи Наукъ. — Торжественное собраніе Отдѣленія русскаго языка и словесности 22 ноября 1887 года, посвященное чествованію К. Н. Батюшкова. — Очеркъ личности и поэзіи Батюшкова, рѣчь академика Я. К. Грота. — **Характеристика Батюшкова какъ поэта,** рѣчь члена-корреспондента Императорской Академіи Наукъ. Л. Н. Майкова. — **Изъ исторіи русской переводной повѣсти XVIII вѣка.** Академика А. Н. Веселовскаго. — **Отчетъ о дѣятельности Второго Отдѣленія Императорской Академіи Наукъ,** составленный Предсѣдательствующимъ въ Отдѣленіи ординарнымъ академикомъ Я. К. Гротомъ. — **Исторія Россійской Академіи.** Выпускъ VIII и послѣдній. Академика М. И. Сухомлинова. — **Указатель ко всѣмъ восьми выпускамъ Исторіи Россійской Академіи.** — Цѣна 2 руб.

Томъ XLIV. Хронологическая канва для біографіи Пушкина. Составилъ Я. К. Гротъ. Изданіе второе, съ дополненіями С. И. Пономарева. — **Пушкинъ въ родной поэзіи.** С. И. Пономарева. — **Изъ исторіи романа и повѣсти. Славяно-романскій отдѣлъ.** А. Н. Веселовскаго. — **Приложенія. — Симбирская молвь.** А. Мотовилова. — Цѣна 2 руб.

Томъ XLV. Черногорія въ ея прошломъ и настоящемъ. Географія. — Исторія. — Этнографія. — Археологія. — Современное положеніе. Составилъ П. Ровинскій. Томъ I: Географія. Исторія. — Цѣна 3 руб.

Томъ XLVI. Четвертое присужденіе Пушкинскихъ премій.—Отчетъ о дѣятельности Второго Отдѣленія Императорской Академіи Наукъ за 1888 годъ, составленный М. И. Сухомлиновымъ.—**Третье присужденіе премій имени графа Д. А. Толстого. — Матеріалы для исторіи русской литературы. Нико-**

этому приложены портреты: моск. митроп. Филарета и П. И. Рычкова. Цѣна 1 руб. 50 коп.

Томъ III. Древніе Славянскіе памятники іюсеваго письма, съ описаніемъ ихъ и съ замѣчаніями объ особенностяхъ ихъ правописанія и языка, И. И. Срезневскаго. — Цѣна 1 р. 50 к.

Томъ V [вып. I*. **Воспоминанія о научной дѣятельности митрополита Евгенія.** И. И. Срезневскаго, съ прибавленіями гг. Полѣнова и Саввaитова, съ письмами къ Городчанинову и Анастасевичу. — **Переписка Евгенія съ Державинымъ,** Я. К. Грота, съ письмами къ гр. Хвостову и къ К. К. Гирсу. — **О словаряхъ Евгенія,** А. Ѳ. Бычкова, съ перепискою между Преосв. и Ермолаевымъ и съ друг. приложеніями. — *Нѣтъ въ продажѣ*].

Тоже, вып. II. **Переписка А. Х. Востокова въ повременномъ порядкѣ,** съ объяснительными примѣчаніями И. И. Срезневскаго.—Цѣна 1 р. 50 к.

Томъ VII. О трудѣ Горекаго и Невоструева: «Описаніе славянскихъ рукописей Синодальной библіотеки», записка И. И. Срезневскаго.—**Записка о томъ же,** А. Ѳ. Бычкова. — **Дополненія къ исторіи масонства въ Россіи XVIII столѣтія,** П. П. Пекарскаго. — **Толковый словарь В. И. Даля,** записка Я. К. Грота. — **О зоологическихъ названіяхъ въ словарѣ Даля,** записка Л. И. Шренка. — **О ботаническихъ названіяхъ въ словарѣ Даля,** замѣтка Ф. И. Рупрехта.— **Дополненія и замѣтки къ словарю Даля,** Я. К. Грота. — **Дополненіе къ областному словарю,** Н. Я. Данилевскаго. — **Объясненіе темныхъ и испорченныхъ мѣстъ русской лѣтописи,** Я. К. Эрбена. — **Разсмотрѣніе рецензій «Описанія рукописей Синодальной Библіотеки»,** статья К. И. Невоструева. — **О греческомъ кондакарѣ XII—XIII в.,** архим. Амфилохія. — **Итальянскіе архивы и матеріалы для славянской исторіи** В. Макушева.—**Отчеты о дѣятельности Отдѣленія за 1868 и 1869 гг. и очеркъ біографіи А. С. Норова,** сост. А. В. Никитенко.—Цѣна 1 р. 50 к.

Томъ VIII. Ломоносовъ какъ писатель. Сборникъ матеріаловъ для разсмотрѣнія авторской дѣятельности Ломоносова. Составилъ А. Будиловичъ. — **Матеріалы для библіографіи литературы о Ломоносовѣ,** С. И. Пономарева. — **Замѣчанія объ изученіи русскаго языка и словесности въ среднихъ учебныхъ заведеніяхъ,** И. Срезневскаго. — **Итальянскіе архивы и хранящіеся въ нихъ матеріалы для славянской исторіи. — II. Неаполь и Палермо. III. Неаполь, Бари и Анкона,** В. Макушева.—Цѣна 1 р. 50 к.

***Томъ IX. Историческія бумаги, собранныя К. Н. Арсеньевымъ.** Приведены въ порядокъ и изданы П. П. Пекарскимъ съ біографіею и портретомъ Арсеньева. — (*Не имѣется*).

Томъ X. Воспоминаніе о Сперанскомъ, А. В. Никитенко. — **Петръ Великій, какъ просвѣтитель Россіи,** Я. К. Грота.—**Словарь русскихъ гравированныхъ портретовъ,** Д. А. Ровинскаго. — **Когда основаны Уфа и Самара,** П. П. Пекарскаго. — **Повѣсть о судѣ Шемяки,** М. И. Сухомлинова. — **Библіографическія находки во Львовѣ,** Я. Ѳ. Головацкаго. — **Дополненія къ словарю Даля,** П. В. Шейна. — **Воспоминанія о Далѣ и Пекарскомъ,** Я. К. Грота.—Цѣна 1 р. 50 к.

Томъ XI. Исторія Россійской Академіи. Выпускъ первый. М. И. Сухомлинова. — **Записка о путешествіи въ Швецію и Норвегію,** Я. К. Грота. — **Русскій театръ въ Петербургѣ и Москвѣ (1749 — 1774),** М. Н. Лонгинова.—**Дополненіе къ очерку славяно-русской библіографіи В. М. Ундольскаго,** сост. Я. Ф. Головацкимъ.—**Дополненія и замѣтки І. Ф. Наумова къ Толковому словарю Даля.** Къ книгѣ приложенъ портретъ академика Пекарскаго.— Цѣна 2 р.

Томъ XII. Свѣдѣнія и замѣтки о малоизвѣстныхъ и неизвѣстныхъ памятникахъ XLI—LXV, И. И. Срезневскаго. — **Сборникъ Бѣлорусскихъ пословицъ.** И. И. Посовича. — Цѣна 1 р. 50 к.

Томъ XIII. Общественная и частная жизнь Августа Людвига Шлецера, имъ самимъ описанная. Пребываніе и служба въ Россіи, отъ 1761 до 1765 г. Извѣстія о тогдашней русской литературѣ. Перев. съ нѣм. съ примѣч. и прилож. В. Кеневича (съ портретомъ Шлецера). Цѣна 1 р. 50 к.

Томъ XIV. Исторія Россійской Академіи. Выпускъ второй. М. И. Сухомлинова.—Цѣна 1 р. 50 к.

премій. И. Поминка о Г. Р. Державинѣ. Чтеніе акад. К. Н. Бестужева-Рюмина. — **Отчетъ о дѣятельности Отдѣленія русскаго языка и словесности за 1893 годъ,** составленный акад. К. Н. Бестужевымъ-Рюминымъ. — **Боккачьо, его среда и сверстники,** акад. А. Н. Веселовскаго. Т. II. — **Апокрифическія сказанія,** акад. Н. С. Тихонравова. Ц. 2 р. 50 к.

***Томъ LIX. «Онежскія былины,** записанныя А. Ѳ. Гильфердингомъ лѣтомъ 1871 года». Изд. 2-е. Томъ I (1894 г.): (съ портр. А. Ѳ. Г-га). *Нѣтъ болѣе въ продажѣ.*

Томъ LX. Онежскія былины. Томъ II (съ 2 портр.: Рябинина и Щеголенка и нотами). 1896 г. Цѣна 2 рубля

Томъ LXI. Онежскія былины. Томъ III. Выпускъ 1-ый. 1900 г. Цѣна 2 руб. [*Выпускъ 2-ой: Словарь и Указатели — печатается*].

Томъ LXII. Источники для исторіи славянской филологіи. Томъ II. Новыя письма Добровскаго, Копитара, и другихъ южныхъ и западныхъ славистовъ (Шафарика, Раича, Терлапча, Ганки, Кеппена и друг.). 1897. Цѣна 2 руб. 50 к.

Томъ LXIII. Краткій отчетъ о занятіяхъ заграницей доц. И. Спб. унив. П. А. Сырку въ лѣтніе мѣсяцы 1893 и 1894 гг. — Отчетъ о X-омъ присужденіи премій имени А. С. Пушкина въ 1894 г. — Отчетъ о дѣятельности Второго Отдѣленія И. Акад. Наукъ за 1894 г. — П. А. Ровинскій: **Черногорія въ ея прошломъ и настоящемъ. Томъ II, часть 1-ая:** *Этнографія.* Цѣна 3 руб.

Томъ LXIV. Записка о путешествіи по славянскимъ землямъ П. А. Лаврова. — **Отчетъ** проф. И. П. Филевича. — **Нѣсколько словъ о Нестеровомъ Житіи св. Ѳеодосія.** А. А. Шахматова. — **Шведская баллада объ увозѣ Соломоновой жены.** А. Н. Веселовскаго. — **Рукописные проложные отрывки въ собраніи Шафарика.** П. А. Сырку. — **Сентябрьская минея четья до-макарьевскаго состава.** М. Н. Сперанскаго. — **Автографы Пушкина, принадлежащіе графу И. И. Капнисту.** Л. Н. Майкова. — **Сказанія о Вавилонѣ, скиніи и св. Гралѣ. Нѣсколько матеріаловъ и обобщеній.** А. Н. Веселовскаго. — **Къ біографіи Ломоносова.** М. И. Сухомлинова. — **Отчетъ о дѣятельности Второго Отдѣленія Императорской Академіи Наукъ за 1895 годъ,** составл. акад. А. Ѳ. Бычковымъ. — **Отчетъ объ одиннадцатомъ присужденіи премій имени А. С. Пушкина въ 1895 году. — Отчетъ о присужденіи премій проф. Котляревскаго въ 1895 году. — Отчетъ о присужденіи Ломоносовской преміи въ 1895 г. — Разысканія въ области Гото-славянскихъ отношеній: I. Готы и ихъ сосѣди до V вѣка. Первый періодъ: Готы на Вислѣ.** Съ двумя картами. Ѳ. Брауна. Цѣна 2 руб. 50 коп.

Томъ LXV. Отчетъ о дѣятельности Второго Отдѣленія Императорской Академіи Наукъ за 1896 г., составленный акад. А. Ѳ. Бычковымъ. — **Обозрѣніе древнихъ русскихъ списковъ Кормчей книги.** (Съ 1 фототипическимъ снимкомъ). И. И. Срезневскаго. — **Замѣтка о Сборникѣ Кирши Данилова.** П. Н. Шеффера. — **Замѣтки о языкѣ „Повѣсти временныхъ лѣтъ" по Лаврентьевскому списку Лѣтописи.** Н. П. Некрасова. — **А. С. Кайсаровъ и его литературные друзья.** М. И. Сухомлинова. — **Замѣчанія о составѣ Толковой Палеи.** I—II. В. М. Истрина. — **В. А. Жуковскій въ Дерптѣ (Юрьевѣ).** Е. В. Пѣтухова. — **Западнорусскій сборникъ XV вѣка, принадлежащій Импер. Публичной Библіотекѣ, Q. I. № 391.** Е. Ѳ. Карскаго. — **Замѣтки о Литовскомъ языкѣ и словарѣ.** I—VIII. Еп. Антонія Барановскаго. Цѣна 3 руб.

Томъ LXVI. Отчетъ о дѣятельности Отдѣленія русскаго языка и словесности за 1897 г., составлени. ак. А. Ѳ. Бычковымъ. — **Отчетъ о присужденіи Ломоносовской преміи въ 1897 г. — XII-ое присужденіе премій имени А. С. Пушкина въ 1897 г.** — В. А. Францевъ: **А. С. Пушкинъ въ Чешской литературѣ** (съ дополненіемъ). — Ѳ. Вержбовскій: **Къ біографіи Адама Мицкевича** въ 1821—1829 гг. — **Отчетъ о присужденіи премій проф. А. А. Котляревскаго въ 1898 г.** — П. Симони: **Старинные сборники русскихъ пословицъ, поговорокъ, загадокъ и проч. XVII—XIX столѣтій.** I—II. — А. А. Шахматовъ: **Къ вопросу о происхожденіи Хронографа.** 1900. Цѣна 3 руб.

Томъ LXVII. Извлеченія изъ протоколовъ засѣданій Отдѣленія русск. языка и слов. за 1898 г.—Записка объ ученыхъ трудахъ Ф. Ѳ. Фортунатова.—**Записка** акад. А. Н. Пыпина **о бумагахъ, относящихся къ дѣлу о Новиковѣ**

этому приложены портреты: моск. митроп. Филарета и П. И. Рычкова. Цѣна 1 руб. 50 коп.

Томъ III. Древніе Славянскіе памятники іосоваго письма, съ описаніемъ ихъ и съ замѣчаніями объ особенностяхъ ихъ правописанія и языка, И. И. Срезневскаго. — Цѣна 1 р. 50 к.

Томъ V [вып. I*. **Воспоминанія о научной дѣятельности митрополита Евгенія.** И. И. Срезневскаго, съ прибавленіями гг. Полѣнова и Саввантова, съ письмами къ Городчанинову и Анастасевичу. — **Переписка Евгенія съ Державинымъ,** Я. К. Грота, съ письмами къ гр. Хвостову и къ К. К. Гирсу. — **О словаряхъ Евгенія,** А. Ѳ. Бычкова, съ перепискою между Преосв. и Ермолаевымъ и съ друг. приложеніями. — *Нѣтъ въ продажѣ*].

Тоже, вып. II. **Переписка А. Х. Востокова въ повременномъ порядкѣ,** съ объяснительными примѣчаніями И. И. Срезневскаго.—Цѣна 1 р. 50 к.

Томъ VII. О трудѣ Горскаго и Невоструева: «Описаніе славянскихъ рукописей Синодальной библіотеки», записка И. И. Срезневскаго.—**Записка о томъ же,** А. Ѳ. Бычкова. — **Дополненія къ исторіи масонства въ Россіи XVIII столѣтія,** П. П. Пекарскаго. — **Толковый словарь В. И. Даля,** записка Я. К. Грота. — **О зоологическихъ названіяхъ въ словарѣ Даля,** записка Л. И. Шренка. — **О ботаническихъ названіяхъ въ словарѣ Даля,** замѣтка Ф. И. Рупрехта.— **Дополненія и замѣтки къ словарю Даля,** Я. К. Грота. — **Дополненіе къ областному словарю,** Н. Я. Данилевскаго. — **Объясненіе темныхъ и испорченныхъ мѣстъ русской лѣтописи,** Я. К. Эрбена. — **Разсмотрѣніе рецензій «Описанія рукописей Синодальной Библіотеки»,** статья К. И. Невоструева. — **О греческомъ кондакарѣ XII—XIII в.,** архим. Амфилохія. — **Итальянскіе архивы и матеріалы для славянской исторіи** В. Макушева.—**Отчеты о дѣятельности Отдѣленія за 1868 и 1869 гг. и очеркъ біографіи А. С. Норова,** сост. А. В. Никитенко.—Цѣна 1 р. 50 к.

Томъ VIII. Ломоносовъ какъ писатель. Сборникъ матеріаловъ для разсмотрѣнія авторской дѣятельности Ломоносова. Составилъ А. Будиловичъ. — **Матеріалы для библіографіи литературы о Ломоносовѣ,** С. И. Пономарева. — **Замѣчанія объ изученіи русскаго языка и словесности въ среднихъ учебныхъ заведеніяхъ,** И. Срезневскаго. — **Итальянскіе архивы и хранящіеся въ нихъ матеріалы для славянской исторіи. — II. Неаполь и Палермо. III. Неаполь, Бари и Анкона,** В. Макушева.—Цѣна 1 р. 50 к.

***Томъ IX. Историческія бумаги, собранныя К. И. Арсеньевымъ.** Приведены въ порядокъ и изданы П. П. Пекарскимъ съ біографіею и портретомъ Арсеньева. — (*Не имѣется*).

Томъ X. Воспоминаніе о Сперанскомъ, А. В. Никитенко. — **Петръ Великій, какъ просвѣтитель Россіи,** Я. К. Грота.—**Словарь русскихъ гравированныхъ портретовъ,** Д. А. Ровинскаго. — **Когда основаны Уфа и Самара,** П. П. Пекарскаго. — **Повѣсть о судѣ Шемяки,** М. И. Сухомлинова. — **Библіографическія находки во Львовѣ,** Я. Ѳ. Головацкаго. — **Дополненія къ словарю Даля,** П. В. Шейна. — **Воспоминанія о Далѣ и Пекарскомъ,** Я. К. Грота.—Цѣна 1 р. 50 к.

Томъ XI. Исторія Россійской Академіи. Выпускъ первый. М. И. Сухомлинова. — **Записка о путешествіи въ Швецію и Норвегію,** Я. К. Грота. — **Русскій театръ въ Петербургѣ и Москвѣ (1749 — 1774),** М. Н. Лонгинова.—**Дополненіе къ очерку славяно-русской библіографіи В. М. Ундольскаго,** сост. Я. Ф. Головацкимъ.– **Дополненія и замѣтки** І. Ф. Наумова **къ Толковому словарю Даля.** Къ книгѣ приложенъ портретъ академика Пекарскаго.— Цѣна 2 р.

Томъ XII. Свѣдѣнія и замѣтки о малоизвѣстныхъ и неизвѣстныхъ памятникахъ XLI—LXV. И. И. Срезневскаго. — **Сборникъ Бѣлорусскихъ пословицъ.** И. И. Носовича. — Цѣна 1 р. 50 к.

Томъ XIII. Общественная и частная жизнь Августа Людвига Шлецера, имъ самимъ описанная. Пребываніе и служба въ Россіи, отъ 1761 до 1765 г. Извѣстія о тогдашней русской литературѣ. Перев. съ нѣм. съ примѣч. и прилож. В. Кеневича (съ портретомъ Шлецера). Цѣна 1 р. 50 к.

Томъ XIV. Исторія Россійской Академіи. Выпускъ второй. М. И. Сухомлинова.—Цѣна 1 р. 50 к.

Томъ XV. Свѣдѣнія и замѣтки о малоизвѣстныхъ и неизвѣстныхъ памятникахъ. LXVI—LXXX и Указатели ко II т. И. И. Срезневскаго. — **Палеографическія наблюденія по памятникамъ греческаго письма,** И. И. Срезневскаго. — **Отрывки греческаго текста. каноническихъ отвѣтовъ русскаго митрополита Іоанна II,** А. С. Павлова. — **Матеріалы для исторіи Пугачевскаго бунта,** Я. К. Грота. — Цѣна 1 р. 50 к.

Томъ XVI. Исторія Россійской Академіи. Вып. III. М. Сухомлинова. — Цѣна 1 р. 75 к.

Томъ XVII. Апокрифическія сказанія о Ветхозавѣтныхъ лицахъ и событіяхъ по рукописямъ Соловецкой библіотеки, И. Я. Порфирьева.— **Іерусалимъ и Палестина въ русской литературѣ, наукѣ, живописи и переводахъ (Матеріалы для библіографіи),** С. И. Пономарева. — **Замѣтки о языкѣ и народной поэзіи въ области великорусскаго нарѣчія,** М. А. Колосова.—Ц. 2 р.

Томъ XVIII. Екатерина II и Густавъ III, Я. К. Грота. — **Воспоминанія о четырехсотлѣтнемъ юбилеѣ Упсальскаго университета,** Я. К. Грота.—**Подлинники писемъ Гоголя къ Максимовичу и напечатанные отрывки изъ нихъ,** С. И. Пономарева. — **Библіографическія и историческія замѣтки. Орѣховецкій договоръ. Происхожденіе Екатерины I,** Я. К. Грота. — **Рѣчь въ торжественномъ собраніи Императорской Академіи Наукъ по случаю Столѣтняго юбилея Александра I,** М. И. Сухомлинова.—**На память о Бодянскомъ, Григоровичѣ и Прейсѣ, первыхъ преподавателяхъ славянской филологіи,** И. И. Срезневскаго. — **Отчетъ комиссіи о присужденіи преміи графа Н. А. Кушелева-Безбородки за біографію канцлера князя А. А. Безбородки,** Я. К. Грота. — **Замѣтки о сущности нѣкоторыхъ звуковъ Русскаго языка,** Я. К. Грота. — **Новые труды преосвященнаго Порфирія Успенскаго,** С. И. Пономарева. — Цѣна 2 р.

Томъ XIX. Исторія Россійской Академіи. Выпускъ четвертый. М. И. Сухомлинова.—**Чешскія Глоссы въ Mater verborum.** Разборъ А. О. Патеры и дополнительныя замѣчанія И. И. Срезневскаго. — Цѣна 2 р.

Томъ XX. Некрологъ князя Вяземскаго, составленный акад. Я. К. Гротомъ. — **Екатерина II въ перепискѣ съ Гриммомъ,** Я. К. Грота. — **Слово о двѣнадцати снахъ Шаханши, по рукописямъ XV вѣка,** академика А. Н. Веселовскаго. — **О славянскихъ редакціяхъ одного аполога Варлаама и Іоасафа.** А. Н. Веселовскаго. — **Свѣдѣнія и замѣтки о малоизвѣстныхъ и неизвѣстныхъ памятникахъ. LXXXI—XC,** И. И. Срезневскаго. — **Отчетъ о дѣятельности Отдѣленія русскаго языка и словесности за 1878 годъ,** составленный академикомъ М. И. Сухомлиновымъ. — **Заботы Екатерины II о народномъ образованіи.** Я. К. Грота. — **Князь Вяземскій.** М. И. Сухомлинова. — **Памяти кн. Вяземскаго.** С. И. Пономарева. — **Разысканія въ области русскаго духовнаго стиха: I,** академика А. Н. Веселовскаго. Къ книгѣ приложены портреты кн. П. А. Вяземскаго и А. В. Никитенка. Цѣна 2 руб.

Томъ XXI. Записки объ ученыхъ трудахъ И. В. Ягича и А. Н. Веселовскаго составленныя ак. Я. К. Гротомъ. — **Русско-нищенскій словарь** Минской губерніи мѣстечка Семежова. — **Старообрядческій синодикъ,** А. Н. Пыпина. — **Разысканія въ области русск. духовнаго стиха: II,** акад. А. Н. Веселовскаго. — **Диссидентскій вопросъ въ Польшѣ.** И. А. Чистовича. — **Екатерина II въ перепискѣ съ Гриммомъ.** Ст. II, Я. К. Грота. — **Фріульскіе Славяне.** И. И. Срезневскаго. — **Дополненіе къ Бѣлорусскому словарю.** И. И. Носовича. — **Отчетъ Отдѣленія р. яз. и слов. за 1879 г.,** составленный М. И. Сухомлиновымъ.—**Нѣсколько припоминаній о научной дѣятельности А. Е. Викторова.** И. И. Срезневскаго. Цѣна 2 руб.

Томъ XXII. Исторія Россійской Академіи. М. И. Сухомлинова. Выпускъ V.— **Южно-русскія былины:** I—II, ак. А. Н. Веселовскаго. — **Croissans-crescens и средневѣковыя легенды о половой метаморфозѣ,** ак. А. Н. Веселовскаго. — **О Ксанфинѣ, греческая Трапезунтская былина Византійской эпохи.** Г. С. Дестуниса. — **Свѣдѣнія и замѣтки о малоизвѣстныхъ и неизвѣстныхъ памятникахъ. XCI.** И. И. Срезневскаго. — **Отчетъ Отдѣленія русскаго языка и словесности за 1880 г.,** съ некрологомъ И. И. Срез-

невскаго, составленнымъ А. Ѳ. Бычковымъ. Къ книгѣ приложенъ портретъ И. И. Срезневскаго. — Цѣна 2 руб.

Томы XXIII—XXVII. Русскія народныя картинки. Д. А. Ровинскаго. Книга I. **Сказки и забавные листы.** — Кн. II. **Листы историческіе, календари и буквари.** — Кн. III. **Притчи и листы духовные.** — Кн. IV. **Примѣчанія и дополненія.** — Кн. V. **Заключеніе и алфавитный указатель именъ и предметовъ.** — Цѣна за всѣ 5 томовъ вмѣстѣ 10 руб., порознь эти тома не продаются.

Томъ XXVIII. Жизнь и дѣянія великаго Тамерлана. Сочиненіе Клавихо. Дневникъ путешествія ко двору Тимура въ Самаркандъ. 1403—1416. Подлинный текстъ съ переводомъ и примѣчаніями, составленными подъ редакціею И. И. Срезневскаго. — **Разысканія въ области р. духовнаго стиха. III—V.** А. Н. Веселовскаго. — **Богатырское слово въ спискѣ начала XVII вѣка,** открытое К. В. Барсовымъ. — Цѣна 2 р.

Томъ XXIX. Эрикъ Лаксманъ. Я. К. Грота. — **Отчетъ II Отдѣленія Императорской Академіи Наукъ за 1881 годъ.** А. Н. Веселовскаго. — **Новыя свѣдѣнія о Котошихинѣ по шведскимъ источникамъ.** Я. К. Грота. — **Библіологическій словарь и черновые къ нему матеріалы.** П. М. Строева. Изданъ подъ редакціею А. Ѳ. Бычкова съ составленнымъ имъ особымъ указателемъ. Цѣна 2 р. 25 к.

Томъ XXX. Памятники болгарскаго народнаго творчества. Выпускъ I-й. Собралъ Владиміръ Качановскій. — Цѣна 1 руб. 50 коп.

Томъ XXXI. Славянскія рукописи въ заграничныхъ библіотекахъ. Г. Воскресенскаго. — **Письма Погодина къ Максимовичу.** С. И. Пономарева. — **Исторія Россійской Академіи.** Вып. VI. М. И. Сухомлинова. — **Отчетъ о первомъ присужденіи премій Пушкина,** составленн. Я. К. Гротомъ. — **Отчетъ II Отдѣленія Императорской Академіи Наукъ за 1882 годъ,** составленный А. Н. Веселовскимъ. Цѣна 2 руб.

Томъ XXXII. Очеркъ жизни и поэзіи Жуковскаго. Составленъ и въ день его столѣтняго юбилея читанъ Я. К. Гротомъ.—**Пожаръ Зимняго дворца 17 декабря 1837 года.** Записка В. А. Жуковскаго. — **Списокъ сочиненій, переводовъ и изданій академика Я. К. Грота.** Составленъ С. И. Пономаревымъ. — **Разысканія въ области русскаго духовнаго стиха. VI—XI.** А. Н. Веселовскаго. — **Письма В. С. Сопикова къ К. Ѳ. Калайдовичу.** Сообщилъ И. Шляпкинъ. — **А. Н. Радищевъ, авторъ «Путешествія изъ Петербурга въ Москву». I—VIII.** М. И. Сухомлинова. — **Замѣтки по литературѣ и народной словесности.** А. Н. Веселовскаго. — **Матеріалы для библіографіи литературы о Карамзинѣ. Къ столѣтію его литературной дѣятельности (1783—1883).** Собралъ С. И. Пономаревъ. — Цѣна 2 руб.

Томъ XXXIII. Отчетъ о дѣятельности II Отдѣленія Императорской Академіи Наукъ за 1883 годъ. Составленный М. И. Сухомлиновымъ. — **Отчетъ о присужденіи Ломоносовской преміи въ 1883 году, съ приложеніемъ четырехъ критико-палеографическихъ статей.** И. В. Ягича. (Съ тремя литограф. таблицами). — **Николай Ивановичъ Гнѣдичъ. Нѣсколько данныхъ для его біографіи по неизданнымъ источникамъ. Къ столѣтней годовщинѣ дня его рожденія (1784—1884).** Сообщилъ П. Тихановъ.—**Екатерина II въ переписк съ Гриммомъ.** Статья третья. Я. К. Грота.—**Лекціи о русской литературѣ, читанныя въ Парижѣ въ 1862 г. С. П. Шевыревымъ.** Цѣна 2 р. 50 к.

Томъ XXXIV. Разысканія о греческихъ богатырскихъ былинахъ средневѣковаго періода. Г. Дестуниса.— **Описаніе славяно-русскихъ книгъ, печатанныхъ кириловскими буквами. Томъ I. Съ 1491 по 1652 г.**— Ц. 1 р. 50 к.

Томъ XXXV. Литовскія свадебныя народныя пѣсни, записанныя Антономъ Юшкевичемъ и изданныя Иваномъ Юшкевичемъ. — Цѣна 1 р. 50 коп.

Томъ XXXVI. «Русское правописаніе». Руководство, составленное по порученію Второго Отдѣленія Императ. Акад. Наукъ акад. Я. К. Гротомъ.— **Отчетъ о дѣятельности Отдѣленія русскаго языка и словесности за 1884 г.** Составленъ и читанъ Я. К. Гротомъ. — **Южно-русскія былины** (III—XI). Академика А. Н. Веселовскаго. — **Отчетъ о присужденіи Пушкинской преміи въ 1884 г.,** съ приложеніемъ рецензіи профессора И. В. Помяловскаго. — Цѣна 1 руб. 50 коп.

Томъ XXXVII. Исторія Россійской Академіи. Вып. VII. М. И. Сухомлинова. — Цѣна 1 руб. 75 коп.

Томъ XXXVIII. Вопросъ о Кириллѣ и Меѳодіи въ славянской филологіи. И. В. Ягича. — **Странствующій Жидъ.** Предсмертное произведеніе Жуковскаго. — **«Книги законныя», содержащія въ себѣ, въ древне-русскомъ переводѣ, византійскіе законы земледѣльческіе, уголовные, брачные и судебные.** А. Павлова. — **Взглядъ на учебную часть въ Россіи въ XVIII столѣтіи до 1782 г.** Гр. Д. А. Толстого. — **Академическая гимназія въ XVIII столѣтіи, по рукоп. документамъ архива Акад. Наукъ.** Графа Д. А. Толстого. — **Академическій университетъ въ XVIII столѣтіи, по рукоп. документамъ архива Акад. Наукъ.** Гр. Д. А. Толстого. — **Къ изданію Иліады въ переводѣ Гнѣдича.** С. И. Пономарева. — **Отчетъ о дѣятельности II Отдѣленія Императорской Академіи Наукъ за 1885 г.,** сост. акад. А. Н. Веселовскимъ. Цѣна 2 руб.

Томъ XXXIX. Источники для исторіи славянской филологіи, томъ I: Письма Добровскаго и Копитара въ повременномъ порядкѣ. Трудъ орд. акад. И. В. Ягича. (Съ портретомъ и 2 снимками автографовъ). Цѣна 2 руб.

Томъ XL. Нѣсколько разъясненій по поводу замѣчаній о кн. «Русское Правописаніе». Записка Я. К. Грота. — **Изъ исторіи романа и повѣсти.** Матеріалы и изслѣдованія, А. Н. Веселовскаго. — **Древнія поученія на воскресные дни Великаго поста.** Е. В. Пѣтухова. — **Къ вопросу о славянскомъ переводѣ Евангелія.** Г. А. Воскресенскаго. — **Изъ ученой дѣятельности Спирид. Юрьев. Дестуниса. Его переводъ сравнительныхъ жизнеописаній Плутарха.** Г. С. Дестуниса. Цѣна 2 руб.

Томъ XLI. Отчетъ о третьемъ присужденіи Пушкинскихъ премій въ 1886 году, составленный Я. К. Гротомъ. — **Городскія училища въ царствованіе императрицы Екатерины II.** Графа Д. А. Толстого. — **Матеріалы для изученія быта и языка русскаго населенія Сѣверо-Западнаго края,** собранные и приведенные въ порядокъ П. В. Шейномъ. Томъ I, часть I. — **Отчетъ о дѣятельности Отдѣленія русскаго языка и словесности въ 1886 году,** составленный А. Ѳ. Бычковымъ. Цѣна 3 руб.

Томъ XLII. Къ Библіографіи церковно-славянскихъ печатныхъ изданій въ Россіи. Э. Калужняцкаго. — **Народная поэзія.** Ѳ. И. Буслаева. — **Къ вопросу о Кириллахъ-авторахъ въ древней русской литературѣ.** Е. Пѣтухова. — **Пушкинъ, его лицейскіе товарищи и наставники.** Нѣсколько статей Я. К. Грота съ присоединеніемъ и другихъ матеріаловъ. Ц. 3 р.

Томъ XLIII. Отъ Втораго Отдѣленія Академіи Наукъ. — Торжественное собраніе Отдѣленія русскаго языка и словесности 22 ноября 1887 года, посвященное чествованію К. П. Батюшкова. — Очеркъ личности и поэзіи Батюшкова, рѣчь академика Я. К. Грота. — **Характеристика Батюшкова какъ поэта,** рѣчь члена-корреспондента Императорской Академіи Наукъ. Л. Н. Майкова. — **Изъ исторіи русской переводной повѣсти XVIII вѣка.** Академика А. Н. Веселовскаго. — **Отчетъ о дѣятельности Втораго Отдѣленія Императорской Академіи Наукъ,** составленный Предсѣдательствующимъ въ Отдѣленіи ординарнымъ академикомъ Я. К. Гротомъ. — **Исторія Россійской Академіи.** Выпускъ VIII и послѣдній. Академика М. И. Сухомлинова. — **Указатель ко всѣмъ восьми выпускамъ Исторіи Россійской Академіи.** — Цѣна 2 руб.

Томъ XLIV. Хронологическая канва для біографіи Пушкина. Составилъ Я. К. Гротъ. Изданіе второе, съ дополненіями С. И. Пономарева. — **Пушкинъ въ родной поэзіи.** С. И. Пономарева. — **Изъ исторіи романа и повѣсти. Славяно-романскій отдѣлъ.** А. Н. Веселовскаго. — **Приложенія. — Симбирская молвь.** А. Мотовилова. — Цѣна 2 руб.

Томъ XLV. Черногорія въ ея прошломъ и настоящемъ. Географія. — Исторія. — Этнографія. — Археологія. — Современное положеніе. Составилъ П. Ровинскій. Томъ I: Географія. Исторія. — Цѣна 3 руб.

Томъ XLVI. Четвертое присужденіе Пушкинскихъ премій.— Отчетъ о дѣятельности Втораго Отдѣленія Императорской Академіи Наукъ за 1888 годъ, составленный М. И. Сухомлиновымъ. — **Третье присужденіе премій имени графа Д. А. Толстого. — Матеріалы для исторіи русской литературы. Нико-**

лай Филиппович Павловъ (1805—1864). С. И. Пономарева. — **Критическія замѣтки по исторіи русскаго языка.** И. В. Ягича. — **Пятое присужденіе Пушкинскихъ премій. — Разысканія въ области русскаго духовнаго стиха. XI—XVII.** А. Н. Веселовскаго. Цѣна 2 руб.

***Томовъ XLVII, XLVIII, XLIX и L: — Сочиненія А. А. Котляревскаго.** Томъ I. Томъ II. Томъ III. — Томъ IV: **Очеркъ біографіи профессора А. А. Котляревскаго,** составленный чл.-корр. И. Ак. Наукъ А. Н. Пыпинымъ (Съ портретомъ А. А. Котляревскаго). «Библіологическій опытъ» и другія статьи; списокъ трудовъ А. А. К—го. — *Не имѣется болѣе въ продажѣ.*

Томъ LI. Отчетъ о дѣятельности Второго Отдѣленія Императорской Академіи Наукъ, за 1889 годъ, составленный Л. Н. Майковымъ.—**Слово о нѣкоемъ старцѣ. Вновь найденный памятникъ Русской паломнической литературы XVII вѣка,** сообщеніе Хрисанов Лопарева.— **Матеріалы для изученія быта и языка русскаго населенія Сѣверо-Западнаго края,** собранные и приведенные въ порядокъ П. В. Шейномъ. Томъ I, часть II. — **Матеріалы и изслѣдованія по старинной русской литературѣ.** I. О святыняхъ и друг. достопамятностяхъ Цареграда. Л. Н. Майкова. — Цѣна 2 руб.

Томъ LII. Отчетъ о дѣятельности Отдѣленія русскаго языка и словесности Императорской Академіи Наукъ за 1890 г. — Библіографическій списокъ сочиненій, переводовъ и изданій ординарнаго академика А. О. Бычкова 1838—1890. — Указатель къ періодическимъ изданіямъ Россійской Академіи и Отдѣленія русскаго языка и словесности Императорской Академіи Наукъ. — Апокрифическія сказанія о новозавѣтныхъ лицахъ и событіяхъ, по рукописямъ Соловецкой библіотеки. И. Я. Порфирьева. — **Къ вопросу о древне-русскихъ скоморохахъ.** А. И. Кирпичникова. — **Шестое присужденіе пушкинскихъ премій. — Наши писательницы.** С. И. Пономарева. **Разсказы Нартова о Петрѣ Великомъ.** Л. Н. Майкова. Цѣна 2 руб. 50 коп.

Томъ LIII. Пятидесятилѣтіе Отдѣленія русскаго языка и словесности Императорской Академіи Наукъ 1841—1891. Очеркъ дѣятельности Отдѣленія за пятидесятилѣтіе отъ 1841 по 1891 г. Рѣчь Предсѣдательствующаго въ Отдѣленіи Я. К. Грота. — **Отчетъ о дѣятельности Второго Отдѣленія Императорской Академіи Наукъ за 1891 г.,** составленный акад. К. Н. Бестужевымъ-Рюминымъ. — **О родинѣ и пронехожденіи глаголицы и объ ея отношеніи къ кириллицѣ.** Историко-литературное изслѣдованіе арх. Леонида. — **Седьмое присужденіе Пушкинскихъ премій. — Матеріалы и изслѣдованія по старинной русской литературѣ.** Л. Н. Майкова. II—III. — **Разысканія въ области русскаго духовнаго стиха. XVIII—XXIV.** Акад. А. Н. Веселовскаго. Выпускъ шестой. — **Новыя данныя для исторіи романа объ Александрѣ.** Акад. А. Н. Веселовскаго. — **Библіографическіе матеріалы для біографіи Александра Аоанасьевича Потебни 1835—1891,** собралъ Э. А. Вольтеръ. Цѣна 2 руб.

Томъ LIV. Отчетъ о дѣятельности Второго Отдѣленія Императорской Академіи Наукъ за 1892 г., составленн. акад. Л. Н. Майковымъ. — **Публичное засѣданіе Императорской Академіи Наукъ 19 октября 1892 г.** (8-е присужденіе Пушк. прем.). — **Вновь найденное свидѣтельство о дѣятельности Константина Философа,** первоучителя славянъ св. Кирилла, акад. И. В. Ягича. — **Древняя Русская Пчела** по пергам. списку. В. Семенова. — **Переписка Карамзина съ Лафатеромъ,** сообщена др. Ф. Вальдманомъ, приготовлена къ печати Я. Гротомъ. — Цѣна 3 р.

***Томъ LV. Сочиненія Петра Хельчицкаго.** Трудъ Ю. С. Анненкова. Окончилъ по порученію Отдѣленія русскаго языка и словесности ордин. акад. И. В. Ягичъ.— *Нѣтъ въ продажѣ.*

Томъ LVI. Боккачьо, его среда и сверстники. Томъ I. Акад. А. Н. Веселовскаго. Цѣна 3 руб.

Томъ LVII. Матеріалы для изученія быта и языка русскаго населенія Сѣверо-западнаго края, собранные и приведенные въ порядокъ П. В. Шейномъ. Томъ II. Цѣна 3 руб.

Томъ LVIII. Письма Н. М. Карамзина къ брату его Василію Михайловичу Карамзину I—IV (1795—1796 гг.). — Публичное засѣданіе Императорской Академіи Наукъ 19 октября 1893 г.: I. Девятое присужденіе Пушкинскихъ

премій. **II. Поминка о Г. Р. Державинѣ.** Чтеніе акад. К. Н. Бестужева-Рюмина. — **Отчетъ о дѣятельности Отдѣленія русскаго языка и словесности за 1893 годъ,** составленный акад. К. Н. Бестужевымъ-Рюминымъ. — **Боккачьо, его среда и сверстники,** акад. А. Н. Веселовскаго. Т. II. — **Апокрифическія сказанія,** акад. Н. С. Тихонравова. Ц. 2 р. 50 к.

Томъ LIX. «Онежскія былины, записанныя А. Ѳ. Гильфердингомъ лѣтомъ 1871 года». Изд. 2-е. Томъ I (1894 г.): (съ портр. А. Ѳ. Г-га). *Нѣтъ болѣе въ продажѣ.*

Томъ LX. Онежскія былины. Томъ II (съ 2 портр.: Рябинина и Щеголенка и нотами). 1896 г. Цѣна 2 рубля

Томъ LXI. Онежскія былины. Томъ III. Выпускъ 1-ый. 1900 г. Цѣна 2 руб. [*Выпускъ 2-ой: Словарь и Указатели — печатается*].

Томъ LXII. Источники для исторіи славянской филологіи. Томъ II. Новыя письма Добровскаго, Копитара, и другихъ южныхъ и западныхъ славистовъ (Шафарика, Ранча, Терлайча, Ганки, Кеппена и друг.). 1897. Цѣна 2 руб. 50 к.

Томъ LXIII. Краткій отчетъ о занятіяхъ заграницей доц. И. Спб. унив. П. А. Сырку въ лѣтніе мѣсяцы 1893 и 1894 гг. — Отчетъ о X-омъ присужденіи премій имени А. С. Пушкина въ 1894 г. — Отчетъ о дѣятельности Второго Отдѣленія И. Акад. Наукъ за 1894 г. — П. А. Ровинскій: **Черногорія въ ея прошломъ и настоящемъ. Томъ II, часть 1-ая:** *Этнографія.* Цѣна 3 руб.

Томъ LXIV. Записка о путешествіи по славянскимъ землямъ П. А. Лаврова. — **Отчетъ** проф. И. П. Филевича. — **Нѣсколько словъ о Нестеровомъ Житіи св. Ѳеодосія.** А. А. Шахматова. — **Шведская баллада объ увозѣ Соломоновой жены.** А. Н. Веселовскаго. — **Рукописные проложные отрывки въ собраніи Шафарика.** П. А. Сырку. — **Сентябрьская минея четья до-макарьевскаго состава.** М. Н. Сперанскаго. — **Автографы Пушкина, принадлежащіе графу П. И. Капнисту.** Л. Н. Майкова. — **Сказанія о Вавилонѣ, скинніи и св. Гралѣ. Нѣсколько матеріаловъ и обобщеній.** А. Н. Веселовскаго. — **Къ біографіи Ломоносова.** М. И. Сухомлинова. — **Отчетъ о дѣятельности Второго Отдѣленія Императорской Академіи Наукъ за 1895 годъ,** составл. акад. А. Ѳ. Бычковымъ. — **Отчетъ объ одиннадцатомъ присужденіи премій имени А. С. Пушкина въ 1895 году. — Отчетъ о присужденіи премій проф. Котляревскаго въ 1895 году. — Отчетъ о присужденіи Ломоносовской преміи въ 1895 г. — Разысканія въ области Гото-славянскихъ отношеній: I. Готы и ихъ сосѣди до V вѣка. Первый періодъ: Готы на Вислѣ.** Съ двумя картами. Ѳ. Брауна. Цѣна 2 руб. 50 коп.

Томъ LXV. Отчетъ о дѣятельности Второго Отдѣленія Императорской Академіи Наукъ за 1896 г., составленный акад. А. Ѳ. Бычковымъ. — **Обозрѣніе древнихъ русскихъ списковъ Кормчей книги.** (Съ 1 фототипическимъ снимкомъ). И. И. Срезневскаго. — **Замѣтка о Сборникѣ Кирши Данилова.** П. Н. Шеффера. — **Замѣтки о языкѣ „Повѣсти временныхъ лѣтъ" по Лаврентьевскому списку Лѣтописи.** Н. П. Некрасова. — **А. С. Кайсаровъ и его литературные друзья.** М. И. Сухомлинова. — **Замѣчанія о составѣ Толковой Палеи.** I—II. В. М. Истрина. — **В. А. Жуковскій въ Дерптѣ (Юрьевѣ).** Е. В. Пѣтухова. — **Западнорусскій сборникъ XV вѣка, принадлежащій Импер. Публичной Библіотекѣ, Q. I. № 391.** Е. Ѳ. Карскаго. — **Замѣтки о Литовскомъ языкѣ и словарѣ.** I—VIII. Еп. Антонія Барановскаго. Цѣна 3 руб.

Томъ LXVI. Отчетъ о дѣятельности Отдѣленія русскаго языка и словесности за 1897 г., составленн. ак. А. Ѳ. Бычковымъ. — **Отчетъ о присужденіи Ломоносовской преміи въ 1897 г. — XII-ое присужденіе премій имени А. С. Пушкина въ 1897 г.** — В. А. Францевъ: **А. С. Пушкинъ въ Чешской литературѣ** (съ дополненіемъ). — Ѳ. Вержбовскій: **Къ біографіи Адама Мицкевича** въ 1821—1829 гг. — **Отчетъ о присужденіи премій проф. А. А. Котляревскаго въ 1898 г.** — П. Симони: **Старинные сборники русскихъ пословицъ, поговорокъ, загадокъ и проч. XVII—XIX столѣтій.** I—II. — А. А. Шахматовъ: **Къ вопросу о происхожденіи Хронографа.** 1900. Цѣна 3 руб.

Томъ LXVII. Извлеченія изъ протоколовъ засѣданій Отдѣленія русск. языка и слов. за 1898 г.—Записка объ ученыхъ трудахъ Ф. Ѳ. Фортунатова.—**Записка** акад. А. Н. Пыпина **о бумагахъ, относящихся къ дѣлу о Новиковѣ**

и принадлежащихъ г. Тургеневу въ Парижѣ. — **Записка** Э. А. Вольтера **объ изданіи постиллъ Даукши.** — **Записка** П. А. Сырку **о Карпесебешскомъ Октоихѣ XIII вѣка.** — **Отчетъ о дѣятельности Отдѣленія русск. яз. и слов. Имп. Ак. Наукъ за 1898 годъ,** состав. акад. А. Ѳ. Бычковымъ. **Некрологъ чл. кор. А. С. Павлова.** Рѣчь, чит. гр. А. А. Голенищевымъ-Кутузовымъ **о Полонскомъ.** — **Планъ новаго академическаго словаря съ точки зрѣнія иноязычнаго.** Записка И. Х. Пахмана. — **Нѣсколько словъ по поводу записки И. Х. Пахмана,** акад. А. А. Шахматова. — **Письмо** Ф. Ѳ. Фортунатова. **О залогахъ.** — П. Шмидтъ: **Троякая долгота въ латышскомъ языкѣ.** — П. А. Лавровъ: **Апокрифическіе тексты.** — **Воспоминанія** К. Н. Бестужева-Рюмина (до 1860 года), съ предисл. и примѣч. акад. Л. Н. Майкова. — И. Л. Лось: **Люблинскіе отрывки.** — **Присужденіе Ломоносовскихъ премій въ 1899 году. Отчетъ о присужденіи Ломоносовскихъ премій,** сост. акад. А. А. Шахматовымъ. — **Приложенія: I. Рецензія чл. корр.** М. С. Дринова на соч. П. А. Сырку: **«Къ исторіи исправленія книгъ въ Болгаріи въ XIV вѣкѣ».** Тома I выпуски 1—2. Спб. 1899—1900. **II. Разборъ проф.** Е. Ѳ. Карскаго труда Н. М. Тупикова: **«Словарь древне-русскихъ личныхъ собственныхъ именъ (Рукопись)».** — А. А. Шахматовъ: **Къ исторіи удареній въ славянскихъ языкахъ.** — Ѳ. Е. Коршъ: **О русскомъ народномъ стихосложеніи.** Выпускъ первый — Былины. — В. Н. Щепкинъ: **Разсужденіе о языкѣ Саввиной книги, съ приложеніемъ двухъ фототипическихъ снимковъ съ рукописи** 1901. — Цѣна 3 руб.

Томъ LXVIII. Отчетъ о дѣятельности Отдѣленія рус. яз. и слов. Имп. Акад. Наукъ за 1899 годъ, акад. А. А. Шахматова. — **Библіографическій списокъ сочиненій, переводовъ и изданій орд. акад. Имп. Ак. Наукъ А. Ѳ. Бычкова (1838—1899).** — В. И. Чернышевъ: **Программа для собиранія особенностей великорусскихъ говоровъ.** — В. Ѳ. Соловьевъ: **Особенности говора донскихъ казаковъ.** — В. И. Чернышевъ: **Свѣдѣнія о народныхъ говорахъ нѣкоторыхъ селеній Московскаго уѣзда.** — В. Г. Богоразъ: **Областной словарь Колымскаго русскаго нарѣчія.** — А. И. Сахаровъ: **Языкъ крестьянъ Ильинской волости, Болховского уѣзда, Орловской губерніи.** — В. И. Чернышевъ: **Дополненія къ свѣдѣніямъ о говорѣ г. Мещовска.** 1901. — Цѣна 2 руб. 50 коп.

Томъ LXIX. Извлеченія изъ проток. Отдѣл. рус. яз. и слов. за 1899 г. Приложенія: Записка объ ученыхъ трудахъ И. Н. Жданова, составл. акад. М. И. Сухомлиновымъ. — **Записка** акад. А. П. Пыпина **о планѣ изданія Сочиненій Импер. Екатерины II.** — **Записка объ ученыхъ трудахъ** В. И. Ламанскаго, составл. акад. А. А. Шахматовымъ. — **Записка объ ученыхъ трудахъ** Ѳ. Е. Корша, составл. акад. А. А. Шахматовымъ. — **Записка объ ученыхъ трудахъ** экстраорд. акад. А. А. Шахматова, сост. М. И. Сухомлиновымъ. — **Записка объ ученыхъ трудахъ** акад. Н. П. Кондакова, составл. акад. Л. Н. Майковымъ. — **Отчетъ о дѣятельности Отдѣленія рус. яз. и слов. Имп. Ак. Наукъ за 1900 годъ,** составл. акад. А. Н. Пыпинымъ. — **Отчетъ о присужденіи премій графа Д. А. Толстого въ 1900 году,** чит. акад. А. Н. Веселовскимъ. — П. Ровинскій: **Черногорія въ ея прошломъ и настоящемъ. — Географія. — Исторія. — Этнографія. — Археологія. — Современное положеніе.** *Томъ II, Часть 2.* — Г. З. Кунцевичъ: **Исторія о Казанскомъ царствѣ** (ея списки). — С. М. Кульбакинъ: **Отчетъ Отдѣленію рус. яз. и слов. Импер. Акад. Наукъ о занятіяхъ въ книгохранилищахъ Москвы и Петербурга съ 25-го сентября по 23-ье декабря 1898 г.** 1901. Цѣна 2 рубля 50 коп.

Томъ LXX. Извлеченія изъ протоколовъ Отдѣленія рус. яз. и слов. за 1900 г. Приложеніе: Записка объ ученыхъ трудахъ орд. проф. И. Спб. Унив. чл.-корр. А. И. Соболевскаго, составл. акад. А. А. Шахматовымъ. — В. М. Истринъ. **Греческіе списки апокрифическаго мученія Даніила и трехъ отроковъ.** — И. В. Ягичъ. **А. С. Пушкинъ въ южно-славянскихъ литературахъ. Сборникъ библіографическихъ и литературно-критическихъ статей.** — В. А. Францевъ. **Остатки языка славянъ полабскихъ, собранные и объясненные** Ф. Л. Челаковскимъ. — К. К. Арсеньевъ. **Россій-**

ская Академія и Разрядъ изящной словесности. — И. Т. Смирновъ. Кашинскій словарь. — В. И. Срезневскій. Замѣтки А. Х. Востокова о его жизни. (Съ двумя портретами). — В. Чернышевъ. Матеріалы для изученія говоровъ и быта Мещовскаго уѣзда; въ приложеніи письмо академика Ѳ. Е. Корша: Объ удареніяхъ въ русскихъ пѣсняхъ и стихахъ. 1902. — Цѣна 2 руб. 50 коп.

Томъ LXXI. Отчетъ о дѣятельности Отдѣленія рус. яз. и слов. Имп. Акад. Наукъ за 1901 годъ, составл. акад. А. И. Соболевскимъ. — Н. В. Ястребовъ. O původu jednoty bratrské a řádu v ní Я. Благослава. (Введеніе и текстъ — съ указат.). — П. А. Сырку. Очерки изъ исторіи литературныхъ сношеній Болгаръ и Сербовъ въ XIV—XVII вѣкахъ. Житіе св. Николая Новаго Софійскаго по единствен. рукописи XVI в. — Е. Р. Романовъ. Катрушницкій лемезень. Условный языкъ Дрибинскихъ шаповаловъ. — Н. П. Кондаковъ. М. П. Погодинъ, какъ археологъ. — В. Чернышевъ. Свѣдѣнія о говорахъ Юрьевскаго, Суздальскаго и Владимирскаго уѣздовъ. — А. А. Потѣхинъ. Воспоминанія о М. П. Погодинѣ. — М. А. Карауловъ. Матеріалы для этнографіи Терской области. Говоръ гребенскихъ казаковъ. 1902. — Цѣна 2 руб. 50 коп.

Томъ LXXII. Извлеченія изъ протоколовъ засѣданій Отдѣленія русск. яз. и слов. за 1900 г. (сент.—декабрь). — В. Н. Рогожинъ. Дѣла «Московской Цензуры» въ царствованіе Павла I, какъ новые матеріалы для русской библіографіи и словаря русскихъ писателей. Вып. I. 1797 годъ. — П. Васенко. Замѣтки къ Латухинской степенной книгѣ. — В. Волоцкій. Сборникъ матеріаловъ для изученія Ростовскаго (Яросл. губ.) говора. — П. В. Шейнъ. Матеріалы для изученія быта и языка русскаго населенія сѣверо-западнаго края. Томъ III. (Съ портретомъ). — А. Кузнецовъ. Свадебные приговоры дружки по рукописи половины XIX столѣтія. — Цѣна 2 руб.

Томъ LXXIII. Л. Н. Майковъ. Матеріалы для біографіи кн. А. Д. Кантемира. Съ введеніемъ и примѣчаніями проф. В. И. Александренка. — Тринадцатое присужденіе премій имени А. С. Пушкина 1899 года. — Отчетъ о первомъ по Отдѣленію русскаго языка и словесности присужденіи премій митроп. Макарія. — С. М. Кульбакинъ. Къ исторіи и діалектологіи польскаго языка. I. Фонетика сважендзскаго говора. II. Возникновеніе общепольскихъ долготъ. — Матеріалы для изученія великорусскихъ говоровъ. *Выпускъ VIII.* — Цѣна 2 руб.

Томъ LXXIV. Отчетъ о дѣятельности Отдѣленія русскаго языка и словесности за 1902 г., сост. акад. В. И. Ламанскимъ. — А. Соболевскій. Переводная литература Московской Руси XIV—XVII вѣковъ. Библіографическіе матеріалы. — Е. Аничковъ: Весенняя обрядовая пѣсня на Западѣ и у славянъ. Часть I. Отъ обряда къ пѣснѣ. — Цѣна 2 руб.

Томъ LXXV. Тумановъ, М. Вліяніе русской литературы второй половины XVIII вѣка на судопроизводство и законодательную дѣятельность Правительства по этому вопросу. — Чернышевъ, В. Свѣдѣнія о нѣкоторыхъ говорахъ Тверского, Клинскаго и Московскаго уѣздовъ. — Ст. И. Новаковичъ. Изъ дипломатической исторіи Сербіи. — Миръ Петра Ичко. Попытка непосредственнаго соглашенія Сербіи съ Турціей 1806—1807 гг. — Четырнадцатое присужденіе премій имени А. С. Пушкина 1901 года. Отчетъ и рецензіи I—VII. — Е. Ѳ. Карскій. Матеріалы для изученія бѣлорусскихъ говоровъ. Выпускъ IV-й. — Е. Ѳ. Карскій. Матеріалы для изученія сѣверно-малорусскихъ говоровъ, а также переходныхъ отъ бѣлорусскихъ къ малорусскимъ (Полѣсье). Выпускъ II. — И. В. Бессараба. Матеріалы для этнографіи Сѣдлецкой губерніи. — Отчетъ о присужденіи Ломоносовскихъ премій въ 1901 г. — Цѣна 2 руб. 50 коп.

Томъ LXXVI. Н. Н. Дурново. Діалектологическая карта Калужской губерніи. Д. К. Зеленинъ. — Отчетъ о діалектологической поѣздкѣ въ Вятскую губернію. — Е. Ѳ. Будде. О говорахъ Тульской и Орловской губерній. Матеріалы, изслѣдованія и словарь. — П. Н. Тихановъ. Брянскій говоръ. Замѣтки изъ области русской этнографіи. — М. Г. Халанскій. Народные говоры Курской губерніи. — Цѣна 3 руб.

Томъ LXXVII. Н. В. Ястребовъ. Петра **Хельчицкаго**: «O trogiem lidu rzec— o duchownych a o swietskych». Чешскій текстъ съ введеніемъ и русскимъ переводомъ. — Э. А. Вольтеръ. **Пушкинъ въ литовскомъ переводѣ** Вайчатиса. Съ краткими примѣчаніями и предисловіемъ. — А. Розенфельдъ. **Бѣлорусскія народныя пѣсни.** — Е. Ѳ. Будде. **Опытъ грамматики языка А. С. Пушкина.** Часть I. Этимологія. Отдѣлъ I-й. Словоизмѣненіе. *Выпускъ I.* Склоненіе именъ существительныхъ. *Выпускъ II.* Имя прилагательное. Имя числительное. Мѣстоименіе (Склоненіе этихъ частей рѣчи). *Выпускъ III.* Глаголъ. — В. Ѳ. Соловьевъ. **Особенности говора Новгородской губерніи.** — Н. Виноградовъ. **О народномъ говорѣ Шунгенской волости Костромского уѣзда.** *Часть I.* Фонетика.—И. Т. Смирновъ. **Кашинскій говоръ.** — Цѣна 2 руб.

Томъ LXXVIII. XV-е присужденіе премій имени А. С. Пушкина. — И. А. Бодуэнъ-де-Куртенэ. **Матеріалы для южно-славянской діалектологіи и этнографіи.** II. Образцы языка на говорах Терских Славян в сѣверо-восточной Италіи. — **Первое присужденіе премій М. И. Михельсона.** — **Отчетъ о присужденіи премій имени графа Д. А. Толстого.** — Е. В. Аничковъ. **Весенняя обрядовая пѣсня на Западѣ и у Славянъ.** *Часть II.* — Цѣна 3 руб. 50 коп.

Томъ LXXIX. А. И. Яцимирскій. **Славянскія и русскія рукописи Румынскихъ библіотекъ.** Съ XXI таблиц. палеографич. снимковъ. — Цѣна 3 руб. 50 коп.

Томъ LXXX. Извлеченія изъ протоколовъ Отдѣленія русскаго яз. и слов. за январь—май 1901 года: Приложенія. — Л. В. Стояновичъ. **Новыя слова Климента Словѣнскаго.** — П. А. Ровинскій. **Черногорія въ ея прошломъ и настоящемъ, т. III.** — В. И. Срезневскій. **Къ исторіи изданія Извѣстій и Ученыхъ Записокъ Второго Отдѣленія Императорской Академіи Наукъ** (1852—1863). По архивнымъ даннымъ составилъ. 1905. Цѣна « » руб.

V. Отдѣльныя изданія Отдѣленія:

Словарь русскаго языка, составленный Вторымъ Отдѣленіемъ Императорской Академіи Наукъ. *I-го тома:* [*выпуска 1-го, больше нѣтъ въ продажѣ*]. — *т. I-й вып. 2-й* — 75 коп. *вып. 3-й* — 65 коп. — *II-го тома:* вып. 1 (съ начала изданія 4-й) *Е — Жельзный.* 1897. Цѣна 1 рубль; — *вып. 2-ой* (съ начала изданія 5-й) *Жельзный — За.* 1898 г. Цѣна 75 коп.; — *вып. 3-й* (съ нач. изд. 6) *За — Заграчить.* 1899 г. Цѣна 60 коп.; — *вып. 4-й* (съ начала изд. 7) *Загря́ять — Закрѣплять.* 1900. Цѣна 75 коп. — *вып. 5* (съ начала изданія 8) *Закрѣплять — Заносить.* 1901. Цѣна 75 коп., — *вып. 6* (съ начала изданія 9) *Заносить — Засада.* 1902. Цѣна 75 к., — *вып. 7-го* (съ начала изданія 10) *Засада — Заудиться.* 1903. Цѣна 75 коп. [Выпуски *8* и *9 печатаются*].

Матеріалы для словаря древне-русскаго языка по письменнымъ памятникамъ. Трудъ И. И. Срезневскаго. *Томъ I* (А—К) 1893. Ц. 3 руб.; Вып. 1-го отдѣльно болѣе не имѣется; *Томъ I, вып. 2-й* (Г — начало И.) 1892. Ц. 1 руб. *Вып. 3-й* (И—К). Ц. 1 руб. Т. II, в. 2 (Оба — Пак). Ц. 1 руб. — Т. II, вып. 3 (Пак—Правитель). Ц. 1 руб. Т. II., вып. 4 (пра—пач). 1902. Цѣна 1 рубль. — Т. III, вып. 1-й (р — степ). Ц. 1 руб. — [Дальнѣйшіе выпуски *печатаются*].

Дополненіе къ Опыту областнаго великорусскаго языка. (Издано подъ редакціей ак. А. Х. Востокова.) 1858. 328 стран. Цѣна 1 руб. 50 коп.

Словарь Архангельскаго нарѣчія. Составилъ А. Подвысоцкій. 1885. Ц. 2 руб.

Словарь областного Олонецкаго нарѣчія въ его бытовомъ и этнографическомъ примѣненіи. Собралъ на мѣстѣ и составилъ Г. И. Куликовскій. 1898. Цѣна 2 руб. 50 коп.

Словарь Бѣлорусскаго нарѣчія, И. Носовича. 1870. Цѣна 3 р.

Литовскій Словарь А. Юшкевича съ толкованіемъ словъ на русск. и польскомъ языкахъ. *Вып. I.* A — Dż. 1897 г. Цѣна 2 р. 50 к. — *Вып. II. Ę, ę — Jūra. Jūro.* 1904. Цѣна 2 руб.

XIII Словъ Григорія Богослова въ древнеславянскомъ переводѣ *по рукописи Императ. Публичной Библіотеки XI вѣка.* Критико-палеографическій трудъ А. Будиловича. 1875. 1 руб. 50 к.

Памятникъ глаголической письменности. Мариинское четвероевангеліе *съ примѣчаніями и приложеніями.* Трудъ ак. И. В. Ягича. 1883 г. Цѣна 5 руб.

Памятники старославянскаго языка. *Томъ I,* вып. 1-й: С. М. Кульбакинъ. Хиландарскіе листки XI вѣка (съ 4 фототипич. снимками). 1900. Ц. 50 коп.— *Вып. 2-й:* В. Н. Щепкинъ. Саввина книга 1903. Цѣна 1 руб. 50 коп. *Вып. 3-й:* Е. Ѳ. Карскій. Листки Ундольскаго, отрывокъ кирилловскаго евангелія XI вѣка. Спб. 1904. Цѣна 45 коп. *Вып. 4-й.* Н. К. Грунскій: Пражскіе глаголическіе отрывки (съ 4-мя табл. снимковъ). 1905. Цѣна 60 коп. — *Томъ II,* вып. 1-й: С. Н. Северьяновъ. Супрасльская рукопись. Томъ I. 1904. Цѣна 2 руб.

Памятники древнерусскаго языка. Томъ I: *Служебныя минеи за сентябрь, октябрь и ноябрь* въ церковнославянскомъ переводѣ по русскимъ рукописямъ 1095—1097 г. Трудъ ак. И. В. Ягича, съ 6-ю фототип. таблицами снимковъ. 1886 г. Ц. 6 руб.

Изслѣдованія по русскому языку. *Томъ I.* 1895: М. Козловскій. Изслѣдованіе о языкѣ Остром. Ев.—А. Шахматовъ. Изслѣдов. о яз. Новгородск. грамотъ XIII—XIV в.—Ак. И. В. Ягичъ. Разсужденія южнослав. и русской старины о церковно-слав. языкѣ. (Стран. X+1070). Ц. 5 руб.

— **Томъ II,** *вып. 1-й:* О. Брохъ. «Угрорусское нарѣчіе села Убли (Земплинскаго комитата). 1900. Цѣна 75 коп.—*вып. 2-й:* Б. М. Ляпуновъ «Изслѣдованіе о языкѣ Синодальнаго списка I-ой Новгородской Лѣтописи. Вып. 1: Очеркъ изъ исторіи ирраціональныхъ гласныхъ въ русскомъ языкѣ». 1900 г. Цѣна 1 руб. — *Вып. 3-й:* А. Шахматовъ: Изслѣдованіе о двинскихъ грамотахъ XV в. Части I и II. (Съ 2 табл. снимковъ) 1903. Цѣна 2 руб.

Древніе памятники русскаго письма и языка (X—XIV вѣковъ). Общее повременное обозрѣніе. И. И. Срезневскаго. *Второе изданіе.* 1882. 2 рубля.

Грамматика церковно-словенскаго языка, изложенная по древнѣйшимъ онаго письменнымъ памятникамъ. Составлена акад. А. Х. Востоковымъ. 1863. (134 стр.). Цѣна 50 коп.

Филологическія наблюденія А. Х. Востокова, изд. акад. И. Срезневскимъ. 1865. Цѣна 3 руб.

Опытъ общесравнительной грамматики русскаго языка (И. Давыдова), 3 изд. 1854. LXI+512 стр. Цѣна 50 коп.

Исторія Императорской Академіи Наукъ, П. Пекарскаго. Т. I. 1870. Цѣна 3 р. — Т. II. 1873. Цѣна 3 р. 50 к.

Матеріалы для исторіи Императорской Академіи Наукъ. Томъ I (1716—1730) съ 8 портретами. 1885 г. Ц. 3 р. —Т. II (1731—1735) съ 4 портретами. 1886 г. Ц. 3 р.—Т. III (1736—1738). 1886 г. Ц. 3 р.—Т. IV. (1739—41 гг.) 1887. Съ 2 порт. Ц. 3 р.—Т. V. 1889. (1742—43 гг.) съ 3 портр. Ц. 3 р.—Т. VI. 1890. (1725—43 гг.). Ц. 3 р.—Т. VII. 1895. (1744—45 гг.). Ц. 2 р. 50 к.—Т. VIII. 1895. (1746—47 гг.) Ц. 2 р. 50 к. Т. IX. 1897. (1748 — (янв.—май) 1749 гг. Ц. 2 руб. — Т. X. 1749 (іюнь) — (дек.) 1750 г. — 1900. Ц. 2 руб. —

Эрикъ Лакманъ. Его жизнь, путешествія, изслѣдованія и переписка. А. Лагуса (перев. Э. Паландеръ). 1890. 1 руб. 50 коп.

Исторія Россійской Академіи. М. Сухомлинова. Выпускъ I—II*). Вып. III, цѣна 1 р. 75 к. Вып. IV, цѣна 2 руб. Вып. V, цѣна 2 руб. Вып. VI. цѣна 1 р. 95 коп. Вып. VII, цѣна 2 р. 50 к. — Вып. VIII (*съ Указат.*). Цѣна 3 р. 50 к.

Сочиненія Державина съ объяснительными примѣчаніями Я. Грота (I-е изданіе *съ рисунками*). Томы II—IX, 1865—83 гг.:

[Тома I. Спб. 1864 *нѣтъ болѣе въ продажѣ*].—ТомъII (съ рисунками), 1865: 3 р. — Томъ III (съ портретомъ 2-й жены Державина). 1866: 2 руб. — Томъ IV (съ алфавитнымъ указателемъ къ 4-мъ томамъ). 1867: 2 руб. — Томъ V (съ портретомъ Державина, снимками и указателемъ). 1869: 2 руб. 50 коп. —

---

*) Отдѣльно уже не имѣются; но заключаются въ тт. XI и XIV Сборника Отдѣленія.

Томъ VI (съ портретомъ Державина и указателемъ). 1871: 2 руб. 50 коп. — Томъ VII (съ указателемъ). 1872: 2 руб. — Томъ VIII (съ портретомъ, рисунками и снимкомъ). 1880: 5 руб. — Томъ IX (со снимками портретовъ, нотами и общимъ указателемъ ко всему изданію. 1883: 3 руб.

Сочиненія Державина съ объяснительными примѣчаніями Я. Грота, 2-е изданіе, общедоступное, безъ рисунковъ: Томъ I (съ портретомъ Державина). 1868: 1 руб. — Томъ II. 1869: 1 руб. — Томъ III. 1870: 1 руб.—Томъ IV. 1874: 1 руб. — Томъ V. 1876: 1 руб. — Томъ VI. 1876: 1 руб. — Томъ VII. 1878: 1 руб.

Жизнь Державина (съ портретомъ, рисунками и снимкомъ). Т. I. 1880. Томъ II. 1883: Цѣна I тома 5 руб. II тома 3 руб. — [Тоже, что томы VIII и IX Сочиненій Д—на].

Сочиненія М. В. Ломоносова съ объяснительными примѣчаніями акад. М. И. Сухомлинова. Т. I. (съ портретомъ). 1891. Ц. 3 руб. 50 коп. Т. II (съ портрет.). 1893. Ц. 3 р. 50 к. Т. III. 1895. Ц. 3 р. 50 к. Т. IV: Филологич. сочиненія, похв. слова и рѣчи. 1898. Ц. 3 р. 50 к. Т. V. 1902. Ц. 3 р. 50 к.

Сочиненія Императрицы Екатерины II на основаніи подлинныхъ рукописей и съ объяснительными примѣчаніями акад. А. Н. Пыпина. **Томы I—V**: и **VII—X**: 1901 г. Цѣна I-го тома 2 руб., II-го т. 2 руб. 50 коп., III-го т, 2 р., IV-го и V-го томовъ по 1 руб. 50 коп., VII-го т. 2 р., VIII-го т. 2 р. IX-го т. 2 р., X-го т. 1 р. 50 к. (Т. VI, XI, XII — *печатаются*).

Сочиненія А. С. Пушкина, подъ ред. и съ примѣчаніями акад. Л. Н. Майкова. *Томъ I:* Лирич. стихотворенія (1812—17 гг.). *Изданіе 2-е.* 1900 г. Цѣна 3 руб. [Томы II и слѣдующіе — *печатаются*].

Матеріалы для академическаго изданія сочиненій А. С. Пушкина. Собралъ Л. Н. Майковъ. 1902. Цѣна 1 руб. 50 коп.

Матеріалы для біографіи Ломоносова, собранные П. П. Билярскимъ. 1865. Цѣна 1 р. 50 к.

Русская историческая библіографія за 1865—1876 включительно. Составилъ В. И. Межовъ. Томъ I. 1882. 2 р. 50 к. — Томъ II. 1882. 2 р. 50 к. — Томъ III. 1883. 2 р. 50 к. — Томъ IV. 1884. 2 р. 50 к. — Т. V. 1885. 2 р. 50 к. — Томъ VI. 1886. 3 р. — Томъ VII. 1888. 2 р. 50 к. — Томъ VIII. 1890. 2 р. 50 к.

Подробный словарь Русскихъ граверовъ XVI—XIX вв. Составилъ Д. А. Ровинскій. 1895. Изданіе Отдѣленія русск. яз. и слов. И. Акад. Н. (*въ одномъ только томѣ*). Съ рисунками лишь въ «Историч. обзорѣ гравированія». Цѣна 4 руб.

Кондаковъ, Н. П. Памятники христіанскаго искусства на Аѳонѣ (съ 49 фототипіями и 103 рис. въ текстѣ), 1902. Цѣна 7 руб.

Его же. Археологическое путешествіе по Сиріи и Палестинѣ. Съ 78 рисунками въ текстѣ и 72 отдѣльными таблицами. 1904. Цѣна 6 руб.

Рѣчи, посвященныя памяти *Н. В. Гоголя* 21 февраля 1902 года. 1902. Ц. 50 коп.

Перетцъ, В. Н. Памятники русской драмы эпохи Петра Великаго. 1903. Цѣна 3 руб. 50 коп.

Яцимирскій, А. И. Григорій Цамблакъ. Очеркъ его жизни, административной и книжной дѣятельности. Со снимками. 1904. Цѣна 3 руб.

Сиповскій, В. В. Изъ исторіи русскаго романа и повѣсти. (Матеріалы по библіографіи, исторіи и теоріи русскаго романа). Часть I: XVIII вѣкъ. 1903. Ц. 2 р.

Веселовскій, А. Н. В. А. Жуковскій поэзія чувства и «сердечнаго воображенія». Съ приложеніемъ 6 фототипій. 1904. Ц. 3 руб.

Lorentz, Fr. Slovinzische Grammatik. 1903. Цѣна 1 руб. 50 коп.

Его же: Slovinzische Texte. 1905. — Цѣна 90 коп.

Пушкинъ и его современники. Матеріалы и изслѣдованія. Выпускъ I. 1903. Цѣна 75 коп. — Выпускъ II. 1905. Цѣна 50 коп. — Выпускъ III. 1905. Цѣна 60 коп.

Предварительное сообщеніе Орѳографической Подкомиссіи. Спб. 1904. Ц. 10 коп.

Протоколъ I-го засѣданія **Комиссіи** по вопросу **о русскомъ правописаніи** 12 апр. 1904 г. — Цѣна 40 коп.

В. Чернышевъ. Письма о старой и новой орѳографіи. I—IV. Спб. 1904. Ц. 20 к.

1599—1899. «Postilla Catholicka» Якуба **Вуйка въ литовскомъ переводѣ** Нико-

лая **Даукши**, перепечатанномъ подъ наблюден. Ф. Ѳ. Фортунатова Э. А. Вольтеромъ. **Вып. I.** Спб. 1904. Цѣна 1 р. 20 к. (Продолженіе *печатается*).

Предварительный Съѣздъ Русскихъ филологовъ (10—15 апрѣля 1903 года). **Бюллетени.** Спб. 1903. Цѣна 75 коп.

Первый Съѣздъ славянскихъ филологовъ и историковъ. I. Матеріалы по организаціи Съѣзда. I. Августъ 1903. — Май 1904. Спб. 1904. Цѣна 15 коп.

Григорьевъ, А. Д. Архангельскія былины и историческія пѣсни. *Т. I-й.* Часть I: Поморье. — Часть II: Пинега. 1904. — Цѣна 3 руб. 50 коп. [*Продолженіе печатается*].

Евсѣевъ, И. Книга пророка Даніила въ древне-славянскомъ переводѣ. 1905. Цѣна 3 руб. 50 коп.

Ждановъ, И. Н. Сочиненія. *Т. I-й.* 1904. Цѣна 2 руб. 50 коп. [*Т. II печатается*].

Статьи по славяновѣдѣнію (изд. подъ ред. акад. В. И. Ламанскаго. *Выпускъ I.* 1904. Цѣна 2 руб. [*Вып. 2-ой печатается*].

Schlözer, Aug. Ruszische Sprachlehre. I—II. *А. Шлёцеръ.* Русская грамматика. I—II. Съ предисловіемъ С. К. Булича. 1904. Цѣна 50 коп.

Линева, Е. Великорусскія пѣсни въ народной гармонизаціи. Текстъ подъ редакціей академика Ѳ. Е. Корша. *Выпускъ I.* 1904. Цѣна 1 рубль.

VI. Сверхъ того имѣется еще ограниченное количество отдѣльныхъ оттисковъ слѣдующихъ статей, помѣщенныхъ въ Сборникѣ Отдѣленія русскаго языка и словесности Императорской Академіи Наукъ:

Жизнь и литературная переписка П. И. Рычкова. Изслѣдованіе П. Пекарскаго (съ портретомъ и снимкомъ). 1867. Цѣна 1 руб.

П. И. Гиѣдичъ. Нѣсколько данныхъ для его біографіи, съ рисункомъ и снимкомъ его почерка. Сообщилъ П. Тихановъ. Цѣна 70 коп.

Странствующій жидъ. Предсмертное произведеніе Жуковскаго по рукописи поэта. С. И. Пономарева. 1885 г. Ц. 50 коп.

Шахматовъ, А. А. Къ исторіи звуковъ русскаго языка. О полногласіи и нѣкоторыхъ другихъ явленіяхъ. 1903. Цѣна 60 коп.

Славяновѣдѣніе въ 1900 году. Систематическій указатель трудовъ по языкознанію, литературѣ, этнографіи и исторіи. 1901. — **Тоже** за 1901 годъ. 1903. Цѣна по 1 руб. 20 коп.

Программы для собиранія особенностей народныхъ говоровъ (всѣ экземпляры съ пропускомъ страницъ для отмѣтокъ):

I—II: Программы для собиранія особенностей *великорусскихъ* говоровъ 1900 г. (II + 145 стран.). Цѣна 30 коп. — **III.** Программа для собиранія особенностей говоровъ *бѣлорусскаго нарѣчія*, составлен. по поруч. Отдѣленія русск. яз. и словесн. И. Ак. Наукъ проф. И. Варш. унив. Е. Ѳ. Карскимъ. 1897 г. (59 стран.). Цѣна 25 коп.

Означенныя изданія Отдѣленія русск. яз. и словесн. продаются въ Книжномъ складѣ Императорской Академіи Наукъ, а также у слѣдующихъ ея комиссіонеровъ: **И. Н. Глазунова, К. Л. Риккера** въ Санктпетербургѣ, **Н. П. Карбасникова** въ Санктпетербургѣ, Москвѣ и Варшавѣ; **М. В. Клюкина** въ Москвѣ; **Н. Я. Оглоблина** въ Санктпетербургѣ и Кіевѣ; **Е. П. Распопова** въ Одессѣ; **Н. Киммеля** въ Ригѣ; у **Фосса (Г. В. Зоргенфрея)** въ Лейпцигѣ; **Люзакъ и Комп.** въ Лондонѣ.

Лица, покупающія книги въ Книжномъ складѣ Императорской Академіи Наукъ [въ главномъ зданіи Академіи] на наличныя деньги, пользуются [независимо отъ количества покупаемыхъ книгъ и ихъ цѣны] уступкою 25% съ цѣнъ, назначенныхъ въ семъ спискѣ; иногородные же адресуютъ свои требованія туда же и, прилагая деньги по выставленнымъ здѣсь цѣнамъ, получаютъ книги почтою безъ платежа вѣсовыхъ.

ИЗВЛЕЧЕНІЯ ИЗЪ ПРОТОКОЛОВЪ ЗАСѢДАНІЙ

ОТДѢЛЕНІЯ РУССКАГО ЯЗЫКА И СЛОВЕСНОСТИ ИМПЕРАТОРСКОЙ АКАДЕМІИ НАУКЪ

За январь — май 1901 года.

---

13 января 1901 г.

Ст. II. Согласно съ предложеніемъ г. Предсѣдательствующаго, Отдѣленіе постановило: въ случаѣ отсутствія или болѣзни Предсѣдательствующаго, въ засѣданіяхъ Отдѣленія предсѣдательствовать ординарному академику А. Н. Веселовскому, а доклады текущихъ дѣлъ поручить ординарному академику А. А. Шахматову.

Ст. VII. Предсѣдательствующій довелъ до свѣдѣнія Отдѣленія, что, вслѣдствіе полученнаго печатнаго извѣщенія о томъ, что Галицко-русская Матица во Львовѣ собирается чествовать 11/24 сего января извѣстнаго Галицко-русскаго историка, археолога и филолога, о. Антонія Стефановича Петрушевича, по случаю достиженія имъ восьмидесятилѣтія его многозаслуженной и плодотворной жизни, исполнившагося 6/19 сего января,—отправлена была во Львовъ въ Галицко-русскую Матицу, на имя Б. А. Дѣдицкаго, нижеслѣдующая привѣтственная телеграмма: „Сердечно привѣтствуя маститаго русскаго дѣятеля Антонія Стефановича, Отдѣленіе русскаго языка и словесности Императорской Академіи Наукъ свидѣтельствуетъ свое великое уваженіе и глубокую признательность отличному знатоку и многозаслуженному изслѣдователю Русской и Славянской ста-

рины и вмѣстѣ съ тѣмъ благородному, всегда прямому и откровенному поборнику и радѣтелю Русской народности". — Одобрено.

Ст. VIII. Читано письмо академика И. В. Ягича къ Предсѣдательствующему, изъ Вѣны отъ 4/17 сего января нижеслѣдующаго содержанія: „Въ качествѣ Начальствующаго въ лингвистическомъ Отдѣленіи Балканской Комиссіи Вѣнской Академіи Наукъ, честь имѣю представить въ Отдѣленіе русскаго языка и словесности два экземпляра изданнаго недавно на средства упомянутой Комиссіи перваго выпуска „Изслѣдованій по южнославянской діалектологіи" (Südslawische Dialectstudien I:), съ покорнѣйшей просьбой — одинъ экземпляръ поднести Нашему Августѣйшему Президенту, другой же принять для академической библіотеки. Задача и цѣль Балканской Комиссіи изложены мною на первыхъ страницахъ настоящаго перваго выпуска". Положено просьбу академика И. В. Ягича исполнить, по полученіи двухъ экземпляровъ перваго выпуска упомянутаго сочиненія.

Ст. IX. Оставленный при Императорскомъ Московскомъ Университетѣ по каѳедрѣ русскаго языка и словесности, — А. Д. Григорьевъ прислалъ въ Отдѣленіе записку (отъ 17-го декабря минувшаго года), въ которой онъ увѣдомляетъ о высылкѣ имъ,—въ дополненіе къ ранѣе представленному имъ же въ Отдѣленіе сборнику „Пинежскихъ былинъ,— еще пяти тетрадей съ текстами былинъ и историческихъ пѣсенъ, записанныхъ лѣтомъ прошлаго года въ Поморьѣ, (именно въ деревнѣ Каменихѣ, Онежскаго уѣзда, въ городѣ Онегѣ и деревняхъ Нюхчѣ и Колежмѣ),— и ходатайствуетъ передъ Отдѣленіемъ о выдачѣ ему для новой поѣздки лѣтомъ текущаго года на рѣку Кулой и на Мезень пособія въ нѣсколько увеличенномъ размѣрѣ, именно въ триста пятьдесятъ рублей, что̀ вызывается въ виду важности при записываніи текста былинъ вопроса о стихосложеніи, весьма тѣсно связаннаго съ вопросомъ о напѣвахъ былинъ, — необходимостью запастись фонографомъ, взять еще кого либо на помощь и брать лишнюю подводу. Положено: 1) присланныя для напечатанія въ изданіяхъ Отдѣленія пять тетрадей съ XVI-ю нумерами былинъ и историческихъ пѣсенъ, вновь доставленныхъ г. Григорьевымъ, передать академику

А. Н. Веселовскому, съ просьбою сообщить Отдѣленію свое мнѣніе, могутъ ли и эти тексты быть напечатаны вмѣстѣ съ ранѣе имъ представленными и переданными тогда же академику Веселовскому для разсмотрѣнія и рѣшенія вопроса о способѣ ихъ печатанія въ Сборникѣ Отдѣленія; 2) обсужденіе вопроса относительно назначенія г. Григорьеву пособія на поѣздку съ научною цѣлью въ Архангельскую губернію отложить до полученія отзыва отъ академика А. Н. Веселовскаго.

Ст. X. Представленный приватдоцентомъ Императорскаго Новороссійскаго университета С. М. Кульбакинымъ отчетъ его объ ученыхъ занятіяхъ въ теченіе второго полугодія 1900 года (отъ 5 января сего года), вмѣстѣ съ приложенными къ оному двумя брошюрами, посвященными разбору „Краткой фонетики и морфологіи Чешскаго языка“ профессора Р. Ѳ. Брандта и сочиненія академика И. В. Ягича подъ заглавіемъ „Zur Entstehungsgeschichte der Kirchenslawischen Sprache (1900 г.)“ въ сокращенномъ изложеніи изъ протокола Историко-филологическаго Общества при Императорскомъ Новороссійскомъ университетѣ (засѣданія 142, 24-го ноября 1900 года),— положено передать на разсмотрѣніе академику А. А. Шахматову.

Ст. XVII. Непремѣнный Секретарь Академіи, при письмѣ къ г. Предсѣдательствующему отъ 8 сего января за № 16, препроводилъ отношеніе къ нему Перваго Департамента Министерства Иностранныхъ Дѣлъ, отъ 30-го декабря минувшаго года за № 6243, нижеслѣдующаго содержанія: „При отношеніи Вашего Превосходительства, отъ 21 февраля 1900 года за № 261, были доставлены въ Первый Департаментъ 27 пакетовъ съ изданіями Императорской Академіи Наукъ, предназначавшіеся къ пересылкѣ въ разные города славянскихъ земель. Въ свое время Департаментъ не преминулъ переслать помянутые пакеты, для передачи по принадлежности, въ Посольство наше въ Вѣнѣ. Нынѣ же, вслѣдствіе полученнаго отъ названнаго Посольства увѣдомленія, что присланныя въ февралѣ 1900 года, а равно и въ 1899 году изданія не были приняты адресатами, Департаментъ имѣетъ честь покорнѣйше просить Васъ не отказать увѣдомить его, какъ надлежитъ поступить съ названными изданіями“. Положено обратиться къ г. Непремѣнному

Секретарю съ просьбою снестись съ означеннымъ Департаментомъ Министерства Иностранныхъ Дѣлъ для выясненія вопроса, кѣмъ были не приняты экземпляры изданій Отдѣленія русскаго языка и словесности, чтобы сообразно положенію дѣла сдѣлать соотвѣтствующее распоряженіе для упорядоченія разсылки изданій Отдѣленія въ славянскія земли [1]).

27 января 1901 г.

Ст. III. Академикъ А. А. Шахматовъ сдѣлалъ сообщеніе о поѣздкѣ своей въ концѣ минувшаго и началѣ нынѣшняго года въ Архангельскую губернію съ цѣлію имѣть болѣе данныхъ для всесторонняго изученія текста древнѣйшихъ Двинскихъ грамотъ. Положено сообщеніе академика Шахматова принять къ свѣдѣнію и приложить его къ настоящему протоколу (см. Приложеніе I).

Ст. IV. Историко-филологическое Отдѣленіе Академіи Наукъ выпискою изъ своего протокола, отъ 10 сего января, ст. 13 (въ отношеніи г. Непремѣннаго Секретаря отъ 24 сего января за № 105) увѣдомило Отдѣленіе русскаго языка и словесности, что оно, заслушавъ выписку изъ V-ой статьи протокола засѣданія послѣдняго Отдѣленія отъ 2 декабря минувшаго года — объ образованіи при немъ Комиссіи изъ академековъ: А. А. Шахматова, Ѳ. Е. Корша и А. И. Соболевскаго для разсмотрѣнія совмѣстно съ академикомъ А. С. Лаппо-Данилевскимъ плана предположеннаго изданія грамотъ Коллегіи Экономіи и требованій, какія слѣдуетъ имѣть въ виду при ученомъ ихъ изданіи —, постановило просить академиковъ Н. Ѳ. Дубровина и К. Г. Залемана принять также участіе въ занятіяхъ упомянутой Комиссіи, о чемъ увѣдомить Отдѣленіе русскаго языка и словесности. Положено принять къ свѣдѣнію.

Ст. IX. Академикъ А. Н. Веселовскій, возвращая бывшія у него на разсмотрѣніи тетради съ записями былинъ и историческихъ пѣсенъ, собранными А. Д. Григорьевымъ на Пинегѣ и въ Поморьѣ, сообщилъ о необходимости ихъ изданія. Положено: 1) принять всѣ означенные тексты для печатанія въ

1) Отвѣта получено Отдѣленіемъ не было.

„Сборникѣ“ Отдѣленія и 2) возвратить всѣ бывшія на разсмотрѣніи Отдѣленія записи текстовъ г. Григорьеву.

Ст. XI. Академикъ А. Н. Веселовскій возвратилъ въ Отдѣленіе бывшіе у него на разсмотрѣніи: 1) четыре тетради съ записями сказокъ и пѣсенъ, присланныя учителемъ села Муромли, Петрозаводскаго уѣзда, Олонецкой губерніи, г. А. Георгіевскимъ и 2) рукописный томъ „Матеріаловъ для этнографіи Сѣдлецкой губерніи“, собранныхъ М. В. Бессарабою. О первомъ трудѣ г. Георгіевскаго академикъ Веселовскій далъ отрицательный отзывъ (такъ какъ записи сдѣланы безъ плана и соблюденія особенностей говора). Но Отдѣленіе, принявъ къ свѣдѣнію прежніе труды г. Георгіевскаго, постановило выдать г. Георгіевскому сто рублей изъ Пушкинскаго Фонда Отдѣленія 1901 года; присланныя же имъ тетради съ записями передать на храненіе и для выдачи въ общее пользованіе въ I Отдѣленіе Академической библіотеки. Что же касается рукописнаго труда г. Бессарабы, то, по отзыву академика Веселовскаго, въ немъ преобладаютъ пѣсни захожія и проч., при чемъ онѣ часто украшались, передѣлывались собирателемъ на свой діалектъ, по сему рецензентъ высказалъ желаніе, чтобы сборникъ этотъ былъ Отдѣленіемъ возвращенъ г. Бессарабѣ, съ просьбою сократить и сохранить во 1-хъ, всю грамматическую и лексикологическую часть и во 2-хъ, оставить только тѣ тексты, которые записаны непосредственно отъ народа. Одобрено и положено исполнить.

Ст. XII. Редакторъ издаваемыхъ Отдѣленіемъ „Извѣстій“, академикъ А. Н. Пыпинъ вошелъ въ Отдѣленіе съ представленіемъ о необходимости, въ виду увеличенія объема книжекъ „Извѣстій“, а также и трудности выдерживать одну сплошную пагинацію въ цѣломъ томѣ,—для ускоренія печатанія листовъ,—измѣнить валовую пагинацію всѣхъ четырехъ книжекъ, составляющихъ отдѣльный годовой томъ, такъ, чтобы въ каждой отдѣльной книжкѣ „Извѣстій“ была своя самостоятельная, особая пагинація. Положено предоставить академику Пыпину сдѣлать признанныя имъ полезными измѣненія въ пагинаціи „Извѣстій“.

Ст. XIII. Была заслушана переданная Вице-президентомъ Академіи Наукъ, академикомъ П. В. Никитинымъ записка

(отъ 10 сего января) дворянина П. А. Дилакторскаго съ повтореніемъ того, что уже было имъ сообщено въ заявленіи, отъ 24-го ноября минувшаго года, на имя г. Предсѣдательствующаго въ Отдѣленіи, относительно предложенія принять на себя составленіе Вологодскаго Областного Словаря и съ просьбою выдать ему на расходы по сему случаю три тысячи рублей. Академикъ А. А. Шахматовъ, которому было поручено разсмотрѣть означенное предложеніе г. Дилакторскаго и три тетради рукописнаго труда его подъ заглавіемъ: „Матеріалы для словаря областного Вологодскаго нарѣчія", — „Словарь говора жителей Кадниковскаго уѣзда, Составилъ Прокопій Дилакторскій", находя трудъ, предложенный г. Дилакторскимъ, вполнѣ желательнымъ и своевременнымъ,— высказалъ сожалѣніе, что Отдѣленіе едва-ли можетъ принять такое обязательство передъ составителемъ Словаря, такъ какъ оно по состоянію своихъ суммъ не располагаетъ такими средствами. Отдѣленіе вполнѣ согласилось съ мнѣніемъ академика Шахматова и положило увѣдомить о томъ г. Дилакторскаго и возвратить ему тѣ двѣ тетради его труда, которыя были имъ вторично доставлены.

Ст. XXI. Внесенную академикомъ А. А. Шахматовымъ для помѣщенія въ Сборникѣ Отдѣленія рукописную статью С. Шамбинаго (въ двухъ тетрадяхъ) подъ заглавіемъ: „Бытовая сторона русскаго эпоса" — положено передать на предварительное разсмотрѣніе академику А. Н. Веселовскому.

3 февраля 1901 г.

Ст. I. Предсѣдательствующій заявилъ, что въ настоящемъ засѣданіи въ первый разъ по Высочайшемъ утвержденіи принимаетъ участіе вновь избранный членъ Отдѣленія Ординарный академикъ А. И. Соболевскій, который и былъ привѣтствуемъ по сему случаю всѣми присутствующими.

Ст. III. Академикъ А. А. Шахматовъ внесъ въ Отдѣленіе записку редактора журнала „Литературный Вѣстникъ" А. І. Лященка (отъ 2 сего февраля), въ которой послѣдній благодаритъ Отдѣленіе за сочувствіе предложенному и начатому имъ труду подъ заглавіемъ: „*Обзоръ трудовъ по изученію русской литературы въ*

XVIII и XIX вв." и за желаніе оказать поддержку для его осуществленія. Вмѣстѣ съ тѣмъ г. Лященко, принимая къ руководству высказанныя Отдѣленіемъ по поводу его записки замѣчанія, представляетъ нынѣ въ Отдѣленіе небольшіе образцы своей работы, посвященные разсмотрѣнію „Опыта историческаго словаря о россійскихъ писателяхъ" Н. Новикова и изданнаго Х. М. Лопаревымъ „Слова о погибели русскыя земли (XIII в.)". О дальнѣйшемъ же ходѣ предполагаемой работы въ этой запискѣ говорится слѣдующее: „Исходя отъ 1725 года, я долженъ буду прежде всего собрать заглавія всѣхъ сколько нибудь цѣнныхъ книгъ и статей по русской литературѣ, появившихся въ теченіе XVIII вѣка. Изложеніе результатовъ научной разработки русской литературы въ XVIII вѣкѣ составитъ содержаніе I-го выпуска, къ которому можетъ быть присоединена статья, разъясняющая постепенный ходъ науки и значеніе главнѣйшихъ дѣятелей въ этомъ научномъ движеніи. Начало XIX вѣка, отмѣченное образованіемъ Румянцевскаго кружка и трудовъ Калайдовича, Востокова, м. Евгенія и другихъ, можетъ быть удобно выдѣлено для II выпуска". Въ заключеніе своей записки г. Лященко, сообщая о томъ, какъ онъ предполагаетъ распредѣлить свое время и занятія по собиранію матеріаловъ для упомянутаго труда, называетъ въ числѣ сотрудниковъ, обѣщавшихъ ему свое содѣйствіе магистранта Г. З. Кунцевича и кандидата Н. И. Коробку. По разсмотрѣніи представленныхъ образцовъ обработки матеріаловъ для упомянутаго труда г. Лященка, Отдѣленіе нашло, что пріемъ работы въ формѣ отзывовъ и разборовъ не вполнѣ удобенъ въ предпринятой библіографической работѣ и, слишкомъ затянетъ появленіе всего труда, а наиболѣе цѣлесообразнымъ признало краткое изложеніе содержанія каждаго труда съ присоединеніемъ вызванныхъ имъ рецензій и отзывовъ.

Ст. V. Возвращенный академикомъ А. А. Шахматовымъ по разсмотрѣніи отчетъ приватъ-доцента Новороссійскаго университета С. М. Кульбакина о занятіяхъ его въ теченіе второго полугодія 1900 года съ двумя печатными брошюрами положено принять къ свѣдѣнію.

Ст. XII. Академикъ А. А. Шахматовъ сообщилъ о томъ, что извѣстный уже Отдѣленію присылкою отвѣтовъ на I Про-

грамму для собиранія особенностей говоровъ сѣверно-великорусскаго нарѣчія священникъ Куростровскаго прихода (Архангельской губерніи) о. Аркадій Никандровичъ Грандилевскій предполагаетъ приступить къ составленію подробнаго историческаго описанія своего прихода, съ указаніемъ, по возможности, тѣхъ данныхъ, которыя восходятъ къ началу XVIII столѣтія, и выразилъ готовность произвести поиски въ архивѣ Волостного Правленія въ селѣ Товринѣ, гдѣ въ настоящее время должны находиться документы, касающіеся Ломоносова, такъ какъ Куростровская волость отдѣлена отъ Товрина въ 1861 году. Положено обратиться къ о. А. Грандилевскому съ порученіемъ заняться на мѣстѣ разысканіемъ всѣхъ памятниковъ, относящихся до Ломоносова и его рода.

Ст. XIII. Академикъ А. А. Шахматовъ въ отчетѣ своемъ о поѣздкѣ въ концѣ декабря минувшаго года и въ январѣ настоящаго обращаетъ вниманіе Отдѣленія на печальное положеніе учрежденной въ 1868 году на родинѣ Ломоносова, въ деревнѣ Денисовкѣ на Куростровѣ, переименованной съ тѣхъ поръ въ Ломоносовку, — школы имени Ломоносова и высказалъ о желательности преобразованія ея въ двухклассное министерское училище, полагая, что преобразованіе это было-бы тѣмъ болѣе умѣстнымъ, что въ распоряженіи Архангельскаго Статистическаго Комитета имѣется стипендія для обезпеченія дальнѣйшаго образованія лицъ, окончившихъ курсъ въ означенномъ нынѣ одноклассномъ училищѣ. Одобрено и положено снестись по сему случаю съ г. Попечителемъ С.-Петербургскаго Учебнаго Округа, академикомъ Н. Я. Сонинымъ.

20 февраля 1901 г.

Ст. X. Заслушана докладная записка магистра славянской филологіи В. Н. Щепкина, отъ 14 сего февраля, съ просьбою о содѣйствіи ему со стороны Отдѣленія назначеніемъ денежныхъ средствъ на заграничную научную поѣздку и съ представленіемъ программы предполагаемой поѣздки по отдѣлу славянской филологіи и древне-русскаго искусства. Положено поручить разсмотрѣніе программъ академикамъ А. А. Шахматову и Н. П. Кондакову.

Ст. XI. Представлено отпечатанное объявленіе отъ имени Отдѣленія о назначенныхъ на конкурсное трехлѣтіе 1900 — 1903 гг. задачахъ на преміи имени М. И. Михельсона. Положено принять къ свѣдѣнію.

Ст. XIII. Сообщеніе Гастона Перо изъ Лилля во Франціи, отъ 28 февраля настоящаго года о посылаемомъ имъ мемуарѣ „L'accent tonique dans la langue russe". Положено, по полученіи мемуара, передать его на разсмотрѣніе академику А. И. Соболевскому.

Ст. XIV. Препровожденъ г. Непремѣннымъ Секретаремъ Академіи протоколъ засѣданія Комиссіи объ изданіи „Грамотъ Коллегіи Экономіи", отъ 20 февраля за № 233. Положено принять къ свѣдѣнію.

Ст. XVII. Заслушано заявленіе г. Предсѣдательствующаго о предстоящихъ юбилеяхъ Жуковскаго и Гоголя и желательномъ празднованіи ихъ Отдѣленіемъ. Положено просить академика А. Н. Веселовскаго произнести рѣчь о Жуковскомъ и А. Н. Пыпина—о Гоголѣ.

Ст. XIX. Слушали заявленіе редактора „Сборника Отдѣленія" и „Извѣстій", академика А. Н. Пыпина о томъ, что онъ желалъ бы, на будущее время, ограничиться редактированіемъ „Извѣстій Отдѣленія". Положено редактированіе „Сборника Отдѣленія" поручить академику В. И. Ламанскому.

Ст. XX. Заслушанъ отзывъ, представленный академикомъ Ѳ. Е. Коршемъ о сочиненіи проф. Бодуэна-де-Куртенэ. Положено сочиненіе г. Бодуэна-де-Куртенэ одобрить къ печатанію.

3 марта 1901 г.

Ст. II. Академикъ А. И. Соболевскій, возвращая разсмотрѣнныя имъ по порученію Отдѣленія докладную записку К. Останевича (отъ 24-го января сего года) съ приложенными къ ней: 1) печатною его брошюрою подъ заглавіемъ „Необходимыя свѣдѣнія и совѣты для всѣхъ пользующихся телеграфомъ (СПБ. 1900 г.)" и 2) дополнительными замѣтками его къ

страницѣ 22-ой (транскрипціею латинскими буквами русской азбуки) и образцами передачи этою азбукою русскихъ текстовъ телеграммъ), сдѣлалъ нижеслѣдующія на нихъ замѣчанія: „Разсмотрѣвъ составленный г. Останевичемъ проектъ правилъ употребленія латинской азбуки для телеграммъ на русскомъ языкѣ, я нахожу, что въ основаніе его положена польская орѳографія и что онъ нуждается въ нѣкоторомъ упрощеніи. По моему мнѣнію, нѣтъ надобности передавать русское *е* черезъ *je* въ началѣ словъ и черезъ *ie* въ серединѣ словъ, а русское *ѣ* вездѣ черезъ *jè*; вполнѣ достаточно пользоваться одною буквою *e*, не боясь смѣшенія *e* съ *э* (которое производится постоянно и русскимъ телеграфомъ). Равнымъ образомъ нѣтъ надобности различать *и* и *й* и передавать первое черезъ *i*, а второе черезъ *j*. Невозможно допустить употребленія *j* для обозначенія *ж*; лучше воспользоваться *j* = томъ для обозначенія *ь* послѣ согласныхъ, въ словахъ „воротить“, „огонь“ и т. п. Буквы *ж*, *ч*, *ш* съ бо́льшимъ удобствомъ могутъ быть передаваемы черезъ *zz*, *cc*, *ss*, а буква *щ* черезъ *scc*, чѣмъ черезъ польскія сочетанія буквъ. Буквы *я* и *ю* могутъ быть передаваемы черезъ *ia* и *iu* одинаково и въ началѣ и въ серединѣ словъ, а не согласно съ польскою орѳографіею“. Одобрено и положено возвратить бывшіе на разсмотрѣніи Отдѣленія матеріалы и брошюру г. Непремѣнному Секретарю Академіи и сообщить ему въ копіи отзывъ академика А. И. Соболевскаго.

Ст. III. Представленное академикомъ Н. П. Кондаковымъ сообщеніе въ записи его на публичномъ засѣданіи Отдѣленія, происходившемъ 11-го ноября минувшаго года, подъ заглавіемъ: „М. Н. Погодинъ, какъ археологъ“ (на 7 листахъ), положено напечатать въ Сборникѣ съ выдачею автору отдѣльныхъ оттисковъ.

Ст. IV. Присланную въ Отдѣленіе записку дворянина П. А. Дилакторскаго (безъ даты) съ приложенными къ ней: 1) рукописною тетрадью „Словаря говора жителей Вельскаго уѣзда“ и 2) двумя рукописными тетрадями „Словаря Кадниковскаго говора (на буквы Н — П и Р — Я), уже бывшими на разсмотрѣніи Отдѣленія ранѣе и возвращенными въ свое время г. Дилакторскому по постановленію Отдѣленія (отъ 27-го января сего года, ст. XIII), — положено препроводить академику А. А. Шахматову.

Ст. VIII. Въ дополненіе къ ст. XX протокола засѣданія Отдѣленія 20 февраля сего года было заслушано письмо члена-корреспондента И. А. Бодуэна-де-Куртенэ къ Предсѣдательствующему отъ 2/15 сего марта съ нижеслѣдующими сообщеніями и просьбами: а) Если Отдѣленіе согласится печатать II томъ его „Матеріаловъ для южнославянской діалектологіи и этнографіи", то ему необходимо будетъ получить представленную пока часть рукописи для того, чтобы до сдачи въ типографію еще разъ подвергнуть ее тщательному пересмотру со стороны правописанія, во избѣжаніе измѣненій въ корректурныхъ листахъ; б) въ виду того, что во второй части этого II тома его труда, состоящей изъ матеріала, доставленнаго ему другими собирателями и изъ изданія памятниковъ языка, главное мѣсто займетъ рукопись XV столѣтія — съ церковными записями; что, сколько ему извѣстно, это единственный столь древній памятникъ языка изъ области терскихъ Славянъ; что рукопись эта находится пока въ его рукахъ, но вскорѣ онъ долженъ будетъ возвратить ее владѣльцу, жителю села Санъ-Петро (San-Pietro al Natisone), гдѣ она очень легко можетъ сгорѣть или же исчезнуть какимъ-нибудь другимъ образомъ, то онъ считаетъ весьма желательною точную репродукцію подобной рѣдкости и, конечно, предпочелъ бы издать ее по способу фототипіи. Въ этой рукописи славянскіе тексты составляютъ только меньшую часть, но, такъ какъ латинскіе, италіанскіе и фурланскіе тексты или являются ихъ подлинниками, или же находятся съ ними въ болѣе или менѣе тѣсной связи, то онъ полагалъ бы необходимымъ воспроизведеніе не одной только славянской части, но сполна всей рукописи. Рукопись эта была представлена Отдѣленію для разсмотрѣнія въ засѣданіи и взята академикомъ А. А. Шахматовымъ сейчасъ же послѣ засѣданія для возвращенія г. Бодуэну-де-Куртенэ. в) Такъ какъ при изготовленіи и печатаніи текстовъ по народнымъ говорамъ всегда возникаютъ сомнѣнія относительно точности передачи тѣхъ или другихъ словъ и ихъ сочетаній; и въ данномъ случаѣ это тѣмъ болѣе понятно, что имѣемъ дѣло съ группою своеобразныхъ говоровъ, съ различными оттѣнками ударенія и количества гласныхъ, да къ тому же съ разнообразіемъ постепеннаго вліянія романскихъ сосѣдей на видоизмѣненіе славянскаго характера этихъ говоровъ, то для полной точности изданія г. Бодуэну-де-Куртенэ необходимо было бы именно теперь,

нынѣшнимъ лѣтомъ, съѣздить въ эту діалектическую область въ сѣверовосточной Италіи, но безъ извѣстнаго пособія имъ это не можетъ быть исполнено. Положено: 1) возвратить г. Бодуэну-де-Куртенэ ту часть рукописи II тома его „Матеріаловъ для южнославянской діалектологіи и этнографіи", которая была имъ представлена въ Отдѣленіе въ концѣ минувшаго года и одобрена къ напечатанію на основаніи отзыва академика Ѳ. Е. Корша, — для необходимыхъ исправленій въ отношеніи правописанія текстовъ; 2) разрѣшить г. Бодуэну-де-Куртенэ заказать въ фототипическомъ заведеніи Вильборга фототипическіе снимки въ количествѣ трехсотъ экземпляровъ и принять расходы по сему изданію на счетъ Отдѣленія въ размѣрѣ до 400 р. и 3) командировать г. Бодуэна-де-Куртенэ въ сѣверовосточную Италію и въ словинскія области Австріи, съ выдачею ему на путевыя издержки изъ суммы Отдѣленія на путешествія.

IX. Переданную въ Отдѣленіе академикомъ А. А. Шахматовымъ статью Е. Р. Романова (въ отдѣльномъ оттискѣ изъ Могилевскихъ Губернскихъ Вѣдомостей за 1900 годъ) подъ заглавіемъ: „Катрушницкій лемезень. Условный языкъ дрибинскихъ шаповаловъ" — положено перепечатать въ Сборникѣ Отдѣленія.

X. Представленную въ Отдѣленіе академикомъ А. А. Шахматовымъ рукописную статью І. Эндзелина: „Замѣтки къ латышской акцентовкѣ" — положено препроводить академику Ф. Ѳ. Фортунатову на предварительное разсмотрѣніе.

XI. Читано отношеніе Учено-литературнаго Общества „Галицко-Русская Матица" во Львовѣ отъ 22-го января — 4-го февраля сего года слѣдующаго содержанія: „Совѣтъ ученолитературнаго общества „Галицко-русская Матица" во Львовѣ имѣетъ честь выразить Отдѣленію русскаго языка и словесности Императорской Академіи Наукъ свою глубочайшую благодарность за милостивое привѣтствіе по случаю 80-лѣтія рожденія А. С. Петрушевича, за великую честь, оказанную верховнымъ органомъ русской науки, какъ самому юбиляру, такъ и цѣлой Галицкой Руси!" Львовъ, 22-го января (4 февраля) 1901 г. Предсѣдатель Г. А. Дѣдицкій. А. С. Петрушевичъ, Кустосъ-Митропол. Капитула. — Положено принять къ свѣдѣнію.

XV. Просьбу академика А. И. Соболевскаго о доставленіи въ Семинарскую библіотеку при Историко-филологическомъ факультетѣ Санктпетербургскаго Университета изданій Отдѣленія — положено исполнить.

XVI. По поводу доклада академика А. А. Шахматова Отдѣленію о томъ, что членъ-корреспондентъ проф. Н. К. Никольскій закончилъ свою работу по исполненію и пополненію составленнаго имъ повременнаго Списка русскихъ писателей и ихъ сочиненій съ XI—XIV вѣкъ и для обсужденія вопроса объ изданіи памятниковъ русской словесности, начиная съ XI в., положено образовать Комиссію изъ академиковъ: А. И. Соболевскаго, А. А. Шахматова и Ѳ. Е. Корша и члена-корреспондента Н. К. Никольскаго. Предсѣдателемъ избранъ академикъ А. И. Соболевскій.

XVII. Рукописную статью доцента Императорскаго Варшавскаго Университета В. А. Францева „Словарь Челяковскаго Полабскаго языка, какъ памятникъ славяновѣдѣнія“ положено передать редактору Сборника, академику В. И. Ламанскому для напечатанія.

17 марта 1901 г.

Ст. II. Читана выписка изъ статьи 34-ой протокола Общаго Собранія Академіи 3-го февраля сего года (въ отношеніи г. Непремѣннаго Секретаря отъ 6-го сего марта за № 310), съ изложеніемъ содержанія записки коллежскаго ассесора М. А. Унковскаго съ предложеніемъ мѣръ къ сохраненію чистоты русскаго языка. Положено хранить ее въ архивѣ Отдѣленія.

III. Присланную о. А. С. Петрушевичемъ брошюру подъ заглавіемъ: „Архіератиконъ Кіевской митрополіи съ половины XIV столѣтія, по списку съ конца XVI столѣтія. Описалъ и изъяснилъ А. С. Петрушевичъ“. (Оттискъ изъ Богословскаго Вѣстника. Львовъ, 1900 и 1901 года). Львовъ 1901 г. 8 (стр. 17+11+4) — положено передать въ Славянскій отдѣлъ I-го Отдѣленія академической Библіотеки и благодарить автора за присылку оттиска его труда.

IV. Присланныя С. И. Пономаревымъ рукописныя его замѣтки: „Матеріалы для Словаря русскаго языка“ на 32 страницахъ — положено передать академику А. А. Шахматову.

V. Читана записка г. Владимира Бончъ-Бруевича (отъ 19-го марта сего года нов. стиля), въ которой онъ, сообщая свѣдѣнія о духоборцахъ, выселившихся недавно изъ Россіи въ Канаду, и о томъ, что ему удалось записать и собрать всего четыреста пятьдесятъ одно произведеніе, входящее въ „Животную книгу“ духоборцевъ, высказывается за необходимость изданія „всего состава означеннаго произведенія, съ необходимыми примѣчаніями и толкованіями, какъ въ видахъ изученія тѣхъ религіозныхъ воззрѣній духоборческой секты, которыя несомнѣнно легли въ основу ихъ полуторавѣковой оригинальной общественной жизни, такъ и для пополненія матеріаловъ къ исторіи и изученію русскаго сектанства вообще“. Въ заключеніи своей записки г. Бончъ-Бруевичъ проситъ дать ему указанія по слѣдующимъ вопросамъ: 1) можетъ ли онъ представить на разсмотрѣніе Академіи эту свою работу; 2) если да, то куда, какимъ образомъ и на какихъ условіяхъ онъ долженъ представить свой трудъ; 3) кромѣ того у него есть еще нѣсколько статей, въ которыхъ онъ описалъ обычаи духоборцевъ, ихъ религіозное и общественное міровоззрѣніе и проч. Ему бы хотѣлось опубликовать и эти работы. Не сочтетъ ли возможнымъ Академія помѣстить ихъ, — послѣ надлежащаго разсмотрѣнія, — на страницахъ одного изъ своихъ органовъ? Положено: По первому вопросу: г. Бончъ-Бруевичъ можетъ представить свои труды на разсмотрѣніе Отдѣленія. По второму вопросу: посылаемое должно быть адресовано въ Отдѣленіе русскаго языка и словесности. Если присланные труды не будутъ признаны удовлетворительными, то Отдѣленіе возвратитъ ихъ автору. На третій вопросъ опредѣленный отвѣтъ можетъ послѣдовать только по разсмотрѣніи самыхъ трудовъ.

VII. Читано отношеніе Ставропигіальнаго первоклассnаго Соловецкаго монастыря настоятеля съ учрежденнымъ соборомъ, отъ 2 декабря минувшаго года за № 1863, съ сообщеніемъ, на просьбу Отдѣленія о высылкѣ на нѣкоторое время принадлежащихъ монастырю Двинскихъ грамотъ, — объясненія, что принадлежащія монастырю пергаменныя грамоты хранятся въ

неприкосновенности, какъ драгоцѣнные историческіе памятники минувшихъ вѣковъ, и имѣющіе въ нихъ нужду лица могутъ быть къ нимъ допущены лишь на мѣстѣ и подъ наблюденіемъ завѣдывающаго ими". Положено принять къ свѣдѣнію.

XIII. Академикъ А. А. Шахматовъ, представляя рукописный трудъ студента Императорскаго Санктпетербургскаго университета М. А. Караулова подъ заглавіемъ: „Матеріалы для этнографіи Терской области. Говоръ Гребенскихъ казаковъ" (Введеніе, стр. 1—20, Фонетика 21—44. Морфологія 45—75. Синтаксическія особенности 76—87. Образцы рѣчи. 88—108), со словаремъ (стр. 2 нап. + 1—172), — предложилъ его къ напечатанію на счетъ Отдѣленія и просилъ послѣднее о выдачѣ автору означеннаго труда денежнаго пособія въ возмѣщеніе ему расходовъ по поѣздкѣ лѣтомъ 1900 года для собиранія матеріаловъ. Одобрено и положено печатать трудъ г. Караулова въ Сборникѣ Отдѣленія, причемъ просить академика Шахматова принять на себя наблюденіе и редакцію этого изданія.

XVIII. Академикъ А. А. Шахматовъ доложилъ о томъ, что В. И. Чернышевъ предстоящимъ лѣтомъ предполагаетъ совершить поѣздку съ діалектологическою цѣлію въ южные уѣзды Московской и въ Егорьевскій уѣздъ Рязанской губерніи, а также въ нѣкоторые уѣзды Новгородской губ., — и просилъ Отдѣленіе исходатайствовать г. Чернышеву открытый листъ на научную поѣздку съ цѣлію изученія говоровъ въ упомянутыя губерніи, срокомъ съ 1 іюня по 1 сентября текущаго года. — Одобрено.

XXI. Академикъ А. А. Шахматовъ представилъ въ рукописи трудъ г. Фр. Лоренца на нѣмецкомъ языкѣ по грамматикѣ Словинскаго говора Кашубскаго нарѣчія подъ заглавіемъ: „Slovinzische Grammatik" von Friedrich Lorentz съ предложеніемъ напечатать его въ подлинникѣ въ Сборникѣ Отдѣленія. — Одобрено.

XXV. Академикъ А. Н. Пыпинъ, въ дополненіе къ сообщенному въ протоколѣ Отдѣленія отъ 27-го января сего года ст. VI свѣдѣнія, что членъ-корреспондентъ П. А. Ефремовъ имѣетъ намѣреніе предоставить Академіи для напечатанія важные

матеріалы для изданія сочиненій Муравьева-Апостола — представилъ Отдѣленію полученный имъ отъ г. Ефремова экземпляръ печатнаго изданія „Путешествія по Тавридѣ“ упомянутаго автора съ собственноручными поправками послѣдняго. Означенный экземпляръ былъ въ засѣданіи же переданъ академику А. А. Шахматову, какъ директору I-го Отдѣленія Академической Библіотеки для занятій И. А. Кубасова въ помѣщеніи Библіотеки.

XXVII. Въ дополненіе къ статьѣ IX-ой протокола засѣданія Отдѣленія 3 февраля сего года предположено просить Почетнаго Академика В. В. Стасова произнести написанную имъ рѣчь, посвященную памяти покойнаго академика А. Ѳ. Бычкова въ публичномъ соединенномъ засѣданіи Отдѣленія русскаго языка и словесности и Разряда изящной словесности, которое могло-бы состояться между 2 и 6 числами апрѣля сего года.

XXVIII. Присланную членомъ-корреспондентомъ Я. Гебауеромъ пробную тетрадь его печатнаго историческаго словаря чешскаго языка положено передать академику А. А. Шахматову.

24 марта 1901 г.

Ст. II. Предсѣдатель Комиссіи по изданію полнаго собранія сочиненій А. С. Пушкина, академикъ И. Н. Ждановъ, не присутствовавшій въ настоящемъ засѣданіи Отдѣленія, сообщилъ, что 1) В. Е. Якушкинъ проситъ возвратить поскорѣе въ Румянцовскій Музей Пушкинскія рукописи, необходимыя г. Якушкину для занятій по приготовленію изданія стихотвореній Пушкина, и прислать ему нѣсколько экземпляровъ тѣхъ листовъ II тома Сочиненій Пушкина, которые напечатаны были при жизни Л. Н. Майкова и 2) В. И. Саитовъ увѣдомляетъ, что П. Я. Дашковъ желалъ бы получить веленевый экземпляръ второго изданія перваго тома Сочиненій Пушкина и что П. Я. Дашковъ согласенъ предоставить Академіи возможность воспользоваться принадлежащими ему рукописями Пушкина. Положено исполнить и благодарить П. Я. Дашкова за согласіе дѣлиться имѣющимися у него матеріалами для академическаго изданія Сочиненій Пушкина.

Ст. IV. Прибывшій по приглашенію Отдѣленія въ засѣданіе Директоръ Императорской Публичной Библіотеки Н. К. Шильдеръ для совмѣстнаго обсужденія и выработки плана чествованія Академіею Наукъ въ будущемъ году памяти Н. В. Гоголя и В. А. Жуковскаго по поводу пятидесятилѣтія со дня кончины, — сообщилъ, что П. Я. Дашковъ, также приглашенный Отдѣленіемъ, поручилъ ему довести до свѣдѣнія присутствующихъ, что онъ не могъ прибыть въ настоящее засѣданіе по болѣзни. Н. К. Шильдеръ на обращенную къ нему просьбу о разрѣшеніи воспользоваться для предполагаемыхъ юбилейныхъ изданій Отдѣленія въ память Гоголя и Жуковскаго имѣющимися въ Императорской Публичной Библіотекѣ автографами упомянутыхъ писателей и принадлежавшими имъ бумагами, экземплярами изданій и проч., — изъявилъ полное свое согласіе и высказалъ обѣщаніе для облегченія разысканія и пользованія этими матеріалами — поручить помощнику библіотекаря В. В. Майкову составить въ возможно скоромъ времени списокъ всего имѣющагося въ Библіотекѣ и сюда относящагося матеріала, что̀ и было принято Отдѣленіемъ съ благодарностію. Что же касается возбужденнаго вопроса о томъ, можетъ-ли Отдѣленіе разсчитывать на содѣйствіе П. Я. Дашкова для упомянутыхъ юбилейныхъ изданій, то Н. К. Шильдеръ любезно вызвался, если его уполномочитъ Отдѣленіе, переговорить по сему случаю съ г. Дашковымъ. Положено просить академика А. Н. Пыпина и Н. К. Шильдера принять на себя трудъ предварительно переговорить по данному вопросу съ П. Я. Дашковымъ.

V. Положено просить академика Ѳ. Е. Корша переговорить съ г. А. А. Ѳоминымъ объ имѣющейся у него перепискѣ В. А. Жуковскаго, не можетъ-ли она быть имъ издана цѣликомъ или въ извлеченіяхъ ко дню юбилея Жуковскаго на счетъ Отдѣленія.

VII. Читано отношеніе Департамента Духовныхъ дѣлъ иностранныхъ исповѣданій Министерства внутреннихъ дѣлъ, отъ 20 сего марта за № 1401, слѣдующаго содержанія: „По распоряженію Правительства метрическія книги римско-католическаго исповѣданія ведутся повсемѣстно въ Имперіи на русскомъ языкѣ, съ тѣмъ что на чиновниковъ гражданскаго состоянія,

ведущихъ эти книги въ губерніяхъ Царства Польскаго, возложено заносить въ метрическіе акты собственныя имена на ряду съ русскимъ текстомъ также по польски, въ скобкахъ, въ томъ вниманіи, что не всѣ польскія и другія католическія имена имѣются въ русскихъ святцахъ и потому не переводимы по русски. Правительствующій Сенатъ по Департаменту Геральдіи, обративъ вниманіе на разнообразіе въ правописаніи крестныхъ римско-католическихъ именъ, а равно на неполное, неточное и иногда неправильное изложеніе этихъ именъ въ метрическихъ актахъ, поручилъ Министру Внутреннихъ Дѣлъ принять мѣры къ тому, чтобы въ метрическія книги римско-католическаго исповѣданія и въ выдаваемыя изъ оныхъ выписи были вписываемы всѣ безъ исключенія имена лицъ, упоминаемыхъ въ актѣ, единообразно по русски, т. е. въ русскомъ ихъ произношеніи, а не по польски русскими только буквами. За неимѣніемъ на русскомъ языкѣ словаря всѣхъ крестныхъ римско-католическихъ именъ, который могъ бы служить для лицъ, содержащихъ метрическія книги, объединяющимъ руководствомъ, Министерство признало возможнымъ устранить означенные недостатки установленіемъ для *гражданскихъ надобностей* полнаго списка римско-католическихъ именъ въ русскомъ ихъ произношеніи. Составленіе такого списка было возложено на Римско-Католическую Духовную Коллегію, но представленный ею перечень всѣхъ имѣющихся въ обиходѣ у римско-католиковъ крестныхъ именъ съ обозначеніемъ русскаго ихъ произношенія, по ближайшемъ разсмотрѣніи онаго, оказался далеко неудовлетворительнымъ какъ въ отношеніи перевода сказанныхъ именъ на русскій языкъ, такъ и самого ихъ правописанія. Между тѣмъ правильное изображеніе католическихъ именъ въ актахъ гражданскаго состоянія, веденныхъ на русскомъ языкѣ, весьма важно и для сего должна быть установлена единообразная, точная передача этихъ именъ по русски, подобно тому, какъ это было одобрено Отдѣленіемъ русскаго языка Академіи Наукъ въ 1897 г., относительно протестантскихъ метрическихъ книгъ".

„Въ виду сего, препровождая при семъ Списокъ составленныхъ Духовною Коллегіею крестныхъ именъ у римско-католиковъ, съ подраздѣленіемъ этихъ именъ на мужскія и женскія въ алфавитномъ порядкѣ, Департаментъ Иностранныхъ Исповѣданій имѣетъ честь покорнѣйше просить Императорскую

Академію Наукъ, не будетъ-ли признано возможнымъ войти въ разсмотрѣніе означеннаго списка именъ, съ цѣлію исправленія онаго, согласно требованіямъ русскаго языка, какъ относительно произношенія и правописанія тѣхъ именъ, которыя имѣются въ русскихъ святцахъ, такъ и касательно приблизительной передачи на русскій языкъ того или другого имени, неизвѣстнаго въ упомянутыхъ святцахъ, и о послѣдующемъ почтить увѣдомленіемъ, съ возвращеніемъ приложенія".

По предварительномъ разсмотрѣніи возбужденныхъ въ отношеніи томъ вопросовъ и по разсмотрѣніи приложеннаго (на 41 писан. стр.) къ нему „Списка всѣхъ крестныхъ именъ, имѣющихся въ обиходѣ у Римско-Католиковъ" („по римско-католическому календарю" и „въ русскомъ произношеніи"), положено образовать Комиссію подъ предсѣдательствомъ академика А. И. Соболевскаго изъ академика А. А. Шахматова и постороннихъ ученыхъ: приватъ-доцента здѣшняго университета С. Л. Пташицкаго и ксендза Явниса, — которой и поручить разсмотрѣніе присланныхъ Департаментомъ матеріаловъ и выработку научной транскрипціи собранныхъ крёстныхъ именъ, употребляющихся среди католиковъ римскаго обряда, проживающихъ въ предѣлахъ Россійской Имперіи.

VIII. Академикъ А. И. Соболевскій, возвращая два рукописныхъ тома сочиненія г. С. Шамбинаго подъ заглавіемъ: „Бытовая сторона русскаго эпоса", далъ о немъ слѣдующій отзывъ: „Разсмотрѣнная мною по просьбѣ А. Н. Пыпина диссертація г. Шамбинаго — „Бытовая сторона русскаго эпоса" заключаетъ въ себѣ 1) сводъ бытовыхъ данныхъ въ текстѣ былинъ и 2) археологическій комментарій къ этимъ даннымъ. Что до свода, онъ представляетъ собою, несомнѣнно, полезную, хотя и безхитростно исполненную работу; комментарій же основанъ главнымъ образомъ на извѣстномъ сочиненіи Забѣлина, отчасти на статьяхъ Костомарова и Аристова; документами (напечатанными) авторъ воспользовался очень мало. Выводъ автора (что бытовая сторона былинъ особенно тѣсно связана съ XVII в.) никоимъ образомъ не принадлежитъ къ числу счастливыхъ". Положено возвратить г. Шамбинаго рукопись его труда и сообщить ему въ копіи содержаніе упомянутаго отзыва.

X. Преподаватель русскаго языка К. Петровъ, при запискѣ своей отъ 23-го марта сего года, препроводилъ въ Отдѣленіе три пачки карточекъ изъ составляемаго имъ словаря къ сочиненіямъ Д. И. Фонвизина на буквы А-Б и В и списокъ сокращеній по изданію Сочиненій Фонвизина изд. 1888 и 1894 гг. Положено записку, списокъ сокращеній и карточки Словаря передать на разсмотрѣніе академику А. И. Соболевскому.

14 апрѣля 1901 г.

Ст. XIV. Положено перевести на иностранные языки обращеніе отъ имени Отдѣленія съ предложеніемъ задачъ, назначенныхъ на слѣдующее трехлѣтіе (1901—1903 гг.) для соисканія премій М. И. Михельсона и доставить Непремѣнному Секретарю Академіи съ просьбою сдѣлать распоряженіе о разсылкѣ экземпляровъ ихъ за-границею по особо составленному въ Отдѣленіи списку лицъ и учрежденій.

XVIII. Рукописную статью г. И. В. Бессарабы подъ заглавіемъ: „Матеріалы для этнографіи Сѣдлецкой губерніи“ положено передать для предварительнаго редакторскаго просмотра академику В. И. Ламанскому.

28 апрѣля 1901 г.

Ст. IV. Непремѣнный Секретарь письмомъ, отъ 16 сего апрѣля за № 453, увѣдомилъ Предсѣдательствующаго, что изъ числа пакетовъ съ изданіями Отдѣленія, адресованными въ славянскія земли, какъ нынѣ его о томъ увѣдомилъ Первый Департаментъ Министерства Иностранныхъ Дѣлъ, лишь три не были приняты, а именно: 1) Матицею Сербскою въ Будышинѣ, 2) Академіею Наукъ въ Краковѣ и 3) Словенскою Матицею въ Быстрицѣ. Положено копію съ письма г. Непремѣннаго Секретаря сообщить академику Ламанскому, съ просьбою списаться съ указанными учрежденіями по поводу отказа ихъ въ принятіи пакетовъ съ изданіями Отдѣленія.

VII. Почетный Академикъ А. Ѳ. Кони препроводилъ въ Отдѣленіе портретъ Екатерины Николаевны Ушаковой для академическаго изданія Сочиненій А. С. Пушкина, составляю-

щій собственность Елисаветы Дмитріевны Обресковой, рожденной Ушаковой, и съ сообщеніемъ, что онъ, по минованіи въ немъ надобности, подлежитъ возвращенію Надеждѣ Константиновнѣ Дунинъ-Борковской, проживающей въ Санктпетербургѣ (по Сергіевской улицѣ, въ домѣ № 60). Положено портретъ этотъ передать на храненіе въ I-ое Отдѣленіе Академической Библіотеки и увѣдомить о вышеизложенномъ Предсѣдателя Комиссіи по изданію сочиненій А. С. Пушкина академика И. Н. Жданова.

VIII. Академикъ Ѳ. Е. Коршъ, котораго Отдѣленіе просило переговорить съ кандидатомъ Императорскаго Московскаго Университета А. А. Ѳоминымъ относительно приготовленія къ печати имѣющихся въ его распоряженіи какъ писемъ В. А. Жуковскаго, такъ и писемъ разныхъ лицъ къ нему, доложилъ Отдѣленію, что у г. Ѳомина имѣются только кое-какія записочки самого Жуковскаго, но зато много важныхъ писемъ къ нему его друзей Тургеневыхъ и другихъ, которыя заслуживали-бы, по мнѣнію академика Корша, изданія. Положено: 1) просить г. Ѳомина приступить къ обработкѣ имѣющихся у него матеріаловъ для изданія переписки Жуковскаго; 2) поручить академику А. Н. Веселовскому редактированіе этихъ матеріаловъ и 3) выдать г. Ѳомину нынѣ же на переписку приготовляемыхъ имъ къ печати для означеннаго изданія матеріаловъ сто рублей.

IX. Просьбу приватъ-доцента Императорскаго Московскаго Университета, магистра В. К. Поржезинскаго о командированіи его въ Померанію для изученія кашубскихъ говоровъ, положено удовлетворить и обратиться къ Августѣйшему Президенту Академіи съ ходатайствомъ о поддержаніи просьбы магистра Поржезинскаго передъ Министромъ Народнаго Просвѣщенія.

XI. Академикъ Ѳ. Е. Коршъ доложилъ Отдѣленію, что членъ-образованной при Отдѣленіи Комиссіи по изданію полнаго собранія сочиненій А. С. Пушкина — В. Е. Якушкинъ уже приступилъ къ изученію и описанію Пушкинскихъ бумагъ, находящихся въ частныхъ рукахъ. Положено принять къ свѣдѣнію.

XII. Академикъ А. А. Шахматовъ доложилъ Отдѣленію, что академикъ И. Н. Ждановъ поручилъ ему представить на рѣшеніе Отдѣленія его предложеніе издать Пушкинскіе матеріалы Л. Н. Майкова, переданные вдовою покойнаго академику Жданову, отдѣльною книжкою. Одобрено и положено поручить редакцію означеннаго труда Л. Н. Майкова академику И. Н. Жданову, для чего просить I Отдѣленіе Академической Библіотеки представить соотвѣтствующую тетрадь „Матеріаловъ“ въ Отдѣленіе русскаго языка и словесности.

12 мая 1901 г.

Ст. III. Академикъ А. А. Шахматовъ, въ качествѣ директора I-го Отдѣленія Библіотеки Академіи Наукъ сообщилъ Отдѣленію русскаго языка и словесности, что А. И. Яцимирскій пожертвовалъ Академіи Наукъ все свое рукописное собраніе (въ общей сложности до пятидесяти рукописей). Рукописи эти уже приняты Библіотекой. По сему академикъ Шахматовъ обратился къ Отдѣленію съ просьбою, не найдетъ-ли оно возможнымъ выразить отъ имени Академіи г. Яцимирскому признательность теперь же, въ виду того, что ближайшее Общее Собраніе Академіи состоится не ранѣе 1-го сентября. Одобрено и положено благодарить г. Яцимирскаго за столь цѣнный вкладъ, сдѣлавшійся теперь общимъ достояніемъ.

IV. Академикъ А. А. Шахматовъ представилъ въ Отдѣленіе для напечатанія во II томѣ „Изслѣдованій по русскому языку“ часть своего труда, посвященнаго изслѣдованію о Двинскихъ грамотахъ. Эта часть содержитъ въ себѣ текстъ ста двадцати одной грамоты, готовый уже къ печати; самое же изслѣдованіе, а также нѣкоторыя приложенія могутъ быть переданы въ типографію не раньше отпечатанія текстовъ. Одобрено къ напечатанію и положено представленную рукопись сдать въ Академическую Типографію для набора и печатанія.

V. Академикъ А. А. Шахматовъ представилъ въ Отдѣленіе полученные имъ отъ Н. П. Лихачева семьсотъ экземпляровъ автотипическихъ снимковъ, исполненныхъ въ Экспедиціи заготовленія Государственныхъ бумагъ съ Двинской пергаменной грамоты, принадлежащей г. Лихачеву. Н. П. Лихачевъ

уступаетъ эти снимки по предложенію академика Шахматова редакціи Извѣстій съ тѣмъ, чтобы они были помѣщены въ одной изъ книжекъ текущаго года, вмѣстѣ съ небольшой его замѣткой. Счетъ Экспедиціи, не превышающій восьмидесяти рублей, можетъ быть оплаченъ изъ суммъ будущаго года. Постановлено: замѣтку г. Лихачева, по представленіи имъ, передать академику Пыпину, а ящикъ со снимками нынѣ же препроводить въ Типографію.

VI. Читано письмо В. Бончъ-Бруевича отъ 7-го мая (новаго стиля) сего года къ Предсѣдательствующему Отдѣленія, въ которомъ онъ увѣдомляетъ объ отправкѣ на его имя въ почтовой посылкѣ трехъ томовъ его рукописей, составляющихъ такъ называемую „*Животную книгу*“ духоборцевъ. Предлагая Отдѣленію для печатанія свои записи г. Бончъ-Бруевичъ высказываетъ желаніе, чтобы представленная имъ работа явилась подъ редакціею и съ необходимыми поясненіями къ тексту, а также указаніями заимствованій и сходства текстовъ. Въ заключеніе своего письма г. Бончъ-Бруевичъ перечислилъ всѣ труды, посвященные изученію вѣроученія и быта русскихъ духоборцевъ, и настаивалъ на необходимости, чтобы Академія взяла на себя починъ дѣла изданія „матеріаловъ къ исторіи и изученію русскаго сектантства“ вообще. Положено: 1) избрать комиссію изъ академиковъ: А. Н. Пыпина, В. И. Ламанскаго и А. И. Соболевскаго; 2) увѣдомить г. Бончъ-Бруевича о полученіи трехъ томовъ съ спискомъ текстовъ „Животной книги“ духоборцевъ и о томъ, что присланные имъ матеріалы Отдѣленіе постановило передать на разсмотрѣніе особо избранной комиссіи.

XII. Г-жа З. П. Котлярова при запискѣ отъ 5-го мая сего года представила въ Отдѣленіе въ особой тетради „Особенныя слова и выраженія, употребляемыя въ г. Вологдѣ и ея губерніи“ (на 4 л.). Положено передать эти матеріалы редактору Словаря русскаго языка, академику А. А. Шахматову.

XX. Согласно предложенію академика И. Н. Жданова, сообщенному академикомъ А. А. Шахматовымъ, и имѣя въ виду категорически выраженное вдовою покойнаго Л. Н. Майкова, г-жею А. А. Майковою желаніе, чтобы собранные ея

мужемъ матеріалы для II тома „Сочиненій Пушкина“ были напечатаны безъ измѣненій, Отдѣленіе постановило: 1) помѣстить ихъ въ „Сборникѣ“ Отдѣленія; 2) предложить В. И. Саитову приготовить ихъ къ печати и печатать ихъ подъ его, Саитова наблюденіемъ и г-жи Майковой.

XXI. Сообщено о полученіи отъ А. А. Ѳомина представленныхъ имъ, согласно запросу Отдѣленія, плана и образцовъ Указателей къ „Онежскимъ былинамъ“ Гильфердинга. Постановлено передать ихъ на разсмотрѣніе академика А. Н. Веселовскаго.

XXVI. Академикъ Н. П. Кондаковъ сдѣлалъ докладъ о содержаніи записки оставленнаго при Императорскомъ Московскомъ университетѣ по каѳедрѣ русскаго языка и литературы А. Д. Григорьева, доложенной въ предыдущемъ засѣданіи Отдѣленія. Послѣ преній Отдѣленіе постановило: отклонить предложеніе г. Григорьева въ той его части, которая касается вопроса объ обязательномъ оповѣщеніи ученаго міра о томъ или другомъ научномъ предпріятіи, задуманномъ тѣмъ или другимъ изслѣдователемъ. Вмѣстѣ съ тѣмъ сообщить ему, что въ Извѣстіяхъ Отдѣленія имѣется отдѣлъ, гдѣ могутъ быть помѣщаемы всѣми желающими вопросные пункты изъ области предметовъ, входящихъ въ кругъ занятій Отдѣленія.

XXIX. Академикъ Ѳ. Е. Коршъ познакомилъ Отдѣленіе съ содержаніемъ письма В. Е. Якушкина, отъ 9 сего мая, въ которомъ онъ сообщаетъ о своихъ занятіяхъ по изданію сочиненій А. С. Пушкина. Г. Якушкинъ предлагаетъ войти въ сношеніе съ лицами и учрежденіями, обладающими, по имѣющимся свѣдѣніямъ, рукописями Пушкина. Одобрено и положено осенью текущаго года сообщить объ этомъ Пушкинской комиссіи.

XXXI. Академикъ А. И. Соболевскій, въ качествѣ Предсѣдателя образованной при Отдѣленіи русскаго языка и словесности комиссіи для разсмотрѣнія составленнаго Римско-Католическою Духовною Академіею списка Римско-Католическихъ крёстныхъ именъ въ польскомъ произношеніи и въ передачѣ по-русски, представилъ заключеніе Комиссіи, выра-

ботанное ею въ засѣданіяхъ 24-го и 27-го апрѣля сего года. Отдѣленіе одобрило заключеніе Комиссіи и постановило сообщить его въ копіи Департаменту Иностранныхъ Вѣроисповѣданій Министерства Внутреннихъ Дѣлъ. (См. *Приложеніе II-ое*).

XXXII. Академикъ А. И. Соболевскій, въ качествѣ Предсѣдателя Комиссіи по изданію древне-русскихъ памятниковъ, представилъ Отдѣленію заключеніе упомянутой Комиссіи, изложенное въ протоколѣ засѣданія ея, бывшаго 24-го апрѣля 1901 года. Одобрено и положено принять къ свѣдѣнію. (См. *Приложеніе III*).

ПРИЛОЖЕНІЯ.

I.

Занимаясь уже очень давно изученіемъ двинскихъ грамотъ XIV и XV вв., я до послѣдняго времени не рѣшался приступать къ ихъ изданію. Во-первыхъ значительныя трудности представляло размѣщеніе этихъ грамотъ по мѣсту ихъ написанія, въ виду незнакомства моего съ областью Сѣверной Двины. Во-вторыхъ, я останавливался предъ мыслью о томъ, что въ Архангельскѣ и Холмогорáхъ могутъ оказаться грамоты XV в. въ подлинникахъ или копіяхъ. Въ-третьихъ, мнѣ хотѣлось познакомиться съ особенностями современныхъ говоровъ Архангельской губерніи для того, чтобы сравнить современныя звуковыя явленія съ тѣми, о которыхъ свидѣтельствуютъ древнѣйшіе памятники этого отдаленнаго новгородскаго края—Двинского Заволочья. Послѣдняя задача представлялась мнѣ тѣмъ заманчивѣе, что до насъ дошло не мало двинскихъ актовъ XVI и XVII вв., въ которыхъ, хотя, разумѣется, въ болѣе слабой степени, чѣмъ въ памятникахъ древнѣйшихъ, также отразились мѣстныя особенности говора. Все это побудило меня предпринять поѣздку въ Архангельскую губернію.

По пути я заѣхалъ въ Москву. Въ Румянцовскомъ Музеѣ свѣрилъ еще разъ свои списки съ двадцатью подлинными гра-

мотами, попавшими въ Музей изъ Коллегіи Экономіи. Не удержался отъ соблазна заказать фотографическіе снимки съ этихъ грамотъ фотографу Фишеру: не имѣя въ рукахъ такихъ снимковъ, очень трудно рѣшить, какія изъ двинскихъ грамотъ (бо́льшая часть ихъ находится въ Петербургѣ) писаны одной рукой, однимъ почеркомъ; кромѣ того при печатаніи весьма важна свѣрка корректуры, если не съ оригиналомъ, то по крайней мѣрѣ со снимками.

Въ Архангельскѣ я познакомился прежде всего съ І. М. Сибирцевымъ, предсѣдателемъ древлехранилища, устроеннаго бывшимъ архангельскимъ епископомъ Никаноромъ. Сибирцевъ весьма ревностно занимается исторіей мѣстнаго края. Оказалось, что у насъ не мало общихъ съ нимъ интересовъ: онъ знакомъ съ двинскими грамотами по нѣкоторымъ изданіямъ, дѣлалъ изъ нихъ выборку собственныхъ именъ, по этимъ именамъ старался разгадать время ихъ написанія и пріурочить къ нимъ еще нѣкоторыя изъ грамотъ, извѣстныхъ по изданіямъ какъ новгородскія. Но г. Сибирцеву не удалось довести работы до конца уже потому, что въ Архангельскѣ не оказалось ни одной грамоты, писанной на пергаменѣ. Впрочемъ, въ древлехранилищѣ нашлась одна любопытная купчая, стоящая на рубежѣ новгородской эпохи, которою я собственно интересуюсь, и московскою: она писана въ 1472 году на пергаменѣ. Но зато въ древлехранилищѣ оказался весьма важный для меня сборникъ Архангельскаго Михайловскаго монастыря, составленный въ XVII вѣкѣ. Этимъ сборникомъ, содержащимъ списки съ грамотъ XV и XVI вв., пользовался Строевъ и издалъ изъ него въ Актахъ Юридическихъ около двадцати актовъ. Я долго искалъ этотъ сборникъ въ разныхъ петербургскихъ и московскихъ книгохранилищахъ; весьма обрадовался, когда нашелъ его въ Архангельскѣ, такъ какъ безъ него мнѣ было бы трудно приступить къ изданію. Строевъ изъ этого сборника не напечаталъ одиннадцати актовъ XV в., подлинники которыхъ писаны на харатіи, т. е. на пергаменѣ. Я приготовилъ точные списки какъ съ этихъ актовъ, такъ и съ тѣхъ, которые уже извѣстны по изданію Строева. Пребываніе въ Архангельскѣ было для меня полезно еще въ томъ отношеніи, что я запасся, благодаря любезности мѣстныхъ дѣятелей, немалымъ числомъ изданій, пріобрѣтеніе которыхъ здѣсь въ Петербургѣ весьма затруднительно: таковы указатели къ Архангельскимъ

губернскимъ вѣдомостямъ, отдѣльные оттиски изъ Епархіальныхъ Вѣдомостей, Атласъ Архангельской губерніи, изданный по распоряженію епархіальнаго начальства въ 1890 году и т. д. Въ статистическомъ комитетѣ, благодаря любезности секретаря М. В. Прялухина, я работалъ надъ полнымъ экземпляромъ Губернскихъ вѣдомостей, а въ Управленіи Государственными Имуществами г. Радусъ-Зеньковичъ далъ мнѣ возможность изучить нѣсколько обстоятельныхъ картъ мѣстностей, представлявшихъ для меня особый интересъ.

Изъ Архангельска я предпринялъ поѣздку въ Лодомскій приходъ, отстоящій отъ губернскаго города только въ 35 верстахъ, но отдѣленный отъ него рѣкой Маймаксой и непроѣздными въ лѣтнее время тундрами. Г. Сибирцевъ говорилъ мнѣ, что мѣстный священникъ привозилъ ему какъ-то тетрадку, гдѣ списаны какія-то древнія грамоты. Дѣйствительно, эта тетрадка нашлась: въ ней оказались между прочимъ копіи съ четырехъ пергаменныхъ грамотъ XV вѣка, изъ нихъ двѣ хранятся теперь въ Обществѣ Любителей Древней Письменности, одна у Н. П. Лихачева (замѣчательно, что и онъ и я весьма сомнѣвались въ подлинности этой грамоты до отысканія копіи съ нея); гдѣ находится четвертая грамота, неизвѣстно. Но кромѣ этой тетрадки въ архивѣ Лодомской церкви оказалось очень большое собраніе столбцовъ, разборкой которыхъ я не могъ не заняться: оказалось что число актовъ свыше 400, при чемъ изъ нихъ 210 актовъ принадлежатъ къ XVI в. Здѣсь находятся не только церковные документы (храмозданныя, счетныя выписи и т. п.), но также цѣлый рядъ актовъ (купчихъ, данныхъ, разрубныхъ, мѣновныхъ и т. д.) принадлежавшихъ Лодомскому сельскому обществу и его чинамъ, клавшимъ ихъ на храненіе въ коробью св. Георгія. Такимъ образомъ архивъ Лодомской церкви отражаетъ всю исторію ея прихода и, слѣдовательно, представляется весьма важнымъ въ историко-юридическомъ отношеніи, акты XVI вѣка любопытны также въ палеографическомъ и лингвистическомъ отношеніяхъ, отражая не мало мѣстныхъ особенностей. Вернувшись въ Архангельскъ, я уговорилъ г. Сибирцева заняться изданіемъ Лодомскаго архива, и онъ уже вошелъ въ Археографическую коммиссію съ соотвѣтственнымъ предложеніемъ. Успѣхъ первой поѣздки въ уѣздъ побудилъ меня познакомиться съ другими церковными архивами. Но нигдѣ я не находилъ такого большого собранія, какъ

сова, и былъ тамъ очень привѣтливо встрѣченъ священникомъ Аркадіемъ Никандровичемъ Грандилевскимъ, имя котораго извѣстно уже нашему Отдѣленію, благодаря присланному имъ обстоятельному отвѣту на Программу для собиранія особенностей говоровъ. Онъ познакомилъ меня съ интересовавшею меня типографіей Куростровa, а также со всѣмъ тѣмъ, что имѣетъ какое-нибудь отношеніе къ Ломоносову, имя котораго, конечно, никогда не забудется на его родинѣ, благодаря переименованію деревни Денисовки въ Ломоносовку (это названіе привилось и среди крестьянъ) и учрежденію въ 1868 году школы имени Ломоносова; въ ней на видномъ мѣстѣ помѣщенъ его портретъ.

Школа эта построена близъ того мѣста, гдѣ находился по преданію домъ отца Ломоносова, а самое это мѣсто занято теперь школьнымъ садомъ. Грустно признать эту школу памятникомъ Ломоносову. Она содержится на счетъ капитала, собраннаго въ 1868 году по Высочайше разрѣшенной подпискѣ и поступившаго въ распоряженіе Статистическаго комитета. Процентовъ съ этого капитала недостаточно для содержанія школы. Вслѣдствіе этого жалованіе учителю меньше, чѣмъ въ другихъ сосѣднихъ училищахъ, возникшихъ позже, а въ особенности недостаточна сумма, отпускаемая на учебныя пособія, вслѣдствіе чего ученики сидятъ нерѣдко безъ бумаги и чернилъ [1]). Самое помѣщеніе требуетъ основательнаго ремонта: весной вслѣдствіе плохого состоянія половъ въ классной комнатѣ и корридорѣ стоитъ невыносимый смрадъ. Не можетъ ли наше Отдѣленіе обратить вниманіе Министерства Народнаго Просвѣщенія или нашего сочлена, Попечителя Петербургскаго учебнаго Округа на необходимость устранить эти недостатки и на желательность преобразованія сельскаго училища имени М. В. Ломоносова въ двухклассное министерское училище? Такое преобразованіе было бы тѣмъ болѣе умѣстнымъ, что въ распоряженіи Арханг. Статистическаго комитета имѣется стипендія для обезпеченія дальнѣйшаго образованія лицъ, окончившихъ курсъ въ означенномъ одноклассномъ училищѣ.

---

1) Учитель получаетъ 18 р. 35 к. въ мѣсяцъ, законоучитель 4 р. Отопленіе стоитъ 60 р., на учебныя пособія и прочіе расходы (необходимый ремонтъ) выдается 50 р. Учителю рѣзьбы на кости до послѣдняго времени выдавалось 150 р.

Я наводилъ справки въ мѣстномъ волостномъ правленіи на счетъ современныхъ Ломоносову бумагъ и документовъ: таковыхъ не оказалось, но по сообщенію старшины ихъ можно искать въ Товринскомъ волостномъ правленіи, отъ котораго Куростровская (съ 1868 года называемая Ломоносовскою) волость отдѣлилась только въ 1861 году. О. Грандилевскій выразилъ готовность порыться въ архивѣ Товринскаго волостного правленія, если это будетъ ему поручено Академіей. Въ виду предстоящаго, хотя и не очень близко, юбилея Ломоносова, о. Грандилевскій предполагаетъ приступить къ составленію подробнаго историческаго описанія своего прихода съ указаніемъ по возможности тѣхъ данныхъ, которыя восходятъ къ началу XVIII столѣтія. Для храненія въ рукописномъ отдѣленіи нашей библіотеки о. Грандилевскій передалъ найденныя имъ старинные столбцы, изъ которыхъ нѣкоторые восходятъ къ XVI вѣку.

Изъ Куростровскаго прихода я отправился въ Николаевскій Чухченемскій и въ общихъ чертахъ познакомился съ топографіей мѣстности и съ названіями рѣчекъ, озеръ, урочищъ, оказавшимися въ значительной степени тожественными съ названіями XV столѣтія, сохранившимися въ двинскихъ грамотахъ. Упраздненный Чухченемскій монастырь былъ крупнымъ земельнымъ собственникомъ: вотъ почему отъ одного только XV в. до насъ дошло до сорока грамотъ, такъ или иначе съ нимъ связанныхъ. Въ церкви св. Николая я нашелъ списки съ нѣсколькихъ такихъ грамотъ, извѣстныхъ мнѣ въ подлинникахъ, а также любопытные документы о передачѣ монастыря въ XVII в. въ вѣдѣніе Троице-Сергіевой лавры. Впрочемъ, о существованіи этихъ весьма любопытныхъ для меня данныхъ я уже зналъ изъ сообщенія А. Д. Григорьева, заѣзжавшаго въ прошломъ году въ Чухченему по моей просьбѣ. Въ сосѣднемъ Залывскомъ приходѣ, который мнѣ совѣтовали непремѣнно посѣтить, не нашлось древнихъ грамотъ, но въ церковномъ архивѣ хранится весьма любопытное собраніе актовъ XVII столѣтія, относящихся къ постройкѣ новой церкви въ двадцатыхъ годахъ этого столѣтія. На обратномъ пути къ Архангельску я осмотрѣлъ еще нѣсколько церквей; не доѣзжая до Архангельска, я свернулъ на желѣзнодорожную станцію Исакогорку для того, чтобы побывать въ Лисестровскомъ приходѣ, гдѣ нашлись копіи со многихъ грамотъ XVI в. и даже

съ одной грамоты XV в., извѣстной мнѣ по изданію исчезнувшаго неизвѣстно гдѣ подлинника.

Въ кратковременную мою поѣздку я не могъ сдѣлать систематическихъ наблюденій надъ языкомъ, хотя и убѣдился въ томъ, что между говорами Архангельскаго и сѣверной части Холмогорскаго уѣздовъ нѣтъ замѣтныхъ діалектическихъ отличій. Благодаря подвижности населенія, общимъ промысламъ, занимающимъ жителей всего побережія нижняго теченія Двины, такихъ отличій и не могло сложиться. Въ настоящее время мужское населеніе въ значительной степени утрачиваетъ особенности древняго говора: рѣдкое селеніе не имѣетъ односельцевъ, живущихъ въ Петербургѣ; лѣтнія работы въ Архангельскомъ портѣ оказываютъ не меньшее вліяніе, чѣмъ долговременная побывка въ столицѣ, на говоръ мужчинъ, передающихъ вновь усвоенные звуки, слова и обороты рѣчи и женскому населенію. Но общій складъ рѣчи упорно держится и до сихъ поръ: пѣвучесть говора дѣйствуетъ заразительно и на пріѣзжихъ. Она состоитъ въ значительномъ повышеніи конца фразы, особенно же послѣдняго ея слова, произносящагося на распѣвъ: въ вопросительныхъ предложеніяхъ мнѣ легче было освоиться съ такой интонаціей, чѣмъ въ другихъ. Архангельское оканіе, вѣроятно, одно изъ самыхъ рѣзкихъ: развитіе этого явленія, т. е. замѣна открытыхъ оттѣнковъ звука *о* болѣе закрытыми, стоитъ въ связи съ довольно упорнымъ, въ говорѣ нѣкоторыхъ, по крайней мѣрѣ лицъ, переходомъ ударяемаго *о* въ *о* закрытое, весьма близкое къ *у*. Я слышалъ не только годóф съ *о* склоннымъ къ *у*, но также худóй, жонка съ такимъ же *о* и даже почти жунка. Отъ измѣненія *ч* въ *ц* не могутъ отдѣлаться и городскіе жители; обратно *ч* вм. *ц* слышится гораздо рѣже. Мнѣ не удавалось подмѣтить перехода ударяемаго *ѣ* въ *и*: отсутствіе этого явленія рѣзко отдѣляетъ изслѣдованные мною говоры напр. отъ вологодскихъ и, что особенно любопытно, также отъ говоровъ нѣкоторыхъ изъ тѣхъ писцовъ, которымъ принадлежатъ дошедшія до насъ двинскія грамоты XV вѣка. Для исторіи языка особенный интересъ представляетъ упорное сохраненіе *г* и притомъ не придыхательнаго въ окончаніи род. пад. мѣстоименнаго склоненія: очевидно, надо признать, что придыхательное *г* въ нѣкоторыхъ русскихъ говорахъ перешло въ мгновенное *г*, подобно такому же переходу его въ польскихъ, нижнелужицкихъ и южнославянскихъ говорахъ; въ Архан-

гельскомъ и Холмогорскомъ уѣздахъ я слышалъ въ особенности отъ женщинъ произношеніе: того, тёплого, тяжóлого. Благодаря сдѣланнымъ мною наблюденіямъ, я располагаю теперь нѣкоторымъ матеріаломъ для сравненія древнихъ двинскихъ говоровъ съ современными.

Не могу не подѣлиться съ членами Отдѣленія тѣми впечатлѣніями, которыя я вынесъ изъ кратковременнаго пребыванія въ Архангельскѣ, а затѣмъ и въ Вологдѣ, о тѣхъ рукописныхъ богатствахъ, которыя до сихъ поръ разсѣяны въ обѣихъ сѣверныхъ нашихъ губерніяхъ. Рукописи, и при томъ довольно древнія, попадаются даже на городскихъ рынкахъ: въ Архангельскѣ и Вологдѣ я купилъ нѣсколько рукописей, изъ которыхъ одна, быть можетъ, относится къ концу XV вѣка, — за баснословно дешевыя цѣны. За одну рукопись XVIII вѣка весьма разнообразнаго содержанія, заключающую въ себѣ между прочимъ списокъ Александріи, я далъ сравнительно очень высокую плату — девять рублей. Хотя пріобрѣтенныя мною рукописи не представляютъ литературнаго интереса, тѣмъ не менѣе передамъ ихъ въ наше Рукописное Отдѣленіе. Не слѣдуетъ упускать изъ виду, что среди бумажнаго хлама могутъ найтись научныя сокровища. Въ виду этого было бы, думаю, весьма полезно снарядить экспедицію съ спеціальною задачей пріобрѣтенія древнихъ рукописей. Рукописное Отдѣленіе Академической Библіотеки стало теперь доступно для изученія, и пополненіе его нельзя не признать весьма желательнымъ. Думаю, что поѣздка ученаго хранителя Вс. Изм. Срезневскаго даже съ очень ограниченной суммой (рублей въ 500) въ сѣверные уѣзды Вологодской губерніи можетъ въ значительной степени увеличить наше собраніе и быть можетъ открыть новые, важные въ научномъ отношеніи списки. Равнымъ образомъ желательно было бы снабдить А. Д. Григорьева, который этимъ лѣтомъ ѣдетъ въ Мезенскій уѣздъ, небольшой суммой денегъ, на которыя онъ могъ бы пріобрѣтать рукописи для Академіи.

Заканчиваю свой отчетъ просьбой выслать нѣкоторыя изданія Отдѣленія слѣдующимъ лицамъ и учрежденіямъ: Михаилу Васильевичу Прялухину Сочиненія Ломоносова (Архангельскъ); Іустину Михаиловичу Сибирцеву Сочиненія Ломоносова, Словарь Куликовскаго, Изслѣдованія по русскому языку т. I, Программу для собиранія особенностей народныхъ гово-

ровъ, Сборникъ Второго Отдѣленія, тт. I, VIII, XVII, LIX, LX, LXI (Архангельскъ, Семинарія); священнику Куростровскаго прихода Аркадію Никандровичу Грандилевскому — Словарь Куликовскаго, т. VII Сборника Отдѣленія и Программу (Холмогоры). Въ Ломоносовское сельское училище Сочиненія Ломоносова (Холмогоры, Ломоносовское волостное правленіе). Въ Ломоносовскую безплатную читальню — Сочиненія Ломоносова и VIII т. Сборника Отдѣленія (Холмогоры).

22 января 1901 г. А. Шахматовъ.

II.

Протоколъ засѣданій образованной при Отдѣленіи русскаго языка и словесности Императорской Академіи Наукъ *Комиссіи для разсмотрѣнія составленнаго Римско-Католическою Духовною Коллегіею списка римско-католическихъ крестныхъ именъ* въ польскомъ произношеніи и въ передачѣ по-русски. — *24 и 27 апрѣля 1901 года.*

Правительствующій Сенатъ по Департаменту Герольдіи обратилъ вниманіе на разнообразіе крестныхъ римско-католическихъ именъ и на неполное, неточное и иногда неправильное изложеніе этихъ именъ въ метрическихъ актахъ на русскомъ языкѣ и поручилъ г. Министру внутреннихъ дѣлъ принять мѣры къ тому, чтобы въ метрическія книги римско-католическаго исповѣданія и въ выдаваемыя изъ нихъ выписки были вписываемы всѣ безъ исключенія имена лицъ, упоминаемыхъ въ актѣ, единообразно по-русски, т. е. въ русскомъ ихъ произношеніи.

Вслѣдствіе этого Департаментъ Духовныхъ дѣлъ иностранныхъ исповѣданій при отношеніи отъ 20 марта 1901 г. за № 1401 препроводилъ въ Отдѣленіе русскаго языка и словесности Императорской Академіи Наукъ составленный Римско-Католическою Духовною Коллегіею списокъ римско-католическихъ крестныхъ именъ въ польскомъ произношеніи и въ передачѣ по-русски, и просилъ войти въ разсмотрѣніе этого списка,

въ Лодьмѣ. Въ Заостровской церкви мнѣ показали груду столбцовъ совершенно истлѣвшихъ, какъ кажется, отъ воды, заливавшей эту церковь. По пути изъ Архангельска въ Холмогоры я осмотрѣлъ много церквей, но нигдѣ кромѣ Кехты не пришлось видѣть старинныхъ документовъ, въ Кехтѣ же имѣются только счетныя выписи XVII вѣка. Грустно было убѣдиться въ томъ, что въ Уемской церкви, гдѣ по печатному указанію 1838 года хранилась весьма любопытная пергаменная грамота XV вѣка, въ настоящее время остались только храмозданныя временъ Алексѣя Михаиловича. Княжеостровская церковь, существовавшая уже въ XV вѣкѣ, не сохранила ни одного письменнаго памятника старше XVIII вѣка. Спасоприлуцкій храмъ, оставшійся отъ упраздненнаго Спасскаго Козьеручьевскаго монастыря, утратилъ даже тѣ рукописи, которыя значатся въ церковной описи (напр. хронографъ XVI вѣка) и въ немъ нѣтъ ничего любопытнаго, кромѣ синодика, составленнаго въ первой половинѣ XVIII вѣка. Изъ разсказовъ мѣстныхъ старожиловъ, а также изъ церковныхъ документовъ приходилось убѣждаться въ томъ, что при частыхъ пожарахъ церквей гибли и ихъ документы, а также сохранявшіяся въ нѣкоторыхъ изъ нихъ рукописныя богатства. То, что осталось въ нѣкоторыхъ церквахъ, далеко не обезпечено отъ гибели и расхищенія.

Въ Холмогорахъ меня особенно интересовалъ архивъ Преображенскаго собора, гдѣ одно время были сосредочены дѣла всей Холмогорской епархіи. Архивъ помѣщается на колокольнѣ, содержится въ порядкѣ и дѣла распредѣлены по годамъ. Но все наиболѣе цѣнное куда-то исчезло. Расхищеніе архива началось, говорятъ, въ семидесятыхъ годахъ и продолжалось до послѣдняго времени, когда оттуда были вывезены столбцы XVI и XVII вѣковъ, къ счастію теперь уже напечатанные. Весьма пріятно было убѣдиться въ томъ, что нѣкоторые мѣстные дѣятели начинаютъ цѣнить тѣ историческія сокровища, которыми они до сихъ поръ располагаютъ, несмотря на всѣ неблагопріятныя условія. Такъ священникъ Троицко-Николаевскаго прихода въ Холмогорáхъ Всеволодъ Димитріевичъ Перовскій занимается архивомъ Богоявленско-Ухтостровской церкви, гдѣ имѣется нѣсколько актовъ даже XVI вѣка.

Изъ Холмогоръ я поѣхалъ на Куростровъ—родину Ломоно-

сова, и былъ тамъ очень привѣтливо встрѣченъ священникомъ Аркадіемъ Никандровичемъ Грандилевскимъ, имя котораго извѣстно уже нашему Отдѣленію, благодаря присланному имъ обстоятельному отвѣту на Программу для собиранія особенностей говоровъ. Онъ познакомилъ меня съ интересовавшею меня типографіей Куростровa, а также со всѣмъ тѣмъ, что имѣетъ какое-нибудь отношеніе къ Ломоносову, имя котораго, конечно, никогда не забудется на его родинѣ, благодаря переименованію деревни Денисовки въ Ломоносовку (это названіе привилось и среди крестьянъ) и учрежденію въ 1868 году школы имени Ломоносова; въ ней на видномъ мѣстѣ помѣщенъ его портретъ.

Школа эта построена близъ того мѣста, гдѣ находился по преданію домъ отца Ломоносова, а самое это мѣсто занято теперь школьнымъ садомъ. Грустно признать эту школу памятникомъ Ломоносову. Она содержится на счетъ капитала, собраннаго въ 1868 году по Высочайше разрѣшенной подпискѣ и поступившаго въ распоряженіе Статистическаго комитета. Процентовъ съ этого капитала недостаточно для содержанія школы. Вслѣдствіе этого жалованіе учителю меньше, чѣмъ въ другихъ сосѣднихъ училищахъ, возникшихъ позже, а въ особенности недостаточна сумма, отпускаемая на учебныя пособія, вслѣдствіе чего ученики сидятъ нерѣдко безъ бумаги и чернилъ [1]). Самое помѣщеніе требуетъ основательнаго ремонта: весной вслѣдствіе плохого состоянія половъ въ классной комнатѣ и корридорѣ стоитъ невыносимый смрадъ. Не можетъ ли наше Отдѣленіе обратить вниманіе Министерства Народнаго Просвѣщенія или нашего сочлена, Попечителя Петербургскаго учебнаго Округа на необходимость устранить эти недостатки и на желательность преобразованія сельскаго училища имени М. В. Ломоносова въ двухклассное министерское училище? Такое преобразованіе было бы тѣмъ болѣе умѣстнымъ, что въ распоряженіи Арханг. Статистическаго комитета имѣется стипендія для обезпеченія дальнѣйшаго образованія лицъ, окончившихъ курсъ въ означенномъ одноклассномъ училищѣ.

---

1) Учитель получаетъ 18 р. 35 к. въ мѣсяцъ, законоучитель 4 р. Отопленіе стоитъ 60 р., на учебныя пособія и прочіе расходы (необходимый ремонтъ) выдается 50 р. Учителю рѣзьбы на кости до послѣдняго времени выдавалось 150 р.

Я наводилъ справки въ мѣстномъ волостномъ правленіи на счетъ современныхъ Ломоносову бумагъ и документовъ: таковыхъ не оказалось, но по сообщенію старшины ихъ можно искать въ Товринскомъ волостномъ правленіи, отъ котораго Куростровская (съ 1868 года называемая Ломоносовскою) волость отдѣлилась только въ 1861 году. О. Грандилевскій выразилъ готовность порыться въ архивѣ Товринскаго волостного правленія, если это будетъ ему поручено Академіей. Въ виду предстоящаго, хотя и не очень близко, юбилея Ломоносова, о. Грандилевскій предполагаетъ приступить къ составленію подробнаго историческаго описанія своего прихода съ указаніемъ по возможности тѣхъ данныхъ, которыя восходятъ къ началу XVIII столѣтія. Для храненія въ рукописномъ отдѣленіи нашей библіотеки о. Грандилевскій передалъ найденныя имъ старинные столбцы, изъ которыхъ нѣкоторые восходятъ къ XVI вѣку.

Изъ Куростровскаго прихода я отправился въ Николаевскій Чухченемскій и въ общихъ чертахъ познакомился съ топографіей мѣстности и съ названіями рѣчекъ, озеръ, урочищъ, оказавшимися въ значительной степени тожественными съ названіями XV столѣтія, сохранившимися въ двинскихъ грамотахъ. Упраздненный Чухченемскій монастырь былъ крупнымъ земельнымъ собственникомъ: вотъ почему отъ одного только XV в. до насъ дошло до сорока грамотъ, такъ или иначе съ нимъ связанныхъ. Въ церкви св. Николая я нашелъ списки съ нѣсколькихъ такихъ грамотъ, извѣстныхъ мнѣ въ подлинникахъ, а также любопытные документы о передачѣ монастыря въ XVII в. въ вѣдѣніе Троице-Сергіевой лавры. Впрочемъ, о существованіи этихъ весьма любопытныхъ для меня данныхъ я уже зналъ изъ сообщенія А. Д. Григорьева, заѣзжавшаго въ прошломъ году въ Чухченему по моей просьбѣ. Въ сосѣднемъ Залывскомъ приходѣ, который мнѣ совѣтовали непремѣнно посѣтить, не нашлось древнихъ грамотъ, но въ церковномъ архивѣ хранится весьма любопытное собраніе актовъ XVII столѣтія, относящихся къ постройкѣ новой церкви въ двадцатыхъ годахъ этого столѣтія. На обратномъ пути къ Архангельску я осмотрѣлъ еще нѣсколько церквей; не доѣзжая до Архангельска, я свернулъ на желѣзнодорожную станцію Исакогорку для того, чтобы побывать въ Лисестровскомъ приходѣ, гдѣ нашлись копіи со многихъ грамотъ XVI в. и даже

съ одной грамоты XV в., извѣстной мнѣ по изданію исчезнувшаго неизвѣстно гдѣ подлинника.

Въ кратковременную мою поѣздку я не могъ сдѣлать систематическихъ наблюденій надъ языкомъ, хотя и убѣдился въ томъ, что между говорами Архангельскаго и сѣверной части Холмогорскаго уѣздовъ нѣтъ замѣтныхъ діалектическихъ отличій. Благодаря подвижности населенія, общимъ промысламъ, занимающимъ жителей всего побережія нижняго теченія Двины, такихъ отличій и не могло сложиться. Въ настоящее время мужское населеніе въ значительной степени утрачиваетъ особенности древняго говора: рѣдкое селеніе не имѣетъ односельцевъ, живущихъ въ Петербургѣ; лѣтнія работы въ Архангельскомъ портѣ оказываютъ не меньшее вліяніе, чѣмъ долговременная побывка въ столицѣ, на говоръ мужчинъ, передающихъ вновь усвоенные звуки, слова и обороты рѣчи и женскому населенію. Но общій складъ рѣчи упорно держится и до сихъ поръ: пѣвучесть говора дѣйствуетъ заразительно и на пріѣзжихъ. Она состоитъ въ значительномъ повышеніи конца фразы, особенно же послѣдняго ея слова, произносящагося на распѣвъ: въ вопросительныхъ предложеніяхъ мнѣ легче было освоиться съ такой интонаціей, чѣмъ въ другихъ. Архангельское оканіе, вѣроятно, одно изъ самыхъ рѣзкихъ: развитіе этого явленія, т. е. замѣна открытыхъ оттѣнковъ звука *о* болѣе закрытыми, стоитъ въ связи съ довольно упорнымъ, въ говорѣ нѣкоторыхъ, по крайней мѣрѣ лицъ, переходомъ ударяемаго *о* въ *о* закрытое, весьма близкое къ *у*. Я слышалъ не только годо́ф съ *о* склоннымъ къ *у*, но также худо́й, жонка съ такимъ же *о* и даже почти жунка. Отъ измѣненія *ч* въ *ц* не могутъ отдѣлаться и городскіе жители; обратно *ч* вм. *ц* слышится гораздо рѣже. Мнѣ не удавалось подмѣтить перехода ударяемаго *ѣ* въ *и*: отсутствіе этого явленія рѣзко отдѣляетъ изслѣдованные мною говоры напр. отъ вологодскихъ и, что особенно любопытно, также отъ говоровъ нѣкоторыхъ изъ тѣхъ писцовъ, которымъ принадлежатъ дошедшія до насъ двинскія грамоты XV вѣка. Для исторіи языка особенный интересъ представляетъ упорное сохраненіе *з* и притомъ не придыхательнаго въ окончаніи род. над. мѣстоименнаго склоненія: очевидно, надо признать, что придыхательное *з* въ нѣкоторыхъ русскихъ говорахъ перешло въ мгновенное *з*, подобно такому же переходу его въ польскихъ, нижнелужицкихъ и южнославянскихъ говорахъ; въ Архан-

гельскомъ и Холмогорскомъ уѣздахъ я слышалъ въ особенности отъ женщинъ произношеніе: того, тёплого, тяжóлого. Благодаря сдѣланнымъ мною наблюденіямъ, я располагаю теперь нѣкоторымъ матеріаломъ для сравненія древнихъ двинскихъ говоровъ съ современными.

Не могу не подѣлиться съ членами Отдѣленія тѣми впечатлѣніями, которыя я вынесъ изъ кратковременнаго пребыванія въ Архангельскѣ, а затѣмъ и въ Вологдѣ, о тѣхъ рукописныхъ богатствахъ, которыя до сихъ поръ разсѣяны въ обѣихъ сѣверныхъ нашихъ губерніяхъ. Рукописи, и при томъ довольно древнія, попадаются даже на городскихъ рынкахъ: въ Архангельскѣ и Вологдѣ я купилъ нѣсколько рукописей, изъ которыхъ одна, быть можетъ, относится къ концу XV вѣка,— за баснословно дешевыя цѣны. За одну рукопись XVIII вѣка весьма разнообразнаго содержанія, заключающую въ себѣ между прочимъ списокъ Александріи, я далъ сравнительно очень высокую плату — девять рублей. Хотя пріобрѣтенныя мною рукописи не представляютъ литературнаго интереса, тѣмъ не менѣе передамъ ихъ въ наше Рукописное Отдѣленіе. Не слѣдуетъ упускать изъ виду, что среди бумажнаго хлама могутъ найтись научныя сокровища. Въ виду этого было бы, думаю, весьма полезно снарядить экспедицію съ спеціальною задачей пріобрѣтенія древнихъ рукописей. Рукописное Отдѣленіе Академической Библіотеки стало теперь доступно для изученія, и пополненіе его нельзя не признать весьма желательнымъ. Думаю, что поѣздка ученаго хранителя Вс. Изм. Срезневскаго даже съ очень ограниченной суммой (рублей въ 500) въ сѣверные уѣзды Вологодской губерніи можетъ въ значительной степени увеличить наше собраніе и быть можетъ открыть новые, важные въ научномъ отношеніи списки. Равнымъ образомъ желательно было бы снабдить А. Д. Григорьева, который этимъ лѣтомъ ѣдетъ въ Мезенскій уѣздъ, небольшою суммой денегъ, на которыя онъ могъ бы пріобрѣтать рукописи для Академіи.

Заканчиваю свой отчетъ просьбой выслать нѣкоторыя изданія Отдѣленія слѣдующимъ лицамъ и учрежденіямъ: Михаилу Васильевичу Прялухину Сочиненія Ломоносова (Архангельскъ); Іустину Михайловичу Сибирцеву Сочиненія Ломоносова, Словарь Куликовскаго, Изслѣдованія по русскому языку ч. I, Программу для собиранія особенностей народныхъ гов

ровъ, Сборникъ Второго Отдѣленія, тт. I, VIII, XVII, LIX, LX, LXI (Архангельскъ, Семинарія); священнику Куростровскаго прихода Аркадію Никандровичу Грандилевскому—Словарь Куликовскаго, т. VII Сборника Отдѣленія и Программу (Холмогоры). Въ Ломоносовское сельское училище Сочиненія Ломоносова (Холмогоры, Ломоносовское волостное правленіе). Въ Ломоносовскую безплатную читальню — Сочиненія Ломоносова и VIII т. Сборника Отдѣленія (Холмогоры).

22 января 1901 г. А. Шахматовъ.

II.

Протоколъ засѣданій образованной при Отдѣленіи русскаго языка и словесности Императорской Академіи Наукъ *Комиссіи для разсмотрѣнія составленнаго Римско-Католическою Духовною Коллегіею списка римско-католическихъ крестныхъ именъ* въ польскомъ произношеніи и въ передачѣ по-русски. — *24 и 27 апрѣля 1901 года.*

Правительствующій Сенатъ по Департаменту Герольдіи обратилъ вниманіе на разнообразіе крестныхъ римско-католическихъ именъ и на неполное, неточное и иногда неправильное изложеніе этихъ именъ въ метрическихъ актахъ на русскомъ языкѣ и поручилъ г. Министру внутреннихъ дѣлъ принять мѣры къ тому, чтобы въ метрическія книги римско-католическаго исповѣданія и въ выдаваемыя изъ нихъ выписки были вписываемы всѣ безъ исключенія имена лицъ, упоминаемыхъ въ актѣ, единообразно по-русски, т. е. въ русскомъ ихъ произношеніи.

Вслѣдствіе этого Департаментъ Духовныхъ дѣлъ иностранныхъ исповѣданій при отношеніи отъ 20 марта 1901 г. за № 1401 препроводилъ въ Отдѣленіе русскаго языка и словесности Императорской Академіи Наукъ составленный Римско-Католическою Духовною Коллегіею списокъ римско-католическихъ крестныхъ именъ въ польскомъ произношеніи и въ передачѣ по-русски, и просилъ войти въ разсмотрѣніе этого списка,

съ цѣлію исправленія его согласно требованіямъ русскаго языка, какъ относительно произношенія и правописанія тѣхъ именъ, которыя имѣются въ русскихъ святцахъ, такъ и касательно приблизительной передачи на русскій языкъ того или другого имени неизвѣстнаго въ русскихъ святцахъ.

Отдѣленіе русскаго языка и словесности, ознакомившись съ отношеніемъ Департамента Духовныхъ дѣлъ и препровожденнымъ при немъ спискомъ, въ засѣданіи 24 марта 1901 г., постановило: образовать для разсмотрѣнія списка и связанныхъ съ нимъ вопросовъ комиссію изъ членовъ Отдѣленія, академиковъ А. И. Соболевскаго и А. А. Шахматова, приватъ-доцента Императорскаго С.-Петербургскаго университета С. Л. Пташицкаго и профессора Императорской Римско-Католической Академіи ксендза К. Явниса.

Комиссія пришла къ слѣдующимъ заключеніямъ:

1) Находящимися въ русскихъ святцахъ именами пользоваться лишь въ томъ случаѣ, когда эти имена принадлежатъ къ числу общеупотребительныхъ.

2) Имена латинскаго происхожденія (какъ Бенедиктъ, Бонифацій) передавать согласно латинскому ихъ произношенію, уклоняясь въ данномъ случаѣ отъ именъ русскихъ святцевъ.

3) Польскія *dź* и *ć* передавать въ русской транскрипціи черезъ *д* и *т*, польское *au* — черезъ *ав*, польское *ę* — черезъ *ен*, польское *rz* — черезъ *р*.

4) Сдѣлать въ спискѣ слѣдующія измѣненія:

На стр. 1 вмѣсто Авдонъ, Абундантій, Войцѣхъ — поставить: Абдонъ, Абунданцій, Войтѣхъ; вычеркнуть Авдій, Авессаломъ, Ахиллій.

На стр. 2 вмѣсто Амантій и Ананій — поставить: Аманцій и Ананія.

На стр. 3 вмѣсто Аникита поставить: Аницетъ.

На стр. 4 вмѣсто Авивъ, Бальтасаръ, Венедиктъ, Вениміанъ — поставить: Авитъ, Бальтазаръ, Бенедиктъ, Веніаминъ; вычеркнуть: Власъ.

На стр. 5 вмѣсто Будзиславъ, Кельсій, Херубимъ, Хромантій — поставить: Будиславъ, Цельсъ, Херубинъ, Хроманцій; прибавить: Chryzant.

На стр. 6 вмѣсто Цихославъ, Домитіанъ, Донатіанъ поставить: Тихославъ, Домиціанъ, Донаціанъ; вычеркнуть: Деміанъ.

На стр. 7 вмѣсто Діоклесъ, Егбертъ, Эмиліанъ, Еразмъ по-

ставить: Діоклъ, Эгбертъ, Емиліанъ, Эразмъ; вычеркнуть: Емельянъ.

На стр. 8 вмѣсто Эсхиль, Евѳимій, Евстафій, Еварестъ, Фавстіанъ — поставить: Эсхилъ, Евѳимій, Евстахій, Эваристъ, Фавстинъ; вычеркнуть: Ефимъ, Фавій, Щенсный.

На стр. 9 вмѣсто Фирминъ, Флорентій, Фрументій, Фульгентій, Гавдентій, Гавиній — поставить: Фирміанъ, Фрументій, Фульгенцій, Гавденцій, Гавелъ; вычеркнуть: Францъ, Фридрихъ.

На стр. 10 вмѣсто Гржимиславъ, Гвидо, Гелладій, Геркулянъ, Гермасъ, Гезихій, Ерменигильдъ — поставить: Гремиславъ, Гвидонъ, Елладій, Геркуланъ, Германъ, Исихій, Герменегильдъ.

На стр. 11 вмѣсто Гортулянъ, Уголинъ, Гуго, Іакинфъ поставить: Гортуланъ, Гуголинъ, Гугонъ, Іакинѳъ; прибавить: Іаковъ, Янушъ; вычеркнуть: Еремій.

На стр. 12 вмѣсто Іувентинъ, Исмаилъ, Гаспаръ поставить: Ювенцій, Измаилъ, Каспаръ; прибавить: Акимъ, Осипъ, Іустинъ.

На стр. 13 вмѣсто Клеофасъ, Константій, Коломбъ — поставить Клеопа, Констанцій, Колумбъ; вычеркнуть: Климентій, Каликстъ.

На стр. 14 вмѣсто Ливерій поставить: Либерій; вычеркнуть: Логгинъ.

На стр. 15 вмѣсто Люциній, Максентій поставить: Луциній, Максенцій.

На стр. 16 вмѣсто Маркеллъ, Маркеліанъ, Маркеллинъ, Маркіанъ, Милкіадъ — поставить: Марцеллъ, Марцелліанъ, Марцеллинъ, Марціанъ, Мельхіадъ; вычеркнуть: Мавръ.

На стр. 17 вмѣсто Натаніилъ поставить: Наѳанаилъ; вычеркнуть: Anicet.

На стр. 19 вмѣсто Пасхалисъ, Патрикій, Плакидъ, Понтій, Прокопій поставить: Пасхалій, Патрикъ, Плацидъ, Понціанъ, Прокопъ.

На стр. 20 вмѣсто Родерикъ, Рихардъ, Савинъ, Савиніанъ, Саломонъ поставить: Родрикъ, Ришардъ, Сабинъ, Сабиніанъ, Соломонъ; вычеркнуть: Ричардъ.

На стр. 21 вмѣсто Сендзивой, Сржежиславъ поставить: Сендивой, Стрежиславъ; прибавить: Сергій, Степанъ, Szczepan.

На стр. 22 вмѣсто Сильверій, Сильванъ, Татіонъ, Ѳеодоритъ

поставить: Сильвестрій, Сильвіанъ, Таційй, Теодорикъ; вычеркнуть: Czczepan, Щепанъ.

На стр. 23 вмѣсто Товій, Тибуртій, Урситій, Валентинъ поставить: Товія, Тибурцій, Урсиций, Валентъ; вычеркнуть: Урванъ, Венцеславъ; прибавить: Вацлавъ.

На стр. 24 вмѣсто Веліославъ, Водзиславъ поставить: Велеславъ, Водиславъ.

На стр. 25 вмѣсто Войцѣхъ, Збигневъ, Вратиславъ, Зенонъ, Сигисмундъ, Сигфридъ поставить: Войтѣхъ, Збигнѣвъ, Вротиславъ, Зинонъ, Сигизмундъ, Зигфридъ.

На стр. 26 вмѣсто Авда, Авдона, Агаѳоника, Акилина поставить: Абда, Абдона, Агатона, Аквилина; вычеркнуть: Агнія, Акулина; прибавить: Адольфа, Альфонса, Alfonsyna.

На стр. 27 вмѣсто Алоисія, Анжелика, Ансельмина поставить: Алоизія, Ангелика, Анзельмина; прибавить: Анеля.

На стр. 28 вмѣсто Беатрица, Венедикта, Бригитта поставить: Беатриче, Бенедикта, Бригида; прибавить: Beatrycze.

На стр. 29 вмѣсто Цихослава, Киріякія, Даніила, Десидерія, Домника поставить: Тихослава, Киріака, Данеля, Дезидерія, Доминика.

На стр. 30 вмѣсто Емерентіанна, Эсфирь, Евдокія, Евѳимія поставить: Эмеренціана, Эсѳирь, Евдоксія, Евфимія.

На стр. 31 вмѣсто Филиппія, Габріела, Гавдентія, Гразильда, Гудула поставить: Филиппина, Габріеля, Гавденція, Грасильда, Гудуля; вычеркнуть: Гаврила, Женевьефа; прибавить: Фелицитата и Филумена.

На стр. 32 вмѣсто Ерменигильда поставить: Герменегильда.

На стр. 33 вмѣсто Жозефина, Іудиѳъ, Юкундина, Кастула поставить: Юзефина, Іудиѳь, Юкунда, Кастуля; прибавить: Юзефа, Юстина.

На стр. 34 вмѣсто Кордула, Лаура, Левкадія, Либерата поставить: Кордуля, Лавра, Леокадія, Либерта; вычеркнуть: Ларисса.

На стр. 35 вмѣсто Люцина, Люціанна, Люцилла, Людвика, Лукія, Маркелла, Маркеллина, Маркеліана поставить: Луцина, Луціана, Луцилла, Людовика, Луція, Марцелла, Марцеллина, Марцелліана; вычеркнуть: Лукина, Луиза, Люція.

На стр. 36 вмѣсто Маріамна, Олимпіада поставить: Маріанна, Олимпія.

На стр. 37 вмѣсто Петронела, Плакида, Парасковія, Прже-

мыслава, Пудентіана поставить: Петронилла, Плацида, Пракседа, Премыслава, Пуденціана.

На стр. 38 вмѣсто Ричарда, Соломонія, Саула, Стефанида поставить: Ришарда, Саломея, Савла, Стефанія.

На стр. 39 вмѣсто Ѳеодотія, Тереза, Томила поставить: Ѳеодота, Тереса, Томиля.

На стр. 40 и 41 вмѣсто Вячеслава, Веліослава, Викентина, Вратислава, Збигнева, Зевина, Зенона поставить: Вацлава, Велеслава, Винцентина, Вротислава, Збигнѣва, Зебина, Зинона.

5) Комиссія признала необходимымъ заносить въ акты рядомъ съ написанными по-русски собственными именами также и имена написанныя по-польски (послѣдніявъ скобкахъ). Подписали: А. Соболевскій. А. Шахматовъ. Прив. доц. С. Пташицкій. Проф. Р. К. Д. Ак. Кс. К. Явнисъ.

III.

Комиссія по изданію древне-русскихъ авторовъ въ засѣданіи 24 апрѣля 1901 г. постановила:

1) Признать необходимымъ скорѣйшее напечатаніе на средства Академіи составленнаго Н. К. Никольскимъ указателя списковъ оригинальныхъ произведеній древне-русской литературы, и просить Н. К. Никольскаго взять на себя редактированіе изданія.

2) При изданіи произведеній древне-русскихъ авторовъ домонгольскаго періода по возможности 1) соединять вмѣстѣ всѣ произведенія имѣющія въ спискахъ одно и то же имя автора (Кирилла, Іакова, Ѳеодосія) хотя бы эти произведенія несомнѣнно принадлежали разнымъ лицамъ (исключеніе дѣлать лишь для церковныхъ пѣснопѣній и каноновъ); 2) сопровождать тексты произведеній вводными статьями; 3) печатать тексты по мѣрѣ приготовленія ихъ къ печати, какого бы объема они не были.

3) Въ виду того, что произведенія нѣкоторыхъ древне-русскихъ авторовъ изданы болѣе или менѣе недавно А. С. Пав-

ловымъ, А. Н. Поповымъ, Х. М. Лопаревымъ, войти въ случаѣ надобности въ соглашеніе съ этими лицами или ихъ наслѣдниками относительно перепечатанія Академіею ихъ трудовъ въ цѣломъ видѣ или частію. А. Соболевскій. А. Шахматовъ. Н. Никольскій.

СБОРНИКЪ
ОТДѢЛЕНІЯ РУССКАГО ЯЗЫКА И СЛОВЕСНОСТИ ИМПЕРАТОРСКОЙ АКАДЕМІИ НАУКЪ.
Томъ LXXX, № 1.

НОВЫЯ СЛОВА
КЛИМЕНТА СЛОВѢНСКАГО.

ТРУДЪ

Л. В. Стояновича.

САНКТПЕТЕРБУРГЪ.
ТИПОГРАФІЯ ИМПЕРАТОРСКОЙ АКАДЕМІИ НАУКЪ.
Вас. Остр., 9 лин., № 12.
1905.

Напечатано по распоряженію Императорской Академіи Наукъ.
Іюль 1905 года.
Непремѣнный Секретарь, Академикъ *С. Ольденбургъ*.

ОГЛАВЛЕНІЕ.

		стр.
А.	I. Похвала Лазарю	8
	II. Поученіе въ недѣлю цвѣтную	20
	III. Второе слово въ недѣлю цвѣтную	27
	IV. Слово на велики четвертокъ	37
	V. Слово на пасху	44
	VI. Второе слово на пасху	53
	VII. Поученіе на вознесеніе	60
	VIII. Слово на пятидесятницу	65
Б.	IX. Похвала св. Николаю	72
В.	X. Поученіе на зачатіе св. Богородицы	83
	XI. Поученіе къ епископомъ и попомъ	87
	XII. Поученіе на рождество Христово	89
	XIII. Поученіе на крещеніе Христово	92
	XIV. Поученіе на Сретеніе Господнѣ	97
	XV. Поученіе на память св. ап. Марка	101
	XVI. Поученіе на память пренесенія мощей св. Николая	105
	XVII. Поученіе на память св. апост. Петра и Павла	108
	XVIII. Поученіе на Преображеніе	110
	XIX. Поученіе на успеніе Богородицы	113
	XX. Поученіе о мытарѣ и фарисеѣ	116
	XXI. Поученіе о блудномъ сынѣ	119
	XXII. Поученіе въ нед. мясопустную	123
	XXIII. Поученіе о св. постѣ	128
	XXIV. Поученіе въ нед. сырную	130

стр.

Г. XXV. Похвала на зачатіе Іоанна Крестителя 134
XXVI. Поученіе передъ преложеніемъ 134
XXVII. Похвала Козьмы и Дамиану 135
XXVIII. Общія поученія на память святыхъ 135
Указатель Словъ 137
Приложенія.
1. Слово на пасху 233
2. Похвала Кресту 236
3. Посланіе Пилатово въ Римъ 240
4. Слово еп. Евсевія о сошествіи Іоанна Предтечи въ адъ 251

НОВЫЯ СЛОВА

Климента Словѣнскаго.

А.

Въ Нар. Библіотекѣ въ Бѣлградѣ за № 437 хранится большая пергаменная рукопись, въ 410 листовъ, fol. 32,5 — 24 см., писанная уставомъ, въ два столбца, составленная изъ 49 тетрадей, изъ которыхъ каждая обыкновенно изъ 8 листовъ. Помѣта ·к̄· находится на л. 13 об., тетр. ·е̄·, ·л̄· и м̄s. составлены изъ 7, ·кг̄· изъ 9, ·лѳ̄· изъ 11, ·кд̄· имѣетъ теперь 9, но первоначально имѣла 10, и тетр. ·лд̄· имѣетъ 8, но ранѣе имѣла 9 листовъ. Послѣ помѣты ·лѳ̄· есть еще 11 листовъ безъ обозначенія тетради. Рукопись сохранилась почти въ цѣлости: недостаетъ въ началѣ и въ концѣ 1—2 листа и по одному между л. 192 и 193, 272 и 273; часть л. 1, 2, 71, 167, 355 и 383 оторвана, такъ что остались только куски.

Писана она, какъ видно изъ начала пасхаліи, 1328 года.

Редакція сербская, но съ видными слѣдами среднеболгарскаго оригинала. Вотъ нѣсколько примѣровъ изъ мною печатаемыхъ словъ.

а) Смѣна носовыхъ передана черезъ оу, ε: оум'лчю̃ III строка 93, слышу̃ще III 236, приложоут'се VII 71, пию VIII 75, не

ѡбиноую се I 55, прѣдстоющаго I 111; ѿ кзь V 53, стоюще VIII 64, плачещоу се I 96, плачеще се I 97, видѣвъ ѥ I 96.

б) Довольно часто е вм. ь: чѐ I 160, 191, пришѐ I 198, мла̑нец' III 106, бесмр̑тень V 7, 51 оумершеѥ V 7, оумер'шии V 35, бестр̑тень V 40, днѐ I 14, 16, IV 2, VIII 41, творець IV 4, 126, нетатеб'но IV 83, алчень, жедень IV 105, странень IV 106, почести, почет'шоую IV 122, плѣнень VI 60, с'вѣтель VII 32, жезль III 171, близ'нець I 59, бжѐи I 130 и т. д. Разъ находимъ ѳ вм. ъ: кротокъ III 217.

Къ слѣдамъ старины можно отнести довольно частое употребленіе ѣ вм. ꙗ: пр̑ѣ IV 48, лазарѣ I 138, каплѣ I 170, пастырѣ V 18, ѡзарѣѥма V 76, землѣ IV 4, творѣше IV 31, стварѣѥт'се IV 73, направлѣѥ VIII 7, тварѣѥ VIII 11, оумрыщвлѣѥ VIII 12, прѣтварѣѥт VIII 92.

ѧ вм. ꙗ въ началѣ: адро; на армницѣ III 125.

Разъ я отмѣтилъ и простой аористъ: проидоу VIII 45. Синтактич. особенн.: приложи се с'котѣхь нес'мисл'нихъ III 142, ѿпаде начетька III 200.

Къ слѣдамъ народн. говора можно отнести: нь вм. на III 226 и, обратно, на вм. нь I 116. и ны въ значеніи dat. pl. VIII 17.

Въ рукоп. Серб. Кор. Акад. № 86 (19) 1418 г. встрѣчается сѧтъ; но писецъ не понималъ его значенія; онъ писалъ сетьи III 160 nota.

Содержаніе рукописи—тріодь полная, но между 7 и 8 пѣсн. каждаго праздника вставлены по одному или больше словъ и поученій. Въ этомъ отношеніи наша рукоп. стоитъ особнякомъ. Къ ней близко подходитъ цвѣтная тріодь собранія А. Хлудова № 135, въ текстъ которой внесено девять статей, шесть изъ которыхъ встрѣчаются и въ нашей рукописи (см. ниже I 3). Въ томъ же собраніи № 139 есть также постная тріодь съ словами, но ея словъ нѣтъ въ нашей рукописи.

Обращаю еще вниманіе на рук. В. Ундольскаго № 1296, Троиц. Серг. Лавры № 44 (1550), и мон. Хиландаря № 311 (Sava, Rukopisy).

Полное содержаніе нашей рук. слѣдующее:

1) *Л. 1а и 3а.* **Поученіе стго Іwа злаустаго w мытары и фарисеи wче блви·:· *Нач.* Члвка два вниоста въ црквь млити се. єдинъ фарисеи а дроуги мыдарь. фарисеи ставъ помли се гне.**

Сохранились только 1. и 4. столб. 1 л., а отъ л. 2. маленькій кусокъ.

2) *Л. 3б.* **...ченіе.... | wца ншего архиепа | ....онстантина гра іwа | ....лаоустаго на ·а· ча·:·** *Нач.* **Аще ко благочьстивь и богобоазливь.** Одно начало, остальная часть стр., оставшаяся чистой, пополнена позднѣйшими приписками.

Л. 4 а. Первыхъ 9 строкъ чистыя, д. б. оставлены для пополненія киноварью. **А єже да вѣсте ꙗко Ѿ. кє. днеі прѣже мєпу. поют се стымь стры .... и т. д. .... не ꙗже w делони и w фарисеи въ соу. вє. стилогь на ги възв w с ·г·** etc.

3) *Л. 9 а — 13 б.* **Сло стаго іwа злаустаааго. w блꙋномъ сне. wче влгви·:· прис.... | повѣдати .... тѣ | м бо живемь и движем се и єс'ми. се творити на свою себѣ пользоу. и за влгодѣꙗніе.**

4) *Л. 22 а — 26 б.* **Въ не мєпоу поученіе стаго іwа злаутаго w вьторѿ пришьви хвѣ. wче блви. — По в'знесени гни єже на нєса оученикомь възирающимь на нбо. и се ꙗви се имь аггль гнь глє.**

5) *Л. 46 а — 48 а.* **поученіе в не сиропоу. слво. стааго іwа злаустаго. о стем' поцени. wче блвыи.—Грете брає вьнидѣмь вь блгодѣтел'ное wтишие покоє. сим' бо можемь на нбо вьзити. ꙗко по лѣст'ници.**

6) *Л. 71 а — 74 б.* **Въ соу ...... | м ......** Остальная часть листа оторвана, отъ начала текста осталась только буква ꙗ, но изъ текста видно, что это—мученіе Ѳеодора Стратилата.

7) *Л. 79 б. — 83 а.* **В'не ·а· по іwа злаутаго сло. w ниціи и w бгатыхъ. ѿ блви. — Трав'ницы имають многы и различны цвѣты. wв' же на красотоу wчима, wв' же на врачьство.**

8) *Л. 105 б — 107 б.* **Не в по. стаго іwа злаустаго слово.**

ѡ дв҃дѣ ц҃ри и ѡ ап҃лѣ паулѣ. и ѡ покаꙗнии ꙗко не доить не чаꙗти своѥ҃ сп҃ениꙗ. ѡ҃. — Ниꙗ слышасте п҃ѣнопица дв҃да вьпиюща помл҃оуи ме бе҃ по велицѣи мл҃ти твоѥи. и по многимь щедротамь твоимь.

9) *Л. 131 а—133 а.* В' не҃ ·г҃· п҃о пооучениѥ іѡ҃а зла҃устаго ѡ п҃о и ѡ мл҃тини. ѡ҃ бл҃ви.—Добро ѥ҃ п҃о добро и чтеѥ к'ниж'ноѥ добро же ѥ҃ ѥгда и дѣланиѥ ѥже послѣдоуѥть.

10) *Л. 185 а — 187 а.* Ст҃аго іѡ҃а зла҃оустаго сл҃о на бл҃говѣщениѥ. прс҃тыѥ бц҃е вл҃чице. пр҃но дв҃и мари. ѡ҃че бл҃вии. — Цар'скихъ таинь праз҃ьство праз . . . . . дн҃ь. . . вь н'же вса тварь с'брана ве҃лит' се.

11) *Л. 193 а — 194 б.* Листа, на которомъ было начало этого слова 5 нед., недостаетъ. Продолженіе: . . . щеть да бише в'си члвци сп҃ли се. и не прѣзрить грѣш'наго. нь даѥть и томоу бл҃гть. да приѥмь бл҃гть поч'теть дав'шаго и. и да пох'вали҃ и обратит'се и покаѥтсе.

12) *Л. 220 б—222 б.* Сл҃о ѡ҃т'врѣдн҃внѣ лазари. Оч҃е бл҃ви.— Се прѣдитеча с'вѣтозар'ноѥ тр'ж҃ство вскр҃ниꙗ х҃ва ѡбразь показоуѥ.

Печатается ниже I.

13) *Л. 222 б— 224 б.* В соу҃ цв҃ѣ. сл҃о іѡ҃а зла҃оустаго ѡ лазари вл҃ко бл҃.—В'се ѡ бз҃ѣ с'казаниѥ с'бираѥ҃. ѡбычаѥмь оуче любьць моу҃ пол'зоу. паче на кьж҃о в'рѣме бивающеѥ при҃но по҃бе се во҃нимь кап'лꙗмь ѥюже бо мы жеж҃оуще желаѥмь.

14) *230 б—231 а.* Вь не҃ цв҃ѣ пооучениѥ. Оче бл҃.—Б'ратиѥ прѣп'лоув'ше ꙗко мор'скоую поучиноу по҃ное се течениѥ.

Печатается ниже II.

15) *Л. 231 а — 233 б.* В' не҃ цв҃ѣ сл҃о ст҃аго Климен'та ѥп҃па велич'скаго ѡ срѣтени х҃вѣ ѿ мла҃н'ць. вл҃к. — Дн҃ь сьзиваѥт' ни братиѥ свѣтозар'ны павьль ап҃ль на радо҃ дх҃ов'ноую.

Печатается ниже III.

16) *Л. 250 б. — 253 б.* Вьзношениѥ и пи҃ни. ѿ пила҃ вь ри҃. къ тиверию кесарю. о ст҃врены гм҃ь н҃шимь і҃с х҃мь. въ велики

чѐ. влко блви.—Великодр'жавномоу и зѣло чтьномоу. и вельми оустроюномоу тиверию кесарю.

Печатается ниже въ приложеніяхъ за № 3.

17) *Л. 264 б. — 265 б.* Слово на смрти гнѣ. Очѐ бл. — Днѐ браѥ слышасте ѥулиста смрти хвы исчитающа.

Печатается ниже IV.

18) *Л. 265 б. — 270 а.* В чѐ вели сло ст иwа злаустаг архиепа Кос'тан'тина гра. влко блви. — Хотѣхъ патриаршоу бесѣдоу к' вамь прострѣти. и wтоу дхов'ниѥ пище вѣдати нь безоумиѥ прѣдателево на с'вою бесѣдоу ѥзикь нш влѣчеть.

19) *Л. 286 б. — 288 б.* В соу великоу. сло стго иwа златостаго. влко блви. — Велика оубо ѥ. тварь нбо w небитиꙗ вь битиѥ бмь приз'вано.

20) *Л. 304 б — 305 б.* Сло въ стоую нѐ паскы. wчѐ бл. — Послоушаите браꙗ вьзлюб'леньнаꙗ и снове да скажемь вы славоу и чѐ. сего стго дне.

Печатается ниже V.

21) *Л. 306 а. — 306 б.* Сло стго иwа злаустго на вскрниѥ хво. — Днь вьз'люблени. тьм'наꙗ лѣ wбьходитъ влка нш.

Печатается ниже VI.

22) *Л. 307 б. — 310 б.* Стго иwа злаустаго сло на врниѥ га ншго іс ха влко. — Бьставь ·г· днь гь нш іс хь жиз'нь мирови даѥ. и се ѥтери w коустоудиѥ пришьше кь к'ниж'никомь рѣше.

23) *Л. 310 б. — 314 а.* Сло стго wца ншега ѥв'севиꙗ епа алек'сандрс'ка w сшеви иwа прче вь а влко. — Вьз'люб'лен'ни добро ѥ рещи.

Печатается ниже въ приложеніяхъ за № 4.

24) *Л. 326 а. — 329 б.* С'каниѥ ѥулско на андипахоу влко блви. — Өомо же ѥдинь w д'вою на десете глеми б'лизньць не бѣше тоу с' ними ѥга при хь глахоу моу оученици видохомь га. сьи же рѐ аще не вижоу не имоу вѣри.

Слово Григорія Назіанзина, которое въ нѣкоторыхъ рук. приписывается І. Златоусту.

25) *Л. 347 а. — 350 б.* **Ст҃г нωа злаустаг҃ сло҃ о раслабленномь и ω томь юже не соудити на лица вь ср҃ ·н҃· ѿ. — Іакоже свѣтоноснаы лоуна нощ'ною бѣлеще юже по земли и юже по морю плавателемь и поутникомъ свѣ сиюще бе-с'блазна ш'ствию комоужє сьдѣвае҃.**

26) *Л. 375 а. — 376 б.* **Поуч҃ею на вьⷥнс. ѻ҃.—Се наста братию праⷥникъ с'вѣтлѣи всѣхъ праⷥникъ.**

Печатается ниже VII.

27) *Л. 376 а. — 377 б.* **Стаго ιωа злауст҃ сло҃ на вьзнѣнї га҃ нг҃о іс҃ ха҃ ѿ. — С'вѣтло ми црк'вною помрачи се не слѣ члвкомь творе нь велию вѣр'нимь а неприязни плачь.**

28) *Л. 392 б. — 395 б.* **Стго ιωа злаустаг҃ сло҃ на пен'дикоѿ. ѿче бл҃ви. — Дхвнѣи блгти сь нбси намь просвѣтив'ши се. дх҃но дхов'нимь пѣниюмь вьспоюмь стго дх҃а блгти.**

29) *Л. 395 б. — 396 а.* **Слово на пен'дикоѿ ѿе бл҃ви. — Пр҃но ωжидаюи бь҃ спниы нш҃го вьс'хотѣ паки ωбновити юство нше.**

Печатается ниже VIII.

Л. 409 а. — 410 б. **А се пахалиы разоумѣти лѣ и празники.— Въ лѣ ·ꙅ҃· ѿ ·з҃· ·в҃· рожтво въ пе мѣ юсти ·з҃·н҃ ·в҃· дни.** Конца недостаетъ.

Изъ этого перечня видно, что изъ 29 словъ два апокрифическіе (14 и 23), одно Григ. Наз. (24), одно — мученіе Ѳеодора Стратилата (6), одно безъ начала (11), шестнадцать Златоустовыхъ (1—5, 2—10, 13, 18, 19, 22, 25, 27—28; отъ второго осталось только начало) и восемь—Климентовыхъ.

Къ заключенію, что эти слова принадлежатъ Клименту, мы пришли на основаніи слѣдующихъ соображеній. Во-первыхъ, на основаніи того, что два изъ этихъ словъ (12 и 14) несомнѣнно принадлежатъ Клименту, во-вторыхъ, что всѣ они, и уже извѣстныя и новыя слова, встрѣчаются постоянно рядомъ съ

словами Златоуста, и въ-третьихъ, потому что всѣ очень небольшого размѣра. Все это представляетъ какъ-бы ихъ внѣшнюю сторону; внутренняя же, болѣе важная, сторона ихъ заключается преимущественно въ томъ, что всѣ упомянутыя новыя слова содержатъ въ себѣ всѣ существенныя, основныя черты уже извѣстныхъ словъ Климента: и ясность и простоту его рѣчи, и его композицію, сказывающуюся въ томъ, что въ одной — первой — части слова говорится о значеніи того дня, когда его слѣдуетъ произнести, и о томъ, что совершилось въ этотъ день, въ другой, начинающейся обыкновенно словами *тѣмъ же и мы братье...*, наставляется народъ въ молитвахъ, постахъ, очищающихъ отъ грѣховъ, въ подаяніи милостыни, посѣщеніи церкви и т. п. Это, въ то же время, и самый вѣскій доводъ въ пользу принадлежности этихъ словъ Клименту. Эти слова составляютъ какъ-бы циклъ, кругъ Христовыхъ праздниковъ. Цѣлыя фразы проводятся во всѣхъ точно красной нитью, и совпадаютъ очень часто съ тѣми, которыя находятся въ уже извѣстныхъ словахъ Климента. Тѣ изъ нихъ, которыя представляютъ бо́льшій интересъ будутъ приведены ниже при соотвѣтственныхъ словахъ. Въ нихъ очень много словъ и эпитетовъ, характерныхъ для стиля Климента вообще. Здѣсь ихъ я приводить не стану, ибо это кажется мнѣ, послѣ всего сказаннаго, совершенно лишнимъ, тѣмъ болѣе, что это будетъ видно и изъ прилагаемаго полнаго указателя словъ.

I.

Похвла Лазарю.

(См. выше 12 л. 220 б.)

Это слово еписк. Климента издано уже два раза: преосвященнымъ Антоніемъ въ Правосл. Собесѣдникѣ 1881 г. по списку Соловецкой библіотеки № 360 (Измарагдъ конца XV или начала XVI в.) и П. А. Лавровымъ въ книгѣ: «Климентъ епископъ Словѣнскій, трудъ В. М. Ундольскаго», по списку Императорской Публ. Библіотеки XII в. Такъ какъ нашъ текстъ не только довольно древній, но и другой, а именно сербской редакціи, и такъ какъ въ немъ нѣсколько дополнительныхъ варіантовъ, то мы считаемъ нелишнимъ напечатать его еще разъ цѣликомъ. Къ нему прибавлены и варіанты по рукоп. Серб. Корол. Академіи № 86 (19). Интересно, что эти варіанты почти дословно совпадаютъ съ русскимъ текстомъ, изданнымъ Лавровымъ.

Слово это встрѣчается съ двумя не совсѣмъ одинаковыми началами, изъ которыхъ и то и другое и съ упоминаніемъ имени Климента, и безъ него. Съ началомъ нашей рукописи совпадаетъ оно въ слѣдующихъ рукописяхъ:

1) Въ *Златоструѣ* XII в. Императорск. Публ. Библіот. F. п. I № 46 л. 102[1]). Въ немъ есть, кромѣ того, еще 8 словъ нашей рукописи, а именно: въ нед. блуд. сына (см. выше 3) л. 135, въ 1—3 нед. поста (7—9) л. 184, 132, 186, на благовѣщеніе (10) л. 100, въ нед. цвѣтную (15) л. 104, на пасху (20 и 21) л. 107 и 106, и похв. Клим. прор. Иліи л. 113.

2) Въ *Сборникѣ словъ* Іоанна Златоуста и др. въ библіотекѣ Серб. Корол. Акад. Наукъ, составленномъ 1419 г., № 86 (19)

---

1) См. Свѣдѣнія и замѣтки И. Срезневскаго, XXII. Зап. Имп. Акад. Наукъ, т. IX. СПб. 1866.

л. 82[1]). По этому тексту, насколько онъ сохранился, подведены варіанты. Изъ нашихъ словъ въ немъ встрѣчаются еще слова на 1 и 2 нед. поста (2 и 8) л. 42 и 14, въ нед. цвѣтную (15) л. 86, на вел. четвергъ (18) л. 120 и на вел. суб. (19) л. 141.

Кромѣ того, въ немъ есть еще указаніе, что писецъ имѣлъ подъ руками и другія слова нашей рукописи.

На л. 170 а. Тогожⷣе злаꙋстаго, слово на прѣславноѥ вьскрⷭ҇сениѥ г҃а нашего і҃с х҃а. Вьставь вь трети дн҃ь г҃ь нашь і҃с х҃сь. (XXII) пⷭ҇ино. оу триѡⷣ. и дроуго слⷭ҇о. днь вьзлюблѥнии. тьмнаꙗ мѣста ѡбⷭ҇ходитъ влⷣка нашь. (XXI) дроуго слⷭ҇о. Вьскрⷭ҇сениꙗ дн҃ь. начело десноѥ. Дроуго слⷭ҇о. Сьмотри и разоумѣи почто ст҃ыи сьь ѿц҃ь. словомь прⷭ҇рчемь наче ѡ сем'. Сиꙗ вса слова. сици оу триѡди писана· :·

На л. 144 б. ..... Вь тьжⷣе дн҃ь прѣподобнаго ѡц҃а нашего ѥꙋсевїа Алеѯандрьскаго. ѡ сьшьствии іѡа прⷣтче вь адь, слово. Вьзлюблении, добро ѥсть рещи. каково ѥсть бл҃говѣщениѥ прⷣче вь адѣ. (XXIII). пⷭ҇ио. зборномь чтении дебелои книжици. Слово п҃е· :·

Подобныхъ указаній, не касающихся нашихъ словъ, есть еще нѣсколько.

Въ этой рукописи находится и Никодимово евангеліе безъ начала (л. 145), и еще одно слово на пасху (л. 166 б.), приписываемое Златоусту, но я приписалъ бы его Клименту. Оно печатается ниже въ приложеніяхъ за № 1.

3) Въ *Цвѣтной тріоди* XIV в. на пергам., сербской редакціи, въ собраніи рукописей А. Хлудова, № 135[2]). Эта рукопись стоитъ ближе всѣхъ къ нашей, потому что она также тріодь, и потому что въ ея текстъ внесено девять статей, изъ которыхъ шесть встрѣчаются и въ нашей рукописи: на благовѣщеніе (10) л. 97, похвала Лазарю л. 86, слово въ нед. цвѣт. (15) л. 87, на

1) См. Каталог рукописа и старих штамп. књига. Состав. Љуб. Стојановић. Београд. 1901. Въ немъ слово это не упомянуто.

2) Описаніе рукописей библіотеки А. И. Хлудова. Составилъ А. Поповъ Москва, 1872.

пасху (22) л. 93, на сошествіе Іоанна Предтечи въ адъ (23) л. 89, и слово на вознесеніе (27) л. 95. Порядокъ статей, какъ видно, нѣсколько иной.

4) Въ *Сборникѣ* XIV в. библіотеки Троицко-Серг. Лавры № 745 (1886): «л. 194 об. Въ суботу 6-й недѣли поста. Климента епископа слово похвально о четвородневномъ Лазарѣ. Нач. Се предтечетъ....»[1]) Изъ нашихъ словъ тутъ еще два: на благовѣщеніе (10) л. 188, и слово о сошествіи Предтечи въ адъ (23) л. 197; и похв. прор. Иліи л. 139.

5) Въ *Сборникѣ* 1445 г. той же библіотеки № 747 (1660): «л. 410. Климента папы римьскаго похвала о четвородневнѣмъ Лазари. Нач. Се предтечетъ....» Тутъ же и слово о сошествіи Предтечи въ адъ (23) л. 391, и слово еписк. Климента на Успен. Богородицы л. 430.

6) Всѣ эти три статьи находятся и въ *Сборникѣ* XVI в. той же библіотеки № 779 (1895) л. 276, 280, 304.

7) Въ *Измарагдѣ и Сборникѣ* XVI в. той же библіотеки № 794 (1899) л. 292. Тутъ же и слово на пасху (22) л. 505, и о сошествіи Предтечи въ адъ (23) л. 496.

8) Въ *Сборникѣ* XVI в. тойже библіотеки № 787 (1907) л. 19. Въ немъ и слово въ нед. цвѣтную (14) л. 23.

9) Въ *Сборникѣ* словъ XV в. Румянцевскаго Музея № 406 л. 196[2]). Въ немъ и слово въ нед. цвѣтную (14) л. 201, на пасху (20) л. 228, на вознесеніе (26) л. 240 и на пятидесятницу (29) л. 244.

Съ началомъ нѣсколько инымъ находится:

10) Въ *Сборникѣ* XVI в. библіотеки Общества Любителей Древней письменности № CLXXXVI (5461)[1]): «л. 223 об.

---

1) См. Описаніе слав. рукоп. библ. Свято-Троиц. Серг. Лавры. I—III. Москва, 1878.

2) Описаніе русск. и славянск. рук. Румянц. музея. Составлено А. Востоковымъ. Спб. 1842.

3) Хрусановъ Лопаревъ. Описаніе рукоп. Имп. Общ. Древн. Письменности, I, II. Спб. 1892—1893.

В соу҃ цвѣ҃ноую ст҃го Климента и похвала ѡ лазаре. Нач. **Хв҃а воскр҃ние се пр҃тче».** Въ немъ еще пять словъ нашей рукописи: на благовѣщеніе (10) л. 89, въ нед. цвѣт. (14) л. 236, на пасху (20 и 21) л. 296 и 293, и о сошествіи Предтечи въ адъ (23) л. 258; кромѣ того, Климентова похвала Арх. Михаилу л. 21, похв. прор. Иліи л. 127 и св. Николаю л. 46 и 106.

11) Въ *Собраніи словъ* на св. четыредесятницу и на воскресные дни цѣлаго года XVII в. Синодальной Библіотеки № 231 (220): «Л. 203 м҃д. **Слово ст҃аго і҆ѡа҆нна злата̀оу҆стаго̀ в҆ сꙋбо́тꙋ цвѣтнꙋю̀ на воскресе́нїе̂ дрꙋга х҃ва ла́зарѧ.** Нач. **Хв҃а воскресе́нїѧ се́и предетеча свѣ́тоза́р҆ное то̀р҆жество̀.** Не Златоустово. Въ послѣдующемъ спискѣ сихъ же словъ № 234 (?) и въ ркп. Моск. Д. Ак. «Торжественникъ» № 48 это слово приписывается св. Клименту». Въ той же рукописи еще три слова изъ нашихъ: въ нед. мясопуст. (4): «Л. 418. р҃е **В не҃ю̀. л҃ ю̀. сло́во і҆ѡа҆нна златоꙋстаго ѡ́ в҆торо̀ прише́сътвии х҃вѣ.** Нач. **По вознесе́нїи гд҃а на́шего і҆с҃а х҃а иже на н҃ба.** Сначала помѣщено слово Евсевія Александрійскаго «о второмъ пришествіи» (на греч. Thilo Ueber die Schrift. von Eusebius. p. 99., и между словами Златоуста Opp. T. X. p. 595)», далѣе въ нед. цвѣтную (14) л. 206, и на пасху (22) л. 251.

12) Въ *Сборникѣ* XVI в. библіот. Троицко-Серг. Лавры № 793 (1639): «л. 196. Слово въ суботу цвѣтную, похвала четверодневному Лазарю. Нач. Христова присно въскресенія се притече свѣтозарное торжество. *Вѣроятно того же Климента. См. № 745 л. 194»* (см. выше 4). Въ немъ еще четыре слова нашей рук.: въ нед. блудн. сына (3) л. 212, на благовѣщеніе (10) л. 311, на пасху (22) л. 221, и о сошествіи Предтечи въ адъ (23) л. 194; кромѣ того, слова еп. Климента въ день апостола или мученика л. 192 и общимъ святымъ л. 194.

13) Въ *Златоустѣ* XVI в. той же библіотеки № 144 (1906) л. 236. Въ немъ изъ нашихъ словъ еще: въ нед. мясопуст. (4)

---

1) Описаніе слав. рукописей Московской Синод. библ. Т. I—III. Москва.

(«л. 169. Недѣля 32. Слово Іоанна Златоустаго о второмъ пришествіи»), въ нед. цвѣтную (14) л. 240 и на пасху (22) л. 251.

14) Въ *Златоустѣ* XVI в. той же библіотеки № 142 (1651) л. 150. Въ немъ и слово на благовѣщеніе (10) л. 115, въ нед. цвѣтн. (14) л. 152, и на пасху (22) л. 194.

15) Въ *Златоустѣ* XVI в. собранія рукоп. В. М. Ундольскаго № 533 л. 151[1]) Въ немъ еще четыре изъ нашихъ словъ: въ нед. мясопуст. (4) «Л. 328 об. Нед. 32. І. Злат. о второмъ пришествіи», въ нед. цвѣтн. (14) л. 153, на пасху (22) л. 188, и слово о сошествіи Предтечи въ адъ (23) л. 172.

16) Въ *Златоустѣ* 1679 года того же собранія № 541: «л. 81. І. Злат., «на Лазаря. *Нач.* Христова воскресенія се предтеча». Климентово. Тутъ же и слово на пасху (20) л. 109.

17) Въ *Измарагдѣ* XVI в. того же собранія № 543 л. 88; тутъ же слова въ нед. цвѣтн. (14) л. 93 и на страсти господни (17) л. 156.

18) Въ *Златоустѣ* XVIII в. въ собраніи рук. Тверскаго музея № 29 (3100) л. 195, съ примѣчаніемъ издателя: «Климента (?)»[2]). Тутъ еще пять словъ нашей рукоп.: въ нед. мясопуст. (4) «л. 380. **Нѐлѧ, к҃в, сло̑ ст҃го і҃ѡ҃а . . .»**, на благовѣщеніе (10) л. 152, въ нед. цвѣтн. (14) л. 197, на пасху (22) л. 253, и о сошествіи Предтечи въ адъ (23) л. 224.

19) Въ *Златоустѣ* XVII в. собранія рукописей А. Хлудова № 56: «Л. 134 об. **въ соу̑ цвѣтнꙋю ст҃аго Климента слово и поҳвала ѡ лазари.** Нач. **Хр҃тва воскресенїѧ се предтече свѣтозарное торжество»** (см. тутъ же замѣтку А. Попова объ этомъ словѣ). Тутъ еще и слово о сошествіи Предтечи въ адъ (23) л. 144, и похв. прор. Иліи л. 250.

Есть ли какія-либо разночтенія и въ самомъ текстѣ, мнѣ осталось пока неизвѣстнымъ.

---

1) Славяно-русскія рукописи В. М. Ундольскаго. Москва, 1870.

2) Описаніе рукописей Тверскаго Музея. Трудъ М. Н. Сперанскаго. Москва. 1891 (изъ Чтеній).

Слво[1]) ѿт'врѣдн҃вн҃ѣ
лазари. оч҃е[2]) бл҃ви[2]) ÷
Се прѣдитеча[3]) с'вѣтозар'ноѥ тр'
жв҃о. вскр҃ниꙗ хв҃а[4]) ѡбразь пока
зоуѥ[5]). се с'вѣтонос'на[6]) памѧ хв҃а.
чю҃са проч'ртаю҃ще[7]). се чет'врѣдн҃е
в'ноѥ вскр҃ниѥ[8]) лар҃ево. плоды но
сить .г҃ дн҃енаго вскр҃ниꙗ[9]) хв҃а. се
в'торы прч҃а лар҃ь ꙗви се. сѣдещи
мь вь т'мѣ и сѣни смр҃тнѣй. с'вѣ
тодав'ца хв҃а[10]) повѣдаѥ. се адовоу
разорению пр'ва вина ꙗви се. се
оубо[11]) чю҃си исплньꙗѥть хс҃ь всего
мира. дн҃е смр҃тноую[12]) силоу с'веза
вь. чет'врѣдн҃енаго мр҃тв'ца в'скрѣ
шаѥть. дн҃е прописоуѥть ѡбразь
трьс'вѣт'лаго си в'скр҃ниꙗ[13]). хс҃ь оуче
ником' си и всемоу мироу ꙗвль се[14]).
чет'врѣдн҃ев'ним' си[15]) мр҃твцемь. дн҃ь
ꙗко на[16]) пос'лоушьс'тво с'бра се ро҃ ѥуре
иски[17]) къ гробоу лар҃евоу. да вив'ше
силоу бж҃ию и ѡбла҃ на живи и на
мр҃твихь. не[18]) нач'ноуть гл҃ти к҃
ѥ знамениѥ показа[19]) намь. ти си
коваꙗ[20]) твориши. нь да вить силꙋ
и вла҃ бж҃ию[21]) и готови боуть. и вѣ
роу ѥти имь на в'скр҃ниѥ хв҃о. тѣ
мь чю҃мь хоте наро҃[22]) паче оутври

---

1) похвала, 2) нѣтъ 3) прѣ҃итечеть 4) х҃ва вьскр҃сениꙗ. 5) повѣдаѥ 6) свѣтозарнаꙗ. 7) прочрьтающи. 8) вьстаниѥ 9) вьстаниꙗ. 10) и избавителꙗ х҃а. 11) дн҃ь бо. 12) мрьтвьноую. 13) вьстаниꙗ. 14) ꙗвлꙗѥ. 15) симь. 16) и на. 17) народь жидовьскь. 18) да не. 19) показаѥ. 20) сицеваꙗ. 21) ѡбласть бж҃твьнꙋю 22) паче народа хоте.

ти. и оученикомь творе извѣ
но[1]) с'воѥ в'станиѥ ѿтиде вь ию
дею. да без' него ст'ворит'се[2]) смрь
ла҃рева. да рекоуть ꙗко привѝ
л. 221 б. ниѥмь ѥтерѣмь[3]). оумо
ривь и паки вьс'тави[4]). нь
да[5]) бо҃уть самовѝци смр҃ти ѥ҃.
и погребению и вскр҃нию.
ꙗкоже иѡань ѥу҃ли҃ ꙗсно
исповѣдаѥть гл҃е. ꙗко бѣ
ѥтерь боле ла҃рь в' вуданий.
ѥгоже люб'лꙗше і҃сь. пос'ла
с'тѣ же к' немоу сестрѣ ѥго[6])
гл҃щи. г҃и ѥгоже любиши
се боли҃. рѣ҃ же и҆і҃сь си болѣ
з'нь н҃ѣ кь с'мр҃ти. нь ѡ сла
вѣ бж҃ии. да прославит'се
сн҃ь бж҃и ѥѥ[7]). прѣбы҃ же на
томь м҃ѣ бл҃веныи҃[8]). и҃ гл҃а
оученикомъ си. ла҃рь дроу҃
н҃шь оус'пе. нь идѣмь кь
немоу дь в'збоужоу[9]) и҆. рѣ
ше же[10]) оученицы ѥго. г҃и а҆
ще оус'пе сп҃нь боу҃ть[11]). мь
нꙗхоу бо ꙗко ѡ оус'пени
с'на гл҃еть. т҃а рѣ҃ и҆мь не
ѡбиноую се. ла҃рь оумр҃ѣ[12])
и҆ ра҃ую се ва҃ ра҃[13]). да кѣроу и
мете іако не бѣхь тоу. нь
и҆дѣмь к' немоу да вскр҃шоу.

1) си извѣстно творе. 2) ствараѥть се. 3) ѥтеромь. 4) ѥго вьстави и пакы 5) нѣтъ 6) посласта же сестрѣ ѥго къ ниѥмоу. 7) ѥго ради 8) два дни. 9) вьзбоудимь. 10) же ѥмоу. 11) сп҃сет се. 12) оумрѣ. 13) васъ дѣлꙗ.

гл҃а д҃ма близ'нець [1]) ин҃ѡ
искахоу тебе июденіє ка
мениємь побити. па
ки ли идеши тамо. [2]) рє҃ же
ісъ не .ві҃ ли ча҃ іє вь дн҃и [3]). да [4]) л. 221 в.
аще к'то ходить нощию по
т'кнет' се. зане [5]) с'вѣть ми
ра сего не вй҃ть. азь єсм'
рє҃ свѣ҃ в'семоу мироу да
иже ходить по м'нѣ не по
т'кнет' се. си рекь при҃ вь
виданию ѡбрѣте и
иже д҃ дн҃и имоуща вь
гробѣ. срѣте же и мар'да
и паде на ногоу єго гл҃щи.
гн҃и аще би зд҃е быль не би
бра҃ мой оумр'ль. нь вѣ
мь ѣко єже просиши оу
бѣ҃ да҃ ти бь҃. рє҃ єи ісь вскрь
неть бра҃ твой. рє҃ ємоу
мар'да. вѣмь гн҃и ѣко в'
с'крнеть вь послѣнии дн҃ь
на вскрниє гл҃а єи ісь
азь єсмь в'скрниє и жи
з'нь. т'кмо вѣроуи и оу
з'риши с'лавоу бж҃ию ѡ
на же тек'ши ѡтай. и в'
з'ва марию сестроу с'вою
и рє҃ к' ней. оучитель зо
вет' те. ѡна же єгда оу

1) рече же Өома нарицаємыи близньць гн҃и. 2) тамо идеши. 3) двѣ ли на десете годинѣ дн҃ь имать. 4) нѣтъ 5) ѣко свѣта нѣсть въ нємь аще ли кто ходить днємь, не прѣтькнет се. нл҃ . . . . далѣе нѣтъ листовъ . . . . .

слы́ша в'ста с'коро и по
тече и́юдеи́ же пришь
шии́ к ней. оутѣшити
ѥ́ю ѿ братѣ и҃. видѣвь
л. 221 г. ше ꙗ́ко с'коро вьстав'ше и потече
и́зидоше по ней. м'нѣхоу бо ꙗ҆к
и́деть на гробь да п'лачет'се. і҃сь
же видѣвь ѥ́ п́лачещоусе. и при
шьше и́юдеи́ с нею́ плачеще се.
вьз'моути же в' себѣ и́ просль
зи се. и́ ꙗ́ко не вѣды́ вьпраша
ше г'де положисте и́. бѣ же пещь
и камень на ней лежаа́ше. а҆би
ѥ҆ повелѣ и҆мь камень ѿвалити.
рѣ҃ ѥмоу сестра оумер'ша́ мариа́.
г҃и юже с'мр'дить. д҃ дн҃и и҆ма҃
мр҃твь. і҃сь же рѣ҃ в'сакь бо вѣ
роуѥ́й вь ме. оум'реть па
ки ѡ҆живе҃. т'кмо вѣроуи́ и́ оу
з'риши с'лавоу б҃жию́. на҃е бо при
дохъ да живими и мр҃ткы́ми
ѡ҆бла҃ю. рѣ҃ же ѥ҆моу вѣроую
г҃и ꙗ҆ко ты ѥ҆си х҃ь сн҃ь б҃жий. во
лею вь пл҃ь ѡбльк'се на҃ ра҃. да и҆
соущий кь т'мѣ ви҃ть св҃ѣ. і҃сь
же ѡ҆бразь показаѥ҆ имь. да ѿ
нб҃снаго б҃жиꙗ просити к'сако
го даниꙗ. и҆ вьзве҃ н' нб҃о ѡ҆чи
с'вои и҆ рече. бл҃годароу те ѡч҃е
ꙗко в'сега҃ мене послоушаѥ҆
ши. нь нн҃ꙗ наро҃ ра҃ рѣхь пр҃ѣ
стоющаго. да и҆ си вѣроу и҆
моу҃ ꙗ҆ко ты́ ме пос'ла. Си рѣ҃
и҆ вьз'пи гл҃мь велик'мь и҆ рѣ҃.

лазаре греди вьнь ѧ҆биѥ̀ прс҃ты̀
мь тѣмь гл҃мь мр҃тв'ць вьста.
и҆ повелѣ і҆с҃ь разрѣшити ѥ҆моу
с'везан'нѣ и҆ роуцѣ и҆ нозѣ ѥ҆го.
наро҃ же прѣстоѥ҆щь видеще
чю҃ див'ноѥ҆ и в'си ѥ҆динѣми оу
сты вьзд҃ше х'валоу боу҃ гл҃ще.
вь истиноу сн҃ь бж҃ей ѥ҆ сь. и҆ вѣ
роваше вь нь. стары̀й же в'раг'
диꙗ҆воль. вьз'ва и҆зь ср҃ца сьпр҃
тив'ными. ꙗ҆ко ѧ҆ще сьй не оу
мре҃. то ве҃ мирь вѣровати вь
нь има҃. тьг҃а сьбрав'шесе ѧ҆рхи
ѥ҆рей к'ниж'ници. свѣ҃ творѣѧ҆
хоу. ꙗ҆ко не ѥ҆диного і҆с҃а оуби
ти нь и҆ лазарѣ. зане м'нози
ѥ҆го ра҃ вѣроваше вь х҃а. Того
ли ра҃ законооучителиѥ̀ бы̀сте
безакон'ници. да на законо
дав'ца вьс'тасте. зане ви и҆зве҃
и҆з работы̀ ѥгу̀пѯьскиѥ̀. и҆ мно
зѣми каз'ньми показа фара
ѡна. зато ли злы̀й свѣ҃ твори
те ѿ безакон'ници. зане вы̀ ск҃
зѣ море прове҃. и вь поусты̀ни
прѣпитѣ ꙗдию нб҃ною. нн҃ꙗ
ли ѥ҆го лѣ҃ца нарицаѥши ѡ҆ прѣ
стоуп'ниче. зане ти мр҃тв'це вь
с'крѣшаѥ҆ть. и҆ и҆сцѣлениꙗ̀ вса҃
творить. зато ли гл҃еши льжь ѥ҆
ѥ҆гда ти ман'ноу сь нб҃сь поу
щаше тьга бл҃гослав'лꙗше и҆.
не с'тидиши ли се законо
прѣс'тоупны̀й роде ѥ҆у̀рей

с'кий в' хвалы мѣсто ковь
ковеши на т'вор'ца с'воѥго.
ѥгда ти по̑баше х'валоу й
чѣ̑ вьза̑ти ѥмоу. видещи
мр̑твце вьстав'лꙗюща. слѣ
пиѥ прос'вѣщающа. бѣсы
йз'гонеща. болѣз̀ни в̀саки
исцѣлꙗюща пришьша сп̑ь
ти рода чл̑вча. нь ѡстави
мь йюдейскоѥ безоумиѥ.
ла̑рево бл̑говѣриѥ да пох'ва
лимь. ла̑рь бы̑ пр̑стмоу дх̑оу
жилище. ла̑рь краснаꙗ лѣт̑
раслъ бж̑иꙗ са̑ ла̑рь с'тр'до
точ'наꙗ каплѣ прѣмоудр̑с
бж̑иѥ. ла̑рь источьникь бл̑г
дѣти дх̑ов'ниѥ. ла̑рь неоу
ведающи цвѣ̑ раискаго сада
ла̑рь н̑бопар'ны ѡрьль виш'
неѥ прѣмудр̑о. ла̑рь ни
щелюб'ноѥ скровище бж̑иꙗ
приѥтиꙗ. ла̑рь в'торий прѣ
дитеча сѣдещимь вь т'мѣ
и̑ в сѣни с̀мр̑тнѣй. лаза̑
а̑довѣ силѣ гор'кий пос'ра
м'никь. ла̑рь х̑оу сла̑кий
вьз'люблен'никь ла̑рь
пр'вы проѡраз'никь три
дн̑еномоу х̑воу в'скр̑нию. ла̑
рь с'вѣтозар'ны аг̑лмь приче̑
никь. лазарь йюдеѡмь го
р'кий ѡбл̑иникь, ѥгоже ви
дѣв'ше народи чет̀врѣдн̑е
в'но йз мр̑тви̑ в'скр̑ша. вѣ

роваше вв҃и. и҆ че҃ по҃вноую
т҆вореще ꙗ҆ко т҆вор҆цоу с҆воѥ
моу. ѿви ризы҆ своѥ по поу
ти пос҆тилахоу. дроузи же
вѣт҆ви ѿ дрѣвь рѣжоуще.
сь мла҃н҆ци вьпиꙗ҆хоу. бл҃г
с҆ловень греды҆ вь и҆ме г҃не цр҃ь
и҆сл҃вь. в҆ виш҆ни҃ сл҃а и҆ на зе
м҆ли мирь. бл҃вень прише҃
ѿбновити ѥ҃тво чл҃вчс҆коѥ.
и҆ сп҃ти погибшаа҃го о҆са
и҆на в҆ виш҆ни҃ славимомоу
в҆ тре҃ совьствѣ҃ коупно ѿ
цоу и҆ сн҃оу и҆ ст҃моу дх҃оу и҆н҃·:·

II.

Поученіе въ недѣлю цвѣтную.

(См. выше, 14, л. 230).

И это слово встрѣчается съ двумя, нѣсколько расходящимися началами. Съ началомъ какъ въ нашей рукописи оно находится:

1) Въ *Сборникѣ* XIV в. библ. Троицко-Серг. Лавры № 39 (2021) л. 55. Тутъ одно начало. Въ этомъ-же сборникѣ находится и слово о блудн. сынѣ (3) л. 1, и въ нед. сыропуст. (5) л. 55, и похв. прор. Иліи л. 181.

2) Въ *Измарагдѣ* XVI в. той-же библ. № 204 (1026) л. 287. Въ немъ же и слово на пасху (20) л. 289.

3) Въ *Синаксарѣ* съ поученіями въ праздники тріоди XV — XVI в. тойже библ. № 404 (315) л. 44. Тутъ-же и слова на пасху (20 и 22) л. 68 и 73 и на пятидесятницу (29) л. 118.

4) Въ *Прологѣ* 1562 года той-же библ. № 724 (1735) л. 584. Изъ нашихъ словъ тутъ три: на пасху (20) л. 590, на вознесеніе (26) л. 606, и на пятидесятницу (29) л. 611.

5) Въ *Сборникѣ* XVI в. той же библ. № 787 (1907) л. 23. *См. выше* I 8.

6) Въ Сборникѣ словъ XV в. Румянц. Музея № 406: «л. 201. **Втоже дн҃ь поученіе ѡ постѣ и ѡ четвероднѣвнѣ лазари**». *См. выше I 9.*

Нѣсколько иное начало находимъ:

Въ *Сборникѣ* словъ Синодальной Библ. № 231 (220) *См. выше I 11.* «Л. 206. **н҃. В нѣ҃ю цвѣт́нꙋю на вхо҃о во іерл҃и г҃а нашего іс҃а х҃а пооученіе іоан́на златоустаго.** Нач. **Іакоже пꙋчи́нꙋ моря постнаго времени преидо́хомъ.** Краткое, простое слово, д. б. русское».

8) Въ *Златоустѣ* Тверск. Музея № 29 (3100). *См. выше I 18.* «Л. 197 об. **К не҃ цв҃ѣ, в҆хо҃ во і҆ер҃лмъ на стр҃ть во́лнꙋю, г҃а нш҃его і҃с х҃а, пооу҆ченіе҃ і҆ѡа҃на златаоу҆стаго, г҃и бл҃гви ѿ».** Съ примѣчаніемъ автора описанія «Вѣроятно, русское».

9) Въ *Златоустѣ* собранія Ундольскаго № 533. л. 153. *См. выше I 15.*

10) Въ *Измарагдѣ* того же собранія № 543 л. 93. *См. выше I 17.*

11) Въ *Златоустѣ* Троицко-Серг. Лавры № 144 (1906) *См. выше I 13.*

12) Въ *Златоустѣ* той же библіот. № 142. л. 152. *См. выше I 14.*

13) Въ *Сборникѣ* библіот. Общества Люб. Древн. Письм. CLXXXV (5461) *См. выше I, 10.* «Л. 236. **В поне҃ стр҃тное не҃ли на оутрени сл҃о і҆ѡа҃ зла҃устаго.** Нач. **Ꙗко бо пучинꙋ морѧ».**

14) *Въ Сборникѣ* XVII в. той же библіотеки № CCXXXIV (5129,—II томъ опис.): «л. 80. **В не҃ цвѣ҃нꙋю вхо҃ въ і҆ер҃ли҃ на стра҃ во́нꙋю г҃а нш҃ега. і҃с х҃а, поꙋченіе і҆ѡа҃ зла҃устаго. бл҃гослови ѿ** Нач. **Ꙗкоже пꙋчина морѧ постное врѣмѧ преидохо҃.** Славянскій текстъ въ Златоустникѣ л. 162 об.—164 об. Отличіи отъ изданія нѣтъ». Въ немъ еще два слова нашей рукоп.: въ нед. мясоп. (4) л. 5, и о сошествіи Предтечи въ адъ (23) л. 43.

Изъ этихъ указаній видно, что это слово во всѣхъ рукописяхъ, за исключеніемъ одной (6), приписывается Златоусту, и что оно такъ и напечатано въ Златоустникѣ. Предположенія же Горскаго—Невоструева и М. Сперанскаго, что оно не Златоустово, вѣрны, а что оно именно Климентово можно убѣдиться на основаніи слѣдующаго:

1) Оно совокупнымъ своимъ составомъ и содержаніемъ очень напоминаетъ извѣстныя слова Климентова.

2) Изъ 14 рукописей оно находится въ 9 вмѣстѣ съ предыдущимъ словомъ (5—13), въ 3 съ другими словами Климента (2—4) и только въ 2 безъ словъ Климента (1 и 14).

3) Оно не что иное какъ прямое продолженіе предыдущаго слова, на которое въ немъ и ссылки есть:

стрк. 7: Ѿ чюдесь гнихъ на чюдеса днв'наꙗ прѣидѣмь.... в'чера бо лазревомь вьстаниѥмь оудив'лше се.... днь же нез'лобиви младен'ци с' вѣтвьми тог хаⷭ срѣтаютъ...

I стрк. 135:

тьгаⷣ сьбрав'ше архиѥреи и к'ниж'ници. свѣⷮ творѣхоу. ꙗко не ѥдиного іса оубити нь и Лазарѣ. зане м'нози ѥго раⷣ вѣроваше вь хаⷭ.

здѣсь стрк. 35:

в'чера безакон'ни нюдеиѥ вь с'лавы мѣсто завистию ѥти быше свѣⷮ творѣахоу оубити ѥго. и не т'коⷨ того самого нь и лазрѣ. понеже м'нози ѥго раⷣ вѣроваше вь нь.

такое-же мѣсто встрѣчаемъ и въ III словѣ стрк. 95: ѡни же завиюⷨ теⷭкою ѡдр'жми соуще свѣ т'ворѣꙗхоу оубиⷮтѣ в ѥго. ꙗко да не тⷭко іса оубиють ѥдиного нь и лазарѣ зане мнози ѥго раⷣ вѣровахоу вь нь.

4) Тожественныя мѣста изъ другихъ словъ:

здѣсь стрк. 16.

... вьпиюще и глюще блⷭвень греды вь имє гне бь гь ꙗви се намь.

тоже въ стрк. 49.

I стр. 196:

...вьпиꙗхоу. блгⷭ'ловень греды вь име гне црь исⷭвь

III 46:

...вьпиꙗхоу ѥмоу ѡсан'на вь виш'ни блⷭвень греды црь исⷭвь вь име гне

III 68:

...и глще осан'на в'виш'нихь блⷭвень греды вь име гне бь гь ꙗви се наⷨ.

тоже стрк. 109, 156, 248. и Похв. Зах. 29.

здѣсь стрк. 18:

изр҆ци ꙗвѣ ѡ прр҃че и рци намь. К҆то сьи і҃е греды вь име гн҃е.

III стрк. 151:

изьꙗс҆ни же оубо и рци намь ѡ пр҃роче. к҆то сьи ѥсть греды и ѿ коу҃.

20:

не с҆лишиши ли пр҃рка исаию ѡ нем҆ вьпиюща и гл҃ща: се дв҃аꙗ вь чрѣвѣ приѥмле҃ и родитъ сн҃а и нарекоутъ име ѥмоу ѥм҆маноуилъ. ѥже ѥ сказаѥмо с нами б҃ь

III 80:

ꙗкоже ре҃ исаиꙗ ѡ немь се дв҃аꙗ вь чрѣвѣ приѥмлетъ и роди҃ сн҃а и нарекоу҃ име ѥмоу ѥм҆маноуиль. ѥже ѥ҃ сказаѥмоѥ с нами б҃ь.

Похв. Зах. стр. 29:

и пакы тоже исаиа ре҃ се дваꙗ въ чревѣ приметъ и родитъ сн҃а и нарекутъ.....

28:

тыи ѥ҃ рожден се изь ѡц҃а без мт҃ре прѣже вк҃ь и паки ѿ дви прч҃тиѥ безь ѡц҃а на земли.

Похв. Іов. Крест. 391:

того ро҃ство ѥ҃ невьз҆можно оумоу чл҃вчю изьрещи. еже имать прѣвѣчноѥ бе҃ мт҃ре изь ѿца на нб҃си. в҆тороѥ же на҃ дѣл҆ма пришьствиѥ на земли безь ѿца ѿ дѣви прч҃тиѥ.

тоже и стр. 390.

31:

сь ѥ҃ вскр҃ивы ла҃рꙗ в҆чера. че-

III 19.

в҆чера бо г҃ь нш҃ь ісоух҃ь

нии юже имоущиа вь чет'врѣдненаго лазрѣ мртвц
в'скри.

тоже и стр. 41.

43: Похв. Кл. 72:

он'ними цвѣци цвѣтцы доброоонными.

ниже параллели и изъ другихъ словъ.

Вь не цвѣ поучениѥ ѿче вл·:·

Б'ратиѥ прѣп'лоув'ше ꙗко мо
р'скоую поучиноу поноѥ се те
чениѥ желаѥмаго пристани
щиа з'реще. повигь вещьши
приимѣмь. сьнь лѣноны
ѿтреше ѿ себе и ѿ чюдесь гни
хь на чюдеса див'наꙗ прѣидѣ
мь. настав'лꙗѥми гмь нши
мь бмь. в'чера бо лареломь вь
станиѥмь оудив'лше се. сь ма
р'доѭ и мариѥю. почвноую х'ва
лоу ꙗко влцѣ припадающе при
несѣмь ѥмоу. днь же нез'лоби
ви младен'ци. с' вѣтвьми тог
ха срѣтаюуь. вьпиюще и глю
ще блвень греды вь име гне вь
гь ꙗви се намь. изр'ци ꙗкѣ
ѡ пррче и рци намь. к'то сьи
ѥ греды вь име гне. иде не с'ли
шиши ли прка исаию ѡ нем'
вьпиюща и глща. се дваꙗ вь
ч'рѣвѣ приѥмлѣ и родить сна.
и нарекоуть име ѥмоу ѥм'ма
ноуиль. ѥже ѥ сказаѥмо с нами бь. т

ѥ҇ сьшьль сь нб҃сь наⷣ раⷣ. и҆ ѿвь ницаль волею҆. да ми нище тою҆ ѥ҆го ѿбг҃тим҆ се. тьи ѥ҇ ро жеи҆ се и҆зь ѿц҃а без мт҃ре пре҇же вѣкь. и҆ паки ѿ дв҃и пр҃тиѥ҆ бе зь ѿц҃а на зем҆ли. сь ѥ҇ вскри вы лаⷥрꙗ в҆чера четири дн҃и ю же и҆моуща вь г҆робѣ. сьи ѥ҇ при шьды вь и҆ме гн҃е. на него же в҆чера безакон҆ни и҆юдеи҆ѥ҆ вь с҆лавы мѣсто завис҆тию҆ ѥ҆ти выше. свⷮѣ творѣахоу оуби ти ѥ҆го. и҆ не т҆кⷪ҇ того самого нь и лаⷥрѣ. понеже м҆нози ѥ҆го раⷣ вѣроваше вь нь и҆сповѣда юще ѥ҆го бг҃а жива. томоу же дн҃ь зем҆лꙗ радости и҆спьнь ши се. доб҆ровон҆ними цвⷮѣци поу҃ постилаѥ҆ть. и члв҃ки на радоⷭ҇ сьзиваѥ҆ть. вѣт҆виѥ҆ до бросаⷩ҇наго маслинниꙗ҆ пригоⷭ҇ вав҆ши. вѣрни҆ срⷣца х҆вала ми и҆с҆пльнꙗющи. пѣⷭ҇ми вьс҆пѣти. бл҃в҆нь греды вь и҆ ме гн҃е хⷭ҇ь црⷭ҇ь и҆ бг҃ь нш҃ь. бл҃ве нь греды и҆ на смⷬ҇ть [1]) и҆ разь дроушити црⷭ҇тво а҆дово. и҆ и҆зводити п҆лѣн҆ники др҆жи миѥ҆ ѿ пр҆ваго а҆дама. вь прѣ и҆споⷣ҇нихь зем҆ли. того ради поⷣ҇визаѥ҆т се на стрⷭ҇ть вол҆ниѥ҆

1) стрⷭ҇ть?

кр҃томь хоте проньзити ср҃це
л҃телю. и ѿживити оумр҄ше҄
того бо кр҃ста да҃ намь ѿроужиѥ
на против҄ниѥ враги да тѣ
мь з҄наменающе се и льсть ѥг҃
в҄соу разоримь дрѣвомь бо бѣ
хомь ис҄пали ис породы. дрѣ
вом҄же кр҃тнымь вьз҄води҃ ни
паки х҃ь вь пр҄воѥ мѣсто тѣ
м҄же г҃лмь б҃лвень греди вꙑме
г҃не. б҃ь г҃ь на стр҃ти вол҄ниѥ.
тѣми бо стр҃тми в҄си вѣроую
щей сп҃оут҄ сее. ѿ х҃св ис҃ѣ г҃и на
шимь. ѥмоуже ѥ҃ сла҃ в҄ вки·:·

III.

Второе слово въ недѣлю цвѣтную.

(См. выше 15, л. 231 а).

Это слово уже несомнѣнно Климентово, и если высказанное предположеніе вѣрно, что предыдущее слово также его, то мы имѣемъ интересный фактъ, что Климентъ писалъ не одно, а два или больше словъ, на одни и тѣже праздники; тоже самое можно сказать, какъ увидимъ, и относительно словъ на пасху. Это слово — второе, въ которомъ Климентъ называется епископомъ величскимъ. Безъ имени Климента или со именемъ Іоанна Златоустаго мнѣ оно встрѣтилось въ слѣдующихъ рукописяхъ:

1) Въ *Сборникѣ* словъ Библ. Серб. Корол. Академіи Наукъ № 86 (19) л. 86 б. *См. выше I 2.* Въ изданіи ниже подведены варіанты по этой рукописи.

2) Въ *Златоструѣ* Петр. Публ. Библіотеки *См. выше I 1.* «Л. 104. **Сло҃ ст҃го Иоана Зла҃оустаго на свѣтоносьнꙋю не҃лю».**

3) Въ цвѣтной тріоди Хлудовскаго собранія № 135. *См. выше I 3.* «Л. 87 об. **Слово на цвѣтоноснѫѫ не҃ль».**

4) Въ *Сборникѣ* словъ XVII в. того же собранія № 170: «Л. 118. **слово в҆ не҃лю вербъноую, глава к҃д.»** Въ той же рукописи и слова на вел. суботу (19) л. 167, и на пятидесятницу (28) л. 26.

5) Въ *Златоустѣ* 1620 г. собранія Ундольскаго № 537. «Л. 513 об. Въ нед. цвѣтную. слово I. Злат.—поученіе на ползу послушающимъ христіяномъ». Въ немъ-же и слово на благовѣщеніе (10) л. 547.

В҄не цв҃ѣ сло҃ ст҃го кл҃ мен҄та кп҃па велич҄скаго. ѡ с҄рѣтени х҃вѣ ѿ млан҄ць. блк·:· [1])

Дн҃ь сьзиваѥт҄ ни в҄ратиѥ свѣ тозар҄ны павьль[2]) ап҃ль. на ра до҃ дх҃в҄ноую велеглно в҄пиѥ и гле. рау҃ите се ѡ г҃и всег҄да[3]) и паки[4]) рау҃ите се. с҄мот҄рениѥ бж҃иѥ се҃[5]) в҄сѣмь чл҃комь разоу м҄но да боудеть· г҃ь в҄лизь да ни ѿ чесом҄ же не п҄цѣте се. нь понав҄лѣюще̑ по҃мь[6]) и[6]) добри ми дѣлеси. дн҃ь дн҃е моуж҄ски прѣпоѣсав҄ше чрѣсла с҄вои вь здр҄жаниѥмь. ѣко нез҄лобиви[7]) дѣти. по дх҃вних҃ь веще̑ послѣ доуимь[8]). и ѿ чю҃сь кь бол҄шим҄ чю҃семь т҄щно по҃вижим҄се. в҄чера бо г҃ь н҃шь ісоу х҃ь чет҄врѣ дн҃енаго лз҃рѣ мр҃твца в҄скрн[9]). бл҃говѣр҄ни дш҃е чю҃си[10]) вьз҄весе ли. а зловѣр҄на и законопрѣ стоуп҄на с҄бора жидов҄ска ѿбли чаѥть разарѣѥ[11]). с҄воими имь дѣт҄ми пр҃рство дво҃ сьвр҄шаю ще[12]). ѣкоже ре҃ изь оусть младе н҄чь[13]) и сьсоущии с҄вр҄шиль ѥси х҄валоу. врагь твои ра҃ разроу шиши ты[14]) врага и м҃ника. си

---

1) На цвѣтоносноую нл҃, слово. бл҃ви ѡ҃че. 2) нѣтъ 3) вьпию вьсегда. 4) пакы рекоу. 5) се бж҃ие. 6) нѣтъ. 7) незлобивыю. 8) вьслѣдоуимь. 9) мрьтвьца вьскрѣшь лазаря. 10) чюдеси дш҃е. 11) жидовьска ѡбычаю тыгю имь рая. 12) сьврьшаю. 13) младѣньць. 14) нѣтъ.

рѣчь диꙗвола. ть бо ѥ҃ врагь чести н҃шей и приѡбрѣт никь пагоубѣ[1]). ѥиже пльти м'нѣще҃ сьдолѣвь[1]) тою же попрань с҆мѣхоу зримь ѥ҃. вьз'вльк' во пл҃ть на се г҃ь[2]) н҃шь ис х҃ь[3]). смѣрениѥмь с҆воимь. м'ного клоучав'ноую главоу ѥ го сьтрь. и кор҃и испровр'же к ри҃[3]) же[3]) г҃лю[3]) др'жимиѥ имь д҃ше вь ӑдѣ. заклепи ѥго и верѣѥ. развр'гь ѡбластию[4]). четв рѣд҃ненаго мр҃тьца вскр҃и ла҃ рѣ[5]). ѥюже радою испльнь ше се бг҃очтивиѥ дѣти. с҆ва иѥмь пр҃ѣтекоуще вьпиꙗхоу ѥмоу[6]) ѡсан'на вь выш'н҃и б҃лве нь греды цр҃ь исл҃вь вь име г҃не[7]) пот'ресе же се вь҃ гра҃ г҃ле. К'то сь и[8]) ѥ҃ греды вь име г҃не и ѿ коу. к' то ли ѥ҃ цр҃ь исл҃вь. Тол'ма же[9]) бѣ хоу завис'тию ѡмрачени. ꙗ҃ по в'се дн҃и ч'тоуще. вь законѣ и вь пр҃рцѣхь. ѡ приходѣ ѥго пл҃тнѣмь иже на҃ ра҃[10]) сьдѣꙗ҃. и видеще ѥго[11]). по ср҃ѣ ихь чю҃са твореща. ти не приѥмахоу[12]) ѥго. слѣпиѥ видеще прос'вѣ щающӓюща[13]) (!). и[14]) недоуж'ниѥ

1) погиблѣли и ѥже пльти мнѣ се прѣдолѣвь. 2) бо ю на се г҃ь б҃ь. 3) нѣтъ. 4) ѡбластию разврьгь. 5) четврѣдн҃евна соуще мрьтвьца лазарꙗ вьскрьси 6) ѥмоу вьпиꙗхоу 7) вь име г҃не цр҃ь исрлвь. 8) кто оубѡ сь. 9) бо 10) дѣльма 11) и. 12) принмахоу. 13) просвѣщающа видеще. 14) нѣтъ.

йсцѣлꙗюша. бѣси[1]) йзгоне
ща[1]) мр҃твце[2]) в'скр҃шающа. па҃
же й[3]) четв'рѣдн҃енаго ла҃рѣ ви
деще вьстав'лена. гл҃хоу кт҃
сьи ѥ҃. ихже своꙗ чеда ѡбли
чаа́хоу. бг҃зарнима ѿчима
видеще[4]) ѥго. ꙗко на хероуви
мѣ сѣдеща на жр҃ѣбѣти ѡ
с'ли. вьпиꙗхоу ѥмоу с' вайѥ
мь пр҃ѣтекоуще й[5]) гл҃ще.
Осан'на в' виш'нихь бл҃вень гре
ды вь и҆ме гн҃е бь҃ гь҃ ꙗви се на҃
мир' на зем'ли й сла҃ вь вишни҃.
ѡви же ѿ наро҃. ризи своѥ по
стилаахоу по поути. а҆ дроу
зи ѿ дрѣвь[6]) ломеще. поуть кра
шахоу пр҃ѣ нимь. ѡ҆ви оубо и҃[7])
гл҃ахоу ꙗко пр҃ркь сь[8]) прийде вь
и҆ме гн҃е. а҆ дроузи рѣше си з'на
мениꙗ нѣсоу҃ пр҃рча[9]). нь бь҃ ꙗви
се вь чл҃вчь ѡ҆бра҃ вьмѣс'ти
вь своѥ бж҃тво. ꙗкоже ре҃ йса
йꙗ ѡ немь Се дв҃аꙗ вь чрѣвѣ
приѥмлеть[10]) й роди҃ сн҃ь й наре
коу҃ и҆ме ѥмоу ѥм'маноуйль.
ѥже ѥ҃ сказаѥмоѥ с нами бь҃.
й паки тьж҃е бь҃ на земли ꙗви҃
и сь чл҃вки поживе. тьи҆ ѥ҃. вь
йстиноу гредꙑ вь[11]) и҆ме гн҃е. ѡ
сан'на сн҃оу дв҃ь[12]). пристоуп'ль

гъ. 2) мрьтьвыѥ. 3) паче же сего. 4) прозреще. 5) прѣди-
моу и 6) вѣтвиѥ ѿ дрѣва. 7) нѣтъ. 8) нѣтъ. 9) дроузи
знамениꙗ соуть пр҃рочьска. 10) прииметь. 11) греды вь истинноу
12) дв҃оу.

ше же к' немоу а҆рхиѥ҆рей рѣше.
не слы҆шиши ли ч'то гл҃ютъ.
н҃ѣ[1]) ли[1]) ти[1]) теш'ко[1]). ꙗко[1]) бо҃у[1]) сла
вимоу[1]) и҆мий[1]) ѡ҆н'же ре҃ ѥ҆й сли
шоу. нь ѡ҆баче а҆ще сий оумл'
чю҃. то камениѥ҆ вьзьпи
ти[2]) има҃. ѡ҆ни же зав҃ию те҃
кою ѡ҆др'жими соуще. св҃ѣ
т'ворѣа҆хоу оуби҃тв҃ѣ[3]) ѥ҆го. ꙗ҆ко
да не т҃ко і҃са оубиютъ ѥ҆диного[4])
нь и҆ лазарѣ. зане мнози ѥ҆го
ра҃ вѣровахоу[5]) вьнь и҆ сло҃ слов'лꙗ
хоу и҆ вь сл҃ѣ ѥ҆го и҆доуще. ѡ҆бь
щоую хвалоу с' младен'ци вьз҃а
юще ѥ҆моу[6]) ꙗ҆ко бо҃у и цр҃ю весь
мр҃тномоу[7]). тѣм' же и мы бра
тиѥ҆. стариѥ҆ н'рави и ѡ҆бичаѥ҆
ѿвр'г'ше[8]). незлобиви҃ мл҃анец'
хвалоу вьс'приймѣть. и с пр҃ро
комь дв҃домь ѡ҆б'щоую п҃ѣ вьс'
поимь[9]) рекоуше. бл҃вень гре҃й в'
и҆ме гн҃е бь҃ гь҃ ꙗ҆ви се намь. не
сль бо ни а҆гл҃ь при҃ сп҃ти н҃а. нь
самь прѣвѣч'ный сн҃ь бжий. си
и҆ вь а҆дрѣх' ѡчи҃ нераз'дѣл'но прі҃
но. сни҃ к намь пл҃ь приѥ҆мь.
бесѣмен'но ѿ дв҃и пр҃чтыѥ҆. п҃
чиваѥ҆й на рамоу хероувимоу[10])
виноу. н҃нꙗ же ꙗ҆ко на прѣст҃
лѣ ѡ҆ньнѣ на жр҃ѣбети ѡсли[11])

---

1) нѣтъ. 2) вьзоупити. 3) ѡ оубинствѣ. 4) ѥдиного оубиютъ.
5) вѣровашѥ. 6) вьздающе ѥмоу сь дѣтми 7) бесьмрьтноу. 8) ѿврьгоуще.
9) вьзоупимь. 10) хероувима. 11) ѡшли.

ꙗ҆ꙁдить. нечтоти скоскиѥ.
хоте ѿчтити рода земльнаго[1]).
и҆ свр'шаѥ прочения прркь дре
вле. ре во захария ѿ немь[2]). рау
и҆ се дьщи сиѡне. пропове
жь[3]) д'щи иерлимова. се[4]) црь т
вои гретти седе на армнице
и҆ жребеци[5]) младе. Оле стра
ш'на тайна. Оле пре дивниѥ
вещи. црь црмь и҆ гь гдтвоу
ющимь. страшьнь сы беспль
нымь силамь. и҆ всемь неи
зьглан'нь бжтвомь. вь коли
ко с'мерениѥ и кротость прие
имеѥ прес'толь нероукоте
рены страшны и животьны.
четворозрани и шестокрили
хероувими и серафими. и҆ на
техъ виноу славимь непре
стан'но. трстими гласи. т'[6])
нна ꙗко про члвкь на жребе
ти ѿсли[7]) ꙗзить. поч'то поне
же члвкь испаде црскаго сана.
приложи се с'котехь нес'мись'
нихь и҆ оупоби се имь. дели
скотними[8]). да того ра приде к'
болещимь вра. кь плен'ниѥ
мь с'вободитель. кь ѡмраче
н'нимь грехи прос'вет'ите.
кь седещимь вь т'ме и҆[9]) сени[9])
смртнеи[9]) слнце правеноѥ.

1) Ѿ неч. ск. земльна 2) прореченаꙗ древлѥ пр̈кы си творить. рече во за
ь. 3) проповедан. 4) сево. 5) ерьмнице и жребе
стымь гласомь и ины. 7) ѡшли. 8) скотьскыми. 9) нетъ.

николиже не заходе. кь мр' твы҃мь живо҃ вѣч'ни. пас'ти рь йстин'ни а не м҃тель. оу пас'ти хоте й ѡбратити. не нс҃лю т'кмо нь й все ꙗзики за блоу҃жшеѥ прѣльстию. т го ра҃ прр҃кь проз'ре ре҃. бл҃ве нь греди вь йме гн҃е. йзы҃ с'ни же оубо й рци намь [1]) ѡ пр҃ роче. К'то сьи ѥсть греды҃ [2]) й ѿ коу҃. пр'ви оубо ре҃ [3]) страш҃ь сх҃о ѥго. ничим' же ѡбеть ни изрѣ҃нь [4]). йже сь нб҃ь сло҃ сь [5]) без'начельно й прѣвѣч'но. бк҃ ѿ ба҃ свѣть ѿ свѣта. реки [6]) д реу҃ле ꙗко ѿ плода чрѣва т' воѥ҃го посаж҃оу на прѣстолѣ твоѥ҃мь. й вь цр҃ствѣ ти за стоупити й йсправити [7]) ѥ҃. соудомь й правиною [8]). ѿ селѣ и в к'ки. О том' бо ре҃ йсаиꙗ. йзидеть жезль йс корене ѥ҃ссе ѡ҃ва. и цв҃ѣ ѿ корене [9]) йзид҃е. тьи ѥ҃ греды҃ вь име гн҃е. бы҃ [10]) сы҃ вь йме бж҃иѥ. сн҃ь вь йме ѡ҃че. бл҃вень греды҃ вь йме гн҃е. бк҃ на диꙗ҃вола цр҃ь на м҃телю. раз҃рꙋ шить [11]) в'рага й м҃ьника. вра҃ чти а҃ м҃ьника пагоубѣ. Вь йспрь аг҃лскими силами сла

1) оубо намь и изрьци ѥвѣ. 2) греды вь име. 3) сеть и. 4) никымь же не ѡбеть и неизреченьнь. 5) сы. 6) рекыми. 7) исправить ѥ и застоупить. 8) правдою. 9) ѿ нѥго 10) ѥь 11) раз҃роушити.

вимь[1]). а низоу с' м҃аден'ци ва
йѥмь[2]) вьс'хвалꙗѥмь. Тѣ
мь оубо й мы̆ братиѥ младе
н'цемь оупо҃би се. в'соу[3]) зл҃
боу ѿриноув'ше ѿ себе. нез
лобиви р҃е[4]) й прави прйлѣплѣ
хоу се м'нѣ. приближим'се
оубо добродѣтѣльми кь
бо҃у ч҃теще се дн҃е (=дн҃ь) дн҃е. г҃о
мь й мл҃тынею[5]). по҃ бо д҃шꙋ
й тѣло ч҃тить[6]). а҃ мл҃тини
вьпер'ши[7]) оумь на н҃бо вьзь
носить. й виш'нимь сила҃
ѡбьщ'ника[8]) стварѥть.
мл҃тинꙗ й по҃ добра пособ'
ника[9]) ѥста. на против'наго
бѣса. тѣма оубо вь ѡроуж'
ше҃ по҃виг'ним' се[10]) тьщ'но. вь ч҃то
тѣ прѣбивающе[11]). прѣпрово
дити сиѥ дн҃и по҃ниѥ[12]). аще ли[13])
к'то болѣз'ни ра҃ ѿпаде[14]) начеть
ка. йли лѣно҃ю ѡдр'жимь.
й сластолюбиѥмь раслаб'лꙗ
ѥ се[15]). не вьс'хотѣ вьнити вь
ч҃тот'ноѥ пощениѥ нь чрѣ
в'ним' се лакомьст'вомь вь
давь ѿпаде ѡслабѣвь[16]). т҃
понѣ нн҃ꙗ сь в'сею крѣпо҃ю
по҃вигь с'вой т'щно[17]) ꙗви. мл҃е се

---

1) славима. 2) младѣнцы сь ваниѥмь. 3) оубо младѣнцемь и мы братиѥ подобим'се всакоу. 4) бо рече. 5) мл҃итвою. 6) ѡчищаѥть. 7) мл҃стыни вьпѣривши. 8) сьѡбьщии. 9) помощника. 10) се оубо. 11) нѣтъ. 12) постьныѥ дн҃и. 13) аще же. 14) ѿпадеть. 15) ѡслабит се. 16) чрѣвнымь ласкрьдюмь се вьдавь ѡслабѣ. 17) тьщьнь.

оупо҃вити се аі҃ ча҃ наѥтымь дѣ
лателемь вь виногра҃. да прий
ме҃ рав'ноую[1]) мьзо҃у. й стр҃тмь
х҃вомь по҃лонити се до҃ини боу
демь[2]). тѣмь не ѡ҃слабѣймь
братиѥ[3]). нь с'кроуш'ше сц҃а св҃ꙗ[4]).
сь оумл҃ениѥмь припадѣмь
кь милоср҃ию б҃жию. ѥ҃ бо бл҃гь.
й дльготр'пѣливь й кротокь.
каѥй се ѡ҃ злобахь н҃шихь. не
хощет' бо смр҃ти грѣш'нико҃.
нь покаꙗниѥ н҃ше жеть. не
хоте да[5]) к'то ѿ н҃а погиб'нет'
да[6]) в'си покаꙗниѥмь ѡ҃чтив'
ше се к' немоу паки да[7]) вьз'вра
тим' се. не поносит' бо йстин'ни
мь по҃никомь пр'вы҃[8]) грѣховь
на сл҃ано приѥмлеть по҃двигь
ихь. б'лиз бо ѥ҃ скроушен'нихь
ср҃цемь. роуцѣ прострьтѣ д'
р'же. ѡ҃п'хоупаѥ[9]) йстин'ниѥ
ѥго по҃ники. с'пѣхь любе по҃ви
ж'никь пр'ви҃ й втори҃ й посл҃ѣ
нихь. замоудѣниꙗ[10]) ж҃е и по҃ви
га. поро҃ниѥ дври ѿврьзь. вь
хож҃ениꙗ н҃шго ж҃еть[11]). тѣм'
же чеда вьз'люб'лен'наꙗ. сице
во чл҃вколюбиѥ б҃жиѥ слышꙋ
ще. до колѣ в' лѣности грѣ
хов'нѣй прѣбываѥте. й ꙗ

1) сь прьвыми равноу. 2) достоинь боудеть. 3) ѡслабѣите бра҃ꙗ. 4) нѣтъ. 5) грѣшьникомь нь н҃ше сп҃сниѥ ж҃еть. ни хощеть бѡ да. 6) нь да. 7) нѣтъ. 8) ѡ прьвыхь 9) и ѡбьхоупаѥ 10) закьснѣвьшихь. 11) жды.

ко ѿбоуморени самохотию.
240 лишаѥ се мл҃ти бж҃иѥ. нь по
нѣ ѿ селѣ вьс'пренѣте. пон҃
ѿ селѣ оубоудим' се кь зап
вѣдемь бж҃иꙗмь. и҆ вѣрою
оукраш'ше се доброплодниѥ
245 вѣт'ви вьзм'ше. на срѣте
ниѥ ѥмоу т'цѣмь[1]). ѥдино
гл҃но ѥмоу х'валоу вз҃ающе и
вьпиюще. бл҃вень[2]) гредꙑ вь и
ме гн҃е бг҃ гь҃ ꙗви се намь пан
250 хоте прийти вь славѣ бж҃ва
с'воѥго. соуд҃и живимь и мр'
т'вимь. бл҃ьнь гредꙑ во име
гн҃е с'лавимꙑ[3]) прн҃о сь ѿцемь
и ст҃мь дх҃мь. нн҃ꙗ и прн҃но и вв҃ѣ

---

1) потьцѣмь. 2) хвалоу ѥмоу вьсилающе бл҃вень. 3) и славимь.

IV.

Слово на велики четвертокъ.

(См. выше 17, л. 264 б.).

Это рѣдкое слово мнѣ удалось отыскать только въ одной рукописи, именно въ Измарагдѣ собранія Ундольскаго № 543. *См. выше I 17.* «Л. 156. Во вторн. страстн., I. Злат. «слово учително».

Что это слово тоже принадлежитъ Клименту, легко убѣдится не только на основаніи полнаго сходства его съ другими словами, но и изъ слѣдующихъ одинаковыхъ мѣстъ изъ другихъ словъ.

стр. 22:

...нь и тѣми чю҃си не могоше оумекьчити се камѣносрьчнии жидове

на преображ. 16.

многымъ бо чюдесьмъ ѿ него не имѧхоу. вѣры камѧносрд҃чьноѥ племѧ жидовскоѥ.

31:

...ꙗже т'ворѣше по ср҃ѣ ихь слѣпиѥ прос'вѣщаѥ. бѣсы изгоне. прокажен'ныѥ ѡчищаѥ. в'сакиѥ болѣз'ни исцѣлꙗѥ мр҃твыѥ в'скр҃шаѥ

III 55:

и видеще ѥго. по ср҃ѣ ихь чю҃са твореша. ти не приѥмахоу ѥго. слѣпиѥ видеще прос'вѣшающа. и недоуж'ние исцѣлꙗюща. бѣсы изгонеща мр҃твце в'скр҃шающа.

I. 160:

видещи мр҃твце вьстав'лающа. бѣсы из'гонеща. болѣз'ни в'сакй исцѣлꙗюща

38:

...въ ницетьноую и тлѣ'ноую плъть на̂ ра̂ шб'лѣци се

Похв. I. Крест. 388:

иже на̂ дѣл'ма въ ницет'ноу сию плъть сьш̂ь.

I. 111:

волею въ пл̂ь шблькъ' се на̂ ра̂

V 22:

сн̂и к' намь и въ пл̂ь шблѣчѣ̂.

51:

на соудище постав'лаютъ и шко прос'та чл̄ка

III 138:

т' нн̄а шко про̂ чл̄къ на жр̂бети ис'ли ка̂зить.

Похв. I. Крест. 389:

оузрѣвъ шко проста чл̄ка.
...приходе на воды шко просты чл̄къ.

60:

...не хоте см̄рти грѣш'никомь. нь шбращенна и покаанна.

III 218:

не хощет' бо см̄рти грѣш'ник̂ъ покаанние нше жеть.

95:

нь понѣ ѿ селѣ въс'тегнѣм' се ѿ зла.

Поуч. на пам. апост. 6.

понѣ ѿ селѣ... нъ въстягноущеся ѿ прѣльсти мира сего.

103:

и на ра҃ оубг҃ыхъ вь таково с'мѣрению приде.

Ш 131:

вь колико с'мѣрению и кротость пр҃ие.

103:

и на҃ ра҃ оубг҃ыхъ вь таково с'мѣрению приде алчень бивь и жедень нагь и странень да би понѣ тѣмь ны привель нашими роуками хоте накрьмити се и ѡдѣꙗти и приѥть бити. тѣ'мже братиѥ вьзирающе на ницꙗаго. вьз'римь ꙗко на самого ха҃.....

Поуч. на Преображ. 17.

и васъ ради въплътихъсѧ и алчьнъ и жадьнъ бъıхъ и нагъ жадаꙗ вашего сп҃ниꙗ да вашею пищею вѣчнаго насъıщю въı брашна и въ хоудъıꙗ мѣсто ризъı юже подасте ницемоу нетлѣньною одежею облѣкоу въı. си же слъıшасте бра҃иѥ. не ѡтѧгтите ср҃ць вашихъ, Къ маломѡщнымъ, не тѣмъ во даѥмъ нъ самомоу хо҃у бо҃у нашемꙋ....

·:·Слово на ср҃тни гн҃е. ѻче҃ ва҃·:·

Дн҃е бр҃іе слъıшасте ѥу҃листа. ср҃тни хв҃ы йсчитающа. ѥже пѻ҃ѥть на҃ ра҃. творець й бк҃ нш҃ь. да како ср҃це не вьс'трепещеть. таковы҃ ср҃тни слыше ба҃ приѥмлюща. за многоѥ чл҃вколю виѥ. йли к'то не оужа҃нет'се слише такова страшна чю҃са. ѥгоже сл҃нце ві҃вь распинаѥма свѣ҃ с'вой вь т'моу прѣложи. и лоуна не трьпещи таковы҃ зрѣти вь крьвь прѣложи се землѣ

сь страхомь тресѣше се по̑
визахоу се всач'скаꙗ каме
ниѥ распаде се. цр҃кви же ꙗко
невѣста х҃ва. сѣтованѥ ꙗ
влꙗющи и разр҃а ѿпоноу с'вою
на д'воѥ. гроби ѿврьзоше се.
почив'шаꙗ тѣлеса ст҃ыхь и
с'поущахоу. на вѣроу и на ѿ
вличениѥ невѣрнымь. нь и
тѣми чю̑си не могоше оумекь
чити се камѣносрч҃ьний жи
дове. тѣм'же и пр҃рки соут'
оужас'ни се оубо ѿ семь не
бо. и земле вьс'трепещи.
ꙗко вь толико зло прѣложи се
чл҃вчскоѥ племе. а҃ще бо не би
ше видѣли з'намений бываю
щихь ѿ него. ꙗже т'корѣше
по ср҃ѣ ихь. слѣпиѥ прос'вѣ
щаѥ бѣсы изгоне. прока
жен'ныѥ ѿчищаѥ. в'сакиѥ
болѣз'ни исцѣлꙗѥ мр҃твыѥ
в'скр҃шаѥ. в'сѣмь хоте ѿб'ще
ѥ показати в'скр҃ниѥ. не до
влѣ бо ѥмоу ѥже вь нищетьноу
ю и тлн'ноую пльть на̑ ра̑ ѡ
б'лѣщи се и пеленами пови
ти се, ѿблачаѥи нб҃о ѿблаки.
вь нищетѣ пожи̑. в'сѣмь да
ѥй ѿбилно бг҃тство. пороу
ганиѥ и заплюваниѥ приѥ
млеть. и заоушениѥ ѿ бре
н'на створениꙗ. ѥгоже прчи̑
ма си роукама сьз̑а. и само

влас'тиѥмь поч'те. и҆ цр҃ѣ
твари в'еси постави. ты҆
же вьзь добродѣꙗниѥ трь
ниѥмь вѣн'чаше й. й на соу
дище постав'лꙗють и ꙗко про
с'та чл҃вка. кь пилатоу гл҃ю
ще вьз'ми вьз'ми й рас'пни й.
и ѿ пилата соудь приѥмлеть.
хотеи соудити всачьскимь.
ѿцьтомь й жльчию напаꙗ
ѥт се. наситивы нб҃ныѥ
пище народы та в'са трьпи
ть волею си. не хоте смр҃ти
грѣш'никомь. нь ѿбраще
ниꙗ й покаꙗниꙗ. хоте на҃
сь собою ѿст҃ити. и причѐни
кы ны творе с'воѥмоу цр҃твию.
Гл҃а оученикомь си азь ѥсмь хл
бь животьны сьшьды сь нб҃ь.
и даѥи животь в'семоу мироу.
с'мотре бо немощь нш҃оу. ꙗ
ко не можеть чл҃вкь меса крь
вава ꙗсти. ни к'рви пити.
прѣложи тѣло с'воѥ вь хлѣбь.
й крьвь с'вою в' вино. нь не в'
сѣкоу. нь ѥже стварѣѥ
т'се дх҃мь ст҃ымь. ꙗкоже
прѣда҃ ст҃ым си оученико
мь гл҃ѥ. приимѣте и҆ ꙗди
те си ѥ҃ тѣло моѥ иже ва҃
ра҃ ломит'се вь ѿставлѥни
ѥ҆ грѣховь. се творите вь мо
паметь. да добро ѥ҃ брати
ѿбети тѣло бж҃иѥ и при

ѥ҆ти ѥ҆ срцы чты. млщ҃е се ѥ҆
моу нелицемѣр'но. нета
теб'но ꙗ҆ко же йюда. да не
вь блгдти мѣ. вьс'кочить вь
ны. ꙗ҆коже й вь того непри
ꙗ҆знь сотона. нь ѡ҆чтив'ше
си дшоу и҆ свѣсти. и҆ пльть ѿ
в'сакокоѥ(!) же сквр'ны. тако
да приѥмлѥмь стоѥ тѣло.
на ѡ҆чищениѥ й на спниѥ дша
мь ншимь. ми же братиѥ
ѡ҆каꙗн'ний. ч'то можемь пр
тивоу томоу вьзати ѥ҆моу.
нь понѣ ѿ селѣ вьс'тегнѣм' се
ѿ зла и҆ просльзим' се. виде
ще ба за рабы ѿ рабь. толикы
стрти прѥмлюща праве
ника и҆ твор'ца в'сѣхь за грѣ
ш'ники оу҆мирающа. м'но
гою бо любовию вьзлюби ны.
не трьпѣ з'рѣти с'воѥ сьзани.
вь толико зло вьпаша се. и на
ра оубгыхь вь таково с'мѣре
ниѥ прииде. алчень бивь и же
день нагь й странень. да би
понѣ тѣмь ны привель. наши
ма роукама хоте накрьмити
се й ѡ҆дѣꙗти. й приѥть бити.
тѣм'же братиѥ вьзирающе
на нищааго. вьз'римь ꙗ҆ко
на самого ха. и приймѣмь ѥ
го млтию и҆ сь любовию. ѿ с'
воѥго ѥ҆моу ѡбилиѥ подающ.
ѥже намь пода на сьвршениѥ.

и҆м' же можемь и҆ли сп҃ти се.
и҆ли погоу҆бити се щедеще ѥ҆.
не просит' бо ѿ на҃ да ѡбг҃ати
т'се. ни да накрьмит'се и҆ на
поит се. нь да сьгрѣѥ҆т се.
мл҃тыи҆ею хоте вѣн'чати ны҆.
и҆ почес'ти почет'шоую ѥ҆го. н'
и҆ ѿ сем' братиѥ бѣдимь вы҆.
да с'бираѥ҆те се в' сию ноць вь цр҃к
ви. да слышите стр҃ти хв҃ы҆.
ѥ҆же по҃ѥ҆ть на҃ ра҃ творець и҆ бг҃
нш҃ь и та в'сѣ слышанаꙗ да
пот'щим' се творити. да боу
демь сн҃ве ѥ҆моу. и҆ насл҃ѣни
ци цр҃твию ѥ҆моу. О х҃ѣ іс҃ѣ
гн҃ нш҃имь. ѥмоуже слава в в҃·:·

V.

Слово на пасху.

(См. выше 20, л. 304 б.).

Слово это находится въ слѣдующихъ рукописяхъ:

1) *Златоструй* Импер. Публ. Библ. *См. выше I.* «Л. 107 б. Поученіе на стоую пасхоу».

2) Въ *Службахъ* изъ разн. мѣсяцевъ XVI в. библіотеки Тройцко-Серг. лавры № 602 (155). Этому тексту прибавлено пять словъ, изъ которыхъ три встрѣчаются и въ нашей рук.: одно на благовѣщеніе (10) л. 160 и два на пасху (20 и 22) л. л. 171 и 168. приписывается І. Златоустому.

3) Въ *Пятидесятницѣ* 1541 года той же библіот. № 146 (1572): «л. 3. Иже во святыхъ отца нашего Іоанна, архіеписк. Константина града. Златоустаго Поученіе на Въскресеніе Господа нашего Іисуса Христа». Въ ней еще шесть словъ нашей рукописи: на пасху (20 и 31) л. 20 и 23, на антипасху (24) л. 57, о разслабленномъ (25) л. 137, на вознесеніе (27) л. 201 и на пятидесятницу (29) л. 284 и 328.

4) Въ *Сборникѣ* XVII в. той же библіот. № 805 (1901). «л. 217. Слово Иванна Златоустаго на онтипасху». Въ немъ и слова на воскресеніе (22) л. 68 и о сошествіи Предтечи въ адъ (23) л. 48, похв. св. Николаю л. 156.

5) Въ *Измарагдѣ* той же библіот. № 204 (1626) *См. выше II 2.* «л. 289. об. На св. Пасху. Поученіе Іоанна Златоустаго».

6) Въ Синаксарѣ тойже библіот. № 404 (315). *См. выше II 3.* «л. 68. об. Поученіе Іоанна Златоустаго».

7) Въ *Прологѣ* той же библіотеки № 724 (1735). *См. выше II, 4.* «л. 590. На святую Пасху. Поученіе Іоанна Златоустаго».

8) Въ *Сборникѣ* библіот. Общества Люб. Древн. Письменности № CLXXXVI (5411). *См. выше I, 10.* «л. 296. **Того же Іѡа Злау на поученье на стую пасхоу**».

9) Въ *Торжественникѣ* XVIII в. Румянц. Музея № 437. л. 238. Приписыв. І. Златоустому. Въ немъ же и слова на благовѣщеніе (10) л. 466, на пасху (22) л. 224 и на пятидесятницу (29) л. 297 и 311. Кромѣ того въ этой рукописи имѣются еще: слова Климентова на успен. Богородицы л. 544, и похв. прор. Ильѣ л. 676.

10) Въ *Сборникѣ* того же собранія № 406 л. 223. Приписыв. І. Златоустому. *См. выше I 9.*

11) Въ *Сборникѣ* XVI в. собранія В. Ундольскаго № 564 «Л. 165. І. Злат. (Климента еписк. Словенска?) поученіе на Воскресеніе Христово». Въ немъ содержется слова на вел. суботу (19) л. 128, на пасху (21 и 22) л. 162 и 165, о разслабленомъ (25) л. 197: и на вознесеніе (27) л. 217.

12) Въ *Златоустѣ* того же собринія № 541. *См. выше I 16.* «л. 109. Во вторн. свѣтл. нед... Его же?» т. е. Климента.

13. Въ *Златоустѣ* XVII в. того же собранія № 528. «Л. 229 об. І. Злат. «въ пятокъ свѣтл.».

Изъ этого видно, что почти во всѣхъ рукописяхъ, за исключеніемъ двухъ (1 и 12), это слово приписывается Златоустому. Что оно въ дѣйствительности принадлежитъ Клименту, какъ догадывался Ундольскій — въ этомъ можно легко убѣдиться, если сличитъ это слово съ другими словами Климента. Въ нихъ такъ много одинаковыхъ мѣстъ, что нѣтъ никакого сомнѣніи, что оно ему принадлежитъ.

Нач.	На преобр. 16:
Послоушаите браꙗ вьзлюб'-	**Послоушаите браꙗ, да скажоу**

леньнꙗ и сн҃ве. да скажемь вь славоу и чⷭ҇е сего ст҃го дн҃е вь неже г҃ь нш҃ь.

вамъ дн҃ь сии чⷭ҇тныи каковаꙗ въ нь ꙗвишсѧ. Въ сь бо дн҃ь...

14:

сьниде сь нбⷭ҇е вьзыскати заб' лоужⷣьшаго и спⷭ҇ти погыб шаго чл҃вка.

III 152:

приде... оупас'ти хоте и ѡбратите. не исⷭ҇лꙗ т'кмо нь и все ѥзики заблоужⷣшеѥ прѣльстию.

19:

...сирѣчь бѣсомь порабощьшесе да того не вьз'може трьпѣти г҃ь на҃ш ісⷭ҇ь хⷭ҇ь нь прѣкл҃ нбⷭ҇а и сни҃ к' намь.

Похв. I. Крест. 388:

не воз'може нⷭ҇а трьпѣти безбожною льстию гор'коу моучителю поработивше се того ради оу҃млосрдив се на ны прѣк'лонивь нб҃са сниде.

Лавровъ указат.:

«преклонити преклонь нб҃са Мин. Унд. 68 об. преклонь небеса сниде Похв. св. Дим. 1922».

30:

да того рⷣа при҃ къ болещимь врⷭ҇а. п'лѣн'нимь с'вободитель. кь сѣдещим' вь т'мѣ незахⷣомыи свѣⷭ҇. кь м'ртвымь живⷭ҇о бесмⷭ҇рьныи.

III 144:

да того рⷣа приде к' болещимь врⷭ҇а. кь плѣн'никⷭ҇мь с'вободитель. кь ѡмрачен'нимь грѣхи прос'вѣтитⷭ҇е кь сѣдещимь вь т'мѣ и сѣни смр҃тнѣи сл҃нце правⷣеноѥ николиже не заходе. Кь мр'твымь живⷭ҇о вѣч'ни.

Похв. I. Крест. 388:

приде къ болещиимь врачь ...кь мр҃твыимь жївоть... кь свезан ныимь раз҃рѣшитель ...кь сѣдещимь вь т'мѣ и сѣни сьмрьтнѣи свѣ҃ не заходеи николиже.

47:

дрѣв'ною бо снѣдиꙗ бѣх҃ испали ис породы, того ра҃ б҃ь бестрт҃ны на дрѣвѣ пригвоз҃и се. дрѣвомь исцѣлꙗѥ прьвыѥ клетвы нш҃е.

II 62:

дрѣвомь бо бѣхомь ис'пали ис породы. дрѣвом' же кр҃тнымь вьз'води҃ ни паки х҃ь вь пр'воѥ мѣсто.

54:

ѥго же ви҃в'ши сл҃нце распинаѥма вь т'моу прѣложи се и лоуна вь кр'вь землꙗ потре҃ се. Камениѥ распаде и гроби ѿв'рьзоше҃. и многа тѣлеса ст҃ы҃ оусьпши҃ ѡ х҃ѣ вьсташе.

IV 10:

ѥго же сл҃нце ви҃вь распинаѥма свѣ҃ с'вои вь т'моу прѣложи и лоуна не трьпещи таковы҃ зрѣти вь крьвь прѣложи се. землѣ сь страхомь тресѣше се. по҃визахоу се всач'скаꙗ. Камениѥ распаде се..... гроби ѿврьзоше се и почив'шаꙗ тѣлеса ст҃ыхъ и'споущахоу.

60:

сьш҃ь бо на ада и дрьжавоу ѥго разро҃уши. и извоѥвавь плѣн'ники ѥго сь собою вскр҃и. в'се праве҃ники ѿ пр'ваго адама.

II 51:

гредии на стр҃ть и разьдроушити цр҃тво адово. и изводити п'лѣнники др'жимие ѿ пр'ваго адама вь прѣиспо҃нихь зем'ли.

94:

Коупѣль оуготова се. ѡбнавлꙗющи ѡбетшав'ши грѣхомь ро҃.

Лавр. указат.

«обетшати: обетшаны грѣхы родъ ча҃чь. Мин. Унд. 68 об. не терпѥ зрѣти созданѥ ѡбраза своего ѡбетшавша Мин. Унд. 68 об.».

92:

трапеза б҃жиꙗ оуготова се. прѣдлагающи агньца бжи҃ꙗ. вс҃емлющаго грѣхи в'сего мира х҃а б҃а нш҃его.

Похв. Клим. 76:

самъ агнецъ сн҃ъ бь҃и вземлѧи грѣхы всего мира. показа мѣсто десною.

Похв. I. Крест. 391:

се бо гре҃ть кь вамь цр҃твиꙗ давьць, вьзимаѥ грѣхы вьсего мира.

Въ этомъ словѣ встрѣчается еще одно, въ высшей степени, интересное мѣсто:

Стрк. 113: и тако насладим'се пр҃стго тѣла и крьве. прием'ше же чт҃и прѣбываѥмь. ѿ всакого грѣха чт҃ещесе и не вьзвращающе се на прьвыѥ ѡбычаѥ. ꙗко же и пьсь на с'воѥ блювотины. или ꙗко и свиниꙗ измывши се и паки ѡбращьши се пи҃ѥ.

Оно интересно въ двухъ отношеніяхъ, во первыхъ потому, что напоминаетъ собою народную пословицу, хотя, по всей вѣроятности, оно въ данномъ случаѣ, взято изъ II Посл. Петрова 2, 22; замѣтимъ кстати, что подобное выраженіе встрѣчается и въ похвалѣ св. Николаю. Во вторыхъ потому, что въ немъ замѣтны ясныя указанія на язычество. Народъ, разъ обращенный въ христіанство, возвращался назадъ къ язычеству, и Климентъ предупреждаетъ своихъ вѣрныхъ, чтобы этого больше не дѣлали.

Намеки на язычество видны и въ Похв. I. Крестителю 392: прѣсвѣтлоую его паметь почитающе праздноуимь не вьзв'ращающе се на прьвыѥ грѣхы... И здѣсь въ третьемъ словѣ стрк. 104: тѣм'же и мы братиѥ стариѥ н'рави и ѡбычаѥ ѿвр'г'ше незлобиви̑ мла̑нец' хвалоу вьсприимѣмь.

·:· Сло̑ вь стоую̆ не̑ па̑кы̆ ѿче̑ бл̑ ·:·

Послоушайте бра̑ꙗ вьзлюб'лень
наꙗ̆ й сн̑ве. да скажемь вь сла
воу й че̑. сего ст̑го дн̑е. вьнеже
гь̑ нш̑ь попра диꙗ̆вола. й сь
мр̑ти др'жавоу раз̑роушь. вь
скр̑е ꙗ̆ко бесмр̑ьтень й все оу
мер'шеѥ̆ праве̑ники сь собою̆ в'
скр̑си. и нн̑ꙗ прр̑комь призы
ваѥ̆ть ны гл̑е. при̑те вьзра̑уй
м' се гв̑и й вьск'лик'нѣмь бо̑у
сп̑оу н̑шемоу варимь лице ѥ̆го
йсповѣданиѥ̆мь й вь пса̑мѣ
в'ск'ликнѣмь ѥ̆моу. ꙗ̆ко сь
ниде сь небе̑. вьзы̆скати за
б'лоужьшаӑго и̇ сп̑ти погы
б'шаӑго чл̑вка. бѣхомь бо
ꙗ̆ко ѡ̆вце не имоуще пастырѣ.
вь рас'хы̆щениѥ̆ влкомь сирѣ
чь бѣсомь порабощьше се. да
того не вьз'може трьпѣти гь̑
нш̑ь і̑сь хь̑. нь прѣкл̑-нба̑ й сни̑
к' намь. й вь пл̑ь н̑шоу ѡблѣ
че̑. хоте исцѣлити ѿ йстлѣниꙗ.
ѥ̆же приѥ̆ть пр'вы̆ пр̑ѣдь н̑шь
а̇дамь. прѣстоупивь запо
вѣди бж̑иѥ̆ в рай прѣльщени

ѥмь з'минномь. и ѿ толи смр҃ь
вь ны вьни҃. и бѣхомь порабо
тили се грѣхомь. да того ра҃ при҃
кь болещимь вра҃. кь п'лѣн'ни
мь с'вободитель. кь сѣдещим'
вь т'мѣ незахо҃мый свѣ҃. кь м'
рьтвымь живо҃ бесмр҃ьный.
да оумер'ший ѿ а҃дамѣ ѿ х҃ѣ
ѡживоу҃. ть бо ѥ҃ мирь нш҃ь.
примиривый ны кь ѿцоу҃ своѥ
моу вьпл'щениѥмь. и стр҃ти
вольныѥ на҃ ра҃ постра҃ пльтию.
бестр҃тень сы бж҃вомь. не бѣ
бо како бе-стр҃ти пл҃ти сеѥ ѿчи҃
ти. стр҃темь себе и тли пови
ноуве҃ того ра҃ прикоуси се да
гор'каго в'коуса избавит'се. ѥже
створи пр҃ѣдь а҃дамь вь рай дре
в'ле. дрѣв'ною бо снѣдию бѣх҃
испали ис породы. того ра҃ бж҃
бесмр҃тны на дрѣвѣ приг'воз҃и се.
дрѣвомь исцѣлѧѥ прьвыѥ кле
твы нш҃е. и смр҃ь вькоушаѥт'
пльтию по на҃. бесмр҃тень сы
бж҃вомь оживити ны хо
те и ра҃зрѣшити ѿ ѥзь смр҃тны.
ѥгоже вид'ши сл҃нце распинаѥ
ма вь т'моу прѣложи се. и лоу
на вь кр'вь земли потре҃ се. ка
мениѥ распаде се. гроби ѿв'
рьзоше҃. и многа тѣлеса сты
оу҃сьпши҃ ѿ х҃ѣ вьсташе. и ѿ
вище҃ многымь. сьш҃ь бо на
а҃да и дрьжавоу ѥго разроуши.

й йзвоѥвавь плѣн'ники ѥго сь
собою вскрси. в'се правѣники
ѿ пр'ваго адама. тѣмь брає
блго врѣ ѥ привести прр҃ка.
й вьзьпити с' нимь рекоущи.
сьи днь иже створи гь вьзрауй
м' се й вьзвелим' се вь нь дѣ
ло бо ѥ раувати се прѣдивьнѣ
ѥго млти. ѥѥже сьтвори днь
на ра. днь сьмртию своѥю по
пра врага. й вскрсе ꙗко ѿ сна.
нетлѣн'ноую жизнь источи
члвкомь. днь адова вра скрꙋ
ши се й др'жимий вь немь.
нейзрен'нымь с'вѣтомь ѡза
рѣѥми вьсташе. й сь аглы
ликьствоующе вьпиють.
сла вь вышнихь бгу й на зем'
ли мирь вь цлвцѣхь (!) блговоле
ниѥ. днь радою ликоуѥть
прѣдь ншь адамь. клевоу
попираѥ. й роуцѣ простираѥ
сь ѥугою. вьстав'лꙗющомоу
ꙗ гоу. днь нбо й зем'лꙗ ра
до йсплньше. ѡбьщь ли
сьставльша на радо аггль
с'киѥ сили й члвчска рода сь
бираѥть. днь пауль апль
вьпиѥть гле. паха нша за
ны пожрень бы хь. днь. црь
ви вьпиѥть сьзиваюци.
сь высокымь проповѣдани
ѥмь глщи. прите чеа по
слоушайте мене. страхоу

гн҃ю наоуч҃ю вы. коупѣль
оуготова се. ѡбнавлаюю
щи ѡбет'шав'ши грѣхом'
ро҃. трапеза бж҃иꙗ оуното
ва се. прѣлагающи агньца
бж҃иꙗ. вземлющаго грѣхи
в'сего мира х҃а б҃а н҃шго. за
коленаа́го н҃а ра҃. и подаѥм'
вѣр'нымь на прощениѥ грѣ
ховь. и на жизнь вѣч'ноую.
тѣмь братиѥ не мозѣмь
лишити се. за малоу пох҃о
ли за гн҃ѣ. сиѥ страшныѥ
неизрен'ныѥ тайны. ство
реныѥ н҃шго ра҃ сп҃ниꙗ. нь
чистою дш҃ею и тѣломь. сь
страхомь пристоупающе
и сь миромь. и тако насла
дим'се пр҃стго тѣла и крьве.
приѥм'ше же ч҃ти прѣбыва
ѥмь. ѿ всакого грѣха ч҃те
ще се. и не вьзвращающе се
на прьвыѥ ѡбычаѥ. ꙗко
же и пьсь на с'воѥ блювоти
ны. или ꙗко и свиниꙗ и
змывши се и паки ѡбраще
ши се пиѥ. нь бра҃ѥ не моз҃ѣ
такови ꙗвити се. нь ꙗко
же ны х҃ь искоупи с'воѥю крь
вию. ч҃и и непоро҃ни. с'верше
ни вь люб'ви бж҃ий. да прѣ
боудемь славеще ѥго коупь
но. сь ѿц҃емь и сн҃мь и с҃ты
мь дх҃мь н҃нѣ и пр҃но и в в҃ ·:·

VI.

Второе слово на пасху.

(См. выше 21 л. 306 а).

Это слово встрѣчается въ слѣдующихъ рукописяхъ:

1) Въ *Златоустѣ* XIV в. на пергаментѣ собранія рукописей А. Хлудова № 55: «Л. 74. ста҃го ıѡана златооустаго слово на стоую пасхоу тридневнаго вьскрсениꙗ г҃а нашего іс҃ х҃а». Въ немъ еще три слова нашей рукописи: въ нед. мясоп. (4) л. 10, на вел. четверт. (18) л. 56, и на вел. субботу (19) л. 71.

2) Въ *Сборникѣ* собранія Ундольскаго № 561, л. 364. Въ немъ еще 8 словъ нашей рук.: на вел. субботу (19) л. 245, на пасху (22) л. 353, о сошествіи Предтечи въ адъ (23) л. 185, на антипасху (24) л. 410, о разслабленномъ (25) л. 463, на вознесеніе (27) л. 505, и на пятидесятницу (28 и 29) л. 543 и 560.

3) Въ *Сборникѣ*[1]) словъ XV вѣка Вѣнской Импер. Библіотеки № 24, л. 79 б.: Тогожде Іоанна Златоустаго слово на вьскресеніе Христово. Въ немъ еще 6 словъ нашей рук.: на первый часъ (2) л. 138 а, на воскресеніе (22) л. 72 а, сошествіе Предтечи нъ адъ (23) л. 20 б, на антипасху (24) л. 148 б, въ нед. раслабленнаго (25) л. 157 б, и на пятидесятницу (28) л. 252 б.

По этой рук. приведены здѣсь и варіанты.

4) Въ *Сборникѣ* собранія Ундольскаго № 504, л. 102. *См. выше V, 11.*

---

1) Перечень всѣхъ словъ этой рукп. и изданіе двухъ сдѣлано мною въ Гласникѣ Серб. Уч. Друж. томъ 63, стр. 75 и даль.

5) Въ *Пятидесятницѣ* Библіотеки Троиц. Серг. Лавры № 146 (1572) л. 10. *См. выше V, 3.*

Если это слово, какъ кажется, не принадлежитъ Златоустому, я готовъ приписать его Клименту. М. Н. Сперанскій указалъ (Слав. апокр. Евангелія 122) на Никодимово еванг. какъ на источникъ двухъ словъ Климента. Такихъ указаній можно дать еще, въ особенности, по отношенію къ словамъ, касающимся праздниковъ Христовыхъ. Это же слово не что иное какъ извлеченіе изъ ниже напечатаннаго слова (Приложенія 3) Евсевія Александрійскаго о сошествіи Іоанна Предтечи въ адъ: во второй половинѣ слова сказалось вліяніе апокрифовъ о крестномъ древѣ.

Сходство на столько поразительное, что я считаю лишнимъ приводить паралели. Быть можетъ, не слѣдуетъ приписывать простому случаю тотъ фактъ, что слово Евсевія встрѣчается такъ часто рядомъ съ словами еп. Климента.

И предыдущее слово (V) обнаруживаетъ зависимость отъ апокрифа Евсевія, н. пр.

здѣсь стрк. 54:

и с'кроушиль врата. и сломиль затвори. наиде на ада поустꙋ в'соу створи т'мницоу ѥго....

V, 4:

....сего ст҃го дн҃е вьнеже г҃ь нш҃ь попра диꙗвола. и сьмр҃ти др'жавоу раз҃роушь. вскр҃е ꙗко бесмртень и все оумер'шеѥ правѣ҃ники сь собою в'скрс҃и.

V, 74:

дн҃ь адова вр҃а скрꙋши се и др'жимии вь немь. неизрен'нымь с'вѣтомь ѡзарѣѥми всташе.

И въ похвалѣ Арх. Михаялу есть выдержка изъ слова Евсевіева.

Похв. Арх. М. 45:

вы бо скрушиста предътекша въ адъ съмр҃тныꙗ вереꙗ и заклепы скрушьша въскр҃ньꙗ радость мироносицамъ бл҃говѣстиста первѣѥ въ гробѣ. адовныꙗ силы скрушьша и възпивша. възмѣте врата кнѧзи ваши и да снидеть ц҃ь славы. они же оцѣпѣвше и лежаше ꙗко мр҃тви гл҃ху. Кто ѥсть цр҃ь славы. пакы же сиꙗ великаꙗ архистратига с бесплотными силами ѿвѣщаста имъ г҃ь крѣпокъ и силенъ в бранехъ то ѥсть цр҃ь славы.

Прил. 3, стрк. 341:

Сили же нб҃ниѥ пр҃чаахоу. вра҃ же адова оутвржен'на бѣхоу и вьзьгласише сили гл҃ще. вьз'мѣте вра҃ к'нези ваши. да вьзмоуть се вра҃ вѣч'наꙗ. и да вьнидет' цр҃ь славы. ꙗко не вѣды адь ... ѥтрьѥдоу ѿвѣща гл҃е к'то сьи ѥ҃ цр҃ь славы побѣдитель сили же вьпиꙗхоу. г҃ь крѣпь҃ и силь҃ г҃ь сильнь вь бранехь.

Сло҃ ст҃го іѡ҃а злаустг҃.
на вскр҃ниѥ хв҃о. вл҃ко бл҃ви ·:·

Дн҃ь вьз'люблен'ни. тьм'наꙗ
м҃ѣ ѡбьходить вл҃ка нш҃ь.
дн҃ь м҃ѣнаꙗ вра҃ с'кроушиль.
дн҃ь затв҃ри желѣз'ниѥ сломи[1])
послоушаи прилеж'но рен'наа҃.
не ре҃ ѿврьзѣте вра҃ м҃ѣнаꙗ
нь с'кроушиль. поч'то. да[2]) не
потрѣбна боуде҃ т'м'ница. не
ѿѥть затвори нь сломиль.

1) сломиль 2) да ктомоу

да немощ'на[1]) боудеть т'мни
ца[2]). йдѣже бо н҃ѣ ни д'ври[3]) ни за
творь. а҆ще й внидѐ к'то не др'
жит' се. ѥ҆га же х҃ь сломить
к'то йнь можѐ и҆справи҃. ѥ҆го
же г҃ь б҃ь раз'врже к'то ю҆же йсь
править. цр҃иѥ[4]) ѥ҆г҃а хотеть
с'вез'на ѿпоустити[5]). к'ниги
посилаю҆ть кь стражемь да
йспоустеть с'везан'ныѥ. ѿвр'
заю҆ть а҆ не слометь ни вра҃ ни
затворь ꙗ҆влꙗю҆ще[6]) ꙗ҆ко паки
ли тѣмжѐ[7]) в'нити. ли йнѣм'
вь тѣхь м҃ѣ. Х҃ь же не тако н'
показати хоте. ꙗ҆ко кон'чи
на с'мр҃ти бы҃ сломиль ѥ҆ю[8]) вра҃
м҃ѣднаꙗ. м҃ѣднаꙗ[9]) же[9]) нарѐ[9]) не
ꙗ҆ко ѿ мѣди бы҆ше. нь не мꙋ
чимоѥ смр҃ти дѣлꙗ. ꙗ҆коже
цр҃ь нѣкоторы҆[10]) раз'бойника
ѡ҆брѣть прѣдрьжеща грады҆[11])
й хитаю҆ща ѿ к'сего. й вь пещи[12])
влазеща й тоу полагаю҆ща б҃га
тьс'тво. с'везавь того раз'бой
ника вь мо҃у прѣда҃ й[13]). б҃гтво
же ѥго прѣноси҃ вь к'лѣти[14]) цр҃скиѥ
такожѐ[15]) й х҃ь створиль. с'веза[16]) ра
з҃ойника. й тьм'ничника ди
ꙗ҆вола. и сьмр҃ь й б҃гтство ѥ҆г҃

---

1) непотрѣбна 2) крѣпкаѥ тьм. 3) д҃вреи 4) разврьжеть кто
ь можеть оутврьдити цр҃иѥ 5) свезанныѥ испоустити. 6) свезиѥ ѿврь-
ѣть а не сламаѥть вратныхь затворь ꙗко 7) или тѣмь 8) ѥ҃ 9) нѣтъ
нѣкыи 11) градь 12) вь пьры (=пещеры?) 13) прѣдаѥть вь моукоу
дворы 15) сице же 16) сьт. ѥ҃ свезавь

гл҃ю же ро҃ чл҃вчски[1]) прѣве҃[2]) вь клѣ
ти цр҃скиѥ Сего ра҃ паѹль гл҃е пи
шеть[3]). ꙗко йзбавиль ны҃ ѥ҃ ѿ
вла҃ тьмныѥ и прѣт҃авиль
вь цр҃тво любовию сн҃а[4]) ѥго. и
се же див'но. ꙗко самь при҃ цр҃ь
ꙗвѣ же ѥ҃ ꙗко ниѥдинь же цр҃ь би[5])
створиль коли. нь с'войми
слоугами ѿпоущаѥть с'веза
н'ныѥ. зе҃ же[6]) не тако. нь са
мь[7]) при҃ кь с'везан'ны́мь хь҃[8]).
не пос'рами е҃ т'мнице с'веза
н'ны. ѥго же бо сьза҃ль не бѣ
се ѥмоу с'рамѣти. й с'кроу
шиль врата. й сломиль за
твори. найде[9]) на а҃да поустꙋ
в'соу створи т'мницоу ѥго[10]).
и҃ т'мнич'нива поѥмь с'веза҃
тако[11]) к' намь вьз'врати се. пр҃
тив'никь плѣнень ве҃нь бы҃[12]) крѣ
п'ко с'везань. сама[13]) смр҃ь повр'
г'ши с'воѥ ѡроужиѥ кь нога
ма притече цр҃а[14]). ви҃ ли кр҃та[15])
йсправ'лениꙗ. видѣ ли див'
ноую побѣдоу. рекоу ли ти
йно див'но и чю҃нѣѥ. оувьж҃ь[16])
ѡбразь побѣды҃ й[17]) тг҃а почю
дите҃ бол'шими. им'же побѣ

---

1) чл҃вчь 2) прѣведь 3) пише гл҃ють 4) сн҃а любве 5) се би 6) сьже 7) самь цр҃ь 8) нѣтъ 9) не оусрамль се тьмнице ни свезьнь не бѣше҃ ѥмоу срамлꙗти за ть ѡбразь ѥго же самь сьздаль нь сломль затворы и ськроушь вра҃ наиде 10) и поустоу сьтвори тьмницоу ѥго в'соу 11) таже 12) плѣнѥнь бываше крѣп. 13) и сама 14) цр҃оу притече. 15) кр҃тнаꙗ 16) рекоу ти и ино чюдо див'но и оувѣдѣвь 17) нѣтъ

ди[1]) диꙗволь тѣм'же[2]) и оудолѣ
ѥмоу хⷭ҇ь и самь ѡроужиѥ ѥ
моу[3]) вьз'мь. тѣмь и ѥго прѣ
бра[4]). како ли послоушай[5]).
Дв҃аꙗ и дрѣво и смрⷭ҇ь. ѡбрази[6])
побѣжⷣениꙗ. дв҃ою бо бѣ ѥ
уга и не поз'на[7]) моужа. дрѣ
во[8]) бѣ запрѣщениѥ адамов҃.
смр҃ть[9]) ѡсоужⷣениѥ. сѥ паки
дв҃аꙗ[10]) и дрѣво и смрⷭ҇ь. ѡбраⷯ
побѣды. вь ѥугу мⷭ҇ѣ мариꙗ
вь дрѣва мⷭ҇ѣ ѥже разоумѣва
ти злоу и доброу[11]). дрѣво крⷭ҇но
ѥ вь смр҃ти мⷭ҇ѣ адамови сь
мрⷭ҇ь хвⷭ҇а. видиши ли коли
ко ими же[12]) побѣдиль. тѣ
м'же ѥго побѣди[13]). дрѣвом'
прѣбра диꙗволь адама.
крⷭ҇томь прѣбра[14]) диꙗвола хⷭ҇ь
и дрѣво ѡво вь слаⷣ слаше.
ѡво же изьшⷣьшихь ѿ тоуⷣ
вьз'вращаше[15]). паки же ѡно дрѣ
во нага[16]) к'риꙗше. сеже[17]) дрѣво
побѣдителꙗ в'сѣмь на височе
покаⷯше[18]). ѡнь оубо и соущихь
с' нимь ѡсоудиль. нь сьй бивь
шиⷭ҇ пр'вѣѥ ѥго вскрⷭ҇иль[19]). к'то

---

1) велми болшими и имьже бѡ ороужиѥмь побѣдиль 2) симь же 3) ѥмоу 4) побѣди 5) пос. се разоумно 6) Дв҃ство и дрѣва сьмрьть ѡбразь 7) не оубо знаꙗше 8) дрѣвомь 9) сьмртию 10) дв҃ство 11) ѥже вѣⷣти разоума доброу и злоу 12) како им'же 13) побѣдима виⷣмь 14) побѣди адама диꙗволь крⷭ҇томь же побѣди 15) сиѥ дрѣво вь адь посилаше крⷭ҇ноѥ же дрѣво вьшⷣьшихь тамо вьзвращааше 16) нага адама 17) сиѥ же 18) побѣдителꙗ на высотѣ поставлꙗше 19) а сь бывшихь ѥго прьвѣѥ вскрⷭ҇силь

вьз'гл҃ть[1]) сили гн҃е. Оть с'мрь
ти бы҆хомь бес мр҃тни[2]). сии со҆у
йсправ'лениꙗ кр҃тна. оу҆вѣ
ль ли ѥ҆си побѣды҆. оу҆вѣжь[3]) ка
ко бе-с'тоуда бы҆ йсправ'лениѥ
ни ѿкрьвавихомь ѿроужиꙗ
не[4]) стахомь вь пльцѣ. не при
ѥ҆хомь ꙗзви ни ви҆хомь раны҆.
побѣдоу[5]) же приѥ҆хомь. по
д'вигь того ѥ҆ а҆ вѣн'ць нш҃ь.
понеже оу҆бо нш҃а побѣда ѥ҆
вьс'клик'нѣмь ꙗ҆коже й вой
ни. побѣ҆ноую п҃ѣ в'си[6]) дн҃ь[6])
й[6]) рцѣмь похвалеще[7]) вл҃коу.
Пожрьта бы҆ смр҃ть побѣдою.
ге҆ ти смр҃ти побѣда. ге҆ ти
а҆де жело се пропеты҆ намь
йсправиль хс҃ь[8]) бг҃ нш҃ь то
моу сл҃а[9]) в' вк҃и вк҃омь а҆ми҃ ·:.

---

1) изгл҃ѥть 2) бесьмрьтни си соуть исправлѥниꙗ кр҃тнаꙗ 3) оу҆вѣ҆ль ли ѥси ѡбразь побѣды, оу҆вѣжь и се 4) ни 5) ни приѥхомь брани побѣдоу 6) нѣтъ 7) хвалеще 8) распетыи испрьва хс҃ь 9) и дрьжава сь ѡц҃емь и сь ст҃ꙗмь дх҃омь и нн҃ꙗ и пр҃но и

VII.

Поученіе на вознесеніе.

(См. выше 26, л. 376 а).

Это слово я нашелъ только въ двухъ рукописяхъ:

1) Въ *Прологѣ* Троицк. Серг. Лавры № 724 (1735): «л. 606 об. На вознесеніе Господа нашего Исуса Христа». *См. выше I, 4.*

2) Въ *Сборникѣ* Румянц. Музея № 406: Л. 240 об. **Поу҆ченіе на възнесеніе г҃а н҃ше і҃с х҃а**». *См. выше I 9.*

Ни въ той ни въ другой рук. не упоминается ничего о его принадлежности Клименту. Что оно тѣмъ не менѣе принадлежитъ еписк. Клименту можно, между прочимъ, убѣдиться и изъ слѣдующихъ мѣстъ, встрѣчающихся одинаково въ этомъ поученіи и въ другихъ словахъ Климента:

Нач.:

Се наста братиѥ пр҃зникь с'вѣтлѣи всѣхъ пра҃дникь, и вс҃х с'вѣтолоу҃нами зарѣми ѡблистаѥть.

Похв. Арх. Мих.:

Наста празднолюбци пресвѣтлоѥ торжьство.... пресвѣтлами зарѧми всего мира освѣщающи.

Похв. Лазарю:

Се прѣдитеча с'вѣтозарьное тръж҃во вскр҃нию хв҃а ѡбразь показоуѥ.

Похв. Кирил.:

Се вьсню намь хр҃любци свѣтозар'наа пам҃е прѣбла҃жнаго ѡц҃а н҃шего Кирила.

стрк. 39:	III, 249:
паки при҃т' тѣмьже҃ ѡбразомь им'же видѣсте и соудити хоте живымь и мр҃твымь.	паки хоте приити вь славѣ бж҃ва своего соуд҃и живимь и мр'т'вимь.
45:	III, 186.
тѣмь братие пот'щим' се на добраꙗ дѣла чистеще се ѿ в'сего зла. чт҃ота бо на нб҃о вьзводить и равьна агг҃лмь творить.	приближим' се оубо добродѣтельми кь боу҃ чт҃еще се дн҃ь дн҃е пм҃ь и мл҃тынею п҃о бо дш҃у и тѣло чт҃ить а мл҃тини вьпер'ши оумь на нб҃о вьзьносить и виш'нимь сил҃а ѡбьщ'ника стварꙗеть.
	Похв. I. Крест. 392:
	мл҃тинею и чистотою оумь си просвѣтеще вьперимь. тѣ бо добродѣтели бестоуда на нб҃о вьзносита и ѡбьщ'ники таковые агг҃ломь стварата.
	VIII, 80:
	п҃овигнѣ'се добраꙗ дѣла стежати любовь кь всѣмь с'мѣрение кротость поштение ть бо ѡчищають дш҃оу и тѣло и сь агг҃лы рав'на творить и на нб҃о вьводить мл҃тыни.
60:	Зап. о празд. 2:
....мл҃стинею нищее мл҃оующе. стран'на приемлюще алч҃а на-	....егда странькии приꙗти боудоуть нами егда алчньни на-

питающе. нага ѡдежоуще.

кръмѧтьсѧ. ѥгда назии ѡдежютьсѧ.....

69:

просите же прже цртва бжиꙗ и прав'ды ѥго и си вса приложоут'се вамь. вѣсть бо ѡць вашь небес'нии ꙗко трѣбоуѥте сихь всѣ.

Зап. о праздн. 2:

нъ просите оубо преже црьства нбснаго и правды ѥго и та всѧ приложатьсѧ вамъ, весть бо оць вашь нбнъıи, ꙗко трѣбоуѥте сихъ всѣхъ.

Поучеѥ на вьниѥ ѡ·:·

Се наста братиѥ празникь с'вѣтлѣй всѣхь праникь. и всѣ с'вѣтолоунами зарѣми ѡбли стаѥть. нбсныхь кроуть ли ствоующе. Ѡблакомь по ѥмле ха. на нейзренны прѣстоль ѡчь. сь пльтию члвчьскою вьс'ходеща. в'сь ликь аггласкы на велиѥ с'бравь. ѥ диногано трстоую пѣ вьс'пѣвати. повелѣваѥть гле вь выш'нихь сла. й на земли ми вь члвцѣхь блговолениѥ. днь невимо вс'ака ль разроушаѥт'се. днь ликьствоуѥ прркь двь вьпиѥ и гле. вьзиде бь вьск'лик'новениѥмь й гь гламь троубнымь. днь чл вѣч'ски сьставь бе-с'мѣни ꙗ весѣдоуѥть сь аггли. по ч'то понеже бь члвчскоую

плⷭ҇ь приѥ҇. ѡ҆бж҃ивь в'есле
ноую҆. вьскрⷭ҇е йз мр҃твы҆х'.
й вьзнⷭ҇е се на нб҃са. и ѡ де
с'ноую҆ ѡ҆ца҃ посади. ꙗ҆ко
же оу҆чить ѥ҆ѵ҇листь гл҃е. по
ѥ҆ть оу҆ченики с'воѥ҆ і҆сь й й
звⷣе ѥ҆ вьнь до виданиѥ҆. и҆ вьз'
двⷭ҇и роуцѣ с'вой блⷭ҇ви ѥ҆. и ѥ҆
гⷣа ѿстоупи ѿ нихь се ѡ҆блⷭ҇а
с'вѣтель поⷣѥ҆ть и прⷣѣ ѡ҆чи
ма йхь. ѡни же трепетⷭ҇и
дивеще се зрѣхоу горѣ. на нб҃о й
доуща га҃. и се д'ва моужа бѣ
ста вь нихь вь ѡ҆дежⷣи бѣлѣ.
й рѣста к' нимь моужи гали
лейсти. ч'то стойте зрⷭ҇е на небⷭ҇о
йдоуща га҃. Тьй паки прⷣит'.
тѣмьжⷣе ѡ҆бразомь йм' же
видѣсте й. соудити. хоте
живы҆мь й мр҃твы҆мь. и вь
ⷣзати комоужⷣо противоу дѣ
ломь ѥ҆го. томоу бо дⷣа ѡ҆ц҃ь
соуⷣь вьсь҆ тѣмь братиѥ҆ по
т'щим' се на добраꙗ҆ дѣла. чи
стеще се ѿ в'сего зла: чⷭ҇тота
бо на нб҃о вьз'водить. й равь
на а҆гг҃лмь творить. а҆ зло
ба й лакомьство вь моукоуⷭ҇ (!)
вьводить. поставити бо й
мⷭ҇а вь мѣриⷭ҇лѣ в'сако дѣло
й слⷭ҇о йли зло йли добро. про
тивоу себѣ. да ѥ҆же прѣте
г'неть то тѣмь вⷣчаѥ҆т' се
йли моуцѣ повинет' се.

тѣмь братиѥ понеже
жидⷮ наⷭ смрⷮть и моука.
под'виг'нѣм'се оубѣжати ѥѥ
млⷭтинею нищеѥ млⷭоующе.
стран'на приѥмлюще. алчаⷨ
напитающе. нага ѡдежⷣоуще.
кь црⷦви тьщоуще се. запо
вѣди бжⷭиѥ сь страхомь с'ьблю
дающе. црⷭтва нбⷭнаго просеще.
ꙗкоже реⷱ гⷭь. не п'цѣте се ч'то ꙗ
сте ли ч'то пиѥте.. и тѣломь ва
шимь вь что ѡблечете се. въсⷭѣ
бо сихь невѣр'ний просⷮе. проси
те же прѣжⷣе црⷭтва бжⷭиꙗ и пра
в'дꙑ ѥго и си вса приложоут'се
вамь. вѣсть бо ѡⷭць вашь не
бес'ний. ꙗко трѣбоуѥте сихь
всⷭѣ. да и бес' прошениꙗ даⷭ и.
нь ѥгⷭа испросите прежⷣе црⷭтви
ꙗ биⷭꙗ. то в'сѣ таковаꙗ на
мь боуⷣть. в'сѣкь бо просе гвⷭи
доⷭйно прийметь. ищей ѡбре
щеть. тлькоущомоу ѿврь
зоут'се. ѥмоуже сла в вкⷭий ·:·

VIII.

Слово на пятидесятницу.

(См. выше 29, 395 б).

Въ изданій рукописей Графа А. С. Уварова т. второй, Памятники Словенскій, выпускъ первый стр. 65 и 68, изданы два слова на пятидесятницу Кирилла Туровскаго. Оба они тожественны, только въ первое внесены двѣ вставки, которыхъ нѣтъ въ второмъ. Второе слово почти дословно совпадаетъ съ нашимъ, и мнѣ кажется, что оно принадлежитъ не Кириллу а Клименту, и что Кирилъ для перваго слова воспользовался именно этимъ словомъ Климента, распространивши его своими вставками.

Общность этого слова съ другими еп. Климента видна изъ слѣдующихъ мѣстъ одинаковыхъ въ этомъ и въ другихъ его словахъ.

Нач.:

Пр҃но ѡжидаѥи бь҃ сп҃ниꙗ нш҃го вьс'хотѣ паки ѡбновити ѥство нш҃е. грѣх'ми соуще ѡбет'шано приѡбьщи се приискр'но пльти и кр'ви нш҃еі не трьпѣ бо ѡбраза с'воѥго вь тлѣни па҃ша зрѣти.

Поуч. на пам. ап. 5.

Братиꙗ, присно жадаꙗ спсе҃ниꙗ нашего г҃ь б҃ь наш....

I, 199:

бл҃вень прише҃ ѡбновити ѥ҃ство чл҃вчс'коѥ.

V, 96:

коупѣль оуготова се ѡбнавлꙗющи ѡбетшав'ши грѣхом' ро҃.

Лавр. указ.

обетшати: обетшаны грѣхы родъ чл҃чь. Мин. Унд. 68 об.

не терпѧ зрѣти созданіе образы своего ѡбетшавша. Мин. Унд. 68 об.».

Похв. I. Крест. 388:

пльти и крьви нашеи вьсхотѣвь искрь приѡбщити се.

IV, 102:

не трьпѣ з'рѣти с'воѥ сьз҃ани вь толико зло вьпа҃ше се.

45:

и шь҃ше проидоу вьсь мирь ꙗко мльниѥ оучеще и наставлꙗющи.

Похв. Клим. 73:

и проиде ꙗко мльнии всего мира свѣтомь зарѧꙗ.

50:

ꙗк҃ не хощеть смр҃ти грѣшникѡ҃ нь ѡбращениѥ и покаꙗниѥ.

III, 218:

не хощет' бо смр҃ти грѣш'никѡ҃ нь покаꙗниѥ нш҃е жѐть.

IV, 60:

...не хоте смр҃ти грѣш'никомь. нь ѡбращениꙗ и покаꙗниꙗ.

59:

...нь в'сакоу злобоу ѿвр'гше ѿ себе....

III, 182:

в'соу зл҃боу ѿриноув'ше ѡ себе.

68:

то бо прч҃тоѥ тѣло бж҃иѥ дѡ҃ины творить ѡбещ'ники нб҃сномоу цр҃вию

IV, 62:

хоте на҃ сь собою ѡс҃тити и прич҃еникы ны творе своѥмоу цр҃твию.

79:

....не тѣчию словомь хр̃тиане нарѣм'се нь по̃вигнѣм'се добраа дѣла стежати. любовь къ всѣмь с'мѣрение кротость поученіе ть бо шчищаютъ дш̃оу и тѣло и съ агглы рав'на творитъ и на нб̃о вьзводитъ мт̃ыни

на воскр. 14:

...а не словъмь тѣчию наричамъсѧ крьстьяни, нъ въ подвигъ себе въ дх̃онъ вьложаще.

IV:

тѣмь братіе пот'щим' се на добраа дѣла чистеще се ѿ в'сего зла. ч̃тота бо на нб̃о вьзводитъ и равьна аг̃гламь творитъ.

III, 187:

ч̃теще се дн̃ь дн̃е по̃мь и мт̃ынею. по̃ бо дш̃и и тѣло ч̃титъ. а мт̃ини вьпер'ши оумь на нб̃о вьзьность и виш'нимь сила̃ швьщ'ника ствараѥтъ.

Такъ какъ начало одинаково и въ словѣ Климента и въ передѣлкѣ Кир. Туров., то по опис. рукописей нельзя изъ слѣд. словъ опредѣлить которое кому принадлежитъ.

1) Въ *Торжественникъ* Румянц. Музея № 437. л. 297. *См. выше V, 9.* Востоковъ упоминаетъ «Сочиненіе Кирилла Туровскаго (въ Пам. слово X) Здѣсь оно пространнѣе, чѣмъ въ изданіи г. Калайдовича. Послѣ словъ: когождо....» Это слово совпадаетъ съ однимъ изданнымъ словомъ въ Рук. Уварова. Изданія Калайдовича у меня нѣтъ подъ руками, но судя по этой вышискѣ Востокова, онъ издалъ слово Климентово, а не передѣлку.

Въ той же рук. есть и третья передѣлка того же слова, на л. 311.

2) Въ *Сборникѣ* словъ того же собранія № 407, л. 244. *См. выше I, 9.* Тутъ Востоковъ только упомянулъ, что оно Кир. Туровскаго. Должно быть, оно совпадаетъ съ нашимъ.

3) Въ *Пятидесятницѣ* библ. Троиц. Серг. Лавры № 146 (1572) л. 284. *См. выше V 3.* Тутъ указано, что оно Кир. Туровскаго. Въ той же рукописи л. 328 помѣщено тоже слово, только съ дополненіемъ.

4) Въ *Синаксарѣ* съ поученіями той же библіот. № 404 (315) л. 118. *См. выше II, 3.* «Кир. Туровскаго».

5) Въ *Прологѣ* той же библ. № 724 (1735) л. 611. *См. выше II,* 4.

6) Въ *Сборникѣ* собранія Ундольскаго № 561 л. 560, *См. выше VI, 2.*

7) Въ *Златоустѣ* того же собранія № 535 л. 224.

[Сл]ово на пен'дико҃ю ѿ бл҃ви ·:·

Пр҃но ѿжидаѥи бь҃ сп҃ниꙗ нш҃го.
вьс'хотѣ паки ѡ҆бновити
ѥ҃ство нш҃е. грѣх'ми соуще
ѡ҆бет'шано приѡбьщи се
прийскр'но пльти и҆ кр'ви нш҃еі.
и҆ направлѣѥ на҃ поуть мирь
ный. не трьпѣ бо ѿбраза
с'воѥго вь тлѣни па҃ша зрѣ
ти. нь пр'вѣй пищи раистѣ
и҆ пакы вл҃ка сьтварѣѥ чл҃вка.
волею за ны постра҃. оумрь
щьв'лѣѥ прѣгрѣшениꙗ нш҃а.
и҆ вьскр҃се и҆з мр҃твыхь. вьзы
де паки на нб҃са и сѣде ѿ де
с'ноую ѿц҃а вь петидесет'ни
и҆ дн҃ь дн҃ь ны посла ст҃ый
дх҃ь. ѡ҆гньныѥ ѥзики на

оученики с'воѥ. ꙗкоже им'
бѣ ѡбѣщаль. по в'скрѣ
ни моѥмь гл҃е. вьсхожоу
кь ѿцоу моѥмоу й ѡц҃оу
вашемоу. й бо҃у моѥмоу
й бо҃у вашемоу. оуне бо ѥ ва
мь да азь йдоу. аще ли не
йдоу азь. оутѣшитѥль
не прийдеть кь вамь. аще
ли йдоу то оумл҃ю ѿц҃а. й
йного оутѣшитѣшителѣ (!)
да вамь. иже с' вами боудет'
в' вк҃и. дх҃ь истин'ны ѿ ѿц҃а
йсходить. и тьй наоучит'
вы й вьспоменеть вамь вь
сѣ ѥлико гл҃ахь гл҃ахь гл҃ахь (!) ва
мь. и вьзвигь роуцѣ с'вой
бл҃ви ѥ и рѣ шьше вь ѥрл҃мь
рѣ сѣдѣте вькоупь. дон'деже
ѡблѣчете се силою с выше.
й си рекь прѣ ними й вьзн҃е се
на нб҃о. й сѣде ѿ дес'ноую ѿц҃а.
й посла днѣ силоу прс҃тго дх҃а.
ѡгн'ними ѥзики на-пл҃ы и
начеши йнѣми ѥзики гл҃ти.
ꙗкоже дх҃ь даꙗше ймь провѣ
щавати. и шьше пройдоу
вьсь мирь ꙗко мльниѥ оу
чеще й наставлꙗюще на ра
зоумь бж҃ий. когожо свой
мь ѥзикомь. тако ѥ бра҃ѥ
мл҃ть бж҃иꙗ й чѣ сего дн҃е. ꙗк
не хощеть смр҃ти грѣш'нико.
нь ѡбращениѥ й покаꙗниѥ

рⷱ҇е бо самь не трѣбоуюⷮь зⷣра
ви врⷭ҇а. нь болещий. не при
дохь бо приз'вати правⷣеники
нь грѣш'ники на покаꙗниѥ.
Тѣмь брⷭ҇аѥ не лѣним'се. та
ко млⷭ҇тива ймоуще влⷣкоу.
нь в'сакоу злобоу ѿвр'гше ѿ
себе. зависть клеветы й стоу
додѣꙗниѥ. й все непⷣоб'ноѥ
чⷭ҇тою свѣстию приходеще вь
црⷦ҇вь бж҃ию й сь страхомь
стоюще просимь ѿ него про
щениѥ грѣховь. и вѣч'наго.
црⷭ҇твиꙗ да дⷭ҇ойни боудемь
пристоупити кь прⷭ҇стмоу ѥго
тѣлоу и кр'ви. то бо прⷭ҇чтоѥ
тѣло бж҃иѥ дⷭ҇ойны твори
ть ѡбещ'ники нбⷭ҇номоу црⷭ҇ви
ю. й жиз'ни вѣч'нѣй. а҆ йже
не ѿчищ' се прийметь ѥ. то
повин'ни ѿгню вѣч'номоу.
рⷱ҇е бо самь гⷭ҇ь бⷭ҇ь нш҃ь. ꙗдый
пльть мою й пию кр'вь мою
живь боудеть в вк҃и. й ѥже
просите вѣрою дⷭ҇а се вамь. си
в'са слышав'ше братиѥ вьс'по
менѣм'се. не тьчиѥ слово
мь хрⷭ҇иꙗне нарⷱ҇ем' се. нь пⷣови
гнѣм' се добраꙗ дѣла стежати.
любовь кь всѣмь с'мѣрени
ѥ кротость. пощениѥ ть
бо ѿчищаюⷮь дш҃оу й тѣло,
й сь агг҃лы рав'на творить.
й на нб҃о вьзводить млⷭ҇ты

ни. тоѥ бо трѣбоуѥть в҆са
кь. та бо ѿмываѥть прѣ
грѣшения наша...
врата ѿврьзаѥть. яро....
ю бж҃ию на кротость и҆ на м[л҃о]
прѣтварѣѥть. постеи бо
се и м҃лтыню творе бес трꙋ
да на н҃бо вьс҆ходить. и҆ прѣ
столоу бж҃ию прѣстоить.
тѣмь потвигнѣмь҆ се и҆ добра
ꙗ дѣла створимь. тѣми
бо дѣлы сн҃ве бжии сьтворим҆
се. и҆ сию жиз҆нь добрѣ про
водимь. и цр҃ткоу б҃ию спо҃би
м҆ се ѡ҃ х҃ѣ і҃сѣ г҃и н҃шимь
ѥмоуже слава в в҃ки в҃кмь ·:·

Б.

Въ «одной изъ интереснѣйшихъ рукописей Народной Библ. въ Бѣлградѣ № 104 въ области старой литературы, сборникѣ конца XIV в., сербскаго письма, содержащей въ себѣ подборъ рѣдкихъ и важныхъ произведенiй старой литеретуры» [1]), встрѣчается кромѣ двухъ словъ предшествующей рукописи (слово на благовѣщенiе (10) л. 21 и на пасху (22) л. 24) и

IX.

Похвала св. Николаю.

Она находится на л. 131. Я ее могъ отмѣтить только въ одной рук. Импер. Публ. Библiот. собранiя рук. А. Гильфердита № 33. «л. 333: **Маiа ҂ѕ҃. стмоу архiереꙋ Мѵ҃лiкiйскомꙋ Николаꙋ о поч҃ти и ж҃ини.** *Нач.* **Се въсia намь възлюблѥнни свѣтозарнаа пам҃е архiереа Бж҃iа Николи»** [2]).

Что оно принадлежитъ еп. Клименту, можно убѣдиться изъ слѣдующихъ мѣстъ этого слова, совпадающихъ съ соотвѣтственными мѣстами другихъ словъ:

стрк. 1:	Похв. Кирил. 34:
Се вьсиꙗ намь вьзлюблени свѣтозар'наа память ар'хиереꙗ бж҃иꙗ Николи	**Се вьсиꙗ намь х҃олюбци свѣтозар'наа пам҃е прѣблж҃наго оц҃а н҃шего Кирила.**

1) М. Сперанскiй, Свѣденiя и замѣтки въ рукоп. Бѣлград. и Соф. библ. М. 1898. XVI. т. Извѣст. Инст. князю Безбородко. Описанiе рук. см. въ Споменикѣ С. К. Акад. XXIV 64, и слѣд.

2) Отчетъ Имп. Публ. Библ. за 1868 г. Спб. 1869 г.

7:

изь млада же вьсиꙗ ꙗко и сл҃нце..... оукланѣѥ се ѿ многометежнаго житиꙗ

ib.:

измла҃ же бы҃ чистотою ꙗко агг҃ль оукланꙗѥ се и ѹбѣгаѥ житеискы҃ сластьи.

22:

вь него же бь҃ вьсели сѧ просвѣти ѥго паче сиꙗниꙗ сльнчнаго. и на ѫзыцѣ его почиваше. ꙗкоже на хероувимѣ пльтию тьчию ѡбетаа бѣше сила дх҃а в немь

ib.:

прѣмоудро҃ же бж҃иꙗ сьз҃а вь срц҃и его храмь себѣ и на єзыцѣ его ꙗко же на хероувимѣ почиваaше дх҃ь ст҃ыи пр҃но раз҃ѣлꙗѥ дары...

на пам. ап. 9.:

тѣмь же и нынѣ сиꙗѥтъ въ славѣ бж҃ии паче сиꙗниꙗ сл҃нчьнаго.

62:

тако бо подобааше по ап҃лоу архиѥрею бж҃ию прѣподобень и безлобень и бескрьвень, и оукланѣе се ѿ всѣкое нечистоти

Похв. Клим. 74:

тако бо подобаше намъ архиѥрѣи незлобенъ пр҃бнъ красотою и вѣрою свѣтло преоукрашенъ временьнаꙗ всѧ ꙗко тлѣннаꙗ ѿмѣтаꙗ

78:

...лозѣ ли мног҃оплодьнѣи истачающи не пиꙗньствьное вино нь сп҃сною росоу и дх҃вномь веселиѥмь напаꙗющи срц҃а вѣрнаго ти стада

ib.: 76:

радуисѧ многосластьнаꙗ лозо. исполнившиꙗ всего мира и напоившиꙗ бл҃гоч҃тнымъ оученьѥмь.

119:

покаꙗни — ѥ҆ ключь цр҃твоу

ib.: 79:

ти соуть ключа цр҃твию нб҃ному.

125:

подвизаите се. вьнити скозѣ тѣснаꙗ врата

на пам. апост. 9:

нъ да потъщимъ се ѿ селѣ вънити тѣсныими двьрьми.

128:

ꙗже соуть си любодѣꙗниꙗ, разбоини татби клевети корениꙗ дѣтогоублениꙗ, пиꙗньства лихоиманиꙗ

ib. 7:

си же соуть дѣла сотонина ...клеветы... татьбы, разбои, пьꙗнство... дѣтогоубьꙗ... прѣлюбодѣꙗниꙗ.

141:

Каꙗ бо ѥ҆ польза чл҃вкоу аще приѡбрѣщеть вьсь мирь и ѡтьщетить дш҃оу свою или изгоубить ю. Кыѥ ли да҆ чл҃вкь измѣноу дш҃и своеи

ib. 8.:

тѣмь же братиѥ, каꙗ польза ѥсть чл҃вкоу аще и вьсь мирь приобрѧщемъ, а дш҃ю свою погоубимъ ли ѿщетимъ, чимь ли искоупимъ дш҃ю свою ѿ моукы.

99:

то бо ѥсть истовоѥ покаꙗнниѥ иже вьсакоу неправдоу вьзненавидѣти и мрьскоую сьтворити. а не на прьвоѥ ѡбращати се грѣхы ꙗкоже и псоу на своѥ блювотини.

V, 116:

ѿ всакого грѣха чт҃еще се и не вьзвращающе се на прьвыѥ ѡбычаѥ ꙗкоже и пьсь на своѥ блювотины.

146:

ѥ҆г҃а придѣть сь нб҃сь. сь аг҃гли ст҃иими. соудити живими и

VII, 39:

тьи паки при҃ть.... соудити хоте живымь и мр҃твымь и

мрьтвимь и вьзати комоужо по дѣломь ѥго. вьзати комоужо противоу дѣломь ѥго.

Пох'вала тѡмуже прѣблжнму никлѣ блві ѡ.

Се вьсиꙗ намь вьзлюблени. свѣтозар'наа паметь. а р'хиѥреꙗ бжиꙗ николи. чюесы дивныйми. просвѣщающи вьсь мирь. сего бо прѣсвѣтлаго паметь ар'хиѥреꙗ. рьвениѥмь бжиѥмь. поноуди послѣдовати сто памь мел'хиседекоу. прьвоѡмоу ар'хиѥрею бжию. изь млада же вьсиꙗ ꙗко и слнце добрыми дѣтел'ми по стомь тѣло си дроучаѥ. вдѣнми же дшоу си просвѣщае. млтинѣми срце си виноу ѡсщае. оукланѣѥ се ѿ многометежнаго житиꙗ. бѣ же ѿ рода тихь. а по црьковнемь оуставѣ. ꙗко ѡгнь ꙗростию палѣе. ерети чьское бледи тѣмь пожигаше разарѣе. по апостольскомоу словесию. ꙗкоже рѣ блажени павель. июдеи знамениꙗ просеть. иелини прѣмоудро ищоуть мы же проповѣдоуѥмь ха распетаго. тѣмже ию деѡмь сканьдаль. ѥзыком же оуродьство. самѣм' же званымь ха бжиѥю силою. и бжиѥю прѣмоудрости ю. оуподоби се соудь чтнь. ꙗкоже рѣ павьль апль вы же оубо црькви ба живааго ꙗкоже рече самь ꙗкоже вьселѧ сѧ вь нѧ. и поидѫ и бѫдѫ имь вь бь. и ти бѫдѫть ми вь сны. и дьщери глеть гь. тѣмже кто не блажить сего архиѥреꙗ вь него же бь вьсели сѧ. просвѣти ѥго паче сиꙗниа сльнчнаго. и на жзыцѣ его почивааше. ꙗко (ко)же на хероувимѣ пльтию тьчию. ѡбетаа бѣше сила дха в немь. тѣмже и чюдесы и цвѣ(вѣ)ты. испльнѣше вьсь мирь. тихымь и слад'кымь оучениѥмь. все привлачаше кь вѣрѣ хвѣ. и еретикы сѣкы ꙗко мьчемь дховными словеси. величавыѥ ꙗростию низ'метаѥ. и на покаꙗниѥ влѣкы. сиротамь и в'довицамь сь ꙗко и ѡ ць. странноприѥмьць же сы. ꙗкоже древле аураамь. нї щелюбиѥм же ськлабѣющи се быти. ꙗкоже иѡвь напасть

ныѥ противнымь истрьгаѥ. ꙗкоже влькомь челюстї.
бѣ бо пастирь а не наѥмникь. ꙗкоже рⷱ҇е гь҃ пастирь до
бры дш҃оу свою полагаѥть за ѡв'це. а наѥмникь ѥгⷣа
оузрить влька гредоуща. ѡставивь ѡв'це и побѣгне
ть. ꙗко и наѥмникь ѥсть. нь сы не тако. нь идеже оузрѣ
ше. вь стрⷭ҇ти какои либо ѡв'че своѥ. то дш҃оу свою за нѥго
полагааше. пⷣобнаа творе истинномоу пастироу хⷭ҇оу
иже прⷭ҇чтыѥ ѥго славы и чюдесы вѣньць. и свѣтлости
ю бж҃тва своѥго ѡзари. тѣмже юже врѣме ѥсть. и
дивна ѥго чюдеса изрещи. ѡ брани ѥтерѣ вьставши
вь фроугии. ꙗкоже пишеть вь дѣꙗни ѥго. и тогⷣа при
ложи се ст҃ѣмь вещьша пⷣовизаниꙗ. и чюдеса дивна
иже сьтвори вь градѣхь и вь всѣхь ѡбоꙗвѣ сь собою
и прѣдь народомь бг҃омоужно дрьзаѥ. ѿтиимаѥ
неповинныѥ ѿ смр'ти различ'ниѥ ихже не достигнѣ
ше.... ра стоꙗти имь дльготоу ради поутноую. то
тѣмь вь снѣ ꙗвлꙗѥ се страшными чюдеси неповинны
ѥ ѿ смр'ти ѡтиимаше. и ѡсоужⷣеномь црⷭ҇емь костан'тїно
мь на смр'ть. ѥмоуже ꙗвль се вь без'годи нощнѣмь. си
рѣчь ни вь б'дѣни ни вь спани. прѣдьстав же рⷱ҇е. цр҃оу пра
вдѣ ѥси поставлень соудити. а неправдѣ оукланѣтї
се. тѣмже нн҃ѣ аще не ѿпоустиши три воѥды. ѡсоу
жⷣены тобою на смр'ть бесь правди. то мл҃твоу на те сь
твороу кь небесномоу цр҃оу. и злѣ животь свои скон'чаѥши.
рⷱ҇е ѥмоу цр҃ь ты оубо кто ѥси. да таковаа подь дрьжа
вою мою гл҃ѥши. и рⷱ҇е ѥмоу азь ѥсмь николаѥ. рабь ба҃
вишнѣаго живы вь лукїи мир'скыѥ митрополиѥ. и
се рекь и ѡтиде ѿ ѡчию ѥго. тако ти соуть подвиза
ниꙗ сего ст҃го. таковиѥ добры дѣтѣли ими же цвьты
не боꙗше се смр'ти врѣменныѥ. нь добродѣтѣлми прї
сно цвьтѣше. прѣмоустию оукрашаѥ се тако бо по
добааше намь по апⷭ҇лоу. архиѥрею бж҃ию. прѣподобень
и безлобень. и бескрьвень. и оукланѣе се ѿ всѣкое нечи
стоти. тѣмь же кымь именемь наречемь сего праве

дника. и поборника ѡбидимимь. градь ли. нь градь
ѿ трьса падаеть. и ѿ рати разорит се и прѣлогатаи прѣ
даст се. а симь не вьзможе ни бѣсовьско множьство подви
зати. ни чл҃вча ꙗрость смести. ни напасти житеискыѥ
вьзмоутити ѥго. нь свѣтилника ли его наречемь. ꙗко
тои просвѣеть темнаꙗ мѣста. и тмоу разгонить. нь
сь не ꙗко свѣтилникь. нь ꙗко сльньчнаꙗ зара ꙗви се.
чюдеси ꙗко лоучами просвѣщае всего мира. не рекоу вь
тѣлесехь сихь. и по ѡшестви сего дн҃е. да чесомь сего
приложимь праведника. маслинѣ ли доброплоднѣ
и. истачаѹщи масть благооуханноую. и по оумр҃твию
бо истачѣеть рака. миро добровонное. на исцѣлениѥ немощни
мь. да чесомь те прославлю блажене. лозѣ ли многоплодь
нѣи. истачѣющи не пиꙗньствьное вино. нь спс҃ною [1]) росоу.
и дх҃вномь веселиемь. напаꙗющи ср҃ца вѣрнаго ти стада звѣ
здоу ли незаходимоую. ѥг҃а незаходима свѣта дающии.
тѣм'же бл҃женаꙗ жызнь бы҃. вь маловрѣменѣмь семь жити.
а вь вѣч'нѣмь неизреченѣи радости, нн҃ꙗ наслаж҃аю се пр҃ѣсто
ишы сь агг҃лы вл҃цѣ и бо҃у. имѣѥ бл҃госрдномоу поспѣшениѥ.
в'сѣмь причести се тоиж҃е радости. бл҃жень дн҃ь рож҃ства твоѥго.
бл҃жнь гробь твои ѡбьдрьжеи вь себѣ ꙗко и слнце прѣчи҃тоѥ ти
тѣло. истачаѥ вьсегда цѣлениѥ немощ'ныимь. и не рекоу
ли тоу соущиимь. на м'нѣ ꙗко иже вь коим'же мѣстѣ.
сьте сь вѣрою призоветь на помощь. то мл҃ьбою ѥго оулоучи҃
прошениѥ своѥ. дш҃е бо праведныихь вь роуцѣ бж҃ии соуть
и не коснет' се ничесоже зло. оумр'шоу оубо праведникоу
не погыбнеть оуп'ваниѥ. тѣмже бра҃ꙗ почитающе памѣ
сего ст҃лꙗ. вьзвратим се ѿ злобь нашихь и ѿ поу
теи лоукавныхь. риданиѥмь и плачьвепльствомь
и сь сльзами. вьзищамь ба҃ и ѡбрещемь мл҃ть ѿ него
ꙗкоже оучит' ни пр҃ркь гл҃ѥ. ѡстанѣте ѿ злобь вашї
хь. и наоучите се добро творити. вьзыщате се да и

1) вм. спс҃ноую.

збавите ѡбидима. право соудите сиротѣ. и ѡпра
вдаите вдовицоу. то бо ѥсть истовоѥ покаꙗниѥ. и
же вьсакоу неправдоу вьзненавидѣти. и мрьскоую сь
творити. а не на прьвоѥ ѡбращати се грѣхы. ꙗкоже
и псоу на своѥ блювотини. нь тако покаим се ꙗкоже
нинев'гитѣне. их'же градоу бѣше широта и дльго
та г҃. дн҃и. и дш҃оу бечисльныѥ дѣла же мрьска бѣхоу.
нь слишавше проповѣданиѥ ѡ коньчинѣ ѥго ꙗко до
триꙗаго (!) дн҃е. аще не ѡбратите се ѡгнемь имате
сьжежены быти. и абиѥ слышавь цр҃ь ихь. и вси болѣре
вьсакоу неправ'доу вьзненавидѣше и вьзвратише се ѿ поу
ти злихь. посипающе же прьстию и пепеломь главы своѥ.
и ѡблѣкоше се вь врѣтища и заповѣдаше вьсакои вещи
животнѣи не вькоусити ни води ни брашна. и видѣвь бг҃ь
смѣрениѥ ихь. прѣложи гнѣвь свои на радость то ѥли
ти вь поган'ствѣ соуще. покаꙗниѥмь оукротише гнѣ
вь бож҃ии. то и ми христиꙗни наричюще се сн҃ове бж҃ии.
не прѣвывающе вь повелѣниихь ѥго. нь ꙗко и скот'
неразоумивь. бес покаꙗниꙗ сконьчавающе врѣмена
житиꙗ сего. како оубо оуг҃незнемь. толика гнѣва бе
сконьч'на. аще не покаим'се. покаꙗниꙗ ѥго ѥсть при
водеи вь цр҃тво. покаꙗни-ѥ̀ ключь цр҃твоу. бес того не оудоб'
ѥсть влѣсти никомоуж҃е. покаꙗни-ѥ̀ поуть вьводеи
вь породоу. того поути братиꙗ дрьжим се на томь пригво
з҃ымь плѣсне и стопы нш҃е. Кь томоу поути не прибли
жет се змеи прѣлоукавы. того бо поути шьствиꙗ соуть.
нн҃ѣ прискрьбна а послѣдни радованна. на тои бо поуть.
оустав се гь҃ гл҃аше подвизаите се. вьнити скозѣ тѣснаꙗ
врата гл҃ю бо вамь ꙗко пространьна врата и широкь поу
ть вьводеи вь гибель. и мнозы соуть идоуще по немоу
з҃ѣ бо соуть ѥго шествиꙗ. свѣтла и радостна. ꙗже соуть
си любодѣꙗниꙗ. разбоини татби. Клевети и корениꙗ.
дѣтогоублениꙗ. пиꙗньства. лихоиманиꙗ. та соуть
широкааго поути шьствиꙗ. вьводещиꙗ вь изгыбель

и мнози соуть по немоу же ходеще. тѣмже блажени сы
ѡц҃ь николае не прѣста вьпиѥ дн҃ь и нщ҃ь. сладкыми слове
си и бѣдоу и мл҃ть когоже. ѹклоните се братиѥ, ѿ поути изь
гыбел'наго и поидѣмь по поути гн҃ю. ведещомоу ни вь по
родоу. се бо шествиꙗ. нн҃ѣ соуть прискрьбна. а послѣдь
радостна. постомь и бдѣниѥмь. и мл҃тинею. послѣдне ѥже
ꙗко рѣ҃ гь҃ иже аще не ѡставить ѡц҃а или мт҃рь, їли же
ноу или дѣти или села. мене ради и еѵ҃лиꙗ. то нѣ
сть мнѣ достоѥнь. ѡбреть бо дш҃оу свою погоубыть ю
а иже погоубить дш҃о свою мене ра҃ то сп҃сеть ю. Каꙗ
бо ѥ҃ польза чл҃вкоу. аще приѡбрѣщеть вьсь мирь. и ѡ
тьщетить дш҃оу свою. или изгоубить ю. Кыѥ ли да҃
чл҃вкь измѣноу дш҃и своѥи. и пририрічеть (!). иже аще пости
дить се мене. вь родѣ семь прѣлюбодѣинемь. и грѣшнемь
и лоукавемь. и сн҃ь чл҃вчскы постидит се ѥго. вь словѣ бж҃ьства
своего. ѥг҃а придѣть сь нб҃сь. сь агг҃ли ст҃иими. соудити
живими и мрьтвимь. и вьза҃ти комоужо҃ по дѣломь
ѥго. тог҃а прискрьбнааго и тѣснааго поута пѹтнї
ци забывше земнаꙗ. и малогодныѥ ѥго стр҃ти.
и постидѣвше се твор'ца своѥго. радостию и свѣ
тлостию неизр҃еченною оукрашьше се ѡ десноую
станоуть вл҃кы своѥго. широкааго поути люблѥници.
и дрехли прѣдьстаноуть сь стоудомь рѣѥми. агг҃ли
ꙗри вь моукоу кромѣшноую. си слышеще пооученї
ꙗ ст҃ыхь ѡц҃ь сихь. и вьз҃аниꙗ противоу дѣломь по
двигнѣм се прѣж҃е дн҃е того. избѣгноути всѣхь
хотещихь быти на неродивыхь. нь ѡстанѣмь
всѣхь зьль. и вь покаꙗни живоуще. прослави
мь троицоу ѡц҃а и сн҃а и ст҃го д҃ха и нн҃ꙗ и прї.

Похвальное слово Николаю встрѣчается въ рукописяхъ еще съ двумя другими началами.

Съ началомъ: Се наста (настоитъ) братиѥ свѣтлоѥ праздьнство.... находится:

1) Въ Сборникѣ 1642 г. собранія Общества Люб. Древн. Письм. № CIX (3119; II томъ Описанія) «л. 211. **Слово похвално на принесеннѥ мощемъ св. николаѧ.** *Нач.* **Се на҃та братие свѣтлое пра҃енство** (Ὄρθρος ἡμῖν φαινότατος), Авторъ архим. Михаилъ». Въ немъ же помѣщается второе слово Николы л. 209, и второе слово нед. Мит. и Фар. (2) л. 388, на благовѣщеніе (10) л. 295, и похв. Клим. папы л. 134.

2) Въ *Сборникѣ* XVII в. того же собранія № CXI (3129) л. 125. «Напечатано арх. Леонидомъ въ Памятн. Древн. Письменности 1882 стр. 102—107».

Изъ приведенныхъ здѣсь разночтеній видно, что это слово совсѣмъ другое.

3) Въ *Сборникѣ* XVI в. того же собранія № CLXXXVI (5461 —I Томъ опис.) л. 46 об. Въ немъ и второе сл. Николы л. 106. *См. выше I, 10.*

4) Въ Торжественникѣ XVI в. Румянц. Музея № 434 л. 184. Въ немъ же и слова на благовѣщеніе (10) л. 378, похв. Арх. Михаилу л. 114, на успен. Богородицы л. 544, прор. Иліи л. 489.

5) Въ Торжественникѣ того же собранія № 436 л. 227. Въ немъ и слова на благовѣщеніе (10) л. 199, похв Арх. Михаилу л. 87, Захаріи л. 38, прор. Иліи 269.

6) Въ Сборникѣ XVI в. собранія Ундольскаго № 577 л. 133. Съ помѣтою «Климентово»? и указ. «Толст. II 140 л. 317». Въ рук. Толст. два слова: л. 317 Прозвитера Андрея, бывшаго причетника и клирика Соборныя церкви и Апостольскія въ Русскихъ странахъ преименитаго града Москвы, слово похвално иже во св. отца нашего премудраго во Святителѣхъ и Архіерея чудотворца Николы Мирликійскаго, пастыря и учителя, на пренесеніе честныхъ его мощей отъ Миръ въ Баръ градъ, и второе: л. 321. Поученіе душеполезно на принесеніе мощемъ Николы чудотворца. Въ той же рук. Ундольск. находится и слово на благовѣщеніе (10) л. 114, и похв. Арх. Михаилу л. 48.

7) Въ *Сборникѣ* XV—XVI в. того же собранія № 560 л.

80 об. Въ немъ же и похв. Арх. Михаилу л. 43, и усп. Богородицы л. 345 об.

8) Въ *Сборникѣ* словъ XIV в. библіот. Троиц. Серг. Лавры № 9 (2022) л. 213 съ примѣчаніемъ, что оно «сочиненіе русское». Не по этой ли рук. напечат. въ Памят. Древн. Письм.? См. выше 2. Въ немъ же и слово о разслабленномъ (25) л. 86, и на вознесеніе (28) л. 105. и второе слово св. Николаю л. 209.

9) Въ *Сборникѣ* XVI в. той же библіот. № 649 (1230) л. 42.

10) Въ *Сборникѣ* XV в. той же библіот. № 754 (1644) л. 405. Въ немъ же и поученіе Ѳеодора Стратилата (6) л. 310, и похвала Арх. Михаилу л. 364.

11) Въ *Сборникѣ* XVI в. той же библіот. № 788 (1649) л. 422.

Другое начало: **Присно-оубо-должны есмы, братіе, праздники божіа творяще къ честь держати**, въ рукописяхъ:

12) Въ выше (1) упомян. Сборникѣ собранія Общ. Древн. Письм. № CIX (II томъ опис.) л. 209 съ примѣчаніемъ «у Сурія: Universis Christi Ecclesiis».

13) Въ выше (3) упомян. *Сборникѣ* того же собранія № CLXXXVI л. 106. Изъ приведенныхъ тутъ выписокъ видно, что оно совершенно отличается отъ нашего.

14) Въ *Сборникѣ* житій XVII в. того же собранія № CLXXXIX (5465) л. 198. Тутъ же и слово на благовѣщеніе (10) л. 36.

15) Въ выше (8) упомян. *Сборникѣ* Троиц. Серг. Лавры № 9 л. 209. Съ примѣчаніемъ «Русское сочиненіе исх. XI или нач. XII в. издано при Духовн. Вѣстникѣ въ Матеріалахъ для исторіи русск. церкви 1862 г. т. I стр. 1—9».

16) Въ *Минеи четьи* той же библіот. № 676 (407) л. 254.

17) Въ *Патерикѣ Печерскомъ* той же библіот. № 712 (1824) л. 214.

18) Въ *Сборникѣ* 1487 г. той же библіот. № 761 (1929) л. 160.

19) Въ *Сборникѣ* XVI в. той же библіот. № 791 (1898) л. 356.

20) Въ *Сборникѣ* XVII в. той же библ. № 805 (1901) л. 156. *См. выше V, 4.*

21) На конецъ четвертая похвала, кажется, имѣется въ Сборникѣ XVII в. Троицко-Серг. Лавры № 804 (1643): «л. 104 об. Слово о дни четвертка, вънъже празнуемъ о св. Апостолѣхъ семьдесятихъ и св. Николы память Нач. Восіаша намъ днесь свѣтила великая и незаходимая».

Въ какомъ взаимномъ отношеніи находятся эти слова и какъ они относятся къ выше напечатанному, я, къ сожалѣнію, за неимѣніемъ здѣсь ни рукописей ни изданій конечно сказать не въ состояніи.

В.

Третій самый обильный источникъ словъ еп. Климента я открылъ въ одной весьма интересной рукописи Нар. Библіотеки № 450. Рукопись эта XVI стол. сербской редакціи съ нѣкоторыми слѣдами болгаразмовъ (смѣшеніе юсовъ) сохранилась, не полною, съ начала не достаетъ 10 листовъ (перв. тетр. и отъ второй л. 1 и 8) и безъ конца; отъ послѣдней 23 тетр. сохранилось первыхъ пять листовъ. Всего листовъ теперь 171 въ 8^0 (или маль. 4^0) по 18 верстъ въ страницу.

Въ этой сравнительно не большой рук. помѣщено не менѣе *ста* поученій, словъ, синаксареи и житіи. Всѣ они писаны языкомъ простымъ и яспымъ какъ всѣ сочиненія Климента. Между ними два уже извѣстныя слова еп. Климента. Кромѣ этихъ я подобралъ еще тринадцать которыя по всей вѣроятности принадлежатъ ему. Но мнѣ кажется что весь этотъ Сборникъ вышелъ изъ рукъ его. Если всѣ не его сочиненія то можетъ быть что они его передѣлки, извлеченія и пересказы чужихъ словъ, что это все такъ сказать его редакція. На сколько это предположеніе вѣрно, можно будетъ судить когда онъ напечатается цѣликомъ.

Перечень всѣхъ словъ напечатанъ въ моемъ Каталогѣ Рукоп. Нар. Библіотеки стр. 331—340.

X.

Поученіе на Зачатіе св. Богородицы.

Изъ житія Климента извѣстно что онъ написалъ нѣсколько поученій на праздненства въ честь Богородицы. Что и это слово

принадлежитъ къ числу тѣхъ можно увѣриться не только общимъ совпаденіемъ его съ другими его словами этого типа, но и еще одинаковыми выраженіями встрѣчающимися въ другихъ словахъ. Н. пр.

Начало совпадаетъ съ поученіями заповѣданія о праздникахъ, на Преображеніе, и выше изданнымъ III—V.

стрк. 3.	III, 171.
плодит'се... вънѹка ісеса пра-вѣнаго ѿ колѣна двва	изидеть жезль ис корене ие-сеѡва.
стрк. 10:	**Зап. о празд. стр. 6.**
да се вѣдѹще братіе днь праз-нѹимь чтно зачетіе	Да ѥсте вѣдоүще браѥ ѩко днь ѥсть праздьникъ стго Імрк.
стр. 22:	
не тък'мо же самы ѩдѹще и пїюще нь и ѹбогые милѹюще и алч'ныѥ насыщающе. etc.	см. выше VI. и др.

Приглашеніе на молитву къ церкви которымъ оканчивается это слово встрѣчается очень часто въ его поученіяхъ.

л. 84 б. Мца то д поѹченіе на зачетіе стѣи бци.

Възлюблѥнїи, днь спсенїю на шемѹ начѐтокь зачѝнаѐт' се. и́ въ оүтро́бѣ пло́дит' се прі́сно ан'нѣ. по блговѣщенїю агглелѡвоу. вънѹ̂ка і́есеа̀ правѣнаго̀, ѿ ко́лѣна двва. сею̏ разрѣши́ше се,

оу҆зы а҆довы. се́ю ми́рь ѿ лѣсты свободи се. ѻ҆ семь бо ра҃дютсе прр҃ци чаю́ще ро́дите се ѿ нее́ г҃ꙋ на́шемꙋ і҃с҃ х҃ꙋ. да се̑ вѣдꙋще бра́тїе. дн҃ь пра҃зн̑ꙋи́мь чт҃но зачѐтїе гж҃е на́ше пр҃чтые бл҃це. тѣмь. къ цр҃квы е҆е҆ съ ра́достїю тецѣмь. на мл҃твы съ стра́хѡ҃ стоимь. ѿвръзѣмь двери н҃бнаго чрътога. бдѣнїе҆мь и҆ мл҃твое. и҆ мл҃тинею постѡ҃, и҆ та́ко прово́димь чт҃но. съ радо́стїю пра҃знꙋюще. чт҃ное зачетїе прѣчтїе гж҃е бц҃е. та бо непрѣстан'но мл҃ит' се за на҃, сн҃ꙋ своѐмꙋ и҆ б҃гꙋ на́шемꙋ. не тък'мо же са́мы ꙗдꙋще и҆ пїюще, нъ и ꙋбо́гые ми́лꙋюще и҆ а҆л'чныѥ насыщающе: нагые одѣвающе. ꙗко же ре҃. бꙋдете мл҃ти ви ꙗко ѿц҃ь ва́шь н҃бныи мл҃ти бъ е҆. подра́жаимь ѡ҆ныи мꙋдры дв҃ы. и҆м' же ре҃ б҃ь. въни́дѣте въ чрътогь н҃бныи. ꙗко стран'на ме̑ сꙋща видѣв'ше помило́васте. а҆л'чна напитасте. и҆ли жѣна на́поисте. е҆да бра́тїе само́го г҃а напитасте. и҆ли напоисте, тѣ же цр҃тва н҃бнаго и҆ сподобише се̑. нъ хо́дещи въ мирѣ семь. просещи въ и́ме гн҃е. мл҃ю ви оу҆бѣжи҃ ѿ ѡ҆т'нѥ гее́ны и҆ напра́снаго сꙋ҃да. не вѣм' бо въ кыи ча҃ дш҃а ѿ тѣла разлꙋчит' се. е҆г҃а ꙗдꙋще и҆ли пїюще. и҆ли хо́дещꙋ и҆ли се́дещꙋ.

тѣ́м' же и̓ мы̀ прїи́мѣмь на въ
сакь ча̑ покаа̑нїе мл̑ть кро́тость
възр̑ьжанїе. та́ко ꙋ̓мл̑имь
вл̑кꙋ х̑а́. мо́гꙋщаго помы́ловати̇
на̑. помене́мь вели́каaго па́сти
ра̀ зла̑ꙋ́стаго, ꙗ̓ко же ре̑. ѿ че́да
си̇ ва̑ ради̇ сътво́рена соу̑ нь̑ въсѣ̑.
не ѿвра̀щаите се ѿ цр̑кве. ни̇ на́
поу́стош'наа поꙋ̓чи́те се. да́ не
наплъ'нит' се ва̑ гее́на. съ ѿпа̑
ю̓щими сла́вы бж̑їе. тѣм' же въ
злю́блѥ́нна мѡа̀ бра́тїе. по̑вигнѣ
м' се на́ мл̑твꙋ къ цр̑квы. съ чи́сто
тою и̓дѣ́те на въсѐ праз̑ныкы
г̑а на́шего і̓ꙋ̑ х̑а, и прѣчт̑ые е́го
мт̑ре вл̑чце на́ше бц̑е. да спо̑бы̑ се
оу̓слы́шати. прїи́дѣте бл̑ве
нїи о̓ц̑а моего, наслѣдꙋи́те оу̓го
то́ван'ное ва̑ цр̑тво нб̑ное ·:·

оу҆зы а҆довы. се́ю мі́рь ѿ лъ́сты свобо́ди се. о҆ семь во̀ ра҃дютсе пр҃рци чаю́щє ро́дите се ѿ нєѐ г҃ꙋ на́шемꙋ і҃у҃ х҃ꙋ. да се̑ вѣ́дꙋщє бра́тїє. д҃нь пра҃знꙋ́имь ч҃тно заче́тїє г҃жє на́ше пр҃чтые вл҃це. тѣ̑мь. къ ц҃ркви єѧ̑ съ ра́достїю тецѣ́мь. на м҃лтвы съ стра́хѡ҃ стоимь. ѿвръзѣмь двєры н҃бнаго чрътога. бдѣнїѐмь и҆ м҃лтвоє. и҆ м҃лтинєю постѡ҃, и҆ та́ко прово́димь ч҃тно. съ радо́стїю пра҃знꙋющє. ч҃тноє зачетїє прѣч҃тїє г҃жє б҃цє. та̑ бо̀ непрѣстан'но м҃лит' се за на҃, с҃нꙋ своѐмꙋ и҆ б҃ꙋ на́шемꙋ. не тьк'мо же са́мы ꙗ҆дꙋщє и҆ пї́ющє, нъ̑ и ѹ҆бо́гые ми́лꙋющє и҆ а҆̑лч'ныѧ наси́щающє: нагые одѣвающє. ꙗ҆́коже р҃е. бꙋ́дете м҃лти ві́и ꙗ҆ко҃ ѿц҃ь ва́шь н҃бный м҃лти вь ѥ҃. подра́жаи́мь ѡ҆ныи̑ мꙋдры҃ д҃вы. и҆̑м' же р҃е б҃ь. въни́дѣте въ чрътогь н҃бныи. ꙗ҆ко҃ стран'на мѐ сꙋ́ща ви́дѣв'ше помило́васте. а҆̑л'чна напитасте. и҆̑лѝ жѐна на́поисте. є҆̑да бра́тїє само́го г҃а напи́тасте. и҆̑ли напои́сте, тѣ҃ же ц҃ртва н҃бнаго и҆ спо҃бише сѐ. нь хо́дещи҃ въ мі́рѣ семь. просещи҃ въ и́ме г҃нѥ. м҃лю ви̑ оу҆бѣ́жи҃ть ѿ ѡ҆̑г'нѥ гее́ны и҆ напра́снаго с҃ꙋа. не вѣ́м' бо въ кыи̑ ча҃ д҃ша ѿ тѣла̀ разлꙋчит' се. є҆̑г҃а ꙗ҆дꙋщє и҆̑лѝ пї́ющє. и҆̑лѝ хо́дещꙋ и҆̑ли се́дещꙋ.

тѣ́м' же и̓ мы̀ прїи́мѣмь на въ
сакь ча̑ покаа̑нїе мл̑ть кро́тость
възрьжанїе. та́ко ꙋ̑мл̑имь
вл̑кꙋ х̑а́. мо́гꙋщаго помы́ловатѝ
на̑. помене́мь вели́кааго па́сти
ра̀ зла̑ꙋ́стаго, ꙗ̆ко же ре̑. ѿ че́да
си̑ ва̑ ради̇̀ сътво́рена соу̑ нь̑ въсѣ̑.
не ѿвра̀щаите се ѿ цр̑кве. ни̇̀ на́
поу́стош'наа поꙋ̑чи́те се. да́ не
наплъ́нит' се ва̑ гее́на. съ ѿпа̑
ю̑щими сла́вы бж̑їе. тѣм' же въ
злюблѥ́нна мѡа̀ бра́тїе. по̑вигнѣ
м' се на́ мл̑твꙋ къ цр̑квы. съ чи́сто
тою и̓дѣ́те на въсѐ праз̑ныкы
г̑а на́шего і̓ꙋ̑ х̑а, и прѣчт̑ые е́го
мт̑ре вл̑чце на́ше бц̑е. да спо̑бы̑ се
оу̓слы́шати. прїи́дѣте бл̑ве
нїи ѻ̆ц̑а моего, наслѣдꙋи́те оу̓го
то́ван'ное ва̑ цр̑тво нб̑ное ·:·

XI.

Поученіе къ епископомъ и попомъ.

Это короткое поученіе похоже на похвалу св. Николаю (IX), и въ одномъ и другомъ встрѣчаемъ одинаково мѣсто о добромъ пастырѣ:

стрк. 19:	IX 32:
пастирь добры дш҃ꙋ свою полагаеть за ѡв'це а иже ѥ҃ наем'никь... аще оузрить влъка идꙋща то ѡставить ѡв'це бѣжить и распꙋдить ѡв'це	пастырь добры дш҃оу свою полагаѥть за ѡв'це, а наѥмникь ѥг҃а оузрить влька гредоуща, ѡставивь ѡв'це и побѣгнеть ꙗко и наѥмникь ѥсть

л. 40 б. **Въ тьж҃е дн҃ь** (17 декабря) **поꙋченїє** ·: ⁘

Єпк҃поу и҆ по́пꙋ по҃баеть оу҆чи́ти.
и҆ ка́зати порꙋ́ченныѐ є҆́мꙋ лю́ди.
само́мꙋ прѣж҃е оу҆дали́ти се ѿ въсегѡ̀
зла̀. ꙗ҆коже вели́ть па́вль, и҆ па́че х҃с.
по҃баеть бо̀ ре҃ є҆пк҃пꙋ без' порока бы́
ти, ꙗ҆ко бж҃їю приста́вникꙋ. не себѣ̀
го́дещꙋ. ни гнѣвли́вꙋ, и҆ не к'васни
кꙋ. не лю́тоу, не мьз҃оє҆м'цꙋ. нь҃ стра́н
нолю́бивꙋ. и҆ прави҃вꙋ. посо́бещꙋ въ
оу҆ченїи повѣренїи́мь сло́веси. да́
сильнь бꙋдеть оу҆тѣ́шитель въ
зр҃а́вомь оу҆ченїи. и про́тивь къ́
вѣре ѻ҆бли́чати. въ всѣ̀ са́мь со́бою
дае ѡ҆бра́зь добры́имь дѣлѡ҃. по

слоу҆шаите па́стирїе къ ва҃ бо ѥ҃ сло́во се҃. послꙋ҆ша́ите въси҆ дрь жещеи сло́во бж҃їе. послоу҆шаите гла́са ста́рѣишиньи пасти́ра ве́ ли́кааго х҃а. рек'ша. пасти́рь до́бры' дш҃у своѥ҆ полага́еть за ѡ҆в'це. а҆ и҆ же ѥ҃ наѐм'никь а҆ не па́стирь; ѥ҆мꙋ же не҃сꙋ своѐ ѡ҆в'це. а҆ще оу҆зри҆ть вл҃кь ка҃ и҆дꙋща, то҆ ѡ҆ста́вивь ѡ҆в'це бѣ жить, и҆ распꙋ́дить ѡ҆в'це. ѿкꙋ бо҆ и҆схо́деть злии п'си҆. ѥ҆рети́чьскаа оу҆ченїа. не ѿ лѣ́ности ли҆, и҆ ѿ грꙋво сти пасти́рскои. ѿкꙋдꙋ ли҆ раз'во и҆́ници и та́тїа. рек'ше грѣси и҆ не пра́вы. ѿ ненака́занїа ѥ҆пкпскаго. и҆ ѥ҆ренскаго. ка́ко бо҆ сло́во бж҃їе пра́ вити хо́тѣще. грꙋбїимь невѣ щїимь зако́на. ста́вилѡ зако́но да́телемь, мно́го же по мьз'дѣ, ѥ ѥ҃ вто́рое и҆долослоу҆женїе. и҆ пакы҆ гл҃ю, послꙋ҆ша́йте ѡ҆ па́стїрїа и҆ блюдете ста́да порꙋчен'наго ва҃. оу҆чеще съ кро́тостїю. и҆ ка́жꙋще съ лю́бовїю. да не на ва҃ събꙋ́дет' се ре҃н'ное. ѡ҆ го́ре ва҃ вожи слѣ́пїи. ꙗ҆к затвараѐте цр҃тво нб҃ное прѣ чл҃кы. са́ми не въхо́дите. и҆ныи҆ не дасте въни́ти. послꙋ҆ша́йте па́стир'скы старѣшины. не почꙋ́ваите оу҆ чеще порꙋченныѐ ва҃ лю́ди ·: ⁘

XII.

Поученіе на рождество Христово.

Къ числу словъ на «празденства совершаемая о Христѣ и во Христѣ», кромѣ выше изданныхъ принадлежатъ и слѣдующія три. Что это слово принадлежитъ Клименту это такъ очевидно что считаю лишнимь приводить парал. мѣста; почти цѣлое содержаніе его находится въ выше изданныхъ и ранѣе извѣстныхъ словахъ. Указываю только на слова IV и V и на похв. Іоанну Крестителю.

л. 42 а. Мц҃а то҇ ·к҃е· поꙋченїе на ро́ж҃ьсв҃о х҃въ҇. ⁘

Прїстꙋпѣте братїа и҆ с҃нове по слоу́шаите ра́зꙋмн҃о. да ска́ жꙋ ва҃ си́лꙋ чт҃наго дн҃е сего. въ н҆же посѣщенїе б҃ы҇ и҆ ѡ҆бновле́нїе. рѡ́дꙋ ч҃лчьскомꙋ прѣле́стїю погы́ бшемꙋ. прѣстꙋпле́нїемь запо вѣ дй б҃жїе. юже бѣ поло́жена прѣдѣ дꙋ нашемꙋ въ рай древлѐ: завистїю ѿпа́де славы̀ б҃жїе и҆ пи́щѥ раискы҇ ли́шень бы́вь. и҆ въ грѣсѣ҇ поро́ди на҃ и҆ ви́дѣ вра́гь ѡ҆бна́жена́ ѿ сла́ вы б҃жїе. и҆ мно́гыимѝ ле́ст҇ми бла́ зныти хо́тѣ ч҃лкы ꙋ҆кра́сти ѹ҆бо́ га. ра́збоѐмь и҆ клеве́тами. та́т҇бо҇ и҆ блоу́дѡ҇. и҆ потрѣбами въсѣмѝ злїими зло́бамѝ хо́тѣ ны вра́гь ѿ б҃а, оу́далити м҃лтиви же г҃ь б҃ь на҃. не тръ́пе зрѣти на҃ въ то́лико,

зло̀ въпа̑шее се. и̑ не забы̀ дѣ́ла рꙋ̑
кꙋ своею̀. нь прѣклони нб҃са́ и̑ съ
ниде на и̑збавлѥ́нїе на́ше. и̑ въ пл҃ъ
на́шꙋ ѻ̆блѣче сѐ. хо́тѣ ны̀ ѻ̆бло́жи
ти свои̑ бж҃тво̑. и̑ пеле́намѝ по
виваѐт'се ꙗ̆ко мла́день. мьглѡ̀ю
землю̀ повиваеѝ. въ ꙗ̆слѣ̑ ско́тїа̑
ꙗ̆ко чл҃кь ле́жа. и̑ почи́ваеѝ на ра́
мꙋ хе́рꙋвимꙋ вы́нꙋ. да ны и̑зба́ви.
ѿ скот'скааго жи́тїа. то́го ра́ди
ви́димь бы̑ несъз̑ан'ныи. въ сѐ съ̀
з̑анїе своѐ въмѣ́сти се. и̑ неѻ̆сеѕа́
нїи ѻ̆сезань бы̑. сн҃ь бж҃їй сн҃ь дв҃чь
бы̑. не ѿло́жи бж҃тва своѐго бы̑ чл҃вкь.
съвръ́шень б҃ь и чл҃кь. пльтїю съкры́
вь бж҃тво. на и́сканїе наше. и̑ ѡ̆брѣ
ть ѡ̆в҃цꙋ погы́б'шꙋю. и̑ на ра́мꙋ въ
спрїѐмь къ ѻ̆ц҃ꙋ при́веде. си̑рѣ чл҃чь
скыи съставь. и̑же вѣ̑ прѣ̑же по
гы́бль. и̑ на радо́сть съзы́ваѐ а̑гг҃ль
скые си́ли гн҃ѥ. раꙋ̑и́те се съ мно̑ю
ꙗ̆ко ѻ̆брѣто̑ заблоꙋ̑'шее ѡ̆в'че. тѣ̑
же бра́тїа мѝ дльжни ѐсмы́, почь
сти шьствїе ѐго и̑ заповѣди ѐго
пр҃но́ съблю́сти. любовїю дрꙋ́гь
дроꙋ̑га чьтꙋще. ꙗ̆ко са̑ на̑ пише̑
и̑ прѣда̑' на̑. въ зако́нѣ пи́шеть
ре̑. не оꙋ̑бїи не оꙋ̑кра́ди прѣ́люби
не сьтвори. и̑ льжи свѣ̑тель не бꙋ̑ді
чьти ѡ̆ц҃а и̑ мт҃рь твою̀. възлю́
бы бли́жнꙗго своѐго ꙗ̆ко са̑' себѣ
не и̑же ѥ̑ по ро́дꙋ бли́жнїи. и̑ь въса
кь жи́вꙋщїи въ вѣрѣ хв҃ѣ. а̑лч'наго,
напи́тающе странаго прїемлю́

ще. и҆ б҃жїе рабы ч҃то чьтоу́ще т҃и бо̀ вде́ть ѿ д҃ша̑ ва́ши̑. къ цр҃кви тыщеще се дн҃ь и҆ ноць. тоу̑ бо̀ ѡ̑ цѣщаѐм' се ѿ грѣ́ха. тре́звеще се ѿ н҃'ꙋ съ чи́стотою прїстꙋпаѐмь къ тѣ́лꙋ б҃жїю и҆ кръвы. не и҆мꙋ ще вра́ж҃ы ни на кого́же. и҆̑ оу҆сты̀ тък'мо се лю́беще, нъ҃ и҆ ср҃цемь лю́беще дроу́гь дрꙋга. да бꙋдемь сн҃о́ве вы́шнꙗго. и҆ приче́с'тныци цр҃твїа н҃бнаго. въ неже призва́ти ни пришль є҃, х҃с и҆ и҆стинный б҃ь н҃а сꙋгꙋбь є҃стьвѡ̑. рав'но сла́вимь въ т҃рци, съ ѡ҆ц҃емь и҆ ст҃ы д҃хѡ̑. и҆ нн҃ѣ и҆ п҃рно и҆̑ въ вѣкы вѣкѡ̑ а҆̑ми҃ : —

сточныкы. въсе тле́нїа е҆же до́ года и҆ се́м8 же порабо́тихѡ се. е҆гда въ нечаа́нїе жи́знь свю҄ въло́жихѡ. то́гда посе́ти на҆ вышнаго бг҃ть. и҆ си́ла сло́во бж҃їе. и въ на́ше є҆ство въмѣщ'се. и҆ бы҆ въкѫпѣ чл҃кь є҆ ствомь сѫгѫбь. стра́сти и҆ нед8 гы на́ше на се҆ въспрїе́ть. вез'сѣ менна҆ пльть бы҆. пръвѣе҆ ро́жь ство и҆мѣ везначел'но и҆ прѣвѣ ч'но. ѿ ѡ҆ц҃а без мт҃ре. съ вышни ми си́лами непрѣстанно рав'но сла́вимь. второе҆ же ро́жьство прїе҆ть на҆ ра́ди. без ѡ҆ц҃а ѿ дв҃ы прѣч҃тїе е҆же и҆ вц҃а нари́цае҆т' се ро́жьство҆ его со́вою ѡ҆бнавлаѥ҆ ѡ҆вет'шав'шїи грѣхѡ ро́дь на́шь. днь на вѡди і҆ѡрдан'скыѥ приш҃ь. смѣренїа ѡбра́зь ѥ҆влаѥ прѣч҃ты врѣ свои҆ прѣкланѣе. по҆ рѫк8 вре ннаго҆ є҆ства. оу҆жасъ творить. нбный си́ла. въ ни́щете ѡ҆бра́зѣ приш҃ь ѥ҆ко про́сть чл҃кь. гла́в8 свою҆ ра́в8 прѣкла́нѥеть. е҆гда же видѣвь і҆ѡр'дань ѿ прѣкїи свои чю́десь позна твор'ца си҆. сь ше́сткїе свое҆ възвра́тивь съ тре́петомь тва҆рь везд8ш'на соущи стра́хѡ. работаеть тво́ рц8 с҃и. а҆ мы братїа дъхно́венїа вжїа ѡ҆бра́зь сѫще. и҆ не почитае҆' по҆бно твор'ца своего. нь ѥ҆ко сви́нїи въ тьмѣ грѣхо́вней, пр'но погр8жае҆ми е҆смы лѣностїю.

34:	III 139:
въ нищете образѣ пришⷣь ꙗко прость чл҃ѣкь	ꙗко прⷭ҇о чл҃ѣкь на жрⷷѣбети ѡсли ꙗ҆ⷥзить.

36.	Іов. 389:
ег҃а же видѣвь їѡр'дань ѿ прьвїⷯ своⷯ чюдесь позна твор'ца си сь шествїе свое възвратиБь	и се иѡрдань видѣв' те нщезе и шьствъїе вьспеть вьзв'рати

52:	на пам. апост. стр. 8:
и б8демь покаанїе прїемлюще, смѣренїемь просвѣщающе се, братолюбїемь цьв'т8ще и страполюбїемь къ б8҃ приближающе се.	братолюбиѥмь просвѣтѫще сѧ странолюбиѥмь просвьтоуще
	на воскресеніе стр. 14:
	благовѣриѥмь цвьтоуще нищелюбиѥмь свьтѫщесѧ братолюбиꙗмь оукраш'шесѧ.

л. 45 б. **Мцⷭ҇а гⷷе҃ ·а҃ поꙋченїе на крⷭ҇щенїⷪ хв҃о:~**

Прⷭ҇но поⷣвно ѥ҆ⷭ҇ братїе поⷣвиг8 до бр8. съ вѣрою и҆ любовїю ꙗ҆вла҆ ющe вьспомѣн8тїе въ законѣ гн҃и. и҆ раз8мѣвати ꙗ҆ко почтⷪ҇ ѿ небытїа въ бытїе, бг҃ѡⷨ сътвⷬ҇ рены бывше. тⷪ҇ льстїю змїиною прⷭ҇но жив8щее жены. на съмрⷮть прѣмѣнени быхѡⷨ. въ тлѣнїе въ паⷣше злобою оудалихѡⷨ се ѿ бг҃а. ꙗже, бѣ въ работ8 наⷨ тварь пор8ч'на. тⷪ҇ повин8в'ше се. вьсе бѡгыи про звахѡⷨ. слнⷰе же и҆ мцⷭ҇ь и҆ рѣкы и҆ и҆

сточныкы. въсе тлѣнїа ѥже до́
го́да и҆ се̑мꙋ же пора́ботихѡ̑ се. є҆г҃а
въ нечаа́нїе жи́знь свю̑ въло́жихѡ̑.
то́г҃а посѣти на̑ вы́шнѧго бг҃ть.
и҆ си́ла сло́во бж҃їе. и въ на́ше є҆ство
въмѣщ'се. и҆ бы̑ въкꙋпѣ ч҃лкь ѥ҆
ствомь сꙋгꙋбь. стра́сти и҆ недꙋ
гы на́ше на се̑ въспрїе̑ть. без'сѣ
менна̑ пльть бы̑. пръвѣѐ ро́ж҃ь
ство и҆мѣ̀ безначел'но и҆ прѣвѣ
ч'но. ѿ ѻ҆ц҃а без мт҃ре. съ вы́шни
ми си́лами непрѣстанно рав'но
сла́вимь. второе̑ же ро́ж҃ьство̀
прїе̑ть на̑ ра́ди. без ѻ҆ц҃а ѿ дв҃ы
прѣч҃тїе ѥ҆же и҆ бц҃а нари́цаѐт' се
ро́ж҃ьство̑ его со́бою ѻ҆бна́влѧѐ
ѻ҆бет'шав'шїи грѣхѡ̑ ро́дь на́шь.
дн҃ь на вѡ́ди і҆ѡ́рдан'скыѥ прищ҃ь.
смѣ́ренїа ѡбра́зь ѩвлѧѐ прѣч҃ты̑
вр҃ъ свои̑ прѣкланѧ̑е. по̑ рꙋкꙋ̑ бре
ннаго̀ ѥ҆ства. оу҆жасъ творить.
нб҃ный си́ла̑. въ ни́щете ѻ҆бра́зѣ
прищ҃ь ꙗ҆ко про́сть ч҃лкь. гла́вꙋ
свою̀ ра́бꙋ прѣкла́нѧеть. є҆г҃а
же ви́дѣвь і҆ѡр'дань ѿ пръ́вїи
свои̑ чю́десь позна твор'ца си̑.
сь̀ ше́ствїе сво̀е възвра́тивь съ
тре́петомь тва̀рь бездꙋш'на
соущи стра́хѡ̑. работаеть тво́
рцꙋ с҃и. а҆ мы̑ братїа дъхно́венїа
бж҃їа ѻ҆бра́зь сꙋще. и҆ не почитае̑'
по̑бно твор'ца своего. нь ꙗко
сви́нїи въ тьмѣ̀ грѣхо́внѣи̑,
пр҃'но погрꙋжаѐми ѐсмы лѣ́ностїю.

за въсе҃га повинꙋвше се гнѣвѡ҃ ис плъньюще се. похот'ми, и льсть ми житїа сего помрачающе се въ сего добра. тѣм'же м҃лю ва҃ не до ко нца прѣбꙋдемь въ тѡ҃ злѣ. нь въ спренемь ꙗко ѿ съна. и бꙋдемь покаанїе прїемлюще. смѣренїемь просвѣщающе се. братолюбїемь цьв'тꙋще и страннолюбїемь. къ б҃ꙋ приближающе се, пощенїемь въ знесем' се. м҃тинею сн҃бе б҃жїи сътварае м' се. прїемлюще прѣ ч҃тое тѣло его и кръвь х҃вꙋ. ре҃ бо с҃ти а҃пль. аще кто недо҃ инь сый прїемлеть тѣло х҃во. то грѣ҃ себѣ ꙗсть и пїеть. не расма страе тѣла х҃ва. нѣ҃ се братїе проста, слоуж'ба. или приношенїе еже прї емлемь нь сама жрьтва жива и въсе ѡсщ҃ающа словесна. его҃ хе рꙋвими и серафїми съ страхѡмь трепещꙋть, и въсе песплътны(!) силы не смѣють възирати. трепетно движꙋт' се. тѣм'же въсѣми ѹст'намы не прикаса юще се. прїемлемь тѣло его. тѣ҃ силамь ѹп҃обим' се добрыи ми дѣлы приближающе се къ не мꙋ прїемлюще его. и да прїиме т' ны въ безьконьчное свое ц҃рство. славещи коуп'но о҃ца и с҃на и с҃то д҃ха. да ѹвѣрить п҃л'ское съ мотренїе, г҃ь нашь і҃с, х҃с. ꙗко по истинѣ ч҃лкь бы. въсе по ноу

Проф. Лавровъ отыскалъ одно слово еп. Климента въ тотъ же день начинающееся словами: Се пакы свѣтло праздньство наста, праздныкъ праздника.... Это не первый случай что мы встрѣчаемъ два слова его въ одинъ и тотъ же праздникъ. Выше напечатаны два слова на пасху (V и VI), ниже будетъ указано что существуютъ два слова и на успеніе Богородицы (XIX) и можетъ быть двѣ похвалы св. Козмы и Даміану (XXVII).

л. 55 б. **Въ тьже дн҃ь поученїе на срѣтенїе гн҃ѥ :·~**

Дн҃ь бра́тїе зако́нода́въць, зако́нь
съвръшаѥ́ть ꙗ҆ко млн҃ць въноси́
въ цр҃ковь земль́наго і҆ерл҃ма. дн҃ь
праведныи сїмеѡ́нь д҃хѡ̑ ст҃ымь
по̑визаѥ́мь. на срѣ́тенїе гн҃ѥ тъ
щит' се. бѣ̀ бо̀ ѥ҆мꙋ обѣ́щано д҃хѡ̑
ст҃ый. не ви́дѣти съмр҃ти прѣ
же да́же не ви̑ть х҃а въ плъ́ти.
дн҃ь ста́рїе роу́цѣ сїмеѡ́не прїѥ̀
млѥ̀та твор'ца и҆ б҃а въсѣ̑. дн҃ь
праве ра́достїю и҆сплънив' се пра
ведны̑ ста́рьць. Ѿпоу́ста ми́ло
стивна просить гл҃ѥ. нн҃ꙗ Ѿпоу́
сти ра́ба своѥ̀го вл҃ко, по гл҃оу твоѥ̀
мꙋ съ ми́рѡ̑. ꙗ҆ко ви́дѣстѣ ѻ҆чи
мои̑ сп҃енїе твоѥ̀. ѥ҆́же ѥ́си оу҆го́то
валь пр҃ѣ ли́цемь въсѣ̑ лю́дїи. про
рицаѥ́т' же ѥ҆́же ѻ҆ ра́спетїи хо́тещꙋю
бы́ти печа́ль ст҃ѣи бц҃и и҆ рѣ̑. тебѣ
самои̑ д҃шꙋ твою̀ прои́деть ѻ҆рꙋжїе
си̑рѣ̑, ѥ҆г҃а оу҆зрить ѥ҆го ра́спинаѥ́ма.
тꙋгою лю́бовїю печа́лїю вели́кою.
ꙗ҆ко ѻ҆рꙋжїемь пробо́де̑ си д҃шꙋ. не
мислѥщи се во́лнаго ѥ҆го распетїа.

XIV.

Поученіе на Сретеніе Господнѣ.

Окончаніе предыдущаго поученія, о пріятіи на руки Симеономъ Господа, понавляется въ началѣ этого слова. Кромѣ того есть много одинаковыхъ мѣстъ въ другихъ поученіяхъ:

36:	III 188:
постомь и мл҃и гвою слꙋжещи въ дн҃и и въ нощи гв҃и	чт҃еще се дн҃е дн҃е по҃мь и мл҃тынѥю
55:	**IV 87:**
да очистив'ше се ѿ въсакого зла и мирь межꙋ собою имꙋще тако пристꙋпаемь къ ст҃омꙋ тѣлꙋ съ страхѡ҃ и трепетѡ҃	нь ѡчт҃ив'ше си дш҃оу и тѣла свѣсти и пльть ѿ всакоѥ скврны тако да приѥмлѥмь ст҃оѥ тѣло на ѡчищениѥ
	V 111:
	сь страхомь пристоупающе и сь миромь и тако насладимь се прс҃тго тѣла и кръве.
73:	**X 57:**
прїидѣте бл҃венїи etc.	тоже самое.
79:	**V 103:**
ва҃ ра҃ ал'чнь и жед'ь бы҃ да вашего ра҃ поданїа подамь ва҃ раискые пищи наслаж҃енїе	на҃ ради оубг҃ыхь вь таково смѣрениѥ прииде алчень бивь и жедень нагь и странень да би понѣ тѣмь ны привель.

и т. д. и т. д.

межꙋ собою имꙋще. тако прїстꙋпаємь къ стомꙋ тѣлꙋ. съ страхѡ и трепетѡ. постѡ чисти прѣбываите, хранеще стыню въ тѣлѣсе своє. а не ꙗко свинїє оустръмите се на пїан'ство. и на инꙋ скврънꙋ. нь ꙗко рабы бжїи и причестници таинь єго. имꙋще мирь и любовь нелицемѣр'нꙋ. нищелюб'ци и страннолюбци бꙋдете. и бжїю словеси съхраннищи. а не послꙋш'ници тькмо. подвигнѣм' се чистыи житїемь прїближити се къ бꙋ. да ꙋслышимь єго гласща. прїидѣте блвенїи оца моєго, прїимѣте оуготованноє ва црьтво нбное ѿ начела мірꙋ. ва бо ради страннь бы, и ѿ небесе на землю сънидѡ. да ва оустраниши се ѿ мене пакы прїмирꙋ къ ѡцꙋ моємꙋ, и бꙋ вашемꙋ. ва ради алчнь и жед'нь бы. да вашего ради поданїа. подамь ва раискые пищи наслаженїе. и за сїю одежꙋ въ нетлѣннꙋ ризꙋ облѣкꙋ ва. ѿ двы несень бы на мѣсто, рѡдителема своима. идеже обычаи и мѣхꙋ їꙋдене обрѣзовати, и ѡбрезань бы и нарє име ємꙋ їс. нареннoє прѣже ѿ аггла. и пакы шь съ родителема, питаємь бѣ члкы. прѣспеваѐ прѣмоудростїю и тѣлѡ, и благоть бжїа бѣ на немь:~

дн҃ь а҃нна прⷪ҇рчица и҆сповѣдꙋѐт' се
х҃оу. сн҃рѣ хва́лꙋ ѐмꙋ възаѐть. въ
плъ́ть чл҃чю ѻ҆дѣав'ша се и҆ ви́дѣ
щи д҃хѡ҃ сп҃сенїе въсе́мꙋ ми́рꙋ леже́
ща гл҃аше. ꙗ҆ко спⷭ҇енїе въсе́мꙋ ми́
рꙋ. сѐ наше сѣ́тованїе ѻ҆бра́тить
на радⷭ҇о́. сѐ пакы̀ раи̇скыѐ две́ри ѿ
връзаѐть, затво́ренїе прѣслоу́ша
нїемь. дре́влѥ прѣдѣда а҆дама. сѐ
ра́зорить клетвꙋ ю҆же приѻ҆брѣте
прѣбаба наша є҆вва̑. тѣм'же не и҆
схожⷣаше вънь и҆з цр҃кве. посто́мь
мл҃твою слꙋ́жещи въ д҃ни и҆ въ но́
щи гв҃и. та́ко и҆ мы̀ братїе и҆ вдо́ви
це поревнꙋ́ите, и҆ притѣкаи́те къ
цр҃квы въ дн҃е и҆ въ но́щи. то̀ бо̀ ѥ҆ ду
бж҃їи. то̀ бо̀ ѥ҆ хрⷭ҇тїаномь прибѣ́
жище. мл҃тва бл҃гопрїѐтнаа б҃ꙋ.
въ той ѥ҆ ѡ҆чищенїе тѣлꙋ. кто̑ къ
с҃тѣи цр҃квы въса́кь вѣрою̀ прихо́
дить сп҃сет' се. тоу̀ бо пѣнїе жръ
тва б҃ꙋ за вⷭ҇ь ми́рь възси́лаѐмо. въ
той прⷣѣстоить ст҃аа и҆ непри́стꙋ
п'наа бж҃їа́ тра́пеза. и҆мꙋщи ней
зрⷭ҇енноѐ д҃хо́вное бра́шно. и кръ́вь
а҆гн'ьца бж҃їа закла́вшагѡ̀ се во́лѥю
за вⷭ҇ь ми́рь. и прѣло́жшаго тѣ́ло
своѐ въ дх҃вноѐ бра́шно. и҆ рек'ша
ꙗ҆ди́те плъ́ть мою и҆ пїите кръ
вь мою̀ съ вѣрою̀. въ мн'ѣ прѣбы́
ваеть и҆ а҆зь въ нѥ́мь. тѣ́мже бра́
тїе разꙋмѣи́мь къ ко́мꙋ прїстꙋ
паѐмь и҆ что̀ прїи́маѐ. да ѻ҆чисти
в'ше се ѿ въсакого зла̀. и҆ ми́рь

и҆ съмр҃ть прѣмѣнꙗющи жи́вѡ҃,
чл҃чь. и҆ то̀ мѣсто же́лающе ст҃ы̀,
и҆ праве̑нїи чл҃ци крѣп'ко прѣпоа́
сав'ше чрѣсла̀ своа̀. и҆ бра́нь прїе̑
м'ше на про́тив'наго. и҆ побѣди
в'ше е҆го пакы̀ вънидоше въ пръ́
вою̀ поро́доу. и҆ н҃нꙗ хо́теть ѹ҆
краси́вше се дѣлы̀ до́брыми вла́
сть бо́гатьства̀ въ сьмр҃ти нѣ̀
что̀ повръ́гоше. и҆же ско́ро ми́мо
хо́дить, и҆ минꙋѐ врѣ́менна̀ лѣ́та.
тѣ́м'же не лѣ́стим̾ се братїе не ꙗ҆ко
весьмр҃тны мне́ще се, прѣда́ми се
похо́темь жи́тїа се́го. и҆же бо̀ жи́
тїю се́мꙋ да̑ се тѣ̀ врагь б҃жїи бы́
ваѐть. пагꙋбѣ̀ наноси́ть дш҃и
своеи̑. въспре́нѣмь понѣ̀ ѿ н҃нѣ̀
да не ли́шим' се са́мохо́тїю сла́ви
б҃жїе. радо́сти вѣ́чныѐ. нѣ̀ въсте́
гнѣм' се ѿ прѣль'сты ми́ра се́го. ꙗ҆ко̑
ѻ҆бѣ̀щахѡ̑ се бв҃и. поражаѐмь ст҃ыи̑
кр҃щенїемь пр҃ѣ мно́гыими послꙋ
хы си́це гл҃юще. ѿры́цаѐм се са́таны
и҆ въсѣ̑ дѣль его. сѐ же соу̑ дѣ́ла са́
танина̑. идо́лослꙋженїе. бра́то
ненави́дѣнїе. кле́вета гнѣ́во
дръжанїе. зави́сть ꙗ҆ро́сть нена
висть. ра́збои та́т'ба пїан'ство.
ѻ҆б'ꙗ̑дѣнїе ѻ҆бы́да. пѣсны̀ бѣ̀сов'
скые. пле́санїе хꙋленїе сра́мосло
вїе . вльшвенїе. дѣтогꙋблѥ́нїе гръ
дость, лѣ́жа. кле́твопрѣстꙋпле́
нїе. и҆ е҆́же кле́ти се б҃жїимь и҆мене̑.
а҆́ще бо̀ сии̑ дѣ́ль ѻ҆ста́нем̾ се. то̀ въ

XV.

Поученіе на память св. апост. Марка.

Это слово не что иное какъ уже извѣстное поученіе списк. Климента на память апостола или мученика примѣнено здѣсь къ апостолу Марку и напечатаное Лавровымъ на стр. 5. Отступленія отъ напечатаннаго текста самыя незначительныя, только вмѣсто «имрекъ» здѣсь поставлено имя ап. Марка.

72 a. Мца то, ке. поѹченїе на память стго апла марка еѵлїста:~

Братїе прно ожидае гь бь нашь спснїа нашего. непрѣстан'но призиваѥт ны стыимь еѵлїе, въ вѣчнѹю жизнь. глѥ намь въ сакѹ скврънѹ и житїе нечисто ѿврѣщи ѿ себе и чистыимь срцё къ немѹ пристѹпити. и възыс кати ѿно цртво. из него же испа дшхѡ прѣльстїю злою. и прѣс тоупльше бжїю заповѣ ꙗже бѣ прѣдана адамѹ прѣдѣдѹ нашемѹ. въ рай древлѥ въздрѣжанїа раⷯ а ще бї ю съхранили, въ вѣкы были бы без печали и съмрти. старости не прїемлюще. нь завистїю дїа волѥю ѿлоучи се славы бжїе, невъ здрожанїа раⷯ. ѿ толѣ нападоше на рѡ члчьскый. печаль и страсть

и҆ съм҃рть прѣмѣнꙗющи жи́вѡ҃,
чл҃чь. и҆ то̀ мѣсто же́лающе ст҃ы̀,
и҆ правѣ̑нїи чл҃ци крѣп'ко прѣпоа́
сав'ше чрѣсла̀ своа̀. и҆ бра́нь прїе̑
м'ше на про́тив'наго. и҆ побѣди
в'ше е҆го пакы̀ въни́доше въ прѣ́
вою̀ поро́доу. и҆ н҃нꙗ хо́теть ѹ҆
краси́вше се дѣлы̀ до́брыми вла́
сть бо́гатьства̀ въ сьм҃рти нѣ̀
что̀ повръ́гоше. и҆же ско́ро ми́мо
хо́дить, и҆ минꙋѐ врѣ́менна̀ лѣ́та.
тѣ́м'же не ль́стим' се братїе не ꙗ҆́ко
бесьмр҃тны мне́ще се, прѣда́ми се
похо́темь жи́тїа се́го. и҆же бо̀ жи́
тїю се́мꙋ да̑ се тѣ̀ врагь б҃жїи бы́
ваѐть. пагꙋбѣ наноси́ть дш҃и
своеи̑. въспре́нѣмь понѣ̀ ѿ нн҃ѣ
да не ли́шим' се са́мохо́тїю сла́ви
б҃жїе. радо́сти вѣчныѐ. нѣ̀ въсте́
гнѣм' се ѿ прѣль́сты ми́ра се́го. ꙗ҆́ко
ѻ҆бѣ̀щахѡ҃ се бв҃и. поражаѐмь ст҃ыи҃
кр҃щенїемь пр҃ѣ мно́гыими послꙋ
хы си́це гл҃юще. ѿры́цаѐм се са́таны
и҆ въсѣ̑ дѣль его. сѐ же соу҃ дѣ́ла са́
танина̑. идо́лослꙋженїе. бра́то
ненави́дѣнїе. кле́вета гнѣ́во
дръжанїе. зави́сть ꙗ҆ро́сть нена
висть. ра́збои та́т'ба пїан'ство.
ѻ҆б'ꙗ̑дѣнїе ѻ҆бы́да. пѣсны̀ бѣ̀сов'
скые. пле́санїе хꙋленїе сра́мосло
вїе . вльшвенїе. дѣтогꙋблѥ́нїе гръ
дость, ль́жа. кле́твопрѣстꙋпле́
нїе. и҆ е҆́же кле́ти се б҃жїимь и҆мене̑.
а҆́ще бо̀ сии̑ дѣ́ль ѻ҆ста́нем' се. то̀ въ

зы́щемь въса́коѐ до́бродѣтели̇. ꙗ҆
ко̑ пи́шет' се. оу҆кло́ни се ѿ зла̀ и҆ съ
тво́ри добро̀. а҆́ще ѡ҆ста́нем' се ѿ
сїи̑ злїи̑ дѣль. тоу̑ оу҆дѡ́бь въни́
демь въ тьже̑ поро́дꙋ. что̑ бо ѥ҆
мръ́з'чае та́ковыи̑ дѣ́ль. тѣмы̀
бо̀ гнѣвь бж҃їи прихо́дить на ны̀.
нь да съвръ́шимь ѻ҆бѣто́ванїа
наша̀. ꙗ҆́же къ г҃ꙋ б҃ꙋ на́шемꙋ. лю
бѣще ѥ҆го въсѣ́мь ср҃цемь и҆ въсею̀
мы́слию своею̀. бли́жнꙗго своего̀
ꙗ҆́ко са̑ се́бе. бра́толю́бїемь цъ́в'те
ще. стра́н'нолю́бїемь свѣ́теще сѐ. да́
въни́демь ра̑ующе се въ без'коньчнꙋю
радо̑. въ безсьмр҃тныи жи́воть. и҆
въ неи҆зре̑ннꙋю кра́сотꙋ. е҆ю̑же желаѐ
блж҃еныи а҆пл҃ь ма́р'ко. по̑ви́гнꙋ се
жи́тїа се́го сла́сти попра́ти. бѡ́
гатьство свое. ра̑за ни́щїимь, и҆
по̑ви́гнꙋ се въ вѣчнаа жи́лища. хв҃а
гла́са съ ра́достїю послꙋшающе.
ꙗ҆́коже ре̑ възы́вае ны къ се́бѣ, не
оу҆бои́те се ѿ оу҆бы́вающи тѣ́ло.
д҃ши же не мо́гꙋщи̑ что̑ сътво́ри
ти. нь па́че оу҆бои́те се и҆мꙋщаго
власть по ꙋбїенїи въврѣ́щи въ гее
нꙋ. тѣм'же бра́тїа, ка̀а пол'за ѥ҆,
а҆́ще въ̑ ми́рь прїѡ҆брѣщемь а҆ д҃шꙋ
погꙋбимь, и҆ли ѡ҆тьщетыи̑, чи́
мь и҆скꙋпимь д҃шꙋ ѿ моу҆кы. а҆́ще
з̑е не ѡ҆ста́нем' се зла̀ и҆ покаѐм' се.
и҆ли ни́щїимь подамо̀. нь̑ поть
щим' се ѿ се́лѣ въни́ти тѣ́снымы̀
вра́ты въ вѣч'нꙋю жи́знь. си̑рѣ въ

ӟрьжанїемь, и҆ пощенїемь не тѣкмо ѿ брашна. нь и ѿ пїтиа възрьжеще се. и҆ ѿ въсакого грѣха бѣгаи гѹбеща дш҃ѹ твою. и потоми пл҃ъ своѝ х҃а ради. ӕко же потрьпѣ ст҃ы а҆пл҃ь марко въсакые мѹкы и поноснѹю съмрть х҃а ра҇ сн҃а бж҃їа. паче сїанїе слн҃чнаго въ паметь є҆го дивнаа чюдеса. и҆сцѣленїа сътвараеⷮ г҃ь б҃ь нⷲа. иже во вѣрою чьтеть паметь ст҃го а҆пл҃а марка. и҆ тьи ѿ грѣ и҆збавлѣет'се. и҆ ѿ въсакыѐ напасты и҆збѹдеть. томѹ ѹ҆бо порев'нѹимь братїе. такѐжеⷤ дѣла добраа сътвори҇. и҆ тьже чл҃кь бѣ ӕко и҆ мы. нь въсакѹ злобѹ възненавидѣ, а҆ бж҃їю волю сътвори юже и҆ мы потьщим' се сътворити. да бѹдемь сн҃ове свѣта и҆ причеⷭ҇ныци црⷭ҇твїа є҆го: ~

XVI.

Поученіе на память перенесенія мощей св. Николая.

Немного паралелныхъ мѣстъ можно подобрать къ этому поученію. *Первые грѣхи* (строка 16) встрѣчаемъ и въ другихъ словахъ; бꙋдемь истинны[1] хр҃тїане а не имени тъчїю, встрѣчаемъ и въ словѣ на пятидесятницу: не тьчию словомь хр҃тиꙗне нарем҃се (VIII, стрк. 70). Слова: вѣн҆ци вѣн҆чавае свѣтлыми ст҃ые свое, напоминаютъ слова изъ его поученія на память Севаст. мучениковъ; и на конецъ слова: прїидѣте бл҃венїи ѡц҃а моего встрѣчаются нѣсколько разъ.

Въ этомъ словѣ есть одно мѣсто напоминающее нар. пословицу: и прострѣмь (роуцѣ) въ добрѣ поданїе. не ѡвче подающе а волы ѿемлюще, не де҃торо ѿем҆ше а едино ѿ два дав҆ше.

л. 82 б. Въ тьже дн҃ь (9 мая) сло́во ѿ д҃шевнѣи пол҆зѣ·:~

Побаеть на҃ бра́тїе въ кр҃а́цѣмь се́
мь вѣ́цѣ. о҆ своемь попе́щи се сп҃е
нїи. и҆ побои́м се своего вл҃кы. на
дѣюще се о҆н҃ѣ неизгла҃ныи бл҃венїи
и҆ нб҃наго жи́тїа съ а҆гг҃льскыи бм҃ь.
сла́вы же ѡ҆ное неизгла҃н҆ные. и҆ чръ
то́га ѡ҆но́го свѣ́тлаго. въ нем҆же же́
ны цр҃ко́вныи. съ ѡ҆ц҃емь и҆ съ ст҃ы
д҃хѡ прѣбы́ваеть. и҆ но́сень бы́вае.
нерожденїемь. и҆м҆же послꙋшахѡ
что въпїють е҆ѵ҃листы. понѣ а҆
ще ѕ҃ѣ ны ѥ послꙋшати и҆ тво́рити.

и҆ что̀ ли гл҃ѥ́ть а҆пⷭ҇ль па́вль. да спѣ
шимь че́сто къ цр҃квы. пла́чим' се
и҆ каим' се о̀ пръвый грѣ́сѣ. мл҃им
же се да не въ пръ́вїе въпа́дѣмь.
не вѣми̇ кѡгⷣа прїпадꙋ́ть тъмы̀
пла́менитыи а҆гг҃лы. дш҃е на́ше
хо́теще и҆зети. нико́лиже добро̀
сътвор'шꙋ. бꙋ́демь бг҃ꙋ оу҆го́дни
ци. чл҃кѡ̑ сла̑ци ѡ҆ста́вимь на́ зе
мли доброю́ паме́ть прїстꙋ́пимь
добрѣ на нб҃са. бꙋ́демь исти'ны'
хрⷭ҇тїа̀не, а҆ не и҆мени тъ́чїю. да́
и҆мь въсе тѣ́ло бг҃оу. ѿе̑м'ше ѿ дїа́во
ла. гла́вꙋю же пръвое тлъ́цѣмь прⷣѣ
нимь. а҆ не покы́ваимь ею̀ на бра́тїю
свою̀ ѻ҆́чима слъ́зы то́чимь прѣ̑
нимь. а҆ не скврънима на чю́жꙋ
добрꙋ́тꙋ възы́ра́имь. рꙋцѣ прпⷣобно
възⷣвыжемь къ немоу̀. и҆ простре́
мь въ до́брѣ поданїе. не ѡ҆вче пода
юще а҆ во́лы ѿемлюще. не дⷭ҇торо
ѡ҆ⷭ҇е̑м'ше а҆ е҆дино ѿ двѧ̀ дав'ше. и҆ь
и оу҆тро́бꙋ възрⷣьжающе ѿ вели́кы̀
бра́шнь· срⷣцемь сте́нꙋще. дш҃ею
оу҆ми́лѧ̑юще се. и҆ колѣ́нѣ че́сто
прѣкла́нѧ̑ющи въ мл҃твѣ. нѡ́га
ма те́кꙋще въ цр҃кѡ́вь. ꙗ҆ко пе́тръ
и҆ї҆ѡⷣннь на грѡ́бь гн҃ь. и҆ съ тѣ́ма прї
честим' се цⷭ҇рⷭ҇твїю нб҃номꙋ. въ свѣ́
тлїи ѡ҆нь дн҃ь. е҆гда прїи́деть пра́
веднїи соу҆дїа на ѡ҆бла̀цѣ. носи́мь
ѡ҆гнь́ныими а҆гг҃лы вѣн'ци вѣн'ча
ва̀е свѣ́тлыми ст҃ы́е свое. а҆ грѣ
шнїе пла́менемь ѡ҆гньны́имь па́

лє. ѻ҆бли́чаѥ глъбини срьдєчныѥ̀. видѣнїємь моу҆дрости своєѥ̀. Ѿлꙋчаѥ̀ мт҃ри Ѿ дъщєрь. и Ѿ ѻ҆ц҃а сн҃ы. и бра́тїю Ѿ бра́тїи, и мꙋжє Ѿ жє́нь, и҆ съ проста въсакоѥ̀ ѥ҆зы́чьство Ѿлꙋчити ꙗ҆ко козлє́та Ѿ а҆г'ньць то́гд҃а жало́стїю въспла́чєт' сє въса́ка дш҃а. гл҃ѭдь ѹ҆пꙋстив'шє покаа́нїє. Ѿ вѣ щаѥ҆ть пра́вє҃ныє сꙋ́дї҃а. и҆́жє вы҃ мно́го тръпѣ̑. и҆дѣ́тє Ѿ мєнє проклє́тии въ ѡ҆гнь вѣч'ныи. и҆ пакы̀ рє҃ть, прїидѣтє бл҃вє́нїи ѡ҆́ц҃а моє́го. прї имѣтє ѹ҆гото́ван'ноѥ̀ ва҃ цр҃тво. Ѿ съста́влєнїа ми́ра сє́го. є҆го҃ боу́ди въсѣ҃ на҃ полоу́чити. за мл҃твѣ ст҃ыє бц҃є и҆ въсѣ ст҃ы а҆ми҃·:~

XVIII.

Поученіе на Преображеніе.

Это ужъ извѣстное слово еп. Климента печатается еще разъ что оно сербское и что въ немъ есть нѣсколько исправленій русскаго напечатаннаго текста.

л. 125 б. **Мца то ·ѕ· поучениѥ Климента на прѣображениѥ гнѥ.**

Послȣшайте братиѥ дне сего чтнаго, каковаа бь нь ѥвише се. въ сии же братиѥ днь гь нашь ис хс. своимь оученикѡмь ѿкры славȣ своего бжтва. власть сȣщȣю на живыи и мртвы и показа. мнозѣмь во чюдесемь ѿ нѥго, не имѣхȣ ѥмȣ вѣры каме посрѣчное племе жидов'ское. нь глахȣ аще вы се биль, или снь бжии то не бы закона мωусеωва разрȣшивь попраль. его вѣхѡ ѿ ба приѥли. нь против'никь законȣ ѥ. и пакы чюдеса видеще ѿ него. ѡви глаахȣ ѣко илиа, дрȣзии же ѣко мωуси ѥ. или ѥдинь ѿ древны въста пррокь. да того ради оученици съмоущахȣ си оумь. вѣхȣ бо ѣко илии на нбо възыде. нь не вѣ

тꙋ веселїа и радости насладим' се. семꙋ бо връховномꙋ апл҃ꙋ да҃ г҃ь гл҃е. се азь даю тебѣ р҃е ключе цр҃тві͏ⷨ н҃бнаго. да егоже свежиши на земли бꙋдеть свезань на н҃бсе. его же ли разрѣшиши на земли. бꙋдеть разрѣшень на н҃бсе. томꙋ нн҃ѣ приподе братїе просеще разрѣшенїе, вѣрою и любовїю чистою и независтноꙋ. дѣлы добрыміи ѹкрашьше се. мл҃тинею и постѡ очищьше се. нищиⷨ милꙋюще. да и сами ѿ б҃а мл҃ть ѹлꙋчимь. странніе прїемлюще. жедные напаяюще. тѣми бо ѿвръзаеть се цр҃тво н҃бное, и грѣси ѿдают се. тѣм'же не мозѣмь и прѣзрѣти. тѣ бо роді дано е имѣнїе. да и ѹбоѣ насити и въ свои домь доведемь я. въ нюже бо мѣрꙋ мѣрите възмѣрит' се ва҃ глеть г҃ь. да добро е братїе житїимь. непороч'нии скон'чати сїи. нежели злѡ вѣч'нꙋю мꙋкꙋ прїети. прїити бо имать сн҃ь бж҃їи г҃ь на҃ іс х҃с. сꙋдити живии и мрът'вїиъ, и въздати комꙋждо по дѣломь его. емꙋже слава въ вѣкы амин·: ~

шего ради сг҃енїе. да ва́шею пи́щею
вѣч'наго вы̀ насыщꙋ бра́шна. и къ
хꙋдые мѣ́сто ры́зы. е҆́же пода́сте
нищїимь, въ нетлѣн'ноую о҆дежꙋ
о҆блѣ́коу вы̀. се̑же слы́шеще бра́тїе.
не о҆теготите срц҃ь ва́ши къ ма́ло
мо́щныимь. не тѣм' бо̀ даѐмь, нь
самомꙋ х҃оу б҃ꙋ нашемоу̀. ѿ ни́го же
чающе мл҃ти потьщи́м' се на пока
анїе. не вѣ́ми бо̀ кѡгда прїи́деть
ча҃ съмр҃тныи. а҆́ще ѡ҆брѣщет' ны
съмр҃ть въ зло́бѣ без' покаанїе. то̀
въскоую̀ бꙋдемь исхы́щени. оу҆́же
бо̀ не бꙋдеть длъ́зѣ каа́ти се. ни́
ма́ломѡ́щ'ныи́мь помо́щи. ни за
повѣди съблю́сти. да того радѝ
потьщим' се прѣ҃же съмр҃тнаго врѣ
мене. тог'да го́тови о҆брѣ́сти се
чи́сты мл҃ти́вїи. да и́ къ на҃ ре҃ть і҃сь
бл҃гыи ра́бе и҆ вѣр'нїи въ ма́лѣ ми вѣ
р'нь на҃ мнѡ́гыми те поста́влю. въ
нидѝ въ ра́до҃ г҃а своѐго·: ~

хꙋ ѐда тъ̀ ѥ҆ съшль пакы́. въ и́нь.
ѡ҆бра́зь ѡ҆бльк' се. и в҃ѣхꙋ мѡѷсеа
законодав'ца. прѣ҃же почив'ша
го. таковꙋ же невѣрію и҆ рас'при
сꙋщи въ ны̀. потрѣбно ѥ҆ ѥ҆мꙋ по
казати сла́вꙋ бж҃ства своѐго ѹ҆че
никѡ҃ си̇. да и́ ти̇ не съмꙋщаѐт' се.
да то́го ра́ди възы́де на гѡ́рꙋ Ѳа́
вѡ́р'скꙋю. поѐмь съ со́бою пе́тра
и҆а́кова и҆ і҆ѡа́нна. и҆звѣ́стно и҆
тво́ре ꙗ҆ко сн҃ь бж҃їи ѥ҆. да́ не съ
мꙋщаѐт' се помы́шлꙗюще сꙋет'наа.
ꙗ҆ко възы́де на гѡ́рꙋ просвѣ́ти се
ли́цѐ ѐго ꙗ҆ко сл҃нце. ры́зы ѐго бы́
ше бѣ́ли ꙗ҆ко свѣ҃. а҆бїе ꙗ҆ви́ста се
и́мь мѡѷси̇ и҆ и҆лїа. съ х҃омь бесѣ
дꙋюще. ѡ҆вїи стр҃ти провъзвѣ́
щаю́ть. ꙗ҆же хо́тѣше на҃ ради прѣ
тръ́пѣти. а̀ дрꙋгыи ѻ҆ зако́нѣ ꙗ҆
и҆мь да́ль бѣ̀ прѣ҃же въплъ́щенїе.
са́мь г҃ь свои́мь пръстѡ̀ напи́савь
ѐго́же не хра́неще са́мого за́коно,
дав'ца хотѣще ѹ҆бы́ти. видѣв'
ше ѹ҆чени́ци сла́вꙋ бж҃твꙋю ѐго.
падо́ше ни́ць не мого́ше зрѣ̀ти на́
свѣ́ть ли́ца ѐго. и҆ бы̀ съ нб҃е гл҃а́
гл҃ющь. сѣ̀и ѥ҆ сн҃ь мои̇ възлюблѥ́
нныи то́го послꙋша́ите. то́го
гла́са̀ и҆ мы̀ слы́шав'ше бра́тїе не
лѣним'се. нь хра́нимь заповѣ́
ди ѐго. рѐ г҃ь сы̀и заповѣдаю ва̀ъ
да лю́бите дрꙋгь дрꙋга. ꙗ҆коже
азь възлюбы̀ вы̀, ва҃ ради̇ въплъти̇ с
ал'чьнь и҆ жед'нь бы̀ и҆ на́гь. жеже ва́

шего ради сп҃енїе. да ва́шею пи́щею
вѣч'наго вы̀ насыщꙋ бра́шна. и въ
хꙋдые мѣ́сто ры́зы. е҆́же пода́сте
нищїимь, въ нетлѣн'ноую о҆де́жꙋ
о҆блѣ́коу вы̀. се̑же слы́шеще бра́тїе.
не о҆теготите срц҃ь ва́ши къ ма́ло
мо́щныимь. не тѣм' бо̀ дае̑мь, нь
самомꙋ х҃оу б҃ꙋ нашемоу̀. ѿ нѥ́го же
чающе мл҃ти потьщи́м' се на пока
анїе. не вѣ́ми бо̀ кѡгда прїи́деть
ча̑ съмр҃тныи. а҆́ще ѡ҆брѣщет' ны
съмр҃ть въ зло́бѣ без' покаанїе. то̀
въскоую̀ бꙋдемь исхы́щени. оу҆́же
бо̀ не бꙋдеть длъ́ѕѣ каа́ти се. ни́
ма́ломѡ́щ'ныи́мь помо́щи. ни за
повѣди съблю́сти. да того ради̑
потьщим' се прѣ̑же съмр҃тнаго врѣ
мене. тог'да го́тови о҆брѣ́сти се
чи́сты мл҃ти́вїи. да и́ къ на̑ ре̑ть і҃сь
бл҃гыи ра́бе и̑ вѣр'нїи въ ма́лѣ ми вѣ
р'нь на̑ мнѡ́гыми те поста́влю. въ
нидѝ въ ра́до̑ г҃а своего·: ~

XIX.

Поученіе на успеніе Богородицы.

Въ Православномъ Собесѣдникѣ 1881 г. пресвящ. Антоній напечаталъ похвалу еп. Климента на Успеніе Богородицы, которая совсѣмъ отличается отъ нашей. Что и наша принадлежитъ Клименту видно изъ слѣдующаго.

Начало самое обыкновенное въ словахъ Климентовыхъ.

стрк. 16.

та бо ꙗви се обыдиминимь помощь'ница скръбѣщїимъ ѹтѣшенїе, болѣщїй исцѣлител'ница, правовѣр'ный ѹтеръжение, ап҃лѡмь похвала, м҃ченикѡ крѣп҃ос ст҃лиемь нетлѣн'ныи вѣньць.

См. подобное мѣсто о Христѣ III, 244, V 30 и похв. I. Крест. 388.

Слова: припадѣмъ къ цр҃кві ѥи чт҃но творяще пра҃зникъ ѥи съ похвалою и радостїю стран'ныѥ и нищїе въ дѡ҃ свои прїемлюще, миръ любовь меж҃ꙋ собою имѣюще тѣлеса и дш҃ꙋ свою ѡчищающе ѿ грѣха и тако приступающе пр҃чтомꙋ тѣлꙋ б҃жїю, самыя обыкновенныя встрѣчающаяся въ его словахъ.

л. 134 а. М҃ца то҃ ·еі· поученїе на прѣстáвленїе прѣс҃тыѥ вл҃чце нáше б҃це.

Дн҃ь брáтїе м҃ти г҃а нашегò прѣстá вльши се ѿ жúтїа сегò, въ вы́шнеѥ цр҃тво. и҆ въ о҆бы́тѣль вѣч'нꙋю

въселѥ́ет' се. въ радѡ́сть вѣ́ч'ноую,
въ веселїе неизгла́нное. ѥмо́же жела
ють а́гглы приник'ноути. днь прѣ
дѣдоу а́дамоу в'ноука и госпо́жа въ
вѣ́ч'наа жили́ща въхо́дить. днь
свобажает' се прѣдавнїаа клетва.
соущаа на естествѣ члчьсцѣ. днь его
хоул'ныи жидове посра́мише се влци
бци на нбо въз'шьши мтив'ни
млитвою ѥко слнце озараеть мира.
сла́вою чтною правовѣр'ные вѣн'
чающи. иже ю исповѣдають въ и
стиноу бжїю мтрь. та бо ѥви се
обидиминмь помощ'ница. скрь
бѧщїимь оутѣшенїе. болѣщїи
ицѣли́тел'ница. пра́вовѣр'ныи
оутвръжденїе. апломь похвала,
моуникѡ крѣпо. стлемь нетлѣ
н'ныи вѣньць. К'то братїа стѣи
гпжи бжїи мтери въсѣмь срцемъ
и въсѣю дшею да припа́дѣмь къ
цркви ѥе. чтно творещe пра́зни
кь ѥе съ похва́лою и радо́стїю. стра́
н'ные и ни́щїе въ дѡ свои прїемлю
ще.
мирь любовь междоу со́бою имѣю́ще.
тѣлеса и дшоу свою ѡчи́щающе ѿ грѣ
ха и та́ко приступающе прѣчтомоу
тѣлоу бжїю. иже чтными и непо
рочными съврьшени дѣли до́бры
ми. а не ѥко їоуда зло́бою и неси
т'ствѡ ослѣпль се пристоупникъ
прѣстѣи и стра́шнѣи бжїи тра́пе
зѣ. и недо́инь сии зло́бою таковы

таи́ни. а҆бїе въмѣ́сти се въ нь҆
са́тана. и҆ въ бл҃венїе мѣ́сто кле́
твꙋ прїѡ҆брѣ́те си. нь҆ мы҆ бра́тїе
не мозѣ́мь та́цїи бы́ти. нь бꙋде҆
бг҃ѡ́люб'ци. бж҃їе ра́бы въ чь́сти
и҆мꙋще. тѣ бо̀ рꙋками бж҃їю бл҃гть,
и҆ кр҃щенїе прїе҆млемь. ѿ тѣ ст҃ое
тѣ́ло х҃во възы́маемь. тѣ мѡ́
л'бами грѣхѡ́вь и҆зба́влѣем' се. ты҆
бо̀ мл҃ет' се б҃ꙋ за хр҃тїа́ны и за въс[ѣ?]
ми́ра. тѣ ра́ди съхо́дить дх҃ъ ст҃ыи
ѿ ба҃ на҃ прино́симꙋю про́сфорꙋ с[т҃ꙋю?]
и҆ прѣтвараѐть тѣлѡ́мь бж҃їимь.
и҆ ви́но ст҃о́е кръвїю х҃вою лю́демь
въ ѻ҆ставлѥ́нїе грѣхѡ҃. да по҃б'но ѥ҆
та́ковїе и҆мѣти въ чь́сть. ти҆ бо̀
въ а҆гг҃ль мѣ́сто на земли̇ оу҆стро́е
нїе мл҃твьници. ти҆ бо б'деть ѻ҆ д҃ша҆
наши҆. ꙗ҆ко сло́во въз҃ати хо́теще
ѻ҆ д҃ша҆ наши҆, прѣ҆ і҃ ꙋ҆ х҃омь бл҃мь на́ши҆ ·:~

XX.

Поученіе о мытари и фарисеи.

Начиная съ л. 148 должно быть до конца въ нашей рукописи были слова и поученія въ дни великаго поста. Къ сожаленію сохранилось только начало, отъ недѣли мытаря и фарисея до нед. сырной, содержащее девять словъ изъ которыхъ пять по всей вѣроятности принадлежатъ Клименту.

Что это слово принадлежитъ ему заключаю изъ слѣдующихъ словъ, въ разныхъ варіантахъ не разъ попадающихъ въ другихъ словахъ: на покаанїе ѿвръземь фарисеиское срⷣце и очистимь себѣ мытар'скꙋю дш҃ꙋ; ... мл҃тва съ смѣренїемь ....брани раздрꙋшꙋ... бѣсы прог'на нб҃ные двери ѿвръзе, оузы съмрьтные прѣтръже, ꙗзви исцѣли... и въсе съпроста ѿеть и въ црⷭ҇тво въведе; .... аще бо и тъмами грѣхы имаемь то смѣренїемь потрѣбымь и҆ братолюбїемь очисти҆ и҆ мл҃твою приближим'се къ самомꙋ влⷣцѣ бꙋ, ꙗкоже самь реⷱ҇ не прїидо҆ правеⷣный призвати нь грѣшны҆ на покаанїе (см. VIII 54).

л. 151 а. Въ тъжⷣе днь поꙋченїе в'торо
ѡ мы́тары и҆ фарисе́и ·: ⁘

Послꙋшаи́мь бра́тїе сїю прит'чю
о фарисе́и и҆ ми́тары. ꙗ҆коже оу҆
бо̀ фары́сеи вы́сокоꙋмїе́мь ниспа́
де. и҆ въсꙋ пръвою мл҃твꙋ потрѣби гръ
достїю. мы́тар' же смѣренїемь о҆
прав'данїе прїѐ. тѣ҆ и҆ мы̀ добрѣи́
шїи бꙋде́мь. мы́тар'скыи на по
каанїе ѿвръземь фарисе́иское срⷣце.

и҆ ѻ҆чи́стимь себѣ мытар'скꙋю д҃шꙋ.
срⷣце бо са́мо се показꙋе́ть въ на҃ фа́
рисеи. д҃ша мы́тарь, срⷣьчнаа бо́ гръ
дость и вы́сокоѹ҆мїе. погꙋбла
е҆ть д҃шевнꙋю добродѣ́тель. два̀
бо̀ съпоста́та си̑ е҆́ста въ на҃'. срⷣце
и д҃ша. ꙗ҆́же не д҃а́ въ на҃ срⷣце д҃ши.
ни́ понѣ єдїного гла́са чи́ста въс
пꙋстити къ б҃ꙋ смѣ́ренїемь. нь
вели́чанїемь запи́нае́ть е҆́и. да ѻ҆
семь разꙋмѣвающе. ѿвръ́зѣмь
ѿ себѣ вели́чаваго фарисе́а срⷣце.
и҆ въспрїимѣ́мь добраа́го мы́тара̀
мл҃твꙋ. є҆́же ре́щи б҃е ѻ҆цѣсти мѐ
грѣш'ника. тьи̑ бо̀ ѥ҆ вра́гꙋ ѻ҆́стрѣ
тение и҆ грѣхꙋ потрѣбленїе. д҃ши
сп҃сенїе си́м' бо̀ вл҃кꙋ б҃а своего въ
злю́бы. мл҃тва съ смѣ́ренїемь си́лꙋ
ѡ҆гн'ьнꙋю ѹ҆гаси̑. гнѣвь ль́вѡ̑ ꙋ҆кроти.
бра́ни разⷣрꙋши. и҆ тва́ри ѹ҆толы̀.
стоу҆день ѿе́ть. и҆ бѣси прог'на
нб҃ные две́ри ѿвръзе. ѹ҆зы съмрь́
тные прѣтръже. ꙗ҆зви и҆сцѣли.
ѡ҆р'гани ѿсѣ́че. и҆ гра́ды колѣ́баю
ще се ѹ҆ста́ви и҆ въсѐ съпро́ста ѿ
е҆ть и҆ въ цр҃тво въве́де. тѣ̑ ѿвръзѣ̑
вели́чанїе. и҆ въспрїи́мемь смѣренїе.
потрѣ́бимь гръдо́сть и҆ съкрꙋшимь
срⷣъчнꙋ съвѣ́сть. подражающе
пр҃рка. и҆з гль́быни д҃шев'ные възва̑
к тебѣ г҃и. и҆ никто̑ же ѿвръзаи ѹ҆
сть свои̑ съ стꙋ́дѡ̑ и҆ въспрїи́меть
бл҃гаа. вы́сокоѹ҆мїемь низлагае́т' се
прав'да. смѣренїем'же потрѣбла̑

ѥт' се грѣ҃. ӑще бо̀ и тъмамы̑ грѣхы ѥ҆маѐмь. то̀ смѣ́ренїемъ потрѣбымь и҃. и҆ бра́толюбїѐмь ӧ҆чи́сти́ и҃. мл҃твою приблы́жим' се, къ са́момꙋ влцѣ бꙋ҃. ꙗ҆коже са́мь рє҃. не прїидоѡ҃ праве҃ный призва́ти. нь҆ грѣшны҃ на покаанїе. призӥваѐт' же въсѣмь ср҃цемь каю́щаго̀ се. ѥ҆же бꙋди на҃ сътво́рити и҆ та́ко въса̀чьскаа. въспрнѐти зр҃авїе и сп҃енїе. и҆ стати на сꙋди́щи хв҃ѣ непостид'ный҃. и҆ ꙋ҆чити 1) блг҃аа живо́та вѣчнаго. ӧ҆ х҃ѣ і҆с҃ѣ г҃и нашемь, ѥ҆мꙋже сла́ва въ вѣкы̀ а҆минь ⁘ ~

1) сулоучити?

XXI.

Поученіе о блудномъ сынѣ.

Цѣлый типъ и композиція этого поученія на столько напоминаютъ на сочиненія Климента что можно безъ сомнѣнія предположить что оно принадлежитъ ему. Кромѣ того есть нѣсколько обыкновенныхъ выраженій его:

22:	IV, 102:
нь б҃ь ѿць щедротамь не прѣзрить своего създанїе нь ожидаеть нашего с҃пенїе.	не трьпѣ зрѣти своѥ сьз҃ани͛ въ толико зло вьп҃аша се
31:	**III, 197:**
сїи д҃ни постныѥ съ радостїю приносе покаанїе	вь ч҃тотѣ прѣбывающе прѣпроводите сиѥ д҃ни п҃ониѥ
40:	**III: 242:**
оубѹ҃ди с҃рце на оумиленїе	оубоудим͛ се кь за҃пвѣдемь б҃жиıамь.

и т. д.

л. 155 об. **Въ тъ́ж҃е д҃нь поѹченїе о бл҃ѹ҃нѣ с҃нѹ:** ~

Слы́шите възлю́бленнїи б҃жїю притчю. и҆ нави́кнѣмь добро́ тво́рити во́лы є҆го. ко́лика ч҃лко люб͛ца и҆мамы̀ г҃а. ѿ҃ца щє́драго

въса́ тво́рещаго на ѹ҆строе̑нїе на́ше
го ра́ди сп҃енїа. и҆мѣю́щомꙋ два̑ сн҃а
правед'никы и҆ грѣш'никы. въсѣ̑
даю́щаго рав'но бога́тьство. кр҃ще
нїе и҆ покаанїе є҆ѵ҃л'ское ѹ҆ченїе. ѿ
ны̑ же мы̑ ꙗ҆ко ю҆ныи сн҃ь ѿхо́димь
на стра̀нꙋ да́лече слы́шанїе стыи̑
цр҃ковь. и҆ расто́чеваемо доброе̑ бо́
гатьство бж҃їе. жи́вꙋще блꙋд'но
и҆ въспрїи́мемь гра́дь бж҃їи̑ слове̑
и ст҃го причестїа въ лю́бодѣанїи.
и прѣлю́бодѣанїи. жи́вꙋще и҆ расто
чеваемь дан'нꙋѵ на̑ ѿ б҃а бл҃гть.
злыи́ми дѣлы̀ и҆ похо́т'ми грѣхѡ́
вныими. та́ко бо ѥ҆ грѣ̑ и҆же въ ма
лѣ ѻ҆б'ве̑лить. и҆ въ вѣкы̀ ѻ҆сꙋди̑.
въ ма́лѣ въз'ве̑лить. и҆ въ вѣкы
мꙋчи́ть. нь҆ б҃ь ѿц҃ь щедро́тамь
не прѣзри́ть своѐ създанїе. нь҆ ѻ҆
жидаѐть на́шего сп҃енїе. не хо́ще̑
бо̀ нико́мꙋ рабо́тати дїа́волꙋ,
нь҆ въсѣмь сп҃сенїа хо́щеть. оу҆
че на̑ сїими бж҃твними прїт'ча
ми. да никто̑же ѿчаѐт' се своѐ
го сп҃енїа. а҆́ще тъмами что̑ зла̑
и҆маѐть нь҆ при́текаѐть въ сп҃е
нїе. сїи̑ дн҃и по́стныѥ. съ ра́до
стїю при́носе покаа́нїе. на̑ бо̀ ра̑ді
и҆ са́мь м҃ дн҃їи пости се. ѻ҆бра́зь
на́мь даѐ на ѻ҆чи́щенїе грѣхѡ́вь.
тѣмь оу҆бо̀ ѻ҆ста́немсе злыи̑ си̑
дѣ́ль. и възы́щемь ѻ҆ц҃а того ще́
драго и҆ мл҃тиваго. въсѣ́мь ра́
вно наре́кль се ѥ҆. и въсѣмь рав'но

мл҃ть подаѐть прибѣга́ющимь
къ немꙋ и҆ та́ко слы́шеще оу҆бꙋди̑
ср҃це на оу҆ми́ленїе. и҆ д҃шꙋ на пока
анїе, пролѣ́имь слъ́зи ꙗ҆ко древ'на̀
бл҃ꙋница. бїѐмь въ пръ́си ꙗ҆ко мы́
тарь. възьпїимь гл҃юще ꙗ҆ко бл҃ꙋ
нїи сн҃ь. о҆ч҃е съгрѣ́ши на н҃бо́ пр҃ѣ
то́бою. позо́рища ни́ послꙋшьс
твꙋю. и҆грища кры́чють, събо́
рища зла̀ послꙋшьствоуѐть. блꙋ
жденїе о҆бли́чають. нѣ́смь до́инь
нарещи сѐ сн҃ь твои̑. не смѣю̀ бо̀
нечи́стыима на́ чистїе зрѣти̑
о҆чи́ма. на ст҃ыи̑ ст҃аа, и не смѣю
скврьни сыи̑. къ бескврьнѣи твое'
тра́пезѣ пристоу́пити. нь̑ по
неже ѿженеть мене ѿ твоѐго
дво́ра̑ ст҃ые цр҃квы. и҆ тако ꙋ҆слы́
шимь гл҃юща. о҆блѣ́цѣте въ пръ
вою о҆де́жꙋ. ѿ д҃ха ѡ҆гн'ьнаго ꙋ҆
тво́ренꙋ. въ неиже праве̑нїи сїа
ють. є҆́же ѥ҆ в'торое кр҃щенїе по
каанїе. пръстѣ́нь на рꙋцѣ печа́
ть ст҃го д҃ха. є҆ю̀ же а҆пл҃ы дꙋхы̀
прогнаше. и҆ сапо́гы на но́ѕѣ є҆ѵ҃
л'ское оу҆ченїе. да попе́рꙋть змї
ѐвꙋ гла́вꙋ. заколи́те и҆мь тельць
оу҆пита́нныи. прѣчс҃тааго ѿ прѣ
чс҃тыи̑. зака́лаѐмаа неꙋ҆ми́раѐма.
да съ въсѣми вѣр'ными̑ въвс҃ле
т' се. кыи̑ рабѡ̑ гл҃ѥть. къ а҆р'хїе
реѡ̑ и҆ є҆реѡ́мь. ѡ҆ вели́каа мл҃ть
и҆ неи҆зрѐн'ное мл҃рдїе. на н'же не смѣ
ють чи́ны а҆гг҃льсцїи зрѣти. то́го

на҃ закáлаѐть. ѐже не смѣю́ть съ
глéдати мнѡ́гоо҆чи́тии. тóго на҃
на жрътвꙋ да҃. ꙗ҆дома и҆ неи́зѣдома.
тóго рáди ѻ҆стáвимь вражꙋ̀ котóрꙋ
зáвисть. и въсà злà дѣ́ла. и҆ съ лю
бовїю и҆ смѣ́ренїемь прѣхóдещи҃ъ
нáмь ст҃ые дн҃ы пóстные. и҆ про
вóдимь чи́стыи и҆ непóрочнї. и҆
пристꙋпимь къ стѣи и҆ непорочнѣ̀
трапéзѣ. тел'ца ꙋ҆питѣн'наго,
а҆гнь'ца непороч'на г҃а і҆ꙋ҃ х҃а. дав'ша
го се за вс҃ми́рь на закóленїе. ѐго҃
ꙗ҆д'ше въсѝ ст҃ыи. почи́ваю́ть въ
цр҃твїи нб҃нѣмь. съ ними́ же бꙋдѝ
нáмь причéстныкѡ҃ бы́ти. ѻ҆ х҃ѣ
і҃сѣ г҃и нáшемь. ѐмꙋ҃ слáва въ вѣкы, а҆ми҃:

XXII.

Поученіе въ нед. мясопустную.

И это слово совершенно подходитъ къ сочиненіямъ Климента. Вотъ нѣсколько обыкновенныхъ его выраженій встрѣчающихся очень часто: ожидае нашего спⷭ҇енїа приⷣде на землю и въ плⷭ҇ь нашꙋ облѣче се;... того раⷣⷣ сїе дн҃ы постные на очищенїе грѣхѡвь положи;... бⷣдѣнїемь и мл҃твами къ б҃ꙋ приближающе се... мл҃тинꙗми дверы црⷭ҇твїа ѿвръзающе, мирь и любовь межⷣꙋ собою имѣюще;... то съ радостїю прⷣѣстанꙋть гв҃и въ страшнїи дн҃ь єг҃а прїидеть въ славѣ своеи и въси агг҃лы съ ны҃;... прїидѣте бл҃венїи etc. (стрк. 57—93). ...не лѣните се братїе, и не лъстѣте се тѣлеснаа оугодїа себѣ сътварающе, а дш҃ꙋ погꙋблꙗюще;... тѣмⷭ҇же пⷭ҇овигнѣмⷭ҇ се постѡ҃ симь, очистимь дш҃е и тѣлеса и чисти бꙋдемь до въскр҃сенїа хв҃а мирь и любовь межⷣꙋ собою имꙋще... и т. д.

л. 158 а. Поꙋченїе въ нⷣелю ме́сопꙋстⷭ҇нꙋ ·:·

Сⷣе приближи се бра́тїе врѣме по
каанїе. сⷣе же настаю́ть дн҃їи ѻ҆
чищенїа. сїа бо̀ сло́веса стра́шⷭ҇на
и҆ гро̀зы и҆спльнена. и҆зри́цаѐма
ѹ҆сты бж҃їи. ѡ҆ стра́шнѣмь дн҃и
въ нⷭ҇же прїи́деть сꙋди́ти и҆ съ не
все правеⷣ̀ныи сн҃ь бж҃їи спс҃ь нашь і҃с
х҃с. и҆ въда̀ⷣ ко̀мꙋжⷣо по дѣлѡмь
ѐго. цр҃емь и҆ ѹ҆бо́гый. и҆ кне́земь

прово́дисте. и҆дѣте въ ѡг'нь вѣч'нїи
противꙋ дѣлѡ҃ ва́шимь. а҆л'чьнь
бѣ́хь не дасте ми ꙗ҆сти. жед'нь бѣ
не напои́сте ме. тогда ѿвѣща́еть
е҆мꙋ и҆ тїи ꙋбо́ѕїи. сами лиши́в'
ше се вѣ́чный бл҃гь скꙋпостїю. г҃и
ког'да те ви́дѣхѡ҃ а҆лч'на и҆ли же
дна и҆лѝ нага и҆лѝ бол'на. и҆ли стра́н
на, и҆ли въ тьмници. не послꙋжи
хѡ҃ тебѣ. ѿвѣщавь г҃ь рѣ́ть и҆мь.
пра́во гл҃ю ва҃. поне҃ не сътво́ристе
сїи́мь мало́мѡщ'ныимь братїи мое'
то҃ и мнѣ не сътво̀ристе. того ради
ѿи́дѣте ѿ мене въ ꙋгото́ванное ва҃
мѣсто̀. е҆́же себѣ̀ самы̀ ꙋгото́ва
сте. не брѣ́г'ше о҆ своѐмь сп҃енїи. тѣ҃
же ꙋ҆́же слы́шасте братїе. о҆сꙋжденїе
то҃ страш'но е҆́же прїимꙋть нечьсти
вїи. и҆ скꙋпїи и҆ немл҃тивии въ тьи҃
ча҃. иде́же не помо́жеть ѿц҃ь сн҃ѡви.
ни сн҃ь ѡц҃ꙋ ни ма́ти дъщери. ни бра҃'
бра́тꙋ, ни ра́бь госпо́динꙋ. нь҃ кьж҃о
своѐ брѣ́ме понесеть. и҆ прїимꙋть
мъз҃ꙋ проти́вꙋ дѣлѡ҃ свои́мь. то́го
ради̇̀ мл҃ю ва҃'. не лѣ́ните се бра́тїе и҆
не лъ́стѣте сѐ. тѣ́леснаа ꙋго́дїа
себѣ̀ сътва́рающе. а҆ дш҃ꙋ погꙋблꙗю́
ще. слы́шасте бо̀ ка́ковꙋ сла́вꙋ и҆ вѣ
н'цѣ прїѐмлють питав'ше нищїе.
и тѣлеса своа̀ въз҃рьжеще ѿ въса
кое сла́сти. и҆ погружающе се. тѣ҃
бо ѥ҃ ꙋго́товано цр҃тво бж҃їе. и не
чьстивый слы́шасте. и҆ страш'ное
ѡ҆соуж҃енїе и҆ мꙋкꙋ вѣч'нꙋю. тѣм' же

противꙋ дѣлѡ̑. ꙗ҆ко же раз'лꙋчаеть пастирь ѡ҆в'це ѡ҆ деснꙋю себе. сїи рⷪ҇ѣ крот'кые добрые̓. праведныкы же кротостїю своею възвеⷭ҇лив'ша се. а҆ козлица ѡ҆ шꙋю. козлица же сꙋть и҆же скврънимѝ дѣли житїа свое̓ проводеть. веснꙋе̓ще се въ пїан'ствѣ. и҆ въ в'сакоѝ неправⷣ҇ѣ, тѣм'же ѿвратить г҇ь ѿ ны̑ ѻ҆чи свои̓. и҆ поставить ѡ҆ шꙋю̓ себе. тог'да реⷱ҇ть сꙋщїимь ѡ҆ деснꙋю е҆го. прїидѣте блⷭ҇венїи ѻ҆ц҇а мо̓его наслѣдꙋите прїидѣте сн҇ѡве свѣта мое̓го и҆ црⷭ҇твїа наслⷣ҇ѣници. прїимѣте ѹ҆готован'ное вамь црⷭ҇тво нбⷭ҇ное ѿ слꙋженїа (!) мирꙋ. а҆л'каⷯ҇ бо̀ и дасте ми ꙗ҆сти. въжеⷣ҇да напои҆сте ме. нагь вѣ ѡ҆дѣасте ме и҆ прочее ꙗ҆ко въ е҆ѵ҇глїи слышасте. ѿвѣщають праведнїи е҆мꙋ гл҇юще. г҇и ког'да те види҆хѡ алч'на. илѝ жед'на и҆ли стран'на и҆ли нага̀ и҆ послꙋжихѡ тебѣ. ѿвѣщавь цр҇ь реⷱ҇ть и҆мь. право гл҇ю вамь. понеже сътвористе сїимь маломощный братии мое̓и. то̑ мнѣ сътворили е҆сте. т҇ѣ же прїимѣте ѹ҆готован'ное ваⷨ҇ црⷭ҇тво нбⷭ҇ное. видѣви млⷭ҇тивїи и҆ щедрїи и҆ стран'нопрїемце. и҆ тогда реⷱ҇ть сꙋщїимь ѡ҆ шꙋю е҆го. и҆дѣте ѿ мене немлⷭ҇тивїи. и҆дѣте ѿ мене проклети въ ѡ҆г'нь вѣчныи. ѹ҆готованнїи дїаволꙋ и҆ а҆гг҇лѡ̑ е҆го понеже скꙋпостїю и҆ нечистотою̓. и҆ лѣностїю дн҇їи свои̓

прово́дисте. и҆дѣте въ ѡг'нь вѣч'нїи
противꙋ дѣлѡ҆ ва́шимь. а҆л'чьнь
бѣ́хъ не дасте ми ꙗ҆сти. жед'нь бѣ
не напои́сте ме. тогда ѿвѣща́еть
е҆мꙋ и҆ тїи ꙋ҆бо́ѕїи. сами лиши́в'
ше се вѣ́чный бл҃гь скоꙋпостїю. г҃и
ког'да те ви́дѣхѡ҆ а҆лч'на и҆ли же
дна и҆лѝ нага и҆лѝ бол'на. и҆ли стра́н
на, и҆ли въ тьмници. не послоꙋжи
хѡ҆ тебѣ. ѿвѣщавь г҃ь рече́ть и҆мь.
пра́во гл҃ю ва҃. поне́ не сътво́ристе
сїи́мь мало́мѡщ'ныимь братїи мое'
то̀ и мнѣ не сътво̀ристе. того ради
ѿи́дѣте ѿ мене въ ꙋ҆гото́ванное ва҃
мѣсто̀. е҆́же себѣ̀ самы̀ ꙋ҆гото́ва
сте. не брѣ́г'ше о҆ своемь спе́нїи. тѣ҃
же оу҆же слы́шасте братїе. о҆сꙋжденїе
то̀ страш'но е҆́же прїимꙋть нечьсти
вїи. и҆ скꙋпїи и҆ немл҃тивии въ тьи
ча҃. иде́же не помо́жеть ѿц҃ь сн҃ѡви.
ни сн҃ь ѡц҃ꙋ ни ма́ти дъщери. ни бра҃'
бра́тꙋ, ни ра́бь госпо́динꙋ. нь кьжо
своѐ брѣ́ме понесеть. и҆ прїимꙋть
мъздꙋ проти́вꙋ дѣлѡ҃ свои́мь. то́го
радѝ мл҃ю ва҃'. не лѣ́ните се бра́тїе и҆
не лъстѣте сѐ. тѣ́леснаа ꙋ҆го́дїа
себѣ̀ сътва́рающе. а҆ дш҃ꙋ погꙋблꙗю́
ще. слы́шасте бо̀ ка́ковꙋ сла́вꙋ и҆ вѣ́
н'цѣ прїе̑млють питав'ше нищїе.
и тѣлеса своа̀ въздрьжеще ѿ въса
кое сла́сти. и҆ погрꙋжающе се. тѣ҃
бо є҆ ꙋ҆го́товано цр҃тво бж҃їе. и не
чьстивый слы́шасте. и҆ страш'ное
ѡ҆соꙋжденїе и҆ мꙋкꙋ вѣч'нꙋю. тѣм' же

по͛вигнѣм' ̏се постѡ́ сі́имь. ѻ҆чи́сти мь д͠ше и҆ тѣ́леса. и҆ чи́сти бꙋ́демь до въскр͠сені́а х͠ва. ми́рь лю́бовь межꙋ҃ сѡ́бою и҆мꙋ́ще. дх҃ѡ́ го́рещі́и мь и҆ ср͠цемь съкрꙋшені́имь мо́ле ще се ви́нꙋ. мл͛твою и҆ постѡ́ про свѣ́щающе си д͠ше и҆ тѣ́леса. ча́ю ще бж҃т'внаго жи́ті́а въз͛аніе. и҆ пришьствїа стра́ш'наго г͠а нашего сп͠са і҆у҃ х͠а·:~

XXIII.

Поученіе о св. постѣ.

По всей вѣроятности и это слово принадлежитъ Клименту. Конецъ его (блаѕи рабе и вѣрныи etc.) мы встрѣчаемъ и въ поученій на Преображеніе.

л. 161 а. **Въ тъже дн҃ь поѹченїе ст҃го васнлїа ѡ ст҃омь постѣ·:~**

Понеже ѹбо ст҃ыи по҃ гре҃ть. ꙗко҃ ѡснованїе нѣкое г҃ь полаг҃ае. ѡ прит'чи мытара҃ и фарисеа, и смѣрен ѥво сї҃мь наѹчит ны. ѡснованїе на въс҃ѣ добродѣтелїи смѣренїе.... т'се. ч҃лка два҃ вънидоста въ цр҃ковь помл҃ити се, ѥдинь фарисеи а҃ др8гыи мытарь. ѡба҃ по ѥ҃ств8 ч҃лка быста. нь҃ раз8мно имѣста н'равь. фарисеи бо ставь молеше се. х҃е хлал8 тебѣ въз҃даю. добрѣ ѹбо поче ѿ нача҃ла. нь҃ на конꙗць из гр8бы. не р҃е бо хвалоѹ ти въз҃даю. ꙗко 8клонил' ме ѥси ѿ зл҃ыи дѣль. нь ѿ себѣ исправи вь добра҃ дѣла гл҃аше. горе ѥже, и въ сѣхъ ѡс8жа҃ше. р҃е бо не сътворихъ зла҃. по тѡ҃ приложи творенїе бл҃гыи дѣль. постꙋ бо р҃е двоищи до с8боти. и дѣтин8 даю въсего имѣнїа своѥго

да а́ще та́ко е҆си почто̑ ѹ҆карае̑ши. нь
бра́тїе оуготóвим' се на прїе̑тїе ст҃го́
поста. ꙗ҆ко бо̀ кто̑ хо́те призва́ти
кне́ѕе. о҆́чистить дѡ҃ свои̑. и҆ въсѐ
въ ѡ҃мѹ оу҆го́товить. та́коже и҆
мы̑ дльжны е҆с'ми тво́рити. и҆ оу҆
гото́вимь себѣ̀ на прїе̑тїе ст҃го по
ста, и҆ съ ра́достїю прїимѣмь е҆го.
а҆ не скръбеще ни̑ оу҆нивающе. да́
въ сїе врѣ́ме о҆мы́емь грѣхы своѐ.
и҆ чт҃ни бѹде̑ въ бѹ̑щемь вѣцѣ. а҆́ще
бо̀ кто̑ не хо́щеть. о҆чи́стити се
покаа́нїемь и҆ постѡ҃. то̀ ѡ҆намо̀
и҆зг'нань бѹдеть бра́ка. ꙗ҆коже и҆
ѡ҆нь и҆же скврънн'нѹ ри́зѹ и҆мѣ́ль.
нь̑ да никто̑же ѿ на̑ и҆зг'нань бѹде̑
чрътóга, свѣзане руцѣ и҆ но́ѕѣ и҆
меѐ. нь спо̑бим' се сла́каго ѡ҆но́го
оу҆слы́шати гла́са̑. бл҃гыи ра́бе вѣр
ны̑ въ малѣ бѣ̀ вѣр'нь, на̑ мно́гыми
те поста́влю. въниди въ радо̑ [г҃а]
своѐго. е҆го же бѹди̑ оу҆слы́шати̑ въ
сѣмь на́мь. въ чи́стотѣ̀ съхра́ни
в'шимь врѣ́ме ст҃го по́ста ·:·

XXIV.

Поученіе въ нед. сырную.

Для этого слова считаю совершенно лишнимъ приводить парал. мѣста, потому что болѣе половины цѣлаго слова находится въ предыдущихъ словахъ.

л. 165 а. Поꙋ҆ченїе ст҃го їѡа́нна злаꙋ́ста
го. въ неде́лю си́рнꙋю·:~

Бра́тїе послоу́шаите оу҆м'ныѥ
две́ры ѿвръз'ше. и҆ слоуха д҃шевнаа
ѿкрыв'ше. и҆ въ сла́сть прїи́мѣ
ст҃ое́ пощенїе. ка́ко на҃ гла́д'кый
пꙋтемь въведе ни г҃ь б҃ь на́шь въ
безко́ньч'ное своѐ цр҃тво гл҃ѥ. а҆́ще
ѿпꙋстите чл҃кѡ҃ съгрѣ́шенїа и҆.
то҃ и҆ ѿц҃ь ва́шь нб҃ныи ѿпꙋстить
ва҃ прѣгрѣшенїа ва́ша. въ ню́же
мѣрꙋ мѣ́рите ѿмѣри́т' се ва́мь.
гл҃а бо̀ а҆пⷭ҇ль. а҆́ще кто̀ рⷱ҇е б҃а лю́[блю]
а҆ брата своего ненави́ть лѫ́жь...
бра́та бо̀ своего е҆го́же по въсе....
виде не лю́бы́ть. б҃а бо̀ ка́ко в[ъз]
любить. е҆гоже нико́лиже ви́д[ѣ]
ꙗ҆вѣ ѥ҆ ꙗ҆́ко ни сло́весь бж҃їи хра́ни
ть. и҆ без' оу҆спѣ́ха та́ковїе въла́
зить въ цр҃кѡвь. тьщимѝ слове́
си гл҃ѥть. е҆ч҃е ѡ҆ста́ви на҃ длъгы̀

и҆ рав'на а҆гг҃лѡ҃ тво́рить. къ б҃ꙋ при́
бли́жаѥть. и҆ въ ра́и с҃тыи въводи́
ть. тѣм'же послоу́шаимь братїе
са́мого г҃а ѥ҆ѵ҃лїемь на҃ ѹ҆че́ща и҆ гл҃ю
ща. ѥ҆г'да пости́те се не бꙋ́дете ꙗ҆к҃
лицемѣрїи. чл҃кѡ҃ ꙗ҆влѣ́ющѐ дре́
х'ли сѣтꙋюще, н҃ь ли́цемь свѣ́тлы.
и҆ ср҃ци добра̀ тво́рите. кто̀ бо̀ на҃
бѣде гл҃еть. не съкр҃ываи́те и҆мѣ
нїи ва́ши на земли̇̀ и҆де́же чръ́кїе
и҆ тлꙗ̀ тли́тъ и҆ татїе кра́дꙋть.
н҃ь на н҃бсѣ, и҆де́же негы́блѥмо ѥ҃. си҃
р҃ѣ мл҃тиню вели́ть тво́рити. то̀
. . . . . и́ти на н҃бсѣ. длди́мь въ
. . . . . имь. да ѡ҆́намо ѻ҆брѣщїе
. . . . порев'нꙋимь т҃ѣ праведни
. . . . и҆ та́же дѣла тво́римь. ѡ҆ни же
[т]а́цїи чл҃ци бише ꙗ҆коже и҆ мы̀. нь по
прав'ше въса́кь гнѣвь и҆ ꙗро̀, и сла́сти
плътьскыѐ ѹ҆мр҃твыше. и҆ жи́тїе
сѐ лѣ́стное прѣзрѣше. и҆ вѣч'ное възлю́
бише. тѣмь бо ны̀ ѻ҆́сꙋдить бо̀ ре́
кыи. почто̀ сїи та́ко пожише, и҆
добраа сътво́рише. а҆ вы̀ ѿвра́ти
сте се. нь̀ да ни ѹ҆слы́шимь то́го
бра́тїа. нь̀ бꙋди намь потрꙋдив'
шим' се въ с҃тыѥ сїи̇̀ дн҃їи пост'ные
ѹ҆слы́шати с҃тыи ѡ҆нь гл҃а гл҃ющь.
прїидѣте бл҃венїи ѻ҆ц҃а моѥ́го. прїи
дѣте сн҃ове свѣта. а҆лкав'ше же
дав'ше. прїимѣте ѹ҆гото́ван'ное
ва҃ цр҃тво б҃жїе и҆з начела̀ [мира].

лѣн'ное бм҃ь. н҃ѣ бо теж'ко гнѣва
попрати. ни лю́то а҆лчющаго на
питати, и҆ли нага̀ о҆дѣа́ти. и стра́
нная прїѐти. се̑ же тво́реще са́мо
го х҃а прїѥ̀млемь. и҆же на҃ ради̇̀
стра҃н'нь бы҃. и ѿ н҃бсе на землю̀. и҆
ѿ сла́вы въ ни́щетꙋ прїи́де. на҃
оу҆страншѝ се ѿ него̀ пакы̀ хо́тѣ
възвѣ́сти̇̀ въ пръвоѐ мѣ́сто. и҆
з него́же и҆спа́ли бѣ́хѡ̑ съвѣ́тѡ̑
дїаво́лїимь. и проти́воу ꙗ҆звѣ̀,
. . . . енїе ни́ поло́жи, се́го ст҃го по
. . . . . ѐ проѡ҆бра́зывь со́бою по
. . . . мѡѷси̑ пръвою м҃ д҃нїи и҆
. . . съ бм҃ь ли́цемь къ ли́цоу и҆ про
[с]вѣти се ли́це е҆го ꙗ҆ко сл҃нце ѿ слави
б҃жїе. ꙗ҆ко не мо́жеть ник'то же въз'
зрѣти на́ нь. нь̑ о҆брꙋсѡ̑ покрыв' се
тѝ тако повѣ́даше сло́веса б҃жїа.
и҆ пакы̀ илїа пости се ·м҃· д҃нїи и҆ не въ
кꙋси съмр҃ти. и҆ възе́ть бы҃ на ко́
лесныци ѡ҆г'ньнѣи ви́хрѡ̑ ꙗ҆ко на
н҃бо. та́кожѐ и҆ и҆ныи правед'ныи̇̀
постив'ше се. вели́ка сътво́рише
чю́деса. и҆ въ па́меть о҆ста́више
прочїимь лю́демь. послѣ́ди же т҃ѣ
самь г҃ь б҃ь пости се. м҃, д҃нїи не трѣ
бꙋе пощенїа. се на҃ ѡ҆бра́зь даѐ и҆ по
бѣдꙋ на врагы̀. тѣмь ѡ҆чи́щае на҃,
д҃ше и҆ тѣ́леса. грѣхы мнѡ́г . . . .
скврънѥна. тѣм'же и҆ мы. . . . .
стѣмо се и҆ бꙋдемь по҃бныи. . . .
с҃тыи. по҃ бо о҆чищаѐть дш҃ꙋ и . . . . .
и҆ просвѣщаѐть. и҆ на н҃бо възво́д . . .

и҆ рав'на а҆́ггл҃ѡ тво́рить. къ б҃ꙋ прибли́жае҆ть. и҆ въ ра́и с҃тыи въводи́ть. тѣм'же послоу́'шаимь бра́тїе са́мого г҃а є҆ѵ҃лїемь на҃ оу҆че́ща и҆ г҃лющa. є҆́г'да пости́те се не бꙋ́дете ꙗ҆к҃ лицемѣ́рїи. ч҃лкѡ҃ ꙗ҆влѣ́ющѐ дре́х'ли сѣ́тꙋюще, н҃ь ли́цемь свѣ́тлы. и҆ с҃рци добра̀ тво́рите. кто̀ бо̀ на҃ бѣде г҃леть. не съкры҃ва́йте и҆мѣнїи ва́ши на землѝ и҆де́же чръвїе и҆ тлѧ тли́тъ и҆ та́тїе кра́дꙋть. н҃ь на н҃бсе, и҆де́же негы́блюмо є҆. си́ре м҃лтиню вели́ть тво́рити. то . . . . и́ти на н҃бсе. дади́мь въ . . . . имь. да ѡ҆́намо ѡ҆брѣще . . . . поре́в'нꙋимь т҃ѣ праве́д'ни . . . . и҆ та́же дѣла тво́римь. ѡ҆ни же [т]а́щїи ч҃лци бише ꙗ҆́коже и҆ мы. нь попра́в'ше въса́кь гнѣвь и҆ ꙗро҃, и сла́сти пль́тьскыѐ оу҆м҃ртвыше. и҆ жи́тїе се҃ льстное прѣзрѣше. и҆ вѣч'ное възлю́бише. тѣмь бо ны҃ ѡ҆сꙋдить бо̀ ре́кы. почто̀ сїи та́ко пожише, и҆ добраа сътво́рише. а҆ вы҃ ѡ҆врати сте се. нꙿ да ни оу҆слы́шимь то́го бра́тїа. нꙿ бꙋди намь потрꙋдив'шим' се въ с҃тые сїи д҃нїи пост'ные оу҆слы́шати с҃тыи ѡ҆нь г҃ла г҃лющь. прїидѣте б҃лвенїи ѡ҆ц҃а моє҆го. прїидѣте с҃нове свѣта. а҆лкав'ше же дав'ше. прїимѣте оу҆гото́ван'ное ва҃ ц҃рство б҃жїе и҆з начела̀ [мира].

«Л. 167 об. Поученіе на всечестный праздникъ, имрекъ, Господа Бога и Спаса нашего Ис. Христа. Нач. Послоушайте братіа и сынове, что подобаетъ творити христіаномъ. *За симъ* слѣдуетъ еще 15 словъ, заключающія общія похвальныя мысли: 2) на праздникъ, имрекъ, Пресв. Богородицы; 3) на память св. славнаго пророка, имрекъ; 4) на память св. апостола имрекъ;.... etc.».

Было бы очень интересно разсмотрѣть подробно эти слова, такъ какъ приведенное начало перваго слова очень напоминаетъ слова еп. Климента.

УКАЗАТЕЛЬ СЛОВЪ.

(Римская цифра означаетъ слово, арабская—строку).

а, *adv.* очень часто.

авиѥ: авиѥ I 101, 123, IX 107, авїе XVIII 34, XIX 37.

авраамъ: аврамь IX 30.

агньць; *acc.* агньца V 100, XIV 50, XXI 83; *gen. pl.* аг'ньць XVI 52.

адамовъ: адамов҃ VI 76; *gen. f.* адамоки VI 82.

адамъ: адамь V 26, 45, 82; *gen. acc.* адама II 54, V 64, VI 86, 91 *nota*, XIV 33; адам҃ XV 11, XIX 7.

адовъ: *ne.* адово II 52; адовоу I 11; *pl. ne.* адова V 74; *d. f.* адовѣ I 181; *pl. acc. f.* адовы X 7.

адро см. ѫдро.

адъ: *acc.* адь VI 90 *nota*, ада V 61, VI 56; *v.* аде VI 111; *loc.* адѣ III 40.

азъ: азь I 66, 82, IV 65, VIII 25, 26, IX 57, XIV 55, XVII 21, XVIII 52.

алъкати: ал'ка҃ XXII 59; алчюцаго XXIV 55; *d. pl.* ал'чюцимь XXII 33; алкав'ше XXIV 118.

алъчьнь: алчень IV 105, ал'чьнь XVIII 53, XXII 79, ал'чнь XIV 80; *acc.* алча҃ VII 61, ал'чна X 31, алч'на XXII 64, 84, алч'наго XII 51; *pl. acc. m.* алч'ныѥ X 24.

аминъ: аминь XVII 45, XX 56. ами҃ VI 113, XII 67. XVI 62, XXI 88.

ангеловъ: *d.* а҃гг҃елювоу X 4.

ангелъ: *gen.* аг҃гла XIV 88; *pl. n.* аг҃глы XVI 18, XIX 6, XXII 37; *gen.* аг҃ль III 111, аг҃гль XIX 53; *d.* аг҃лмь I 186, аг҃глмь VII 49, аг҃глѡ̑ XXII 76, XXIV 88; *instr.* аг҃лы V 77, аг҃глы VIII 85, IX 84, XVI 44, аг҃гли VII 21, IX 147, 154.

ангельскъ: *n. s. m.* аг҃гласкы VII 10; *instr.* аг҃гласкы̑ XVI 5; *pl. n. m.* аг҃гльсци. XXI 72; *pl. ac. f.* аг҃гльс'кие V 87, аг҃гльскые XII 38; *inst.* аг҃гскими III 179.

анъна: анна XIII 97, XIV 25; ан'нѣ X 4.

апостолъ: ап҃ль III 5, V 89, IX 18, XIII 60, XV 69, 92, XVI 13, XXIV 11; ап҃ла XV 97; ап҃лоу IX 63, ап҃лꙋ XVII 20; *pl.* ап҃лы XXI 62; ап҃лѡмь XIX 20; на—пл҃ы VIII 42.

апостольскъ: апостольскомоу IX 12.

архиереи: *gen.* ар'хиереꙗ IX 2, 4; ар'хиѥ҃рею IX 6, 63, *pl.* архиереи I 135, III 89; архїереѡ̑ XXI 69.

арьмьникъ см. ꙗрьмьникъ.

аще, очень часто.

безаконьникъ: *voc.* безакон'ници I 141, 146.

безаконьнъ: *pl. n. m.* безакон'ни II 35.

безгодие: вь без'годи IX 50.

бездоушьнъ: *f.* бездꙋш'на XIII 40.

безлобьнъ: безлобень IX 64.

безначельнъ: *ne.* безначел'но XIII 22.

безоумие: I 166.

безъ: безь, без, бес, бесь, бе- очень часто.

бесквръньнъ: *f. dat.* бескврънѣи XXI 53.

бесконьчьнъ: *gen.* бесконьч'на IX 117; *ne.* безьконьчное XIII 76, безконьч'ное XXIV 6; *f.* без'коньчнꙋю XV 66.

бескръвьнъ: бескрьвень (=бескврьнень?) IX 64.

безплътьнъ: *pl. n. f.* бесплътны᷾ XIII 68; *dat.* беспл҃ьнымь III 129.

бестрастьнъ: бестр҃тень V 40; бестр҃ны V 48.

бесъмрътьнъ: бесмр҃тень V 7, 51; бесмр҃ьныи V 34, без-

сьмр҃тныи XV 67; бесьмр҃тномоу III 103; *pl. n.* бесмр҃тни VI 97, бесьмр҃тны XV 31.

бесѣдовати: бесѣдоуѥть VII 21; бесѣдоующе XVIII 35.

бесѣменьно: бесѣмен'но III 115.

бечисльнъ: *f. pl.* бечисльныѥ IX 104.

бити: *imper.* бїемь XXI 43.

благо: бл҃гь XXII 83.

благоволѥниѥ: бл҃говолениѥ V 80, VII 14.

благовѣриѥ: бл҃говѣриѥ I 167.

благовѣрьнъ: бл҃говѣр'ны III 21.

благовѣщениѥ: по бл҃говѣщенїю X 4.

благодарити: бл҃годароу I 117; бл҃годареще XIII 98.

благодѣть: бл҃гть XIII 16, XIX 42, XXI 17, бг҃лоть XIV 91; *gn.* бл҃гдѣти I 172, бл҃гдти IV 85.

благоприѩтьнъ: *f.* бл҃гопрїетнаа XIV 42.

благославлꙗти: бл҃гослав'лꙗше I 154.

благословити: бл҃вити се XIII 88; *aor.* бл҃ви VII 30, VIII 36; бл҃гс'ловень I 196, бл҃вень I 199, II 17, 50, 66, III 46, 69, 109, 156, 175, 248, бл҃внь III 252, бл҃в'нь II 49; блвеныи I 47 (въ другомъ текстѣ на этомъ мѣстѣ: два дн҃и); *pl. n.* бл҃вении XXII 55; *voc.* бл҃венїи X 57, XIV 73, XVI 4, 58, XXIV 116.

благословлѥниѥ: бл҃венїе XIX 38.

благосръдьнъ: бл҃госрдномоу IX 84.

благочьстивъ: *pl. acc.* бл҃гочтивиѥ III 44.

благожханьнъ: бл҃гооуханоую IX 76.

благъ: бл҃гь III 216, *voc.* бл҃гыи XVIII 73, XXIII 38; *ne.* бл҃го V 65; *al.* бл҃гаа XX 41, 54; бл҃гый XXIII 17.

блаженъ: бл҃жень IX 85, бл҃жнь IX 86, бл҃жени IX 13, бл҃жены IX 132, бл҃женыи XV 69; *voc.* блажене IX 78; бл҃женаꙗ IX 82.

блажити: блажить. IX 21.

блазнити: блазныти XII 12.

ближьнь: ближнїи XII 50; ближнꙗго XII 49, XVI 63.

близньць: б'лиз'нець I 59, близньць I 59 *nota*.

близь: б'лизь III 10, б'лиз III 227.

блювотина: *pl. acc.* блювотины V 119, блювотини IX 102.

блюсти: блюдѣте XXI 36.

блѧдь: *pl. acc.* бледи IX 12.

блѫдъ: блоудѡ̑ XII 15; блоудѣ XXIV 43.

блѫдьница: бл҃ꙋница XXI 43.

блѫдьнъ: бл҃ꙋнїи XXI 44; *adv.* блꙋд'но XXI 13.

блѫждениѥ: блꙋж҃енїе XXI 48.

бо: очень часто.

богатьство: бѡгатьство XV 70, богатьство XXI 8, 12, бг҃атьс'тво VI 34, бг҃тство IV 43, VI 40, бг҃тво VI 36; богатьства XV 27.

богозарьнъ: бг҃озарнима ѡчима III 64.

боголюбьць: бг҃ѡлюб'ци XIX 41.

богомѫжьно: бг҃омоужно IX 45.

богородица: бц҃а XIII 27; *gen.* бц҃е X 20, 56, XVI 62; *dat.* бц҃и XIV 18, XIX 12; бц҃ею XIII 90.

богохоульнъ: *pl. m.* бг҃охꙋл'ныи XIX 10.

богъ: б҃ь I 77, II 17, 26, 50, 67, III 70, 78, 84, 85, 110, 163, 175, 249, IV 4, 126, V 47, VI 17, 112, VII 18, 22, VIII 2, 74, IX 20, 22, X 28, XII 17, 33, 64, XV 1, 96, XXI 22, XXIV 5, 80, бг҃ь IX 111; б҃а I 77, II 41, III 164, IV 6, 97, V 102, IX 19, 57, 95, XII 17, XIII 9, 98. XIV 10, XVII 16, 31, XVIII 12, XIX 48, XX 25, XXI 17, XXIV 11, 14; бо҃у I 127, III 91, 103, 188, IV 11, 79, VIII 23, 24, IX 84, XVI 25, б҃ꙋ X 21, XIII 56, XIV 42, 45, 72, 79, XV 61, XVI 20, XVIII 61, XIX 46, XX 17, 47, XXII 24, XXIV 49, 88; *voc.* б҃е XX 22; бл҃ь II 10, XVI 5, XIX 56, XXIV 54, 68; бг҃ѡ̑ XIII 5; *pl. instr.* бѡгыи XIII 11.

божии: бж҃и I 46 бж҃ии I 111, III 112, VIII 48, IX 90, 114, б҃жїи XII 31, XIV 41, XV 33, 53, XVII 42, XVIII 10, 30, XXII 7, XXIV 22, бж҃еи I 130; *ne.* бж҃иѥ III 9, 174,

236, IV 81, VIII 69 б҃жїє XI 17, 30, XII 7, XIII 17, XXI 13, XXII 109, XXIV 119; *gen.* бж҃иꙗ I 170, 177, V 101, IX 3, б҃жїа XIII 43, XIV 48, 50, 91, XV 93, бн҃ꙗ VII 70, 76; *dat.* бж҃ию III 216, VIII 95, IX 6, 63, б҃жїю XI 6, XII 5, XIV 69, XIX 31, бн҃ю VIII 100; *instr.* бж҃иємь IX 5, б҃жїимь XV 51, XIX 49; *loc.* бж҃ии I 45, V 126; *pl. m.* бж҃ии VIII 98, IX 114, б҃жїи XIII 57, XIV 65; *ne.* б҃жїа XXIV 72; *gen.* б҃жїи XXI 14, XXIV 16, *acc.* б҃жїє XIX 41; *instr.* б҃жїи XXII 5; *f. gen.* б҃жїє XXIV 70; *dat.* б҃жїи XIX 23, 35; *acc.* б҃жїю XIX 16, 42, XXI 1; *pl. d.* бж҃иꙗмь III 243; *acc.* б҃жиє V 27, VII 64, б҃жїє XII 53; — бж҃иꙗ I 115 (въ русс. текстѣ здѣсь: бж҃ства).

божьство: бж҃тво III 80, XII 34; бж҃ва III 25, IX 40, бжьтва IX 146, бж҃тва XII 32, XVIII 5, 25; бж҃твомь III 131, бж҃вомь V 40, 52, бж҃твѡ XII 23.

божьствьнъ: бж҃т'внаго XXII 119; *f.* бж҃твьнꙋю I 26 *nota,* бж҃твꙋю XVIII 43; *pl.* бж҃твними XXI 27.

болии: *pl.* бол'шим' III 17; бол'шими VI 68.

больнъ: *acc.* бол'на XXII 85.

болѣзнь: болѣз'нь I 43; *gen.* болѣз'ни III 200; *pl. acc.* болѣз'ни I 163, IV 35.

болѣти: боли I 43; боле I 39; *pl. m.* болещии VIII 54; болещимь III 145, V 31, болѣщїи XIX 18.

болꙗринъ: болѣре IX 107.

боꙗти: боꙗше се IX 61.

бракъ: брака XXIII 33.

брань: брань XV 22; *gen.* брани VI 103 *nota, loc.* IX 61, *pl. acc.* XX 28.

братиꙗ: *d.* братии XXII 68, 89; братїю XVI 27, 49; братиє III 104, 182, 214, VI 92, 123, V 106, VII 2, 45. 57, VIII 78, IX 134, б'ратиє II 2, III 4, брати IV 80, бра҃є IV 2, V 64, 122, VIII 49, 57, братїє X 10, 32, 52, XIII 1, 63, XIV 1, 38, 55, XV 1, 10, 100, XVI 1, XVII 1,

16, 26, 39, XVIII 1, 3, 48, 58, XIX 1, 39, XX 1, XXII 1, 94, 102, XXIII 21, XXIV 53, 90. бра҃ꙗ III 214 *nota*, V 2, IX 92, братиꙗ IX 121, братїа XII 1, 41, XIII 42, XV 79, XIX 22, XXIV 113; *pl. gen.* ѿ братїй XV 50.

братолюбиѥ: братолюбїемь XIII 54, XV 64, XX 45.

братоненавидѣниѥ: братоненавидѣнїе XV 43.

братъ: бра҃ I 75, 78, XXII 98; брата XXIV 12, 13; братꙋ XXII 99; ѡ братѣ I 92.

брашьно: брашно XIV 49; брашна IX 111, XV 88, XVIII 55; ѿ брашнь XVI 36, XXIV 32.

бреньнъ: *gen.* брен'на IV 45, *f.* бренною XIII 32.

брѣмѧ: брѣме XXII 100.

брѣщи: брѣг'ше XXII 93.

бъдѣниѥ: бдѣниѥмь IX 137, бдѣнїемь X 16, в'дѣнїемь XXII 23, вь б'дѣни IX 51; бдѣнми IX 8.

бъдѣти: б'деть XIX 54, бдеть XII 54.

бывати: бываеть XV 3, бывае҃ XVI 9; бываше VI 60 *nota*; бывающихъ IV 30.

быти: быти IX 31, 107, 158, XI 5, XIV 19, XIX 40, XXI 87, бити IV 109; бы҃ XIV 76, 80, XVIII 53, бы҃ I 168, III 173, V 91, VI 27, 60, 99, 109, IX 82, XII 4, 29, 31, 32 *bis*, XIII 18, 21, 80, 92, XIV 84, 87, XVIII 45, XXIV 59, 74; быхомь VI 97, быхѡ҃ XIII 8; бысте I 140; быше II 37, VI 29, XVIII 33; бише IV 29, XXIV 105; *du.* быста XXIII 8; би I 74 *bis*, IV 106, VI 47, бї XV 13, бы XV 14, XVIII 10, 11; бывь XII 10, бивь IV 105; быв'ше XIII 6; бивьши҃ VI 94; быль I 74, XVIII 10; были XV 13;—бѣхь I 57, XXII 80, бѣ҃ XXII 61, 80; бѣ I 38, 100, V 40, VI 53, 74, 76, VIII 20, IX 10, 33, XII 7, 37, XIII 10, 82, XIV 6, 89, 91, XV 10, 102, XVIII 39, XXIII 39; бѣше IX 24, 103, бѣше҃ VI 56 *nota*; бѣхомь II 62, V 17, 29, бѣх҃ V 46, бѣхѡ҃ XVIII 12, XXIV 63; бѣхоу III 50, IX 104; *du.* бѣста VI 35. — бѫдѫ IX 20; боудеть III 10, 213 *nota*, VI 12, VIIII 76, бꙋдеть XI 11, XVII 23, 24,

XVIII 67, XXII 40, XXIII 33, боудет' VIII 30, боудѣ VI 10, вѣдѣ XXIII 35, боудѣть I 53; боудемь III 212, IV 128, VIII 66, вѣдемь XII 61, XV 105, XVII 5, XVIII 66, вѣдѣ XXIII 30; боудѣть I 26, 35, VII 76, вѣждть IX 20; *imper.* боуди XVI 61, вѣди XX 50, XXI 86, XXIII 41, XXIV 113; вѣ^{ші} XII 47; вѣдемь XIII 52, XVI 20, 23, XX 7, XXII 113, XXIV 85; вѣдѣ XIX 40; вѣдете X 25, XIV 68, XXIV 92.

бытиѥ: бытїе XIII 5.

вѣгати: *imper.* вѣги XV 89.

вѣда: вѣдоу IX 134.

вѣдити: вѣдимь IV 123; вѣде XXIV 96.

вѣжати: вѣжить IX 24.

вѣлъ: *f. d.* вѣлѣ VII 36; *pl.* вѣли XVIII 33.

вѣсновати: весновѣще се XXII 50.

вѣсовьскъ: вѣсовско IX 68; *f. pl.* вѣсов'скые XV 47.

вѣсъ: вѣса III 196; *pl. d.* вѣсомь V 20; *acc.* вѣсы I 162, IV 33, вѣси III 59, XX 29.

вѫд—: вѫіемь *loc.* XXIII 30.

ваніѥ: ваніемь III 44, 67, 180, 181 *nota.*

васъ: ва I 56, IV 77, X 47, 50, XI 38, XIII 50, XIV 76, 77, 79, 83, XVIII 52, XXII 102; вамь VII 79, VIII 24, 27, 30, 33, 34, 77, IX 126, XXII 58, 67, XXIV 10, ва X 59, XI 15, 36, 39, 44, XII 3, XIV 75, 81, XVI 59, XVII 39, XXII 70, 87, 91, XXIV 9, 119, ваѣ XVIII 50; *nom.* вы I 146, XXIV 111; *acc.* IV 123, V 96, VIII 33, XVI 55, XVIII 52, 55, 58, ви I 142, X 36, XXII 71; с' вами VIII 30.

варити: *imper.* варимь V 12.

вашь: вашь VII 72, X 26, XXIV 8; вашего XIV 80, XVIII 53; вашемоу VIII 23, 24, вашемѣ XIV 79; *instr.* вашимь VII 67; *pl. ne.* ваша XXII 31, XXIV 9; *gen. loc.* вашихъ XXII 31, вашїхъ IX 96; ваший XII 54, XVII 4, XVIII 59, XXIV 97; *dat.* вашимь XII 79; *f.* вашею XVIII 54.

велегласьно: **велеглно** III 6.

велии: *instr.* **велиѥмь** I 122;—**вещьши** II 5; **вещьша** IX 43.

великъ: **великааго** XI 18, **великаго** X 45; *f.* **великаа** XXI 70; **великою** XIV 22; *pl. ne.* **велика** XXIV 77; **великы** XVI 35.

величавъ; **величавааго** XX 20; *pl. acc.* **величавиѥ** IX 28.

величаниѥ: **величанїе** XX 35; **величанїемь** XX 18.

вельми: **велми** VI 69 *nota.*

велѣти: **велить** XI 4, XXIV 100.

верѣꙗ: *pl. acc.* **верѣѥ** III 40.

веселиѥ: **веселиѥ** VII 10, **веселїе** XIX 5; **веселїа** XVII 19; **веселиѥмь** IX 80.

вести: **ведень** VI 60; **ведещомоу** IX 135.

вещь: *gen.* **вещи** III 128. IX 110; **вещѣ** III 16.

видѣниѥ: **видѣнїемь** XVI 47.

видѣти: **видѣти** XIV 7; **видѣ** XXII 70, **видѣ** VI 64, XII 11, **ви** VI 63, **вид[ѣ]** XXIV 15; **видѣхѡ** XXII 63, 84, **видхомь** VI 102; **видѣсте** VII 41, XIII 96; *du.* **видѣстѣ** XIV 15; **видѣвь** I 96; IX 111, XIII 37, **видвь** IV 10; **видѣвьше** I 92, **видѣв'ше** I 188, X 30, XVIII 42, **видв'ше** I 21, **видв'ши** V 54; **видѣли** IV 30;—**видиши** VI 83; **видть** I 66; XIV 8; **видмь** VI 85 *nota*: *pl. 3 p.* **видть** I 25, 113; **виде** XXIV 14; **видеще** I 127, III 55, 57, 61, 65, IV 96, XVIII 14, **видещи** I 160; *f.* **видѣщи** XIV 27; **видимь** XII 29.

вина: **вина** I 12.

вино: **вино** IV 72, IX 79, XIX 50.

виноградъ: *acc.* **виногра** III 210.

витаниꙗ: *gen.* **виданиѥ** VII 29; **виданию** I 70; **в' вудании** I 39.

вихръ: **вихрѡ** XXIV 75.

владыка: **влка** VI 4, VIII 11; **влкы** IX 153, XVI 3; **влцѣ** II 13, IX 84, **влце** XX 47, **влци** XIX 11; **влкоу** VI 108, VIII 58, **влкꙋ** X 44; XX 25; **влко** VIII 95. XIV 14.

владычица: *gen.* **влчце** X 12, 56.

власть: **власть** XV 26, 98, XVIII 5, **вла** I 26; **ѿ вла** VI 44.

власъ: **власъ** XXII 42.

влъкъ: влька IX 35, влъка XI 22; *pl.* влкомь V 19, влькомь IX 32.

влъшьвениѥ: вльшвенїе XV 49.

влѣщи: влѣкы IX 29.

вода: *gen.* води IX 111; *pl.* вѡды XIII 30.

вождь *pl. v.* вожи XI 39.

воинъ: *pl.* воини VI 106.

волъ: *pl. acc.* волы XVI 33, XXI 3.

вольнъ: волнаго XIV 24; *pl. f.* вольныѥ V 39, вол'ниѥ II 56, 67.

волꙗ: волю XV 103; волею I 111, II 27, IV 60, VIII 12, волѥю XIV 50.

воѥвода: *pl. acc.* воѥды IX 53.

врагъ: в'раг' I 131, врагь III 30, XII 11, 16, XV 33; врагꙋ XX 23; врага III 29, V 72, вра III 177; *pl. gen.* врагь III 28; *acc.* враги II 60, врагы XXIV 82.

вражьда: *gen.* вражы XII 58; вражꙋ XXI 76.

врата: врата VI 55, VIII 90, IX 126 bis, XVII 10, вра V 74, VI 5, 8, 22, 27, 56 *nota*; *instr.* враты XV 86.

вратьнъ: вратныхь VI 23 *nota*.

врачь: вра III 145, V 31, *acc.* вра VIII 54.

връховьнъ: връхѡв'номꙋ XVII 20.

връхъ: връ XIII 32.

врѣменьнъ: *f. gen.* врѣменыѥ IX 61; *pl. ne.* врѣменна XV 29.

врѣмѧ: врѣ V 65, врѣме IX 40, XXII 1, XXIII 29, 43, XXIV 35, 37; *gen.* врѣмене XVIII 70; *pl.* врѣмена IX 116.

врѣтище: *pl.* врѣтища IX 110.

въ: вь, в', в очень часто.

въвести: *nor.* въведе XX 34, XXIV 5; *imper.* въведи XXII 33.

въводити: вьводить VII 51, въводитъ XXIV 89; вьводеи IX 120, 127, *pl. ne.* вьводещиꙗ IX 131.

въврѣщи: въврѣщи XV 78.

въдати: въда XXII 8; вьдавь се III 205.

въждѧдати: въжедаⷯ XXII 60.

възбоудити: в'збоужоу I 50; вьзбоудимь I 50, *nota*.

възвеселити: въз'веⷭ҇лит XXI 21; възвеⷭ҇лет'се XXI 68; *imper*. вьзвеⷭ҇елим'се V 68; *aor*. вьз'весели III 21; *pl*. възвеⷭ҇лив'ша се XXII 47.

вьзвести: вьзвѣсти XXIV 62; в'звеⷣ I 116.

възвлѣщи: вьз'вльк' III 35.

възводити: вьзводить VII 48, VIII 86, вьз'водиⷮ II 64, възвод[итъ] XXIV 87.

възвратити: вьз'вратим' се III 223, вьзвратим се IX 93; вьз'врати се VI 59; вьзвратише се IX 108; възвративь XIII 39.

възвращати: вьзвращаше VI 90; вьз'вращающе се V 117.

възглаголати: вьз'гл҃ть VI 96.

възгласити: вьз'гл҃си I 122.

възданиѥ: възⷣанїе XXII 119; вьзⷣаниꙗ IX 156.

въздати: вьзⷣати I 160, IV 94, VII 42, IX 148, възⷣати XVII 44, XIX 55; възⷣаю XXIII 11, 13; въздаеть XIV 26; вьзⷣаше I 129.

въздаꙗти: вьзⷣающе III 102; взⷣающе III 247.

въздвигнѫти: вь'двиⷮ VII 29; вьдзⷣвигь VIII 35.

въздвизати: *imper*. възⷣвыжемь XVI 31.

въздръжаниѥ: въздръжанїе X 43; въздръжанїа XV 12; вьздр'жаниѥмь III 14, вьзⷣръжанїемь XV 86.

въздръжати: възрⷣьжеще се XV 88, въздръжеще се XXIV 32, възⷣрьжеще XXII 107, възⷣрьжающе XVI 35, XXII 22.

въздыханиѥ: възⷣыханїемь XXII 28.

възимати: възымаемь XIX 44; веⷯмлющаго V 101.

възирати: възырати XIII 69; *imper*. възыраимь XVI 30; вьзирающе IV 110.

възискати: вьзыскати V 15, възыскати XV 7; *imper*. възыщемь XXI 36; *praes*. вьзищамь IX 95, възыщемь XV 52; вьзищате се IX 97.

ВЪЗИТИ: **ВЪЗИДЕ** VII 17, XVIII 19, **ВЪЗЫДЕ** VIII 14, **ВЪЗЫДЕ** XVIII 27, 32.

ВЪЗЛЮБИТИ: **В[ЪЗ]ЛЮБИТЬ** XXIV 14; **ВЪЗЛЮБЫ** XX 25; *aor.* **ВЪЗЛЮБЫ** XVIII 52; **ВЪЗЛЮБИ** IV 101; **ВЪЛЮБИШЕ** XXIV 108; *imper.* **ВЪЗЛЮБЫ** XII 48; *m. s.* **ВЪЗЛЮБЛЕННЫ** XVIII 46; *pl. m.* **ВЪЗЛЮБЛЕНИИ** X 1, XXI 1; **ВЪЗЛЮБЛЕН'НИ** VI 3, **ВЪЗЛЮБЛЕНИ** IX 2; *ne.* **ВЪЗ'ЛЮБЛЕН'НАѠ** III 235, **ВЪЗЛЮБ'ЛЕНЬНАѠ** V 2, **ВЪЗЛЮБЛЕННА** X 51.

ВЪЗЛЮБЛЕНИКЪ: **ВЪЗ'ЛЮБЛЕН'НИКЬ** I 183.

ВЪЗМОЦИ: *aor.* **ВЪЗ'МОЖЕ** V 21, **ВЪМОЖЕ** IX 68.

ВЪЗМѢРИТИ: **ВЪЗМѢРИТ'** СЄ XVII 38.

ВЪЗМѪТИТИ: **ВЪЗМОУТИТИ** IX 70; **ВЪЗ'МОУТИ** СЄ I 98.

ВЪЗНЕНАВИДѢТИ: **ВЪЗНЕНАВИДѢТИ** IX 100; **ВЪЗНЕНАВИДѢ** XV 103; **ВЪЗНЕНАВИДѢШЕ** IX 108.

ВЪЗНЕСТИ: *imper.* **ВЪЗНЕСЕМ'** СЄ XIII 56; *aor.* **ВЪЗНЄ** СЄ VII 25, VIII 39.

ВЪЗРАДОВАТИ: **ВЪЗРА҆УНИМ'** СЄ V 10, 67.

ВЪЗЪ: **ВЪЗЬ** IV 50.

ВЪЗЪВАТИ: **ВЪЗВА҆** XX 38; **ВЪЗ'ВА** I 132, **В'З'ВА** I 85; **ВЪЗОВИ** XXIV 29.

ВЪЗЪПИТИ: **ВЪЗЬПИТИ** III 94, V 66; *imper.* **ВЪЗЬПѢНИМЬ** XXI 44.

ВЪЗЫВАТИ: **ВЪЗЫВАЄ** XV 74.

ВЪЗЬШЬД—: *f.* **ВЪЗ'ШЬШИ** XIX 12.

ВЪЗЬРѢТИ: **ВЪЗ'ЗРѢТИ** XXIV 70; **ВЪЗ'РИМЬ** IV 111.

ВЪЗЯТИ: **ВЪЗЕТЬ** XIII 93; **ВЪЗ'МИ**, **ВЬЗМИ** IV 54; **ВЪЗ'МЬ** VI 71; **ВЬЗМ'ШЕ** III 245; *par. p.* **ВЪЗЕТЬ** XXIV 74.

ВЪКОУПЪ: **ВЬКОУПЬ** VIII 37.

ВЪКОУПѢ: **ВЪКѺПѢ** XIII 18.

ВЪКОУСИТИ: **ВЬКОУСИТИ** IX 111; *aor.* **ВЪКѺСИ** XXIV 73.

ВЪКОУСЪ: **В'КОУСА** V 44.

ВЪКОУШАТИ: **ВЬКОУШАЄТ'** V 50.

ВЪЛАЗИТИ: *acc. m.* **ВЛАЗЕЦЬА** VI 34.

ВЪЛОЖИТИ: **ВЪЛОЖИХѠ҃** XIII 15.

вълѣсти: вълѣсти XXII 17, влѣсти IX 120.

въмѣстити: въмѣсти се XII 30, XIX 37; вьмѣс'тив III 79; въмѣщ' се XIII 18.

вънити: вьнити III 203 IX 125; вънити XI 43, XV 85, в'нити VI 24; *praes.* вънидемь XV 56, 66; *imper.* вънидн XVIII 74, XXIII 40; вънидѣте X 28: *aor.* вьни̑ V 29, внидѐ VI 14; вънидоше XV 24; вънидоста XXIII 6.

въносити: въноси XIV 2.

въноука: вънꙋка X 5, в'нꙋка XIX 7.

вънъ: вьнь I 123, VII 29, вънь XIV 36.

въоржжити: вьѡроуж'шѐ III 196.

въпасти: *praes.* въпадѣмь XVI 16; вьпа̑ша се IV 103; *pl.* въпа̑шее се XII 19, въпа̑ше XIII 8.

въперити: вьпер'ши III 191, вьперивши III 191 *nota.*

въпити: вьпиѥть V 90, 92; вьпиють V 78, въпїють XVI 11; вьпиꙗхоу I 196, III 45, 67; вьпиѥ VII 17, IX 133, в'пиѥ III 6; вьпиюща II 22; вьпиюще II 16, III 248.

въплътити: въплъти̑ се XVIII 52.

въплъщениѥ: прѣжѐ въплъщенїе XVIII 39; вьпл'щениѥмь V 38.

въпрашати: вьпрашаше I 99.

въселити: *praes. 1 p.* вьселѧ се IX 20; вьсели сѧ IX 22.

въселꙗти: въселꙗет' се XIX 4.

въселѥнаꙗ: в'селеноую VII 23.

въсиꙗти: вьсиꙗ IX 2, 7.

въскликновениѥ: вьск'лик'новениѥмь VII 18.

въскликнѫти: вьск'лик'нѣмь V 11, VI 106; в'ск'ликнѣмь V 14.

въскочити: вьс'кочить IV 85.

въскрьсениѥ: в'скр̑ниѥ I 27, 82, IV 37, вскр̑ниѥ I 7, 81; вскр̑ниꙗ I 4, 8, в'скр̑ниꙗ I 17, въскр̑сенїа XXII 114; в'скр̑нию I 185, вскр̑нию I 36; по в'скр̑ени VIII 20.

въскрьсити: в'скр̑си III 20, V 8, вскр̑си V 63, вскр̑и III 42; вскр̑ивы II 31; вскр̑иль VI 95; *praes.* вскр̑шоу I 58.

въскрьснѫти: вьскр҃ьнеть I 77, в'с'кр҃неть I 79; вьскр҃е V 6, VII 24, вскр҃е V 72, вьскр҃се VIII 14; в'скр҃ша I 190.

въскрьшати: в'скр҃шаѥ IV 36; в'скр҃шающа III 60.

въскрѣсити: вьскрѣшь III 29 *nota*.

въскрѣшати: в'скрѣшаѥть I 15, вьс'крѣшаѥть I 150.

въскѫѭ: въскоую VIII 66.

въслѣдовати: вьслѣдоумь III 17 *nota*.

въсплакати: въсплачет' се XVI 53.

въспомѧнѫти: вьспоменеть VIII 33; вьспоменѣм' се VIII 78.

въспомѧнѫтиѥ: въспомѣнꙋтїе XIII 3.

въсприѩти: въсприети XX 52; въспрїиметь XX 40; *imper.* вьсприимѣмь III 107, въспрїимѣмь XX 21, въспрїимемь XX 35, XXI 14; въспрїеть XIII 20; въспрїемь XII 35.

въспрѧнѫти: въспренѣмь XV 35, въспренемь XIII 51; вьс'пренѣте III 241.

въспоустити: въспꙋстити XX 16.

въспѣвати: вьспѣвати VII 11.

въспѣти: вьспѣти II 49; вьспоимь III 108.

въставити: вьс'тави I 34; *acc.* вьстав'лена III 62.

въставлꙗти: вьставлꙗюща I 161; вьставлꙗющомоу V 84.

въстаниѥ: в'станиѥ I 30, вьстаниѥ I 7 *nota*; вьстаниꙗ I 8 *nota*, 17 *nota*; вьстаниѥмь II 10.

въстати: въстанеть XXII 38; вьста I 89, 124, въста XXIII 17; вь'стасте I 142; вьсташе V 59, всташе V 77; вьстав'ше I 93; *f.* вьставши IX 41.

въстрепетати: вьс'трепещеть IV 5; вьс'трепещи IV 27.

въстѧгнѫти: вьс'тегнѣм' се IV 95, въстегнѣм' се XV 37.

въсхвалꙗти: вьс'хвалꙗѥмь III 181.

въсходити: вьсхожд҃оу VIII 21; вьс'ходить VIII 94; вьс'ходеща VII 9.

въсхотѣти: вьс'хотѣ III 203, VIII 3.

въсылати: *ne.* въсилаемо XIV 46.

въторыи: в'торы I 9, в'тории I 178; *ne.* второе XI 35, XIII 25, в'торое XXI 60; втори̑ III 231.

въхождениѥ: вьхожⷣениꙗ III 233.

въходити: въходить XIX 8; въходите XIX 41; въходеще XXIV 39.

въшьд—: вьшⷣшихь VI 90 *nota.*

выноу: вынꙋ XII 27, виноу III 117, 137, IX 9, винꙋ XXII 117.

высокооумиѥ: высокооумїе XX 12; высокоꙋмїемь XX 3, высокооумїемь XX 41.

высокъ: сь высокымь V 93.

высоче: на высоче VI 92.

высота: на высотѣ VI 93 *nota.*

выке: с выше VIII 38.

вышьнь: вишнѣаго IX 58, вышнꙗго XII 62, XIII 16; *ne.* вышнѥе XIX 2; *f. gen* виш'неѥ; *pl. d.* виш'нимь III 192; вышними XIII 23; выш'нихь V 79, VII 13, виш'ни̑ I 198, 202, III 46, виш'нихь III 69, вишни̑ III 71.

вьдовица: *d.* вдовице XIV 38; вдовицоу IX 99; в'довицамь IX 29.

вьсакъ: въсакь X 41, XII 50, XIV 44, XVII 15, XXIV 106, в'сакь I 105, VIII 87, в'сѣкь VII 77; *ne.* в'сако VII 52, въсакое XVI 51; в'сакого I 115, всакого V 116, въсакого XIV 58, XV 89; *f.* в'сака VII 15, въсака XVI 53; в'сакокоѥ IV 89, въсакое XV 53, XXII 107, всѣкое IX 64, въсакые XV 99; вьсакои IX 110, в'сакои XXII 51; в'сакоу VIII 59, всакоу III 183 *nota*, IX 108, 110, в'сѣкоу IV 72, въсакꙋ XV 4, 102; *pl. f. acc.* всаки^э I 163, в'сакиѥ IV 34, въсакые XV 92; *pl. ne.* всⷣа I 151.

вьсачьскъ: *pl. ne.* всач'скаꙗ IV 15, въсачьскаа XX 51; всачьскимь IV 56.

вьсегда: в'сеⷣга I 118, всегⷣа XIII 47, всег'да III 7, вьсегда IX 90.

вьсетлѣние: *pl.* вьсетлѣнїа XIII 13.

вьсь: *vicus*: въ всѣхъ IX 44.

вьсь: вьсь VII 45, VIII 46, IX 4, 26, 142, в'сь VII 9, вѣ̃ III 48, VI 46, 51, XXI 84, вѣ̃ XV 80, вѣ̃ I 134; *ne.* все VIII 61, IX 26, въсе XIII 11, 66, 80, 84, XVI 25, XX 33, XXI 77, XXIII 23; в'сего V 102, VI 33, VII 47, всего I 13, IX 73, въсего XI 3, XIII 49, XXIII 19; в'семоу I 67, IV 67, всемоу I 18, въсемѡ XIV 28, 29, *instr.* въсѣмь XV 62, XIX 23, XX 49, XXII 20, XXIV 42; *f. dat.* в'сеи IV 49; в'соу II 62, III 183, VI 57, въсѡ XX 4, XXIV 27; в'сею III 207, въсею XV 62, въсѣю XIX 24; *pl. m.* вси IX 107, въси XI 16, XXI 85, XXII 37, в'си I 128, II 28, III 222, VI 107; *acc.* въсе X 54. XXIV 13; *ne pl.* в'са IV 59, VIII 78, вса VII 71; вьсѣ VIII 33, в'сѣ IV 127, VII 76, въса XXI 5; въсѣ VII 68, X 47, XIV 10, XV 42, XVI 62, XIX 46, XXIII 5, в'сѣхъ IV 99, всѣхъ VIII 3, IX 157, 159, всѣ̃ VII 3, 74, въсѣ̃ XIV 17, въсѣхъ XXIII 15; в'сѣмь III 9, VI 36, 42, VI 92, IX 85, въсѣмь XXI 26, 37, 38, XXIII 41, всѣмь III 130, VIII 82, всѣ̃ XI 13, въсѣ̃ XV 61; *acc. m.* в'се III 52, V 63, все III 154, V 7; въсѣми XII 15, XIII 71, XXI 68; *du.* въсѣ̃ XXI 7.

вьсѣкъ, вьсякъ } см. вьсакъ.

вьчера: в'чера II 10, 32, 35, III 19.

вѣдѣти: вѣти VI 81 *nota*; вѣмь I 75, 79, вѣм' X 38; вѣсть VII 72; вѣми XVI 17, XVIII 63; вѣхѡ XVIII 18, 19, 21, вѣды I 99; вѣдѧще X 10.

вѣкъ: *loc.* вѣцѣ XVI 2, XXIII 30; *pl. gen.* вкъ II 30; вк̃омь VI 113, вк̃мь VIII 102, вѣкѡ̃ XII 67; *acc.* вк̃и II 70, III 170, VI 113, VIII 31, 76, 102, вк̃ии VII 80, вѣ̃ III 254, IV 113, V 129, вѣкы XII 67, XV 13, XVII 45, XX 56, XXI 20, 21, 88.

вѣньць: вѣн'ць VI 104, вѣньць IX 39, XIX 22; *pl. acc.* вѣн'цѣ XXII 105; *instr.* вѣн'ци XVI 44.

вѣньчавати: вѣн'чавае XVI 44.

вѣньчати: вѣн'чати IV 121; вѣч҃ает' се VII 55; вѣн'чаше IV 51; вѣн'чающи XIX 14.

вѣра: *gen.* вѣры XVII 8, XVIII 8; вѣрѣ IX 27, XII 51, вѣре XI 13; вѣроу VI 21; вѣрою III 243, VIII 77, IX 89, XIII 2, XIV 44, 54, XV 96, XII 13, 27, вѣрое XVII 15; вѣроуѥти I 26; да вѣроу имете I 56; вѣроу имоу҃ I 120.

вѣровати: вѣровати I 134; вѣроваше I 130, 139, 190, II 40; вѣровахоу III 100; вѣроую I 110; вѣроуи I 83, 207; вѣрооуѥи I 105; вѣроующеи II 68.

вѣрьнъ: вѣр'нь XVIII 73, XXIII 39; вѣрнаго IX 80; *voc.* вѣр'нїи XVIII 73, вѣрны XXIII 38; вѣрни҃ II 47; вѣр'нымь VI 104; вѣр'ныими XXI 68.

вѣтвиѥ: вѣт'виѥ II 45, вѣтвиѥ III 74 *nota.*

вѣтвь: *pl. acc.* вѣт'ви I 195, III 245; вѣтвьми II 15.

вѣчьнъ: вѣч'ни III 151, вѣчныи XVI 57, XXII 75, вѣч'нїи XII 78; *ne.* вьч'ное XXIV 108; вѣч'наго VIII 65, XVIII 55, вѣчнаго XX 54; вѣч'номоу VIII 73; вѣч'нѣмь IX 83; *f. gen.* вѣчные XV 37; *d.* вѣч'нѣи VIII 71; вѣч'ноую V 105, вѣчнꙋю XV 4, вѣч'нꙋю XV 86, XVII 41, XIX 3, 4, XXII 111; *pl. ne.* вѣчнаа XV 72, вѣч'наа XIX 8; вѣчный XXII 83.

галилѣискъ: *pl. voc.* галилеисти VII 37.

геѥна: геена X 50; ѿ геены X 37; въ геенꙋ XV 78.

где: г'де I 100, гѐ VI 110 *bis.*

глава: главоу III 37, главꙋ XIII 35, XXI 65, XXIV 23; *instr.* главꙋю XVI 26; *pl. acc.* главы IX 169.

глаголати: гл҃ти I 23, VIII 43; гл҃ю III 39, VI 41, IX 126, XI 35, XXII 66, 87; гл҃ѥши IX 57, гл҃еши I 152; гл҃еть I 54, IX 21, гл҃ѥть XVI 13, XVII 39, 43 *nota*, XXI 69, XXII 32, XXIV 19, 96; гл҃ють III 90; *imper.* гл҃мь II 66; гл҃ахь VIII 34; гл҃аше IX 125, XIV 29, XXIII 15; гл҃а I 47, 59, 81, IV 65, XXII 30, XXIV 11; гл҃хоу III 62, гл҃ахоу

III 76, гл҃аахъ XVIII 10, 15; гл҃іе IV 76, IX 96, XIV 13, XV 4, XVII 21, XXIV 6; гл҃ющь XVIII 46, XXIV 115; гл҃юща II 22, XIV 73, XVII 2, XXI 57, XXIV 35, 91; гл҃ющи I 42, 73, V 94; гл҃ще I 129, II 16 III 68, гл҃ющѥ IV 53, XV 41, XXI 44, XXII 63.

глаголъ: по гл҃ъ XIII 95, гл҃оу XIV 14.

гладъкъ: *instr.* глад'кыи XXIV 4.

гласъ: гла҃ XVIII 45, XXIV 115; *gen.* гласа XI 18, XV 74, XVIII 48, XX 16, XXIII 38; гласомь III 138 *nota*, гла҃мь I 122, 124, VII 19; *pl. instr.* гл҃си III 138.

глъбина: глъбини XVI 74, глъбыни XX 38.

гнѣвати сѧ: гнѣвающѥ сѧ XXIV 25.

гнѣводръжание: гнѣводръжанїѥ XV 44.

гнѣвъ: гн҃ѣ V 108, гнѣвь IX 112, 113, XV 59, XX 27, XXIV 22, 106; гнѣва IX 117, XXIV 33, 54; гнѣвѡ҃ XIII 47.

гнѣвьливъ: *dat.* гнѣвливѹ XI 7.

година: *du.* годинѣ I 63 *nota*.

годити: годещѹ XI 7.

годъ: гѡдь XV 54; года XIII 14.

голѫбичищь: *du.* голоуби(чи)щема XIII 87.

гора: горѹ XVIII 27, 32.

горькъ: гор'къ I 181, 187; гор'каго V 44.

горѣ: горѣ VII 34, горе XI 39, XXIII 15.

горѣти: *instr.* горещїимь XXII 115.

господа: господамь XXII 10.

господинъ: господинѹ XXII 99.

господь: г҃ь II 18, 67, III 10, 19, 35, 70, 110, 128, 249, V, 5, 21, 67, VI 17, VII 19, 69, VIII 74, IX 21, 33, 125, 138, XII 17, XIII 79, 88, XV 1, 96, XVII 6, 20, 39, 42, XVIII 3, 40, 50, XXII 52, 87, XXIII 2, XXIV 5, 24, 80; г҃а VII 35, 39, X 32, 35, XVII 2, 15, XVIII 75, XIX 1, XXI 4, 83, XXII 120, XXIII 40, 91; г҃оу V 85, г҃ѹ X 9, XV 61; г҃ви V 11, VII 77, г҃ви XIV 38, XXII 35; *voc.* г҃и I 42, 51, 74, 79, 104, 111, XX 39, XXII 63,

83; г҃мь II 9; w҃тн II 69, III 7, IV 131, VIII 101, XX 55, XXI 88.

господьнь: гн҃ь XVI 40, *ne.* гн҃е I 197, II 17, 20, 34, 50, 67, III 47, 49, 70, 77, 87, 110, 157, 173, 175, 249, 253, гн҃е X 36, XII 39, XIV 5; *d. l.* гн҃ю V 96, IX 135; *pl. gen.* гн҃ихъ II 7; *f. l. s.* гн҃и XIII 4; *pl. acc.* гн҃е VI 96.

господьствовати: *pl. d.* гдт҃вующимь III 128.

госпожда: госпожа҃ IX 7; *gen.* гже҃ X 11, 20; *d.* гѡжа҃ XIX 23.

готовъ: *pl.* готови I 26, XVIII 71.

градъ: гра҃ III 48, градь IX 66 bis, XXI 14; *pl. acc.* грады VI 32, XX 32, градѣхъ IX 44.

гровъ: гровь I 95, IX 86, гршь XVI 40; гровоу I 21; гровѣ I 72, г҆ровѣ II 33; *pl. n.* грови IV 9, V 57.

гроза: *gen.* грозы XXII 4.

гръдость: гръдость XV 49, XX 11, 36; гръдостїю XX 4.

гръличищь: *du.* гръличищема XIII 86.

грѣховьнъ: *f. d.* грѣхов҆нѣи III 237, грѣховнѣи XIII 45; грѣхшвными XXI 18.

грѣхъ: гр҃ѣ XIII 62, XX 43, XXI 19; грѣха V 116, XII 56, XV 89, XIX 29; грѣхѡ XX 24; грѣхом҆ V 98, грѣхѡ҃ XIII 29; *pl.* грѣси XVII 34; *gen.* гр҃ѣ XV 97, грѣховь III 225, IV 79, V 104, VIII 65, грѣхшвь XIX 45, XXI 34, XXII 19; грѣхѡ҃ XVII 17, XIX 51; *acc.* грѣхы V 101, грѣхы IX 101, XX 43, XXII 26, XXIII 29, грѣси XI 28; *instr.* грѣхы III 147, грѣхы XXIV 83, грѣх҆ми VIII 4; грѣсѣ҃ XII 10, грѣсѣ҃ XVI 15.

грѣшьникъ: грѣш҆ника XX 23; *pl. d.* грѣш҆никомь IV 61, грѣш҆никѡ҃ III 219, VIII 51, грѣш҆никѡ҃ XXII 16; *acc.* грѣшники IV 99, VIII 56; *du.* грѣш҆никы XXI 7.

грѣшьнъ: *loc.* грѣшнемь IX 145; *pl.* грѣшны҆ XX 48; грѣш҆нѣимь XXII 11; грѣшнѣ҃ XVI 45.

грѧсти: грѣт҆ III 125, XXIII 1; *imper.* гредн I 123; *part.* греды I 197, II 17, 20, 49, III 47, 49, 69, 87, 159, 173, 175,

248, 252, гредыи II 51, греди II 66, III 157, грѣи III 109, гредоуща IX 35.

гржбость: *gen.* грꙋбости XI 26.

гржбъ: *pl. d.* грꙋбїимь XI 31.

гоубити: гꙋбеща XV 90.

да, очень часто.

давидовъ: дв҃ь III 88; дво҃ III 25; *gen.* дв҃ва X 6.

давидъ: дв҃ь VII 17; дв҃домь III 108.

даже: XIV 8.

далече: далече XXI 11.

дати: да҃ I 77, II 59, VII 74, VIII 30, 77, IX 143, XV 33, XX 15, XXI 75; *aor.* VII 44, XVII 20; даете XI 41, XXII 59, 80; дадимь XXIV 101, дав'шаго се XX 83; дав'ше XVI 34; дано XVII 36; дан'нꙋю XXI 17, даль XVIII 39.

даꙗниѥ: *gen.* даꙗниꙗ I 116.

даꙗти: даю XVII 21, XXIII 19; даемь XVIII 60: *imper.* даимь XVI 24; даꙗше VIII 44; дае XI 14, XXI 34, XXIV 81; даѥи IV 42, 67; дающаго XXI 8; дающи IX 81.

двизати: движꙋт' се XIII 70.

дворъ: двора XXI 56; *pl. acc.* дворы VI 37 *nota.*

двьрь: *pl.* дври III 233, д'ври VI 13, двери XIV 31, XX 30, дверы X 15, XXII 26, XXIV 2; *gen.* дв҃реи VI 13 *nota.*

десьнъ: ѡ дес'ноую VII 25, VIII 15, 40, ѡ десноую IX 152, деснꙋю XXII 45, 54.

десѧтина: дѣтинꙋ XXIII 19.

десѧторъ: дѣторо XVI 33.

дивити: дивеще се VII 34.

дивьно: див'но VI 46, 66.

дивьнъ: *ne.* див'ноѥ I 128; *pl. ne.* дивна IX 41, 43, дивнаа XV 35, див'наꙗ II 8; дивныими IX 3; *f.* див'ноую VI 64.

диꙗволъ: диꙗволь I 132, VI 69, 86; диꙗвола III 30, 176, V 5, VI 39, 87, дїавола XV 25; дїаволꙋ XXI 25, XXII 75.

диꙗволь: дїаволѥю XV 15; дїаволїимь XXIV 64.
длъгота: дльгота IX 103; дльготоу IX 47.
длъготръпѣливъ: дльготр'пѣливь III 217.
длъгъ: *pl. ac.* длъгы XXIV 19.
длъжьникъ: *d. pl.* длъжникѡ̃ XXIV 20.
длъжьнъ: *pl. m.* дльж'ни XII 41, дльжны XXIII 25.
длъѕѣ: длъѕѣ XVIII 67.
добро: добро XV 55, XVI 19, XVII 39, XXI 2.
добровоньнъ: добровонное IX 77; доб'ровон'ними II 43.
добродѣтель: добродѣтель XX 13; *gen.* добродѣтели XV 53, добродѣтельми III 187, добродѣтелми IX 61; добры дѣтѣли IX 60; добрыми дѣтел'ми IX 7; *loc.* добродѣтелїи XXIII 5.
добродѣꙗниѥ: добродѣꙗниѥ IV 50.
доброплодьнъ: *f. d.* доброплоднѣи IX 75; *pl. ac.* доброплⷣониѥ III 244.
добросадьнъ: добросаⷣнаго II 45.
доброта: добрꙋтꙋ (!) XVI 30.
добръ: добры IX 33, добры[1] XI 20; *ne.* добро IV 80, VII 53, IX 97, доброе XXI 12; *gen.* добра XIII 50, XXIV 95, добрааго XX 21; доброу VI 87, добрꙋ XIII 1; *f.* доброю XVI 22; *pl.-ne.* добраꙗ VII 46, VIII 81, 96, добраа XV 101, XXIV 111, добра[а] XXIII 15; *d. pl.* добрыимь XI 14; *acc.* добрые XXII 46; добрими III 12, добрыими XIII 73, добрыми XV 26, XIX 32, добрымии XXII 28, *du.* добра III 194; — добрѣишїи *pl.* XX 6.
добрѣ: добрѣ VIII 99, XVI 23, 32, XXIII 11.
довести: доведемь XVII 37.
довьлѣти: довлѣ IV 37.
домъ: дѡ̃ XIV 40, XIX 27, XXII 34, XXIII 23, домь XVII 37; въ ѡ̃мꙋ XXIII 24.
доньде: дон'деже VII 37.
достигнѫти: достигнѣше IX 46.
достоинъ: достоинь III 213 *nota*, доⷭ҇инь XXI 49, достоѥнь

IX 140; *pl.* до҃нии III 212, до҃оини VIII 66; *acc.* до҃ины VIII 69; до҃тоино VII 78.

древлѥ: древлѥ III 122 *nota*, XII 8, XIV 33, XV 12, древ'ле V 45, древле IX 30, дреуле III 121, 164.

древьнь: *f.* древ'на XXI 42; древны̑ XVIII 16.

дроугъ: дроу҃ I 48, дроуть XII 61, дрꙋгь XII 43, XVIII 51, XXII 43; *gen. acc.* дроуга XII 44, дрꙋга XII 61, XVIII 51, XXII 43.

дроугъ *adj.*: дрꙋгыи XVIII 38, XIII 7; *pl.* дроузи I 194, III 73, 77, дрꙋѕїи XVIII 15.

дръжава: дрьжава VI 113 *nota*; дрьжавоу V 61, др'жавоу V 6; дрьжавою IX 56.

дръжати: др'жит' се VI 14, дрьжим се IX 121; др'жимии V 75; *pl. acc.* др'жимиѥ II 53, III 39; д'р'же III 228; дръжещеи XI 16.

дръзати: дрьзаѥ IX 45.

дрѣво: дрѣво. VI 73, 75, 78, 81, 88, 90, 91; *gen.* дрѣва VI 73, *nota.* 80; дрѣвомь II 62, 63, V 49, VI 76 *nota,* дрѣвом' VI 85; дрѣвѣ V 48; *pl. gen.* дрѣвь I 195, III 74.

дрѣвьнъ: дрѣв'ною V 46.

дрѧхлъ: дрехли IX 154, дрех'ли XXIV 93.

дрѫчати: дроучаѥ IX 8.

доуховьнъ: *ne.* дх҃овное XIV 49, 52; *instr.* дх҃вномь IX 80; *f. gen.* дх҃ов'ниѥ I 173; дх҃ов'ноую III 6, дх҃овнꙋю XVII 9; *pl. ne.* дх҃ѡвнаа XVII 5; дх҃овными IX 28; дх҃внихь III 16.

доухъ: дх҃ь VIII 18, 31, 44, XIX 47; дх҃а VIII 41, IX 25, 160, XIII 77, XXI 58, 62; дх҃мь III 254, IV 74, V 129, VI 113 *nota,* дх҃ѡ̑ XII 66, XIV 4, 6, 28, XVI 9, XXII 115 XXIV 28; *pl. acc.* дꙋхы XXI 62.

доуша: дш҃а X 38, XVI 53, XXII 15; *d.* дш҃и IX 144, XV 34, 76, XX 15, 24; дш҃ꙋ III 189, XI 20, XIV 20, 23, XV 80, 82, 90, XIX 29, XX 9, XXI 41, XXII 104, XXIV 86, дш҃оу IV 88, VIII 84, IX 8, 34, 37, 104, 140, 143, дш҃о

IX 141; дш҃ею V 111, XVI 36, XIX 24; *pl. acc.* дш҃е III 21, 39, IX 90, XVI 18, XXII 113, 118, XXIV 40, 83; дш҃амь IV 91; дш҃а XII 54, XIX 54, 56.

доу҆шевьнъ: *ne.* дш҃евнаа XXIV 2; *f. gen.* дш҃ев'ныѥ XX 38; дш҃евнꙋ XX 13.

дъва: д'ва VII 35, два I 47 *nota*, XVI 34, XX 13, XXI 6; XXIII 6; двѣма XIII 86, 87; двѣ на десете I 63 *nota.*

дъвон: на д'воѥ IV 19.

дъвоици: двоици XXIII 18.

дъх҃новение: дъх҃новенїа *gen.* XIII 42.

дъщи: *d.* дъщери XX 98, *v.* дыщи III 123, д'щи III 124; *pl. gen.* дъщерь XVI 49; *acc.* дыщери IX 21.

дьнь: дн҃ь I 80, III 13, 188, V 67, VIII 17, IX 85, 133, XII 55, XVI 42, XVIII 3, XXII 36, XXIV 36, 52; *gen.* дн҃е III 13, 188, V 4, VIII 50, IX 74, 105, 157, XII 3, XVIII 2; дн҃емь I 65 *nota*; *loc.* дн҃е XIV 40, дн҃и XIV 37, XXII 5; *pl.* дн҃и I 63, II 32, 71, III 52, 199, IX 104, 105, XXI 31, дн҃ѷ XXIV 38; *gen.* дн҃ии XIII 84, дн҃ѷ XXI 33, XXII 2, XXIV 67, 73, 80; *acc.* дн҃ы XXI 79, XXII 19, дн҃и XXII 77, XXIV 114; дн҃ьми XXII 22.

дьнькь: дн҃ь I 13 *nota*, 19, II 14, 42, III 4, V 70, 71, 74, 81, 85, 89, 91, VI 3, 5, 6, 107, VII 15, 16, 19, VIII 17, X 1, 10, XIII 30, XIV 1, 3, 9, 10, 25, XIX 1, 6, 8, 10; дн҃ѣ I 14, 16, IV 2, VIII 41.

дѣва: *gen.* дв҃и II 30, III 115, дв҃ы XIII 26 XIV 84; дв҃ою VI 74; *pl.* дв҃ы X 28.

дѣвлѧ: дв҃ла II 22, III 81, VI 73, 78.

дѣвичь: дв҃чь XII 31.

дѣвьство: дв҃ьство VI 73 и 78 *nota.*

дѣлатель: *pl. d.* дѣлателемь III 209.

дѣло: дѣло V 68, VII 52; *l.* дѣлѣ XXIV 45; *pl.* дѣла VII 46, VIII 81, 97, IX 104, XII 19, XV 42, 101, XXI 77, XXIII 15, XXIV 50, 104; дѣль XV 42, 52, 56, 58, XXI 36, XXIII 14, 18, XXIV 41; дѣломь VII 43, IX

148, 156, XVII 44, дѣлѡмь XXII 8, дѣлѡ̃ XI 14, XXII 44, 79; дѣлы VIII 98, XIII 74, XV 26, XVII 28, XXI 18, дѣли III 143, XIX 32, XXII 49, дѣлеси III 13.

дѣльма: дѣльма III 54 *nota*.

дѣлꙗ: дѣлꙗ I 56 *nota*, VI 30.

дѣтель, см. добродѣтель.

дѣтогоублѥниѥ: дѣтогꙋблѥнїе XV 49; *pl.* дѣтогоублениꙗ IX 130.

дѣꙗниѥ: *loc.* дѣꙗни IX 42.

жалость: жалостїю XVI 53.

ждрѣбьць: на ж҃рѣб'ци III 126.

ждрѣбѧ: на ж҃рѣбѣти III 66, 118, 126 *nota*, 139.

же, очень часто.

желати: желають XIX 5; желае XV 68; желающе XV 20; желаѥмаго II 4.

жена *gen.* жены XIII 7; женоу IX 138; *pl.* жень XVI 50.

женихъ: жены̑ XVI 7.

животъ: животь IV 67, IX 55, XV 67, живо̑ III 151, V 34, живѡ̑ XV 19; живота XX 54.

животьнъ: животьны III 134, IV 66; животнѣи IX 111; *pl.* животнаа XVII 3.

живъ: живь VIII 76; живааго IX 19; *pl. d.* живымь VII 42, живимь III 251, живии̑ XVII 43; живими I 108, IX 148; живи̑ I 22, живыи̑ XVIII 6; *f.* жива XIII 65.

живовинъ: жидове IV 24, XIX 11.

жидовьскъ: жидовьскь I 21 *nota*; жидов'ска III 23; *ne.* жидовское XIII 84, жидов'ское XVIII 9.

жизнь: жизнь V 73, IX 82, XIII 15, XV 4, 86, жи̑нь V 105, жиз'нь I 82, VIII 99; *d.* жиз'ни VIII 71.

жилище: жилище I 169; *pl.* жилища XV 72, XIX 8.

житеискъ: *pl. f.* житеискиѥ IX 69.

жити: живы IX 58; живꙋщїи XII 51, живоуще IX 159, живꙋще XXI 13, 16; *f. gen.* живꙋщее XIII 7.

житиѥ: житїе XV 5, XXIV 107; житиа IX 10, 117, житїа XII 28, XIII 48, XV 32, 70, XVI 5, XIX 2, 15, XXII 119; житїю XV 32; житїемь XIV 71, житїимь XVII 39; *loc.* жити IX 82; *pl.* житїа XXII 50.

жлъчь: жльчию IV 57.

жрътва: жрътва XII 65, жрътва XIV 45; жрътвѣ XXI 75.

жьдати: жѣть III 220, 234; жидѣ VII 58; жѝ III 232.

жьзлъ: жезль III 171.

жѧдати: жедав'ше XXIV 117; жѣже XVIII 53.

жѧдьнъ: жед'нь XIV 80, XVIII 53, XXII 80, жедень IV 105; жед'на XXII 64, жедна XXII 84, жѣна X 31; *pl. acc.* жедные XVII 32.

жѧло: жело VI 111.

за: очень часто.

забл҃ждити: зав'лоу҃жѣшаго V 15; *ne.* завло̀'у҃шее XII 40, завлоу҃жѣшеѥ III 154.

забъıти: *aor.* забы XII 19; забывше IX 150.

зависть: зависть VIII 60, XV 45, XXI 77; *gen.* зависти XXIV 33; завис'тию II 36, завистию IX 52, завїю III 95, завистїю XII 8, XV 15.

закалати: закалаеть XXI 73; *acc.* закалаемаа XXI 67.

заклати: заколите XXI 65; заколенна҃го V 102, заклавшаго сѧ XIV 50.

заклепити: заклепи III 40.

заколеніѥ: заколенїе XXI 84.

законодавьць: законодавъць XIV 1; законодав'ца I 141, XVIII 22, 41.

законодатель: *pl. d.* законодателемь XI 32.

законопр҃ѣстж҃ьнъ: *gen.* законопр҃ѣстоу҃п'на III 22; *voc.* законопр҃ѣс'тоу҃п'ныи I 155.

законооу҃читель: законооу҃чителиѥ I 140.

законъ: законь XIV 1; закона XI 32, XVIII 11; законѣ XIII 81, XVIII 13; законѣ III 52, XII 45, XIII 3, XVIII 38.

закъсьнѣти: закьснѣвшиихь III 232 *nota*.
замоудѣти: *part. gen.* замоудѣниꙗ (жи҃) III 232.
занѥ: зане I 65, 138, 142, 146, 150, III 99.
заплюваниѥ: заплюваниѥ IV 44.
заповѣдати: заповѣдаю XVIII 50; заповѣдаше IX 110.
заповѣдь: заповѣ҃ XV 10; *gen.* заповѣди XII 6: *pl. d.* запвѣдемь III 242; *acc.* заповѣди V 26, VII 63, XII 42, XVIII 49, 68.
запинати: запинаеть XX 18.
запрѣщениѥ: запрѣщениѥ VI 76.
зарꙗ: зара IX 72; зарѣми VII 4.
застѫпити: застоупити III 167; *sup.* застоупить III 168 *nota*.
затварати: затвараете XI 40.
затворити: *pl. acc. f.* затворенїе XIV 32.
затворъ: затворь VI 13, 23; *pl. acc.* затв҃ри VI 6, затвори VI 11, 55.
зато: I 145, 152.
заоушениѥ: заоушениѥ IV 45.
захариꙗ: захариꙗ III 122.
заходити: заходе III 150.
зачинати: зачинает' се X 2.
зачѧтиѥ: зачетїе X 11, 19.
звѣзда: звѣздоу IX 80.
звѣрь: ѕвѣрь XXII 40.
зде: зе҃ I 74, VI 50, XV 83; зѣ҃ IX 128.
землꙗ: зем'лꙗ II 42, V 85, землꙗ V 56, землѣ IV 13; *gen.* зем'ли II 55, землѥ XXII 39; землю XII 25, XIV 77, XXII 14, XXIV 59; *voc.* земле IV 27; *loc.* земли III 85, VII 13, XVI 21, XVII 22, 24. XIX 53, XXIV 97, зем'ли I 198, II 31, III 71, V 79.
земльнъ: *gen.* земльна III 120 *nota*, земльнаѡ҃ III 120, земльнаго XIV 3.
земьнъ: *pl.* земнаꙗ IX 150.
златооустъ: злаꙋ҃стаго X 46.

змии: змеи IX 123.

змиинъ: *inst.* з'мииномь V 28; *f.* змїиною XIII 6.

змиѥвъ: змїевꙋ XXI 64.

знаменати: з'наменающе се II 61.

знамениѥ: знамениѥ I 24; *pl.* знамениꙗ III 77, IX 14; *gen.* з'намении IV 30.

знати: знаꙗше VI 75 *nota.*

зъвати: зовет' I 87; *pl. d.* званымь IX 17.

зъло: зло IV 28, 103, VII 53, IX 91, XII 19; *gen.* зла IV 96, VII 47, XI 4, XIV 58, XV 54, 83, XXI 29, XXIII 17; злоу VI 81; *instr.* злѡ̃ XVII 41; злѣ XIII 51; *pl. gen.* зьль IX 159.

зълоба: злоба VII 49; злобоу VIII 59, злобꙋ XV 103, зл҃боу III 143; злобою XIII 9, XIX 33, 36; злобѣ XVIII 65; *pl. gen.* злобь IX 93, 96; злобами XII 16; злобахь III 218.

зъловѣрьнъ: зловѣр'на III 22.

зълъ: злыи I 145, злии XI 25; злѣ XXIV 45; *f.* злою XV 9; *pl. ne.* зла XXI 48, 77; злихь IX 109, злїи XV 56, злыи XXI 35, XXIII 14; злїими XII 16, злыими XXI 18.

зълѣ: злѣ IX 55.

зьрѣти: з'рѣти IV 102, зрѣти VIII 9, XII 18, XVIII 44, XXI 51, 72, зрѣти IV 12; зрѣхоу VII 34; *patr.* зримь III 34; з'реще II 5, зре VII 38.

и *conj.* очень часто.

иже, ѥже, ꙗже: иже I 68, III 54, 162, IV 77, V 67, VIII 30, 71, IX 39, 44, 88, 99, 138, 141, 144, XI 20, XII 37, 50, XIII 93, XV 28, 32, 96, XVI 55, XIX 31, XXI 19, XXIII 34, XXIV 58; ѥже I 71, 76, II 25, III 84, IV 38, 73, 115, 126, V 25, 44, VI 80, VII 54, VIII 76, IX 137, є XI 33, еже XIII 13, 27, 64, 82, XIV 16, 18, XV 51, XVIII 56, XX 22, 50, XXI 60, 73, XXII 92, 95, XXIII 15; ѥ III 168, IV 82, 117, VIII 72; — ѥго I 41, 51, 73, 126, 129, 149, II 28, 38, 39, 41, III 37, 40, 53, 55,

57, 65, 97, 99, 101, 161, 230, IV 112, 122, V 12, 61, 62, 70, 127, VI 37, 45, 57, 71, 85, 95, VII 71, 94, VIII 67, IX 22, 23, 39, 41, 42, 59, 70, 89, 105, 115, 118, 128, 146, 149, 150, ѥг҃ I 35, II 61, VI 40, єго IX 70, X 55, XII 42 bis, XIII 28, 59, 72, 75, 91, XIV 21, 24, 66, 73, XV 24, 42, 62, 95, 106, XVII 44, XVIII 33 bis, 43, 45, 50, XXI 3, XXII 9, 54, 73, 76, XXIII 27, XXIV 69, ѥгоже I 40, 42, 188, IV 9, V 54, VI 16, 53, 56 *nota*, єгоже XVII 22, 23, XVIII 41, XXIII 41, XXIV 13, 15, єго҃ XIII 66, XVI 60, XVIII 12, XX 84, него I 31, IV 31, VIII 64, IX 95, XVIII 14, XXIV 61, нѥго IX 37, XVIII 8, негоже II 44, IV 46, IX 22, XV 8, нѥгоже XVIII 61, XXIV 63;—ѥмоу I 78, 110, 125, 160, II 14, 24, III 46, 67, 83, 103, 246, 247, IV 38, 82, 94, 103, 114, 129, 130, V 13, VI 54, 70 bis, IX 56, 57, ємꙋ XI 2, XIV 6, 26, 87, XVIII 8, 24, XXII 63, 82, ѥмоуже II 70, IV 131, VIII 102, IX 50, ѥму҃же VII 80, ємꙋже XI 21, XVII 45, XX 55, ємꙋ҃ XXI 88, немоу I 41, 50, 58, III 89, 223, IX 127, XVI 31, немꙋ XV 7, XXI 40, нѥмꙋ XIII 74, немоуже IX 132; — и I 34, 72, 100, 154, IV 51, 54, VI 36, VII 32, 41, вь (на) нь I 131, 135, II 40, III 100, V 68, XVIII 2, XIX 37, XXIV 71, въ (на) н'же XII 4, XXI 71, XXII 6, XXIV 39; вь нѧ IX 20, вь неже V 4, XII 63;— имь III 39, им'же IV 116, VI 68, 84 *nota*, VII 40, нимь III 75, V 66, VI 94, XVI 27, 29, ны҃ XXII 37; — вь (на) нѥмь I 65 *nota*, XIV 50, 91, немь III 122, V 75, IX 25, нем' II 21, нем'же XVI 7, XVII 9. — *f.* ꙗже IV 31, XII 7, XV 10, XVII 6, ꙗ҃ XIII 9, XVIII 38; — ѥѥ I 46, VII 59, ѥю I 92, єѥ X 13, XIX 25, 26, ѥѥже V 70, нѥє X 9;— ѥи I 77, 87, єи XVII 11, 14, XX 18, ѥиже III 32, неи I 87, 91; — ю III 35 *nota*, IX 140, 141, 143, XV 13, XIX 15, ѥ I 96, юже I 104, II 32, XIV 34, XV 104, ѥже IV 3, нюже XVII 37, XXIV 9;—ѥю VI 27, єю XV 27, ѥюже III 43, єюже XV 68, XXI 62, нею I 97; — неи I 94, 101,

неиже XXI 59;—*pl.* иже XIX 15, XXII 49;—юже IX 128, XV 61, XVIII 37; — и҃ I 92, III 75, VII 74, XVII 35, XX 45 bis, XXIV 7, иҳъ III 55, 227, IV 32, VII 33, IX 107, 112, иҳже III 63, IX 46, иҳ'же IX 103, и҆же XVII 3, ниҳъ VII 31, 36, ны҃ XVIII 24, XXI 10, XXII 42, 52, ни҃же XXIV 51; — имь I 27, 54, 102, 114, III 24, 143, VIII 44, IX 20, 47, XVIII 35, 39, XXI 65, XXII 66, 87, им' VIII 19, и҃ XVIII 29, им'же X 28, XVI 10, нимь VII 37; — ю XVII 37; є VII 29, 30, VIII 36, XXII 43; — имии III 92, имиже VI 84, IX 60, ними VIII 39, нимиже XXI 86; — *du.* ю V 85, юже XX 15.

иаковъ: иакова XVIII 29.

ибо: ибо (?) XXIII 4.

игрище *pl.* игрища XXI 47.

иде: и҃де (?) II 20, идеже IX 36, XIV 85, XVII 11, XXII 97, XXIV 97, 99, идѣже VI 13.

идолослоужениѥ: идолослоуженїе XI 34, идолослꙋженїе XV 43.

избавитель: избавителю I 11 *nota*.

избавити: избавит' се V 44, изба҃ви XII 27; избавите IX 97; избавиль VI 43.

избавлюти: избавлѣет' се XV 98; избавлюем' се XIX 45.

избавлѥниѥ: избавлѥнїе XII 21.

избрати: избра҃ XXIV 26.

избыти: избꙋдеть XV 99.

избѣгнѫти: избѣгноути IX 157.

извести: изве҃ I 42, VII 28.

изводити: изводити II 53.

извоѥвати: извоѥвавь V 62.

извѣстьно: извѣ҃но I 29, извѣстно XVIII 29.

изглаголати: изгл҃ѥть VI 96 *nota*.

изгнати: изг'нань XXIII 33, 35.

изгонити: изгоне IV 33; из'гонеща I 163, изгонеща III 59.

изгрѫбити: *aor.* изгрꙋбы XXIII 12.

изгоубити: изгоубить IX 143.
изгыбѣль: изгыбель IX 131.
изгыбѣльнъ: изыгывел'наго IX 134.
изити: изидеть III 171, изидѣ̑ III 172; изидоше I 94.
измъıти: *f.* измывши се V 120.
измѣна: измѣноу IX 144.
изрещи: изрещи IX 41; изр'ци II 18, изрьци III 158 *nota*, изрѣ̑нь III 162.
изрицати: изрицае XXII 16; *pl. ne.* изрицаема XXII 4.
изъ: изь, из', из очень часто.
изъшьд—: изышѣ̑шихъ VI 89.
изъıснити: *imper.* изыс'ни III 157.
изѧти: изети XVI 19.
или: или, или — или очень часто.
илибо: илибо IX 37.
илиꙗ: илїа XVIII 15, 19, 35, XXIV 73.
имати: имаеть XXI 30; имамы XXI 4; имаемь XX 44.
имѣникъ: имѣнїе XVI 36; *gen.* имѣнїа XXIII 19; *pl. gen.* имѣнїи XXIV 96.
имѣти: имѣти XIX 52; имать I 63 *nota*, XXVII 42, имѣ̑ I 104, 135, III 95, VII 51, имате IX 106; имоу̑ I 120; *aor.* имѣ XIII 22; имѣхѫ XIV 85, XVIII 9; имѣста XXIII 9; имоуща I 71, II 33, имѫщаго XV 77; имоуще V 18, VIII 58, имѫще XII 58, XIV 59, 66, XIX 42, XXII 115; имѣль XXIII 34; — имѣıъ III 133, IX 84, имее XXIII 36; имѣющемѫ XXI 6; имѣюще XIX 28, XXII 28; *f.* имѫщи XIV 48.
имѧ: име I 197, II 17, 20, 24, 34, 49, III 47, 49, 70, 77, 83, 87, 110, 157, 159 *nota*, 173, 174 bis, 175, 248, 252, X 56, XIV 87; въıме II 66; именемь IX 65, именѣ̑ XV 51; имени XIV 24.
инъ: инь VI 16, 18 *nota*, XVIII 20; ино VI 66; иного VIII 29; *pl.* иныи XXIV 76; *d.* иныи XI 42; инѣм' VI 24; инѣми VIII 43; *f.* инѫ XIV 65.

иоанъ: иѡань I 37, іѡ҇ннь XVI 40; іѡанна XVIII 29.
иоръдань: іѡр'дань XIII 37.
иоръданьскъ: *pl. f. acc.* іѡрдан'скыѥ XIII 30.
иосифъ: іѡсїфомь XIII 91.
исаиꙗ: исаиꙗ III 80, 170; исаию II 21; ісаїемь XXII 32.
исканиѥ: исканїе XII 34.
искати: ищоуть IX 14; искахоу I 60; ищеи VII 78.
искоупити: *imper.* искꙋпимь XV 82; *aor.* искоупи V 124.
испасти: испаде III 141; испадѡхѡ҇ XV 8, испали V 47, XXIV 63, ис'пали II 63.
исплънити: испльнише҇ V 86; испльньши се II 42; испльньше се III 43; исплънив' се XIV 11; *pl. ne.* испльнена XXII 4.
исплънꙗти: испльнꙗѥть I 13; испльнѣше IX 25; ис'пльнꙗющи II 48; исплънꙗюще се XIII 47.
исповѣданиѥ: исповѣданиѥмь V 13.
исповѣдати: исповѣдаѥть I 38; исповѣдають XIX 15; исповѣдаше҇ XIII 97; исповѣдающе II 40.
исповѣдовати: исповѣдꙋет' се XIV 25.
исправити: исправити III 168; *sup.* исправить III 168 *nota*; исправить VI 17, исправи҇ VI 16; исправивь XIII 14; исправиль VI 112.
исправлѥниѥ: исправлѥниѥ VI 99; исправлениꙗ VI 64; *pl.* исправлѥниꙗ VI 97 *nota*.
испроврѣщи: испровр'же III 38.
испросити: испросите VII 75.
испръва: испрьва VI 112 *nota*.
испрь: вь испрь III 179.
испоустити: испоустити VI 19 *nota*; испоустеть VI 21.
испоущати: ис'поущахоу се IV 21.
исраиль: исл҇ꙗ III 154.
исраилѥвъ: исл҇вь I 198, III 44, исл҇вь III 50.
истачати: истачѣеть IX 77; истачаѥ IX 87; истачѣющи IX 80, истачаꙋщи IX 76.

истина: истиноу I 130, III 87, въ истинѣ XIX 15; по истинѣ XIII 80.

истинънъ: истин'ни III 152, истин'ны VIII 31; истинныи XII 64, истин'ны XVI 23; истинномоу IX 38; *loc.* истин'нѣмь XXIV 31; *pl. d.* истин'нимь III 224; *acc.* истин'ние III 229; *f.* истин'ною XIII 89.

истовъ: истовое IX 99.

истлѣние: *gen.* истлѣнїа V 24.

источити: источи V 73.

источьникъ: источ'никь I 172; *pl. acc.* источныкы XIII 12.

истръгати: истрьгае IX 32.

исоусъ: і҃сь I 40, 63, 77, 81, 95, 105, 114, 125, V 22, XVIII 72, и҃сь I 43, і҃с XIII 79, 88, XIV 87, XVII 43, XVIII 4, XXII 7; і҃соу х҃ъ III 19, і҃с х҃ъ III 36; і҃са I 137, III 98, і҃у х҃а X 55, XXI 83, XXII 121; і҃у х҃ѣ X 10; і҃у х҃омь XIX 56; о і҃сѣ II 69, IV 130, VIII 101, XX 55, XXI 88.

исходити: исходить VIII 32; исходеть XI 25, исхожаше XIV 35.

исхытити: исхыщени XVIII 66.

исцѣлительница: исцѣлител'ница XIX 19.

исцѣлити: исцѣлити: V 24; *aor.* исцѣли XX 31.

исцѣлати: исцѣлае IV 35, V 49, исцѣлающа I 164, III 59.

исцѣление: исцѣление IX 77, исцѣлениѥ XVII 18; исцѣлениа I 151; *pl.* исцѣлениѥа XV 95.

исчитати: исчитающа IV 3.

ити: идоу VII 25, 26, 28, идеши I 62; идеть I 95; идѣмь I 49, 58, идѣте X 54, XVI 56, XXII 73, 74, 78; идоуща VII 34, 39, идѧща XI 23; идоуще III 101, IX 127.

юда: юда IV 84; ѥоуда XIX 33.

юдеи: юдеи I 90, 97, IX 13; юдеие I 60, II 35, ѥ҃деие XIV 86; юдеѡм I 187, IX 15.

юдеискъ: *ne.* юдеискоѥ I 166; иоудеискомѧ XIII 80.

юдея: юдею I 30.

юлиинъ: юлиини IX 14.

иѥреи: *pl.* ѥреѡмь XXI 70.
иѥреискъ: ереискаго XI 30.
иѥросалимовъ: иѥрлимова III 124.
иѥросалимъ: їерлма XIV 3.
иѥсеи: їесеа X 5.
иѥсеовъ: *gen.* иѥсеѡва III 171.

казати: казати XI 2; кажꙋще XI 37.
казнь: каз'ньми I 144.
како: како IV 5, V 41, VI 72, 84 *nota,* 98, IX 37, 117, XI 30, XXIV 4, 14.
каковъ: *d.* каковꙋ XXII 105; *l.* каковѡ XXIV 45; *pl. ne.* каковаа XVIII 2.
камениѥ: камениѥ III 94, IV 15, V 56; камениѥмь I 60.
каменосръдьчьнъ: камѣносрчьнии IV 24; *ne.* каменосръчное XVIII 9.
камень: камень I 101, 102, XVII 7, 8.
каплꙗ: *nom.* каплѣ I 171.
каꙗти се: каати се XVIII 67; каим' се XVI 15; каѥи се III 218; кающаго се XX 50.
квасьникъ: к'васникꙋ XI 7.
клевета: клевета XV 44; *gen.* клевети XXIV 33; клеветꙋ XIV 34; *pl.* клеветы VIII 60, клевети IX 129; клеветами XII 14.
клѣть: *pl. l.* к'лѣти VI 37, клѣти VI 41.
ключь: ключь IX 119; *pl. acc.* ключе XVII 21.
клѧтва: клетва XIX 9; клевоу V 82, клетвꙋ XIV 34, XIX 38; клет'вѣ XXIV 44: *pl. acc.* клетвы V 49.
клѧтвопрѣстоуплениѥ: клетвопрѣстꙋпленїе XV 50.
клѧти се: клети се XV 51.
кнѧзь: *pl.* кнеѕемь XXII 9; кнеѕе XXIII 23.
ковати: ковеши I 158.
ковъ: ковь I 157.
когда: кѡга XVI 17, кѡгда XVIII 63, ког'да XXII 63, 84.

козьлищь: козлища XXII 48 *bis*.
козьлѧ: козлета XVI 52.
колесьница: *l.* колесныци XXIV 74.
коли: коли VI 48.
колико: колико III 131, VI 83.
коликъ: *acc.* колика XXI 3.
колѣ: до колѣ III 237.
колѣбати: колѣбающе се XX 32.
колѣно: *gen.* колѣна X 6; *du.* колѣнѣ XVI 37.
коньць: кѡньць XXIII 12; конца XIII 50.
коньчина: кон'чина VI 26; коньчинѣ IX 105.
корениѥ: *pl.* корениꙗ IX 129.
корень: *gen.* корене III 171, 172.
користь: кори҃ III 38, к҃ри҃ III 38.
коснѫти: коснет' се IX 91.
костанътинъ: костан'тїномь IX 49.
которъıи: *f.* которꙋ XXI 76.
красити: крашахоу III 74.
красота: красотꙋ XV 68.
красти: крадꙋть XXIV 98.
красьнъ: *f.* краснаꙗ I 169.
кратъкъ: *l.* кра҃цѣмь XVI 1.
кричати: крычють XXI 47.
кромѣшьнь: кромѣшноую IX 155.
кротость: кротость III 132, VIII 83, 91, X 42; кротостїю XI 37, XXII 47.
кротъкъ: *pl. acc. m.* кроткые XXII 46.
кръвавь: крьвава IV 69.
кръвь: крьвь IV 13, 72, V 56, кр'вь VIII 75, IX 76, кръвь XII 59, XIV 49, 53; *gen.* крьве V 114, кр'ви IV 70; *d.* кр'ви VIII 6, 68, кръвы XII 58; крьвию V 124, кръвїю XIX 50.
крьстъ: кр҃та II 59, VI 64; кр҃томь II 57, VI 87.
крьстьнъ: кр҃ноѥ VI 81, 90 *nota*; кр҃нымь II 64; *pl. ne.* кр҃тнаꙗ VI 63 *nota*, 97 *nota*.

крьщениѥ: кр҃щенїе XIX 43, XXI 8, 60; кр҃щенїемь XV 40.
крыти: к'риꙗше VI 91.
крѣпость: крѣпо҃ XIX 21: крѣпо҃ю III 207.
крѣпъко: крѣп'ко VI 60, XV 21.
крѣпъкъ: *f.* крѣпкаꙗ VI 13 *nota.*
кржгъ: кроугь VII 5.
коупьно: коупьно V 127, коуп'но I 203, XIII 77.
къ: кь, к *praep.* очень часто.
къде см. где.
кънига: *pl. acc.* книги VI 19.
кънижьникъ: к'ниж'ници I 136.
къто: к'то I 64, II 19, III 48, 159, 200, 221, IV 8, VI 14, 16, 17, 95, кто I 65 *nota*, IX 21, 56, XIII 60, XIV 43, XVII 13, 14, XIX 22, XXIII 22, 31, XXIV 11, 95; комꙋ XIV 56.
къждо: кьж҃о XXII 99; когож҃о VIII 48, когож҃е IX 134; комоуж҃о VII 43, IX 148, комꙋж҃о XVII 44, XXII 8.
кыи: кыи X 38, к҃ѥ I 23; каꙗ IX 141, каа XV 79; кыѥ IV 142; кымь IX 65; *l.* коим'же IX 88; *pl. d.* кыи҃ XXI 69.
кждоу: ѿ коу҃ III 49, 160, ѿ кꙋдꙋ XI 27, ѿ кꙋ҃ XI 24, XII 57.
кжпѣль: коупѣль V 96.

лазаревъ: *neut.* ла҃рево I 7, 167; *dat.* ла҃ревоу I 21, *f.* ла҃рева I 32; *instrr sg. neut.* ла҃ревомь II 10.
лазарь: лазарь I 187, ла҃рь I 9, 39, 48, 55, 168—170, 172, 173, 175, 176, 178, 180, 182, 183, 185, *acc.* лазарѣ I 138, III 99, ла҃рѣ II 39, III 20, 42, 61, ла҃рꙗ II 32; *voc.* лазаре I 123.
лакомьство: лакомьство VII 50; *dat. pl.* лакомьст'вомь III 205.
ласкръдиѥ: ласкрьдиѥмь III 206 *nota.*
лежати: лежааше I 101; лежа XII 26; лежеща XIV 28.
ли, I 62, III 90, 91, ли *vel* V 108, VII 67, ли — ли VI 24.

ликовати: ликоуѥть V 81.
ликъ: ликь VII 9; ли҃ V 86.
ликьствовати: ликьствоуѥ҃ VII 16; ликьствоующе V 78, ли҃ствоующе VII 5.
лихоиманиѥ: *pl.* лихоиманиꙗ IX 130.
лице: лице V 12, XVII 33, XXIV 69; лица XVIII 45, лицоу XXIV 68; лицемь XIV 17, XXIV 68, 94.
лицемѣръ: *pl.* лицемѣрїи.
лишати: лишаѥ се III 240.
лишити: лишити се V 107; да лишим' се XV 36; лишень XII 10; лишив'ше се XXII 82.
лоза: лозѣ IX 78.
ломити: ломит' се IV 78; ломеще III 74.
лоуна: лоуна IV 12, V 55.
лоуча: лоучами IX 73.
лъжа: льжа XV 50; льжи XII 47, XXIV 44; льж.... XXIV 12.
лъжь: льжь ѥ҃ I 152.
львъ: львѡ҃ *pl.* XX 27.
льстити: льстим' се XV 30; *imper.* лъстѣте XXII 103.
льсть: льсть II 61, л҃ь VII 15; лъсти X 7; льстїю XIII 6; льст'ми XII 12, льстьми XIII 48.
льстьнъ: *ne.* льстное XXIV 108.
льстьць: ль҃ца I 149.
лѣнити: *imper.* лѣнимь се VIII 57, лѣним' се VIII 49; лѣните се XII 102.
лѣность: *gen.* лѣности XI 26; лѣно҃ю III 201, лѣностїю XIII 46, XXII 76; в' лѣности III 237.
лѣнос'тьнъ: лѣно҃ны II 6.
лѣто: *instr.* лѣтѡ҃ XXII 21, XXIV 42; *pl.* лѣта XV 29, л҃ѣ XVI 12.
лѣторасль: лѣт҃расль I 169.
любити: люблю XXIV 11; любиши I 42; любить XXIV 14; любите XVIII 51; люблꙗше I 40; любе III 230, XXII 12; любеще XII 60 *bis*, XV 61.

люблѥникъ: люблѥници IX 153.

любовь: любовь VIII 82, XIV 67, XIX 28, XXII 27, 114; любве VI 45 *nota*; любовию IV 101, 113, VI 45, любовїю XI 38, XII 43, XIII 2, XIV 22, XVII 27 XXI 77; вь люб'ви V 126.

любодѣꙗниѥ: *pl.* любодѣꙗниꙗ IX 129; въ любодѣанїи XXI 15.

людиѥ: *gen.* людїи XIV 17; людемь XIII 83, XIX 50, XXIV 79: *acc.* люди XI 2, 44.

люто: люто XXIV 55.

лютъ: *d.* лютоу XI 8.

лѫкавъ: *loc.* лоукавемь IX 146.

лѫкавьнъ: лоукавныхъ IX 94.

лукиꙗ: вь лукїи IX 58.

маловрѣменьнъ: *d.* маловрѣменѣмь IX 82.

малогодьнъ: *f. pl.* малогодныѥ IX 150.

маломощьнъ: *pl. d.* маломощныимь XVIII 59, маломощныи XXII 68, маломѡщ'ныимь XVIII 68, XXII 89.

малъ: *f.* малоу V 107.

малѣ: въ малѣ XVIII 73, XXI 19, 21, XXIII 39.

манъна: ман'ноу I 153.

мариꙗ: мариꙗ I 103, VI 79; марию 86; мариѥю II 12, марїѥю XIII 90.

маръко: мар'ко XV 69, марко XV 92; марка XV 97.

марда: мар'да I 72, 79; мар'дою II 11.

мати: мати XXII 98, мт҃и XIX 1; мт҃ре II 29, X 56, XIII 23; *d.* мтери XIX 23; мт҃рь IX 138, XII 48, XIX 16; мт҃рїю XIII 89; *pl. acc.* мтри XVI 49.

маслина: маслинѣ IX 75.

маслиниѥ: *gen.* маслиниꙗ II 46.

масть: масть IX 76.

междоу: меж҃оу, меж҃ꙋ очень часто.

мене: *gen. acc.* мене I 118, V 95, IX 139, 141, 145, XIV 78,

XVI 56, XXI 55, XXII 73, 74, 91; *acc.* ме I 106, 121, X 30, XII 60, 61, 81, XX 22, XXIII 13, XXIV 29; *d. l.* м'нѣ I 68, III 186, IX 88, мнѣ IX 140, XIV 54, XXII 68, 90; ми IX 20, XVIII 73, XXII 59, 80; мною XII 39.

мелъхиседекъ: мел'хиседекоу IX 6.

миловати: мл҃юще VII 60, милꙋюще X 23, XVII 30.

милосръдиѥ: мл҃рдїе XXI 71; милоср҃ию III 216.

милостивъ: мл҃тивь X 26, мл҃тиви XII 17. мл҃тивіи XVIII 72; мл҃тива VIII 58, мл҃тиваго XXI 37; мл҃тивїи X 25, XII 71.

милостивьнъ: мл҃тив'ни XIX 12; милостивна XIV 12.

милостыни: мл҃тини III 190, мл҃тинꙗ III 194; мл҃тыни VIII 86; мл҃тыню VIII 93, мл҃тиню XXIV 100; мл҃тынею III 189, IV 121, мл҃тинѥю, XVII 29, XXII 117, мл҃тинею X 17, XIII 57; мл҃тинѣми, IX 9, мл҃тинꙗми XXII 21.

милость: мл҃ть VIII 50, IX 95, 134, X 42, XVII 31, XXI 39, 70: мл҃ти III 240, V 70, XVIII 62, милости XXIV 22, на м[л҃о] VIII 91; мл҃тию IV 113.

мимоходити: мимоходить XV 28.

миновати: минꙋе XV 29.

миро: миро IX 77.

миръ (*pax*): мирь I 199 V 36, 80, XIV 58, 67, XIX 28, XXII 27, 114, мир' III 71, ми҃ VII 13; миромь V 113, мирѡ҃ XIII 95, XIV 15.

миръ (*mundus*) мирь VIII 46, IX 4, 26, 142, X 7, 35, XIV 46, 51, XV 80, XXI 84; мира I 14, 65, V 102, XV 38, XVI 60, XIX 13, 47, XXIV 119, мирꙋ XIV 75, XXII 59; *d.* мироу I 67, 18, IV 67, мирꙋ XIV 28, 29.

мирьнъ: мирьныи VIII 7.

мирьскъ: *f. gen.* мир'скыѥ IX 58.

митрополиꙗ: *gen.* митрополиѥ IX 58.

младеньць: младень҃ XII 24, мл҃нць XIV 2; *pl.* младен'ци II 15; младѣньць III 27 *nota*, мл҃нец' III 106; младен'-

цемь VI 182; *instr.* младенци III 102, мла̑ен'ци I 196; III 180.

младеньчь: младен'чь III 26.

младъ: младѣ III 126; изь млада IX 7.

млъчии: *pl.* мльниѥ VIII 46.

мн — см. мън —

мои: мои I 75, XVIII 46; моѥ IV 77; моего X 58, XIV 74, XVI 58, XXII 55, 56, XXIV 116; моѥмоу VIII 22, 23, моемѣ XIV 79; *loc.* моѥмь VIII 21; *f.* моꙗ X 52; моеи XXII 68, моеⁱ XXII 89; моѭ IV 79, мою VIII 75 *bis*, IX 57, XIV 53, 54.

моисеовъ: *gen.* мѡѷсеѡва XVIII 11.

моисии: мѡѷ̈си XVIII 16, 35, XXIV 67; мѡѷ̈сеа XVIII 21.

молитва: мл̑тва IX 54, XIV 42, XX 26; мл̑твѣ X 53, XX 4, 23, млитвою III 189 *nota*, мл̑твою XIV 37, XIX 13, XX 46, XXIV 47, мл̑твое X 16; мл̑твѣ XVI 38; за мл̑твь XVI 61; *pl. acc.* мл̑вы X 14; мл̑твами XXII 24.

молитвьникь: мл̑твьници XIX 54.

молити: молю X 36, мл̑ю XIII 50, XXII 102; мл̑итⁱ се X 21, мл̑им се XVI 15; мл̑етⁱ се XIX 46; молеше се XXIII 10; мл̑е се III 208; мл̑еще се IV 82, XXII 116.

мольба: мл̑ьбою IX 89; мѡльбами XIX 44.

море: море I 147.

морьскъ: мор'скоую II 3.

моци: можеть IV 69, VI 18 *nota*, XVII 13, XXIV 70, можѐ VI 16; можемь IV 93, 116; могѹть XXVII 10; мозѣмь V 106, мозѣ̀ V 122, мозѣмь XVII 35, XIX 40; могоше IV 23, XVIII 44; могѹщаго X 44; могѹщи̑ XV 76.

мръзъкъ: *f.* мрьскою IX 100; *pl. ne.* мрьска IX 104; — мръз'чае XV 58.

мртвъ: мр̑твь I 105; мр̑твыхь VII 14, мртвыхⁱ VII 24, мртвѣ̑ I 190, мр̑твы̑ XVIII 6; м'ртвымь V 33, мр'т̑вымь III 149, мртвимь VII 42, мр'т'вимь III 251, мртвимь

IX 148, мрътвїи̑ъ XVII 43; мр̑твыѥ IV 35; мр̑твыми I 109; на мр̑твнѣ I 23.

мрътвьнъ: мрьтвьноую I 14 *nota.*

мрътвьцъ: мр̑тв'ць I 124; мртв'ца I 15, мр̑твца III 20, 42; мр̑твцемь I 19; *pl.* мр̑тв'це I 150, мр̑твце I 101, III 60.

мъного: много XVI 55.

мъногоключавьнъ: м'ногоклоучав'ноую III 37.

мъногомятежьнъ: многометежнаго IX 10.

мъногоочитъ: *pl.* мнѡгоочитии XXI 74.

мъногоплодьнъ: многоплоднѣи IX 78.

мъногъ: м'нози I 138, II 39, мнози III 99, IX 132, мнозы IX 127; мнѡзѣмь XVIII 7, многымь V 60; мнозѣми I 143, многыми XII 12, XV 40, XVIII 74, XXIII 39, XXIV 83; *ne.* много VIII 28, XI 33, многое IV 7; *pl.* многа V 58; *f.* м'ногою IV 100.

мъножьство: множьство IX 68.

мъ̑кмы III 104, 182, IX 15, X 41, XIII 42, XIV 38, XV 102, 104, XVII 16, XVIII 48, XIX 39, XX 6, XXI 10, XXIII 25, XXIV 20, 84, 105, ми II 27, IV 92, IX 114, XII 41.

мъслити: мыслеци сѧ XIV 24.

мъсль: мыслию XV 63; *pl.* мысли XXIV 50.

мытарь: мытар' XX 5, мытарь XX 11, XXI 43, XXIII 8; мытара XX 21, XXIII 3; о митары XX 2.

мытарьскъ: мытар'скыи XX 7; мытар'скѡю XX 9.

мьгла: мьглою XII 24.

мьгновение: *l.* мьгновенїи XXII 38.

мьзда: мьзд̑оу III 211, мъзд̑ѣ XXII 101; мьз'дѣ XI 33.

мьздоимьць: мьзд̑оим'цѣ XI 8.

мьнѣти: мьнѧхоу I 53, м'нѣхоу I 94; м'нѣшѣ̑ III 33; мнеще сѧ XV 31; мнѣщем' сѧ XIII 90; мнѣ III 33 *nota.*

мьстьникъ: мьника III 29, 177, 178.

мьчь: мьчемь IX 27.

мѣдь: *gen.* мѣди VI 29.
мѣдьнъ: *pl. ne* мѣдьнаꙗ VI 5, 8, 28 *bis.*
мѣра: мѣрѫ XVII 38, XXIV 10.
мѣрило: мѣрилѣ VII 52.
мѣрити: *praes.* мѣрите XVII 38, XXIV 10.
мѣсто: *sub. et praep.* мѣ IV 85, VI 25, 79, 80, 82, мѣсто I 157, II 36, 65, XIV 84, XV 20, XVIII 55, XIX 38, 53, XXII 92, XXIV 22, 62; мѣстѣ IX 88; *pl.* мѣста IX 71, XXII 18, мѣ VI 4.
мѣсѧць: мць XIII 12.
мѧсо: меса IV 69.
мѫдрость: *gen.* моудрости XVI 48.
мѫдръ: *pl. f.* мѫдры[a] X 27.
мѫжь: моужа VI 75, VII 35; *pl. acc.* мѫже XVI 50; *v.* моужи VII 37.
мѫжьскъ: моуж'ски III 13.
мѫка: моука VII 58; моукы XV 82; моуцѣ VII 56, моукоу VI 36 *nota*, IX 155, моу VI 36, моукоу VII 50, мѫкѫ XVII 41, XXII 16, 111; *pl.* мѫкы XV 92.
мѫченикъ: мѫникѹ *pl.* XIX 21.
мѫчитель: мтель III 152; мтелю II 58; на мтелꙗ III 176.
мѫчити: мѫчить XXI 22; мѫчимое VI 29.
мѫчьнъ: *pl. ne.* моучнаа XXII 18.

на *praep.* очень часто.
навъыкѫти: *imper.* навикнѣмь XXI 2.
нагъ: нагь IV 106, XVIII 53, XXII 60; нага VI 91, VII 62, XXII 65, 85, XIV 56; *pl. acc.* нагые X 29.
надѣати сѧ: надѣюще се XVI 3.
наити: наиде VI 56.
накръмити: накрьмити се IV 108; накрьмит' се IV 119.
намъ: намь I 24, II 18, 19, 59, III 110, 114, 158, 158 *nota* 249, IV 115, V 23, VI 59, 111, VII 76, IX 2, 63, XV 4, XXI 34, 79, 87, XXIII 42, XIV 113, нам XXIV 51,

на̑ III 70, XII 44, 45, XIII 10, XVI 1, 61, XVIII 72, XX 51, XXI 17, 73, 74, XXII 16, XXIV 19, 81; на̑ I 112, II 26, III 54, 111, 221, IV 4, 39, 62, 103, 118, 126, V 39, 51, 71, 103, VII 58, VIII 7, X 21, 45, XII 11, 18, XIII 16, 26, XVIII 38, XX 10, 14, 15, XXI 27, 32, XXIII 35, XXIV 4, 58, 60, 91, 95; *acc.* ны IV 64, 86, 101, 107, 121, V 10, 29, 37, 52, 91, 124, VI 43, VIII 12, XII 16, 22, 27, XIII 76, XV 3, 59, 74, XVI 12, XVIII 64, XXIII 4, XXIV 109, ни II 64, III 4, IX 96, 135, XII 64, XXII 73, XXIV 5; нами II 25, III 84;—*d. pl.* ны VIII 17, ни XXIV 65.

наносити: наносить XV 34, XXIV 22.

напасти: нападоше XV 17.

напасть: *gen.* напасты XV 99; *pl.* напасти IX 69.

напастьнъ: напастьныѥ IX 31.

напаꙗти: напаꙗѥт' се IV 57; напаꙗющи IX 80; напаꙗюще XVII 32.

написати: написавь XVIII 40; написающи̑ XVII 4.

напитати: напитати XXIV 55; напитасте X 31, 33; напитающе VII 62, XII 52.

наплънити: наплънит' се X 50.

напоити: напоит' се IV 119; напоисте X 31, 33, XXII 60, 81.

направлꙗти: направлѣѥ VIII 7.

напрасьнъ: напраснаго X 37.

нарещи: нарещи се XXI 50; наречемь IX 65, 70; наре̑м' се VIII 80; нарекоуть II 24, нарекоу̑ III 82: наре̑ VI 28, XIV 87, наре̑ се XVII 8; наре̑н'ное XIV 87; нарекль се XXI 38.

нарицати: нарицаѥши I 149; нарицает' се XIII 27; нарицаѥмыи I 59 *nota*; наричюще се IX 114.

народъ: народь I 21 *nota*, наро̑ I 28, 127; *gen.* наро̑ I 119; III 72; народомь IX 45; *pl.* народи I 189; *acc.* народы IV 59.

насладити: насладим' се V 114, XVII 19.

наслаждати: *part.* наслаждаю се IX 83.
наслажденик: наслаже҆нїе XIV 82.
наслѣдовати: наслѣдꙋите X 58, XXII 55.
наслѣдьникъ: наслѣ҆ници IV 129, XXII 57.
наставлꙗти: наставлꙗѥми II 9; поставлꙗюще VIII 47.
настати: наста VII 2, XXIV 37.
настаꙗти: настають XXII 2.
насытити: насыщꙋ VVIII 55; наситиⷨ XVII 36; наситивы IV 58.
насыщати: насищающе X 24.
наоучити: наоучю V 96; наоучит' VIII 32, наоучит XXIII 4; наоучите се IX 97.
начѧло: *gen.* начела XIV 75, XXIII 11, XXIV 119.
начѧти: нач'ноуть I 23; начеше VIII 43.
начѧтъкъ: начетокь V 2; начетька III 200.
нашь: нашь VIII 29, 79, XV 1, XVIII 4, XXII 7, XXIV 5, нш҃ь I 49, II 50, III 19, 35, IV 4, 127, V 5, 22, 25, 36, 82, VI 4, 104, 112, VII 74, на҃ XII 17, 64, XIII 88, XV 96, XVII 42; *ne.* наше XII 21, 34, XIII 17, XIV 30, XXIV 20, нш҃е III 220, 221 *nota*, VIII 4; нашего X 55, XV 2, XIX 1, XXI 5, 24, XXII 13, 120, нш҃го III 234, V 102, 110, VIII 2; нш҃емоу V 12, нашемꙋ X 1, 9, 21, XII 8, XV 61, XVIII 61, нашем^{ꙋ} XV 11; нашиⷨ XIX 56; *l.* нашемь XX 55, XXI 88; *f.* нш҃а V 90, VI 105; *gen.* наше X 12, 56, XIV 35; нш҃еи III 31, нш҃еї VIII 6; нш҃оу IV 68, V 23, нашꙋ XII 22, XXII 14; *pl. ne.* наша XXIV 48, 49, 50; *f.* наше XIII 20, XVI 18, нш҃е V 50, IX 122, на҃ XXIV 82; нш҃ихь III 218, нашихь IX 93, нашиⷨ XIX 55, 56; нш҃имь II 9, 69, IV 92, VIII 101, нашимь IV 131, XXIV 21, *du.* нашима IV 107.
наѥмьникь: наѥмникь IX 33, 34, 35, наем'никь XI 26.
наіѧти: *pl. d.* наѥтым III 209.
не *part.* очень часто.
небесьнъ: небес'ни VII 72, нб҃ныи X 26, 29; *ne.* нб҃ное X 59,

XI 40, XIV 75, XVII 34, XXII 58, 70; нб҃сн҃аго I 115, VII 65, нб҃наго X 15, 34, XII 63, XVI 5, XVII 22; небесномоу҃ IX 55, нб҃сн҃омоу҃ VIII 70, нб҃номѹ҃ XVI 41; *l.* нб҃нѣмь XXI 86; *f. gen.* нб҃ныѧ IV 58; нб҃сною I 148; *pl.* нб҃ныи XIV 8; *f.* нб҃ныѧ XX 30; нб҃ныхъ VII 5; нб҃ный XIII 34.

небо: не^{бо} VII 38, нб҃о I 116, III 191, IV 41; V 85, VII 34, 48, VIII 40, 86, 96, XVIII 19, XIX 12, XXI 45, XXIV 76, 87; небесе XIV 76, нб҃се XXIV 59, небе҃се XXII 6, нв҃е XVIII 45; *voc.* небо IV 26; *pl.* нб҃а V 22, XII 20, нб҃са VII 25, VIII 15, XVI 23; нб҃сь I 153, II 26, IX 147, нбе҃ V 15, нб҃ѣ III 162, IV 66; и҃нб҃се VII 23, 25, XXIV 99, 101.

небопарьнъ: нб҃опар'ны I 175.

небытиѥ: *gen.* небытїа XIII 5.

невидимъ: невиимо VII 15.

невъздръжаниѥ: *gen.* невъздръжанїа XV 16.

невѣдъı: невѣцїимь *pl. d.* XI 31.

невѣриѥ: невѣрїю XVIII 23.

невѣрьнъ: невѣр'нии VII 69; невѣрнымь IV 22.

невѣста: невѣста IV 17.

негъıбаемъ: негыбаемо XXIV 99.

недостоинъ: недо҃инь XIII 60, XIX 36.

неджгъ: *pl. acc.* недѹгы XIII 19.

неджьнъ: *pl.* недоуж'ние III 58.

неже: неже ли XVII 41.

независтьнъ: независтноѹ XVII 28.

незаходимъ: назахо҃имыи V 33; *gen.* незаходима IX 81; незаходимоѹю IX 81.

незъловивъ: нез'ловиви II 14, III 184; незловивыѧ III 15 *nota*; незловивїи III 106.

незъловьнъ: нез'ловни^{и} III 15.

неизглаголанъ: неизъгл҃ань III 130; неизгл҃анное XIX 5; *f. gen.* неизгл҃анныѧ XVI 6; неизгл҃аный XVI 4.

неизреченъ: неизреченьнь III 161 *nota*, неизрен'ны VII 7; *ne.*

неизрѣн'ное XXI 71, неизрѣнное XIV 48; неизрен'нымь V 76; *f. gen.* неизрѣн'ныѥ V 109; неизреченѣи IX 83; неизрѣннꙋю XV 68; неизреченою IX 152.

неизѣдомъ: *acc.* неизѣдома XXI 75.

нелицемѣрьнъ: нелицемѣр'но IV 83; *f.* нелицемѣр'нꙋ XIV 67.

немилостивъ: *pl.* немѫтивѣи XXII 73, немѫтивии XXII 96.

немощь: немощь IV 68.

немощьнъ: *f.* немощ'на IV 12; *pl.* немощ'нымь IX 87, немощнимь IX 77.

ненавидѣти: ненавѣть XXIV 12.

ненависть: ненависть XV 45.

ненаказаниѥ: *gen.* ненаказанїа XI 29.

неосѧзанъ: *n. m. s.* неосезанїи XII 30.

неповиньнъ: *pl. acc.* неповинныѥ IX 46, 48.

неподовьнъ: непо҃б'ноѥ VIII 61.

непорочьнъ: *acc.* непороч'на XXI 81; *instr.* непороч'нїи XVII 40; *f.* непорочнѣ[1] XXI 81; *pl.* непо҃рони V 125, непорочнї XXI 80; непорочными XIX 31.

непостꙑдьнъ: непостид'ный XX 53.

непотрѣбьнъ: *f.* непотрѣбна VI 9, 12 *nota.*

неправьда: неправдѣ IX 52, неправѣ҃ XXII 51; неправ'доу IX 108, неправдоу IX 100, неправ'дꙋ XXIV 27; *pl.* неправы҃ XI 28.

непристѫпьнъ: *f.* непристꙋп'наа XIV 47.

непризнь: непризнь IV 86.

непрѣстаньно: непрѣстан'но III 137, X 20, XV 2, непрѣстанно XIII 24.

нераздѣльнъ: нераз'дѣл'но III 113.

неразоумивъ: нерезоумивь IX 116.

неродивъ: неродивыхъ IX 158.

нерождениѥ: нерожденїемь XVI 10.

нести: несень XIV 84.

несъзданъ: несъзан'ныи XII 29.

несъмысльнъ: нес'мисл'нихь III 142.
несытьство: несит'ствѡ̑ XIX 33.
нетатьбьнъ: нетатеб'но IV 83.
нетлѣньнъ: нетлѣн'ныи XIX 21; нетлѣн'ноую V 73, XVIII 57, нетлѣн̑ꙋ XIV 83.
неоувѧдающь: неоуведающи I 173.
неоудобь: неоудоб' IX 119.
неоумираѥмъ: *acc.* неꙋмираема XXI 67.
нечаꙗниѥ: нечаанїе XIII 15.
нечистота: нечⷭ҇тоти III 119, нечистоти IX 64; нечистотою XXII 76.
нечистъ: нечисто XV 5; *du.* нечистыима XXI 51.
нечьстивъ: *pl.* нечьстивїи XXII 95; нечьстивый XXII 109.
ни: ни, ни—ни, ны, довольно часто.
низлагати: низлагает' се XX 41.
низмѣтати: низ'метаѥ IX 28.
низоу: низоу III 180.
никола: *gen.* николи IX 3.
николаѥ: николаѥ IX 57, николае IX 133.
николиже: николиже III 150, XVI 19, XXIV 15.
никъто: никтоже XX 39, XXI 28, XXIII 35, XXIV 70; никомꙋ XXI 25, XXII 17, никомоуж̑ IX 120; ни на кого же XII 59; никымь же III 161 *nota*.
ниневгитѣнинъ: нинев'гитѣне IX 103.
ниспасти: ниспаде XX 3.
ничьто: ничесоже IX 91; ничим'же III 161; чесом' III 71.
ниць: ниць XVIII 44.
нищелюбиѥ: нїщелюбиѥм IX 30.
нищелюбьнъ: нищелюб'ноѥ I 176.
нищелюбьць: нищелюб'ци XIV 68.
нищета: нищетѣ IV 42; нищете XIII 34; нищетꙋ XXIV 60; нищетою II 27.
нищетьнъ: нищетьноую IV 38.
нищь: нища XXII 33; нищааго IV 111; *pl.* нищїимь XV 71,

84, XVIII 57, XXII 10; *acc.* нищѣѥ VII 60, нищїѥ XIX 27, XXII 106, нищи° XVII 30.

никдинъ: никдинь VI 47.

нога: нозѣ I 126, носѣ XXI 63, XXIII 36; ногама I 73, XVI 38.

носити: носить I 7; носимь XVI 43; носень XVI 9.

ноць: ноць IV 124, XII 55, нщ̃ь IX 133; ноцию I 64; ноци XIV 37, 40.

ноцьнъ: ноцнѣмь IX 50.

нравь: нравь XXIII 9; н'рави III 105.

нъ: нь, нъ, очень часто; на III 226.

нъıнѣ: нн̃а I 59, 119, 148, III 117, 207, 254, V 3, 129, VI 113 *nota*, IX 83, 160, XIII 94, XIV 13, XV 25, XVII 25, XXIV 46, нн̃а III 139, нн̃ѣ IX 53, 124, 136, XII 67, XV 35, н̃н I 204, нина X 48.

нѣкоторъıи: нѣкоторы VI 31.

нѣкъıи: нѣкыи VI 31 *nota*; нѣкое XXIII 2.

нѣсмь: нѣсмь XXI 49; нѣсть I 65 *nota*, IX 139, н̃ѣ I 44, III 91, VI 13, XIII 63, XXIV 54; нѣсоу̃ III 78, нѣсѣ̃ XI 22.

нѣчьто: нѣчто XV 27.

оба: wба XXIII 8.

обаче: wбаче III 93.

обвеселити: об'ѣ̃лить XXI 20.

обетъшати: wбет'шав'ши V 97, обет'шав'шїи XIII 29; wбет'шано VIII 5.

обида: обыда XV 47.

обидѣти: *acc.* обидима IX 98; *pl.* wбидимимь IX 65, обыдимимь XIX 17.

обилие: wбилие IV 114.

обильно: wбилно IV 43.

обиновати: *part.* wбиноую се I 55.

обитель: обытель XIX 3.

обладати: ѡбла҃ю I 110.

облакъ: ѡбла҃ VII 31; облакомь VII 6; *pl. instr.* ѡблаки IV 41; ѡблац҃ѣ XVI 43.

область: ѡбласть I 26 *nota*, ѡбла҃ I 22; ѡбластию III 41.

облачати: ѡблачаѥи IV 41.

облистати: ѡблистаѥть VII 4.

обличати: обличати XI 13, ѡбличаѥть III 23; обличають XXI 49; ѡбличаахоу III 63; обличае XVI 46.

обличениѥ: ѡбличенвѥ IV 21.

обличьникь: ѡбли҃никь I 188.

обложити: обложити XII 22.

облѣщи: ѡблѣщи се IV 39; облѣкꙋ XIV 83, облѣкоу VIII 58; ѡблѣчете се VII 68, VIII 38; облѣцѣте XXI 57; ѡблѣче҃ V 23, облѣче се XII 22, XXII 14; облѣкоше се IX 110; ѡбльк' се I 112, XVIII 21.

обогатити се: ѡбг҃атит' се IV 118; ѡбг҃атим се II 28.

обожити: ѡбж҃ивь VII 23.

обоꙗвѣ: ѡбоꙗвѣ IX 44.

образь: ѡбразь I 4, 16, 114, VI 56 *nota*, 67, 73 *nota*, 98 *nota*, XI 14, XIII 31, XVIII 21, XXII 15, XXIV 81, образь XIII 43, XXI 33, ѡбра҃ III 79, VI 78; ѡбраза VIII 8; ѡбразомь VII 40; ѡбразѣ XIII 34; *pl.* ѡбрази VI 73.

обратити: обратити III 153, обратити се IX 106; обратить XIV 30; ѡбращьши V 121.

обращати: ѡбращати се IX 101.

обращениѥ: ѡбращениѥ VIII 52; ѡбращениꙗ IV 61.

оброусъ: обрꙋсѡ҃ XXIV 71.

обрѣзати: ѡбрезань XIV 86.

обрѣзовати: обрѣзовати XIV 86.

обрѣсти: обрѣсти се XVIII 71; ѡбрещеть VII 78, ѡбрѣщет' XVIII 64; обрещемь IX 95, обрѣщ҃е XXIV 102; обрѣто҃ XII 40; ѡбрѣть VI 32, XII 34, ѡбреть IX 140.

обоуморити: ѡбоуморени III 239.

объдръжати: ѡбьдрьжеи IX 86.

обънавлꙗти: ѡбнавлꙗющи V 97, обнавлꙗе XIII 28.
обънажити: *acc. m.* обнажена XII 11.
обънищати: ѡбьнищаль II 26.
объновити: ѡбновити I 200, VIII 3.
объновлѥниѥ: обновлѥнїе XII 4.
объходити: ѡбьходить VI 4.
объхоупати: ѡбьхоупаѥ III 229 *nota*, ѡп'хоупаѥ III 229.
объꙗдениѥ: об'ꙗдѣнїе XV 47.
объꙗти: ѡбети IV 81; ѡбеть III; ѡбетаа IX 24.
объчаи: ѡбычаи XIII 83, XIV 85; ѡбычаѥ III 24 *nota*, V 118, ѡбичаѥ III 105.
обьщь: ѡбьщь V 86; ѡб'щеѥ IV 36; ѡбьщоую III 101, ѡб'щоую III 108.
обьщьникъ: ѡбьщ'ника III 193; *pl. acc.* ѡбещ'ники VIII 70.
обьщьнъ: ѡбьщни III 193 *nota*.
обѣтованиѥ: *pl.* обѣтованїа XV 60.
обѣщати: обѣщахѡ̃ XV 39; ѡбѣщаль VIII 20; обѣщано XIV 6.
овъ: *n. s. m.* ѡвїи XVIII 36; *pl.* ѡви (—дроузи) I 193, III 72, 175, XVIII 15; ѡво (—ѡво) VI 87, 88.
овьца: ѡвц҃ꙋ XII 35; ѡвце V 18, ѡв'це IX 34, 35, XI 20, 22—24, XXII 45.
овьчѧ: ѡв'че IX 37, XII 40, ѡвче XVI 32.
огнь: ѡгнь IX 11, XVI 57; ѡг'нь XXII 74, 78; ѡгню VIII 73; ѡгнемь IX 106.
огньнъ: ѡгньнаго XXI 58; ѡгньныимь XVI 46; ѡ҃ньнѣ III 117; *pl.* ѡгньныѥ VIII 18; ѡгн'ними VIII 42, ѡгньныими XVI 44, *f. gen.* ѡг'нѥ X 37; ѡгньнꙋю. XX 27; ѡг'ньнѣи XXIV 75.
оградити: *aor.* ѡгради XVII 13.
одежда: ѡдежи҃ VII 36; одеж҃ꙋ XIV 82, XVIII 57, XXI 58.
одръжати: ѡдр'жимь III 21; ѡдр'жими III 96.
одѣвати: одѣвающе X 24.
одѣти: ѡдеж҃оуще VII 62; одѣв'ша се XIV 27.

одѣꙗти: ѡдѣꙗти се IV 109, одѣати XXIV 56; одѣасте XXII 61.

оживити: оживити V 52; *sup.* ѡживить II 58.

ожидати: ожидаеть XXI 23; ожидае XV 1, XXII 13; ѡжидаѥи VIII 2.

ожити: оживе҃ I 107; ѡживоу҃ V 36.

озарити: ѡзари IX 40.

озарꙗти: озараеть XIX 13; ѡзарѣѥми V 76.

око: ока XXII 38; ѡчи I 116, очи XIII 96, XIV 15, XXII 52; очию IX 59; ѡчима III 64, VII 32, очима XVI 28, XXI 52.

окръвавити: ѡкрьвавихомь VI 100.

оле: оле III 126, 127.

омрачити: омрачени III 51; ѡмрачен'нимь III 146.

омывати: омывающе XXII 25, ѡми[вающе] XXIV 47.

омыти: омыемь XXIII 29.

онамо: ѡнамо XXIII 32, XXIV 102.

онъ: ѡнь VI 93, XVI 42, XXIII 34, XXIV 15, ѡн'же III 92, ѡно VI 90, XV 8; ѡного XV 17, XXIII 37; *f.* ѡна I 84, 88; *gen.* ѡное XVI 6; *pl.* ѡниже XXIV 104, оныи X 27; онѣ҃ XVI 4, ѡнѣ҃ XVII 36.

опона: ѡпоноу IV 18.

оправьданиѥ: оправданїе XX 5.

оправьдати: ѡправдаите IX 98.

орьлъ: ѡрль I 175.

оръганъ: *pl.* ѡр'гани XX 32.

оржжиѥ: ѡроужиѥ II 59, VI 62, 70, орꙋжїе XIV 20; ѡроужиꙗ VI 100; ороуужиѥмь VI 69 *nota*; орꙋжїемь XIV 23.

осана: осан'на I 201, III 46, 69, 88.

освѧтити: ѡс҃тити IV 63.

освѧщати: ѡс҃щаѥ IX 9; *f.* ѡс҃щающа XIII 66.

оскврънити: [о]скврънѥна *pl. ne* XXIV 84.

ослабити: ѡслабит се III 203 *nota*.

ослабѣти: wслабѣнмь III 213; wслабѣните III 214 *nota*; wслабѣ III 206 *nota*; wслабѣвь III 206.

ослѣпити: ослѣпль се XIX 34.

основаниѥ: основанїе XIV 12, XXIII 2, 4.

оставити: wставить IX 138; *imper.* wстави XXIV 19; wставимь I 161; XVI 21, XXI 76; *aor.* wстави XIII 82; оставише XXIV 78; wставивь IX 35, XI 23.

оставлѧти: оставлѣемь XXIV 20.

оставлѥниѥ: wставлѥниѥ IV 78, оставленїе XIX 51.

остати: wстанемь се XV 83, wстанѣте се XXIV 34; wстанѣм IX 158, останем' се XXI 35; wстанѣте IX 96.

острѣтениѥ: острѣтенїе XX 23.

осьль *adj.*: wс'ли III 66, wсли III 118, 140, wшли III 118 *nota*, 140 *nota*.

осѧзати: осѧзань XII 31.

осѫдити: осѫдить XXIV 109, осѫдї XXI 20; wсоудиль VI 94; wсоужєномь *d. pl.* IX 49; wсоужєны *acc.* IX 53.

осѫждати: wсѫжа^ше XXIII 16.

осѫждениѥ: wсоужєниѥ VI 77, осѫженїе XXII 94, wсоужєнїе II 111.

отаи: wтаи I 85.

отвѣщати: Фвѣщати XXIV 51; Фвѣщаѥть XVI 54, XXII 81; Фвѣщаютъ XXII 62; Фвѣщавь XXII 66, 87.

отимати: wтимаше IX 49; Фтимаѥ IX 45; — Фемлюще XVI 33.

отити: wтиде I 30, IX 59; Фидѣте XXII 91.

отринѫти: Фриноув'ше III 184.

отрицати: Фрыцаем се XV 41.

отроча: отроче XIII 84.

отрѧсти: Фтрѣше II 7.

отъ: Ф очень часто; оть IV 96.

отъваалити: Фваалити I 102.

отъвратити: Фвратить XXII 52; Фвратисте се XXIV 111.

отвращати: Фвращанте се X 48.

отъвръзати: Ѿврьзаѥть VI 23 *nota*, VIII 90, Ѿвръзаеть XVII 33; Ѿвръзает се XIII 33; Ѿврьзають VI 21; *imper.* Ѿвръзаи XX 39; Ѿвръзающе XXII 27.

отъврѣсти: Ѿврьзоут' се VII 79; Ѿвръзѣмь X 15, XX 19, Ѿвръземь XX 8, Ѿвръзѣ XX 34; Ѿврьзѣте VI 8; *aor.* Ѿвръзе XX 30; Ѿврьзоше се IV 19, Ѿв'рьзоше V 57; Ѿврьзь III 233; Ѿвръз'ше се XXIV 2.

отврѣщи: Ѿвр'г'ше II 106, Ѿвр'гше VII 59, Ѿвръг'ше XXIV 27.

отъгнати: Ѿженеть XXI 55.

отъдаꙗти: Ѿдают се XVII 34.

отъкрыти: Ѿкры XVIII 5; Ѿкрыв'ше XXIV 3.

отъложити: Ѿложи *aor.* XII 32.

отълѫчати: Ѿлꙋчае XVI 48.

отълѫчити: Ѿлоучити XVI 51; Ѿтлоучи се XV 16.

отѡмывати: Ѿмываѥть VIII 88.

отъмѣрити: Ѿмѣрит' се XXIV 10.

отъпадати: Ѿпа҃ющими X 50.

отъпасти: Ѿпаде III 200, 206, XII 9, Ѿпадеть III 200 *nota*.

отъпоустити: Ѿпоустити VI 19; Ѿпоустиши IX 53; Ѿпꙋстить XXIV 8; Ѿпꙋстите XXIV 7; *imper.* Ѿпоусти XIV 13.

отъпоустъ: Ѿпꙋсть XVII 17; Ѿпоуста XIV 12.

отпоущати: Ѿпоущаеши XIII 94; Ѿпоущаѥть VI 49.

отъстоупити: Ѿстоупи VII 31.

отсѣщи: Ѿсѣче XX 32.

отъходити: Ѿходимь XXI 10.

отъчаꙗти: Ѿчает' се XXI 28.

отъщетити: ѡтьщетить IX 142; отьщетыи XV 81.

отъıѧти: Ѿѥть VI 11, Ѿеть XX 29, 33; Ѿем'ше XVI 25, 34.

отьць: ѡц҃ь VII 44, 72, IX 29, 133, Ѿц҃ь X 26, XXI 22, XXII 97, XXIV 8; ѡц҃а II 29, 31, VII 26, VIII 16, 28, 31, 40, IX 138, 160, XII 48, XVI 58, XXI 4, оц҃а X 58, XIII 23, 26, 77, XIV 74, XVI 49, XXI 36, XXII 55,

XXIV 116; ѡц҃оу I 203, V 37, VIII 22 bis, ѡцꙋ XIV 79, XXII 98, оц҃ꙋ XII 36; ѿче I 177, оче XXI 45, XXIV 19; ѿц҃емь III 253, V 128, VI 113 *nota,* XII 66, XVI 8, оц҃емь XIII 90; *pl. gen.* ѡц҃ь IX 156.

отьчь: ѿчь VII 8; *gen.* ѿче III 174, ѿчи҃ III 113.

отѧготити: отеготите XVIII 59.

оцьтъ: ѡцьтомь IV 57.

оцѣстити: *imper.* оцѣсти XX 22.

оцѣщати: оцѣщаем' се XII 55.

очистити: ѡч҃тити III 120; очистити се XXIII 31; очиститить XXIII 23; очисти҃ XX 45, очистим' се XX 22; ѡчи҃ти V 41; очистим XX 9, XXII 112, XXIV 40, очищьше се XVII 30; ѡч҃тив'ше се III 222, IV 87, очистив'ше се XIV 57.

очищати: ѡчищаѥть III 190 *nota,* очищаеть XXIV 86; ѡчищають VIII 84; ѡчищ' се VIII 72; ѡчищаѥ IV 34, ѡчищае XXIV 82; ѡчищающе XIX 29.

очищениѥ: ѡчищенїе IV 91, очищенїе XIV 43, очищенїе XXI 34, XXII 19; очищенїе XXII 2.

ошьствиѥ: по ѡшестви IX 74.

павлъ: павьль III 5, IX 18, павль XI 4, XVI 13, пауль V 89, VI 42, павель IX 13.

падати: падаѥть IX 67.

пакы: пакы VIII 11, XI 35, XIV 31, 78, 88, XV 24, XVI 57, XVIII 14, 20, XXII 31, XXIV 61, 73, паки I 34, 61, 106, II 30, 65, III 8, 85, 223, VI 23, 77, VII 39, VIII 3, 15, паи҃ III 249.

пагоуба: пагоубѣ III 32, 178; *pl. acc.* пагꙋбы XV 34.

палити: палѣе IX 11, пале XVI 46.

памѧть: паме҃ I 5, IX 92, паметь IV 80, IX 2, 4, XV 94, 97, XVI 22, XXIV 78.

пасти: паде I 73; падоше XVIII 44; па҃ша VIII 9.

пастырь: пас'тирь III 151, пастирь IX 33 *bis,* XI 19, 21, XXII

45,; пастира XI 18, X 45, пастырѣ V 18; пастироу IX 38; *pl. v.* пастирїе XI 15, пастїрїа XI 35.

пастъръскъ: *f.* пастирскои XI 27; *pl. v.* пастир'скы XI 42.

пасха: паха V 90.

паче: паче I 28, IX 22, XI 4, XV 77, 94, паже III 60.

пелена: пеленами IV 40, XII 23.

пепелъ: пепеломь IX 109.

петръ: петръ XVI 39, петрь XVII 7, 8; петрови XVII 6; петра XVIII 28.

печаль: печаль XIV 19, XV 18; печали XV 14; печалїю XIV 22.

печать: печать I 61.

пещера: въ пьры (=пещери?) VI 33 *nota.*

пещи се: п'цѣте се III 11, VII 66.

пещь: пещь I 100; *l.* пещи VI 33.

писати: пишеть VI 42, IX 42, XII 45, пишѣ XII 44, пишет'се XV 54; *part.* пише VI 43 *nota.*

питати: *part.* питаемь XIV 89; питав'ше XXII 106.

пити: пити IV 70; пиѣ V 122, пїеть XIII 62; пиете VII 67; *imper.* пїите; *part.* пию (=ѩ) VIII 73; пїюще X 23, 40.

питие: ѡ пїтиа XV 88.

пища: пище IV 59, XII 9; пищи VIII 10, XIV 81; пищею XVIII 54.

пианьство: пїан'ство XIV 64, XV 46; пианьства IX 130; пїан'ствѣ XXII 51, XXIV 44.

пианьственъ: пианьственое IX 79.

плакати: плачет' се I 95; плачим' се XVI 14; п'лачещоу се I 96, плачеще се I 97.

пламенитъ: пламенитыи XVI 18.

пламъ: пламенемь XVI 46.

плачьвепльство (?): плачьвепльствомь IX 94.

племѧ: племе IV 29, XVIII 9.

плодити: плодит'се X 3.

плодъ: плода III 165; плоды I 7.

плъкъ: пльцѣ VI 101.

плъть: пл҃ь I 122, III 114, V 23, VII 23, XXII 14, пл҃ъ XV 90, пльть VII 75, XIII 21, плъть XIV 27, 53, пл҃ть III 35, IV 39, 88, пл҃ъ XII 21; пльти III 32, VIII 6, пл҃ти V 41, плъти XIV 8; пльтию V 39, VII 8, IX 24, пл҃тию V 51, пльтїю XII 33.

плътьнъ: пл҃тнѣмь III 54.

плътьскъ: *ne.* пл҃ьское XIII 78; *pl. f.* плътьскые XXIV 107.

плѣньникъ: *pl.* плѣн'ник҃мь III 145; п'лѣн'ники II 53, плѣн'ники V 62.

плѣньнъ: плѣнень VI 60; *pl.* плѣн'нимь V 31.

плѣсна: *pl. acc.* плѣсне IX 122.

плѧсаниѥ: плесанїе XV 48.

по *praep.* очень часто.

побити: побити I 61.

поборьникъ: поборника IX 65.

побоꙗти сѧ: побоим се XVI 3.

побѣгнѫти: побѣгнеть IX 35.

побѣда: побѣда VI 105, 110; побѣды VI 67, 79, 98; побѣдоу VI 65, 103, побѣдꙋ XXIV 81; побѣдою VI 109..

побѣдитель: побѣдителꙗ VI 92.

побѣдити: *aor.* побѣди VI 68, 72 *nota*, 82, 87 *nota bis*; побѣдиль VI 69 *nota*, 84; побѣдив'ше XV 23; побѣдима VI 85 *nota*.

побѣдьнъ: побѣ҃ноу VI 107.

побѣждениѥ: побѣж҃ениꙗ VI 74.

повелѣвати: повелѣваѥть VII 12.

повелѣниѥ: вь повелѣниихь IX 115.

повелѣти: повелѣ I 102, 125, XXII 17; повѣлен'ное XXIV 53.

повивати: повивает' се XII 23; повиваеи XII 25.

повиньнъ: повин'ни VIII 73.

повинѫти: повинет' се VII 56; повиноуве҃ V 43, повинꙋв'ше се XIII 11, повинꙋвше се XIII 47.

повити: повити се IV 40.

поврѣщи: повръгоше XV 28; *f.* повр'гши VI 61.

повѣдати: повѣдаше XXIV 72; повѣдаѥ I 5 *nota*, 11.

повѣрьнъ: повѣренїимь *pl.* XI 10.

поганьство: вь поган'ствѣ IX 113.

погребениѥ: погребению I 36.

погрѫжати: погрꙋжающе се XXII 108; погрꙋжаемы *pl.* XIII 46.

погоубити: погоубити се IV 117; погоубить IX 141, погоубыть IX 140; погꙋбимь XV 81.

погꙋблꙗти: погꙋблꙗеть XX 12; погꙋблꙗюще XXII 104.

погъıбнѫти: погиб'нет' III 221, погыбнеть IX 92, XXII 42; погиб'шааго I 201, погыб'шааго V 16; погыбшемꙋ XII 5; погыб'шꙋю XII 35; погыбль XII 37.

погъıбѣль: погибѣли III 33 *nota*.

поданиѥ: поданїе XVI 32; поданїа XIV 81.

подати: подамь XIV 81; *pl.* подамо XV 84; пода͡ IV 115; подасте XVIII 56.

подаꙗти: подаеть XXI 39; подаѥм' V 103; подающ° IV 114, подающе XVI 32.

подвигнѫти: под'виг'нѣм' се VII 59, по͡двигнѣм' се VIII 80, 96, X 52, XIV 70, XXII 112, подвигнѣм се IX 156, по͡двиг'ним' се III 197; *aor.* по͡двигнꙋ се XV 69, 72.

подвигъ: подвигь II 5, под'вигъ VI 103, по͡двигь III 208, 226; по͡двига III 232; по͡двигꙋ XIII 1.

подвижити: по͡движим' се III 18.

подвижьникъ: по͡движ'никь *pl. gen.* III 230.

подвизаниѥ: *pl.* по͡двизаниꙗ IX 43, 59.

подвизати: подвизати IX 68; по͡двизаѥт се II 56; по͡двизахоу се IV 14; подвизаите се IX 125; *part.* по͡двиѕаемь XIV 5.

подобати: по͡бдаеть XI 1, 5, XVI 1; по͡бдаше I 159, подобдаше IX 62.

подобити: подобим' се III 183 *nota*.

подобьно: по͡бно XIII 1, 44, XIX 51.

подобьнъ: *f.* по҃бнаа IX 38; по҃бноую I 191; *pl. m.* по҃в'ныи XXIV 85.

подражати: подражаимь X 27; подражающе XX 37.

подъ *praep.*

подъимати: по҃имл҃е VII 6.

подъꙗти: *aor.* по҃ꙗть IV 4, 126, VII 32.

пожигати: пожигаше IX 12.

пожити: поживе III 86, пожи҃ IV 42; пожише XXIV 110.

пожр҃ѣти: пожрень V 91; пожрьта VI 109.

познати: позна VI 75, позна XIII 38.

позорище: *pl.* позорища XXI 46.

поити: поидж IX 20; пойд҃ѣмь IX 135.

показати: показати IV 37, VI 26, XVIII 24; показа I 24, 144, XVIII 6, XXII 16; пока҃ше VI 93; показаꙗ I 24 *nota*, 114.

показовати: показу҃ешь се XX 10; показоуѥ I 4.

покаанию: покаанию III 220, VII 52, 56, IX 29, 99, 119, 120, покаи҃е X 42, XIII 53, XVI 54, XVIII 62, XX 7, 49, XXI 9, 32, 41, 60. XXIV 31; покаанига IV 62, IX 116, 118, покаани҃е XVIII 65, XXII 1; покаанию҃мь III 222, IX 113, покаани҃мь XXIII 32; покаани IX 159.

покаати: покаим се IX 118, покаем' се XV 83; покаим се IX 102.

поклонити: по҃лонити се III 212.

покрꙑти: покрыв' се XXIV 71.

покꙑвати: покꙑваимь XVI 27.

полагати: полагаѥть IX 34, полагаеть XI 20, полага҃е XXIII 2; полагаше IX 38; полагающа VI 34.

положити: положи XVII 12, XXII 20, XXIV 65; положисте I 100; *f.* положена XII 7.

польза: польза IX 142, пол'за XV 79.

полжчити: полоучити XVI 61.

помиловати: помыловати X 44; помиловасте X 30.

помолити: по҃лити се XXIII 7.

помощи: помощи XVIII 68; поможеть XXII 97, помогѹ XXIV 37.

помощь: помощь IX 89.

помощьникъ: помощника III 195 *nota*.

помощьница: помощ'ница XIX 17.

помрачати: помрачающе се XIII 49.

помысль: *gen. pl.* помысль XXIV 41.

помышлꙗти: помышлꙗюще XVIII 31.

помѧнѫти: поменемь X 45.

понавлꙗти: понавлꙗюще се III 12.

понести: понесеть XXII 100.

поносьнъ: поноснѹю XV 93.

поноудити: *aor.* поноуди IX 5.

понѣ: понѣ III 207, 240, XV 35, XVI 11, XX 16, понѣ III 241, IV 95, 107.

понѥ: понеже II 39, III 140, VI 105, VII 22, 57, XXI 54, XXII 67, XXIII 1, понѣ XXII 87, понѥже XXII 76.

попещи се: попещи се XVI 2.

попирати: попираѥ V 83.

попъ: попѹ XI 1.

попьрати: попрати XV 70, XXIV 55: поперѹть XXI 64; попра V 5, 71: поправ'ше XXIV 105; попраль XVIII 12; попрань III 34.

поработити: поработихѡ се XIII 14; поработили се V 29; порабощьше се V 20.

пораждати: поражаемь XV 39.

порода: породы II 63, V 47; породоу IX 121, 135, XV 25, породѹ XV 57.

породити: *aor.* породи XII 10.

породьнъ: *f. pl.* породниѥ III 233.

порокъ: порока XI 5.

порьвьновати: порев'нѹимь XV 100, XXIV 103; поревнѹите XIV 39.

поржганиѥ: пороуганиѥ IV 43.

поржчити: порѣчен'наго XI 36; *pl.* порѣченные XI 2, 44.
поржчьнъ: *f.* порѣч'на XIII 10.
посадити: посажоу III 166; посади VII 26.
послоужити: послѣжихѡ̃ XXII 65, 86.
послоухъ: *pl. acc.* послѣхы XV 40.
послоушати: послѣшати XVI 12; послоушаюши I 118; послоуша VI 7, 72; послѣшаимь XX 1, послоушаимь XXIV 90; послоушаите V 2, 94, XI 14, 17, XII 1, XXIV 1, послѣшаите XI 16, 35, 42, XVIII 1, 47; послѣша̃ XXIV 36; послѣшахѡ̃ XVI 10; послѣшающе XV 73, XVII 3.
послоушьникъ: послѣш'ници XIV 70.
послоушьство: пос'лоушьс'тво I 20.
послоушьствовати: послѣшьствѣю XXI 46; послѣшьствоуеть XXI 48.
послѣди: послѣди же XXIV 79.
послѣдовати: послѣдовати IX 5; послѣдоуимь III 16.
послѣдь: послѣдь IX 136.
послѣдьнъ: послѣнии I 80, послѣдни IX 124; послѣнихъ III 231; послѣдне IX 137.
пособити: пособещѧ XI 9.
пособьникъ: пособ'ника *du.* III 194.
поспѣшение: поспѣшение IX 84.
посрамити: пос'рами ѥ VI 52; посрамише се IX 11.
посрамьникъ: пос'рам'никь I 181.
поставити: поставити VII 51; поставлю XVIII 74, XXIII 40; поставить XXII 53; постави IV 49; поставлѣнь IX 52.
поставлѣти: пос'тавлѣють IV 52; поставлѣше VI 93 *nota*.
постилати: постилаѣть II 44; пос'тилахоу I 194, постилаахоу III 72.
постити: постит' се XXIV 24; постите се XXIV 25; [по]стѣмо се XXIV 85; постите се XXIV 92; пости се XXI 33, XXIV 73, 80; постеи се VIII 92; постив'ше се XXIV 77.
постъ: по̃ III 189, 194, XXIII 1, XXIV 39, 86; поста XXIII 22, 26, 43, XXIV 26, 65; по̃мь III 12,

188, постомь IX 7, 137, XIV 36, постѡ҃ X 17, XIV 61, XVII 29, 112, 117, XXIII 22; постѣ XXII 23.

постъıдѣти се: постидить се IX 144, постидит се IX 146; постидѣвше се IX 151.

постьнъ: по҃ноѥ II 3; *pl.* по҃ниѥ III 199, постныѥ XXI 31, постные XXI 79, XXII 19, пост'ные XXIV 114.

пострадати: постра҃ V 39, VIII 12.

посъıлати: пос'ла I 121, посла VIII 17, VIII 41; *du.* пос'лас'тѣ I 40, посласта I 41 *nota*.

посъıлати: посилають VI 20; посилаше VI 90 *nota*.

посѣтити: *aor.* посѣти XIII 16.

посѣщениѥ: посѣщенїе XII 4.

потещи: потече I 89, 93.

потомити: потоми XV 90.

потомь: потѡ҃ XXIII 17.

потръпѣти: потръпѣ XV 91.

потрѣба: потрѣбами XII 15.

потрѣбити: потрѣби XX 4, потрѣбимь XX 36, потрѣбымь XX 44.

потрѣблꙗти: потрѣблꙗет' се XX 42.

потрѣблѥниѥ: потрѣбленїе XX 24.

потрѣбьно: потрѣбно XVIII 24.

потрѧсти: пот'ресе се III 48, потре҃ се V 56.

потрѫдити: потрꙋдив'шим' се XXIV 113.

потъкнѫти: пот'кнет' се I 64, 68.

потъщати: пот'щим' се IV 128, VII 45, потьщим' се XVI 84, 104, XVIII 62, 70, XXIV 52.

пооучениѥ: пооученїа IX 155.

пооучити се: поꙋчите се X 49.

похвала: похвала XIX 20; похвалою XIX 26.

похвалите: пох'валимь I 167; похвалеще VI 108.

похоть: похо҃ V 167; *pl.* похотемь XV 32; похот'ми XIII 48, XXI 18.

почивати: почиваите XI 43; почивають XXI 85; почиваше IX

23; п҃чиваѥи III 115, почиваеи XII 26; *pl. ne.* почив'шаꙗ IV 20.

почисти: почести IV 122; поч'те IV 48, почет'шоую IV 122.

почитати: почитаѥ XIII 43; почитающе IX 92.

почити: почившаго XVIII 22.

почьсть: почьсти XII 41.

почьстьнъ: почѣноую II 12.

почьто: поч'то III 140, VI 9, VII 21, почто XXIII 20, XXIV 110, пощо XXIII 18.

почюдити: почюдишѣ VI 67.

почѧти: *aor.* поче XXIII 11.

пощениѥ: пощениѥ III 204, VIII 83, пощенїе XXIV 4; пощенїа XXIV 81; пощенїемь XIII 56, XV 87; *pl.* пощенїе XXIV 49.

погѧти: *aor.* поѥть VII 27; *part.* поѥмь VI 58.

правина: правиною III 169.

правити: правити XI 30; праве XIV 11.

право: право IX 98, XXII 66, 87.

правовѣрьнъ: *pl.* праворѣр'ные XIX 14; *dat.* правовѣр'ный XIX 19.

правъ: *pl.* прави III 185.

правьда: прав'да XX 42; прав'ды VII 70, правди IX 54; правдѣ IX 51; прав'дꙋ XXII 12; правдою III 169 *nota.*

правьдивъ: *dat.* правивꙋ XI 9.

правьдьникъ: правѣника IV 98, IX 65, правѣдника IX 75; праведникоу IX 91; *pl.* правѣники V 8, 63, VIII 55; праведникь IX 90; *acc.* праведныкы XXII 46; *du.* правед'никы XXI 7.

праведьнъ: правед'ныи XIV 4, XXIV 76, правѣныи XXII 7, праведны XIV 11, праведнїи XVI 42, правѣные XVI 55; правѣнаго X 5; *ne.* правѣноѥ III 149; *instr.* правед'ный XIII 93; *pl.* правѣнїи XV 21, XXI 59, праведнїи XXII 62; правѣный XX 48; *d.* правед'ныимь XXII 11, правед'ни[мь] XXIV 103.

праздьникъ: праꙁьникь VII 2, XIX 25, праꙁникь VII 3, праꙁыкь XIII 99; *pl.* праꙁыкы X 54.

праздьновати: праꙁьнꙋимь X 11; праꙁьнꙋюще X 18.

приближати се: приближати се XIV 71; приближаеть XXIV 88; приближающе се III 56, 74, XXII 24.

приближити: приближим' се III 186, XX 46; XXIV 46; приближет се IX 122; приближи се XXII 1.

прибѣгати: прибѣгающимь XXI 39.

прибѣжище: прибѣжище XIV 41.

привести: привести V 65; приведе XII 36; привель IV 107.

привидѣние: привидѣниемь I 32.

привлачити: привлачаше IX 27.

приводити: приводеи IX 118.

пригвоꙁдити: пригвоꙁи се V 48; пригвоꙁымь IX 121.

приготовати: приготовав'ши II 46.

призъвати: приз'вати VIII 55, призвати XII 63, XX 48, XXIII 22; призоветь IX 89.

призъывати: призывает V 9, призывает XV 3, XX 49.

принимати: приемлѣ II 23, приемлеть III 82, 226, IV 44, V 55, прїемлеть XIII 61; приемлемь IV 90, прїемлемь XIII 64, 72, прїемлемь XIX 43, XXIV 58; прїимаѣ XIV 57; прїемлють XII 106; *du.* прїемлета XIV 9; приемахоу III 56, приимахоу III 56 *nota*; приемлюща IV 6, 98; приемлюще VII 61, прїемлюще XII 52, XIII 53, 58, 75, XV 15, XVII 32, XIX 27.

приискрьно: приискр'но VIII 6.

прити: прити III 25, прїти XVII 42; придеть VIII 27, прїт' VIII 39; придѣть IX 147, прїидеть XVI 42, XVIII 63, XXII 6, 36; прїидѣте X 57, XIV 73, XVI 58, XXII 54, 56, XXIV 116, прїте V 10, 94; придохъ I 108, VIII 54, прїидꙋ XX 47; приде III 76, IV 105, приде III 144, прїиде XIII 91, XXIV 160, прїде XXII 13, прѣ III 132, прї I 69, III 111, V 30, VI 46, 51.

прикасати сѧ: прикасающе се XIII 71.

прикѫсити: прикоуси се V 43.
прилежьно: прилеж'но VI 7.
приложити: приложимь IX 75; приложоут' се VII 71; приложи се III 142, IX 42, XXIII 17.
прилѣплати: прилѣплѣхоу се III 185.
примирити: пр҃мирѕ XIV 78; примирнвы V 37.
принести: принесѣмь II 13.
приникнѫти: приник'нѕти XIX 6.
приносити: *du.* приношаста XIII 85; приносе XXI 32; приносимѕю XIX 48.
приношение: приношен҃ѥ XIII 64.
приобрѣсти: пришврѣцеть IX 142; пр҃шврѣцемь XV 80; приобрѣте XIV 34, пр҃шврѣте XIX 39.
приобрѣтьникъ: пришврѣт'никь III 31.
приобьщити: пришвьщи се VIII 5.
припадати: припа҆юще II 13.
припасти: припадѣмь XIX 24; пр҃падѕть XVI 17; припад҃ѣ XVII 26.
приричати: приричеть (!) IX 144.
прискрѣвьнъ: прискрьвнаго IX 149; *pl. ne.* прискрьвна IX 124, 136.
приставьникъ: приставникѕ XI 6.
пристанище: пристанища II 4.
пристѫпати пристѫпаемь XII 57, XIV 56, 59; пристоупающе V 112, XIX 30.
пристѫпити: пристоупити VIII 67, XXI 54, пристѫпити XV 7; пр҃пристѫпимь XVI 22, пристѫпимь XXI 81; пристѫпѣте XII 1; пристоуп'льше III 88.
пристѫпьникъ: пристѫпникъ XIX 34.
присьно: пр҃сно III 113, пр҃сно III 253, 254, V 129, VI 113 *nota*, VIII 2, XII 43, 67, XIII 1, 7, XV 1, пр҃сно IX 61, пр҃[сно] IX 160, присно X 3.
притеци: притецѣ XVII 16; притече VI 63; пр҃тѣкь XVII 15.

притъча: прит'чю XX 1, притчю XXI 2; о прит'чи XXIII 2; прїт'чами XXI 27.

притѣкати: притекаеть XX 30; притѣкаите XIV 39.

приходити: приходить XIV 44, XV 59; приходеще VIII 62.

приходъ: ѡ приходѣ III 53.

причѧстити: причести[ти] се IX 85; прїчестим' се XVI 41.

причѧстиѥ: причестїа XXI 15.

причѧстьникъ: причеⷭ҇никь I 186; причес'тныци XII 62, причестници XIV 66, причеⷭ҇ныци XV 106; причестныкѡ̑ XXI 87; причеⷭ҇никы IV 63.

пришьд-: пришⷣ XIII 30, 35, пришеⷣ I 199; пришьды II 33; пришьⷣша I 164; пришьⷣше I 96; пришьⷣшии I 90; пришль XII 64; пришли XXIV 38.

пришьствиѥ: пришьствїа XXII 120.

приѩти: приѥти IV 81, прїети VII 41, XXIV 57; прииметь III 82 *nota*, VII 78, VIII 72, приимеⷭ҇ III 210, прїимет' XIII 75; прїимꙋ́ть XXII 95, 100; приимѣмь II 6, IV 112, прїимѣмь X 41, XVII 17, XXIII 27, прїимѣ̑ XXIV 3; прїимѣте XIV 74, XVI 58, XXII 57, 69, XXIV 118; прїе XX 6, прїеть XIII 26; приѥхомь VI 101, 103; приѥмь III 114; приѥм'ше V 115, прїем'ше XV 22; приѥть IV 109, прїеть XIII 92; прїели XVII 13.

прїѧтиѥ: прїетїе XXIII 21, 26; приѥтиꙗ I 178.

приѩтьнъ: прїетно XXIV 36, 38.

пробости: проводеⷭ҇ XIV 23.

провести: провеⷣ I 147.

проводити: проводеть XXII 50; проводимъ VIII 99, X 17, XXI 79; проводисте XXII 78.

провъзвѣщати: провъзвѣщають XVIII 36.

провѣщавати: провѣщавати VIII 44.

прогнати: прог'на XX 29; прогнаше XXI 63.

прозъвати: прозвахѡ̑ XIII 11.

прозьрѣти: проз'ре III 156; прозреще III 65 *nota*.

проити: проидеть XIV 20; *aor.* проидоу VIII 45.

проказити: прокажен'ныѥ IV 34.
проклѧти: *voc. pl.* проклетии XV 56, проклети XXII 74.
пролиꙗти: пролѣимь XXI 42.
проньзити: проньзити II 57.
прообразити: проѡбразывь XXIV 66.
прообразьникъ: проѡбраз'никь I 184.
приписовати: приписоуѥть I 16.
проповѣданиѥ: проповѣданиѥ IX 105; проповѣданиѥмь V 93.
проповѣдати: проповѣдаи III 124 *nota*.
проповѣдовати: проповѣдоуѥмь IX 15.
проповѣдѣти: проповѣжь III 123.
пропѧти: *part.* пропеты VI 111.
проречениѥ: *pl.* пр҃рчениꙗ III 121.
прорицати: прорицает' XIV 17.
про'рокъ: пр҃рокь III 76, 156, VII 17, XXII 30, пр҃ркь IX 96; пр҃рка II 21, пр҃рка V 65, XX 38; ѡ пр҃роче II 19, пр҃роче III 158; пр҃рокомь III 107, V 9, XXIV 24, пр҃ркѡ XXIV 35; *pl.* пр҃ркь III 121, XVIII 17; пр҃рокы III 122 *nota*, пр҃рцѣхь III 53.
пророчица: пр҃рчица XIII 97, XIV 25.
пророчь: пр҃рча III 78.
пророчьство: пр҃рство III 25.
просвѣтитель: прос'вѣтитє III 147.
просвѣтити: просвѣти IX 22, -се XVIII 32, XXIV 68.
просвѣщати: просвѣщаеть IX 71, XXIV 87; просвѣщаѥ IV 32, просвѣщае IX 8, 73; прос'вѣщающа I 162, прос'вѣщающаща (!) III 57; просвѣщающи IX 3; просвѣщающе XIII 54, XXII 117.
просити: просити I 115; просиши I 76; просит' IV 118, просить XIV 13; просите VIII 77; просє VII 69, просеть IX 14; просимь VIII 64; просите VII 69; просе VII 77; просеще VII 65, XVII 26; просещи X 35.
прославити: прославлю IX 78; прославит' се I 45; прославимь IX 159.

просльзити: просльзи се I 98; просльзим'се IV 96.
простирати: простирає V 83.
пространъ: *pl. ne.* пространьна IX 126.
прострѣти: прострѣмь XVI 31; *patr. du f.* прострьтѣ III 228.
простъ: про̑ III 139, прость XIII 35; прос'та IV 52, броста XIII 63; — съ проста XVI 50, XX 33.
просфора: просфорꙋ XIX 48.
противити се: противити се XVII 14.
противоу: противоу, противꙋ, пр̑тивоу очень часто.
противь: XI 12.
противьникъ: пр̑тив'никь VI 59, против'никь XVIII 13.
противьнъ: против'наго III 195, XV 23; противниє II 60; противнымь IX 32.
прочии: прочее XXII 61; прочїимь XXIV 79.
прочрътати: проч'ртающе I 6, прочрьтающи I 6 *nota*.
прошениє: прошениє IX 90, прошенїе XXIV 30; прошениꙗ VII 89.
прощениє: прощениє V 104, VIII 64.
пръвъ: пр'вы I 184, V 25, гр'ви III 160; пр'воє II 65, пръвое XVI 26; XXIV 62; пр'вааго II 54, пр'ваго V 64; грьвоѡмоу IX 6; *pl.* пр'вы̑ III 225, пр'ви̑ III 231, пръвїи̑ XIII 37, пръвыи̑ XVI 15; прьвыє V 49, 118; пръвїе XVI 16; прьвоє IX 101; прьвыми III 211 *nota*; *f.* пр'ва I 12; прьвѣи VIII 10; *acc.* пръвою XV 24, XX 4, XXI 57; пръвою XXIV 67. пръвѣе XIII 21.
пръси: пръси XXI 43.
пръстъ: пръстѡ̑ XVIII 40.
пръсть: прьстию IX 109.
пръстѣнъ: пръстѣнь XXI 64.
прѣбаба: прѣбаба XIV 35.
прѣбабьнь: *f.* прѣбабнꙗа XIX 9.
прѣбрати: прѣбра VI 71, 86, 87.
прѣбывати: прѣбываеть XVI 9: прѣбыбаите XIV 62; прѣбывающе IX 115.

прѣвъıти: прѣвы I 46; прѣвоудемь V 126, прѣвѣдемь XIII 51.

прѣвести: прѣвѣ VI 41; *part.* прѣведь VI 4 *nota.*

прѣвѣчьнъ: прѣвѣч'ныи III 112; прѣвѣч'но III 163, XIII 22.

прѣгрѣшение: *pl.* прѣгрѣшенıа VIII 13, 88, прѣгрѣшенїа XXIV 9, прѣгрѣшенїѣ XXIV 48.

прѣдати: прѣдами се XV 31; прѣдѧ IV 75, VI 36, XII 45; прѣдасть се IX 67; *f.* прѣдана XV 11.

прѣдаıати: прѣдаıеть VI 36 *nota.*

прѣдивьнъ: прѣдив'ниѣ III 127; прѣдивьнѣ V 69.

прѣдитеча: прѣдитеча I 3, 178.

прѣдитеци: прѣдитечеть I 3 *nota.*

прѣдолѣти: прѣдолѣвь III 33 *nota.*

прѣдръжати: прѣдрьжеıма VI 32.

прѣдъ: прѣ III 75 etc.

прѣдълагати: прѣлагаюци *f.* V 100.

прѣдъстати: прѣдьстаноуть IX 154, прѣстанѣть XXII 35; прѣдьстав IX 51.

прѣдъстоıати: прѣстоıашы IX 83; прѣстоить VIII 95, XIV 47; прѣстоюць I 127; прѣстоюцаго I 119.

прѣдътеча: прѣча I 9.

прѣдътеци: прѣтекоуıе III 45, 68.

прѣдѣдъ: прѣдь V 25, 45, 82; прѣдѣда XIV 33; прѣдѣдѣ XII 7, XV 11, XIX 6.

прѣжде: *adv.* прѣжѣ II 29, VII 70, 75, IX 157, XI 3, XII 37, XIV 7, 88, XVIII 22; *praep.* довольно часто.

прѣзьрѣти: прѣзрѣти XVII 35; прѣзрить XXI 23; прѣзрѣше XXIV 108.

прѣисподьнь: прѣиспѣнихъ II 54.

прѣити: прѣидемь II 8.

прѣкланıати: прѣкланıаеть XIII 36, прѣкланıаѣ XIII 32; прѣкланıаюци XVI 38.

прѣклонити: прѣкл V 22; прѣклони XII 20.

прѣлогатаı: прѣлогатаı IX 67.

прѣложити: прѣложи, -се IV 11, 13, 28, 71, V 55, IX 112, прѣложшаго XIV 51.

прѣльсть: *gen.* грѣльсти XV 38; прѣльстию III 155, грѣльстїю XII 5, XV 9.

прѣльщениѥ: грѣльщениѥмь V 27.

прѣлюбодѣинъ: *loc.* прѣлюбодѣинемь IX 145.

прѣлюбодѣꙗниѥ: *loc.* прѣлюбодѣанїи XXI 16.

прѣлюбы: *gen.* грѣлюби XII 46.

прѣлѫкавъ: прѣлоукавы IX 123.

прѣмѣнити: *part. p.* прѣмѣнени XIII 8.

прѣмѣнꙗти: *f.* прѣмѣнꙗющи XV 19.

прѣмѫдрость: прѣмоудро̑ IX 14; *gen.* прѣмоудро̑ I 171, 176; прѣмоудростию IX 17, 62, грѣмоудростїю XIV 90.

прѣносити: грѣноси̑ VI 37.

прѣпитати: прѣпитѣ I 148.

прѣплоути: прѣплоув'ше II 2.

прѣподобьно: припо̑бно XVI 30.

прѣподобьнъ: прѣподобенъ IX 63.

прѣпоꙗсати: грѣпоꙗсав'ше III 14, грѣпоасав'ше XV 21.

прѣпроводити: прѣпроводити III 198.

прѣсвѣтлъ: прѣслѣтлаго IX 4.

прѣсвѧтъ: прс̑тго V 114, VIII 41; прс̑тмоу I 168, VIII 67, прѣс̑томоу VIII 94; прс̑тымь I 123; *f.* прѣс̑тѣи XIX 35.

прѣслоушаниѥ: прѣслоушанїемь XIV 32.

прѣспѣвати: прѣспѣвае XIV 89.

прѣставити: *f.* прѣставльши се XIX 1; прѣставиль VI 44.

прѣстати: прѣста IX 133.

прѣстолъ: прѣстоль III 133, VII 7; прѣстолѣ III 166, прѣст̑лѣ III 117.

прѣстѫпити: прѣстоупивь V 26; прѣстоупльше XV 9.

прѣстѫплениѥ: прѣстꙋплѥнїемь XII 6.

прѣстѫпьникъ: грѣстоуп'ниче I 149.

прѣтварꙗти: прѣтварѣѥть VIII 92, прѣтвараеть XIX 49.

прѣтръгнѫти: прѣтръже XX 31.

прѣтръпѣти: прѣтръпѣти XVIII 37.
прѣтъкнѫти: прѣтькнет се I 65 *nota*.
прѣтѧгнѫти: прѣтегнеть VII 54.
прѣходити: прѣходещи҃ь XXI 78.
прѣчистъ: пр҃чтоѥ VIII 68, прѣчи҃тоѥ IX 86, прѣч҃тое XIII 58, прѣч҃тааго XXI 66; прѣч҃томꙋ XIX 30; *f. gen.* пр҃чтыѥ III 115, IX 39, пр҃чтиѥ II 30, пр҃чтые X 12, 55, прѣч҃тїе X 19, XIII 27, пр҃чтыꙋ XIII 31; прѣч҃тыи҃ XXI 66; *du.* пр҃има IV 46.
псалъмъ: псалмѣ V 13.
поустошьнъ: поустош'наа X 49.
поустъ: поустꙋ VI 56.
поустъни: *loc.* поустыни I 147.
поущати: поущаше I 153.
пътица: *pl. n.* п'тице XXII 41.
пьсъ: пьсь V 119; псоу IX 102; п'си XI 25.
пѣснь: п҃ѣ III 108, VI 107, VII 11; *pl.* пѣсны XV 47; п҃ѣми II 48.
пѣниѥ: пѣнїе XIV 45.
пѣти: поемь XVIII 28.
пѧтидесѧтьныи: петидесет'нии VIII 16.
пѫть: поуть III 74, VIII 7, IX 120, 124, 126, поу҃ II 44; *d.* поути I 193, III 73, IX 121, 122, 123, 131, 135, 153; *gen.* поута IX 149; пꙋтемь XXIV 5; *pl. gen.* поути IX 108, поутеи IX 93.
пѫтьникъ: пꙋтнїци IX 149.
пѫтьнъ: поутноую IX 48.
пѫчина: поучиноу II 3.

работа: *gen.* работы I 143; работꙋ XIII 10.
работати: работати XXI 25; работаеть XIII 41.
рабъ: рабь IX 57, XXII 99; рабꙋ XIII 36; раба XIII 94, XIV 14; рабе XVIII 73, XXIII 38; *pl.* рабы XIV 65; рабь IV 97; рабѡ҃ XXI 69, XXII 10; рабы IV 97, XII 53, XIX 41.

равьнъ: рав'но XII 65, XIII 24, XXI 8, 38, равно XXI 37; равьна VII 48, рав'на VIII 85, XXIV 88; рав'ноую III 211.

ради *praep.* ра̑, ради очень часто.

радованьнъ: *pl.* радованна IX 124.

радовати: раꙋ̑вати се V 69; ра̑ꙋю се I 56; раꙋ̑ се III 122; раꙋ̑ют се X 8; ра̑ꙋите се III 7, 8, XII 39; ра̑ꙋюще се XV 66.

радость: радо̑ II 45, III 5, V 8, XV 61, XVIII 75, XXIII 40, радость IX 112, XII 38, радѡсть XIX 4; радости II 42, IX 83, 85, XV 37, XVII 19, радо̑ V 85, XIV 31; радо̑ю III 43, V 81, радостию IX 151, радостїю X 13, 18, XIV 11, XV 73, XIX 26, XXI 31, XXII 35, XXIII 27.

радостьнъ: *pl. ne.* радостна IX 128, 137.

разарѧти: разарѣѥ III 24; разарѣе IX 12.

разбои: разбои XII 46; разбоемь XII 14.

разбойникъ: раз'боиника VI 31, 35, ра̏боиника VI 38; раз'боиници XI 27.

разбоинъ: *pl.* разбоини IX 129.

разврѣшти: разврѣжеть VI 18 *nota*; раз'врже VI 17; развр'гь III 41.

разгонити: разгонить IX 71.

раздати: раза̑ XV 71.

раздаѧти: *imper.* раздаи XXII 32.

раздрати: раз̏рѣте XIX 30; раз̏ра IV 18.

раздробити: раз̏робили XXII 41.

раздроꙋшати: раз̏роꙋшакт' се VII 15.

раздроꙋшити: разьдроꙋшити II 52, III 177, *nota*; *sup.* раз̏рꙋшить III 176; раз̏роꙋшиши III 28; раз̏роꙋши V 61, XX 28; раз̏роꙋшь V 6, раз̏рꙋшивь XVIII 11.

раздрѣшениѥ: раз̏рѣшенїе XVII 26.

раздрѣшити: раз̏рѣшити V 53; раз̏рѣшиши XVII 24; раз̏рѣшише се X 6; раз̏рѣшень XVII 25.

различьнъ: *f. gen.* различ'ниѥ IX 46.

разлѫчати: разлꙋчаетъ XXII 44.
разлѫчити: разлоучитъ XXII 43, разлꙋчит се X 39.
разнести: *pl.* разнесли XXII 41.
разорити: разорить XIV 34, -се IX 67; разоримъ II 62.
разорѣниѥ: разорению I 12.
разоумъ: разоумъ VIII 47; разоума VI 81 *nota*.
разоумьно: разоумно III 9, разоумно VI 72 *nota*. разꙋмно VII 2, XXIII 9.
разоумѣвати: разоумѣвати VI 80, разꙋмѣвати XIII 4; разоумѣвающе XX 19.
разоумѣти: разꙋмѣимъ XIV 56.
рани: *acc.* рани XXIV 89; *loc.* рани V 27, 45, XII 8, XV 12.
раискъ: раискаго I 174; *f.* раискы XII 9, раискыѥ XIV 81; раистѣѥ VIII 10; *pl. acc. f.* раискыѥ XIV 31.
рака: рака IX 77.
рамо: рамоу III 17, рамꙋ XII 26, 35.
рана: *gen.* раны VI 102.
раслабляти: раслабляѥ се III 202.
распасти: распаде се IV 16, V 57.
распьра: *d.* распри XVIII 23.
распинати: распинаѥма IV 10, V 54, распинаема XIV 21.
распѧти: распꙗти IV 54, распетыи VI 112 *nota*, распетаго IX 15.
распѧтиѥ: *gen.* распетїа XIV 24; *loc.* распетїи XIV 18.
распѫдити: распꙋдить XI 24.
расточевати: *praes.* расточеваемь XXI 16, расточеваемо XXI 12.
расхꙑщениѥ: расхꙑщениѥ V 19.
расъматрати: расматраѥ XIII 62.
ратъ: *gen.* рати IX 66.
рещи: рещи XX 22; рекоу III 8 *nota*, VI 65, IX 73, 87; рѣть XVI 57, XVIII 72, XXII 53, 66, 72, 87; рекоуть I 32; рѣхъ I 119; рече I 59 *nota*, 117, IX 19, XIII 94, рѣ I 43, 54, 62, 67, 77, 78, 87, 103, 110, 122, III 26, 80, 92, 122,

156, 160, 170, 185, VI 8, VII 66, VIII 36, 37, 53, 74, IX 13, 18, 33, 51, 56, 57, 138, X 25, 28, 46, XI 5, XII 46, XIII 59, XIV 19, XV 74, XVII 6, 21, XVIII 50, XX 47, XXIII 12, 16, 18, XXIV 11, 24; рѣше I 50, III 77, 89; рѣста VII 37; рци II 19, III 158; рцѣмь VI 108; рекь I 69; VIII 39, IX 59, ре҃ I 121; реки III 164, рекыи XXIV 109; рекыми III 164 *nota*; рекоуще III 109; рекоущи V 66; ре҃н'на҃о VI 7; рен'ное XI 39; рек'ше XI 28, рек'ша XI 19, XIV 52.

риза: *gen.* рызы XVIII 56; ризꙋ XIV 83; XXIII 34; *pl.* ризы I 193, XVIII 33, ризи III 72; ризь XXII 31.

родитель: *du.* рѡдителꙗ XIII 85; рѡдителема XIV 84, родителема XIV 88.

родити: родити се X 9; родить II 23, роди҃ III 82; рожеи се II 28.

родъ: ро҃ I 20, V 98, VI 41, родь XIII 29, рѡ҃' XV 18; рода I 165, III 120, V 88, IX 10; родꙋ XII 5, рѡдꙋ XII 5; роде I 156; родѣ IX 145.

рождьство: рожь҃ство IX 85, XIII 21, 25; рожь҃ствѡ҃ XIII 28.

роса: росоу IX 79.

ръпътивъ: ръп'тиво XXIV 28.

ръıба: *pl.* рибы XXII 40.

ръıданиѥ: риданиѥмь IX 94.

рьвениѥ: рьвениѥмь IX 5.

рѣзати: рѣжоуще I 195.

рѣка: *pl. acc.* рѣкы XIII 12.

рѣꙗти: рѣѥми IX 154.

ржка: рꙋкꙋ XIII 32; *du.* роуцѣ I 126, III 228, V 83, VII 30, VIII 35, IX 90, XIV 9, рꙋцѣ XVI 30, XXI 61, XXIII 36; рꙋкꙋ XII 19, XIII 93; роукама IV 47, 108, *pl.* рꙋками XIX 42.

садъ: сада I 174, са҃ I 170.

самовидьць: самови҃ци I 35.

самовластиѥ: самовлас'тиѥмь IV 47.

самохоть: самохотию III 239, самохотїю XV 36.

самъ: самь III 112, VI 46, 50, 56 *nota*, 70, VIII 53, 74, IX 19, XI 13, XVIII 40, XX 47, XXI 33, XXIV 80, сам' XXII 12, са҃ъ XVII II, са҃ XII 44, 49, XV 64; само XX 10. самого II 38, IV 112, X 32, XVII 1, XVIII 41, XXIV 57, 91; самомꙋ XI 3, XVIII 61, самомꙋ XX 46; самѣм' же IX 16; *pl.* сами XI 41, XVII 31, XXII 82, самы X 22, XXII 92; *f.* сама VI 61, XIII 65; самои XIV 40.

санъ: сана III 141.

сапогъ: *pl.* сапогы XXI 63:

сатана: сатана XIX 38; сатаны XV 41. *cf.* сотона.

сатанинъ: *pl. n.* сатанина XV 42.

свара: сварѣ XXIV 43; сварѣ҃ XXIV 25.

свиниꙗ: свиниꙗ V 120; *pl.* свинїи XIII 45, свинїѥ XIV 63.

свобаждати: свобаж҃ает' се XIX 9.

свободитель: с'вободитель III 146, V 32.

свободити: свободи се X 8.

свои: с'вои III 208, IV 11, свои IX 55, 112, XIII 32, XVII 37, XIX 27, XXII 33, 34, XXIII 23; своѥ III 80, IX 37, 90, с'воѥ I 30, IV 71, 102, VI 62, свое XI 22, XII 30, XIII 39, 76, XIV 51, XV 71, XXII 100, XXIV 6; с'воѥго III 251, IV 113, VIII 9, своѥго I 158, IX 40, 147, 151, 153, своего XII 32, 49, XIII 44, 95, XIV 14, XV 63, XVI 2, XVIII 5, XVIII 25, 75, XX 25, XXI 23, 28, XXIII 19, 41, XXIV 12, 13; своѥмоу V 37, с'воѥмоу I 192, IV 64, своемꙋ X 21; своимь VIII 48, XVIII 40, с'воимь III 36, свои҃ XII 23; своемь XVI 2, XXII 93, свое҃ XIV 63; *pl.* с'воѥ VII 28, VIII 19, свое XVI 45, XXII 26, XXIII 29, свои XXII 29, свои XXII 77; своа XXII 107, своа XXII 29, свое XXII 50; свои҃ XX 40; своимь XVII 2, XVIII 4, XXII 101; своими III 24, VI 48; *f.* своее XVI 48, своѥи IX 144, своеи XV 35, XXII 37; с'вою I 86; IV 18, 72, свою IX 34, 37, 140, 141, 143, XI 20, XIII 15, 36, XV 91, XVI 28, XIX 29, XXIV 23; своѥю V 72,

с'воею V 124, своею XIII, 89, XV 63, XXII 47, *acc. pl.* свои I 193, III 72, IX 108, 109, с'вои V 119, *du.* с'вои I 117, VII 30, VIII 35, свои XXII 52; своею XII 20, XIII 94; своима XIV 85.

свѣтильникъ: свѣтилникы IX 72; свѣтильника IX 70.

свѣтити: свѣтеще се XV 65.

свѣтлость: свѣтлостию IX 39, 151.

свѣтлъ: с'вѣтель VII 32, свѣтлїи XVI 41; свѣтлаго XVI 7; *pl.* свѣлы XXIV 94; свѣла IX 128; свѣтлими XVI 45; с'вѣтлѣи V 4.

свѣтодавьць: с'вѣтодав'ца I 10.

свѣтозарьнъ: с'вѣтозар'ны I 186, III 4; с'вѣтозар'ноє I 3; свѣтозарная I 5 *nota*, свѣторар'ная IX 2.

свѣтолоу'чьнъ: с'вѣтолоу̑нами VII 4.

свѣтоносьнъ: *f.* с'вѣтонос'на I 3.

свѣтъ: свѣть III 164, XVIII 45, с'вѣть I 65, свѣ̑ I 67, 113, III 96, IV 11, V 33, XVIII 34; свѣта I 65 *nota*, III 164, IX 81, XV 105, XXII 56, XXIV 117; с'вѣтомь V 76.

свѧтитель: сті̑лы IX 93; *pl.* сті̑лємь XIX 21.

свѧтъ: сті̑ыи VIII 17, XIII 60, XIX 47, XXIII 1, XXIV 39, 89, 115, сті̑ы XV 92; сті̑ок IV 90, сті̑ое XIX 43, 50, XXIV 4; сті̑го V 4, IX 60, 151, XIII 97, XV 97, XXI 15, 62, XXIII 21, 26, 43, 65; сті̑моу' I 204, сті̑мо̑ XIV 60; сті̑ымь VI 113 *nota*, сті̑ы XVI 8; *pl.* сті̑ыи XXI 85, сті̑ы XV 20; *ne.* сті̑аа XXI 52; сті̑ы V 58, XVI 62, сті̑ыхъ IX 156, стыи̑ XXI 11, 52, сті̑ымь IV 74, 75, V 128, XIV 4, XV 3, стыи̑ XIV 7, XV 39, XXIV 86, сті̑ы XII 66, сті̑мь III 254; стыє XXIV 114, сті̑ыє XVI 45, XXI 79; сті̑мь IX 43; сті̑ими IX 147; *f.* сті̑аа XIV 47; стыє XVI 62, XXI 56; сті̑ѣи XIV 19, 44, XIX 22, XXI 81, с[тѣю] XIX 48.

свѧтъıни: сті̑ыню XIV 62.

се: *ecce* очень часто.

се: *pron.* см. сь.

себе: себе II 7, III 184, V 42, XIII 60, XV 6, 64, XXII 45,

53, XX 9, себѣ XII 49, XX 20, XXII 92, 104, XXIII 14, 26; *dat.* себѣ XI 6, XIII 62, XV 74; си I 17, 18, 19, 48, IV 47, 60, 65, 75, 88, IX 8 *bis*, 9, XIII 38, 42, XIV 23, XVIII 18, 26, XIX 39, XXII 118; се XIII 20; собою IV 63, V 8, 63, IX 44, XI 13, XIII 28, XIV 59, XVIII 28, XIX 28, XXII 15, 28, 115, XXIV 66, себѣ I 98, IX 86.

село: *pl.* села IX 139.

селѣ: ѿ селѣ III 169, 241, 242, IV 95, XV 85.

серафимъ: серафими III 136, серафїми XIII 67.

сестра: сестра I 103; сестроу I 86; *du* сес'трѣ I 41.

си см. сь.

сиковъ: сиковаꙗ I 24.

сила: сила IX 24, XIII 17; силѣ I 181; силоу I 14, 22, VIII 41, силꙋ I 25, XII 3, XX 26; силою VIII 38, IX 17; *pl.* силы XIII 69; силамь III 130, силы̑ III 192, XIII 34; сили V 88, VI 96, XII 39; силами III 179, XIII 24.

сильнъ: сильнь XI 11.

симеѡнъ: сїмеѡнь XIV 4; сїмеѡномь XIII 92.

симеонь: *f. du.* сїмеѡне XIV 9.

сионь: *f. voc.* сиѡнѣ III 123.

сирота: сиротѣ IX 98; сиротамь IX 29.

сирѣчь: сирѣчь III 28, V 19, IX 50, сирѣ̑ XII 36, XIV 21, 26, XV 86, XXIV 100, сирѣ̑ XVII 7, сїрѣ̑ XXII 46.

сице: сице XV 41, сицеже VI 38 *nota.*

сицевъ: сицево III 235; сицеваꙗ I 25 *nota.*

сиꙗниѥ: *gen.* сиꙗниꙗ, IX 23, сїаніе XV 94.

сиꙗти: сїꙗють XXI 59.

сканъдалъ: сканьдаль IX 16.

скврънь: *gen.* скр'ны IV 89; скврънꙋ XIV 65, сквръноу XV 5.

скврънънъ: *m.* скврънни XXI 53, *f.* скврън'нꙋ XXIII 34; ск'врънныи̑ XXIV 40; скврънними XXII 49; *du.* скврънꙗма XVI 29.

склабѣти: съклабѣющи се IX 31.

скозѣ: скзѣ I 146, скозѣ IX 125.
скоро: с'коро I 89, 93, скоро XV 28.
скотии: скотїа XII 25.
скотъ: скот' IX 115; с'котѣхь III 142.
скотьнъ: сконими III 144.
скотьскъ: скот'скааго XII 28; скотьскыми III 144 *nota*; *f. gen.* скос'киѥ III 119.
скръбѣти: скръбеще XXIII 28; скръбѣщїимь XIX 17.
скжпость: скоупостїю XXII 83, скȣпостїю XXII 76.
скжпъ: *pl.* скȣпїи XXII 96.
слава: слава IV 131, VIII 102; XII 45, XX 55, XXI 88, сла I 198, II 70, III 71, V 79, VI 113, VII 13, 80; с'лавы II 36, славы IX 39, X 51, XII 9, 11, XV 16, XVI 6, XXIV 60, слави XV 36, XXIV 69; славоу V 3, с'лавоу I 84, 108, славȣ XVIII 5, 25, 43, XXII 105; славою XIX 14; славѣ I 44, III 250, XXII 37, словѣ IX 146.
славити: славеще VI 27; сллвеши XIII 77; славимь III 137, 179, XII 65, XIII 25; с'лавимы III 253; славимоу III 91; славимомоу I 202; славима II 180 *nota*.
сладъ: вь сла VI 88.
сладъкъ: слакии I 182; слакаго XXIII 37; слад'кымь IX 26; слаци XVI 21; сладкыми IX 132.
сластолюбиѥ: сластолюбиѥмь III 202.
сласть: сласть XXIV 3; сласти XXIII 108; *pl.* сласти XV 70, XXIV 106.
сластьно: слано III 226.
словесиѥ: словесию IX 13.
словесьнъ: *f.* словесна XIII 66.
словити: словлꙗхоу III 100.
слово: сло III 100, 102, VII 53, слово XI 16, 17, 30, XIII 17, XIX 55, XXIV 27; *dat.* словеси XIV 69; словомь VIII 79, словеса XVII 3, XXII 3, XXIV 72; словесь XXIV 16, слове XXI 14; словеси IX 28, 133, XI 10, XXIV 18.
слоуга: слоугами IX 95.

слоужениѥ(?): ѿ слꙋженїа мирꙋ XXII 58.
слоужити: *f.* слꙋжещи XIV 37.
слоужьба: слоуж'ба XIII 64.
слоухъ: слоуха XXIV 2.
слъньце: слн҃це III 149, IV 10, V 54, IX 7, 86, XIII 12, XVIII 33, XIX 13, XXIV 69.
слъньчьнъ: сльньчнаꙗ IX 72; сльнчнаго IX 23, слньчнаго XV 94.
слъышаниѥ: *gen.* слышанїе XXI 11.
слъышати: слишоу III 92; слишиши ли II 20, III 90; слышите IV 125, XXI 1; слышасте IV 2, XVII 1, XXII 62, 94, 105, 110; слышавь IX 107; слышав'ше VIII 78, XVIII 48, слишавше IX 105; слыше IV 6, слише IV 8; сльшеще IX 155, XVIII 58, XXI 40, слышꙋще III 236. слышанаꙗ IV 127.
сльза: *pl. acc.* слъзы XVI 28, XXI 42; сльзами IX 95, слъзами XII 25, XXIV 47.
слѣдъ: слѣ҃ III 101.
слѣпъ: слѣпиѥ I 161, III 57, IV 32; *pl. voc.* слѣпїи XI 39.
смръдѣти: с'мр'дить I 104.
смѣхъ: с'мѣхоу III 34.
собьство: собьствѣ҃ I 203.
сотона: сотона IV 87. *cf.* сатана.
спѣхъ: с'пѣхъ III 230.
спѣшити: спѣшимь XVI 13.
срамлꙗти: срамлꙗти VI 56 *nota.*
срамословиѥ: срамословїе XV 48.
срамѣти: с'рамѣти се VI 54.
сръдьце: ср҃це II 57, IV 5, IX 9, XX 8, 10, 14, 15, 20, XXI 41; ср҃ца I 132, IX 80, XXIV 30; срцѣ҃мь III 228, XII 60, XV 62, XVI 36, XX 50, XXII 116, ср҃цѣ҃ XV 6, XIX 23, ср҃цѣ҃ъ XXIV 28, ср҃ца II 47, XXII 29, 31, сц҃а III 214; срц҃ь XVIII 59; срц҃ы IV 82, срц҃и XXIV 95; ср҃цѝ XVII 4.

сръдьчьнъ: *f.* **срьчнаа** XX 11; **срьчнꙋ** XX 37; *pl. acc. f.* **сръдечные** XVI 47, **срьчные** XXIV 51.

срѣда: по **срѣ** III 55, IV 32.

ставити: *pl. d.* **ставимо** X 32.

стадо: *gen.* **стада** IX 80, XI 36.

старость: *gen.* **старости** XV 14.

старъ: **старыи** I 131; **стариѥ** III 105; *du. f.* **старїе** XIV 9.

старьць: **старьць** XIV 12.

старѣишина: *gen.* **старѣишини** XI 18; *voc. pl.* **старѣишины** XI 43.

стати: **стати** XX 52; **станоуть** IX 153; **стахомь** VI 101; **ставь** XXIII 10.

стенати: **стенꙋще** XVI 36.

стопа: **стопамь** IX 5; **стопы** IX 122.

стоꙗти: **стоꙗти** IX 47; **стоимь** X 14; **стоите** VII 38; **стоюще** VIII 64.

стражь: **кь стражемь** VI 20.

страна: **странꙋ** XXI 11.

страньнолюбивъ: *dat.* **страннолюбивꙋ** XI 8.

страньнолюбиѥ: **страннолюбїемь** XIII 55, **стран'нолюбїемь** XV 65.

страньнолюбьць: **страннолюбци** XIV 68.

страньноприѥмьць: **страннoприѥмьць** IX 30; *pl. acc.* **стран'-нопрїемце** XXII 71.

страньнъ: **стран''ь** XXIV 59, **страннь** XIV 76, **странень** IV 106; **стран'на** VII 61, X 29, XXII 64, 85, **странна** XXIV 56; **странаго** XII 52; *pl.* **страннїе** XVII 31, **стран'ные** XIX 26.

страсть: **страсть** XV 18, **стрть** II 56, **смрть** II 51; **стрти** V 4, IX 37, XVII 18; *pl.* **стртмь** III 211, **стртемь** V 42; **стрти** II 67, IV 3, 6, 98, 125, V 38, IX 180, XVIII 36, **страсти** XIII 19; **стртми** II 68.

страхъ: **страхоу** V 95; **страхомь** IX 14, V 12, VII 64, VIII 63, **страхѡмь** XIII 67, **страхѡ** X 14, XIII 41, XIV 60.

страшьнъ: страшьнь III 129, страш^{н}ь III 160, страшны III 134, страш'ныи XXIV 52, страшнїи XXII 36; страш'но XXII 95, страш'ное XXII 110; страш'наго XXII 120; страшнѣмь XXII 5; *pl. ne.* страшна IV 9, XXII 3; страшными IX 48; *f.* страш'на III 126; страшныѥ V 108, страшнѣи XIX 35.

стръдоточьнъ: с'тр'доточ'наꙗ каплѣ I 170.

стоудень: стоудень XX 29.

стоудодѣꙗниѥ: стоудодѣꙗниѥ VIII 60.

стоудъ: с'тоуда VI 99; стоудомь IX 154, стꙋдѡ̑ XX 40.

стыдѣти сѧ: с'тидиши се I 155.

стѣна: *pl. acc.* стѣни XVII 12.

соугоубь: сꙋгꙋбь XII 65, XIII 19.

соуѥтьнъ: сꙋет'наа XVIII 31.

съ: сь, с' очень часто.

събезначѧльнъ: сьбез'начельно III 162.

събирати: сьбираѥть V 88; с'бираѥте се IV 124.

съблюдати: сьблюдающе VII 64.

съблюсти: съблюсти XII 43, XVIII 69.

съборище: *pl.* съборища XXI 47.

съборъ: с'бора III 23.

събрати: с'бра се I 20; с'бравь VII 10; сьбрав'ше I 135.

събыти се: събꙋдет' се XI 38.

съвръшати: съвръшаеть XIV 2; свр'шаѥ III 121; сьвр'шающе III 25.

съвръшениѥ: с'вршениѥ IV 115.

съвръшенъ: съвръшень XII 33; *pl.* с'вр'шени; *instr.* съвръшени XIX 32.

съвръшити: съвръшимь XV 60; с'вр'шиль III 27.

съвѣдѣтель: свѣ̑тель XII 47.

съвѣсть: съвѣсть XX 37, свѣсти IV 88; свѣстию VIII 62.

съвѣтъ: свѣ̑ I 136, 145, II 37; с'вѣтомь V 76, съвѣтѡ̑ XXIV 63.

съвѧзати: свежеши XVII 22; с'веза VI 38; сьвезавь I 14;

с'вєзавь VI 35, свєзав VI 38 *nota*; свєзань VI 61, XVII 23; с'вез'на VI 19, с'вєза VI 58; с'вєзан'ны V 52; свєзанныє VI 19 *nota*, с'вєзан'ныє VI 21, 49, свєзниє VI 23 *nota*; *f. du.* с'вєзан'нѣ I 126, свѣзане XXIII 35.

съглаждати: съгледати: XXI 73.

съгрѣшєниє: *pl.* съгрѣшєнїа XXIV 7.

съгрѣшити: съгрѣшй XXI 45; съгрѣшнхѡ XXII 21; съгрѣшили XXIV 42.

съгрѣшати: сьгрѣшєт' сє IV 120.

съдолѣти: сьдолѣвь III 33.

съдравъ: *pl.* здрави VIII 53; *loc.* здравомь XI 12; *pl.* здравїє XX 52.

съдѣяти: сьдѣя III 54.

съжєщи: сьжежены IX 107.

създаниє: сьзани' IV 102. съданїє XII 29; *gen.* създанїє XXI 23.

съзъывати: сьзиваєть II 45, сьзиваєт' III 4; съзывае XII 38; сьзиваюци V 92.

съзьдати: съда IV 47, XVII 9; съдаль XII 29, създаль VI 56 *nota*.

съказати: скажѫ XII 2; скажемь V 3;—сказаємо II 25, сказаємоє III 84.

съконьчавати: сконьчаваюцє IX 116.

съконьчати: скон'чати XVII 40; скон'чавши IX 55.

съкровицє: скровицє I 177.

съкроушати: съкрѫшаюцє XXII 29.

съкроушити: съкрѫшимь XX 36; скрѫши сє V 74; ськроушь VI 56 *nota*; с'кроуш'шє III 214; *instr.* съкрѫшенїимь XXII 116; скроушен'нихъ III 227; с'кроушиль VI 5, 9, 54.

съкрꙑвати: съкрываитє XXIV 96; съкрывь XII 33.

съламати: сламаєть VI 23 *nota*.

съломити: сломить VI 15; слометь VI 22; сломи VI 6; сломль VI 56 *nota*, сломиль VI 6 *nota*, 11, 27, 55.

съмотрити: с'мотрє IV 68.

съмотрѥниѥ: с'мот'рениѥ III 8, съмотренїе XIII 78.

съмръть: см҃рть VI 77, 109, VII 58, сьмрь҃ VI 40, 82, смрь҃ I 31, V 28, 50, XI 61, 73, 78, смр'ть IX 50, 54, съмр҃ть III 7, XV 19, 93, XVIII 65; *gen.* сьмрти V 5, с'мр҃ти VI 27, смр҃ти I 35, III 219, IV 60, VI 30, 82, 110, VIII 51, смр'ти IX 49, 61; съмрти XIV 7, XV 14, XXIV 74; сьмр҃тию V 72, VI 77 *nota*; *l.* сьмр҃ти XV 27.

съмрътьнъ: съмр҃тныи XVIII 64; съмр҃тнаго XVIII 70; *f.* см҃ртнѣи I 10, с'мртнѣи I 180, III 149; смр҃тноую I 14; *pl. ne.* съмр҃тнаа XVII 10; смр҃тны҃ V 53; съмрьтные XX 30.

съмьнѣниѥ: с'мнѣниꙗ VII 20.

съмѣрити: смѣрени XXIII 3; смѣрени҃ XXIV 28.

съмѣрѥниѥ: с'мѣрениѥ III 132, IV 104, VIII 82, смѣрениѥ IX 112, смѣренїе XX 35, XXIII 5; смѣренїа XIII 31; смѣрениѥмь III 36, смѣренїемь XIII 53, XX 5, 17, 26, 44, XXI 78, смѣренїем' XX 42.

съмѣти: смѣю XXI 50, 52; смѣють XIII 69, XXI 71, 73.

съмѧсти: смести IX 69.

съмѫщати: *pl.* съмꙋщает' се XVIII 26, 30; съмоущахꙋ XVIII 18.

съ нити: сънидо҃ XIV 77; сьниде V 14, сънидe XII 20, сни҃ III 114, V 22.

сънъ: сьнь II 6; с'на I 54, съна XIII 52, снѣ IX 48.

сънѣдиѥ: снѣдиꙗ V 46.

сънѣсти: снѣль XXII 40.

съпаниѥ: вь спани IX 51.

съпасениѥ: сп҃сениѥ III 221 *nota*, сп҃ниѥ IV 91, сп҃енїе XIII 96, XIV 16, 29, XX 30, 52, сп҃сенїе XIV 28, XX 25; сп҃ниꙗ V 110, VIII 2, сп҃енїа XV 2, XXI 6, 29, XXII 13, спасенїа XXII 26, сп҃енїе XVIII 54, XXI 24, XXIV 37; сп҃сенїю X 1, сп҃енїю XXIV 39: о сп҃енїи XVI 2, сп҃енїи XXII 93.

съпасти: сп҃ьти I 164, сп҃ти I 201, III 111, IV 116, V 16;

спсѣт се I 52 *nota*, IX 141; спѣт' се XVII 16; споут' се II 69; спль I 52.

съпасъ: спсь XXII 7; спса XXII 121; споу V 12.

съпасьнъ: *f. acc.* спсноу IX 79.

съподовити: спобим' се VIII 10, XXIII 37; спобьі се X 56; спобише се X 34.

съпостатъ: *du.* съпостата XX 14.

съпротивьнъ съпртив'нъіми I 132.

сърѣсти: срѣте I 72.

сърѣтати: срѣтаютъ II 16.

сърѣтение: срѣтение 245; срѣтенїе XIV 5.

съставити: съставльша V 87.

съставление: *gen.* съставленїа XVI 60.

сътварѧти: сътвараѣ XV 96, ствардѧтъ се I 31 *nota*, ствараютъ III 193, ствардѣт' се IV 73; сътвараем' се XIII 58; сътвардѣ VIII 11; сътваряюще XXII 104.

сътворити: сътворити IX 100, сътворити XV 76, 105, XX 51; сътвороу IX 54; сътвориши XXII 34; ст'ворит' се I 31; сътвори XII 47, створимь VI 37, VIII 97, сътворїъ XV 101, сътворимь XXIV 53, сътворим' се VIII 98; сътворихъ XXIII 16; створи V 45, 67, VI 57, сътвори V 70, IX 44, сътвори XIII 81, 88, XV 104; сътвориѣ XXII 67, 87, 90, сътворише XXIV 77, 111; створилъ VI 38, 48; сътворили XXII 69; *pl.* сътѣрены XIII 5; *gen. f.* створеныѣ V 109; *pl. ne.* сътворена X 47; *dat.* сътвор'шѹ XVI 20.

сътворение: створенша IV 46.

сътрѣти: *aor.* сътрь III 38.

сътѫжати: стежати VIII 81.

съсати: ссоущїи III 27.

съходити: съходитъ XIX 47.

съходъ: схо III 161.

съхранити: *pl.* съхранив'шимь XXIII 42; съхранили XV 13.

съхранѣникъ: съхранници XIV 69.

съшьд—: **сьшѣ** V 60; **сьшьды** IV 66; **сьшьль** II 26, **съшль** XVIII 20.

съ: **сы** III 129, 162 *nota*, V 40, 51, IX 30, **съи** XIII 61, XXI 53, **сии** III 112, XIX 36, **сь** IX 29; **соу҃цıе** III 96, VIII 4, IX 113; **соу҃цıа** III 43 *nota*, **сѣцıа** X 30; *f.* **соу҃цıи** XIII 41, **соу҃цıаа** XIX 10; *dat.* **сѣцıи** XVIII 24; **сѣцѣю** XVIII 6; *pl.* **соу҃цıи** I 113, **сѣцıе** XIII 43; **соу҃цıихъ** VI 93; **соу҃цıимь** IX 88, **сѣцїимь** XXII 54, 72.

сынъ: **сн҃ь** I 46, 111, 130, III 82, 112, 174, IX 146, XII 31, *bis*, XVII 42, XVIII 10, 30, 46, XXI 10, 45, 50, XXII 7, 98; **сн҃а** II 23, V 72, VI 45, IX 160, XIII 77, XV 93; **сн҃оу҃** I 204, **сн҃ѣ** X 31, **сн҃ѡви** XXII 97; *voc.* **сн҃оу҃** III 88; **сн҃мь** V 128; **сн҃ве** IV 129, VIII 98, IX 114, **сн҃ове** XII 61, XIII 57, XV 105, **сн҃ѡве** XXII 56; *acc.* **сн҃ы** IX 21, XVI 49; *voc.* **сн҃ве** V 3, **сн҃ѡве** XII 1, **сн҃ѡве** XXIV 117; *du.* **сн҃а** XXI 6.

сь: **сь** I 130, II 31, III 76, VI 95 *nota*, IX 72, 79, XIII 39, **сьже** VI 50 *nota*, **сьи** I 133, II 19, 33, III 48, 63, 159, V 67, VI 94, **сьь** III 49 *nota*, **сы** III 173, IX 36, 132, **сын** XVIII 50, **съи** XVIII 46, **сїи** XXIV 39, **сїиже** XVIII 3; *ne.* **се** I 168, II 3, III 9, 35, IV 79, VI 46, 47 *nota*, 72 *nota*, 91, 98 *nota*, IX 59, XIII 63, XIV 30, 31, 33, XVIII 10, XXIV 81, 108, **сеже** XVIII 58, XIII 88, XV 42, **въ се** XII 29, **сїе** XXIII 29, **сиѥ** VI 90 *nota*, **сиѥже** VI 91 *nota*; **сего** I 66, V 4, VI 42, VIII 50, IX 4, 21, 60, 65, 74 *bis*, 93, 117, XIII 49, 82, XV 32, 38, 70, XVI 60, XVIII 2, XIX 2, XXIV 65; **семѡ** XV 33, XVII 20, **семѡ же** XIII 14; **симь** I 49 *nota*, IX 68, **сїимь** XXII 112, XXIII 4, **симьже** VI 69 *nota*, **сїй** XVII 40, **сим'** XX 25; **семь** IV 25, IX 82, 145, X 8, 35, XVI 1, XX 19, **сем'** IV 123; **въ сѣмь** XXII 23; *pl. m.* **сии** III 93, **си** I 120, **сїи** XXI 31, XXIV 110, 114; *ne.* **си** III 77, VI 97 *nota*, VII 71, VIII 77, IX 129, 155, X 47, **сїи же** XVII 10, **се** IX 136, X 10, XI 16, **сїа** XXII 3; **сихъ** VII 69, 73, IX 74, 156, **сїй** XXI 35, **сиѝ** XV 52, XXIV 34, **сїѝ** XV 56; **сїимь** XXII 67, 88; *acc.* **сиѥ** III

199, сїє XXII 19; сїими XXI 27, XXII 21; *f.* си I 43, сеѥ V 41; сиѥ V 108; сию IV 124, VIII 99, сїю XIV 82, XXI 1; сею X 6, 7;—сии III 122, *nota*; *du.* си XX 14;—си рекь I 69, 121, VIII 39, си ѥ҃ IV 77; см. сирѣчь.

сѣдѣти: сѣдѣте VIII 37; *aor.* сѣде VIII 15, 46; *part.* сѣде III 125; сѣдеща III 66; сѣдещꙋ X 40; *pl.* сѣдещимь I 9; 179, III 148, сѣдещим' V 32.

сѣмѧ: *gen.* сѣменна XIII 20.

сѣнъ: *loc.* сѣни I 10, 180, III 148.

сѣтованиѥ: сѣтованиѥ IV 17, сѣтованїє XIV 30.

сѣтовати: сѣтꙋюще XXIV 94.

сѣщи: сѣкы IX 27.

сѧтъ *inquit*: сетьи III 160 *nota*.

сѫбота: *gen.* сꙋботи XXIII 18.

сѫдити: соудити IV 56, VII 41, IX 52, 147; XVII 43, XXII 6; соуди҃ III 251; соудите IX 98.

сѫдище: соудище IV 51; *l.* сꙋдищи XX 53.

сѫдиꙗ: соудїа XVI 43, 55.

сѫдъ: соудь IV 55, соу҃ь VII 45, соу҃' XXII 12; сꙋа҃ X 37; соудомь III 169.

сѫдъ *vas*: соудь IX 18.

та см. тъ.

таина: таина III 127; таины V 109, таини XIX 37; таина҃ XIV 66.

таинъ: *pl. ne.* таинаа XXIV 50.

тако: тако IV 89, V 113, VI 25, 50, 59, VIII 49, 57, IX 36, 59, 62, 102, X 17, 43, XIII 97, XIV 38, 59, XIX 30, XX 51, XXI 19, 40, 56, XXII 34, XXIII 20, XXIV 72, 110, такожѐ VI 38, XV 101, XXIII 24, XXIV 76.

таковъ: таково IV 104; таковаго XXIV 26; таковꙋ же XVIII 23 *l. pl.* такови V 123, XX 21, таковыи XIII 99; *ne.* такова IV 9, таковаꙗ VII 76, таковаа IX 56; таковы҃ IV 12, XV 58; таковїє XIX 52, XXIV 17; *f. gen.* таковиѥ IX 60, таковы' XIX 36; *pl. acc.* таковы IV 6.

такъ: **тацїи** XIX 40, XXIV 105.
тамо: **тамо** I 62, VI 90 *nota*.
тать: *pl.* **татїе** XXIV 98; **татїа** XI 28.
татьба: **тат'ба** XV 46; **тат'бо**ю XII 14; *pl.* **татби** IX 129.
тварь: **тварь** XIII 10, 40; **твари** IV 49, *pl.* XX 28.
твои: **твои** I 78, IX 86, **т'вои** III 124; **твое** XIII 97, XIV 16; **т'воѥго** III 165, **твоего** XXI 55, XXIV 30; **твоемꙋ** XIII 95, XIV 14; **твоѥмь** III 167; *f.* **твое**ı XXI 53; **твою** XII 48, XIV 20, XV 90; **твои̑** III 28.
творити: **творити** IV 128, IX 97, XVI 12, XXI 3, XXIII 25, XXIV 100; **твориши** I 25; **творить** I 152, III 122 *nota*, VII 49, VIII 69, 85, XIII 33, XXII 12, XXIV 88; **творимь** XXIV 104; **творите** I 145, IV 79, XXIV 95; **творѣше** IV 31; **творѣхоу** I 136, II 37, **т'ворѣахоу** III 97; **творе** I 29, IV 64, VIII 93, IX 38, XVIII 30; **твореща** III 56, **творещаго** XXI 5; **твореще** I 192, XIX 25, XXIV 57.
творьць: **творець** IV 4, 126, **творьць** XVII 12, **твор'ца** IX 151, IV 99, XIII 44, XIV 10, **т'вор'ца** I 158, **творца** XIII 38; **т'вор'цоу** I 192, **творцꙋ** XIII 41.
творениѥ: **творенїе** XXIII 17.
тврьдъ: **тврьдыи** XVII 7.
тельць: **тельць** XXI 65; **тел'ца** XXI 82.
течениѥ: **течениѥ** II 3.
тещи: **т'цѣмь** III 246, **тецѣмь** X 13; **тек'ши** I 85; **текꙋще** XVI 39.
тихъ: **тихь** IX 10; **тихымь** IX 26.
тлѣниѥ: **тлѣнїе** XIII 8; **вь тлѣни** VIII 9.
тлѣньнъ: **тлѣн'ноую** IV 39.
тлѣти: **тлить** XXIV 98.
тлѣщи: **тлъцѣмь** XVI 26; **тлькоущомоу** VII 79.
тлꙗ: **тлꙗ** XXIV 98; **тли** X 42.
то: *conj.* очень часто.
толи: **ѿ толи** V 28, **ѿ толѣ** XV 17.
толикъ: **толикы** IV 97; **толико** IV 28, 103; *gen.* **толика** IX 117.

тольма: тол'ма III 50.
точити: *imper.* точимь XVI 28.
трапеза: трапеза V 99, XIV 48; трапезѣ XIX 35, XXI 54, 82.
трепетати: трепещѣть XIII 68.
трепетъ: трепетомь XIII 40, трепетѡ̃ XIV 61.
трепетьно: трепетѣ̃ VII 33, трепетно XIII 70.
третии: третиаго IX 106.
три: г҃ IX 104, три IX 53; в҃ трѣ̃ I 203.
тридьневьнъ: г҃ днѣ̃наго I 8; тридн҃ѣ̃номоу I 184.
троица: троицоу IX 160; въ тр҃ци XII 66.
троудъ: трѹ́да VII 93.
тръжьство: тр'ж҃во I 3.
тръние: трьниемь IV 50.
тръпѣти: трьпѣти V 21; трьпить IV 59; тръпѣ̃ XVI 56, трьпѣ IV 102, VIII 8, тръпе 18; трьпещи IV 12.
трьскѣтлъ: трьс'вѣт'лаго I 17.
трьсвать: трс̃тоую VII 11, трьс̃тымь III 138 *nota*; трс̃тими III 138.
трѣбовати: трѣбоуѥть VIII 87: трѣбоуѥте VII 73; трѣбоуѥть VIII 53; трѣбѹ́е XXIV 80.
трѣзвити сѧ: трезвеще се XII 56.
тржсти: тресѣше се IV 14.
тржбьнъ: троубьнымь VII 19.
тржсъ: Ѳ трьса IX 67.
тоу: тоу I 57, VI 34, IX 88, XII 55, XIV 45, XV 56, XVII 17—19.
тъ: ть III 30, V 36, VI 56 *nota*, VIII 83, XV 33, XVIII 20, т' II 25, III 138, тьи II 28, III 86, 173, VII 36, VIII 32, XV 98, XX 23, XXII 96, тои IX 71, 124, тъже XV 102; *ne.* то VIII 64, IX 99, XIII 6, 11, 61, XIV 40, 41, XV 20, 52, XXII 66, 90, 95, XXIV 100; того I 139, II 38, 55, 59, III 144, IV 86, V 21, 30, 43, 47, VI 35, 104, IX 119, 121, 123, 157, XII 28, XVIII 17, 27, 47,

69, XXI 36, 72, 74, 76, XXII 18, 90, 101, XXIV 112, тог̃ II 15, т̃го III 155; томоу̀ II 41, IV 94, VI 112, VII 44, IX 122, томѵ̀ XV 100, XVII 25; тѣмь I 27, 124, II 60, III 187, 213, IV 107, V 64, 106, VI 71, VII 45, 55, 57, VIII 57, 96, IX 12, XIII 98, XXI 35, XXIV 82, 109, тѣ̃ XX 6, 34, тѣм'же II 65, III 104, 234, IV 25, 110, VI 69, 84, IX 15, 21, 25, 40, 53, 65, 82, 92, 132, X 41, 51, XIII 50, 70, XIV 35, XV 30, 79, XVII 34, 52, XXII 111, XXIV 52, 84, 90, тѣмже XIV 55, тѣ̈же X 33, XII 40, XXII 69, 93; томь I 47, IX 121, том' IV 170, тѡ̃ XIII 51; тѣмы X 12, XV 58; *pl.* ти 56, IX 20, 113, XII 53, XVIII 26, XIX 52, 54, XXIV 72, тѣ̈и XXII 82, ты XIX 45, тыже IV 49; *ne.* та IV 59, 127, VIII 88, IX 130, таже XXIV 104; тѣхъ III 137, VI 25, тѣ̃ XVII 35, XIX 42—44, 47, XXIV 79; тѣмь IX 48, тѣм' XVIII 60, тѣ̃ XIII 73, XXII 108, XXIV 103; тѣми II 68, IV 23, VIII 97, XVII 33; *f.* та X 20, XIX 16, таже XVII 5; тою VIII 87; тои XIV 43, 47; тоюже III 33; *du.* тѣже III 234; тѣма III 196, XVI 40.

тъгда: тг̃а I 54, VI 67, тог̃а I 135, 154; тог̃а IX 42, 149, XIII 16, XVI 52, XXII 81, тог'да XVIII 71, 43, 53, тогда XXII 72.

тъжде: тьжѐ III 85; тоижѐ IX 85; тѣмь жѐ VII 40, тѣмжѐ VI 24.

тъкмо: т'кмо I 83, 107, III 154, т'ко̃ II 38, тко̃ III 98, тък'мо X 22, XII 60, тъкмо XV 87.

тъчиж: тъчию VIII 79, IX 24, тъчїю XVI 24.

тъцати: тъцит'се XIV 5; тыцоуце се VII 63, тыцеце се XII 55.

тъць: тыцими XXIV 18.

тъцьно: т'цно III 18, 208, тыц'но III 197.

тъцьнъ: тыцьнь III 208 *nota.*

ты: ты I 121, III 29, IX 56, XVII 6, ти I 24, 111; тебе I 60, XXIV 36; те I 88, 117, IX 54, 78, 89, XVIII 74,

XXII 63, 84, XXIII 40; тебѣ XIV 19, XVII 21, XX 39, XXII 65, 87, XXIII 11, ти I 77, 150, 153, 159, III 91, 125, 167, IV 65, 110 *bis*, IX 59, 80, 86, XXIII 13, XXIV 37; тобою IX 54, XXI 46.

тьма: т'моу IV 11, V 55, тмоу IX 71; т'мѣ I 10, 113, 179, III 148, V 33, тьмѣ XIII 45; *pl.* тъмы XVI 17; тъмамы XX 43, XXI 29.

тьмьнъ: *pl. ne.* тьмнаꙗ VI 3, темнаꙗ IX 71; *f.* тьмныѥ VI 44.

тьмьница: т'м'ница VI 10, т'мница VI 12; т'мнице VI 52; тьмницоу VI 57; тьмници XXII 86.

тьмьничьникъ: тьм'ничника VI 39, тмнич'ника VI 58.

тѣлесьнъ: *pl. ne.* тѣлеснаа XXII 103.

тѣло: тѣло III 190, IV 71, 77, 81, 90, VIII 69, 84 IX 8, 87, XIII 59, 61, 72, XIV 51, XV 75, XVI 25, XIX 44, XXIV 40; тѣла V 114, X 38, XIII 63; тѣлоу VIII 68, тѣлꙋ XII 58, XIV 43, 60, XIX 31; тѣломь V 111; VII 67, тѣлѡ̃ XIV 90, тѣлѡмь XIX 49; въ тѣлесе XIV 63; тѣлеса IV 20, V 58, XIX 29, XXII 23, 107, 113, 118 XXIV 83; тѣлесехь IX 74.

тѣсьнъ: тѣснааго IX 149; *pl. ne.* тѣснаꙗ IX 725; тѣснымы XV 85.

тѧжько: теш'ко III 91, теж'ко XXIV 54.

тѧжькъ: тѣ҃кою III 95.

тѫга: тꙋгою XIV 22.

тѫдоу: ѿ тоу҃ VI 89.

оу *praep.* довольно часто.

оубивати: ѿ оубывающи XV 75.

оубинство: оуби҃твѣ III 97.

оубити: оубити I 137, II 37, оубыти XVIII 42; оубиють III 98; *imper.* оубїи XII 46.

обиѥниѥ: по ꙋбїенїи XV 78.

оубо: *conj.* довольно часто.

оубогъ: *acc.* оубога XII 13; оубоѕїи XXII 82; оубг҃ыхь IV 104; оубогый XXII 9; ȣбогые X 23.
оубоꙗти сѧ: *imper.* оубоите се XV 75, 77.
оубоудити: оубоудим'се III 242, оубȣди XXI 40.
оубѣжати: оубѣжати VII 59; оубѣжиь X 36.
оувѣдѣти: оувѣжь VI 66, 98; оувѣдѣвь VI 66 *nota*; оувѣль VI 97.
оувѣрити: оувѣрить XIII 78.
оугасити: *aor.* оугаси XX 27.
оугодиѥ: *pl.* оугодїа XXII 103.
оугодьникъ: оугодници XVI 20.
оугонезнѫти: оуг҃незнемь IX 117.
оуготовати: оуготова се V 97, 99; оуготовасте XXII 92; оуготованнїи XXII 75; оуготован'ное X 58, XVI 59, XXII 57, 70, XXIV 118, оуготованное XIV 74, XXII 91, оуготовано XXII 109; оуготоваль XIV 16.
оуготовити: оуготовить XXIII 24; *imper.* оуготовимь XXIII 25, оуготовим' се XIII 21
оудалити: оудалити XII 17, -се XI 3; оудалихѡ се XIII 9.
оудивити: оудив'лше се II 11.
оудобь: оудѡбь XV 56, ȣдобь XXIV 23.
оудолѣти: оудолѣти XVII; оудолѣ VI 69.
оудръжати: оудръжа се XIII 99.
оужаснѫти: оужанет' се IV 8.
оужасъ: оужасъ XIII 33.
оужасьнъ: *pl.* оужас'ни IV 26.
оуже: оуже XVIII 66, XXII 94. см. юже.
оузьрѣти: оуз'риши I 83, 107; оузрить IX 35, XI 22, XIV 21; оузрѣше IX 36.
оукарꙗти; ȣкараеши XXIII 20.
оукланꙗти: оукланѣтї се IX 52; оукланѣѥ се IX 9, оукланѣе се IX 64.
оуклонити: ȣклонити се IX 134; оуклони се XV 54; ȣклонил' XXIII 13.

оукрасити: оукраш'ше се III 244, оукрашьше се IX 152, XVII 29, оукрасивше се XV 25.

оукрасти: ȣкрасти XII 13; *imper.* оукради XII 46.

оукрашати: оукрашаѥ се IX 62.

оукротити: *aor.* ȣкроти XX 27; оукротише IX 113.

оулоучити: оу[лоу]чити XX 54; оулоучи IX 89; ȣлȣчимь XVII 18, 31.

оумилꙗти: оумилꙗюще се XVI 37.

оумилѥниѥ: оумиленїе XXI 41; оумл҃ѥниѥмь III 215.

оумирати: оумирающа IV 100.

оумлъчати: оумл'чю҃ III 93.

оумолити: оумл҃ю VIII 28; ȣмл҃имь X 43.

оуморити: оуморивь I 33.

оумрътвити: оумр҃твыше XXIV 107; оумрьщьв'лѣѥ VIII 12.

оумрътвиѥ: оумр҃твию IX 76.

оумрѣти: оум'реть I 106, оумрѣ҃ I 133; оумрѣ I 55 *nota*, оумрѣ҃ I 55; оумер'ша҃ I 103; оумер'шии V 35, оумр'шоу IX 91; оумр'шеᵒ II 58, оумер'шеѥ V 7; оумр'ль I 75.

оумъ: оумь III 191, XVIII 18.

оумьнъ: *pl. f.* оум'ные XXIV 1.

оуне: оуне VIII 24.

оунивати: оунивающе XXIII 28.

оупасти: оупасти III 152.

оупитати: оупитанныи XXI 66.

оупитѣти: ȣпитѣн'наго XXI 82.

оуподобити: оупо҃бити се III 209; оупо҃би се III 183, оупо҃бим' се XIII 73; оупо҃би се III 143, оуподоби се IX 18.

оупоустити: ȣпȣстив'ше XVI 54.

оупъваниѥ: оуп'ваниѥ IX 92.

оуродьство: оуродьство IX 16.

оуслъышати: оуслышати X 57, XXIII 38, 41, XXIV 115; оуслышȣ XXIV 29, ȣслышимь XIV 72, XXI 56, оуслышимь XXIV 34, 112; оуслыша I 88.

оуспѣхъ: оуспѣха XXIV 17.
оусрамити: оусрамль VI 56 *nota*.
оуста: оусть III 26, XX 39; оусты I 128, XII 59, XXII 5.
оуставити: *aor*. оустави XX 33; оустав се IX 125.
оуставъ: оуставѣ IX 11.
оустранити: оустраншїи҃ се XIV 77, XXIV 61.
оустроѥниѥ: ȣстроенїе XXI 5; *pl*. оустроенїе XIX 53.
оустръмити се: оустръмите се XIV 64.
оустьна: оуст'намы XIII 71.
оусънѫти: оус'пе I 49, 52; оусьпши҃ V 59.
оусъпениѥ: ѡ оус'пени I 53.
оутворити: *f*. ȣтворенȣ XXI 58.
оутвръдити: оутвр҃ити I 28, оутврьдити VI 18 *nota*.
оутвръжденнѥ: оутвръж҃енїе XIX 20.
оутолити: *aor*. оутолы XX 28.
оутѣшениѥ: оутѣшенїе XIX 18.
оутѣшитель: оутѣшитель VIII 26, IX 11; *acc*. оутѣшитѣшителѣ (!) VIII 29.
оутѣшити оутѣшити I 91.
оученикъ: оученици I 51, XVIII 17, 43; оучеником' I 17, 29, 48, оучеником IV 65, 75, оученикѡмь XVII 2, XVIII 4, оученикѡ҃ XVIII 25; оученики VII 28, VIII 19.
оученнѥ: ȣченїе XXI 9, оученїе XXI 64; оученнѥмь IX 26; оученїи XI 10, 12; *pl*. оученїа XI 26.
оучитель: оучитель I 87.
оучити: оучити XI 1; оучить VII 27, оучит' IX 96; оуче XXI 26; оучеща XXIV 91; оучеще VIII 46, XI 37, 43.

фараонъ: фараона I 144.
фарисѣи: фарисѣи XX 3, 10, XXII 7, 9; фарисеа XX 20, XXIII 3; о фарисеи XX 2.
фарисѣискъ: фарисеиское XX 8.
фругиꙗ: вь фроугии IX 42.

хвала: хвалы I 157; хвалоу III 102, 107, XXIII 13, х'валоу I 129, 159, II 12, III 27, 247, хвалѧ XIV 26, XXIII 10; х'валами II 47.

хвалити: хвалеце VI 108 *nota*.

хлѣбъ: хлѣвь IV 65, 71, XXII 32.

ходити: ходить I 64, 65 *nota*, 68; ходещѧ X 30; ходеще IX 132; ходещй X 35.

хотѣти: хощеть III 221 *nota*, VIII 51, XXI 26, XXIII 31, хощет' III 219, хощ҃е XXI 24; хотеть VI 18, XV 25; *aor.* хотѣ XII 13, 16, 23, XXIV 61; хотѣше XVIII 37; хоте I 28, II 57, III 120, 153, 221, 250, IV 36, 60, 62, 108, 121, V 24, 52, VI 26, VII 41, XXIII 22; хотеи IV 56; хотещѧю XIV 18; хотеще XVI 19, XIX 55, хотѣще XI 31, XVIII 42; хотещихъ IX 158.

хранити: хранить XXIV 16; *imper.* хранимь XVIII 49, храните XIV 62, XVIII 41.

христианинъ: хр҃иане VIII 80, христиани IX 114, хр҃тїане XVI 24; хр҃тїаномь XIV 41; хр҃тїаны XIX 46.

христовъ: х҃во I 27, х҃во XIII 61, XIX 44; х҃ва I 4, 8, XV 72, х҃ва XIII 63, XXII 114; х҃воу I 185, *f.* х҃ва I 5, IV 17, VI 83, х҃вѧ XIII 59; х҃вою XIX 50; х҃вѣ IX 27, х҃вѣ XII 51, XX 53; *pl.* х҃вомь III 212; *acc. f.* х҃вы IV 3, 125.

христосъ: х҃ь I 13, 17, 111, II 50, 65, III 19, V 22, 91, 124, VI 15, 25, 38, 51, 70, 87, 112, х҃с XI 4, XIII 79, 88, XVII 9, 43, XVIII 4, XXII 8; х҃а I 11, 139, IV 112, V 102, VII 7, IX 15, 17, XIV 8, х҃а X 44, XI 19, XV 91, 93, XXIV 35, 58; х҃оу I 182, IX 38, х҃оу XIV 26, XVIII 61; *voc.* х҃е XXIII 10; х҃омь XVIII 35; ѡ х҃сѣ II 69, х҃ѣ IV 130, V 35, 59, VIII 101, х҃ѣ XX 55, XXI 87.

худъ: *f. gen.* хѹдыѣ XVIII 56.

хуление: хѹленїе XV 48.

хытати: хитающа VI 33.

царь: цр҃ь I 197, II 50, III 47, 50; 124, 128, 128, 176, VI

31, 46, 47, 51 *nota*, IX 107, XXII 66; цр҃а VI 63, цр҃ѣ IV 48; цр҃ю III 103, цр҃оу VI 63 *nota*, IX 51, 55, цр҃емь IX 49; цр҃иѥ VI 18; цр҃мь III 128, XXII 9.

царьскъ: цр҃скаго III 141; *pl. acc. f.* цр҃скиѥ VI 37, 42.

царьствиѥ: цр҃твиꙗ VII 75, VIII 66, цр҃твїа XII 62, XV 106, XVII 21, XXII 27, 56; цр҃твию IV 64, 130, цр҃вию VIII 70, цр҃твїю XVI 41; цр҃твїи XXI 86.

царьство: цр҃тво II 52, VI 45, IX 119, X 59, XI 40, XIII 76, XIV 75, XV 8, XVI 59, XVII 33, XIV 3, XX 34, XXII 58, 70, 109, XXIV 6, 119.

цвисти: цвьтѣше IX 62; цвьты IX 60; цьв'тꙋще XIII 55, цъвтеще XV 64.

цвѣтъ: цвѣ҃ I 174, III 172; *pl. instr.* цвѣты IX 25.

цвѣтъкъ: цвѣ҃ци II 43.

цръкъвьнъ: цр҃ковныи XVI 8; *b.* црьковнемь IX 10.

цръкъı: цр҃кви IV 16, цр҃ьви V 91, цр҃вы XVII 5; *gen.* цр҃кве X 48; XIV 36, цр҃квы XXI 56; *d. loc.* цр҃кви IV 124, VII 63, цр҃вы X 13, 53, XII 54, XIV 40, 44, XVI 14, XVII 14, XIX 25; *acc.* цр҃квь VIII 63, цр҃ковь XVII 9, XXIII 6, цр҃кѡвь XIII 86, 91, XIV 3, XVI 39, XXIV 18; *pl. gen.* црковь XXI 12.

цѣлѥниѥ: цѣлениѥ IX 87.

часъ: ча҃ I 63, III 209, X 38, 42, XVIII 64, XXII 97.

чаꙗти: чающе X 9, XVIII 62, XXII 118.

челюсть: челюстї IX 32.

четворозрачьнъ: *pl.* четворозра҃ни III 135.

четврѣдьневьнъ: чет'врѣд҃нев'но I 189, четврѣд҃нев'ноѥ I 6; чет'врѣд҃не҃наго I 15, III 19, 41, 61; чет'врѣд҃нев'ним' I 19.

четъıри: четири II 32, ·д҃· I 71, 104; по четыри де҃ть XIII 83, ·м҃· I 33, XXIV 67, 73, 80.

чинъ *pl.* чины XXI 72.

чисти: чьтеть XV 97; *imper.* чьти XII 48; чъ'тоуще III 52, чьтоуще XII 53, чьтꙋще XII 44.

чистити: чтить III 190; чистеце се VII 46, чтеце се III 188, V 116.

чистота: чтота VII 47; чтотѣ III 197, чистотѣ XXIII 42; чистотою X 53, XII 57.

чистъ: *gen.* чиста XX 16, XXII 15; *f.* чистою V 111, XVII 27, XXIV 46, чтою VIII 62; *pl.* чисти XIV 61, XVIII 72, XXII 113, чистыи XXI 80, чти V 115, чи V 125; чистїе XXI 51; *instr.* чты IV 82.

человѣколюбиє: человколюбиє III 236, IV 7.

человѣколюбьць: человколюб'ца XXI 3.

человѣкъ: человкь III 139, 141, IV 69, IX 144, человкъ XII 26, 32, 33, XIII 18, 35, 80, XV 102; человка IV 53, V 17, VIII 11; человкоу IX 142; чци XV 21, XXIV 105; человкомь III 9, V 74, чкѡ XVI 21, XXIV 7, 93, чк[омь] XXIV 48, *acc.* чвки II 44, чкы XI 40, XII 13, XIV 89; *instr.* III 86; чвцѣхъ VII 14, цвцѣхъ V 80; *du.* чка XIII 6, 8.

человѣчь: человчь III 79, ччь XV 20; *ne.* чче XXII 39; человча I 165, IX 69; *f.* ччю XIV 27.

человѣчьскъ: человчскы IX 146; человчски VI 41, чвѣч'ски VII 19, ччьскыи XII 36, XV 18; *gen.* человчска V 88; ччьскомѣ XII 5; ччьсцѣ XIX 10; *ne.* человч'скоє I 200, человчскоє IV 29; *f.* человчскоую VII 22; человчьскою VII 8.

чрѣвь: *pl.* чрѣвїе XXIV 97.

чрѣтогъ: чрѣтогь X 29; чрѣтога X 15, XVI 6, XXIII 36.

чрѣво: чрѣва III 165; чрѣвѣ II 23, III 81.

чрѣвьнъ: чрѣв'ним' III 204.

чрѣсла: чрѣсла III 14, XV 22.

чьсть: чѣ I 160, 191, V 4, VIII 50; чьсть XIX 52; чти III 178, чьсти XIX 41, чести III 31.

чьстьно: чтно X 11, 18, XIX 25, чтѳ XII 53.

чьстьнъ: чтнь IX 18; чтноє X 19; чтнаго XII 3, XVIII 2; *pl.* чтни XXIII 30; чтными XIX 31; *f.* чтною XIX 14.

чьто: ч'то III 90, IV 93, VII 38, 66, 67, что VII 68, XIII 4,

XIV 57, XV 57, 76, XVI 11, 13, XXI 29; чесомь IX 74, 78; чимь XV 81.

чюдо: чю̑ I 128, ьюдо VI 66 *nota*; чюмь I 28; чю̑са I 6, III 55, IV 9, чюдеса II 8, IX 41, 43, XV 95, XVIII 14, XXIV 78, чюдесь II 6, XIII 38, чю̑сь III 17; чю̑семь III 18, чюдесемь XVIII 7; чю̑си I 13, III 21, IV 23, чю̑есы IX 3, чюдесы IX 25, 39, чюдеси IX 48, 73.

чюдьно: чю̑нѣıе VI 66.

чюждь: *f.* чюжд̑ XVI 29.

чѧдо: *pl.* чеда III 63, 235, чѣ̑а V 94, *voc.* чеда X 46.

чѧсто: често XVI 14, 37.

шестокрилъ: шестокрили III 135.

широкъ: широкъ IX 126; широкаго IX 131, 153.

широта: широта IX 103.

штедръ: щедраго XXI 4, 36; *pl.* щедрїи XXII 71.

штедрота: щедотрамь XXI 22.

штѧдѣти: щедреще IV 117.

шоуи: о шв̑ю XXII 48, 53, 72.

шьд-: ш̑ь XIV; ш̑ьше VIII 36, 45.

шьствиıе: шьствїе XII 42, шествїе XIII 39; *pl.* шьствиа IX 123, 131, шествиа IX 128, 136.

юже: юже VI 17, IX 40, см. оуже.

юнъ: юныи XXI 10.

ѩвити: ѩкити се V 123; ѩви се I 9, 12, II 18, III 70, 78, 85, 110, 249, IX 72, XIX 16; ѩвиш̑е V 59, ѩвише се XVIII 3; *du.* ѩвиста се XVIII 34; *imper.* ѩви III 208; ѩвль се I 18, IX 50.

ѩвлѧти: ѩвлѧе I 18 *nota*, ѩвлѧе се IX 48, ѩвлѧе XIII 31; *f.* ѩвлѧющи IV 17; ѩвлѧюще VI 23, XIII 2, [ѩвля]юще XXIV 48, ѩвлѣюще XXIV 93.

ѩвѣ: ѩвѣ II 18, III 158 *nota*, VI 47, XXIV 16.

ѩдро: въ ѧдрѣх' III 113.

ꙗдь: ꙗдию I 148.
ꙗзва: ꙗзви VI 102; ꙗзвѣ XXIV 64; *pl.* ꙗзви XX 31.
ꙗздити ꙗзи҃ть III 119, 146.
ꙗко, ꙗкоже очень часто.
ꙗмо: ꙗможе XIX 5.
ꙗрость: ꙗро[сть] VIII 90, ꙗрость IX 69, XV 45, ꙗро҃ XXIV 106.
ꙗръ: *pl. instr.* ꙗри IX 155.
ꙗсли: ꙗслѣ҃ XII 25.
ꙗсти: ꙗсти IV 70, XXII 59, 80; ꙗсть XIII 62; ꙗдите IV 76, XIV 53; ꙗсте VII 66; ꙗдыи VIII 74; ꙗдуще X 22, 39; ꙗд'ше XXI 85; *acc.* ꙗдома XXI 75.
ꙗсьно: ꙗсно I 37.

ѥвангелистъ: ѥу҃листь VII 27, ѥу҃ли҃ I 37; ѥу҃листа IV 2; *pl.* еѵ҃листы XVI 11.
ѥвангелиѥ: еу҃лиꙗ IX 139; еѵ҃лїемь XXIV 91, еѵ҃лїе҃ XV 3; еѵ҃лїи XVII 1, XXII 61.
ѥвангельскъ: еѵ҃л'ское XXI 9, 63.
ѥвга: ѥуга VI 74, еввл XIV 35; *gen.* ѥугу VI 79; ѥугою V 84.
ѥвреискъ: ѥуреиски I 20; *voc.* ѥуреис'кии I 158.
ѥгда: ѥгда I 158, 159, ег'да XVI 42, XXIV 92, ѥг҃а VI 15, 17, VII 31, 75, IX 34, 81, 147, ѥг҃а III 14, 36, X 39, XIV 21, XXII 36.
ѥгоупьтьскъ: *f. gen.* ѥгупьскиѥ I 143.
ѥда: еда X 32, XVIII 20.
ѥдиногласьно: ѥдиногла҃но III 246, VII 10.
ѥдинъ: единь XVIII 16, XXII 42, XXIII 7; едино XVI 34; ѥдиного I 137, III 98, едїного XX 16; ѥдинѣми I 128; — а҃і. ча҃ III 209.
ѥи: *iuter.* III 92.
ѥлико: ѥлико VIII 34, елико XXII 20, XXIV 41.
ѥмманоуилъ: ѥм'маноуил II 24, III 83.
ѥпископъ: еп҃кпоу XI 1, еп҃кпꙋ XI 5.
ѥпископьскъ: еп҃кпскаго XI 29.
ѥретикъ: еретикы IX 27.

ѥретичьскъ: еретичьское IX 11, еретичьскаа XI 25.
ѥроусалимъ: ѥрл҃мь VIII 36.
ѥсмь: ѥсмь IV 65, IX 57, ѥсм' I 66, 82; ѥси I 111, III 27, VI 98, IX 52, 56, еси XIV 16, XVII 7, XXIII 14, 20; ѥсть III 159, IX 36, 40, 99, 118, 120, ѥ҃ I 63, 130, 152, II 25, 26, 28, 31, 33, 70, III, 30, 34, 49, 50, 63, 84, 86, 173, 216, 227, IV 80, V 36, 65, 69, VI 27 *nota*, 43, 47, 104, 105, VIII 24, IX 119, 120, 142, X 27, XI 15, 21, 34. XII 50, 64, XIII 1, XIV 40, 41, 43, XV 57, 79, XVI 12, XVII 36, 39, XVIII 14, 16, 24, 30, 46, XIX 51, XX 23, XXI 19, 38, 60, XXII 109, XXIV 16, 52, 99; ѥли IX 112, есмы XII 41, XIII 46, ес'мы XXIV 42, ес'ми XXIII 25; есте XXII 69; соуть VI 97 *nota*, IX 59, 90, 123, 127, 128 bis, 130, 132, 136, соут' IV 25, соу҃ X 47, XV 42, сѹть XXII 49; ѥста III 195, еста XX 14.
ѥстьство: естьство XXII 39, ѥ҃тво I 200, ѥ҃тво VIII 4, е҃тво XIII 17; ѥ҃ства XIII 33; е҃ствѹ XXIII 8, ѥ҃ствѡ҃ XII 65, ѥ҃ствомь XIII 18; ѥ҃ствѣ XIX 10.
ѥтеръ: ѥтерь I 39; *f.* ѥтерѣ IX 41; ѥтеромь I 33 *nota*; ѥтерѣмь I 33.

ѫза: ѿ ѥзь V 53; *pl.* оузы X 7, XX 30.
ѫтроба: оутробѹ XVI 35; оутробѣ X 3.

ѩзъıкъ: на ѫзыцѣ IX 23, ѥзикомь VIII 49, ѥзыком же IX 16; *pl. acc.* ѥзики III 154, VIII 18; *instr.* ѥзикы VIII 43, ѥзики VIII 42.
ѩзъıчьство: езычьство XVI 51.
ѩти: ѥти (вѣроу—) I 27; имете (вѣроу—) I 56; ѥти быше II 36.

даворьскъ: давѡр'скоую XVIII 27.
дома: д°ма I 59.

Приложенія.

1.

Слово на пасху.

Въ выше упомянутомъ Сборникѣ словъ Библ. Серб. Кор. Акад. № 86 (19,—см. выше I 2) л. 166 находится это слово на пасху, которое хоть и приписывается I. Златоустому, все-таки очень напоминаетъ слова еп. Климента.

Первая половина слова написана на еванг. текстѣ **о дѣлателехъ въ винограду**, что встрѣчается и въ III словѣ стрк. 208: **мл҃е се оупо҃бити се а҃і ча҃ наѥтымь дѣлателемь вь виногра҃ да приме҃ рав'ноую мьз҃оу**. Тоже и въ похв. I. Крест. 392.

стр. 16:	III 230.
...и послѣднꙗаго милоуѥтъ и прьвааго привѣщаеть и томоу даѥть и дроугомоу дарьствоуѥть... и ѥдротоу оумоудившааго хвалить	**с'пѣхь любе по҃вижникь пр'ви҃ и втори҃ и посл҃ѣнихь замоудѣниꙗ жи҃ и по҃вига поро҃ниѥ двери ѿврьзь**

Во второй половинѣ говорится о сошествіи Христа въ адъ (стрк. 34 и далѣе), что намъ уже встрѣтилось и въ другихъ словахъ Клим. Конецъ слова содержитъ обычныя ублаженія какъ и въ прочихъ похвалахъ его.

стр. 44:

где ти сьмрьти жело. где ти аде побѣда вьскрсе хсь изъ мрьтвыхь и тыи оумрьщьвлєнь бысть.

VI 110:

гдѣ ти смрти побѣда гдѣ ти аде жело. се пропеты намь исправиль хсь бь нш҃ь.

ıѡанна злаустаго. на стоую пасхоу. слово.:.

Се. оубѡ вѣрнии, єлико хстолюбци. придѣте на сладимь се сего празньства. єлико раби блазии и вѣрнїи да вьнидоуть, радующе се вь радость г҃а своєго. єлико троудисте се постеще се. приимѣте нн҃ꙗ по пѣнезоу. єлико изьютра дѣласте. приимѣте нн҃ꙗ праведноую мьздоу. и єлико по третиеи годинѣ пришьли єсте. сь похвалою празноуите. аще ли вь петоую годиноу приидеть кто. ибѡ ни коє єже тьщеты боудеть тоу. аще ли кто оукьсь нѣль єсть, да и вь деветоую годиноу приидеть ничим' же пекы се. тьчию ꙗкоже кто постигль єсть. и вь єдиноу на десете годиноу. да не оубои т се ѡпожениꙗ. сь щедростию чл҃вколюбьць приємлєть, послѣднꙗго ꙗко и прьвааго. покоить пришьшааго вь, а҃і. годиноу. ꙗко и дѣлавшаа го ѿ ютра. и послѣднꙗаго милоуєть. и прьваа го привѣщаєть. и томоу даєть, а дроугомоу да рьствоуєть и дѣла приємлєть. и тѣхь ємоу давшааго любить. и дѣло чтеть. и єдротоу оумоу дившааго хвалить. тѣмьже вьнидѣте вь радост' г҃а своєго. и прьвии, и вьтории. и послѣднии мьздоу приимѣте. богатии и оубозии коупно вьсплещаитеи пощьше и лѣниви, д҃нь почтѣте. аль кавшеи и неалкавшеи, вьзвеселите се днь трапеза црковнаꙗ испльнь, насладите се вси. тельц' оупитѣны спорь. никтоже да не изыдеть алчень.

вси насладите се пира цр҃ковнааго. вси приимѣмь богатьство бл҃годати. развѣ скврьнитель. и҆же своꙗ тѣлеса ѡ҆скврьнꙗю҆ть. любовьми и҆ трѣба ми. ти҆и бо неприꙗ҆зни слоужеть. никто же да не плачет се. никтоже да не ѡ҆слабѣѥ҆ть. плаче се свои҆ грѣхь. ѿданиѥ҆ бо ѿ гроба вьсиꙗ҆. никтоже да не боит се сьмрьти. свободила бо ны ѥ҆сть гн҃ꙗ сьмрь ть. оумрьтвиль бо ю҆ ѥ҆сть дрьжимь ѡ҆ иѥѥ. стра сть створи адови сьшьдь вь адь. гор'ко ѥ҆моу бы сть вькоушьшоу пльти гн҃ѥ. и се҆ варь и҆саиꙗ҆ вьзоу пи. и҆ а҆доу рече горко бысть. срѣтьшоу те низь гор' ко ѥ҆моу бысть. и҆бѡ оу҆бо оумрьщьвлѥнь бысть гор'ко ѥ҆моу бысть. и҆бо разорень бысть. гор'ко ѥ҆моу бысть. ибо пороугань бысть. приѥ҆ть тѣ ло, и҆ б҃га ѡ҆брѣте вь нѥмь. приѥ҆ть землю, и҆ оу҆ срѣте н҃бо. приѥ҆ть ѥ҆же видѣаше. и҆ паде юдоу же не видѣаше. где ти сьмрьти жело. где та а҆де по бѣда. вьскр҃се х҃сь и҆зь мрьтвыхь. и҆ тыи оумрь щьвлѥнь бысть. вьскр҃се х҃сь изь мрьтвыхь. и҆ падоу се неприꙗ҆зни. вьскр҃се х҃сь и рау҆ю҆т се а҆гге ли. вьскр҃се х҃сь. и жизнь живеть вь всемь ми рѣ. вьскр҃се х҃сь. и ниѥ҆динь вь гробѣ ѡ҆станеть мрьтьвь. х҃сь бо вьскр҃се изь мрьтвыхь. начет' кь оу҆м'рьшимь бысть. томоу слава вь вѣкы вѣкѡмь а҆минь ⁘

2.

Похвала кресту.

Въ выше упомянутой рукоп. Нар. Библ. въ Бѣлградѣ № 104 (см. выше IX) встрѣчается и эта похвала кресту которая вѣроятно тоже принадлежитъ Клименту.

Мц҃а сектѣ҃. д҃і. похвала кр҃тоу҆.

Понеже оубо бл҃гтию бж҃иѥю. доидомь вь свѣтлы дн҃ь. праз҃ника нашего, иже ѥ҃ ꙗвлѥниѥ животворещаго кр҃та принести ꙗкоже вьз'можно ѥ҃ малы похвал'ше и прѣпокоимь слово рекоуще. рау҃и се кр҃те чт҃ны, ꙗко на тебѣ г҃ь нашь і҃с х҃с сьмотрьливо распет'се. вь нѥм'же соуть вса скровища моудрости и разоумоу ѹтврьж҃а ѥма, ра҃уи се кр҃те чт҃ны, им'же пр҃но текоущиꙗ ра҃ос на нб҃сы и на земли подаваѥма бываѥть. ра҃уи се кр҃те чт҃ны ꙗко испрьва зиждитель по всеи ѿ..... ѥго начрьта. ра҃уи се кр҃те слав'ны, ꙗко силы нб҃ныѥ быв'ша го ради тобою сп҃сениꙗ, страш'ны хвалы вьсылають вл҃цѣ. ра҃уи се кр҃те слав'ны, тобою вь ѡтоцѣхь и вь в'семь ѥзы цѣ цр҃кви правовѣр'ныхь основаны быше. ра҃уи се кр҃те славны. тобою вса оуста вѣр'на на бл҃вениѥ ѿврьста бывають. ра҃уи се кр҃те бл҃жены тобою нб҃ны агг҃лы. сь чл҃вкы на зем'ли ликоують х҃а вьспѣвающе. ра҃уи се кр҃те бл҃жены тобою бо на нб҃сѣхь земльны чл҃вцы ть чни агг҃ломь бо҃у пр҃ѣстоють. неизгл҃ан'ною радостию

твор'ца. радуи се крте блажены, тобою бо адамь разрѣшенъ бы ѿ клет'вы. играѥ и веселе се вь раи вьниде при ѥмь пакы прьвы сань. радуи се крте сты тобою бо вса сила диꙗволꙗ низ'врьжена бы. и все бѣсноѥ дѣиство разорено бы. радуи се крте чтны, тобою бо ста троица ѥдиносоущ'наа знаѥма ѥ и вь всѣхъ мѣстѣхъ вѣроуѥма и славима. радуи се сты крьсте тобою бо всака дша хоу вѣроующи спсаѥт' се. радуи се крте славны тобою бо неѿѥмлѥмы блгти даны выше члкомь. И что еще рємь ли что вьзглѥмь, како вьсхвалимь силоу вачнаго крта. ѡ име кртноѥ, вь нем' же величьства божихъ таинь скрьвена соуть. аггли говѣино и члвчьскы чтно что бо ѥ любьзнѣѥ хва имене, ли слажеѥ хртиꙗномь. чтоже ѥ дѣйстьвнѣе ѥго, на чюдо сьтворено крть бжиѥ силы дѣйстьвно знамениѥ крть агглемь радо, и бѣсомь сѣтованиѥ. крть ѡснованиѥ црковноѥ. крсть всемоу мироу свѣтещеѥ свѣтило. и все свѣтещеѥ. крть стѣна недвижима [и не]поврьгома, и неѡборима нь всоу вселеноую.... ...сщеныкомь слава. стопобѣдника некон... ...крть цремь дрьжава и сила. и непобѣдимо ѡроужиѥ на браны. крть воѥмь ѡроужиѥ крѣп'ко, ѡ неоуставно противными. крть сьхранилище градомь, нековно и неиспроврьжемо. крть людемь веселиѥ вин'но. и неразоримо. крть выноу гоубительство диꙗволѥ, и непрѣстан'но. крть бѣсомь ськрьжениѥ вѣч'но. крть оуп'ваниѥ хртиꙗномь. извѣстно же и непостыдно. крть болещимь исцѣлениѥ блголѣп'но. дшам же и тѣломь крть зравимь неслеже моѥ зракиѥ. крсть рѥющим се прѣтишениѥ, прѣтихоѥ. крть боремымь мирь немоут'нь. крть правовѣр'нымь похвала, и ѥретигомь ѡсоужениѥ непрѣстан'но. крть идолослоуженню разорениѥ, и блговѣрию исправлѥниѥ. крть дѣтвоу оучитель, и цѣломоу

дриꙗ хранитель. кр҃ть праведныкомь несьблажне
ниѥ. и грѣшникомь покаание. кр҃ть оуѥдиненымь
оудобрениѥ. и животворещимь права красота.
кр҃ть младен'цемь хранитель, и старцемь жезль и оу
тврьж҃ениѥ. кр҃ть нищимь неиз҃аѥмоѥ скровище. и
б҃гатымь довол'ства оучитель. кр҃ть заблюж҃ьши
мь поуть. и гыблющимь неблоудень наставникь.
кр҃ть покои троудомь деннымь, и помощникь ѿ стра
ха нощнаго. кр҃ть ѥзыкомь оучениѥ, и всемоу ми
роу прѣвелиа тихость. и что ре҃мь ли что ѡставимь
ли како те вьсхвалимь, всеславне кр҃те. ꙗко тебе
ѥдиного ѿ всеѥ твари. царь славы ꙗви ѡроужиѥ не
побѣдимо на ди(ꙗ)вола и на грѣха и на сьмр'ть. тѣм'же
бл҃жены ѥсме вси спо҃блѥни, видѣти ст҃ыи дн҃ь твое
го ꙗвлениꙗ. Ты ѥси проповѣданиѥ прр҃кь. Ѳ тебѣ
бо по все дн҃и шеп'щоуть гл҃юще кь бо҃у. да҃ боющим се те
[бе з]намениѥ, бѣжати ѿ лица лоука. ты ѥси похва
ла апл҃ь, непрестан'но бо вьпиють вь цр҃кбахь ст҃ыхь
....мь ст҃оповѣдцемь. мнѣ же не боуди хвалити се
тьчию кр҃томь хв҃ѣмь, ты ѥси м҃комь вѣн'ць занѣи ти
кр҃ть сь радостию вьзьмше послѣдоваше хо҃у. ты ѥси радова
ниѥ и похвала соущимь на горахь и вь врьтпахъ. и живоущи
хь вь пропастехь землѥ, имени ради гн҃ꙗ. ꙗко ты пль
ть распеше сь стр҃ти и похот'ми. ты ѥси ближнимь и да
л'нимь прохлада и покои. О неизгл҃ѥма твоа бл҃гть, вла
дичнꙗго кр҃та. О непостиж'ныѥ таины, и да и азь не
что рекоу. и оужасно ст҃ою троубою. О глоубино бг҃тства
и прѣмоудрости, и разоума бж҃иꙗ. и неислѣд'ни поути
ѥ ѥго. дрѣвом бо живот'нымь оумрьщ'вени быв'ше.
дрѣвом' бо ѡсоуж҃ениꙗ пакы ѡжихомь. неизмѣнною
бл҃гтию ст҃го вл҃кы. подобаѥть намь в'се праз҃новати
вь ѡсѣнꙗющихь дорогь ѡлтара. Ѡсѣнꙗющаго соут'
ꙗко рѣше прѣмоудри ѡ сихь. Ѡскврьнен'ныѥ нерод'ство
мь ветшиѥ по том' же пакы прилежаниѥмь, и ть

щаниѥмь на прѣкрасне прѣкрасимы. на ве^со^лиѥ радо҃
веселещим' се на брацѣ'. выноу радо҃ свѣтлоу повтори
м се оубо ꙗкоже прѣды ѡбѣщахом' се и прибыв'ше свѣ
сти нашеи ѿ оуныниꙗ сьгноушениѥ ѿмыв'ше свѣ
тлы и всеч҃тны дн҃ь. паметь животворещаго кр҃та. сь
дѣимь. мл҃тинꙗми и вѣрами. ꙗкоже рѣше книгы
ѡч҃тет се грѣси. и дрьзновениѥмь и говѣниѥмь оукра
шено. вьсприѥм'ше на рамѣ. побѣдителноѥ ѡроу
жиѥ кр҃та. дарованиѥмь с нб҃сь. направлѥниѥ всего
гнѣва. агг҃лскоу п҃ѣ ѡбыч'но кь бг҃оу вьзоупиѥмь
ст҃ы бж҃е ст҃аа троице непостижимаа. ѥдиносоу
щ'на равнопрѣстолна, и рав'нолѣт'на, и рав'нослави
ма. помл҃оуи ны и ѡцѣсти грѣхы наше. имени тво
ѥго ради ст҃го. и даж҃ь намь мл҃ти и щедроты...
дн҃ь вьз҃аниꙗ твоѥго праведнаго. ты бо ѥси б҃ь...
и тебѣ по҃баѥть ти сла҃, и вельлѣпота и дрьж...
ѡцоу и сн҃оу и стомоу дх҃оу нн҃ꙗ и пр҃но и вь вѣкы вѣко҃.:.

3.

Посланіе Пилатово въ Римъ.

(См. выше А. 16, л. 250.).

Объ этомъ Посланіи см. М. Н. Сперанскаго Славянскія апокрифическія евангелія (Москва 1895). Въ виду того, что нашъ текстъ не только довольно древній—старше его кажется только текстъ обрельской тріоди болг. рец. XII — XIII (?) в. (См. Отч. Имп. Публ. Библ. 1891. стр. 25) — но и сербской рецензіи, то я считаю не лишнимъ напечатать его еще разъ, тѣмъ болѣе, что онъ представляетъ довольно много значительныхъ разночтеній въ сравненіи съ текстомъ, изданнымъ Сперанскимъ.

Кьзн҃шениѥ й пи҇ни. ѿ пила҃ вь
ри҃. кь тиверию кесарю. Ѡ ст҃в
рены г҃мь нш҃имь і҃с х҃мь. вь
велики че҃. в҃лко. б҃лви·:·

Великодр'жавномоу й зѣло чт҃ь
номоу. й вельми оустроѥно
моу тиверию кесарю понит'
с'комоу. пилать вьсточ'ны
ѥ страны ѿб҃ла држе. й в'звѣ
стити зѣло трѣбоую т҃ве
моу вл҃чтвию. твойм'
страхомь й трепето ѿдр'
жимь ѥсмь. цр҃ю др'жав'ны.

се бо бы҃ врѣме мало. и҆ пока
жоу ти истин'но ѥ҆же створи се
вь дн҃и нш҃е. азь ѡ҆бьдр'жоу ѡ҆
бла҃ сию҆, и҆ нѣкотора мльва
бы҃ вь родѣ ѥ҆ѹ҆рейсцѣмь. по
велѣниѥ҆м' же твоѥ҆го ти хо
тьст'ва. азь старѣишина.
на странѣ сей на в'сточ'нѣй.
вь м҃ѣ велицѣмь градѣ и҆ѥ҆
роусалимѣ. бы҃ таково дѣл҃
вь ѥ҆терѣ ст҃илищи ѥуреиска҃
ѥ҆зика. и҆ сьбра се з'борь ѥ҆ѹ҆рей
с'ки. и҆ прѣдаше ми ѥ҆тера
чл҃вка гл҃емаго іс҃а. м'ногы
льжи наносеще на нь безако
н'но. и не могоше ни вь ѥ҆ди
номь словеси ѡбличити ѥг҃.
нь ѥдина҆ бѣ рѣчь ихь на нь.
ꙗ҆ко соу҃ты разарѣше. гл҃е ꙗ҆ко
нѣ праз҃никь. нь и многа ицѣ
лениꙗ творѣше вь соу҃тоу. слѣпи
ѥ҆ творѣше проз'рѣти. и слекы҆ѥ҆
ходити и҆. мр҃твы҆ѥ҆ вскр҃шаше.
и раслаблен'наго л҃и л҃ѣ и҆сцѣли.
и҆ немогоущи҃ оу҆ды тѣлес'ными.
т'кмо и҆мѣхоу гл҃а и҆ кости. т'
же іс҃ь подаваше и҆мь силоу и х҃
дити и҆ скакати и҆мь т'кмо
сло҃мь повелѣваше. и҆ного бл҃га
и красна не бы҃ вь в'семь мирѣ
дроугаго мр҃твца. д҃ дн҃и и҆моу
ща вь гробѣ и҆менемь лазарѣ
вскри҃ и҆з мр҃твы҃. сло҃мь ткм҃
вьз'гласи оу҆мершаа҆го. бѣше

бо тѣло ѥго смрьдеще. и҆ чр'вь
ми сьдроблен'но. и҆ томоу пове
лѣ скоро тещи. и҆ тьи не бѣ ꙗ҆ко
мр҃тв'ць. нь ꙗ҆ко жени҆ и҆с чр'тога
и҆зиде. и҆ прокажен'ниѥ ѿчища
ше. и҆ бл҃гооу҆ханиꙗ бѣ многа и҆с'
пльнень. дроугыѥ же вь поустыни
бѣсе҆щеѥ се и҆ тамо жилища и҆мꙋ
ще. и пльть с'воѭ ꙗдоуще. и сь
з'вѣр'ми дивими и҆ сь гады жи
воуще. и тѣхь створи вь гра҃х'
жити. и҆ вь домовѣ свойхь.
и҆ словеси разоум'ними наказа
ше неразоумниѥ. слав'ниѥ по
велѣ быти вл҃ко самодр'жьче.
и҆ моучимиѥ д҃хи нечтими.
и҆ соущоу вь ни҃ бѣсоу. погибѣ
лию и҆ ноу҃жею. повелѣ ѥмоу в'
стадо с'виноѥ вьнити ѥмоу. и҆
вь мори потопи ѥ҆. и҆ дроуги ѥте
рь и҆мѣѥ соухоу роукоу. и҆ пол'
тѣла ѥ҆го соухоу. и҆ того сло҃м'
и҆сцѣли. и҆ жена бѣ вь точени
крьве л҃ѣ в҃і. ꙗ҆ко бѣхоу соу҆хи
кости ѥ҆и҆. и врачемь и҆з҃ав'ши
в'са своꙗ стежаниꙗ. и҆ не мого
ше и҆сцѣлити ѥ҆ѥ҆, нь па҃ вь го
р'ше вьпа҃ши ѥ҆и҆. і҃соу же мим҃
ходещоу. и҆ крѣпо҃ приѥм'ши
жена ѿсѣнениѥмь ѥ҆го. и҆ ко
с'ноу се сь҆ зади вьс'крилиꙗ риз'
ѥ҆го. и҆ томь часѣ ста течениѥ
кр'ви ѥ҆ѥ҆. и зр҃ва бы҃. и шь҃ши
повѣда вь градѣ бы҆вшеѥ ѥ҆и҆.

вел'ми же зѣло жидове йскахꙋ іс҃а оубиты. ӑз же вӣхь йна м'нога з'намениꙗ бываема ѿ него большаꙗ того во ра҃ и кр҃дь цр҃ь йскаше оубити, архелай филипь ӑн'на же ӑрхиерей сый лѣтоу томоу. бѣ же тьст' кайӑфѣ й гамалийль й иный многы соудие жидовьс'ци прѣдаше его мнѣ й сь всѣми л҃юми й ѿ семь бы велика мл'ва. ӑз же йстезавый ни едино е вины смр҃тныє не ѡбрѣтохь вь немь ни зла дѣла. й тако вивь й да҃ воли йхь. ѿнѣм'же поем'шимь й ведоше и и распеше. е҃га рас'пеше й. и многамь льжамь с҃вѣтелие вив'ше к'леветахоу на нь. й ӑбие т'ма бы по в'сей земли. с҃лнце помр'че ѿ ѕ҃го ча҃ до д҃ го. й все н҃бо тм'но вь полоудн҃е. й з'вѣз҃и свѣ҃ помра҃нь ймѣхоу. и не бы свѣ҃ твоего бл҃гочтиꙗ цр҃ю. й в' в'семь мирѣ свѣ҃л'никь вьжегоше ѿ ѕ҃го ча҃ т'ма бы до вѣра. й м҃ць вь кр'вь прѣложи се вь тоу н҃о. й землꙗ потресе се. й камение рас'паде се. й хотѣше в'са тварь погибноути. такожде й сщ҃енници жидовьс'ци Опона цр҃кв'на раз҃ра се с'ь выш'нѣго краꙗ до низоу. й громь велей й шоумь бы. ꙗко в'сей зем'ли потрести се. й гроби мнози

ѿврьзоше҃ и҆ тѣлеса многы҃ сты҃ изь гробь в'скр҃ноуше. и҆ сами ви дѣв'ше и҆ рѣше. ꙗко видѣхомь. ав҃раама исака и҆ꙗкова. и ві҃ па трїархъ сь моисеѡмь с'кон'ча в'ших' се прж҃е д'вою тисоуцꙋ лѣ҃ и҆ пе҃ сьть. и҆ инѣхь м'нозѣхь. и҆х' же а҆зь видѣхь вь тѣлесехь ꙗвльши х' се. и пла҃ велеи створише и҆юдейѥ. за бывш'ѥѥ и҆ везоумиѥ и҆ погибѣли ра҃ и҆хже створише. ꙗко законь и҃ нѣкы҃ разорень бы҃. и начеше тр8 си по мѣ҃хь бывати ѿ ѕ҃го ча҃ вь ча҃ вь нь же быше вьбиѥни г'возиѥ҃. вь роуцѣ и҆ вь нозѣ і҃соу. и҆ пригвожꙿе нь бы҃ на кр҃тѣ до вечера. Вь ѥдиноу же соу҃тоу нощиꙗ. велей шоумь бы҃ сь нб҃е. сед'мь чести сил'но па҃ грома. и҆ св҃ѣ велей вьсиꙗ па҃ всѣхь д҃ней. ѿ третиꙗго ча҃ нощи с҃лнце вьсиꙗ. ꙗк҃ же н҃ѣ сиꙗло николиже. и҆ всоу пр҃ с'вѣти вьселен'ноую. и҆ в'се н҃бо про с'вьтѣ се ꙗко мльни и҆ вьнезаа҆поу зимѣ. и҆ се ꙗви се тако моужиѥ нѣ котори висоци. вь ѿдеж҃ахь кра с'н҃ы. и҆ вь славѣ неи҆споведимѣй соуще ꙗвлꙗхоу се на и҆ѥрѣ множ' с'тво много бес'числьно. вьпиюще и глщ҃е распеты х҃ь вскр҃е. и҆ тѣ гл҃а слышаше се ꙗко гл҃а грома велика. вьпиꙗхоу сл҃а вь виш'нихь бо҃у и҆ на зе мли мирь. и҆зидѣте ѿ ада пора бощен'ни вь прѣи҆сп҃днихь земли. и ѿ гл҃а тѣхь горы и҆ хльми колѣ

бахоу се. камениѥ разрⷣаблꙗшеⷭ.
й пропасти великы на земли бы
вахоу. м'нога стыⷭ тѣлеса йз гроⷭ
вьсташе. и хожⷣахоу множⷭтво вь
пйꙗхоу глаⷭмь велиѥмь. хⷭь вскреⷭ
йз мртвыⷭ й все вскриⷭвь ѡжив'и
й аⷭда разроⷣуши. й сьмрть оумр'
т'ви. й нⷭнꙗ р'цѣте оучеником'
гⷭнимь. ꙗко варѣѥть вы вь га
лилей. Вь тоуже нощь ѡ влⷣко
блгочⷭтивы. с'вѣть непрѣста
аше с'вьте се. И ѿ июдеи мнози
йзьмрѣше. й вь пропастеⷭ зем'
льныⷭ погыбоше. ꙗко ни тѣ
лесемь ихь не ѡбрѣсти се. тѣх'
влⷣко их же глⷭи на іса быше. й
м'нить ми се влⷣко виⷣниѥ нѣ
коѥ мртво хощоу виⷣти й ветхⷭ.
ѥгоже бо никьгⷣа же не бⷣѣ виⷣль.
ѡ влⷣко ѥдино с'борище ѡставь
ѥрⷭлмѣ. й вса с'борища падо
ше се вь тоу нощь. Аз же виⷣхь та
ꙗ вса й оужасох' се. й трепетом'
ѡдржимь быⷭ. ꙗкоже вса црю виⷣх'
Томь часѣ напиⷣхь. и вьз'вѣстихь твⷭ
ѥй державѣ. Како с'творише июде
йѥ ісоⷭу. и послахь твоѥмоу блгочь
стию влⷣко самодрьжьче. Донеⷭ
ным' же бывшимь к'нигамь вь ри.
Повѣдано тиверию кесарю й прⷭ
ч'теиⷭ Великомоу с'бороу стоѥ
щоу. Пристрашни бывше ѡ пи
латовѣ безакони. и неправеⷣнаго
соуда ѥго. й тма и троуси быше по

в'сей вселенѣй. й ꙗростию йспль
ни се цр҃ь кесарь тиверий. посла
воѥ своѥ повелѣ с'везати пилата.
й привести ѥго въ римь. Аикини
ю постави старѣйшиноу на м҃ѣ ѥг҃
Слышав' же кесарь. ꙗко привѣнь бы
пилать. сѣде на прѣстолѣ своѥ
мь вь цр҃кви й вси вельмоужи ѥго.
й все множ҃во римьс'ко прѣстоꙗше.
повелѣ при поньтомь привести пи
лата. привѣноу бив'шоу. И рѣ к'
немоу кесарь рьци неч'тиве ты
ли ѥси пилать йгемонь. вьсточь
ниѥ страны ѡбл҃а др'же. пилат'
же рѣ. ѥй вл҃ко самодр'жьче. азь
ѥсмь рабь твоѥго цр҃твиꙗ. Азь
ѥсмь пилать понитьс'каго стр҃
ѥниꙗ. Кесар' же рѣ ѥмоу поч'то
таково дѣло дрьзноуль ѥси ѡ не
ч҃тиве. видѣвь таково з'наме
ниѥ ѿ чл҃вка того. страш'наꙗ
зѣло й див'на злодѣꙗ нарече ѥго.
Потом' же й см҃рти гор'цѣи прѣда
ль ѥси ѥго. ѥгоже ра҃ хотѣль ѥ
вьсь мирь погыбноути. ꙗко
же послал' ми ѥси вьзношениѥ.
й нароучил' ми ѥси И рѣ пилат'
азь вл҃ко самодр'жьче. без' вини
сего на іс҃а створи҃. безьѡчивь
ро҃ ѥурейски й жестосрь҃. рече ѥ
моу кесарь к'то ти соуть. пила҃
же рѣ вьсь наро҃ ѥурейскый вь ѥ
рл҃имѣ мльвѣше. кесар'же рѣ
ѥмоу чего ра҃ тѣхь послоушаль

ѥ́си. пилат' же рⷱ҇е жестокь ѥ҆ й
непокоривы рⷣо ѥурейски. Мнѣ
же повиноув'шоу се твоѥ́моу ти
хотьствоу. кесарь же рⷱ҇е т'кмо
прѣдаⷮли го соуть. того поⷣба
ше тебѣ почⷭ҇ти й оутвр'дити
й чⷭ҇тно послати ѥ҆го кь мнѣ.
Ты же распеть такова моужа й ст҃а.
й правⷣена. толика велиꙗ бл҃га
й страшна знамениꙗ створ'ша.
ꙗкоже послаль ѥ҆си мнѣ. своⷨ вь
з'ношениѥ́мь к'нижнимь. х҃
тещомоу рас'пети се. й на ти
тлѣ напⷭ҇иль ѥ҆си. й приг'возⷣи
ль ѥ҆си на дрⷭ҇ѣ крⷭ҇та ѥ҆го. сь ѥ҆
цр҃ь йюдейскы. сѐ же рек'шоу
кесарю. й нарек'шоу и҆ме хⷭ҇во.
а҆биѥ҆ все множⷭ҇тво бг҃ь ѥ҆го
падошⷣе. й быше ꙗ҆ко й прахь.
йдеже сѣдѣше кесарь. сь вла
стели с'воймй й нарⷣо прⷣѣстоѥ.
й вси же с҃ь цр҃мь оу҆жасошⷭ҇е.
й пристраш'ни быше. паⷣни
ꙗ҆ раⷣ бг҃ь йхь. т'кмо словесь
наго раⷣ рⷱ҇ениꙗ. й сь страхⷭ҇о
многомь ѡ҆др'жими бывахоу. ѿти
доше кьжⷣо ихь вь домь с'вои дивещⷭ҇е
Повелѣ же кесарь оу҆твⷣрити пилата.
дойдеже оу҆ⷭ҇вѣ ѿ іⷭ҇сѣ йзⷭ҇вѣно. заⷮ
ра же паки вь дн҃ь сѣде кесарь на
прѣстолѣ с'воѥ́мь сь всѣми вель
моужи с'воими. й повелѣ приве
с'ти пилата. й начⷭ҇е пакы вьпра
шати ѥ҆го. и рⷱ҇е кесарь гл҃и ми тр'

к'лети й нечтиве йстин'ноѥ. ꙗ
твоѥго ра нечтиваг ѡсоужениꙗ.
безоумнимь дѣꙗниѥмь на ѡн
го чл҃вка. йзиде по смр҃ти ѥго. й
пока се дѣло ѥго бг҃мь мимь па
дениѥ прѣложи. гл҃и ми ѡ безак
н'ниче к'то бѣ ѡнь чл҃вкь рас'пены
се. ѥгоже йме азь т'кмо нарекѡ
й все бг҃и моѥ погоуби. пилат' же
рѣ ѥмоу. послоушай мене вл҃ко сам
дрьжьче. йстин'но ти повѣмь
ꙗко бы. йх же ми ч'темь нич'то
же соу. а дѣла чл҃вка того и ѥлика
соу. ѥго же пропеше жидове. ке
сар' же рѣ ѥмоу то чесо ра таковоую
стрть й гор'коую смрь нанесе на нь.
не разоумѣвь сили ѥго. нь в'са зла
в'схотѣль ѥси цр҃твоу мѥмꙋ.
пила же рѣ неч'тиваго ра с'бо
ра ѥурейскаго. без'божны ра жи
довь се створи. ꙗро испл'нив' се ке
сарь тиверий и свѣ створи сь в'сѣ
мь з'боромь с'воимь. повелѣниѥ на
пи таково на йюдеѥ Ликиниѥ ста
рѣишине вьстониѥ страни ѡбла дрьже.
на нечивиѥ йюдеѥ. вь настоѥщеѥ врѣ
ме бив'ши дрьзости. ѿ соущи жи
воущи вь ѥрлмѣ. и вь ѡкртны стра
на. безакон'ны ра йюдей ха ра гл҃е
маго іса. сь пилатомь рас'пен'шими
іса. ꙗко того ра помрань бы ве мирь
й мало вь погибѣли не быше вса. й по
велѣ оубо в'коупѣ м'ножво прийти
с'бравше. й поплѣнити плѣнениѥм'

велиѥмь. й тѣмь повелѣниѥмь
покори ѥ. й створи ѥ вь расточениѥ
всѣ ѥзицѣ. й прог'нати ѥ и пораб
тити ѥ вь ѥзыкы. й да не ꙗвет се вь
градѣхь с'воихь. зане лоукавьства
пльни нарицают'се. И повелѣниѥ при
шьше на в'стониѥ страни. Ликини
ꙗже повиноув' се повелѣниꙗ цртва.
й погоуби йюдеѥ й ѿстав'ши йзгна всѣ
й прѣда плѣн'никы в' все ѥзики. й ра
ботати ѥ створи вь все страни. оувѣ
в'же кесарь в'са бив'шаꙗ ликиниѥ ꙗк
годѣ ѥмоу бы. й прѣста вьпрашати
пилата. й потомь повелѣ мьч'никꙋ.
йменемь сал'дию глу пилатовоу ѿ
сѣщи ре кесарь ꙗкоже ть нане рѣ
смрти на црѣ іса. й самь такоже да
оумреть днь. праведноу же бывшоу
пилатоу на мѣ. идеже хотѣхоу оу
сѣк'ноути ѥго. глше ги не погоуби
мене сь пронор'ливыми йюдей.
ꙗко азь роукоу мою не вьзажиль на
те. нь ѥзика ра безакон'нихь. й
настоꙗниꙗ ра ноудив'ших' ме йюдей.
Ты вѣси влко ꙗко не вѣде се стдози.
не погоуби ме сь грѣхи моими невѣ
ниѥмь симь оумлри се на ме. й на
рабоу твою прок'лоу оубгою с м'но
ю вь гор'ки ча смрти моѥѥ. ѥѥже
наоучиль ѥси прорицати ѿ тебѣ.
самомь. ꙗко имаши на кртѣ при
г'возити се. ни вь грѣсѣ семь не погоу
би нь прости ми вса прѣгрѣшениꙗ.
й вь чести праведны прими ме. ск

н'чавь же пила҃ мл҃твоу сию. При гл҃а сь нбе҃ гл҃е. блж҃те в'си роди ѿчьствиꙗ ѥзикь. ꙗ̆ко ѡ тебѣ с'вршише се в'са прорицаниꙗ про ро҃скаꙗ. ꙗ̆же ӥ свыше҃ ѿ мнѣ.

И ты свѣ҃тель боудеши вь второ҃ѥ пришь҃виѥ моѥ. ѥг҃а хощоу соуди ти живы҃мь ӥ мр҃твымь. ӥ в҃ї колѣнома ислв҃ома неӥсповѣ дав'шимь мене. ни вѣровавь шимь ӥмени моѥ҃моу. и ѿсѣче гл҃оу пилатовоу оусѣкатель саль ди҃ѥ. ӥ се ӑгг҃ль приѥ҃ дш҃оу ѥ҃го вид҃ѣв'ши же ӑгг҃ла прокла жена пилатова радо҃ ӥспльни се вь ть ча҃ ӥ та прѣда҃ дх҃ь свой. и погребена бы ста сь моужемь с'воимь ѡ҃ба. Сла веща г҃а нш҃го ıс҃ха. ѥмоуже сла҃ коу п'но сь ѡ҃цмь. ӥ сь пр҃стымь бл҃гым' ӥ животворещимь дх҃мь нн҃ѣ ӥ при҃:·

4.

Слово еп. Евсевія о сошествіи Іоанна Предтечи въ адъ.

(См. выше А, 23, л. 310).

Слово это, служащее, какъ мы выше видѣли, источникомъ еп. Клименту встрѣчается, кромѣ выше упомянутыхъ 13 рукоп. (см. I 3—7, 10, 12, 15, 18, 19, II 14, V 4, VI 2), очень часто, но издано оно, на сколько мнѣ извѣстно, только разъ мною по двумъ списк. Вѣнской Библіотеки[1]). Въ виду того, что нашъ текстъ старше всѣхъ другихъ мнѣ извѣстныхъ, и что онъ представляетъ много разночтеній по отношенію къ изданному, считаю полезнымъ напечатать его еще разъ цѣликомъ.

Сл҃о ст҃го ѡ҃ца н҃шго
ѥв'севиꙗ ѥп҃па а҃лек'сандрс'ка҃
ѡ сш҃еви iѡ҃а пр҃че вь а҃ въ҃ко:

Вьз'люб'лен'ни добро ѥ҃ рещи. ка
ко ѥ҃ бл҃говѣщениѥ пр҃че вь ӑдь.
й како вьпросише и соущий вь адѣ.
бѣ бо поущаль кь г҃оу оученики
с'воѥ гл҃е. ты ли ѥси гредый
ли иного чаѥмь. не вѣды
ѥже сп҃ть ӥ. Како бо не вѣдѣше
а҃ прьстомь каже гл҃ше. с҃ьи ѥ҃ аг'
н'ць бж҃ии вьземлей грѣхы в'сего
мира. й паки а҃зь ви кр҃щаю во҃ю.

1) См. Гласникъ Срлск. Уч. Друштва. 63 стр. 78.

и по срⷣѣ ва҃ бѣше. ѥгоже ви не вѣ
сте. тьй. вы кр҃тить дх҃мь ст҃ым'
й ѡгнемь. й не тогⷣа оувѣдите
ѥго да не боудеть. нь слыши
страш'нѣйшоу тайноу поне
же зⷣе бѣ прⷣча гн҃ь. тѣм'же хотѣ
ше й вь адѣ прⷣѣтещи ѥмоу. йбо
соущии вь адѣ вьпрашахоу ѥго
ѡ г҃и гл҃ще. идет ли хоте из'вести
на҃ или нии. й не вѣды ч'то хотѣ
ше ѿвѣщати ймь того ра҃ по
сла оученики с'воѥ кь гⷭ҇оу млⷭ҇е
ты ли ѥси греды йли йного чаѥм'
ꙗко да пришьше повѣдають ѥ
моу. ѿвѣть принесоше ѥмоу.
тьг҃а ирⷪ҇ цр҃ь поусти вь т'мницоу
оусѣк'ноути йѡа҃. й скон'чав'
течениѥ своѥ прⷣча гн҃ь и сниде вь
адь и поз'наше ѥго тоу соущи
й вь адѣ. тоу бо бѣхоꙋ в'си правⷣе
ници аꙋраамь йсакь й йꙗко
вь. й йсаиꙗ й двⷣь й прочеѥ мн҃
ж҃ство ст҃ы прⷪ҇ркь. и вьпрашахꙋ
йѡа҃ ѡ г҃и гл҃ще ꙗко смр҃ть ѥ҃ ѥ
моу приѥти разоумѣхомь бо
ми хотещаꙗ быти. й тако прⷪ҇
рицахомь всемоу мироу. ѿвѣ
щав' же йѡа҃ й рече прⷣите мл҃ю
вы й повѣдите ми ч'то прори
цасте ѡ сп҃ѣ. да слышав'ше пⷣо
виж'ни боудемь. ѿвѣщавь ве
лики прⷪ҇ркь двⷣь пр'вы цр҃ь й рⷣе
азь разоумѣ ꙗко безмл'вно с'ни
деть сь нб҃сь. й рѣхь сьнидеть

ꙗко дъждь на роуно. исаиꙗ рече.
азъ разоумѣ ꙗко ѿ дви хотѣ
ше роти се и рѣхъ се дваꙗ въ чрѣ
приѥметь и родить сна. и наре
коуть име ѥмоу ѥн'маноуилъ.
дроуги пррокъ ѿвѣща и рече. азъ ра
зоумѣ ꙗко въ лѣ ві патриа
рьхъ. хотѣхоу ві патриарьхъ
слоужити ѥмоу. и рѣхъ въ ѿць
твои лѣ выше снве твои. дроу
гы. ѿвѣщавъ рече азъ разоумѣ дѣ
ла и чюдеса ꙗже хотѣше творити.
и рѣхъ ѿврьзоут' се ѡчеса слѣпи
мь и оуше са глоухыхъ и оуслышѧтъ.
дроуги пррокъ ѿвѣщавъ и рече. азъ
разоумѣхъ ꙗко оученикъ ѥго хо
тѣше прѣдати. и рѣхъ ꙗдыи хлѣ
бъ мои вьз'величилъ ѥ на ме лъ.
дроуги пррокъ рече азъ разоумѣ ꙗ
ко на л҃ сребрьницѣхъ хотѣше
прѣдати и. и рѣхъ поставише
цѣноу моѫ л҃ сребрьникъ исаи
ꙗ рече азъ разоумѣхъ ꙗко на соу
дищи хощеть бьенъ бити и рѣх'
самъ гь на соудъ приидеть. с'ъ ста
р'ци людскими. ѿвѣщавъ ѥре
миꙗ рече азъ разоумѣ ꙗко на дрѣ
вѣ хотѣхоу ѥго пригвоздити.
и рѣхъ придѣте вложимъ дрѣво въ
хлѣбъ ѥго ꙗко въ гробѣ хо
тѣхоу ѥго положити. и рѣхъ
положише ме в' ро[вѣ]
прѣисподнимъ въ тьмнихъ и въ
сѣни сьмртнѣи. ѿве же пррко

мь гл҃щемь. и веселещим' се ѡ
блг҃овѣщени прт҃чевѣ. слиша҃ а҃
гл҃и йхь й рече кь диꙗволоу.
О кыймь сий глю҃. високомисль
ний. й кто ѥ҃ радо҃ створиль ймь.
не вѣмь оубо. нь тьк'мо вижоу в'
ни҃ радо҃ велию. Ѿвѣщав' же ди
ꙗволь кь адоу й ре҃ ѥмоу. ничеже
не оужасаи се ѿ немь. ни оубой
се гл҃ь ихь не брѣзи йхь вел҃ити се і҃
йѡа кр҃титель ѥ҃ пришль к ни҃.
великогл҃никь бо ѥ҃. йбо ѥга҃ на
земли велиꙗ свѣ҃тельствоваш
ѿ чл҃вцѣ томь. й гл҃ше в'семоу
мироу сьи ѥ҃ хоте йзбавити всоу
в'селенноую. й в'индохь азь вь роди
адоу свѣ҃ницоу мою. й насл҃ѣни
цоу твою. й тою разьгнѣвахь й
рода цр҃ѣ. й того на ѡбѣдѣ оу
сѣк'ноу. и гла҃у ѥго дахь Ѿроко
вици. и ꙗко ꙗблько пойгра на
блюдѣ й ѥго же гл҃ше ꙗко сьи ѥ҃
хоте избавити в'соу в'селеноую.
нь ни того самого не може йзба
вити. Ѿвѣщавь адь кь диꙗв҃
лоу и рече. блю҃ брате йспит'но
ходи. да нѣкако не прѣльще
на боудевѣ. блюди й Ѿ коу҃
ѥ҃ й чий сн҃ь ѥ҃. сий бо вел'ми
роу҃ют' се ѡ немь слышеще.
блю҃ оубо блю҃й. ѥда хощевѣ
ѥдиного приѡбрѣсти. и всего
мира лишена боудевѣ. й не
т'кмо боудемо лишениꙗ н'

и҆ смѣхоу и҆ пороуганию̀ боуде
вѣ. То слы҆шавь диꙗволь
и҆де кь и҆ю҆деѡ҆мь. и҆ вьѡ҆роу
жи ѥ҆ на г҃а. и҆ прѣбы҆ваше же
и҆ не ѿхожа҃ше ѿ нихь. оу҆че и҆
на рас'петиѥ̀ хв҃о. не вѣ҃ше бо
ѡ҆каа҆нни диꙗволь, ꙗ҆ко г҃нꙗ
смрь҃ всемоу мироу вскр҃ше
ниѥ боудеть. а҆биѥ̀ же неси
тьства на поути ѡ҆брѣт'ши
и҆ю҆доу. начеть тѣмь гото
вити прѣданиѥ̀. и҆ начеть
твори҃ любителꙗ среброу. тѣ
мь и҆ кь и҆ю҆деѡ҆мь гл҃ше. чт҃
ми хощете дати и҆ а҆зь вамь
прѣдамь ѥ҆го. К'то не прос'
льзит' се ѡ҆ гл҃ѣ се҆мь вьзьлю
блен'ни. трепещот' ми ю҆
дий. и оугасаѥт'ми се по
мисль ѡ҆ гл҃ѣхь си҃. и҆ паки
ч'то хощете ми дати и҆ а҆зь ва
мь пѣдамь ѥ҆го. како не
оу҆крати се ѥ҆зикь ѥ҆го. како
недовольни бы҆ше оу҆стны҆ ѥ҆г҃
како не оу҆вѣдѣ вьсь҆ — ставь
тѣлесе ѥ҆го. како неоу҆схоше
оу҆ста. таковь гл҃ь и҆звѣща
в'шоу. ч'то ми хощете дати.
ты҆ же ч'то хощеши вѣ҃ти.
ѡ҆ни же до҃йна ничесоже на имꙋ
дати. Нь прийди да вьпро
шоу те ѡ҆ юдо. чесо ра҃ продаѥ҆
ши и҆ ѥ҆да чесо лиши те ѿ дрꙋ
гы҆ с'войхь оу҆ченикь. ѥ҆да ч'

то ѡнѣмь паче тебе да҃. ѥда
лика апл҃ска ѿлоучи те. ли
сь ѡнѣми вѣрѣ. а тебе ѿ т'
рапезоу ѿриноу. йли даро
ваниѥмь и цѣлениѥмь ли
ши те. ѡкаан'не колика до
бра лиши се. й приѥмь л҃ с'ре
бр'никь. ѿ толи начеть йсь
кати по҃бна врѣмене да й прѣ
да҃. Паки же диꙗволь при
ш҃ь кь адоу ре҃ ѥмоу. оутвр'
ди вра҃ и затвори желѣз'ниѥ.
да затворивѣ нарицаѥмаго
і҃са. йдох' бо кь брати моѥй
йюдеѡмь. й оувѣри҃ й да й
проп'ноуть. й ѿ оученикь
ѥго наоусти да й прѣда҃ г'во
здиѥ сковахь. й копиѥ наѡ
стрихь и сьсоудь ѡц'та нали
ꙗхь. разоумѣ бо ѥго ꙗко чл҃о
вѣкь ѥ҃ и бойт се смр҃ти. гл҃а
ше бо оученикомь с'воимь.
прис'крбна ѥ҃ дш҃а моꙗ до смрь
ти. мнѣще бо ѡкаан'ни ди
ꙗволь ꙗко смр҃ти се бойть.
ѿвѣщавь адь кь диꙗволоу и ре҃.
блюди оубо брате изв҃ѣно й ѡ
стани се ѥго. ꙗко рѣх' ти аще
тый ѥ҃ йже прѣ҃же лазарѣ вскр҃и.
четврѣд҃невна соуща. вь гро
бѣ смрьдеща ѡтет' ми. аще
оубо тьй ѥ҃ мл҃ю ти се не доведи
ѥго само (sic). ѥг҃а же вь'згласи ла
ларе греди вьнь. й абиѥ йскочи

йзь а҆дрь мои҆ ꙗ҆ко львь йз врьт'
па на ловь. ꙗ҆ко и҆ ѡрьль летѣ
ше всакиѥ немощи ѿложь.
вь мьг'новени ѡ҆ка а҆з же
того затворити зе҆ не могоу.
й вса бо моꙗ смете се оу҆тро
ба. ꙗ҆ко йзноутрь срц҃а моѥ
го йстр'же. тѣм'же не при
води ѥго само (sic). ѿвѣщавь
диꙗволь кь а҆доу й ре҆. сила
моꙗ великаꙗ й твоꙗ не
сытнаꙗ оутроба да приме҆
ѥго. а҆ не бледи многаа҆. ѿ
вѣщав' же а҆дь кь диꙗволоу
рече. кльнеши ми се силами
с'воими. кыйми силами оу
бо кльнеши ми се. а҆ще би силоу
ймѣль побѣдиль би се с' нимь.
нь мною ли хощеши ѡ҆правдань
бити. гл҃а ѥмоу диꙗволь стра
ш'ливе и немоужоу хоудодш҃ь
не. мнѣ колико зла створи.
й не прѣстахь побѣждаѥ се с' ним'.
а҆ ты ѥдино зло приѥмь ѿ него.
й толикою боꙗзнию оу҆стра
шиль се ѥси а҆з же ѥг҃а видѣх'
ѥго вьнꙗш'ню (sic) болѣз'нь йсцѣ
лꙗюща. й наче҆ дш҃е чл҃вче моу
чити невидимо. ѥг҃а же видѣх'
ꙗко и тоу прѣбываѥть. па
ки ѡ҆брѣтохь юношоу ймене
мь маѳеꙗ. й вьзложи҆ ѥмоу
на срце помысль имѣниꙗ.
й постави҆ ѥго на мыт'ни

ци. и҆ зѣло ме послоуша
аше той же ꙗ҆ко оубиваше҆.
а҆з' же радовах' се и҆ веселѣх' се ѡ҆
немь. ѡ҆нже не вѣ ѿ коу҆ при
шь и мимоходе ре҆. ю҆ноша
греди по мнѣ. Он' же а҆бие
ѡ҆стави мыт'ницоу и҆ по не
мь и҆де. и҆ бы҆ е҆моу оу҆чени
кь а҆ мнѣ вра҆. а҆з же ѡ҆скр'
бѣхь зѣло зане вьзлюби ю҆н
шоу и исхити ѿ мене. 'А҆з же паки
идохь вь страноу е҆рихоньскоу, и҆ ѡ҆
брѣтохь чл҃вка и҆ мало вьзрастомь
и҆менемь закьхей. и҆ вьнидохь вь.
и҆ створи҆ мы҆дарѣ. и҆ сь оутѣши
ме ѿ печали ꙗ҆же ѡ҆ мадей. и҆ мн҆ѣ
понѣ сего вьз'раста не и҆мать вьзлю
бити. ѡ҆н же не вѣ ѿ коу҆ пришь
мимоходе сь наро҆мь. зак'хей же
не могы҆ ви҆ти к'то е҆ мимоходей.
и҆ вьзлѣзь на сикоморею. и҆ вьзрѣвь і҆сь
и҆ видѣ. и҆ гл҃а е҆моу. зак'хею по
т'щав' се слѣзи. дн҆ь бо по҆бае҆ть
ми вь домоу твое҆мь бы҆ти. а҆би
е прие҆ть ра҆уе҆ се. и҆ шь вьзврати
четверицею е҆же бѣ прие҆ль. и҆ да҆
поль ѿ и҆мѣниꙗ своего маломощ'
ны҆мь и҆ и҆де вь сл҆ѣ е҆го. и҆ бы҆ е҆моу
оу҆ченикь а҆ мнѣ врагь. ѻ҆т'
вѣщавь а҆дь кь диꙗволоу ре҆.
ѡ҆стани се е҆го не и҆маши бо ниче҆
же с' нимь. гл҃а е҆моу диꙗволь.
а҆зь вѣмь ꙗ҆ко чл҃кь е҆. бойт'же
се смр҃ти. се бо разоумѣхь ꙗ҆ко

прѣдаѥт' се. и скр'бе гл҃е. при
скрб'на ѥси дш҃е ми до см҃рти. и
гл҃а ѥмоу а҆дь. и҆зи҃ и побѣди се
с' нимь. да ꙗко ѡ҆делѣѥши.
то да затворивѣ зе҃ сь всакою
тв'рдостию и ты цр҃твоуѥши
в' вки сь всѣми и҆ю҆деими. а҆ще
ли ти ѡ҆делѣѥть то тьи прий
деть само. и и҆зве҃ть в'се ѥже има
ть затворен'ныхь и тебе с'веза҃
прѣда҃ те мнѣ и все слоуги твоѥ.
ѡ҆ горе вамь боудеть ѡ҆каꙗн'ни·
то слышавь диꙗволь. и и҆де па
ки кь и҆ю҆деѡмь. и вьѡ҆роужи е҆
на г҃а. и да и погоубеть. сьб'
раном' же имь. и се прийде и҆ю
да гл҃е. ѥгоже а҆зь лоб'жоу того
и҆мѣте. и пристоупль кь г҃оу
и рѣ҃. ра҃уи се оу҆чителю и лобь.
за и. і҃сь же рѣ҃ к немоу дроуже
на неже ѥси пришьль дрьзай.
ѡ҆блобы҆заниѥ и҆спльнь беза
кониꙗ. ѡ҆ цѣлованиѥ пагꙋ
б'ноѥ дш҃и. ѡ҆ лоб'заниѥ ись
ходатаи и рожьство ѡ҆гню.
блоуд'ница лобцав'ши (sic) но
зѣ і҃свѣ. и дш҃оу свою ѿ сь
кврьнь ѡ҆ч҃ти. сь же лобзани
ѥмь дш҃оу свою погоуби. ѡ҆
наже лоб'зав'ши роукопи҃ниꙋ
потрь гр҃ѣ свойхь. сь же лобь
заниѥмь к'нигь животны҃
и҆списань бы҃. О женьскаꙗ прѣ
моудро҃. ѡ҆ оученичe безоуми҃.

ѡ҆нои лобзав'ши нозѣ влч҃нѣи.
а҆гг҃ли радовахоу се вѣн'ць пле
тоуще ѥ҆й семоуже лоб'зав'шоу
бѣ҃ове раꙋ҃вахоу се. и҆ оуже оу҆давле
нию готовлꙗхоу ѥ҆моу. раꙋ҃йсе оу҆
чителю. ѡ҆нь раꙋ҃ѥ҆т' се а҆ ты҆ вьсь
пла҃ши се. ꙗ҆ко оуклони се ѿ радо҃.
раꙋ҃й се оу҆чителю и лобьзба и҆. и҆ по
ставише ѥ҆моу цѣноу л҃ с'ребрьни҃.
и҆ вьзеты҆. ѡ҆ горе тебѣ и҆ю҆до чт҃
створи. с'ребра ли ради прода҃ г҃а
с'воѥ҆го. ⊙ и҆ю҆до ч'то створий. а҆
ще би раба и҆маль хитра. не би
ѥго продаль хитрости ра҃. на т҃
с'ребрьницѣхь. а҆ и҆ли створивша҃
нб҃о и҆ землю. и҆ море и҆ всоу в'селе
н'ноую҆. с'воѥ҆ю҆ хитро҃ю҆ оубо прода
ѥ҆ши. и҆ли блюди кого продаѥ҆ши.
на л҃ с'ребрьницѣхь А҆биѥ҆ пристоу
пише безакон'ници. ѥ҆ше сьдр'же
щаа҆го роукою҆ всоу в'селен'ноую҆.
и҆ приведоше кь пилатоу. пила҃
же сѣдѣше соуде хотещомоу соу
дити живы҆мь и҆ мр҃твы҆мь.
пр҃ѣстоꙗше трьпе пр҃ѣ нимь. а҆
брениѥ на прѣстолѣ с҃ѣше соудей.
соудимоу г҃оу пилатомь за сп҃ни
ѥ҆ всего мира. тога҃ соуди ѥмоу
жена пилатова. и҆ посла к' моужоу
своѥ҆моу гл҃щи. ничесоже тебѣ
и праве҃никоу томоу. м'ного бо
постра҃хь вь нощь сию҆ ѥ҆го ра҃ вь
с'нѣ. О безакони҃ и҆оудеиск[оѥ]
жена неч'тоущи закона ни прр҃к'

правѣ҇ника наре҇. рек'ши ч'то же
тебѣ и правѣ҇никоу томоу. а҆ ста
р'ци йю҆дейсци ч'тоуще законь и
прр҇кы злодѣꙗ нарекоше гл҃ще
аще сьй не би быль злодѣй не би
хомь ѥ҆го прѣдали тебѣ. тогда пи
лать бивь. и прѣда҇ и да и про
п'ноуть. Окаꙗн'ни же диꙗвол'
ви҇вь з'намениꙗ страш'наꙗ. и
же на кр҇тѣ. сл҃нце помрачи се.
землꙗ потре҇се. завѣса црк҃в'на
ꙗ разра҇ се. камениѥ распаде се. и
самого видещи пороугана. И те҇
кь а҆доу и ре҇ ѥ҆моу. горе мнѣ ѿ
каꙗн'номоу ꙗко пороугань бы҇.
помози моѥ҆моу ѿкаꙗньствꙋ.
оу҆твр'ди вра҇ и заклепи желѣз'ни
ѥ҆. и против'и се ѥ҆моу сь в'сею сил҇
ю не вьпоусти и. тек'же а҆дь и за
твори вра҇. и заклепы желѣзь
ниѥ оутвр҇и. И самь г҃ь прийде
на҇ а҆да гоней диꙗвола. Сили
же нб҇ниѥ пр҇чаа҆хоу. вра҇ же а҆до
ва оу҆тврж҇ен'на бѣхоу. и вьзь
гласише. сили гл҃ще. вьз'мѣ
те вра҇ к'нези ваши. да вьзмоуть
се вра҇ вѣч'наꙗ и да вьнидет'
цр҃ь славы. ꙗко не вѣды а҆дь.
....ѥтрьѥдоу ѿвѣща гл҃е к'то
сьй ѥ҆ цр҃ь славы повѣдитель. си
ли же вьпиꙗхоу. г҃ь крѣп҇ь и сил҇ь
г҃ь сильнь вь бранехь. ѿвѣща
вь а҆дь и ре҇. то а҆ще таковь ѥ҆ то
ч'то ищеть зе҇. поч'то ѡ҇ви нб҃са

й сниде з҃е сили же вьпиꙗхоу. по
неже цр҃ь славы ѥ҃ гоне сьпротивь
ника с'воѥго прийде с'везати ѥго
й прѣдати ѥго тебѣ. й йниѥ вс҃
ѿ тебе йстрьгнѣ. ѿвѣщавь
ад҃ь кь диꙗволоу и рѣ ѿ трьгла
ве вельзеоуле раз'врат'ниче аге
ломь. й поспѣш'ниче стр҃тмь.
й болѣз'немь. не гла҃х ли тебѣ
не побѣди се с' нимь. се нн҃ꙗ юже
прѣстойть ꙗкоже ти рѣ. й ч'то
створиши ѿкаан'не. поч'то
ме прѣслоуша. аще сильнь ѥ
си йзиди й срещи се с' нимь. а
з'бо тебѣ не могоу помощи. ѿ
каан'ны же диꙗволь. плаче се
ѿвѣща гл҃е ѥмоу пом҃лоуй ме
й не ѿврьзай дон'деже вьзврати
т' се. понѣ троуди се мене ра҃.
аще й пороугана ме вн҃ши. кто
оубо не пороугань боудеть ѿ та
цѣхь гл҃ь ѿво ли ꙗко бою се см'
р'ти гл҃ше. прискр'бна ѥси
дш҃е моꙗ до смр҃ти. дроу
гоущи же мл҃твоу ѿцоу вьзава
ше гл҃е: ѡ҃е аще вьз'мож'но ѥ
да прѣйдеть чаша сиꙗ ѿ мене.
й си гл҃и ѿбльстише ме. се же й
ма глющима. сили же прѣстоꙗ
хоу гл҃ще вьз'мѣте врата к'нези
ваши. йбо прр҃ци вьзоупише
гл҃ще ѿврьзѣте вра҃ ваша да вь
нидеть цр҃ь славѣ. ад҃ же трепе
щааше не трьплю чаѥ вьзвраще

ниꙗ ѥмоу. Ѿвѣщавь двь
цр҃ь рѣ. не дѣйте ѥго оубо да сь
боудет' се прр҃чство моѥ. ѥг҃а бѣ
хь на земли разоумѣь й рѣхь.
вра мѣднаꙗ с'кроушет' се. й за
твори желѣз'ниѥ сьломет' се.
сьбы се писаниѥ где ти аде побѣ
да гѣ ти смр҃ти жело. й срѣтоше
прр҃ци х҃а вьпиюще й гл҃ще бл҃ве
нь греды вь име гн҃е. Тогда г҃ь ѥ
мь диꙗвола й свеза оузами нерѣ
шимими. й врата же й верѣѥ
с'кроуши. прр҃кы йзвѣ йзь ада.
гл҃е йдѣте вы в рай. й тако йзи
доше ѿ ада. йз них' же пр'вы
прр҃кь двь брецаѥ вь гоусли. в'
пиѥ и гл҃е. прйте вьзрауйм се г҃ви
й вьсклик'нѣмь кь бо҃у сп҃оу на
шемоу. ꙗко г҃ь цр҃ь н҃шь побѣ
жь се й ѡдолѣ. и вси прр҃ци ѿ
вѣщахоу алл҃уа. й пакы рече
в'си ѥзици вьсплещайте роуками
й вьсклик'нѣте бо҃у гл҃мь радо҃ю.
ꙗко цр҃ь н҃шь. побѣжь се по на й ѡ
долѣ. дроуги прр҃кь ѿвѣщавь
и рѣ. рауй се зѣло дьщи сиѡнова.
по томь дроуги прр҃кь рѣ. вьста
ни ѥрл҃ме й ѡблѣщи се вь слау с'вою
ꙗко црь твой побѣжь се по на й ѡ
долѣ. й тако веселеще се в' рай те
чахоу. славеще йзбавителꙗ на
шего б҃а іса х҃а. ѥмоуже по҃баѥ
вса сла и чь й покланꙗниѥ. сь ѡм'.

СБОРНИКЪ
ОТДѢЛЕНІЯ РУССКАГО ЯЗЫКА И СЛОВЕСНОСТИ ИМПЕРАТОРСКОЙ АКАДЕМІИ НАУКЪ.
Томъ LXXX, № 2.

ЧЕРНОГОРІЯ

ВЪ ЕЯ ПРОШЛОМЪ И НАСТОЯЩЕМЪ.

СОСТАВИЛЪ

П. РОВИНСКІЙ.

САНКТПЕТЕРБУРГЪ.
ТИПОГРАФІЯ ИМПЕРАТОРСКОЙ АКАДЕМІИ НАУКЪ.
Вас. Остр., 9 линія, № 12.
1905.

Напечатано по распоряженію Императорской Академіи Наукъ.
С.-Петербургъ, Августъ 1905 года.
Непремѣнный Секретарь, Академикъ *С. Ольденбургъ.*

ЧЕРНОГОРІЯ

ВЪ ЕЯ ПРОШЛОМЪ И НАСТОЯЩЕМЪ.

СОСТАВИЛЪ

П. РОВИНСКІЙ.

Пѣснями и статьею объ языкѣ мы заканчиваемъ второй томъ нашего сочиненія, посвященный этнографіи. При этомъ должны замѣтить, что, не смотря на обиліе представленнаго нами матеріала, размѣщеннаго въ трехъ книгахъ, этимъ далеко не исчерпывается все, что можетъ дать жизнь черногорскаго народа. Но мы съ одной стороны сами рѣшились не давать слишкомъ большого объема нашему сочиненію, такъ какъ это не чисто ученый, а только научный трудъ; а съ другой—были не въ силахъ исчерпать весь матеріалъ и представить его съ надлежащею полнотою, что обычно достигается только коллективною работой; тогда какъ мы работали единично, пользуясь весьма незначительнымъ количествомъ сочиненій, вышедшихъ въ свѣтъ прежде и не встрѣтивъ содѣйствія со стороны мѣстныхъ интеллигентныхъ силъ Черногоріи, потому что силы эти хотя и существуютъ въ Черногоріи; но ихъ представляютъ исключительно чиновники, которые слишкомъ заняты своими служебными дѣлами и интересами. Правда, и у нихъ находится досугъ, который они могутъ посвящать литературѣ, что доказываютъ выходившія въ Черногоріи повременныя изданія, какъ Гласъ Черногорца, Черногорія, Зета, Новая Зета, Просвѣта и др. и въ ихъ статьяхъ научнаго характера находится много матеріала относительно географіи, исторіи, этнографіи и археологіи Черногоріи; но журналы эти, не имѣя обширнаго круга читателей, которые могли бы дать имъ матеріальныя средства, а также не встрѣчая поддержки ни со стороны правительства, всегда стояли въ матеріальномъ отношеніи

очень шатко и существовали не подолгу; а наконецъ съ 1902 г. прекратились всѣ изданія, кромѣ оффиціальнаго Гласа Черногорца, и только въ нынѣшнемъ году сталъ выходить мѣсячный журналъ «Учительски лист», издаваемый учителями элементарной школы и посвященный исключительно народно-педагогическимъ цѣлямъ.

И этими изданіями мы не могли вполнѣ воспользоваться, такъ какъ наше сочиненіе выходило одновременно съ ними, а многое у насъ было напечатано нѣсколько раньше, хотя и не было еще выпущено въ свѣтъ. Но мы познакомимъ съ ними читателей въ отдѣлѣ о литературѣ, который войдетъ въ главу о современномъ положеніи Черногоріи. Теперь-же мы считаемъ долгомъ съ благодарностью упомянуть тѣ немногія лица не изъ интеллигенціи, которыя помогли намъ въ собираніи матеріала. Одни изъ нихъ, записавшіе или давшіе мнѣ самому записать какую-либо большую пѣсню (эпическую), упомянуты нами при самой пѣснѣ; но мы сочли неудобнымъ писать имена при каждой лирической пѣснѣ, а потому упомянемъ ихъ теперь. Это были: дѣвушка Стояна, дочь священника Милича и ея замужняя сестра Симона Радоничъ въ Васоевичахъ; вдова Марица Горова въ Цетиньѣ и Зако Рогошичъ въ Подгорицѣ, который записалъ мнѣ пѣсни подгорицкихъ потурченцевъ и нѣсколько свадебныхъ и вообще лирическихъ пѣсенъ.

ОГЛАВЛЕНІЕ.

	стран.
XIX ГЛАВА.—Пѣсни	**1—474**
Введеніе	1— 58
1. Сущность и характеристика пѣсни вообще и сербской въ частности.—Различіе сербскихъ пѣсенъ по способу ихъ пѣнія.—Стихотворная форма.—Особенность пѣсенъ черногорцевъ—магометанъ и ихъ вліяніе на другія.—Принятое нами раздѣленіе пѣсенъ	1— 11
2. Лирическія пѣсни.—Различіе ихъ по содержанію: изъ области внѣсемейной; семейныя, любовныя и сатирическія. Выраженіе въ нихъ народнаго духа.—Пѣсни при играхъ, дѣтскія, колыбельныя и свадебныя.—Лирическія пѣсни съ эпическимъ содержаніемъ	11— 19
3. Эпическія пѣсни.—Извѣстные сборники эпическихъ пѣсенъ.—Отъ кого и въ какой мѣстности пѣсни нами записаны.—Поэтическое творчество въ Черногоріи въ сравненіи съ другими сербскими землями.—Реальное объясненіе пѣсенъ.—Удаленіе ихъ отъ дѣйствительности и преобладаніе субъективнаго воззрѣнія.—Удаленіе позднѣйшей пѣсни отъ первоначальнаго оригинала и сохраненіе нѣкоторыхъ чертъ изъ отдаленной древности.—Различіе пѣсенъ по внутреннему ихъ достоинству.—Преобладаніе фантазіи надъ дѣй-	

стран.

ствительностью. — Образчикъ пѣсни въ зачаточномъ состояніи. — Сравненіе пѣсенъ по тремъ сборникамъ. — Общее заключеніе о характерѣ черногорскихъ пѣсенъ. — Поэтическое творчество въ Черногоріи въ настоящее время ..... 19— 59

СБОРНИКЪ ПѢСЕНЪ ..... 59—474

А. Пѣсни лирическія ..... 61—211

I. Общежитейскія ..... 61—141

1. Московска ружица ..... 61— 62
2. Три сунца 62
3. У Никшићу граду ..... —
4. Зацмиљела у Дољане трава ..... 62— 63
5. Која гора нема разговора 63
6. Деспотовић Ђуро ..... 63— 64
7. Ој тичице ситничице 64
8. Ђевојка је сунце братимила ..... —
9. Ђевојке се нађецају у жњевењу ..... 64— 65
10. За што се служи 65
11. Питања Ајкуне ђевојке ..... 65— 66
12. Ко је најљепши 66
13. Што може момче нежењено ..... —
14. Бјела вила град градила 67
15. Ђевојка и чобанин 68
16. Зашто ја вино пијем ..... —
17. Дајте ме ђевојкамя ..... 68— 69
18. Орли и ђевојке 69
19. Мој болен соколе ..... 69— 70
20. Ферман, да се момчад млада жене 70
21. Ферман, да су ђевојке коморџије ..... —
22. Име Мила ..... 70— 71
23. Сандино огледало 71
24. Добра возарина ..... —
25. Овако ме угонила мајка 72
26. Не смијем од матере ..... —
27. Ђевојка Смедеревка ..... —
28. Без брата није брата 73
29. Сестра учи брата ..... 73— 74

	стран.
30. Е сам брзо браћи омрзнула	74—75
31. Брат сестру продаваше	75
32. Сестра је брата заклала	75—76
33. За баба није	76
34. Мајка допушта	76—77
35. Ђевојка јунаку прстен повраћала	77—78
36. Не дају ме братац и сестрица	78
37. Мајка не да	—
38. Мајка ме другом дала	78—79
39. Мајка трује своје снахе	79
40. А ће си ме љубио?	80
41. Мајка Мару у манастир дала	—
42. Још луда ми је	80—81
43. Мајка се погађа за своју шћер	81—82
44. Ђевојка је ђога бретнмила	82
45. Сврати га, мати, бога ти!	—
46. Ајде к мени, лијеп млад!	83
47. Сама ћу ти доћи	83—84
48. Волим драга нег вас род	84—85
49. Ал' оћу се помамит!	85
50. Рекла мени драга доћи	—
51. Ђевојка је под гором заспала	85—86
52. Ал' ме узми, ал' умријех!	86
53. Сво ћу село запалити!	—
54. Што ће знати мајка?	86—87
55. Моја су ти врата отворена	87
56. Боли ме срце за поповом шћерком	97—88
57. Милнј си ми од оца и мајке	88
58. Чини ми се, да би пошла за ме	—
59. Ка' да си ме млада маћијала!	89
60. Оће царевић ђевојку, и ако је сирота	—
61. Име моје, име твоје	90
62. Стидње момче но ђевојка	—
63. А каква је шећер-Мара!	91
64. А каква је моја Куна!	—
65. Хајка-ђевојка	91—92
66. Ђевојчица-божа љепотица	92
67. Што има моја јаранпца	92—93
68. Драги буди драгу	93

		стран.
69.	Купи ми злата	93— 94
70.	Ђевојка куне момка	94— 95
71.	Нежност младе мајке	95
72.	Што бих волиј	95— 96
73.	Да ме оће ђевојка	96
74.	То-же—иначе	97
75.	Што је ђевојка радија имати	97— 98
76.	Дијете врголи	98
77.	Вруће сунце—њедра твоја	98— 99
78.	То-же—иначе	99
79.	Како ми се драга наљутила	99—100
80.	То-же—иначе	100
81.	У ружу нађох ђевојку	101
82.	Момак буди љепу Мару	—
83.	Ево нама доброга шићара	101—102
84.	Фрисну ђевојка; не знам, што је њој	102
85.	Змај понесе ђевојку	102—103
86.	Прођи ми се, момче	103
87.	Момак куне ђевојку	103—104
88.	Куну момка мајка и кћи	104—105
89.	То-же—иначе	105—106
90.	Љуба ме је клела	106
91.	Ђевојка је очи клела	—
92.	Ђевојка—невјеран друг	107
93.	Не траје много жалост драге за драгим	107—108
94.	Нису твоје очи за ме	108
95.	Жен' се, драги	—
96.	Нека му је, честита му била	109
97.	Сасватана, а не љубљена	—
98.	Не даду ме	110
99.	Нећу ниједнога	110—111
100.	Мене се преудаде драга	111
101.	То-же—иначе	111—112
102.	Што ме даде за самцом!	112
103.	То-же—иначе	112—113
104.	То је благо, што је срцу драго	113—114
105.	Он ме не ће ни каменом!	114
106.	Муж се је помамио	114—115
107.	Да ја гледам мога вјереника	114—116

	стран.
108. За драганом срце испуцало	116
109. Драги ти се оженио	116—117
110. Имам драга надалеко	117—118
111. То-же—иначе	118
112. Драги неће доћи до три године	119
113. Драги мој другу милује	119—120
114. Невоља ми бледој бити	120
115. Вила је шћерцу изгубила	120—121
116. Узалудно спремање у походе	121
117. То-же—иначе	121—122
118. Како се је Тодора удала	122
119. Прије женитбе и после ње	123
120. Што би, кад ко остара	123—124
121. Слатке успомене	124
122. Удаћеш се и покајаћеш се	124—125
123. Бањанке Ђевојке	125
124. Оћу поћи за сароша	125—126
125. Ко има дивну жену	126—127
126. Честита је брдска козарица	127
127. Она кучка рада хорјатскога	127—128
128. Стари Ђедо и Ђевојка	128
129. Проћ, се с врагом, стар на коња!	128—129
130. То-же—иначе	129—130
131. Мич' се, грдо сједа!	130
132. Нећу тебе, војводо!	—
133. Ђевојка од седамдесет и седам година	131
134. Понуде за бону жену	131—132
135. Понуде за драгога	132
136. Научих се вино пити	132—133
137. Мајка с попом	133
138. Ожени се луд нејак	133—134
139. Удадох се за младо момче удо-лудо	134—135
140. Цура лакат дуга, три широка	135—136
141. Ташта жаба и зет жабче	126—137
142. Була и калуђер	137
143. Буле и калуђер	137—138
144. Овђен ми је круна пала	138—139
145. Бјелопољци	139
146. Несообразности	139—140

	стран.
147. То-же	140
148. Хајдучка пјесма	140—141
149. То-же	141
II. Пјесни потурченцевъ	
1. Ђевојка је облак фатала	141—142
2. Ђевојка кличе: аман—аман!	142
3. Мајка кара Алију	142—144
4. Синко Мујо	144—145
5. Шета момче и ђевојче	145—146
6. Порасла је вита јела	146
Пјесни незавонченныя	
1. Задунуше забазорски вјетрови	146—147
2. Сјеничко поле широко	147
3. Бугарка ђевојка	148
III. Пјесни при различныхъ играхъ, также шуточныя и дѣтскія	148—154
1. Спипирићи звече	148—149
2. Загорончице мојо	149
3. Скочи коло да скочимо	—
4. Ибришимски конци	150
5. Гуруи гуче	—
6. Паде лист с тополе	—
7. Колумбери сви ћепери	151
8. Ми смо млади радосни	151—152
9. Чим-чика чемерика	152
10. Ђинђери—калуђери	—
11. Труса—вера кобила	152—153
12. Кугле руме-думе	153
13. Мац—мацане, копрцане	—
14. Трумба-лумба накарале	153—154
15. Тпруки-чула	154
Приговоры	—
IV. Колыбельныя пѣсенки	155—159
1. Њина, њина малу дјецу	155
2. Њина—њина малог Милутина	—
3. Миле очи, сан од очи	155—156
4. Кокотиће шародапе	156
5. Њина мајка своју дјецу	—
6. Заспи, злато	156—157

СТРАН.

7. Иш, кокоте 157
8. Нина, нина, сан ти очи мами ..... —
9. Спавај, синко ..... —
10. Спавај, синко у шикајли беши ..... 157—158
11. Спавај синко 158
12. Кад се ова књига штије ..... 158—159
V. Религіозная пѣсенка 159
VI. Свадебныя пѣсни ..... 162—185
1. У оно сјеме јесење 160
2. У гору се сјекло ..... —
3. Расла ми трава ..... 160—161
5. Јарко сунце иза горе сјаше 161
6. Ајте с богом, кићени сватови ..... —
7. Ој јабуко заленико! 162
8. Сарај трава до рамена ..... 162—163
9. Ладна водо поносита 163
10. Ибар вода нема брода 164
11. Чобанине, кићена јабуко ..... —
12. Жут јаблане ..... 164—165
13. Благо тебе, црвен каранФиле 165
14. Ђевојчица гором греде ..... —
15. Ој Дунаве 166
16. Полем се вије ..... 166—167
17. О Ђевојко овчарице! 167
18. Заспала мома крај мора 168
19. Соко лети преко Сарајева ..... 168—169
20. Вила се лоза винова 169
21. Сенчице, лијена ђевојко ..... 169—170
22. Каранфиљче, цвјеће моје 170
23. Плаво момче ..... —
24. Дремала дрема ..... 170—171
25. Бисер Мара по језеру брала 171
26. Текла вода валовита ..... 171—172
27. Јечам жњела за гором ђевојка 172
28. Младо момче испод Сења прође ..... 172—173
29. Два пребјега гору пребјегоше 173
30. Нитко не зна пичијега хала ..... 173—174
31. Ој, голубе Витомире! 174
32. Једна мајка два весеља чини ..... 174—175

СТРАН.

33. Колика је гора божурова ..... 175—176
34. О Цетиње, водо подносита! 176
35. Излеће соко из горе ..... —
36. Кокот поје, зору зове 177
37. Добро дошли, господо сватови! ..... —
38. Трепетала трепетљика ..... —
39. Фесљићен ми се њиха ..... 177—178
40. Отворите нам на вајату врата 178
41. Полако-те, господа сватови! ..... —
42. Јарко сунце на истоку ..... 178—179
43. Извила се златна жица 179
44. Наша снаха честито ни дође ..... —
45. Чија је воно ђевојка 180
46. Што лијепо низ поље гледати ..... 180—181
47. Одвила се златна жица 181
48. Стари свате, камо ти фала ..... 181—182
49. Пијте вино, гости наши! 182
50. Посади се домаћине ..... —
51. Попова брада ..... —
52. Травничка ђевојка 183
53. То-же и молодому ..... 183—184
54. Соко ћера јаребицу 184
55. Купус козе изједоше ..... 184—185

VII. Лирическія пѣсни съ эпическимъ содержаніемъ ..... 185—198

1. Дука Манделина и Марко—Краљевић ..... 185—186
2. Нађоше се брат и сестра ..... 186—187
3. Суђен је! ..... 187—189
4. Вукић Бранковић и Султан ..... 189—191
5. Дамјанова љуба ..... 191—192
6. Алибег и ђевојка ..... 192—193
7. Малисор и пашиница ..... 193—195
8. Приморкиња и Алибег 195
9. Највјернији друг—љуба ..... 196—197
10. То-же—иначе ..... 197—198

Неоконченныя.

1. Поперске ђевојке и паша 198
2. Паша и три робиње ..... 198—199
3. Паде магла по Бојани ..... 199—202

СТРАН.

VIII. Пѣсни, поющіяся безъ гуслей (на предушке) ..... 202—211
1. Сину мућа из осојне банде..... 202—203
2. Груице Посестрима..... 203—206
3. Златна свирала..... 206—209
4. Марков лов..... 209—211
Б. Пѣсни эпическія..... **211**
I. Двѣ пѣсни мистическаго содержанія
1. Барјактар Ђуро оженио се с вилом..... 211—215
2. Луди Јован бачен у тамницу..... 215—218
II. Двѣ пѣсни о Георгіѣ Кастріотѣ Скандедбегѣ ..... 218—259
Предварительныя замѣчанія..... 218—222

Пѣсни:

1. Санак снила Косава краљица ..... 222—239
2. Одкако је свијет настануо..... 239—245
Выводы изъ сравненія съ Качичемъ Міошичемъ..... 245—259
III. Общесербскія пѣсни ..... 259—290
1. Старина Новак и бан Радивоје..... 259—262
2. Влашић Радуле ..... 262—266
3. Женидба Милована Краљева..... 266—273
4. Иво Сењанин и Травнички везир..... 273—281
5. Женидба паше Тиранина..... 281—290
IV. Пѣсни Васоевицкія..... 290—414
Введеніе
Вліяніе турокъ.—Различіе между васоевичами и другими черногорскими племенами, выражающееся въ ихъ историческомъ преданіи, въ политическихъ стремленіяхъ и содержаніи пѣсни. — Содержаніе васоевицкихъ пѣсенъ вообще и реальное объясненіе каждой пѣсни по отдѣльности. — Поддѣлка. — Способъ сообщенія и записыванія пѣсенъ. — Пѣсни новѣйшаго времени ..... 290—312

Пѣсни:

1. Погибија Арапина и Ракете Рајевића ..... 312—315
2. Ага од Медуна и Јован Вишњић ..... 315—320
3. Ударац на Васојевиће 1625 г..... 320—325
4. Вук Брајотић, његова жена, лијепа брђанка, и паша од Требиња..... 325—334
5. Четовање Марковић Милоша ..... 334—341

	стран.
6. Погибија Марковић Милоша	341—347
7. Милош Ђиновић и паша од Зворника	347—350
8. Погибија Лакушић Ивана	350—354
9. Стана заробљена у Мостару	354—356
10. Васојевићи ударају на Бихор и Шумадију заједно с кучким војводом Радоњом	356—359
11. Женидба Ђура Куштримовића	359—365
12. Ударац колашински на Васојевиће	365—369
13. Погибија Божа Вешова	369—374
14. Фазли Шарац арамбаша	374—376
15. Бој на Љубану	376—379
16. Похара Бијора	379—384
17. Бојеви у Полимљу	384—414
Први бој	385—401
Други бој	401—407
Објашњење	407—414
18. Илија Цмиљанић и Стојан Јанковић — котарски сердари	414—440
19. Двѣ пѣсни изъ войны Карагеоргія:	
I. Бој на Тополу	440—450
II. Бој на Ужицу и Сеницу и Нови—Пазар	450—457
Три пѣсни изъ напечатанныхъ прежде:	
1. Иво Подгорица и Мехмет—Арапин	457—463
2. Бег Љубовић и Лазар Пециреп	463—469
3. Бој руски и турски код Чесме	469—474
XX ГЛАВА.—Языкъ	474—687
I. Удареніе	476—488
II. Фонетика	488—505
III. Словообразованіе и флексія	505—529
1. Имя существительное	505—511
2. Мѣстоимѣніе	511—512
3. Числительныя	512—513
4. Прилагательное	513—515
5. Глаголъ	515—521
6. Нарѣчіе	521—524
7. Предлогъ	524
8. Союзъ	524—527
9. Междометіе	527—528

	стран.
10. Частицы въ концѣ слова	528—529
IV. Сочетаніе словъ	529—550
1. Согласованіе и управленіе словъ	529—533
2. Рѣчь украшенная	533—536
3. Спеціальныя выраженія	536—550
а. Относительно явленій природы и опредѣленія времени	536
б. Относительно ѣды и питья	536—537
в. Привѣтствія, увѣренія, просьбы и др., а также ругательства	537—539
г. Относительно войны	531—541
д. Кличка животныхъ и др.	541—543
е. Вообще слова и выраженія иносказательныя	543—549
ж. Скороговорки	549—550
4. Различіе говора по мѣстностямъ	550—553
5. Сходство съ русскимъ языкомъ въ различныхъ его говорахъ и заимствованія изъ чужихъ языковъ	553—572
Отдѣльныя статьи.	
А. Собственныя имена лицъ	572—587
1. Личныя имена	572—584
2. Имена по отчеству и прозвища	584—587
Б. Топографическая терминологія и собственныя имена отдѣльныхъ мѣстностей	587—636
1. Горы и суша вообще	589—612
2. Лѣсъ	612—616
3. Вода	616—618
4. Собственныя имена	618—636
В. Словарь	536—687

На самомъ концѣ мы помѣщаемъ списокъ опечатокъ и авторскихъ недосмотровъ, при чемъ считаемъ нужнымъ замѣтить, что знаки препинанія и надстрочные мы исправляемъ въ тѣхъ только случаяхъ, гдѣ отъ нихъ зависитъ смыслъ слова; но отмѣчаемъ также ороографическія и другія ошибки, которыя легко испра-

вить самому читателю, какъ: а ли, угору, о толен, даром доривати, Кастрите, Асанига, ја шу вм. али, у гору, отолен, даром даривати, Кастриоте, јашу или смѣшеніе русскаго правописанія съ сербскимъ: Сулейманъ (въ сербскомъ текстѣ), Куjунџије. Есть мѣсто, въ которыхъ, очевидно, есть какая-то неправильность, но мы недоумѣваемъ, какъ ихъ исправить и потому оставляемъ въ томъ видѣ, въ какомъ получили написанными, какъ: стран. 416, строка 7 св. *Нугла* (можетъ быть, *ну* глај вм. ну гледај); 442—15 сн.

Не гледасте бурунтије старе,
На раје ча од Цара Мурата.

Въ счетъ строкъ входятъ примѣчанія внизу и заглавія; но не входятъ цифры, если онѣ правильны.

XIX.

ПѢСНИ.

ВВЕДЕНІЕ.

1. Сущность и характеристика пѣсни вообще и сербской въ частности. — Различіе сербскихъ пѣсенъ по способу ихъ пѣнія. — Стихотворная форма. — Особенность пѣсенъ черногорцевъ — магометанъ и ихъ вліяніе на другія. — Принятое нами раздѣленіе пѣсенъ.

Пѣсня составляетъ, такъ сказать, вѣнецъ свободнаго творчества народа въ духовной его дѣятельности. Эта дѣятельность народа стоитъ внѣ всякихъ внѣшнихъ побудительныхъ причинъ, вполнѣ свободная, вытекаетъ прямо изъ души его, изъ его внутренняго побужденія излить свою душу въ словахъ и гармоническихъ звукахъ.

Чуждая всякихъ практическихъ цѣлей, пѣсня удовлетворяетъ нравственно-эстетическую потребность народа.

Поэтому пѣсня больше, чѣмъ всякая другая духовная дѣятельность народа, проникнута его субъективностью.

Составляетъ-ли предметъ пѣсни какой нибудь фактъ изъ исторической его жизни или изъ жизни семейной, или же явле-

ніе природы, самый фактъ или явленіе служатъ только матеріяломъ, изъ котораго пѣсня создаетъ нѣчто свое, субъективное, иногда довольно далекое отъ воспроизведенія дѣйствительности. Очень часто найдете въ пѣснѣ чудесное: тамъ, гдѣ пролита невинная кровь, возникаетъ церковь, а гдѣ пала кровь злодѣя или злодѣйки, тамъ растутъ «тернъ и крапива» и образуется озеро; ангелы воскрешаютъ брата, чтобы онъ навѣстилъ свою сестру; святые дѣлятъ между собою управленіе благами природы и вообще принимаютъ дѣятельное участіе въ жизни человѣчества, не говоря уже о *вилахъ*, безъ которыхъ не обходится сербская народная пѣсня. Предметы изъ внѣшней природы, какъ небесныя тѣла, растенья, даже камни въ пѣснѣ живутъ такою-же жизнію, какъ человѣкъ: солнце или звѣзды сватаютъ дѣвушекъ, трава отъ горя, постигающаго страну, сохнетъ; если совершается какое-либо беззаконіе, изъ тучи падаетъ кровавый дождь; птицы и разныя животныя говорятъ человѣческимъ языкомъ. Все это, конечно, аллегоріи, иносказанія и заимствованія изъ миѳологіи, служащія только формой для выраженія какой-либо идеи. Но и тамъ даже, гдѣ пѣсня очевидно хочетъ и старается быть реальной, это ей не удается: фантазія отрываетъ её отъ дѣйствительности и потому въ ней вы и въ этомъ случаѣ находите не дѣйствительность, а субъективное пониманіе и представленіе ея пѣвцомъ. Поэтому въ народной пѣснѣ вы имѣете дѣло не съ фактическимъ ея содержаніемъ, а съ субъективною стороною народа; находите въ ней не то, что есть или было, а то, что по понятію народа, должно-бы или могло быть.

Поэтому народная пѣсня прежде всего раскрываетъ передъ нами душу народа, его субъективный міръ, а затѣмъ вводитъ насъ въ его жизнь со всѣми внутренними отношеніями, какъ семейными и общественными, такъ и личными, въ которыхъ главную роль играютъ отношенія между собою половъ. Въ такомъ именно смыслѣ мы понимаемъ лирическую поэзію. Въ поэзіи эпической, хотя въ основѣ и находятся факты, какъ нѣчто реальное, дѣйствительное; но на изображеніи ихъ опять всецѣло лежитъ

печать субъективности; тѣмъ болѣе, что и самые факты часто берутся не изъ дѣйствительной жизни, а просто создаются свободною фантазіей. Та-же печать субъективности лежитъ и на историческихъ пѣсняхъ т. е. пѣсняхъ съ историческимъ содержаніемъ, при чемъ, если дѣло касается болѣе отдаленнаго времени, то смѣшиваются собственныя имена дѣйствующихъ лицъ и названія мѣстностей; а неговоримъ уже о хронологіи. Это—то-же, что преданіе, только воспроизведенное съ большею свободой и съ бóльшимъ участіемъ фантазіи. И чѣмъ отдаленнѣе самый фактъ, тѣмъ больше простора для свободной фантазіи. Вотъ почему и въ исторической пѣснѣ мы можемъ изучать не самый фактъ, а субъективное отношеніе къ нему воспѣвающаго его народа. Поэтому, обращаясь къ сербской поэзіи, мы встрѣчаемся съ личностями Вука Бранковича, Марка Кралевича, Вукашина и др. совсѣмъ не такими, какими ихъ изображаетъ исторія. Пѣсня о женитьбѣ краля Вукашина является чисто фантастическимъ произведеніемъ, въ основѣ котораго однако лежитъ какое-то преданіе.

Кромѣ того, переходя изъ устъ въ уста, изъ поколѣнья въ поколѣнье, пѣсня подвергается переработкѣ пѣвцовъ, которые придаютъ ей свой мѣстный колоритъ, а иногда ненамѣренно, по не достаточной освѣдомленности, или намѣренно, подъ вліяніемъ мѣстнаго патріотизма или какой-либо тенденціи, переносятъ событіе изъ одной мѣстности въ другую и измѣняютъ имена личностей.

Вообще принято раздѣленіе пѣсенъ по содержанію на эпическія и лирическія; у сербовъ-же онѣ различаются еще по способу ихъ воспроизведенія. Однѣ называются «пјесме јуначке, које се пјевају уз гусле»; и другія—«умиљате, које се пјевају из гласа». Въ первомъ случаѣ пѣсня поется только однимъ пѣвцомъ, очень громко, но речитативомъ т. е. читается на распѣвъ, безъ особеннаго мотива и непремѣнно подъ акомпаниментъ гуслей, при чемъ главное составляетъ отчетливость произношенія отдѣльныхъ словъ и содержаніе, иногда очень длинное. Во вто-

ромъ-же случаѣ пѣсня поется на извѣстный мотивъ съ темпомъ скорымъ или медленнымъ, въ тонѣ веселомъ или печальномъ, сообразно съ духомъ содержанія пѣсни. Слова, конечно, имѣютъ значеніе и въ этихъ пѣсняхъ; но не требуется такое отчетливое произношеніе ихъ. Эти пѣсни поются и въ одиночку; но большею частью нѣсколькими, безъ различія мужчинами и женщинами.

Есть еще пѣнье «на предушке» и «уз тепсію», объ которомъ мы уже говорили (т. II, ч. 1, стр. 767—768) и скажемъ еще послѣ.

Наконецъ особеннымъ способомъ пѣнья сопровождается пляска въ черногорскомъ *оро*.

Это происходитъ такъ: двое садятся прямо на землю, сложивши подъ себя ноги, одинъ противъ другого и начинаютъ пѣть поочередно. Берутъ какую-нибудь пѣсню изъ тѣхъ, что поются подъ гусли, и затягиваютъ сразу очень высокимъ тономъ и съ сильнымъ дрожаніемъ голоса: «О—о—о.... у здравье нашег господара, и у здравье његових синова» и т. д., за чѣмъ слѣдуютъ различныя пожеланія; а затѣмъ уже самая пѣсня: «Вино пију до два побратима»... Протягивается это долго и при концѣ дѣлается два спуска ниже и еще ниже и тоже съ протяжкой, которою этотъ способъ и отличается отъ пѣнья подъ гусли. Для усиленія голоса пѣвецъ пальцемъ затыкаетъ себѣ ухо, закрываетъ глаза и, наклонившись на ту-же сторону, тянетъ, какъ говорятъ черногорцы, «изо всего мозга». Одинъ кончаетъ, другой начинаетъ. Подъ такую простую, монотонную и нѣсколько дикую пѣсню происходитъ не менѣе простая и однообразная пляска, состоящая въ скаканьи въ кругу и вскидываніи рукъ кверху съ гиканьемъ и пистолетными выстрѣлами (т. II, ч. 1, стр. 757—760).

Похоронныя пѣсни (тужбалицы)—это собственно причитанья по умершихъ, исполняемыя исключительно женщинами и объ нихъ мы уже говорили въ этой-же части нашей книги (стр. 318—320).

Намъ остается еще сказать о стихотворной формѣ этихъ пѣсенъ. Черногорскія пѣсни въ этомъ отношеніи не представля-

ютъ ничего особеннаго отъ остальныхъ сербскихъ пѣсенъ. Въ такъ называемыхъ *юнацкихъ пѣсняхъ*—во всѣхъ—десятисложный стихъ (десетерац) съ цезурой послѣ четвертаго слога и съ удареніемъ или протяженіемъ въ концѣ стиха на предпослѣднемъ слогѣ.

Въ лирическихъ пѣсняхъ также немного разнообразія. Въ числѣ 146-ти общежитейскихъ пѣсенъ, собранныхъ нами и представляемыхъ въ настоящее время, 51 пѣсня составлена въ десятисложномъ стихѣ и 46 въ осьмисложномъ. Есть по 7 (8 пѣсенъ), по 6 (3 пѣсни) и по 5 (1 пѣсня); а есть въ одиннадцать и двѣнадцать слоговъ.

Приведемъ здѣсь образчики изъ тѣхъ только, которые встрѣчаются рѣже.

По семи: Минух моми мимо двор,
Мимо зелен пеливор;
Наздрјех њој се на прозор,
Кад ми мома сама спи.

По шести: Ђевојка јунаку
Прстен повраћала:
«Прими, момче, прстен,
Мој' те род не љуби».

По пяти: Прођох проз гору,
Не знам, проз коју;
Дођох на воду,
Не знам, на коју.

Въ 11 слоговъ: Ђевојка сам, на све ми се жалује,
Ђе ја не знам, ђе мој драги данује;
Ђе л' данујe, ђе ли другу ми лу'е.

Въ 12 слоговъ: Дивни-ли су, мајко, коњи Мујагини,
За град заведени, свилом попућени,
Срмом оседлани, златом зауздани.

Ихъ, впрочемъ, можно разбить и на шестисложные.

Есть сочетанія двухъ стиховъ различной мѣры.

8+3 (1): Фалила се жута дуња
На море:
Ја сам цвијет, на ови свјет
Најљепши. (11) *).

8+5 (6): Ђевојчице, неранџице,
Ружо румена!
Што ти са мном не говориш,
Вуста медена? (25).

8+6 (4): Ђевојчице, црнојчице,
Не стој спрема мене;
Ја потрошим моје благо,
Гледајући тебе (46).

6+9 (1): «Што то везеш, маро,
Што то везеш, о моја Маро?»
— Јаглук везем, Јово,
Јаглук везем, о мој Јоване. (68).

Разнообразится стихъ повтореніемъ одного или нѣсколькихъ словъ изъ него въ началѣ или въ концѣ; напр.

Ја пошетах, ја пошетах
Зеленијем лугом, зеленијем лугом;
Са ђевојком, са ђевојком,
Невјернијем другомъ, невјернијем другом.

или: Пошета —, пошетала Јагода на воду;
За Јаго —, за Јагодом Радоје на коњу;
За Радо —, за Радојем јагодина мајка (41).

Или-же прибавляются слова въ концѣ стиха въ видѣ припѣва; какъ:

*) Цифры, подъ которыми эти пѣсни находятся въ сборникѣ.

Осу се небо звјездама — звјездане дане, мој мио брале!
Осу се небо звјездама;
И равно поле овцама — звјездане дане, мој мио брале!
И равно поле овцама (31).

Висока је јела зелена — тамина јела
Висока врхом до неба — тамина јела (92).

У ђевојке црне очи — има, има!
Да ме оће погледати — шњима, шњима!
То би мени мило било — збиља — збиља! (72).

Прође ми момче кроз село — јање моје бјело
Натури фесић на чело — јање моје бјело. (44)

Иногда эти лишнія слова вставляются въ серединѣ стиха, напримѣръ:

О ђевојко — бриго материно — о ђевојко!
Злато моје — бриго материно — злато моје (121)!

Иногда они вставляются въ серединѣ и въ концѣ:

Засиндјела, миле мој, засиндјела, браца Јоца,
Зисиндјела у село ђевојка.
Седамдесет, миле мој, седамдесет, браца Јоца,
Седамдесет и седам година (132).

Или въ такой формѣ:

Синџирићи звече, хеј — вала звече!
Звече вала, звече биља, звече ја!
За кога ми звече? хеј — вала звече!
Звече вала, звече биља, звече ја (пѣсни при играхъ 1).

Иногда самый короткій текстъ, заключающій въ себѣ смыслъ, обставляется словами, не имѣющими никакого смысла; какъ:

Ђелди-белди — мому воде — Сава ђелди — мому воде;
Ђелди-белди — мома и се *) — Сава ђелди — мома и се,
Ђелди-белди — обзираше — Сава ђелди — обзираше. (143).

Такихъ пѣсенъ, впрочемъ, очень немного; а большею частью десяти — и осьми-сложныя, иногда въ перемѣшку со стихами другого размѣра. Вообще разнообразія со стороны формы очень мало. Также однообразны и мелодіи, а много пѣсенъ поется на одинъ и тотъ-же голосъ.

Въ мелодіяхъ этихъ трудно найти что-либо вполнѣ оригинальное, чисто черногорское; это мелодіи общесербскія, также какъ и самыя пѣсни, большая часть которыхъ поется и въ другихъ сербскихъ краяхъ, а многія усвоены отъ другихъ и даже напечатаны въ разныхъ изданіяхъ и въ пѣсенникахъ. Но онѣ такъ усвоились въ Черногоріи, что поются, какъ собственныя, хотя объ нѣкоторыхъ и говорятъ: то герцеговинская (Осу се небо звјездама), то шумадинская. (Киша пада, трава расте). Мы выдѣлили изъ общаго числа нѣсколько пѣсенъ черногорскихъ турокъ, хотя онѣ поются и не турками; но въ ихъ складѣ и духъ есть нѣчто, отличающее ихъ отъ другихъ черногорскихъ пѣсенъ.

Сами же турки поютъ больше всего пѣсни, поющіяся и христіанами. Я слышалъ у нихъ пѣсню сочиненную и напечатанную «Младо пастирче унило, а што си се тако снуждило» и др.

А пѣсню № 6 я слышалъ въ Васоевичахъ не отъ турокъ и не знаю даже, поютъ-ли её турки; но въ ней дѣйствуютъ личности съ турецкими именами — мать Айкуна и сынъ Мухамедъ (Мујо), что и заставило насъ отнести её къ турецкимъ пѣснямъ.

Все равно какъ въ Черногоріи очень распространена пѣсня:

Љепа ти је, љепа ти је у Алаге љуба,
Те љепоте, те љепоте у свој Босни нема и т. д.

и по содержанію она совершенно отвѣчаетъ турецкимъ нравамъ

*) и се — обзираше.

и обычаямъ. Мы её впрочемъ не помѣстили, потому что она находится во всѣхъ сербскихъ пѣсенникахъ.

Это, такъ называемыя, *севдалійскія* пѣсни, страстно любовныя, которыя проникли въ Черногорію и сдѣлались домашними, но тѣмъ не менѣе выдѣляются изъ другихъ.

По мѣстностямъ въ самой Черногоріи выдѣляются пѣсни подгорицкія и васоевицкія тѣмъ, что въ нихъ ярче выступаетъ плотское пониманіе любви и замѣтно нѣкоторая распущенность нравовъ со стороны женщины (см. №№ 71, 41, 40, 33, 72, 141, 142). Здѣсь мы усматриваемъ вліяніе турецкое, какъ и въ играхъ (см. т. II, ч. 1, стр. 756—757). Одна кучская пѣсня (№ 143) дѣлаетъ намекъ на злоупотребленіе деверя по отношенію къ невѣстѣ, на что собственно въ Черногоріи мы также не имѣемъ ни одного примѣра.

Въ нѣкоторыхъ нашихъ пѣсняхъ складъ стиха не соблюденъ и спутанъ (№№ 48, 86, 132, 127, 120, 144, 138 и др.), очевидно, при передачѣ и записываніи, и исправить ихъ можно, какъ то дѣлалъ Вукъ Караджичъ, но мы этого сдѣлать не рѣшились, не видя въ томъ надобности.

Число представляемыхъ нами пѣсенъ можно бы еще значительно увеличить; но для нашей цѣли представить только образцы этого количества достаточно. За немногими исключеніями всѣ эти пѣсни или вовсе не были нигдѣ напечатаны, или представляютъ варіанты. Трудно и услѣдить за всѣмъ, что было напечатано, такъ какъ множество пѣсенъ печаталось и печатается въ различныхъ періодическихъ изданіяхъ, пѣсенникахъ и календаряхъ; но нѣкоторыя пѣсни мы помѣстили въ своемъ сборникѣ, хотя и знаемъ, что онѣ были напечатаны; вслѣдствіе того, что онѣ поются слишкомъ часто и въ Черногоріи и тѣмъ опредѣляется народный вкусъ или выборъ; какъ: «Oj јабуко зеленико», «Осу се небо звјездама», «Пољем се вије», «Скочи коло», «Киша пада» и нѣкоторыя другія, впрочемъ весьма немногія.

Какъ ни мало однако предлагаемое нами собраніе, оно даетъ намъ возможность указать различные виды лирическихъ пѣсенъ

сообразно съ ихъ содержаніемъ и съ случаями, при которыхъ онѣ поются, и расположить ихъ въ извѣстной системѣ.

По этому мы различаемъ пѣсни: 1) Общежитейскія, неприурочиваемыя ни къ какому особому моменту народной жизни, семейной или общественной, и между ними даемъ особое мѣсто нѣсколькимъ пѣснямъ турецкимъ; 2) пѣсни, поющіяся при различныхъ играхъ, также шуточныя и дѣтскія; 3) колыбельныя; 4) отдѣльная пѣсенка, которую дѣти поютъ на Богоявленіе; 5) свадебныя и наконецъ 6) пѣсни съ эпическимъ содержаніемъ, которыя однако-же поются не «уз гусле», а «из гласа», какъ и другія лирическія пѣсни; есть между ними и мистическія.

Сюда-же мы относимъ и пѣсни, поющіяся «на предушке» и преимущественно женщинами. Мужчина поетъ такъ тогда только, когда у него нѣтъ подъ руками гуслей, когда напр. идетъ пѣшкомъ или ѣдетъ верхомъ, и поетъ такимъ образомъ обыкновенную *юнацкую* пѣсню.

Мы имѣемъ только одну такую пѣсню, которая прямо была намъ спѣта такимъ образомъ женщиной. По содержанію и по характеру она могла бы быть спѣта и съ гуслями; но женщина никогда не прикасается къ гуслямъ, поэтому она, обладая такою-же, какъ и мужчина способностью запоминать и воодушевляться тѣмъ-же, чѣмъ мужчина, прибѣгаетъ къ этому особенному способу пѣнья безъ гуслей. Мы позволили себѣ къ нашей одной такой пѣснѣ присоединить еще три изъ сборника Сима Милутиновича, записавшаго ихъ отъ женщинъ, которыя безъ сомнѣнія пѣли ихъ «на предушке»; кромѣ, можетъ быть, Яглики Мушкобаны, объ которой говорятъ, что она была совершенно какъ мужчина: помужски одѣвалась, носила оружіе и ходила въ четованье; а потому могла пѣть и съ гуслями.

Эти пѣсни составляютъ переходъ къ настоящимъ юнацкимъ.

Послѣ этого мы перейдемъ къ разсмотрѣнію по отдѣльности представляемыхъ нами пѣсенъ лирическихъ и эпическихъ.

2) Лирическія пѣсни. Различіе ихъ по содержанію: изъ области внѣсемейной, семейныя, любовныя и сатирическія. Выраженіе въ нихъ народнаго духа. Пѣсни при играхъ, дѣтскія, колыбельныя и свадебныя.— Лирическія пѣсни съ эпическимъ содержаніемъ.

По содержанію во всѣхъ лирическихъ пѣсняхъ главную роль играетъ любовь между двумя полами, и по непремѣнному участію въ нихъ женщины Вукъ Караджичъ назвалъ ихъ женскими. Мы назвали-бы ихъ житейскими въ томъ смыслѣ, что содержаніе имъ даетъ обыденная жизнь и главнымъ образомъ, конечно, отношенія мужчины и женщины; но есть и другіе мотивы.

Въ нашемъ собраніи съ такими другими мотивами являются слѣдующія: «Московска ружица» (1), «Деспотовић Ђуро» (5), «Три сунца» (2), «У Никшичу граду», которыя навѣяны явленіями изъ области гражданско-политической или историческимъ воспоминаніемъ. Въ другихъ поводомъ послужили наблюденія природы: «Која гора нема разговора» (4), «Ој тичице» (6); о послѣдней замѣчено, что она поется во время жатвы, когда именно наблюдается указываемое въ пѣснѣ явленіе. Иногда значеніе дѣйствительнаго факта или явленіе природы приписывается миѳу и изъ того создается картина, какъ: «Бјела вила град градила» (13); или-же берется фактъ изъ жизни, который, если не былъ дѣйствительнымъ, то очень близокъ къ дѣйствительности, напр. «Бога моли Загорка ђевојка» (8) или «За што се служи» (9). Иногда рѣшается какой-нибудь вопросъ, напр. что всего шире, быстрѣе, милѣе и слаже (10) или кто всѣхъ лучше (11); очень высоко ставится «момче нежењено» (12). Есть пѣсни аллегорическія, какъ: цвѣтокъ, всѣмъ предпочитающій дѣвушекъ (16), орлы и дѣвушки (17), больной соколъ (18); съ мистическимъ смысломъ «Сандино огледало» (22).

Больше всего пѣсенъ, выражающихъ отношенія между членами семьи, при чемъ меньше другихъ членовъ упоминается отецъ. Отдѣльно упоминаніе отца мы встрѣчаемъ только въ одной пѣснѣ, и

отчаяніемъ жалуется, что сердце у него растрескалось, какъ земля въ сухое лѣто (107); другой влюбился въ свою сосѣдку такъ, что, въ случаѣ неудачи, сойдетъ съ ума (48). Молодой парень угрожаетъ дѣвушкѣ, что, если она откажетъ ему въ любви, то онъ или умретъ, или впадетъ въ грѣхъ т. е. прибѣгнетъ къ насилію (51). А еще одинъ угрожаетъ цѣлому селу, что онъ взбѣсится и сожжетъ село, въ которомъ погибнутъ всѣ, кромѣ его и его любезной (52).

Любовь эта воспламеняется, конечно, красотою, которая и описывается въ нѣсколькихъ пѣсняхъ (62, 63, 64, 65, 66). Даже царевичъ, увидѣвши бѣдную дѣвушку, съ стройнымъ станомъ, съ бѣлымъ, румянымъ лицомъ и съ большими черными глазами, требуетъ отъ матери, чтобы она взяла её за него, и мать это исполнила (59).

Надобно замѣтить, что въ большей части пѣсенъ въ описаніе красоты входятъ станъ, глаза и волосы; въ одной пѣснѣ красавицѣ дѣлается такой комплиментъ:

Вруће сунце — њедра твоја,
Ладна вода — сузе твоје,
Ракли — сапун — очи (или рука) твоји (76 и 77 герцег.).

Но есть такія пѣсни, въ которыхъ дѣло доходитъ до ногъ (71 подгор.), грудей (72 вас.) и другихъ частей (75 подгор.).

Бываютъ встрѣчи молодыхъ людей случайныя (50, 80, 82) или по предварительному договору (49), а иногда мужчина употребляетъ и насиліе (83, 84).

Жалобы слышатся больше со стороны женщины на то, что любимый ею человѣкъ не отвѣчаетъ ей взаимностью (104, 106, 108, 112, 113) или онъ отъ нея очень далеко и не можетъ скоро вернуться (109, 110). Приходится иногда жаловаться и мужчинѣ (91, 93, 99, 100).

Естественный исходъ любовныхъ отношеній представляетъ бракъ; но тутъ, какъ мы видѣли, встрѣчаются иногда препятствія со стороны родныхъ той или другой стороны. Противъ

этихъ препятствій со стороны невѣстиной въ употребленіи бывало похищеніе ея; но бываетъ невозможно и это: «Да ме просиш,— не даду ме; да уграбиш, — *не смијеш* ме», потому что у невѣсты девять родныхъ братьевъ и двѣнадцать двоюродныхъ (197), и дѣло разстраивается. Бываютъ случаи, что сватаются два брата; тогда дѣвушка рѣшаетъ: «нећу ниједнога; што ћу чинит свађу међу браћу!» (98). Иногда просто любезный беретъ другую, и брошенная имъ съ самоотверженіемъ говоритъ своей матери: «Нека му ју, честита му била!» (95); а другая разражается проклятіемъ на женихова отца (94); а еще одна, умирая, завѣщаетъ своему жениху, чтобы онъ взялъ ея сестру (96).

Не любятъ дѣвушки выходить замужъ за «са́мца», за одинокаго человѣка, въ томъ смыслѣ, что у ея мужа нѣтъ родныхъ братьевъ, а ей деверей; потому что по черногорскому обычаю молодая не ходитъ ни въ гости, ни на игры съ мужемъ, а одна тоже не можетъ, слѣдовательно на играхъ безъ деверей ей не съ кѣмъ поплясать и повеселиться (101, 102). Иная выходу замужъ предпочитаетъ утопиться (117).

По выходѣ замужъ молодая ни объ чемъ такъ не думаетъ, какъ объ отправленіи «у походе» т. е. въ свой родной домъ, къ чему она готовится и приготовляетъ всѣмъ своимъ подарки, и нѣтъ для нея больше несчастія, какъ если кто-нибудь изъ ея родныхъ умретъ; а пѣсня, утрируя это, представляетъ, что померли всѣ отъ чумы или отъ горя (115, 116).

Супружества не всегда бываютъ счастливы. Такъ, одна бѣжала отъ бѣшенаго мужа (105), другую мужъ за что-то прибилъ и прогналъ къ ея роднымъ, не давши ей на дорогу ни подарка, ни проводника; а потомъ у него разболѣлась голова, и это отъ проклятій его супруги (89).

Бываютъ браки несоотвѣтственные по общественному положенію молодыхъ (125, 126); но еще невыносимѣе несоотвѣтствіе въ возрастѣ; поэтому всегда отдается предпочтеніе молодому передъ старымъ, котораго дѣвушки немилостиво гонятъ (127, 128, 129, 130, 131).

Разбирая жениховъ, дѣвушки (сельскія) не хотятъ выходить замужъ за горожанъ, потому что они моты и все, что зарабатываютъ, тратятъ на табакъ и кофе, а потомъ голодные сидятъ и смотрятъ на дѣвушекъ (122); а одна дѣвушка, перебравши жениховъ — писаря, торговца, сапожника, портного, во всѣхъ находитъ недостатки и предпочитаетъ всѣмъ имъ пьяницу (сароша): «онъ будетъ пить, а я ему наливать, любо дорого!» (123). Это конечно сатира.

Бракъ, хотя и составляетъ конечную цѣль, какъ для мужчины, такъ и для женщины; тѣмъ не менѣе для женщины съ бракомъ прекращается ея прежняя жизнь въ свое удовольствіе (121); а къ мужчинѣ также всѣ начинаютъ относиться хуже (119), да и самъ онъ хуже относится къ другимъ (118). Какъбы однако ни былъ бракъ счастливъ, воспоминанія періода любви до брака остаются лучшими воспоминаніями (120). Много зависитъ это, конечно, отъ того, какая жена, «љепа или грдна» (124).

Нѣсколько пѣсенъ посвящено сатирѣ на брачныя отношенія (133, 134, 135, 137, 138, 139) и на засидѣвшуюся до старости дѣву (132).

Рядомъ съ этимъ идетъ шутливая пѣсенка на лягушку тещу и лягушонка зятя (140) и двѣ пѣсни о монахахъ и булахъ т. е. женахъ турокъ (141, 142).

Исходя изъ того положенія, что въ лирическихъ пѣсняхъ народъ выливаетъ свою душу, высказываетъ свой характеръ и воззрѣнія на отношенія семейныя, между обоими полами и брачныя, мы можемъ сдѣлать выводъ изъ разсмотрѣнія перечисленныхъ пѣсенъ и на основаніи того составить заключеніе о характерѣ и воззрѣніяхъ черногорца, на сколько они проявляютъ себя въ этой области. Но сдѣлать общее подобнаго рода заключеніе мы не въ правѣ; потому что въ числѣ этихъ пѣсенъ есть много такихъ, которыя пришли со стороны или принадлежатъ исключительно одному какому-либо краю. Мы не могли этого указать при каж-

дой пѣснѣ, потому что также нераздѣльно представили ихъ намъ пѣвцы или пѣвицы, отъ которыхъ мы эти пѣсни записывали или которые доставляли ихъ намъ записанными.

Но различить ихъ всегда можно и, какъ мы уже замѣтили, различіе это отмѣчается самими черногорцами, хотя далеко не вездѣ. Это можно видѣть въ семейной жизни и особенно въ его отношеніяхъ къ женщинѣ: ему чуждо грубое, плотское воззрѣніе на женщину, проявляющееся въ пѣсняхъ васоевичей, подгоричанъ и частью герцеговинцевъ, въ большей или меньшей степени подчинившихся турецкому вліянію; онъ скроменъ и даже стыдливъ передъ женщиной, что однако не исключаетъ любви страстной, глубокой и самоотверженной. Эта характеристика можетъ служить указателемъ происхожденія пѣсни: если этихъ качествъ нѣтъ, то пѣсня не чисто черногорская.

Чтобы дать нѣкоторое понятіе о турецкомъ духѣ, мы привели нѣсколько пѣсенъ подгорицкихъ турокъ. Изъ двухъ гайдуцкихъ пѣсенъ одна (148) записана также отъ турка въ Подгорицѣ; но изображенное въ ней звѣрство представляетъ собою нѣчто необыкновенное и исключительное, чего, безъ сомнѣнія, на дѣлѣ не бывало; но въ духѣ турецкомъ непремѣнно утрировать дѣйствительность.

Что пѣсня не чисто черногорская, можно видѣть по содержанію ея и по обстановкѣ изображаемой въ ней жизни. Такъ, черногорецъ не можетъ говорить о султанскихъ фирманахъ, регулирующихъ его внутреннюю жизнь; нѣтъ у него при домѣ *азбашчи*, ни въ домѣ *тьепенка*; не носятъ черногорскія дѣвушки «фесић меджидију», «киту асизију» или «лале од бисера», не дѣлаютъ онѣ изъ своихъ волосъ «сулуфе»; не играетъ черногорецъ на тамбамбурицѣ и т. д. Пѣсни съ содержаніемъ подобнаго рода принадлежатъ герцеговинскимъ краямъ Черногоріи или Подгорицѣ, а отчасти Васоевичамъ, гдѣ отъ недавняго еще турецкаго господства сохранились воспоминанія о турецкой обстановкѣ жизни и даже самая эта обстановка, особенно женскіе костюмы. Но пѣсни эти распространяются по всей Черногоріи, представляя

собою нѣчто новое, и вносятъ въ черногорскую жизнь и поэзію нѣкоторое разнообразіе. Прельщаетъ въ нихъ черногорца также страстность, обыкновенно весьма сдержанно выражаемая въ чисто черногорской пѣснѣ.

Объ остальныхъ лирическихъ пѣсняхъ нечего говорить. Относительно колыбельныхъ пѣсенъ замѣтимъ, что онѣ обыкновенно сливаются съ пѣсенками, которыя поютъ дѣти, и въ нашемъ собраніи довольно нескладныя. Пѣсня-же изъ Морачи, доставленная намъ отцомъ Никифоромъ, представляетъ какую-то странную композицію, интересную однако указаніемъ на Россію.

Свадебными пѣснями дополняются статьи въ нашей книгѣ «Бракъ и супружескія отношенія» (т. II, ч. 1, стр. 236—262) и «Бракъ съ описаніемъ обрядовъ» (тамъ-же стр. 263—304).

Пѣсни съ эпическимъ и отчасти мистическимъ содержаніемъ составляютъ переходъ къ *юнацкимъ* пѣснямъ.

Не зная музыки, мы не можемъ дать болѣе точнаго, опредѣленнаго понятія о напѣвѣ и вообще о музыкальной сторонѣ пѣсни; но для этого существуетъ прекрасный сборникъ чеха Л. Кубы, который спеціально съ этою цѣлью пропутешествовалъ по всей Черногоріи и, собравъ до 70 пѣсенъ, напечаталъ ихъ съ нотами для голоса и для акомпанимента на фортепіяно. Въ общемъ мелодіи схвачены имъ правильно (не зная нотъ, мы просили намъ пѣть и играть другихъ); но нѣкоторыя, слишкомъ оригинальныя, не совсѣмъ удались, и самъ онъ говоритъ что нѣкоторыя особенности можно-бы было уловить только съ помощью фонографа *). Подъ общимъ заглавіемъ «Slovanstvo ve svých zpěvech» книга VIII его сборника заключаетъ въ себѣ пѣсни «Černohorské» sešiti 1—4; Praha 1890; больш. 8⁰, 124.

Издалъ онъ и свое путешествіе по Черногоріи, въ которомъ также приведено 49 пѣсенъ съ нотами: «Na Černé Hoře» въ Прагѣ, 1892 г. больш. 8⁰, 455.

*) Кромѣ пѣсенъ, ему удалось положить на ноты четыре мелодіи, которыя въ Васоевичахъ играютъ на свирѣли пастухи, различныя для козъ, овецъ, крупнаго рогатаго скота и для людей (?) (№№ 64—67). Очень интересно такое раздѣленіе, объ которомъ мы не знали.

3) Эпическія пѣсни. Извѣстные сборники эпическихъ пѣсенъ.— Отъ кого и въ какой мѣстности пѣсни нами записаны. — Поэтическое творчество въ Черногоріи въ сравненіи съ другими сербскими землями. — Реальное объясненіе пѣсенъ. — Удаленіе ихъ отъ дѣйствительности и преобладаніе субъективнаго воззрѣнія. — Удаленіе позднѣйшей пѣсни отъ первоначальнаго оригинала и сохраненіе нѣкоторыхъ чертъ изъ отдаленной древности. — Различіе пѣсенъ по внутреннему ихъ достоинству. — Преобладаніе фантазіи надъ дѣйствительностью. — Образчикъ пѣсни въ зачаточномъ состояніи. — Сравненіе пѣсенъ по тремъ сборникамъ. — Общее заключеніе о характерѣ черногорскихъ пѣсенъ. — Поэтическое творчество въ Черногоріи въ новѣйшее время.

Эпическая поэзія сербовъ давно уже обратила на себя всеобщее вниманіе и заняла видное мѣсто въ народной литературѣ не только сербской но и въ иностранной. Какъ только появлялись изданія сербскихъ пѣсенъ, тотчасъ слѣдовали и ихъ переводы, при томъ первыя выходили по внушенію иностранныхъ поэтовъ и ученыхъ, какъ Гёте, Гердеръ, Гриммъ, Фатеръ, Боппъ, Гумбольдтъ, которые выражали этимъ пѣснямъ удивленіе и тѣмъ поощряли ихъ собирателей сербовъ.

Благодаря такому обстоятельству, мы рано имѣемъ сборники сербскихъ пѣсенъ, въ которыхъ значительное мѣсто занимаютъ черногорскія [т. е. относящіяся по содержанію спеціально къ Черногоріи. Эти сборники: Сима Милутиновича — (подъ псевдонимомъ Чубра Чойковича) «Пѣванія Црногорска и Херцеговачка», изданныя въ Лейпцигѣ въ 1837 г.; «Српско Огледало», первое изданіе, сдѣланное въ Бѣлградѣ въ 1845 г. и второе въ 1895 г. на Цетиньѣ, и извѣстное собраніе серб. пѣсенъ Вука—Караджича, изданіе разныхъ годовъ, а послѣднее 1892—96 г.г.

Въ первомъ изданіи изъ 175 пѣсенъ 65 относятся къ Черногоріи; во второмъ 52 и въ третьемъ 61. При этомъ пѣсенъ, не имѣю-

щихся въ Срп. Огл., у Сима М. 47 и у Вука 29, слѣдовательно всего 76, прибавивъ которыя къ имѣющимся въ Срп. Огл., получимъ общее число черногорскихъ пѣсенъ 128. Мы не сдѣлали подобнаго-же сопоставленія между Симомъ и Вукомъ; но во всякомъ случаѣ черногорскихъ пѣсенъ набирается болѣе ста, не считая тѣхъ, которыя только записаны въ Черногоріи, а по содержанію относятся къ другимъ сербскимъ землямъ.

Но, имѣя въ виду вообще творчество черногорскаго народа въ области поэзіи, мы должны замѣтить, что множество общесербскихъ пѣсенъ записано собирателями также отъ черногорскихъ пѣвцовъ.

Симо М. двѣ пѣсни записалъ отъ своихъ дѣда и отца; затѣмъ: Гашо, слѣпецъ изъ Рисна далъ 5 пѣсенъ; окраины, какъ Баняны, Гацко и Никшичъ съ окрестностью дали 18 и двѣ неизвѣстно откуда; всего—25 пѣсенъ; слѣдовательно черногорскіе пѣвцы дали 150; а пѣвцовъ было 58. Больше всего пѣвцовъ было изъ Бѣлопавличей (21), затѣмъ изъ Морачи и Ровцевъ (17); нѣтъ ни одного изъ Рѣцкой и Цермницкой нахій, только два изъ Добрскаго села и изъ Кучъ; но это могло произойти случайно. Замѣчательно, что въ числѣ пѣвцовъ есть и дѣти: Брацанъ Перчевичъ, «мали козарчич, мој љубавни пјевач», какъ называетъ его Симо, далъ ему 6 пѣсенъ и столько-же «ђак» Вулина Поповичъ, оба изъ Бѣлопавличей; а изъ Морачи «овчар» Драгое Дрекаловичъ изъ Пилопатей и двѣнадцатилѣтній Стоянчичъ Живковъ изъ с. Ясенова дали по одной пѣснѣ, и по одной-же пѣснѣ дали три женщины: двѣ дѣвушки Гола и Госпава и Яглика Мушкобана.

Вукъ упоминаетъ пятерыхъ пѣвцовъ изъ Черногоріи: Рашка и Милутина изъ Колашина, слѣдовательно морачанъ, и еще троихъ черногорцевъ Дьюра Милутиновича, Филиппа Бошковича и Миливоя Мушикина.

Что касается содержанія этихъ пѣсенъ, упоминаемыхъ въ нихъ личностей и мѣстностей; то онѣ охватываютъ въ этомъ отношеніи не только всю старую Черногорію, но и края герцего-

винскіе, присоединенные къ ней въ послѣднее время, какъ Пива, Рудины, Никшичъ, Баняны, не говоримъ уже о также не особенно равно сплотившихся съ Черногоріей Граховѣ, Пиперахъ, Кучахъ и Дробнякахъ. Нѣтъ пѣсенъ, спеціально относящихся къ Цермницѣ (у Сима М. одна № 25); онѣ начинаются только съ тридцатыхъ годовъ XIX ст.; то-же должно сказать и относительно Кучъ. Но историческія судьбы этихъ мѣстностей давно уже входятъ въ исторію Черногоріи, играютъ въ ней извѣстную роль и эти племена упоминаются вмѣстѣ съ другими, и потому много новаго имѣющаго значенія въ ихъ пѣсняхъ мы не найдемъ. Въ повременныхъ сербскихъ изданіяхъ отъ времени до времени появляются новыя пѣсни; доставлялись онѣ и намъ; но ими увеличивается матеріялъ только количественно, не прибавляя ничего такового, что повело-бы къ новымъ выводамъ относительно черногорскаго эпоса и уясненія касающихся его вопросовъ, что составляетъ нашу главную задачу, и не представляя въ то-же время поэтическихъ достоинствъ. Таковымъ мы предпочли пѣсни, взятыя не изъ черногорской жизни, какъ о Георгіѣ Скандербегѣ, о котарскихъ сердаряхъ и другія, изъ которыхъ мы видимъ, что черногорецъ воодушевлялся подвигами своихъ братьевъ сербовъ, не ограничиваясь тѣсными предѣлами своего отечества, и это одушевленіе было также горячо и сознательно, какъ и по отношенію къ его родному краю. Эти общесербскія пѣсни поются черногорцемъ больше даже, чѣмъ его собственныя, мѣстныя. Но есть край, который болѣе шестидесяти лѣтъ уже дѣйствуетъ и живетъ заодно съ Черногоріей и объ которомъ во всѣхъ упомянутыхъ сборникахъ не только нѣтъ ни одной пѣсни, но не упоминается даже его имя. Это — Васоевичи. Причина такого явленія заключается въ томъ, что жизнь этого племени шла совершенно въ другомъ направленіи. Въ то время какъ вся Черногорія имѣла дѣла съ Герцеговиной и съ турками Скадрскаго округа и южнаго Приморья; Васоевичи имѣли передъ собою Старую Сербію и черезъ нее, такъ называемую, Шумадію. Пѣсни васоевичей прежде всего оригинальны и новы по содержанію; а

затѣмъ не лишены нѣкоторой своеобразности по духу и складу. Поэтому мы обратили особенное вниманіе на нихъ и ими пополняемъ существовавшій доселѣ пробѣлъ въ пѣсенномъ матеріалѣ Черногоріи. Къ этимъ пѣснямъ мы сочли необходимымъ дать объясненія, безъ которыхъ большинству читателей онѣ будутъ непонятны, вслѣдствіе того что и самое племя васоевичей было мало извѣстно.

Указавъ такимъ образомъ, какимъ пѣсеннымъ матеріаломъ обладаетъ черногорскій народъ, обратимся къ разсмотрѣнію его творчества въ этой области, при чемъ постараемся дать свои объясненія на тѣ постулаты, которые въ этомъ отношеніи уже сдѣланы ученою литературой.

Постулаты эти мы находимъ у Асмуса Сёрензена (Asmus Soerensen), посвятившаго цѣлый рядъ статей исторіи развитія сербскаго эпоса *).

Между прочимъ, не видя появленія новыхъ сборниковъ черногорскихъ пѣсенъ послѣ трехъ указанныхъ выше, ученый этотъ задается вопросомъ: «Не вымеръ-ли этотъ родъ народной поэзіи въ Черногоріи?» (B. XIX, S. 92), и потомъ обращается къ намъ: «Можетъ быть, Ровинскій представитъ намъ образчики черногорскихъ героическихъ пѣсенъ настоящаго времени во 2-мъ т. своего сочиненія» (тамъ-же).

Образчики есть готовые и безъ нашего сочиненія, какъ «Јуначки споменик», появившійся въ 1864 г. и воспѣвающій военные подвиги черногорцевъ отъ 1852 до 1862 г.; а относительно послѣдней черногорской турецкой войны есть даже не одинъ сборникъ. Правда, въ обоихъ этихъ случаяхъ фигурируютъ уже имена поэтовъ: воев. Мирка Петровича, бѣлопавлича Максима Шобаича и др. Но первый былъ совершенно безгра-

---

*) Beitrag zur Geschichte der Entwickelung der serbischen Heldendichtung (Archiv für Slav. Phil. B. XVI. 66—118; XVII, 198—253; XIX, 89—132. XX, 78—114.

мотный, а второй — самоукъ; поэтому оба они вполнѣ народные поэты.

Есть пѣсни новѣйшія и безъименныя, ненапечатанныя и переходящія только изъ устъ въ уста, которыя, однако, совершенно одинаковы съ упомянутыми выше. Этимъ мы даемъ утвердительный отвѣтъ на вопросъ г. Сёренсена; но за тѣмъ слѣдуетъ вопросъ о внутреннихъ качествахъ этихъ пѣсенъ.

Прежде, чѣмъ отвѣтить на этотъ вопросъ, относящійся только къ извѣстному, послѣднему періоду въ жизни черногорскаго народа, постараемся уяснить себѣ, какимъ образомъ вообще проявлялось творчество черногорца въ области эпической поэзіи, сопоставивъ его съ такою-же дѣятельностью, проявлявшеюся и въ другихъ сербскихъ краяхъ.

Ф. Миклосичъ въ соч. «объ эпической поэзіи сербовъ» *) говоритъ, что больше всего эпосъ распространенъ въ Босніи, Герцеговинѣ, Черногоріи и горныхъ округахъ Сербіи (нынѣшняго королевства); что тамъ очень мало людей, которые не умѣли-бы играть на гусляхъ; умѣютъ даже жены и дѣвушки. На Дунаѣ и Савѣ уже рѣже можно услышать гусли. Въ Сремѣ, Бачкой и Банатѣ гусли находятся только у слѣпцовъ, которые съ ихъ помощью выпрашиваютъ себѣ милостыню, и потому онѣ называются *слепачке гусле*. Но съ удаленіемъ отъ Срема въ Славонію, ближе къ Хорватіи и Далмаціи снова усиливается эпическая поэзія, хотя у Хорватовъ она далеко не процвѣтаетъ такъ, какъ у сербовъ» (стр. 88—89).

Присоединимъ къ этому и наши личныя наблюденія. Во время пребыванія нашего въ Сербіи въ 1868—69 г.г. мы имѣли случай замѣтить, какъ тамъ мало были извѣстны гусли. Въ Бѣлградѣ, чтобы послушать пѣнье *«уз гусле»*, пользовались какимъ-нибудь случайно попавшимъ туда герцеговинцемъ или черногорцемъ. Интеллигенція, проникнутая патріотическими чувствами,

*) Ф. Миклошић — «Епско песништво у Срба» — переводъ съ нѣм. Стефана Поповича (Србск. летоп. 1863; кн. 108).

старалась ихъ пропагандировать, и въ средѣ ея умѣли кое-какъ играть очень немногіе. Такимъ былъ капитанъ Георгій Влайковичъ, пріобрѣвшій однако это искусство въ время его военной службы въ Россіи; немного игралъ Живоинъ Жуйовичъ, тоже учившійся въ Россіи, въ Кіевѣ; учились и другіе. Когда-же мнѣ привелось путешествовать по внутренности Сербіи, то въ сельскихъ домахъ я нигдѣ не видалъ гуслей; только въ городкѣ Лозницѣ умѣлъ играть и хорошо старый попъ Игнатъ, который самъ и дѣлалъ гусли и надѣлялъ ими своихъ пріятелей въ Бѣлградѣ. Въ Чачкѣ при мнѣ всѣ увлекались пѣньемъ какого-то серба изъ Новобазарскаго санджака (чуть-ли не васоевичъ); въ Ужицахъ я также слышалъ гусли на базарѣ и въ кофейнѣ; но не знаю, были то мѣстные пѣвцы или изъ другихъ мѣстъ.

Въ Черногоріи-же, можно сказать положительно, нѣтъ ни одного сельскаго дома безъ гуслей и нѣтъ черногорца, который, хоть плохо, не умѣлъ-бы пѣть «уз гусле». Въ Черногоріи каждый мальчикъ, начиная хватать отцовское оружіе, въ то-же время хватается и за гусли; а съ гуслями, конечно, живетъ и эпическая пѣсня. То-же самое можно сказать и о Герцеговинѣ, по крайней мѣрѣ, о предѣлахъ, смежныхъ съ Черногоріей, какъ Гацко, Невесинье, Требинье. Въ Босніи мы встрѣчали ихъ мало и то больше у магометанъ. Впрочемъ наши наблюденія относятся только къ сѣверной части ея, къ Посавинѣ и окрестностямъ Сараева. Приводилось намъ слышать гусли въ Дубровникѣ и въ Далмаціи (близъ Шибеника). Послѣ вопроса о распространенности эпической пѣсни, является вопросъ объ томъ, гдѣ она возникаетъ и создается.

Миклосичъ говоритъ, что пѣсня возникаетъ тамъ, гдѣ происходило воспѣваемое въ ней событіе. Такъ должно быть и въ большинствѣ случаевъ, по всей вѣроятности, и бываетъ; но не всегда.

Такимъ исключеніемъ въ этомъ отношеніи является Сербія.

Со времени паденія Сербскаго Царства, а за тѣмъ Босніи и Герцеговины, она является главнымъ театромъ крупныхъ исто-

рическихъ событій, сопровождавшихся громкими военными дѣлами и имѣвшихъ своихъ героевъ; но въ пѣснѣ они мало отразились. Это можно объяснить тѣмъ, что народъ къ нимъ относился безучастно, такъ какъ война происходила между Турціей и Венгріей, а послѣ Австріей, которыя народу были чужды; да и велась она не въ интересахъ народа, положеніе котораго отъ того еще ухудшалась. Народу нуженъ былъ покой, онъ тяготился вѣчнымъ военнымъ положеніемъ. Иногда сербскій народъ предпочиталъ турокъ венграмъ хотя между послѣдними главную силу составляли сербы, какъ воевода Павелъ Бакичъ, который на полѣ битвы и пораженія турокъ игралъ въ коло, а на ихъ трупахъ устраивалъ вечернюю трапезу. Не вызвала поэтическаго воодушевленія въ тамошнемъ сербскомъ населеніи и война за освобожденіе, предпринятая самимъ народомъ съ народнымъ-же вождемъ Георгіемъ Чернымъ Петровичемъ; событіями этими воодушевляется и создаетъ пѣсни не тамошній житель, а сербъ изъ Зворника въ Босніи Филиппъ Вишничъ.

Совсѣмъ другое мы видимъ въ Черногоріи: она изо дня въ день ведетъ войну съ врагами своего народа и мѣстные пѣвцы, сыны Черногоріи, воспѣваютъ подвиги своихъ героевъ, отчасти создаютъ ихъ, окружая память ихъ ореоломъ славы и воплощая въ нихъ свои идеалы. Двѣ самыя лучшія и самыя большія пѣсни—«Женитьба Максима Черноевича» и «Бановичъ Страхиня» записаны Вукомъ Караджичемъ отъ морачанина Миліи изъ Колашина. Не говоримъ уже о цѣломъ циклѣ пѣсенъ пастушескаго эпоса XVIII в., создавшагося на мѣстѣ. Творчество черногорцевъ никогда не переставало; оно продолжается и нынѣ, и ни одно болѣе или менѣе крупное событіе не оставляется безъ пѣсни.

Является новый вопросъ: кто-же были эти пѣвцы?

Миклосичъ вѣрно замѣчаетъ, что у сербовъ «сочиненіе пѣсенъ (пјевање) не составляетъ особеннаго дара, присущаго только нѣкоторымъ, призваннымъ къ тому личностямъ; у нихъ это божій даръ, который присущъ каждому» (стр. 90—91). Это мы видимъ въ Черногоріи, гдѣ всѣ поютъ, мало кто не составляетъ

пѣсенъ, особенно въ позднѣйшее, новѣйшее время, когда для этого у черногорца больше возможности предаваться своему влеченію, и когда тому помогаетъ грамотность, которая однако накладываетъ на народную пѣсню свою печать, сообщаетъ ей особенный характеръ, объ чемъ мы еще будемъ говорить. Но здѣсь мы подтверждаемъ только тотъ фактъ, что эпическая пѣсня издавна укоренилась въ черногорскомъ народѣ и продолжаетъ жить въ немъ до нынѣ, составляя, такъ сказать, естественный продуктъ его высшей, духовной жизни.

Перейдемъ теперь къ самой пѣснѣ, къ ея содержанію и созданію изъ него одно цѣльнаго поэтическаго произведенія.

Здѣсь опять мы не можемъ миновать труда г. Сёренсена, который подвергаетъ сербскую пѣсню такому всестороннему разбору, какого до него мы не встрѣчали.

Держась того взгляда, что эпическая народная пѣсня воспроизводитъ фактъ, дѣйствительно совершившійся, онъ прежде всего старается опредѣлить мѣстность и личности, къ которымъ пріурочивается воспѣваемое событіе. При этомъ онъ хотѣлъ-бы всѣ упоминаемыя мѣстности найти на существующихъ картахъ Черногоріи и, само собою разумѣется, не находитъ ихъ. И странно искать какія-нибудь ничтожныя мѣстности, урочища на картѣ въ такомъ маломъ масштабѣ (1:294.000), какъ приложенная къ нашему сочиненію о Черногоріи, сдѣланная въ топографическомъ отдѣлѣ нашего главнаго штаба; ихъ не найдемъ даже на картѣ австрійскаго генеральнаго штаба, которая сдѣлана въ масштабѣ почти въ три съ половиною раза бо́льшемъ (1:75.000).

Такія, слишкомъ мелкія мѣстности не могутъ быть нанесены на общую карту страны; но онѣ могли-бы быть объяснены въ особыхъ примѣчаніяхъ въ изданіи пѣсенъ и то не иначе, какъ при помощи мѣстныхъ жителей.

Важнѣе, по нашему мнѣнію, точно опредѣлить личности упоминаемыя въ пѣснѣ. Что касается черногорскихъ мѣстностей, то онѣ не представляютъ намъ большихъ затрудненій, потому что у насъ была возможность провѣрять, такъ какъ онѣ и понынѣ

остаются однѣ и тѣ-же. Совсѣмъ другое съ именами личностей, давно уже умершихъ, память объ которыхъ сохранилась только у ихъ ближайшихъ родственниковъ; а часто перепутываетъ имена самая пѣсня. Въ этомъ случаѣ еще труднѣе обойтись безъ содѣйствія мѣстныхъ силъ.

Имѣя это въ виду, мы на первый разъ сдѣлали выборку всѣхъ личныхъ именъ, упоминаемыхъ въ «Сербскомъ Огледалѣ», распредѣливъ ихъ по племенамъ и нахіямъ и указавъ пѣсню и стихъ, въ которыхъ они упоминаются, и напечатали въ выходящемъ на Цетиньѣ журналѣ «Луча» 1895 г. *).

Мы надѣялись, что черногорцы, вообще любящіе говорить и писать о своихъ предкахъ, не преминутъ и въ этомъ случаѣ отозваться; но, кромѣ двухъ-трехъ устныхъ замѣчаній, мы не нашли отзыва ни въ комъ, и наше предпріятіе осталось втунѣ.

И такъ, намъ приводится разбираться въ этомъ вопросѣ самимъ, съ помощью собственныхъ средствъ, что чрезвычайно трудно, а между тѣмъ необходимо для уясненія содержанія пѣсни.

Какъ трудно реальное объясненіе пѣсни для человѣка, чужого той мѣстности, которая въ ней описывается, можно судить по тѣмъ неодумѣніямъ, въ которыя при подобныхъ случаяхъ часто впадаетъ г. Сёренсенъ. Возьмемъ для примѣра пѣсню о нападеніи турокъ на Чурилацъ въ Бѣлопавличахъ (1792 г.), которую г. Сёренсенъ разсматриваетъ по двумъ экземплярамъ— у С. Милутиновича (№ 163) и въ «Сербскомъ Огледалѣ» (№ 28). Онъ затрудняется рѣшить, какое соотношеніе между этими двумя записями: происходитъ-ли различіе между ними только въ изложеніи (litterarische) или и по содержанію (stoffliche); но преимущество отдаетъ онъ второму (B. XX, стр. 85), и совершенно справедливо, потому что въ первомъ есть темныя мѣста и несообразности (стр. 86). Онъ находитъ однако разницу и тамъ, гдѣ ея

*) «Луча» 1895, св. IX, X и XI. Всего мы приводимъ 136 фамилій черногорцевъ, 11 черногорцевъ-же ренегатовъ и 80 турокъ.

нѣтъ. Такъ, онъ говоритъ, что у С. Милутиновича въ турецкомъ войскѣ упоминаются два албанца, тогда какъ въ «Оглед.» объ албанцахъ не говорится ни слова. Въ немъ мы читаемъ слѣдующее:

Па је везир војску окупио,
Покупио дванаест хиљада;
Пред њоме су два вељa главара:
Ђона Марка и Хота Хасана.

Эти два главаря и были албанцы: объ одномъ прямо говорится, что онъ былъ *хотъ* (албанское племя близь Подгорицы), а на албанское происхожденіе другого указываетъ его албанское имя *Ђон* (Иванъ).

Тамъ-же его смущаетъ ровъ, который черногорцы выкопали поперекъ всей равнины между Зетой и впадающей въ неё рѣчушкой Сушицей: въ одномъ случаѣ онъ служитъ для защиты села Чурилца, въ другомъ—церкви св. Ѳеклы. Въ сущности это одно и то-же. Чурилацъ небольшое село на самой равнинѣ, а за нимъ въ разстояніи около трехъ верстъ упомянутая церковь на такъ называемой Тьеранича — главицѣ, гдѣ въ то время былъ главный базаръ въ племени Бѣлопавличей, а въ настоящее время городокъ Даниловградъ (названъ такъ въ честь князя Даніила), и церковь св. Ѳеклы была соборною для всѣхъ Бѣлопавличей; а поэтому она и составляла для турокъ главную цѣль. Село-же Чурилацъ само по себѣ не имѣло никакого значенія и состояло изъ домишекъ, сдѣланныхъ изъ плетня и обмазанныхъ глиной, а иногда и совсѣмъ безъ обмазки. Объ нихъ-то и говорится въ пѣснѣ «од љескова прућа» т. е. изъ прутьевъ мелкаго орѣшника; тогда какъ рядомъ въ Мартиничахъ (тоже Бѣлопавличи) «куле од камена». Сёренсену это кажется какою-то несообразностью. А дѣло объясняется очень просто.

Въ первомъ случаѣ мѣстность ровная и низкая, которая каждый годъ въ извѣстное время покрывается водой, и потому почва состоитъ изъ мягкаго наноса; иногда на далекое разстояніе нѣтъ

камня; а подвозить его издалека по мѣстности, изборожденной проточинами, превращающимися иногда сплошь въ болота, при недостаткѣ хорошихъ дорогъ, было невозможно. Мартиничи-же расположены въ мѣстности каменистой.

Такимъ образомъ всѣ недоумѣнія разрѣшаются знакомствомъ съ мѣстностью и другими мѣстными условіями, и разница двухъ пѣсенъ не существенная, а только въ отдѣльныхъ выраженіяхъ, въ языкѣ, иногда въ расположеніи и способѣ изложенія. И это неизбѣжно, потому что невозможно запомнить въ точности всѣ отдѣльныя слова и выраженія, и пѣвецъ удерживаетъ въ памяти только общій ходъ разсказа. Хорошій пѣвецъ всегда и самъ бываетъ поэтъ или, по крайней мѣрѣ, человѣкъ, одаренный поэтическимъ чутьемъ, и обращается съ пѣснею свободно, давая ей свою окраску, сообщая ей нѣчто своего, субъективнаго.

Конечно, отступленія отъ оригинала въ самомъ началѣ могутъ быть самыя незначительныя, только въ отдѣльныхъ выраженіяхъ, litterarische, какъ говоритъ Сёрензенъ, а не stoffliche. Но со временемъ удаленіе отъ первоначальнаго текста можетъ идти дальше. Одно пѣвецъ измѣняетъ или замѣняетъ своимъ, вслѣдствіе того что не припомнить точно оригинала; другое измѣняетъ намѣренно по своему вкусу; иногда дѣлаетъ вставки, считая, что ими пѣсня пополняется и больше уясняется. Случается, что соединяются въ одно двѣ различныя пѣсни или наоборотъ, изъ одной пѣсни дѣлаются двѣ.

Все это лучше можно видѣть на примѣрахъ.

Такъ въ «Сербскомъ Огледалѣ» есть двѣ пѣсни о нападеніи турокъ на село Трнины въ Малыхъ-Цуцахъ: одна изъ нихъ относится къ 1717 г. (№ IX), а другая къ 1722 (№ XI). Въ той и другой нападеніе дѣлается изъ Герцеговины: въ первой нападаетъ Синанъ-бегъ Ченгичъ изъ Гацка; а во второй бегъ Любовичъ изъ Невесинья вмѣстѣ съ родственникомъ его требинскимъ пашою Гусеиномъ. Въ обоихъ случаяхъ цѣль похода одинаковая: разорить кулу кнеза Рогана, который много бѣдъ нанесъ туркамъ, и взять въ плѣнъ его молодую жену, славившуюся не только

внѣшнею красотой, но и другими высокими достоинствами. Цуцамъ помогаютъ чевляне, и турки въ обоихъ случаяхъ терпятъ пораженіе, при чемъ побѣдители, приведя на Чево множество плѣнныхъ агъ и беговъ, рѣшаются отпустить ихъ за хорошій выкупъ. Но противъ этого возстали всѣ чевскія женщины и въ особенности

«Вјерна љуба кнеза Моисија,
Баш од Чева, мјеста крајичнога»;

и тогда каждый *поскъ* своего плѣнника. *)

Очевидно, что это относится къ одному и тому-же событію. И трудно допустить, чтобы турки, потерпѣвши пораженіе однажды, черезъ пять лѣтъ опять потерпѣли пораженіе на томъ-же мѣстѣ. Есть несоотвѣтствіе и въ хронологіи. Во второй пѣснѣ (1722 г.) Христина, жена кнеза Моисея, вспоминаетъ, что черногорцы потерпѣли пораженіе отъ визиря Тюприлича *ономлани* (1720), а въ первой что она *лани* (1716) была въ плѣну у бега Любовича и оставалась у него цѣлый годъ. Здѣсь мы имѣемъ разницу на четыре года; а Тюприличъ разгромилъ Черногорію въ 1714 г.; слѣдовательно прибавляется разница еще третья.

И далѣе, при сверсткѣ погибшихъ черногорцевъ и турокъ зачисляются одинъ за другого однѣ и тѣ-же личности:

въ одной пѣснѣ. А диздара од Клобука Зука
За сокола Мандушића Вука.
а въ другой. Мурић Зука за Мандушић Вука.

Несообразности въ хронологіи бываютъ очень крупныя. Такъ, извѣстно, что Вукъ Митюновичъ погибъ со всѣми черногорскими главарями въ 1714 г.; а между тѣмъ онъ потомъ воскресаетъ, чтобы въ качествѣ арамбаши предводительствовать четой въ 1758 г. (№ XXIV, стихи 92 и далѣе). Въ тѣхъ-же двухъ пѣсняхъ (№№ IX и XI) въ числѣ прежде погибшихъ упо-

*) То-же самое и у Сима М. пѣсня № 12.

минаются Томановичъ (Вукъ) и онъ-же подъ именемъ Вукца арамбаши; а затѣмъ онъ опять появляется въ 1825 и 1835 г.г. (№№ XII и XIV).

Всѣ эти промахи и путаница вносятся, конечно, позднѣйшими пѣвцами, хотя въ основѣ и лежитъ первоначальная пѣсня.

Весьма поучительна въ этомъ отношеніи пѣсня «Женидба Максима Црнојевића», самая большая во всемъ собраніи пѣсенъ Вука Караджича (по изд. 1875 г. № 89; 1226 стиховъ) и одна изъ лучшихъ по своимъ поэтическимъ достоинствамъ. Она полна несообразностей.

Между прочимъ есть анахронизмы очень крупные. Такъ Иванбегъ, разсылая приглашенія въ сваты къ своему сыну въ различныя мѣста, шлетъ третье письмо

Ломну Кучу и Братоно жичу
На војводу Ликовић Илију.
А четврту књигу оправно,
Прати књигу у Дрекаловиће (стр. 299—309).

Что въ то время были Кучи и безъ Дрекаловичей, это фактъ историческій, хотя впослѣдствіи это стало забываться и подъ именемъ Кучъ разумѣютъ прежде всего Дрекаловичей. Но Дрекаловичей въ иванбегово время не существовало; потому что самъ родоначальникъ ихъ Дрекале могъ жить только во второй половинѣ XVI в. (см. т. II, ч. 1, стр. 80—81); а Ликовичъ Илія, собственно Иликовичъ, еще позднѣйшій потомокъ Дрекала, былъ никто другой, какъ воевода Илія Радонинъ, находившійся уже въ сношеніяхъ съ Россіей въ 1755 г. (тамъ-же стр. 82—83). Чтобы сдѣлать эту несообразную вставку пѣвецъ долженъ былъ жить въ такое время, когда сталъ забываться и Илія Радонинъ. Впрочемъ, если пѣвецъ былъ изъ края, болѣе удаленнаго отъ Кучъ, то ошибка могла произойти отъ его незнанія; подобно тому, какъ дрекалова правнука Ивана, господствовавшаго въ Зетѣ, называютъ Иванбегомъ и смѣшиваютъ съ Черноевичемъ. Поэтому временемъ такой вставки можно считать конецъ XVIII в.

Но рядомъ съ несообразностями, вошедшими въ пѣсню въ позднѣйшее время, въ ней есть мѣста, указывающія на ея древность.

Въ описаніи Жабляка представляется, что онъ стоитъ среди какой-то обширной равнины, «широко поље под Жабљаком» (стр. 368, 371, 374), которое идетъ непрерывно до Цетинья:

Од Жабљака до воде Цетиње
Све широко поље притискоше:
Коњ до коња, јунак до јунака,
Разапесе чадор до чадора,
Под чадоре красне поглавице (стр. 373—379).

Это все сваты, которые отправляются въ Венецію за невѣстой.

При томъ положеніи, въ какомъ находится Жаблякъ въ настоящее время, весь окруженный водой, въ видѣ небольшого острова, этого никто не могъ-бы сказать. Съ сороковыхъ годовъ текущаго столѣтія уничтожилось наконецъ отъ наводненій цѣлое село Салковина на описываемой равнинѣ подъ Жаблякомъ; а болѣе низкія части затоплены гораздо раньше. Въ иванбегово-же время было сухопутное сообщеніе не только вверхъ по берегу рѣки Черноевича, которая представляла просто горную рѣчушку, но и гораздо ниже, отъ Вранины къ Вирбазару, гдѣ черезъ рѣку былъ каменный мостъ, по временамъ видимый и нынѣ; тамъ пролегала сухопутная дорога, и Скадрское озеро начиналось гораздо дальше. Судя по описанію рыбной ловли у Марина Болицы (1614 г.), подъ Жаблякомъ были уже въ его время рыболовныя тони, глубокія мѣста (такъ называемыя *ока*), что уже въ то время исключаетъ возможность въ тѣхъ мѣстахъ сухопутнаго сообщенія. Еще важнѣе для насъ упоминаніе рѣки Цетиньи, о существованіи которой давно уже никто не помнитъ въ Черногоріи.

Не подозрѣвая существованія когда-либо такой рѣки, Вукъ

Караджичъ дѣлаетъ къ этому примѣчаніе: «У Жабляка — рѣка Морача, которая выше его раздѣляется и, окруживъ его, впадаетъ въ Скадрское озеро; рѣка-же Цетинья находится тамъ далеко въ Далмаціи (вытекаетъ близь городка Врлики и впадаетъ въ море у Омиша)» (стр. 537). А между тѣмъ въ пѣснѣ мы находимъ слѣдующее относящееся къ ней мѣсто. Иванбегъ пишетъ, чтобы сказали старцу Недѣльку, въ вѣденіи котораго находились пушки на Цетиньѣ:

«Нека топе пуни и препуни,
Нека прида праха и олова,
Нек подигне небу под облаке,
Нека пукну стари баљемези;
Хабер подај у сватове,
Нек се наша браћа ослободе,
Нек одмакну коње од обале,
Од студене од воде Цетиње;
Е се могу коњи покидати,
У Цетињу воду поскакати» (стр. 540 — 549).

Конечно, въ пѣснѣ есть преувеличеніе позднѣйшаго времени: рѣка Цетинья и въ то время не могла быть такой большою и опасною; но она была несомнѣнно. Теперь только мѣстами видится ея старое русло; а въ наше-же время въ верхней части нынѣшняго Цетинья на глубинѣ сажени находились слѣды стараго моста, и на чертежѣ стараго Цетинскаго монастыря, сохранившемся въ документахъ, опубликованныхъ въ Римѣ съ 1896 г. и относящихся къ концу XVII в., видно также, что тамъ была рѣка и надъ нею мостъ, на которомъ находилась одна изъ монастырскихъ построекъ.

Этого никакъ не могъ выдумать позднѣйшій составитель пѣсни, а удержалъ это мѣсто, унаслѣдовавъ старую пѣсню, современную описываемому въ ней событію. Нѣтъ сомнѣнія, что четыре столѣтія, въ продолженіи которыхъ пѣлась эта пѣсня, она подверг-

лась большимъ передѣлкамъ и разрослась, такъ какъ каждый пѣвецъ дѣлалъ добавленія по своему вкусу и разумѣнію; но въ основѣ ея лежитъ старая пѣсня, составленная, если не непосредственнымъ свидѣтелемъ событія, то подъ впечатлѣніемъ живыхъ разсказовъ объ немъ, и вылилась она тогда-же съ такими характерными подробностями, что позднѣйшіе пѣвцы не посмѣли ихъ коснуться *). Такъ же мы смотримъ и на пѣсню «Срп. Оглед», „Синови Иван-бегови“ (№ 1).

Первая сцена, какъ Иво Черноевичъ въ Которѣ попиваетъ вино съ молодыми черногорцами, какъ потомъ прилетаетъ соколъ и какъ его принимаетъ Иво на свою кабаницу, а послѣ ведетъ съ нимъ бесѣду о своемъ сынѣ Станишѣ, находившемся заложникомъ у турецкаго султана, и т. д. Вся эта сцена проникнута народнымъ духомъ, хотя не сказали бы очень стараго времени. Проклятіе Ива султану: «Москови ти царство разорише!» (стр. 85) ясно указываетъ на XVIII ст. Очевидно, что пѣсня эта дошла до насъ въ переработкѣ позднѣйшаго времени; но въ основѣ ея также чуется старая пѣсня, а не какая-нибудь позднѣйшая композиція. На это опять указываютъ подробности, которыхъ не придумать пѣвцу слишкомъ отдаленнаго отъ событія времени. Напр.

Глас допаде Црнојевић Ђуру
На Цетиње пред бијелом црквом,
(*Баш кад баба копаше Ивана*)
Да Станиша *иде од Стамбола.* (ст. 112—116).

Далѣе черногорцы отвѣчаютъ своему господарю Георгію Черноевичу на его вопросъ, что предпринять по отношенію къ Станку:

---

*) Серензена эта пѣсня приводитъ въ такое недоумѣніе, что онъ склоняется признать ее чьимъ-нибудь позднѣйшимъ самостоятельнымъ произведеніемъ (eine Schöpfung aus freier Hand), а не передачею старинной народной пѣсни (Arch. B. XVII, S. 234).

«Ко ђавола тражи и наша' га,
Ми смо војска тебе, господару!
Чувај нама образ и поштење,
Да те наше не разнесу стрјеле
И зелени не здробе палоши!» (ст. 148—151).

То было время, когда черногорцамъ плохо было извѣстно огнестрѣльное оружіе, когда они употребляли только стрѣлы, копья и мечи (палаши).

Въ томъ-же родѣ изъ позднѣйшей эпохи пѣсня «Српски бадњи вече» (№ III).

Всѣ эти пѣсни историческія, потому что въ основѣ каждой лежитъ фактъ, взятый изъ исторической жизни народа, но усвоенный и понимаемый народомъ иначе, чѣмъ онъ представляется въ исторіи; такъ какъ пѣсня—поэтическое произведеніе, а не пересказъ исторіи. Въ ней больше фантастическаго, и безъ того не было-бы и пѣсни; но, кромѣ положеннаго въ основу историческаго факта, въ подробностяхъ такая пѣсня сохраняетъ исторически вѣрныя черты того времени, которыя мы и находимъ въ разсмотрѣнныхъ нами пѣсняхъ.

Вукъ Караджичъ спеціально о черногорскихъ пѣсняхъ говоритъ, что въ нихъ больше истины, чѣмъ поэзіи, «что въ нихъ не столько проявляется свободное творчество фантазіи, сколько болѣе или менѣе вѣрная передача дѣйствительности».

Правда, есть такія, которыя скорѣе можно назвать реляціями въ пѣсенной формѣ. Таковы въ «Срп. Огл.» №№ XX, XXVI, XXVIII, XXXIV, XXXV, XXXVI и др. Особенно этимъ отличаются пѣсни, касающіяся племени пиперъ, при чемъ упоминается множество личныхъ именъ просто въ видѣ перечня всѣхъ участниковъ, какъ будто, стараясь никого не обидѣть. Это показываетъ, что нѣтъ выдающейся личности, героя; а поэзія не можетъ быть безъ героя.

И самые факты берутся слишкомъ обыкновенные, обыденные, при томъ дѣйствіе происходитъ массовое, не дающее мѣста для

эпизодовъ съ отдѣльными личностями. А личный элементъ играетъ главную роль въ поэзіи.

Поэтому лучшія пѣсни тѣ, въ которыхъ весь интересъ сосредоточенъ на одной или немногихъ личностяхъ, какъ: «Петар Бошковић (X), «Вук Томановић» (XVI), «Бојс Кучима или Рашовића кула» (XV), гдѣ главное вниманіе обращено на Дьюра Јововича; четыре пѣсни (XVI, XVII, XVIII и XXI), относящіяся къ Никцу изъ Ровинъ; «Јуначка смрт» (XXV), гдѣ тоже есть герой Николичъ Иванъ; «Кула Караджича» (XLIX) съ эпизодическимъ характеромъ; «Удар на Салковину» (LVIII), тоже съ отдѣльнымъ эпизодомъ. Пѣсня «Погибија Бећир-бега Бушатлије» (LVII), въ цѣломъ очень прозаичная, красится эпизодомъ съ молодымъ Новицей Радовичемъ (ст. 230—258).

Самыя слабыя пѣсни, относящіяся къ событіямъ очень крупнымъ и большого значенія, какъ: «Милорадовић» (IV), «Царев-лаз» (V), «Ћуприлић-везир» (VIII), «Шћепан Мали» (XXIV), «Погибија Махмут-паше на Крусе» (XXXII).

Первая изъ нихъ (IV) искусственная и не заключаетъ въ себѣ никакихъ элементовъ для пѣсни, представляя сухія разсужденія и разговоры; во второй (V) есть нѣкоторое одушевленіе и попытка ввести нѣчто особенное (похожденіе троихъ лазутчиковъ); а третья (VIII), по всѣмъ вѣроятіямъ, въ народѣ не существовала, потому что народъ не любитъ воспѣвать свои пораженія; а сочинена кѣмъ-то, человѣкомъ книжнымъ, въ позднѣйшее время; поэтому въ ней нѣтъ никакихъ подробностей, которыми должна краситься пѣсня. Приблизительно то-же можно сказать и о двухъ послѣднихъ пѣсняхъ, представляющихъ собою голыя реляціи о битвахъ.

Многія изъ этихъ пѣсенъ невысокаго поэтическаго достоинства; да и содержаніе такъ обычно, представляетъ битвы, которыя случаются чуть не каждый день и возникаютъ по поводамъ чисто практическаго значенія: отбить овецъ, прогнать со своихъ пастбищъ сосѣда или завладѣть его пастбищами, воротить свою добычу и отомстить за неё добычею-же, если можно, въ

большемъ размѣрѣ, чтобы потомъ похвалиться; иногда отомстить за своего человѣка и т. п. Это мелкія, обычныя экспедиціи, иногда оканчивавшіяся совершенно безъ кровопролитія; или-же убивали одного, двоихъ-троихъ, а въ пѣснѣ цифра эта увеличивалась до «двадес-тридес глава». Дѣло, конечно, и не въ числѣ убитыхъ; а въ томъ, что одинъ уступалъ, а другой на его счетъ распространялся.

Такіе случаи не могли вызвать воодушевленія; а воспроизвести ихъ было необходимо, потому что таковъ былъ обычай — пустить непремѣнно разсказъ, для большей его занимательности, въ видѣ пѣсни; благо, пѣть можетъ всякій и досуга у всякаго много.

Надобно замѣтить, что описаніе самаго боя бываетъ очень короткое, которое и нельзя назвать описаніемъ. Напр. въ пѣснѣ «Освета за невјеру турску» (L) въ числѣ 210 стиховъ битвѣ посвящено только 10; начинается «Ал'се бију из Сплужине Турци» (ст. 180) (когда и какъ это началось, объ томъ выше не говорилось), а оканчивается: «Побјегоше уз Рудине Турци» (ст. 189).

Курьозны бываютъ и поводы подобнаго рода военныхъ экспедицій.

Такъ, нѣкто Шабанъ Вуйошевъ, сидя дома на Езерахъ, подъ Дурмиторомъ и углубляясь мысленнымъ взоромъ за р. Тару, протекающую подъ нимъ мимо Езеръ, усматриваетъ тамъ село Грдіевичи, гдѣ около полутораста лѣтъ назадъ, Байо Пивлянинъ потерпѣлъ отъ турокъ такое пораженіе, что, потерявъ большую часть своей дружины, самъ долженъ былъ покинуть родной край и поселиться въ Боккѣ на берегу моря, гдѣ и теперь показываютъ остатки его *кулы*. Это напоминаетъ ему, что тогда пораженіе Бая не было отомщено, и потому онъ надумалъ отомстить туркамъ теперь, пользуясь тѣмъ обстоятельствомъ, что Тара тѣмъ лѣтомъ сильно обмелѣла и на ней всюду открылись броды. Пишетъ онъ по этому поводу одно письмо своему побратиму морачскому сердарю Міяту, приглашая его набрать, сколько возможно, больше войска и прійти къ нему на Езера, чтобы оттуда вмѣстѣ

ударить на упомянутое село; а другое попу Милутину Церовичу въ Дробнякахъ. Оба охотно соглашаются. Но прежде нужно *уходити* турокъ т. е. разузнать черезъ развѣдчиковъ, гдѣ и какъ они расположены, а главнымъ образомъ относительно турецкой стражи, постоянно находящейся въ *паланкахъ* (блокгаузахъ). Совершивъ всю подготовительную работу, они собираются ни много, ни мало—въ числѣ тысячи человѣкъ. И вотъ они передъ паланкой, въ которой сидитъ самый сильный булюкбаша Меховичъ Муйо. Все это передается въ разсказѣ, довольно живомъ и интересномъ, со множествомъ бытовыхъ чертъ, чему и посвящено 164 стиха. Затѣмъ идетъ оригинальная сцена между Міятомъ и Меховичемъ, котораго первый вызываетъ выйти на бой, на что тотъ и выскакиваетъ съ ружьемъ на готовѣ и нацѣлился на Міята.

Па окрену јунак но јунака:
Мијатова пушка уграбила (предупредила),
Те турчина добро погодила
Подъ ал-калпак (красный фесъ), у чело јуначко,
Све му чело пуче на четворо;
Паде Турчин на долину мртав.
Турчин паде, а Мијат допане,
Те му русу посијече главу,
И скиде му везену шишану;
Док загрмље са четири стране;
На паланке турске ударише (ст. 182—192).

Затѣмъ идетъ описаніе боя, очень сжатое, но дающее картину довольно яркую:

Да је коме стати те гледати!
Пушке брече, а јунаци јече;
Нож сијева, крвца се проl'јева;
Таман тридест глава посјекоше
И доста им јада направише,
И паланке турске похараше,

Похараше па их запалише,
И пљенише овце и говеда;
И велике коње и волове;
Ту велики шићар задобише
И одоше здраво и весело (ст. 193—203).

Собственно бой изображенъ въ этихъ послѣднихъ десяти стихахъ.

Главная тема пѣсни состоитъ въ томъ, что собралась тысяча черногорцевъ, напала неожиданно на турецкіе блокгаузы, овладѣла ими и неуспѣвшихъ бѣжать изъ нихъ тридцать турокъ съ ихъ начальникомъ увела и, взявъ добычу, удалилась. Самый фактъ можно принять за дѣйствительность; но все остальное—мщеніе за Боя Пивлянина, будто-бы руководившее Шабаномъ Вуйошевымъ; разсылка имъ писемъ, вовсе ненужная при постоянныхъ личныхъ свиданіяхъ; сцена между Міятомъ и Муйомъ Меховичемъ — созданіе фантазіи пѣвца; и благодаря этому, пѣсня является не сухою реляціей, а довольно поэтичнымъ произведеніемъ.

Въ прекрасной пѣснѣ «Синови Обилића» (XVIII) изображенъ геройскій подвигъ Никца Томановича изъ Ровинъ. Подвигъ этотъ состоялъ въ томъ, что онъ явился на Чевскіе Убли первымъ съ небольшимъ отрядомъ и открылъ бой съ многочисленнымъ турецкимъ войскомъ, и началось съ того, что прежде всего убили главнаго вождя, отчего турки смутились, и подоспѣвшему болѣе сильному черногорскому войску послѣ этого легко было ихъ бить между скалъ, въ такой тѣснотѣ, что имъ и повернуться было негдѣ. Это былъ дѣйствительный подвигъ Никца, и изъ сорока человѣкъ его отряда спаслись только шестеро, между которыми былъ и Никацъ, весь израненный.

Но вся обстановка этого подвига, по разсказу старыхъ черногорцевъ, выдумана, и представленъ онъ въ видѣ подвига Милоша Обилича. Какъ это произошло по пѣснѣ мы изложили выше въ главѣ «О войнѣ» (стр. 45—47). Суть дѣла этимъ, однако, не измѣняется; а только пѣснѣ придано больше занимательности, колоритности и прибавлена сцена, прекрасно характеризующая ду-

шевное состояніе черногорца въ виду рѣшимости на неминуемую гибель. Это—сцена, психологически вѣрная дѣйствительности и въ то-же время очень картинная, которою и красится пѣсня.

Во всѣхъ этихъ пѣсняхъ выставляются только побѣды черногорцевъ и въ этомъ мы можемъ не сомнѣваться. Конечно, рядомъ съ этимъ были и пораженія; но, какъ мы уже замѣтили, пораженій своихъ народъ не воспѣвастъ; развѣ только и въ нихъ было мѣсто проявленію высокихъ доблестей отдѣльныхъ личностей и обратнаго, какъ въ отрывкахъ Косовскихъ пѣсенъ—царь Лазарь съ цѣлымъ сонмомъ окружавшихъ его героевъ съ одной стороны, и Вукъ Бранковичъ съ другой.

Что черногорцы при столкновеніи съ турками всегда почти одерживали верхъ, доказательствомъ служитъ ихъ постепенное расширеніе и усиленіе на счетъ послѣднихъ.

Поэтому нѣтъ никакого основанія видѣть ложь въ пѣсняхъ, воспѣвающихъ побѣды черногорцевъ надъ турками, и въ основѣ каждой пѣсни мы видимъ дѣйствительный фактъ. Но въ то-же время пѣсня, какъ произведеніе свободнаго творчества народа въ области его духовной дѣятельности, создаетъ нѣчто самостоятельное, при чемъ она не стѣсняется реальностью: вводитъ въ свое изложеніе вѣщіе сны, различныя предзнаменованія, разговоры съ фантастическими существами-вилами; въ воспроизведеніи же яко-бы фактическихъ подробностей старается стать на реальную почву и воспроизводитъ ихъ непроизвольно, а сообразно съ тѣмъ, какъ то бывало въ дѣйствительности, комбинируя отдѣльные факты изъ дѣйствительной жизни въ портреты, сцены и картины, создаваемыя пѣвцомъ. Смотря на все это, вы не знаете, происходило-ли все такъ въ данномъ случаѣ; но видите, что когда-то и гдѣ-то это было; такъ оно естественно, живо и реально. Въ этомъ лежитъ не фактическая истина, а истина художественная, поэтическая. Пѣсня представляетъ дѣло такъ, какъ оно могло и должно было происходить, по мнѣнію пѣвца, проникнутаго глубокимъ знаніемъ своего народа, пониманіемъ его души и идеаловъ.

Это та истина, къ которой относится изрѣченье: Si non è vero, è ben trovato. Такъ мы смотримъ на черногорскую эпическую пѣсню, будь она историческая или неисторическая.

Что касается темъ изъ отдаленной старины, то въ нихъ пѣсня идетъ за преданіемъ, иногда прямо создается на основаніи преданія, въ основѣ котораго, если оно не чужое или ненавязанное извнѣ, также лежитъ дѣйствительный фактъ. Въ пѣснѣ, какъ и въ преданіи, можетъ быть большая путаница въ хронологіи, въ именахъ личностей, въ названіяхъ географическихъ, а въ деталяхъ всегда сказывается работа фантазіи. Поэтому исторія не можетъ на нихъ основываться, но не должна ихъ совсѣмъ игнорировать; какъ преданіе, такъ и пѣсня, при содѣйствіи исторической критики могутъ служить иллюстраціей къ тексту. Таковы въ Черногоріи преданія и пѣсни объ Иванбегѣ и его сыновьяхъ Станишѣ или Максимѣ, о Баѣ Пивлянинѣ, объ истребленіи потурченцевъ въ Черногоріи при владыкѣ Даніилѣ Петровичѣ.

Съ пѣснями-же позднѣйшаго времени, съ XVIII в., мы вступаемъ уже на историческую почву и имѣемъ преданіе, довольно свѣжее, дающее намъ возможность провѣрки. Эти пѣсни даютъ намъ живую картину вѣчной войны черногорцевъ съ турками и даютъ прекрасныя иллюстраціи въ исторіи этой войны, которая однако не можетъ на нихъ основываться. Какъ иллюстраціей, мы и воспользовались ими въ описаніи не самой войны, а способовъ воеванія, детальной обстановки ея, возможными во время войны сценами, картинами, характерами и т. д., чему главнымъ образомъ и посвящена цѣлая XV глава нашего сочиненія «Война» (т. II, ч. 1., стр. 1 — 161). И должно при этомъ замѣтить, что при скудности содержанія вслѣдствіе однообразія темъ, въ частностяхъ, въ детальныхъ описаніяхъ и характеристикахъ сказывается спеціально черногорскій характеръ, на что мы и указываемъ въ упомянутой главѣ примѣрами, взятыми изъ пѣсенъ.

Истинно поэтическое, художественное произведеніе представляетъ пѣсня «Похара Жабляка» (VI, 498 стихахъ); она прекрасна въ цѣлой композиціи и въ деталяхъ; а изображеніе глав-

ныхъ героевъ и ихъ дѣйствій, которое дѣлаетъ *орфана* (служанка) своей госпожѣ, женѣ Якубаги, напоминаетъ нѣсколько описаніе ахиллесова щита въ Гомеровой Иліадѣ. Пѣсня эта всѣми почти приписывается владыкѣ Петру II и съ полнымъ основаніемъ, потому что только онъ и былъ способенъ создать такую художественную пѣсню, которая въ тоже время вполнѣ сохраняетъ народный характеръ. Сущность этого дерзкаго предпріятія, выполненнаго двѣнадцатію черногорцами, мы изложили выше (стр. 77—79). Мы передали его по разсказу людей, знавшихъ лично участниковъ дерзкаго предпріятія и, можетъ быть, отъ нихъ то и слышавшихъ; но есть нѣчто и фантастичное въ разсказѣ, какъ напр. измѣреніе высоты крѣпостной стѣны, чтобы сообразно съ тѣмъ приготовить лѣстницу. Цѣлая треть пѣсни (140 стиховъ) посвящена, такъ сказать, прологу, въ которомъ излагается вѣщій сонъ жены Якубаги и сцена между нею и мужемъ; а затѣмъ еще 150 стиховъ посвящено разговору орфаны съ ея госпожой, въ которомъ она описываетъ черногорцевъ, показавшихся на стѣнахъ крѣпости Жабляка, и только въ другой половинѣ излагается ходъ дѣла.

Были безъ сомнѣнія и другія пѣсни; но онѣ тотчасъ исчезли и забылись, какъ только появилась упомянутая выше. Набросокъ или конспектъ одной такой пѣсни, плохо написанный и нескладно составленный и неконченный, а приписываемый одному изъ участниковъ въ дѣлѣ, попался намъ въ рукописи. Интересна эта рукопись въ томъ отношеніи, что представляетъ намъ пѣсню въ зачаточномъ видѣ и въ тоже время изображаетъ дѣло иначе, чѣмъ въ напечатанной уже пѣснѣ и въ устномъ современномъ разсказѣ. Это, кажется, единственный случай, гдѣ мы находимъ пѣсню въ такомъ видѣ, и потому рѣшаемся её напечатать, какъ она ни плохо составлена.

Она написана сначала отдѣльными стихами, хотя размѣра никакого не выходитъ, а потомъ сплошь. Видно, что авторъ говорилъ, а другой, плохо знавшій грамоту, записывалъ; путался авторъ и еще прибавлялъ къ тому писецъ. Представляя это произ-

веденіе, мы исправляемъ орѳографію, если она не представляетъ какихъ-либо характерныхъ особенностей, а мѣшаетъ только правильному пониманію. Заглавіе ея: «Церногорци Жаблякъ похараше 1835 године м̑ца марча 15» (въ печатной 10 марта). Затѣмъ слѣдуетъ самое изложеніе.

«Наиперви Периша (Радовић*) и Петро (Ђукановић) зборише,
Како те га похарати.
И Периша Петру говорио:
«А мене се е санак привидио,
Уз бедем се стубе саме направише».
Па у томе приказаше Кену (Кењо Станковић);
Па Периша поде (пође) у гору зелену
И донесе четири дриева.
За по године никоме не казаше;
Па кажаше Милошу (барјактару Јанковићу) и Николи (Газиводи),
И казаше кнезу и сердару (не знаемъ, кто были),
И они су господару приказали,
И от нега добре гласе дониеше,
Праха и олова».

Далѣе будемъ писать сплошь, хотя въ оригиналѣ идутъ все отдѣльныя строки; отмѣтимъ только, гдѣ онѣ окончатся.

«Ноћномъ пођоше на Жабљак; па гледаю бедеми; па ђе глеше и ошт (что лѣстница не достаточна) им се виђаше и Периши казаше: «Ми смо бедем очима виђели, едва може тица излећети, а некмо ли твое стубе досиећи». Па Периша говораше: «По биеломе данку, очима ћу бедем погледати» — па ми пође по Жаблякомъ градом.

Уза село Труше (иначе Трунше, собственно урочище) и при Морачи дође, и измери бедема очима; па се врати низа село Труше. А срете га побратиме Петро и срете га Милошев Ни-

*) Въ скобкахъ наши слова.

кола: «Ес'ли Жабљак уходио? Оћемо-ли га примити?» А Периша нима говораше: «Хај, не бојте се, моя браћа драга, досете ни стубе на бедему; е я нећу поћи, ни повести друга, док не питам славна Господара». Па Периша поће Господару, те он пита Господара свога, свиетлу му полюбио руку: «Ел' заповиет твоима слугама похарати Жабљака-града?» Господар му тако говораше: «Куче су ми турци преварили; хајте, слуге, похарајте града!»

«Господару слуге говораху: «Подаи ни благослов». И даде им боже благослове. Али Петро на Риеку чекаше, у Риечки га грат причекао, докле ноћца замрачила. И срете хи (и, их) поп Томо (съ Вранины): «Оћу ли свама, Периша и Петро?» Опрати хи кнеже и сердаре: «хајте з богомъ, мила браћо наша! ако ви Бог да и срећа од Бога и примете се тврдоме Жабљаку» — Ми заисто влеру вам даемо, да ћемо руком за бедем дофатити».

Три војника возом поћоше, на Провалине (протокъ изъ Горњаго-блата въ р. Каратуну близь Жабљака); срете хи Кењо и Милош: «Есте ли (пита) Кењо, што војске скупили?» — А ми есмо седам-осам друга. — «А не мојте наприет ходити, док не кажемо, ће ћемо удрити».

Ено они међу нима доше и дружина сва виђеше, да те ударити на Жаблякъ.

«Како ћемо, браћо, увдрити? око града варош велика; а да не (нас) дванаест стотина и не биемо ударили, а некмоли дванаест друга!» Па говоре Периша и Кењо: «Ми ћемо, браћо, до града». И половина друга поће отъ пазара, от моста стара. Кад при вароши доше, важгелаю турци, халакаю; и турские врата много уминуше; сокацима ево при бедему доше. И Периша состављаше стубу, па е ћераху уз бедеме. Али стубу исправити не могаху, и Периша се припе уз бедему, у бедеме стубу исправио; па ћерају стубу уз бедему, и закучи за пас (корнизъ) од града. Периша се пење, да стубу откучи, али е откучит не може; па се на стубу исправио, теке за бедем се рукама прифатио, а натраг се повратит не може; но изиде на бедем биели, па се сагну, да стубу дофати, а пусту стубу досећ не може; па се другом даље заги-

њаше, те дофати стубу од бедема*), па ћераю стубу уз бедему; па и Петро изиде на бедему. Периша и Петро по граду поше; али град наполи прегрђен. Стаде Петро, да отвара врата, а Периша њему не даваше: «Не мо, Петро, да не чую турци!» Ее и Кењо и Милош под бедем; код њихъ Костић Михат (Милош?) и Газивода Иваш. Дружина нама на Морачу приешла; ниесу што те нама помоћи; а дружина натрак се повратише на бедем и на топове се наклонише и Кења дозиваху. И Кењо се уза стубу примакнуо: «Хајде, Кењо, за дружину!» Кењо се каменом у Морачу бача (знакъ, на который тѣ должны были прійти), и дружина при варошу доше. Кењо њима кажеваше: «Ето Периша и Петро у град на бедему!»

Кад у град улегоше, од истока зора забијели; по граду се разредише и у џамию починуше; џебехани стражу поставише и чардаку стражу поставише. Периша и Петро и Кењо пред харем поше. Од харема се отворише врата, изиде Якупова мајка и не виђе од нас друга ниједнога.

Загнаше се Периша и Петро, да нађу у постелю турке; угради хи Кењо: «Срамота е барзо погинути, а хоћемо данас свакояко!» И они се натраг варнуше.

Виђе була Якупова три војника; викну була Якупова: «Ето у наш град кану кавури!» А стара була говораше: «Што су ту кавури селаметом туркием, кияметом кавурскием!» — Не блеж, було, ево ти киямет! — Тадер по граду кавгу заметнуше, Якупага пушку на прозор изнесе; Периша пушку каменом гађа: «Мач, турчине, пушку с прозора! не мој данас мећат!» Вели Якуп: «Е-ли мене рая ударила?» — (Није раја) но го (не го) есу с мјеста черногорци! — Рече Якуп: «Кое сте черногорци?» Каза хи се Кењо; рече Кењу: «Ти ли се, Кењо, Бог те не убио, хол мене пуштит на аману и на влеру божу?» И даде му влеру тверду, и турчин стаде варат Кења, па изиде на пергую (пергал, балконъ) проз прозор, па руком зове турке.

---

*) Другіе приписываютъ все это Кеню Станковичу.

Чардак ломе (црногорци) каменима и с чардака избјежаше турци; Аливодић скочи низ нови бедем; а Юсуфа при бедему жива уфатише. Павишић му узе оружје, пак га води, да га види Якуп-ага: «Пуш (ти) га, Кењо, да спремимо заедно!» и Кењо га пушти, и до врата дође; но не да га Петро; па га у чардак поведоше. Пак Периша по граду пође, од весеља да каже дружини, ер се њима передадоше турци. Кад изиде на бедем, сташе турци проз варош блежати; На град виде карстата барака. Погледа Периша и виђе на кулу турке; едно туре тако проговара: «Што си царногорче, рано доранио на нашему граду?» — Речи хи Периша: «Већ бријеме е, да се погледамо!» Турци се пограбише на оруже. Периша се загна под њима под прозор, краем куле пред вратима дође, па е Кењу говорио: «Чувај, Кењо, сад залуду стражу: у легоше к нама турци, а я виђу много оружа.

Отсюда идетъ сплошь:

Кое ниедан другоме не примичи, но з бока, кудиен улазе турци. Периша вратима у кулу улеже. Он хоћаше турцима у кулу улести, да не гледа, ђе му гину дружина; но га друга сретоше, а врата су добра затварђена. А у кулу велико веселье бјеше; буле соколаху турке: «Сад ћете удрит на кавуре!» Пробачи Периша десну руку проз врата: «Што е удвор велико веселье? данас ће бити не весеље, а злом ћу ве смерти погубити!» па избјежа из куле. А Якуп изнад нега на прозор: «Што е, Кењо, за Бога, добро мене причува стражу!»

Залуду тебе чува Кењо стражу, я сам у твою улазио кулу; ти некакво весеље градиш; ти излазити из куле не ћеш. — Па Якуп Периши говори: «О, ти си, што си преко влере у мою кулу улазио!» — Муч, турчине, сад ћеш виђети, а кои ће юнак бољи бити! Па потарча по граду на нову бедему, да он види, кудиен турци улазе; али хи виђет не могаше. Па завика Пеовић Нико: «О, Периша! проз прозор ви улегоше турци. Периша се обарни дружини; а дофати се о диздаревој кули: «А ђе сте ми, моя злосретна дружино? пењите ми уз бедем од куле!» — Ал' су турци стубу преиели; а од стубе до вароши млоги турци

код бедема блеху, па излазаху уза стубу турци. Кад хи виђе Периша, пушком меће, а каменом бача; каменима стубу саломио; од бедема поблегоше турци и у варош улегоше. И то гледаху неколко жуплана. Прегазише воде Провалине; на Морачу — малу доше и Морачу-малу прегазит хоћаху, ал' из вароше млоге пушке запуцаше, погибоше два добра јунака — Лопичић Драгов Никола и од Костића Коичин Ђуране. Па се војска натраг повратила; а турци халак учињеше: «Хајте з богом, црногорци! за ове у град не мислите; ми ћемо за њих мислити». Па се бране огњем из пушака. Јусуф вика брат-Якупу: «Гајрет, брато, ништа мене ние; нако што нисам абдес узима». Скочи Периша с бедема у град и рече му: «Доста е мене око града вике о' турака; да ти код нас ту проз град не викаш!» Периша га за гарло дофати и узе му пушку иза паса; па е даде попу Тому: «Води, попе, то отолен пасче, е га глеят очима не могу». У то вика Якупага: «Хајде, Кењо, ти индата никаквога не маш; да л' не видиш, е те е индат оставио; но хајдете! искупи дружину и хајте из моега града; е ће доћи сила о' турака; ништа ти нећу моћи помоћ». А Кењо му говори: «Ми још ниесмо роби; кад бидемо, тадер ће се знати». Кењо Перишу руком зва́ше, и окупише се код њих три-четири друга; говори Кењо: «Слушајте, браћо, што говоре турци; да можемо излећети и здраво поверх свокоега друга, боље е онђен свиема погинути, но срамотно из града поблећи; ми већ образа небисмо имали». Периша се на кулу поврати и Якупага још боље вика: «Ви изласте из моега града!» Периша му тако проговара: «А што си се, туре, посилио? Ми смо ти узели џебехану; я ћу поћи у џебехану, на себе ћу узет товар праха; у кулу га под тобом дониети; на мене ћу заждит прах, и твое све турке у кулу изгорети и у Морачу у воду бачити». Слуша туре, оће л' бити истино; стаде (Периша) купит по кули камење, по кули му ломит ћерамиде: «Чу л' турчине, сиротина диздарину дае!» — Стаде турчин викат Кења: «Не дај, Кењо, и реци вашему Периши; е ми сву кулу раскопа». А Кењо Периши говори: «Остави, Периша! већ ни турци ништа зборит нете; но ти, Петро, питај Якупагу,

оћу л' минут испред твое куле, да се испанем я својом дружином». Вели Якуп: «Неће нитко испред куле минут искрај барјака». Петро дружином мећаше пушкама и проз прозор ранише Якупа».

На этомъ разсказъ прерывается.

Изо всей путаницы видно, что дѣло далеко не шло такъ гладко, какъ представляется по пѣснѣ и по другимъ разсказамъ. Забрались черногорцы въ градъ, единственно благодаря обычной турецкой безпечности и нерадивости и распущенности военачальниковъ; но, войдя, въ градъ и полонивъ находившихся тамъ нѣсколькихъ турокъ, черногорцы не рѣшаются ихъ убить, потому что тогда турки изъ города взяли-бы ихъ приступомъ, тѣмъ болѣе, что черногорцы въ то время не умѣли обращаться съ пушками, да и съ остальными боевыми снарядами и припасами не знали, что дѣлать. Поэтому они сохраняли жизнь своимъ плѣнникамъ, которые въ свою очередь остерегались предпринять что-либо рѣшительное и противъ черногорцевъ. Между тѣмъ черногорцы охраняли отъ турокъ ворота, къ которымъ можно было пройти только по узкой дорожкѣ; хотя часть ихъ забралась уже въ какую-то кулу съ помощью черногорской же лѣстницы; но дѣйствовать свободно они не могли, потому что выходъ изъ кулы также охранялся черногорцами, которые въ свою очередь не могли пройти мимо той кулы. Дѣло рѣшилось, когда та и другая сторона получили помощь; при чемъ, очевидно, къ черногорцамъ приспѣла помощь раньше, потому что было гораздо ближе, и тогда они окончательно завладѣли градомъ и держались въ немъ противъ гораздо большей силы турокъ, собравшейся послѣ отъ Подгорицы и отъ ближайшихъ арнаутскихъ племенъ. Чѣмъ окончилось все это, мы уже знаемъ (см. т. II, ч. 1., стр. 79).

Послѣ этого продолжимъ сравненіе пѣсенъ по напечатаннымъ уже текстамъ въ трехъ упомянутыхъ выше сборникахъ и возьмемъ тѣ пѣсни, на которыя не обратилъ вниманія г. Сёренсенъ, чтобы избѣжать, сколько возможно, повтореній.

Первую пѣсню возьмемъ, напечатанную въ Срп. Оглед. подъ

заглавіемъ «Јуначка смрт» (XX, 145 стиховъ), а Вука «Иванъ Николинъ» (№ 22; 73 стиха).

Величиною пѣсни, конечно, не рѣшается вопросъ о ея большей или меньшей древности и оригинальности. Чаще бываетъ, что пѣсня, краткая въ своей первобытной формѣ, увеличивается прибавками позднѣйшихъ пѣвцовъ. Но въ данномъ случаѣ въ болѣе краткой пѣснѣ мы находимъ сокращенія и пропуски, сдѣланные на счетъ большей опредѣленности и ясности.

Въ Срп. Огл. Бегъ-Зотовичъ спрашиваетъ Вука Шикмановича, жителя села Понаръ (близь Жабляка), къ которому турки прибыли въ гости, куда имъ отправиться съ четой, и при этомъ, какъ старый четникъ, знающій мѣста и спрашивающій только о выборѣ, Бегъ-Зотовичъ перечисляетъ эти мѣста:

А ли ћемо Виру Цеклинскоме,
А ли ћемо лугу Наратскоме,
На бијеле овце Перишића,
Е да би смо овце плијенили
Али какау главу ограбили?
А ли ћемо на Крсти крваве,
Да чекамо цеклинске трговце?»
Но ми Вуче бегу одговара и т. д. оканчивается тѣмъ, что—
Но хајдемо на Крсти крваве,
Да чекамо младе црногорце».

Въ Вуковомъ сборникѣ все это выражается въ одномъ стихѣ: «Куда ћемо с четом обрнути?» Изъ этого мы видимъ, что пѣвецъ совершенно не имѣетъ понятія о мѣстахъ, гдѣ происходитъ дѣйствіе, что еще больше обнаруживается далѣе.

Рѣшаютъ пойти «у Доње лугове, да чекамо цеклинске тргогце» и т. д. Но

«Кад то зачу бега Зотовића,
Од страха се у болест метнуо,
Лежа туре, главе не дигнуло!»

Мѣсто совсѣмъ непонятное.

Далѣе вся эта экспедиція совершается сухопутно; а потомъ

— добри јунак испануо
Од простране ломне горе Црне (слишкомъ общая фраза),
Од Превлаке Николин Иване;
Он је турску чету угледао,
А кад виђе, е утећ' не може,
Он за плећи ножа сакриваше,
И ту њега турци уфатише,
Узеше му пушке обадвије,
У лађу га бјеху убачили,
И водом га бјеху одвозили.

Въ «Срп. Оглед.» иначе:

Но излази Шикмановић Вуче,
Он на једну вробу излзио,
Пак погледа уз ту воду хладну,
Ал' се вози низ воду дријево;
Иде момче у дријево само» и т. д.

Затѣмъ идетъ цѣлая сцена и картина отъ 55 ст. до 88; а тогда, объявивши по требованіямъ турокъ свое имя, захваченный турками Иванъ спрашиваетъ:

Но тако ви, турци витезови!
Каж-те мени за вјери турскојзи,
Је ли бега Зотовића овден?
Стари су ни били пријатељи,
У нега се ја бих поуздао,
Да ме не би погубио бего».

У Вука-же ни съ того, ни съ сего онъ, какъ только его взяли, спрашиваетъ:

«Ко је овђе бего Зотовића?»

Очевидно, что пѣсня Вука представляетъ собою не настоящій оригиналъ пѣсни, а только пересказъ ея, лишенный всѣхъ деталей, которые и сообщаютъ ей живость и поэтическій характеръ.

Возьмемъ еще одну пѣсню, находящуюся во всѣхъ трехъ сборникахъ — «Три сужња» у Вука (№ 4; 128 стиховъ) и у С. Милутиновича (№ 10; 79 ст.) и «Плач три тавничара» въ Срп. Огл. (№ LX, 156 ст.).

Пѣсня, очевидно, одна и та-же: тѣ-же самыя дѣйствующія лица три воеводы (у Сима «юнака»): пиперскій Лѣшъ, васоевицкій Васо (у Сима «Солат») и ровчанскій Вуксанъ Булатовичъ; то-же дальнѣйшее содержаніе, расположенное въ одинаковомъ порядкѣ, съ одинаковою обстановкой; одинаковость, хотя и не вездѣ, въ языкѣ и отдѣльныхъ выраженіяхъ. Но значительная разница въ количествѣ стиховъ, причемъ больше всѣхъ въ Срп. Огл. и не напрасно: въ немъ мы находимъ одинъ очень важный и въ народномъ смыслѣ характерный эпизодъ, пропущенный другими, заключающійся въ томъ, что день, назначенный для казни троихъ узниковъ, совпалъ съ днемъ Ильи пророка, который они хотятъ передъ своею смертью прославить и по этому случаю воевода Вуксанъ говоритъ:

«Сад видимо, моја браћо драга,
Јере ћемо данас погинути:
Но за Бога, оба побратима!
Да се није придесило коме
Ситна гроша, ал' жута дуката,
Да пошљемо, браћо, на пазаре,
Да црвена вина набавимо?
Дан је данас светога Илије,
Браћо мила, да се причестимо

И хришћанску дужност испунимо,
Да у славу божу напијемо,
Данас, браћо, па већ за довјека!
Еда би ни Бог драги помога',
Без замјене да не погинемо!»

Ни Вукову, ни Симову пѣвцу это неизвѣстно; тогда какъ съ этимъ связано преданіе о постройкѣ Вуксаномъ въ память своего избавленія въ тотъ день церкви прор. Ильи на одной вершинѣ надъ с. Градцемъ Лѣшанской нахіи.

У Вука и Сима въ концѣ говорится, что Вуксанъ бѣжалъ черезъ Краину, попалъ въ Цермницу и именно въ с. Болевичи, гдѣ его принялъ сердарь Машанъ Болевичъ (у Сима ошибочно «Боіовић»), который и препроводилъ его въ Ровцы. А въ Срп. Огл. точно указанъ и дальнѣйшій путь:

Отолен га Машан препратио
У крваво Чево на крајину,
У сокола Бурића Ђукана.
Ђукан га је дочекао дивно,
Држао га два мјесеца дана.
С војводом се Ђукан побратими,
Под седло му коња даровао,
Па препрати војводу Вуксана,
Препрати га у дубока Ровца.

Эту прибавку мы считаемъ позднѣйшею, составленною по преданію; но въ общемъ текстъ Срп. Огл. оригинальнѣе и во всѣхъ отношеніяхъ лучше.

Такія пѣсни, благодаря дурной записи, лишенныя того, что составляетъ сущность поэтическаго произведенія, и могли дать Вуку поводъ сказать, что въ черногорскихъ пѣсняхъ больше истины, чѣмъ фантазіи, иначе говоря, что это — не пѣсни, а реляціи.

Не можемъ мы пускаться въ дальнѣшія сравненія, которыя можно найти у Сёрензена, отдающаго рѣшительное преимуще-

ство сборнику Сима передъ Вуковымъ; но и теоретическія соображенія приводятъ насъ къ заключенію, что пѣсня, записанная на мѣстѣ, какъ у Сима или въ Срп. Огл., стоитъ выше той, которая записана не на мѣстѣ и отъ пѣвца, случайно попавшагося, какъ у Вука. Въ первыхъ двухъ сборникахъ былъ выборъ пѣвцовъ, чего не было у Вука, и его пѣвцы однѣ пѣсни знали отлично, а другія плохо, но, такъ какъ у Вука не было выбора, ему приводилось иногда записать и плохую пѣсню.

Въ такомъ, но не въ редакціонномъ смыслѣ мы вмѣстѣ съ г. Сёрензеномъ готовы отдать преимущество передъ Вукомъ Симу и распространяемъ это и на Срп. Огл., которое при томъ лучше редактировано, чѣмъ сборникъ Сима.

Послѣ этого сравненія различныхъ записей перейдемъ къ характеристикѣ ихъ по существу.

Въ этомъ отношеніи мы предоставляемъ высказаться г. Сёрензену, который такъ тщательно изучилъ черногорскій эпосъ, а какъ иностранецъ долженъ дать болѣе строгое и въ то же время болѣе объективное сужденіе; но опять распространяемъ на всѣ черногорскія пѣсни то, что онъ приписываетъ преимущественно пѣснямъ, находящимся въ сборникѣ Сима; такъ какъ въ общемъ и по существу это однѣ и тѣже пѣсни. «Сообразно съ содержаніемъ и настроеніемъ — говоритъ онъ — въ нихъ находится нѣчто необработанное и узкое. Поэтому, если содержаніе преобладаетъ надъ формой, то не льзя сказать, чтобы съ формальной стороны можно было что-нибудь изъ этихъ пѣсенъ выбросить. Въ этой сбитой краткости заключается ихъ своеобразность и въ то-же время сила. Никогда не производятъ онѣ впечатлѣнія чего-то неготоваго, неумѣлаго, незрѣлаго, какъ то часто бываетъ въ краткосложныхъ пѣсняхъ Богишича, а иногда и въ пѣсняхъ съ длиннымъ стихомъ». Тѣми-же своеобразными качествами отличается и языкъ этихъ пѣсенъ (Archiv. B. XIX, стр. 130).

Анализируя содержаніе черногорскихъ пѣсенъ и заключающіеся въ нихъ принципы и воззрѣнія, Сёрензенъ даетъ такую характеристику черногорца: «Что-же касается черногорца и его по-

ступковъ, какъ они изображаются во множествѣ разсмотрѣнныхъ нами пѣсенъ, то въ нихъ онъ хотя и является суровымъ и жестокимъ, но никогда не бываетъ грубымъ; при всей неумолимости въ неизбѣжной кровавой борьбѣ другъ противъ друга, противъ столько-же неумолимаго противника, онъ никогда не запятнаетъ себя ненужною жестокостью; если въ вѣчномъ отрубаніи и добычѣ турецкихъ головъ нельзя не признать нѣкоторую дикость, которая намъ, культурнымъ людямъ, можетъ напоминать каннибализмъ; то не слѣдуетъ забывать, какъ мало еще прошло времени съ тѣхъ поръ, какъ и цивилизованные европейскіе народы побѣдили въ себѣ эти дикіе инстинкты» (стр. 126).

Столько мы считали необходимымъ сказать спеціально о черногорскихъ пѣсняхъ; но въ Черногоріи поются не однѣ черногорскія пѣсни, а и другія сербскія и послѣднія больше.

Если вы попросите хорошаго пѣвца спѣть хорошую пѣсню, онъ не запоетъ вамъ одну изъ своихъ, а о Бановичѣ мѣстныхъ Страхинѣ, Кралевичѣ Маркѣ, о царѣ Лазарѣ или вообще какую-нибудь косовскую пѣсню, о постройкѣ Скадра, о Старинѣ Новакѣ, о Котарскихъ сердаряхъ, о Якшичахъ и т. д. Изъ мѣстныхъ-же каждый край имѣетъ свои любимыя: катунянинъ любитъ пѣть о Томановичахъ, о битвахъ на Царевомъ-лазѣ и на Крусахъ, о битвѣ на Граховцѣ; изъ Рѣцкой нахіи — о битвѣ на Салковинѣ, о взятіи Жабляка; дробнякъ — о женитьбѣ Краля Вукашина, о погибели Измаилаги; бѣлопавличъ — о Бошковичѣ; морачанинъ — о воеводѣ Минѣ и сердарѣ Міатѣ и т. д. вообще о своихъ знаменитыхъ битвахъ и герояхъ. Часто поютъ пѣсни изъ войны Карагеоргія съ турками; поютъ и о Георгіѣ Скандербегѣ.

Надобно замѣтить, что все больше отрѣшаясь отъ стараго своего патріархальнаго и племеннаго быта, когда всѣ функціи народной жизни заключались въ самомъ народѣ, и переходя къ быту государственному, гдѣ важнѣйшія изъ этихъ функцій перешли главнымъ образомъ на князя и его правительство, Черногорія вступила въ фазу, неблагопріятную для народнаго поэтическаго творчества. Пѣвецъ съ того времени не имѣетъ уже той

свободы ни въ выборѣ предмета, ни въ его изображеніи по своей мысли и чувству, и принужденъ попадать въ тонъ не только правительства и стоящихъ во главѣ его личностей, но и соображаться даже съ мелкими единицами, играющими какую-нибудь роль при отправленіи различныхъ должностей въ осложнившемся государственномъ организмѣ.

Въ бытность мою въ Черногоріи, въ Никшичѣ произошелъ такой характерный въ этомъ отношеніи случай.

Максимъ Шобаичъ, родомъ изъ Бѣлоповличей, по занятію торговецъ, объ которомъ мы не разъ уже упоминали, издалъ цѣлую книжку пѣсенъ, въ которыхъ съ точностью реляцій, изобразилъ послѣднюю черногорско-турецкую войну (1876 — 1879) и воспѣлъ въ высокомъ патріотическомъ настроеніи всѣ черногорскія побѣды и ихъ героевъ, никого при этомъ не обидѣлъ, потому что не смѣлъ. Нашлись однако люди, которые обидѣлись: одни тѣмъ, что пѣвецъ гдѣ-то ихъ не упомянулъ; другіе, что онъ недостаточно ихъ похвалилъ, какъ бы слѣдовало, по ихъ мнѣнію. Обиженные были никшицкіе главари. Имѣя въ своихъ рукахъ судъ, городское управленіе, а также власть административную и военную, они составили рѣшеніе изгнать изъ Черногоріи всѣхъ братьевъ Шобаичей (ихъ было трое и всѣ семейные люди). Тогда они обратились съ жалобой и прошеніемъ къ князю, изложивши весь ходъ дѣла въ видѣ курьезномъ и даже смѣшномъ, а въ тоже время изобличающемъ крайнюю притязательность и самоволіе обидѣвшихся. Князь, само-собою разумѣется, понимая незаконность и безсмыслицу поступка главарей и цѣня Шобаичей, какъ добрыхъ черногорцевъ, хорошихъ гражданъ и людей, собственными силами достигшихъ извѣстной степени интеллигентности, чѣмъ страна должна гордиться, — сразу сталъ на ихъ сторону; но, чтобы соблюсти законъ и порядокъ, послалъ въ Никшичъ для разбора дѣла Пера Матановича, сердаря изъ племени цекличей, имѣвшаго за собою извѣстную славу юнака и не чуждаго пѣснотворству. Только такимъ образомъ Шобаичи были спасены, а главари, дѣйство-

вавшіе слишкомъ самовластно и даже беззаконно, были оштрафованы и получили надлежащее вразумленіе.

Если такое дѣло могло возникнуть за недостаточную, по мнѣнію главарей, похвалу имъ или за пропускъ ихъ подвиговъ; то можно себѣ представить, что ожидаетъ пѣвца за малѣйшее порицаніе: оно можетъ окончиться побоищемъ или судомъ.

При той суетности, тщеславіи и мелочности большинства современныхъ черногорскихъ героевъ возможно только ихъ восхваленіе—при томъ до небесъ! или ругань, направленная на изобличеніе въ измѣнѣ отечеству или недостаточномъ почтеніи къ предержащимъ властямъ; или наконецъ памфлетъ, при чемъ авторъ долженъ тщательно скрыть свое имя, если не хочетъ бѣжать изъ Черногоріи.

Въ старое время такимъ отношеніямъ не было мѣста въ Черногоріи Героевъ было немного и тѣ, представляя своею личностью воплощеніе доблестей и идеаловъ своего народа или своего племени, ни въ комъ не возбуждали ни ревности, ни сомнѣнія. Они при томъ всегда бывали очень скромны. Что это были за люди, мы уже говорили (см. т. II, ч. 1, стр. 72—73). Это были люди, которые, не занимая никакого оффиціальнаго положенія, не бывши ни воеводами, ни сердарями, ни кнезами, дѣйствовали по собственной иниціативѣ, на свой страхъ и пользовались безграничнымъ довѣріемъ и преданностью своего народа; ихъ слава составлялась независимо ни отъ какихъ внѣшнихъ вліяній, а вся держалась на ихъ личныхъ качествахъ и подвигахъ, и они пользовались ею, не получая отъ того никакихъ выгодъ и не гонясь даже за почетомъ, не говоря уже о какихъ бы то ни было внѣшнихъ знакахъ отличія, которыхъ въ то время и не существовало. Только изъ Россіи иногда присылались медали, которыя впрочемъ раздавались большею частію главарямъ и вообще людямъ вліятельнымъ, хотя-бы и не боевымъ героямъ, которые оставались безъ знаковъ отличія и не нуждались въ нихъ.

Теперь настали отношенія и условія совсѣмъ другія. Отличаются прежде всего высшіе военачальники, потому что въ ихъ

рукахъ вся инціатива и отъ ихъ распоряженій зависитъ весь успѣхъ дѣла; за ними идутъ другіе военачальники по рангу; простой офицеръ можетъ отличиться только передъ своимъ батальоннымъ командиромъ, точно исполнивъ его распоряженія; простымъ-же войникамъ раздаются знаки отличій въ массѣ. извѣстное количество на бригаду, батальонъ, чету, взводъ. Награды эти даются не за исполненіе долга, въ которомъ человѣкъ даетъ отчетъ только передъ своею совѣстью и народомъ, а долга, обязательнаго по службѣ, за неисполненіе котораго онъ подвергается отвѣтственности и наказанію. Теперь можно пріобрѣсти знакъ отличія или заслужить кару, угождая своему начальству или дѣлая ему противное, изъ чего возникаютъ судбища, доходящія до князя, а иногда дѣло пройдетъ и такъ: недостойный получитъ, а достойный нѣтъ. Прежде обмана не могло быть, потому что оцѣнку дѣлали товарищи, непосредственные участники въ дѣлѣ; а теперь это зависитъ отъ начальника, котораго можно расположить въ свою пользу или-же чѣмъ нибудь возбудить противъ себя.

При томъ военный успѣхъ теперь зависитъ не столько отъ личнаго геройства, сколько отъ хорошаго оружія и умѣнія военачальника избрать хорошую позицію и вообще хорошо все разсчитать и распорядиться имѣющимися въ его рукахъ средствами. Все совершается по извѣстному порядку, впередъ установленному и всюду одинаково принятому; поэтому во всемъ одинаковость и однообразіе, и слишкомъ мало мѣста для проявленія индивидуальности, очень мало разчета и на случайности, на основаніи которыхъ пѣвцами создавались очень интересные эпизоды. Однимъ словомъ современная народная пѣсня перестаетъ быть народнымъ поэтическимъ произведеніемъ и является только реляціей, съ большею или меньшею точностію и вѣрностью, передающею факты и наблюденія, и съ тенденціей угодить начальству.

Останавливаясь на вопросѣ, продолжается-ли народная эпическая поэзія въ Черногоріи въ настоящее время, г. Сёрензенъ дѣлаетъ такое заключеніе: «Во всякомъ случаѣ въ нѣкоторыхъ частяхъ Черногоріи, какъ на границѣ съ Албаніей, существуютъ

вполнѣ условія, при которыхъ этотъ родъ поэзіи можетъ продолжаться и должны являться новыя произведенія въ этомъ родѣ (Arch. B. XIX, стр. 92).

Относительно условій, въ какихъ находится современное поэтическое творчество черногорскаго народа, мы высказали нашъ взглядъ; а образчики, которыхъ г. Сёрензенъ ожидаетъ отъ насъ, мы также указали ему. Добавимъ только что къ нимъ вполнѣ можно приложить слова Вука: «въ нихъ больше истины, чѣмъ поэзіи»; при чемъ истину слѣдуетъ принимать не историческую и не поэтическую, а такъ, сказать, лицепріятную, такъ какъ въ воспѣваемыхъ ими событіяхъ, принимали участіе, если не они сами, то люди, лично имъ близкіе и знакомые, къ которымъ всегда примѣшивается доля пристрастія или непріязни.

Замѣтимъ однако, что пѣсни эти не пользуются въ народѣ большимъ распространеніемъ. Вскорѣ за послѣднею войною, подъ живыми ея впечатлѣніями распространились было пѣсни Шобаича, особенно у молодыхъ, грамотныхъ пѣвцовъ; но это не продолжалось много: здравый поэтическій вкусъ одержалъ верхъ и народъ попрежнему поетъ свои старыя, но не старѣющія пѣсни.

Послѣ этого предлагаемъ небольшой сборникъ пѣсенъ, между которыми особый отдѣлъ составляютъ васоевиція.

Къ послѣднимъ дѣлаемъ цѣлое введеніе, чтобы ввести читателя въ совершенно новый циклъ, очень мало извѣстный въ литературѣ.

СБОРНИКЪ ПѢСЕНЪ.

A. **Пѣсни лирическія** (женске пјесме, које се пјевају из гласа).

I. *Общежитейскія* (въ томъ числѣ внѣсемейныя, семейныя, любовныя, сатирическія и двѣ гайдуцкихъ).

1.

Московска ружица.

Што је лијепо под ноћ погледати,
Де господа рујно вино пије (sic).
Пред њима је злачена трпеза,
На трпезу сиви соко шеди:
Златне му су ноге до колена
И оба два крила до рамена;
На главу му московска ружица,
Питају га сва редом господа:
«Ко ти злати ноге до колена
И оба два крила до рамена,
Ко ти даде московску ружицу?»
— Служно сам цара и царицу:
Цар ми злати ноге до колена,
А царица крила до рамена;

*) Мы вездѣ удерживаемъ правописаніе оригинала.

Имам брата у Москова-града,
Ми послао московску ружицу
(од Ђока из Берана у Турским Васојевићима).

2.

Три сунца.

Три су сунца јутром огријала:
Једно гријe преко Подгорице,
А то друго преко Цариграда,
А то треће преко Бијограда.
То, што гријe преко Подгорице,
Оно гријe на Цетиње књаза;
То, што гријe преко Цариграда,
Оно гријe краља и краљицу;
То, што гријe преко Бијограда,
Оно гријe на небо звијезде. (Вас).

3.

У Никшићу граду нема лада.
Буковино, мој дебели ладу!
Никшић граду, мој велики јаду!
Ђе у тебе лада не имаше,
Неког бора насред Цариграда,
И њему су поломјене гране,
Вјешајући турци џежердане,
А ђевојке ситане ђердане,
А невјесте црвене папуче. (Вас.)

4.

Зацмиљела у Дољане *) трава,
У Дољане и око Дољана.

*) Близь Подгорицы, гдѣ находятся главные виноградники.

Зачула је вијетрошка вила *):
«Што је тебе, у Дољане траво?»
— Како што је, вијетрошка вило!
Омркла сам росна и зелена;
А јутрос сам у крв до кољена
Од јунаках, од Црногораца,
Од делијах, од Подгоричана,
Од јунаках, од Дрекаловићах **),
Од бановах, осталијех Куча,
Од Брзкута, свиленога скута. (васоев)

5.

Која гора нема разговора.

Која гора нема разговора,
У њу момка нема, ни ђевојке,
Ни чобана, што овце чувају;
Нити има од горе хајдука,
Нити ловца, што лове кошуте,
И јелена витија рогова.

6.

Деспотовић Ђуро.

Гором иде деспотовић Ђуро,
Гором иде, гори попијева:
«Благо тебе, зелена горице!
Ти здрениваш, па се помлађиваш;
Овиј јадни деспотовић неће;

*) Съ планины *Вјетрника*.

**) Послѣ этого стиха въ кучахъ поется иначе:

Синоћ дође паша Топал-паша,
Чим почину, сатрије ми цвијеће.

А послѣ этого Кучи и Черногорцы разбили турокъ и тогда выросла новая трава и новые цвѣты; по продолженія этой пѣсни намъ не удалось слышать.

Но ја имам девет ђевојака
И сваку сам у дом удомио;
А једну сам себе оставио!
(Да њега стара чува и издржава).

7.

Ој тичице ситничице (поютъ въ Зетѣ во время жатвы).

Ој тичице ситничице,
Не лежи се покрај пута;
Јер ја имам брата ловца,
Он ће тебе уловити,
Цару ће те поклонити.
Цар ће нему ћимар дати:
Урошево и Крушево,
Орахово и Грахово.

8.

Ђевојка је сунце братимила.

Ђевојка је сунце братимила:
«Врућe сунце, мој по Богу брате!
Стани мало над гором зеленом,
Доклен брату кашуљицу везем:
На рамена лабудова крила,
Међу плећи међедову шапу,
Уз рукаве шевтери — бехаре,
Уза скуте ајкунине прутке».

9.

Ђевојке се нађецају у жњевењу.

Бога моли Загорка ђевојка:
«Дај ми, Боже, љето ладовито

И у љето жито положито,
Да се зајмим с Маром у постату.»
Бога молила па и домолила.
Бог јој даде љето ладовито
И у љето жито положито;
Поћера се с Маром у жњевење:
Мара пожње триста и три снопа,
А Загорка пуно четириста.

10.

За што се служи.

Ој чардаче, огњем изгорио!
У тебе сам три љета љетио:
Једно љето порад коња врана,
Друго љето порад ђевојака,
Треће љето порад соколова.

11.

Питања Ајкуне ђевојке.

Проврела вода студена
Низ оно поље широко;
На воду Ајка ђевојка,
Ђе русу косу развија,
Ђе бјело лице румени:
«Фалимо Бога једнога,
Што ми је шире од поља?»
Шире-је небо, што је над нама.
«Фалимо Бога једнога,
Што ми је брже од коња?»
—Јочи су ми брже од коња.—

«Фалимо Бога једнога,
Што ми је милије од брата?»
—Драги је мили' од брата.—

12.

Ко је најљепши.

Фалима се жута дуња на море:
«Ја сам цвијет на ови свјет најљепши (2)»
То зачула зеленика јабука (2):
«Што се фалиш, жута дуњо, на море (2)!
Да си цвијет на ови свјет најљепши? (2)
А ја сам цвијет на ови свјет најљепши. (2)»
То зачула *шестореда шеница* (2) и т. д.
То зачула *танкошија лоза винова*. . . .
То зачула ђевојчица, скоро вјерена. . . .
То зачуло младо момче скоро вјерено:
«Ја ћу изјест жуту дуњу на море,
А угришћу зеленику јабуку,
А испешћу шестореду шеницу,
А попићу танкошију лозу винову,
Пољубићу ђевојку, скоро вјерену;
Ја сам цвијет на ови свјет најљепши».

13.

Што може момче невјерено, неженьено.

Преко мора танка ленга *),
Нико ленгу проћ не може;
Само момче невјерено,
Нит вјерено, нит жењено.

*) Веревка между двумя столбами, на которой развѣшиваютъ бѣлье для просушки.

14.

Бјела вила град градила.

Град градила бјела вила
Не на небо, не на землу;
Већ на грану од облака.
Троје врата саградила:
Једна врата—сувог злата,
Друга врата—од бисера,
Трећа врата—од мерџана.
Што су врата сувог злата,
На њи вила сина жени;
Што су врата од бисера,
За њи вила шћер удаје;
Што су врата од мерџана,
На њи вила сама сједи,
Сама сједи те бе сједи.

Варіантъ:

Бјела вила град градила
Ни на небо, ни на земљу,
Витој јели на загранке,
На загранке под облаке.
На град гради троја врата:
Једна врата од челика,
Друга врата од шкрлета,
Трећа врата сва од злата.
Што су врата од челика,
На њи вила шћер удаје;
Што су врата од шкрлета,
На њи вила сина жени;
Што су врата сва од злата,
На њи вила сама сједи,
Сама сједи те бесједи.

15.

Ђевојка и чобанин.

Гором иде лијепа ђевојка,
Гором иде, а жеђа јој преда;
Тражи воде, наћи не могаше;
Нађе капљу на станцу камену,
Саже лице, да воду попије.
Угледа је од горе чобанин:
«Не пи' воде, лијепа ђевојко!
Синој су је виле замутиле».
— Ајд' отолен, од горе чобанин!
Синој су је виле замутиле,
А јутрос је пером разбистриле.
Ајд' отолен, од горе чобане!
Пасаше ти бјеле овце.
— Нек пасају, поклали ји вуци!—

16.

Зашто ја вино пијем.

Мила-мала у вину пливала,
А у руже лице умивала;
Па је за то пијем и миришем,
Да ме миле жеља мине.

17.

Дајте ме ђевојкама.

Висока је гора расла:
Да би врхом долен пала,
Да се чини равно поле;
Ту би свако биље расло,
Гороцвијет понајбоље.

Гороцвијет проговара:
«Берите ме, не држте ме!
Не дајте ме јунацима;
Јунаци ме грдно носе:
Ваздан драги под оруже,
А поноћи под узглавље».
Висока је гора расла...
«Не дајте ме невјестама,
Невјесте ме ружно носе:
Ваздан драги за уривке,
А поноћи по дно куће.
Ну дајте ме ђевојкама,
Ђевојко ме дивно носе:
Ваздан драги у њедрима,
А поноћи у водицу.»

18.

Орли и ђевојке.

Орли с мора полећеше,
Сви градове прелећеше,
А Стамбола не могаше,
По Стамболу попадаше;
Они воде заискаше.
А момчађ се зарекоше,
Те им воде не дадоше.
Невјесте се зарекоше,
Те им воде не додоше.
Ђевојке се зарекоше,
Те им воде додадоше.

19.

Мој болен соколе.

јоле, расла јабука,
Мој миле, расла јабука,

Мој миле, ћуру пред дворе.
Рајоле, на њу соколе,
Мој миле, на њу соколе,
Рајоле, болен соколе.
Мој миле, болен соколе.

20.

Ферман, да се момчад млада жене.

Све језеро зелено,
Крајевима позлаћено.
Што је крајем позлаћено,
То је коло ђевојачко.
Од Цара ми ферман дође,
Од везира бурунтије,
Од кадије три тапије,
Да се коло десеткује:
Све од кола по ђевојка,
Да се жене момчад млада.

21.

Ферман, да су ђевојке коморџије.

Ситан ферман од Цара ни дође,
Да се купе коморе на море:
Коморџије лијепе ђевојке,
Пратиоци — нежењени момци.

22.

Име Мила.

Мила ми је, мило ми је,
За то што је красна;
Мила ми је, мила ми је,

Што је горска вила,
Што је звјезда јасна,
Што је вила,
А име јој Мила.

23.

Сандино огледало.

Ој јаворе, зелен боре!
Благо теби усред горе:
У зиму ти зима није,
У љето те град не бије.
Под тобом је кладна вода,
А на воду коњ зеленко,
А на коња бојно седло,
И на седлу уписано:
— Свети Петар и Никола,
Анђелија и Марија,
И сандино огледало,
Што се Санда огледује,
А на бога погледује:
— «Фала богу, љепа ли сам!»

24.

Добра возарина.

— О, Лазаре, од брода возаре!
Чувај лађу, не превези кога.
Синоћ ми је утекла ђевојка,
Силновито понијела благо.—
А делија рано подранио
И превезе лијепу ђевојку.
Добру њему возарину дала:
Два дуката и бурму од злата.

25.

Овако ме упоила мајка.

Ој, ђевојко, злаћена јабуко!
Кад си расла, на што си гледала?
Ал' на мене, ал' на брата мога?—
«Ни на тебе, ни на брата твога;
Но м' овако угоила мајка.
Рано лези, а доцкан устани;
Кад ме буди, у очи ме љуби:
— ««У стан', срце, грануло је сунце;
Да пуштајеш овце ал' јаганце.»»

26.

Не смијем од матере.

— Ђевојчице, неранџице,
Ружо румена!
Што ти са мном не говориш,
Вуста медена?—
«Ја не смијем од матере,
Срећо весела.»

27.

Ђевојка Смедеревка.

— О ђевојко — Смедеревко,
Отвор мене Смедерево,
Да ти вињу бјело лице:
Ал' си бјела, ал' румена? —
«Нисам бјела, ни румена,
Но сам јадна потамњела»

28.

Без брата брата није.

Шета Маре, шета Јане
Покрај гувна сребрнога.
Маре — јелек и кошуља,
Јане сва у злату.
Кои туђен пролазаше,
Сваки Мари руком махну,
А Јани нигда нико.
Јане мајци потрчала
И мајци је каживала:
«Ој моја мила мајко!
Шетах с мојом другарицом
Покрај гувна сребрнога и т. д.
— Мучи, моја шћери Јане:
Маре има девет брата;
Ти не имаш ниједнога».
Јане мајци говорила:
«Ајдмо, мајко, на пазару,
Да продамо рухо моје,
Да купимо брата мене.»
— Мучи, моја кћери Јане!
Бисм' одили на пазару
И продали рухо твоје,
И купили брата тебе;
Но без брата брата није.

29.

Сестра учи брата.

Ој Дунаве, мутна вода,
Што се често замућујеш?

Ал' те муте бродом виле,
Ал' возари весловима?
«Не муте ме бродом виле,
Ни возари весловима;
Но ме муте вељи коњи,
Вељи коњи и сватови,
Идућ Вуку за невјесту.
За њим сестра трком трчи:
— Причекај ме, брате Вуко!
Кад ћеш доћи близу двора,
Близу двора ђевојчина,
Сагни капу над очима,
Пушти перчин низ рамена,
Играј коња покрај поља.
Благо баби вуковоме,
Младој браћи, гледајући,
Драгој љуби, чекајући!

Примѣчаніе. Первыя два слова повторяются: Ој Дунаве, ој Дунаве, мутна вода; Што се често, што се често зумућујеш? и цѣлый стихъ послѣ тоже повторяется.

30.

Е сам брзо браћи омрзнула.

Полегла је ђетелина трава
А жњела је златорука Јана,
Златном руком, сребрнијем српом,
Братскијем коњима полагала
И овако њима говорила:
«Јед' те, вранци, једите, зеленци,
Доклен ћете путак путовати
Преко клете три горе јелове,
Три јелове, а три јаворове,

А три јесу само јасенове.
Е сам брзо браћи омрзнула,
Далеко ме браћа претурила».

31.

Брат сестру продаваше, а она га кунијаше.

— О, јаблане кликоване!
Ђе си синоћ кликовао? —
«Тамо доле у ливаде,
Ђе брат сестру продаваше,
Љуби рухо куповаше.
Сестра брата кунијаше:
— Љуба ти га не раздрла!
Ако рухо и раздрла,
Под њим чеда не имала!
Ако чедо и имала,
На војску га не пратила!
И ако на војску пратила;
С војске њој се не врнуо!
Дружина му доходила
И коња му доводила,
И на коња бојно седло,
А о седлу рукавице,
Пуне крви наливене,
Сваком свилом извезене,
Црном свилом понајвише,
Да је мајци црње срце! —

32.

Сестра је брата заклала.

Осу се небо звјездама—звјездане дане, мој мио брле!
Осу се небо звјездама.
И равно поле овцама (повторяется припѣвъ)
И равно поле овцама (всякій стихъ два раза).

Звјездама нема данице.
Овцама нема чобана.
До једно дјете Радоје.
И оно лудо заспало.
Буди га сестра Јелица:
«Устани, браџо Родоје!
Овце ти зашле за брдо». *)
Будећи нож извадила,
Свога је брата заклала.
Проврела крвца до мора,
Чула се жалост до Бога,
Ђе сестра брата заклала.

33.

За баба није.

Шета се Јане уз винограде—
Ej Јане—Јане, Јанице млада!
Срете је бабо у винограде.....
«Коме ћеш винце из винограда?»
— Коме ћу,—даћу; тебе га нећу!

34.

Мајка допушта.

Минух моми мимо двор,
Мимо зелен пеливор;
Наздрјех њој се на прозор.

---

*) да есть вар. и до конца иначе:

— Нека их, сејо, не могу;
Вјештице су ме изјеле:
Мајка ми срце вадила,
Стрина јој лучем свјетлила. —

Кад ли мома сама спи,
У њедра њој дуња здри.
Пођох питат баба ње,
Оћу л' легат покрај ње.
«Не мој лећи покрај ње,
Да не (и)згубиш главу шње».
Минух моми мимо двор и т. д.

Даље онъ спрашиваетъ брата, сестру, у всѣхъ одинъ отвѣтъ; а наконецъ мать отвѣчаетъ:

«Ако не ћеш сврху ње,
Допале те муке шње». (вас.)

35.

Ђевојка јунаку прстен повраћала.

Ђевојка јунаку
Прстен повраћала:
«Прими, момче, прстен,
Мој те род не љуби:
Ни отац, ни мајка,
Ни брат, ни сестрица,
Да се зовем млада
Твоја вјереница.
Ја те, момче, молим
И богом те кумим:
Не мој мене младу
На глас износити,
Е сам јадна млада
У свему несрећна.
Ја посијах сиње,
Ниче ми пелимче.
О пелим — пелимче,

Моје горско цвјеће!
С тобом ће се моји
Свати окитити,
А мене жалосну
До гроб' испратити.»

36.

Не дају ми братац и сестрица.

«Маре моја, напој мени коња
И на коња сивога сокола». —
— Не могу ти напоити коња,
Ни на коња сивога сокола:
Не дају ми братац и сестрица,
Да ја будем твоја вјереница.—

37.

Мајка не да.

Гром грооће, муња меће
На јуначке тамне ноћи;
У ђевојке црне очи,
У момчета конопјаске (?);
Момче ште да пољуби;
Код ђевојке мајка сједи,
Па њој не да, но ју гледа.
— «Бог њој даде веће јаде,
Што ју гледа, те је не да!»

38.

Мајка мене друпом' дала.

— О ђевојко, душо моја!
Што говори мајка твоја?

Оће л' тебе мени дати,
Оће л' мене «зете» звати?—
«Не надај се, млад јуначе:
Мене мајка другом дала.
У Пазару господару;
На њега је мор-долама,
По долами златан јелек,
По јелеку златна пуца,
Под појасом сахат куца».

39.

Мајка трује своје снахе.

Перулика покрај мора расла;
Перулику сви сватови брали;
Ма не бере младожења Павле.
Но догони коња до ђевојке
И ђевојци лако проговара:
«Ој ђевојко, дуго јадна била!
Кад бидемо близу двора мога,
Изишће ми моја стара мајка
На два штапа на обор од врата;
Изнијеће пуну купу вина;
Проспи вино, а ту купу бачи.
Ово ми је девета женидба;
Осам ми је мајка отровала.
Страх ме добро и бојим се љуто,
Да ће тебе отроват девету.»

Примѣчаніе. Пѣсня неоконченная и начало нѣсколько иначе, чѣмъ у Вука Караджича—Мајка крвница (Срп. Нар. пјесме из херцеговине, Беч, 1866, № 2).

40.

А ђе си ме љубио?

Пошетала ђевојка, кајно-кајно ђевојка,
Кајно ђузел-ђевојка.
Пошетала низ поле, кајно-кајно низ поле,
Кајно ђузел — ђевојка.
За њом приста момчеце, кајно — кајно...
Кајно ђузел — ђевојка.
«Стан', постани, ђевојко! кајно....
Прије сам те љубио.» кајно....
— А ђе си ме љубио?....
На чардаку код мајке»....

41.

Мајка Мару у манастир дала.

Мајка Мару у манастир дала,
Не би ли јој књигу научила,
Не би ли јој душу споменула?
Мара мајци наручује брзо,
Да јој пошље од злата бешику,
У бешику од свиле пелене
И кошуљу зету калуђеру.
Кад то мајка разумјела Мари,
Мајка Мару добро проклињала:
«У јад тебе мајка у манастир дала,
Не би ли јој књигу научила,
Не би ли јој душу споменула!»

42.

Још луда ми је!

Пошета—пошетала Јагода на воду;
За Јаго—за Јагодом Радоје на коњу;

— За Радо-за Радојем јагодина мајка:

(и далѣе во всѣхъ стихахъ первые три слога повторяются).

«Стан' полако, Радоје на коњу!
Тамо ми је Јагода на воду;
Луда ми је, препануħеш ми је,
Од стида ħе у воду скочити,
О'страха ħе у гору побјеħи».
— Бре! не лудуј, јагодина мајко;
Синоħ ми је на скуту спавала *),
Броила ми пуца по долами,
Наброила седамдесет пуца,
Седамдесет и седам путаца.—

43.

Мајка се погађа за своју шħер.

— Станина мати,
Ол' ми Стану дати?—
«Стане ма нема
Танке кошуље».
— А ко ħе ме служит,
Ја ħу јој је купит.—
— Станина мати,
Ол' ми Стану дати?—
«Стане ма нема
Зелене доламе»

Далѣе — Стане ма не ма — трамболоса паса, златиније мин-

*) Сву ноħ ми је на руку преспала;
Ако ли ми не вјерујеш, мајко,
Ти погледај моју десну руку,
Како ми је сва отекла рука
Све од русе косе јагодине.

На руке прстене» — и тотъ на все отвѣчаетъ: — Ако ће
ит,
Ја ћу јој купит. — а тогда
ѣчаетъ:
«Ево твоја Стане».

44.

Ђевојка је ђога братимила.

Ђевојка је ђога братимила:
«О ђогате, мој по Богу брате!
Је-ли ти се господар женијо?»
— Није ми се господар женијо,
Теке оће с тобом, ако бог да.
«Ја да знадем е је то истина,
Ја би моје токе расковала,
Те би ђогу плоче саковала;
И би ситни ђердан разнизала,
Би ти, ћого, узду поднизала».

45.

Сврати га, мати, бога ти!

Прође ми момче кроз село,—јање моје бјело!
Натури фесић на чело.
Гледа га ђевојка с пенџера
И мајци тихо говори:
«Сврати га, мати, бога ти!»
— Не могу, шћерца, свратити,
Јер бо је момче шехерче:
Искаће момче ракију,
Искаће момче вечеру.
«Сврати га, мати, бога ти!
Моје му очи—ракија,
Моја му уста—вечера».

46.

Ајде к мени, лијеп млад!

Пошетао лијеп-млад
Под бијели Будим-град.
Гледала да Дјелина
С бјела града Будима:
«Ајде к мени лијеп-млад
На бијели Будим-град,
Да пијемо рујно вино
И да се веселимо,
И да се љубимо,
И да се грлимо».

47.

Сама ћу ти доћи.

«Ђевојчица, црнојчице,
Не стој спрема мене (2).
Ја потрошим моје благо,
Гледајући тебе (2)».
— Ти не троши благо твоје,
Сама ћу ти доћи (2). —
«Ђевојчица, црнојчице
Не стој спрема мене (2).
Ја продадах бјеле овце,
Гледајући тебе (2)».
— Не продавај бјеле овце;
Сама ћу ти доћи (2).—
Ђевојчица, црнојчице,
Не стој спрема мене (2).
Ја продадох бјеле дворе,
Гледајући тебе (2)».

— Не продавај бјеле овце,
Сама ћу ти доћи (2).
— Ђевојчица, црнојчице,
Не стој спрема мене (2).
Ја продадох моје коње,
Гледајући тебе (2).»
— Не продавај своје коње,
Сама ћу ти доћи (2). —
«Ђевојчица, црнојчице,
Не стој спрема мене (2).
Ја продадох све оруже,
Гледајући тебе (2).»
— Не продавај све оруже,
Сама ћу ти доћи (2). —

48.

Волим драга нег вас род.

Ситна трава зелена
До шатора бијела;
Под њим сједи ђевојка,
Шије-везе дарове.
Отуд иде млад јунак;
Стаде млада бјежати;
Он је стаде ћерати.
Запе њојзи купина
За танану (свилену) кошуљу.
А'л говори млад јунак:
Богомъ сестро, купино!
Не пуштај ми ђевојку».
Ал' то види њезин брат,
Стаде мајци пањкати;
Она с' поче правдати:
«Волим свекру, него бабу,

А свекрви, него мајци,
А ђеверу, него брату,
Волим драгог', нег' вас род.
Шта ће мени тај вас род,
Кад ја не мам драгог мог!».

49.

Ал' оћу се помамит!

Мајка сина Јова пита:
— Сине Јово, боле ли ти ране?
«Мајко моја, мене боле ране».
— Сине Јово, за ким боле ране?
«Мајко моја, за првом комшијком».
— Сине Јово, мамићемо је.—
«Ал' је мамит, ал' се за њом помамит».

50.

Рекла мени драга доћи.

— Рекла мени драга доћи,
А ја чеках до поноћи.
Мене драга не ше доћи,
Ја окренух кући поћи.
Ја је сретох насред моста,
Пољубих је једном доста;
Осташе ме медна уста,
Као да сам шећер јио,
Али да сам шербет пио.

51.

Ђевојка је под гором заспала:
Сва је гора од ђевојке сјаше,
Од њезина пребијела лица,

Јагодица испод сулуфица,
Бјелог чела испод туноФеса.

52.

Ал' ме узми, ал' умријех!

Пред кућу ти студна плоча;
На њу сједи младо момче,
Ситно пише ђевојчици:
«Моја душа с твојом дише,
Ал' ме узми, ал' умријех,
Ал' улего сад у гријех».

53.

Сво ћу село запалити!

Ја пођо и пошета
Проз гору, проз зелену,
На воду, на студену.
Кад на воду ђузел-мома,
Ђузел-лице бијељаше,
Ђузел-вјеђе уздизаше.
«Ђузел-мома, ајде дома,
Те ти кажи проза село:
Ако зета не сретете,
Зетће ви се помамити,
Сво ће село запалити,
Без до мене и до тебе».

54.

Што ће знати мајка?

- О ђевојко, ђе се бимбер брала?—
«Младо момче, у зелене башче».

— О ђевојко, да сам те видио!
«Младо момче, што би ми чинијо?» —
— О ђевојко, би те обљубио!
«Младо момче, па што би ми било?»
— О ђевојко, караће те мајка. —
«Младо момче, што ће знати мајка?»
— Стара мајка на лице познаће. —

55.

Моја су ти врата отворена.

— Дај, ђевојко, да једном пољубим! —
«Младо момче, би л' ти мило било?»
— Дај, ђевојко, да што би то било! —
«Младо момче, караће ме мајка».
— Ако кара, избити те не ће;
Ак' избије, изагнат те не ће;
Ако изгна, бјежи к мени, драга:
Моја су ти врата отворена,
У поноћи, кано усред подне. —

56.

Боли ме срце за поповом шћерком.

Полећело јато голубова (по 2 раза)
Тамо доле низ Нове-Пазаре;
Они траже брђанина Јова,
Ће сијече перо од пајуна.
Не посјече перо од пајуна,
Но посјече по десници руци.
«Брате Јово, боли-ли ти рука?»
— Секо Јеко, не боли ме рука,
Но ме боли срце за ђевојком. —
«Брате Јово, брате Јово,

а чијомъ ђевојком?»
– Секо Јеко, секо Јеко,
а поповом шћерком.
на звекне, мене срце јекне. —

57.

Милиј си ми од оца и мајке.

Засјало се момче и ђевојка,
Као сунце кроз јелове гране.
Момче с' држи за зелену грану,
А ђевојка у зелену траву.
Она сједи и пртено руби,
А момче њој тихо приговара:
«Вала, драга, вала си ми љепа!
Лепша си ми до жаркога сунца
И мјесеца, брата сунчевога».
А ђевојка момку одговара:
«Вала, драги, вала си ми мио!
Милиј си ми од оца и мајке
И од моје брата сва четире».

58.

Чини ми се, да би пошла за ме.

«Саба — зора је, сад је свануло,
А мој мио, ђе си синоћ био?»—хај!
— Ђе сам био, добро ми је било,
Видио сам гиздаву ђевојку —хај!
На глави њој фесић меџидија,
А за фесом кита асизија—хај!
По фесићу кићени дукати,
А за увом лале од бисера — хај!
Окреће се, насмијесе на ме,
Чини ми се, да би пошла за ме—хај!

59.

Ка' да си ме млада маћијала!

«О ђевојко, не много лијепа,
Ни лијепа, ни рода велика!
Што си моме срцу омиљела,
Ка' да си ме млада маћијала!»
Ђевојка је момче проклињала:
«Толико те вићела мајка
Колко сам тек ја вићела,
Једном, кад с војске ићаше».

60.

Оће царевић ђевојку, и ако је сирота.

На та' град гора расла,
А под гором коло игра,
И у коло ђевојка је:
Танка стаса висока,
Бјела лица румена,
Црна ока велика.
Видијо ју царевић;
Ојде мајци каживат:
«Што сам, мајко, видијо!
Видијо сам ђевојку:
Танка стаса висока,
Бјела лица румена,
Црна ока велика;
Ајде, мајко, проси је!»
— То је, сине, сирота. —
«Ја сам, мајко, сиромах,
Ајде, мајка, доведи ју».
— Ојде мајка, доведе.

61.

ме моје, име твоје у љубави саплетено.

О весела веселице,
Весели-ли очи имаш!
Когагођ си погледала,
Свакому си смрза дала!
Е и мене погледала,
И мене си смрза дала.
Што би, вило, сада дала,
Да ме њеси никад знала?
Што с' у лица поблеђела,
Као цвијет ɣерсамина?
Записаћу име моје,
Име моје, име твоје
Усред горе брштанове.
Когођ прође, нека види
Име моје, име твоје,
У љубави саплетена,
У радости раздвојена.

62.

Стидње момче, но ђевојка.

Три су пута преко поља
Иде момче и ђевојка;
Стидње момче, но ђевојка,
Испод стида момче рече:
«О, ђевојко, душо моја!
Бих ти нешто наректуо:
Ако ћеш ме објесити
О злу дрву, о дријену,
О твом грлу пребијелу!»

63.

А каква је шећер-Мара!

Расла гора леленова,
А у гору шећер-коло,
А у коло шећер-Мара:
Сунцем главу повезала,
Мјесецом се опасала.
Какве су јој бјеле руке,
Ваљале би Бањске-Луке!
А какве су обрвице,
Ваљају и Подгорице!
А какве су русе косе,
Ваљају и равне Босне!

64.

А каква је моја Куна!

Куна моја, а љепота твоја:
Љепота ти Цариград ваљаше,
А висина Плава и Гусиња,
А мудрина града Колашина,
А стасина варош Подгорицу.

65.

Хајка-ђевојка.

Под оном гором зеленом
И оном вишом планином
Мало је село вијаше;
У село коло играше;
У коло Хајка-ђевојка:

Спуштила кавад до земље,
А златни ћемер до бедре,
А ситан бисер низ њедра,
А русу косу низ паса.
Гледа је момче са града:
«Ој, море Хајко-ђевојко!
Уздигни кавад о' земље,
А златан ћемер до бедре,
А ситан бисер низ њедра,
А русу косу низ паса».
— Прођи ми се, момче делијо!
Бабо је кавад кројио,
Браћа су ћемер ковали.
Сестре су бисер низале,
Мајка је косу гојила. —

66.

Ђевојчица-божа љепотица.

С оне стране Сибињ-воде
Сибињ-трава до појаса,
Ђетелина до кољена;
У њу пасу два пауна
И два тића-паунића.
Чувала их ђевојчица,
Једна божа љепотица;
На ђевојци кошуљица,
Нити ткана, ни предена,
Ни од злата сплетена.
(не достаетъ конца).

67.

Што има моја јараница.

У ђевојке, у јарана мога,
Очи су јој, ка' и у гаврана,

Једно грло—три струка ђердана,
Једне уши, а двије минђуше,
Двије руке—двоје белензуке,
Обрвице—морске пијавице.

68.

Драги буди драгу.

Три су ми горе високе,
Једна је мало повећа,
Повећа, понајљепша.
У њу ми драги лов лови,
Па за њим драга коња води:
Дала му пити водице
Из њене десне ручице;
Дала му зоби бисера
Из њена скута свилена.
Ђе дала, туна заспала.
Завика страћа из града:
«Чије је злато застало?»
Завика драги из лова:
«Моје је, не будите га!»
Па узе стручак ружице,
Удара злато уз лице:
«Дигни се, злато, дигни се!
Да ли се нијеси наспала,
Девет година крај мајке,
Десету, драга, крај мене?»

69.

Купи ми злата.

«Што то везеш, Маро,
Што то везеш, о моја Маро?»

— Јаглук везем Јово,
Јаглук везем, о мој Јоване.
«Коме ћеш га, Маро,
Коме ћеш га, о моја Маро?»
— Моме брату, Јово,
Моме брату, о Јоване.
«А за мене, Маро,
А за мене, моја Маро?»
— Купи злата, Јово,
Купи злата, о мој Јоване.
«Колико ћу Маро,
Колико ћу, о моја Маро?»
— Три дуката, Јово,
Три дуката, о мој Јоване.
«С мога ножа, Маро,
С мога ножа, о моја Маро».

70.

Ђевојка куне момка, момкова мајка одговара.

Ђевојка се хћела окупати
Код Рибнице близу Подгорице;
Па се млада поче свуковати:
Бачи кавез у зелену траву,
А кошуљу код воде студене.
Искраде се чобан, момче младо,
Украде јој рухо са кавезом
И њезину свилену кошуљу.
Љуто куне лијепа ђевојка.
То зачула Јованова мајка,
Па ђевојци тихо одговара:
«Која куне мог сина Јована,
До године у мом дому дошла,

А до друге и чедо имала,
Њему баба кошуљу скроила».

71.

Њежност младе мајке.

Јовов ђогат по мејдану шета,
Покријо га зеленом доламом,
С обје стране до зелене траве,
А по глави везеним јаглуком.
Гледала га с прозора ђевојка:
«Болан Јово, опаши се пасом,
Да ти ружа кроз пас не пропане,
Да ти драга другог не допане».
Моја драга, јеси л' си удала?
«Јесам, драги, и чедо имала;
Љепо сам му име нађенула,
Љепо име лудани Никола;
Кад га зовем, не зовем га Нико,
Већ му вељу: «оди мени, дико!»

72.

Што бих волиј.

Расла трава ђетелина,
Тамо горе, у планину.
У њој пасу два јелена,
Два јелена и кошута.
Чуваше њих ђевојчица,
Једна божа љепотица;
На њу танка кошуљица,
Вр' кошуље ђечермица.
Отуд иду три делије,
Три делије у димије:

У кућу им брашна није,
А у стовну [1]) масла није.
Један збори и говори:
«Ја бих волиј шњом чувати,
Него с царем вечерати».
Други збори и говори:
«Бих је волиј распасати,
Но над Босном везир бити.»
Трећи збори и говори:
«Бих јој волиј ноге дићи,
Него душом у рај поћи». (подгор.)

73.

Да ме оће ђевојка.

У ђевојке црне очи—има, има!
Да ме оће погледати—шњима, шњима!
То би мени мило било—збиља, збиља.
У ђевојке бјели зуби—има, има.
Да ме оће утризнути шњима, шњима!
То би мени мило било—збиља, збиља.
У ђевојке медна уста—има, има.
Да ме оће пољубити—шњима, шњима!
То би мени мило било—збиља, збиља.
У ђевојке бјеле руке—има, има.
Да ме оће загрлити—шњима, шњима.
То би мени мило било—збиља, збиља.
У ђевојке бјеле дојке—има, има.
Да ме оће ударити—шњима, шњима.
То би мени мило било—збиља, збиља.
(За тѣмъ идутъ: косы, ноги и т. д.) (вас).

---

1) Глиняный сосудъ, въ которомъ хранится масло.

74.

То-же — иначе.

Коло игра на двадесет и два,
У том колу љепа Мара игра:
Какве Мара црне очи има!
Да ме оће погледати шњима,
Волео бих, нег' што баба имам.

—

Коло игра и т. д.
Каква Мара медна уста има!
Да ме оће пољубити шњима.
Волео бих, нег' што мајку имам.

—

Коло игра....
Какве Мара бјеле руке има:
Да ме оће затрлити шњима,
Волео бих, нег' што брата имам.

—

Коло игра....
Какви Мара бјеле ноге има!
Да ме оће паходити шњима,
Волео бих, нег' што секу имам. (Герц.)

75.

Што је ђевојка радија имати.

Три ђевојке путом ишле,
Једна с другом говориле,
Што би која најрадија.
Најстарија говорила:
«Ја би чоху најрадија».
А најсредна говорила:
«Ја би сребра најрадија».

А најмлађа говорила:
«Ја би момче најрадија.
Чоха ће се изнијети,
Сребро ће се раздријети;
Момче ће ми чоху купит,
Момче ће ми сребро купит,
И момче ће потрајати.»

76.

Дијете врголи.

Ој дијете, не врголи,
Мене нешто глава боли.
«Наслони главу на моју главу,
Биће боље од главобоље»!
Мене нешто плеће боли, руке,
ноге, пупак и проч.
«Наслони плеће на моје плеће,
Тебе и плећу биће боље» и т. д. (подгор.).

77.

Вруће сунце — њедра твоја.

Ђулмиона брегом шета,
Над брегом се навирује
Ладну воду погледује,
У воду се огледује:
«Фала богу, лијепа л' сем!
Још да су ми очи црне,
Ка' што ми је руса коса,
Би три града премамила
И у граду шер — Мустафу
Ил му брата шер — Мурата.»

— Ђулмионо, душо моја!
Опер' мене златни стремен.»
«Ладна вода надалеко,
Вруће сунце нависоко,
Ракли-сапун на чаршију.
— Вруће сунце — њедра твоја,
Ракли-сапун — руке твоје. (Герц.)

78.

То-же — иначе.

Дилбер Мара ружу брала
Покрај двора диздарева.
«Дилбер Мара, душо моја!
Опери ми ал-тестемел».
— О, диздаре — господаре!
Вруће сунце заладило,
Ладна вода подалеко,
Ракли — сапун у чаршију.»
«Дилбер — Маро, душо моја!
Вруће сунце — њедра твоја,
Ладна вода — сузе твоје,
Ракли — сапун — очи твоји. (Герц.)

79.

Како ми се драга наљутила.

Под ноћ пођох по акшаму
Преко поља широкога,
Те до моста каменога;
Сретох драгу насред моста;
Пољубих ју једно доста,
Осташе ми медна уста,
Ка' да нешто с медом једох,

Или с медом ил' шећером.
Ја јој рекох; «Добро вече!»
Она рече: «Дођ' до вече!»
Ја не ојдох оно вече;
Но ја ојдох другу вече.
Драга ми се наљутила:
Сламком врата подкочила,
А везиљком заклопила;
А ћепењке отворила,
На њи дојке протурила,
Мене млада намамила.

80.

То-же — иначе (герцеговинская).

Доцкан прођох из чаршије
Испред двора драге моје;
Кад ми драга на вратама.
Ја јој велим: «Добар вечер»;
Она мени: «Дођ' до вече.»
Ја не одох оно вече,
У коју ми драга рече.
Кад се драга наљутила,
Бјеле дворе затворила,
И канате чивијела,
Мума — свјећу удунула,
Огањ — ватру запретала.
А ја прођох у азбашчу,
Свезах коња за наранџу,
А сокола за гранчицу.
Коњ ми врисну, соко писну;
Кад ево ти драге моје:
Гологлава без фесића,
Босе ноге без папуча,
Гола плећа без јелека. (Герц.)

81.

У ружи нађох ђевојку.

Прегазих земљу ногама,
Прегледах свијет очима,
Не нађох за се ђевојку.
Већ одох гори зеленој;
У тори ружа румена;
Под ружом ђевојка заспала.
Каква је бјела, румена,
Каква је танка, висока,
Баш ко да је млада за мене!
У ружи нађох ђевојку.

82.

Момак буди љепу Мару.

Љепа Мара цвјеће брала,
Ђе га брала, ту заспала.
Отуд иде младо момче,
У руке му струк јаблана,
Бсеје Мару по ђердану:
«Дик се, Маро, дик се, душо!
Да бришемо бјеле дворе,
Бјеле дворе и оборе».

83.

Ево нама доброга шићара.

Сабах зора, а ја још код двора;
Ићинђија, а ја у лов пођох;
Ја на брдо, а сунце за брдо.
Кад на брдо зелена ливада;

У кућу им брашна није,
А у стовну [1]) масла није.
Један збори и говори:
«Ја бих волиј шћом чувати,
Него с царем вечерати».
Други збори и говори:
«Бих је волиј распасати,
Но над Босном везир бити.»
Трећи збори и говори:
«Бих јој волиј ноге дићи,
Него душом у рај поћи». (подгор.)

73.

Да ме оће ђевојка.

У ђевојке црне очи—има, има!
Да ме оће погледати—шћима, шћима!
То би мени мило било—збиља, збиља.
У ђевојке бјели зуби—има, има.
Да ме оће утризнути шћима, шћима!
То би мени мило било—збиља, збиља.
У ђевојке медна уста—има, има.
Да ме оће пољубити—шћима, шћима!
То би мени мило било—збиља, збиља.
У ђевојке бјеле руке—има, има.
Да ме оће загрлити—шћима, шћима.
То би мени мило било—збиља, збиља.
У ђевојке бјеле дојке—има, има.
Да ме оће ударити—шћима, шћима.
То би мени мило било—збиља, збиља.
(За тћмъ идутъ: косы, ноги и т. д.) (вас).

---

[1]) няный сосудъ, въ которомъ хранится масло.

74.

То-же — иначе.

Коло игра на двадесет и два,
У том колу љепа Мара игра:
Какве Мара црне очи има!
Да ме оће погледати шњима,
Волео бих, нег' што баба имам.

—

Коло игра и т. д.
Каква Мара медна уста има!
Да ме оће пољубити шњима.
Волео бих, нег' што мајку имам.

—

Коло игра....
Какве Мара бјеле руке има:
Да ме оће затрлити шњима,
Волео бих, нег' што брата имам.

—

Коло игра....
Какви Мара бјеле ноге има!
Да ме оће паходити шњима,
Волео бих, нег' што секу имам. (Герц.)

75.

Што је ђевојка радија имати.

Три ђевојке путом ишле,
Једна с другом говориле,
Што би која најрадија.
Најстарија говорила:
«Ја би чоху најрадија».
А најсредна говорила:
«Ја би сребра најрадија».

Посрједи позлаћено;
По позлати коло игра.
Изнад кола тама пала,
Изнад таме соко вије,
Погледује равно поље,
Ђе играше коња двоје —
Радоица и Јовица.
Радојици коњ утече,
Те у барчу ђевојачку.
А ђевојка говораше:
«Не мој, момче, коња ћерат
И жуто ми цвјеће газит.»
А Радојца говораше:
— Ја ћу тебе бољ уклети:
Ти си млада не удала,
Док на моме крилу не заспала;
Ако л' млада ти не шћела,
А ти ако се удала,
Ти порода не имала;
Ако би пород имала,
На војску га не спремала;
Ако га на војску спремала,
Отуд никад не дошла;
Остала ти сестра безбраткиња,
А мајка-прна кукавица.

88.

Куну момка мајка и кћи.

«Кћери мила, кћери мила,
Ђе си синоћ била?»
— Мајко моја, мајко моја,
У башчи сам била. —
«Шћери мила, шћери мила,

Што си ти радила?»
— Мајко моја, мајко моја,
Цвијеће сам брала. —
«Шћери мила, шћери мила,
Коме си га дала?»
— Мајко мила, мајко мила,
Драгом' сам га дала. —
«Шћери мила, шћери мила,
Гора ти га ломила.»
— Мајко мила, мајко мила,
Не, но моје зубе. —
«Шћери мила, шћери мила,
Вода ти га носила.»
— Мајко мила, мајко мила,
Мене га донела. —

89.

То-же — иначе.

Ово село рано вечерало,
Вечерало и полијегало;
По ливади коње повезали.
Богдану су коњи покидали
И Милици бостан похарали.
Ал' га куне миличина мајка!
Но говори лијепа Милица:
«Куни, мајко, и ја ћу та клети:
На долу му полегла пшеница,
А по кући све мушка ђечица,
У бријегу шестаредац јечам,
А пчеле му небо премрежиле,
Вране—козе крше прекрилиле,
Овце му се трипут хиљадиле,

А краве му катун проглушале,
А волови планину букали,
А планинке коло заметале.

90.

Љуба ме је клела.

Јунак прође кроз гору зелену,
Наслони се на јелу зелену:
«Вита јело, што ме глава боли?»
— О, јуначе, од мене ти није;
Мајку имаш, мајка те је клела. —
«Не ће мене моја мајка клети,
Нема сина до мене једнога.»
— Сестру имаш, сестра те је клела. —
«Не ће мене моја сестра клети,
Нема брата до мене једнога.»
— Љубу имаш, љуба те је клела. —
«Хоће љуба, божја проклетница!
Синоћ сам је био и карао,
А јутрос је у род оправио
Без колача и без пратиоца.»

91.

Ђевојка је очи клела.

Ђевојка је црне очи клела:
«Очи моје, обље на гледале!
Огледало тако не гледало!
Својој су ме мајци омразиле,
Што сам шњиме драгога гледала.»

92.

Ђевојка — невјеран друг.

Ја пашетах зеленијем лугом
Са ђевојком невјернијем другом,
И с мојијем' пехливан — ђогином;
Свезах коња за јелу зелену,
А ђевојку на десницу руку.
Мало тренух, па опет се пренух;
Ал' ђевојке на десницу нема,
Ни мојега пехливан-ђогина.
Трагом пођох до Новог-Пазара;
Кад ђевојка по пазару шета
И за собом мог ђогата вода.
«О ђевојко, што си куповала?»
— Драги Јово, шећер куповала. —

та пѣсня такъ:

пошетах, ја пошетах
Зеленијем лугом, зеленијем лугом,
ђевојком, са ђевојком,
Невјернијем другом, невјернијем другом и т. д.

93.

е траје много жалост драге за драгим.

Висока јела зелена — тамина јела.
Висока врхом до неба
Спустила гране до траве;
Под њом ми драги болује;
Честе му драга долази:
«О'ли ми, драги, умријет?»

— О'ли ме, драга, жалити?
«Ја ћу те, драги, жалити
Од мога дома до твога гроба.»

94.

Нису твоје очи за ме.

Вјетар руже уз поље носаше,
Под Јовин је чадор наносаше;
Под чадором болан Јово лежи.
Виш' главе му тамбурица висаше,
Болан Јово тамбури говораше:
«Тамбурице, моја дангубице!
Тамбурице, не остала пуста!
Доста си ме пуста наранила
И жеднога винца напоила,
Ђевојчице на двор измамила,
Удовице на авлинска врата.
Удовице, не намигуј на ме!
Кад су били твоје очи за ме,
Ниси хћела ни гледати за ме.» (Герц.)

95.

Жен' се, драги, жељела те мајка.

Жен' се драги, жељела те мајка,
Тебе мајка, а ти ђевојака!
Зови мене, драги, у сватове,
Да ти, млади, јенџи-була будем;
Лијепо ћу свате даровати:
Сваком свату свилену мараму,
Свекру-бабу свилену кошуљу,
Свили му се кости од бољести,
Као моје срце од жалости,
Што ме нешће за сина узети! (Герц.)

96.

Нека му је, честита му била!

«Извир-вода извирала
Из зелене зановети;
Ка' извира, куд се ђеде,
Црновјечнице моја?»
— Попише ју врани коњи,
Стара мајчице моја...
«Ка' ју пише, ку' се ђеше,
Црновјечнице моја?»
— Ђуру оте за невјесту,
Стара мајчице моја. —
«Нека му ју, честита му била,
Црновјечнице моја.»

97.

Сасватана, а нељубљена, умируħи, препоручује своме драгом' своју милу секу.

Гором језде кићени сватови,
Горица им с листом одговара:
«Куд идете, кићени сватови,
Куд идете, куд коње марите?» —
Умрла је лијепа ђевојка,
На умор је мајци говорила:
«Љепо, мајко, свате дочекајте,
Све сватове на росне ливаде,
Мога драга у моју одају;
Љепо, мајко, свате даривајте:
Сваком свату по бошчалук дате,
Моме драгом девет бошчалука
И десету моју милу секу.»

98.

Не даду ме.

«О, ђевојко, бјела Јане!
Ти се бјелиш и румениш;
А што мени, млада, велиш?»
— А ја теби, млада, вељу:
Да ме просиш, — нећу ме;
Да ограбиш, не смијеш ме:
Е ја имам девет брата
И дванаест братучеда;
Сваки — добра коња јашу,
Сваки — остру сабљу пашу;
Ако тебе уфатише,
Главу те ти изгубити,
Мене грдну оставити.

99.

Нећу ниједнога, да не чиним свађу између браће.

Порасла је детелина трава,
А жњела је златорука Јана,
Златном руком, а сребрним српом,
Турала је коњима братскијем:
«Гриз'те, гриз'те мојег' брата коњи,
Е оћете далек' за ђевојку.»
Ника оде гором јаворовом,
А Никола гором јасеновом,
Обојица за једну ђевојку;
Излегоше на Цмиљево-поље.
Кад дођоше колу ђевојачку
И у колу мајка и ђевојка.
Ника вели: «Моја је ђевојка!»

А Никола: «Није, но је моја!»
Бацише јој бурме и прстење.
Но мајка говори ђевојци:
«Узми, кћери, којег' тебе драго:
Оба добри, оба момци живи.»
Но ђевојка говорила мајци:
«Бог ме, мајко, нећу ниједнога,
Што ћу чинит' свађу међу браћу!»

100.

Мене се преудаде драга.

Кршно ти ми ово љето дође,
Кршно мене и дорату моме:
Дорату ми не роди ливада,
А мене се преудаде драга,
Те за кога — ни по' јада мога
Баш у село за јарана мога!
Па ме јаран зове у сватове.
Ал' ћу поћи, али нећу поћи?
Ићу поћи, па да не ћу доћи.
Па кад с кумом сједне у прочеље,
Наздравићу мојој милој драгој:
«Ни у моје, ни у твоје здравље,
Но у здравље старог живовања!»

101.

То-же — иначе.

Сив соколе, сиво перје твоје,
Што долазиш под пенџере моје?
Ил' долазиш, до ашикујемо?
Ил' долазиш, да ме бону видиш?
«Нит долазим, да ашикујемо,

Нит' долазим, да те бону видим;
Већ долазим, да ти јаде кажем:
Синоћ се ми преудала драга,
Да би за ког,—не би ни жалио,
Већ уда се у махалу нашу,
У махалу за јарана мога,
Јаран мене зове у сватове:
Јадно поћи, а јадно не поћи!
Оћу поћи, па да нећу доћи,
Јер ћу бити ђевер уз ђевојку».

102.

Што ме даде за самцом јунаком!

Што се гора уврлелеаше?
Јел' од вјетра, ал' од сунца љетња?
Ни од вјетра, ни од сунца љетња,
Но од клетве лијепе ђевојке.
Она куне своју милу мајку:
«Бог т' убио, моја мила мајко,
Што ме даде за самцом јунаком!
Кад се скупи коло на планину,
Свака снаха уз ђевера свога;
Јадна Јана украј кола сама.»
То зачуо из кола Никола:
«Бог т' убио, вјереница љубо!
А ја имам девет побратима
И дванаест првобратучеда:
Бирај, Јане, којега ти драго.»

103.

То-же — иначе.

нце игра преко ведра неба,
влашићи преко влашке земље.

У влашића чудно коло игра,
У то коло девет јетрвица,
Свака игра својијем ђевером,
Љепа Јања на крај кола сама,
Па ми куне остарјелу мајку:
«Стара мајко, Бог да те убијо!
Што ме даде за једнијем Јовом,
Који нема брата рођенога,
Да ја имам млада са ђевером?»
Она мљава, да нико не чује,
Ал' то чула Јованова мајка,
Па је њојзи жа' и мучно било,
Па говори својој снахи младој:
«Мила снаха, што си невесела?»
— Е ти немам ручнога ђевера
И мој Јово брата рођенога.»
«Е ма има десет братучеда.»
Она њојзи стаде говорити:
«Мајко мила, Бог ти помагао!
Јеси л' чула, ал' тико казава':
Није брана без жата јаблана,
Нит мириса без руже румене,
Нити брата, што не роди мајка».

104.

То је благо, што је срцу драго.

Цмиљ ђевојка по планини брала,
Цмиљ је брала, јаблан прескакала;
Па јаблану тијо говорила:
«О, јаблане, и тебе би брала;
Но ме мајка за недрага дала;
Нема тога, коме би те дала.»

Вар. Иначе конецъ:

Но ме мајка за недрагом дала,
За недрагом и за немилијем,
За недрагом, ђе је доста блага.
Није благо ни сребро, ни злато,
Но је благо, што је срцу драго.

105.

Он ме не шће ни каменом!

Мајка Мару на вечеру звала;
Мара мајци одговара:
«Вечерајте, мене нечекајте:
Од јада ми забољела глава.
Мој ми драги проз чаршију прође;
Ја га гађах зеленим јабуком,
Он ме не шће ни каменом.
Камено му мајци срце било,
А сестрици тако годинице.
Мајка ме је њему омразила,
Те он к мене не окрене главу».

106.

Муж се је помамио.

Кренула је дилбер Стоја,
У род да иде;
Сусрете њу мио свекар,
Ђе с војске иде.
«Дилбер — Стојо, снахо моја,
Јесте л' сви здрави?»
— Сви смо здраво и весело,
Но не би твој син. —

— А он ти се помамио,
Убио га бог! —
«Не куни га, дилбер — Стојо;
Караћу га ја.»
— Ал' га карат, ал' не карат;
Мој му благосов! —
«Врт' се натраг, дилбер—Стојо,
Убио те бог!
Не мож' прећи бунар — воду,
Ноге мијући,
И прошетат равно поле,
Цвјеће берући.»
— Не брижи се, мио свекре,
Прећићу ти ја;
Прећићу ја бунар — воду,
Ноге мијући:
Прошетаћу равно поле,
Цвјеће берући. —

107.

Да ја гледам мога вјереника.

Ђевојка је зелен бор садила,
Бор садила, с бором говорила:
«Расти боље, мој зелени боре!
Не расти ми граном у ширине,
Но ми расти граном у висине,
Да се чењем тебе у врхове,
Да ја гледам по мору ђемије,
У ђемије мога вјереника,
Пјева ли му уз рамена славља,
На коњена тица поиграва;
А у руке држи тамбурице,

А уз њих он танко попијева:
— Тамбурице, моја дангубице!
Дангубио, ко ве направио!» —

108.

За драганом срце испуцало.

Мујо шета покрај воде ладне,
А драгана проз зелену башчу.
Мујо с ладном водом проговара:
«Ладна водо, моја сува жеђо,
А драгана моја жива жеђо!
Бог ће дати и киша ће наћи;
Земља ће се земљом саставити;
Ја с драганом нигда ни довијек.
За драганом срце испуцало,
Кајно земља о Петрову — дану.
Бог ће дати и киша ће наћи,
Земља ће се земљом саставити,
Ја с драганом никад ни довијек.»

109.

Драги ти се оженио.

Ђевојка је ружу брала;
Кад убрала, тад заспала.
Ал' је буди младо момче:
«Устај, устај, ђевојко!
Ружа ти је увенула;
Драги ти се оженио;
Устај, дај му благосов» *)

*) Иначе: А ђевојка одговара:
Даћу му ја благосов и т. д.

— Ведро небо загрмјело,
Па га убило».
Једно дрво на крај мора,
Друго на Дунав;
Кад састане дрво с дрвом,
Драги ће са мном;
Црна врба кад породи
Грожђе бијело,
Тада и ја с мојим драгим
Пород имала. —

110.

Имам драга надалеко.

Киша пада, трава расте,
Гора зелени;
И гора се с листом саста,
А ја немам с ким.
Имам драга надалеко,
У туђој земљи.
Туђа земља, туго моја,
Шиљ' ми драгога!
Кад срету њу два путника
Из туђе земље.
«О, бога ви, два путника,
Из туђе земље!
Јестел' ви ће виђели
Мога драгога?»
— Е да смо га ће виђели,
Не познамо га?
«Е ласно је га познати,
Јад га не знао!
На драгоме мор-долама,
Мором до земље;

На долами шећер — пуце
С те и те банде;
Љубићу га међу пуца,
Ђе срце куца.

111.

То-же — иначе.

Полећеле три птичице.
Пери шарене,
И падоше на дворове
Петра војводе.
Ишетала из дворова
Јела госпођа;
Ишетала из дворова,
Па им говори:
«Ујте отлен, три птичице,
Пери шарене!
Не коб'те ми, три птичице,
Петра војводу.
Ако га ђе видите,
Поздрав'те ми га».
— Ми да га и видимо,
Не би познали —
«Ласно га је познати и т. д.

цъ:

Ви кажите, три птичице,
Петру војводи,
Синове сем (му) поженила
Све од господе;
Шћере сем му разудала
Све за војводе;
Ђога сем му угоила,
Као најбоље.»

112.

Драги неће доћи до три године.

У баштини бунар — вода,
Ја је не пијем;
Крај бунара ружа цвате,
Ја је не берем;
У ружи ми бумбул пјева,
Ја га не слушам;
Већ устајем свако јутро.
Па га ћерам:
«Ајд' одатлен, бумбул — тицо!
Ја те не слушам.
Нема овђе мога драгот,
Да те послуша».
Моје драго надалеко
У туђој земљи;
Ја му пишем ситну књигу:
«Дођи, драгане».
А он мени отпишје
Тужно жалосно:
«Не могу ти, драга, доћи
За три године».

113.

Драги мој другу милује.

Ђевојка сам, на све ми се жалује,
Ђе ја не знам, ђе мој драги данује;
Ђе л' данује, ђе ли другу милује.
Ја сам сада и ђевојка, и соко,
Крила имам, узвићу се високо,
Па ћу виђет, ђе мој драги данује,

Ђе л' данује, ђе-ли другу милује.
А нека га, драги ће се кајати,
Па ће доћи под мој пенџер плакати,
Ја му нећу за те сузе хајати.

114.

Невоља ми бледој бити.

Тавна ноћи, тавна ти си;
Драга моја бледа ти си.
Невоља ми бледој бити:
Имам драга самоволна,
Никда дома не доходи,
И кад дође, с јадом дође,
Са мном јадном не говори,
Но говори с другом драгом.

115.

Вила је милу шћерцу изгубила.

Извир вода извирала;
На њу сједи бјела вила,
Бјело лице нагрдила,
Русу косу подкратила.
Питали ју друге њене:
«О за бога, друго наша!
Што си лице нагрдила,
Русу косу подкратила?»
— Како, што сам, друге моје?
Имала сам милу шћерцу;
У петак је испросила;
У суботу надомила,
У недељу укопала.

На гробу јој два ђевера,
Лијепу јој пјесму поју:
«Наш бостане објављени!
У петак си објавијо,
У суботу процатијо
У нећељу увануо».

116.

Узалудно спремање у пооде.

Вила Јану преко мора звала:
«Јеси л' роду у пооде била?
Јеси ли му даре наредила?»
— Ја нијесам у пооде била;
Теке јесам даре наредила:
Брату Петру коња и сокола,
Старој мајци од злата кошуљу,
Сестри Ружи два низа бисера,
Снои Анђи од злата јабуку.—
«Кам' да ти је, посестримо Јано!
Брата Петра јучен укопаше,
Стару мајку под покров покрише,
Сестра Ружа тек се побољела,
Снау Анђу теке причестили».
— Брате Петре — моја незаклетво,
Стара мајка — у род неповратку,
Сестро Ружо — лијепо гледање,
Снао Анђо — далеко сретање. —

117.

То-же — иначе.

Вила Јану преко горе звала:
«Ајде, Јане, у род да идемо!»

— Причекај ме, другарице вило!
Док наредим даре и колаче,
Брату Петру коња и сокола,
Старој мајци од свиле кошуљу,
Снахи Кати од злата јабуку,
Сестри Ружи питому ружицу.—
Вила Јани на то одговара:
«Ками ће поћ у род, другарице Јано!
Петра су ти јутрос укопали,
А мајка ти теке наносила,
Снаха Ката тех се причестила,
Сестра Ружа тех се разбољела.»
Тадер Јане црна закукала:
«Куку, брате, у род не доходе,
Куку, мајка, у род не доходе,
Куку, снахо, надалек' срећање,
Куку, сестро, надалек' праћање!»
(всѣ померли отъ чумы).

118.

Како се је Тодора удала.

Купала се Јаливера,
Јаливера и Тодора;
Тодора је удала се,
Па дозива Јаливеру:
«Јаливеро, секо моја!
Поздрави се мајци.
Тодора је удала се
. . . . . .
Два бријега — два ђевера,
Двје фрбице — јетрвице,
Тополица — свекрвица,
Вита јела — мила за'ва,
Мрамор камен — младо момче.»

119.

Прије женидбе и после ње.

Заблејала јагничица.
Питала њу ђевојчица:
«Што је теби, јагничицо?»
— Како,—«што је»—ђевојчице
Док се пастир не ожени, —
Из пасишта по планини,
На појиште, по сметиште;
А пландиште под јелиште.
Кад се пастир оженио,
Из пасишта на буниште,
На појиште на мочило,
А пландиште под стрешиште.»

120.

Што би, кад ко остара.

Овца блејала крај поља;
Угледа је млад чобане.
«Што је тебе, овцо моја,
Те ти блејеш без престанка?»
— Е чобане, мој чобане!
Кад ја бијах млада овца,
Пасах траву ђетелину,
Пијах воду са извора.
А сад, код сам остарала,
Пасем само суху траву,
Пијем воду из локвине. —
«Ој ти, овцо, јадна овцо!
Код ја бијах младо момче,
Ђевојке ме *момче* зваху,
Миле снахе *драги брајо*,

Старе бабе *Богом сине*;
А када сам остарао,
Ђевојке ме ђедо зову;
Снахе зову *вуциклашњо*,
А невјесте *хајд' отолен!*»

121.

Слатке успомене.

Знаш ли, моја мила, Милице,
Када ми смо оно
Двоје љубљасмо
У азбашчу зелену,
Под ружицу румену?
Кад се руја рујаше,
На нас двоје падаше;
А ми двоје купљасмо,
У њедра их метасмо,
Да ни њедра миришу,
Да бећари уздишу:
Ко је с тога, да мирише,
А ко није, да уздише. (Герц.)

122.

Удаћеш се и покајаћеш се.

О ђевојко, бриго материно, о ђевојко!
Злато моје, бриго материно, злато моје!
Све се бринеш, бриго материно, све се бринеш,
Удати се не ћеш, бриго материно, удати се нећеш.
Удаћеш се, бриго материно, удаћеш се,
Пак ћеш рећи, бриго материно, па ћеш рећи:
«Јао, моја мајко! бриго материно, Јао моја мајко!
Кад ја бијах бриго материно, кад ја бијах

Код мајке ђевојка бриго материно, код мајке ђевојка,
Тад' ја бијах бриго материно, тад ја бијах
И цар, и ђевојка, бриго материно, и цар, и ђевојка.
А сад нисам бриго материно, а сад нисам
Ни цар, ни ђевојка, бриго материно, ни цар, ни ђевојка.
Служих свекра, бриго материно, служих свекра,
За девет година, бриго материно, за девет година;
Не заслужих, бриго материно, не заслужих
Раше, ни кошуље, бриго материно, раше, ни кошуље.

123.

Бањанке ђевојке не оте варошана.

Пошетале — јадо — бањанке ђевојке,
Покрај Бање — јадо — покрај воде ладне;
Међу собом — јадо — говориле младе:
«Ej да нам је — јадо — Бању саградити,
Бању саградити — јадо — цвјеће насадити,
А на цвјеће — јадо — момке намамити,
Да нам даду — јадо — ка што нам не даду,
Да нам даду — јадо — момке пробирати:
Варошана — јадо — не бих ни једнога;
Варошани — јадо — једне јолганције,
Што имаше — јадо — све за духан даше,
Што стекоше — јадо — у кафу попише;
Гладни сједе — јадо — а ђевојке гледе.

124.

Оћу поћи за сароша.

Легох спати, сан ме вара,
Заспати не могу,
Гледајући, слушајући,
Куд ме мајка даје.

Мајка даје за ћатипа,
Тун' ја поћи нећу:
Ћатип пише па уздише,
То ми није драго.
Па ме дава за трговца,
Тун' ја поћи нећу:
У трговца доста новца,
Ђеца гола — боса.
Па ме дава за шуштера,
Тун' ја поћи нећу:
Шуштер куца до поноћи,
Неће кући доћи.
Па ме дава за терзију,
Тун' ја поћи нећу:
У терзије танка игла,
Још тања нафака.
Па ме дава, за сароша,
Тун' ја оћу поћи:
Сарош пити, ја му лити,
То је мени драго.

125.

Ко има дивну жену, а ко — грдну.

Ћирикћала ћирикљица
У кострике — ловорике,
Ко ће јој се досјетити?
Неко јој се досјетио,
Што но она ћирикћаше,
Ћирикћаше, говораше:
«Ко год има дивну жену,
На весеље нек не иде,
Весеље му вазда дома,

А ко има грдну жену,
Нек не иде на кукање;
Куку му је вазда дома.»

126.

Честита је брдска козарица!

У Богића, у Морачанина,
У њега су девет винограда
И десета питома јабука.
То Богићу под залогом било,
То Богићу жа' и мучно било.
У Богића у Морачанина,
У њега је лијепа ђевојка;
Просе му је с три — четире стране:
Бољевиће и Дрекаловиће,
И проси је хотски Ћесан ага;
Он је проси, Богић му је даје,
Он је води преко Подгорице.
Среле буле подгоричке:
«Добро дошо, хотски Ћесан-аго!
Честита је брдска козарица,
Козарица и говедарица.

127.

Она кучка рода хорјатскога.

Позно пођох, рано дома дођох
И прошетах проз нове дућане;
Додадох се тијоме Дунаву.
Ја л' на Дунав вози шајка — лађа:
На крму јој возарица, возарица Јане,
Веслом маха, оком наговара —
У Јусуфа с мора карамфила;

Јусуф — туро соја госпоцкога,
Она кучка рода хорјатскога.

128.

Стари ђедо и ђевојка.

Стари ђедо на јавор,
А ђевојка под јавор.
Над њом ђедо брадом тресе:
«Ти л', ђевојко, моја да си?»
— Кад ја твоја, обрела се голубица.
«А ја старац — млади голуб.»
— Кад ја твоја—обрела се јаребица.
«А ја старац — млади кокот,
Те ти моја свакојако.»
— Кад ја твоја—обрела се дивља коза.
«А ја старац — дивљи јарац,
Те ти моја свакојако.»

Немного иначе.

Три ђевојке под бор сједе,
На њи стари росу тресе:
«Ви ђевојке, да сте моје!»
— Ми кад, стари, твоје биле?—
Назвале се дивје козе,
«Ја сам старац, дивљи јарац,
А ви моје свакојако!»
Назвале се јаребице,
«А ја старац, та јаребац,
Те ви моје свакојако!»

129.

Прођ се с врагом, стар на коња!

Гором иде ђевојчице,
Гором иде, злато преде,

Са златом се разговара:
«Злато моје, коме ћу те (дати)?»
— Сусрете је стар на коња:
«Божја помоћ, ђевојчице!
Може-ли ми злато бити
И са златом ђевојчица?»
— Прођ' се с врагом, стар на коња!
Не може ти злато бити. —
Стари прође, млади дође:
«Помагај бог, ђевојчице!
Може ли ми злато бити
И са златом ђевојчица?»
— Бог је с тобом, младо момче!
Може тебе злато бити
И са златом ђевојчица.—

130.

То-же — иначе.

Млада Крсте дим димила,
Дим димила, лој топила,
На пржини, на крај мора.
Отуд иде стар на коња:
«Божја помоћ, млада Крсте!
Оћу ли ја доћ помоћи,
На пржину, на крај мора?»
— Ајт' отален, стар на коња!
Ти ми не мош дим димити,
А камо-ли лој топити! —
Стари прође, млади дође:
«Помагај бог, млада Крсте!
Оћу-ли ја доћ' помоћи
Дим димити, лој топити?»
— Дођ' овамо, младо момче!

Ти ми можеш дим димити,
На пржину, на крај мора;
Тебе ми те бог помага;
Ти ми можеш у млин доћи
И у млине врћи кљине.

131.

Мич' се, грдо сједа!

«Оj, ђевојко љепа!
На ти киту цвјета.»
— Мич' се грдо сједо!
Ја сам доста љепа
И без твога цвјета.—

132.

Нећу тебе, војводо!

Овце пасла Тодора
Широм полем до мора;
На мору иј појила,
Под јавор иј бројила.
Отуд иде војвода:
«За мном пођи, Тодора.»
— Не ћу тебе војводо!
Синоћ сем те виђела:
Гониш коње на воду,
Нарамујеш на ногу;
Опанци ти шклапају,
Обојци ти падају.
Нећу тебе, невања' си!
Волим брату овце пасти,
Старој мајци потку прести,
Него тебе стара грлити.

133.

Ђевојка од седамдесет и седам година.

Засиндјела, миле мој, засиндјела, браца Јоца,
Засиндјела у село ђевојка.
Седамдесет, миле мој, седамдесет, браца Јоцо,
Седамдесет и седам година.
Седам пута, миле мој, седам-путе, браца Јоца,
Седам путих на Ћабу одила.
Из Ћабе јој, лише мој, из Ћабе јој, браца Јоца,
Из Ћабе њој нешто проговара:
«О ђевојко, миле мој, о ђевојко, браца Јоца,
О ђевојко, што се не удајеш?»
— Душо Ћаба, миле мој, душо Ћаба, браца Јоца,
Душо Ћаба, удават се нећу.
Док не роди, миле мој, док не роди, браца Јоца,
Док не роди јавор јабукама,
Црна врба, миле мој, црна врба, браца Јоца,
Црна врба грожђем бијелијем.
А *кадрма* *), миле мој, а кадрма, браца Јоца,
А кадрма питомом ружицом.

134.

Понуде за бону жену.

Разбоље се чојку жена,
Лелех — невоље!
Но је питај, јадан чојче:
«Би-ли понуде?»
— Што ме питаш, јадан чоче?
Бих ја понуде!—

*) вм. *калдрма* — мостовая.

Донеси ми кокошкицу
Непроноскињу;
Па још к томе сатић меда
Од млада роја;
И донеси погачицу,
Три пут сијану;
Сувиш тога боцу вина
Од старе лозе.—
Донесе јој један чоче
Све те понуде.
Изјела је кокошкицу
Сву до кошчице;
А изјела сатић меда
Вас до воштине;
Изјела је погачицу
Сву до корице;
Попила је боцу вина
Све до бочице.

135.

Понуде за драгога.

О Милана, Милана!
Што ми нијеси казала,
Да мој драги болује?
Да му пошљем понуде:
Од комарца ребарца,
Од мушице душице,
Једну главу шећера,
Да ми драги вечера.

136.

Научих се вино пити.

Научих се вино пити,
Па ме поче жена бити.

— Не мој мене, жено, бити;
Купићу ти нове нити,
Па ћу(ти) помоћ уводити
И у брдо, и у нити.

137.

Мајка с попом, шћерка с његовим сином.

Мајка моја с попом спи,
А у попа љепи син;
Курвина бих била кћи,
Кад не спала б' шњим.

138.

Ожени се луд нејак.

Ожени се луд-нејак,
Па доведе гиздаву.
Нешће она љетом жњети,
Зими на воду.
Питаје њу луд-нејак:
«Како ћемо живјети?»
— А ти узми два вола,
Па одведи на пазар,
Да ми купиш жут кавад,
Да сам колу коловођа.—
Па он узе два вола,
Па и крену на пазар.
Ту га срете мудрило:
А ђе ћеш ти луд-нејак?
«Ожених се гиздавом,
Па ми нешће гиздава,
Нешће љети на жњетву» и т. д.
Тад му рече мудрило:

Повrни се понатраг,
Па ти сврни у лиштак,
Па убери палиштак,
Па потрупај гиздаву:
Оће ћету на жњетву
И ће зими на воду.—

ъ онъ и поступилъ; а тогда красавица сдалась и закри-

— Не, за бога, луд-нејак!
Оћу ћету на жњетву,
Оћу зими на воду.

139.

Удадох се за младо момче удо-лудо.

Зарекох се и завјетовах се,
Да не узмем младо момче удо-лудо (2).
Преварих се, удадох се,
Бог ми даде младо момче удо-лудо,
Ој јади — јади, удо-лудо.
Па му купих аршин чохе,
Ој јади — јади, аршин чохе!
Да му скројим доламицу,
Ој јади — јади, доламицу!
Па му мало попретече,
Ој јади — јади, попретече.
Па му скројим чакширице,
Ој јади — јади, чакширице.
Па ми мало попретече,
Ој јади — јади, попретече.
Па му скројим фина феса,
Ој јади — јади, фина феса.
Опремих га, наредих га,

Oj јади — јади, нередих га.
Па га спремих за козама,
Oj јади — јади, за козама.
Заврзе се, огребе се,
Oj јади — јади, огребе се.
Донесох га, припеках га,
Oj јади — јади, припекох га.
Скочи жижка, изгоре га,
Oj јади — јади, изгоре га.
Па га турих на полицу,
Oj јади — јади, на полицу.
Дође кока, укљуну га:
Oj јади — јади, укљуну га.
Па га ставих под полицу,
Oj јади — јади, под полицу.
Дође мачка огребе га,
Oj јади — јади, отребе га.
Избачих га на буниште,
Oj јади — јади, на буниште.
Дође пашче, понесе га,
Oj јади — јади, понесе га.

Срв. Вука Кар. Срп. народ. пјесме из Херцеговине № 290.

140.

Цура лакат дуга, три широка.

Ја имадох мудра стрица,
Паде му се на ум женит,
Оде себе цуру тражит.
Ојд' у село, сломи чело,
Ојд' у друго, сломи руку,
Ојд' у треће, сломи плеће,
У четврто мому наће:

Лакат дугу, два широку.
Преже кола и кочије,
Натовари младу мому.
Сташе кола кркоћати,
А биволи бокоћати,
Па биволи ту сустали.
Нит' је ориз, ни пшеница,
Но зла кутња домаћица.
Ту му Боже не поможе,
У кућу му проћ не може.
Маче прага и пражницу,
Те уведе домаћицу.
Ту му Боже не поможе,
Ђе јо' ноге дић не може.
Те испаде, наће село,
Па покупи деветину
И десетог попетину.
Стадоше јо' ноге дизат:
Једну мало подигоше,
Стадоше јо' другу дизат;
Она им се омакнула,
Те побила деветину
И десетог попетину.

141.

Ташта жаба и зет жабче.

На потоку двоје коца *),
На њих жаба платно снује.
Отуд иде зете жабче:
«Помагај бог, ташто жабо!

*) Рыболовная снасть см. II т. 1 ч. стр. 718.

Могу-ли ми гаће бити,
Гаће бити и кошуља?»
— Бог је с тобом, зете ж
Тебе могу гаће бити,
Гаће бити и кошуља.

142.

Була и калуђер (вас.).

Шета була и калуђер.
Була гаће изгубила,
Калуђера биједила:
«Ти ми, кале, гаће нађи!»
Калуђер се кунијаше:
«Да их није ни видио,
Та и главом не платио;
И тако му бјеле цркве,
Та ме црква не притисла,
Црква мене, а ја тебе.»

143.

Буле и калуђер (вас.).

Прошле буле у љешнике,
Aj — хој! у љешнике,
Ђе убрале, ту заспале,
Aj — хој! ту застале.
Кад су буле пробудиле,
Aj — хој! пробудиле,
Најстарија говорила,
Aj — хој! говорила:
«Тако у јад не ходила,
Aj — хој! не ходила!
Гаће су ми одрјешене,

Aj — хој! одрјешене.»
А друга је говорила,
Aj — хој! говорила:
«И моје су посмачене,
Aj — хој! посмачене.»
А трећа је говорила,
Aj — хој! говорила:
«Ја сам моје изгубила,
Aj — хој! изгубила.»
Ту нађоше калуђера,
Aj — хој! калуђера.
Па та буле сапирају,
Aj — хој! сапирају:
«Што си од нас учинио,
Aj — хој! учинио?»
А калуђер седијаше,
Aj — хој! седијаше.
Више њега криво дрво,
Aj — хој! криво дрво.
Булама се кунијаше,
Aj — хој! кунијаше:
«Ја нијесам тако ме убило!
Aj — хој! ме убило!
У свему је криво дрво,
Aj — хој! криво дрво.
Оно мене, ја на тебе,
Aj — хој! ја на тебе.
Тако се је догодило,
Aj — хој! догодило.»

144.

Оњен ми је круна пала (кучская).

Ђелди—белди—мому воде—Сава—ђелди—мому воде;
Ђелди—белди—мома исе—Сава—ђелди—мома исе;

Ђелди—белди—обзираше—Сава—ђелди—обзираше;
Ђелди—белди—ђевер вели—Сава—ђелди—ђевер вели:
Ђелди—белди—Снахо моја!—Сава—ђелди—снахо моја!
«Ђелди—белди—што с' обрћеш?—Сава—ђелди—што с' обрћеш?»
Ђелди—белди—мој ђевере—Сава—ђелди—мој ђевере!
Ђелди—белди—ђе но синоћ—Сава—ђелди—ђе но синоћ
Ђелди—белди—коначисмо,—Сава—ђелди—коначисмо,
Ђелди—белди—онђен ми је—Сава—ђелди—онђен ми је
Ђелди—белди—круна пала.—Сава—ђелди—круна пала.
Ђелди—белди—ђевер вели—Сава—ђелди—ђевер вели:
«Ђелди—белди—другуђу ти—Сава—ђелди—Другу ћу ти
Ђелди—белди—круну купит—Сава—ђелди—круну купит»

145.

Бјелопољци.

Бјелопољци момци,
Сукнени конци;
Како нама дођоше,
Нама ману нађоше:
Ђе смо танки и високи,
Ђе смо бјели и румени;
А они су дуга раста,
Дуга раста, танка врата,
Танка врата чангаласта;
Не ћемо их ми. (Герц.)

146.

Несообразности.

«Дивни-ли су, мајко, коњи мујагини!
За град заведени, свилом попућени,
Срмом оседлани, златом зауздани.»

Гледала их Јада, мујагина фата,
С горњега пенџера:
«Доведи их, Јадо, ноћас на вечеру.
— Чемерна је, Јадо, њихова вечера;
А на њих је, Јадо, јелек од дувана,
По јелеку, Јадо, пуце с обје стране,
Пали су му, Јадо, у анбар зелени,
У воду студену...

147.

Зеље сади ага Асанага
У Мостару покрај Сарајева.
Гледало га момче са крај Беча,
На Биоград пушку наслонио;
На љепо га мјесто погодио,
Под кољена међу оба ока.

148.

Хајдучка пјесма (херцегов.)

Одкако сам гора постанула,
Још ме није тица прелећела,
А јутрос ме чета прегазила.
Прејездише тридесет хајдука,
Пронијеше рањена јунака,
На јунаку седамнаест рана,
Седам рана од седам сабаља,
Осам рана од осам анџара,
Двије ране од два џефердара.
Спуштише га под јему зелену,
Покрише га диван-кабаницом.
Јунак јекну, сва планина звекну;
Вуче вије, а гракче гавране.
Проговара рањени хајдуче:

«Не вij, вуче, не гракчи, гавране!
И ако сам рана допануо,
А да узмем мога ҷефердара,
Оба ћу ти крила саломити!»

149.

Тоже (отъ подгорицкихъ турокъ).

Планино, моја старино! љеље!
Доста сам по те одио, љеље!
Пушку мартинку носио, љеље!
Ајдучку чету водио, љеље!
Многе сам мајке цвилио, љеље!
А многе цуре љубио, љеље!
Заклах их брата Јована, љеље!
Наћерах оца, да пече, љеље!
Отац га пече и плаче, љеље!
Наћерах мајку, да једе;
Мајка га једе и плаче, љеље.

II. *Пѣсни потурченцевъ.*

1.

Ђевојка је облак фатала, љеље!
Су три — четири делије љеље!
«Делије, моји јарани љеље!
Кој ће претурит бел Дунав, љеље!
Тур да сам косу очешља, љеље!
Тур да сам љеса оплела, љеље!
Дубоко море дно не ма, љеље!
Широко поле от *) нема, љеље!

*) т. е. такъ обширно, что не льзя или очень трудно перейти.

Триста ђемија ки нема, љеље!
Мехмеда мени не даду, љеље!
Мехмеде, мори Мехмеде, љеље!
Што је то чудо од тебе, љеље!
Три села плачу на тебе, љеље!
Мехмед је каракачлија, љеље!
Три цуре сједе па пију, љеље!
Су зелен бардак ракија, љеље!
Мехмеде, море Мехмеде, љеље!
Алал да су ти ђевојке, љеље!
И београцке невјесте, љеље!

2.

Ђевојка кличе: аман—аман—из бјела грла—аман—аман!
Она дозива: аман—аман—султан—Хасиза—аман—аман!
«Султан Хасизе: аман—аман—брате рођени!—аман—аман!
Може-ли бити: аман—аман—што бит не маже?—аман—аман!
Риба без воде: аман—аман—птица без горе—аман—аман!
Оли ђевојка: аман—аман—без млада момка?—аман—аман!

3.

Мајка кара Алију
И невјесту Хајрију:
«Удри, сине, Хајрију,
Не ће хајра да ради,
Већ се са мном инади,
Да јој се је гиздати
И у коло фатати».
Потјера је Алија,
Утече му Хајрија,
Затвори се у чардак.
Говорио Алија:
«Отвори ми, Хајрија.»

— Нећу, богме, Алија,
Ти ћеш мене посјећи.—
«Не ћу, богме, Хајрија,
Хоћу лећи заспати.»—
Превари се Хајрија
И отвори Алији.
Тржи сабљу Алија,
Да удари Хајрију.
Говорила Хајрија:
«Не удри ме по пасу,
Већ удри ме по врату;
Чедо ми је под пасом».
Трже сабљу Алија,
Да удари Хајрију.
Говорила Хајрија:
«Стани, стани, Алија,
Доведи ми ђечицу,
Да их мајка свјетује.»
Доведе јој ђечицу,
Па их мајка свјетује:
«О, ви, дјецо, сирото!
Ви немате матере;
Ви идите у мејтеф;
А кад дође ви бајрам,
Не мојте се гиздати,
Ни у коло фатати.»
Трже сабљу Алија,
Па удари Хајрију;
Не удри је по врату,
Већ је удри по пасу.
Живо чедо испаде.
Узима га Алија,
Па га носи матери:
«На ти, мати, јабуку,

Па се играј, забављај,
Без свог сина Алије
И невјесте Хајрије.»
Па он иде низ поље,
Сретоше га кајинови *):
«Како, како, Алија,
Како нам је Хајрија?»
— Добро вам је Хајрија,
Остала је код куће,
Плећим' земљу мјерећи,
Очим' звијезде бројећи.
Сјетише се кајинови
И убише Алију;
Па одоше кајинови,
Покупише дјечицу,
Убише му мајчицу,
Запалише дворове.

4.

— Синко Мујо, што те паша зваше?—
«Драга мајко, знам, зашто ме зваше:
Синоћ иђох из механе винске,
Сусретох ђевојку, из врућа амама;
Сретосмо се узкијем сокаком.
Ту бог уби ковчар од рукава,
Зађеде њој три струка ђердана,
Просуше се ситне трепетљике;
Сатнусмо се купит ситне трепетљике;
Куписмо је до веље јације;
Ту не, мајко, нојца прифатила,
А бијели данак оставио;

---

*) шурјаци.

Ђевојка ме позвала на суду.
Ја ђевојци тако проговорих:
— «Де, ђевојко, што си звала на суд? —
А ђевојка тако одговара:
— Мајка моја на рођење клела,
Да не зборим прва од јунака. —
На том смо се, мојко раздвојили».

5.

Шета момче и ђевојче;
Њу ми пита младо момче:
«О, бога ти, моја драга!
Одколен си јутрос дошла?»
«О, чу-ли ме, младо момче:
Не познајеш марамицу,
Твоју милу јараницу?
А не видиш антерију,
Три године муштерију?»
Дофати је испод скута,
Понесе је накрај пута,
Па је љуби два — три пута;
Пољуби је у вр' чела,
— Све за инат свога села —
Па је стеже преко паса,
Не даде јој пуштит гласа;
Загрли је око врата —
— Све за инат њеног брата —
— «Бјеж, Марице, моја драга!
Пуче данак и зорица,
Садће доћи другарица;
На њојзи су два фистана;
Овђе нама нема стана».
Поведе је накрај моста,
Целива је једном доста;

Осташе му медна уста,
Ка да нешто с медом једе.
Момче вељи: «Остај с богом!»
Она вељи: «Ја ћу с тобом!»
— Не мо'ш са мном, драга моја.—
Поврну се, привати је,
Певеде је на дворове!
Оде момче играт хата,
Оста млада гледат с врата.

6.

Порасла је вита јела,
Вита висока;
Под њом сједи млади Мујо
С мајком Ајкуном.
Изнад њих се тице вију,
Ситно жуборе.
— «Чујеш, мајко, чујеш Ајко,
Што тице сборе?» —
Тице зборе и говоре,
Да се женим ја».—
— Жен се, Мујо, жен се, синко,
Жељела те ја! —
«Не куњ, мајко, не куњ, Ајко;
Шалим ти се ја».
— Шалио се, жалио се,
Мој ти благосов! —

Пьсни незаконченныя.

1.

Задунуше сабазорски вјетрови,
Мила моја, сабазорски вјетрови.

Те разбише у азбашчи ружице
Мила моја, у азбашчи ружице.
Под ружицом расла трава зелена,
Мила моја, расла трава зелена.
По травици ибришимли сеџада,
Мила моја, ибришимли сеџада.
На сеџаду дилбер — мома ђевојка,
Мила моја, дилбер — мома ђевојка.
На крило јој од седефа ђердефа,
Мила моја, од седефа ђердефа,
А у руке од биљура иглица,
Мила моја, од биљура иглица.
(Послѣ что-то произошло).
Нањути се дилбер — мома ђевојка,
Мила моја, дилбер — мома ђевојка;
Те саломи седефли ђердефа,
Мила моја, седефли ђердефа,
И саломи од биљура иглицу,
Мила моја, од биљура иглицу. (вас.)

2.

Сјеничко — мори — сјеничко поље широко;
Кладнице водо — кладнице водо студена
С које си стране — с које си стране Јавора?
С десне сам стране — с десне сам стране Јавор
Дошла ми сестра — дошла ми сестра Јелена;
Довела коња — довела коња зелена;
На коња брата — на коња брата рањена;
Довела с мора — довела с мора доктора,
Да вида брата — да вида брата рањена.
Убрала киту — убрала киту левена;
На левену соко — на левену соко сјеђаше;
Сјеничко поље — сјеничко поље гледаше,
У поље свилен — у поље свилен шаторе.

Триста ђемија ки нема, љеље!
Мехмеда мени не даду, љеље!
Мехмеде, мори Мехмеде, љеље!
Што је то чудо од тебе, љеље!
Три села плачу на тебе, љеље!
Мехмед је каракачлија, љеље!
Три цуре сједе па пију, љеље!
Су зелен бардак ракија, љеље!
Мехмеде, море Мехмеде, љеље!
Алал да су ти ђевојке, љеље!
И београцке невјесте, љеље!

2.

Ђевојка кличе: аман—аман—из бјела грла—аман—аман!
Она дозива: аман—аман—султан—Хасиза—аман—аман!
«Султан Хасизе: аман—аман—брате рођени!—аман—аман!
Може-ли бити: аман—аман—што бит не маже?—аман—аман!
Риба без воде: аман—аман—птица без горе—аман—аман!
Оли ђевојка: аман—аман—без млада момка?—аман—аман!

3.

Мајка кара Алију
И невјесту Хајрију:
«Удри, сине, Хајрију,
Не ће хајра да ради,
Већ се са мном инади,
Да јој се је гиздати
И у коло фатати».
Потјера је Алија,
Утече му Хајрија,
Затвори се у чардак.
Говорио Алија:
«Отвори ми, Хајрија.»

— Нећу, богме, Алија,
Ти ћеш мене посјећи.—
«Не ћу, богме, Хајрија,
Хоћу лећи заспати.»—
Превари се Хајрија
И отвори Алији.
Тржи сабљу Алија,
Да удари Хајрију.
Говорила Хајрија:
«Не удри ме по пасу,
Већ удри ме по врату;
Чедо ми је под пасом».
Трже сабљу Алија,
Да удари Хајрију.
Говорила Хајрија:
«Стани, стани, Алија,
Доведи ми ђечицу,
Да их мајка свјетује.»
Доведе јој ђечицу,
Па их мајка свјетује:
«О, ви, дјецо, сирото!
Ви немате матере;
Ви идите у мејтеф;
А кад дође ви бајрам,
Не мојте се гиздати,
Ни у коло фатати.»
Трже сабљу Алија,
Па удари Хајрију;
Не удри је по врату,
Већ је удри по пасу.
Живо чедо испаде.
Узима га Алија,
Па га носи матери:
«На ти, мати, јабуку,

4.

Ибришимски концы,
Црногорски момци:
«Мене ме маме,
Да ме премаме;
Хоће знати бабо,
Да је мени драго,
Не би знао бабо».

5.

Гурун гуче на јелић;
Питајте га: «Шта велиш?»
— Што се момче (име момка) не жениш?—
Момче (име) се фали,
Јану су му дали.
Јана стаде плакати,
А бабо њу 'тјешити:
«Не мој Јана плакати;
А ја имам два вола-бивола
И четире мркоња,
Све би дао за његеве бркове».

6.

Паде лист с тополе
Насред чаше попове.
Да је знала топола,
Да је чаша попова,
Све би гране савила
И чашу би попила.

7.

Колумбери сви ћепери,
Сви ћепери на вечери;
Не дадоше вечерати,
Ни по кући поглеати.
Оћу исти к милу Богу,
Да ми Бог дажда да,
Да ја дажда гори дам,
Да ми гора жира да,
Да ја жира вепру дам,
Да ми вепар сало да,
Да ја сала маци дам,
Да ми маца мače да,
Да ја мače старцу дам,
Да ми старек стапек да,
Да ја стапек огњу дам,
Да ми огањ љеба да,
Да ја љеба дјеци дам,
Да ми дјеца не плачу.

Прибавка:

Да му дјеца порасту,
Да ми иду у школу,
Да науче читати,
Писати, рачунати;
И да иду у цркву,
У цркви да пјевају,
Да се моле Богу и служе

8.

Ми смо млади радосни,
Поиграмо овђен,

Доклен нама дође,
Никољдан, никољдан,
Господару имендан.

9.

Чим-чика чемерика,
Али стрика зеленика;
Сунчево, соколово,
Демирово, деспичево.
Деспич паде у ливаде,
За њим цуре гологлаве
И дјетићи голотићи.
Што је мене војвода,
То је тебе војвода.
Препливаше говеда
Преко брода Јелена,
Ту му паде црјево
На краљево дрјево.

10.

Ђинђери — калуђери,
На ђинђери браду;
Не дамо ти Мару,
Ни лијепу Јану.
Пошли Петру парицу,
Да ти скује грлицу.

11.

— Труса — вера, кобила,
Доклен си га носила?
«До попова мочила».
Трусните јој сјенца,

Да вам роди ж'дрјебца,
Путонога љепа;
На чело му звјезда.
Да га турци товаре
Преко Мале — Мораве;
Ђе Морава не стане,
Ту га турци оставе.

12.

Кугле руме-думе,
На жуте дуње и на јабуке,
Около жуте, унутра љуте;
На рјечи мио, на срце гнио.
Тако је сваки,
Туђин ко,
Нека Бог га убио!

13.

— Мац-мацане, копрцане,
Што си мене сир изјио?—
«Нијесам га ни видио,
До трошицу на полицу.
На зубе ме меко бјеше,
Низ грло ме слатко бјеше.
Већ нијесам сира јио,
Та га вазда не желио».

14.

Трумба-лумба накарале,
Више куће Дарманове.
Оно није трумба — лумба,

Но Дармана жена бије
Тресницама у гузицу,
А столицом у главицу.

15.

Тпруки-чула, реме-чула;
Реме текла и претекла.
Претекла те божа матаница
На враницу-кобилицу.
Сврћи, вране, на вечеру!»
— Немам каде вечерати,
Ни на дворе поглеати.
На дворе су Угричићи,
Дворе те ми поарати. —
Деспот паде у ливаде,
За њим буле гологлаве,
И орлови, голубови
И зли коњи копитови.

Приговоры.

Девет сестримица: дилбер Јована и Драгомана, и Јелисава, и Добрисава.

Отуд иде Анђуша, Ђузел-Менђуша, Ђузел-Лукава, јаглук украла у царевића Драгомановића, ој дел' Мустафа! (Жупа Никшицкая).

Чобаны, держа палку стоймя на концахъ двухъ пальцевъ, бѣгаютъ съ него, стараясь удержать равновѣсіе, приговариваютъ: «Једно голе, два голе, три голе, трокушан, трокушица, вечикос, тркизец.»

IV. *Колыбельныя пѣсенки (ук*

1.

Њина, њина малу дјецу;
У планину, у крајину,
Пуна доље, пуна кућа.
Њина мајка своју дјецу
У планину, у крајину.
Шета Бета у Радета;
Шика мајка свога сина,
Чобанина, крајишника,
У планину, у крајину,

2.

Њина — њина малог Мил
Милутина Драгутина.
Да ми иде у планину,
Да ми чува бјеле овце.
Пастири те се окупити,
Игре те се затурити,
Кола те се започети,
Ђевојке те запјевати,
А момци те поиграти,
Соколови полећети,
Гора ће се насмијати,
Мајке те се веселити,
Своју дјецу окупљати
У скупштини околини.

3.

Миле очи, сан од очи,
Сан оће ти, драго, доћи;
А да хоће, како неће,

Тебе ми се све намеће,
А на твоје црне оке,
Црне хоке, златне токе.

4.

Кокотиће шародане,
Што ти крила лепетоћу?
«Не оте ме какошице,
Разма једна кокошица,
И то јесте пиличица,
Пиличица, масличица,
Отуд дође лисичица,
Изједе ми пиличицу,
Моју милу масличицу.

5.

Њина мајка своју дјецу.
Која мајка сина њиви,
Она мајка не дангуби;
Која мајка кћере њиви,
Она мајка све дангуби.
А ја њивим јаганчара,
Јаганчара и овчара,
И четника, и војника,
И часнога убојника.
Да ми иде — ако бог да! —
У четнике, у војнике
Уз милога господара.

6.

Заспи, злато, твоја ми је нина,
Нина се је за тебе радила
Шест мајстора за петнаест дана:

Један кова, други позлаћава,
Трећи меће од злата јабуке,
А четврти космак од шимшира;
Пети меће сјајно огледало,
Шести вели: «Огледуј се, злато!»

7.

Иш, кокоте, шарено ти перје!
Све ни појеш рано прије зоре,
Те ми злато у бешику будиш:
Бих га могла и разбудити,
Него хоћу, да ми злато спава,
Да ми спава, да вељи порасте.
Кад устане, да у школу иде;
Мајка ће му колач опригати,
Кад ће злато и школе изаћи.

8.

Нина, нина, сан ти очи мами;
Мамио и, док их измамио,
Виду здрави се све веселији.

9.

Спавај, синко, сан те преварио!
Прије тебе, нег' мене крај тебе.
Санак у бешику, урок под бешику.
Уроци по гори ходили,
Траву пасли, с листа воду пили,
Тебе, сине, ништа не удили.

10.

Спавај, синко, у шикајли беши!
Та бешика на мору кована;

Ковали њу до три кујунџије:
Један кује, други позлаћује,
Трећи гради од злата јабуке.
Та бешика чак у Мисир дошла,
У Мисиру свилом наложена,
У Стамболу дибом прекривена,
Преко Сињег-Мора пренешена,
Тебе, сине, у дом донешена;
И сваке ти среће донијела,
А највише санка и напредка.

11.

Спавај, синко, санак ми заспао!
Тебе мајка у гори родила,
У горици међу вуковима;
Бјела вила бабица ти била,
Вучица ти пупак одрезала,
Кошута те мљеком задојила.

12.

Мајка пјева дјетету, кад га њиха у колијевци или кад га носи у наручју, па хоће, да га задовољи, ако је дијете што ојетко.

(Доставилъ іеромонахъ Никифоръ изъ Морачи).

Кад се ова књига штије,
Да се Москов с Турском бије.
Москови се Богу моле,
Како свога цара воле.
Пушти, Боже, тија вјетра,
Те подигни цара Петра,
Константину, славном пољу,
Попушти му, Боже, вољу

И по мору, и по пољу.
Ослободи Свету Гору,
И у Гору манастире,
По свијету све пастире,
Да мијемо мијо наше,
Да славимо име наше.
Бјеле овце саборити,
Сваком мила, како мати.
Сваки своју хоће дати
За московску сјајну круну.
Сјајна круна московита,
У Господа вословита.

V. *Религіозная пѣсенка, которую въ Зетѣ дѣти поютъ на Крещенье.*

Пољекоше, златно крило голуби, голуби;
Ус пиргове, нис пиргове цареве, цареве.
Сусрете их кум Јоване, Јоване:
«Ђе сте били, златно крило голуби, голуби?»
— Играли смо, пјевали смо у царја, у царја; *)
Роди ни се мушко чедо, Христос је;
Па ојдосмо к бистрој води Јордану,
Да крстимо Христа, сина Господа.
Устрептеће ведро небо и земља;
Препаде се Дјева Марија.
Њој говори златни куме Јоване:
«Не препан' се, света Дјево Марија;
Рећи ћемо три ријечи христове,
Да с' устави ведро небо и земља».
Утјеши се света Дјева Марија.

---

*) И далѣе повторяются послѣдніе три слога.

VI. *Свадебныя пѣсни* (*сватовске*).

Въ домѣ жениха передъ отправленіемъ съ перстнемъ для обрученія (вјеридба).

1.

У оно сјеме јесење,
У ове дворе весеље.
Штој је, те се веселе?
Младога Марка вјеримо.
Све му се племе весели,
Највише бабо и мајка
И мила браћа и сестре. (подгор.)

2.

У гору се сјекло и ломило,
У ове се дворе веселило.
Млади Марко, на твоје весеље;
Стари бабо, на твоје поштење;
Поштен био, ко те је родио. (подгор.)

3.

Расла ми трава до бјела двора.
До бјела двора младога Марка.
Туно ми Марко коња коваше,
Драга га љуба с пенџера гледаше.
Марко ми њојзи ријеч говори:
«Мич ми се отлен, мој' обје очи!
Уковах коња, тебе гледајући».
— Ја и то хоћу, мој' обје очи,

Да га укујеш, да не путујеш;
Јере не могу сама спавати,
Ни бјеле дане изгледивати,
Ни тавне ноћи исчекивати.

Утромъ, когда сваты собираются отправиться за невѣстой и потомъ отправляются.

4.

Јарко сунце иза горе сјаше,
У ови дом добро јутро зваше:
«Добро јутро, кућњи домаћине,
Весеље ти добро сретњо било
Са свом браћом и пријатељима,
Кумовима и добротворима.

5.

Буљбуљ поје уз ружицу,
Сабах зора је.
Устај, устај, младо момче,
Справи сватове!
«А ја имам мила брата,
Справиће ми их».
Буљбуљ поје уз ружицу,
Сабах-зора је.
Устај, устај, момче,
Справи енђије!
«А ја имам миле сестре,
Справиће ми их».

6.

Ајте з богом, кићени сватови!
На пут ви добра срећа била,
Добра срећа, лијепа ђевојка.

Невјеста се гласовима нада,
Златну перу и пули-дуваку,
И бијелу хату без биљеге,
И ђеверу прстенджији Перу,
И младоме ђувегији Марку.

Пѣсни, не относящіяся къ опредѣленному акту, а вообте наиболѣе поющіяся при свадебномъ весельѣ въ домѣ жениха.

7.

Ој јабуко зеленико!
Зелен ти, зелен род родила.
На три гране три јабуке;
На четврту соко сједе.
Соко гледа равно поле,
Ђе кошута воду пије.
— Бјеж, кошута, јадна била!
Ето ловца херцеговца,
Живу ће те уфатити,
Цару ће те поклонити;
Цар ће теби даровати
Орахово и Грахово
И све равно Сарајево.

8.

Сарај трава до рамена,
Ђетелина до кољена.
У њу пасу два јелена
И три тића паунића.
Њих му чува ђевојчица,
Једна божа љепотица.
На њу ми је доламица
Права кроја скадарскога,

Ситна шава мисирскога.
Отуд иду три делије,
Три делије у димије.
Један од њих проговара:
«Ја бих волиј ш њом чувати,
Него с царом вечерати.»
Други од њих проговара:
«Ја бих волиј ш њом чувати,
Но над Босном везир бити».
Они трећи проговара:
«Луда-ли сте, браћо моја!
Ја бих радиј шњом чувати,
Но у Стамбол царом бити.»

9.

Ладна водо поносита,
Што се криво кунијаше,
Е у тебе брода нема?
У тебе су и три брода,
А по броду босиљ расте,
По босиљу коло игра.
Из кола се магла дигне,
Из магле се соко изви.
Но га маме момчад млада
На сребрне џефердаре;
Но се соко више вије.
Невјесте га себе маме
На свилене јаглачиће;
Но се соко више вије.
Ђевојке га себе маме
На питоме ружичице;
Но се соко ниже вије;
Ђевојке су врагулије,
Те сокола премамише.

Невјеста се гласовима нада,
Златну перу и пули-дуваку,
И бијелу хату без биљеге,
И ђеверу прстенджији Перу,
И младоме ђувегији Марку.

Пѣсни, не относящіяся къ опредѣленному акту, а вообще наиболѣе поющіяся при свадебномъ веселіи въ домѣ жениха.

7.

Ој јабуко зеленико!
Зелен ти, зелен род родила.
На три гране три јабуке;
На четврту соко сједе.
Соко гледа равно поле,
Ђе кошута воду пије.
— Бјеж, кошута, јадна била!
Ето ловца херцеговца,
Живу ће те уфатити,
Цару ће те поклонити;
Цар ће теби даровати
Орахово и Грахово
И све равно Сарајево.

8.

Сарај трава до рамена,
Ђетелина до кољена.
У њу пасу два јелена
И три тића паунића.
Њих му чува ђевојчица,
Једна божа љепотица.
На њу ми је доламица
Права кроја скадарскога,

Ситна шава мисирскога.
Отуд иду три делије,
Три делије у димије.
Један од њих проговара:
«Ја бих волиј ш њом чувати,
Него с царом вечерати.»
Други од њих проговара:
«Ја бих волиј ш њом чувати,
Но над Босном везир бити».
Они трећи проговара:
«Луда-ли сте, браћо моја!
Ја бих радиј шњом чувати,
Но у Стамбол царом бити.»

9.

Ладна водо поносита,
Што се криво кунијаше,
Е у тебе брода нема?
У тебе су и три брода,
А по броду босиљ расте,
По босиљу коло игра.
Из кола се магла дигне,
Из магле се соко изви.
Но га маме момчад млада
На сребрне џефердаре;
Но се соко више вије.
Невјесте га себе маме
На свилене јаглачиће;
Но се соко више вије.
Ђевојке га себе маме
На питоме ружичице;
Но се соко ниже вије;
Ђевојке су врагулије,
Те сокола премамише.

10.

Ибар вода не ма брода,
До све камен до камена;
По камену босиљ расте,
По босиљку коло игра;
Из кола се магла дигла;
У маглу се соко вије.
Мамљају га млади момци
На њихове златни ноже:
Што га они више маме,
То се соко више вије.
Мамљају га невјестице
На свилене јаглучиће:
Што га оне више маме,
То се соко ниже спушта;
Крилима им лад чињаше,
Ђевојкам се загрљаше.

11.

— Чобанине, кићена јабуко!
Јеси л' овце водом напојио? —
«Двјеста јесам, а двјеста нијесам,
Још толико иза брда јави,
И за њиме три дивне ђевојке:
За једном ће забољела глава,
А за другом срце испуцало,
А за трећом ћу умријети».

12.

Жут јаблане, подигни ми гране,
Да проведем коња крађенога
И на њега брата рањенога

Ни од пушке, ни од остра ножа,
Већ од зуба лијепе ђевојке,
Што га закла под грло бијело.

13.

Благо тебе, црвен каранфиле,
Који цвјеташ драгој на пенџере,
Те је гледаш јутром и вечером,
Кад се драга свуче и обуче
И кад ћера бухе проз кошуљу.
Да ми се је бухом прометнути,
Ја бих знао, ђе бих љетавао:
Мојој драгој под грло бијело,
Бих јој пио крвцу из гр'оца.

14.

Ђевојчица гором греде,
На вретено златно преде,
Са златом се разговара:
«Злато моје, коме ћу те дати?
Ко ме срете, томе ћу те дати».
Сусрете је стар на коња:
«Божја помоћ, ђевојчице!
Може-ли ми злато бити,
Али злато, ал' ђевојка?»
— Бог ми с тобом, стар на коња!
Не може ти злато бити,
Нити злато, нит' ђевојка.—
Стари прође, млади дође:
«Божја помоћ, ђевојчице!
Може ли ми злато бити,
А ли злато, ал' ђевојка?»
— Хајде амо, младо момче,
Твоје злато и ђевојка.

15.

Ој Дунаве, ој Дунаве
Тијо вода ладна.
Превези ме, превези ме
Тамо и овамо.
Тамо ми је, тамо мије
Село омиљено.
И у селу, и у селу
Љепота ђевојка.
Пред кућом њој, пред кућом њој
Бунар-вода ладна.
Крај бунара крај бунара
Јаблан дрво расте.
Попећу се, попећу се
Јаблану на гране;
Превићу се, превићу се,
Како ластавица.
Закукаћу, закукаћу,
Кано кукавица,
Не бил' ми се, не бил' ми се,
Смиловала мајка,
Смиловала, смиловала
Мени злато дала.

16.

Полем се вије, о зор-делијо,
По равном пољу на враном коњу.
Гледа га Хајка са танка чардака:
«Ој, зор-делијо и перје твоје!
Твоје ме перје на чардак пење!»
— Ој, зор-ђевојко и косе твоје!
Твоје ме косе кроз поље носе.

Ој зор-ђевојко, ој дилбер-хајко!
С чардака сијаш, ка' сунце јарко.
Ој, сиђи амо с чардака твога,
Да играш са мном гаврана мога! —
«Ој, зор-делијо на коњу врану!
Што зорно играш на пољу равну?
Оди овамо на моје дворе,
Лако се пети на чардак горе.»
— Ето ме, Хајко, сунашце моје,
Да љубим црне очице твоје.

17.

О ђевојко овчарице!
Отуд ти је кошуљица?
Око врата сва од злата
И под грло златно пуце.
Волиј бих га распучити,
Бјело лице пољубити,
Но ми души у рај пођи:
Што ће мени рај помоћи,
Н' ове дуге, ледне ноћи?...

Иначе:

О ђевојко јанчарице *)!
На тебе су кошуљице,
Око врата све од злата,
Златно пуце под гр'оце.
Бих ти волиј пуце развит,
Но на Стамбол везир бити,
Везир бити ја л' не бити,
Тебе младу пољубити.

---

*) Которая пасетъ *јањце* (јаганце) — ягнятъ.

Въ домъ невѣсты передъ приходомъ жениховыхъ сватовъ.

18.

Заспала мома крај мора,
Мале моја, заспала мома крај мора,
Под једно дрво маслино,
Мале моја, под једно дрво маслино.
Пунуо вијор од мора,
Мале моја и т. д.
Те сломи грану маслину,
Те трсну мому по лицу.
Љуто га мома куњаше:
«Бог да т' убио, вијоре!
Зашто ме удри у сану,
Ђе чудан санак сњевала,
Ђе бјеу тројица код мене:
Један ми дава јабуку,
Други ми дава злат прстен,
Трећи ме младу љубљаше.
Тај што ми даваше јабуку,
Тај шћаше бити мили кум;
Тај што ми даваше злат прстен,
Тај шћаше ми бит млад ђевер;
Тај сито ме младу љубљаше,
Шћаше ми бити драги мој».

19.

Соко лети преко Сарајева,
Тражи лада, ђе ће ладовати.
Наће јелу на сред Сарајева
И под јелу пространу авлију,
У авлију Сумбул-удовицу
И ђевојку, питому ружицу.

Соко стаде мислит-размишљати:
Ал' ће љубит' Сумбул-удовицу,
Ал' ђевојку, питому ружицу?
Све је мисли наједно скупио,
Те он љуби Сумбул-удовицу,
Не ђевојку, питому ружицу.
Ђевојка је Сарајево клела:
«Сарајево, огњем изгорјело!
Какво у те наста безаконство,
Да се љубе Сумбул-удовице,
Не ђевојке, питоме ружице!»

20.

Вила се лоза винова
Около града Будима,
Будила кнеза Лазара:
«Устани, кнеже Лазаре!
Сунце ти дворе огрија;
Ушета Милош у дворе,
А Милош ти дворе обигра;
Пред дворе коња привеза (за копље коња...),
Да проси Јану ђевојку».
— Јана је давно прошена
На Горње — Влахе за Влахом;
Влашки је прстен у Јане,
Јани је ђердан у Влахе.—

21.

«Сеничице, лијепа ђевојко!
Малена си, ја бих те просио»:
— Ти ме проси, а ја ћу ти расти:
Једно љето тебе до кољена,

Друго љето тебе до појаса,
Треће љето тебе до рамена,
А четверто, да ми лице љубиш.—

22.

Каранфиљче, цвјеће моје,
Још да ми је сјеме твоје;
Ја бих знао, ђе бих цвао,
Мом драгоме под пенџере:
Кад мој драги легне спати,
Каранфиљ ће мирисати,
Мој ће драги уздисати;
Уздих ће се далек чути,
Чак далеко у облаке;
Богу ће се ражалити,
Нас ће двоје саставити.

23.

Плаво момче плавовите ћуди,
За два пара не бих пару дала;
За једнога црномањастога,
Ја бих дала пола бабова мала
И бих дала ђога пелифана,
И на ђога брата — капетана,
И на брата двије пушке мале,
И на пушке сахат од дуката.

24.

Дремала дрема, цара дворила,
Цара дворила, гонџу држала,
Гонџу држала па је заспала,
А из руке њој гонџа испала,

Ђе гонца паде, ту земља пуче,
Ђе земља пуче, ту ружа ниче,
Под ружу сједи терзија Јово.
Царева шћерца каваз шијаше,
Каваз шијаше, Јова гледаше;
Ал' јој говори терзија Јово:
«Царева шћери, што си малена?
Да си велика, моја би била».
— Узми ме, Јово, бићу голема!
И мајка ми је још мања била,
Па је узрасла, тату љубећи.—

25.

Бисер Мара по језеру брала,
Према себе свога баба звала;
«Дођи, бабо и доведи лађу,
Да возимо бисер из језера».
Не ма баба, нити вози лађу.
Бисер Мара по језеру брала,
Према себе своју мајку звалаи т. д.

Нема мајке, нема брата, нема сестре; тогда

Према себе свога драга звала:
Пође драги и довезе лађу
И одведе Мару из језера.

26.

Текла вода валовита
Из камена становита;
Под њом расла ђетелина,
Код ње сједи ђевојчица;
Свилу преде, гојтан плете,
С гојтаном се разговара:

«О гојтане, мој гојтане,
Да је мене јадној знати,
За ким ћу те раздерати,
Ал' за старо, ал' за младо?
Да је знати, — за старијем,
Бих те трњом искитила,
А костриком подкитила;
Да је знати, — за младијем,
Бих те свилом искитила,
А бисером подкитила,

27.

Јечам жњела за гором ђевојка,
Јечам жњела, јечму говорила:
«О, јечмене, жито положито!
Ја те жњела, а ја те не јела;
Сватовски те коњи позобаше —
Или моји, или брата мога,
Прије моји, него брата мога,

28.

Младо момче испод Сења прође,
Од Сења се стидно уклањаше;
Поче пјеват тихо проз сокаце:
«Је л' до Сења лијепе ђевојке,
Ал' ђевојке, али удовице,
Ал одскора младе пуштенице,
Да напоји коња и јунака?»
То од Сења нико не чујаше,
Само зачу сека Јованова;
Изнесе му у кондијер воде.
Момче нешће, ништа да погледа;
Нити гледа воду, ни кондијер,

Већ ђевојку међу очи црне.
Ђевојка се њему допанула;
Па је узе за бијелу руку,
Те је баци за собом на коња.
То од Сења нико не видијо,
'Нако соко сењанине Иво,
Па је момку ријеч говоријо:
«Стани, зете, да се огледамо!
Коме сестру на срамоту водиш?
Треба, да се, зете, даривамо
Из пушака врућијех крушака,
А од мача крвавијех пега.»
На то њему сестра одговара:
«Врћ' се натраг, мој брате Иване!
Волим узет незнана делију,
Него сјећет брату на дворове».

29.

Два пребјега гору пребјегоше,
Пребјег момче и пребјег ђевојка.
У пребјег се поболи ђевојка:
«Бог т' убио, у пребјег ђевојко!
Што с' поболи у гори зеленој,
Ни код твоје, ни код моје мајке,
Ни чаршије, ни близу пазара!»
— Нијесам ја побољела млада,
Но да видим, хајеш-ли за мене.—

30.

Нитко не зна ничијега хала,
До ђевојке, која спава сама;
Сама спава, сама разговара,

Сама меће руке на јабуке,
Обрне се с десне на лијево,
Нит' је кога с десне, ни с лијеве,
Студен јорган око себе вије.

31.

Ој, голубе Витомире!
Не падај ми на малине:
Још нијесу сазренуле.
Кад те стати зријевати,
Саме те ми опадати,
Кано сузе ђевојачке,
Кад од мајке обраћају.

32.

Једна мајка два весеља чини:
Сина жени, милу шћер удаје;
Па ми сјетно шета испред двора.
Угледа је с пенџера ђевојка:
«Ој, тако ти, моја стара мајко!
Што се сјетно шеташ испред двора,
А ти, мајко, два весеља чиниш,
Сина жениш, а мене удајеш?»
— Право ћу ти, мила шћери, казат:
Далек' те је мајка удомила,
Три дни хода преко равна поља,
А четири преко мора слана.
Три је, шћери, блага без хесапа;
Но велику муку кажеваху:
Свекра кажу, ка' у гору вука,
А свекрву живу жеравицу,
А ђевере змаје огњевите,
А заове, кажу, као љуте гује.—

«Не плаши се, моја стара мајко!
Ја ћу томе свему угодити:
Своме свекру меко простирати,
У свему га, ка оца, слушати;
А свекрви не одговарати,
Да јој љубим руке и кољена;
Ђевере ћу далек' сусретати,
Надалеко пред обоје брата,
Сријетањем ћурке прифаћати,
Лов прифаћат', за здравље се питат;
А за'ве ћу везти научити,
Ситна веза и књиге бијеле,
Ја ћу с тијем дому угодити».

33.

Колика је гора божурова,
Ни тица је прељећет не може;
Маркови је свати прељећеше.
Сви сватови под божур стадоше,
Ђевер снахом под жутом неранџом.
Ал' дољеће соко тица сива,
Он ми паде на жуту неранџу
И потресе цвјеће од неранџе
Марковици по свилену скуту.
Она га у киту китњаше
И златном га жицом увијаше.
Говоре јој два ручне ђевера:
«О, бога ти, мила снахо наше,
Што ти оће цвјеће од неранџе?»
Она њима стидно одговара:
— Два ђевера, два златна прстена!
Стид је мене у вас погледати,
А камо-ли с вама говорити!
Ја сам чула и казали су ми,

Да је много за'ва и ђевера;
Ја сам јадна рода сиротнога,
Па нијесам дара донијела,
Да дарујем за'ве и ђевере;
За то купим цвјеће од неранце,
Шњим' ћу миле за'ве даровати,
А ђевере са жутом неранџож.—

34.

О Цетињо, водо падносита!
Што се синоћ криво куњијаше,
Да на тебе ниђе брода нима?
А ја синоћ и подоцкан прођох,
А на тебе и три брода нађох.
На један брод кићене сватове,
На други брод братац и сестрица:
Сестра брату уз рукаве везе,
А брат сестри кројаше доламу.
Сестра брату пониже (полако) говори:
«Спучи, брате, пуце низ њедарца,
Да не може ни јабука проћи,
А камо-ли рука од јунака!»
А брат сестри повише говори:
«Када дође рука од јунака,
Сама ће се пуца одпучити.»

35.

Излеће соко из горе,
Отресе крила од росе;
Срете га љепа ђевојка:
«О, бога ти, сиви соколе!
Је да ли ђегоћ сватова?»
— Ето ти сватови низ поље.—

36.

Кокот поје, зору зове:
«Зора моја, добро моје!
Дик се, Маре, дик се, душо
Те дорани рано воде,
Да бришемо пером дворе,
Пером дворе и оборе;
Да турамо редом столе,
У столове златне чаше;
Е те дођи сада свати,
Да испију редом чаше.»

Когда сваты приходятъ.

37.

Добро дошли, господо сватови!
Добро дошли, јесте-ли се, млади, уморили,
Док се нашем двору доходили?

38.

Трепетала трепетљика
Пуна бисера;
Они двори, гђе смо саде,
Пуне весеља.
Ту ми бабо шћер удаје,
Те се веселе;
Ту ми мајка шћер удаје — потомъ: браћа —
секу, сестре — секу удају,
Те се веселе.

39.

Феслићен *) ми се не њиха;
Што му је, те се не њиха?

*) Душистые васильки (basilica odorata).

Госпођа му се удаје,
На аманет га предаје:
«У вечер ми га наспите,
У јутро ми га побер'те,
У киту ми га скитите,
Златном га жицом вежите,
По брату ми га пошљите,
По брату по најмлађему».

Сваты требуютъ, чтобы имъ показали невѣсту.

40.

Отворите нам на вајату врата,
Да видимо ту нашу ђевојку:
Је л' ђевојка за нашег' јунака,
Је ли тјело за наше одјело,
Јесу л' прсти за наше прстење.
Извед', брате, сестрицу за руку.
«Ја-б' извео, али ми је жао!»
— Кад је жао, зашто си је дао?—
«Да сам знао, не би ви је дао!»

Когда сваты собираются уводить невѣсту.

41.

Полако-те, господа сватови!
Полако нам злато одводите:
Јер је наше злато научено
Свакој његи, у матере било.

Когда невѣста отправляется.

42.

Јарко сунце на истоку
Оће да гране;

Наша Мара на походу
Оће да пође.
Уставља је мили бабо,
Да још не иде.
«Ја не могу, мили бабо,
Бит' ми не може!»

Уставља је мајка, браћа, сестре—одинъ отвѣтъ: «Бит' ми не може!»

Опять въ домѣ жениха.

Когда невѣста вступаетъ въ домъ.

43.

Извила се златна жица
Из ведра неба.
То не била златна жица
Из ведра неба;
Но то наша мила сваша
Из згодна рода.

44.

Наша снаха честито ни дође,
У дворе је срећу донијела,
Пред двором је срећу дијелила:
За косом је сунце огријало,
У рукама сивога сокола,
У устима меда и шећера;
Свекрвима неодговарање,
Ђеверима хитро сусретање,
Јетрвама дивно дочекање,
Заовама миле договоре.

Госпођа му се удаје,
На аманет га предаје:
«У вечер ми га наспите,
У јутро ми га побер'те,
У киту ми га скитите,
Златном га жицом вежите,
По брату ми га пошљите,
По брату по најмлађему».

Сваты требуютъ, чтобы имъ показали невѣсту.

40.

Отворите нам на вајату врата,
Да видимо ту нашу ђевојку:
Је л' ђевојка за нашег' јунака,
Је ли тјело за наше одјело,
Јесу л' прсти за наше прстење.
Извед', брате, сестрицу за руку.
«Ја-б' извео, али ми је жао!»
— Кад је жао, зашто си је дао?—
«Да сам знао, не би ви је дао!»

Когда сваты собираются уводить невѣсту.

41.

Полако-те, господа сватови!
Полако нам злато одводите:
Јер је наше злато научено
Свакој његи, у матере било.

Когда невѣста отправляется.

42.

Јарко сунце на истоку
Оће да гране;

45.

Чија је воно ђевојка (2),
Те рано рани на воду?
Турила фесак над око,
А жути дукат на чело;
Турила перо на јеро.
Гледа је момче са града:
«Чија је вано ђевојка,
Те рани рано на воду и т. д.
Погледа своје сватове,
Како њој иду низ поле».
Говори момче делија:
«Оно је моја ђевојка.»

46.

Што лијепо низ поље гледати
Жуту дуњу међу листовима,
Ка' снашицу међу ђеверима.
Ђевер снахи ријеч говораше:
«Ој снашице, питома ружице!
Ал' си расла, бора гледајући,
Ал' мојега брата чекајући?»
— Ој ђевере, мој златни прстене!
Стид је мене тебе погледати,
Ал' некмо-ли с тобом говорити:
Ја сам била једина у мајке,
Шећер јела, шербет-воду пила,
А мила се водом од ђулсије, *)
Чистила се свиленом махрамом.—

*) Розовая вода (*ђул* — роза).

Варјантъ. Послѣ «Ал' мојега брата чекајући» слѣдуетъ:

«За кога си бијелила лице,
Ал' за мене, ал' за моје сејмене?»
— Нисам расла, бора гледајући,
Ни твојега брата чекајући;
Ни за тебе бијелила лице,
Ни за тебе, ни за твоје сејмене.
Но сам била једита у мајке:
Свилу прела, на памук сијела,
Шећер јела, шербет — воду пила.

47.

Одвила се златна жица
Од ведра неба.
То не била златна жица
Од ведра неба;
Већ то била срећа *)
Од мила Бога;
Савила се младожења
Око свог' драга.
Одвила се златна жица и т д.
Савила се невјестица
Око вјенчева.
Савила се златном куму
Око калпака;
Савила се барјактару
Око барјака.

Старому свату, куму и хозяину, а случается, и священнику.

48.

Стари свате, камо ти фала,
Кад ти се фалиш од нећеље дана,

*) Вар: Већ то била златна Стана од добра рода.

Да покупиш момке и јунаке?
А ту нема момка, ни јунака,
Не играју не пјевају за те;
Напили се воде блатушине,
Попадали, као орлушине.

49.

Пијте вино, гости наши!
Није то вода;
Но је вино краткошија,
Госте премеће;
Преметнуће млада кума,
То се ја боим.
Напиј ми се, млади куме,
Нека ти је част;
Међу браћом и дружином,
Вазда поштен глас!

50.

Посади се, домаћине,
Нека ти је част;
Међу браћу и дружину
Вазда поштен глас.

51.

Попова брада
Воља три града.
Бисер се рони,
У чашу пада:
Свака му зрно
Дукат ваља.
Око и чело
Све ти било,
Свештениче, весело — весело!

Иногда послѣ 47-й поютъ шутливую пѣсню:

52.

Травничка ђевојка
Из Травника дошла.
Синоћ бјеше млада,
А јутрос на врага!
Избила је свекра и свекрву,
Заове све и ђевере.
Моли јој се војно:
«Не мој мене бити,
Добар ћу ти бити
Кућу ти мити,
Воде доносити,
Љеба укувати;
И кад би не прошло
Сахат по акшаму,
Стираћу ти меко и високо,
Душек по душеку,
Јорган по јоргану,
Везена јастука
Под бијелу руку.»
— Слушај мене, војно!
Ако то не чини,
Кожу ћу ти дрјет,
Шиљет у чаршију,
Људма поручиват:
Ви купујте, људи,
Кожу од магарца».

Тоже и молодому.

53.

Док се младић не ожени,
Ђевојке га «брате» зову,

А невјесте «мили брате»,
Старе бабе «мили сине.»
А пошто се оженио,
Ђевојке га «враже» зову,
А невјесте «враг ђаволе»,
Старе бабе «пасиј сине».

Когда молодые уходятъ.

54.

Соко ћера јаребицу. — Медет-медет.
Што му чини, те је ћера? — јалан-јалан
Слатко му је тиче месо. — медет-медет.
То не био соко-тица. — јалан-јалан
Но то био млади Марко — медет-медет.
Он не ћера јаребицу — јалан-јалан.
Но он ћера невјестицу — медет-медет. (Подгор.)

Когда сваты расходятся.

55.

Купус козе изједоше,
А јарице све главице;
Ид' те с Богом све званице:
Понапријед стари свате,
Па за њиме мили куме,
А за њиме војевода;
Иди, попе, без поћере.

Иные послѣ третьяго стиха поютъ иначе:

Слободи их домаћица:
«Не бојте се, све звапице:
Пуни су ми коши жита,

Самјесћемо и јесћемо;
Пунан ми је тор оваца,
Заклаћемо и јесћемо;
Пуне су ми бачве вина,
Вадићемо и пићемо».

III. Лирическія пѣсни съ эпическимъ содержаніемъ.

1.

Дука Манделина и Марко — Краљевић.

(Од Симоне Марка Радоњића. — Васојев.).

Овце пасла Дука — Манделина,
Овце пасла Бога замолила:
«Дај ми Боже, једну рану кишу
И у кишу један прамен магле,
Да замаглим дворе Краљевића,
Да му пуштим овце у ливаде».
Бог јој пусти једну росну кишу
И у кишу један прамен магле,
Да замагли дворе Краљевића,
Да му пушти овце у ливаде.
Тај мах пушти овце у ливаде,
Кад ето ти Краљевићу Марко:
«Божа помоћ, лијепа ђевојко!»
— Бог да' добро, незнана делијо!—
«Чије овце, чијел' су ливаде?»
Она њему ријеч одговара:
«Бјеле овце Мандушића Вука,
А ливаде Краљевића — Марка».
Он удари около оваца
И уфати овна деветака,

И на овну звоно од хиљаде,
А у звону зрнце ђинђерово.
— Не фала ти, Краљевићу Марко,
Што ми узе мога деветака
И на овну звоно од хиљаде,
И у звону зрнце ђинђерово!
А ја имам овцу разблудницу,
Родиће ми овна деветака;
А ја имам брата кујунџију,
Сковаће ми звоно од хиљаде
И у звону зрнце ђинђерово.—

2.

Нађоше се брат и сестра.

(Од Стојане попа Милића Вас.).

Ракита је разгранала
Према двора Радићева;
Под њом робље починуло
И у робљу робљеница,
Једна божа љепотица,
Низ плећи њој плетеница.
Радић мајци бесједио:
«Прос' ми, мајко, робљеницу,
Једну божу љепотицу».
Мајка њему одговара:
«О, Радићу, мили сине!
Твоја сеја порабљена
У сребрну бешичицу,
Златном жицом обнешену;
Преко мора пренешена,
Крај Дунава потурена.»
Радић мајке не питао,

Но он проси робињицу;
Он њу проси, док испроси.
Па сватове покупио,
Те доведе робињицу.
Па попове доводио,
Све попове и ђакове,
Да младенце привјенчају.
А кад сташе на вјенчање,
Ведро небо наоблачи,
Из облака крвца капље,
Те Радићу по долами,
А ђевојку по марами.
Попови се зачудише,
Сви попови и ђакови.
Питају њих, младих, ђаци:
«А за бога, ви младенци!
Да нијесте' што рођаци?»
А ђевојка бесједила:
«Ја сам луда поробљена,
У сребрну бешичицу,
Златном жицом обнешену;
Преко мора пренешена,
Крај Дунава потурена,
Мајци мојој Томна име;
Имала сам девет брата,
Најмлађему Радић име.»
Нађоше се брат и сестра.

3.

Суђен је!

(Од старе Саве Дедовића Вас.).

Расла јела у осоју,
Зелен-боре у присоју;

П. А. РОВИНСКІЙ,

Јела бору говорила:
«Благо теби, зелен-боре:
Тебе вазда сунце гријe,
Јелу нигда ни довијек.»
А бор је јој говорио:
— Лакше тебе, дивна јело:
Тебе с врха бисер капље,
Из сриједе челе лете; —
А иза дна Дунав тече;
Крај Дунава ливадица,
На ливаду коло игра,
У то коло љепа Мара.
Мара парте изгубила
И два трака од дуката,
И од срме трепетљике.
Мара лошу ријеч рече:
Ко ће њојзи парте наћи
И два трака од дуката,
И од срме трепетљике,
Тај ће Мари лице љубит.
Но Бог уби Арапина!
Те набави криву косу,
Те покоси дивну траву,
Те он Мари парте нађе
И два трака од дуката,
И од срме трепетљике;
Стаде Мари лице љубит.
Мара мајци поручује:
«Прати мене аршин платна,
Два аршина ибришима,
Да завијем црне очи,
Да не гледам Арапина.»
Њојзи мајка поручује:
«Мучи ми Маро, суђен је!»

Къ этой пѣснѣ есть у насъ два варіанта.
Въ одномъ начинается пѣсня такъ:

Што у гору огањ гори?
Око огња коло игра
И уколу љепа Мара.

Далѣе, какъ въ первой, только послѣ являются Юговичи, которые перековали свои ружья на косы и:

Младу траву покосише.
Враг донесе Арапина,
Те он Мари парте наће.

Въ третьей подъ видомъ Юговичей являются албанцы; приводимъ её цѣликомъ, такъ какъ она короткая.

Неда ђердан изгубила
У високе сјенокосе.
«Ко ће Неди ђердан наћи,
Неда ће му љуба бити».
То зачули Југовићи:
Мале пушке расковаше,
Саковаше криве косе;
Покосише сјенокосе,
Те нађоше Неди ђердан.
То не бјеху Југовићи,
Но то бјеху арбанаси.
Неда мајци поручује:
«Справи, мајко, аршин платна,
Да завијем црне очи,
Да не гледам арбанасе».

4.

Вукић Бранковић и Султан.

У Вукића Бранковића (2).
Врани коњиц без биљега;

На чело му сјајни мјесец,
У гриву му видра игра;
Из копита огањ даје.
А за то му нико не зна,
Н'ако сестра Видосава,
Која му је зоб давала
Из ленђена сребрнога.
С Вукићем се посвадила,
Цару га је повиђела (просочила):
«Султан-царе, господаре!
У Вукића, брата мога,
Врањиц коњиц без бељега;
На челу му сјајни мјесец,
У гриву му видра игра,
Из копита огањ даје.»
Кад је царе разумио,
Цар Вукићу поручио:
«Пошљи мене коња твога,
Ја ћу тебе и два моја,
И два града невардане,
И двје ћорде непасане,
И двје моме нељубљене.»
Кад је Вукић разумно,
Вукић цару поручио:
«Султан-царе, господаре
Не дам тебе коња мога,
Да ми даднеш и три твоја,
И три града невардане,
И двје ћорде непасане,
И двје моме нељубљене.
Здрава била глава моја
И пода мном врани коњиц.
Ја ћу коње отет твоје,
А градове освојити,

Ћорде твоје опасати,
Твоје моме обљубити».

5.

Дамјанова љуба.

Коло води љуба Дамјанова»;
А каква је љуба Дамјанова!
Сво је коло главом надфатила
И љепотом својом зачинила.
Ал' повика из луга Никола:
«Покриј лице, Дамјанова љубо!
Сад ће теби Дамјан погинути».
Али она хаје и не хаје,
Већ све љепше колом окреће.
Пуче пушка из зелена луга,
Пуче пушка, остала му пуста!
Те убије Дамјан-господара.
Дамјан паде, а љуба допаде:
«Ој Дамјане, моје јарко сунце!
Лијепо ли ти ме бјеше обасјало;
Ал' ми брзо за горицу зађе!»
Па уфати ножа дамјанова,
Сама себе у срце удрила,
Мртва тужна крај Дамјана паде.

Вар.

Али пуца из кола Никола
И убијо Дамјан-капетана.
Дивно га је Јела ожалила,
Ожалила, па га саранила:
Над главу му цркву оградила,
Над појасом ружу посадила,
На дно ногу жубер-воду ладну,
Ко је стариј, да се Богу моли,

П. А. РОВИНСКІЙ,

Ко је млађи, да руже мирише,
А ко жедан, да водице пије;
А за душу Дамјан-капетана,
А за здравље Дамјанове Јеле!...

6.

Алибег и ђевојка.

(Од старе Саве Дедовића — Вас.).

Пирлиторе, висока планино!
А Дурмитор и још височија!
С тебе ми се Биоград виђаше,
Ђе Алибег ђевојку вођаше *),
До ђевојке коња догоњаше
И ђевојци ријеч говораше:
«Ој ђевојко, дуго јадна била!
Што си тако у лице блиједа?
Али си се од мене препала,
Ал' од мога ножа и анџара?
Ал' те фата трољетна грозница?
Али си се у род ујубила?»
— Кад ме питаш, право да ти кажем:
Нијесам се од тебе препала,
Ни од твога ножа и анџара,
Нит' ме фата трољетна грозница;
Него сам се у род ујубила. —

---

*) Въ другой пѣснѣ за этимъ вставлено:

Бога моли, бего Алибего:
«Дај ми, Боже, вијор од планине,
Да подигне дувак са ђевојке,
Да ја видим, што за собом водам:
Ал' је вила, ал ју је родила,
Али јој је на бабине била?»

«Ко те љуби, змија те пољуби?»
— Кад ме питаш, право да ти кажем:
Два трговца с мора дебелога,
Два пашинца из пашина двора,
Два беговца из бегова двора,
Асанота из Јасеновога. —
«Кад љубише, што ти мита даше?»
— Два трговца с мора дебелога
Дадоше ми хиљаду дуката;
Два пашинца из пашина двора
Дадоше ми два жута кавада;
Два беговца из бегова двора
Дадоше ми два златна ћемера;
Асоната од злата јабуку. —
«А ками ти то толико благо?»
— Раздрла сам два жута кавада,
Продала сам два златна ћемера,
Потрошила хиљаду дуката;
А ево ми од злата јабука».
Пружи њему од злата јабуку;
А бег ману, одсјече њој руку.

7.

Малисор и пашиница.

(Од Марице Горове).

Лов ловио Малисоре
Покрај двора пашинога.
Угледа га пашиница,
Маха руком и марамом:
«Ојд' овамо, Малисоре;
Господара дома није,
Но је поша' у планину,

Доћи неће за годину;
А да неће ни за двије, штете није».
. . . . . .
Меко му је простирала,
Мудра бјеше пашиница,
Трије страже поставила.
Једну стражу на крај мора,
Ону другу насред' поља,
Ону трећу на стомборе.
Вика стража са крај мора:
«Бјеж' из двора, Малисоре!
Ево паше из планине».
Малисоре бјежат шћаше,
Ма му не да пашиница.
Вика стража са сред поља:
«Бјеж' из двора, Малисоре!
Ево паше из планине».
Малисоре бјежат' шћаше,
Ма му не да пашиница.
Вика стража из стомбора:
«Блеж' из двора, Малисоре!
Ево паше из планине».
Малисоре низ прозоре!
Двије пушке оставио.
Пашиница у стомборе;
Но и паша у стомборе,
Па он пита пашиницу:
«О, бога ти, пашиницо!
Што ти ј' коса помршена,
Што су очи замућене,
Што су њедра отворена?»
— О, бога ми, господару!
Што ми коса помршена,
Глава ми је забољела;

Од велике главобоље
Сами су ми сузе ишли;
Што су њедра отворена,
Ђеца су се шњом' играли. —

8.

Приморкиња и Алибег.

Приморкиња коња јаше,
Коња јаше, сабљу паше,
На Дунав се назираше,
Сама собом говораше:
«Фала богу, згодна ли сам!
Танка стаса и висока,
Бјела лица и румена;
Још да су ми очи црне,
Три би града премамила
И у граду Алибега,
Алибега ал' му брата».
То бегове слуге чуле:
«Слушај, беже, господаре!
Приморкиња коња јаше и т. д.
Алибега ал' му брата».
Бег слугама наређује:
«Уватите приморкињу,
Мјерите њој косу с мачем».
Уватише приморкињу,
Мјерише њој косу с мачом,
Кад јој коса, ка' два мача.
Поведоше приморкињу,
И била је бегу љуба.

9.

Највјернији друг — љуба.

Овце чува чобан Павле
Крајем воде и Дунава;
Шетњу шета покрај воде
Доклен нађе златан ђердан.
Пође плачућ Павле дома,
Стаде прват своју мајку.
Пита мајка сина Павла:
«Што је тебе, сине Павле?»
— Како што је, стара мајко!
У њедра ми љута змија;
Но ти пружи десну руку,
Те извади љуту змију.—
«Ојд, отолен, сине Павле!
Волија сам десну руку,
Него тебе, сина мога».
Напријед је суминуо,
Сусрете га мила сестра:
«Што је теби, брате Павле?»
— Како што је мила секо!
У њедра ми љута змија;
Но ти пружи десну руку,
Па извади љуту змију. —
«Ајде з богом, брате Павле!
Волим своју десну руку,
Него тебе, брата мога».
Када виђе, што је сестра,
Напријед је суминуо.
Сусрете га вјерна љуба:
«Штоје тебе, мио Павле?»
— Како што је, љубо моја!

У њедра ми љута змија;
Но ти пружи десну руку,
Те извади љуту змију. —
Када зачу вјерна љуба,
У њедра му руку тури,
Те извади златан ђердан.
Пође љуба појућ дома,
Оста мајка ћером кукат.

10.

То-же — иначе.

Синоћ ово добо
Виле пробректаше:
«Марка проведоше!»
Марко зове мајку:
«Мајко, дај откупа!»
— Марко, штој откупа? —
«Мајко, десну руку».
— Прођи с богом, Марко!
Без тебе ја могу,
Без руке немогу. —
Марко сеју зове:
«Селе, дај откупа!»
— Марко, штој откупа? —
«Селе, прне очи».
— Прођи с богом, Марко!
Без тебе ја могу,
Без очи не могу. —
Марко љубу зове:
«Љубо, дај откупа!»
— Марко, штој откупа?

«Љубо, русу косу!»
— Без косе ја могу,
Без тебе не могу. —

Неоконченныя.

1.

Пиперске ђевојке и паша.

Запојаше пиперске ђевојке
На Морачу, на ту воду ладну:
«Фала Богу, фала јединоме,
Ђе осташе у Рогаме куле,
Мало село, вељa грађевина».
Оне мљаваху, никто и не чује;
То зачуле аге подгоричке,
Ушеташе паше под шаторе:
«Слушај, пашо драги господаре!
Запојале пиперске' ђевојке
На Морачу, на ту воду ладну:
Фала Богу, фала јединоме,
Ђе осташе у Рогаме куле,
Мало село, вељa грађевина».
Уфатите пиперске ђевојке,
Доведите мени под шаторе.
(Ходили, но успѣть не могли).

2.

Паша и три танке робиње.

Ђевојка је црне очи клела:
«Црне очи, да вас Бог убије!
Све вињосте, јутрос не вињосте,

Изгуби ми Бећка и ђулека!
Кунем ти се и вјеру ти дајем:
Ја ћу моју опремити војску
И твоју ћу попрштити рају.
Шиљем војску на четире стране:
С једном војском на Грахово равно,
С оном другом на Црмницу малу;
С оном трећом на Бјелопавлиће;
А с четвртом подъ Острогъ — планину,
На Повију, малу Московију».
Како река', није преварио.
(Пропускъ и заключенье).
Одржа се Црна — Гора храбра.
Црна — Гора — мјесто мало,
Јуначкијем дјелом славно,
А у свијет прослављена,
Царом Петром порођена
(еще что-то пропущено).
Носи главу вилофску;
Мудра глава све сустиже
И војнике на бој диже,
Међу њима ријеч рече,
Таман ка'да мед истече:
«Моја браћо, црногорци!
Ви видите с оба ока,
Е се везир за крш згучи,
Од пушке га рана мучи».

2.

Грушце Посестрима.

(Од Голе ђевојке у Морачи).

Подранила туркиња ђевојка,
Подранила јутром на водицу,

Десна нога, љева рука; *)
Тун' ми Мари прстен паде.
Тун' се Марко нагоњаше,
Мара њега бијеђаше:
«Ти ми, Марко, прстен нађе».
— Нисам, Маре, жи(ве) ми главе;
Но сам синоћ с лова доша, **)
Јутрос рано у лов поша;
Пуштах хрте низ ливаде,
А загаре низ дубраве:
Лов'те, лов'те, мои хрти,
Мои хрти и загари;
Што год лова уловите,
Вама месо, мени кости».
«Што ти хоће голе кости?»
— Да направим кључ од града;
У граду су ми девет брата,
Међу њима једна сестра. ***)
Ту ми сестру сунце проси;
Сва је браћа редом дају,
Најмлађи је не даваше:
««Стан'те, браћо, јадна браћо!
Сунце оће много дара:
Свака звјезда по махраму, ****)
Мјесечина јаглачину,
А Влашићи опанчићи»».

---

*) Сплузну јој се десна нога,
Придржа се љевом руком;
Паде Мари прстен с руке.
**) Ја сам синоћ с војске доша',
А јутрос сам у лов поша'.
***) Међу њима зеленкоса,
Сунце проси зеленкосу.
****) Влашићима опанчићи,
А мјесецу кошуљицу,
Сунцу ћемо зеленкосу.

А десетог живог уфатили;
Пак и њега изгубит' оћаху,
Ал' га не да Новаковић Грујо:
«Атлагићу, дијна ти твојега!
Проказа л' ме моја посестрима?»
— А тако ми дијна и крсмета,
Није — рече — проказала,
Проказала твоја посестрима,
Но вољела главу изгубити;
А ми сами јесмо с' осјетили,
Те за вама у поточ потекли».
Грујо њему живот опростио
И сестри га његовој послао,
А вијерној својој посестрими,
Све девет му поклонио главах
И хата му био повратио;
Атлагић је отле појахао.
Ал' га чека остарала мајка,
Да радосне њојзи каже гласе,
Она гледа, иду л' Атлагићи.
Док угледа најмлађега сина,
По имену Атлагић Османа,
У зобнице нешто нагучио;
Једва чека, да одјаше сине,
А док мајци на кулу изађе;
Па га пита: «Што ми носиш, синко?»
Осман мајци кротко одговара,
А истресе своје браће главе:
«Грујо ти се поздравио, мајко!
И посла ти на пешек карпузе,
Нека знадеш, да кога имадеш».
Мајка писну, а Османе врисну,
А загрли своју милу сеју,
Пољуби је и два и три пута:

VIII. *Пѣсни эпическія, поющіяся безъ гуслей (на предушке).*

1.

(Спѣта Марицею Горовой).

Начинается она погибелью никшицкаго юнака Дьюлекъ-бега (1852 г.), затѣмъ изза него турки нападаютъ на Черногорію, а какъ шло дѣло, пропущено; есть только заключеніе, въ которомъ тоже немного пропущено.

Сину муња из осојне банде,
Из осојне из букова шушња.
Није оно муња, ни стрјелица,
Но делија Мика Вуковићу,
У руке му крстача — барјака;
Барјак бачи на борову грану,
Са ђулека уграбио главу.
Зачуди се сва гора и трава
И сва јадна сиротиња раја,
Куд се ђеде са ђулека глава.
Из планине нешто проговара:
«Не чуди се ни горо, ни траво!
Ни сва јадна сиротиња — раја,
Куд се ђеде са ђулека глава.
Ето глава на Цетиње равно,
Ђе су многе окапали главе
Од Никшића и Ерцеговине».
То се чудо надалеко чуло,
То је чуо цар Отмановићу;
Па је ситну књигу направио
И посла је на Цетиње равно,
А на руке Петровићу књазу:
«Чујеш-ли ме, Петровићу—њаже!
Ал' не чујеш, ал' хабера не маш?
Што си твоју силу насилио,
Те си моје погубио слуге,

Изгуби ми Бећка и ђулека!
Кунем ти се и вјеру ти дајем:
Ја ћу моју опремити војску
И твоју ћу попрштити рају.
Шиљем војску на четире стране:
С једном војском на Грахово равно,
С оном другом на Црмницу малу;
С оном трећом на Бјелопавлиће;
А с четвртом подъ Острогъ — планину,
На Повију, малу Московију».
Како река', није преварио.
(Пропускъ и заключенье).
Одржа се Црна — Гора храбра.
Црна — Гора — мјесто мало,
Јуначкијем дјелом славно,
А у свијет прослављена,
Царом Петром порођена
(еще что-то пропущено).
Носи главу вилофску;
Мудра глава све сустиже
И војнике на бој диже,
Међу њима ријеч рече,
Таман ка'да мед истече:
«Моја браћо, црногорци!
Ви видите с оба ока,
Е се везир за крш згучи,
Од пушке га рана мучи».

2.

Грушце Посестрима.

(Од Голе ђевојке у Морачи).

Подранила туркиња ђевојка,
Подранила јутром на водицу,

«Фала тебе, моја мила селе!
Све, која си поднијела,
А свог побра браћи не издала,
Те ми с тебе живот опростио».
(Изъ сборника С. Милутиновича № 76).

3.

Златна свирала.

(Од Јаглике Мушкобане у Морачи).

Лов ловио паша Џин-Алија,
Лов ловио крај краљева двора,
У крај двора краља Владислава;
Лов ловио па се уморио,
Па свратио краљу на ужину.
Лијепо га краље дочекао,
А су своје двије снахе младе.
Наслања се млађа на старију:
Дробан јој се бисер одолио,
Дробни бисер и камење драго.
А то гледа паша Џиналија,
Њу ми гледећ', гледат' не могао;
Па он пита краља Владислава,
Имаде-ли још којега сина.
Њему каже по истини краље:
«Имам једног тамо у планини,
А на име чобан Мијаило.»
Паша њега опет упитао:
«Јеси л' сина, краље, оженио?»
— Нијесам га — рече — оженио.—
Паша њему шћерцу обећава;
А краљ паши вако одговара:
«Не може ни вјера поднијети!
Већ ти булу привежи турчину».

Нањути се паша Ћинајлија,
Па отиде двору бијеломе,
Посла момке у Шару-планину,
Да уфате чобан — Мијаила,
Да га жива свом паши доведу.
Ал' ну-то им муке и белаја,
Никако га преварит' не могли.
У томе су игру заметнули,
Бацају се камена с рамена.
Ал' Мијајло не бача оружја,
Под оружјем свјема преметао,
Под оружјем свјема одскочио.
Док на трку искочили били,
Ту оружје сви оставе своје;
Тада скоче пашине делије,
Сви сплахаше те га уфатише,
Наопако руке савезаше,
Па га паши своме поведоше.
Мијајло је дружби говорио:
«Моја браћо, остала дружина!
Причувајте моје бјеле овце,
Док Бог даде те се к њима врнем».
А кад био према дворовима,
Према двора паше силенога,
Молио се чобан Мијаило:
«О за Бога, дванаес делијах!
Попуштите моје бјеле руке,
А додајте свиралу ми златну,
Да ја узмем жељу од свирале».
То делије за мобу примиле,
Попуштиле чобанину руке,
Дадоше му злаћену свиралу.
Једним прстом у њу ударио:
«Авај мене, миле снахе моје!»

Другијем је прстом ударио:
«Авај мене, моја стара мајко!
То ти хоћу жељан умријети».
Па трећијем прстом ударио:
«Бог т' убио, мој мио бабајко,
Што си с турком пио вино рујно!»
Још очаше прстом ударати,
Не даше му дванаес делијах;
Још очаше чобан бесједити,
Не даше му пашине делије:
Узеше му злаћену свиралу,
Свезаше му наопако руке,
Одведоше паши Ценајлији,
Сједоше га паши ус кољено.
Ал' му вели паша Ценајлија:
«Потурчи се, чобан Мијаило!
И даћу ти лијепу ђевојку,
Да је љубиш, кадгод се пробудиш».
Мијаило њему одговара,
Те бе' страха и ка' да се кара:
«Не бих ти се, пашо, потурчио,
Да ми дадеш ћерцу за љубовцу
И царево свеколико благо!»
Паша таде нареди делије,
Да у пољу хендек ископају,
Те Мијајла жива укопају,
Укопају жива до појаса,
Да им нишан буде на биљегу.
Укопаше г', па га нишанише;
Како кои стрељат долазио,
Тако њега стрелом погађаше.
А ли трже краљевић Мијајло,
Трже собом тамо и овамо,
Искочио јунак ис хендека,

Па пролеће кроза све делије,
Те одлеће на бијелу кулу;
Како дође, пашу је удрио,
Удрио га ногом у мјешину,
Прште паша, ка' од јаја љуска.
Па Мијајло више с' не обзире,
Но својега подби џефердана,
Па утече нис то поље равно.
Он не бјежи к свом' бијелу двору,
Нити бјежи у Шару — планину,
Већ он бјежи цркви Вилендару;
Ту се у пут покалуђерио,
Свети Саво јесте био,
Кои но се и данданас слави
У србаљском роду и народу.

(Изъ того-же сбор. № 77).

4.

Марков лов

(Од Госпаве Морачке, ђевојке).

Подранио Краљевићу Марко,
Подранио у лов у планину:
Не моли се Богу и нећељи,
Но отиде лов ловити зором.
Лов ловио три бијела дана,
Лов ловио, ништа не добио,
Пак се врне натраг низ планину.
А кад био на воду Јабуку,
Марко глену у воду студену,
Ал' у води змију сагледао:
Змија му се коња прифатила,

Пење му се ус коња шарина,
Пак се с коња Марка прифатила,
Око грла Марку се обвила,
Обвила се седамнаес путах;
Отлен Марко нис планину крену.
Па кад брже своме двору дође,
Он са шарца свога не сјахује,
Но дозива мајку Евросиму,
Да јој каже, што је уловио.
А кад мајка змију сагледала,
Она бјежи у бијеле дворе,
А остави свога сина Марка,
Да га змија за гроце стеже.
Опет зове Краљевићу Марко,
Зове баба Вукашина краља,
Да прифати, што је уловио,
Уловио његов сине Марко.
Кад изиде Вукашине краље,
А пред своју пребијелу кулу
И кад виђе змију око Марка,
Плећи даде, а бјежати стаде.
Опет Марко силно повикује,
Довикује у дворове бјеле,
А на име своју вјерну љубу:
«Изађ' де ми, Видосава љубо,
Да ми примиш, што сам уловио!»
Кад изиде љуба Видосова,
Кад сагледа свога господара,
Она писну из грла бијела,
Па сестрими ону змију љуту:
«Богом сестро, шаровита гујо!
Опрости ми мога господара,
Господара Краљевића Марка!»
А с Марка јој змија проговара,

Проговара него Краљевићу:
«Ајде натраг опетена Марко,
Носи мене гори у планину,
Оклен си ме, Марко, шићарио».
Нејма куда Краљевићу Марко,
Већ обрну шарца од мејдана,
Он отиде опет ус планину.
А кад дође на воду Јабуку,
Отиде се одмотават' змија
И краљеву бесједити Марку:
«Знај ме добро, Краљевићу Марко!
Ја сам тебе поклонила љуби;
А не би се главе наносио,
А камо ли лов ловио лахки,
У планину у свету нећељу!»
Сиде змија, у воду заплива,
И Марко се њојзи кунијаше:
«Хоћу пазит' љубу и нећељу,
Пазит' боље од очњега вида!»
(Изъ того-же сборника № 153).

Б. **Пѣсни эпическія** (јуначке, које се пјевају уз гусле).

I. *Двѣ пѣсни мистическаго содержанія.*

1.

Барјактар ђуро оженио се с вилом.

(Прибиљежио је Томо Ораовац из Куча).

Захвали се ђуро-барјактаре
На Медуну, у Куче крваве,
Да се нигђе оженити неће,
Нит' с влахињом, нити са туркињом,
Н' ако с комском вилом загоркињом.

То зачула остарала мајка,
Те говори Ђуру-барјактару:
«Чу-ли мене, о мој синко Ђуро!
Нико досад није на свијету
Са вилом се, синко, оженио;
Па не можеш ни ти, Ђуро мио!»
Ал јој рече Ђуро-барјактаре:
«Не збори то, моја мила мајко,
Не мој сина с тијем убијати,
Не мој срце моје искубати,
Јер да нисам гледа' комску вилу,
Не бих теби ово говорио.
Кад сам ланих на планини био,
На Царине под Ком излазио,
Тад ја виђох пребијелу вилу
У пећини у кому планини,
Ђе је бјело разгрнула платно,
Ал' јој од њег' бјеље бјеше лице,
Руменије, нег' у пехар винце,
Тад је мене срце понијела;
Па ако се са њом не оженим,
У земљу ћеш мене закопати».
Кад то зачу остарала мајка,
Тад' је Ђуру сину говорила,
Овако је Ђура сјетовала:
«Кад не може другојаче бити,
Ти послушај мојега савјета,
Ако слушаш, кајати се нећеш.
Ледна зима када, сине, прође,
А весели Ђурђев—дан кад дође,
Тад' ће виле из Кома изаћи,
На Ђурђев-дан на Рикавцу поћи,
Да се купљу у плаво језеро.
Ти појаши претила дорина,

Хајде право преко свих планина,
Прије зоре доћи до језера
И сакриј се у буково лишће.
А кад дођу пребијеле виле,
Оне ће се стати свуковати,
У језеро голе ускакати,
На сухо ће хаљине ставити;
Па која се тебе, Ђуро, допанула;
Угрaби јој бијело одјело:
У њом су јој крила сакривена,
Без којијех лећети не може,
Нити поћи у Ком, у планину;
Већ за тобом свуда ће одати,
Д'ако би јој рухо поклонио.
А ти натраг не окрени главе,
Док не дођеш на Медуну граду».
Кад то зачу Ђуро-барјактаре,
Од радости на ноге скочио,
Старој мајци руку пољубио,
Па овако њојзи бесједио:
«Е вала ти, моја мила мајко!
Ти с'и мене дивно сјетовала,
И тако ћу, мајко, учинити,
И с вилом се оћу оженити».
Па све брои мјесеце и дане,
Док бијели ђурђев-дан не сване.
А кад бјели ђурђев-данак дође,
Он појаха претила дорина,
Па га крену уз Куче крваве;
Па он иде преко свих планина,
Доклен дође Рикавцу — језеру.
А кад тамо јунак долазио,
Код језера се мало одморио,
Па се сакри у буково лишће,

Да га не би видијеле виле.
Чим је зора била забјелина,
Ал' ето ти три бијеле виле,
Које сјају, ка' звјезда даница.
Чим су пале код плавог језера,
Одмах су се стале свуковати,
У језеро голе ускакати.
Каде свака у воду скочила,
Тад устаде Ђуро-барјактаре,
Па најљепшој узе одијело
И појаха дебела дорина,
Идућ живо преко свих планина;
Доклен дође у Куче крваве,
На Медуну, граду бијеломе,
А са њиме сама гола вила.
Издалека мајка видијела,
Од авлије врата отворила:
Левом руком сина загрлила,
А десном је вилу дохватила;
Па их води двору бијеломе.
А на знање дадоше свакоме,
Да се с вилом Ђуро оженио.
Тун' весеље велико чињаше,
Па на свадбу браћу окупише;
Још дозваше и попа, и кума,
Те вјенчаше Ђура-барјактара
С пребијелом вилом загоркињом.
У друштву су они живовали
За двасте и осам годинах
И дивни су пород породили,
Баш три сина и четири шћери.

На этомъ пѣсня оканчивается; но преданіе идетъ дальше.
По совѣту матери Дьюро-барьяктаръ похищенную имъ ру-

башку вилы заперъ въ сундукъ. Но пришло имъ время женить сына; на свадьбу собралось много гостей и было большое веселье. Затѣялось *коло*; жена стала молить мужа дать ей рубашку, чтобы легче поскакать въ *коло*. «Послѣ столькихъ лѣтъ — говорила она — можешь не бояться, что я уйду. Еслибъ я рѣшилась оставить тебя; то не оставлю дѣтей.» Мужъ согласился; а она, проплясавши два-три раза, ухватила четыре дочери и улетѣла съ ними на Комъ- планину.

По другому разсказу у нихъ было четыре сына и двѣ дочери, и, улетая, вила схватила подъ пазуху только сына и одну дочь; а оставался еще грудной ребенокъ. Испуганный отецъ успѣлъ только спросить: «Что мнѣ съ нимъ дѣлать?» — Пусть попьетъ изъ того серебрянаго бокала — отвѣтила она — и ему не потребуется больше молоко матери». Только онъ это сдѣлалъ, какъ ребенокъ полетѣлъ за матерью. Хотѣлъ было также напиться и другой, только что женившійся сынъ, чтобы улетѣть; но ему жаль было оставить молодую жену.

Пѣсня эта была напечатана въ словенскомъ журналѣ «Slavjan. Časnik slovenstven i uzajemen za slavjane knjizevne i prosvětljene. Vreduje—Mtija Majar. Celovac: 1875, №№ 8 и 9. Тамъ-же находится и окончаніе въ прозѣ, которое однако мы передаемъ по устному сообщенію Т. Ораховца, потому что печатнаго текста намъ не удалось видѣть.

Съ подобнымъ же содержаніемъ, но нѣсколько иначе, есть пѣсня въ сборникѣ Б. Петрановича (Српске народне пјесме из Босне — Сарајево, 1867, мал. 8°, Ч. I, 360) «Влашићу Павлу побјеже вила» (№ 17).

2.

Луди Јован бачен у тамницу.

(Записалъ въ Подгорицѣ черног. протодьякопъ Ф. Радичевичъ).

Што висока цариградска врата,
На њих сједи Јованова мајка,
Па ми шика лудога Јована:

То зачула остарала мајка,
Те говори Ђуру-барјактару:
«Чу-ли мене, о мој синко Ђуро!
Нико досад није на свијету
Са вилом се, синко, оженио;
Па не можеш ни ти, Ђуро мио!»
Ал јој рече Ђуро-барјактаре:
«Не збори то, моја мила мајко,
Не мој сина с тијем убијати,
Не мој срце моје искубати,
Јер да нисам гледа' комску вилу,
Не бих теби ово говорио.
Кад сам ланих на планини био,
На Царине под Ком излазио,
Тад ја виђох пребијелу вилу
У пећини у кому планини,
Ђе је бјело разгрнула платно,
Ал' јој од њег' бјеље бјеше лице,
Руменије, нег' у пехар винце,
Тад је мене срце понијела;
Па ако се са њом не оженим,
У земљу ћеш мене закопати».
Кад то зачу остарала мајка,
Тад' је Ђуру сину говорила,
Овако је Ђура сјетовала:
«Кад не може другојаче бити,
Ти послушај мојега савјета,
Ако слушаш, кајати се нећеш.
Ледна зима када, сине, прође,
А весели Ђурђев—дан кад дође,
Тад' ће виле из Кома изаћи,
На Ђурђев-дан на Рикавцу поћи,
Да се купљу у плаво језеро.
Ти појаши претила дорина,

Хајде право преко свих планина,
Прије зоре доћи до језера
И сакриј се у буково лишће.
А кад дођу пребијеле виле,
Оне ће се стати свуковати,
У језеро голе ускакати,
На сухо ће хаљине ставити;
Па која се тебе, Ђуро, допанула;
Ограби јој бијело одјело:
У њом су јој крила сакривена,
Без којијех лећети не може,
Нити поћи у Ком, у планину;
Већ за тобом свуда ће одати,
Д'ако би јој рухо поклонио.
А ти натраг не окрени главе,
Док не дођеш на Медуну граду».
Кад то зачу Ђуро-барјактаре,
Од радости на ноге скочио,
Старој мајци руку пољубио,
Па овако њојзи бесједио:
«Е вала ти, моја мила мајко!
Ти с'и мене дивно сјетовала,
И тако ћу, мајко, учинити,
И с вилом се оћу оженити».
Па све брои мјесеце и дане,
Док бијели ђурђев-дан не сване.
А кад бјели ђурђев-данак дође,
Он појаха претила дорина,
Па га крену уз Куче крваве;
Па он иде преко свих планина,
Доклен дође Рикавцу — језеру.
А кад тамо јунак долазио,
Код језера се мало одморио,
Па се сакри у буково лишће,

Да га не би видијеле виле.
Чим је зора била забјелина,
Ал' ето ти три бијеле виле,
Које сјају, ка' звјезда даница.
Чим су пале код плавог језера,
Одмах су се стале свуковати,
У језеро голе ускакати.
Каде свака у воду скочила,
Тад устаде Ђуро-барјактаре,
Па најљепшој узе одијело
И појаха дебела дорина,
Идућ живо преко свих планина;
Доклен дође у Куче крваве,
На Медуну, граду бијеломе,
А са њиме сама гола вила.
Издалека мајка видијела,
Од авлије врата отворила:
Левом руком сина загрлила,
А десном је вилу дохватила;
Па их води двору бијеломе.
А на знање дадоше свакоме,
Да се с вилом Ђуро оженио.
Тун' весеље велико чињаше,
Па на свадбу браћу окупише;
Још дозваше и попа, и кума,
Те вјенчаше Ђура-барјактара
С пребијелом вилом загоркињом.
У друштву су они живовали
За двасте и осам годинах
И дивни су пород породили,
Баш три сина и четири шћери.

На этомъ пѣсня оканчивается; но преданіе идетъ дальше.
По совѣту матери Дьюро-барьяктаръ похищенную имъ ру-

башку вилы заперъ въ сундукъ. Но пришло имъ время женить сына; на свадьбу собралось много гостей и было большое веселье. Затѣялось *коло*; жена стала молить мужа дать ей рубашку, чтобы легче поскакать въ *коло*. «Послѣ столькихъ лѣтъ — говорила она — можешь не бояться, что я уйду. Еслибъ я рѣшилась оставить тебя; то не оставлю дѣтей.» Мужъ согласился; а она, проплясавши два-три раза, ухватила четыре дочери и улетѣла съ ними на Комъ- планину.

По другому разсказу у нихъ было четыре сына и двѣ дочери, и, улетая, вила схватила подъ пазуху только сына и одну дочь; а оставался еще грудной ребенокъ. Испуганный отецъ успѣлъ только спросить: «Что мнѣ съ нимъ дѣлать?» — Пусть попьетъ изъ того серебрянаго бокала — отвѣтила она — и ему не потребуется больше молоко матери». Только онъ это сдѣлалъ, какъ ребенокъ полетѣлъ за матерью. Хотѣлъ было также напиться и другой, только что женившійся сынъ, чтобы улетѣть; но ему жаль было оставить молодую жену.

Пѣсня эта была напечатана въ словенскомъ журналѣ «Slavjan. Časnik slovenstven i uzajemen za slavjane knjizevne i prosvětljene. Vreduje—Mtija Majar. Celovac: 1875, №№ 8 и 9. Тамъже находится и окончаніе въ прозѣ, которое однако мы передаемъ по устному сообщенію Т. Ораховца, потому что печатнаго текста намъ не удалось видѣть.

Съ подобнымъ же содержаніемъ, но нѣсколько иначе, есть пѣсня въ сборникѣ Б. Петрановича (Српске народне пјесме из Босне — Сарајево, 1867, мал. 8°, Ч. I, 360) «Влашићу Павлу побјеже вила» (№ 17).

2.

Луди Јован бачен у тамницу.

(Записалъ въ Подгорицѣ черног. протодьяконъ Ф. Радичевичъ).

Што висока цариградска врата,
На њих сједи Јованова мајка,
Па ми шика лудога Јована:

«Нинај — нинај, лудани Јоване,
Да би Бог да' и Богородица,
Да преузмеш све царево благо
И цареву ћерцу за љубовцу».
То зачуше двје цареве слуге:
«Аман царе, аман господаре!
Мајка шика лудога Јована,
Те га шика на царева врата,
Да јој Бог да и Богородица,
Да преузме све царево благо
И цареву ћерцу за љубовцу».
Цару се је мучно учињело,
Па ми посла до два тавничара:
Дофатише лудога Јована,
Метнуше га у дно од тамнице,
Нек га једу змије и акрепи,
Нека му је вода до кољена,
Нек тамнује за девет година.
Кад се пуне девет напунише,
Отворише студену тамницу,
Кад онамо Јован на столици
И до Јова јованова мајка;
А пред њима синија од злата,
На синији гуја преплетена.

Ту-же пѣсню только по своему поютъ и подгорицкіе турки:

У Будима деветеро врата,
И десета од сувога злата.
У Будиму нико не бијаше,
Него Мујо и мујина мајка.
Мајка Мују у бешици љуља,
Уз бешику танко попијева:
«Расти, расти, нејачак Мујага,
Па прихвати царство дједовину

И везирство своју бабовину.»
Она мисли да нико не чује,
Ал' то чула два лака улака,
Они иђу тер паши казују,
Посла паша два лака улака:
«Донесте ми малога Мујагу.»
Отиђоше два лака улака,
Донесоше нејака Мујагу.
Говорио паша улацима:
«Носите га у нову тавницу,
Ђе но лежи вода до кољена,
По којој се џилитају гује».
Послушаше два лака улака,
Бацише га у нову тавницу
Ђе но лежи вода до кољена,
По којој се џилитају гује.
Тако прође девет годин' дана.
Кад настала година десета,
Одна вели паша улацима:
«Хајд' донесте кости Мујагине.»
Послушаше два лака улака,
Они иђу у нову тавницу,
Од тавнице отворише врата.
У тавници шедрван водица,
Око воде румена ружица,
Туде Мујо авдест узимаше,
Хурија му махраму држаше,
А друга му срџаду стераше.
Они иђу те паши казују.
Томе с' паша добро зачудио,
Па он иде собом на тавницу.
Кад је дош'о пред нову тавницу,
У паши је живо срце пукло.
Оста Мујо на пашину мјесту,

И прихвати царство Ђедовину,
И везирство своју бабовину.

(«Луча» 1899, I, стр. 48). Прибиљежио Саво Миладиновић.

II. *Двѣ пѣсни о Георгіѣ Кастріотѣ Скандербегѣ.*

(Записаны отъ Вукоты Арсова Ковачевича изъ с. Божичей въ Васоевичахъ).

Исторія Георгія Кастріота Скандербега такъ тѣсно связана съ исторіей Зеты того-же времени, именно съ исторіей Стефана Черноевича, всѣ двадцать четыре года своего правленія отдавшаго на совмѣстную со Скандербегомъ войну съ турками,— что мы въ исторической части нашего сочиненія (Т. I, стр. 410—415 и въ примѣчаніяхъ стр. 704—708) отводимъ ему особое мѣсто, при чемъ стараемся уяснить смыслъ и значеніе этой связи. Рядомъ съ этимъ мы замѣтили, что въ Черногоріи много разсказывается народомъ о Скандербегѣ и съ нимъ связываютъ черногорцы нѣкоторыя свои народныя преданія, какъ напр. Кучи о происхожденіи рода Дрекаловичей и др. Кромѣ преданія, есть объ немъ и пѣсни.

Въ то-же время, пользуясь общеніемъ съ албанцами, мы старались и у нихъ найти преданіе или пѣсню о Скандербегѣ; но къ удивленію нашему ничего не нашли, кромѣ самыхъ общихъ воспоминаній, какъ и вообще у нихъ очень слабо историческое преданіе, а ничего подобнаго сербской юнацкой пѣснѣ нѣтъ и въ зародышѣ (объ этомъ мы также высказывались и надѣемся еще поговорить отдѣльно). Въ Черногоріи мы знавали нѣсколько албанцевъ изъ племени Мирдитъ, которые такъ близко живутъ къ Кроѣ, столицѣ Скандербега, и были между ними хорошіе пѣвцы. Изъ нихъ одинъ, проживающій въ г. Ульцинѣ, спѣлъ мнѣ объ немъ коротенькую пѣсню (конечно. поалбански), но тутъ-же заявилъ, что онъ перенялъ эту пѣсню у

черногорцевъ, у которыхъ есть большія пѣсни. Тамъ-же онъ указалъ мнѣ одного Куча, который и спѣлъ пѣсню о Скандербегѣ въ родѣ той, какую мы еще раньше записали въ Васоевичахъ.

Что у сербскаго народа всегда былъ возбужденъ интересъ къ этому герою, доказательствомъ служитъ сказаніе объ немъ, сдѣланное по Барлецію, которое мы знаемъ по двумъ спискамъ: одинъ не позже второй половины XVII в. въ Импер. Публич. Библ. (О. IV, № 341); а другой XVIII в. въ цетинской митрополичьей разницѣ; и сверхъ того еще въ хронографѣ Московской Синадальной библіотеки (Изборникъ А. Попова 1869 г. стр. 156—159) *). При этомъ Скандербега считаютъ сербомъ Черноевичемъ, и многія имена, встрѣчающіяся у Барлеція, также передѣлываютъ на сербскія, да и Албанію считаютъ сербскою страной. Л. Ковачевичъ, во время своего путешествія по Черногоріи, нашелъ на одной книгѣ у нѣкоего Стефана Врковича запись: «Прѣстави се господинь Ивань Кастриѿт ва дни цара Амоур (ата) въ ле(то) ѕцме (1437), мѣсеца маіа ѳ днь ч..... (четвртькь)». **)

Запись эта, конечно, въ новѣйшей перепискѣ, очевидно сдѣлана современно событію. Все это, взятое вмѣстѣ, указываетъ, что сербы не теряли изъ виду того, что происходило въ сосѣднемъ имъ албанскомъ краю, и считали это очень близкимъ, какъ бы своимъ дѣломъ, что и было въ дѣйствительности.

Поэтому не льзя согласиться съ слѣдующимъ заключеніемъ профессора В. Качановскаго, высказаннымъ имъ по поводу новѣйшаго сочиненія о Скандербергѣ ***). Сказавъ, что при болѣе полномъ изученіи обнародованныхъ архивныхъ матеріаловъ возможно-бы было «представить въ болѣе ясномъ образѣ симпатич-

---

*) Одинъ списокъ напечатанъ въ журналѣ Сербской королевской Академіи (Глас, кн. XXII); но мы его не видали.

**) Заглавіе этого сочиненія Л. Ковачевича у насъ утратилось, осталась только помѣтка въ концѣ: ноябрь 1867 г. стр. 271.

***) Scanderbeg. Historische Studie von *Julius Pisko* k. und k. Vicekonsul u. Leiter des öster. — ungar. Generalkonsulatsin Janina. Wien. 1896. (Ж. М. Н. П. 1897 г. ноябрь стр. 243—252).

ную личность Георгія Скандербега», онъ продолжаетъ: «Его неподкупная честность, богатырское мужество, наводившее ужасъ на турокъ и венеціанцевъ, однако, не оставили слѣда въ народной памяти южно-славянскихъ племенъ; невольно приходится изумляться тому факту, что этотъ богатырь не воспѣтъ южнославянскимъ богатырскимъ эпосомъ хоть наравнѣ съ другими, менѣе важными историческими личностями XIV и XV вв. Одно предположеніе можно допустить, что, такъ какъ албанскій элементъ не принималъ участія въ составленіи южно-славянскаго эпоса, а славянскій элементъ въ то отдаленное время не особенно дружилъ съ элементомъ албанскимъ (какъ не дружитъ и теперь), то понятно албанскій вождь не могъ быть воспѣтъ ни сербскимъ, ни болгарскимъ эпосомъ» (стр. 252). Не сознавая себя достаточно свѣдущимъ въ литературѣ этого предмета, я не могу съ достовѣрностью знать, были-ли гдѣ нибудь напечатаны сербскія пѣсни о Скандербегѣ, помимо того, что прямо было взято у Качича Міошича (всего 8 пѣсенъ) напр. І. С. Поповичемъ *) или другимъ кѣмъ. Но въ сборникѣ П. Драганова (Македонско-славянскій сборникъ. С. П. Б. 1894 г.) ему посвящено 17 небольшихъ пѣсенъ, и по его-же указанію (стр. 106) одна пѣсня находится въ сборникѣ Д. Миладинова. Значитъ, юго-славяне не относились къ этому герою безучастно. Еще болѣе это подтверждается нашими двумя пѣснями, которыя при томъ, сходясь въ главномъ съ пѣснями Качича М., показываютъ въ то-же время своеобразное отношеніе къ темѣ и самостоятельную ея переработку въ сербскомъ духѣ и по сербскому воззрѣнію.

Своеобразность эта видна и въ указанныхъ выше рукописныхъ житіяхъ Скандербега, составленныхъ, какъ въ нихъ говорится, по «Марину Скадранину, словенину родом, у латинском језику велми ученому».

Прежде всего своеобразность эта выражается въ томъ, что

*) Животъ и витежка воеванія славногъ княза епірскогъ Ђорђа Кастріота Скендербега. У Будиму; 1828, 8⁰, VI-+-127. Жизнеописаніе составлено по Барлецію, Сагреду, Бусеріесу и др.

Скандербегъ Кастріотъ смѣшивается съ Скандербегомъ Черноевичемъ, черногорскимъ санджакомъ, бывшимъ уже послѣ него, и албанскія края считаются сербскими, чему помогло то обстоятельство, что нѣкоторое время на нихъ и простиралась власть зетскихъ государей до албанскаго Бѣлграда (Берата) и тамъ, напр. въ Лѣшѣ (Alessio) было сербское населеніе, удалившееся потомъ въ Черногорію; хотя объ отцѣ его говорится такъ: «іванъ Кастриѡть Черноевикъ от колѣна краліева македонских». А въ письмѣ къ царю Мурату самъ Скандербегъ титулуетъ себя такъ: «Воин Исус христовје вјери Георгіе Черноевик Кастриотов син кнез Албански» (по цетинской рукописи) *).

Дальше мы не можемъ продолжать сличеніе этого сербскаго произведенія съ оригиналомъ, пока рукописи не будутъ напечатаны, что необходимо сдѣлать въ интересѣ исторической науки.

Кстати замѣтимъ для свѣдѣнія г. В. Качановскаго, что вражды между сербами и албанцами никогда не было; а со времени поступательныхъ дѣйствій турокъ на Балканскомъ полуостровѣ, они дѣйствуютъ заодно, что особенно выразилось при Скандербегѣ. Какъ всѣ сербскія племена—Кучи, Васоевичи, Бѣлопавличи вмѣстѣ съ албанскими Климентами, Хотами Грудами и др. бились противъ турокъ, можно видѣть у Марина Болицы. Если въ турецкомъ войскѣ, отправлявшемся отъ Скадра и Подгорицы на Черногорію, были Албанцы, то были также и Сербы Кучи. А 1832 г., когда влад. Петръ II дѣлалъ попытку овладѣть Подго-

---

*) Мы имѣемъ списокъ съ нея, сдѣланный однако для насъ другимъ; а находится она въ рукописной-же книгѣ въ полулистъ обыкновенной, довольно толстой писчей бумаги, въ твердомъ переплетѣ; на которомъ снаружи стоитъ надпись: «Крусоволъ»; а внутри также надпись: «Крусоволь Иван-бега Црноевиħа—у Рѣце писано въ лѣто ҂зцоѓ м҃ца генварꙗ д҃ днъ». Всего 81 листъ съ нумераціей по одной сторонѣ; почеркъ полускоропись, не крупная; статьи различныя съ обозначеніемъ содержанія на поляхъ. Первая статья «Повест ѡ Скендерьбегу черноевічꙋ васто҃ крьщени нареченномъ геѡргию» (л. 1—31); но между лл. 30 и 31 видно, что 4 листка вырѣзаны и связь содержанія нарушена. Кромѣ этого еще IX статей.

Книга эта принадлежала Цѣтинскому монастырю, откуда я её и бралъ.

рицей, къ нему присоединились тогда и сосѣднія албанскія племена. Въ пятидесятыхъ еще годахъ текущаго столѣтія въ голодные годы черногорцы сотнями семействъ отправлялись на прокормленіе въ Печскую нахію, гдѣ встрѣчали самый радушный пріемъ со стороны тамошнихъ агъ и беговъ албанцевъ. Вражда эта появилось недавно, главнымъ образомъ съ послѣдней черногорско-турецкой войны и разростается подъ внѣшнимъ вліяніемъ австрійскихъ агентовъ и католическаго духовенства *).

Переходимъ теперь къ самымъ пѣснямъ.

Рядомъ съ первою мы помѣщаемъ и текстъ той-же пѣсни по Качичу Міошичу для удобства сличенія; а на варіанты другой укажемъ въ примѣчаніяхъ, которыя мы сдѣлаемъ послѣ пѣсенъ.

1.

Санак снила Косава краљица
У Лепиру, граду бијеломе,
Ђе је љуту породила гују
Са крилима с оба — двије стране;
Па је Лепир поклопила крилом,
А к Стамболу обрнула главу;
Па на Стамбол главом зијевнула. **)

Санак снила Војсава краљица,
Вирна љуба краља од Епира,
По имену Иве Кастриота,
Санак снила, у санку видила,
Да је љута змаја породила:
Крила су му Епир покривала,
К Цариграду глава допирала,

---

*) Объ этомъ можно найти въ статьѣ нашей: «Албанцы и ихъ роль въ исторіи и современной жизни Балканскаго — полуострова». Подписана Рцъ. (С. Петербургскія Вѣдомости 1899 г. №№ 82, 96 и 139).

**) Подчеркиваемъ мы въ томъ и другомъ текстѣ мѣста одинаковыя, но различно выраженныя.

Још у ње је чедо проплакало,
А је снила, на ноге скочила,
Па будила свога господара:
«Господаре, од Лепира крале,
Господаре од Лепира крале!
Ја сам ноћас (х)рђав сан виђела».
Те му сана по реду казује:
«Кад си, крале, мудар и разуман,
Мож-ли мене сана толковати?»
Но јој краљу ријеч бесједио:
«О, Косаво, љубо вијерница!
Злу се сану лако досјетити:
Што си љуту обродила гују,
То ћеш родит доброга јунака;
Што је Лепир оклопила крилом,
То ће своје отачество бранит;

Која живе турке прождираше.
Када-ли се од сна пробудила,
У њојзи је чедо проплакало,
Сузицам је лице обливала,
Ивану је санак повидала.
Кад је Иван љубу разумио,
Липо јој је санак толмачио:
«Што си, љубо, у санку видила,
Да си љута змаја породила,
То ћеш родит' голема јунака,
Који по ће цару додијати;
Што-ли крилим' Епир покриваше,
То ће бранит' све краљевство наше.
Што ј' у тебе чедо проплакало,
Нејако ће бити одведено,
За њиме ћеш сузе проливати,

Што к Стамболу обрнула главу,
То ће многе добиват мејдане;
Што на Стамбол главом зијевнула,
Луда те га турци поробити;
Што у тебе чедо приплакало,
То ћеш остат кукавица љута
Без синова и без бановина».
Тако било *непуна година*,
Ал' се у ње мушко чедо нађе;
Љепше бјеше од јабуке златне;
На њега су многа облежја:
На главу му даница звијезда,
А на прса сјајна мјесечина,
Уз бедру му сабља подписата,
Уз мулије цареве делије,
На прсте му са сабље зламење.

Али ће се дите избавити».
Још не прође *недиљица дана*,
Породила Војсава краљица
Липо чедо, прија невидјено,
Знаменито, прија нерођено.
На челу му од круне зламење,
А на руци од бријетке ђорде.
Чудила се епирска господа,
Гледајући по њему зламења.
Мајка чини велико весеље,
Свога синка шиље на крштење,
Липо му је име поставила,
Липо име, Јуре дите младо.
Када-ли је дитѐ понарасло,
Војсави је лоша срића била:
Арбанију турци поробише,

Ал' се купи љепирска господа,
Сеир чиње кралевога сина,
Сеир чиње и даровали га.
Краљ доведе попа-свештеника
И из села кума намјерника;
Те он крсти свога мила сина.
Лијепо му име нађенуо,
Љепо име Кастриоте Ђура.
Ал' га држи крале и краљица,
Они држе свога мила сина;
Ал' дијете ласно подњивити:
Кад напуни до седам година,
Ка' но друго о дванајст година,
Но да видиш јада изненада!
Ал' се клети подигоше турци
Од Стамбола и од Анадола,

Од Ивана харач запиташе
И четири у тутију сина,
Репозија прворођенога,
Константина и Станишу млада,
Јуру дите, синка најмлађега.
Ивану се друго не могаше,
Јер му бјеше Мурат додијао;
Већ му даје благо небројено
И четири у тутију сина.
За њима је мајка излазила,
Сва у прно бише обучена,
Од жалости косе расплитала,
Било лишце сузам' обливала.
Да је кому послушати било,
Како цвили Јуре дите младо!
Хваташе се мајци о грлоцу,

Те сву српску земљу прегазише
До Лепира, града краљевога
И Лепира града поараше,
И бјеле му попалише куле;
Краљу сабљом одсјекоше главу;
Узеше му круну и кључеве
Па ij даше паши крујанскоме;
Четири му заробише сина;
Костадина и Завишу млада,
И Станишу, сина најсредњега,
И лудога Кастриота Ђура,
— Нема више до седам година;
Поведоше преко поља равна.
Но за њима приступа краљица;
Она кука, како кукавица,
А превија, како ластавица;

Сузе ронећ мајци говораше:
«Остај с Богом, мила мајко моја!
Видиш-ли ме, видим-ли те већe,
И хвала ти на млику билому,
Којим си ме, мајко, задојила».
Мајка синка липо целиваше,
Сузе рони, тер му говораше:
«Ходи с Богом, драго дите моје,
Не приврни свете вире твоје!»
То изусти, на земљицу паде;
А турци јој синке поведоше
Прико равне земље Арбаније,
Сва четири цару дароваше.
Кад је царе Јуру разгледао,
Зламење на њему угледао:
Бритку сабљу на десници руци,

Вајно њојзи за четири сина.
А на њу се Ђуро обрћаше,
Ђете лудо, ал' бесједи мудро:
«Не ид' за нам, наша стара мајко;
Теке нама ну опрости мљеко,
Којем не јеси одњивила».
Одведоше краљеве синове,
Одведоше Цару на пешкешу.
А кад и је Царе сагледао,
Он намече лакога џелата,
Три краљеве те посјече сина,
Костадина и Завишу млада,
И Станишу најсредњега сина;
Догна сабљу до лудога Ђура
— Нема више до седам година
Сила му се лијеп учинио;

Свитлу круну на глави јуначкој,
Гоји њега у двору билому.
Када-ли је дите понарасло,
Не бијаше такога јунака
У турчина, ни у каурина:
Он на мејдан често излазаше,
На мејдану главе осицаше,
По вас дан се џилиташе с турџим',
Тер их често с коња обараше.
Малено је вриме постајало,
Мајка њему билу књигу пише,
Да му бише бабо приминуо
У Кројану, граду бијелому.
Турци њему отеше краљество,
Оста јадна Војсава краљица
И брез краља и брез краљевине,

Па га нешће турчин оштетити;
Но га Царе јесте потурчио
И турско му име наћенуо,
Нађеде му «Скендербего луди»;
Па га узе мјеште сина свога»,
Да га држи у Стамболу граду,
Да он гују у њедрима рани.
Тако било за дванас' година;
Но да видиш Скендербега луда!
Стаде луду ћецу заплакиват
По Стамболу, граду бијеломе.
Стадоше га турске мајке клети.
Куну оне Цара од Стамбола,
За у за' час слугу придворио;
Бог' ме ће ти очи извадити!
За то ћуро хаје и не хаје.

Брез госпоства и брез бановине.
Мислио је Кастриотић Јуре,
Како би се цару измакао,
Сиротицу мајку походио
И своје се круне добавио.
Али му је срића прискочила:
Ударише унгарске катане,
Поробише цареве државе,
Прид њима је војевода Јанко.
Кад је Мурат гласе разумио,
Силену је војску сакупио,
Пак је даје Кастриотић Јурју,
Тер је њему царе бесидио:
«*Вирна слуго, Кастриотић Јуре!*
Што год имам у двору јунака,
Младих паша, ага и спахија,

Кад напуни до двадес' година,
Дофати-се коња и оружја;
Стаде веље добиват мејдане;
А Царе га боље миловаше,
А више га даром дариваше.
Те му ситна књига четисала
Од Лепира, своје пустојбине,
Од његове остарјеле мајке:
«О мој сине, Кастрите Ђуро!
А јеси л' ти у животу, сине?
Ал' не чујеш, ал' хабера немаш?
Ја у ово живоват не могу.
Све проводим ате и парипе
По Лепиру, твојој пустојбини;
Ђемови ми руке истргоше,
Мамузима ноге искидаше;

Нада тебе неимам јунака,
Који ће ми прид војском изаћи
И побит се с војеводом Јанком;
Придајем ти силну војску моју
И мојега ћату великога,
Спомени се, драго дите моје,
Да сам тебе за сина узео,
У мојему двору одгојио
И за пашу тебе учинио.
А кад сам те, синко, потурчио,
Липо сам ти поставио име,
Липо име, дите Скендербеже,
То ће рећи: «снажни Александро».
Кад је Јуре њега разумио,
Поклони се до земљице црне
И подиже турке витезове

На копита Лепир пренијеше.
Обје су ми очи искапале,
Све жаљећи до четири сина;
Ај помози, ако помоћ можеш!»
А кад Ђуру ситна књига дође
И кад виђе, што му ситна пише,
Топле сузе су га пропануле,
У мараму сузе покупио,
Па од цара заклонио лице,
Па он мисли, што ће и како ће,
Како би се јадан избавио.
Ал' се мало среће подигнуло
Од Сибина, града бијелога,
Подиже се Сибињанин Јанко
Шћеговића триста угричића
И дијете Бановац Секуле,

Прико равне земље Романије.
Брзо Јуре к српској земљи дође,
На пољу је табор учинио,
Из табора билу књигу пише,
Тер је шаље војеводи Јанку:
«*Каурине, од Сибиња Јанко!*
Ја имадем и за двоје војске,
Сјутра ћемо на те ударити,
Ал' се немој, побро, поплашити.
Спомени се, Сибињанин Іанко,
Да ми једну вјеру вјерујемо:
Када сутра у бој будемо,
Придаћу ти сву војску цареву.
Ја сам сужањ Мурат-Сулемана,
А синак сам Иве Кастриота,
Покојнога краља од Епира,

И са њима сва њемачка војска.
Окренуше низ Анадолију,
Те све турске арају градове;
Док дођоше под Стамболу граду,
По' Стамболу, у поље Тирану;
Ту је Јанко војску уставио.
Наперили мушемли шаторе,
Под шаторе ватру наложили,
Ту се војска рахат учињела.
Сједе Јанко, ситну књигу пише.
А шиље ју у Стамболу граду,
На кољено Цару од Стамбола:
«О, чу-ли ме, Царе од Стамбола!
Ну изиди мене на мејдану;
Ето овђен' у пољу Тирану,
Да на сабље мејдан подјелимо,

Који но је скоро приминуо.
Мурат ми је отео очинство,
Мајка моја у невољи цвили,
Рад би моју мајку походити
И очинство моје пригледати».
Кад је сјутра јутро освануло,
На унгарце турци ударише.
Кад се поче крвца проливати,
Поче Јуре натраг узмицати.
Кад видише аге и спахије,
Да Кастриот натраг узмицаше,
Који није нигда измицао,
Побигоше натраг брез обзира.
Тад унгарци сабље повадише.
Своја бојна копља положише,
Добрим коњем пустише диждуме,

Да главама међе побијемо;
Е је поље крвцу зажељело,
Гавранови — меса од јунака.
Па ако ми изисти не смијеш,
За тебе ће, царе, горе бити:
Ја ћу доћи у Стамболу граду,
Сабљом ћу ти одесећи главу;
Па сједнутћу у твоју столицу,
Па освоит златне соколове (?),
Па ја судит, што је мене драго».
А кад цару ситна књига дође
И он виђе, што му ситна пише;
Па он мисли, што ће и како ће:
Да му иде, изисти не смије;
Да не иде, бити му не може.
Па дозива Мемеда телара:

Сву цареву војску исикоше.
А кад види Кастриотић Јуре,
Добави се ћате великога,
Над њиме је сабљу извадио,
Тер је њему Јуре беседио:
«Удиљ пиши листак књиге биле,
Напиши је од стране цареве
И шаљи је кројском капетану,
Нек ми даде Кроју и Епиру.
Ако-ли је написати нећеш,
Ево теби тврду виру дајем,
Осићу ти русу главу твоју
И даћу ју војеводи Јанку».
На ино се ћати не могаше,
Већ написа листак књиге биле,
Кад се Јуре књиге добавио,

«О, мој сине, Мемеде теларе!
Узми, синко, три товара блага».
Ојде Мемед и понесе благо
И он иде три мјесеца дана
По Стамболу и око Стамбола,
Па се грлом и авазом виче:
«Је ли була родила турчина,
Да изиде Јанку на мејдану,
На одмјену цара чатитога;
Ево њему три товара блага».
Ко га чује, чини се, не чује;
Ко га види, Мемеда заоди;
Не нађе се доброга турчина,
Да изиђе Јанку на мејдану,
На одмјену цара честитога;
Па се Мемед у Стамболу врати,

Ћатину је главу осикао,
Пак отиде к равној Арбанији
И с њиме је триста арбанаса,
Све племића и господичића,
Витезова прије нежењених.
Кад је дошa у Кроју бијелу,
Даје књигу кројском капетану.
Књигу штије кројски капетане,
Књигу штије, а сузе пролива.
Али му се ино не могаше,
Већ му даје кључе била града,
Познаје га, да је поглавица
Од све равне земље Арбаније.
Кад се Јуре кључа добавио,
Дружини је својој говорио:
«Дружинице, мила браћо моја!

Дође Мемед и донесе благо;
Па га цару бачи на сеџаду
И овако цару бесједаше:
«Вас ти Стамбол чума поморила,
Поморила коње и јунаке;
Ђе не имаш доброга јунака,
Да изиде тебе на одмјену.»
Но да видиш цара од Стамбола!
Он дозива Скендербега луда:
«О, мој сине, Скендербеже луди!
А мож' ли се, синко, поуздати,
Да изидеш влаху на мејдану?
Ако доби Јанка на мејдану,
Бирај, сине, што је теби драго!
Али Босну, ал' Ерцеговину,
Ал' Мисира, града најбољега,

Наоштрите свитле сабље ваше.
А кад буде ноћас у по ноћи,
Што нађете, да је сунећено,
Тер се неће крстом прикрстити,
Исиците мало и велико».
Једва они ноћце дочекаше,
Своје бритке сабље наоштрише;
А када је у по ноћи било,
Исикоше мало и велико.
Када-ли је данак освануо,
Ори Јуре високе мунаре,
Тере зиђе цркве и олтаре,
Узе круну старца бабе свога.
Сву освоји равну Арбанију,
Што год нађе, да је сунећено,
Све исиче мало и велико,

Али, сине, по Стамбола мога;
Да ти нико пресудит не може,
Без цареве само саме главе».
Кад то зачу Кастриоте луди,
Он овако цару говораше:
«Ја се могу, царе, поуздати;
Теке чу л' ме, од Стамбола царе:
Ја ти нећу од јабане војску;
Но ти ћу од Стамбола војску;
И да ми даш ћата великога,
Кои пише цареве фермане
И притиска царева мухура».
Жа' је цару од Стамбола војску
И жао му ћата великога,
Кои пише већега фермана;
Али даје, бити му не може.
Даје њему од Стамбола војску
И даде му ћата великога.
Ојде Ђуро и поведе војску.
Доклен дође у пољу Тирану,
Ту је турску уставио војску.
Наперише мушемли шаторе;
По' шаторе ватру наложише,
А на ватру каву пријарише;
Ту се турци рахат учињеше.
Сједе Ђуро, ситну књигу пише,
Па је шиље под шатором Јанку:
«*Господине, војеводо Јанко!*

Пак походи милу мајку своју.

Није змија змију приварила,
Што Скендербег Мурат-Сулемана.

Знаш-ли, Јанко, није давно било,
Кад се диже царе од Стамбола,
Те похара све српске градове
И похара Лепирскога града,
И мојега посјекоше баба;
Узеше му круну и кључеве,
И даше иј паши крујанскоме,
И три брата мене посјекоше,
А и мене луда потурчише;
Камо срећа, да ме изгубише!
Но ми турско име нађенуше.
До тако ми Бога истинога!
Ако су ме, мене потурчили
И турско ми име нађенули,
Нијесу ми срце превјерили.
Но чу-ли ме, војевода Јанко!
А у јутру, ка' ће зора бити,
Удариђеш мене на табору;
Ја ћу утећ пољем пут Стамбола
И викаћу из грла бијела:
«Бјеж'те, турци, пољем да бјежимо,
Е ћемо сваки погинути,
А од Јанка и његове војске,
У оклопцу коњи и јунаци!»
А слаба је стамболска господа,
Па ће утећ пољем пут Стамбола.
Ти у задње удариђеш, Јанко,
А ја ћу се спријед обрнути,
А на моју витку бедевију;
Сјећу турке, што ја будем кадар,
Стаћемо се усред од ордије.
Теке чувај ћата царевога,
У њега су цареви мохури;
Може нама ћато требовати.

И ево ти божа вјера тарда,
О' Ђура ти пријеваре нема».
А кад Јанку ситна књига дође,
И кад виђе, што му ситна пише,
Бијелога хата оклопио,
Па га ћера кроза сву ордију;
Те слободи силовиту војску.
Па у јутро, зора кад је била,
Јанко удри Ђуру на табору.
Кад то виђе Кастриоте Ђуро,
Он појаха витку бедевију,
Па утече пољем пут Стамбола,
А за њиме стамболска господа.
А у задње ударио Јанко,
А о' спријед поврати се Ђуро;
Па повади сабљу од појаса,
Па посјече и разгони турке.
Сјече Ђуро, а и сјече Јанко.
Кудијенак Јанко пролазаше,
Тудијен би кола проодила;
А кудијен Секул проођаше,
Тудијенак возник остајаше:
А кудијен Ђуро проођаше,
Би се двоја кола разминула;
А сву турску војску посјекоше;
Састаше се насред од ордије,
Уфатише ћата царевога.
Но да видиш Кастриоте Ђура!
Он говори војеводи Јанку:
«Да ми Јанко, тридесет делија,
Да ij свучем, да ij преобучем,
Да ij свучем рухо сератлинско,
Да обучем у рухо делинско,
Ка' што носе цареве делије;

Да ја идем у Крујану-граду,
Да посјечем пашу крујанскога,
Док нијесу допанули гласи,
И да узмем круну и кључеве.»
Даде Јанко тридесет делија
Те ij свуче, те ij преобуче;
Па дозива ћата великога:
«Пиши мене вељега фермана,
Подпиши ми круну и кључеве
И подпиши пашу крујанскога,
И притисни царевим моуром,
Да се паша бранити не смије,
Да његову посијечем главу».
Пише ћата — чарета му нема —
Па је Ђуру ферман попружио;
А Ђуро је ферман узимао,
А ћатипа сабљом ударио,
И њему је главу одкинуо,
Па отлен је био окренуо.
Те он дође у Крујану граду
И ту нађе пашу крујанскога;
Ђуро њему ферман попружио.
Кад то виђе паша од Крујана,
Он донесе круну и кључеве;
Те ij даде Кастриоту Ђуру,
Па под сабљу подносаше главу.
Те га Ђуро сабљом ударио
И његову одкинуо главу.
Па он ојде у Лепиру граду,
У Лепиру, старој постојбини;
И ту нађе остарјелу мајку,
У животу, теке у рђавоме:
Обље су јој очи искапале,
Све жалећи четир' мила сина.

2.

Одкако је свијет настануо
И одкад су цари зацарили,
Војску вишу нису потежили,
Но што ју је царе од Стамбола.
Ево купи силу и Турћију,
Од леднога дана митровога
До весела дана ђурђевога.
Код сакупи силу и Турћију,
Он је војску под тевтер турио,
Колико му војске излазаше:
Деведесет иљада барјака,
Деведесет иљада пјешака,
Деведесет иљада коњика;
Па толико бега и спахија,
Па толико оџа и кадија,
Па толико од Анадолије;
Још толико прекоморске војске;
Још сву своју стамболску господу.
Па сам царе јесте серашћера
Са Мемедом, сином јединијем.
Па окрену ашлук и зајру,
Да обоје раде и намиру;
С војском иде низ Урумелију.
Доклен дође под Крујаном градом,
Ту су турци табор учињели,
Разапели мушемли шаторе,
Под шаторе ватру наложили,
А на ватру каву пријарили.
Сједе царе, ситну књигу пише,
Па је шиље у Крујану граду
На рукама Кастриоту Ђуру:
«О, чу-ли ме, Враналија бане!

Ну изиди Крују на бедему,
Па погледај по пољу Дибрену,
Што се силе турске сакупило.
Ал' се немо' препанути, Ђуро:
Ово није ничесова војска,
Но сватови Мемеда мојега;
Оте свати у Крујану граду,
За лијепу крујанку ђевојку.
Ја сам чуо, причали ми људи,
Е ти имаш лијепу ђевојку;
Јесте фина, ка' угору вила;
Ја — Мемеда сина за женидбу,
А ни њега не куде дружина;
О' ли ми ју, Ђуро, поклонити,
За Мемедом, за сином мојијем,
И ми да смо главни пријатељи?
Па ка' ћеш ми поклонит ђевојку,
Опреми ми за сватове даре,
А кои су свати поносити.
То не те ти другија дарова,
Већ младија од момака глава;
Да се фале по Стамболу моме,
По Стамболу и око Стамбола,
Како си ij даром доривао.
Ако ми је поклонити нећеш,
Чека' мене, ето ја на тебе.»
Па кад Ђуру ситна књига дође
И кад види, што му ситна пише,
Он једанак на ноге скочио;
Па изиди Крујн на бедему,
Па погледа у пољу Дибрану,
Што се силе војске сакупило.
Па и опет Ђуро говорио:
«Фала Богу, фала истиноме!

Је л' у свијет остало турчина,
Што се није онђек' сакупило?»
Па и опет Ђуро говораше:
«А сила је у Бога милога!»
Ни мало се није препануо;
Но он сједе другу књигу пише,
Па је шиље у пољу Дибрену,
Под шатору цара од Стамбола;
Па овако њему говораше:
«А ја имам лијепу ђевојку;
Јесте фина — изјела ју змија!
И ја ћу је тебе поклонити
За Мемедом, за сином твојијем;
Ја о' тебе, коме ћу бољему?
Добро ћу ти оженит Мемеда
Остром сабљом Кастриота Ђура.
А што пишеш за сватове даре,
Добре сам ти приправио даре,
Мрка праха и олова тешка,
Из пушака врућијех крушака,
Тијем ћу ти свате даривати.
За то теби ни мало не фала,
Ај' на мене, када тебе драго.
Ја се надам у Бога милога,
Ја да ћу те добро дочекати;
А надам се боље испратити,
Да се прича, до кад је краина».
Па кад цару књига дође
И кад виђе, што му ситна пише,
Он повика младога телара,
Да он виче младе барјактаре,
Да дофате свилене барјаке,
Да потрче уз Крујанске стране.
«Да дођете под Крујаном градом;

Друг се другу пењ'те на рамена,
Испењте се, па се прескочите,
По бедему побијте барјаке;
Од Крујана уфатите врата.
Кои неће побити барјака,
Турићу га, море, у топове
Шњим ћу Ђура и Крујана гађат.»
Кад зачуше млади барјактари,
Дофатише свилене барјаке,
Потрчаше уз Крујанске стране.
Друг се другу пење уз рамена,
Испеше се, па се прескочише,
Па по Крују барјаке побише
И од Крује уфатише врата.
Кад то виђе Кастриоте Ђуро,
Он устаде на ноге лакане;
Па је остру сабљу повадио,
Па посјече младе барјактаре.
Узе њима свилене барјаке,
А главе ij у град уносио,
А трупине низ бедем бачио.
Па се натраг био повратио,
Те сиротно отворио друштво;
Око Крује турку ударио;
И од Крује одканише турке.
Па се ваздан бише и сјекоше,
Тако се је данак оставио,
А тамна ij ноjца приватила.
Турска војска у поље широко,
А Ђурова у Крујану граду.
Но да видиш Кастриота Ђура!
Сву ноћ Крују по бедему шета;
Кад у jутру зора осванула,
Он изиде Крују на бедему,

Погледује по пољу Дибрену.
Ал' је турска сила изгинула;
Ситница се јесте прејазила
Од турака и њиних ћурака.
Па погледа мору до обале,
Ал' угледа цара од Стамбола
Са Мемедом, сином његовијем:
Прибили се мору до обале,
Кано овце, кад разгоне вуци.
Па се натраг био повратио;
Па повика Амежу синовца:
«Мој синовче, Амежа војвода!
Ну, уљези у коњском јахару,
Те изведи два коња витеза,
Мене вранца, а тебе путаља,
Е ћемо пута путовати».
Амежа га итро послушао;
Па уљеже у коњском јахару
И опреми два коња виловне,
Па изведе у дижер-авлију.
Кад ту сиде Кастриоте Ђуро,
Појахаше два добра јунака.
Док дођоше мору на обалу,
Ту нађоше цара од Стамбола
И код њега мало нешто војске.
Више себе Бога поменуше,
Па у турке јуриш учињеше;
Уфатише цара од Стамбола,
Шћаше њему главу изгубити;
Но га куми царе од Стамбола:
«Не, за Бога, Вранајлија бане!
Имам нешто с тобом говорити,
Па ћеш мене одсјећи главу».
Па га Ђуро мало причекао:

«А за Бога, Кастриоте Ђуро!
Али су те очи ждраловите,
Али ти је срце змајевито,
Те ти такве добијеш мејдане?
Али ти је под крилима вранац?»
Ђуро њему нешће одговарат;
Веће цару одсијече главу,
Па уфати царевић Мемеда;
Но да видиш царевић Мемеда!
Ђура куми — греоте му нема, —
«Не, за Бога, Кострноте Ђуро!
Не мој мене одесјећи главу;
Нема царе до мене једнога.
Но ме пушти, идем у Стамболу;
Кунем ти се турском вјером тврдом,
Већ на тебе никад војштит нећу;
Да навојштим, пофалит се нећу».
Шћаше њега Ђуро изгубити;
Но му неда Амежа војвода:
«Не, за Бога, Кастриоте Ђуро!
Преко Бога не мој на турчина».
А Ђуро му живот поклонио,
Оправи га у Стамболу граду:
«Нека гласник иде у краину
И нек прича за своју женидбу,
И фали се у Стамболу граду,
Како сам ти оца даровао
И одвише кићене сватове».

То је било, кад се учинило;
Овђен нама мир и здравље било,
Мир и здравље и помоћ од Бога.

Домаћину и у дом, каму је,
С овом браћом се пријатељима,
С овом овће и другом, ко дође,

Ввыводы изъ сравненія съ Качичемъ Міошичемъ.

Изъ сопоставленія пѣсни, записанной нами отъ простого васоевича, съ тою, которую сочинилъ Качичъ Міошичъ, мы не можемъ ни мало сомнѣваться въ томъ, что это одна и таже пѣсня. Тотъ-же общій планъ, то-же содержаніе, расположенное въ одномъ и томъ-же порядкѣ, тотъ-же приступъ и то-же заключеніе. Языкъ разнится и сильно, но не столько въ филологическомъ смыслѣ, сколько въ художественномъ; а есть выраженія совершенно одинаковыя, народныя; одинаковость ихъ такова, что нѣтъ мѣста предположенно какого-нибудь общаго источника, преданія или старинной записи, на основаніи чего два разные пѣвца могли бы подойти другъ къ другу такъ близко, что двоихъ можно-бы было принять за одного. А такъ какъ по общепринятому мнѣнію, выраженному такъ рѣшительно г. В. Качановскимъ, что о Георгіѣ Скандербегѣ въ памяти южно-славянскихъ племенъ не осталось слѣдовъ, то естественно заключить, что наша сербская пѣсня есть ничто иное, какъ воспроизведеніе качичевой пѣсни съ тѣми уклоненіями, которыя всегда дѣлаются народными пѣвцами, на что мы указали выше. Но первая больше второй на сто стиховъ или на одну треть.

Есть народныя пѣсни, какъ о женитьбѣ Максима Черноевича, въ которыхъ видно, что она разрослась въ продолженіи двухъ или болѣе вѣковъ, вслѣдствіе тѣхъ наслоеній, которыя дѣлались длиннымъ рядомъ поколѣній, что и возможно открыть путемъ критики. Но та пѣсня дошла до насъ черезъ устное преданіе, дающее полный просторъ свободѣ и фантазіи позднѣйшаго пѣвца; эта-же пѣсня появилась въ свѣтъ печатною и съ того

времени прошло только полтораста лѣтъ, а какъ вошла она въ народъ, и того меньше. При томъ въ ней есть вставки такого рода, которыя въ качичевой пѣснѣ являются непонятными для насъ пропусками. Такъ, вмѣсто трехъ стиховъ качичевой пѣсни:

Војсави је лоша срића била:
Арбанију турци поробише,
Од Ивана харач запиташе

въ нашей пѣснѣ десять, изъ которыхъ мы узнаемъ, откуда поднялись турки, какъ они попрали всю сербскую землю (вм. Арбанију), разорили градъ Лепиръ, пожгли бѣлыя кулы, а главное — Ивану отрубили голову, корону-же и ключи передали пашѣ въ Кроѣ, которая, значитъ, тоже была взята. Это много больше, чѣмъ «запиташе харач», и даетъ полное, яркое изображеніе того, что дѣлали турки, выраженное Качичемъ въ отвлеченномъ словцѣ «поробише».

И почему «лоша срића» отнесена къ Воисавѣ, когда это была бѣда, обрушившаяся на цѣлую страну? Въ нашей пѣснѣ это представляется сильнѣе и шире: «Но да видиш јада изненада!» Если это къ ней отнесено, какъ къ матери маленькаго Юрія, то почему и не къ отцу?

Совсѣмъ различно представлено положеніе плѣненныхъ дѣтей Ива Кастріота.

Что сталось съ троими старшими, Качичъ ничего не говоритъ; а по нашей пѣснѣ ихъ тотчасъ велѣно палачу зарубить, что онъ и исполнилъ; на наднесши уже саблю надъ Юріемъ, палачъ остановился, прельстившись его красотою «Па га нешће турчин оштетити»; а тогда и царь отступился отъ своего свирѣпаго, безумнаго, въ порывѣ сдѣланнаго рѣшенія; затѣмъ потурчилъ его и взялъ себѣ въ сыновья, назвавъ Скандербегомъ.

У Качича царь прельстился тѣми знаками, которые были на немъ (корона на головѣ и сабля на правой рукѣ), за что еще

скорѣе долженъ-бы былъ обречь его на смерть; и потомъ вся милость выражена въ стихѣ:

Гоји њега у двору билому.

А ни слова ни о потурченьи, ни о пріемѣ въ дѣти, ни объ имени; объ чемъ однако долженъ былъ вспомнить послѣ (ст. 110—116), при чемъ самъ царь указываетъ ему на это, какъ на милость, и объясняетъ ему, что данное ему имя значитъ «снажни Александро». Съ художественной стороны это выходитъ совсѣмъ неумѣстно, если не сказать, пошло.

Затѣмъ въ нашей пѣснѣ разсказывается о дѣтствѣ Скендербега, что онъ сталъ продѣлывать, когда ему было двѣнадцать лѣтъ:

Стаде луду ђецу заплакиват;
Стадоше га турске мајке клети и т. д.

(Ст. 95—102).

А отъ двадцати лѣтъ «Дофати се коња и оружа, стаде веље добиват мејдане», а царь за то оказывалъ ему еще больше милостей (ст. 104—108). У Качича о дѣтствѣ ни слова; при томъ онъ не означаетъ лѣтъ, какъ въ нашей пѣснѣ: семь, двѣнадцать, двадцать лѣтъ, а у него общее выраженія: «Када-ли је дите понарасло»—о семилѣтнемъ (стр. 37) и о двадцатилѣтнемъ (ст. 74).

Въ какихъ сильныхъ выраженіяхъ мать пишетъ письмо сыну, приводимое въ нашей пѣснѣ (ст. 112—123), и какая блѣдная передача только содержанія его у Качича! (ст. 83—88). И тутъ-же Скандербегъ начинаетъ думать объ измѣнѣ (ст. 89—92); а въ нашей пѣснѣ изъ этого сдѣлана маленькая, но очень трогательная картинка, какъ сынъ, заплакавши отъ материна письма, утираетъ слезы платкомъ и закрываетъ имъ лицо, чтобы не увидѣлъ того царь, и тутъ-же «мисли што ће и како ће, како би се јадан избавио». (Стр. 124—130).

Въ это время, по Качичу, произошло нападеніе венгровъ

(унгарске катане), которые стали громить «цареве државе», подъ предводительствомъ Янка (не говорится *сибињанин*) (ст. 94—96).

Въ нашей же пѣснѣ, кромѣ Сибинянина Янка съ его «триста угричића», упоминается еще «дијете Бановац Секуле и са њима *сва њемачка војска*» и затѣмъ идетъ цѣлое описаніе похода, покуда дошли «Под Стамболу, у поље Тирану» (географія сильно страдаетъ), гдѣ и расположилось лагеремъ; а Янко пишетъ царю угражающее письмо. Царь не знаетъ, что дѣлать: вызываетъ черезъ глашатая юнаковъ, но таковыхъ не находится; и тогда обращается къ Скандербегу: «О, мој сине, Скандербеже луди!» и т. д. (Ст. 145—190).

Это такой эпизодъ, который такъ вяжется съ цѣлымъ содержаніемъ, что выбросить его нельзя, не нанесши ущерба цѣлому изложенію, какъ то дѣлаетъ Качичъ, и который нужно было взять откуда нибудь, а простому пѣвцу его не выдумать.

Сербскій пѣвецъ не имѣетъ никакого понятія ни о географіи, ни объ исторіи; поэтому Скандербегъ у него прямо изъ Стамбола шагнулъ «у пољу Тирану», гдѣ и засталъ Янка. А Качичъ знаетъ, что Скандербегъ прежде отправился въ Сербію, гдѣ встрѣтился съ Янкомъ (ст. 118—121) и пишетъ ему письмо, начинающееся весьма нелѣпо: «Каурине, од Сибиња Јанко!», а послѣ напоминаетъ, что они исповѣдуютъ одну вѣру т. е. христіанскую (ст. 125—130).

Въ нашей-же пѣснѣ онъ пишетъ: «Господине, војеводо Јанко!» и послѣ разсказываетъ всю свою исторію, раскрываетъ ему свою душу и уговаривается, какъ уничтожить турокъ (ст. 227—263).

Предоставляемъ читателю самому докончить сличеніе, для чего мы въ виду облегченія ему труда и печатаемъ оба текста рядомъ. При этомъ наглядно представляется, въ чемъ одинъ текстъ передъ другимъ полнѣе или сокращеннѣе.

Обращаемъ только вниманіе на конецъ пѣсни, гдѣ вмѣсто шести стиховъ, заключающихъ её такъ естественно трогательнымъ изображеніемъ матери, въ которой лично для Скандербега

совмѣщалось все, объ чемъ онъ никогда не переставалъ думать; у Качича придѣланъ конецъ изъ 18 стиховъ, говорящихъ только, что составитель пѣсни былъ духовное лицо, что проглядываетъ и въ другихъ мѣстахъ и не даетъ ему сдѣлаться чисто народнымъ пѣвцомъ.

Въ нашей-же пѣснѣ народный духъ, народное воззрѣніе пробивается въ каждомъ выраженіи: змѣя покрыла крыльями Эпиръ, подняла и обернула голову къ Стамбулу и разинула пасть, готовая его пожрать (у Качича—протянула уже голову до Цареграда и пожираетъ живьемъ турокъ); о снѣ, разсказаномъ королю его женой, говоритъ: «Злу се сану лако досјетити» — всѣ сны больше предвѣщаютъ дурное, чѣмъ хорошее; новорожденный «љепше од јабуке златне», а знаки на немъ, кромѣ военнаго оружія, звѣзда даница и свѣтлый мѣсяцъ, а не корона непремѣнно; всѣ приходятъ любоваться ребенкомъ (у Качича: удивляются только знакамъ) и приносятъ подарки; а отецъ король приводитъ «попа—свештеника и из села кума намјерника» (у Качича: мајка чини велико весеље, свога синка шиље на крштење); мать за дѣтями «кука, како кукавица, вајно њојзи за четири сина» (у Кач.: одѣта въ черное, расплела косы, обливается слезами). Сынокъ Дьюро, «ђете лудо», носящее въ себѣ задатки героя, не плачетъ, «ал' бесједи мудро: не ид'за нам', теке опрости нама мљеко, коијем не ѓјеси одњивила» — одведоше краљеве синове (у Кач: онъ хватается за шею матери, плачетъ и говоритъ; а мать напоминаетъ, чтобы онъ не перемѣнилъ своей вѣры, и наконецъ падаетъ на землю). А между тѣмъ въ пѣснѣ есть письмо матери къ сыну очень сильное, образное и заканчивается словами: «Ај помози, ако помоћ можешь».

Въ цѣломъ эта пѣсня исполнена живости, драматизма, образовъ и сценъ чисто въ сербскомъ народномъ духѣ, и такою она врядъ-ли могла создаться изъ блѣднаго, скуднаго картинами и безжизненнаго разсказа добраго патріота, но сухого монаха, которому нужна не поэзія, а поученіе. Поэтому онъ боится живой

свободной фантазіи и все, по его мнѣнію, фантистическое выбрасываетъ или исправляетъ.

Сербскій пѣвецъ, не гонясь много за исторіей, да и не зная ея хорошо, чтобы усилить впечатлѣніе, представляетъ, что турки сразу покончили съ Албаніей: все разорили, пожгли, короля убили, дѣтей его плѣнили и троимъ тотчасъ-же срубили головы; потомъ на копытахъ коней своихъ даже землю разнесли, а королева стала безъ рукъ отъ провода ихъ коней, изранена шпорами всадниковъ... Пѣвцу нѣтъ дѣла до исторической послѣдовательности и точности: у него все это совершилось сразу, а не въ нѣсколько походовъ; и, имѣя въ виду прославленіе своего героя, онъ всю исторію его борьбы, длившейся четверть столѣтія, укладываетъ въ нѣсколько яркихъ эпизодовъ. Качичъ-же справляется постоянно съ историческими источниками, держится послѣдовательности и реальной истины: у него король умеръ послѣ, какъ о томъ увѣдомляетъ сына мать, и турки на первый разъ ограничились тѣмъ только, что взяли съ короля харачъ, низвели его съ королевскаго достоинства и взяли дѣтей его въ заложники; а что сталось съ другими троими, объ томъ умалчиваетъ, и вообще выпускаетъ всѣ эпизоды сербской пѣсни, которыхъ онъ не находилъ въ исторіи. Но въ тоже время дѣлаетъ промахи, забывъ сказать въ началѣ, что Юрія султанъ потурчилъ и усыновилъ; онъ потомъ только вспомнилъ объ этомъ, но неумѣстно, сдѣлавъ изъ этого какую-то неловкую сцену сантиментальнаго объясненія султана. Вообще у него сантиментальность заступаетъ мѣсто сильнаго чувства, выражаемаго сербскою пѣсней (прощаніе матери съ дѣтьми); иногда онъ не кстати старается смягчить тяжелое впечатлѣніе (въ предсказаніи плѣненія будущаго героя прибавляетъ: «Али ће се дите избавити ст. 24). Случается, что своими исправленіями онъ очевидно дѣлаетъ произвольныя натяжки. Такъ, въ сербской пѣснѣ говорится, что Юрій родился, когда прошло не полныхъ полгода послѣ видѣннаго королевою сна; у Качича «не прошло и недѣльки», потому что ребенокъ въ то время уже заплакалъ въ утробѣ матери; какъ будто

мать не могла этого видѣть во снѣ раньше за цѣлый годъ и даже больше, когда ребенка не было и въ зачатіи?

Въ концѣ пѣсни по нашему тексту Скандербегъ набираетъ себѣ тридцать человѣкъ, которыхъ одѣваетъ какъ свиту султана, чтобы ввести въ заблужденіе кройскаго пашу, и такимъ образомъ проникаетъ въ крѣпость и предъявляетъ ему султанскій фирманъ. Это, если не историческая истина, то имѣетъ видъ совершенной вѣроятности. А у Качича Скандербегъ, взявши фирманъ и убивши султанскаго канцлера,

«Отиде к равној Арбаніи

(какъ будто, гдѣ онъ былъ, еще не Албанія)

И с њиме је триста арбанаса,
Све племића и господичића,
Витезова прије нежењених.

(ст. 168—172).

Въ этомъ нѣтъ никакого смысла, и видно, что нашъ пѣвецъ понималъ дѣло лучше.

Такъ подробно остановившись на первой пѣснѣ, мы не имѣемъ надобности дѣлать того-же по отношенію ко второй; укажемъ только, что у Качича она длиннѣе на 27 стиховъ, и это удлиненіе произошло вслѣдствіе введенія Качичемъ описанія битвы, по извѣстному шаблону, и сцены, въ которой представлено отчаянное положеніе султана Мурата, (ст. 90—130). Между прочимъ, держась правильно географіи, онъ описываетъ, какъ кровь лилась внизъ долины и «у Дрину се рику саливаше»; (ст. 135—137) а нашъ пѣвецъ, забывъ, гдѣ происходитъ дѣло, и вообще плохой знатокъ географіи, говоритъ:

«Ал' је турска сила изгинула,
Ситница се јесте прејазила (перегородилась)
Од турака и њиних ћурака» (плащей; ст. 137—139).

Позабывъ или не зная рѣки Дрина, онъ вспомнилъ Ситницу на Косовомъ—полѣ, на которой погибъ Милошъ, также наполнивъ её турецкими тѣлами и конями. Это, какъ говорятъ черногорцы, «утекла му ријеч»—сорвалось слово, которому тутъ нѣтъ мѣста. Такихъ несообразностей полна сербская поэзія.

Вопреки исторіи у него Муратъ не умираетъ самъ подъ Кроей; а его убиваетъ Скандербегъ; убилъ-бы онъ и сына его Мехмеда, но уступилъ его мольбамъ и заступничеству своего родственника Амежи, оставилъ его въ живыхъ и отправилъ въ Стамболъ, чтобы онъ тамъ поразсказалъ о своей женитьбѣ (Муратъ въ письмѣ къ Скандербегу писалъ, что онъ идетъ со сватами, чтобы женить своего сына на кроянкѣ дѣвушкѣ) и какъ Скандербегъ обдарилъ его отца и особенно его нарядныхъ сватовъ.

Качичъ заставляетъ Мурата разсказывать довольно пространно всѣ свои пораженія и въ молитвѣ къ Магомету, пригрозить, что, если онъ не поможетъ туркамъ, то онъ Муратъ поклонится «папи латинскому», и заключаетъ все такою насмѣшкой надъ нимъ:

То изусти, а душу испусти
Под Кројаном, на пољу равному,
И полети к свецу Мухамеду,
Тер се Мурат с њиме барабари,
Близу свеца, подвив ноге, сиде,
Лулу пијући, на ватри се грију̀ћ
(ст. 220—225).

Если записанную нами пѣсню считать воспроизведеніемъ пѣсни Качича; то и въ послѣдней мы находимъ ясныя указанія на то, что она представляетъ собою тоже передѣлку какой-то пѣсни, при чемъ, гонясь за историческою вѣрностью, Качичъ многое выбрасываетъ, передѣлываетъ и исправляетъ, часто очень неудачно и всегда съ ущербомъ поэтическому достоинству пѣсни. Въ нашей пѣснѣ мы находимъ именно тѣ мѣста, которыя Качи-

чемъ были выброшены или остались въ неисправленномъ имъ видѣ. Откуда-же все это взялъ пѣвецъ, современный намъ Васоевичъ? Этого не могло-бы быть, еслибъ онъ не имѣлъ чего-нибудь дуугого, кромѣ Качича. Но Качича онъ, очевидно, не имѣлъ; это старая пѣсня, которая поется въ Васоевичахъ и Кучахъ. Да какъ имъ и пользоваться книгой Качича, напечатанной латиницей, когда эти люди и своей грамоты не знаютъ? Книжечка Качича «Разговор угодни» была очень распространена въ сербско-хорватскомъ Приморьѣ. Вотъ что по этому поводу говоритъ самъ приморецъ Д. Живалевичъ въ своемъ соч. «Андрија Качић Миошић» (Нови-Сад 1893): «Приморецъ морякъ и теперь, отправляясь изъ дома, въ свой скромный сундучекъ рядомъ съ иконой св. Николая, который его сопровождаетъ и хранитъ на морѣ, кладетъ и качичеву *пъсмарицу* и носитъ её съ собою по морской пучинѣ; а только успокоится послѣ жестокой бури, раскроетъ её и читаетъ про себя или товарищамъ *храбренија војевања и гласовита јунаштва својих дида и шукундида*» (подчеркнуты слова Качича; ст. 114).

Отъ Приморцевъ могли познакомиться съ Качичемъ скорѣе всего жители западной части Черногоріи — цермничане, нѣгуши цекличи, цуцы, которые находятся въ постоянныхъ сношеніяхъ. съ ними. И дѣйствительно у нѣкоторыхъ здѣсь мы и теперь находили Качича, тѣмъ болѣе что многіе изъ нихъ болтаютъ по-итальянски и знаютъ латиницу. Но ни на одной сербской пѣснѣ не видно его вліянія. Всѣ эти пѣсни представляютъ собою самостоятельныя произведенія народныхъ пѣвцовъ со всѣми достоинствами и недостатками народной поэзіи и возникли раньше, чѣмъ появилась книжка Качича, кромѣ тѣхъ, конечно, въ которыхъ воспѣваются и событія позднѣйшаго времени. Нѣтъ слѣдовъ этого вліянія ни на «бугарштицахъ», которыя, по словамъ В. Богишича, въ XVI и XVII вв. приходятъ уже въ упадокъ (стр. 74).

Въ черногорскихъ пѣсняхъ, собранныхъ С. Милутиновичемъ, г. Сёрензенъ открываетъ заимствованные у Качича обороты и цѣлые стихи (Arch. XX стр. 108—109); но это дѣло С. Милу-

тиновича, который, конечно, имѣлъ Качича подъ рукою и, можетъ быть, по его примѣру, дѣлалъ нѣкоторыя исправленія, если не въ цѣломъ содержаніи, то въ отдѣльныхъ выраженіяхъ. Въ нашихъ пѣсняхъ о Скандербегѣ мы находимъ совершенно обратное, т. е. при одинаковомъ содержаніи другой языкъ, другія формы и другой стиль.

Г. Сёрензенъ не допускаетъ, чтобы въ основаніи сербскихъ пѣсенъ о Скандербегѣ лежали пѣсни народныя, на томъ основаніи, что самъ Качичъ прямо указываетъ на Барлеція, Сагреда и другихъ, по которымъ онъ составилъ свои пѣсни. И далѣе онъ заключаетъ: «врядъ-ли въ XV и XVI ст. въ тѣхъ областяхъ (Зеты и Бояны) могъ существовать какой-либо самостоятельный героическій эпосъ» (тамъ-же 109—111).

Такое заключеніе явно противорѣчитъ всему, что по тому-же предмету утверждаютъ наши извѣстные слависты и знатоки народной славянской поэзіи Ф. Миклошичъ, В. Ягичъ и В. Богишичъ, которые указываютъ на очень давнее существованіе героическаго эпоса у славянъ, особенно у восточныхъ, у православныхъ сербовъ. *В. Богишичъ*, собравъ бугарштицы въ западныхъ краяхъ — (Народне пјесме и т. д. с расправом о «Бугарштицама» Београд, 1878. 8°, 430): въ Далмаціи и южномъ Приморьи, доказываетъ, что и онѣ возникли у тѣхъ-же восточныхъ сербовъ и готовыми пришли въ западные края, гдѣ и подверглись переработкѣ (стр. 79).

Собираніемъ-же произведеній народной поэзіи занимались еще прежде Качича дубровчанинъ Юрій Матеи († 1728) и Іосифъ Бетонди († 1764), на что указываетъ В. Ягичъ въ своемъ сочиненіи объ исторіи славянской народной поэзіи *) (стр. 99).

Въ томъ-же сочиненіи Ягича мы находимъ указаніе, что самъ Качичъ говоритъ объ этихъ пѣсняхъ: «Въ качичевом Razgovor

*) Gradja za historiju slovinske narodne poezije. Prvi dio: Historijska svjedočanstva o pjevanju i pjesnistvu slovinskih naroda. Zagreb 1876, 8°. 105. (оттиска изъ Rada Jugosl. Akad. knj. XXXVII).

ugodni (изд. 1859 г.) — читаемъ у Ягича — встрѣчаются двѣ только пѣсни, объ которыхъ самъ онъ говоритъ, что онѣ народныя, именно двѣ «писме војводе Јанка, које опћенито пивају далматини, бошњаци, личани и остали од славинскога народа. Липе су слушати, *ако и није могуће, да су посве истините*». Послѣдняя оговорка очень важна въ томъ отношеніи, что изъ нея видно, какъ смотрѣлъ Качичъ на народную поэзію. И еще при концѣ другой пѣсни онъ говоритъ: «ово се пива од нашега народа, ко ће вировати, нека вирује, ко неће нека мирује». На стр. 305 того-же изданія есть пѣсня «од града Задварја». Эту пѣсню Качичъ исправилъ согласно съ исторіей, а въ предыдущемъ изданіи, судя по его словамъ, помѣщена была настоящая народная пѣсня. Онъ говоритъ: «ова је писма и прије од мене штампана, али није све, кака је овде, јер *сам је штампао, како сам је чуо пивати;* али будући историје штио и другачије од мудри' људи разумио, ето је приказујем свиту онаку, како се је догодило» (стр. 100—101).

Тамъ-же Ягичъ говоритъ, что Качичъ самъ сочинялъ пѣсни, поддѣлываясь подъ народный складъ и размѣръ (стр. 100).

Иначе, кажется, смотритъ В. Богишичъ. «Во всякомъ случаѣ — говоритъ онъ — если кто, такъ это Качичъ пѣлъ для народа, и объ немъ можно сказать, что онъ далъ народу то, что отъ него взялъ» (стр. 78).

Послѣднія слова мы понимаемъ такъ: новыхъ пѣсенъ онъ не сочинялъ, а бралъ готовыя, народныя, которыя исправлялъ «передѣлывалъ на основаніи своихъ познаній въ исторіи. Еслибы онъ не держался народныхъ пѣсенъ, то сочинилъ-бы ихъ больше. Но онъ держался именно существовавшихъ уже пѣсенъ, вмѣсто которыхъ, какъ неотвѣчающихъ исторической истинѣ, хотѣлъ пустить свои, чтобы поставить на мѣсто лжи истину. А выходило иногда наоборотъ.

Такую неудачную передѣлку представляетъ пѣсня о кралѣ Владимірѣ (по изд. 1880, стр. 45—47).

Это одна изъ лучшихъ его пѣсенъ, какъ и пѣсни о Скандер-

бегѣ и Янкѣ Сибинянинѣ. Объ ней Д. Живалевичъ выражается такъ: «Эту пѣсню, какъ по содержанію, такъ и по композиціи мы безъ всякаго колебанія ставимъ въ рядъ самыхъ лучшихъ нашихъ балладъ, въ томъ родѣ, конечно, какія во множествѣ представили намъ народные пѣвцы» (стр. 36).

Но содержаніемъ она уклоняется отъ преданія, которое до сихъ поръ хранится у сербскаго народа; до нѣкоторой степени воспользовался имъ и *Дукляпскій попъ*, называющій Владимира въ своей хроникѣ кралемъ зетскимъ. Качичъ-же называетъ его кралемъ далматинскимъ, котораго славитъ Лика и Крбава. Очевидно, что онъ не былъ знакомъ съ тѣмъ краемъ, къ которому народомъ приурочивается жизнь и дѣятельность краля Владиміра, хотя и говоритъ, что съ гуслями въ рукахъ прошелъ вездѣ отъ Скадра до Задра. Онъ знаетъ только Далмацію и Приморье, къ которымъ, и относитъ факты, если не имѣетъ болѣе точнаго указанія, изъ чего вышла еще и такая несообразность: тѣло его Косара переноситъ въ какой-то Креанъ (стр. 45), вмѣсто Краины, и, какъ католикъ, онъ не пропускаетъ случая назвать православныхъ епископовъ «наследници Фоција невирнога» (тамъ-же).

Можно даже думать, что онъ дѣлалъ подобнаго рода измѣненія и искаженія сознательно, чтобы больше возвеличить свою родную Далмацію, увѣренный въ то-же время, что далматинцы этихъ несообразностей и не замѣтятъ. При томъ вездѣ слишкомъ ясно пробивается его духовный чинъ и конфессіонализмъ; поэтому онъ свои пѣсни назначалъ главнымъ образомъ для славянъ католиковъ, не скрывая своего недружелюбнаго отношенія къ православію.

О нѣкоторыхъ его пѣсняхъ Д. Живалевичъ говоритъ, что, «когда мы ихъ читаемъ, то готовы думать, что это съ малыми перемѣнами народныя пѣсни; но такое предположеніе съ другой стороны отступаетъ передъ прозой, которая заимствована изъ хроники Орбини, по которой онѣ и составлены» (стр. 107). Надобно замѣтить, что въ хроникахъ того времени также замѣтно вліяніе народнаго преданія и народной пѣсни. Но Качичъ, имѣя

въ виду главнымъ образомъ поученіе, при томъ въ католическомъ духѣ, старается ихъ очистить ото всего, что въ нихъ есть не христіанскаго, поэтому и изгналъ всѣ миѳическіе образы и народныя фигуры. Прекрасны его пѣсни о Янкѣ Сибинянинѣ, которому онъ видимо сочувствуетъ и не можетъ не сочувствовать, какъ борцу за христіанъ противъ турокъ; но въ описаніи битвы подъ Бѣлградомъ онъ теряется въ тѣни св. Ивана Капистрана, которому, какъ духовному лицу, Качичъ приписываетъ чудодѣйственное спасеніе Бѣлграда.

Эта разница между народнымъ пѣвцомъ сербомъ и Качичемъ, католикомъ, при томъ духовнымъ лицомъ, во всей яркости очевидна при сравненіи приведенныхъ нами пѣсенъ о Скандербегѣ. Кромѣ упомянутыхъ выше доводовъ въ пользу того, что существовали сербскія пѣсни о Скандербегѣ, кромѣ качичевыхъ и прежде него, свидѣтельствуетъ Јованъ Гундуличъ, который въ одномъ мѣстѣ своей поэмы «Осман» говоритъ, что сербскій народъ въ своей пѣснѣ воспѣлъ Георгія Скандербега (пѣсня III, ст. 98—99).

Да и возможно-ли, чтобы сербы, воспѣвая чужихъ героевъ Іоанна Гундіади и Силаги, окрещенныхъ въ сербовъ, прошли молчаніемъ Скандербега, который и въ дѣйствительности былъ по характеру больше сербъ чѣмъ албанецъ?....

Сдѣлаемъ въ заключеніе одно замѣчаніе относительно личности Качича, какъ составителя пѣсенъ.

Всѣми принято въ старцѣ Милованѣ, упоминаемомъ Качичемъ гусляръ, видѣть его самого, и основываютъ это главнымъ образомъ на его-же пѣснѣ «Радована и Милована». Вотъ что мы находимъ въ этой пѣснѣ:

Књигу пише од Котора кнеже,
По имену старац Радоване,
Тер је шаље побратиму свому
Милована од Горице црне (стр. 3).

Далѣе онъ упрекаетъ Милована, что онъ не воспѣлъ Лику,

Крбаву, Босну, Далмацію, Романію и Болгарію. Съ одной стороны это можно принимать, какъ общую программу желательныхъ Качичу пѣсенъ; а съ другой Милованъ, какъ черногорецъ, и могъ пѣть только о своихъ восточныхъ краяхъ, а не о Далмаціи и Босніи, которыя были для него слишкомъ далеки. Въ этомъ мы видимъ, что онъ дѣйствительно былъ черногорецъ, отъ котораго Качичъ воспользовался нѣкоторыми пѣснями; и ужъ, конечно, не Качичъ Радованъ, а черногорецъ Милованъ скитался по бѣлому свѣту съ гуслями въ рукахъ и «изводио је пјесме од јунака», получая за то настолько скудную лепту, что не могъ даже «купити тикву вина».

О Качичѣ Міошичѣ существуетъ цѣлая литература; но самое обстоятельное сочиненіе объ немъ, какъ о пѣвцѣ, цитированное уже нами соч. Дан. А. Живаљевића — Андрија Качић Миошић. Словински песник (оштампано из «Летописа Матице српске» кн. 171—174). Нови-Сад, 1893, 8⁰, 130, съ портретомъ Качича. У него-же указана и вся, относящаяся къ тому литература. Между прочимъ у него показано 24 изданія Качича латиницей (первое изд. не извѣстно, а 2-е 1753 г.) и три кириллицей (самое старое 1818). Кромѣ того кириллицей-же отдѣльно печатались пѣсни о Скандербегѣ съ его жизнеописаніемъ въ 1828, 1836, 1849 и въ новѣйшее время въ журналахъ, календаряхъ и сборникахъ пѣсенъ.

III. *Общесербскія пѣсни.*

1.

Старина Новак и бан Радивоје.

(Отъ Марка Јовичевича изъ Рѣцкаго — града).

Вино пили до два побратима
У Клисури, високој планини:
Једно бјеше Старина Новаче
С побратимом Радивојем баном.
Но говори Радивоје бане:
«Побратиме, Старино Новаче!
Војевасмо по тридесет љета,
Не знадосмо, ко је јунак бољи.»
А стари му Новак бесједио:
«Ја знам, да сам бољи за јунаштво».
Кад га чуо Ридивоје бане,
Он од земље на ноге скочијо,
Па је бритку сабљу повадијо
И Новака зове на међану,
А Новак му старац проговара:
«Није преша, драги побратиме,
У Клисури међан дијелити;
Него хајдмо на језеро мутно,
У које је несита хаждаја.
Колико је у годину дана,
Сваки данак иде по чељаде;
А досад се не нађе јунака,
Да удави неситу хаждају;
Па да шњоме међан дијелимо,
Тун' ћемо се, побре, огледати».
Како рекли, тако учињели,
Полећеше на језеро мутно.

А кад били на мутно језеро,
Тун' находе лијепу ђевојку,
Ђе роњаше сузе низ образе
И судбину своју проклињаше.
А Новак јој божју помоћ виче,
Још јој тако јунак проговара:
«О бога ти, лијепа ђевојко!
Што си тако јутрос уранила,
Прије зоре и бијела дана,
Која те је нужда допанула?»
А цура му тако проговара:
«А бога ми, нежнани јуначе!
Сирота сам без нигђе никога,
Само имам на огњиште мајку,
С којом тугу по наполи дјелим.
Сад допаде моју стару мајку,
Да с' изложи проклетој аждаји;
А ја дођох, да заступим мајку».
Тад завика Старина Новаче:
«Радивоје, мијо побратиме!
Хајде пођи на језеро мутно,
Па позови неситу хаждају.»
А Радивој на ноге скочијо,
Па полеће на језеро мутно.
Па викаше неситу хаждају.
Колико је добро кликоваше,
Ни Новак га чути не могаше;
Ал' му Новак тако проговара:
«Радивоје, мијо побратиме!
Тако-ли се на мејдан позива?»
Па искочи на ноге лагане,
А истрже димишкињу ђорду,
Па полеће на језеро мутно,
А завика, што му грло даје,

По имену неситу хаждају:
«Излаз', море, несита хаждајо
Пред језеро, да се огледамо».
Стаде мало, не би ни колико,
Замути се зелено језеро
И стадоше пјене ударати,
Док искочи несита хаждаја.
Дочеко је старина Новаче
С голом сабљом у бијелој руци.
Ћераше се мало по мејдану;
А гледа их Радивоје бане.
Стаде мало, не би ни колико,
Освои га проклета хаждаја,
Опаса га три-четири пута.
Док завика старина Новаче:
«Побратиме, Радивоје бане!
Помози ми сада на невољу».
За то бане ни хабера нема;
Но утече горе уз планину.
А Новак се носи на мејдану,
Јопет кличе старина Новаче:
«Бјежи, јадна сирото ђевојко,
Е ме хоће изгубит хаждаја».
А сирота цура проговара:
«А Новаче, стари мејданџијо!
Камо тебе злаћена ханџара?»
Тад се сјети старина Новаче
И извади оштрога ханџара,
И разбучи проклету хаждају.
Тад прискочи сирота ђевојка,
Те помогла староме Новаку;
Удавише проклету хаждају.
Цура мину на бијелу кулу,
Новак паса горе уз планину,

Докле дође у тврду Клисуру;
Тун' находи Радивоја бана,
Па извади димишкињу ћорду,
Да он бану посијече главу,
Док завика Радивоје бане:
«Не, за Бога, мијо побратиме!
Поштеди ме у тврдој Клисури,
Не мој мене окинути главу;
А прижнајем, да си бољи јунак.
А дајем ти божу вјеру тврду,
Да ћу тебе донијети главу
Од некаква доброга турчина,
По имену од Зворника Муја,
Кои се је бијо захвалијо,
Да ће малу чету покупити
И изагнат тебе из Клисуре».
Па кад мрче и западе сунце,
Пође бане стиом (?) низ планину;
Ето ти га право у Зворнику
И, што рече, јунак не превари:
Он донесе од турчина главу
И ухвати булу мујагину,
Одведе је право у Клисури.
Те се Новак с баном умирију;
Ето ти их опет у механу,
Испијају вина црвенога.

2.

Влашић Радуле.

(Отъ того-же).

Књигу була удовица пише,
А шаље је Влашићу Радулу:

«О, Радуле, стари јараниче!
Што ти моје дуње омрзнуше,
Моје честе дуње и јабуке
И лијепе свилене махраме,
И љубећи моје бјело лице,
Ка' што си се вазда научијо?»
Кад Радула ситна књига дође,
Он је со не другу направијо,
Па је шиље були-удовици:
«О, ти јадна було-удовицо,
Моја прва стара јаранице!
Ја сам чујо, ће причају људи,
Да си мушко чедо породила,
Чедо мушко, туре Хусеине,
Па ме је страх и бојим се љуто,
Јер ће мене изгубити туре».
Кад види је була-удовица,
Она опет другу књигу пише,
Па овако Раду бесједила:
«Ја се оћу у болијест турит,
Па ћу послат сина Хусеина,
Да донесе воде са Орина.
Ти запани у расове јели,
Удри пушком, остала му пуста».
Кад Радула књига допанула,
Једанак је на ноге скочијо,
Па полеће на води Орини;
А була се у болијест тури.
На њу дјеца долазаху луда,
Па старојзи мајци говораху:
«Би-ли о'шта окусила, мајко,
Жуте дуње, ал' питома шипка,
Ал' какога лова планинскога»,
Али була дјеци бесједила:

«Да ни о'шта не би окусила,
'Нако пила воде са Орина,
Чини ми се, да бих боља била.»
Скочи туре на ноге лагане,
Па полеће низ бијелу кулу,
Те дофати бистра џефердара
И прифати ђугум из прозора;
Пак се врати низ бијелу кулу.
А була му тако бесједила:
«Хусеине, без теб' сијећеља,
Што ти ће бабово оруже?»
— Да се са шњим заговорам путом.—
Он га бачи на бијелу кулу,
Па изиде на стобор на врата
И тун' нађе Фатиму — ђевојку.
Па му сестра ријеч бесједила:
«Хусеине, без теб' сијећеља,
Камо тебе бабово оруже?
Да бог да ти остануло пусто!
Много мајка има јаранина,
А највише Лакшића Радула;
Страх је мене и бојим се љуто,
Јер ће тебе изгубити мајка.
Причекај ме на стобор на врата,
Да донесем бистра џефердара».
Донесе га пред бијелом кулом;
Па су дјеца пушку истурила,
Па из друге љепше напунила,
Два-три маха праха жеженога
И четири брзога олова;
Па га димно сестра научила:
«Када дођеш на води Орини,
Ти погледај наоколо воде,
А напријед у расове јели,

Да те ватра не понесе жива».
Када туре цуру разумијо,
Он полеће пољем широкијем,
Доклен дође на води Орини;
Па погледа у расове јели
И видијо Влашића Радула,
Ђе се мучи у зелену јелу,
А на руке држи џефердара,
Па на љишан узима турчина.
Па кад Раде пушку истурijо,
Тун' турчину добра срећа била,
Те клонуо главом при камену,
И ватра га претурила жива.
А кад виђе, е га не убијо,
Он наклони свога џефердара
И убијо Влашића Радула,
Паде Раде на долину мртав.
Туре дође на Радула мртва,
Да му русу посијече главу;
Али сабље од мејдана нема,
Да му добру посијече главу.
Па дренову спицу доватијо
И црне му очи извадијо;
Пах и одма у ђугун туријо,
Па дофати воде са Орина,
Па пошеће на бијелу кулу.
Али се је исправила мајка;
А туре јој тако проговара:
«Узми, мајко, те се воде напиј;
Ма се чувај, Бог те не убијо,
'Намо очи попит од Радула».
Тадер була сина проклињаше:
«Бог т' убијо, сине Хусеине!
Ти си Раду очи извадијо,

Да би мајка без теб' сиједељ»
На њу се је туре насрчило,
Те је бритку сабљу повадијо
И напољи булу учинијо.

Похожая пѣсня у Вука К. II, № 8.

3.

Женидба Милована Краљева.

(Записао је Ђукић из Лијеве-Ријеке).

Вино пије од Будима краље,
Служи му га краљев Миловане,
С десном руком, а срмајли купом.
Па му даје пола чаше вина
И што даше, и то просипаше.
Краље рече Милован сину:
«Коју сам ти жалост учинијо,
Што ми рујно пролијеваш вино
И дајеш ми пола чаше вина?
Је л' ти мало пива и јестива?
Ја сам добре куле начинијо
И чардаке на Будиму моме;
Око града бедем поставијо,
Наврх града табље укрутијо,
А на табље убојне топове,
Да се рахат браниш од турака».
«Све си, бабо, добро начинијо,
Ал' ме ниси, бабо, оженио.
Врсници се моји поженише,
Поженише и пород имаше;
Па ме коре момчад по механа.

Тама рече од Будима краље:
«Миловане, моје дете лудо,
У за' час те оженијо, сине!
Ево има четири године,
Одбио сам стотину градова
И толико троје паланака;
И све тражих за тебе ђевојку:
Ђе ја нађох лијепу ђевојку,
Ту не нађах добра пријатеља;
Ђе би паша' и повео друштво,
И сједијо за неђељу дана,
И попијо рахат чашу вина;
А ђе нађох добра пријатеља,
Ту не нађох лијепу ђевојку.»
Тама рече краљев Миловане:
«Бабо мио, од Будима крале!
Ја сам чуо, ђе причају људи
За силнога Чевкез — Асанагу,
Од Кладуше, од турске крајине.
Да се туре скоро оженило
С бјелом булом из турскога рода;
Друге нема без бијеле виле,
Ни бијеле буле, ни српкиње.
Али ћу се оженити шћоме,
Али црном земљом у Кладушу,
Ал' се никад ни женити нећу.»
Рече тама од Будима краље;
«Мучи, сине, каменом ти биле!
Није ласно у Кладушу поћи:
Кратки данци, а дуги конаци;
Туђа земља, калауза нема,
Туђи људи, не знају ти ћуди.»
То у вечен у пиво зборaше;
Кад у јутру дан и зора била,

То Милован не заборавијо,
Но на ноге јуначке скочијо;
Те сигура краљева дорина
И украде од злата јабуку
Своме бабу, од Будима краљу.
Па појаха претила дората
И отиде право уз планину,
И навали у Кладушу равну;
И ту нађе девет ђевојака,
Ђе бијеле на бјелило платно.
Божу ић је помоћ натурио,
Па ић рече краљев Миловане:
«Одколен сте девет ђевојака,
Одколен сте од којега града?»
Ђевојке му ријеч говориле:
«А, бога ми, незнана делијо!
Нам се не зна града, ни паланке;
Ми смо јадне девет робињица
Од Котара, од српске паланке.
Враг донесе Чевкез — Асанагу
Од Кладуше, од турске краине,
Нас зароби девет ђевојака».
Тама рече краљев Миловане:
«Је л' ми дома богом побратиме?
Која л' му је у Кладушу кула?»
«Дома нема Чевкез—Асанаге;
Но је чуо Чевкез—Асанага
За некаква краљев' Милована,
Да се младо влаше зафалило,
Да зароби чевкезову љубу
За живота Чевкез—Асанаге.
Па кад зачу Чевкез—Асанага,
Онда поша' у Будиму граду,
Да позове краљв' Милована,

Да позове на мејдан јуначки.
Што му кулу у Кладушу тражиш,
Ласно му је кулу познавати.
Скоро њу је Чевкез начинијо;
Покријо ју од олова клисом;
Наврх куле копље поперијо,
Наврх копља од злата јабуку.»
Кад то зачу краљев Миловане,
Он отиште уз Кладушу дора,
Доклен дође под бијелу кулу;
Ал' при њему бог и срећа била,
Јер на врата капиџије нема;
Но су пошли у пљану механу.
Он уђера у авлију дора,
Па га шета проз мермер-авлију.
А гледа га чевкезова љуба
На прозору од бијеле куле;
Па слушкињи ријеч говорила:
«Ајде, речи ономе јунаку,
Нека миче коња из авлије,
Док нијесу дошле капиџије;
Е те њему одкинути главу.
Жао ми га, да га Бог убијо!
Љепоте му на јунака нема;
Благо мајци, која га имала,
Благо сестри, што се куне шњиме,
Благо љуби, коју ће грлити».
Кад то зачу лијепа ђевојка,
Одмах сиђе у мермер — авлију.
Вели њему лијепа ђевојка:
«Ајд' отолен, незнана делијо!
Кад ће доћи Мујо и Алиле,
Страх је Анку, е ћеш погинути.»
Тама рече краљев Миловане:

«Ајде пођи, лијепа ђевојко,
Каж' ми снаши, чевкезовој љуби,
Ја и Чевкез богом побратими;
Нека сиде у мермер-авлију,
Е ћу моју снашу даровати.
Ако знаде Чевкез—Асанага,
Е сам бијо у Кладушу равну,
Побратим ће тебе прекорити,
Е те нисем даром даривао.»
Пође одмах на кулу ђевојка
И кажује чевкезовој љуби:
«О госпођо, чевкезава љубо!
Оно није незнана делијо,
Но побратим твога господара».
Кад то чула чевкезова — љуба,
Окити се, што најљепше може,
Па се сигра низ бијелу кулу.
Ал' да видиш краљев—Милована!
Баци руку у џеп од доламе,
Па извади од злата јабуку,
Па је пружи чевкезовој љуби.
Она пружи, да прими јабуку,
Он преко ње пребачи јабуку,
Њу дофати за бијелу руку;
За собом је баци на дората,
Па утече пољем широкијем.
А солдати јакму учињеше
На лијепу од злата јабуку.
Кад то чуше Мујо и Алија,
Ћерају га пољем широкијем;
Ћераше га, стићи не могаше;
Вратише се на бијелу кулу;
Изидоше на бедем од града,
Упалише топа абердана,

Абер даше Чевкез—Асанаги
У Будиму, граду бијеломе.
Досјети се Чевкез—Асанага,
Ћера ђога, у Кладушу ђеће;
Ал' му нема вијернице љубе.
Па је Черкез(sic) вако говорио:
«Бог т' убио, краљев Миловане!
Кад си моју љубу заробио,
Што ми ниси кулу запалио?»
Па повади сабљу димискију,
Те посјече тридесет солдата
И посјече Муја и Алију;
Те отолен поврати ђогата,
Па га ћера гором и планином,
Доклен ђеће на дно од Будима
И ту виђе краљев' Милована.
Да му даше ђаво мировати,
Он могаше лако живовати;
Но он пије по планина вино,
Па се једном за се обратијо
И угледа Чевкез—Асанигу;
Плећи даде, бијежати стаде.
Но га ћера Чевкез па ђогата;
Ђера Чевкез и пристиже близу.
Милован се при невољи нађе,
Па он виче из грла бијела:
«Мијо бабо, од Будима крале!
Отвори ми од капије врата».
Крале њему отворијо врата,
И убјеже краљев Миловане;
За њим крале затворијо врата.
Но му вели Чевкез—Асанага:
«О, чу-ли ме, краљев Миловане!
Ти ј'ако си јунак од јунака,

Не мој мене у хрз ударити,
Не мој моју обљубити љубу.»
Но му вели краљев Миловане:
«Ај, не бој се, Чевкез—Асанага!
Док одморим себе и дората
И рујна се понапијем вина,
Па ћу тебе на мејдан изисти».
Одмори се и напи се вина,
Па закрочи дебела дората,
Исћера га пољем зеленијем.
Сусрета га Чевкез на ђогата;
На остре се сабље ударише.
Па кудијен турчин удараше,
У дијете сабља упадаше,
По три литре меса одваљује.
Кудијенак дете удараше,
Од турчина сабља одскакаше,
А за сабљом огањ сијеваше,
Сијеваше низ облук ђогату,
По земљици запаљује траву;
Милована ране оборише.
«Аој мене, моја стара мајко!
Ђе погибо' данас од турчина
У Будиму, граду бијеломе».
Но га чула бијела кадуна,
Па је њему була говорила:
«Миловане, шњима не видијо! *)
Не помага ни отац, ни мајка;
Но Бог благи и добра дружина.
На Чевкеза, господара мога,
На њега је панцијер-кошуља,
Испријечи, па се излијечи».

*) Здѣсь что-то пропущено.

Кад то зачу краљев Миловане,
Ману сабљом и десницом руком
И Чевкеза по пасу удрио,
На двије га поле прекинуо;
Па му узе коња и оруже.
Но да видиш бијеле кадуне!
Она трчи низ бијелу кулу,
Па дофати краљев' Милована;
Изнесе га на бијелу кулу;
Па се врати у поље зелено,
Те покупи биље и цвијеће,
Те извида лудог' Милована,
Извида га за петнаест дана
Кад Милован ране преболијо,
Он дофати бијелу кадуну,
Поведе ју у бијелу цркву,
Прекрсти ју и привјенча за се.

4.

Иво Сењанин и Травнички везир.

(Пјевао је Марко Баошић из Горње-Мораче).

Вук завија под јелу зелену,
Вран загракто' на јелу зелену.
То не бјеше од горице вуче,
Но то бјеше рањени хајдуче.
Тица му је ране опазила;
Ал' бесједи рањени хајдуче:
«Бре! одбиј се, црна тица врана;
Пуна ми је преко крила диљка,
Да ја смијем пушку изметнути,
Оба би ти опалио крила.
Ако си се ужелио меса,

Ти прелети на дно од Кунара,
И кад бидеш на прву пољану,
Ту ћеш наћи тридесет турака;
А полети мало понапријед
И ту ћеш нађ' и другу пољану
И наћићеш шесдесет турака,
Све су турске аге и бегове,
Ни на једном русе главе нема.
Ни ти падај, нити једи меса,
— Тако теби не одпало перје!
Но полети мало понапријед,
Ту ћеш наћи до двије јелике,
Међу њима три леша јуначка;
Ту ћеш панут и најести меса.
Па полети у ломне Котаре,
А на кулу Стојан — Јанковића,
Те му кажи, што је и како је.»
А кад врана ријеч саслушала,
Ударила у лагана крила
И ето ње на дно од Кунара.
Кад ли дође на прву планину,
И ту нађе тридесет турака;
Нити пада, нити једе меса,
Па пролеће на другу пољану
И ту нађе шесдесет турака,
Све турскије аге и бегови,
Ни на једном русе главе нема.
Нити пада, нити једе леса,
Па полети мало понапријед
И ту нађе до двије јелике,
Међу њима три леша јуначка.
Ту се вране меса накранио
И јуначком крви напоио;
Па полеће у ломне Котаре,

А на кулу Јанковић — Стојана;
Тамо вран је био починуо.
Док на Травник пукоше топови,
Три уједно, тридесет заједно,
Шенлук чини травнички везире:
Посјекао три сердара млада,
Три сердара, сва три од Котара.
Кои њему први долазагу,
Даваше им чоху нерезану;
Кои њему други долазагу.
Даваше им коње неседлане;
Кои њему трећи долазагу,
Даваше им благо небројено.
У то доба на двор му дођоше.
До три главе котарских сердара.
Одоше их турци познавати;
— Познавати, познат не могагу:
Неко вели Јанковића глава,
Други вели Цмиљанић Илије,
Трећи — глава Митровић Стојана.
То зборагу, турци не знавагу;
Тада рече Ћеиване стари:
«Чујеш мене, травнички везире:
Ево има дванаест година,
Турио си Сењанина Ива,
Турио га у тавницу тавну;
Ти му задај божју вјеру тврду,
Да ћеш њега пуштит из тавнице,
Да ти позна три каурске главе».
Кад то зачу травнички везире,
Он на млађе вику учинио,
Да доведу Сењанина Ива,
И он њему вјеру задавао,
Да ће њега пуштит из тамнице,

Да му ништа учинити неће.
Млађи били Ива доводили.
А какав је Иван-капетане!
Удрила му коса до појаса,
Нокти су му, као раоници.
А да видиш травничког везира!
На млађе је вику учинио;
А Ивана дивно направили:
Једни мију, други косу бријy,
А трећи му нокте сарјезују.
Тадер рече травнички везире:
«О, чу-ли ме, Иван-капетане!
Познај мене три каурске главе».
Тадер Иван главе познаваше
И овако заће бесједити:
«Чујеш-ли ме, травнички везире!
Главе су се у крв умаштане,
Опери ми три каурске главе.»
Опраше му три каурске главе,
Свинуш' главе, као да су живе.
Тадер рече Сењанин-Иване:
«О, чујеш ме, травнички везире!
Чија, велиш, да је ова глава,
Колико је теби учинила квара,
Док је мртва запанула овће?»
Тадер рече травнички везире:
«Вељу, глава Цмиљанић — Илије:
Много ми је учинила квара,
Док је мртва запанула овће;
Тридесет ми је посјекла турака».
Тадер рече Сењанин — Иване:
«Но је глава Закари сердара,
Који није гориј од Илије».
Па је другу доватио главу:

«Чија велиш, да је ова глава,
Колико је учинила квара,
Док је мртва запанула овђе?»
Тадер рече травнички везире:
«Много ми је учинила квара,
Док је мртва зананула овђе,
Шесдесет је посјекла турака;
Вељу, глава Стојан — Јанковића».
«Није глава Стојан — Јанковића,
Но је глава Митровић — Стојана;
Није гориј Јанковић — Стојана».
Тадер трећу приватио главу:
«Чија, велиш, да је ова глава?»
— Вељу глава Вука Мандушића. —
«Није глава Вука Мандушића,
Но је глава мог' сина Тадије;
Аох мени, мој несретни сине!
На злу-ли смо мјесту састанули,
А на дворе травничког везира;
У зао час потражио баба,
Док си своју изгубио главу!»
Па он мртву пољубио главу.
Па везира био замолио,
Да-би њему мртву поклонио,
Да се с мртвом Иво разговара.
Тадер везир поклонио главу
И даде му тридесет дуката,
И пушти га Сењу на краину.
Оде Иво дома кукајући;
Оста везир дома пјевајући.
А кад био на дно од Кунара,
Ту он срете шесдесет хајдука
И пред њима Стојан — Јанковићу,
И су њим је Цмиљанић Илија.

А кад дође Иван — капетане,
Па он зове оба побратима:
«А за бога, богом побратиме!
Побратиме, Стојан — Јанковићу!
Ви не вод' те војску ка Травнику,
Ка Травнику, граду бијеломе;
Но ћу вама више чудо причат.
Нашла мука каду везирову:
Оће везир шћоме у планину,
У планину, а за Јеловицу.
Ту се були младој већ уснило,
Да је води травнички везире
У џамију, турску богомољу,
Тадер она оће оздравити».
Кад саслуша шесдесет хајдука,
За Иваном сви су окренули.
И ето ић путем пријекијем,
На планину на ту Јеловицу,
Тадер рече Стојан Јанковићу:
«Није л' мајка родила јунака,
Да он оде у турску џамију,
Да с' сакрије у долап до врата.
А кад бише турци улазили,
Би се добар момак намјерио,
Да за собом затворио врата?»
Сва дружина ником поникнули.
А кад виђе Стојан Јанковићу,
Он завика на своју дружину:
«Ехе, браћо, да ве Бог убио,
Кад се данас не нагна јунака!»
Па дозива Цмиљанић — Илију:
«Богом брате, Цмиљанић — Илија!
Кад затворим на џамију врата
И повичем грлом бијелијем,

Да ми биднеш у индата».
Па прифати пушку до ремика,
Па он оде у турску џамију,
Те се сакри у долап до врата,
А сад ћу ви за везира причат.
А кан везир каду саслушао,
Он сакупи стотину турака,
Па ето их на планину, друже,
На планину, па за Јеловицу;
Све пјевагу и пушке мећагу.
А кад дошли ка њиној џамији,
У турака добар бјеше адет,
Те с'умију и авда узимљу;
Улегоше у њину џамију.
Таман турци одоше клањати,
А искочи Стојан Јанковићу,
Из долапа на џамије врата,
Па завика грлом бијелијем:
«А ће сте ми оба побратима?
К мене, браћо, ако Бога знате!»
У то момци брже дохитали;
У толико турци кидисали,
Да Стојану на врата изиду.
А кад стаса шесдесет хајдука,
Тадар Стојан сабљу повадио
И са њиме оба побратима.
Што пропушта Стојан Јанковићу,
Дочекује Сењанин Иване;
Што пропушта Сењанин Иване,
Дочекује Смиљанић Илија.
Исјекоше стотину турака;
Уватише травничког везира,
На сваке га муке удараше.
Тадар рече Иван-капетане:

«А за бога, два млада сердара!
Дарујте ми травничког везира,
Да га водим Сењу на краину,
Да га бацим у ледну тавницу,
Да га држим, колико он мене,
Нешто мало дванаест година».
Сердари му вољу испунише,
Дадоше му травничког везира,
Тадер друштво шићар дијелило,
Ивану су старјешинство дали,
Дадоше му ђога везирова
И његово руго и оружје.
О толен се браћа раздвоили,
Отидоше своме завичају.
Иван иде Сењу на краину
И одведе травничког везира,
И стави га у ладну тавницу,
И држа га дванаест година.
Кад с' измину дванаест година,
Тадер Иво на се помислио
И одпушти травничког везира
И даде му тридесет дуката.

Примѣчаніе. Ту-же пѣсню мы нашли напечатанною въ выходящемъ на Цетиньѣ журналѣ «Луча» (1899 №№ V и VI, стр. 246—255) подъ заглавіемъ «Освета братска». Она почти вдвое длиннѣе нашей (на 203 стиха) и, очевидно, представляетъ по отношенію къ ней оригиналъ; но эта поется, какъ особая, самостоятельная пѣсня; при томъ сокращеніе произведено такъ искусно, что, не сличая съ оригиналомъ, нельзя замѣтить никакихъ пропусковъ, и даже тѣмъ она какъ будто выигрываетъ въ художественномъ отношеніи. Поэтому приводимъ её, какъ образчикъ, воспроизведенія.

5.

Женидба паше Тиранина.

(Отъ того-же).

Одкако је настануо свијет,
Није љепши процаптио цвијет;
Но што јесте вактом процаптијо
А на Скадру, граду бијеломе,
Јест Ајкуна, лијепа ђевојка,
Мила шћерца од Скадра везира.
Друге буле, ни влахиње нема,
Ни у гору загоркиње виле;
А љепша је од јабуке златне,
А дужа је од копља бојнога.
Те се чудо чуло по свијету;
Па ју просе просци са свих страна,
Просе лале и просе бегови.
То зачуло седам турских паша,
А од седам турскијех санџака;
Па ој ето Скадру бијеломе,
У везира на конак панули,
Па су њему тако говорили:
«Господаре, од Скадра везире!
Ми смо чули, ђе говоре људи,
Да је у те настала кадуна,
Да је љепше у свијету нема;
Ћеш-ли је нама поклонити,
Бирај зета, којега ти драго;
А остали нањутит се неће;
Но те њему у сватове поћи.
Кад то чуо скадарски везире,
Он пашама ријеч говоријо:

«Кои ће дат тридес' ћеса блага,
Даћу њему Ајкуну ђевојку,
Да му буде вијерница — љуба».
Кад то чуше седам турски паша,
Међу собом вјеру уфатише,
Да не узму Ајкуну ђевојку;
Па отолен паше окренуше,
Сваки пође вилајету своме.
Но да видиш паше Тиранина!
Он покупи тридес' ћеса блага;
Па га ето Скадру бијеломе,
У везира на конак пануо.
И даде му тридес ћеса блага;
Везир њему Ајкуну-ђевојку,
И још брзу свадбу углавише:
Од нећеље за петнаест дана;
Доклен пође и натраг се врати,
И покупи три хиљаде свата.
Отлен пође паша Тиранине,
Па уз путу свате покупијо;
Па га ето двору бијеломе.
Угледа га остарала мајка
Са пенцера од бијеле куле,
Па сусрете свога мила сина;
Па је њему тако говорила:
«Добро доша', паша Тиранине!
Јеси л' тебе испросијо љубу,
Тебе љубу, мени одмјеницу?»
Па јој паша тако одговара:
«Ја сам, мајко, запросијо љубу,
Мене љубу, тебе одмјеницу
И брзо сам свадбу углавијо,
И узгред сам свате покупијо».
Па му мајка тако проговара:

«Знаш-ли, пашо, није давно било,
Кад си с Вуком брати' црногорцем,
Ти му даде божу вјеру тврду,
А кад ћеш се оженити, сине,
Да ћеш Вука звати у сватове,
Но му не мој (х)илу учињети
— То те моје не губало мљеко!
Па му пиши лист-књигу бијелу
И ти зови Вука у сватове».
А паша је послушао мајку;
Па дофати дивит и хартију,
Па он пише лист-књигу бијелу
И поздравља побратима свога:
«Побратиме, Вуче црногорче!
Знаш-ли, Вуче, није давно било,
Ја ка' сам се с тобом братимијо,
Ја сам тебе божу вјеру дао,
Ја кад ћу се, побро, оженити,
Да ћу тебе звати у сватове.
Ја сам младу запросијо каду,
Ја у Скадру, граду бијеломе,
Милу шћерцу од Скадра везира,
Баш Ајкуну, лијепу ђевојку;
Па те зовем, побро, у сватове».
Па је шаље преко Горе Црне.
Кад је Вуку књига допанула,
И видијо, што му књига пише,
Одиста му мила не бијаше;
Па се шета сјетно, невесело.
Но га гледа остарала мајка,
Па му тако она проговара:
«Мијо сине, млади црногорче,
Отклен ти је књига допанула?
Је л' ти, сине, књига од мејдана,

Те се сјетно, невесело шеташ?»
Одговара млади црногорче,
Одговара остаралој мајци:
«Није мене књига од мејдана;
Да је мене књига од мејдана,
Ја на мејдан радо би пошао;
Но ме ситна књига допанула
Ја од паше, побратима мога.
А паша је запросијо каду,
А у Скадру, граду бијеломе;
Па ме паша зове у сватове.
Не смијем му у сватове поћи,
Но су турци (х)илави јунаци,
Не мари им иљу учињети,
Мене, мајко, живот оштетити,
Саморану тебе оставити».
Кад то чула остарала мајка,
Она Вуку тако проговара:
«Мијо сине, Вуче црногорче!
Поћи, сине, паши у сватове,
Не мо' на се бруку оставити
И преварит побратима свога».
А Вуче је послушао мајку,
Па се кити, што најљепше може:
Одијело, што му поднијело,
И припаса свијетло оруже
И његову криву ћемеркињу,
А у руке узе џефердана;
А млађи му вранца сигураше;
Па се сигра низ бијелу кулу
И готова находи врапчића.
Прекрсти се, па га закрочијо;
Гони коња преко Горе-Црне,
Дан по данку, канак по конаку,

Доклен дође Тири, земљи равној,
Код дворова побратима свога.
Ал' је паша свате покупијо;
Чека побра три бијела дана;
Чауш вика, талбуана рика,
Да устају кита и сватови;
А пред њима паша искочијо.
У руке му алај-барјак златни;
Па је паша тако бесједијо:
«Је-ли мајка родила јунака,
У сватове мене оправила,
Да он узме алај-барјак златни,
Да га носи мене пред сватове?»
Ал' сви турци ником поникоше,
И уцрну земљу погледаше.
Но не ниче млади црногорче;
Но о'земље на ноге устаде,
Па се паши попримаче близу,
Из руку му барјак узимаше;
Па закрочи својега вранчића.
Гони вранца узпут пред сватове;
Доклен дође испод Скадра-града,
Ту је свога вранца узљутијо,
Те му штурни скаче попријеко;
А вије му се алај-барјак златни.
Угледа га Ајкуна ђевојка
Са прозора и бијеле куле;
Па је цура 'вако говорила:
«Ај машала, милом Богу фала,
Прикладнога онога јунака
И бијеле руке за барјака!
Благо мајци, која га имала,
Благо сестри, што се куне шњиме,
Благо љуби, коју ће он љубит!

Боже, мене у нарок пануо!»
То ју чула остарала мајка,
О' себе ју шаком ударила:
«Мучи, Ајко, каменом ти биле!
Оно јесте младо црногорче».
Ту сватови на конак панули.
Кад у јутру јутро освануло,
Чауш вика, талбуана рика:
«Азур свати, азур је ђевојка!»
Сви сватови на ноге скочише
И Ајкуну младу поведоше.
Ста ij пратит' од Скадра везире
А са својом вијерницом љубом;
Па му тако љуба говорила:
«Господару, од Скадра везиру!
Да ти кажем, што сам синоћ чула
Од Ајкуне, лијепе ђевојке;
Када виђе млада црногорца,
У ђевојке пуче срце живо;
(пропускъ)
Боже, ми га суди по нароку.
Но ти реци паши Тиранину,
Да погуби Вука црногорца».
Кад то чуо Скадарски везире,
Он призива свога зета мила:
«Мијо зете, паша Тиранине!
Кад ћеш бити на првом конаку,
Погубићеш Вука црногорца;
Е се Ајка ашик учињела
На згоднога млада црногорца».
Отоленак свати окренуше;
Док ij бијо данак оставијо,
А тамна ij ноћца прифатила,
И сватови табор учињеше.

Заповиђе паша Тиранине,
Да погубе Вука црногорца.
Кад то чула Ајкуна ђевојка,
Љуби пашу у скут и у руку:
«Не, за Бога, пашо господаре!
Не крвави првога конака;
Кад ћеш бити на другом конаку,
Погубићеш Вука црногорца».
Паша Ајки љубав учинијо,
Остави га за другог конака.
Кад су били на другом конаку,
— Но да видиш Ајкуне ђевојке!
Она справи двије анђе — буле,
— Родом бјеу ловне Горе — Црне —
Те ић справи Вуку под шатаром,
Да му кажу, што је и како је,
Да ће њега паша погубити.
И пођоше двије анђе-буле,
Све му кажу, што је и како је,
Да му паша о невјери ради
Кад то чуо Вуче црногорче,
Он од земље на ноге устаде;
Па га ето паши по' чадором,
Ђе он спава с Ајкуном ђевојком.
Чепну Ајку на ногу десницу;
Скочи Ајка, како горска вила;
Пред њом Вуче иде пред шатора.
Па је Вуче барјак дофатијо,
Поби барјак у земљицу прну;
Појахаше на коња вранчића;
Сташе бјежат ловној Гори — Црној.
Но да видиш паше Тиранина:
Он оправи три мрке џелата,
Да посјеку Вука црногорца.

Боже, мене у нарок пануо!»
То ју чула остарала мајка,
О' себе ју шаком ударила:
«Мучи, Ајко, каменом ти биле!
Оно јесте младо црногорче».
Ту сватови на конак панули.
Кад у јутру јутро освануло,
Чауш вика, талбуана рика:
«Азур свати, азур је ђевојка!»
Сви сватови на ноге скочише
И Ајкуну младу поведоше.
Ста ић пратит' од Скадра везире
А са својом вијерницом љубом;
Па му тако љуба говорила:
«Господару, од Скадра везиру!
Да ти кажем, што сам синоћ чула
Од Ајкуне, лијепе ђевојке;
Када виђе млада црногорца,
У ђевојке пуче срце живо;
(пропускъ)
Боже, ми га суди по нароку.
Но ти реци паши Тиранину,
Да погуби Вука црногорца».
Кад то чуо Скадарски везире,
Он призива свога зета мила:
«Мијо зете, паша Тиранине!
Кад ћеш бити на првом конаку,
Погубићеш Вука црногорца;
Е се Ајка ашик учињела
На згоднога млада црногорца».
Отоленак свати окренуше;
Док ић бијо данак оставијо,
А тамна ић ноћца прифатила,
И сватови табор учињеше.

Голу носи у рукави ђорду;
Ал' се Вуко на вранчићу нађе:
На голу га сабљу дочекао
И од паше главу уграбијо,
И узе му коња и оруже.
Појахаше на два коња зорне;
Ал' говори Ајкуна ђевојка:
«Паша мијо, на срећу одијо,
Кад си мене коња доводијо,
Да не ја шу двојца на једнога;
Но да јаши сваки на својега».
Поведе је ломној Гори — Црној,
Покрсти је и привјенча за се.

То је било или није било;
А нама се мир и здравље вило,
Мир и здравље и помоћ од Бога.
Домаћине, дај нам чашу вина,
Да наздравим старим јунацима;
Слатка ће ми бити, као свима.

ПѢСНИ ВАСОЕВИЦКІЯ.

ВВЕДЕНІЕ.

Вліяніе турокъ. — Различіе между васоевичами и другими черногорскими племенами, выражающееся въ ихъ историческомъ преданіи, въ политическихъ стремленіяхъ и содержаніи пѣсни. — Содержаніе васоевицкихъ пѣсенъ вообще и реальное объясненіе каждой пѣсни по отдѣльности. — Какъ составлялись эти пѣсни. — Поддѣлка. — Способъ собиранія и записыванія пѣсенъ. — Пѣсни новѣйшаго времени.

Въ отдѣлѣ «Племенной составъ Черногоріи» (т. II, ч. 1, стр. 3—127) мы уже указали на особенное географическое положеніе Васоевичей, которымъ обусловливалось болѣе позднее присоединеніе ихъ къ союзу другихъ черногорскихъ племенъ, а также и иное направленіе ихъ исторической жизни. Само собою разумѣется, не могло это не отразиться и на ихъ поэзіи. Живя въ болѣе, чѣмъ остальныя племена, тѣсной связи съ турками и отчасти подчиняясь имъ, васоевичи больше прониклись ихъ духомъ, что, какъ мы видѣли, отразилось на ихъ нравахъ и сказалось въ ихъ лирической пѣснѣ. Обратимся теперь къ ихъ эпической поэзіи.

Здѣсь, во первыхъ, мы встрѣчаемся съ совершенно другимъ историческимъ преданіемъ. Васоевичи не знаютъ ни зетскаго государства, ни его государей Черноевичей; а затѣмъ, занимаясь,

также, какъ и черногорцы, четованьемъ, они имѣютъ дѣло съ албанцами, а не съ сербами — потурченцами, какъ то мы видѣли у черногорцевъ. Такими только въ концѣ XVIII и въ XIX ст. являются колашинцы, потурчившіеся въ позднѣйшее время. Особенность въ историческомъ преданіи васоевичей составляетъ борьба за независимость не только противъ турокъ, но еще противъ единоплеменныхъ и единовѣрныхъ имъ кучъ, которые старались подчинить ихъ себѣ и для этого не стѣснялись дѣйствовать противъ нихъ въ союзѣ съ турками. Отчасти противъ нихъ-же дѣйствуютъ и другіе ихъ сосѣди ровчане и морачане, какъ-бы въ договорѣ съ кучами, и братоножичи. Ничего не находимъ о столкновеніяхъ ихъ съ пиперами, которые можетъ быть и сами были противъ кучъ, стремившихся и на нихъ распространить свою гегемонію.

Наконецъ у васоевичей мы встрѣчаемъ цѣлыя экспедиціи не только въ сосѣднія области, но и далеко внутрь Шумадіи, чтобы наказать какого-нибудь пашу и вообще турокъ за притѣсненія и насилія, производимыя ими надъ сербами христіанами; причемъ не имѣются въ виду никакія корыстныя цѣли. Въ Черногоріи-же вниманіе къ Шумадіи возбуждается только со времени возстанія Карагеоргія.

Вообще васоевичи не знаютъ героевъ Черногоріи, какъ черногорцы—васоевицкихъ, и эпосъ тѣхъ и другихъ каждый имѣетъ свое особое содержаніе, свою область, въ которой происходятъ дѣйствія, и развивается опъ въ иномъ духѣ и направленіи.

Поэтому, представляя нѣсколько эпическихъ пѣсенъ васоевицкаго племени, мы считаемъ необходимымъ объяснить тѣ обстоятельство, при которыхъ онѣ возникли, найти, по возможности, ту историческую основу, на которой онѣ создались, и сообразно съ тѣмъ расположить ихъ въ хронологическомъ порядкѣ.

Вся исторія Васоевичей держится почти исключительно на народномъ преданіи, съ которымъ поэтому мы и должны имѣть дѣло.

Изъ болѣе старой исторіи въ васоевицкихъ пѣсняхъ увѣко-

вѣчены слѣдующія преданія *): 1) разселеніе васоевицкаго племени изъ тѣсныхъ предѣловъ Лѣвой — Рѣки, которое должно было произойти въ половинѣ XVI в., такъ какъ въ самомъ началѣ XVII в., по Марину Болицѣ, мы находимъ ихъ уже вполнѣ осѣвшимися въ такъ называемой Нахіи (иначе Нижніе — Васоевичи) и тѣ-же самыя названія селъ, какія существуютъ теперь; 2) нападеніе турокъ на Лѣвую — Рѣку, окончившееся тѣмъ, что турки въ концѣ концовъ должны были удалиться, понесши нѣкоторый уронъ, что и подтверждается свидѣтельствомъ Марина Болицы, указывающаго на подобный фактъ въ 1613 г.; 3) отношеніе Васоевичей къ другимъ сосѣднимъ племенамъ, въ особенности къ Кучамъ, которые одно время держали гегемонію надо всѣми окружными племенами; 4) четованіе въ сосѣднихъ турецкихъ земляхъ и наконецъ 5) отдѣльные эпизоды изъ жизни отдѣльныхъ личностей.

Относительно перваго разселенія Васоевичей мы не нашли никакой пѣсни, хотя оно и пріурочивается въ одной пѣснѣ къ Вуку Брайотичу, который, будтобы, убивши одного пашу, не могъ оставаться въ Лѣвой — Рѣкѣ изъ опасенія не столько турокъ, сколько кучъ, которые и наводили турокъ на васоевичей, освободившихся отъ ихъ гегемоніи.

Но этому противорѣчитъ другая пѣсня о пораженіи турокъ, напавшихъ на Лѣвую — Рѣку въ началѣ XVII ст., въ которомъ Вукъ Брайотичъ, принимаетъ дѣятельное участіе.

Дѣйствительно, общее разселеніе должно было произойти послѣ перваго жестокаго погрома Лѣвой—Рѣки турками, когда, по словамъ преданія, въ продолженіи семи лѣтъ въ ней некому было огонь развести. Выселеніе-же Вука Брайотича было част-

*) H. Hecquard въ сочиненіи своемъ «Histoire et description de la Haute Albanie» (Paris 1859) приводитъ обширный и довольно поэтичный разсказъ о первомъ доселеніи Васоевичей подъ Комъ, составленный имъ, будто-бы, по народной пѣснѣ; но такой пѣсни у Васоевичей не существуетъ; да и по духу разсказъ этотъ не имѣетъ ничего сербскаго народнаго; поэтому мы считаемъ его поэтическимъ произведеніемъ самого Эккара.

ное, его личное, при томъ въ гораздо позднѣйшее время; поэтому первою въ хронологическомъ порядкѣ мы поставили-бы пѣсню объ упомянутомъ выше пораженіи турокъ (въ сборникѣ № 3), и только за этимъ должна слѣдовать пѣсня о Вукѣ Брайотичѣ. Но есть еще двѣ пѣсни старше: одна о погибели Арапа и Ракеты Раевича, которая записывателями васоевичами отнесена къ 1595 г., что очень вѣроятно, такъ какъ Ракета этотъ, если не дѣдъ, то отецъ попа Ракетича, дѣйствовавшаго послѣ; а другая пѣсня о единкѣ между Агой изъ Медуна и васоев. воеводой Іованомъ Вишничемъ, которую мы также относимъ къ болѣе старому времени, а на какомъ основаніи, скажемъ послѣ.

Только послѣ этого слѣдуютъ двѣ пѣсни, въ которыхъ играетъ роль Вукъ Брайотичъ, при чемъ одна (№ 3) носитъ заглавіе «Ударац на Васојевиће 1625 г.» а другая (№ 4) «Вук Брајотић, његова жена, лијепа Брђанка, и паша од Требиња».

Далѣе идутъ пѣсни о васоевицкихъ четникахъ: Милошѣ Марковичѣ (№№ 5 и 6), Милошѣ Дьиновичѣ, (№ 7) Иванѣ Лакушичѣ (№ 8), Божѣ Вешовѣ (№ 13) и Фазли Шарцѣ арамбашѣ (№ 14).

Отдѣльные эпизоды составляютъ «Стане заробљена у Мостар» (№ 5) и «Женидба ђура Куштримовића (№ 11), первая изъ начала XVIII ст., а вторая конца его или второй его половины. Къ первой половинѣ XVIII в. относится походъ васоевицкихъ воеводъ вмѣстѣ съ кучскимъ воев. Радоней въ Шумадію (№ 10), а къ концу его относится «Ударац колашински на Васојевиће» (№ 12).

Обратимся теперь къ этимъ пѣснямъ къ каждой по отдѣльности и остановимся на подробностяхъ, которыми прежде всего опредѣляется время факта, воспѣваемаго въ ней, и возникновенія самой пѣсни, а затѣмъ уясняется ея содержаніе и характеризуются выведенныя въ ней личности.

Первыя двѣ пѣсни по ихъ композиціи очень недавняго времени и потому полны анахронизмовъ и другого рода несообразностей; но поединки, давшіе имъ содержаніе и рѣшающіе дѣло

не личное что-либо, а между двумя сторонами, представляютъ явленіе народной жизни очень старое. Герой первой пѣсни Ракета, какъ мы указали, также принадлежитъ старому времени. Одно только можетъ быть сомнѣніе: не пріурочена-ли какая-нибудь чужая пѣсня къ имени Ракеты, какъ одна герцеговинская пѣсня передѣлана въ васоевицкую замѣною имени Јована Мусича именемъ Стефана Васоевича?

Крупный анахронизмъ составляетъ упомитаніе рода Османагичей въ Подгорицѣ, которые по ихъ семейному и мѣстному преданію происходятъ отъ рода Мартиновичей въ Байцахъ, потурчившихся и удалившихся изъ Черногоріи въ началѣ XVIII в., когда тамъ произошло извѣстное общее истребленіе и изгнаніе магометанъ. Упоминаніе «сербской механы» въ Подгорицѣ и пистолета, изъ котораго братъ Арапа убилъ Ракету, также отзывается новизной. Но въ основѣ лежитъ старое преданіе, васоевицкое или чужое, а способъ, какимъ Арапъ убилъ Ракету изъ ямы, указываетъ на нѣчто оригинальное, принадлежащее, безъ сомнѣнія, также старому времени.

Вторая пѣсня была уже напечатана въ сборникѣ Вука Ст. Караджича подъ заглав. «Ага од Медуна и Јован Бабовић» (изд. 1896 г., кн. IV, стр. 106; 65 стиховъ); но въ нашей записи она полнѣе (130 стиховъ), при чемъ пополняются мѣста очень важныя для лучшаго пониманія содержанія, а есть и варіанты, которые болѣе естественны и народны.

Что касается сюжета, то онъ, конечно, взятъ изъ какого-то преданія и въ значительной степени украшенъ фантазіей; фамиліи-же Бабовичей и Вишничей одинаково существовали и еще существуютъ въ Лѣвой — Рѣкѣ; но послѣдніе всегда играли болѣе видную роль, какъ по богатству, такъ и по силѣ ихъ рода.

Въ вуковой пѣснѣ прибавлено, что Бабовичъ, получивши вызовъ отъ аги, совѣтуется съ матерью, какъ ему поступить; а мать отвѣчаетъ, что онъ долженъ принять этотъ вызовъ, такъ какъ лучше съ честью умереть, чѣмъ жить безчестно, осрамивши себя отказомъ. Мысль эта слишкомъ общая; а сыну не было

другого исхода и безъ совѣта матери, который въ этомъ случаѣ совсѣмъ ненуженъ. Можно впрочемъ въ этомъ видѣть вообще высокое почитаніе матери сыномъ, которой это не могло не касаться, такъ какъ ей предстояло лишиться сына и остаться «саморана», на что сынъ не могъ рѣшиться безъ совѣта съ матерью. Далѣе въ вуковой пѣснѣ мѣстомъ поединка названо «Кучко зборище», которое находится какъ разъ подъ Медуномъ; а въ другомъ мѣстѣ вовсе не называется мѣстность; у насъ же названо Стравче и послѣ Потрчка-ливада тоже близко къ нему, но отъ Медуна въ разстояніи трехъ или болѣе часовъ, что вѣроятнѣе, какъ мѣсто нейтральное.

Послѣ перваго боя, побѣдившій Бабовичъ тотчасъ отбираетъ у аги булу, коня и оружіе, чего не могло быть, такъ какъ произошло соглашеніе биться еще второй разъ. Вызывая на второй поединокъ у насъ ага повторяетъ прежній вызовъ, въ прежней формѣ; а въ вуковой пѣснѣ онъ сопровождаетъ это сильными ругательствами, что также мало отвѣчаетъ народному духу. Остальные варіанты мы означаемъ при самомъ текстѣ пѣсни.

«Ударац на Васојевиће 1625» — представляетъ позднѣйшее воспроизведеніе народнаго преданія, о которомъ мы уже говорили въ исторіи Васоевичей и тамъ-же сдѣлали сопоставленіе его съ указаніемъ М. Болицы на одно пораженіе турокъ, бывшее при немъ, слѣдовательно раньшего 1625 г. Въ видѣ пролога въ началѣ присоединено преданіе о братоножичскомъ воеводѣ Пеѣ Станоевичѣ, дочь котораго отведена была въ Цареградъ въ султанскій гаремъ, вслѣдствіе чего по жалобѣ его султану на васоевичей послѣдній и посылаетъ на нихъ войско.

Въ этомъ эпизодѣ обрисовываются отношенія между васовичами и братоножичами далеко не пріятельскія, при чемъ васоевичи сами дали поводъ, занявши землю братоножичей на Ножицѣ (въ Лѣвой — Рѣкѣ) и разорили ихъ монастырь. И въ первой пѣснѣ мы видимъ, что Ракета идетъ въ Подгорицу не обычнымъ путемъ черезъ Вѣтерникъ и Братоножичей, а черезъ Кучи,

что также указываетъ на враждебныя отношенія между васоевичами и братоножичами. Все это не могло быть придумано пѣвцомъ новѣйшаго времени, а почерпнуто имъ изъ стараго преданія или, можетъ быть, и изъ пѣсни, дошедшей до него въ позднѣйшей переработкѣ, кое-что однако сохранившей изъ стараго времени.

Бушатліи, Махмутбеговичи и Шабанагичи если и были уже въ то время выдающимися родами, то во всякомъ случаѣ не играли еще той роли, какую приписываетъ имъ пѣвецъ подъ впечатлѣніемъ того значенія ихъ, которое они пріобрѣли впослѣдствіи, въ его время. При томъ албанцы въ то время еще не покорились Турціи, не приняли еще магомотанства и вмѣстѣ съ сербами считались бунтовщиками, противъ которыхъ и предпринимались военныя экспедиціи. Въ то время не существовало той «лютой Арбаніи» и «Малесіи», которая-бы, какъ въ настоящее время, могла двинуться на сербовъ. И всѣ упомянутые вожди не утратили еще тогда своей сербской народности. Для экспедицій подобнаго рода у султана были настоящіе турки, занимавшіе въ то время Подгорицу и Зету до Скадрскаго озера. И Гусинье обращено турками въ укрѣпленный градъ тоже въ позднѣйшее время для военныхъ операцій противъ албанцевъ, главнымъ образомъ климентъ. Все это въ пѣснѣ составляетъ наслоенія позднѣйшаго времени, подъ которыми совершенно теряется главная основа старой пѣсни или преданія.

Вукъ Брајотичъ, къ которому относится слѣдующая пѣсня (№ 4), представляетъ собою личность, пользующуюся большою славой во всѣхъ Васоевичахъ и его именемъ гордятся считающіе себя его потомками Сайчичи въ с. Виницкой, между черногорской границей и турецкимъ городкомъ Беранами. Такою-же славой пользуется и сложенная объ немъ пѣсня, которую вполнѣ, однако, немногіе знаютъ, и намъ нелегко было найти такого пѣвца.

Но въ главномъ точно такого-же содержанія пѣсня напечатана въ сборникѣ «Српско Огледало» (№ LXI) подъ заглав. «Ош гриво, туђе је мливо» т. е. прочь отъ чужого! Тема пѣсни самая обыкновенная.

Турецкій паша является въ покоренную страну, чтобы собрать дань и въ то-же время внушить народу страхъ и почтеніе къ себѣ и вообще къ туркамъ; а это по турецкому обычаю достигалось путемъ насилій разнаго рода и оскорбленіемъ чести подвластнаго населенія. Въ числѣ такого рода дѣйствій входило непремѣнное требованіе молодыхъ и красивыхъ женщинъ, какъ для самого паши, такъ и для его свиты. Иногда выборъ падалъ на извѣстную красавицу, жену какого-либо сильнаго человѣка. Такъ въ одной пѣснѣ паша въ письмѣ черногорскому владыкѣ требуетъ жену Белу Станишину (С. О. XIX); въ другой требинскій паша Гусеинъ соблазняется прелестями и высокими доблестями жены кнеза пуцкаго Рогана (С. О. XI). Такою женщиной въ нашей пѣснѣ является жена Вука Брайотича; а въ «Срп. Ог». Ружа Батричева изъ рода Никчевичей въ Пѣшивцахъ (LXI).

Въ концѣ концовъ насильникъ получаетъ заслуженное возмездіе, не достигши ничего или достигши цѣли невполнѣ, какъ то видно изъ нашей пѣсни. Мстителемъ въ данной пѣснѣ въ обоихъ экземплярахъ является деверь; но виновника не убиваютъ на смерть, а отпускаютъ домой, въ нашемъ экземплярѣ изувѣчивши его, а въ «Срп. Ога». только навязавши ему на спину самаръ (вьючное сѣдло).

Въ нашей-же пѣснѣ мужъ хотѣлъ изрубить въ куски свою жену, какъ оскверненную; но этого не допустилъ братъ, убѣдивши его, что оскверненія никакого не произошло; въ другой-же мужъ хотѣлъ зарубить турка, но ему не далъ также братъ; а какъ мужъ отнесся къ женѣ, что составляетъ главное, въ этой пѣснѣ не говорится, и, узнавъ о случившемся въ домѣ, онъ оплакиваетъ только брата и двоихъ малолѣтнихъ племянниковъ, которыхъ считалъ погибшими въ бою съ турками, во время погони за ними, а о женѣ и не вспоминаетъ.

Такое равнодушное отношеніе къ женѣ, по нашему мнѣнію, не естественно и не можетъ быть объяснено разницею въ характерахъ черногорца или герцеговинца и васоевича; все равно какъ и слишкомъ мягкое отношеніе къ непріятелю. Въ этомъ случаѣ преимущество истины на сторонѣ нашего экземпляра.

Совершено расходятся между собою оба экземпляра этой пѣсни въ пріуроченіи содержанія къ опредѣленной мѣстности и дѣйствующимъ личностямъ.

Въ одномъ экземплярѣ паша является изъ Плевлей подъ Никшичъ и, расположившись въ полѣ со свитой, ставитъ свой шатеръ въ нѣкоторомъ отдаленіи отъ другихъ; въ другомъ паша изъ Требинья приходитъ въ Кучи, останавливается подъ градомъ Медуномъ, который въ то время былъ въ турецкихъ рукахъ, и оставался онъ тутъ полгода, собирая дань и принимая мѣстныхъ главарей, являвшихся къ нему на поклонъ съ подарками.

Въ нашей пѣснѣ въ числѣ главарей явился кучскій главарь Лале, сынъ знаменитаго Дрекала, котораго М. Болица называетъ княземъ, но является онъ позже другихъ, чѣмъ и выражаетъ свое достоинство, возбудивъ въ пашѣ нѣкоторое неудовольствіе и подозрѣніе, которыя онъ, однако, тотчасъ-же разсѣялъ. Онъ-же на требованье паши указываетъ на жену васоевицкаго главаря Вука Брайотича, что подсказало ему, конечно, вообще непріязненное чувство къ васоевичамъ, предупредивши въ то-же время, что это дѣло не легкое; когда-же паша предложилъ ему исполненіе этого дѣла, онъ ловко отказался, сославшись на свое одиночество дома и вслѣдствіе того недосугъ. Совершаютъ-же это тридцать *пашайлій* (свита паши).

Въ «Срп. Огл.» указываетъ на красавицу и потомъ приводитъ её къ пашѣ простой *кнез* т. е. сельскій старшина.

Сравнивъ два экзомпляра, мы находимъ, что помѣщенный въ «Срп. Огл.» лучше редактированъ, въ немъ всѣ части размѣрены и уравновѣшены, пѣсня доведена до извѣстной краткости безъ нарушенія полноты; въ ней нѣтъ ничего лишняго. Это и состав-

ляетъ характерную черту хорошей народной пѣсни. Но въ ней есть несообразности, на которыя мы указали и которыя не отвѣчаютъ народному духу. Такъ, въ немъ видно желаніе позднѣйшаго пѣвца съ одной стороны сгладить черты суровости, а съ другой показать равнодушіе или пренебреженіе къ женщинѣ, якобы присущее черногорцу.

Въ васоевицкой пѣснѣ мы встрѣчаемъ несообразности болѣе крупныя. Расправа Јована Брайотича съ тридцатью чобанами надъ пашою съ тридцатью пашайліями представляетъ такую возьню, что-то крайне запутанное и непонятное (просимъ читателя обратиться къ самой пѣснѣ отъ стиха 229 до 248), и происходитъ все это на виду у турокъ, сидящихъ въ градѣ Медунѣ, которые не могли этого допустить; тогда какъ въ «Срп. Орл.» это передается естественно, правдоподобно и понятно. И далѣе все идетъ какое-то дѣланное, причемъ, отправляя изувѣченнаго пашу домой, провожаютъ его шутками и остротами слишкомъ плоскими, не въ народномъ духѣ (ст. 256—260).

Нужно замѣтить, что конецъ пѣсни (съ 225—280 ст.) сильно разнится отъ остального и является чѣмъ-то нескладнымъ, лишеннымъ художественнаго такта и не отвѣчающимъ народному духу; тогда какъ первая часть вся проникнута народнымъ духомъ, какъ въ обрисовкѣ дѣйствующихъ лицъ (Лале Дрекаловичъ), такъ и въ цѣлыхъ сценкахъ, нелишенныхъ картинности и художественности (между Лаламъ и пашой, между пашой и женою Брайотича).

Есть и тамъ анахронизмы, какъ четованье противъ колашинцевъ, когда Колашинъ не игралъ еще такой роли и былъ сербскимъ; въ словахъ жены Брайотича пашѣ (ст. 206—210) также есть выраженія болѣе новаго времени и т. п. Но все это мелочи, которыми не измѣняется характеръ цѣлаго и не нарушается его стройность и естественность.

Несоотвѣтствіе-же конца началу и серединѣ пѣсни мы встрѣчаемъ очень часто. А въ пѣсняхъ о битвахъ лучшія мѣста всегда представляетъ вводная часть, заключающая въ себѣ подготови-

тельныя сношенія и дѣйствія; самая-же битва описывается очень кратко и въ концѣ пѣсня какъ-бы обрывается. На это мы уже указывали въ другомъ мѣстѣ.

Въ пѣснѣ о В. Брайтичѣ конецъ былъ, безъ сомнѣнія, также кратокъ, а растянутъ добавленіями позднѣйшихъ пѣвцовъ, которые, видя въ краткости недостатокъ, постарались по своему его додѣлать и тѣмъ, конечно, испортить.

Что пѣсня эта существовала въ давнее время, въ томъ увѣряетъ насъ свидѣтельство всѣхъ васоевичей, которые мнѣ постоянно о ней говорили; но что она подверглась сильнымъ измѣненіямъ, также несомнѣнно; да иначе и быть не могло, и этому должно приписать всѣ, существующія въ ней не сообразности. Но въ какомъ отношеніи она находится къ пѣсни, помѣщенной въ «Срп. Огл.», мы ничего не можемъ сказать, потому что не знаемъ, откуда взялась эта послѣдняя. Во всякомъ случаѣ, по нашему мнѣнію, нельзя допустить, что-бы она послужила оригиналомъ для пѣсни васоевицкой. Но существовала одна общая старая пѣсня, которая потомъ различными пѣвцами и была приноровлена каждымъ къ своей мѣстности.

Теперь слѣдуютъ пѣсни, относящіяся къ четованью, объ которомъ мы уже говорили въ первой части этого тома. Тамъ-же мы указали на разницу въ характерѣ четованья въ Черногоріи и въ Васоевичахъ.

Если черногорцевъ принуждала къ тому экономическая необходимость и четованье составляло для нихъ до нѣкоторой степени доходную статью; то васоевичи нужды такой не имѣли; со своими турками, агами и бегами, они жили мирно, всегда имѣли въ нихъ защиту противъ турецкихъ чиновниковъ, а въ случаѣ столкновенія съ сосѣдями и помощь.

Не раньше, какъ во второй половинѣ или даже въ концѣ XVIII у васоевичей открывается непрерывная четницкая война съ колашинцами, которые, населившись изъ разныхъ мѣстъ, какъ чужой элементъ въ тѣхъ краяхъ, стали жить на чужой счетъ, на счетъ грабежа окружнаго сербскаго населенія и набѣ-

говъ на сосѣдніе края морачанъ и васоевичей, отбивать скотъ и плѣнить пастуховъ. Тѣмъ-же стали отвѣчать имъ и васоевичи; но этотъ родъ войны у нихъ мы находимъ только въ позднѣйшее время; а до того кремени васоевицкіе четники предпринимали цѣлые походы въ турецкія земли во имя защиты своихъ братьевъ, православныхъ сербовъ противъ турецкаго зулума.

У черногорскихъ четниковъ отчасти имѣлась въ виду та-же цѣль — наказывать турокъ, мстить имъ за обиды свои собственныя и подчиненнымъ имъ сербамъ; но, предпринимая набѣги, они прежде всего черезъ своихъ *уходъ* разузнавали, гдѣ больше *шитьяра* (добычи) т. е. скота и легче его отбить. Васовицкіе четники нисколько не выставляютъ этого своею цѣлью.

Кромѣ того, у черногорскихъ племенъ была высшая центральная власть въ лицѣ владыки, безъ воли и благословенія котораго не предпринималось ни одно крупное дѣло; а иногда владыка и направлялъ ихъ на какое-либо крупное предпріятіе. У васоевичей такой центральной власть не существовало, и только ок. половины XIX ст. такимъ лицомъ является игуменъ Георгіевыхъ столповъ Моисей, который уже задумалъ и васоевичей поставить подъ власть черногорскаго митрополита, а самъ покуда являлся какъ-бы его представителемъ.

Воеводы, кнези и другія мѣстныя власти, какъ мы видѣли и у черногорцевъ, у нихъ также не играли важной роли, если не отличались особенными доблестями. Въ этомъ отношеніи отъ васоевичей, какъ и отъ другихъ черногорскихъ племенъ, отличались кучи, у которыхъ воеводамъ предоставлена была значительная власть, если они умѣли угодить народу, вслѣдствіе чего воеводы эти пріобрѣтали иногда вліяніе и на остальныя племена и вступали даже въ сношенія съ Россіей.

У васоевичей только Лѣвая — Рѣка пользовалась нѣкоторымъ преимуществомъ, какъ метрополія, откуда произошли всѣ васоевицкіе роды и образовались цѣлыя села, имѣвшія своихъ особыхъ главарей.

Самымъ старымъ четникомъ арамбашой является Милошъ

Марковичъ изъ Лѣвой — Рѣки, объ которомъ у насъ двѣ пѣсни (№№ 5 и 6).

Въ первой пѣснѣ онъ дѣйствуетъ вмѣстѣ съ другимъ, такимъ-же арамбашой, Иваномъ Лакушичемъ; но ему принадлежитъ рѣшеніе, куда отправиться, и рѣшаются они истребить усилившійся въ «равномъ Хасѣ» (окрестность Беранъ) родъ Дьулагичей и разгромить ихъ кулу, которые

«Тешки зулум сиротињи раде....
Сиротињи зулум одолио,
Већ јој у то живовања нема.
Ођу чету на њи окренути,
Ја би, да' Бог и срећа јуначка,
Да погубим девет Ђулагића;
Да почине сиротиња раја»
Од зулума девет Ђулагића».

Предпріятіе увѣнчалось полнымъ успѣхомъ, только Марковичъ былъ сильно раненъ. Не обошлось дѣло и безъ добычи, которую четники раздѣлили между собою, «свакојему другу поједнако».

Изъ другой пѣсни «Погибија Марковић Милоша» мы узнаемъ, что онъ четовалъ главнымъ образомъ по Шумадіи, откуда наконецъ пришла жалоба на него кучскому воеводѣ Радонѣ, который въ то время игралъ очень важную роль въ цѣломъ краю.

Жалоба пришла отъ Станиши «Оборкапетана» въ Шумадіи и Луки «старовлашанина» въ Новобазарскомъ округѣ, при чемъ взводились на него такія обвиненія:

«Онъ препире торе и оборе,
А и гони коње и волове,
И он руши господске дворове».
Но пуще всего то, что онъ
«доша' код бијеле цркве,
Дмитровицу цркву развалијо

И црковно благо покупијо;
Па га носи у Голеш-планину,
Шћиме рани од горе ајдуке,
Који бију по Србији турке».
На это онъ отвѣчаетъ:
«Често јесам у Србију бијо
И тамо сам чете предводијо,
О' турака рају сам бранијо;
Клао сам се са турцима;
А србе сам о' свашта чувао.
Што ми кажу Дмитровицу цркву,
Да сам цркви штету учинијо;
Кад сам коѣе код ње долазијо,
Ја сам цркви прилог оставијо».

Относительно грабежа церкви очевидно, что это была клевета; а главное было то, что онъ грабилъ и убивалъ турокъ, особенно знатныхъ, громилъ «госпоцке дворове». Обвинителями-же его явились оборъ — капетанъ, поставленный турками представитель мѣстной власти и такой-же турецкій прислужникъ «старовлашанинъ»; а кучскому воеводѣ ничего другого и ненужно было, какъ только погубить сильнаго человѣка въ сосѣднемъ васоевицкомъ племени, чтобы и на него легче было распространить свою власть. На судѣ, въ Кучахъ и убили Марковича, но не открыто, а съ помощью хитрости, и отдѣлались смертью только одного своего, тогда какъ безъ хитрости не раздѣлались-бы съ нимъ такъ дешево, а могъ погибнуть и самъ воевода.

За этимъ слѣдуютъ двѣ пѣсни (№№ 7 и 8), въ которыхъ дѣйствуютъ двое: Дьиновичъ Милошъ и Лакушичъ Иванъ. По содержанію обѣ пѣсни очень схожи и мы подозрѣваемъ, не произошло-ли двѣ пѣсни изъ одной, и Дьиновичъ Милошъ не Марковичъ-ли.

Къ той-же котегоріи четницкихъ предпріятій слѣдуетъ отнести и пѣсню о походѣ на Бихоръ и Шумадію трехъ васоевиц-

кихъ воеводъ вмѣстѣ съ воеводами кучскимъ, братоножичскимъ и албанскаго племени Климентъ. Это уже цѣлая экспедиція и объ ней мы имѣли случай говорить прежде (т. II, ч. 1, стр. 109 и 110).

Еще двѣ пѣсни (№№ 12 и 13) выводятъ намъ арамбашу Божа Вешова или Вешовича, который въ одной пѣснѣ вмѣстѣ съ другими бьется съ колашинцами, сдѣлавшими набѣгъ для грабежа, и помогаетъ ихъ пораженію; а въ другой погибаетъ отъ руки измѣнника. Какъ Марковича Милоша погубилъ кучскій воевода Радоня, такъ этого гусиньскіи безъ Шабанагичъ, по высшему однако приказу скадрскаго валіи Бушатліи, что указываетъ на его большое значенье. То и другое относится къ концу XVIII или къ первымъ годамъ XIX ст., какъ говорятъ васоевичи «раније карађорђеве параде» т. е. возстанія противъ турокъ Карагеоргія.

Къ тому-же времени относится и пѣсня «Фазли Шарац арамбаша», объ которомъ мы знаемъ только то, что находится въ пѣснѣ.

Еще изъ того-же времени (между 1810 и 1815 п.) пѣсня «Бој на Љубану» (№ 15), въ которой васоевичи отбиваютъ нападеніе кучъ.

Есть пѣсня, въ которой вспоминается бывшій когда-то погромъ всѣхъ Васоевичей, но не тотъ первый, послѣ котораго, какъ говорятъ васоевичи, семъ лѣтъ некому было огня развести, а какой-то другой, чѣмъ опровергается общее у васоевичей, преданіе, что Лѣвую — Рѣку турки только однажды разгромили. Пѣсню эту мы получили въ двухъ экземплярахъ и подъ двумя заглавіями: одно «Стане заробљена у Мостару» (№ 9), а другое «Кољевић Комлен». Мы удержали первое, потому что подъ тѣмъ заглавіемъ текстъ ровнѣе и выдержаннѣе; но есть выраженія лучше и во второмъ, поэтому мы и приняли ихъ въ варіантахъ. Заглавіе мы также удержали то самое, какое далъ пѣвецъ, да и содержанію оно болѣе соотвѣтствуетъ. При этомъ пѣвецъ Миро Дедовичъ дѣлаетъ такую поправку къ содержанію пѣсни: Ком-

некъ Колевичъ не турками убитъ; а послѣ того бѣшеный конь сбросилъ его съ себя; онъ упалъ на колъ подложечкой и тутъ-же скончался. Но въ пѣснѣ лучше было сказать, что его убили турки.

Одна пѣсня съ романическимъ содержаніемъ «Женидба Ђура Куштримовића» (№ 11), въ которой красавица Фатима, дочь бега Шемовича въ Будимлѣ (близь Беранъ, на другой сторонѣ р. Лима), влюбилась въ красавца-же васоевича Дьюра, увидѣвши его, когда онъ проходилъ мимо ея двора, возвращаясь изъ Босніи съ зимовки, и потомъ крестилась и вышла за него замужъ. Этимъ и заканчивается пѣсня; а преданье идетъ дальше. Послѣ этого онъ не могъ оставаться въ своемъ селѣ (кажется, Трепча), сдѣлался арамбашой и въ продолженіи трехъ лѣтъ гайдуковалъ. Фата, въ крещеньи названная Марой, все время была съ нимъ и въ это время у нихъ родилась дочка. Когда онъ по ночамъ уходилъ въ четованье, грабилъ и убивалъ турокъ, семейство его скрывалось въ пещерѣ. Однажды онъ укралъ барана и, изжаривши его на вертѣлѣ подъ скалой выше Трепчи, съ вертеломъ внесъ въ пещеру и поставилъ, прислонивши къ стѣнѣ. Затѣмъ онъ и жена его уснули.

Турки-же, подглядѣвши, какъ онъ жарилъ барана, собрались, окружили его въ пещерѣ и захватили вмѣстѣ съ женой спящихъ. Ихъ тутъ-же обоихъ связали и повели, предоставивъ матери нести своего ребенка въ колыбелькѣ; а проведя ихъ понадъ Лимомъ и дойдя подъ село Трешнево, всѣхъ троихъ каменовали и набросали сверху *гомилу* (курганъ), которая и теперь тамъ стоитъ. А скала, гдѣ Дьюро пекъ барана, по нему называется *Куштримов — крш*. Было это тоже «прије Карађорђеве параде».

Въ сороковыхъ годахъ прошлаго столѣтія Васоевичи обращаются къ Черногоріи и ихъ самостоятельная дѣятельность выражается въ мелкомъ четованьи для отомщенія за кого-либо изъ своихъ ради добычи или просто изъ удальства, при чемъ отправляются иногда всего три-четыре человѣка. Часто высылались четы противъ такихъ-же четъ со стороны албанцевъ и колашин-

цевъ, и дѣло кончалось какою-нибудь перестрѣлкой издали; но бывали случаи, что кто-либо и погибалъ съ той или другой стороны. Обо всемъ этомъ послѣ остаются разсказы, есть и пѣсни. Но какъ мелки и обычны самые факты, такъ незанимательны, сухи и лишены поэзіи относящіяся къ нимъ пѣсни. И то еще нужно сказать, что въ нихъ слишкомъ замѣтна партійность. Мы могли-би собрать много такихъ пѣсенъ; но отказываемся отъ нихъ, потому что нѣкоторыя изъ нихъ не пѣлись и не поются народомъ, а впервые появляются въ свѣтъ изподъ пера ихъ авторовъ. Не разъ намъ случалась, получивши такую, записанную уже пѣсню, прочитать другимъ, и получить отъ слушателей отвѣтъ, что такой пѣсни прежде не было, или, что въ ней дѣло представлено совсѣмъ иначе, чѣмъ оно происходило въ дѣйствительности. Есть между этими записывателями очень добросовѣстные. Одинъ напр., доставивши мнѣ нѣсколько пѣсенъ, сдѣлалъ такую приписку: «Перепиши себѣ только первую пѣсню; а другія три не переписывай, потому что я самъ составилъ ихъ «по разспросамъ у другихъ». Одинъ, хорошій пѣвецъ «уз гусле», также составилъ нѣсколько пѣсенъ, въ томъ числѣ и пѣлъ ихъ про себя, а послѣ и другіе стали пѣть, зная, что онѣ сочинены имъ, но вполнѣ правдивы и не лишены нѣкоторой поэзіи. Есть, однако, прямо обманщики.

Въ выходившемъ на Цетиньѣ журнальчикѣ подъ названіемъ «Луча», въ книгѣ за ноябрь и декабрь 1899 г. въ отдѣлѣ «Народне умотворине», а въ подотдѣлѣ «Српске народне јуначке пјесме» находится пѣсня «Вук Брајотић и ага од Медуна» въ 438 стиховъ, и подъ нею подпись: «Прибиљежио Мираш Ђукић, Васојевић».

Это та самая пѣсня, которую мы записали въ Кучахъ подъ заглавіемъ «Ага од Медуна и Јован Вишнић», заключающая въ себѣ 132 стиха, а у Вука напечатана подъ именемъ «Ага од Медуна и Јован Бабовић» въ 65 только стиховъ.

Въ чемъ заключается равница этихъ двухъ текстовъ и откуда она могла произойти, мы уже указали; разница во всякомъ

случаѣ незначительная, и потому не можетъ быть ни малѣйшаго сомнѣнія, что это одна и та-же чисто народная пѣсня. Но въ пѣснѣ, записанной М. Дьюкичемъ, она совершенно затирается въ сочиненныхъ имъ детальныхъ сценахъ, служа только темой для цѣлаго новаго произведенія, только не народнаго.

Народная пѣсня, какъ-бы ни украшала фантазіей своихъ героевъ, въ основѣ всегда держится дѣйствительнаго факта и дѣйствительныхъ именъ, не гонясь за ихъ знаменитостью; напротивъ, она создаетъ славу именамъ новымъ. Не такъ понялъ свою задачу М. Дьюкичъ: зная Бабичей и Вишничей въ настоящее время, какъ не играющихъ никакой видной роли, онъ не понимаетъ, что въ исторіи возможны всякія превратности; одни возвышаются, другіе падаютъ, и незнатные въ настоящее время упомянутые два рода могли играть важную роль въ старое время. Г. Дьюкичу нужно непремѣнно славное имя, поэтому онъ и взялъ Вука Брайотича, не соображая, что поединокъ этотъ могъ быть даже раньше его появленія на свѣтъ. Какъ ни трудно возстановлять хронологію въ народныхъ пѣсняхъ по имѣющимся даннымъ, по двумъ имѣющимся народнымъ-же пѣснямъ онъ жилъ позже, именно въ первой половинѣ XVII ст.; а поединокъ могъ происходить гораздо раньше. Не будемъ однако настаивать на этомъ и допустимъ, что по времени В. Брайотичъ тогда могъ быть на поединкѣ; но почему-же пѣвцы имѣющихся у насъ двухъ экземпляровъ такое славное имя, извѣстное, конечно, и имъ, замѣнили другимъ, мѣло извѣстнымъ? И какъ могли они пропустить столько подробностей, которыя даетъ намъ г. Дьюкичъ, и сократить пѣсню противъ одного экземпляра больше, чѣмъ втрое, а противъ другого въ шесть разъ? И отъ кого онъ слышалъ и записалъ эту пѣсню?

Съ полною увѣренностью говоримъ, что пѣсню эту сочинилъ самъ г. М. Дьюкичъ и сочинилъ плохо, набравши деталей и цѣлыхъ сценъ изъ другихъ пѣсенъ и прикрасивши своею не высокаго полета фантазіей. Первая часть, доводящая дѣло до начала поединка, въ народной пѣснѣ составляетъ всего 25 стиховъ;

а у Дьюкича она растянута на 194 ст. При томъ въ народной пѣснѣ первымъ является Вишничъ и въ ожиданіи соперника по юнацкому обычаю сидитъ въ шатрѣ и пьетъ ракію и вино; а когда появился ага, то и ему предлагаетъ выпить, если не ракіи, то вина; у Дьюкича-же это самое продѣлываетъ ага. Дикую, невозможную сцену создаетъ онъ, когда ага бьетъ бичемъ свою жену за то, что она ставитъ В. Брайотича доблестнѣе своего мужа и, преувеличивая эти доблести, говоритъ:

«Ја сам чула ђе говоре људи:
Кад му (Вуку Б.) било петнаест година,
Добио је петнаест мегдана» (ст. 101—103).

Такія преувеличенья сербская поэзія допускаетъ только относительно личностей полумиѳическихъ, какъ Марко Кралевичъ, Реля Крылатый и др.; а героевъ, взятыхъ изъ дѣйствительности, она старается изобразить, сколько возможно, реальнѣе и правдоподобнѣе.

Конецъ сочиненъ самый нелѣпый. Побѣдивши и убивши агу, В. Брайотичъ овладѣваетъ всѣми его доспѣхами и его кадуной (женой), влюбляется въ неё, проводитъ съ нею ночь и хочетъ на ней жениться, а свою жену, красавицу Андьелію прогнать. Но удерживаетъ его отъ этого поступка мать, и тогда онъ выдаетъ сё замужъ за своего побратима Ибрагима Мекича изъ Колашина.

Но въ то время никакихъ Мекичей и вообще турокъ въ Колашинѣ не существовало, онъ былъ тогда чисто сербскій и сдѣлался турецкимъ гораздо позже.

Надергавши отовсюду деталей, г. Дьюкичъ также старается воспользоваться богатствомъ народнаго языка, но и тутъ выдаетъ свое непониманіе и неумѣлость. Когда Вишничъ, поразивши агу въ другой разъ, готовъ былъ опять его простить, стала его уговаривать жена:

«Ја те кумим и Богом заклињем,
Не мој туре живо оставити;

Ногом ће се ејећи научити
И тебе ће јадом дојадити».

Дьюкичъ передѣлываетъ это такъ:

«Не пуштај га, Вуче господаре,
Јер ако је руке изгубио,
Би некако ноге научио,
Би те опет нашла бољоглава» (ст. 344—347).

Нелишнимъ считаемъ сообщить, что намъ извѣстно о личности фальсификатора. Это молодой человѣкъ, отецъ котораго знаетъ много пѣсенъ и поетъ ихъ «уз гусле»; нѣкоторыя пѣсни мы отъ него и записали. Сынъ его еще мальчикомъ оказывался весьма способнымъ, а потомъ почувствовалъ призваніе къ поэзіи и началъ писать стихи, которые иногда и печатались въ черногорскихъ журналахъ. Но онъ задумалъ изобразить въ стихахъ, въ формѣ народной пѣсни цѣлую исторію Васоевичей и явился съ этимъ произведеніемъ къ покойному Ј. Павловичу, издававшему въ то время журналъ «Црногорка». Павловичъ конечно, отказался печатать. Иначе отнеслась къ нему редакція «Лучи»; не знаемъ только, помѣстивъ произведеніе Дьюкича подъ рубрикой народныхъ пѣсенъ, поступила она такъ сознательно или введенная въ заблужденіе; во всякомъ случаѣ это обнаруживаетъ, что она отнеслась безъ достаточной критики къ представляемымъ ей произведеніямъ.

Остановившись такъ долго на разоблаченіи поддѣлки, мы имѣли въ виду въ то-же время характерный и любопытный фактъ, указывающей, какъ иногда создается пѣсня.

Принимая пѣсню записанную уже, всегда рискуешь получить не народное произведеніе, и еще больше рискъ, если записыватель и пѣвецъ одно и то-же лицо. Если записывается другимъ и со словъ другого, то значитъ, что пѣсня поется народомъ, и возможно только нѣкоторое искаженіе; а если одно лицо записыватель и пѣвецъ, то у него достаточно времени, чтобы сочинить

совершенно новую пѣсню, которой народъ и не знаетъ. Мнѣ случалось записывать пѣсню отъ нѣсколькихъ или, хотя-бы отъ одного, но въ присутствіи другихъ, и тогда являлось нѣчто въ родѣ редакціи: одни поправляли, напоминая пѣвцу пропуски и недомолвки или исправляя невѣрности, а другіе старались исправить форму, стихъ, обороты и т. п.

Самое лучшее, конечно, записывать прямо отъ одного пѣвца и послѣ можно провѣрять, прочитывая другимъ. Говоря передъ вами, пѣвецъ не имѣетъ времени сочинять, что такъ возможно, если онъ записываетъ её самъ. Сербъ, надобно замѣтить, такъ твердо знаетъ пѣсню, что всегда можетъ повторить её, не прибѣгая къ пѣнію и помощи гуслей, чѣмъ мы и пользовались.

Отъ пѣсенъ о событіяхъ, болѣе близкихъ къ современности, мы отказываемся, потому что для пѣсни необходимо, чтобы она продержалась болѣе продолжительное время въ устахъ народа; тогда только она можетъ считаться народною и тогда-же исчезаетъ и имя сочинителя.

Да и самая жизнь Васоевичей съ половины прошлаго столѣтія вступаетъ въ болѣе спокойную фазу, въ которой мало что можетъ сильно затронуть народную фантазію; стѣсняетъ также простого народнаго пѣвца и существованіе рядомъ съ нимъ пѣвцовъ грамотниковъ и книжной поэзіи.

Крупное, потрясающее душу событіе въ жизни Васоевичей позднѣйшаго времени составляетъ погромъ, произведенный турками въ 1854 г., чтобы наказать ихъ за преданность Черногоріи; но и оно осталось безъ пѣсни, потому, можетъ быть, что народъ вообще не любитъ воспѣвать свои пораженія.

Помѣщаемъ одну пѣсню того времени (приблизительно конца пятидесятыхъ годовъ прошедшаго столѣтія) «Похара Бијора» (№ 16). Она интересна тѣмъ, что васоевичи, зимовавшіе со стадами въ Босніи, возвращаясь оттуда, нашли путь закрытый бихорцами, и обращаются съ жалобой къ гусинскому *забиту* (главарю), который въ свою очередь обращается въ Скадръ, откуда и приходитъ турецкое войско, состоящее главнымъ образомъ изъ

арнаутъ, и помогаетъ васоевичамъ, чего, въ другихъ случахъ, сколько намъ извѣстно, не бывало. Впрочемъ это были васоевичи, неприсоединенные къ Черногоріи, а оставшіеся въ турецкомъ подданствѣ. Посланный противъ Бихора Асанъ-хотъ тотъ самый, который послѣ напалъ на черногорскую Краину, но съ цѣлымъ своимъ войскомъ (до 600 чел.) былъ захваченъ черногорцами въ плѣнъ и отведенъ на Цетинье.

Совершенно новую пѣсню приводимъ о двухъ битвахъ, бывшихъ въ Полимьѣ въ ноябрѣ и декабрѣ 1879 г., во время нашего тамъ пребыванія. Она сочинена туркомъ и о первой битвѣ записана нами отъ самого пѣвца, а о второй записали мнѣ другіе.

Васоевичи-же дали мнѣ три пѣсни, по содержанію выходящія изъ ихъ цикла и не ими сочиненныя, но ими донынѣ распѣваемыя и отчасти передѣланныя, что и даетъ намъ основаніе помѣстить ихъ вмѣстѣ съ другими васоевицкими пѣснями.

Одна изъ нихъ о Котарскихъ сердаряхъ, не знаю, была-ли гдѣ-нибудь напечатана; поэтому мы не могли сравнить её съ оригиналомъ, занесеннымъ въ Васоевичи, безъ сомнѣнія, изъ края, къ которому она относится по содержанію. А двѣ, относящіяся къ возстанію Карагеоргія, хотя и напечатаны были въ сборникахъ Вука Караджича, Косты Ненадовича и др.; но въ нашихъ экземплярахъ представляютъ не только важные варіанты, но и совершенно иную редакцію и, сказали-бы, лучшую, чѣмъ въ извѣстныхъ печатныхъ изданіяхъ.

Да му даднеш хиљаду дуката».
Тако њему беже проговара:
«Истина је, што си разумијо;
То ћу дати, више ћу придати.»
Тај мах Рајко на ноге скочијо:
«Ја ћу поћи Арапу на мејдан.»
На то њему беже одговара:
«Кад си такав јунак настануо,
Ето тебе мача зеленога,
Да Арапу на мејдану пођеш!»
Јунак мача радо дофатијо,
Те је бегу тако бесједијо:
«Ја од мога бољега не тражим.»
Па од земље на ноге скочијо,
Па га ето у поље ћемовско.
Кад изиде у поље широко,
Угледа га црни Арапине,
Да му иде Србин на мејдану;
Одиста се Арап препануо,
Те у земљу брата закопао
И њему је тако бесједијо:
«Ево иде мене мејданција!
Но ако ми до невоље буде,
Једа би се за ме осветијо».
У то стаса Рајевићу Рајко;
Па Арапа зове на мејдану.
Онда Арап на ноге устаде
И закрочи суру бедевију.
Сретоше се два добра јунака;
Варају се и ударају се,
Прогоне се по мејдану борци.
Једном ману Рајевић Ракета,
Те Арапу ограбијо главу;
Па му узе сабљу оковану

Па зачуо један добар јунак
Од племена од Васојевића,
По имену Рајевић Ракета.
Кад зачуо, на ноге устао;
Млађијема заповијест даде,
Да му млађи коња сигурају.
Он припаса мача зеленога,
Па се сигра низ бојанли кулу.
Њему млађи коња приведоше,
Приведоше до биљеш-камена;
Прекрсти се, па га закрочијо;
Па га ето низ Дрекаловиће.
Доклен дође варош Подгорици;
Тунак бјеше на конак пануо
И ту јунак конак коначијо.
Кад то чуо бег Османагићу,
Да је доша' њему заточниче,
Од земље је на ноге скочијо;
Па га ето у српску механу,
Ђе је Рајко на конак пануо,
Па му беже селам натуријо!
Њему Рајко селам прифатијо.
За јуначко питају се здравље;
Ту казаше, да су здраво били.
Рајко њему тако бесједијо:
«Ја сам чуо, бег Османагићу,
Да је доша' црни Арапине,
Те он тражи себе мејданџију
У бијелу варош Подгорицу;
Ал' му нико не смије изисти.
Па у варош туријо телара;
Он је вика' три дана бијела;
Те си добру ријеч обећао:
«Кто погуби црна Арапина.

Да му даднеш хиљаду дуката».
Тако њему беже проговара:
«Истина је, што си разумијо;
То ћу дати, више ћу придати.»
Тај мах Рајко на ноге скочијо:
«Ја ћу поћи Арапу на мејдан.»
На то њему беже одговара:
«Кад си такав јунак настануо,
Ето тебе мача зеленога,
Да Арапу на мејдану пођеш!»
Јунак мача радо дофатијо,
Те је бегу тако бесједијо:
«Ја од мога бољега не тражим.»
Па од земље на ноге скочијо,
Па га ето у поље Ћемовско.
Кад изиде у поље широко,
Угледа га црни Арапине,
Да му иде Србин на мејдану;
Одиста се Арап препануо,
Те у земљу брата закопао
И њему је тако бесједијо:
«Ево иде мене мејданџија!
Но ако ми до невоље буде,
Једа би се за ме осветијо».
У то стаса Рајевићу Рајко;
Па Арапа зове на мејдану.
Онда Арап на ноге устаде
И закрочи суру бедевију.
Сретоше се два добра јунака;
Варају се и ударају се,
Прогоне се по мејдану борци.
Једном ману Рајевић Ракета,
Те Арапу уграбијо главу;
Па му узе сабљу оковану

И узе му суру бедевију.
Кад то виђе из јаме Арапче,
Он запали малу кумбурлију,
Те погоди Рајевић Ракету:
На добро га мјесто погодијо,
На сред паса, не учини гласа.
Шће му Арап главу окинути,
Но га не да бег Османагићу;
Но Арапу посијече главу
И узе му коња и оруже
И укопа доброга јунака.
Укопао и за душу дао,
Као што му иде по закону.
Па дофати коња и оруже
И хиљаду жутије дуката
И посла их у Васојевиће
На рукама попа Ракетића;
Те му пише, све како је било.
Кад су попу паре долазиле,
Он добави од мора мајсторе,
Те бијелу начинијо цркву,
Задужбину Рајевић Ракете.

2.

Ага од Медуна и Јован Вишњић.

со словъ Луки Поповича въ Нижнемъ-Медунѣ).

Књигу пише ага од Медуна,
А шиље је у Васојевиће,
А на име Вишњића Јована.
Овако му ага говорише:
«Чу-ли мене, Вишњићу Јоване!
Ја те сјутра на мејдан позивам

На зелену на Потрк-ливаду;
Ту јуначки да дјелимо мејдан.
И доведи вјереницу љубу,
Е ћу и ја узет моју каду.
Ко добије на мејдан јуначки,
Он нек води обје двије љубе.»
Кад Јовану ситна књига дође,
На књигу му одговора даје,
И овако Јован говорио:
«Ходи, ага, кад је теби драго;
Ја ћу довест' моју вјерну љубу;
А ти довеђ' булу-кадуницу
И јуначки да се угледамо.»
У толико ага окреуоо
И на Стравче бјеше доходио,
И ту нађе Вишњића Јована.
Ту му ага «помоћ» називаше,
Те на мејдан њега позиваше:
«Ајд', Јоване, да га дијелимо».
Ђе састаше два добра јунака,
На бритке се сабље ударише.
Махну једном ага од Медуна,
Те Јовану рану ударио.
Наљути се Вишњићу Јоване,
Па се аги ближе примакнуо,
Те му десну руку окинуо
И на главу бјеше каисао,
Да од аге посијече главу;
Ал' га ага богом куијаше:
«Не за бога, Вишњићу Јоване!
Не мој мене данас оштетити;
Но ћу тебе братску вијетати,
Да ја једном пођем до на море,
Да се видам, д'ако се извидам».

У то Јован њега опростио
И овако аги говорио:
«Не мој, ага, братску заборавит;
Но кад би си и ти извидао,
Да ми нашу братску извршимо».
У то агу на свог коња прими,
А була му свога коња води;
Те на Медун опет долазаху.
А кад ага не Медуну дође,
Ту је ага књигу написао,
Те ју шаље мору дебеломе;
Те он тражи приморски ећиме;
И за себе свој, како је, каже,
Ту он има добра пријатеља,
Те је аги књигу управио:
«Ајде-иди, е ћеш се извидат».
Ага пође те се извидао.
У то врјеме мало потрајало,
Нешто мало, двје године дана;
Доклен ага руку извидао,
Лијевом се сјећи научно.
А пошто се добро извидао,
Опет ага на Медуну дође
И ту своју каду-булу нађе;
Па отален ситну књигу пише
Опет исто Вишњићу Јовану:
«Ајд' Јоване, братску да вршимо
Али опет да мејдан дјелимо,
Али опет љубе да водимо,
Ко добије, да поведе двије?
Ал' ако се бисмо братимили,
Да ни љубе дарове опреме».
У то ага са Медуна пође
На зелену Потрчку ливаду.

Кад је ага туна долазио;
Ал' је Јован први уграбио,
На ливаду шатор поперио,
Па за шатор ђога привезао.
А он пије црвенога вина,
А код њега вјереница љуба.
У то ага њима «помоћ» зваше,
И Јован му «помоћ» прифатио
И код себе мјесто учинио,
И овако аги говорио:
«Ајде, ага, да пијемо вино,
А н' оће се, за тебе ракије;
Е ви ваша вјера не допушта,
Да пијете црвенога вина».
Ал' му ага на то и не гледа;
Но овако говори Јовану:
«Ајд', Јоване, да га дијелимо;
Е сад братску свршават нећемо,
Докле једном мејдан савршимо.»
Ту се Јован на свог коња прими;
А ага се не скида, ни јије,
И ни мало себе (не) одморјева.
Тадар Јован коња окрочио
И своју је сабљу извадио,
Те се с агом сусретоше,
На бритке се сабље ударише. *)
Кад замахну Вишњиће Јоване,

---

*) Вар. На бритке се ђорде ударише,
Једном махну хага од Медуна
И дофати Бабовић Јована,
Дофати га по свилену пасу,
Лијева је замашита рука:
Посјече му двије пушке мале;
А Јован се добро насрдио.

Те агину окинуо руку.
Паде ага са својега коња
На лијепу зелену ливаду.
Тад прискочи Вишњиче Јоване,
Да од аге посијече главу,
Ал' га ага Богом куниjаше:
«Не, за бога, Вишњиће Јоване,
Не мој мене окинути главу!
Нема мајка до мене једнога,
Да ме гледа на огњиште мајка,
Да ме сједи она саморана».
Али Јован за Бога хајаше
И оћаше агу оставити;
Но искочи јованова љуба,
Те Јовану поче говорити:
«Ја те кумим и Богом заклињем,
Не мој туре живо оставити;
Ногом ће се сјећи научити
И тебе ће јадом дојадити».
Тада Јован туре ударио,
Те му турску осијече главу;
Па му узе коња и оруже
И његову булу-кадуницу.
Отле Јован прими своју љубу,
Прими љубу на агина вранца,
А була њој коња водијаше.
Здраво иде у Васојевиће,
Е задоби агу од Медуна
И вјерну му он поведе булу,
Да му служи вјерну љубу;
Здраво иде, весела му мајка!

3.

Ударац на Васојевића 1625 г.

Луки Паунова Вешовича изъ Лѣвой-Рѣки).

Подиже се Станојевић Пејо
Од каменог села Балевића;
Увезесе Блатом зеленијем,
Доклен дође Скадру бијеломе;
Па отолен у воду Бојану;
Па залеже морем Јадранскијем;
Извезесе стојну Цариграду,
Код свог зета цара Сулеймана,
Па ту њему на диван изиде,
Па га љуби у скут и у руку
И пред њиме свилену сеџаду;
Измиче се дворећ старијега.
Но му царе тако говораше:
«А бога ти, Станојевић Пејо,
Које су те виле донијеле?
Али доша' шћери у походе,
«Али какав зулум нађерао?»
Пејо му се смјерно поклонио,
Па се ојде цару јадовати:
«Султан царе, огријало сунце!
Ја сам дошо' к теби од невоље,
Од зулума од Васојевића,
Што се мени они учинише:
Царске џаде нама прекидоше;
Сваку срећу нама одузеше,
Одузеше воду на Ножицу;
Узеше ни зелене планине;
Кад ни дође вакат од планине,

На планину ми не издигнемо».
Кад то царе Пеја разумијо,
Он му нешће ништа говорити;
Но му ситни ферман накитијо
На силнога пашу Бушатлију,
Да му дадне силну Арбанију
До Призрена, града бијелога.
Када царски ферман прифатијо,
Он се цару смјерно поклонијо;
Па га ето Скадру бијеломе,
Код силнога паше Бушатлије;
Па му царски ферман попружијо.
Виђе пашо, што му ферман пише,
Па он други ферман накитијо;
Па га посла Пећи — Дукађину,
Мустај-паши Махмутбеговићу:
«Како примиш ситнога фермана,
Покупи ми љуту Малесију
До Призрена, душанова града;
Води војско ка Гусињу-граду;
Е оћемо на Васојевиће.
Ја ћу купит љуту Арбанију,
А пред њима Арапина црна».
Кад је паша књигу прифатијо
И видијо, што му књига пише;
Па он купи љуту Малесију
Од Гусиња до Призрена-града.
Па га ето с војском у Гусиње.
Ту се двије војске составише
У Гусињу, граду бијеломе;
Па се паша одатлен окрену,
Собом узе Бег-Шабанагића,
Па ји ето уз Врмошу равну.
Излегоше врху Широкару,

Навалише на Верушу равну,
На Верушу табор учинише.
Из табора ситну књигу пише;
Па је шиље на Лопате равне,
На рукама попу Ракетићу:
«Како књигу на рукама примиш,
Покупи ми од земље главаре
И доведи мене на предају.
Покупи ми дванас ђевојака
Од добрија кућа и оџака
За мојија дванас пашајлија,
И доведи Брајотића Мару,
Да је љуби црни Арапине;
А мене ћеш младу попадију,
Попадију попа Ракетића,
Да је паша по' чадору љубим.»
Кад је попу књига долазила,
Он покупи племенске главаре,
Па пред њима књигу проучијо.
«Сад чујете, што ни паша пише.
Сад ал' ћемо на предају поћи,
Али пашу позват на мејдану?»
Њему на то они одговоре:
«А бога ни, попе Ракетићу!
Сви смо ради часно погинути,
Но турчину раја постанути;
Раја турска никад били нисмо.
Но му пиши лист-књигу бијелу:
Нека иде нама на мејдану,
Па што коме Бог и срећа дадне!»

А поп њему на то одговара:

«Мустај-паши одпоздрав на писмо!
Што ми зовеш од земље главаре,
Да ми к тебе дођу на предају,
Зовемо те, пашо, на мејдану.
Што ми иштеш дванас ђевојака,
Те си мене у хрз ударијо,
Посјећу ти дванас пашајлија.
Што ми пишеш Брајотића Мару,
Мара има добра господара:
Арапа ће позват на мејдана.
Што ми пишеш попадију младу,
За њу ћу ти изгубити главу».
Па је пошље паши у табору.
Кад је виђе силан Мустај-паша,
Одиста му мила не бијаше;
Па срдито на ноге устаде;
Па на троје раздијели војску.
Прву посла преко Планинице,
А пред њиме Арапине црни,
Да удари на Ножицу равну,
Па да иде на Лопате равне:
«Ту ћемо се с војском саставити».
Други дијо војске одвоијо,
Те он пође Слацком широкијем,
А пред њоме Бег-Шабанагића.
Па је њему тако бесједијо:
«Жари, пали, а сијеци главе;
Ајде с војском Ракетића цркве.»
Трећу војску себи оставијо,
Поведе ју на Лопате равне,
И Лопате огњем изгореше.
Код бијеле цркве Ракетића
Ту је паша табор учинијо;

Ту се турска војска састадоше.
Но да видиш попа Ракетића!
Он на троје раздијели војску:
Један дијо Вуичића Вуку;
Други дијо Брајотића Вуку;
Трећи дијо себи оставијо.
Па милога Бога поменуше,
А у турке сложно ударише,
Са три краја снажно навалише.
Алабанда, затури се кавга,
Убише се огњем из пушака;
Онда турци плећи окренуше.
Уз Лопате турке поћераше;
ћерајући низ Верушу турке,
Разагоне турке на буљуке;
Ту на двоје турке раздвојише.
Једно ћера Брајотићу Вуче,
ћера Вуче уз Турјак-планину,
Па сустиже црна Арапина,
Па Арапу тако бесједијо:
«О чу-ли ме, црни Арапине!
Ти обрни суру бедевију,
Па повади сабљу оковану.»
Сретоше се два добра јунака;
Коњи им се прсима удрише,
А јунаци на сабље острице;
Варају се и ударају се.
Сабљом ману Брајотићу Вуче,
Те Арапу посијече главу,
А узме му коња и оруже,
И отлен су боја раздвојила.
Но да видиш Вуичића Вука!
Е он ћера Махмутбеговића
А уз Кому високу планину.

Дођера га у клисуре љуте
И ту пашу на мејдан позивље:
«Обрни се, Мамутбеговићу,
Да на сабље живот дијелимо!»
Обрну се Мамутбеговићу,
На остру га сабљу дочекао.
Но му не да Вуичићу Вуче;
Но му русу посијече главу,
Па је њему тако бесједијо:
«Сад ти љуби младу попадију!»
Посјече му дванајс пашајлија,
И на томе боја раздвојише.
И ту турске главе избројше,
У том боју што ји посјекоше:
Шест стотина и педесет више.
Па ту своју браћу избројше,
У том боју што им погибоше:
Седамдесет и четири више,
А толико има рањеника.

4.

Вук Брајотић, његова жена, лијепа брђанка, и паша од Требиња (пјевао је Милан из Доње-Аржанице на Лиму, а пореклом из Забрђа у Васојевићима).

Подиже се паша од Требиња,
Ојде паша Колашину граду
Ш његовијех тридест пашајлија,
А да купи цареву мирију.
Те ту сједи три-четире дана,
О ледноме дану — митровоме.
Одатлен се паша подигао,
Ојде паша у Куче камене,

Ђе-но турска нога не прескаче.
Те ту сједи по године дана.
Сви главари кучки доходише
И пешкеше паши доносише.
Купи паша порез и харача
На дијете од девет година,
Купи харач од седам година.
Сви главари кучки дохођау
На дивану паши од Требиња,
Не доходи једно влашче младо,
Младо влашче, Дрекаловић Лале.
Вели турчин, паша од Требиња:
«А за бога, сви кучки главари!
Што је, Лале мени не долази?
Али ми је Лале одметнуо?»
Веле њему сви кучки главари:
«Није ти се Лале одметнуо,
Но све овце у планину чува;
Брата нема, братучеда нема,
Нема код ког' оставити браве».
У то мало не тија вријеме,
Те се гора преобуче листом,
Земља црна травом и цвијећем;
Стаса јагње бјело за пециво,
Бјела груда стаса за једило;
Сјави Лале овце од планине,
До Медуна дојави до града.
Ту је шњима ноћцу коначио;
Ту помузи три стотине брава,
Те ту груду вељу усирио,
Која макла до дванаест ока;
Те у јутру код паше отидне.
Доведе му краву јаловицу
И штиркињу (овцу) од девет година;

Два товара бијеле пшенице,
Један товар масла и скорупа,
Груду сира о' дванаест ока.
Доцкан дође Дрекаловић Лале,
Доцкан дође, ама добро дође;
Пред пашом је диван учинио,
Пашину је руку пољубио.
Те му паша 'вако бесједио;
«Што си ти ми, Лале, задоцнио,
Јеси-ли ти мене одметнуо?»
На то Лале паши одговара:
«Ни сем се ја тебе одметнуо;
Но све овце у планини чувах.
Брата немам, братучеда немам;
На кога ћу овце оставити?
А сада сам доша' на дивану;
Чини, пашо, што је теби драго!»
Па му већи пешкеш подтурио.
Тај ман му је паша говорио:
«Аферим ти, пиле соколово!»
Па га сједе уз десно кољено;
Па му каве даје и дувана;
Па у томе иглан затурише;
Па га пита паша од Требиња:
«За бога, ти, Дрекаловић Лале,
Како би се паша оженио,
Са некаквом лијепом ђевојком
Или љепом удовицом младом,
Ил' невјестом, скоро доведеном,
Што би била паши пашиница?»
На то Лале њему одговори:
«Чу-ли мене, пашо од Требиња!
Не знам цуре, нити знам невјесте,
Нити какве љепе удовице;

До ћу теби, пашо, сјетовати.
Има тамо у Васојевиће
Бјела кула Брајотића Вука,
До два брата, до два Брајотића,
— Једно Вуче, а друго Јоване —
Има Вуче кићену брђанку.
Бјеше паши пашиница била;
Но у тврде руке запанула,
Не даду њу до два Брајотића,
Доклен оба погинути не те.»
Тај ман паша њему бесједио:
«Ајде, Лале, пиле соколово,
Те ти узми тридест пашајлија,
Те отиди у Васојевиће,
Те до куле Вука и Јована,
Гђе ћеш оба жива уфатити;
Ту пороби лијепу брђанку
И доведи мени на дивану.»
Лале тајман бјеше говорио:
«Аман, пашо, драги господаре!
Немам коме овце оставити,
Но ми леже овце у торове.»
Пашо њему аман прифатио;
Шаље тамо своје пашајлије.
Отидоше тридест пашајлије,
Отидоше уз Куче камене,
Те дођоше у Васојевиће
На Лопате код вукове куле.
Ту не бјеше Вука ни Јована;
Вук отиша' у чету јуначку,
До бијела града Колашина;
Јован чува овце у Верушу;
Без сама је баба Брајотића
И код ње је вукова брђанка.

Кад дођоше тридест пашајлија
На вукову од камена кулу,
Они вичу из грла бијела:
«Јесу л' дома Вуче и Јоване?»
Но да видиш вукове брћанке!
Проз прозора главу протурила,
Бјелим грлом њима бесједила:
«Овђе нема Вука ни Јована;
Вук отиша' у чету јуначку,
Колашину, граду бијеломе,
Јован чува овце у Верушу.»
То је њима још милије било.
«Донеси нам једну купу вина,
Да напојиш тридест пашајлија.»
Она млада на ноге скочила,
Она сигра низ бијелу кулу,
Те се спусти у подруме пивне;
Уточила једну купу вина,
Те изнесе међу пашајлија.
Кад попише једну купу вина,
Они купу натраг повернуше,
А брћанку љепу ограбише,
За бијеле руке уфатише,
Поведоше низ Лијеву — рјеку.
Ојде јадна, грдна кукајући,
Све имени ђевера својега,
Па у томе 'вако проговара:
«Гђе си, ђевер, нигђе те не било!
Е мене су поробили турци;
Сама оста Брајотића баба,
Сама оста на бијелу кулу.»
Ту се баба јаду досјетила:
Подбила је пушку Брајотића,
Абердана, Брајотића пушку;

На прозор је пушку протурила,
Па јој живу ватру поклонила.
Саломе се високе планине,
А одјекну брда и долине.
Зачу Јован горе кад ованца,
Гђе чувао овце у планину,
И код њега тридесет чобана.
Он дозива тридесет чобана:
«Браћо моја, сиви соколови!
Пуче пушка на бијелу кулу,
На бијелу Брајотића кулу;
Ја млим, да је Вуче погинуо;
Отишао у чету јуначку.
Ну ви ваше смијешајте овце
И два друга код њих оставите;
А ми ајдмо на Лопате равне,
На бијелу Брајотића кулу,
Да видимо, је ли Вуче погинуо.»
Погнало је тридесет чобана.
Као тридест сивих соколова;
Сви подбише свијетло оружје,
Те дођоше на бијелу кулу.
Кад на кулу — похарана кула,
Поробљена вукова брћанка,
Тајман Јован стару мајку пита:
«Како ми је моја снахо мила?»
Јовану је мајка бесједила:
«Е јесу њу турци поробили;
Одведоше на Медуна-града,
Да ожену пашу од Требиња.
Трчи, сине, ако бога знадеш!
Боље ти је рано погинути,
Но у томе вијек вјековати.»
Јован пође низ Васојевиће

И за њиме тридесет чобана.
Кад су били преко Вјетерника,
Турци јесу на Биочу равном;
Јован дође на Биоче равно,
Турци бјеху на граду Медуну.
Тај ман Јован био говорио:
«Ајдте, браћо, тридесет чобана,
Ударите на тридест чадора,
На пашине тридест пашајлија,
А ја ћу пашину чадору,
Не мој нико пушку истурити,
Док не чује џефердана мога.»

Запуцаше пушке од Медуна,
Оженише пашу од Требиња.
Сједи паша и весеље гради,
Вином служи вукова брђанка;
Вино пију турци — краишници;
Она рони сузе низ образе.
Паша њојзи ријеч проговара:
«Шта то ти је, вукова брђанко?
Али немаш за сватове дара?
Али сем ти паша необичан?»
Она тајман њему бесједила:
«Нијесам ја томе се надала,
Нијесам ти даре приправљала;
До надам се у Бога милога,
Ја у Бога и ђевера мога,
Доћиће ми Брајотић Јоване,
Е ће мене брзо походити,
Љепе ће ти дарове донети;
Из пушака врелијех крушака,

Јатаганом скроиће хаљине;
То те бити сватовим' дарове».
Ал' не мари паша од Требиња,
Гледа паша у лепу брћанку,
Као соко плау голубицу;
Те шњом ради, што је њему драго.
Растурио тридест пашајлија
На њинијех тридесет чадора;
Сам остаде с вуковом брћанком;
Па њој стаде 'вако говорити:
«Распучај ми пуце под гр'оце
И раскопчај ковче јеждерлије,
Ћеш са мном на душеке легат.»
Ће она, чарета њој нема,
Нема спаса, не мож' бити друкче!

У то стаса Брајотић Јоване,
Јован слуша, што паша збораше.
Колико му срце заиграло,
Зазвече му за силав оружје.
Ту он гађа од Требиња пашу;
Али није пашу погодио.
Паша скочи на ноге лагане,
Сам у гаће и бјелу кошуљу;
Па похита на ћогина свога,
Те ћогина коња закрочио.
Ал' у Куче ћогат не помаже,
Но су Куче клете камените.
А за њим се Јован натурио
И за њиме вукова брћанка.
Ту савише пашу од Требиња,
Те га жива одмах уфатише,
Те под чадор бјели доведоше.

Кад то виде тридесет чобана,
Посјекоше тридест пашајлија,
Сваки носи од турчина главу.
У то Јово њима проговара:
«Аферим вам тридесет чобана!»
Те у чадор пашин улегоше.
Јован пашу на муке турио:
Он му десно око извадио
И десну му руку саломио,
Па лијеву ногу у кољено;
И усјече дреновога стапа,
Па му даде у лијеву руку;
Па га прати у земљу Турћију,
Да он проси, да се љебом рани,
Нека знаде, ђе се оженио,
Нек' се фали на турске кафане;
Е те га ће миловати турци,
Узео је вукову брћанку;
Боље те га аге миловати.
Тај ман Јован дома окренуо,
Ојде дома здраво и весело
И дружини раздијели благо,
Нешће себи ни динара пара.
А он узе пашина ђогина
И узео пашино оружје.
А тридесет глава од турака
Донијеше на вукову кулу,
Окитише кулу и авлију
И врнуше вукову брћанку.
У то стаса Брајотићу Вуче;
Он оћаше русвај учинити
Својој љепој кићеној брћанки;
Али не да Брајотић Јоване:
«Не мој, брате Брајотићу Вуче,

Јер зулуму ништа није крива».
Тај ман се је Вуче поврнуо:
«Е јунаци, весела ви мајка!
Вама мајка, што ве одродила,
Мене овђе браћа и дружина!»

5.

Четовање Марковић Милоша.

(Од Ђорђа Ђукића).

Подиже се једна чета мала,
Једна чета, два су четовође,
Одколен се вазда подизала,
Од племена од Васојевића.
Оба ћу ви по имену казат:
Једно ти је Марковић Милошу,
А друго је Лакушић Иване.
Ето чета Комом и планином,
Доклен дође на Љубан планину.
Ту је чета трудна починула
И ладне се воде напојила.
Па бесједи Лакушићу Иво:
«Побратиме, Марковић Милошу!
Да куд ћемо чету окренути?
Ал' ћемо је Плаву, ал' Гусињу,
Али ћемо граду Колашину,
Пријепољу, ал' Бијелу пољу,
Ал' ћемо је питому Бијору,
Али ћемо к Пећи-Дукађину,
Али чету к Пештеру Сјеници?»
Чека Милош, па му одговара:
«Побратиме, Лакушић Иване!
Нећу чету окренути Плаву,

Ни Гусињу, нити Колашину,
Пријепољу, ни Бијелопољу,
Ни питому Пећи Дукађину,
Ни ћу чету к Пештер', ни Сјеници.
Но сам чуо, ће казују људи,
Ето тамо Хасу гиздавоме
Бјелу кулу старца Ђулијана;
Око куле камена авлија,
А на кулу девет Ђулагића;
Тешки зулум сиротињи раде:
Узимају данке и араче;
А све купе ситне четвртине
И порезе од седам година;
Узимају цареву мирију.
Сиротињи зулум одолио;
Већ јој у то живовања нема.
Оћу чету на њи окренути,
Ја би да' Бог и срећа јуначка,
Да погубим девет Ђулагића;
Да почине сиротиња раја
Од зулума девет Ђулагића.»
Онда Иво њему бесједио:
«Побратиме, Марковић Милошу!
Ја ти тамо с четом поћи нећу.
Три пут сам му чету подизао
На његову кулу и авлију;
Каква бјеше кула и авлија!
Баш да пукне муња од облака,
Не би њојзи квара учињела;
А камо ли рука од јунака!
Но ћу моју чету окренути
У пространу Пештер и Сјеницу,
Ту сам прође ћара уводио:
Ту у Пештер бјеше трговина,

Трговина шесдесет волова,
Код њи нема до два чобанина;
Доста ћара за дружину бјеше.»
Онда Милош Иву проговара:
«Нека ћара и нека белаја!
Ајд идимо на нашег душмана,
Да сломимо нашего крвника,
Све што пршти нашу сиротињу,
Која јадна у невољу цмили.»
То зборише, на ноге усташе,
Па наполи друштво дијелише.
Иво иде к пространој Пештери;
Милош ојде Хасу гиздавоме.
У најљепши вакат долазио,
Међу акшам и међу јације,
Он кад дође кули и авлији,
При Милошу добра срећа била:
Дома нема осам Ђулагића;
Но су пошли у село Заостро,
Да покупе данке и араче;
Ал' на кулу Ђулагића бега
Он се нада осам Ђулагића,
Да му дођу на бијелу кулу.
Отворио од авлије врата,
У авлију уводио друштво,
Па овако њима бесједио:
«Чекајте ме, моја браћо драга,
Чекајте ме кули у авлији;
А ја пођох на бијелу кулу,
Да облазим кулу и чардака.»
Па га ето уз скамлије кули,
Ал' од куле отворена врата:
Надају се дојте Ђулагићи.
Он ушета у бијелу кулу;

Ал' у кулу гарац од свијеће,
Он угледа Ђулагића-бега,
Ђе он спава кули у камари;
А код њега двије каде младе,
Под главу му двије златке мале,
Превари се, — шинула га гуја, —
Те дофати пушку саделију.
Ал' га турска була опазила,
Па повика господара свога:
«Господаре, Ђулагићу-бего!
Мене таче рука од хајдука.»
Скочи бего, ка' да се помами,
Па дофати пушку саделију,
Па јој даде ватру огањ живи;
Те погоди Марковић Милоша,
Десну му је ногу саломио.
При Милошу добра срећа била:
Те му пушка фењер утулила.
Нити паде, нити се препаде,
Но се срете бистрим џефердаром;
Па утече низ скамлије кули,
Доклен дође у мермер-авлију.
Ал' ту друга ниједнога нема,
Утекоше лугу и шеварју,
Утекоше, срамота њи била!
Он се штапље бистрим џефердаром;
Па га ето лугу и шеварју;
Па је собом јунак бесједио:
«О, лужино, камо ми дружина?»
Па дофати ханџар из појаса,
Па под собом ендек ископао,
У земљу се јунак закопао.
Кад у јутру дан и зора била;
Рано рани Ђулагићу-бего

У руку му везена шишана;
А кад дође каменој авлији,
Он ту нађе крвцу од јунака;
Па по крвци потражи хајдука.
Доклен дође лугу и шевару,
Ту он виђе Марковић Милоша.
Чим га виђе, тијем га познаде,
По чувењу и по казивању;
Пак овако њему проговара:
«Курво једна, Марковић Милошу!
Што си до сад јунак учинио,
То ће бити твоје грјешне душе;
Што ћеш по сад, Милош, учињети,
То ће бити све о моје душе.»
Па не ће пушком да га бије,
Но га шћаше жива уфатити.
Милош њему на то одговара:
«О, Турчине, кукала ти мајка!
У чем си се, Туре заумило?
Није ласно уфатит, сокола,
Ал' под облак њега стријељати.»
Па од ока пали џефердана,
Те погоди Ђулагића бега
У ковије међу очи двије,
Док му прште чело под капицу.
Пушка танка, ма је гласовита:
То се чуло у село Заостро;
То зачуо старац Ђулијане,
Па повика осам Ђулагића.
Пуче пушка на танку чардаку:
Бегу јесте нешто до невоље;
Ђулагићи на ноге скочише
И готове коње закрочише;
Па их ето Хасу гиздавоме.

Кад дођоше кули и авлији,
Погледаше лугу и шевару,
Угледаше Ђулагића бега,
Ђе је њима погинуо бего;
И виђоше Марковић Милоша,
Па на њега јуриш учињели.
Но да видиш Марковић Милоша!
Редом пуни бистра џефердара,
Те погоди Ђулагић Алију.
Јопет Милош пуни џефердара,
Те погоди Ђулагић-Мурата.
Па четвртом пуни џефердара,
Те погоди Ђулагић-Асана;
Петом пуни Милош џефердара,
Те погоди Ђулагић-Омера;
Шестом Милош пуни џефердара,
Те погоди Ђулагића-Паша;
Седмом пуни Милош џефердара,
Те погоди Ђулагића-Аља;
Осмом Милош пуни џефердара,
Те погоди Ђулагићо-Реџа;
Адеветом пуни џефердара,
Те погоди Ђулагића-Мала.
Кад то виђе старац ђулијане,
Да погибе девет Ђулагића;
Он појаха ата четвртака,
Па повади сабљу димискију
На Милоша јуриш учинио,
Па је њему тако говорио:
«Курво једна, Марковић Милошу!
Ласно ти је тиће перутати;
Но је мука орла дочекати.»
Па на њега јуриш учинио,
С атом њега старац прескочио.

Милош тога с' није препануо;
Но десетом пуни џефердара,
Те погоди старца Ђулијана.
Тај мах Милош из гласа кликује:
«А ђе сте ви, од горе хајдуци?
А ђе сте ви, нигђе вас ни било!
Ви дођите лугу и шевару,
Посјеците девет Ђулагића
И десетог старца Ђулијана,
И прифат'те рањена јунака;
Јесу мене ране одољеле.»
То зачуше његова дружина;
Па њи ето преко поља равна,
Док дођоше лугу и шевару.
Посјекоше девет Ђулагића
И десетог старца Ђулијана;
Па њи ето на бијелу кулу,
Те по кули покупише благо.
А каде их младе потиснуше,
Бјелу кулу огњем изгорјеше,
Приведоше ата Ђулагина;
Па дофате рањена јунака,
Турише га коњу на рамена,
Па њи ето уз Нахију равну.
Док дођоше на Љубан-планину,
Тунак они на конак панули
И рањена одморе јунака,
Превију му ране у мараме.
Док ево ти Лакушић-Ивана
И он шићар добар задобио,
Пештерскијех шесдесет волова,
И он носи двије турске главе.
Кад он нађе рањена Милоша,
Иван њему ране честиташе;

Један другом честита јунаштво;
Па велики шићар дијелише,
Свакојему другу поједнако,
Сваки ојде вилајету своме,
И Милош се рана изљечио.

6.

Погибија Марковић Милоша

(Отъ того-же).

Честе књиге земљу пропадоше,
Од Србије и од Шумадије,
Од Станише обор-капетана
И од Луке старовлашанина;
Иду књиге земљом и свијетом,
Док дођоше у Куче камене
На рукама војводи Радоњи.
Кад Радоња књиге дофатијо
И на књиге печат саломијо,
И кад виђе, што му књига пише,
Војвода је на ноге скочијо
И Куче је на збор окупијо.
Кад војвода Куче окупијо,
Па је њима ријеч говоријо:
«Чуете-ли, мојо браћо драга,
Како ме је књига допанула
Од Србије и од Шумадије,
Од Станише обор-капетана
И од Луке старовлашанина.
Давијају Марковић Милоша,
Да он иде земљи Шумадији,
Тежак зулум у Србији гради.

Јер зулуму ништа није крива».
Тај ман се је Вуче повратио:
«Е јунаци, весела ви мајка!
Вама мајка, што ве одродила,
Мене овђе браћа и дружина!»

5.

Четовање Марковић Милоша.

(Од Ђорђа Ђукића).

Подиже се једна чета мала,
Једна чета, два су четовође,
Одколен се вазда подизала,
Од племена од Васојевића.
Оба ћу ви по имену казат:
Једно ти је Марковић Милошу,
А друго је Лакушић Иване.
Ето чета Комом и планином,
Доклен дође на Љубан планину.
Ту је чета трудна починула
И ладне се воде напојила.
Па бесједи Лакушићу Иво:
«Побратиме, Марковић Милошу!
Да куд ћемо чету окренути?
Ал' ћемо је Плаву, ал' Гусињу,
Али ћемо граду Колашину,
Пријепољу, ал' Бијелу пољу,
Ал' ћемо је питому Бијору,
Али ћемо к Пећи-Дукађину,
Али чету к Пештеру Сјеници?»
Чека Милош, па му одговара:
«Побратиме, Лакушић Иване!
Нећу чету окренути Плаву,

Ни Гусињу, нити Колашину,
Пријепољу, ни Бијелопољу,
Ни питому Пећи Дукађину,
Ни ћу чету к Пештер', ни Сјеници.
Но сам чуо, ђе казују људи,
Ето тамо Хасу гиздавоме
Бјелу кулу старца Ђулијана;
Око куле камена авлија,
А на кулу девет Ђулагића;
Тешки зулум сиротињи раде:
Узимају данке и араче;
А све купе ситне четвртине
И порезе од седам година;
Узимају цареву мирију.
Сиротињи зулум одолио;
Већ јој у то живовања нема.
Ћу чету на њи окренути,
Ја би да' Бог и срећа јуначка,
Да погубим девет Ђулагића;
Да почине сиротиња раја
Од зулума девет Ђулагића.»
Онда Иво њему бесједио:
«Побратиме, Марковић Милошу!
Ја ти тамо с четом поћи нећу.
Три пут сам му чету подизао
На његову кулу и авлију;
Каква бјеше кула и авлија!
Баш да пукне мућа од облака,
Не би њојзи квара учињела;
А камо ли рука од јунака!
Но ћу моју чету окренути
У пространу Пештер и Сјеницу,
Ту сам прође ћара уводио:
Ту у Пештер бјеше трговина,

Да чобани за'дно пасу овце.
Пријед здравља и живота мога,
Да ви ништа учинити не те;
Мирно поћи, а весело доћи».
Бесједи му војвода Радуле:
«О Милошу, од краине крило!
Бог ме, што не Кучи преварити;
Оба ћемо тамо погинути;
Е су Кучи пријеваре старе».
То рекоше, коне појахаше.
И ето ји Комом и ћенаром,
И ето су на кучке Царине,
Ђе су Кучи збора окупили;
Међу њима војвода Радоња.
У то стаса војвода Радуле
Са соколом Марковић Милошем,
Па Кучима «помој» натурише;
Добро «исе» Кучи прифатише,
Па о' земље на ноге скочише,
И с ногу ij «помој» приватише,
И широко мјесто учинише.
Но не ће војвода Радоња;
Но бесједи војвода Радоња:
«Добре дођи, од краине кнеже!»
Но бесједи Марковић Милошу:
«Ја нијесам од краине кнеже,
Но сам јунак Марковић Милошу.»
Опет рече војвода Радоња:
«А бога ти, Марковић Милошу!
На тебе су додијале даве
Од Србије и од Шумадије,
Од Станише обор-капетана
И од Луке старовлашанина,
Тешки зулум у Србији радиш.

Ти препиреш торе и оборе,
Па изводиш коње и волове;
Развађујеш госпоцке дворове;
Дмитровицу цркву порушијо
И њезино благо покупијо.»
На то њему Милош одговара:
«Кољен(?)да си војвода Радона!
Често јесам у Србију бијо
И тамо сам чете преводијо,
О' турака рају сам бранијо;
Клао сам се тамо са турцима;
А Србе сам о' свашта чувао.
Што ми кажу Дмитровицу цркву,
Да сам цркви штету учинијо;
Кад сам кође код ње долазијо,
Ја сам цркви прилог оставијо.»
Војвода му та' ма бесједио:
«А бога ти, Марковић Милошу!
Откуд тебе двије пушке мале
Све од срме и сувога злата?
Откуд ти је бистра ћефердана,
Што таквога ни у Млетке нема?
Откуд ти је дебели дорине,
Што таквога у сва Брда нема?»
На то Милош њему одговара:
«Продао сам овце и овнове,
Те узео двије пушке мале;
Те сам прода' краве и волове,
Те купијо бистра ћефердара
У Латина за оку цекина.
Дората ми кобила родила,
Ранијо га верушкијем сјеном.»
Но војвода куче уредијо,
Па Кучима тако наредијо,

Да чувају војводу Радула,
А изгубе Марковић Милоша.
Па нареди Мрчаричића Пера,
Милошу се с плећа учинијо
И на њега пушку окренуо,
И с љутом га раном саставијо.
У то писну Марковић Милошу:
«Мој сестрићу, Станковић Пауне!
Ајде прићи, да ми ране видаш
И узми ми свијетло оруже,
Да ми Кучи не носе оруже.»
Отуд иде Станковић Пауне;
Он не иде, да му ране вида,
Но он иде, да му токе скида.
Док га Милош близу напуштијо,
Па од ока пали џефердара,
Те погоди Станковић Пауна,
Мртвога га земљи поклонијо;
Па заплева из грла бијела;
«Благо тебе, Станковић Пауне,
Кад погибе јунак од јунака;
Мене ками доброму јунаку,
Кад погибо' јунак од погана,
Од Мрчара и Мрчаричића.»
То изусти, а душу испусти.
У то су га Кучи притиснули,
Узеше му главу и оруже;
А Радула оправи Радоња.

7.

Милот Ђиновић и паша од Зворника:

Записао је Богдан, попа Милића син)

Што се чета подигнула мала,
Одакле се вазда подизала,
Од Лопата и Васојевића;
Чета мала о'тридеот друга
И пред њима двије четобаше:
Једно бјеше Ђиновић Милошу,
Друго бјеше Лакушић Иване.
Поведоше чету уз планину,
Изведоше Кому високоме
Код студене воде Маргарите;
Ту је чета трудна починула.
Ко је гладан, леба заложио;
Ко је жедан, — воде се напио;
А ко јунак, — о оружју ради.
А када се чета одморила,
Тад говори Лакушић Иване:
«Побратиме, Ђиновић Милошу!
Куда ћемо чету окренути?
Али ћемо Плаву, ал' Гусињу,
Али ћемо Пећи Дукађину,
Ал' крваву граду Колашину,
Али ћемо низа Шумадију?»
Нити ћемо Плаву, ни Гусињу,
Нити ћемо Пећи Дукађину,
Ни крваву граду Колашину;
Него ћемо низа Шумадију,
Потражити пашу од Зворника.
Е сам чуо, и кажују људи,

Да је пашче умом побјеснило
И велики зулум починило:
Обљубио триста ђевојака
Су његових тридесет даија;
Родило се триста копилади.
Па сам чуо, и кажу ми људи,
Ће не смију ђецу покрстити
Од силнога паше од Зворника;
Оће, цуре ђецу да му њиве,
Па да ђецу узме у даије,
Да и они силни зулум граде
По Србији и по Шумадији.
А ја више то слушат не могу,
Што од Срба веће јаде граде
И муке им велике задају.
Жив не био, е га нећу наћи
И ш њим ћу се знати поздравити.
То изрече, на ноге скочио.
И за собом чету окренуо,
С чстом пође низ Нахију равну.
Све планине здраво претурио,
Док је доша' Гају Моравскоме.
Ту је чета трудна починула;
Ту сједјели три бијела дана.
Ожедњеше у гору ајдуци;
Замрзе им језик у вилице,
Утекоше очи у куктуру.
Ал' говори тридесет ајдука:
«Арамбаша, Ћиновић Милошу!
Чини цевап тридесет ајдука;
Погибосмо Гају Моравскоме
Без никакве ране на јунаку,
Но без воде овће погибосмо.»
Кад то чуо Ћиновић Милошу,

Он извади ножа позлаћена,
Да извади себи срце живо.
Кад погледа друму широкоме
И угледа лијепу ђевојку;
Она носи тулумбију вина.
Стрча брзо друму широкоме,
Па овако јунак бесједио:
«Богом сестро, лијепа ђевојко!
Поклони ми тулумбију вина:
Ево тебе тридесет дуката.»
А ђевојка за брацку примила,
Поклони му тулумбију вина;
Неће цура да прими дукате;
Но овако њему бесједила:
«А Бога ти, драги побратиме!
Али јеси чети арамбаша,
Али јеси на путу путниче?»
А он њојзи право казиваше:
«А ја јесам од горе ајдуче!
Ја сам чуо и кажу ми људи
За некаква пашу од Зворника:
Па се желим ш њиме поздравити.»
Кад то зачу лијепа ђевојка:
«Благо мене, драги побратиме!
Кад за српски премишљаш се народ.
Ја ћу тебе дивно сјетовати:
Ето доље у поље широко,
Код бијеле самодвижне (?) цркве*)
Ђе је свилен чадор разапео;
Под чадором пије ладно вино
И он љуби лијепе ђевојке.»
Кад ђевојку Милош саслушао,

---

*) Зет «Самодрежу цркву».

Милош пође у гору зелену,
А ђевојка друму широкоме.
Док је тамна нојца омркнула,
Па је Милош чету окренуо
До чадора паше од Зворника
Су његове тридесет данја;
И избави Србе од зулума
И здраво се дома повратио.

8.

Погибија Лакушић Ивана.

(Од ђорђа Ђукића).

Двије су се чете подигнуле,
Обадвије од Васојевића.
Пред четом су двије четовође:
Једно ти је Лакушић Иване,
А друго је Ђиновић Милошу.
Па њи ето турском земљом равном,
Док дођоше у Србију равну.
Кад су близу до Ваљева били,
Починуше у гору ајдуци.
Па гледају друмом широкијем,
Кад ето ти моравска ђевојка.
Она иде друмом широкијем;
На пут јој се Иван учинио.
Носи млада једно мјеше вина;
А Иван јој та ма бесједио:
«А Бога ти, бијела влаињо!
Ал' је вода, ал' црвено вино?
Извежи ми ту мјешину вина,
Да ти даднем три дуката жута,

Да напојим тридесет ајдука.»
А ђевојка њему одговара:
«А, Бога ми, од горе ајдуче!
Би ти дала црвенога вина;
Но га оћу бегу Љубовићу.
Ево има двје године дана,
Од како је доша' у Ваљево
Су његове тридест арачлија,
Рудничкије и биоградскијех.
По Ваљеву тежак зулум раде:
Прже коке, а љубе ђевојке.
И мога су брата уфатили,
Доклен пођем и донесем вина.»
А Иван јој тај ма говорио:
«А ће сједе Турци арачлије?»
А ђевојка њему проговара:
«Турци сједе у шаторе своје.»
То Ивану врло мило било;
Па ђевојци тако бесједио:
«Дај ти мени овај мијех вина,
Да напојим од горе ајдуке;
Па када ће нојца омркнути,
Дајем тебе вјеру неварану!
Ја ћу поћи бегу под чадору,
Живот ћу му на сабљу узети,
Па да знадем, е ћу погинути.»
И с ђевојком оде код ајдука;
Те се жедни напоише вина;
Он јој даде три дуката жута.
У то их је данак оставио,
А тамна их нојца прифатила.
Тад ајдуци на ноге усташе;
Притегоше на себе оруже
И дођоше до шатора близу.

А Турци се не боје никога;
Код чадора тридесет парипа.
Тај ма рече Лакушић Иване:
«Ја отидо уводит шаторе.»
И уљеже одма у шаторе;
Глуо доба, поспали су Турци.
Предаде им коње ајдуцима;
Сваки свога коња прифатише;
Па се Иван опет повратио
И уљеже бегу под шатором,
Туре спаше, за зло не знаваше;
А код њега српкиња ђевојка,
Ни спаваше, ни сан сниjеваше;
А хајдук ју руком уфатио,
А ђевојка тај ма говорила:
«Дик се, бего, не дигнуо главе!
Оледи ме рука од хајдука.»
Викну Турчин из грла бијела;
А на ноге Турци устадоше.
А Иван му реда не чињаше,
Но му узе сабљу и оружје
И о грлу златнога сахата;
И стаде му ногом под вилице!
У томе га притискоше Турци.
Скочи Иван између Турака;
Дотури се Иван до хајдука.
Одмах коње турске појахаше,
И у то их зора застанула.
Геаци су невјерни јунаци:
Дадоше им коње и оружје,
Те хајдуке брзо пристигоше.
Виче Турчин бего Љубовићу:
«Ко си, добар српски арамбашо,
Што ми узе коње и оружје?

Ти не бјежи јутрос у планину,
Но, ако те српкиња родила,
Врати мога претила ђогата,
Да јуначки мејдан дијелимо.»
Кад то зачу Лакушић Иване —
Јунака је ласно преварити —
Он поврати коња од мејдана.
Остадоше Турци и хајдуци;
Сретоше се два добра јунака
На деснице и сабље оштрице.
Ману сабљом Лакушић Иване,
Те му русу посијече главу
И узе му коња и оружје.
На хајдуке навалила војска;
Убише се бојем уз планину;
Па хајдуци Турке саломише
И седам им глава ограбише.
У то пуче пушка о' Турака,
Те погоди Лакушић Ивана;
Живо му је срце прекинула.
Хајдуци га мртва прихватише
И на томе боја раздвојише.
Хајдуци се мало измакоше;
Арамбашу мртва укопаше.
А Иван се добро осветио:
Погубио бега Љубовића.

9.

Стана заробљена у Мостару.

(Од Мира Дедовића с Полице).

Што закука кукавица сиња, *)
О бижићу, о дану Савину,
У Мостару, граду бијеломе,
На камену мостарску ћуприју?
Па гласује кукавица сиња,
По имену Станојева Стана;
Кукајући књигу ситну пише,
А шиље је у Васојевиће
На рукама Николић Оташа:
«Мој ђевере, Николић Оташу!
Знаш, ђевере, јеси л' запазио,
Кад на Брда ударише Турци:
Они Брда Мала похараше,
Мала Брда, све Васојевиће,
До остаде село једно мало,
Село мало на дно Лимањ-дола.
Ти утече у Пипере равне,
А у таста, кнеза пиперскога;
А злочести утече Станоје,
Он утече у камена Ровца
Код мојега баба невјернога,
Код његова таста Иваниша
И ту сједе двје године дана.
Док стасаше градски арачлије
Од бијела града Невесиња,
И пред њима бего Љубовићу;

*) вар. Она кука, кад времена нема,
О ледному дану савиному.

Те у кнеза на конак пануше
И с кнезом се погодише тај мах.
Бег остави на Ровце хараче,
Да не купи за девет година.
Кнез му даде војводу Станоја
И два сина два Станојевића,
Двије снахе су двије кол'јевке,
С њиме мене, кукавицу Стану,
Поведоше низ Херцеговину,
Луду ђецу у јаму бацише,
Са снахама мене раздвојише.
Ево данас девет годин' дана,
Како лежим у Мостару б'јелу,
Девет су се пуне напуниле,
Сад десета наступа година.
Сад се купе турске харачлије,
Да полазе у камена Ровца,
Да у Ровца покупе харача. *)
Но ако си јунак од јунака,
Ти покупи неколико друга;
Узми собом Кољевић Комлена».
Кад Оташу ситна књига дође,
Књигу гледа, сузе пролијева;
Па тридесет покупи момака
И узео Кољевић Комлена;
И одоше уз Васојевиће.
Док дођоше Штавну широкоме,
Ту их био данак оставио.
Па сидоше на воду Морачу
И Морачу воду прегазише,
Дадоше се уз камена Ровца;

*) Саде кумим и Богом братимим,
Да би своје осветио.

Док дођоше на кнежеву кулу,
Ево дошли турске харачлије.
До поноћи пјеше и сираше,
Од поноћи поспаваше Турци.
Кад то виђе Николић Оташу,
Он закуми тридесет момчади:
«Отпашујте са себе пасове,
А од главе одвијај шалове;
Па носите сламу и сијено,
Да кнежеву кулу зазиђемо,
Да њу живом ватром запалимо.»
Отпашују са себе пасове,
Одвијају од главе шалове,
Те доносе сламу и сијено;
Па бијелу запалише кулу.
Уфатише обадвоје врата;
Посјекоше петнаест Турака;
Уфатише кнеза Иваниша;
Посјече га Кољевић Комлене.
А узеше петнаес парипа
И бегова хата бијелога.
Појаха га Кољевић Комлене;
Кад на врата навалише Турци,
Ту убише Кољевић Комлена. *)

10.

Васојевићи ударају на Бихор и Шумадију заједно с кучким војводом Радоњом.

(Од Мира Дедовића с Полице).

Вино пију двије војводе:
Једно Ђеко, а други Вуксане —

*) Но јунака тридест Васовића
Сваки свога посјече турчина.

У Црешњево на бијелу кулу.
Па што Ђеко бесједи Вуксану:
«О Вуксане, мој брате рођени!
Дај да силну војску покупимо,
Да ломноме удримо Бихору.»
Тако сложни, те се насулише
И четири књиге накитише.
Једну шаљу у Васојевиће
На војводу Рајковић Батрића;
Другу књигу у Братоножиће
А на руке Бољевић Павићу;
Трећу књигу у Куче камене
На Косору гњезду соколову
На кољено војводи Радоњи;
А четврту књигу накитише,
Те ју шаљу у Гусињу-граду
Краљу Деди, Клименачкој глави.
«Сви купите војске изабране!
С војском хајте у село Црешњево.»
А кад вакат и вријеме дође,
Све војводе војске покупише
И дођоше под Црешњево равно,
Под Црешњево у росне ливаде.
Па војводе сигураше војску
И свој војсци таин покупише.
Тако ту ноћ конак учинише;
Па у јутро зором уранише
И развише крсташе барјаке.
Претурише на Лим, воду ладну,
И ето их Хасу пространоме;
Сви војводе конак учинише.
Оставише војводу Радоњу
На равноме пољу Побјенику;
Краља Деду, Климначку главу,

На Загорје и на Аржаницу;
А војводу Баљевић Павића
На равноме пољу Лисијеву;
Три војводе од Васојевића
У Будимљу у Рецепагића.
Од Бихора нико не виђаше,
До виђела са Крушчице вила,
Па прикличе у цемат бихорски,
По имену бихорске бегове
Ћоровића и Ајдарпашића:
«Зло ви било, бихорски бегови!
Видите ли, оч'ма не гледали!
На вас иде силовита војска.
Војску воде Ђека и Вуксане;
Сјутра ће ви зором ударити.»
Кад Ћоровић разумио вилу,
Он сиједе, ситну књигу пише,
Књигу шаље Ђеки и Вуксану:
«Пријатељи, Ђеко и Вуксане!
Не мој водит Деду и Радоњу;
Они воде од јабане војску;
На нашу те вјеру похулити,
А ево ти бисаге дуката,
И даћу ти од мегдана вранца,
Што ми га је везир поклонио,—
Кад сам к њему у Травник ходио,
Покривена чохом до копита.»
А кад Ђека писмо прегледао,
Он се таман грохотом насмија:
«Та што мисли крмска потурица»
Вуксан таман њему говораше:
«Узми, брате, бисаге дуката.»
Ђека тада брату одговара:
«Нећу врнут Деду и Радоњу,

Да ми даде све царево благо;
Ни на себе покор оставити.»
Па у јутру зором поранио;
Те на ломни Бихор ударили
И цио су Бихор похарали
До равнога Поља-Бијелога.
Похараше Пештер и Сјеницу;
Прескочише на Јавор-планину;
Искочише Јелици-планини.
Ту паћоше Лауш-канетана,
Ће хараше Шумадију равну;
И ту своје смијешаше војске.
Па да видиш невјерна Мађара!
Ту отрова војводу Радоњу,
Ту војводе растурише војску,
Кад им главна нестаде војводе.

11.

Женидба Ђура Куштримовића.

о је Илија Арсенијев Вукичевић из Требче).

Одкако је свијет постануо,
Није љепши цвијет процаптијо,
Но што цапти данас у краину,
У Будимљу, граду бијеломе,
На дворове браће Шемовића,
Мила сестра девет Шемовића,
А па име Фатима ђевојка.
Љепоте јој по свој земљи нема,
Ни бијеле буле, ни влаиње,
Нити има танане латинке.
Кој видијо вилу на планину,

Ни вила њој бељи друга није.
Па се чудо на далеко чуло,
Широм земљом по свој царевини.
Па њој млоги просци долазаше,
Млоге паше и млоги везири,
И остале аге и бегови:
Бушатлија, са Скадра везире,
И чувени паша од Пазара,
И од Пећи Мамутбеговића.
Фата о' тих ниједнога неће.
Докле једно јутро уранила,
Уранила Шемовића нена,
Па призива своју милу шћерку:
«Шћери моја, Фатимо лијепа!
Бог да даде, да си ми слијепа,
Но што си ми одвише лијепа;
Те ти млози просци долазише,
Господини и господичићи,
Од добријех кућа и оџака,
Ал' о' тија нешће ниједнога.
Но чу-ли ме, моја мила Фато:
Данас ти је дивно запануло,
Да ти бираш, којега ти драго.
Ако ћеш бират по јунаштву,
Узми, Фато, Скадарскоч везира;
Ал' ако ћеш бират по љепоти,
Узми, шћери, пашу од Пазара;
Ако-ли ћеш бират по оџаку,
Узми пашу Мамутбеговића,
У питому мјесту Дукаћину».
Но кад зачу Фатима ђевојка,
Овако је млада говорила:
«О' тија ти ниједнога нећу;
Но ја ћу Куштримовић Ђура.

Арамбашу од Васојевића.
Има пуно три године дана,
Ка' ја вић' Куштримовић Ђура,
Ђе пројави хиљаду оваца,
Пред овцама дванајест угича;
Јави овце из Босне поносне
Испред наше пребијеле куле;
На угиче звона ударају,
Те цијели Будим проламају.
Ја провире' кули на прозоре
И угледа доброга јунака,
Баш јунака арамбашу Ђура,
Красан јунак на овоме свјету!
А на Ђура дивно одијело:
За појас му двије саделије,
Међу њиме од срме анџара;
А у руке од срме свираља.
Кад га вић' и познадо' дивно,
Кроз прозор му јаглук протурила
И младога Ђура обдарила,
И овако њему говорила:
  ««На знање ти Куштримовић Ђуро:
Бићу тебе вјереница љуба,
Али тебе, али земље црне,
Ал' се никад ни удават нећу.»»
Па чу-ли ме, моја стара мајко:
Одкако сам њега сагледала,
Ја не постим поста рамазана,
Нит' вјерујем свеца Мухамеда;
Но ја постим поста сва четвора,
Па светкујем светога Јована
И вјеру сам моју превернула;
А бијело лице нагоила
За сокола Куштрим-арамбашу.

Па чу-ли ме, моја мила мајко:
Ал' ћу Ђуру бити вјерна љуба,
Ал' се млада ни удават нећу!»
Кад је мајка Фату саслушала,
Овако је шћери говорила:
«Кад је тебе срце понијело
За србина Куштримовић Ђура,
Одиста ти оштетити нећу;
Но му пиши лист књиге бијеле:
Нека купи свате, како знаде,
Нека иде у Будимљу граду,
Ал' нек' своју мудро чува главу,
Да га не-би итко опазијо,
Е би своју изгубијо главу.
Нека иде ноћњо без мјесеца
До Будимље, града бијелога,
Па нек цука алком на вратима;
Брзо те се отворити врата
И узећеш Фатиму ђевојку.»
Кад је мајку Фата саслушала,
Од радости на ноге скочила,
Па је ситну књигу накитила,
Ка' што ју је мајка научила;
Па ју прати у Васојевиће,
На рукама Куштримовић-Ђуру.
Кад је књигу Ђуро проучијо,
На лагане ноге поскочијо,
Те покупи тридесет сватова,
По избору добрија јунака,
Све коњике, брзе јапћане.
Па кад Ђуро скупијо сватове,
Окренуше ноћу без мјесеца
Низ Нахију, низ Васојевиће.
Прегазише (Х)Аса гиздавога,

Прегазише Лима зеленога
Уљегоше у Будимљу-граду,
Под бијелу Шемовића кулу,
У поноћи, кад природа спава.
А ће су ми девет Шемовића,
Девет брата Фатиме ђевојке?
Сви спавају на бијелу кулу;
Но не спава Шемовића нена
И ненина лијепа ђевојка,
Зарочница (sic) аранбаше Ђура;
Јер се нена сватовима нада,
Да им преда лијепу ђевојку,
Као што је књигу оправила.
Но што ради Куштримовић-Ђуро?
Подалеко свате повратијо,
Сам притрча пред бијелу кулу,
А у руке бистра џефердана;
Па запука алком на вратима.
То зачула Шемовића нена
И Фатима лијепа ђевојка;
Па од земље на ноге скочиле,
Од авлије врата отвориле.
Кад виђоше аранбашу Ђура,
Ал' на ђура токе позлаћене:
Засија се камена авлија,
Кано мјесец, из неба ведрога,
Кад обасја, од петнајест дана.
Ђуро њиме виче: «Добро вече».
Ал' му буле љепше прихватише:
«Добре доша', српска аранбашо!»
Но им Ђуро опет говорију:
«Је л' истина, што ми књига пише,
Ал' истина, али пријевара,
Да је Фата моја вјерна љуба?»

Кад то зачу Шемовића пена,
Фату узе за бијелу руку,
Па ју даде Куштримовићу-Ђуру:
«На ти, Ђуро, моју милу шћерку,
За тебе је срце понијела,
А бијело лице нагоила;
Па ју води у Васојевиће,
Нека тебе буде вјерна љуба;
Па крсти је и привјенча', Ђуро;
Па ју води на бијелу кулу,
А сврх тога, честита ти била».
То говори Шемовића нена,
То говори, топле сузе ваља:
Жали мајка своју мезимицу,
Која вољно иде у каура.
Узе Ђуро Фатиму-ђевојку;
А нену је дивно даривао,
Даде нени педесет дуката;
Па се Ђуро у дружину врати.
Отале се свати подигоше,
Здраво Лима-воду прегазише
И гиздавог (Х)Аса претурише;
Па ето их уз Васојевиће
Пред бијелу у Јастаће цркву.
Ту им саба-зора осамнула
И даница лице помолила.
Добавише и попа и кума,
Покрстише лијепу невјесту
И дивно јој име нађенуше:
Красна Мара аранбаше Ђура.
Па из цркве у ђурове дворе;
Ту весеље за три дана граде;
Нека му ју, честита му била!

12.

Ударац колашински на Васојевиће.

(Од Ђорђа Ђукића).

Подиже се једна чета мала,
Откољен се вазда подизала,
Од бијела Колашина града.
А пред четом добар четовођа,
По имену Меонић Синане;
Собом води седам осам друга;
Па их ето уз тарске лугове.
Док дођоше у Верушу равну,
На Рашково починуше гувно;
Ту се чета мало одморила.
Онда гледа Меонић Синане
И погледа у Брнечке стране,
И угледа Миликић Новака,
Ђе он чува пребијеле овце;
Друга нема, поредника нема,
На главу му од абе капица,
И на њега сура кабаница;
На рамо му бистрог џефердана:
Ђе науми, може погодити,
Ђе погледа, може дотурити.
Ту је чета ћара уводила;
Па се натраг чета повратила.
Доклен дошли Колашину граду,
Код Турчина Меке капетана;
Па му Мека тако проговара:
«Добро доша' Меонић Синане!
Јеси л' каква уводио ћара?»
— «Ја сам био у чету јуначку,

Ето тамо у Васојевиће;
Ја сам добар шићар уводио,
Уводио овце Миликића,
Код ована Миликић Новака». —
Кад то зачу Мека капетане,
Он повика аге колашинске,
Да покупе по граду грађане,
Пријепоље и Бијелопоље
И са њима оба Колашина.
Аге тај мах на ноге усташе:
Сакупише иљаду војника,
А пред њима Мека капетане
Са јунаком Турчин Алиником.
И отолен војску подигоше,
Па их ето Слатску широкоме,
И ту они на конак панули.
Но сан снила Новакова Мара,
Санак снила, а у сну скочила.
Она буди свога господара:
«Господаре, Миликић Новаче!
Ја сам чудан санак снијевала.
Ће пониче питома ружица
Од Веруше и Рашкова гувна
До бијеле Ракетића цркве;
А истече крвава даница
И поред ње двије преходнице;
Сјајан мјесец у траву пануо.»
Онда Новак љуби бесједио:
«Љубо моја, већ га не заспала!
Злу се сану ласно досјетити:
Што пониче питома ружица
Од Веруше и Рашкова-чувна,
То те нама ударити Турци;
Што је мјесец у траву пануо,

Ја ћу данас Новак погинути;
Што истекла крвава даница,
Ти ћеш остат, Маро, удовица;
Што поред ње двије преоднице,
То те остат двије кукавице,—
Једно—Ђурђа, а друго—Јаглика.»
У ријечи, у које су били,
У томе им ударише Турци.
Онда Новак на ноге устаде
И дофати бистра џефердара
И он гађа Асан-барјактара:
На добро га мјесто погодио,
На сред паса, да не чини гласа.
У то турске пушке запуцаше,
Погодише Миликић Новака
И код њега Јаглику ђевојку.
Поробише Новакову Мару
И бијеле плијенише овце.
Кад то зачу биогорска вила,
Кличе вила Вешовића Божа:
«Брате Божо, јеси л' разумио,
Јутрос Турци удрише Новаку
И његову погубише главу,
И вјерну му заробише љубу,
И бијеле овце плијенише.»
Кад то зачу Божо Вешовићу,
Он повика Милошевић Ода;
Одо виче Николић Оташа;
Оташ виче Крушнић Јездимира;
Јездо виче Вучинић Аџију,
А Аџија Зечевић Симона.
Ови Срби на ноге усташе,
Те у Слатско Турке пристигоше;
Па са њима бојак затурише.

Оно виђе Новакова Мара,
Па повика мила брата свога,
Мила брата Вешовића Божа:
«Мене, брате, поведоше Турци!»
Кад је Божо сестру разумио,
Ће му сестра у невољи цмили;
Па у Турке јуриш учинио.
Ту двије-три посијече главе.
Кад то виђе Милошевић Одо,
Зор Турчина, сила-Алинику,
Ће он води Новакову Мару,
Па повика туре-Алинику:
«Стан', Турчине, да је дијелимо!
Ти поврати коња од мејдана,
Да на сабље живот дијелимо.»
Ласно ли је прекорит' јунака!
Па он свога коња повратио,
Остру сабљу у руке сподбио,
На Ода је јуриш учинио.
Но је јунак Милошевић Одо:
На бритку га сабљу дочекао,
Те посјече туре-Алинику.
Кад то виђе Крушчић Јездимире,
Што то раде два добра јунака,
Он у Турке загон учинио;
Те турцима плијен отимаше,
И вратише Новакову Мару;
И на томе бојак раздвојише.
У то стиже Вучинић Аџија;
Пита Аџо за Вешовић' Божа
И сокола Милошевић Ода:
«Је л' ви данас ко гођ погинуо?
Ал' с Турцима боја раздвојише?»
Па их пита Вучинић Аџија:

«Је л' Турцима квара учињено?»
Одговара Вешовићу Божо:
«Драги брате, Вучинић Аџија!
А нама је Ново погинуо;
Ми смо њега добро осветили:
За Новака туре-Алинику,
За Јаглику двадест и четири.»
То је било, истина је била;
Овђе нама мир и здравље било.

13.

Погибија Божа Вешова.

(Од Ђорђа Ђукића).

Књигу паша Бушатлија пише
Од бијела Скадра са Бојане,
Па је шиље у Гусиње равно
На рукама бег-Шабанагића:
«О чу л', беже, моја вјерна слуго!
Ево пуно двадесет година,
Од како ми даве додијаше
На сокола Марковић Милоша;
Милоша смо с благом погубили.
Земља ипак мирна не остану;
Па ми опет даве додијаше
На сокола Вешовића Божа.
Све од Турске до'де давуџије;
Тежак зулум сиротињи ради:
Разваљује куле и авлије
И изводи коње и волове,
А плијења на буљуке браве;

А све носи на тојаге главе,
А сијече аге и бегове;
По зеѣилој Васовој Нахији
Не дава им араче купити.
Па, чу ли ме, моја вјерна слуго!
Ако ти га Бог и срећа дадне,
Да изгубиш Вешовића Божа,
Даћу тебе три стотин' читлука
У зеѣилу Васову Нахију,
Да агујеш и да господујеш.»
А кад бегу књига допанула
И кад виђе, што му ситна пише,
Ону тури, нову књигу пише,
Па је шиље у Нахију равну
На рукама Обадовић Курта:
«О Турчине, Обадовић Курто!
Како књигу на рукама примиш,
Одма ајде у Гусиње равно
На дворове бег-Шабанагића.»
Кад је Курту књига долазила,
И видио, што му књига пише,
Азгим Туре на ноге скочило
И готова коња закрочило;
Па га ето у Гусиње равно
На бијеле бегове дворове.
Сусрете га бег-Шабанагићу:
«Добро доша', од крајине крило!»
Па му даде кавс и дувана.
А кад су се каве напојили,
Онда беже књигу дофатио,
Па пред њиме ситну проучио
И овако њему бесједио:
«Издај мене Божа Вешовога,
И даћу ти тридесет читлука

абанагића,
на обдарио.
рвога војводу
Васову Нахију,
удиш, а ја да не судим.»
рто на ноге устаде,
тако Курто бесједио:
е л' истина, бег-Шабанагићу,
Да ћеш дати, што си обећао?
Ја ћу Божа ласно преварити.
Тек ми дадни тридесет Турака
Од бијела Плава и Гусиња,
Ђе гој има доброга јунака,
Е је Божо јунак на свијету,
Те не могу сам га погубити.»
Бег му даде тридесет јунака,
Биранијех добријех момака
Од бијела Плава и Гусиња.
Тај мах Курто на ноге устаде
И за њиме тридесет Турака;
Па га ето у Божиће равне.
Ту је ситну књигу накитио,
Те је шиље Божу Вешовићу,
Па је шиље на Лопате равне:
«Како књигу на рукама примиш,
Устанућеш на ноге јуначке,
На кумство ми ајде у Нахију.»
Онда Курто на ноге устаде,
Па поведе чету уз планину;
Докле дође на Љубан планину,
Па ту гради метеризе тврде
Око пута с обадвије банде.
А кад Божу књига допанула,
И кад виђе, што му ситна пише,

Он дозива мила брата свога,
По имену Вешов' Радована;
Па му каже, што му књига пише;
Па овако њему бесједио:
«Сигурај ми два коња једнака.»
Онда мајка њему бесједила:
«Оћеш ли ме послушати, сине,
Да не идеш у Нахију равну,
Е те тебе Турци преварити.
У паше су прифатили мито,
Како Кучи Марковић Милоша.»
— «Неће мене Туре преварити:
Но је родом од Васојевића,
Па је скоро к дину прискочило».—
Па од земље на ноге скочио.
Окити се што боље могаше;
Па припаса свијетло оружје,
А у руке узме џефердана.
Млађи њима коње изведоше;
Приведоше до биљеш-камена,
Па готове коње појахаше.
Па их ето Комом и планином,
Док дођоше на Рогам-планину;
Угледа их Курто арамбаша.
Кад угледа доброга јунака,
И на њега рухо и оружје:
Планину је сунце огријало
Од његових тока и јелека;
Па се бјеше Туре покајало,
Жа' му било њега иштетити.
Па Турцима ријеч говорио:
«Чујте мене, моја браћо Турци!
Како знадем два добра јунака,
Какво носе срце у њедрима

И још више свијетло оружје,
Данас те не, богме, нагрдити.»
Па му Турци 'вако бесједили:
«Знаш ли, Туре, срамота те било!
Кад искаше бегу агалуке
И војводство над Васојевиће?
Срамота се тако повратити.
Кад одемо Плаву и Гусињу,
Карат' те не буле и кадуне.
Ми смо ради главом погинути,
Него 'вако дома полазити.»
У ријечи, у које су били,
У то стаса Божо Вешовићу
С Радованом, братом његовијем;
Ту на турску чету нагазише.
Из бусије пушке запуцаше,
Погодише два добра јунака:
Радована с раном саставише;
Многе пушке Божа погодише,
Од доброга коња одвојише.
Паде Божо у зелену траву;
На њег' Турци загон учинише.
Но је јунак, кукала му мајка!
Па од паса вади пушке мале,
Те он уби два добра јунака
И трећега с раном саставио.
Па ту друге пушке запуцаше,
Те јунаку срце опалише;
Па на њега загон учинише,
Те му добру главу посјекоше.
Радовану јуриш учинише;
Но се неда Вешов Радоване;
Но дофати бистра џефердара,
Те он уби доброга Турчина,

Арнаута од града Гусиња.
Онда Турци патраг узмакоше,
Своје мртве дома понесоше.

14.

Фазли Шарац арамбаша.

(Од Мира Дедовића).

Што бијела вила кликовала?
Кличе вила са врх Зелетина,
А прикличе у Гусиње граду,
Врујн води на обали ладној;
А имени два Шабанагића
Мехмет-пашу и брата Ђулбега:
«Јесте л' чули, два Шабанагића,
Е прескочи хајдук Фазли-Шарац,
Он прескочи на Ком на планину
И конак је учинио први,
Први конак Пеху широкоме,
Код бијела Кркина катуна.
И добро му на конаку било:
Заклао му овна маторога.
Па навали низ вашу Нахију
И дошао у село Црешњево;
Ту је шљега' на крштено кумство,
А у кнеза Стојановић Васа;
И ту су га добро дочекали:
Заклаше му ћурку и ћурана.
Па сјутра дан зором заранио,
Навалио Хасу пространоме;
По чивчија порез ударио,
Све по товар бијеле пшенице

И за трошак мађарију златну,
Па се јунак натраг повратио.
Фазли асли побољео љуто
Од кауна срца јуначкога.
Сјутра хоће Комом високијем,
А пут му је Подом-Боровијем.
Но ако сте, ка' кажују, људи,
Ви узмите неколико друга,
Изидите Кому високоме,
Те ту ћете дочекат хајдука».
Кад то чуше два Шабанагића,
Мехмед-паша на ноге скочио
И Ђулбега брата опремио,
И даде му шездесет грађана;
И одоше Комом високијем.
Док дођоше Поду-Боровоме,
Ту бусију уфатише Турци.
Таман јарко обасјало сунце;
Погледаше високом планином,
Угледаше сивога сокола,
Ће га болест освојила тешка:
На пусту ее пушку наслањаше;
Са њим друга нема никаквога,
До са шњиме иде Шабо Фатић;
На бусију турску нагазише.
Запуцаше шездесет пушака,
Погодише сивога сокола,
Ни жива га земља ни счекаше.

П. А. РОВИНСКІЙ,

15.

Бој на Љубану (ок. 1810—1815 гг.).

(Од Мира Дедовића).

Честе књиге земју пролазају,
Ал' од кога иду те до кога?
Од Љакића из Васојевића
На Медуну војводи кучкоме.
«Попе Мићо, кучка војводо!
Брате, знаш-ли, кад се заратисмо
И ту рату ништа не добисмо,
Мимо браћу многу изгубисмо.
Но те молим, како брата свога:
Ходи, брате, да се помиримо,
Да идемо један у другога,
Да не џапа један од другога,
Да смо браћа једно и заједно.»
Кад војводи ситна књига дође,
Књигу гледа и мило му било.
Скупи на сбор од Куча главаре,
Пред њима је књигу истурио;
Књигу гледа наустице прича:
«Ситна ми је књига допанула
Од војводе из Васојевића,
И моли ме, да се помиримо;
Но оћемо л', кучки поглавари?»
Сви су серазију учинили;
Но бог уби једног брђанина!
Он овако њима говораше:
«Што сборите, кучки поглавари?
Ђе имасмо доброга јунака,
Свакога су нама погубили.

А знате-ли — не знали ве људи!
— Кад погибе Станојев Иване?
Посјече га Хаковићу Мићо;
Он је био наша војводо.
Па потола Никетина Луку,
Посјече га Лакићевић Симо;
Па такијех педетет брђана.
Свакога су нама поубили,
Сваки сједи нама неосвећен.
Сад да једну војску покупимо,
На планину њима ударимо,
Једа бисмо штогођ осветили».
И тако су били насулили,
Те су двије чете оправили.
Једну чету на Варду-планину,
Другу чету на Љубан-планину,
Да у ходе Варду и Љубана,
Може се ли на њих ударити.
У то бјеше три дана бијела,
Уходише Варду и Љубана.
Чета с Варде њима говораше:
«На Варду се ударит не може,
Е је Варда штурна, валовита.
Па око ње стражу истурили
И пред стражом Љакићевић Сима:
Он јуначку не суши обућу,
До све стражу чува од брђана,
И са шњиме тридесет момчади,
Све Фатића и Кастратовића».
Чета рече њима са Љубана:
«На Љубан се може ударити,
Мала снага бјеше на катуну:
Чуваше њих Мартиновић Перо
И са шњиме Зонићу Милета».

И на то су били насулили,
И брђана војску покупили;
Покупише хољаду брђана.
Та бијела кликовала вила
Са врх Кома, високе планине,
А прикличе на Љубан-планину,
А Лекића имени Мартина:
«Зло ти било, Лекићу Мартине!
Е на тебе силна иде војска
Од Подања до врх Широкара.
Гђе гођ има кућа под оружјем,
На Љубан ти оте ударити;
Но уклони овце и чобане.»
Кад то зачу Лекићу Мартине:
«Шта говориш, саврх Кома вила?
Шта-ли кажеш силну кучку војску,
Мени док су кући пријатељи,
Не даду ми војсци ударити.
Па и да би ударила војска,
Докле ми је шесдесет чобана
И пред њима Мартиновић Перо
Са соколом Зонићем Милетом,
Па док су ми браћа Божићани
И пред њима Хаковићу Мићо,
Па док су ми браћа Коњушани,
А пред њима Лакићевић Симо
И са њима Смаиловић Тахир;
Па да од њих није ниједнијех,
Докле су ми браћа Дабетићи
На студену воду Маргариту
И пред њима Којићу Вуксане
Са соколом Лекић Радованом»...
И још с вилом говорит оћаше;
Но на томе Брда ударише,

Те на Лубан катун плијенише.
Убише се шесдесет чобана
По Лубану, високој планини.
А кад на врх од планине били,
Ето пуче пушка од Брђана,
Те погоди Мартиновић Пера.
Па с' убије боја жестокога,
Доклен били на дно од Рогама,
У то њима мали индат дође,
Дође њима Хаковићу Мићо.
Кад га види Зонићу Милета,
У јунака срце заиграло,
У Брђане јуриш учинише.
Три-четире посјекоше главе,
Прегнаше њих на Рогам-планину,
Сагнаше је Турјаку-планини.
Глас допао на Варду-планину,
Претекоше на Ћуру-планину;
Ту јим плијен већи отимаше.
Зајмише се низ Курлајске-стране;
Брдске многе ту осташе главе.

16.

Похара Бијора.

записао Миња Радоњић с Андријевице у Васојевићима).

Кад узпишће шеесет чобана,
Што се њима укинула чада
Од Бијора, бијелога града;
Те не могу пројавити овце,

Што с' у Босну били на зимницу.
Пред њима је један добар јунак,
А на име Сајчићу Никола.
Па када се у невољи нађе,
Он појака вранца дебелога,
Те Никола у Летине дође
До на кулу попа од Лопижа.
Ту га попе дивно дочекива:
Руке шире у лица се љубе;
На бијелу изведе и кулу,
И седоше на душеку меку.
А пита и попе од Лопижа:
«О мој брате, Сајчићу Никола!
Одкуда те донијеше виле,
Те ти к мене у Лопиже дође?»
— А слушај ме, српски свештениче!
Жива ме је мука донијела.
Бијорци ми џаду прекидоше,
Осташе ми овце у Сеницу;
Но ја жалим шеесет чобана.
Но ме, попе, ситну књигу пиши,
А ја ћу ти јаде каживати;
За медију ћу ти платити».
Сада попе вика вјерну љубу:
«Донеси ми дивит и артију:»
Онда попе ситњу књигу пише,
А Никола ријечи наслаже:
«Мемед-пашо од Гусиња-града!
Док сам бијо у Васојевиће,
Ја сам тебе главе доносијо
Зликоваца и Колашинаца
И Брђана крабрија јунака;
Китијо ти на Врују бедеми;
Ти ме држа, како сина свога.

Данас ми се џада прекинула,
Бијорци ми џаду прекидоше,
У Сеницу овце остадоше,
Што мојија, а што свијецкија,
Има тридес и двије иљаде.
И да ћу сада погинути,
Ни за тебе добро бити неће.»
Књигу склопи, књигоноше нађе;
Књигу посла паши у Гусиње.
Никола се у Сеницу врати;
Књига дође у Гусињу-граду,
Мемед-паши на бијеле руке.
Пред пашом се клања књигошнче,
А књигу му на кољено тури.
А кад паша књигу прегледао,
Колико му силна мука дође,
Крвљу на нос и на уста пође.
Одма паша ситну књигу пише,
Па је шиље Скадру бијеломе,
А на име паши Ибраиму,
Великоме турскоме везиру.
«Слушај мене, велики везире!
Осташе ми овце у Сеницу;
Бијорци ми џаду прекидоше.
Но дај мене твојега индата,
А од наше земље арнауцке;
Ако-ли ми индат послат нећеш,
На Врују ме више нађи нећеш.»
Па он спреми брза татарина,
Те понесе књигу шаровиту;
А он даје Скадру на Бојану
Ибраиму паши на дивану;
Па се паши смерно поклонијо,
Из руку му књигу потуријо.

Како паша књигу прегледао,
Обрну се с десна на лијево,
Те Ас-Оту слуги проговара:
«О Ас-Оте, моја вјерна слуго!
Узми одма двадес товар прака
И покупи љуту Малесију,
Па и води Плаву и Гусињу,
Те ви тога расћерајте врага,
Да од њега не остане трага».
Одма Асот на ноге скочијо,
Те покупи иљаду војника
По цијелој љутој Арбанији,
Ђе гој нађе доброга јунака.
Узе прака двадесет товара
И јето га у Гусиње-града.
Па на јавте растурише војеку,
Те ту једну нојцу коначише;
Докле сафи-зора ударила,
Тад је силна војска окренула;
Па још узе Плава и Гусиња
И наије о' те оба града,
И кренуше низ Васојевиће.
Докле сведе на Јаштаку војску,
Ту је једну нојцу коначила.
Кад у јутру сунце огријало,
Асот јунак на ноге скочијо,
Па се прими у вр'ове.
Он дозива бијорске ајане
Аговића и Ђемановића,
Адровића и Скендеровића,
Палушане и Годочелане:
«Пустите ми овце и чобане,
Ал' ћу пустит војску но ајане».
А бијорци њему говорају:

«Иди отлен, козо арнаућка!
Пустићемо бијорске делије,
Да по асу љубе Анђелије.»
Тад Ас-оту сила за јад дође.
«Божа вјера, бијорски ајани,
То бит неће ошаф од крушака,
Но те бити зрна од пушака.»
Па је одма момче оправијо
Ка соколу Сајчићу Николи
У Сеницу, граду бијеломе.
Момче оде ноћом без млесеца,
Докле дође Сајчићу Николи,
Па Николи поздравље кажује
Од Ас-ота и свија главара:
«У сриједу, која прва дође,
Ти изјави овце на Крушчицу.»
Када зачу Сајчићу Никола,
У сриједу најавијо овце
И са њиме шеесет чобана,
Прије зоре и бијела дана
Остигоше овце на Крушчицу.
А кад сафи-зора ударила,
Тад је Ас-от окренуо војску
И у војску туријо телара.
Тридес воће од Васојевића,
Што пиковом војском управљају,
На ајане шњоме ударише,
Опколише су четири банде.
Сад не штеде жене, ни ђетета,
Но све чине, што је њима штета.
Тад шеесет кућа изгореше,
Двадес и пет глава посекоше,
На силу им овце изјавише
И на Јаштак овце дојавише.

Ту чобани овце дијелише
И шес дана у то оставише.
Па отоље овце окренуше:
Неко јаву Колашину-граду,
Неко Плаву, а неко Гусињу,
А Никола своим чобанима,
Он одјави уз Васојевиће.
Ас-от своју растурује војску
И сам оде Скадру бијеломе.
Васовићи њега испратише
И на помоћ дивно зафалише,
Тада оде сваки сенту своме
И још у пут свако пјевајући;
Оста Бијор јадни кукајући.
С овим ову пјесму свршујући
И милога Бога споминући.

17.

Бојеви у Полимљу (27 новембра и 27 децембра 1879 г.).

(Пјевао је *Осман Абдулах* из Гусиња, поријеклом из Куча).

Све у име да Бога молимо,
А за здравље цар-Отмановића:
Уздржи му, Боже, царевину,
И газију нашу гусињију,
Што му ћенар и крајеве чува;
Главе дава, ћенар *) не пуштава.
Сад велимо, да пјесму бројимо
Од истине у нашу земану.

---

*) предјелъ, граница.

Први бој.

Уранила сила од Гусиња,
Силан паша на оџаку своме,
Прије зоре и сабаха рана.
Нешто спават њему не даваше,
Па он вика у мушке конаке:
«Јесте л' мени ураниле слуге?
Огањ ватру наложиле живу,
А заждили муме виђелице, *)
А помели варакли одају, **)
А златно ми намјестили шиљте, ***)
У буџаке ставили јастуке?»
Но му мушки од одаје вичу:
«Али-пашо, драги господару!
Ми смо теби рано подранили,
Огањ ватру наложили живу,
А заждили муме виђелице,
А помели варакли одају,
А златно ти намјестили шиљте,
У буџаке ставили јастуке»
Тадар паша скочи на ногама,
Ево дође у мушке конаке,
Селам даде, низ одају крену.
Агарли ****) му кафу начинише
И у чибук духан запалише.
Често сахат гледа у реказе, *****)
Је л' му вакат доша' од сабаха,
Да он клања турскога намаза.

ь, въ которой потолокъ украшен рѣзбой и позолотой.
лка для сидѣнья—ковровая или изъ сукна, разшитая; бываетъ
соломы или другого чего.
не стоявшій, а на свѣжей водѣ тотчасъ сваренный.
ѣ — потур. черты, знаки, цифры на циферблатѣ.

Кад му вакат од сабаха дође,
«Јаллах!» — рече, на ноге скочио
И уз руке присука рукаве,
Турски авдес на себ' ударио.
Ево клања вакатли сабаха
И два добра предаде селама.
Драгом Богу даву учинио,
Па с' измаче, сједе на шиљтету.—
Кличе вила са врх Широкара,
Са Маглића, са према Гусиња,
Ево кличе, у Гусиње виче
И дозивље соко — Али-пашу:
«Ал' не чујеш, ал', пашо, не хајеш,
Али, пашо, ни хабера немаш,
О, који се јади направише!...
У Берлину, латинскоме граду,
Ту се седам окупило краља,
Седам краља од седам земаља.
Међу њима Књаз Никола дође
Те затражи Плава и Гусиња
И робињу у Дечане цркву,
И широку земљу Дукађина,
Гиздавицу шехер — Ђаковицу,
До Призрена и Шарган-планине:
««То је српско отачаство старо,
То је царство Душаново било!»»
Краљи даше, Цара не питаше,
И осмога направише краља,
Да му влада на Призрен завлада.
На теб' креће црногорски књаже,
Подигнуо своју државину,
Гору-Црну и седморо Брда
И сву рају, што се одметнула,
На султана пушку обрнула.»

Бре! кад зачу гази *) гусинлија,
Чубук баци, а на ноге скочи,
Нит кундуре, ни постоле тражи;
Па се маши кули уз бојеве,
Те је џевап вили учинио:
«Фала теби, ко сестри од мајке,
Тек не фала Берлини краљима!
Док је моја на два рама глава,
Не дам Плава, а не дам Гусиња!
Могу стећи задрмат ордију,
С књаз Николом заметнути кавгу
Ниже Плава, а спрема Гусиња,
Поред Лима на Новшиће равно.
Ако мене јаки Бог помогне,
Те добијем Књаза на Пепиће,
Ни ћу цара, ни ћесара питат,
Ће ћу њему ставити границу.
Ако мене туна задобије
— Задајем му Божу вјеру тврду —
Виш' му пушке ни пуцати неће.
Нек ме води на Призрену граду,
Нек му влада на Призрен завлада.»
То зборио па се повратио;
Ево иде на варак-одају;
Од муке га шетња уфатила,
Ево шета тамо и овамо;
Хе се паша срдит догодио,
Те не може срца осабрити; **)
Па дофати дивит и калема
И хартије — књиге бресезије; ***)

орый много отрубалъ непріятельскихъ головъ; паша, завладѣв-
кого крѣпостью.
ить.
или без јазије (письмена), неписанная, чистая.

Књаз Николи књигу наређује:
«Књаз Никола, црногорско крило!
У злу си се памет заумио,
А у теже бреме упртио,
Што си тако силом пресилио,
Ће ти вакат и земана дође,
Ће муртати *) цара освојише,
Те ти турску земљу попустише;
Сад је вакат, да на мене дођеш,
Са с изумом свије седам краља
И нашега цара честитога.
Па чујеш-ли, црногорски кнеже!
Нит га фала Бару, ни Улцињу,
Ни тичици шехер-Подгорици,
Ни бијелу Спужу, ни Жабљаку,
Колашину, на крајини глави
— Њему руга до страшнога суда —
Но га фала Плаву и Гусињу.
Плав за тебе ни хабера нема;
Ајде брзо ништа не узмичи!»
То зборио, књигу запучио,
Запучио и запечатио.
Ево ђе младо варошанче,
Књигу спреми војводи Милану
На судницу на Андријевицу;
Војвода ће Књазу на Цетиње.
Па да видиш, што се домислио!
Хе, на млађе срклет учинио: **)
«Брже трч'те Плаву и Гусињу,
Те од земље скупите главаре
И мојијех седам барјактара,

*) Измѣиники; люди, дѣйствующіе въ своихъ личныхъ интересахъ.
**) крикнулъ, далъ приказанье.

И нек дође Хусеин-бег стари.»
У млађијех поговора нема,
Доведоше земаљске главаре,
Доведоше на варак — одају.
Сви седнуше и кафу попише;
Све су аге шенли *) и весели;
Необично пашу погледати,
Хе л' је своју чехру **) оштетио:
Низ вилице објесио брке,
Хе крваве очи замутио.
Нико пашу питат не смијаше,
Но га пита Хусеин бег стари:
«Али-пашо, наша старјешино!
Што све аге шенли и весели,
Ти си своју чехру оштетио?»
Каде стаде паша бесједити:
«Ево јутрос у зоросвићања,
Како мене вила дозивала,
Са Маглића, са према Гусиња,
Хе који се јади направише!
На нас креће црногорски Књаже;
Па сам јутрос књигу оправио
И мало сам Књаза укорио.
— Није шала кућа Петровића! —
Како ћемо књаза дочекати?
Ми на цара нада не имамо
И од цара индата немамо;
Цар не даде и сви седам краља;
Сад што ћемо, моја браћо драга?»
Е што викну тридест агалара:
«Али пашо, наша старјешино!

немъ расположеніи духа.
ыраженіе лица.

Што је љето и година дана,
Ми га, пашо, зажалит нећемо;
Ни велике овце на збојеве,
Ни велика шарена говеда.
Купи војску, довеђ' у Гусиње.
Раад' Бога и онога свјета,
Порад дина и порад имана,
Раад' нашег грдна сибијана
Нећеш ли ни ватан *) одржати.»
Више паша не ће ни чекати;
Но довати дивит и мурећеп
И хартије књиге бресезије.
Ево прву наређује карту,
А шиље је Крастенићу равну
Ман Авдији, младом барјактару:
«Ман Авдије, ка' од срца сине!
Јеси л' чуо, је л' ти ко казао,
Ја сам с Књазом сефер **) отворио.
Купи војску, трчи у Гусиње.»
Е ту шиље, другу наређује,
А шиље ју Гашу питомоме:
«Али-Ибро, царева газијо!
Јеси л' чуо, је л' ти ко казао,
Хе л' ме вел'ка сила учинила,
Гора-Црна и седморо Брда;
Купи војску, трчи у Гусиње.»
Е ту шиље, другу наређује,
А шиље ју Дукађину равну
На Мустафу, млада барјактара:
«О, Мустафа, ка' од срца сине!
Јеси л' чуо, је л' ти ко казао,

*) Позиція.
**) Война.

Ја сам с Књазом сефер учинио;
Купи војску, трчи у Гусиње.»
Е ту шиље, другу наређује,
А шиље је Пећи поноситој
Пријатељу Махмутбеговићу:
«Кад смо скоро у Ђакову били,
Те посјекли Мехмет-Алипашу,
Е већила *) од седам краљева,
Ти си мени бесу тврду дао,
Кад ће мени до невоље бити,
Да ми дођеш на невољу љуту;
Купи војску, трчи у Гусиње?»
Е ту шиље, другу наређује,
А шиље је шехер-Ђаковици
Пријатељу Саидбеговићу:
«Кад смо скоро у Ђакову били,
Те посјекли Мехмет-Алипашу,
Ти си мени бесу тврду дао,
Кад ће мени бити до невоље,
Да ми дођеш на невољу љуту;
Хе л' сам с Књазом сефер отворио,
Купи војску, трчи у Гусиње».
Салих-аги књигу писат нешће,
Хе л' је лоше у мејтеп ходио,
А горе је карту научио
Од тебета **) и то наопако.
Сали-аги наустице шиље:
«Сали-ага, царева газијо!
Дижи, Салко, до двије Ругове,
Е Ругову и Доњу, и Горњу.
Кадри-бајра не мој оставити,

Не мој срећу своју изгубити,
Хе ли нама може требовати.
Купи војску, трчи у Гусиње.»
Таман паша књиге растурио,
Растурио низ Штипнију љуту.
Мало прошло, дуго не трајало,
Од Вусање пушке запуцаше,
Запјеваше арнаути љути;
Када ево силовите војске
Са нахије, Крастенића равна,
И пред њима млада барјактара
На вранина, коња од мејдана.
Ето сила паде у Гусиње,
У Гусиње на росне ливаде.
Испадоше аге гусинлије,
Те ту силу редом разредише;
Та се војска рахат учињела.
Мало прошло, дуго не трајало,
Запуцаше кратки венедеци,
Запјеваше љути Арнаути
С Дукађина, мјеста питомога;
А пред њима Мујо барјактаре
На лабуда, коња од мејдана.
И та сила паде у Гусиње,
У Гусиње на росне ливаде.
Испадоше аге гусинлије,
Те ту силу редом разредише;
Та се војска рахат учињела.
Мало прошло дуго не трајало,
Ево друге пушке запуцаше,
Запјеваше Арнаути љути
С гиздавице шехер Ђаковице;
А пред њима Саидбеговићу
На чилаша коња црногривца,

Вас у срму и жежено злато;
Пљаца му се с обје стране ћорда.
И та сила паде у Гусиње,
У Гусиње на росне ливаде.
Мало прошло, дуго не трајало,
Ево друге пушке запуцаше
Са велика Гаша питомога,
А пред њима царева газија
Али-Ибро на коња путаља.
И та сила Плаву на главицу;
Но испаде Хусеин-бег стари
И ту силу редом разредио.
Мало прошло, дуго не трајало,
Ево друге пушке запуцаше
Од велике Пећи поносите,
А пред њима Махмутбеговићу,
Вас у срму и у суву злату,
На лабуду, коњу од мејдана;
И та сила Плаву на главицу;
Но испаде Хусеин бег стари,
Те ту силу редом разредио;
Те се војска рахат учињела.
Мало прошло, дуго не трајало,
И од Дјела пушке запуцаше.
Кад ево ти вука од Турака,
Салих-ага су двије Ругове,
Он све сенту са Велике гледа,
Је-ли когођ заметнуо кавгу;
Ево иде и ћера кулаша,
Ево стиже Плаву на главицу;
Испадоше од војске главари,
Сали-аги на селам стануше.
Ево вичe из грла бијела:
«О, главари, црн вам образ био!

Ми смо дошли Плаву у индату,
Што нијесте Марку ударили?»
Мољу му се од војске главари:
«Сјаши, Салко, твојега кулаша;
Хе без паше вијећања нема;
Без Гусиња удара нам нема.»
Он одсједе својега кулаша,
Та се војска рахат учињела.
Обје су се рахат учињеле:
Једна војска Плаву и Гусињу;
Црногорска у село Велику,
У Велику и у Аржаницу,
И Пепиће-поље притиснула.
Цуногорци фурсат *) уфатише:
Ето двије куле запалише,
На Пепиће и на Иван-поље,
Како које јутро освићаше,
Е све ближе страже примицаху,
А на косу извише Новшића.
То трајало неколико дана,
Једно јутро туре уранило
Прије зоре и сабаха рана,
А од Плава Феровић Јакупе.
Нешто му се спават не могаше;
Па на оџак ватру наложио
И агарли кафу приставио;
Каве пије и тегли духана.
Доклен дође вакат од сабаха,
Е да Турци клањају сабаха
По кућама и по џамијама;
Запјеваше мрки Црногорци,
Пукоше им пушке стражарице,

*) крѣпкая позиція.

Зачуше се Плаву питомоме,
Е се плавски сиб'јан *) преплашио,
Е се луда ђеца заплакаше.
Е кад зачу Феровић Јакупе,
Удари се шаком по кољену,
Прскоше му меневише плаве **)
«Вај си мене укорна замана!
Мучан сам ти вакат ишчекао,
Да пјевају мрки Црногорци,
Да пуцају пушке стражарице.
Боље ми је хрзом погинути,
Но срамотно к'о сиб'јан живјети.»
Јунак био, на ноге скочио.
Ево приђе китну чивилуку, ***)
Па припаса свијетло оружје.
Ево сидне низ тахнану кулу,
Па наведе пљацом и сокаком.
Ево иде код Хусеин-бега,
Е ту нађе од војске главаре.
Селам даде, низ одају крену.
Сви главари селам прифатише
И Јакупу мјесто начинише;
Ево сједе код Хусеин бега,
А млађи му каву наточише
И у чибук духан запалише.
Е да видиш Феровић Јакупа!
Нити хоће кафе из филџана,
Нити хоће из луле духана;
Но уздише јунак од срдаца.
Но га пита Хусеин-бег стари:

жители, почерног. *робље*.
(а шолковымъ чернымъ или синимъ шнуркомъ, которою укравои штаны.
на стѣнѣ для вѣшанья одежи, оружія и проч.

«О, Јакупе, ка' од срца сине!
Што си своју чехру оштетио?
Што си ми се, сине, препануо
Од војводе Миљановић Марка?
Кунем ти се и вјеру ти дајем,
Ја ћу сјутра појахат ђогина,
Па навести у Гусиње равно,
С Али-пашом вијеђ вијећати.
Е па двије војске смијешајте,
Па удрите Марку у Велику,
У Велику и у Аржаницу,
И Пепићу, пољу широкоме.»
Е што вели силан Феровићу:
«Ко је Турчин на срдашцу своме,
Те је њега родила туркиња,
Он ће сјутра Марку ударити
Без изума *) нашег командира.
Ко је Турчин, у индат ће доћи.»
Но то зачу туре испријека,
Сали-ага са Ругове тврде;
Па скочише два добра јунака,
Ударише пљацом и сокаком.
А да видиш Феровић Јакупа!
Ће иђаше, из грла викаше:
«Ко је пјешак, притежи опанке,
Ко је коњик, притежи колане,
Е ће бити на Новшиће кавга.»
Док избише Плаву на главицу,
Сали-ага пушке истурио.
Но скочише Хаси и Руговци:
«Што је, Салко, за Бога милога!»
— «Што?—вељаше гази Сали-ага—
Ко је пјешак, притежи опанке,

*) ња.

Ко је коњик, притежи колане!»—
То му једва дочекала војска.
А да видиш Феровић Јакупа!
Ево иде до јахара свога,
Те изведе коња од мејдана:
«Јаллах,» рече, сједе на чилашу.
И Ман-ага на коња дорина,
Сали-ага на коња кулаша;
Испадоше Плаву на ћуприју;
Е за њима силовите војске;
А да видиш Феровић Јакупа!
Ће иђаше, трага не крijаше;
Доклен стиже у село Новшиће.
Једну војску извише Новшића,
Другу војску селу оставио.
Ударише на Маркову стражу.
Маркова ји напуштила стража,
На живу ји ватру дочекала.
При Турцима добра срећа била:
Нит' падоше, нит' се препадоше,
Војводину посјекоше стражу.
Халабанда! заметну се кавга;
Боја бију, боја дочекују.
Оде хабер Аржаници Марку:
«О, војводо Миљановић Марко!
Твоја ти је изгинула стража.»
То војводи врло мило било,
Што су Турци прије започели,
По Берлину и по седам краља.
Па он вика своје командире:
Прво зове војводић Тодора
И Вуксана од Братоножића,
И још Васу од Дрекаловића,
И Драгишу са Мораче Доње:

«Командири, моја браћо драга!
Раад Риста и седморо поста,
Раад нашег црногорског Књаза,
Поред Лима с обје двије стране
У Новшиће, ако Бога знате!»
Халакнуше, Бога поменуше.
Поп Никола на коња дорина,
На дората, коња од мејдана,
Извадио аламанку ћорду,
Е ишчека Феровић Јакупа.
Мили Боже, немила састанка!
Рањен јечи, а здрави га гњечи,
И пролазу коњи без јунака,
А јунаци без добријех коња.
Боја бише сахата четири,
Боја бише Турци и Брђани.
Док Јакупу мука одољела,
Око њега, гђе му гине друштво;
Па нађера својега чилаша,
Те мијеша мрке Црногорце,
Ка' чобани у планину овце.
Доклен виђе војводић Тодоре
— Црногорци њему браћо драга —
«А удрите Феровић Јакупа!
А удрите Феровић Јакупа!»
Насу лунтра, *) ка' небеска крупа,
На Јакупа и коња чилаша,
Седам-осам уби га пушака.
Он погибе, алла-рахмет-илесен!
Црногорци ноже повадише,
Да посјечу Феровић Јакупа.
До њега се туре догодило,
А од Плава Омер барјактаре,

*) ьба и ружье.

Те он брани Феровића главу.
Доклен друге пушке запуцаше,
Те убише Омер-барјактара.
Црногорци ноже повадише,
Са Омера да посјечу главу.
Ту се туре близу догодило,
Авдиница од Пећске нахије,
Те он брани омерову главу.
Доклен друге пушке запуцаше,
Авдиницу млада погубише,
Црногорци ноже повадише,
С Авдинице да посјечу главу,
До њега се туре догодило,
Ево Чеља од Ругове тврде.
Те он брани Авдиницу млада.
Доклен друге пушке запуцаше,
Те убише Чељу од Ругове.
Црногорци ноже повадише,
Ево Чељи да посјечу главу.
До њега се туре догодило,
Сали-ага на коња кулаша,
Те он брани Чељу од Ругове.
Доклен друге пушке запуцаше,
Сали-аги коња погодише;
Коњ му клече на прва кољена,
Сали-аги ноге притиснуо.
Црногорци ноже повадише,
Да посјечу Сали аги главу.
До њега је срећа догодила,
Догодише Хоти и Руговци,
Сали-аги одржаше главу.
Е да видиш коња Феровића,
Ће он бјежи низ село Новшиће,
На њега се седло искривило,

Кубурлије крвљу заливене,
Дизгине се међу ноге вучу,
Вићоше га од Плава плављани:
«Вај си нама данас и до вјека!
Леле нама, Јакуп погинуо!»
И Ман-ага рана допануо,
Од којијех пребољети неће;
Који данас осветити неће,
О, душа му џенет не виђела!
Ко ће данас лице зафалити
Од српскога праха и олова?
Халакнуше, Бога споменуше.
Па викнуше Хоти и Руговци:
«Ајдмо, браћо, ако Бога знате!
Хеле нама Јакуп погинуо!»
Кад се до три ма'ле *) саставише,
Наведоше низ косу Новшића,
Поред Лима џаду уфатише:
Алабанда и још виша кавга!
О, да видиш муке од Брђана!
Воду газу, а боја бијаху;
Док удрише води на валове,
Неколико вода понијела.
Па да видиш војеводе Марка:
Поред Лима ћераше ђогина,
Све на воду окрећаше главу;
Лим се мути, војвода се љути,
Све на воду окрећаше главу,
Ће му мрке носи Црногорце.
Њему није жао Црногорце;
Но му жао Куче витезове:
Ш њима орлује, а ш њима добрује,

И на себе власт владе добија.
Акшам дође, боја раздвојише,
Раздвоје се Турци и Брђани.
Е сташе се окупљиват Турци;
Шехитима рахмет *) оправише,
А рањене у Плав понијеше,
Сташе главе турат' на хесапу:
Три стотине и тридесет глава
Од Брђана и Црногораца,
И пред њима до седам барјака,
Још пред њима четири бурије;
Сад понеше паши у Гусиње,
Те табије главам' пакитио.
Па да видиш војеводу Марка!
Оп ту стаде и два и три дана
На судницу на Андријевицу
Код војводе господина Божа.
Треба Књазу џевап учинити;
Све му пише, што је и како је;
Запучио и запечатио,
Ево наће црногорче младо,
Књигу спреми на Цетиње равно.

Други бој.

Књаз Никола рано подранио
И попио јутрену ракију,
Из палаца испао под бријест;
Е све сенту и граници гледа,
Кад ће њему карта багисати:
Је л' војвода примио Гусиње,
Је л' његова влада завладала

---

*) т. е. погинувшимъ въ бою за вѣру сдѣлали поминъ души.

На дворове паше Гусинлије.
У то стиже књигоношче младо,
Капу скида, а земљи се гиба,
Књаз' Николу у руку цјелива,
На крило му књигу оставио.
Књаз Никола књигу дофатио,
Распучи је и распечати је.
А кад виђе, што му карта прича,
У иједу скочи на ногама.
Ево иде у танку Биљарду,
Па на млађе вику учинио:
«А скуп'те ми цетињске главаре!»
У млађијех поговора нема:
Искупише цетињске главаре,
Доведоше у танку биљарду.
Све засједе јунак до јунака,
У прочељу силан Петровићу,
Е је мало чехру промјенио,
Па га пита војевода Машо:
«Круно—Књаже—Бог ти дао здравље!
— Што си нама чехру оштетио?»
Књаз Никола књигу покучио,
А даде је војеводи Машу:
«Прочитај ми од Гусиња карту,
Авази *), нек' чују војеводе,
Који су се јади направили
Ниже Плава, а према Гусиња,
Поред Лима, поред воде хладне.
Ел' је моја изгинула војска,
Оста руга до страшнога суда
(Црногорци њему браћа драга).
Гусиња се разминути нећу,

*) момко.

Раад Риста и седморо поста,
Ја ћу другу подигнути војску!»
Стаде Машо карте наређиват;
Машо шара, а Књаз наређује,
На војводе и на капетане,
На сердаре и на командире
По држави Гори—ломној—Црној:
«Кој гођ' може пушку дофатити,
На Турчина па ју истурити,
На Турчина, крсту душманина,
О' дјетета о двана'ст година,
А до ђеда од шездесет љета,
На Гусиње, на катиле старе —
Хе л' су нама много јада дали —
Свако трчи шехер Подгорици!
Ја ћу спремит цетињске главаре
— О' што смо ју скоро задобили—
Те ћу своју прегледати војску.»
Књажева се узбунила земља;
Свако трчи шехер — Подгорици;
Е три своје, три дивне бригаде:
Ево прву војеводе Ђура
У Брскуту свиленоме скуту;
Од Лазара од Херцеговине
И војводе Миљановић Марка.
Књажева се сила подигнула,
Ко гођ' може пушку понијети,
Е све креће у Куче камене,
Од Брскута до врх' Широкара,
До Велике и Чакор-планине,
Ниже Плава, а према Гусиња.
Пах, да видиш војеводе Божа!
Ево паши књигу наређује,
Шта у књигу вели војевода!

«О, чујеш ли, пашо Гусинлијо!
Цар те дао и сви седам краља
У Берлину, граду латинскоме;
Оди, море, да се не бијемо!
Задајем ти Божју вјеру тврду,
Иза Књаза бити бољег' неће,
Него тебе, пашо Гусинлијо,
Бирај беге, турај у војводе,
Агаларе турај капетане;
Бирај момке, стави барјактаре,
Нећеш имат велику вардију: *)
На годину маџарију жуту,
А на кућу маџарију жуту,
Да се знате, е сте Петровића.
Нећеш, пашо, на то укабулит,
Задајем ти Божју вјеру тврду,
Подигнућу моју државину,
Пах ћу удрит теби на Гусиње,
Све ти мушко под сабљу турити,
А тебе ћу жива уфатити,
Од тебе ћу јаде направити».
То зборио, књигу запучио,
Запучио и запечатио,
Пак је шиље паши Гусинлији.
Е кад паши така књига дође,
Он искупи од војске главаре,
Пак он позва Симовић Филипа,
Те му даде од војводе карту.
Ево Филип пах је распучио,
Распучио и распечатио;
Ево ситну прочитао карту.
Авазиле међу главарима,

Све им прича, што је и како је.
Та му књига мила не бијаше;
Опет паша књигу повратио:
«А чујеш-ли, војевода Божо,
Од крваве куће Петровића!
— Ти си јунак и ка' што те кажу,
У четвртак, који први дође,
Чекај мене, ево ја на тебе,
Да те нађем у село Велику,
У Велику и у Аржаницу,
И Пепићу, пољу широкоме»
То зборио, књигу запучио,
Запучио и запечатио,
И справио војеводи Божу.
Кад војводи така књига дође,
На судницу на Андријевицу,
Распучио па је проучио.
Кад видно, што му књига пише,
Он се књизи вјеровати неће.
Пах дозивље војводу Милана: *)
«Је л' истина, што ми паша пише?»
Говори му војвода Милане:
«Ево пуне тридесет година,
Од како сам с пашом на границу,
Што год' ми је паша бесједио,

*) Такое непослѣдовательное писаніе этого имени пусть не почтутъ за нашу ошибку. Мы держимся выговора, какъ слышимъ изъ устъ народа, и въ выговорѣ этого имени постоянно слышимъ такую разницу: о Маркѣ, кучскомъ воеводѣ, говорятъ—*Миљанов* или *Миљановић* (ст. 357, 411 и 603), а о Вуковичѣ, васоевицскомъ воеводѣ—*Милан* (ст. 123) и Тодор или Гавро Милановъ, причемъ *л* выговаривается не такъ твердо, какъ нашъ *л*, но и не такъ мягко, какъ *љ*. Можетъ быть, это обусловливается тѣмъ, что Кучи, вообще *л* выговариваютъ мягче другихъ черногорскихъ племенъ; хотя тамъ же есть и противное этому прозвищѣ *Милачић*. Слышится эта разница и въ другихъ случаяхъ, объ чемъ мы будемъ говорить въ отдѣлѣ о языкѣ.

Он ме није никад преварио.»
Дан по данак и четвртак дође.
Пах је паша војску растурио,
А пред војске своје командире:
Најпрвога Махмутбеговића,
Те он паде на Чакор планину;
Са Јечмишта гази Сули-агу;
Усејн-бега пољу Иванпољу.
Ево паша на Пепиће равно;
Ево тражи мрке Црногорце,
Нећел' ш њима заметнути кавгу,
Тражио их, док је нагазио
На сокола војводић Тодора
На Мурину, селу маленоме.
Алабанда, затури се кавга!
Боја бију, боја дочекују,
Боја бише четири сахата.
Док Брђани загон учинише,
Ето мало Турке потискоше;
Неколико уграбише глава.
А кад виђе паша Гусинлија,
Пах он викну своје командире:
«Пошто сва три села запалише,
Командири, моја браћо драга,
На Србина, дину душманина,
Ајдмо, браћо, ако Бога знате!»
Пах велики загон учинише;
Црногорце мало потиснуше,
Неколико ујагмише глава.
Акшам дође, боја раздвојише,
Раздвојише Турци и Брђани,
Свако оде ка сенту својему.

Такъ какъ пѣсня эта представляетъ собою поэтическое воспроизведеніе дѣйствительныхъ фактовъ, совершившихся въ новѣйшее время, при томъ передъ нашими, такъ сказать, глазами, то мы можемъ и считаемъ нужнымъ изложить эти факты, какъ они были въ дѣйствительности. Это дастъ намъ возможность оцѣнить пѣсню съ реальной стороны, насколько въ этомъ воспроизведеніи проявилась добросовѣстность и вѣрность дѣйствительности, а затѣмъ и поэтическая способность пѣвца.

Но прежде мы пояснимъ, когда и по какому случаю произошли эти двѣ битвы.

Въ 1878 г. военныя дѣйствія прекратились на всемъ Балканскомъ-полуостровѣ, и Австрія въ сентябрѣ этого года провела до конца оккупацію Босніи и Герцеговины. Но Черногоріи предстояло еще занять Плавско—Гусинскій округъ, примыкающій къ ея крайней сѣверо-восточной границѣ и присужденный ей по Берлинскому трактату.

Надобно замѣтить, какъ мы ни были на Берлинскомъ конгрессѣ изолированы въ нашихъ требованіяхъ въ пользу славянъ, ради которыхъ и выдержана была война съ Турціей, по отношенію къ Черногоріи намъ удалось установить такую границу, которая, проходя по высочайшему въ тѣхъ краяхъ хребту *Проклетія*, давала Черногоріи доминирующее положеніе надъ цѣлымъ албанскимъ краемъ и открывало путь впередъ къ Печи, Дечанамъ и т. д., отъ которыхъ её отдѣляло-бы разстояніе 6—8 часовъ хода. Это какъ-то просмотрѣли европейскіе дипломаты и поняли только послѣ; а тогда были употреблены всѣ средства, чтобы не допустить проведенія этой границы. Главнымъ образомъ тутъ дѣйствовала Австрія, склонившая къ тому и Турцію.

Турція, показывая видъ, что готова исполнить предписанія европейскаго ареопага, поручила исполненіе этого дѣло одному изъ лучшихъ своихъ генераловъ Мехметъ-Али-пашѣ, который и прибылъ для того съ войскомъ въ Дьяковицу. Но тутъ начали дѣйствовать противъ того: чтобы возбудить фана-

тизмъ албанцевъ, подъ вліяніемъ извнѣ и главнымъ образомъ при помощи католическихъ священниковъ создана была, такъ называемая «lega albanese», во главѣ которой сталъ скадрскій вали Риза-паша, а также и главный начальникъ тамошняго войска Дервишъ-паша. И тогда, вмѣсто того чтобы помочь Али-пашѣ въ исполненіи возложеннаго на него порученія, противъ него подняли всѣхъ албанцевъ, не давши ему въ то-же время достаточно регулярнаго войска. Въ результатѣ было то, что въ Дьяковицѣ произошло возмущеніе и Али-пашу убили. На мѣсто его назначенъ былъ Мухтаръ-паша, которому приказано было не передавать Черногоріи присужденной ей территоріи и распущенъ былъ слухъ, что онъ также окруженъ албанцами и не въ состояніи ничего сдѣлать; были даже слухи, что и его убили. Все это были фокусы: Турція всегда легко расправлялась съ албанцами, когда того хотѣла; это мы видѣли не разъ. Но тутъ она дѣйствовала подъ вліяніемъ Австріи, а послѣ и сама находила выгоднымъ для себя сохранить самоволіе албанцевъ, ссылаясь на которое она можетъ допускать всякія насилія надъ своимъ, не пользующимся ея расположеніемъ, населеніемъ.

При такихъ обстоятельствахъ Черногоріи было сказано, что-бы она заняла упомянутую провинцію и то безъ отлагательства.

Это было осенью; а пока черногорское войско, едва отдохнувшее послѣ почти трехлѣтней войны, тронулось въ путь, то наступила уже зима, которая въ томъ году была особенно сурова.

Одно отдѣленіе войска, три катунскихъ батальона, подъ командою Дьюра Петровича заняло позицію въ Брзкутѣ противъ *малисоръ* (горныя албанскія племена) Скадрскаго округа, и это мѣсто находилось сравнительно въ небольшомъ разстояніи отъ города Подгорицы; а другое — подъ предводительствомъ Марка Милянова, извѣстнаго героя и кучскаго воеводы, находилось въ Васоевичахъ, съ которыми сообщеніе, и безъ того трудное, было тѣмъ труднѣе, что путь идетъ черезъ высокія горы и долинами

рѣкъ, которыя въ періодъ наводненій бываютъ почти непроходимы.

Здѣсь было четыре батальона васоевицкихъ и два кучей и братоножичей; но всѣ они были неполные, особенно послѣдніе два не имѣли и половины своего обычнаго состава; такъ что всего было не болѣе двухъ съ половиною тысячъ. А противъ нихъ были албанцы, собиравшіеся отъ Печи, Призрена, Дьяковицы и границъ Македоніи, которые могли выставить до 20.000 войска и даже больше. При томъ они собирались въ краю, который нисколько не пострадалъ въ послѣднюю войну и представлялъ всѣ удобства для помѣщенія и богатъ былъ всякимъ продовольствіемъ; тогда какъ черногорское войско расположилось въ Васоевичахъ, гдѣ во время войны, сожжены были всѣ дома (здѣсь всѣ постройки деревянныя) и съѣденъ почти весь скотъ, а хлѣба едва успѣли немного посѣять и родилось весьма мало. Правда, дома были отстроены, но кое-какъ на скорую руку, тѣсные и для собственнаго семейства. Поэтому войско должно было размѣститься въ шалашахъ и другихъ постройкахъ, въ которыхъ лѣтомъ ютятся пастухи со своими стадами. Не говоря уже о стражѣ, которая стояла на самыхъ высокихъ пунктахъ, подвергаясь всѣмъ невзгодамъ; два батальона занимали высокую *планину* Сѣкирицу (6.419 фут.), которая была уже покрыта снѣгомъ, не имѣя никакого крова, лежа на снѣгу и согрѣваясь около постоянно горѣвшихъ костровъ. Въ ноябрѣ мѣсяцѣ настала ужасная погода: дождь со снѣгомъ и страшнымъ вѣтромъ производили въ воздухѣ цѣлую революцію. Стаи птицы журавлей, гусей, утокъ, перелетавшихъ съ сѣвера въ теплые южные края, мутились въ воздухѣ, наполняя его своимъ крикомъ и не зная, куда обратиться; множество падало на землю и тутъ ихъ живыхъ брали руками.

Рѣки Тара, Лимъ, Злорѣчица и другія, текущія съ высочайшаго горнаго массива Кома (ок. 8000 ф.), вздулись и выступивъ изъ береговъ, затопили идущія возлѣ нихъ дороги; всѣ ручьи обратились въ бурные потоки и также преграждали всякое со-

общеніе между частями войска, и одно время была опасность, что будетъ снесенъ единственный мостъ черезъ р. Злорѣчицу и тогда прервалась-бы всякая связь между войскомъ и мѣстечкомъ Андріевицей, которая служила центромъ для всѣхъ операцій и черезъ которую шли сношенія съ остальною Черногоріей.

При такихъ обстоятельствахъ шла доставка почти отъ моря черезъ всю Черногорію всего, какъ боевыхъ, такъ и съѣстныхъ припасовъ. Сколько лошадей съ вьюками пало въ рѣки и унесено ихъ бурными волнами! были несчастія и съ людьми.

Нѣкоторое время находящееся тамъ черногорское войско было въ очень опасномъ положеніи вслѣдствіе недостатка необходимѣйшихъ припасовъ. Албанцы находившіеся въ несравненно лучшихъ условіяхъ, могли этимъ воспользоваться, но не воспользовались. Между албанцами все это время происходило сильное движенье; держались скупштины; собирались они въ Плавѣ и Гусиньѣ и опять расходились: бывало ихъ въ сборѣ до 10.000, которые располагались въ сосѣднихъ мѣстностяхъ; но ничего рѣшительнаго не предпринимали. Причиною было то, что частью не было полнаго согласія между главарями отдѣльныхъ племенъ; а частью они вообще не отличаютси рѣшимостью на какое-либо крупное предпріятіе. Свѣдѣнья обо всемъ этомъ тамошніе сербы христіане доставляли въ главный черногорскій станъ и нѣсколько разъ сообщали «Завтра нападутъ на васъ турки»; но такихъ *завтра* прошло нѣсколько а ожидавшагося нападенія не было. Наконецъ, 27 ноября нападеніе произошло, когда въ главномъ станѣ на Андріевицѣ того не ожидали, и произошелъ бой, который и представленъ въ первой пѣснѣ.

Не мѣсто здѣсь излагать, какъ шла эта битва; скажемъ только, что въ черногорскомъ войскѣ не было единства дѣйствія и въ то время какъ одна часть его, кучскій и братоножичскій батальоны, сломивши дѣйствовавшее противъ нихъ отдѣленіе албанскаго войска, приблизительно до 2.000 или нѣсколько и болѣе, погнали его и загнали далѣе села Новшичей, находящагося уже въ турецкой границѣ; другая часть, болѣе численная, от-

бивъ напавшее на нихъ албанское войско, прекратила бой. Тогда это послѣднее обратилось на кучей и братоножичей, а также воротились и прогнанные ими албанцы, и черногорцы очутились въ одной тѣснинѣ, между крутымъ, очень высокимъ берегомъ р. Лима и близко подошедшими къ нему горами и между цѣлымъ албанскимъ войскомъ, превышавшимъ ихъ числомъ, по крайней мѣрѣ, въ пять или шесть разъ. Они пробились однако сквозь это войско; но изъ нихъ 108 чел. пало на мѣстѣ и 116 было ранено. Албанцевъ пало несравненно больше; говорятъ, что они нѣсколько дней на телѣгахъ возили съ поля битвы трупы своихъ; но во 1-хъ, эта потеря для албанцевъ численно была менѣе значительна и чувствительна; а во 2-хъ, у всѣхъ павшихъ здѣсь черногорцевъ были отрублены головы и выставлены на кольяхъ на стѣнахъ гусинской крѣпости, что въ тѣхъ краяхъ и составляетъ главный трофей и доказательство побѣды; поэтому въ пѣснѣ эта битва прославляется, какъ блестящая побѣда.

Ровно черезъ мѣсяцъ, 27 дек., произошла и другая битва, при чемъ черногорское войско, по предписанію свыше, держалось оборонительнаго положенія, въ виду чего въ жертву албанцамъ отдано было село *Великая*; а въ то-же время войско это было увеличено тремя вновь прибывшими батальонами (и еще два запасные не были даже введены въ дѣйствіе); оно было теперь лучше снабжено боевыми припасами и строже была организована команда, вслѣдствіе чего отъ начала до конца выдержано было единство дѣйствія; такъ что всякое отдѣленіе его въ нуждѣ всегда получало вовремя подкрѣпленія. Поэтому, не смотря на то, что въ этой битвѣ число албанцевъ было значительнѣе, уронъ въ черногорскомъ войскѣ былъ сравнительно незначительный: 32 убитыхъ и 76 раненныхъ; при чемъ албанцамъ не удалось отрубить голову ни одному черногорцу; тогда какъ черногорцы могли ихъ имѣть много, еслибъ то не было запрещено ихъ собственнымъ начальствомъ *).

*) Обѣ эти битвы въ свое время были нами описаны въ корреспонденціяхъ въ газетѣ «Русскій Курьеръ» 1880 г. въ январѣ и въ февр.; а также

Въ предлагаемой нами пѣснѣ слѣдуетъ отмѣтить прежде всего правдивость. Если въ ней преувеличено число погибшихъ въ первомъ бою черногорцевъ (330 вм. 108), то это свойственно всякой нѣснѣ все нѣсколько преувеличивать, и числа при этомъ не имѣютъ главнаго значенія; да и невозможно пѣвцу гнаться за точными цифровыми данными. Но онъ не скрываетъ того, что албанцевъ тутъ было громадное число отъ Крастеничей, Гаша, Печи, Дукадьина, Дьяковицы, Руговы, а само собою разумѣется, что тутъ-же были ближнія племена Клименты, Шали, Шоши и др.; какъ не скрываетъ онъ и того, сколько и съ албанской стороны пало людей знатныхъ. Очень сдержанно онъ представляетъ второй бой: въ началѣ черногорцы «мало турке потискоше, неколико уграбише глава»; а потомъ турки «црногорце мало потискоше, неколико ујагмише глава», и на томъ бой оканчивается, не давъ рѣшительной побѣды ни той, ни другой сторонѣ, какъ и было въ дѣйствительности.

Пѣвецъ не пускается ни въ какія мелочи и подробности битвы, въ которыхъ и нѣтъ ничего поэтичнаго; не восхваляетъ онъ ни отдѣльныхъ личностей, а только съ похвалой и участіемъ поминаетъ погибшихъ въ бою, при чемъ даетъ нѣсколько яркихъ картинъ смерти этихъ героевъ.

Какъ и въ другихъ лучшихъ сербскихъ пѣсняхъ самая битва описывается коротко; а больше мѣста дано изображенію обстоятельствъ, предшествовавшихъ ей и давшихъ ей ходъ и направленіе, а также характеристикамъ главныхъ личностей. Между послѣдними прекрасна характеристика Али-бега или Алипаши гусинскаго, стоявшаго тогда во главѣ всего этого движенія; его душевное состояніе и разговоръ съ вилой и отношеніе къ нему другихъ главарей. Параллельно съ этимъ онъ старается, по своему пониманію, представить характеристику и черногорскаго князя Николая, какъ онъ, рано вставши и непремѣнно попивши

описаніе ихъ вошло и въ нашу же статью «Черты изъ боевой жизни Черногоріи» въ Русской Мысли 1881 г. кн. V и VI.

«јутрену ракију», что по его понятію всякому сербу христіанину необходимо, въ ожиданіи извѣстій съ мѣста битвы нетерпѣливо смотритъ къ границѣ; какъ является «книгоношче младо», подаетъ ему письмо, прочитавъ которое, князь въ гнѣвѣ вскакиваетъ на ноги и т. д.

Это не сухой пересказъ, а картина.

Нельзя не отмѣтить также благороднаго отношенія пѣвца и къ непріятелю: онъ не допускаетъ никакихъ грубыхъ, обидныхъ выраженій ни противъ Черногоріи и черногорцевъ вообще, ни противъ отдѣльныхъ личностей.

Наконецъ, вся пѣсня проникнута чисто народнымъ духомъ и не носитъ на себѣ той печати оффиціальности, которою страдаетъ современная черногорская пѣсня, полная восхваленій своимъ оффиціальнымъ личностямъ. Мы имѣли въ рукахъ двѣ васоевицкихъ пѣсни объ тѣхъ-же битвахъ; но въ нихъ мы не нашли поэзіи, а только сухое перечисленіе мелкихъ подробностей, значительную долю хвастовства и особенно восхваленіе своихъ командировъ, офицеровъ и др., вслѣдствіе чего ихъ и не печатаемъ.

При текстѣ въ сноскахъ мы даемъ объясненіе нѣкоторыхъ только словъ турецкихъ или албанскихъ, которыя могутъ быть неизвѣстны и сербамъ другихъ краевъ, даже въ самой Черногоріи; что-же касается именъ собственныхъ, географическихъ и личныхъ, то объясненіе первымъ можно найти въ моей книгѣ и на приложенный къ ней картѣ, а вторыя сами собою объясняются изъ текста пѣсни.

Можетъ быть, не всякому извѣство только названіе *Штипниja*, (ст. 228) иначе *Арнаутлук* — въ смыслѣ албанскаго народа и края, хотя-бы и не принадлежащаго собственно Албаніи, но населеннаго албанцами (шиптар, шкипетар). Воевода Машо, (ст. 565 и далѣе) Врбица, бывши мин., внутръ дѣлъ, послѣ удалившійся въ Боснію, гдѣ и померъ недавно; воев. Милан (ст. 664 и 666) Вуковичъ, воев. васоевицкій; а војводић Тодор (ст.

417, 441 и 682) сынъ его, командиръ одного изъ васоевицкихъ батальоновъ.

Въ языкѣ мы не позволили себѣ никакихъ измѣненій: удерживаемъ *раад* (ст. 167, 168, 570) вм. обычно употребляемаго *ради* или *рад;* неправильный стихъ.

Шњима орлује, а шњима добрује (ст. 517)

или неясныя фразы:

Могу стећи задрмат ордију (ст. 79).
И на себе власт владе добија (ст. 518).

Замѣтимъ при этомъ, что пѣсни эти мы уже напечатали въ выходящемъ на Цетиньѣ журналѣ «Књижевни Лист» (1902 г., св. I и II), имѣя въ виду, до выхода ея въ свѣтъ въ моей книгѣ, обратить вниманіе на разницу между пѣсней турецкаго серба, проникнутаго духомъ чисто народной жизни, и современнаго черногорца, котораго значительно задѣла оффиціальность, въ ущербъ свободному народному поэтическому творчеству.

18.

Илија Цмиљанић и Стојан Јанковић — котарски сердари.

(Пјевао је Ђукан Радонин Вешовић из Доњих Васојевића, записао Гавро Вујовић учитељ).

Прије зоре и бијела дана
Подранила сестра Цмиљанића;
На чардаку ватру наложила,
На оџаку кафу приставила;
Кафу пије, своју бригу бије.
Ј'ако *) бије, чудит јој се није:
Е јој нема два мрка сердара.
С тридес' срба, браће котарана,
На њиниja тридес' ћулиана.

*) Иако.

Сердари су у чету јуначку,
Три нећеље затрајали дана,
Не допосе на тојаге главе,
Ни доводе робље у синџире.
Кад у јутру саба-зора била,
Анђелија на ноге скочила,
С Чивилука дурбин дофатила,
Па се стрну до прозора кули,
Просунула џаме од прозора.
Анђа гледа низ поља Которска,
Прегледала поља и ширину,
Поље тамно никад није само,
Што не њиви вука ал' хајдука,
Али добре чете у планину;
Кад се прамак таме затурио.
Мрка тама никад није сама,
А из таме ниче коњаниче,
Испадоше два мрка сердара,
Два сердара, оба побратима.
Како иду, боље да не иду:
Оба бјеху на коња једнога,
На путаља Јанковић — Стојана.
Сердари су допанули рана;
Погинули тридес' которана,
Шњима нема срба ниједнога.
Кад их виђе сестра Цмиљанића,
Она зове илијину слугу:
«Голубане, очи ти испале!
Ну се сиграј низ бијелу кулу,
Пред авлију сусрети Илију.
Ја бих рекла, свијем се заклела,
А да има ђога илијина,
Да би били срби у планину,
Да збијају ћара за дружину;

Нег' се бојим, па се препануо:
Илија је рана допануо,
На Илију седамнаес' рана;
Погибе нам тридес' котарана.
Но ме спушти низ коња путаља,
Истури ме на бијелу кулу,
А простри ми дуго и широко,
А намечи како рањенику.»
Сестра брата низ путаља спушти,
Истури га на бијелу кулу,
А спушти га на душеку меку;
А доноси бијелога платна,
Те увије ране на сердара,
А доноси што ће рањенику.
Док се сердар рањен одморијо
И јуначки рожак повратијо,
Даде му се руком узмахнути;
Те посуну џаме од прозора,
Пах погледа право уз Котаре.
Кад се прамак магле зађенуо,
А из таме ниче коњаниче,
Ниче јунак Цмиљанићу Вуче
На његова помамнога вранца.
Ето Вуче стрмом низ Котаре,
Јер је Вуче на стражу остао,
Кад сердари у чету пођоше,
Да им стражу у планину чува,
Јер би могли подпазити турци—
Сердари су у чету јуначку—
Украдом им попалит Котаре.
Ето Вуче Цмиљанића кули,
У авлију ућерао вранца.
Ту га срете сестра Анђелија,
А под братом прифатила вранца.

Нешто силан уздивијо Вуче:
«Анђелија, сестро Цмиљанића!
И пријед сам бије у Котаре,
Ове граје нигда није било,
Што је граја у наше Котаре».
Ојд' јему се сестра јадовати:
«Нугла Вука, да га хрђа тукла!
Јеси л' чуо, јеси л' разумијо,
Сердари су допанули рана,
Погинули тридес' котарана
И твога су ђога оставили.»
Но што рече Цмиљанићу Вуче:
«Мучи, сестро, кукавицо црна!
Ками студен, да су погинули,
А до су ми ђога опремили.
Доклен бјеше у Вука ђогина,
Је сам чете српске подизао,
Водијо их у градове турске,
У градове и турске паланке;
Доносијо од турака главе,
Изводијо робље у синџире,
Износијо ћара за јунаке.
Па знаш, сестро, Бога ти једнога!
Кад ограби од злата кочију,
Под кочију двије бедевије
У кочији лијепу ђевојку,
Код ђевојке три товара парах,
Нешто шале мађарије мале.»
Пах на дизгим ишћера гаврана,
А окренц право низ Котаре.
Пред њим сестра приступила била,
За дизгим му прифати гаврана:
«Јадни Вуче, да те хрђа туче!
Што не виђе брата рањенога;

Већ га нећеш нигда до вијека.»
За то Вуче не обрне главе,
Но прођера низ Котаре вранца;
Нагна вранца покрај чардаковах,
На њих кука тридес' кукавицах;
«Вићи, Вуче, сиротиньска мајко,
Сиротиньске велике неправде
Од Илије и брата Стојана!
Камо тријес' браће котарана?
Поведоше и не доведоше,
Грдне сестре у црно завише,
Кукавице црне поставише.»
Вуче сузе брише у јаглуку:
«Што ћу, сестре, црне кукавице!»
Пах на страну прођерао вранца,
А догна га двору Јанковића;
У авлију одјахао вранца,
Окрену му узду на јабуку,
Сам се вранац по авлији шета.
Вук на кулу сердару изиде,
Ту сердара рањенога нађе.
Колико се бјеше нањутио,
Не ше њему божу помој викат;
Но сједоше један до другога.
Док се Вуку мучат' дојадило,
Пах упита рањена сердара:
«А, Бога ти, Јанковић — Стојане!
Ђе-ли бисте оба — два сердара
С тридес' срба браће котарана,
Ђе-ли бисте, ђе-ли пролазисте,
Ђе-ли браћу србе изгубисте,
Ђе ђогата мога остависте?»
Таман рече Јанковић — Стојане:
«А Бога ми, Цмиљанићу Вуче!

Кад ме питаш, право ти да кажем:
Дигосмо се оба побратима
С тридес' срба, браће котарана,
На нашијех тридес' ћулијана;
Претурисмо широке Котаре,
Уљегосмо у Кунар — планину;
Ту смо коње наше одморили,
Из мјешинах вина се напили;
Доклен мрче и почину сунце
И акшам се по земљи повуче;
Ми смо добре коње приклопили,
А планине ноћу уочили.
Три планине ноћу претурили,
У четврту кад смо ударили,
У Бјелашу високу планину,
У коју су седам пандурица,
И на сваку турски пандур бјаше,
За свакијем по тридес пандура.
Чему могу трага наодити,
Они живо ништа не пуштају,
Не пуштају, нити пропуштају;
Баш да има соколова крила
И бијела пера лабудова,
Међу пера по два драма меса,
Неби пера месо износила,
А камо-ли ноге од јунака,
Ал' добрија коња виловника!
Тако нама Бог и срећа дала,
Те Бјелаша здраво претурисмо,
На Кораву — воду долазисмо.
Ах каква је крвава Корава!
Она вазда мутна и крвава,
Која ваља дрвље и камење.
У безброду коње угонисмо

И без брода воду претуримсмо,
У Будимском *) лугу ускочисмо
И ту дуга дана заданисмо.
Кад у јутру ограшило сунце,
Ми гледасмо њихова Будима,
Кад од града поклекнула врата,
А из града трупа искочила,
Трупа мала, сасвијем ваљана;
Ту имаше до триста грађана
На њинијах триста седланика.
Турци силни, а коњи им бјесни;
У појас им пушке — леденице,
А о куку криве мађаркиње;
А под њима коњи, како виле,
А пред њима Куна—Асан-ага
На алату, вас у чисту злату.
Сваки џилит носи у рукама,
По лугови коње подиграју,
С коњах пучу турске кубурлије.
Пах су турци игру затурили,
А из руку џиде испуштују,
На голе их руке дочекују;
Пах се турци у град повратили.
Ми гледамо њихова Будима;
Кад од града овце изјавише,
Пет хиљада бијелијех брава,
А пред њима петнаес чобанах;
У Будимско-поле овце уставише.
Пах из града треће чудо пође:
Кад испаде тридес' ђевојака,
Све из тора добријех турака;
А пред њима Златија ђевојка,

---

*) далѣе *Будимъ* ошибочно взятъ вмѣсто *Удбины*.

Мила сестра Куне — Асан-аге,
Дивна була, три ју јада били!
На кадуну три кавата златна,
Више злата, но црвена платна:
Један кават до зелене траве,
Други кават теке до кољенах,
Трећи мали, што бећаре мами;
Једна глава, а три перишана.
Колико јој чело разносито:
Би јој стала шака од јунака,
Од доброга, камо л' хрђавога!
Здрав да видиш, би се поболијо;
Болан да си, те би преболијо;
Да пољубиш, би се помамијо!
Ето буле низ Будимска — луга
На Кораву воду излазише,
Те бијело лице бијелише;
Пах се натраг буле повратише,
С чобанима игру затурише.
Играју се турци и ђевојке;
Попуцују пушке на пољану.
Ах, да ти је вићет', Цмиљанићу — Вуче!
У србина живо срце пуче,
Гледајући турке и ђевојке.
Ми смо таман на ноге скочили,
Ћулијане коње приклопили
И турцима тај пут ударили
И петнаес' главах посјекосмо,
И петнаес' бравах плијенисмо,
Тридес' цура-була заробисмо —
Ђе је срећа, ту је и несрећа!—
Но утече Златија-ђевојка;
Бјежи була ка Будиму-граду.
Какве ноге бјеху у Златије!

Нег' се бојим, па се препануо:
Илија је рана допануо,
На Илију седамнаес' рана;
Погибе нам тридес' котарана.
Но ме спушти низ коња путаља,
Истури ме на бијелу кулу,
А простри ми дуго и широко,
А намечи како рањенику.»
Сестра брата низ путаља спушти,
Истури га на бијелу кулу,
А спушти га на душеку меку;
А доноси бијелога платна,
Те увије ране на сердара,
А доноси што ће рањенику.
Док се сердар рањен одморијо
И јуначки рожак повратијо,
Даде му се руком узмахнути;
Те посуну џаме од прозора,
Пах погледа право уз Котаре.
Кад се прамак магле зађенуо,
А из таме ниче коњаниче,
Ниче јунак Цмиљанићу Вуче
На његова помамнога вранца.
Ето Вуче стрмом низ Котаре,
Јер је Вуче на стражу остао,
Кад сердари у чету пођоше,
Да им стражу у планину чува,
Јер би могли подпазити турци—
Сердари су у чету јуначку—
Украдом им попалит Котаре.
Ето Вуче Цмиљанића кули,
У авлију уђерао вранца.
Ту га срете сестра Анђелија,
А под братом прифатила вранца.

Нешто силан уздивијо Вуче:
«Анђелија, сестро Цмиљанића!
И пријед сам бије у Котаре,
Ове граје нигда није било,
Што је граја у наше Котаре».
Ојд' јему се сестра јадовати:
«Нугла Вука, да га хрђа тукла!
Јеси л' чуо, јеси л' разумијо,
Сердари су допанули рана,
Погинули тридес' котарана
И твога су ђога оставили.»
Но што рече Цмиљанићу Вуче:
«Мучи, сестро, кукавицо црна!
Ками студен, да су погинули,
А до су ми ђога опремили.
Доклен бјеше у Вука ђогина,
Је сам чете српске подизао,
Водијо их у градове турске,
У градове и турске паланке;
Доносијо од турака главе,
Изводијо робље у синџире,
Износијо ћара за јунаке.
Па знаш, сестро, Бога ти једнога!
Кад угради од злата кочију,
Под кочију двије бедевије
У кочији лијепу ђевојку,
Код ђевојке три товара парах,
Нешто шале мађарије мале.»
Пах на дизгим ишћера гаврана,
А окренц право низ Котаре.
Пред њим сестра приступила била,
За дизгим му прифати гаврана:
«Јадни Вуче, да те хрђа туче!
Што не виђе брата рањенога;

Већ га нећеш нигда до вијека.»
За то Вуче не обрне главе,
Но прођера низ Котаре вранца;
Нагна вранца покрај чардаковах,
На њих кука тридес' кукавицах;
«Вићи, Вуче, сиротиньска мајко,
Сиротиньске велике неправде
Од Илије и брата Стојана!
Камо тријес' браће котарана?
Поведоше и не доведоше,
Грдне сестре у црно завише,
Кукавице црне поставише.»
Вуче сузе брише у јаглуку:
«Што ћу, сестре, црне кукавице!»
Пах на страну прођерао вранца,
А догна га двору Јанковића;
У авлију одјахао вранца,
Окрену му узду на јабуку,
Сам се вранац по авлији шета.
Вук на кулу сердару изиде,
Ту сердара рањенога нађе.
Колико се бјеше нањутио,
Не ће њему божу помој викат;
Но сједоше један до другога.
Док се Вуку мучат' дојадило,
Пах упита рањена сердара:
«А, Бога ти, Јанковић — Стојане!
Ђе-ли бисте оба — два сердара
С тридес' срба браће котарана,
Ђе-ли бисте, ђе-ли пролазисте,
Ђе-ли браћу србе изгубисте,
Ђе њогата мога остависте?»
Таман рече Јанковић — Стојане:
«А Бога ми, Цмиљанићу Вуче!

Кад ме питаш, право ти да кажем:
Дигосмо се оба побратима
С тридес' срба, браће котарана,
На нашијех тридес' ћулијана;
Претурисмо широке Котаре,
Уљегосмо у Кунар — планину;
Ту смо коње наше одморили,
Из мјешинах вина се напили;
Доклен мрче и почину сунце
И акшам се по земљи повуче;
Ми смо добре коње приклопили,
А планине ноћу уочили.
Три планине ноћу претурили,
У четврту кад смо ударили,
У Бјелашу високу планину,
У коју су седам пандурица,
И на сваку турски пандур бјаше,
За свакијем по тридес пандура.
Чему могу трага наодити,
Они живо ништа не пуштају,
Не пуштају, нити пропуштају;
Баш да има соколова крила
И бијела пера лабудова,
Међу пера по два драма меса,
Неби пера месо износила,
А камо-ли ноге од јунака,
Ал' добрија коња виловника!
Тако нама Бог и срећа дала,
Те Бјелаша здраво претурисмо,
На Кораву — воду долазисмо.
Ах каква је крвава Корава!
Она вазда мутна и крвава,
Која ваља дрвље и камење.
У безброду коње угонисмо

И без брода воду претурисмо,
У Будимском *) лугу ускочисмо
И ту дуга дана заданисмо.
Кад у јутру ограшило сунце,
Ми гледасмо њихова Будима,
Кад од града поклекнула врата,
А из града трупа искочила,
Трупа мала, сасвијем ваљана;
Ту имаше до триста грађана
На њинијах триста седланика.
Турци силни, а коњи им бјесни;
У појас им пушке — леденице,
А о куку криве мађаркиње;
А под њима коњи, како виле,
А пред њима Куна—Асан-ага
На алату, вас у чисту злату.
Сваки џилит носи у рукама,
По лугови коње подиграју,
С коњах пучу турске кубурлије.
Пах су турци игру затурили,
А из руку џиде испуштују,
На голе их руке дочекују;
Пах се турци у град повратили.
Ми гледамо њихова Будима;
Кад од града овце изјавише,
Пет хиљада бијелијех брава,
А пред њима петнаес чобанах;
У Будимско-поле овце уставише.
Пах из града треће чудо пође:
Кад испаде тридес' ђевојака,
Све из тора добријех турака;
А пред њима Златија ђевојка,

---

*) далѣе *Будимъ* ошибочно взятъ вмѣсто *Удбины*.

Мила сестра Куне — Асан-аге,
Дивна була, три ју јада били!
На кадуну три кавата златна,
Више злата, но црвена платна:
Један кават до зелене траве,
Други кават теке до кољенах,
Трећи мали, што бећаре мами;
Једна глава, а три перишана.
Колико јој чело разносито:
Би јој стала шака од јунака,
Од доброга, камо л' хрђавога!
Здрав да видиш, би се поболијо;
Болан да си, те би преболијо;
Да пољубиш, би се помамијо!
Ето буле низ Будимска — луга
На Кораву воду излазише,
Те бијело лице бијелише;
Пах се натраг буле повратише,
С чобанима игру затурише.
Играју се турци и ђевојке;
Попуцују пушке на пољану.
Ах, да ти је вићет', Цмиљанићу — Вуче!
У србина живо срце пуче,
Гледајући турке и ђевојке.
Ми смо таман на ноге скочили,
Ћулијане коње приклопили
И турцима тај пут ударили
И петнаес' главах посјекосмо,
И петнаес' бравах плијенисмо,
Тридес' цура-була заробисмо —
Ђе је срећа, ту је и несрећа!—
Но утече Златија-ђевојка;
Бјежи була ка Будиму-граду.
Какве ноге бјеху у Златије!

П. А. РОВИНСКІЙ,

Ја ју ћерах на коња путаља,
Не мога' ју очима виђети;
Но је була у град ускочила
И брату је хабер учинила.
Од града се одвојили турци,
Будимскијем лугом сустигли се;
Живијем се огњем дочекасмо.
Петнајс' наши посјекоше главах,
Отеше нам тридес' ђевојаках;
Остависмо пет хиљда бравах
И ми њима убисмо стотину.
Пригнаше се до Кораве близу;
Убисмо се боја жестокога.
Ту нам петнајс' глава посјекоше;
Ми сердари допадосмо ранах,
И ми њима убисмо стотину;
На Кораву коње догонисмо,
У безброду коње угонисмо;
Она ваља дрвље и камење;
Враг донесе јелу из планине
Донесе ју крвава Корава
Те удари Цмиљанић — Илију,
Одвоји га од коња ђогина;
Понесе га крвава Корава.
А ја јесам воду пребродијо;
Из воде ме Илија корио:
««Побратиме, Јанковић-Стојане!
Ти у тече у ломне Котаре;
Што ћеш тамо за овамо казат',
За Илију с тридес' котаранах?
Корит' те те котарске ђевојке.
А да знаш-ли, кад се братимимо,
Ни од дуга, ни од какве крви,
Но од добра гласа и јунаштва»».

Илија ме прекорио грдно.
Ја путаља јесам нагонио
Според воде крваве Кораве;
Тако ми га Бог и срећа дала,
При крају ми прићера Илију.
Ја га турих за се на путаља;
Дваш и триш га утегнуо пасом,
Четврти мах од сабље кајасом.
Плећи дадох, а бјежати стадох;
Тамо бисмо, тамо погибосмо,
Тамо браћу нашу остависмо
И ђогата твога бијелога».
Таман рече Цмиљанићу Вуче:
«Ој сердаре, Јанковић Стојане!
Ја те кумим, како брата свога:
Ти утежи ране на тијело,
Пах сигурај твојега путаља,
Поведи ме до Будима-града;
Не би л' јаде моје осветијо,
Али главу своју изгубијо,
Ал' ђогата мога избавио?»
Но му рече Јанковић Стојане:
«Побратиме, Цмиљанићу Вуче!
Док преболе ране на сердаре,
Онда ћемо чету подигнути;
Повешћу те до Будима-града;
Ја ћу вољу твоју потпунити.
Има, Вуче, за девет година,
Како ми се бабо заробио,
Мили бабо, Јанковићу Павле,
Те тамнује у Будиму-граду,
У тамницу кућу бездавницу.
Куд гођ' ода и чету провода,
Све се мучим, да избавим баба;

Не могах га нигда довијека.
Ово трећа што ми чета гине
Под Будима, града бијелога».
Тун' се Вуче на ноге дигнуо
И он сиде каменој авлији,
И приклопи дебелога вранца,
Па окрену право уз Котаре.
Но га гледа Јанковић Стојане,
Док замину Вуче за Котаре,
Пах он зове сестру Јевомију:
«Јевомија, сестро сердарева!
Донеси ми једну крпу платна,
Да увијем ране на сердара.
Хоћах отић' с Цмиљанићем Вуком:
Туђи људи не знају му ћуди,
Тамо ће нам погинути Вуче;
У подрум ми сигурај путаља».
Јевомија сигура путаља;
Сердар крену са бијеле куле,
У авлију приклопи путаља,
Па отиште право уз Котаре.
Кад изиде Кунару — планини
И ту нађе Цмиљанића Вука;
Ту он њему божу помој виче.
Вук скочио, коња прифатио;
Но му вели Јанковић Стојане:
«Ајде, Вуче, дома да идемо,
Док преболи Цмиљанић Илија.»
Не оће се разбијати Вуче;
Горке муке за добра сердара,
Јер су тешке муке од пушака.
Пах су добре коње приклопили,
Три планине ноћу претурили
У Бјелашу ђе су ускочили,

У који је седам пандурица,
А на њима седам пандур-баша,
За свакијем по тридест пандура.
И Бјелаша ноћу претурише,
На Кораву воду пријеђоше,
У Будимска луга ускочише
И ту дана дуга заданише.
Докле јарко огрішило сунце,
Они гледе Будимскога града.
Од града су поклекнула врата,
А из града трупа искочила,
Трупа мала сасвијем ваљана:
Ту имаше до триста грађана
На њинијех триста седланика;
Турци силни, коњи им бијесни,
У појас им пушке саделије,
А о куку криве ћемерлије;
Под турцима коњи, како виле;
Сваки џилит носи у рукама;
По лугова коње подиграју;
С коња пучу турски венедици.
Кад се турци игре наиграше,
Свијех гледа Цмиљанићу Вуче,
Таман рече Јанковић — Стојану:
«Ој сердаре, Богом побратиме!
Нека ђогат — три га клали вука!
Тек ме води опет у Котаре.»
Сердар рече Цмиљанићу Вуку:
«Ој ти, Вуче, луда ли те нађох!
Ја сам тебе и пријед молијо,
Док преболе ране на сердаре,
Кад ме свуче грдна и рањена.
Нејме лако вратит у Котаре,
Што те с кавгом не ћу саставити

Или жељу твоју потпунити:
Јер је ово Јанковић Стојане».
И ту дана дуга преданише,
Доклен мрче и почину сунце
И акшам се по земљи повуче,
Тамна ноћца паде на ледину,
С договора на ноге скочише,
Пах и добре коње приклопише,
А Будимско поље уочише.
Кад су били Будиму на врата,
Сердар цукну зенћиром на врата.
Капицијa из града вељаше:
«Ко нам цука зенћиром на врата,
Могао би изгубити главу!»
Но му вели Јанковић Стојане:
«Капицијо, отвори ми врата
Од Будима царевога града;
Е ја носим царскога фермана
Од Стамбола, стола царевога;
На Стамбол је Москов ударијо,
Стамбол бије на четири стране;
Мука дошла столу и Стамболу.
Ферман дође Куни — Асан — аги,
Да му индат води од Будима,
Да бранимо стола и Стамбола»
Капицијa онда одговара:
«А Бога ми, царева делијо!
Овђе није Куна — Асан — ага,
Но је поша у Врлику — граду,
У тазбину, женину родбину;
Он ће сјећет за петнаес' дапа.»
Но се дере Јанковић Стојано;
Капицијa опсова му мајку.
«Отвори ми од Будима врата,

Ферман ће ми добавити Куну.»
Превари га; отвори му врата.
Своје коње у град уђераше
Пред механу крчмарице Маре.
И повика Јанковић Стојане:
«Јеси л' дома, крчмарице Маро?»
Чула Мара и позна сердара:
«Благо мене ноћас задовјека!
Како ви је чета погинула,
Ја сам мњала да си погинуо.»
Рече сердар: «Каменом ти, Маро!
Поведи ми коње у подруме,
А сердаре на бијелу кулу.»
Кад сердари сједоше на кулу,
Једанак им донијела вина.
Кад заграја Златија ђевојка.
«Нуте курве, крчмарице Маре,
Што ме лаже три године дана
За делију Цмиљанића Вука!
Како сам се Вуку обећала,
Како постим сва четворо поста,
У годину петак и сриједу,
Ни вјерујем свеца Мухамеда,
Но светкујем светога Јована,—
Нити Вука, ни од Вуку гласа.»
А то рече и размину кулу.
Слуша сердар Јанковић Стојане.
«Што је, Маро, јад те задесијо!
Што-ли граи ноћас у Будиму?»
Зашто Мара не познаје Вука,
Стаде му се Мара јадовати.
Али Мари Вуче одговара:
«Ево-во је Цмиљанићу Вуче!»
Ал' се Маре посилила Вуку,

Богоми га, пољуби у руку,
Па га подби под бијелу руку,
Поведе га Златији на кулу;
Шњима сердар Јанковић Стојане.
Сердар оста под бијелу кулу;
Мара с Вуком к Златији на кулу.
Примаче се Златији па врата,
А Златија на танкој одаи:
Запалила у фењер свијећу
И све жали Цмиљанића Вука.
Таман Мара отворила врата:
«Ој Златијо, мила посестримо!
Ево тебе Цмиљанића Вука.»
Кад га виђе Златија ђевојка,
Од миндера на ноге скочила;
Она срете Цмиљанића Вука,
Па га сједе на мека душека.
Колико се посилила Вуку,
Богами га, пољуби у руку.
Сигра Златка и донесе вина,
Те сердара напоила вина.
Они мљаше, мало затрајаше;
Сердару се големо чињаше,
На којега седам — осам рана:
Сердар јекну, сва му кула звекну.
Кад се сјети Цмиљанићу Вуче:
«Јао мени, Јанковић Стојане!»
Кад разумје Златија ђевојка,
Итро була на ноге скочила,
Низ бијелу кулу поитала,
Сердару се поклонила била,
Те му десну руку пољубила,
Пак сердара изведе на кулу;
Сједе сердар на танку одају.

Брзо Златка доносила вина,
Сердарима стаде дијелити
Оно пиво, што најпрво било.
Када нешто у Будиму граи.
Дешпек бјеше Јанковић Стојану;
Сердар пао у душманске руке
И говори Златији ђевојци:
«Снахо моја, Златија ђевојко!
Што је граја по Будиму — граду?»
— А Бога ми, мој мио ђевере!
Има дана четири године,
Како сам се млада превјерила
За делију Цмиљанића Вука,
Не светкујем Мухамеда свеца,
Но вјерујем светога Јована
И још постим све четвора поста,
У годину петак и сриједу;
Па полазим сужње у тамницу,
Међу њима Јанковића Павла,
Њега сам ти често облазила,
По три пут' сам била у нећељу;
Носила му пиво и једиво,
Пак носила танку преобуку.
Како ти је чета изгинула
Под Будиму, граду бијеломе,
Ја сам мњала, е погибе Вуче.
Ја нијесам старца облазила:
Бога ми, је старац изгладнио,
Па он пишти у ледну зиндану.»
Тадар рече Јанковић Стојане:
«Доведи ми сужња из тамнице».
Златија се заигра низ кулу,
Из тамнице доводила Павла,
Изведе га на бијелу кулу.

Па он старац на вратима дође,
А погледа два мрке сердара
И он мљаше, пријевара бише;
Плећи даде и бјежати стаде.
Но што вели Јанковић Стојане:
«Бог т' убио, Јанковићу Павле!
Не познајеш Вука и Стојана.»
Тад' се старац у одају врну;
Руке шире, у лица се љубе;
Пак сједоше један до другога.
Тада рече Јанковић Стојане:
«Ајде, Павле, дома да бјежимо!»
Но му рече Јанковићу Павле:
«Ој сердари, моја ђецо луда!
Не ћете ме лако изводити,
Што ли нећу кавгу затурити.
Није шала ни за девет рана,
А камо-ли за девет година!
Турци су ме муке измучили
У тамницу Куне — Асан — аге.
А тако ти, Златија ђевојко,
Кад ме турци клети уфатише,
Камо мене пушка дадосавка?» *)
А Златија Павлу говорила:
«Ђецу турску ја јесам сретала,
Ђе ти пушку јашу по сокака.»
Пах скочила од земље на ноге;
Пах донесе пушку дадосавку
И даде је Јанковићу Павлу.
Када узе старац дадосавку,
Колико се пушци посилијо,

*) Иначе: *додосавка*, *додосајка*, нѣкоторые (Грахово) передѣлываютъ въ *сладославка*, — то-же что *шиба* см. нашу кн. т. II, ч. 2, стр. 20.

Он поигра по танкој одаи,
Док под старцем штице запуцаше.
Но му вели Златија ђевојка:
«Лакше играј, Јанковићу Павле,
Не пробија' штице по одаи.»
Тада пуни пушку дадосавку;
Он јој тури литру тученика
И дванаес' од олова зрна;
Обрати се, рече сердарима:
«Сјејте, ђецо, напијте се вина;
Ја се вучем мучке побаучке,
Да изидем табљи на топове,
Ђе и чува Ибрица топџија.
Кад чујете пушку дадосавку,
Итајте ми, ђецо, у индату.»
То им рече и обрну Павле.
Кад испадне табљи на топове,
Он запали пушку дадосавку
И погоди Ибрицу топџију
И уз њега уби четворицу.
Сердари му бише у индату
И топџије под сабљу турише.
Они пале топе и кумпаре,
По Будиму проваљују куле;
Те се чуди мало и велико,
Одкуд пучу од облака муње,
Те нам ломе по Будиму куле;
Тутањ чуше у Врлику-граду.
Кад зачуо Куна — Асан — ага,
Пак дозива он Мемеда слугу:
Ти појаши каурског ђогата,
Којега смо скоро задобили;
Итај брзо Будимскоме граду,
Што-ли пучу на Будим топови?»

У млађега поговора нема.
Он приклопи бијесна ђогата,
Брже-боље, како ђогат море.
Када Мемед под Будима дође,
Но се Мемед зачудио слуга:
Он погледа на бедем од града,
Он погледа и позна сердаре;
Позна Вуче својега ђогата:
«Удри, Павле, ону потурицу,
Што но јаши Цмиљанића ђога».
Павле пали пушку дадосавку
И Мемеда раном обранијо.
Но је туре добар биљаџија,
А још има крилата ђогата;
Турчин бљежи у Врлику — граду,
Абер чини Куни-Асан-аги:
«Нама власи града прифатише,
Освоише таблу и топове,
Поломише куле и чардаке.»
Кад разумље Куна-Асан-ага,
Он запали топа абердана;
Абер даје на четири стране;
Скупи му се серат и краина,
Диже турчин војску и топове.
Та се војска по Будиму слила,
Убише се боја из топовах.
Бој се бије, никад не престаје;
Но се бране три српска сердара;
Док им мука горка додијала.
Но што вели Златија ђевојка:
«Ој чусте л' ме, два мрка сердара!
Напуните топе и кумпаре,
Обрните грла у облаке:
Ј'ако чује гђегоћ' о'рбова,

Ја и нама дође у индату.»
Они пале топе и кумпаре,
Ојде јека од града до града.
То зачуо Коса генерале,
Пак запали два топа једнака,
Два заједно, а двадес' уједно,
Је да још ко чује од србова.
То зачуо од Ердеља бане
И опали два топа једнаке,
Два заједно, а двадес' уједно.
То зачуо Мандушићу Вуче
И Вук пали два топа једнаке,
Да се купи серат и краина,
Брже боље, како кои може.
Кад ето ти Мандушићу Вуче
И за њиме педесет барјака,
За барјаком по стотина друга;
Ита Вуче на ломне Котаре.
У то стаса Коса генерале
На алата вас у чисто злато,
И за њиме стотину барјака.
У то стигне од Ердеља бане
На ждраљина, коња његовога,
И за њиме стотина барјака.
Сви итају на Котаре равне;
У Котаре боја нигђе нема.
Ту нађоше рањена Илију,
Дигоше га грдна и рањена,
И сиротне шњиме котаране,
Да им води војске у планине.
Туна крене војска и ордија;
Све планине редом претурише,
Искочише у Бјелаш — планину;
У Бјелашу поломише куле,

Посјекоше стотина пандура;
У Бјелашу починула војска.
Златија је дурбин дофатила,
О'свуј гледа, једа откуд војске;
Док је србску уочила војску,
Таман рече Јанковић Стојану:
«Чија војска у Бјелаш — планину?»
Сердар дурбин у руке сподбио:
Он познаше крсташе барјаке
И познаше војсци поглаваре,
Он познаде Косу генерала
И код њега од Ердеља бана,
Пак познаде Мандушића Вука.
Весели се Павле и Златија:
«Ено наша силна србска војска!»
Но се сили Јанковићу Павле:
Брже пуни топе и кумпаре,
Пак их пушта у турску ордију.
Тад и србска окренула војска
У Кораву, у воду без броду.
Кораву је сила пресушила,
У Будимско поље прискочила.
Боже мијо, боја жестокога
И чуднога тога погледишта,
Кад се сила у Будиму слила
И велика крвца се пролила!
Пала тама од земље до неба;
Од брзога праха и олова
Не види се коња, нит' јунака.
У тами се премећу јунаци,
Од таме се ништа не виђаше.
Бога моли Јанковић Стојане
Са бедема од бијела града:
«Дај ми, Боже и свети Илија,

Баш једнога вјетра од планине,
Да подигне маглу из равнине,
Да прегледам боја крвавога,
Је-ли којој оста на међану,
Јесу-ли ми у живот банови,
Кои мене у индат дођоше.»
Његова се извршила молба,
Те му вјетар из планине пуну,
Из равнине маглу потиснуо,
На банове лице је сјајнуло.
Тад угледа Косу генерала
И код њега од Ердеља бана;
Но не види Мандушића Вука
И сердара Цмиљанић Илију,
Кои јунак бјеше под ранама,
Кои рана пријед задобијо
Баш у друштву с Јанковић Стојаном,
Кад су прије у Будиму били.
Опет му се даде погледати
Низ Будимска поља широкога;
Кад угледа Мандушића Вука
И сердара Цмиљанић Илију,
У крепости брацког међанџију:
Они воде Куну-Асан-агу
Са везаних руку наопако.
Војника се турског не виђаше:
Сва је турска изгинула војска;
Бијеле се по пољу лешине,
Ка бијеле овце у торине.
Рањен сердар на бедем се смије,
Од радости крупне сузе лије;
Златија га све рукама бије
И радост му на срцу открије:
«Нек вам барјак на граду се вије,

Српска војска под њим нек се смије.»
Сердаре се и још више смије;
Велики је шенлук оборијо,
А на граду врата отворијо,
Крсташ барјак на њем поперијо.
Банови се туна састадоше,
У весељу дана прославише
И рујна се вина напоише;
Јер слободно града задобише.
Вуче жељу своју напунијо
И Златију за собом добијо;
Поведе ју у влашке Котаре.
Но искочи Јанковићу Павле,
Пак он моли Мандушића Вука:
«Дај ти мене Куну-Асан-агу,
Кои мене млого јада дао:
Није шала ни за девет дана,
А камо-ли за девет година;
Ћу јаде моје покајати,
Кои патим за девет година.»
Предаше му Куну-Асан-агу;
Погуби га Јанковићу Павле.

Въ введеніи (стр. 21) мы уже имѣли случай высказать, что въ Черногоріи поется много пѣсенъ, не входящихъ по содержанію въ черногорскій циклъ, и поются онѣ еще больше, чѣмъ свои мѣстныя. Въ особенности оказывается много пѣсенъ о котарскихъ сердаряхъ. С. Радуловичъ и Б. Срединовичъ напечатали въ журналѣ «Нова Зета» (1890 и 1891 г.) 25 пѣсенъ, между которыми есть въ 700 и болѣе стиховъ. Ихъ было больше; но нѣкоторыя утратились.

Наша пѣсня пополняетъ это собраніе.

Содержаніе ея довольно сложное и заключаетъ въ себѣ какъ-бы два отдѣльные эпизода: несчастный походъ котарскихъ сердарей на Удбину, потерпѣвшихъ тамъ пораженіе отъ турокъ едва спасшихся бѣгствомъ, при чемъ погибла вся ихъ дружина, тридцать человѣкъ, и освобожденіе изъ плѣна отца одного изъ нихъ въ связи съ эпизодомъ романическаго характера.

Личности, дѣйствующія въ этихъ событіяхъ, упоминаются и въ другихъ пѣсняхъ, есть при томъ историческія. Стоянъ Янковичъ въ 1669 г. и со стороны Венеціанской Республики признанъ былъ сердаремъ надъ Морлаками. Но въ то время какъ по другимъ источникамъ отцомъ его былъ Янко Митровичъ, въ нашей пѣснѣ таковымъ является сердарь Павелъ Янковичъ. Не знаемъ, значится-ли такъ въ оригиналѣ пѣсни или передѣлано васоевичами, какъ они изъ града Удбины передѣлали Будимъ градъ, естественно имѣя очень смутное понятіе о географіи мѣстности, гдѣ происходило дѣйствіе. Часто упоминаются и въ другихъ пѣсняхъ Куна-Асанъ-ага, какъ правитель Удбины и тамошней крѣпости.

Въ одной пѣснѣ онъ требуетъ, чтобы за него вышла замужъ красавица Марія, сестра сердаря Дьюрковича, помолвленная за Илью Смилянича; но послѣдній её отбиваетъ у него. Въ другой онъ-же хочетъ отбить невѣсту у Бая Пивлянина, Андьелію, дочь сеньскаго Ива-капетема, но тутъ самъ погибаетъ.

Въ пѣсняхъ, изданныхъ Богишичемъ (Бѣлградъ 1878, кн. I), есть одна, въ которой Иво Сенянинъ освобождаетъ Михаила Десанчича изъ темницы Асанъ-аги въ Прологѣ (№ 108); а по двумъ другимъ тотъ-же Иво Сенянинъ отнимаетъ у Асанъ-аги градъ Яйце (№ 110) и градъ Биоградъ близь Задра (№ 111). Былъ это Куна-Асанъ-ага или другой, мы не знаемъ; но во всякомъ случаѣ и это имя историческое. Упоминаются также дѣвушка магометанка Златія и корчмарица Мара или Яна.

Въ названіяхъ мѣстностей пѣвецъ смѣшалъ только Удбину съ Будимомъ; а въ остальныхъ упоминаетъ извѣстныя Кунару — планину и рѣку Кораву. Послѣднюю по названію можно-бы

пріурочить къ Коранѣ, текущей по границѣ между Босніей и Хорватскаго краиной; а по положенію скорѣе можно отнести на Корбаву въ области того-же названія рядомъ съ Ликой.

19.

Двѣ пѣсни изъ войны Карагеоргія за освобожденіе Сербіи, записанныя Миной Радоничемъ изъ Андріевицы въ Васоевичахъ.

I.

Бој на Тополу.

А потоња рата кад бијаше
И дахије земљу разурише,
Силно земљи отежаше
И истоме Богу досадише.
А Бог пусти своје угоднике,
Сви усташе и воеват сташе
И нишане по небу турише.
Кад су прве турили нишане,
То загрме, кад му вакат није,
О ледноме дану Савиноме.
И гром пуче на часне вериге,
Те удари усред Бијограда,
У бијелу Јакшићеву кулу;
Је да види сиротиња раја,
Ја се дигне србин на оруже,
Да се раја од зулума брани.
Јадна раја ништа не виђаше;
Ко виђаше, дић се не смијаше;
Јер-бо раји старешине нема.
А Бог пусти и друге нишане:
Изашле су крваве звијезде,

На звијезде крвави барјаци,
Све пролазе поврх Бијограда;
Је да види сиротиња раја,
Ја устане раја на оруже.
Раја за то ништа не виђаше,
И ко види дић' се не смијаше,
Јер-бо раји старешине нема.
А Бог пусти и треће нишане:
Те виђоше на светог Тривуна,
Ће се трипут сунце преузима
И опет се на исток повраћа;
Ја с' обрати раја на оруже.
Раја опет ништа не виђаше,
И ко види, дић' се не смијаше;
Јадна раја старешине нема.
То виђели све седам даија,
Који сједе на Јакшића кули.
А да ти ја по имену кажем:
Аганлија и Кучук-Алија,
Мула-Јусуф-велики даија,
Стари Фочо са Мемедом сином,
Јусуф-Ага-грацка таинџија,
А седмо је Јанузе-кавазе.
Кад виђаше, таман говораше,
И на Фочу ријеч ослонише:
«Ка' си, Фочо, настануо давно,
Сто и тридес' љета напунијо,
Јеси л' ово чудо запазијо,
Ољ нишане небесне видијо?»
Стари Фочо њима бесједијо:
«Ја нијесам чуда запазијо,
Нит' нишане небеске видијо;
До сам чуо од старија људи,
Кад смо Српско Царство отимали

И два њине цара изгубили —
Костадина и цара Лазара,
И Шишмана, бугарскога краља.
Јес' Лазара Милош осветијо
И Мурата цара распорија,
У животу злом га оставијо;
Живијо је три дана бијеле,
Све је клео, доклен је зачео:
««Ја погибо, за добива' царств
Не моjте ме рајом осветити;
Раја није за Милоша крива;
Не моjте им глобе истураваt,
Ни биједе њима натураваt;
Не моjте и данак придизати,
Нек је порез дванаес динара,
Царски арач двадес' и четири,
Ка што ним је Лазар узимао.»»
Ви проклете, до седам даија,
Не гледасте бурунтије старе,
На раје ча од цара Мурата;
Но на раjу jадну нагазисте,
Сиротињи на крст поулисте,
А велики данак навалисте:
Удовици, самој куђелици,
Све по добру краву jаловицу;
На болара (?) и на базрђана
Чабар вина, товар фурметина;
А на кнеза по тријес' дуката;
С миром паре примит не оћасте,
Но по тридес' удри му батина,
Без невоље и без истизата,
До на правди Бога истинога.
А знаш, биче, што си учинијо?
Ти по села начини чардаке,

На њи таман збира' колозлуке,
Момке младе береш и ђевојке;
Момци свире гајде и борије,
За даије и за даворије;
А невјесте код њега играју
И поноћи уз њега лежају.
Облежасте триста ђевојака,
Начинисте триста ђеце лудо;
Држаше и по Морави каде
Од год до год дванаес' година;
Доклен луда ђеца пристасаше,
Не даду им оце под мунаре,
Нити срби уљеђ у олтаре;
ЕЂима триста душа изгубисте,
С тијем њима на крст поулисте,
Па и нашу вјеру погазисте.
Па знаш, биче, несретње ти било,
Кад обљуби младу попадију,
Она бјеше попа Николића,
Сестра мила Ђока Петровића;
Не љуби је у зеленом лугу,
Но је љубиш у олтар од цркве;
То се деси на Васкресеније,
Те се народ без причешћа врну;
У Султана даве понијеше,
Два фермана царске извадише.
Сад им иде пара од два цара;
А дошли им топи од ћесара.
Чини ми се од моје памети,
Јала—кардаш нема царовања,
Довран—јалдаш паше бити неће».
Мемет-ага таман проговара:
«Стари Фочо душу изгубијо
И за добро Бога не молијо,

Ка'да си се јуче покрстијо;
Што си на нас, турке, оборијо?»
— О, Мемете, мој милосни сине!
Ако мене нећеш вјеровати,
А ти викни Јануза — кавааза,
Нека пође низ нову чаршију,
Нек доведе оце и аџије,
Да донесу књиге старостојне,
Да видимо, турци, у књигама;
Може-ли ни бити дуго царство? —
И он вика Јануза — кавааза;
Он доведе оце и аџије,
И дервише, турске књижевнике;
Сви донеше књиге старостојне.
Све гледаше турци по књигама;
Књиге њима тако кажевају,
Да им глава на рамена нема.
Таман Фочић Меметага вика:
«Сиктер отлен, оце и имами!
Ја не могу зарад 'рза свога,
Сабљом би ви главе изгубијо,
А књиге ви у глиб загазијо».
Поблегоше један за другијем,
Под пазуом књиге понијеше.
Таман вика остарио Фочо:
«Нуто сина мојег' Мемет-аге!
Не вјерујеш књиге, ни ћитапе,
Не вјерујеш оце, ни имаме;
А ти викни Јануза — кавааза;
Пошто ово ништа не вјерујеш,
Нек довати демирли тепсију,
Нек заити воде са Дунава.»
И он вика Јануза — кавааза;
Он донесе воду у тепсију;

Постави њу међу даијама.
Сви се турци око ње скупише
И у њу се сваки огледаше:
Њима главе на рамена нема.
Тад латише челичне ђулуке,
Те сломише демирли тепсију,
Пробачише на пенџер од куле.
Тада турци редом говорише:
«Да си знала, не би с' преломила!»
Наљути се један на другога;
Искочише један за другијем;
На велику каву прескочише;
Посједоше један код другога,
Па све гледа један на другога.
Сваки мучи, каменом му биле!
Опет гледа један на другога,
Кои ће им започет зборити.
Док се Фочу мучат досадило,
Руку десну у шаљваре маши,
Из шаљвара тутун—ћесу вади,
Те напуни у лули дуана;
Тутун пије, у гуши га вије
И на поље дима не пуштаје,
Докле турчин лезет извадио,
Даијама тако говорио:
«Дате, турци, да се насулимо:
Сваки има по магазу блага;
Да на бојне куле изидемо,
Пуне капе блага напунимо,
А не шурду, но све рушпу жуту;
Да скупимо триста ћеса блага,
Да кренемо низ тридес' наија,
Да делимо сиротињи благо;
Је да с тијем рају умиримо,

Да се не би дигла на оруже.
А ми ћемо порез порезати,
Опет ћемо благо покупити,
У магазе наше потурити».
Мемет-ага њему одговара:
«Мучи, Фочо, каменом ти биле!
Више с нама пашовати нећеш.
Ја ћу сјутра пред Бијоград поћи
И истурит пред Бијоград благо
И за благо рату да окренем;
А навалит' низ тридес' наија,
Изгубићу два кнеза — витеза,
Понапријед Ваљевац Јована
И брата му Грговац Алексу;
Па послије Гузанац Ђорђија:
С ћесаром се ортак учинијо,
Те са њиме свиње куповао,
Велико је закучијо благо,
За благо ће рату окренути.
Па ћу посјећ Бирчанин Илију:
Ја га тури земљи арачлију
И великог мога берешћара,
Да ми бере порез и араче,
Да под кулу носи на ђогина
И карата *) води поводника.
Он под кулу оседне ђогина,
А с чизмама уза скале трупа,
С опанцима по сеџади чепље,
Десну држи на балчаку руку,
Баци мене завезане новце.
А ја почнем, паре да есапим,
А он мени љуто одговара:

---

*) та.

«Бре! ја сам и једном есапијо;
Што ти можеш боље проесапит?
Раја ти се здрављем поздравила:
Не мој више порез разреживат,
Јер га неће више подмириват.»»
А ја баци под сеџаду новце,
Је да би се беда откинила.
Он се врне низ бојанли кулу,
Па под кулу поседне ђогина,
А карата води поводника,
Попијева испод Меденика. *)
Воли би га сабљом ударити,
Но цареву хазну задобити.
Још ћу посећ два кнеза витеза,
Оџа Меја и оџа Продана,
Што су, свиње, калем научиле:
Они с њиме рушпе растапају,
А са њима лис' књиге писају,
А шиљу ји у земљу Московску,
Све се мучу, да изведу војску».
Ј'опет стари Фочо одговара:
«Мемет-аго, а мој мили сине!
Ти дофати шаку сламе суве,
Мани шњоме поврх ватре живе:
Прије ће се слама запалити,
Но што ће се ватра утулити.
Кад се кука и мотика крене,
Оте турске мајке закукати».
Саде турци на ноге скочише,
Пред Бијоград благо истурише,
Шес' хиљада војске покупише.
Таман Фочић Мемет-ага вика:

едника.

П. А. РОВИНСКІЙ,

«Да је мајка родила јунака,
Да избира шесдесет момака,
Да отиде ноћем без месеца
У Тополи на Карађорђија.»
Вас је диван ником поникнуо,
Но не ниче Јанузе — кавазе,
Но га бира шесдесет момака,
Па отиде ноћем без месеца;
У Тополу осамнуше турци.
Кад је софи-зора ударила,
Пред Ђокову батисаше кулу.
У Ђорђија добар адет бјеше,
У кулу га застат не могаше,
Како зора од истока свине,
Но пријеђе у витком чардаку;
Код њега је тридесет момака.
Умили се и Богу молили
И по чашу ракије попили;
Јануз стиже у дижер — авлију;
А сви стоје на коњима турци.
Тад изиде Ђорђијева љуба;
Испитује Јанузе — кавазе:
«А ће ти је Петровић Ђорђија?»
Она њему тамам одговара:
«Отиша је по дно Меденика,
А да тражи Бирчанин Илију,
А да купе порез и араче
И да носе стојном Бијограду.
Ако нема Петровића Ђока,
Дома му је вијерница љуба,
Па ви ништа лоше бити неће.
Вама доста пива изобила,
А коњима јечма и сијена».
А то гледа Петровићу Ђорђе,

Па момцима тако проговара:
«Да ме оће сада послушате
И да њима сада ударимо»
А то момчад једва дочекаше
И Ђорђију сваки говораше:
«Ми ћемо те сада послушати,
Већ с'не може зулум поднијети,
Сви да ћемо главом погинути.
Тад једанак на ноге скочише,
У авлији на турке удрише;
Кад се часним крстом прекрстише,
Па на турке огањ оборише.
Неки бије с џемајли — пенџера,
Неки бије са врата чардаку,
Опет неки кули за ћошкове.
У авлији исекоше турке,
Од турака нико не утече,
До утече Јанузе — кавазе
И одбјежа стојну Бијограду,
Да се жали код турски даија,
Како га је Ђоко дочекао.
То је јутро тридес' осамнуло,
Кад Јануза дивно поздравише
И код куле Петровић Ђорђија,
А у вече триста замркнула,
До у јутру три иљаде равно,
Све момака, добрија јунака
Од Србије, земље Шумадије.
Абер дође Фочић — Меметаги
У ономе стојном Бијограду,
На Небојшу Јакшићеву кулу.
Абер дође, аирли бит неће:
У Тополи погибоше турци
Од сокола црнога Ђорђија.

Тада Мемет срдит учинија,
Те превари два кнеза-витеза
На једину божју вјеру тврду,
Преварија, те је учинија;
Тад посјече Грбовиħ Алексу
И брата му Вилевиħ Јована.
Кад Јовану осјечише главу
И паде му на једину врана,
Три пут му је врана говорила:
«Не у турке и у њине вјере,
Не у турке, ако Бога знаш!
На вјеру ве оће преварити
И на муке душу изводити;
Но се брани'те, како сами знате».
Тада, како окренуо војску,
Запали се Млава и Ресава,
А уби се Босна и Морава,
Док изгоре врба и трава.
Тада чујеш на свакоју банду,
Ђе из гласа срби повијеше;
Борби овђе краја бити неће.
Из Тополе процвета ти цвеће,
Што ће србе накнут из несреће.
Не знам даље, дао Бог нам здравље!

Бој на Ужицу и Сеницу и Нови — Пазар.

Санак снила була на Ужицу,
Љуба вјерна Заим — Кучук-аге;
Да какав је добар сан уснила!
Ђе Ужице опколила гуја
И силно се поле отравило,
Све лијепом гором јеловином

И по гори крстати орлови.
Поле бјеше магла уфатила,
Полу плава, а полу крвава,
И ведро се небо проломило,
На Ужицу граду наклонило,
А гром бије саврх терезије,
Мета муње од села Подлужја,
Те погоди на Ужицу кулу
И сломи јој златну терезију.
Вруће сунце бјеше попануло,
Месечина у траву панула;
Разагнате на небо звијезде;
Сури вуче изауча уче,
Була са дно Смедерева каже.
Тада була на ноге скочила,
На кресиво ватру запалила,
Заин-аги на кулу изишла
И оде му сана јадовати:
«Што сам ноћас чудан сан виђела
И у сан се млада препанула.»
Па му оде сана каживати.
Таман Заим — Кучук-ага вика:
«Што си снила, на тебе се сбило;
Злу се сану лако досетити.
Но нај-ли ме, љубо, послушати,
А ти сађи у шикли — одају,
Те се свуци, те се преобуци;
Па навали низ нову чаршију
До на кулу ђевера твојега:
Он држаше ћитап — табирлију,
Санак ће ти табир учинити;
Па се мене на кулу поврати,
Да ми причаш, што ти ћитап каже.»
Једанак га була послушала

И истрчи у шикли — одају;
Па се свуче, па се преобуче.
Навлачила три златна кавата,
Један зелен до зелене траве,
Други црвен до земљице црне,
Трећи мавен, што бећаре мами.
На њу младу гаће од беара,
Жеженијем навезане златом;
До кољена вуци и ајдуци,
А навише паше и везири;
На учкуру двије тевабије,
Те чувају саат и димије.
Па запали на камиш дуана;
Оде млада низ нову чаршију,
До на кулу ђевера својега,
Је с' ђеверу Бајагића Салку;
Зацука му алком на капију;
На капију отворише врата.
Була млада «саба» казиваше;
Турише јој стола дрвенога.
Седе була млада у столицу;
Слуге одма каву донијеше.
Пију каву, а пуше дуана,
О свачијем билуришу млади.
Оде му се була јадовати:
«Мој ђевере, Бајагића Салко!
Ја сам ноћас чудан сан уснила,
Од сана се млада препанула;
Но донеси од злата ћитапа,
Даби санак табир учинијо».
Он једанак на ноге скочијо,
И донесе злаћена ћитапа.
Оде була санак каживати:
«Бјеше Ужиц гуја окружила,

А бјеше га магла притиснула,
Пола плава, а пола крвава.
И бјеше се поле отравило
Све лијепом гором јеловином,
И по гори крстати орлови,
И ведро се небо проломило,
На Ужицу граду наслонило,
А гром бије саврх терезије,
Муња мета од села Подлужја,
Те погоди у Ужицу кулу
И сломи јој златну терезију;
Бјеше вруће сунце погинуло,
Месечина у траву панула,
Разагнате на небу звијезде;
Сури вуче од зауча уче;
Була са дно Смедерева каза,
Ту питоме тице запеваше,
А сафи је зора ударила».
— Снао моја, каменом ти било!
Мога' би ти казат без ћитапа,
Али ми је лакше из ћитапа:
Што је Ужиц опколила гуја,
То га ђорђе с војском опколијо;
А што га је магла притиснула,
Полу плава, а полу крвава,
То је војска Мутава Лазара,
Полу чоа, пола бјело сукно;
А штоно се поле отравило,
Те, кажете, гором јеловином
И по гори крстати орлови,
То је војска Бугарина Вељка,
И вију се поврх ње барјаци;
Што се ведро небо проломило,
То су срби бедем проломили;

Вруће сунце што је погинуло,
То је наше царство не стануло;
Што гром бије саврх терезије
И што пуче од Подлужја муња,
То не ђоко гађе абердаром,
Абердаром и топом гранатом,
Саломи те златну терезију;
Што је месец пануо у траву,
То је пала са Заима глава;
Што пренуше по небу звијезде,
То су наше робле разагнали».
Како була сан табирисала,
А она се у џепове маши,
Те извади два дуката жута,
Те дарова златнога ћитапа;
Па запали срмајли чибука,
Заим-аги отиде на кулу.
О сну табир ста му каживати,
У то сафи зора ударати,
А у зори вила кликовати:
«Зло ти, туре Заим-ага, било,
На тебе је сила уочила;
Ного бјежи али се предаи.»
Заим-ага вили одговара:
«Тебе — каже — на беседи фала!
А за то ти ни мало не фала!
Мене, док је паша од Пазара,
Брзо ће ми доћи у индату;
Па још туре Скоплак Сулејмане;
И док су ми сеничани турци,
И док ми је паша од Гусиња
Са ђулбегом, сивијем соколом,
Он ће довест Плава и Гусиња
И наије о те оба града.»

Таман вила њему одговара:
«А зла нада на четири града,
Заим-ага, у то се не надај;
Што ми турке сеничане кажеш,
Сеница је јуче изгорела;
Сулејмана жива уфатише,
А цијело робље разагнаше.
Што ти пашу од Пазара кажеш,
На њега је ђорђе оправијо
Љуту гују Плакић Антонија;
А што пашу од Гусиња кажеш,
Његова се одметнула раја,
Васевичка крвава Наија.
Ђулбега му брата обранили,
Који му је војску подизао;
Рањен лежи на душеку меку;
Он не може о раји радити,
А камо-ли доћи у помоћи!»
Па још вила бегу каживала:
«Па та раја има поглаваре,
А на име Мојси калуђера
И Лакића од села Коњуа,
Војвода је цијеле Наије.
Ђорђију су помоћ оправили
И пред њима Бошка војводића.»
Оде вила, куде наумила;
У то сафи-зора узорила.
Заим-ага дурбин дофатијо,
Па га разви на седам каната;
Поле гледа на седам саата,
Те у поле чудо угледао,
Он угледа силовиту војску:
На јунаке мрки талагани,
А испод њи вире јатагани.

Да се не би дигла на оруже.
А ми ћемо порез порезати,
Опет ћемо благо покупити,
У магазе наше потурити».
Мемет-ага њему одговара:
«Мучи, Фочо, каменом ти биле!
Више с нама пашовати нећеш.
Ја ћу сјутра пред Бијоград поћи
И истурит пред Бијоград благо
И за благо рату да окренем;
А навалит' низ тридес' наија,
Изгубићу два кнеза — витеза,
Понапријед Ваљевац Јована
И брата му Грговац Алексу;
Па послије Гузанац Ђорђија:
С ћесаром се ортак учинијо,
Те са њиме свиње куповао,
Велико је закучијо благо,
За благо ће рату окренути.
Па ћу посјећ Бирчанин Илију:
Ја га тури земљи арачлију
И великог мога берешћара,
Да ми бере порез и араче,
Да под кулу носи на ђогина
И карата *) води поводника.
Он под кулу оседне ђогина,
А с чизмама уза скале трупа,
С опанцима по сеџади чепље,
Десну држи на балчаку руку,
Баци мене завезане новце.
А ја почнем, паре да есапим,
А он мени љуто одговара:

---

*) та.

«Бре! ја сам и једном есапијо;
Што ти можеш боље проесапит?
Раја ти се здрављем поздравила:
Не мој више порез разреживат,
Јер га неће више подмириват.»»
А ја баци под сеџаду новце,
Је да би се беда откинила.
Он се врне низ бојанли кулу,
Па под кулу поседне ђогина,
А карата води поводника,
Попијева испод Меденика. *)
Воли би га сабљом ударити,
Но цареву хазну задобити.
Још ћу посећ два кнеза витеза,
Оџа Меја и оџа Продана,
Што су, свиње, калем научиле:
Они с њиме рушпе растапају,
А са њима лис' књиге писају,
А шиљу ји у земљу Московску,
Све се мучу, да изведу војску».
Ј'опет стари Фочо одговара:
«Мемет-аго, а мој мили сине!
Ти дофати шаку сламе суве,
Мани шњоме поврх ватре живе:
Прије ће се слама запалити,
Но што ће се ватра утулити.
Кад се кука и мотика крене,
Оте турске мајке закукати».
Саде турци на ноге скочише,
Пред Бијоград благо истурише,
Шес' хиљада војске покупише.
Таман Фочић Мемет-ага вика:

едника.

«Да је мајка родила јунака,
Да избира шесдесет момака,
Да отиде ноћем без месеца
У Тополи на Карађорђија.»
Вас је диван ником поникнуо,
Но не ниче Јанузе — кавазе,
Но га бира шесдесет момака,
Па отиде ноћем без месеца;
У Тополу осамнуше турци.
Кад је софи-зора ударила,
Пред Ђокову батисаше кулу.
У Ђорђија добар адет бјеше,
У кулу га застат не могаше,
Како зора од истока свине,
Но пријеђе у витком чардаку;
Код њега је тридесет момака.
Умили се и Богу молили
И по чашу ракије попили;
Јануз стиже у дижер — авлију;
А сви стоје на коњима турци.
Тад изиде Ђорђијева љуба;
Испитује Јанузе — кавазе:
«А ће ти је Петровић Ђорђија?»
Она њему тамам одговара:
«Отиша је по дно Меденика,
А да тражи Бирчанин Илију,
А да купе порез и араче
И да носе стојном Бијограду.
Ако нема Петровића Ђока,
Дома му је вијерница љуба,
Па ви ништа лоше бити неће.
Вама доста пива изобила,
А коњима јечма и сијена».
А то гледа Петровићу Ђорђе,

Па момцима тако проговара:
«Да ме оће сада послушате
И да њима сада ударимо»
А то момчад једва дочекаше
И Ђорђију сваки говораше:
«Ми ћемо те сада послушати,
Већ с'не може зулум поднијети,
Сви да ћемо главом погинути.
Тад једанак на ноге скочише,
У авлији на турке удрише;
Кад се часним крстом прекрстише,
Па на турке огањ оборише.
Неки бије с џемајли — пенџера,
Неки бије са врата чардаку,
Опет неки кули за ћошкове.
У авлији исекоше турке,
Од турака нико не утече,
До утече Јанузе — кавазе
И одбјежа стојну Бијограду,
Да се жали код турски даија,
Како га је Ђоко дочекао.
То је јутро тридес' осамнуло,
Кад Јануза дивно поздравише
И код куле Петровић Ђорђија,
А у вече триста замркнула,
До у јутру три иљаде равно,
Све момака, добрија јунака
Од Србије, земље Шумадије.
Абер дође Фочић — Меметаги
У ономе стојном Бијограду,
На Небојшу Јакшићеву кулу.
Абер дође, аирли бит неће:
У Тополи погибоше турци
Од сокола црнога Ђорђија.

Тада Мемет грдно учинијо,
Те превари два кнеза-витеза
На велику божу вјеру тврду,
Преварију, те је уфатијо;
Тад посјече Грбовац Алексу
И брата му Ваљевац Јована.
Кад Јовану оскочила глава
И паде му на ледину мртва,
Три пут му је мртва говорила:
«Не у турке и у змије љуте,
Не у турке, ако Бога знате!
На вјеру ве оте преварити
И на муке душу извадити;
Но се бран'те, како сами знате».
Тада, како окренуо војску,
Запаљи се Млава и Ресава,
А уби се Босна и Морава,
Док изгоре мрка и крвава.
Тада чујеш на свакоју банду,
Ђе из гласа србин попијева;
Борби овђе краја бити неће.
Из Тополе процвета ни цвеће,
Што ће србе макнут из несреће.
Не знам даље, дао Бог нам здравље!

ј на Ужицу и Сеницу и Нови — Пазар.

Санак снила була на Ужицу,
Љуба вјерна Заим — Кучук-аге;
Да какав је добар сан уснила!
Ђе Ужице опколила гуја
И силно се поле отравило,
Све лијепом гором јеловином

И по гори крстати орлови.
Поле бјеше магла уфатила,
Полу плава, а полу крвава,
И ведро се небо проломило,
На Ужицу граду наклонило,
А гром бије саврх терезије,
Мета муње од села Подлужја,
Те погоди на Ужицу кулу
И сломи јој златну терезију.
Вруће сунце бјеше попануло,
Месечина у траву панула;
Разагнате на небо звијезде;
Сури вуче изауча уче,
Була са дно Смедерева каже.
Тада була на ноге скочила,
На кресиво ватру запалила,
Заин-аги на кулу изишла
И оде му сана јадовати:
«Што сам ноћас чудан сан виђела
И у сан се млада препанула.»
Па му оде сана каживати.
Таман Заим — Кучук-ага вика:
«Што си снила, на тебе се сбило;
Злу се сану лако досетити.
Но нај-ли ме, љубо, послушати,
А ти сађи у шикли — одају,
Те се свуци, те се преобуци;
Па навали низ нову чаршију
До на кулу ђевера твојега:
Он држаше ћитап — табирлију,
Санак ће ти табир учинити;
Па се мене на кулу поврати,
Да ми причаш, што ти ћитап каже.»
Једанак га була послушала

Па ћу тебе сретња учињети:
Оли поћи на мегдан Арапу,
Д'ако би ти Бог и срећа дала,
Да би њега не мегдан добио?
Јер је мене хвалом додијао,
Позивљући не мегдан јунаке.
Ја ћу тебе дивно даровати
Пред господом турском и кавурском;
Нека знаду, да љубим јунаке!»
Тадар рече Иво Капетане:
«Чуј ме добро, Ришћанска Царице,
Наше јарко од истока сунце!
Хоћу поћи, ако нећу доћи,
Да Арапу не мегдан изидем
Усред поља на дно Петробура,
Да се мушки оба погледамо,
И сабљама мегдан прекинемо,
Па што коме Бог и срећа дадне!»
Пак приступи великој Царици,
Те је љуби у скут и у руке;
Па на ноге лагане скочио,
Витеза се коња прифатио,
Па отиде пољем широкијем,
У дно поља покрај Петробура,
Докле дође близу до Арапа;
Кад ми сједи Мехмед-Арапине,
Око њега русинске ђевојке
Те му црно измивају лице.
Тад му рече Иво Подгорица:
«Ајд' на ноге, турска жабо црна!
Немаш када умивати лице,
Него ваља мегдан дијелити
Са јунаком Ивом Капетаном!»
Одговори Мехмед-Арапине:

«Младо момче, кукала ти мајка,
Која тебе на мегдан справила!
Немам нашто гријешити руке,
Нити моју ћорду мрцинити;
Него сједи, па пиј вино хладно».
Кад то зачу Иво Подгорица,
Плану јунак, као ватра жива,
Па појаха коња претилога,
Удари га плетеном канџијом;
На чадор му коња нагонио;
Рашћера му скупљене ђевојке
И просу му два мијеха вина;
Окиде му коноп од чадора.
Кад то виђе Мехмед-Арапине,
Срдито је на ноге скочио
И појаха срдитога вранца.
Два се добра састаше јунака,
На бритке се сабље ударише.
Махну пријед Мехмед-Арапине,
Те удари Ива Подгорицу,
На образ му рану учинио.
У то плану јунак на Арапа,
Па се ближе њему примакао,
Па истрже сабљу димишћију
На јунака Мехмед-Арапина;
Удари га сабљом иза врата.
Колико га силно ударио,
Одједном му главу окинуо.
Паде турчин у зелену траву;
Па му узе главу и гаврана,
Понесе је Русинској Царици
Усред града пред царскијем двором,
Нека виде мехмедову главу.
Кад то виђе Ришћанска Царица,

Позвала га у царскоме двору,
Дарова му колахину златну,
Да је јунак носи око врата;
Па му царску ријеч бесједила:
«Драги синко, Иво Подгорица!
Бог ти дао и Богородица,
Ђегоћ, синко, на мегдан ходио,
Свуђ јуначки мегдан задобио!»

Въ поясненіе этой пѣсни приводимъ слѣдующее, существующее въ Подгорицѣ преданіе.

Это былъ простой житель Подгорицы, обладавшій состояніемъ и съ хорошимъ именемъ. Однажды, наканунѣ Пасхи онъ приходитъ къ мяснику турку (потурченцу) и, заказавъ ему для себя хорошую часть бараньей туши, чтобы разговѣться, отправился въ церковь. Воротившись изъ церкви, онъ не нашелъ заказаннаго мяса, которое было продано другому, турку. Иво сталъ упрекать мясника, а тотъ его ругать: «Крмче-од крмка (свинья отъ свиньи)!—крикнулъ турокъ на него — еще смѣешь со мною тягаться!»—и при этомъ ударилъ его рукою. Тотъ не стерпѣлъ, выхватилъ изза пояса пистолетъ и убилъ турка. Послѣ этого онъ не могъ больше оставаться въ Подгорицѣ и бѣжалъ: черезъ Лѣшанскую нахію онъ добѣжалъ въ черногорское село Додоши (противъ турецкой, въ то время, крѣпости Жабляка); оттуда въ лодкѣ переѣхалъ въ Виръ (въ Цермницѣ), потомъ сухопутно по венеціанской территоріи въ Будву, откуда сѣлъ на какое-то судно, которое, вѣроятно, шло на Тріестъ; далѣе-же черезъ Австрію онъ пробрался въ Россію; куда именно прибылъ онъ въ Россіи, не извѣстно, какъ и вообще о его жизни тамъ. Только поступилъ онъ въ военную службу, находясь въ которой, отличился въ войнѣ и получилъ отъ императрицы Екатерины II большія милости и земли, и наконецъ сдѣлался графомъ и помѣщикомъ Харьковской губерніи. Въ 1840 г. мы встрѣчаемъ имя

полковника Ѳедора Подгоричани, который большое свое имѣніе Пархомовку Богодуховскаго уѣзда (Харьк. губ.) по завѣщанію передалъ племяннику своему Лукѣ Петровичу Вукотичу, родомъ тоже изъ Зеты (дальнѣйшее объ этомъ см. мою книгу «Петръ II» стр. 217—219). Отъ него-же, по всей вѣроятности, происходитъ и нынѣ существующая въ Россіи фамилія графовъ *де-Подгоричани*.

2.

Бег Љубовић и Лазар Пециреп.

(*Грлица*—1835 г. стр. 110—116).

Фала Богу, фала великоме,
Ђе кауре турци братимљаху,
Бег Љубовић Луку Радовића!
И даде му двије пушке мале,
Па бег Луци ријеч бесједјаше:
«Јадан Луко, мио побратиме!
Издај мени, Лука, три хајдука».
Лука му се криво кунијаше:
«Ја нијесам видио хајдуке.»
А бег Луци ријеч проговара:
«А како не, мио побратиме!
А ја знадем, који су хајдуци
И да ти их по имену кажем:
Је-ли једно Лазар Пецирепе?
Је-ли друго Лука Сочивица
Са синовцем Станком Сочивицом?
И још да ти, побратиме, кажем
И оћело, што је на хајдуке:
На сокола Пецирепа — Лазара,
На њега је шајак — сукненица,
А за појас јатагана — ножа,

Покрај њега двије леденице,
О рамену сјајна џефердара;
На јунака Сочивицу Луку,
На њега је зелена долама,
Врх доламе црвена јечерма,
А за појас двије пушке мале
И уза ње јатагана — ножа,
О рамену лахка прекоморка;
На синовца Сочивицу Станка,
На њега је танахна кошуља,
Врх кошуље зелена јечерма,
А за појас јатагана — ножа,
А уз нож су двије пушке мале,
О рамену дугачка брешкиња.
И још да ти, побратиме, кажем,
Што си синоћ с њима вечерао:
Јеси л' њима јагње зготовио,
Јагње црно, а главе бијеле?
Но ми издај, Лука, три хајдука;
А даћу ти царева фермана,
Да не држиш рало, ни мотику,
Ни да дајеш царева харача
За живота и вијека твога.»
Лука бегу ријеч одговара:
«Остан' з Богом, бего побратиме,
Е ја пођо у гору зелену,
Нећу л' наћи ђегоде хајдуке.
Ма ако би, бего, погинуо,
Аманат ти моја ђеца луда.»
Па отиде Лука на дворове.
А када је на дворове доша',
Виђела га вијерена љубовца,
Те је млада њему бесједила:
«А што ти је, Лука господару,

Што си нешто сјетно — невесео?»
Лука њојзи ријеч бесједио:
«Прођи ми се, вјерена љубовцо!
Нешто ми је забољела глава,
А моја се свијест обрнула». *)
А она му млада бесједила:
«Нека, Лука, драги господаре!
Не мој, Лука, издат три хајдука,
Та те твоја пушка не издала,
Ђе би тебе од невоље била!
Него издај бега Љубовића,
Нека њега воде црногорци.»
А Лука јој ријеч проговара:
«А буд' ли ћу ја издати бега,
А да што ће моја ђеца луда?
Што-ли ће кућа и баштина?
А куд ли ћеш ти, вјерена љубо?»
А она га сјетовала дивно:
«Ти си не бој, мили господаре!
Ако издаш бега Љубовића,
Да поведу њега црногорци,
Све ће тебе Црној — Гори доћи;
Што л' ми кућу и баштину кажеш,
Кад те проша' Лазар у Косову,
Прошла те је кућа и баштина.»
Када Лука разумје љубовцу,
Узе пушку, оде у планину,
Те Лазара Пецирепа нађе;
Све Лазару право кажеваше,
А од бега и вјерне љубовце.
А Лазар му ријеч бесједио:

---

ievидно, пропущена исповѣдь Луки, что его мучило т. е. рѣше-гайдуковъ.

«Пођи, Лука, к бегу на дворове,
Не ли како бега преварити,
Да ми дође на рок у Липице.
Овако ћеш њему бесједити:
— Да се мени више досадило
Већ стојати малој Гори — Црној;
Него идем у Херцеговину;
Ја сам позна друме и путове
Од Новога до Жабљака-града;
Ја ћу сјећи црногорске главе;
Дановаћу у Ловћен-планину,
Задаваћу владици грозницу;
Но не води ти млого тураках;
Но нек дођу три-четири друга».
Када зачу Радовића Лука,
Брзо бегу на дворове пође,
Пак је бегу овако зборио:
«Лазар иде у Херцеговину;
Него хајде да се састанете;
Ма не чини шушур у тураках;
Него узми три-четири друга
И понеси вина црвенога,
С хајдуцима кад би с' састанули,
Да би смо се вина напоили.»
Оно бего једва дочекао,
Да не води он млого тураках,
А неће ли уфатит Лазара,
Да на њега остане поштење.
Па он узе црвенога вина,
С собом води три-четире друга,
Па пођоше у гору зелену.
Када Лука на Липице дође,
Зави Лука, како мрки вуче;
Гракну Лазар, како црни вране;

По томе се они састадоше.
Па кад Лазар бегу приступио,
Оћаше му љубити кољена,
А бег њему љубити не даје,
Уза себе расправи Лазара,
У бјела се лица пољубише,
Па сједоше један код другога.
Стаде тутањ зелене планине,
А Лазару дођоше дружина;
Посједаше по зеленој трави;
Па хајдуци посјекоше месо,
Па почеше пити вино хладно.
Тек по чашу пише вина хладна,
Али Лазар ријеч проговара:
«Зле ужине, бего Љубовићу,
Зле ужине зелену траву!»
Па од земље на ноге скочио,
Те за грло бега дофатио,
На земљу му плећи положио,
Па му веже наопако руке.
Оне турке клете погубише,
А отале бега поведоше.
Кад дођоше малој Гори — Црној,
Тада Лука ситну књигу пише
И шиље је на Босни везиру:
«О, везиру, драги господаре!
Не мој тражит бега Љубовића;
Ево ти га малој Гори — Црној;
Поведе га Лука Радовићу
Са соколом Пециреп — Лазаром.
Него купи хиљаду дукатах,
Да дијелим благо хајдуцима,
А благо ће дати сиротиња.
И пошљи ми стадо из планине,

Е ма немој једног брава.
И пошљи ми моју ђецу луду;
Не мој, ђеца да на коњма јашу,
Да ми ђецу коњи не помрве;
Него ђецу нека носе турци.
И пошљи ми вјерену љубовцу
На дебела хата Љубовића.
На Грахово да се састанемо,
Да ми наше робље размјењамо.»
Када књига дође у везира,
Везир скупи хиљаду дукатах
И посла му стадо из планине,
И његову малу ђецу луду;
Али ђецу ће носаху турци;
Ето јаши Лукина љубовца
На дебела хата Љубовића,
Док дођоше на Грахово равно.
Ту ми дође Лука Радовићу
И доведе бега Љубовића;
На Грахово те се састадоше
И за робље ту се мијењаше.

Пѣсня эта имѣетъ для насъ значеніе въ томъ отношеніи, что показываетъ, какъ добродушно черногорскіе гайдуки относились къ исконнымъ своимъ врагамъ туркамъ; но она расходится съ простымъ разсказомъ объ этомъ эпизодѣ, помѣщенномъ нами въ главѣ «Война» (II т., 2 ч. стр. 84—86), по которому бегъ Любовичъ, взятый въ плѣнъ, жилъ на Кчевѣ у тамошняго воеводы, какъ гость и свой человѣкъ. Характерную черту составляетъ и то, что противъ выдачи гайдуковъ туркамъ возстаетъ женщина, которой болѣе, чѣмъ мужчинѣ, было-бы свойственно поддаться эгоистичному чувству самосохраненія.

Въ разсказѣ вѣрнѣе, чѣмъ въ пѣснѣ, передается самый спо-

собъ плѣненія бега; а также и мѣстность, гдѣ это произошло; до Грахова это было слишкомъ далеко, и по всему видно, что составитель нѣсни или самъ былъ изъ Грахова или изъ его сосѣдства, или почерпнулъ свои свѣдѣнія не изъ настоящаго источника. Итальянское слово *шушур* (susurro) — шумъ, разглашеніе чего-либо, толки, — показываетъ, что составитель пѣсни былъ изъ мѣстности болѣе близкой къ приморью и болѣе зараженной итальянщиной.

3.

Бој руски и турски код Чесме (1770 г. 26 іюня).

(*Грлица* 1836 г. стр. 79—96).

Војску купи цар Мустафа силни
У Стамболу на дивану своме,
Све његове паше и везире
И велике аге и спахије
И остале турске витезове.
Када их је царе сакупио,
Овако је ријеч бесједио:
«Витезови, турци и господо!
Је-ли була родила јунака,
Ко ће поћи пред мојом армадом,
Да уфати Орла ценерала
Од Русије, земље православне?
Кад би њему Бог и срећа дала,
Да би Орла жива уфатио
И довео на дивану моме,
Ја бих њега дивно даровао;
Дао бих му велико — везирство
Без промјене дванаест годинах».
Колико је ордије цареве,
Ко чујаше, свак се глух чињаше,
Ко виђаше, очи одвраћаше.

Адмиранта од војске цареве
Овако ми цару бесједаше:
«Силни царе, наше жарко сунце!
Ја ћу поћи пред твојом армадом;
Не ће проћи ни петнаест дана,
Ја ћу Орла жива уфатити,
Довести га на дивану твоме,
И без ране, и без мртве главе».
Кад га силан царе разумио,
Тад весело на ноге скочио,
Алај — барјак зелен износио,
На коме је царево зламење,
Наврх њега мјесец и звијезда;
Усред њега Отмановић — царе,
А до цара два већа везира;
На дно њега тешка топузина.
На ђемије барјак поставише,
Осам дана шемлук учинише,
Заједрише морем дебелијем.
Тражи паша Орла ценерала,
Орла тражи, нађ' га не могаше.
Орле боја под Моријом бије,
Под Модуном и под Наварином,
Ал' га књиге танке допадоше
Од некаква добра пријатеља:
«На знање ти, руски ценерале,
Ето на те све силе цареве!
Да ти имаш крила соколова,
Не би перја меса унијела;
Бјежи мудро, а не гини лудо!»
А кад Орла књига допанула,
Књигу штио, пак се маскарио,
Овако је собом говорио:
«Фала Богу, луда каурина!

Што ми пише у књиги бијелој,
Да ја бјежим низ море царево!»
Пак је Орле војску окренуо,
Уз царево море заједрио.
Иште паша Орла ценерала,
А ценерал пашу — капетана.
Кад су били код Једрене — града,
Ценералу страже говориле:
«Наша круно, Орле ценерале!
Што је мора испод Едри — школа,
Да се мора виђети не може,
Но све једра, весла и лантине;
Велика је војска у турчина.»
Кад је Орле ријеч разумио,
Три барјака с крстом износио:
Један барјак Господ Исус Христос,
Што ј' Татару — цару одузео,
Кад је прије ш њиме боја био;
Други с крстом светога Андрије,
Баш патрона од свете Русије;
Трећи Орле барјак износио
Са зламењем стрмоглав мјесеца,
А виш њега крст се надвисио.
На обједу сабира господу,
На обједу и на договору;
Пак их меће за софром свијетлом,
Лијепо их Орле разредио:
С једне стране Евистона-бана,
А до бана Драган' ценерала;
А с лијеве кавалијер' Леса,
Паликућу од Новога-града,
Кога роди Словинска — краина,
Словинскога рода и племена;
Још до Леса ценерал' Тодора.

Па овако Орле говораше:
«Евистоне, вјерна вјеро моја!
Ти си мене вазда вјеран био,
Ако Бог да и свети Андрија,
Данас ћемо бити боја с турком;
И прије смо с њиме боја били,
С проклетијем Царем — Татарином,
Кој је виши од Отмановића;
Али смо га с Богом предобили;
Ето тебе бојне нави двије
И уз тебе Драган' ценерала;
Имаш снажно удрити на турке.
А ти, Лесо, мој сиви соколе!
Родила те Словенска — краина,
Словинскога рода и племена,
На тебе су три царска зламења:
Крст, медаља и златна колајна;
Није ти их бабо оставио
Нити си их за паре купио;
Но их јеси јуначки добио,
Узимљући цареве градове;
Сад ето ти бојне нави двије
И уз тебе ценерал Тодоре;
Имаш снажно удрити на турке.
Ја ћу удрит с мојом бојном навом
На турчина пашу — капетана,
На његове силне Султаније,
Но вас молим, браћо и господо!
Кад би коме до невоље било.
Живијем се огњем изговите,
Турчину се живи не предајте:
Поштеније нама погинути,
Но срамотно у Русију поћи
Преко мора из земље Латинске.

Кад је Орле војску разредио,
Тада силни паша ударио.
Кад се, брате, близу састадоше,
Не мило се они поздравише,
А живијем огњем ударише.
Двије уре не бијаше,
А слано се море не виђаше
Од тјелесах турских и ришћанских;
По хиљада на једно падаше,
Један другом јаде задаваше,
А Света се гора одзиваше
Од велика огња жестокога.
Ал' турчину боља срећа бјеше.
Жарко сунце зађе за планине,
Бунаца је море уфатила,
Такале се фуште и галије
И русинске наве и фрегаде
Под цареве силне каравеље;
А био их данак оставио,
Тавна их је ноћца уфатила.
Паша пође под Чизмом бијелом,
А ценерал под Једреном-градом;
Па када је по зорици било,
Ценерала књига допанула
Од некога грчкога момчета,
Намјестника од војске цареве:
«На знање ти, руски ценерале!
Е те чека паша-капетане,
Баш под Чизмом да се ударите.»
А кад Орле књигу прогледао,
Пак је своју војску подигао;
Заран' Орле Чизми долазио,
Нешће бити цареве ђемије,
Него чека, док му данак прође,

Данак прође, тавна ноћца дође.
Каде ноћи неко доба било,
Под турском се војском примакао,
Три бурлота огњем учинио,
Сву пашину флоту запалио.
Фала тебе, наш једини Боже,
Ђе ми Орле предоби Сокола.

Языкъ.

Языкъ, на которомъ говорятъ въ Черногоріи, составляетъ особенный говоръ южнаго сербскаго нарѣчія *штокавскаго*, при томъ *скающаго*, въ которомъ *ѣ* произносится, какъ *је*, а не какъ *и*. Сходясь больше всего съ герцеговинскимъ, онъ и отъ этого отличается нѣкоторыми особенностями. Въ этихъ особенностяхъ мы не найдемъ, конечно, ничего такого, чего совершенно не нашлось-бы по отдѣльности и въ другихъ говорахъ сербскаго языка; но въ немъ замѣчается только особенное пристрастіе или склонность къ тѣмъ или другимъ формамъ, что̀ и сообщаетъ ему особенный характеръ.

Тѣмъ не менѣе говоръ черногорскій давно уже обращалъ на себя особенное вниманіе ученыхъ изслѣдователей и знатоковъ сербскаго языка. Вукъ Караджичъ весьма много взялъ изъ него и внесъ въ свой словарь; въ изданіи пословицъ онъ также множество взялъ изъ Черногоріи; а въ *Ковчежичѣ* (1849 г.) помѣстилъ свои замѣчанія объ особенностяхъ черногорскаго нарѣчія, предпославъ тому замѣчанія о различіи между сербскимъ и хорватскимъ языками. За нимъ Даничичъ въ грамматикѣ и другихъ своихъ сочиненіяхъ о сербскомъ языкѣ также постоянно дѣлаетъ отмѣтки объ особенностяхъ черногорскаго нарѣчія.

Насколько черногорское нарѣчіе обособляется отъ другихъ сербскихъ-же, можно видѣть изъ того, что «Горски Вијенац» владыки Петра II, который хорошо понимаетъ всякій простой черногорецъ, оказывается несовсѣмъ понятнымъ другимъ сербамъ, что̀ и дало поводъ г. М. Решетару, дѣлая новое изданіе этого произведенія, снабдить его комментаріями не только относительно содержанія, но и относительно языка, между которыми многіе оказываются совершенно излишними для читателя черногорца.

Особенно-же отличается черногорскій говоръ своимъ удареніемъ, на что̀ давно уже обратили вниманіе Дьюро Даничичъ, Стоянъ Новаковичъ и другіе филологи; а въ новѣйшее время спеціально изучали его г. М. Решетаръ и А. А. Шахматовъ.

Кромѣ того, не смотря на чрезвычайно малую территорію и незначительность населенія Черногоріи, въ ней мы встрѣчаемъ нѣсколько говоровъ мѣстныхъ, по которымъ черногорцы различаютъ, кто изъ какой мѣстности или племени. Не говоримъ уже о болѣе крупныхъ единицахъ, какъ Нахіи Катунская, Рѣцкая, Цермница, племена Васоевичи, Кучи и др.; по говору отличаются и болѣе мелкія единицы, какъ напр. принадлежащіе одной и той-же нахіи Нѣгушъ, Цекличъ, Цуца и Озриничъ. Въ Подгорицѣ по говору отличаются магометане отъ православныхъ. Наблюдательный черногорецъ эту обособленность отмѣтилъ въ слѣдующемъ характерномъ анекдотѣ.

Люботинянинъ (изъ племени Люботинъ Рѣцкой нахіи), возвращаясь домой изъ какой-то другой мѣстности въ Черногоріи-же и встрѣтясь на пути съ сосѣдомъ цеклинянином̀ъ (тоже Рѣцкой нахіи), обрадовался и говоритъ: «Аферим ти, куме Мошо, кадумијеш зборит' нашки љуботински!», какъ будто въ остальной Черногоріи совсѣмъ другой языкъ.

Различіе въ говорѣ черногорцевъ обусловаивается отчасти доселеніемъ изъ различныхъ мѣстностей—изъ Приморья, Босніи и Герцеговины и изъ Старой Сербіи; а частью находится въ связи съ обособленностью племенной жизни, при которой каждое

племя крѣпко держится своего и не поступается ничѣмъ изъ своей народной жизни въ пользу сліянія въ одно общее цѣлое. Но съ тѣхъ поръ, какъ Черногорія изъ союза отдѣльныхъ племенъ преобразилась въ политическую единицу, въ государство, духъ племенной обособленности ослабѣваетъ; къ тому-же ведетъ и болѣе живое и тѣсное общеніе между отдѣльными племенами; а главнымъ факторомъ въ дѣлѣ объединенія является школа. Подъ вліяніемъ этихъ условій на нашихъ глазахъ сглаживаются отличительныя черты быта и физіономіи отдѣльныхъ этнографическихъ особей и вырабатывается общій типъ черногорца. Тѣмъ не менѣе до полнаго сглаженія всѣхъ особенностей еще далеко; благодаря присущему народу консерватизму, эти особенности еще живутъ, бросаясь въ глаза болѣе тонкому наблюдателю.

Мы не можемъ, однако, указать эти особенности для отдѣльныхъ мѣстностей, хотя многія и отмѣчаемъ. Особенное затрудненіе для насъ составляетъ удареніе, по которому главнымъ образомъ и различаются эти говоры. Поэтому мы представляемъ матеріалъ, по которому можно-бы было составить себѣ понятіе только объ отличіи цѣлой совокупности черногорскихъ говоровъ отъ говоровъ внѣ предѣловъ Черногоріи; а не говоровъ каждой отдѣльной мѣстности въ Черногоріи.

Весь собранный нами матеріалъ мы располагаемъ по рубрикамъ: удареніе, фонетика, словообразованіе и флексія, сочетаніе и управленіе словъ, фраза и фигуральныя выраженія и наконецъ небольшой словарь. Отдѣльную статейку посвящаемъ мы указанію на лексикальное сходство съ русскимъ и другими славянскими языками и на заимствованія изъ чужихъ языковъ, главнымъ образомъ изъ итальянскаго.

I.

Удареніе.

Сербскій языкъ сохранилъ отъ древности, а можетъ быть, развилъ въ позднѣйшее время акцентуацію до такого разнообразія, какого мы не встрѣчаемъ ни въ одномъ изъ современныхъ

европейскихъ языковъ. Поэтому памятники древней сербской письменности испещрены надстрочными знаками, въ которыхъ ученые и усматриваютъ различное удареніе. Первый обратилъ на это вниманіе и старался указать законы ударенія ученый хорватъ Юрій Крижаничъ; затѣмъ идутъ Игнатій Берличъ (словинецъ) и Іоакимъ Стулли (Дубровчанинъ). Объ нихъ имѣется капитальная работа А. А. Шахматова «Къ исторіи сербско-хорватскихъ удареній» (пять статей въ журн. Рус. Фил. Вѣстн. Варшава. тт. IX, XXIII, XXIV, XXXIII и XXXIV). Изъ нихъ три статьи, посвященныя Берличу и Стулли, составляютъ, такъ сказать, введеніе къ разсмотрѣнію ученія Крижанича о сербско-хорватскомъ ударенін. Ст. Новаковичъ обратилъ вниманіе на самыя старыя книги, печатанныя въ Черногоріи и Венеціи, въ соч. «Акценти штампаних српско-словенских књига црногорскихъ и млетачких (Глас. Срп. Уч. Друштва кн. XLIV стр. 1—153)» и даетъ печатнымъ книгамъ преимущество передъ рукописными, такъ какъ печатанье производилось подъ наблюденіемъ просвѣщеннѣйшихъ людей того времени; а о рукописныхъ часто бываетъ неизвѣстно не только, кѣмъ онѣ писаны, но и къ какому времени относятся. Онъ взялъ для этого октоихъ 1493—94 г., псалтырь 1495 и псалтыръ-же изданія Божидара Вуковича 1536 г. Онъ приводитъ 23.180 примѣровъ и указываетъ на принятыя въ тѣхъ книгахъ три ударенія (острое ´, тяжелое ` и облеченное ^) и придыханія (тонкое ’ и густое ‘). Есть двойные знаки (два тяжелыхъ ̏ и тонкое придыханіе съ острымъ удареніемъ ᾽). Вотъ какое объясненіе этимъ знакамъ даетъ г. Ст. Новаковичъ. 1) Острое представляетъ главное удареніе «слова или акцентированной группы», не означая тѣмъ долготу или краткость акцентированнаго слога; 2) тяжелое — второстепенное (споредно) удареніе, которое часто ставится на концѣ слова; въ большей-же части случаевъ оно означаетъ долготу, а также занимаетъ мѣсто остраго; 3) два тяжелыхъ почти правильно ставятся надъ долгимъ; 4) облеченное, какъ и предъидущее, можно принять за знакъ долготы; 5) придыханія считаетъ онъ подра-

жаніемъ (знак за параду) и 6) акцентуація больше, чѣмъ нынѣшняя, падаетъ «на коренные слоги (стр. 149—150).

Чтобы помочь нѣкоторому уясненію вопроса о древнемъ сербскомъ удареніи, мы напечатали вновь всю грамоту Ивана Черноевича 1485 г., которая была уже напечатана Миклошичемъ въ «Monum. Serb.» безъ соблюденія, однако, надстрочныхъ знаковъ; мы-же сохраняемъ ихъ, точно переписавъ съ оригинала (т. I, стр. 766—771).

Для новѣйшаго сербскаго языка, конечно, самымъ точнымъ указателемъ служитъ Вукъ Караджичъ, который съ удареніями издалъ свой словарь (1818).

Ученая-же разработка этого вопроса начата Д. Даничичемъ *).

Въ большей или меньшей степени вопроса о сербской акцентуаціи касаются въ различныхъ своихъ трудахъ Миклошичъ, Мажураничъ, Ягичъ, Брандтъ, Коржавинъ, Я. Гротъ, Гатала, Будмани и др.

Въ новѣйшее время больше всѣхъ сдѣлалъ для уясненія этого вопроса академикъ Шахматовъ. Кромѣ означенныхъ выше, статей о Юріѣ Крижаничѣ, раньше того, написавшій «Къ исторіи сербско-хорватскихъ удареній» (Русск. Фил. Вѣст. т. XIX, XXIII и XXIV). Особенное вниманіе обратилъ онъ на Черногорію, гдѣ для этого и провелъ нѣкоторое время.

Эти статьи вызвали г. М. Решетара, который написалъ: «Neuere Ansichten über das Wesen u. die Entwickelung der serbokroatischen Accentuation. Wien. 1896 (Arch. für Sl. Phil. B. XIX), вызвавшее въ свою очередь новую статью А. А. Шахматова: «Къ исторіи удареній въ славянскихъ языкахъ» (Извѣст. Отдѣл. рус. яз. и слова. И. Академіи. Н. 1898 г. т. III, кн. 1), на которую опять отвѣтилъ г. М. Решетаръ (Arch. f. sl. Phil. B. XX. 1898 въ отдѣлѣ Kritischer Anzeiger S. 395—405).

*) Akcenti u glagola—Rad. VII;—u adjektiva—Rad. XIV; Prilog za istoriju akzentuacije hrvatske ili srbske. R. XX; Српски акценти. (Гласн. Срп. Уч. Др. кн. II, III, IV. VIII и IX).

Кромѣ того г. Решетаромъ еще прежде была написана статья: «Alter steigender Accent im Serbischen» (Arch. f. sl. Phil. XVII, 1895 S. 192—198); а объ одной его работѣ мы знаемъ только по реферату академика В. Ягича «Ueber Dialectforschung auf der Balkanhalbinsel» и т. д. (Vorläufige Berichte der Balkan-Comission. I Heft. I—VI 1900, S. 1—25).

Мы не могли услѣдить, вышла-ли эта работа отдѣльно и въ цѣльности, а знаемъ её только по упомянутому реферату, въ которомъ, кромѣ отдѣльныхъ замѣчаній относительно акцентуаціи въ Черногоріи, находимъ её подведенною подъ систему. Съ этою системою и считаемъ умѣстнымъ познакомиться здѣсь, чтобы дать матеріалъ и обратить вниманіе людей, въ томъ компетентныхъ, прежде всего, конечно, самихъ черногорцевъ, спеціально посвятившихъ себя изученію своего родного языка.

Основное положеніе г. М. Решетара состоитъ въ томъ, что древнѣйшее сербское удареніе было восходящее (steigende) т. е. что слово произносилось тономъ, слабымъ въ началѣ и усиливающимся въ концѣ, а новѣйшее падающее или низходящее (fallende), обратное первому.

Въ этомъ отношеніи онъ дѣлитъ Черногорію на двѣ зоны.

Къ зонѣ съ новѣйшею акцентуаціей онъ относитъ области, присоединенныя къ Черногоріи послѣ 1878 г. отъ Герцеговины, также Грахово, Пѣшивцевъ, Дробнякъ и Морачу; а при старой акцентуаціи остается, такъ называемая Старая Черногорія (за исключеніемъ Грахова, Пѣшивцевъ, Дробнякъ и Морачи) и изъ вновь присоединенныхъ находящіяся къ югу.

Само собою разумѣется, что нельзя провести рѣзкой границы между этими двумя говорами; нерѣдко встрѣчаются переходныя полосы. Особенно интересны въ этомъ отношеніи Бѣлопавличи съ долиною р. Зеты. Въ ней удареніе отъ чисто герцеговинскаго (въ сѣверныхъ селахъ) черезъ посредство смѣшанной полосы (среднія села), гдѣ старый акцентъ сохранился только на длинныхъ слогахъ, переходитъ почти въ чисто древнѣйшее (ок. Спужа).

Вторую зону съ древнѣйшею акцентуаціей онъ дѣлитъ на 4 группы (стр. 15).

1) Восточная (Зета, Пиперы, Кучи и часть Бѣлопавличей), въ которой древніе акценты сохраняются правильно, исключая краткихъ конечныхъ слоговъ, гдѣ древній акцентъ въ формахъ съ окончаніемъ на гласную отчасти уже отступилъ на предъидущій слогъ въ видѣ падающаго, 'такъ что слышится напр. только *језӥк;* но рядомъ съ *вӣно̏* есть также *ви́но* (стр. 16).

2) Сѣверная группа (Озриничи, Загарачъ, Команы и опять часть Бѣлопавличей), въ которой древній акцентъ съ короткихъ конечныхъ слоговъ отступилъ уже на предъидущій слогъ, и именно, если послѣдній слогъ короткій, то въ формѣ падающаго; а если длинный, то въ формѣ восходящаго акцента, напр. *жѐна*, *но̏га*, но есть и *ви́но*, *јуна́ка*. Исключеніе составляютъ формы съ окончаніемъ на согласную, гдѣ прочно держится старое удареніе, напр. *језӥк*.

3) Центральная (нахіи Катунская, за исключеніемъ 2 группы, Рѣцкая, Лѣшанская и Цермница), которая отъ сѣверной отличается настолько, что въ этой (сѣверной) оказывается падающій тонъ, такъ: *ви̂но*, *јуна̂ка*.

4) Южная (нахія Барская, Антивари), которая согласуется съ группою 3, но въ деклинаціи слѣдуетъ по образцу paroxytonirten Nominativs, напр. род. пад. ед. *ру̂ке*, *ђе̏це* по именит, *ру̂ка*, *ђе̏ца*.

Представивши литературу предмета, мы должны-бы были представить относительно его и собственныя наблюденія и соображенія; но тутъ мы должны сознаться, что, проживши такъ долго между сербскимъ народомъ и усвоивши его языкъ и обычаи, мы никакъ не могли усвоить ударенія, потому, во первыхъ, что оно слишкомъ капризно, а затѣмъ нашъ слухъ настолько не развитъ, чтобы различать всѣ тонкости, такъ сказать, музыкальную сторону говора. Мы можемъ различать въ словѣ удареніе и протяженность; но въ сербскомъ языкѣ принято четыре знака акцентуанціи: ` означаетъ болѣе короткое или слабое удареніе:

пòток, сѐло, мàгла, вòда; болѣе рѣзкое или сильное: сила, слáва кóло, кýћа, мúслити и т. д. Мы этой разницы не чувствуемъ. Мы чувствуемъ разницу въ произношеніи словъ: грáд—городъ и грáд—градъ; сáд—садъ и сáд—теперь, пáс—поясъ и пáс—песъ, собака; сáт (сахат)—часъ и сáт—сотъ меда и т. д., при чемъ въ первомъ случаѣ намъ слышится нѣкоторая протяженность или долгота, очевидно являющаяся вслѣдствіе соединенія двухъ гласныхъ въ одинъ, какъ у чеховъ, у которыхъ, кромѣ неозначаемаго на письмѣ постояннаго ударенія на первомъ слогѣ, означается именно такой-же болѣе долгій.

Но не различаемъ мы разницы въ словахъ: спâвâ — спитъ и спáва — спалъ; йдê — идетъ и йде — шелъ и т. д., все равно какъ въ словахъ: прстên, пáмêт, кáмên, крêмên, плáмên, сòкô — мы чувствуемъ только одно первое удареніе; точно такъ для насъ почти одинаково звучатъ ударенія, пишущіяся различно: кòнац, кóнца и кôнци; трêсти и трéсем; дýшо и дýшâ (род. мн.); дáти и дáдем.

Намъ иначе слышится удареніе въ словахъ: надостáвљати, совуљáга, несрéтница, нестáшица вм. принятыхъ: надòстављати, нèсретница, нèсташица; а также не можемъ усвоить своимъ слухомъ выговоръ: понèдêљник, ýтôрнúк.

Въ школѣ ученикъ отвѣчаетъ на экзаменѣ: «Пуж се храни зéмљом»; учитель поправляетъ: «земљòм»; другой отвѣчаетъ: «кóсом»; его поправляютъ «косòм». Здѣсь очевидно, что ученики и учитель изъ разныхъ мѣстностей.

Спрашиваю я одного: «Пóстите-ли ви добро?»; тотъ отвѣчаетъ «Постúмо». Въ другой разъ, чтобы поправиться, я спрашиваю: «Постúте-ли ви?» — отвѣтъ: «Пóстимо». Если въ этомъ случаѣ разницу можно приписать тому, что спрошенные мною были изъ различныхъ мѣстностей, то въ слѣдующемъ случаѣ такое объясненіе не имѣетъ мѣста. На мой вопросъ объ урожаѣ я получаю отвѣтъ: «Кад сам кренуо из дома, шеница још није *зрéнула*, али сада држим, да је већ *зренýла*».

Для меня это служитъ указаніемъ того, что удареніе во-

обще не постоянно и твердо, а передвигается не только сообразно съ измѣненіемъ слова во флексіи, но еще въ зависимости и отъ цѣлой фразы. Не это-ли г. Ст. Новаковичъ имѣлъ въ виду, говоря о старопечатныхъ черногорскихъ книгахъ, что тамъ есть главное удареніе «слова или *акцентуированной групиы*», не означая тѣмъ долготу или краткость самаго слога?

Говоръ подгоричанъ, во флексіи и фонетикѣ, сходный съ говоромъ Зеты, отличается скоростью, при чемъ къ концу фразы дѣлается повышеніе голоса, какъ въ вопросѣ или какъ будто выражается удивленіе.

Въ герцоговинскомъ говорѣ, который во всей Черногоріи считается самымъ чистымъ, мы находимъ очень отчетливое произношеніе съ протяженіемъ нѣкоторыхъ слоговъ, помимо главнаго ударенія, и въ этомъ отношеніи оно напоминаетъ намъ нашъ вятскій и нѣкоторые сибирскіе говоры. Но рядомъ съ этимъ, въ нѣкоторыхъ случаяхъ встрѣчается произношеніе очень краткое, гдѣ удареніе на одномъ слогѣ совершенно подавляетъ остальныя, напр. два́ брӑтӑ, бр́те (бра́те) ти мој; ко́либа, преко́поља, по́-оке (половина оки). Вообще удареніе преобладаетъ на первыхъ слогахъ; но съ расширеніемъ слова вслѣдствіе добавленія слоговъ во флексіи, оно переходитъ къ концу: не могу их бранит од *вуко́ва;* полећело јато *голубо́ва;* нека иду *складови́ма; изводни́о, проводни́о.* Въ Пивѣ есть названія мѣстностей: Стабна̀, Безу̀ј, въ Дробникахъ — Шавни̇̀к, Међѐд. Но больше всего это замѣтно у Васоевичей: Мили̇̀ћ, Љаки̇̀ћ, из Будимљѐ, кафѐ, мути̇̀ се вода; боли̇̀ ми глава, он ћера̀ коње; ја перѐм аљине; они добро перу̀ кушуље; они беру̀ коломбоћ, главни̇̀ пут; браствени̇̀к, племени̇̀к, сђецо̀м.

Удареніе ставится на предлогѣ, если въ немъ заключается вся сила, напр. «Пала роса коњу до̀-носа, мени до̀-паса»; но при существит. многосложномъ предлогъ теряетъ удареніе: «коњу до сама́ра, мени до ћерда́на». Иногда удареніемъ измѣняется смыслъ слова: «на срамо́ту» — къ стыду; «на́-срамоту» — тоже что «силом»—на силу: «на̀-срамоту одведоше ђевојку». Послѣднее почти

въ томъ-же смыслѣ употребляется и въ старой Черногоріи: «Ласно бисмо шићар заузели *на-срамоту* кула и пандура» (Срп. Оглед.) — тожо что силой или не смотря на нихъ.

Сознавая свою неспособность усвоить не только спеціально черногорское, но и вообще сербское удареніе, мы обратились за содѣйствіемъ къ мѣстнымъ преподавателямъ (Сава Вулетичъ, Зарія Радичевичъ и Андрей Радьеновичъ) и встрѣтили съ ихъ стороны отзывъ. Но ихъ замѣчанія относятся больше къ фонетикѣ и грамматическимъ формамъ; объ удареніи-же Сава Вулетичъ сдѣлалъ слѣдующее замѣчаніе: «Въ сербскомъ языкѣ по правилу краткое удареніе не можетъ быть на послѣднемъ слогѣ; а между тѣмъ въ Зетѣ это постоянно бываетъ при выговорѣ въ двухсложныхъ личныхъ именахъ муж. и жен. рода, которыя по правилу должны-бы имѣть долгое удареніе на первомъ слогѣ. Зетянинъ выговариваетъ: Савò, Маркà, Марà, Јелà и т. д.». И З. Радичевичъ сдѣлалъ замѣчаніе въ томъ-же родѣ: «Теперешнее молодое поколѣнье очень мало соблюдаетъ правильность акцентуаціи; а 15—20 лѣтъ назадъ было еще хуже; и только у старыхъ людей, мужчинъ и женщинъ, особенно у магометанъ можно слышать правильное удареніе, и всегда на концѣ слова». Цѣлую статью спеціально объ удареніи по нашей просьбѣ написалъ г. И. Лѣпава, также преподаватель и въ то-же время инспекторъ гимназіи и учительско-богословской школы. Её мы и предлагаемъ здѣсь цѣликомъ въ переводѣ.

«Говоря объ особенностяхъ черногорскаго говора относительно ударенія, нужно имѣть въ виду, что Черногорія состоитъ изъ разныхъ племенъ и населена выходцами изъ разныхъ сербскихъ краевъ; а потому здѣсь не можетъ быть одного извѣстнаго правила и однообразности. Въ Никшицкой нахіи, самой обширной, и въ Граховѣ, а отчасти и въ нѣкоторыхъ другихъ мѣстахъ говорятъ также, какъ въ Босніи и Герцеговинѣ, съ которыми

она до недавняго времени составляла одно цѣлое. Но мы будемъ имѣть въ виду только настоящую, старую Черногорію.

«Въ современномъ черногорскомъ говорѣ мы уже не встрѣчаемъ всѣхъ четырехъ сербскихъ удареній. Говоръ черногорца сравнительно съ говорами другихъ сербовъ отличается большею живостью и энергіей, что совершенно соотвѣтствуетъ болѣе подвижной и горячей его природѣ. Болѣе или менѣе флегматическій темпераментъ банатянина, босняка и др. дозволяетъ имъ растягивать свой говоръ (довѐди ми мо̑га ко́ња) до крайности; тогда какъ болѣе пылкій черногорецъ старается выразиться скорѣе, живѣе и энергичнѣе. Въ этомъ отношеніи герцеговинскій говоръ занимаетъ середину и относительно удареніе считается самымъ благозвучнымъ.

«Въ черногорскомъ говорѣ, можно сказать, почти нѣтъ слабаго и восходящаго ударенія; а есть только низходящее и рѣзкое (ˆ и ˝). Тамъ, гдѣ вообще въ сербскомъ языкѣ восходящее удареніе, черногорцы сначала рѣзко ударяютъ голосомъ, а потомъ немного протягиваютъ т. е. дѣлаютъ низходящее удареніе: *гла́ва* въ коренной Черногоріи произносится *гла̑ва̑*, также *ру̑ка*, *бра̑да*, *сла̑но*, *окопа̑вати* и т. д.; а гдѣ слабое, тамъ въ черногорскомъ говорѣ рѣзкое т. е. сильно ударяютъ голосомъ и потомъ сразу обрываютъ: *во̀да* по черногорски *во̏да*, также *но̀га*, *ро̏са*, *по̏ље* во множ. ч. у прочихъ сербовъ *по̀ља*, въ род. пад. *по́ља̑*, а дальше короткое или слабое; въ черногорскомъ же говорѣ и во множ. ч. удерживается рѣзкое удареніе: по̏ља̑, по̏љима (точно такъ же и въ чакавскомъ нарѣчіи).

«При склоненіи именъ двухсложныхъ жен. рода въ род. пад. ед. ч. удареніе переносится на послѣдній слогъ, а первый остается безъ ударенія: *во̏да*, род. п. *воде̑* (у прочихъ сербовъ *во̀де̑*); *воду̑м* вм. *во̀ду̑м*. Удареніе на послѣднемъ слогѣ въ этомъ случаѣ слышно еще, хотя и очень рѣдко, въ нѣкоторыхъ мѣстахъ и Босніи (*шљиве̑*, *воде̑*); между тѣмъ какъ отъ глагола *водити*, 3 л. мн. ч. *во̏де̑* (водятъ).

«То-же самое бываетъ при спряженіи глаголовъ въ настоя-

щемъ времени въ тѣхъ случаяхъ, гдѣ вообще въ сербскомъ языкѣ удареніе слабое, короткое: *пе̑чем* по черног. *пе̑чем*, *пе̑чеш*; 3 л. мн. ч. *пеку̑*. Въ черногорскомъ говорѣ удареніе на послѣднемъ слогѣ бываетъ не только при образованіи грамматическихъ формъ; но и въ другихъ случаяхъ: Милӣћ, Лакӣћ, катӯн, кантӯн, канта̑р, овча̑р, коша̑р и т. д.

«Въ многосложныхъ словахъ въ черногорскомъ говорѣ удареніе съ третьяго или четвертаго слога переносится за одинъ, рѣже за два слога кпереди и дѣлается рѣзкимъ: рукавӣца вм. общесерб. рука́вица; тоже: водӣца, граница, коље̏но. Еслибы въ подобномъ случаѣ удареніе приходилось на послѣдній слогъ, то, чтобы этого не случилось въ многосложномъ словѣ, удареніе возвращается на одинъ слогъ назадъ т. е. переходитъ на корень слова, такъ: врије̏ме въ Черногоріи произносится врӣјеме; а род. пад. у всѣхъ сербовъ вре̏мена и т. д.; мн. ч. им. пад. времѐна-черногорцы, какъ и чакавцы, вре̏мена (т. е. какъ род. пад. ед. ч.); род. пад. време́на̑ почерног. вре̏ме̑на̑; дат. вре̏менима вм. времѐнима и т. д. Случается, что въ серединѣ слова слабое удареніе остается на томъ-же мѣстѣ, но переходитъ въ рѣзкое, которое, однако, не во всѣхъ мѣстахъ одинаково рѣзко, такъ что приближается къ слабому: вретѐно вм. вретѐно; общее правило, что, гдѣ въ общесербскомъ языкѣ слабое, тамъ въ черногорскомъ говорѣ рѣзкое.

«Если встрѣтится слабое удареніе на корнѣ въ глаголѣ въ 1 и 2 л. мн. ч., то у прочихъ сербовъ оно переходитъ въ наприметное восходящее, а у черногорцевъ переносится на корень и дѣлается рѣзкимъ: пе̏чемо, пе̏чете вм. пече́мо, пече́те; пле̏темо, пле̏тете вм. плете́мо, плете́те.

«Глаголы съ восходящимъ удареніемъ: пи́сати, до́ћи, ка́зати, и т. д. въ общесербск. яз. въ аористѣ задерживаютъ удареніе основы неопред. накл.: пи́сах, пи́сасмо, пи́састе, пи́саше; а въ Черногоріи въ ед. ч. восходящее удареніе переходитъ въ нисходящее: пӣсах; а во множ. ч. переходитъ въ наприме̑тное рѣзкое: писа̏смо, писа̏сте, писа̏ше; дођо̏смо, дођо̏сте, дођо̏ше.

«Гдѣ вообще въ сербскомъ яз. рѣзкое или низходящее, тамъ оно остается и въ черногорскомъ говорѣ, и въ произношеніи нѣтъ никакой разницы».

Насколько трудно понять черногорское удареніе, видно изъ что и у Вука Караджича оно составляетъ слабую сторону. По этому поводу мы читаемъ въ вышеупомянутомъ рефератѣ академика Ягича о работѣ г. Решетара слѣдующее: «Дѣйствительно должно удивляться тому, что Вукъ, уже въ первомъ изданіи своего словаря показавшій особенно тонкій слухъ въ опредѣленіи акцента, послѣ своего перваго посѣщенія Черногоріи такъ мало сообщаетъ о своеобразной акцентуаціи этой страны. Но въ позднѣйшее время онъ больше уже не возвращался къ вопросу, и, сколько мнѣ извѣстно, послѣ него никто этимъ не занимался» (стр. 11). Указываютъ даже, что иногда встрѣчаются у него и неправильныя обозначенія удареній.

Г. М. Решетаръ (Neuere Ansichten и т. д.) въ этомъ трудномъ вопросѣ вводитъ въ число требованій отъ наблюдателя извѣстныхъ музыкальныхъ способностей и придаетъ большую цѣну въ этомъ отношеніи проф. Флоршюцу (Dr. J. Florschütz), который соединилъ въ себѣ не только филолога, но и музыканта, и опредѣлилъ 4 акцента нотами (стр. 580). Далѣе у него-же мы читаемъ: «Установленіе интерваллов между различными слогами, по моему мнѣнію, довольно пустое дѣло (müssige Sache), потому что интервалы въ говорѣ и пѣньи отнюдь не совпадаютъ; а затѣмъ они измѣняются сообразно со страной, возрастомъ, поломъ, свойствомъ голоса (альтъ, сопрано и т. д.), состояніемъ голоса (охриплость и т. д.), душевнымъ настроеніемъ и т. д. — Какія при этомъ возможны уклоненія, доказываютъ намъ транскрипціи Сторма, который въ выговорѣ слова *око* въ одномъ случаѣ слышалъ цѣлую октаву, въ другомъ только четверть его» (581).

Это, съ одной стороны, предъявляетъ слишкомъ большія

требованія отъ наблюдателя надъ языкомъ; съ другой, показываетъ шаткость основаній, по которымъ опредѣляется произношеніе, и потому не допускаетъ слишкомъ положительныхъ рѣшеній. Возражая А. А. Шахматому, который, само собою разумѣется, руководился личными наблюденіями, произведенными имъ, во время пребыванія въ Черногоріи, г. М. Решетаръ высказываетъ между прочимъ и слѣдующую оригинальную мысль: «Что о сербско-хорватскомъ акцентѣ можно писать, не будучи туземцемъ, а также не состоя въ непосредственномъ общеніи съ народомъ, это блестящимъ образомъ доказалъ Лескинъ». (Arch. f. sl. Phil. XX, стр. 405).

Это справедливо въ томъ случаѣ, если наука обладаетъ уже достаточнымъ запасомъ фактовъ и наблюденій; но какъ примѣнить это къ черногорскому акценту, относительно котораго такихъ наблюденій слишкомъ мало и гдѣ оно подвергается такимъ многообразнымъ измѣненіямъ, имѣющимъ видъ какого-то каприза или произвола?

Это мы замѣчаемъ не только относительно акцента, вообще трудно уловимаго, но и по отношенію къ фонетикѣ и грамматическимъ формамъ языка. Поэтому предложенное г. М. Решетаромъ раздѣленіе Черногоріи по ударенію на зоны мы считали-бы преждевременнымъ, тѣмъ болѣе что оно не совпадаетъ ни съ дѣленіемъ того населенія по его происхожденію изъ различныхъ мѣстъ, ни по другимъ особенностямъ языка.

Примѣчаніе. Наблюдая произношеніе черногорцевъ при чтеніи церковныхъ книгъ и пѣніи церковныхъ пѣсенъ, мы часто замѣчаемъ измѣненія ударенія, означеннаго въ книгахъ, при томъ въ противность современному черногорскому ударенію, переносимое на конецъ слова: единородна́го сына своего и спаса́ нашего, Бога велика́го, глаголя́ти, глагола́, глаголи́те, глаголя́ше, глаголя́ху; плака́ху; господи силъ съ нами буди́ и т. п.

II.

Фонетика.

1) Здѣсь мы прежде всего останавливаемся на звукѣ *е*, изображаемомъ въ церковнославянскомъ языкѣ буквою *ѣ* и совершенно различно произносимомъ въ сѣверномъ и южномъ нарѣчіяхъ сербскаго языка.

Въ этомъ отношеніи мы замѣчаемъ у черногорцевъ особенное пристрастіе къ произношенію этого звука, какъ *ије* вм. *је*: вријеме, пријеклад, сијено, цијена, дријево, дијете, унапријед, тијесто, пијена, мијена, ждријебе, пријеша, пријеђоше, колијевка, болијест, обијест, ријеч, ријека, Ријечани, Пријепоље, Пријевара, превијерити, умријети, сриједа, укријепити, брijег, свијет; пролијећу коњи без тураках (и тамъ-же: и стадоше хитро долетиват); испријечи па се излијечи; одсијећи главу; Маре Марка биједила; посиједати, снијевати, пролијевати; село Полијегало, Требијес; претијече турке низ Забрђе; дријен, сријемоша (раст. черемша, дикій лукъ) или сријемужка, сијело (сjодник, посидѣнки) и т. д.

Въ этихъ словахъ есть и такія, въ которыхъ *ѣ* даже не имѣетъ мѣста.

Есть примѣры, еще болѣе рѣзко выставляющіе эту особенность, какъ: поднијети; чохе ће се изнијети (вас., износиться). Такихъ примѣровъ много и въ сочиненіяхъ влад. Рада: својим полијетом (Слобод. 108)*); сто тисућах талијерах; блијесак; пробјеснути (вм. пробљескнути — разведрить) и др.

Рядомъ съ этимъ, конечно, въ тѣхъ-же случаяхъ употребляется и је, главнымъ образомъ чтобы только соблюсти размѣръ въ стихѣ, а также и въ простой рѣчи: рјека, брјег, ждрјебац, Сјеница, пољем сјеничкијем; кољевка; Требјеш; сједе

*) По изданію братьевъ Іовановичей въ Панчевѣ «Дјела Његоша» 1884 г. Петра II Петровића.

Јанко, ситну књигу пише; сједник; не смједоше чету дочекати; под њом сједи млади Мујо; дјете; уљећи; посјећи главу; и уљеже одмах у шаторе; вино пије од Будима краље; ту је шљегао (пришелъ) и крштено кумство и т. д.

Есть случаи, гдѣ съ измѣненіемъ выговора измѣняется и смыслъ, напр. *запјевати* — запѣть; а *запијевати* — начать голосить или причитать по покойникѣ или по случаю какого-либо несчастія.

Употребляется наконецъ *е* и безъ всякаго јотированія, какъ въ сѣверномъ нарѣчіи. Такъ: рядомъ съ Ђед, Рогођед (названія мѣстностей) говорится: дед, Дедовић. Кучи говорятъ *дете* вм. дијете. Особенно это замѣчается у Васоевичей: Миловане, моје дете лудо; трава детелина; овога вечера нећемо сеђети (не будетъ сѣдника, посидѣнокъ); седијаше, болест, Сеница; ово село рано полегало (и тамъ-же: полијегало); и седе му уз десно коњено; Ђулмиона брегом шета, над брегом се навијује; бог му даде свега на свету; вруће сунце недра твоја; драга моја, бледа ти си; невоља ми бледој бити; сремоша; сабљом ћу ти одесећи главу (и тамъ же: са рамена одсијећи главу); но се сами црногорци лече (и: па се излијечи); он посече, посекоше. Есть, хотя и рѣдко, и у другихъ: Речине, улегоше (Морач.), смерео (смиренно), Бјеоград или Биоград выговаривается иногда близко къ Београд; тесно вм. тијесно; тело; овде вама пријеваре нема (Срп. Оглед.); већ ме овде виђети нећете (тамъ-же). У влад. Рада встрѣчаемъ: двије главе са две паше (Слобод. 56). Впрочемъ такое смѣшеніе можно объяснить тѣмъ, что печаталось это тамъ, гдѣ другой говоръ сѣверовосточный.

Есть въ Черногоріи и слѣды *икавщины*, которая, однако, проявляется исключительно у магометанъ Зеты и особенно Подгорицы, которые говорятъ: бриг, дите, млико, сино и т. д. Не полагаясь на себя, мы и въ этомъ слуоаѣ обращались къ мѣстнымъ наблюдателямъ, которыхъ упомянули выше. Они подтверждаютъ это, при чемъ С. Вулетичъ приписываетъ это исключительно подгоричанамъ, не упоминая жителей Зеты; а

З. Радичевичъ добавляетъ, что также выговариваетъ и нѣкоторая часть православныхъ. Относительно Бара А. Радьеновичъ приводитъ одинъ примѣръ: врића, который находимъ и у г. Решетара; но тамъ-же есть и совсѣмъ противуположное: делити, несам.

Интересно, что подобное-же явленіе г. Решетаръ нашелъ въ Босніи въ Посавинѣ, гдѣ выговариваютъ *њ* какъ *и* исключительно католики. А прежде того Вукъ Караджичъ замѣтилъ, что въ Котарахъ и Буковицѣ въ Далмаціи католики и православные различаются по выговору словъ: первые выговариваютъ *гди* и *нисам*, а вторые *ђе* и *нијесам*.

Въ смыслѣ различія говоровъ въ самой Черногоріи служитъ употребленіе или неупотребленіе *л* послѣ губныхъ *б*, *в*, *м*, *п*, смягченныхъ јотомъ. Одна часть избѣгаетъ *л:* сакупјати, робје, жупјани, љубјаше; и не траже пјачке, ни шићара; ловјаше, ломјавина, копје, Пјешивац, Пјевје, стрпјење, копје и т. д., и господствуетъ тотъ говоръ въ Плешивцахъ и Бѣлопавличахъ, откуда переходитъ частью и въ окрестности Никшича. Не съ такимъ постоянствомъ мы его находимъ и въ Катунской нахіи, что особенно примѣтно въ первыхъ произведеніяхъ влад. Рада: Пјевју питомоме (Чард. Ал. 108 и С. Огл.); сву пјачку попјачкали (тамъ-же 119); сломјене турске војске, војску поломјену; турско робје, огњем, мачем и робјењем; почеше се окупјати; просипју турску крвцу; с нестрпјењем; мјаше, да ће опет обладати; помамјене. (Слоб. 146, 51, 53, 58, 63, 100, 90, 49) и т. д. Рядомъ съ этимъ у него-же: прослављаше; крв се просипље; вале мрачне ускипљене (Слоб. 60, 154, 151); окупљамо се (Гор. Вѣн. 23) и т. д. Отчасти то-же самое встрѣчаемъ и въ произведеніяхъ кн. Николая.

Въ Срб. Огл. часто та и другая форма стоятъ рядомъ: «Ту му војско робје довођаше, Бег за робље турке дариваше»; «На дно Копља, високе планине», а далѣе и «низ Копје — планину».

Въ Цермницѣ говорятъ: јемеш вм. лемеш.

Представителемъ другого говора, оказывающаго въ тѣхъ-же

случаяхъ пристрастіе къ *л*, является Подгорица съ окрестностію. Здѣсь *л* вставляется часто даже въ противность общему сербскому говору, напр. блежати, влера, невлеста, влечноје житије, не смледоше, Треблес, заблело (забио—лѣсная роща для рубки дровъ), блелоћа, плена, млесто, живлети. Иногда даже *в* отбрасывается и говорятъ: лера, лереник, леровати, нелеста.

То-же самое, но гораздо въ меньшей степени встрѣчаемъ у Пиперъ, Кучъ и Васоевичей: очи моји обле не гледале, обле су јој очи искапаше; на њеча су млого облежа; па је мале пушке дофатио и обле је ватром заватрио; блеж из двора, Малисоре; момче оде ноћом без млесеца (Вас. и рядомъ: Новјанин-Алија; и њему су поломјене гране).

3) *Јот*, играющій весьма важную роль вообще въ славянскихъ языкахъ, претворяя широкіе гласные въ тонкіе и смягчая согласные, ту-же роль играетъ и въ черногорскомъ говорѣ. Такъ въ Черногоріи больше, чѣмъ въ другихъ сербскихъ говорахъ, онъ употребляется для избѣжанія зіянія въ 3-мъ л. гл.: бијо, купијо, окрвавијо, родијо, покупијо војско, љушнујо, панујо, извадијо очи и т. д.

Јотируются чистые гласные въ началѣ словъ: јуларе, јорба, јон, Јаливера, у коњском јахару вм. уларе, орба и т. д. И въ серединѣ словъ: пајун, бајул и др.

Ставится онъ также при соединеніи двухъ словъ, если одно изъ нихъ гласнымъ оканчивается, а другое начинается: не види нико јо(д) свата; јопет — и опет.

Иногда наоборотъ, јотъ выбрасывается: ћевока, тво, не мо, уришати вм. ћевојка, твој, не мој, јуршати.

Въ чисто герцеговинскихъ краяхъ онъ не употребляется и въ оконч. 3-го л. гл. наст. вр. и въ причастіи: имау, гледау, неваљау, слушаући и т. п.

Въ нѣкоторыхъ случаяхъ, гдѣ јотъ сливается съ согласнымъ *л* или *н*, нѣтъ послѣдовательности въ писаніи; такъ пишутъ: поље, књига, ш њиме и: поле, книга, с ниме.

Такая-же непослѣдовательность и въ писаніи мѣстоименій и

нарѣчій, соединенныхъ съ неопредѣл. *нъ*. По всей Черногоріи, кромѣ Цермницы, а въ Приморьѣ у Паштровичей, говорится: неко, неколико, некад, некам вм. њеко, њеколико и т. д. А между тѣмъ вотъ рядъ примѣровъ изъ соч. кн. Николая «Хајдана»:

Њешто ново ваља наћи (стр. 7, стихъ 1). Да су момчад с поселица срднула се њешто мало (18—1); да ће њешто учинити (31—5); и по њешто собом раде (33—2); везир сједи на дивану, око њега њеке паше (10—3); у прстен се каменови, као искре њеке сјали (36—3); а Периша у радости чисто њекој растијаше (31—2). А есть тамъ-же и обратное: па на божју некако ме правду јадног суминуо (36—1); ту стадоше неколико (10—1). То же найдемъ и у другихъ черногорскихъ писателей.

По духу говора јоту нѣтъ мѣста послѣ шипящихъ *ж* и *ш*: оруже, божа вјера, ближи пуш, горша, тврдша; но есть и: оружје, божју вјеру, божја помоћ. Иногда онъ претворяется въ *в*: вјероватно, приватно изъ вјеројатно, пријатно.

Јотированные *д* и *т* давно уже имѣютъ свои особые знаки *ѓ* и *ѣ*, хотя и въ иной формѣ. Въ полной силѣ мы ихъ знаемъ въ рукописяхъ начала XVII в., а есть и раньше. Но въ болѣе отдаленное время ихъ замѣняли первый *г*, второй *к* и *т*. Такъ, въ грамотѣ Ивана Черноевича 1485 г. мы встрѣчаемъ тавія формы: по *мегы* съ метехомь; *такоигкръ*; що годіе *догь* на тои диѡ; ѿ *гинова* брьда до наше *мегѣ*; ѡ*стоики*, ѿвѣкѣ дарѡвахь имь; коукꙋ; *радосалик*ь и гюргь *мрькщикь*; *кипоуріе*; *црьновикь*; *цьтлынꙋаны*. Въ позднѣйшей перепискѣ эта форма измѣняется такъ: ратка *остоика*, *кутьіе*; медья *ловтьенска*; ніему мука да *подье* залуду; по *медьіах* и др.

Когда стали употреблять для выраженія этихъ звуковъ особый знакъ, то сначала былъ одинъ общій знакъ, какъ видно изъ документовъ Дубровника въ monum. Serb.: Паске *Менчетиѣь* (1358); *опѣини* (1419); поставише руци на св. *еванѣелию* (1419); *жегуѣе куѣе* и *труѣе* винограде (1451); записую, *хоѣу* и *тврьѣу* (1451). Особый знакъ, однако, существовалъ и

гораздо раньше: «вьсѣмь *граѣамь* (1189), *еванъѣелие* (тоже); *меѣа* (1195); но переписка позднѣйшая.

Изъ этого выговоръ *ѣ* какъ *к* сохранился въ современномъ македонскомъ нарѣчіи, а также у сербовъ Призрена съ окрестностью; *ѣ* какъ *г* въ Черногоріи въ Барѣ, частью въ Цермницѣ и особенно въ Краинѣ, гдѣ и теперь говорятъ «ге идеш»? вм. гѣе или *ѣе*.

Кромѣ того, *ѣ* и *ѣ* въ Черногоріи часто переходятъ въ *ј*: *куј-гој* вм. куд-гоѣ; *преја*, *оније* вм. преѣа, онѣе; *дој*, *пој* и *пеј* вм. доѣ, поѣ, пеѣ.

Это особнно распространено въ Васоевичахъ.

При пѣньи *уз гусле* часто вм. *о* слышится *у*, какъ будто его легче вытянуть: у Котору граду *латинскуме*; прискочише браћа *црногурци*; по Љепиру твојој пустојбини. Слышится это и въ Зетѣ въ простомъ говорѣ:

«Ја нећу *бугу* ми, ја се бујим» (П. Мајић — «С мора на Морачу» Гл. Црног. 1901, № 38).

Еще страннѣе въ Мркоевичахъ (между Боромъ и Ульциномъ) говорятъ: суам, пуошао, туамо, цигуанин, руод, буарка, стуануо вм. сам, пошао, тамо, циганин, род, барка, стануо.

При этомъ невольно напрашивается сравненіе съ бѣлорускимъ, гдѣ тоже говорятъ: руодны, голуовка, куожны, жуонка, нуоччу вм. родны, головка, кожны, жонка, ноччу (А. Соболевскій. Очеркъ русской діалектологіи. Жив. Стар. 1892, III, стр. 6.

Послѣ этихъ, наиболѣе оригинальныхъ фонетическихъ особенностей, характеризующихъ черногорскій говоръ, перейдемъ и къ другимъ, менѣе рѣзкимъ явленіямъ въ области фонетики.

4) Начнемъ съ гласныхъ.

а) Здѣсь мы отмѣчаемъ особенное произношеніе *а*, среднее между *а* и *е*, которое приблизительно можно выразить принятымъ для русскаго языка *э*: опэнци, пэс, кэд, никэд; кэк; кэкэв-си!; котэ (котао), кэба (кабао, древ. кьбль), дэн, сэд, не вэљау (не

ваљају); полагэно и т. д. Это бываетъ большею частью, какъ замѣтилъ еще В. Караджичъ, въ тѣхъ случаяхъ, гдѣ въ старослав. стоитъ ъ или ь. Рѣзче всего это слышится въ Цермницѣ и довольно ощутительно въ Рѣцкой и Катунской нахіяхъ и въ Пиперахъ; существуетъ также и въ Васоевичахъ, гдѣ говорятъ: играти козэ (козах); под главу њој снопэк дјетелине; поновэк (вм. поновак, род. п. поновка—новь, вновь поднятая земля подъ ниву); да ми *старэк* стапэк да; *овэс;* но есть и *овас.* Одно и то-же слово выговаривается иногда различно: обычно гов. пас (собака); близь Беранъ — *пэс;* а еще въ одномъ селѣ *пес.* Есть слово пэњат вм. пањ (пень).

Слышится это-же произношеніе и въ Кучахъ. Въ Барѣ *пањ, кад* выгов. пэњ, кэд; но *опанци — опинци.*

Совершенно не существуетъ это произношеніе въ герцеговинскихъ краяхъ, какъ Пива, Дробняки, Баняны, Рудины и Грахово.

Въ нѣкоторыхъ случаяхъ *а* употребляется на мѣстѣ *и:* зад, задина (зид — стѣна); бак (васоев.) вм. бик., и вм. *е* — баздавница (бездана). Въ другихъ случаяхъ *а* уступаетъ мѣсто *е:*

Синове *сем* му поженила
Све од господе;
Шћерце *сем* му разудала
Све за војводе;
Ђога *сем* му угојила,
Као најбоље. (Вас.).
Фала богу, лијепа л' *сем*!

Е те *нисем* тебе даривала (В.).—
Да не овђен турци не *сегоре* (В.).

Или *а* и *е* чередуются: седленик (коњ) и седланик; прескозарје и праскозорје; Саћавац и Саћевац; Дибрана и Дибрена; отачаство и отачество. Тоже самое и съ *о:* гојтан, догоћај, совјет и гајтан, догаћај, савјет.

б) *Е* вм. *о:* греб, гребље (Пива); јагечина, међу себом (кучи)

вм. гроб, јагочина (или јагорчина; раст. primula). Или они чередуются: три Ђевојке путом ишле и путем; Ћолав и Ћелав; Данило, Гаврило, Михајло, Андро, побро и Даниле, Гавриле, Михајле, Андре, побре.

в) Чередуются между собою также *и* и *је* или *е* въ глаголахъ: јисти и јести; живити и живјети; каживати и кажевати; въ другихъ *и* исключительно заступаетъ древній *ъ:* сијати, гријати, свитати. Есть это и въ другихъ словахъ: биљег и бељег или бјељег (и биљега).

Въ Барѣ говорятъ: *глиб* въ смыслѣ глыбь, глубина; а въ словѣ *спориљати* (сберегать) на Цеклинѣ *и* выговаривается очень близко къ *ы*.

г) Есть стремленіе распространить слово вставкою гласныхъ: бадијава, джебеана вм. бадава, джебана; проз оца га побратим зоваше; одесећи главу; одколен вм. о(д)клен; натрага вм. натраг; за њом приста момчеце.

Кучи и Подгоричане говорятъ: раад Бога (ради Бога, зарад).

Есть и обратное: оро вм. орао, каба вм. кабао; доша, стига утека или дошо, стиго, утеко вм. *ао* на концѣ.

Иногда сокращенія дѣлаются для соблюденья размѣра: јест ованца осамнест стотинах; Васевићи, Васевићки.

Старославянскій *ь* раскрывается въ *а:* «рата (рать, война), Билећа (городъ, винит. пад. Билећу), бола (боль); на опета војску купи.

Въ выговорѣ турецкихъ словъ, вошедшихъ въ сербскій языкъ, есть разница съ Сербіей: дурек, тугла вм. дирек, тигла; калабалак, шенлак, селамлак и т. д., гдѣ окончаніе *лак* вм. употребляемаго въ Сербіи *лук* и *лык*.

5) *Согласные.*

а) Между ними особенно разнообразенъ выговоръ *х*. То онъ совершенно не выговаривается: ум, умци, ума земља, ладно, вала, ат, ила, илав, ни абера нема, соа, ора, Ораоштица, бјеу,

стра, страовито; особенно же теряетъ его Зета съ Подгорицей: свјатаго дуа, Ристос, аджија; или замѣняется јотом: Мијајло, снаја, соја, кијати (кихати), кијавица, Бијор; а бијорци њему говорају; ћају вм. ћаху; дадох се тијому Дунаву (Морача). В. Караджичъ приводитъ слова: грej, смej, чего однако намъ не удалось слышать; но есть: метех и метej; први конак Пеху широкоме и Пej, Пеовац.

Исчезаетъ *х* въ серединѣ сложныхъ словъ, какъ: Врсута изъ Врх-сута (гора), Вршаникъ — врх-шавника.

Или-же онъ замѣняется другими согласными, какъ *г:* и његово руго и оружје; њигово добро; све пјевагу и пушке метагу; двије бјегу у заладку куле; бијагу, не могагу, зборагу (Морача); врг; ђе су они, што гледагу и мјерагу земљу (Пива); с онога врга; магом; они су узели маг (Баняны); Ораг (село близь Никшича); измјери оку крушака љепијег (Дробн.) и т. д.; какъ *к:* ћеш-ли? — ја бик (Цермн.), джебекана, сабаке (Рѣка), нећак, вићок, питај њик, ја чук, одок (Дробн. и др. герцег. края); но ми дај руко мијатово; ту се вране меса накранио; то је глава Закари сердара; он појака вранца дебелога; и брђана крабрија јунака; узми одма двадес' товар прака (Морача); ни њега некуде дружина; под тобом је кладна вода (Васоев.); или переходитъ въ *в:* увода (ухода), из небува, буварица, Глуви-до, глувача (ружье), уволажа (ухолажа), зијевати (зијехати), сова (соха), Расоваш, Расоватац (назв. горы по фигурѣ, отъ расоха); Метовија (Метохија, Гацко); хаке и доводке (доходы), силав или силах и силај; страва, стравити, стравичан (отъ страх). Васоевичи употребляютъ вм. него *и* въ словахъ: први ман, други ман (разъ).

Въ производствѣ словъ *х* претворяется въ *с:* дисати, стио, стео, изъ хтио. Оттуда можетъ быть и ласно изъ лахко (вм. лагко, лагак), обычно лако.

Рядомъ съ этимъ идетъ и самый ясный выговоръ его, какъ сильно придыхательнаго звука: Хум Ораховски, хапа, бјеху, беах, харно, хајати и нехајати, Нехај — град, хоћаше, хујна (птица), джебехана, Топхана (островокъ на Скадрскомъ оз.),

скрхати, хулити, бàхат, рахат, хумава зе́мља, хрбат, рухо, хрз, хиљаду коњах и воловах; серхатлије; много блага, хесапа му нема; но хајдете на Цетње поле; испод хрида; Влахиња планина; халат (алат-коњ); хазна, захира. Часто онъ придается въ началѣ словъ въ видѣ придыханія: Хорлево вм. Орлево, хеглен вм. јеглен; хрт, хрвати-се (и село Хрвати) вм. рт (мысъ), рвати-се (бороться). Вставляется онъ также и въ серединѣ словъ: «у малехно село Мартиниће; зовни када лагахну орфану; лагахна крила; танахна кула; па узеху танахну ђемију; увехнути; Дробњаци махнити јунаци.

Очень ясно звукъ *х* слышится на концѣ въ род. пад. множ. ч. сущ. и прилаг.: колико је стругах и чобанах; добријех јунаках; лијепијех женах; Крињицах и т. д. и въ другихъ случаяхъ: ланих, лелех неволе», вм. лани, леле.

Меньше всего онъ терпимъ, кромѣ Зеты и Подгорицы, въ Пиперахъ, потомъ въ Катунской-Нахіи, Цермницѣ и Цеклинѣ.

б) звукъ *ф* въ сербскомъ языкѣ какъ-бы чужой и потому съ одной стороны онъ замѣняется другими—*в*: Воча (Фоча), Ворта (Форта — магомет. имя), вилософ, Стеван, Јеврем, Јевросима, вириун (фиорин), тевтер, карвана (изъ орфана), вој или вољ вм. фољ (foglío); — *п*: Пилип, Шћепан, чипчије (и чивчије), сеп тебе и сеф мене; — *хв*: Хвилип, Стехван (есть и въ старыхъ грамотахъ), хвајда, — *х*: кахе вм. кафе; съ другой стороны *х* употребляется вмѣсто другихъ, но также неправильно: фабити, фрба, фир вм. вабити, врба, вир, фети (ветхій), прифатно вм. приватно (изъ пријатно); утуфити, телфа вм. утувити, телва, фена (vena, слой земли), фенаст камен или крш (слоевого сложенія); фрло јак вјетар; кад пухне најфрли југ. Поэтому оба эти звука смѣшиваются: фрисну и врисну, джебхана и джефана, дуња, гуња и фуња; хвала и фала; кофа и кова (бадья для вытаскиванія воды изъ колодезя).

в) *л* выговаривается трояко; твердо, почти какъ въ русскомъ языкѣ или въ польскомъ: лук, лукав, јаблан, локва, будала, лопата, лабуд, плам, мало, малачко, хвала, слава и т. д.; средне:

полагано, лако, боловати, болује, Милан, Годочелане, мало и малечко, оклен, поле, клен и т. д.; и мягко: љуска, пљусак, љоскавац, кљусе, домишљан, јегуља, Миљан, поље, боље, бољештина, купљена, постављен и др.

Въ этомъ отношеніи Зета съ Подгорицей отличаются тѣмъ, что у нихъ не существуетъ смягченный л, а вмѣсто него употребляютъ средній *л*: лубав, лубица, лето, боле, лепше, зоблу, каплу, крвлу, безумле и т. д. Тоже и въ Барской окрестности. О замѣнѣ имъ јота мы уже говорили.

Чередуется онъ еще съ *н* и *р*: млого, млим, мљавам; дај да слимим с тебе тешу; зламеније, перулика; узми собом Колјевић Комљена; и—мљечар, рогамљани, Орља-лука, Велимља, у мнин вм. мљечар (euphorbia), рогамљани, Орља-лука (и Орја-), Велимље, у млин; тељара, плеперица, плијевар, волтица вм. телал, препелица, пријевор, фортица (fortezza); Лебершник и Ребершник. Иногда *л* переходитъ въ *ј*: тојага, свираја вм. тољага, свирала; и тѣмъ-же путемъ вышло: «ал' је ора*ј* поломио крила» (С. О. II, 4).

Подобно тому, какъ произошли слова: вук, пук, чун и т. д., изъ старой формы *обвлъгло*, по русскому произношенію *обволгло*, произошло слово *обвуло* — отсырѣло. Въ противность общему правилу, по которому *л* пропускается, встрѣчаемъ: толковати, бол, стол, кол и человјек вм. човјек.

г) Относительно другихъ согласныхъ замѣтимъ чередованіе между ними или замѣну одного другимъ. Такъ, чередуются между собой *в* и *б*: дибљи, провати, дровњак, Вранковић вм. дивљи, пробати, дробњак, Бранковић; зебати и зевати (оттуда зеную — говорится о только что распустившемся лѣсѣ или виноградѣ); *в* и *м*: димно, рамно, вного, ловна Црногора, обравница, осамнуше вм. дивно, равно, много, ломна Ц., обрамница, освануше; *в* и *н*:

Волим свекру, *него* бабу,
А свекрви, *него* мајци;
А ђеверу, *вего* брату,
Волим драгог, *вег*' вас род (Герцег.);

в и *п*: липсати, процаптио, каведал и ливсати, процавти, капитал;

м смѣшивается съ *н*: наком себе спомен оставити, почимљем, почимљући, почамши и након, почињати;

н вм. *р*: вечен, јучен, джевердан, абердан и вечер, јучер, джевердар, абердар;

п вм. *к*: у повије, међу опе двије; прођох проз гору и: ковије (или кофије), кроз;

к вм. *т*: најпокоња жена, опек вм. најпотоња, опет;

к и *ц*: киљан, циљан, циљ.

Въ концѣ слова или по срединѣ слова передъ согласными смѣшиваются — *г* и *к*, *з* и *с*, *т* и *д*: дик се, бего, не дигнуо главе! буљуг-баше; маска и мазга; јакму ујагмише. Тоже самое продолжается, хотя-бы и передъ гласнымъ: у бисаке и бисаге; на ноге лакане; усак, нисак вм. узак, низак; инадити се, слатак, солат, солата; — и: инатити се, сладак, солад, еолада.

Чередуются *с* и *ц*: ласкати и лацкати; грискати и грицкати; брацки и браски; *т* и *ц*: теста, трнокоп и цеста, црнокопица; *ж* и ц: жупа, жуква и цупа, цуква; *ч* и *ш*: љепче, Новчићи, чкрип, сутлијач, чкола (преимущественно въ Кучахъ) вм. љепше, Новшићи, шкрип, сутлијаш, школа. Вм. *школа* въ Катунской нахіи говорятъ большею частію *скола*.

Въ немногихъ случаяхъ *р* употребляется вм. *ж* и *г*: каре, море, јур, боре, борме и бора ми вм. каже, може, јуж, боже, богме и бога ми. Сюда же можно отнести и «барча ђевојачка» вм. башча.

Вмѣсто *з* и *с* употребляютъ *ж* и *ш* (особенно Озриничи): жнам, нажиравати (назиравати), ражумјем, шам, шнаха, шенат (сенат и сент); па га узе мјеште (вмѣсто) сина свога; шежањ; за чашни крст; лиштак (или лишњак, листњакъ *) и т. д.

---

*) Много примѣровъ для этого приводитъ В. Караджичъ и видитъ въ томъ вліяніе итальянскаго языка, такъ какъ это больше всего у Озриничей, а частью и въ Цермницѣ; тогда какъ въ глубь Черногоріи, дальше отъ Приморья

Передъ тонкимъ или јотированнымъ *е* (ѣ), напр. въ словахъ сјено, сјекира, сјерак, сјено и т. д., *с* произносится, подобно какъ въ польскомъ языкѣ въ словахъ: śiekira, śiemę, śieść и др., и въ нѣкоторыхъ говорахъ Сибири; а передъ смягченными согласными *с* и *з* переходятъ въ *ш* и *ж* постоянно, по правилу: шњим, шљива, мишљаху, мјесто бољешљиво, рашћерати, жље, ижљубити се и т. п., хотя часто это и не соблюдается. Въ *ш* переходятъ *зт* и *кт*: угришћу зелену јабуку; испешћу јаре.

В. Караджичъ замѣтилъ также, что въ Черногоріи часто въ повелительномъ наклоненіи употребляется *ч* вм. *ц*, какъ: речи, сијечи, печи, вучи, гдѣ въ *ч* или *ц* переходитъ *к*. Мы-же такое претвореніе, какъ: «Ајде речи ономе јунаку» (Васоев.) встрѣчали очень рѣдко; а постоянно *ц*: вуци, пресјеци, испеци; но въ *ч* переходитъ *и*: мичи, тичи, бачи отъ мицати, тицати, бацати. Отъ усиленія звука *ц* произошла и двоякая форма: бацати и бачити, нарицати и наричем. Подобно тому, какъ *к* переходитъ въ *ч* и *ц*, *г* переходитъ въ *ж* и *з*: трагати и тражити, теглити и потезати, вргнути и врзти, заврзе се и заврзла се кавга.

И наборот, есть: привегнути (слегка привецать) вм. привезати, борго (Васоев.) вм. брзо.

Между особенностями черногорской фонетики слѣдуетъ отмѣтить большую свободу въ выпускѣ звуковъ ради стиха или легкости произношенія и сокращенія цѣлыхъ слоговъ; а иногда наоборотъ дѣлаются вставки.

а) Выпускаютъ въ началѣ словъ *б*, *в*, *к* и *п*: зова (бзова, бузина), ладика, лаке ајдучке (влаке—мѣстность), лачити, ласуља

и къ востоку этого много меньше. На это можно замѣтить, что такого претворенія упомянутыхъ звуковъ, гораздо меньше въ Далмаціи, которая гораздо ближе къ Италіи и находится въ болѣе тѣсномъ общеніи съ итальянцами. Но подобное мы встрѣчаемъ въ другихъ славянскихъ языкахъ; особенно въ польскомъ и русскомъ есть стремленіе усилить свистящій *с* до шипящаго. Въ словахъ же, какъ шешнаест, шежањ, мы видимъ ассимиляцію, въ силу которой и въ русскихъ говорахъ есть: шешнацать, Шаша (имя Саша), шушеный (сушеный) и др. Поэтому излишне, по нашему мнѣнію, искать объясненія въ иностранномъ вліяніи.

(власуља — растење), лизати се (клизати се); шеница, тица, сује, совка; въ серединѣ и концѣ тѣ-же звуки — и *д*, *т*, *к* и *м*: бијелу му о(п)колише кулу, са(о)ће тебе главу о(т)кинути; по(д)чадором; о(д) себе ју шаком ударила; но о(д) земље на ноге устаде; ја ка(д) сам се с тобом братимио; по(д) шатором; По(д)гајеви, По(д) пеће; пре(к)о брда, Пре(к)арница (гора); сједок (свјед-), сјетовати (свјет-), цр(в)лен, с(в)рби и Срабље-језеро; опра(в)ља, ласт(в)а, оста(в)љати, рога(м)љани; осомнаес'; ја ћу тебе убос' ножем.

Въ образованіи однократнаго вида глагола выпускаются *к* и *т*: ка(п)нути, сви(т)нути, прогу(т)нути (ја прогуњам). Въ глаголѣ *одоцнити*, происходящемъ отъ *доцкан*, выпущенъ *к*, а иногда онъ явственно слышится: *одоцкнио*. Сюда-же, полагаемъ, слѣдуетъ отнести и слово *поленути* изъ *полекнути* (или полетнути?): «поленула му је нога» — человѣкъ оступился, и нога пошла не туда, куда слѣдовало.

б) Въ прошедшемъ прич. *ао* часто сокращается въ *а* или *о*: ја доша или дошо, купова и купово, има и имо и т. д. Но есть сокращенія въ глаголѣ-же и другихъ словахъ болѣе смѣлыя: *мож'* ли (можеш) мене сана толковати; *оли* вм. оћеш-ли: оли ми дат? и еще: «Мајко, дај откупа!» — Марко, *штој* откупа? Што оћеш, *штој?* — глај, поглај (гледај); дох, досмо, досте (дођох, дођосмо); «нашмо-ли мотику нашу? — нађосмо»; ујте (удјите или уједите) от лен, три тичице, иште (идите) отлен двије злокобнице; гора се листом лија (листа); на ви час: за́ва (заова); по олико (оволико); сатови, соје вм. сватови, своје; госпар (въ герцеговинскихъ краяхъ) изъ господар; чоек, чојк, чојче; мајно (малехно) село, мајна кћерушка; Ас'от (имя Асан-хот).

в) Въ противуположность выбрасыванію бываетъ и вставка лишнихъ буквъ въ началѣ или серединѣ словъ: брезати лозе; псето њу ближе (лиже); гмилити и милити (ползти; говорится о насѣкомыхъ); овса (оса); громила вм. гомила; брез вм. без и сложныя слова — брезпослица, брезобразан; карта бресезија (без јазије-неписанная), фарцулет; иментовати; вставляется *д* передъ *р*: наздрјех њојзи на прозор; у њедра њој дуња здри; ти

здрениваш, па се помлађиваш; Озро и Оздро, Приздрен; крадњи вм. крајњи; крсмет вм. кисмет. Въ словѣ *нугао* мы имѣемъ придаточный эвфоническій *н*; оттуда собственное имя мѣстности Зануглина. Такою-же эвфоническою приставкою, въ видѣ придыханія передъ гласною, бываетъ *в*: «Што ти са мном не говориш, *вуста* медена? (Морача); Чија је *воно* ђевојка? (тоже).

г) Очень часто дѣлается перемѣщеніе слоговъ (метатезисъ): мало тко (кто), јурале вм. јуларе или уларе; уловажа изъ уволажа (также есть уловача и уволача), въ турецкой формѣ—урладжа; а въ Цермницѣ — у(х)орача-двухвостка, насѣкомое, влѣзающее въ ухо; порон вм. понор (также норити и ронити, норац и ронац, иначе—гњурац—утка нырокъ); лозе на ордене (на одринераспяленныя по рѣшетинамъ); што се копочериш вм. кочопериш (кочевряжишься, ломаешься, важничаешь); чепурке вм. печурке (грибы); отац, отца вм. оцат, оцта; чварати (тоже что гатати) не отъ *врачати*-ли?; цавтити, осавнути, виријун, анамати, бркењача, маврени лекар, каламрак, жлица и злица, зличица (подложечка), пеливор вм. цватити, осванути, виорин (фиорин), аманати, бакрењача (древня мѣдная монета), марвени лекар, карамлак, лъжица, перивој (иногда перивол).

Тѣмъ же путемъ, вѣроятно, произошла двоякая форма въ словахъ: доњи и дојни, сумња и сујма, вајда и вада, вађевина, вјереница и вијерница, доћох и дојдох, барјак и бајрак.

7. Въ Далмаціи и Боккѣ-Которскóй въ топографическихъ собственныхъ именахъ стараго времени часто встрѣчается превращеніе слова *свят* въ *сут* или *су* (безъ *т*). Такъ, есть нѣсколько церквей, посвященныхъ святому Стефану, которыя носятъ названіе *Сушћепан* въ Боккѣ подъ Новымъ (Castel novo), близь Дубровника на Рѣкѣ (Омбла) и близь Сплета; Су-Петари Сут-Иван на остр.-Брачѣ; Суђурац или Чуђурац (св. Ђорђе) между Сплетомъ и Шибеникомъ; Сутвара (св. Варвара) въ Грблѣ между Которомъ и Будвой; Суторина близь Новаго не святая-ли Ирина? Въ Далмаціи въ общинѣ Буковицы (къ сѣв.-вост. отъ Задра) есть село и рѣка Сутина, гдѣ была римская Svetonía.

Въ Черногоріи между Цермницей и Баромъ есть хребетъ или собственно перевалъ черезъ него, называющійся *Суторманъ*, и кто-бы могъ подумать, что это названіе произошло отъ *Сут— или Свет-Роман?* Найдя сначала въ грамотѣ Стефана Уроша II (1318 г.) названіе этой церкви и рядомъ Суторманъ (см. наше соч. т. II, ч. I, стр. 35) и узнавъ изъ разспросовъ, что тамъ именно находятся слѣды церкви св. Романа, мы дѣйствительно нашли основаніе маленькой церкви, разрушенной не такъ давно турками.

Въ сѣверной части обширнаго Барскаго залива рядомъ съ портомъ Спичъ (Spizza, *спица*—мысъ), доставшимся по берлинскому трактату Австріи, находится мѣстность, называемая Сутоморе, а въ старыхъ документахъ Сутоморщина, и возвышающаяся надъ этой мѣстностью гора Врсута (909 метр.). Тотчасъ за Спичемъ, семь лѣтъ назадъ, мы видѣли также основаніе большой церкви, которую народъ помнитъ подъ именемъ Света-Марія. Но не называлась ли она прежде Сута-Марія, откуда въ послѣдствіи произошло Сутоморе? Она могла называться кромѣ того просто *Сута* т. е. Святая, какъ монастырь въ Краинѣ назывался *Света-Краинска*; а тогда объясняется и названіе упомянутой горы: *Врх-Сута* т. е. гора надъ мѣстностью, носившею названіе святой Маріи.

Надобно замѣтить, что въ томъ краю, начиная отъ Цермницы къ востоку вдоль моря и по р. Боянѣ многія мѣстности получили свои названія по святымъ или по посвященнымъ имъ церквамъ; но эти мѣстности, попавъ въ руки албанцевъ, получили имена, подъ которыми довольно трудно узнать ихъ старыя названія. Такъ, *Шиљин* — San Giovano (какъ близъ Рѣки-Черноевича Шинѣон), *Снерч* — S. Giorgio, Самрич — S. Marco, *Широка* — отъ церкви S. Rocho.

Мы вдались въ толкованіе географическихъ названій, потому что въ нихъ именно и встрѣчаемъ претвореніе слова *свят* въ *сут*.

8. Наконецъ въ Черногоріи слышится иногда носовое про-

изношеніе; особенно это замѣтно въ Кучахъ, что можно приписать вліянію албанскаго языка, которому это присуще. У другихъ племенъ это проявляется въ пѣснѣ и выражается тѣмъ, что вставляется *н* передъ согласной; такъ, въ Морачѣ поютъ:

Засинѣла, миле мој,
Засинѣла, браца Јоца,
Засинѣла у село ђевојка.

и у Пиперъ:

Загорончице мојо,
За гором си ми расла,
За гором под јабланом;
На јаблан роса паде и т. д.

Въ обоихъ случаяхъ *н* произносится нѣсколько въ носъ, а во второй пѣснѣ и вм. *м* слышится *н*. Но тамъ-же поютъ и безъ малѣйшаго носового оттѣнка:

Под оном гором зеленом
И оном вишом планином
Мало се село вињаше и т. д.

Изъ этого мы заключаемъ, что носовое произношеніе здѣсь вытекаетъ не изъ духа языка, а изъ напѣва.

Въ Черногорскомъ говорѣ иногда передъ *б* и *п* вставляется *м*, а передъ *г* и *д* — *н*, что въ нѣкоторыхъ словахъ можно считать выраженіемъ древняго юса, какъ: гундјети, трумба, кандило; но эта вставка бываетъ и въ такихъ словахъ, какъ: стомбор, тамбор, тамбарина (tabarro — плащъ), данцѝја, кумбура, трампеза, инкона, ринга (итальян. riga), рингана карта; из ленђена (кувшина) сребрнога и др., въ которыхъ юсамъ вовсе нѣтъ мѣста.

III.

Словообразованіе и флексія.

1. Имя существительное.

Всякій языкъ, нетронутый много литературной обработкой, богатъ выраженіями конкретными и словами простыми, краткими и выразительными; такъ и въ черногорскомъ нарѣчіи много такихъ словъ, какъ *љуѣ* — мѣстность изъ голыхъ, твердыхъ скалъ (оттуда Заљуће — собств. имя мѣстности), *цич* — сильный морозъ, *цик* зоре — разсвѣтъ, *пека* на кога—злоба, когда человѣкъ имѣетъ нѣчто на душѣ противъ другого; *зоб* (што се зобље) овесъ или ячмень; *врлеѣ* — мѣстность вся въ глубокихъ провалахъ и обрывахъ; *голеѣ* — слишкомъ голая мѣстность и т. д.

Для словъ съ отвлеченнымъ понятіемъ первообразному слову дается окончаніе *-ија:* морија отъ мор (моръ на людей и вообще на животныхъ); висија (плато) отъ вис (высота или вершина горы); провалија вм. провала; безданија отъ бездана; брђанија отъ брђани (жители Брд); также тосканија или тоскалија (тоскиарнауты); момчадија, пјешадија отъ момчад, пјешад (собират. какъ-челад, пашчад, телад); житија — множ. число отъ жито, но какъ бы отъ *житіе* *).

Одинаковое значеніе имѣютъ формы — *имање и иматје: клање* и *клатје.*

Нѣкоторымъ словамъ дается окончаніе, взятое у иностран-

---

*) Вукъ Врчевичъ, писатель изъ народнаго быта Герцеговины и Черногоріи, а самъ родомъ герцеговинецъ, употребляетъ и слѣдующія слова: мјестија, винија, вратија, по селијама.

ныхъ словъ: вјеровапцја или повјереньe; ми имамо с турцима ћеранцију—тяжбу (отъ ћерати се); наподобіе употребляющихся и теперь словъ sentenzia, falenzia, собств. по итальянски sentenza, fallenza.

Слова въ такой формѣ, какъ: женетина, бабетина, кучетина, крпетина, пушчетина, коњурина, травулина, картулина отъ: жена, карта и т. д. получаютъ смыслъ презрѣнія или означенія низшаго качества предмета *).

Во многихъ случаяхъ употребляютъ турецкое слово, сообщая ему свою форму, какъ: двије *кубурлије*—два пистолета, которые носятся въ кубурахъ; *седефлија* (пушка) — ружье, украшенное перламутомъ (седеф.); *џагадур* — человѣкъ, готовый на все безъ разбора средствъ, сорванецъ; хотя окончаніе *дур* можетъ быть взято и изъ итальянскаго, какъ *стимадур* изъ stimatore — оцѣнщикъ; а по этому образцу составлены и собственныя слова: *њандура* — пьяница, *плачидура* — плакса. Съ тѣмъ же итальянскимъ окончаніемъ и такимъ-же корнемъ составлено слово, котораго въ итальянскомъ языкѣ нѣтъ, это слово *бастадур*—отъ-bastare, чел., «којему баста».

Съ тур. окончаніемъ образованы слова: *бадаваџија* — отъ *бадава* (даромъ), кто все любитъ получать на даровщину; *проводаџија* — одинъ изъ сватовъ на свадьбѣ; *силеџија* — насильникъ.

Особенное окончаніе представляютъ слова: љутеза — очень скалистое мѣсто, и собств. имена мѣстности: Репеза, Релеза; **) и *грдосија* — очень большой, громадный человѣкъ; *силесија* — безчисленное множество.

Насколько форма измѣняетъ смыслъ слова, можно видѣть

---

*) Есть и такое выраженіе «јеси л' купио у тога, што је носио оне *картúне?*» Здѣсь разумѣется то-же, что и въ русскомъ — картины, различные портреты и т. п.; а собственно *картина* тоже что *картулина* — бумага, на которой что-нибудь написано или нарисовано.

**) У васоевичей есть слово *балтеза*—невѣстка, сестра моей жены; но это слово албанское.

изъ слѣдующаго примѣра: «Под њом (ракитом) *робље* починуло, и у робља̂ *робљеница*», гдѣ первое означаетъ просто людей, челядь, отъ *роб* — человѣкъ, членъ семьи; а второе — плѣнницу, которая въ той-же пѣснѣ называется *робиња* и *заробљеница*.

Форма слова разнообразится вставками слоговъ внутри его или на концѣ, и это не измѣняетъ смысла слова, напр. *пушкарице* и *пушкетарице* — отверстія въ стѣнѣ для стрѣльбы изъ дома, бойницы; *судница* и *сударница* — зданіе суда; *звијезда* и *звијездан* — солнце, *циљ* и *циљан* — межевой камень и т. д.

Очень легко составляются сложныя слова, какъ: *пушкомет* — разстояніе на одинъ ружейный выстрѣлъ; *каменотур* — бросанье камня; *стаклорез* — алмазъ; *штетибразд* — быкъ въ плугѣ, всегда выбивающійся вонъ изъ *борозды; розопек* — самый сильный жаръ; *губодроб* — прожорливый человѣкъ, и др. Эта способность создавать новыя слова не оставляетъ черногорца и въ новѣйшее время. Такъ въ недавнее сравнительно время возникли слова: *глувача* — ружье Мартини, безъ наружнаго замка; нож *бјелокорац* или *црнокорац* — съ бѣлою или черною рукояткой; *великосудија* — членъ высшаго (великаго) суда; *пре́слике* — ученики школы назвали картинки, которыя переводятся на чистую бумагу,—«што се преслика»; сушило — пропускная бумага и т. д.

Переходя отъ образованія словъ къ флексіи, мы прежде всего остановимъ вниманіе на окончаніяхъ словъ, которыя при флексіи подвергаются различнымъ измѣненіямъ.

Имена личныя муж. р. въ имен. пад. оканчиваются часто, а собственныя большею частію на *о*: «скочи бего, ка' да се помами»; доро (дорат коњ); Драго, Јанко, Саво, Симо, Марко, Салко, Машо и т. д. Это простирается и на иностранныя собств. имена), какъ: Карло, Бисмарко.

Вмѣсто *о* часто бываетъ *ое:* Радо и Радое, Васо и Васое, Озро и Озрое, Мрко и Мркое, Видо и Видое, Стано и Станое; или-же *е:* Вуло (оттуда Вулов, Вуловић) и Вуле (Вулев, Вулевић,

Вулета и Вулетић), Радо и Раде, Рађо и Рађе. По тому-же образцу слѣдуетъ въ сред. р. двоякая форма-рамо и раме; а въ жен. *е* вм. *а:* Маре, Стане, Маке и т. д.

Въ томъ-же случаѣ часто бываетъ *а*: владика, војвода, Никола, Сава, Перка; «оно ти је Мрка Усеине; а вели му Мрка Усеине; рече ага Ђухаревић Салко; виче Вуча, што му грло даје». — Со смягченнымъ окончанијем *а* претворяется въ — *ија:* Илија, Зарија, Шибајлија.

Эти имена склоняются, конечно, по примѣру именъ жен. р. и въ добавокъ согласованіе ихъ идетъ также въ женск. родѣ: «вино пију двје српске војводе; но бог уби друга најгрђега, из Ровина Вучу Ресковића; у Вуксана, ровачке војводе; о Савићу, наша купивојско!; турску буљукбашу, туре зорно Мрку Усеина; незнана делијо; турска војска погинула, коју бјеше Царе оправио; кила вм. кило (килограм); хај на ноге, крвава газијо!; моја вјерна слуго! и т. д.

Вообще есть склонность къ жен. р. на счетъ муж.: да ми вучју трагу (траг—слѣдъ) ископамо; срдачна поздрав; она крај шира, с ону крај дебља; у прву мрак; и чередуются: ја не ођох оно вече, но ја ођох другу вече.

Тоже самое и со сред. р.: златан ћемер до бедре; уз бедру му сабља писата; сломио му бедре обедвије; полећеле три птичице, пери шарене (вм. пера шарена). Есть и обратное: *миш* (мышь) муж. р.

Въ иныхъ словахъ возстановляется изъ древне-славянскаго находившійся на концѣ — *ъ*, и иногда вмѣсто него стоитъ *а:* рата вм. рат (рать, война); данас је велика студ и студа; тамо је сада велика *глиб* (глубь, глубина). Иногда прямо жен. р. вм. муж. и чередуются: Троглав— и Троглава-планина; славуј и «у планини славја пјевала»; страва см. страх.

Въ склоненіи извѣстно сильно распространенное оконч. на *х* въ род. пад. мн. ч.: ал' се бране тридест трњинарах; у јунаках срца; попуцала; нема људих; на град гради троја врати(х); добријех женах; (пљенише) педесет добрија говеди(х); са дно

Берих; с врх Трепача на дно Дубочака. Есть и обратное: узми одма двадес' товар прака (праха); десет хиљад војске црногорске; десет фат и фати (сажень).

Есть двоякая форма род. пад. мн.: мјесеца и мјесеци; ноката и нокти; да имамо парах и парих; тоже въ дат. и твор.: *Брдама* и *Брдима*.

А въ окончаніи имен. пад., всѣхъ родовъ, представляющій собою бѣглый *е*, который въ косвенныхъ падежахъ выпускается, опять выступаетъ въ род. множ.: ноката, отáца, новаца, пушака, Баљаца (с. Баљци), крушака, патака (отъ патак-селезень или патка—утка), смотака, ребара, добара, гусака, конаца, бранилаца (брани—оц или—лац), гусала, и т. д. И то-же правило распространяется и на иностранныя слова: факата, колапа (colpo), из Млетака (Млетци, Венеція), солада.

Слово *дан* употребл. двояко: род. ед. дана и дневи, и во множ. дана и днева; а есть и: «о несретном дневу Видовоме».

Крв въ твор. пад. *крви и крвљу:* ту се вране (вм. вран, гавран) месом накрапио и јуначком крви напоио; свом крвљу и крви.

Кромѣ *кам* и *камен*, употребл. въ несклоняемой формѣ *ками:* «и ја велим, да му ками дамо (ничего)»; «од турака јаде починише, вељи ками натраг их се врати». Поэтому иногда и камен не склоняется: «камен, да је здрава! (нисколько)»; оттуда—камено здравље (никакого). «Каменом се похвалили турци», значитъ, нечѣмъ было похвалиться. *Ками* въ родѣ нарѣч.: немножко, чуть; все равно какъ—*лијек*, *лијечак*—чуточку; *хич*—нисколько: ја не мам хич!

Въ родѣ этого слова есть еще *грум* и *грумен или грумин* — кусок, и уменьшит.: «дај ми грумчић цукра».

Со вставкой *т* въ косвенныхъ падежахъ, кромѣ обычныхъ: теле, јаре, јаје, унуче и др., есть и: дрвета, ужета, сирћета, исета, парчета; «пише ћато, чарета му нема (въ Босніи есть чаге, чагета — полоса бумаги, бандероль); «остаде ти крај дупета глава».

Вм. *кћи* или *шћи* въ им. пад. употребляется и *кћер*, *шћер*; также и *матер*.

Очень распространена вставка *ов* или *ев* при образованіи множ. ч.; но часто та и другая форма стоятъ рядомъ: «азур свати, азур је ђевојка; сви сватови на ноге скочише»; и «да турамо редом столе, у столове златне чаше, е те дођи сада свати, да испију редом чаше». «жута дуња међу листовима»; «од србова (вм. срба) пуче гроз' пушака»; понијело сјењева (сијена).

Звят. ед.: господару, цару; отъ *кнез* — *кнего* (въ Бѣлопавл.) вм. кнеже—въ смыслѣ свекра.

Винит. пад. м. различно: «на Рогама (село въ Пиперахъ) војску оправио; да Рогаме село разуримо».

Дат. и твор. на *ма* безъ вставочнаго *и:* теладма, прасадма, коњма, људма.

Есть остатки двойств. числа: «ја сам остала без *очију*; испаде ми из руку; имамо доста гостију; остао је без очију».

Переходъ гортанныхъ *г, к и х* въ небные *з, ц* и *с* чередуется; такъ: у великој бризи; на муци; у тој сврси и т. д. и рядомъ: ја сам био на муки; паша Ајки љубав учинио; по десној га руки обранио; доклен дође Омутић — паланки; «не ударај војсци најпрвојзи», и тамъ-же: «а кад војски насриједу било».

Названіе мѣстности между Никшичемъ и Гацкомъ *Дуга* въ предлож. пад. ед. вм. обычнаго у *Дуги* или у *Дузи* у мѣстныхъ жителей имѣетъ у *Дупој*, напоминая тѣмъ происхожденіе его отъ прилагательнаго.

Въ уменьшит. именахъ различныя окончанія: «*коњиц;* доклен ћете путак путовати и путић; кутак—уголокъ, и кутић». Часто употребляется такая форма: Рибничица (отъ Рибница — рѣка), Јагличићи, Којичићи, сестричић, ђеверичић, шавничић (отъ шавник — прутъ). Очень много именъ ласкательныхъ (тепање), какъ: брајо, брале, брацо (брат); сејо, секо, селе (сестра), побро и пошо (побратиме); мејо (међед), лија (лисица), поле (попе), кале (калуђере), Гале (Гавриле), Голе (Госпава), Мике (изъ Милка). Объ этомъ еще будемъ говорить при именахъ личныхъ.

Въ двойныхъ собственныхд именахъ склоняется только послѣднее: да ударн Марковић-Лазару; и сокола Мићков-Милутина; и проз њега уби Бојовић-Радоја; с побратимом Ђурашковић-Јанком; сваком свату од свиле кошуљу, Милош-свату од злата јабуку; хајде с војском варош — Подгорици, од бијеле варош — Подгорице.

Несклоняемое *добо* и *доба* употребляется въ этихъ двухъ формахъ, но родъ иногда не соображается съ окончаніемъ: «у та добо» и «у то доба».

Есть слово, которое по окончанію должно бы быть несклоняемымъ, а между тѣмъ склоняется: *ле*, *род. леа*, *дат. леу* — ось, на которой вертится мельничный жерновъ.

На томъ-же основаніи въ литературѣ иностранныя слова съ окончаніемъ, несоотвѣтствующимъ для сербскаго склоненія, склоняются: Сижеа (sujet), Бордоа, Делкасеа, Гетеа и др.—

2. Мѣстоименіе.

Здѣсь мы приведемъ только примѣры употребленія особенныхъ формъ.

Такъ, *ве* употребл. вм. *вас:* «да *ве* ја жив оставити нећу»; «и *ве* кумим богом истинијем».

Родит. вм. дат. *мене* вм. *мени или ми* и *њи(х)* *вм.* *њима:* «Ти си мене извадио очи»; и утекоше, срамота њи била». Въ Подгорицѣ говорятъ: «менеми је мило; тебе-ти је мило».

Въ грам. Иванбега есть такое выраженіе: «да вьсѣм *тъмемъ* wблада».

Ни—нама: «и ками *ни* село опалише».

Иј вм. *њих*, при томъ часто вм. именит. пад.: и појахаше два брата јунака, па *иј* ето низ Васојевиће»; па *иј* ето Скадру бијеломе»; или вм. дат.: «божу *иј* (њима) је помоћ натурио»; и вм. вин. жен.: «и Ајкуну младу поведоше, ста *иј* питат од Скадра

У Васоевичей часто употребл. *и* и *хи* вм. *их* или *њих*, и также часто *ње*. Употребл. и въ ед. ч. вин. пад. вм. имен.: и на тебе је војска окренула, па ето *ју* на Штавањ — планину». Это впрочемъ больше относится къ управленію словъ; а здѣсь намъ было нужно, чтобы показать и форму.

Притяжательныя мѣстоим. склон. такъ: «са Мемедом, са сином *мојијем*»; при томъ встрѣчается особенная форма род. пад. мн. ч.: «у Сеници овце остадоше, што *мојија*, а што свијецкијах»; «од Ас'(ан х) ота и *свија* главара».

Отъ *њих*—производныя *њихни* и *њин:* «и на *њихне* 60 пандурах».

Употребл. што или *шта* и *ништа*; въ род. пад.: *чеса* и *ничеса;* а производ. *чесови*, *ничесови* и *нечесови*. *Нитко:* «код оваца нигђе *нитко* нема»; «*нетки* и три, *нетки* и четири (главе), *неки* носе зелене барјаке».

Отъ *сам:* «тешко је *саму*»; есть и: «на *самани* Јовањ-дан.»; *сам-самцит*.

Отъ *кога и чега* производ. *коговић* и *чеговић*.

Те въ смыслѣ *который и что:* «оне ствари, *те* си видио код мене»; «дај ми паре, те смо погодили». Впрочемъ въ народной поэзіи мнѣ это слово въ смыслѣ мѣстоименія не встрѣчалось.

Часто можно слышать: дај да платим *ту* кафу — которую только что выпилъ и вообще опредѣленную, извѣстную; донеси *ту* ракію — которую потребовалъ. Это въ родѣ болгарскаго члена *тъ*, *та*.

3. Числительныя.

Употребл. *два и оба:* «са крилима с *обадвије* банде»; «уфатише *обадвије* врата»; «сломио му ноге *обадвије*»; «*обије* сам пушке истурио; на *обије* ноге устануо»; «*двије* се чете подигнуле, *обадвије* од Васојевића». «Богдан и Вукајло, *обоје* му бјеше без пушака»; «у кофије међу очи двије.» Говорится: «Један од двају»

— остатокъ двойств. числа; но чаще гов. «један од двојице». Есть *обоју и трију*.

Нѣсколько примѣровъ, какимъ образомъ производится счетъ: «*десетину* браће укопаше»; «двадест хиљад, мање ниједнога; пет стотинах, мање ниједнога», «седамдесет и више четири; двадест и више четири»; «обидио само стотину градовах и *толико троје* паланака; једно двије неђеље». Спрашиваю я одного: «Имаш-ли брата?», и на утвердительный отвѣтъ продолжаю: «Јесу-ли старији или млађи?». На это онъ отвѣчаетъ: «Без једнога сви су старији». Часто употребл.: седморо, петоро, четворо, петнаесторо, шеснаесторо, седамнаесторо, двоесторо и т. д.

Отъ *други* есть такая форма: «бачајте земљу један за *другзијем*» (Краина).

4. Прилагательное.

Образованіе изъ существительнаго прибавкою только — *к*: «заљућке отворише овце; бјелићке овце; Вранићке њиве; никшићки град; озринићка Ластва; васојевићке овце; Левишке — стране (отъ Левишта), Једношко — поље (отъ Једноши — село); и даже послѣ гласной: «све продаше турске кесимаче и агачке хаке и доводке».

Если въ окончаніи *з*, то переходитъ въ *ш:* «док дођоше пољу Репешкому» (отъ Репеза С. О. XVII, 43). Очень рѣдко дается окончаніе *ск:* «крајем *Кусидскијем* (отъ Кусида; тамъ-же 42); а въ другомъ мѣстѣ есть и *Кусицкијем*.

Если въ окончаніи существительнаго гласные, то передъ оконч. прилагат. — *ск* вставляется еще *н:* русински; с Голинскога — поља широкога (отъ Голија); попадаше сохе кириджинске; да обучем у рухо делинско, ка' што носе цареве делије».

Иногда сверхъ того вставляется еще и *ј:* русијњски; Одријњска — гора.

Надобно замѣтить, что тамъ, гдѣ въ русск. яз. прилагат. оканч. на — *ій*, въ сербскомъ хотя и пишется — *и;* но въ произ-

ношеніи часто слышится на концѣ еще какой-то неполный звукъ; поэтому встрѣчаемъ такую форму: «шићар *вељ* за мало дружине; бољ».

Съ турецкимъ окончаніемъ на — *ли* прилагательное не склоняется: «и пружи њој срмајли-ибрика; па отворп срчајли-пенџера; па се сигра низ бојанли-кулу». Но если только нѣтъ на концѣ *и*, то склоняется: «по зенѣилој Васовој нахији», такъ какъ отвѣчаетъ сербскому окончанію, какъ — *ћор:* «и ћорога коња роганова». Другія турецкія слова также не склоняются, какъ *бирипџи:* бирипџи кула; он је био бирипџи ловац; уфатио је бирипџи јегуљу т. е. нѣчто самое лучшее, самое большое.

Есть несклоняемое прилагат. *паћ* — чистый: «ту је чисто, *паћ;* она је чиста жена, паћ», Въ томъ-же родѣ — *цип-ципан* дан (цијели, весь). Дѣлаются иногда вставки, которыми усиливается или точнѣе опредѣляется качество, какъ: здрав-здравцит, пун-пунцат; или выражается только приближеніе къ тому качеству: «паде ходжа с коња ћогатаста»; боја зеленкаста, црвенкаста, љубичаста (отвѣч. рус. зеленоватый красноватый).

Прилагательное съ полнымъ окончаніемъ расширяется еще вставкою — *је:* «пољем широкијем; с невјернијем другом; добријех јунака; дебелијех шездесет товарах».

Прилагательное именного склоненія склоняется по мѣстоименному или вм. краткаго употребляется полное окончаніе: «од крвава Спужа царевога; од јесена данка Митровога; до прољетна дана Ђурђевога; гоне турке до дно Граховога; но им ужди змија испријека, испријека преко Крновога; и јаше ми коња братинога». Тоже и съ мѣстоименіемъ: «Његовога мила побратима».

Сравнит. степ. съ оконч. на — *ши:* «црном свилом (извезене) понајвише, да је мајци *црње* срце»; подобно какъ: љепши, бјелши, живши, грубши, старши.

Усиленіе качества, но не до превосходной степени, производится прибавкою *по* и *при:* поголем, помлад и придалеко, пристар.

Превосходная степень образуется прибавкою — *нај* къ срав-

нительной: најбољи, најдаљи, најжешћи; а есть примѣръ, гдѣ этою прибавкою превосходная степень и не выражается: (ђевојке) најстарија, *најсредња* и најмлађа.

Нѣкоторое усиленіе степени выражается еще и такою формою: величак, дугачак; количак-ли је порастао!

Прилагательныя сравнит. степ. волиј, радиј и въ жен. р. волија, радија — употребляются въ смыслѣ глагола: волиј сам изгубити, него се на суд ћерати; радија сам умријети, него се за немила удати.

5. Глаголъ.

И въ этой области, какъ мы видѣли въ другихъ частяхъ рѣчи, черногорецъ очень легко создаетъ производныя слова, при чемъ всегда видна конкретность и образность; напр. *наножити*— се — собственно стать на ноги, подняться съ постели послѣ сна или сильной, продолжительной болѣзни, когда онъ лежалъ — *логом*; је-ли *поступио?* — тоже самое; если говорится о ребенкѣ, то началъ-ли ходить?; онъ није прословио — не проговорилъ ни слова; јеси ли се *крвавио?*—спрашиваютъ охотника т. е. убилъ-ли что нибудь: *укњижити* — записать въ книжку, занести въ протоколъ; *укоричити*—переплести книгу въ твердый переплетъ; једва нијесам *изуларио* — чуть не померъ: собственно это говорится о лошади, съ которой обыкновенно, когда издохнетъ, снимаютъ *улар* (недоуздокъ); *убарабарити* — раздѣлить что-либо такъ, чтобы было *барабар* — одинаково; въ мѣнѣ — ухо-на́-ухо; да заједно, побре, *свадбујемо*, да пијемо, да се веселимо; стари су нам вјеру уфатили; пасијаху и *споредоваху* (отъ *според* — рядомъ жить, *поредници*); *заратити* пушку (ружье или пистолетъ) — вскинуть, приложиться и приготовить её къ выстрѣлу; а дать выстрѣлъ — *уждити*, *ватром заватрити*, *саставити* огањ; послѣднимъ выражается сообщеніе огня пороху; *темењати* (отъ *теме* — темя или чело) — бить челомъ потурецки.

Очень легко оставляются глаголы изъ совершенно чужихъ,

напр. турецкихъ или другихъ иностранныхъ словъ, напр. *аша-ти* — отрицать (*аша* тур. слово — не знаю); *лакрдијати* — говорить зря, болтать (отъ тур. *лакрдија*); *отурачити* — сѣсть (отъ тур. привѣтствія *отур* — сядь, чаще съ прибавленіемъ *бурда или бујрум*); *похасити-се* — выбиться изъ повиновенія (тур. *хаси* — неповинующійся власти, непризнающій ея, бунтовщикъ); *похаћинити се* — быть слишкомъ самовольнымъ, распущеннымъ (*хаћин ђевојка* — бѣдовая дѣвушка); *прифорцати*, *сфорцати* (sforzare) — прижать, принудить, совладать, осилить; *пофермати* (fermare) — подтверждать; *расфрешкати-се* — освѣжиться; *супрешавати* (sopressare) — гладить бѣлье; и т. д.

Производя глаголъ отъ другого слова, не стѣсняются сократить его окончаніе, напр. отъ поштен глаг. *опоштити*, отъ побратим — *побратити:* «те опошти и мене и себе; када смо се лани побратили»; кад се с Вуком братѝ црногорцем (Вас.); — именити вм. именовати (иногда именто вати): «па имени два Шабанагића».

Приставкою къ одному и тому-же глаголу дается весьма тонкое измѣненіе смысла: «Ела није Махмут обсилио, теке што је мало посилио» — не сдѣлался сильнымъ, но усиливался и дѣлалъ нѣкоторое насиліе; «ја сам вазда био бољи повиђет, но виђет» — я смотрю по наружности лучше, чѣмъ нахожусь въ сущности; кажусь здоровымъ, а въ себѣ ношу, можетъ быть, какую нибудь болѣзнь.

Вставкою между корнемъ и окончаніемъ *к* или *шк* придается особенный смыслъ: «код нас се чује и *зборка* приватно» — поговариваютъ, болтаютъ; также *варкати*, *гуркати*, *лешкати*, *ваљушкати* — се вм. варати, гурати, лежати, ваљати се. — Этимъ выражается неоднократное повтореніе дѣйствія или нѣкоторая продолжительность состоянія, въ которомъ находится предметъ.

Есть приставки и въ началѣ слова, которыми видоизмѣняется заключающееся въ немъ значеніе, напр. «е је наша војска *посустала;* коње *покрадују*; момци лако *поскакују*».

Часто среднему глаголу дается значеніе дѣйствительнаго и

въ такомъ смыслѣ ему придается дополненіе въ винит. пад. или возвратное мѣстоим. *се* «да су њему *погинули* (вм. погубили) стрица; ја бих га (камень) *легао* (положио) — положилъ бы, изъ стоячаго положенія привелъ-бы въ лежачее; «да напијеш (напојиш) три српске војводе; јеси-ли легла или заспавала (положила или успавала) дијете?; ајде да најијемо (наранимо) нашу ђецу грожђа; испеше се, па *се прескочише;* стани се, не мој напријед; кренусе на пут»; и обратное: «он је заклао србе и бугаре између себе вм. того, чтобы сказать, он је довео да *се закољу.*»

Часто заступаютъ мѣсто одна другой соединительныя гласныя *њ* (въ юж. серб. је) и *е:* «ту су ноћцу преноћ*ели* црну; љуто су ме турци прекор*ели;* од укора жи*вје*ти не могу; свиколици јуриш учињ*ели* и од њега (села) нешто опљ*ели*; узе свирају, те почне свир*ет;* полет*ила* два голуба бјела; хт*ио* или ст*ио*; кад то захт*ије* његова света воља. «Иногда на мѣсто ихъ является *а:* «и ја виђах чудо не виђено; ал' ђевојка по пазару хода, а за собом мог, ђогата вода; машати (и машити) — бросать; рањати или храњати: ја рањам твоје писмо — берегу.» Очень прочно держится въ повелит. накл. *и*, даже въ тѣхъ случаяхъ, гдѣ въ другихъ нарѣчіяхъ употребл. *е:* «продајите крсте и кандила, а да би ме само избавили; те гађите Малесију љуту; покољимо Црном-Гором турке; бранимо се, не издајмо се; хајде, Зеко, воду обидимо; ајд' идимо на нашег душмана; не идимо Виру дубокоме, нит идимо лугу Наратскоме, но хајдемо»...

Въ нѣкоторыхъ случаяхъ *и* выпускается: «бјежте; јед'те, вранци, јед'те зеленци; скуп'те се сви наједно».

Замѣчено уже употребленіе въ 1-мъ л. наст. вр. *у* вм. *им.*, какъ виђу, вељу, трпљу, скапљу (вм. скапам—умираю) и др. Въ Барѣ говорятъ: иду, једу, чују вм. идем, једем, чујем.

Въ 3-мъ л. множ. ч. наст. вр. употребляется иногда *у* (ѹтъ) вм. *е* (ѧтъ): «чувај новце, да се не *изгубу*; они се *љубу*, *сједу*, *оту*, *вољу*; наређено је било, да га *објесу*». Это главнымъ образомъ въ Подгорицѣ; а есть отчасти въ Кучахъ и Васоевичахъ, напр. «неко *јаву* Колашину — граду, неко Плаву, а неко Гусињу».

У Миклошича (Сравнит. морфолог. слав. яз.) есть форма *заповиду*.

Вотъ примѣры вставки между корнемъ и окончаніемъ *де:* «да ми дадеш 70 другах; не даду ме; а кад бидеш на прву пољану, ту ћеш наћи 30 турака; кад бидемо близу двора мога; стадоше се браћа на вечеру; нешћедоше бјежат пред турцима; оћеде се и опреми дивно̑; стаде бесједити̑; свирни, па заћеди; ако имадем; имаду; знадем, знадеш, и т. д.» Сюда-же нужно отнести и формы отъ глагола *обисти:* «вријеме да се обидемо око равна поља Лукавице»; и производная форма: *обидовати:* «јеси-л' обидовао ново вино? «јесил' обидовао цијелу Црну-Гору?» иначе: «јесил' обишао».

Есть и противное т. е. что *д* выпускается, именно въ глаголахъ: ја грем, ти греш, он гре (особ. въ Кучахъ); а потомъ возстановляется: они греду; и отъ глагола гледати: гле, поглај (погледај); но ће глеше и ошт се виђаше (Цеклинъ).

Иногда послѣ *д* приставляется еще *н:* «тек ми дадни 30 јунака; биднем, даднем, хћеднем.»

Въ глаголахъ, оканчивающихся на *ну*, выбрасываются *н* и *т:* «кинуло је (млијеко) три пута и доста-закишјело; каните и овће мало земље (прибросьте, прибавьте); ја колико пушим дуван, али никад не прогуњам (прогутнути); свинуше (свитнуше) главе, као да су живе» (когда ихъ обмыли).»

Если тому окончанію предшествуетъ *г*, то и *н* выбрасывается: «саже му се (отъ — сагнути се), ријеч не учини»; или образуется краткая форма, какъ *врћи* изъ *вринути:* врћу тебе, мио сестричићу, за валију из Урменлије; и врћу га у Кључ капетаном; врћи на одкупе; врже руком за плеће јуначке; врзи мрвице шећера у ћикару; ја сам вргла кравама сламе; и врга их у тамницу мрачну; алабанда, заврла се кавга; заврже намарицу на рамена; на куле вргоше пандуре». Точно такъ: «дићи, стићи, налећи, моћи или съ *к:* таћи, маћи, утећи (такнути и т. д.).»

Усиленіемъ коренного гласнаго *о* въ *а* совершается переходъ отъ средняго значенія къ дѣйствительному, напр. *гарити* изъ

горјети: «Гарила га лака наусница, а љепши је од сваке ђевојке».

Употребляется *плије* вм. *плива* или *плова*, — *и снује* вм. *снијева*, *цулити* (подгор.) *вм. цјеливати*; *и* конь *натовљен* отъ *товити*, а есть и *тити:* «Куд свој бије, туда *тије*; куд туђ' бије, туда гније»; и наоборотъ, *ровити* вм. рити, рије; оттуда и *ровила*—мѣсто, гдѣ зимой разрываютъ снѣгъ до земли, чтобы по ней насыпать соли для овецъ.

Глаголъ *ити* въ спряженіи принимаетъ вставки или наоборотъ подвергается сокращеніямъ: не смије *изисти́* (Вас.); ће исти́ на састанак (Морача); Батрић ојде у Васојевиће; ја ојдох; ан ојде, узме седам-осам другах; и с ђевојком ојде код хајдука; ће ојдеш ти? кад одемо Плаву и Гусињу; надају се, дојте (дођиће) ђулагићи; брзо трче, више се доше; на Иногор мало поље доше у Горње — Кокоте; сви пет поше к владици Данилу; како доше, удрише на турке; мајде (ма ојде?), стриче, лако с' не враћимо; озива се Караџићу Шујо: «Мајде, Ченгић Смаил-ага, нећу!». Другія сокращенія мы указали въ фонетикѣ.

Въ одной герцеговинской пѣснѣ встрѣчаемъ такую странную форму: «Ја се за ним *бацаше* јабуком, а он на мње не шће ни каменом». Не знакъ-ли это потери яснаго сознанія древнихъ формъ? Изъ сложной формы прошедшаго въ обыденномъ говорѣ и въ пѣснѣ часто остается, какъ и въ русскомъ яз., только причастіе. Для примѣра приведемъ одну пѣсенку—*Клетва од љубави.*

На долу му полегла пшеница,
А по кући све мушка ђечица,
У бријегу шесторедац јечам;
А пчеле му небо премрежиле;
Вране-козе крше прекрилиле;
Овце му се три-пут хиљадиле;
А краве му катун проглушале,
А волови планину букали,
А планинке коло заметале (Вас.).

«Српско Оглед.» полно тѣхъ же примѣровъ. Это впрочемъ дѣлается въ видѣ злоупотребленія и главнымъ образомъ въ 3-мъ л. множ. ч.; вообще же формы глагола сохраняются во всемъ ихъ разнообразіи.

«Бих, бјех, беах; хотијаше и оћаше; не знам, што би ми зима; баш бејаше ми зима; условно: би-ли пошао? — ја бих; ми образа не бисмо имали; она бјеше умрла (умерла-бы); који бјеше у бој погинули; зајмили су три стотин' оваца, боље бјеху, но шест боговијех; уз чибук се збора заћедоше; не виђех га за годину дана; ја бјежијах; од образа пушку жежијаше».

Форма *ручахмо* (Дробњаки) употребляется иногда вм. ручасмо; ми *шћахмо* се опријателит (Катун. н.).

Въ формѣ прошедшаго заключается смыслъ будущаго: «Бјежи, Петре, главе не унио! јер ти турци посјекоше главу! Ој, чардаче, огњем изгорио! Беж', Сћепане, зло ти јутро било, пипери те јутрос посјекоше». Есть и обратное: «и тада буду турци побјеђени».

Будущее условное: «ја знам, што ћу чинити, ако не даше ми; да извади очи онај, који бидне погодио; кад буде он кренуо; ако будеш имао памети; сви који су се пријавили буду; ако узбудеш добро учио, биће за тебе добро; оћеш-ли у велики суд? — Ја оћу, ако ме зваше; ако сјутра имам пара, отишћу на Ријеку (у пазар); учињећу, ако могу будем» и — «ако нам рекоше».

Вообще для образованія простого будущаго служитъ гл. *хћети* слитно или отдѣльно, и есть такая форма: «он неће тет» — не захочетъ.

Употребленіе причастія наст. вр: «њемушти језик; имате-ли што летуште? (птица); идушти-нападушти, сједушти-одпадушти» — кто дѣйствуетъ, тотъ пріобрѣтаетъ; а сидячій теряетъ. Изъ причастія образуется имя существительное: «погоди усред *гледећега*» (Дробњ.) — зеница, зрачекъ.

Дѣепричастіе употребляется довольно часто, и иногда бываетъ особенное сочетаніе: «играјући хате четвертаке; шенлук чинећи и весеље драго; нисам могао доћ', будући имао сам посла;

«тешко каши, туће млијеко чекајући»; «тешко је мени, јаране, лов ловећи, с турцима дијељећи»; или въ пѣснѣ:

И њему су поломјене гране,
Вјешајући турци џефердане.

Ктећи или нектећи, радећи или нерадећи — намѣренно или ненамѣренно.

Употребляется часто и дѣеприч. прошед. вр. Неопредѣл. накл. обыкновенно съ *и* на концѣ, а бываетъ и безъ него: «доће убит пашу под шатором; ја отидо уводит шаторе; ја ћу купит силовиту војску». При чемъ *т* выговаривается такъ, какъ будто на концѣ есть ъ и потому часто пишется съ апострофомъ на концѣ; но иногда выговаривается совершенно твердо и отрывисто: «ја ћу тебе бит». Нѣтъ-ли въ этомъ указанія на утраченное supinum?

---

6. Нарѣчіе.

Самое обычное образованіе нарѣчій изъ прилагательныхъ и другихъ словъ съ окончаніемъ на *о* или *е*: лако и ласно; малечко; зорно; ноћно; спрешно руке на оружје ставља; договорно књиге направише — съ договора (ми смо договорни — согласны между собою; есть и *с договора*); бјелодано (среди бѣлаго дня, передъ всѣми, явно), да се обидемо, да видимо, ко је за јунаштво; пјешке, пјешице (есть и *пјешки*); натрашке; да идемо странпутице; већ се бију пушкам' врзимице; летимице, хотимице; побаучки (на четверенькахъ); — они су вазда нам чинили *добре* (вм. добро). Изъ творит. пад. именъ: зором ћемо ударит' на турке; нека спрешом к мене доће; малом (за мало) није погинуо.

Съ предлогами: «освануше *насред* од Рудинах; *посрједа* и *посрједи* пушке дофатише; натраг; мене страга допануше гласи; е Никшићи вјеру прометнуше; одприће, одвајкада; тамо се може поћ *обданице*» — за одинъ день туда и обратно; ми ћемо пушит'

гредом» — по́ходя на дорогѣ; па се једном *за́-се* абратио и угледа Чевкез-Асанагу; тоже и *на́-се* — назадъ: и ровчани на-се побјегоше; *по́-се* и *на́посе* — отдѣльно.»

Сложное съ мѣстоим. *сей*, не существующимъ въ серб яз., въ сокращ. формѣ съ предлог. или безъ предл.:» јутрос, ноћас, вечарас; љетос»;

«Мичи ми се јутрос из овацах!
Дојутрос су твоје овце биле,
А појутрос моје, ако бог да!»

Иногда это слово означаетъ вообще новѣйшее время: «јутрос Аустрија не вјерује србину».

Поседоба (-по ова доба — до сего времени. Время, измѣряемое частями года, кромѣ обычныхъ, выражается еще слѣдующими словами: лани (и ланих) въ прошломъ году; *преко* — или *ономлани* — въ третьемъ году; *тяун* — или *таун-лани* — въ четвертомъ г. и *таунономлани*; тоже самое и относительно дней: ономад, ономадне, прекјучер; (и оновече) — третьяго дня; *таундан* и *таунвечер* — четвертаго дня и *зајучер* (Пива); *шалапаундан* — пятаго дня. Въ катун. нах. вм. *лани и преколани* гов. *прошле* и *предпрошле* године; а за будущій годъ — *до године*.

Тајмах, *тајман*, *тама и таман* — тогда; отличное однако отъ *таман*, (турецк. слово?), которое означаетъ какъ разъ, именно такъ: «таман си погодио; таман тако».

Након или *наком* тога — послѣ: *наком* десет година — по прошествіи 10 лѣтъ. *Тере* — тогда, и: «тере своју слугу дозиваше; то све било, дак огрија сунце, тер' освану Рождество Христово, пак се браћа натраг повратила».

Пак — потом; оттуда вѣроятно и *па*, иногда вопросительно. Если кто-нибудь разсказываетъ и остановится, то слушающій возражаетъ: *па?* т. е. что далѣе, потомъ?

Већ — уже и еще, больше: «ја сам већ свршио моје; имали којега или што већ?» — еще, кромѣ уже имѣющагося. *Једанак* —

тотчасъ: «једа́нак је книгу направно, *изненада*, *изнебуха* — неожиданно; опако-противно: «он ради опако»; и *наопако* — наоборотъ и дурно, скверно: «како живиш?—Наопако»—значитъ дѣла идутъ дурно (*опаки* конь и човјек; *опачац* крап, у котораго чешуя приподнята обратно, къ головѣ; *изопачити* — попортить, перевернуть дѣло.

Коле: немам коле — мнѣ некогда; је-ли теби коле? оттуда-«доколен поп козе чува» (досужій).

Он је *здраво* слаб; *сила* му се ,ијеп учинио; ја сам био *крај* њега; дошао сам искрај њега (оттуда глаголъ—*искрајнитисе*—держаться въ сторонѣ, удалиться).

Подобно *крај* и другія существительныя употребляются, какъ нарѣчія: *врх*, *низ:* ја узимам паре *врх* куће (подъ залогъ); *низ* брдо.

Въ этомъ случаѣ нарѣчіе мѣшается съ предлогомъ, и предлогъ *до* употребляется иногда, какъ нарѣчіе, напр. «препали се *до*- три побратима; полако-те, до два побратима!» Иногда вм. *после* говорится *потье* и *потла*, откуда и прилагательныя: «у *потлашњи* бој»; а иногда это слово имѣетъ смыслъ *кромѣ*:

У турака не има оружја,
Потье дуге бритке о појасу
И у руке сохе дрвенице.—

Много нарѣчій есть турецкихъ: *бош* и *джабе*—даромъ, безъ денегъ напр. играть въ карты, пить-ѣсть, оказать услугу кому; *салт* — только: «Салт не шета змија ластавицу (имя коня), сама јој се по авлији шета»; *бол* — много, сильно: «ја ћу тебе бол уклети»; *максуз* (Вас.) и *кастен* (катун. н,) — нарочно: «ја бих тамо максуз или кастен отишао»; *асли* — дѣйствительно: «он је асли поболео муто»; *асли* — турчин — настоящій, прирожденый; *гајрет!* — весело, живо: этимъ крикомъ ободряютъ рабочихъ, а также и какое нибудь общество побуждаютъ веселиться; оттуда глаг. *угајретити* — развеселиться.

7. Предлогъ.

Предлоговъ, которые-бы не употреблялись вообще въ сербскомъ языкѣ, въ черногорскомъ нарѣчіи не имѣется. Есть, можетъ быть, только болѣе или менѣе рѣдкіе, какъ: *сеп* (*сеф* и *севеп*) мене (порад мене)—ради, для меня (причина); *код* (въ древ. *кон*): ја сам дошао код тебе; погинуо је код Везирова моста.

Удвоеніе предлоговъ: «И дијете бановац Секуле и *са шњиме* сва њемачка војска; *до на* кулу попа од Лопижа; *до наврх* скала». *С и су*: «ја немам су чим, да живим, су његових 70 другах».

Слово *пут* употребл. въ видѣ предлога на вопросъ *куда*: «идете-ли ви *пут* Бара? ајдемо *пут* горње стране». Все равно какъ на вопросъ *гдѣ* отвѣч. слово *крај*; а на вопр. *откуда* — *искрај*: (примѣры приведены выше между нарѣчіями).

8. Союзъ.

Јер, јера и јере (ибо, потому что, такъ какъ) хотя и употребляются, но не такъ часто:

Ако харач и ђевојке дамо,
Ја у Црну стојат нећу Гору,
Јер слободе имати нећемо.

Ја говорим, ками да му дамо!
Јер сам волиј изгубити главу,
Нег' срамотно вијек вјековати.

И одоли свакојако њима,
Јер правицу сам Бог подпомаже.

Особенно часто употребляется *е* въ смыслѣ — что и потому что: «позна Пеја. *е* се насрдио; хабер даше у племе Пјешивце, *е* им турци плијенише овце; не мој санак у војску казати, *е* ћеш војску препанути; него ево за турке несрећа, *е* утече Мандушићу Вуче».

бычнаго у сербовъ *зашто, пошто* въ Черногоріи
ляется *зачем* въ томъ-же смыслѣ, какъ и въ рус-

еніе союзовъ—*већ* (но), *но* (но и чѣмъ), *а* (а), *него*
, *али, ма и ема* (но), *те* (и) лучше всего можно
имѣровъ, взятыхъ изъ народной поэзіи, напр. изъ
.»:

Једном га (џефердара) је Гашо опалио,
Рушевића Рама погодио;
Већ му не знам гласа, ни аваза,
Ни од Гаша, што се учинило;
Но сам чула пушку џефердара.

Већ се на њу Марко не обрну,
Но одаше трагом за овцама.

Ал' то зачу Вујадинов Гашо,
Он је на кам јунак искочио;
Али Сефер Марку говораше.

«Ја ти ништа казат не умијем,
Него синоћ, кад им ударисмо»....
Још хоћаше Сефер кажевати,
Но се Гашо намјерио близу,
Па опали сјајна џефердара
И погоди Сефера-пипера;
А пипери тада ударише,
Сваки пушком изгубио свога,
А у оне ноже повадише.

Сви рекоше; «Да му харач дамо!».
Ма имају непогодна друга.

«Ја му нигда ништа дати нећу!
Но сам волиј јунак погинути,
Него Никцу харач оправити;
Већ тако ми вјере, у коју сам!
Оћу скупит војску од Никшића.

Боље ми је ноћас погинути,
Но срамотно вијек вјековати.
Мисли Никац, да нијесу турци,
Него да су од планине вуци.
Тадер турци њему ударише
И бијеле овце опколише;
Ема Јакшар трчи на плужину.

Ноћу сведе у Изворе војску,
Те никчеве опколио овце.

Па уљезе Никац у плужину,
Те ми леже мало на гуњину.

Брани своје ојађеле овце,
А кликује браће црногорце,
Ал' га нико чути не могаше.

Три убио, *а* два обранио,
Ма фишека њему не стануло,
Те му турци овце одјавише.

или вм. *или:* Да му не би коју (ђевојку) потајили,
ружну подметнули.

Али ћемо удрит на Лијешће?
Оли ћемо удрит на Меоца?

ли; но значитъ также и пусть: *ако-ако! терако!*

Тешто-тешто! — да-да, ладно, ну-ну. *Барем и макар* — по крайней мѣрѣ и хотя-бы: «Дај мени барем моје; ударићу, макар главе не изнио».

---

9. Междометія.

Утвердительное *е* (да): если вы говорите кому-нибудь и тотъ желаетъ выразить согласіе, то все время приговариваетъ «*Е!*» и еще съ протяжкою — «Ее!» или «Еја!» Оно вполнѣ отвѣчаетъ малороссійскому *эге!* и не одно-ли и то-же съ церковно-славянскимъ *ей-ей?* Васоевичи говорятъ еще: «А-да-но!» — ну да, конечно.

Горе и сожалѣніе обыкновенно выражаются криками: *куку, леле!*, откуда произошли и глаголы *кукати* и *лелекати;* а есть и другія:

Аох њему, до Бога милога!

Авах, пашо, ранах допануо!

Авај, царе, рана допануо!

У то дође војвода Илија,
Удари се руком низ кољено:
Ајме њему до Бога једнога!
Ђе се данас кучи ископаше.

Ево — вотъ: ево ме, ево нас! Есть еще *ну* и *нуто:* Нуто нама ненаднога врага!

Ела и ела-те — выражаетъ согласіе, одобреніе: «Оћу-ли поћ' дома?» — Ела, ела! или: Ела-те! (отъ греч. ἐλαδό?).

Воззваніе: «*Хај*, помогај, пашо господаре! А, помагај, драги господаре!».

Негодованіе и презрѣніе: «*Пи*, зла срећо, оба побратима!» три ће казат' ко довада Вука, а овце ни турци одјавише! То је

наша брука и срамота! — Окрикъ *бре*, кажется, взятъ отъ турокъ: «Стани, бре!». Въ томъ же почти смыслѣ и *море* — пренебрежительное отношеніе къ тому, къ кому обращаются.

Деде и дедер — ну: «*Дедер*, кажи ми» то и то, говоритъ учителе ученику.

Подраженіе смѣху *ких-ких!*—наше ха-ха!

Есть цѣлыя слова, которыя вставляются въ середину рѣчи, не имѣя съ нею никакой внѣшней связи. Такъ, слово *аман*, какъ мольба о пощадѣ; *аманати* — заклинаніе. Но есть такія слова, смыслъ которыхъ непередаваемъ и почти неуловимъ, какъ: *вала:* «Е, *вала*, нећу! е, вала, оћеш!» въ смыслѣ бо́льшаго подтвержденія глагола; *занаго* (въ Катун. нах.) и *бели* (у васоев). «ја *занаго* би пошао, да имам су чим! ја, *бели*, нећу с тобом! а, *бели*, оћеш!» тоже и *безбели* и *белћи*: «белћи, се он је отишао тамо»— по всѣмъ вѣроятіямъ, безъ сомнѣнія.

Дробнаки крѣпкую ругань завершаютъ словами: «Да́-били ти».

Про́пљу, *про́пио* — приблизительно, какъ будто:

«*Пропљу*, тако је! тај исти».

Пајдос! — кричатъ рабочимъ на отдыхъ; *мели-мели!* — приговариваютъ, когда нѣсколько человѣкъ двигаютъ большой камень такъ, чтобы онъ обращался, какъ будто, вокругъ своей оси.

---

10. Частицы придающіяся въ концѣ словъ.

Ер: «Једа би се туђер одбранили; све остале туђер изгубише; како тадер, тако и досадер; свеђер».

Ка, *ке и ак*: «мене-ка, тебе-ка; не жали нас-ке; и за нас-ке знаде; садека, садачке, ондаречеке; кудијенак».

Зи, иногда склоняемое: «а клети-зи прискочише турци; док је моје на рамену главе, да твојојзи ништа бити неће; каж'те мени за вјери турској-зи; па уљезе у турској-зи лађи; другу

(војску) шиље на Орјој-зи луци; који-зи су наши пријатељи»; овезијех, онезијех.

Но: «Како-но или које-но смо жуђели одавно; који-но су, одвазда јунаци; које-но је у кавезу расло».

Те: «на ноге-те мои соколови! погибоше-те два момка; с богом-те! полако-те! нека-те!» (оставь).

IV.

Сочетаніе словъ.

Въ этомъ отдѣлѣ мы отмѣчаемъ согласованіе словъ (сказуемаго съ подлежащимъ, опредѣленія съ опредѣляемымъ) и управленіе глаголовъ и предлоговъ, требующихъ послѣ себя извѣстныхъ падежей. За этимъ слѣдуютъ особенные обороты рѣчи, въ которые входятъ: эпитеты, употребленіе отрицанія, порядокъ словъ въ предложеніи, иносказательныя и образныя выраженія, особенныя выраженія для означенія времени, ѣды и питья, кличка животныхъ, относительно войны; различныя выраженія по мѣстности и наконецъ скороговорки. Мы не можемъ все это распредѣлить строго по рубрикамъ, такъ какъ не для всякой рубрики можемъ дать достаточное количество примѣровъ; но въ общемъ постараемся, по возможности, дать больше матеріала вообще для фразеологіи.

1. Согласованіе и управленіе словъ.

Собирательныя имена сущ. сочиняются со множ. числомъ:

У авлију *друшшво* уводио,
Па овако *њима* бесједно.

Дивно *момчад' слушају* главаре.

Ни њега не *куде дружина.*
Сва *дружина* ником *поникнули.*
Да се *жене момчад'* млада.
Момчад' млада боја *започеше.*
Но га *момчад'* млада *маме.*

Сказуемое не согласуется съ форменнымъ подлежащимъ: «Е ја имам девет брата.... *сваки* добра коња *јашу*, *сваки* остру сабљу *пашу*».

При двухъ подлежащихъ сказуемое ставится въ единственномъ числѣ — иногда при первомъ, а иногда при второмъ и согласуется съ женскимъ именемъ: «Но намјера и Бог нанијела; ал' при њему бог и срећа била».

Числительное пересиливаетъ въ управленіи глаголъ: «мене, браћо, очи извадише, и *мојијем* осам *младих снахах*, мојим снахам и мојим јетрвам».

Есть прилагательное *многи*, которое сочиняется съ единственнымъ числомъ: «многи од нашијех побјегао је; многи турски огань угледао» (С. О. XVII, 129) вм. «многе огњеве или много огњева».

Нарѣчіе *мало* сочиняется съ существительными, означающими предметы недѣлимые, говорится напр. «да би *мало цркве* саградили»; «ми граћимо мало куће» подобно тому какъ: мало љеба, мало кафе и т. п.

Мѣстоименіе или числительное ставятся въ среднемъ родѣ ед. числа, хотя бы ихъ существительныя были множ. ч. и другого рода: «су *његово* четрдесет *другах; једно* бјеше *Никац* од Ровинах, *друго* с Чева *Раде Балетићу*; то *зачуло* шесдесет пандурах; зацмиљеше три ваљатна сужња — *једно Лијеш*, пиперска војвода, *друга* бјеше Васојевић *Васо*, *треће Вуксан* од Булатовићах; не носи, момче, дарове, до *једно златно кошуљу* и *друго свилен' мараму*; тад скочише *двоје ђеце лудо*; срете ага Никца побратима и *његово четрдесет другах. Смѣшеніе винит. пад. съ предложнымъ:* «ја сам био на Ријеку, на Данилов-град, на

Цетиње; он је био код нас на харач; па уљези у турској-зи лађи; и ја ћу је (ђевојку) тебе поклонити *за Мехмедом*, за сином твојијем; ајде поћи *у Новом Пазару;* одмах скочи Бојовић Милошу *на прозору* од бијеле куле; ће-ли ћемо, стрико, на конаку?; па изиди Крући *на бедему*; што ме даде за самцом јунаком; но ме мајка *за недрагом* дала, за недрагом и за немилијем; док дођоше у Новом—Пазару; да изиде Јанку на мејдану; кренуо је Рисну на пазару; оправи га *у Стамболу-граду*; прије ђуро у Медуну дође; даћи Лазу *у помоћи* нећу; бјела вила град градила ни *на небо*, ни на земљу» и т. д.

Здѣсь смѣшеніе не отъ того, что бы сгладилась грамматическая форма, но отъ потери чутья къ управленію, къ требованью глагола или предлога той или другой формы; а такимъ образомъ со временемъ должна произойти потеря чутья и къ формѣ, какъ то произошло уже въ болгарскомъ языкѣ.

Въ связи съ этимъ общимъ правиломъ находится и не отвѣчающее обычному употребленію сочетаніе съ извѣстными падежами предлоговъ, какъ: *под шатору* цара од Стамбола; *испод њему* кумбурлије вире; су стотину и педесет другах; су два друга; узети што су два прста; оде јунак *низ тој води* хладној; рањена га турци унесоше *у бијела Оногошта* града.

Предлогъ *од* часто употребляется вмѣсто *из* и соединенный съ существительнымъ служитъ вм. имени прилагательнаго: «Никац од Ровина, капетан од Никшића, везир од Босне, Јово од Ђурашковића».

Предлогъ *по* сочиняется съ творит. пад. «Има-ли бојести по вама?» и съ предлож: «Но ми чине зулум по крајинах; изван војске, што је оставио по границах на четири стране».

Несоотвѣтственный смыслъ придается предлогамъ *из и на:* «узми паре *из одже*; донеси ми вина *из Јована*; он је то добио из мене; доктор иде *на болесника* сваки дан; ја сам био *на рањеника;* ајде *на њега* (код њега), кад је тебе драго». Также и *у:* ајдемо у Акса; ја сад сам из њега; зима—у руке или у ноге; ити у дрва; трговати у браве, у стоку.

Есть особенности и въ управленіи глаголовъ: «док јунаке забољеше руке (вин. вм. дат.); заболио је њу зуб; у које су стотину пандурах (вин. вм. им.); а мене ће *муках* (род. вм. твор.) намучити».

Вин. пад. неодушев. предметовъ ставится въ формѣ родит. пад., вслѣдствіе того что этимъ предметамъ дается смыслъ одушевленныхъ: «до корах му ножа загонио; а да може ножа извадити; да он пали топа хаберника; он припаса мача зеленога». Иногда просто родит. вм. — вин: «сана толковати; испоручите тога овса».

Есть и обратное: «донеси ми који скобаљ (рыба) вм. скобаља.

Употребленіе падежей безъ предлога: «ја се не бојим мени; туриħу те првога војводу, имам тебе најбољег пријатеља». Во всѣхъ случаяхъ избѣгнутъ предлогъ *за*.

Очень распространено употребленіе родит. пад. безъ предлога для описанія наружности субъекта или положенія, въ какомъ онъ находится: «крупног стаса, дугачког образа, црне или плаве косе' и т. д.; или: «па их воде руках везанијех, што је друго хала украј њега широкијех прсах и раменах» и т. д.

Въ родит. же падежѣ выражается удивленіе, иногда соединенное съ пренебреженіемъ: «Чудне ми штете, што нисам био тамо! лијепе-ли ђевојке! љепе цркве, дивнијех светаца!» и т. д.

Часто употребляется дательный падежъ вм. падежа съ предлогомъ: «Врући води на обали равној; утекоше лугу и шевару; отиде граду Никшићкоме; отиште се граду низ чаршију».

Творит. пад. употребляется, какъ нарѣчіе, что мы отчасти видѣли выше: «до нашега богом (вм. полнаго — *по богу*) побратима; са својијем богом побратимом; турци бјеже главом без обзира; од Спужа су војску опазили, турску војску Намик — паше главом; он је учинио то собом»—самъ собою, безъ участія кого-либо.

Кромѣ сочиненія словъ формальнаго, выражаемаго грамматическими формами, оно бываетъ еще по смыслу, при чемъ случается, что смыслъ, заключающійся въ опредѣлительномъ словѣ,

не относится прямо къ опредѣляемому, заключая въ себѣ цѣлое сокращенное предложеніе, напр.

«Дозиваше *камене* мајсторе»— каменьщиковъ, которые производятъ каменныя работы; «да се клети црногорци фале један другом у *пјане* механе; и ми да смо *главни* пријатељи — који су углавили (заключили между собою) пријатељство; укопа га у земљу *покајну* — у којој су њега покајали (оплакали по извѣстному обряду); ала море *негледна* јунака — каквога још нијесу гледали.

2. Рѣчь украшенная.

а) Нѣкоторыя имена собственныя или нарицательныя имѣютъ постоянные эпитеты, какъ: у слободној Црној — Гори и всегда слободни црногорци, или од крваве српске Горе Црне; крвава крајина; у камене Цуце; Србија—равна, Босна каловита; на обале Зете валовите (въ Бѣлопавл.); кад широка Брда похараше (противуположность тѣсной Катун. нахіи); у Дробњаке на широке луке и од Дробњака, од племена јака; море сиње или слано; кам сињи; бијела влаиња; зелен плам (сильный вѣтеръ изъ пещеры), зелен и пламен мач, шаровите или танке пушке; сура кабаница и бедевија; китна црногорка (нарядная) и китњаста бесједа; пушка здрава или бо̑на; давњи човјек; дајем тебе вјеру неварану; сабљу непасану, коња нејахана, град невардан; убитна киша — очень сильная, которая сильно сбиваетъ землю и забиваетъ посѣвы; љут камен и љуто гвожђе — очень твердые.

Нѣкоторыя прилагательныя, кромѣ своего обычнаго значенія, пріобрѣтаютъ особенный смыслъ въ фразѣ.

Слово *пусти* значитъ то-же, что и порусски: «пусто мјесто, пустиња и пустињак»; но въ то-же время можетъ означать нѣчто безграничное, великое, непонятное для человѣка: «пусти црногорац! пусто море! да се пусту Богу намолимо»!

Јадан отъ сущ. *јад* — печаль, горе, часто употребляется въ смыслѣ ласкательномъ или для выраженія участія: «куд ћеш,

јадан? једи, јадан! сједи јадан! што сам била јадна на муци! о мој, јадо!» Это въ родѣ нашего *бѣдный*.

Слово *чарни* новые поэты употребляютъ въ смыслѣ *чаробни*— очаровательный и въ томъ-же значеніи принимаютъ его и въ народныхъ произведеніяхъ; напр. чарне очи, чарна гора; но не можетъ подлежать сомнѣнію, что оно употребляется и въ смыслѣ — *црн*, *црни*; напр.

Ал' планину турци притиснули,
Све барјаци ка' мрки облаци,
Бојна копља, како *гора чарна* (С. О. LII, 263—265).

б) Любятъ прибѣгать къ тавтологіи, чѣмъ какъ-бы придается рѣчи больше выразительности: у Љутезу љту; ватром заватрити; сва дружина ником поникоше; кад населих село на крајину; али рано рани Шалетићу; Мркоје је јунак за јунаштво; по избору бирана јунака; од преподне до мрклога мрака; робе робље, а сијеку главе; вијек вјековати; сви су турци муком замукнули; бојак бију, а крв прољевају; мајка мене пасом опасала; огради̏ше града према града; ту му турчин турски селам даје; кнежева кнегињо, од Чева чевљане; ни грђевић, ни грђи од бега.

Два пребјега гором пребјегоше:
Пребјег момче и пребјег ђевојче;
У пребјег се разболи ђевојка.

Иногда ставятся два слова совершенно одного смысла: он извади ножа—јатагана; па му пише лист — књигу бијелу; краљ доведе попа — свештеника; па завиче грлом и авазом».

в) Отрицанье противъ обычнаго можетъ и не повториться: (Никацъ обѣщаетъ) да ће убит пашу под шатором, макар *један* (ниједан) не унио главе; и један остануо није вм. су погинули; Ал' за фајду, драги побратиме! јере турци бјеху измакнули и у Спуж се тврди затворили». Здѣсь *за фајду* значитъ *није фајде*.

г) Что касается порядка и размѣщенія словъ, особенно въ поэзіи, то въ сербскомъ языкѣ вообще большая свобода, и часто это обусловливается размѣромъ стиха, наблюдающимся до нѣкоторой степени и въ прозаической рѣчи. Тѣмъ не менѣе въ нѣкоторыхъ случаяхъ наблюдается извѣстный порядокъ, если не законъ.

Такъ мѣстоим. *се* употребляется въ возвратномъ глаголѣ отдѣльно и въ большей части случаевъ ставится передъ глаголомъ и иногда далеко отъ него: ја се не бојим никога; он се је заљубио; отолен се они подигоше; ту се с четом најавио Туро; он на вјеру оће се уздати; кад се Јашо пушке дофатио; мала се је чета подигнула».

Въ собственныхъ именахъ лицъ прежде ставится прозвище или отчество:

Николићу Марко, Бабић Јакшар, Вујадинов Гашо, Мирковић Ћетко, Петровић Драго; од Стругара Николић Иване. Званіе ставится послѣ: од Његуша Петровић сердаре, Јеси л' дома Вуче барјактаре, на Цетиње Петровић Владици, Хамза — капетан.

Ставится также прилагательное и вообще опредѣленіе послѣ своего опредѣляемаго: међу Гором Црном, Виру Црмничкоме, Лугу Наратскоме, Копље, висока планина; на Његуше, селу малехноме, Чево, крвава краино.

Употребляется, конечно, и иначе; но мы отмѣчаемъ то, что встрѣчается въ большинствѣ случаевъ.

Въ отвѣтахъ на вопросы на какое-бы вы слово ни ставили удареніе, вамъ отвѣтятъ глаголомъ, заключающимся въ томъ вопросѣ, хотя-бы въ немъ и не состояла вся сила.

Спрашиваю: зовеш се ли Саво? и дѣлаю удареніе на Саво; а мнѣ отвѣчаютъ: Зовем се. — Треба-ли *подједнако?* — треба. — Спавате-ли *под шатором?* — спавамо. — Идете-ли ви у школу *на 8 ура?* — идемо. — Узимате-ли на *вересију?* — узимамо. Јесу-ли *здрави* тамо твоји? — они бјеху. А иногда напротивъ, глаголъ пропускается: Што си куповао? — спрашиваете; а вамъ отвѣчаетъ: та сам цукра.

3. Спеціальныя выраженія въ различныхъ случаяхъ.

Какъ нѣкоторыя имена существительныя имѣютъ свои постоянные эпитеты, такъ же существуютъ особыя постоянныя выраженія и цѣлаго понятія или мысли. Эти выраженія могутъ относиться къ различнымъ областямъ человѣческаго наблюденія.

а) Относительно явленій природы и опредѣленія времени.

Мјесец грије вм. сјаје; сунце се рађа; дан умире; сунце се смирило-зашло; докле мрче и почине сунце; кад је умрла ноћ-глухая, послѣ полуночи; глуво доба-глухая, поздняя темная ночь, какъ въ малорос. *глупа ничь*; кад даница лице помолила; кад истекла јутарња даница; кад опучи зора од истока (даница есть и вечерњача, а и зоря можетъ быть вечеромъ); што си се дигао у девет зора? — слишкомъ рано; живнуо је дан — сталъ длиннѣе (послѣ новаго года и особенно послѣ Савина дня 14 янв.); од баба земана, од давних давнина — давнымъ давно, въ старое время; тежачки дан — будній, рабочій день; којега је на ред? — какое число (датумъ).

Киша (дождь) или сњег — пада, удара, находи; а есть: дажди, прши, росика, роминьа.

б) Относительно ѣды и питья.

Натискао се сам; нариндао се, наслапао се (когда хлѣбаетъ что ложкой, напримѣръ кислое молоко); нафелао се (нахлѣбался); он је отишао тамо да се набије (чтобы нажраться); колико сам сркао, као крава отељена — а отелившейся коровѣ дается все: остатки всякаго кушанья, мѣсетка изъ мякины и муки, остатки хлѣба и все, что называется *пометиш*.

Уљефити — быть навеселѣ отъ выпивки; а о опьянѣвшемъ

говорятъ: овај је уфатио рогоњу, узјахао на бабафингу; овај је лијепо повезао ушћупске товаре; ајдемо, да се надиплимо — напиться столько, чтобы запѣть; ајдемо, да слечамо*) — говорятъ, приступая къ выпивкѣ; пјан, као чап — совсѣмъ пьяный.

в) Выраженія взаимныхъ привѣтствій, увѣренія, просьбы и при другихъ случаяхъ, а также ругательства.

Обычныя привѣтствія мы сообщили уже выше (стр. 332); здѣсь остановимся на нѣкоторыхъ, взявъ ихъ со стороны языка.

Такъ, какъ первое привѣтствіе при встрѣчѣ составляетъ «помагај Бог», то въ пѣснѣ говорится: «Илија им *божу помоћ дава*».

Утромъ привѣтствуютъ другъ друга: «Како си свануо»? т. е. какъ тебя застало утро, въ добромъ ли здоровьѣ, или «како си спавао»? а также: «јеси-л' уранио»? т. е. рано-ли всталъ. На вопросъ: «Како си»? т. е. здоровъ-ли и все-ли у тебя благополучно отвѣчаютъ, если все хорошо: «Фала је Богу, добро»! — Но это выраженіе въ различныхъ случаяхъ принимаетъ различный смыслъ, смотря по тому, какимъ оно тономъ произносится, а также по тому, въ какомъ порядкѣ стоятъ слова. Такъ, говорятъ, не выражая удовольствія: «Фала Богу, сјутра удариће нама турци! Ф. Б., наши су голи, гладни, грдни! Ф. Б., како вријеме удара!». Вообще, когда говорится о чемъ нибудь непріятномъ, то фала ставится впереди. Узнавъ о смерти кого-либо и желая сказать что-нибудь въ утѣшеніе пострадавшему,

---

*) Это собственно герц. слово, котораго происхожденіе такое: *клече (клетче?)* или вез-узоры, которые вышиваютъ на рубашкахъ, чулкахъ, полотенцахъ; оттуда глаг. *с(к)лечати* — выводить эти узоры; и женщинѣ слишкомъ много занявшейся этою работой говорятъ: «доста си слечала»! и въ переносномъ смыслѣ: «што слечаш». — не говоришь прямо, фокусничаешь.

говорятъ: «Фала Богу»! другими словами: «На то воля божія». А одинъ, прійдя въ домъ, гдѣ былъ покойникъ, и желая показать свое участіе, только прекратилось *куканье* и *лелсканье*, говоритъ: «Богу фала, пријатељу, е ве ћаће ова жалост!» — Всѣ, бывшіе тутъ, не смотря на горе, ударились въ смѣхъ. —

Когда же хотятъ выразить полное довольство, то говорятъ: «Слава Богу»!

Если спрашивается объ урожаѣ, а его не было, то вамъ отвѣтятъ: «Враг попио! ћаволи залагај (љеба)»! На вопросъ, есть-ли ружья новой системы, отвѣчаютъ: «ћаво попио! ћавоља! (пушка).

Прося объ чемъ нибудь, выражаются такъ: «Додај ми воде, не буди ти под заповиједь», также «заповјеђено» или «по заповјести».

Если предлагаете кому-нибудь что-нибудь, а онъ въ томъ не нуждается или просто не хочетъ принять, то, чтобы не обидѣть васъ отказомъ, онъ выражается такъ: «Фала ти, као да си ми дао».

Встрѣтивъ кого на дорогѣ и желая узнать, куда онъ идетъ, спрашиваютъ: «Ако Бог да»? но нельзя спросить: «ће идеш»? потому что это неприлично *).

Очень много у черногорцевъ выраженій, служащихъ для подтвержденія ихъ словъ и принимающихъ форму клятвы. Самое обычное выраженіе «Тако ми Бога»! и затѣмъ идетъ призываніе во свидѣтельство святыхъ «Іована, Петра, Богородицы, св. ћивота, св. причешћа, пуња, и другихъ предметовъ, соединенныхъ съ церковью и вѣрой. Призываются также предметы и несвященные, но пользующіяся особеннымъ уваженіемъ народа и драгоцѣннаго для него: «Тако ми овога, што ијем или

*) Въ Новогородской губерніи въ этомъ родѣ при встрѣчѣ говорятъ «Миръ по пути», на что встрѣченный отвѣтитъ, куда онъ идетъ. Вообще же въ Россіи, а особенно въ Сибири не любятъ при встрѣчѣ вопроса *куда*, и въ отвѣтъ на него всегда можно расчитывать получить какую-нибудь грубость «къ кудыкиной матери» или еще хуже.

пијем с тобом» — говоритъ черногорецъ, держа въ рукѣ хлѣбъ или поднимая стаканъ съ виномъ; «тако ми ове мученице»! говоритъ, показывая на графинчикъ съ водкой, которую принесъ для продажи; «тако ми образа, — живота, — соли», и т. д.

Въ разговорѣ часто слышится «Бога ми»! просто какъ поговорка, имѣющая однако значенье большаго увѣренія, на что въ видѣ легкаго сомнѣнія отвѣчаютъ «Бога ти»?, послѣ чего онъ увѣряетъ еще больше; или удивленіе «Аманати!».

Просятъ кого принять кумство словами: «Вијетам ти Бога и св. Іована».

По усопшемъ говорятъ: «Лака му земља» или, какъ въ пѣснѣ: «Ој земљице, не буди му тешка, ој травице, не буди му горка (вм. грка)».

Что касается ругани (псовка, грдња), то черногорцы въ томъ отношеніи далеко отстали отъ своихъ братьевъ на сѣверѣ, и брани скверной, похабной въ старое время въ Черногоріи вовсе не было, хотя теперь уже она слышится въ городахъ и даже отъ дѣтей. Самыя обычныя ругательныя слова: «Будала, бестиа, галиот и галиотица, шерет, алчак, никоговић, н. од никоговића, пасја нога» и т. п., или же выражаются различныя дурныя пожеланія: «Бог те убио! змија те заклала; пас се твоје крви налокао, пас му се најио меса, дуг те јад убио; грдо, Бог те нагрдио, грдило! и т. п.; а есть и болѣе сложныя: «Да Бог да турске сахане лизао! такви су под Спушком (или Скадарском) главицом рађали»! то есть, противники Черногоріи, православной вѣры и народа, какими считались Спужане или Скадране. «Арбанасе, курвино копиле»! А въ Морачѣ самая сильная ругань: «Било ти усјеченије!».

г) Спеціальныя выраженія, относящіяся къ войнѣ.

Въ описаніи войны (глава XV, стр. 1—161) мы приводимъ много мѣстъ изъ народной поэзіи, которыми характеризуются

самыя дѣйствія; здѣсь-же соберемъ только фигуральныя выраженія, относящ;яся къ дѣйствію.

«Ми не дамо педесет невјестах *без краве сабље и пољане*» — то есть безъ боя: «да *на сабље живот дијелимо*» — побьемся на сабляхъ; «па *од ока* джефердара пали» или «*од образа* брешке огањ даје» — стрѣляетъ, не прицѣливаясь много; «гађати *се дим у дим*» — на самомъ короткомъ разстояніи, почти въ упоръ. Самый актъ убіенія и затѣмъ самая смерть и паденіе убитаго выражаются такъ: «*живот ћу му на сабљу узети*; шћаше њему *главу изгубити*; *с црном га земљом саставио*; жа' му било њега *оштетити*; у њедра му *срце изгорио*, а на плећи *прозор отворио;* седам их је Никац *одвоио, одвоио пушком од дружине*; а погоди голема јунака посред паса, *не даде* му гласа, а погоди доброга турчина, међу очи у турачку главу, *ни жива га земља не счекива*, паде турчин низ добра дорина; *задријема турчин на дорина* — зашатался, пораженный пулей, и упалъ. Бѣгство: «на турску ми ударише војску, с сваке стране приврући турцима, турци бјежат' *плећи обрнуше*; бјеже турци *главом без обзира*. Общее дѣйствіе выражается въ слѣдующихъ словахъ въ пѣснѣ:

Пушке грме, кличу се јунаци,
Кони фиште, соколови пиште,
А криве се серхатлије турци.

Пораженіе непріятеля выражается такъ: «Доста нама *меса приправили* турци»; а въ случаѣ поголовнаго истребленія непріятеля говорится: «од њих ока не утече жива; гласника не остаде; не остаде пилићника; док пилићник не утече; не остаде ни пилићни комадић». Здѣсь *пилићник* (отъ *пиле* цыпленокъ) означаетъ продолженіе рода, а когда и его не осталось, то и весь родъ прекращается.

Вмѣсто этого употребляется иногда турецкое выраженіе: «Хала пјаде», настоящаго смысла котораго мы точно не знаемъ.

д) Кличка животныхъ и названія различныхъ ихъ дѣйствій.

Это относится главнымъ образомъ къ животнымъ домашнимъ.

На первомъ планѣ находятся животныя, которыя составляютъ главный источникъ существованія черногорца, крупный и мелкій рогатый скотъ, а затѣмъ лошади, лошаки и ослы, какъ рабочая сила, и собака, которая также играетъ весьма важную роль въ жизни черногорца, оберегая его стада отъ злого звѣря и его самого отъ злого человѣка.

Всѣмъ этимъ животнымъ есть свои имена, по которымъ ихъ и кличутъ*). Окликая стадо овецъ и козъ, пастухъ издаетъ особенный звукъ губами въ родѣ чмоканья и свиста, на который онѣ ему отзываются. Собаку кличутъ по наружнымъ примѣтамъ: бе́ло, шаро, гаро и др. (бѣлка, пестрый, сѣркò) или *биза* (охотничья собака), иногда *куче*, *кут-кут*, если молодой щенокъ.

Кошку (мачка) зовутъ *мис-мис'*, а прогоняютъ — *пис'*, иногда съ прибавленіемъ — *де*.

Осламъ и лошакамъ собственныхъ именъ не даютъ.

Относительно издаваемаго ими крика говорятъ: овца—*блеје*, коза — *вечи*, волъ, корова — *реве* и *риче*, конь — *рже* оселъ или лошакъ — *риче*; о жеребенкѣ, особенно когда онъ ржетъ за матерью, говорятъ — *вришти*.

Когда подгоняютъ мелкій скотъ, кричатъ: *иш*, на лошадь — *ајде*, также и на лошака, а на осла — *уш*, *уш*, *мали*!

Свиней кличутъ также особеннымъ звукомъ; а клички имъ: молодому подсвинку *гуде́ља* и *бугар*; первое названіе отвѣчаетъ ихъ крику, когда они не хрюкаютъ, а визжатъ; слово же *бугар* неизвѣстно откуда взялось, но *бугарити* значитъ и тянуть какую нибудь пѣсню немного въ носъ; о поросятахъ говорятъ еще, что они — *гуроћу* (родъ хрюканья); вукъ *завија*; медѣдь *дере се*.

---

*) См. II т. нашего соч. «Черногорія» стр. 639—641, 647 и 651—652.

Изъ домашнихъ птицъ самая обычная курица *кокошка*, которую зовутъ и *кока*: «Прже коке, љубе ђевојке». Кличутъ ихъ: *ћук-ћук*! а цыплятъ — *пиле*, *пиле*! что и значитъ цыпленокъ. Курица, собираясь снести яйцо,—*раколи*, а когда снесетъ, *кокоће*; насѣдка — *квокће*; цыплята — *цичу*, тоже и утята. А утокъ зовутъ: *па-па*! гусей: *гус-гус*! индюшекъ: *вити-вити*! (отъ винтуша или интуша); тоже относится и къ голубямъ (срв. наше витютень — крупный дикій голубь), ихъ крикъ — *гугућу*.

О нарожденіи разныхъ животныхъ говорятъ: *јагњи се*, а чаще *бљагни се* (овца), кози се, тели се, ждреби се, штени се (собака и волкъ); птица всякая *носи јаја*.

Но есть слово *коти-се*, которое распространяется на слишкомъ большой кругъ животныхъ, на всѣхъ четвероногихъ и на насѣкомыхъ, какъ — клопы, блохи, скорпіоны, и даже на растенія, которыя слишкомъ много сами собою размножаются.

О пчелахъ гов. *роје се* или *пуштају*.

Кромѣ названія дѣтенышей отдѣльно для каждаго животнаго, какъ: јагње, теле, ждребе, штене и т. д. — есть еще названіе общее для многихъ *тић*, собственно относящееся къ дѣтенышу птицы: *тић ад орла* или *сокола*; но также од *вука* и *лафа*; откуда глаг. *тићи се* вм. *коти се*; *утићићи се* — угнѣздиться, внѣдриться.

Относительно вредныхъ дѣйствій различныхъ животныхъ очень широкое значеніе дается слову *клати* — собств. кусать, а также и колоть: *заклао је пас, вук*; но коље также *буха*, *чела*, *змија*; *поклали се* — между собою люди; оттуда *покољ* — рѣзня, а можетъ быть, оттуда-же и *колеж*, — совершаемый на могилѣ умершаго и состоящій въ томъ, что кричатъ, плачутъ, женщины рѣжутъ косы и всѣ расцарапываютъ себѣ лица; не было-ли прежде и постоянныхъ закланій? Для насѣкомыхъ, какъ пчела и другія мухи, есть еще слово: она ме *пече* (ужалила), *опекла је*, *пецнула*; змѣя тоже и при томъ *опије* т. е. *отрује* — своимъ ядомъ.

е) Вообще слова и выраженія иносказательныя и образныя.

Мы не разъ уже имѣли случай видѣть, какъ слово измѣняетъ свой смысмъ при извѣстной обстановкѣ его въ фразѣ. Такъ, слово *рука* употребляется въ смыслѣ удачи: «Биће твоја, ако Бог да, рука; и за Вука *обрнула рука*, а турцима *обрну нерука*;— въ смыслѣ сорта: «ја имам робу *од двије руке*»; — въ смыслѣ близости сподручно: «додај ми (то и то), ако ти је *на руци*»; въ томъ-же смыслѣ говорится «на ме́ти» или «на палоку»; и противуположное: «то ми је било *през руку*» — въ сторонѣ, не съ руки, какъ и въ русскомъ языкѣ; дать *«од добре руке»* — на чай. *Шака*, — собственно кисть руки, длань, — въ смыслѣ возраста: «он је *од мале шаке* био жив и вредан.» — съ дѣтства.

Приведемъ для примѣра рядъ подобнаго рода словъ, употребляемыхъ въ иномъ стыслѣ, не заключающемся въ ихъ коренномъ значеніи. *Падати*: «он увијек *пада код мене на конак*; *испани на прозор*, да видиш, има-ли што; он је *испануо* (из куће) на ови час». *Старше* и *стариј*: «Ма какав Лим (ријека), али, кад приће Кра(љ)штица (ријека), нема *старше* воде; *стариј* је Ком, но Бјеласица: въ первомъ случаѣ означаетъ вообще больше, во второмъ — выше.

Пуцати: «ниједно зрно (урметиново) није пуцало (није никло); боље нека не пуца».

Ноге од јабуке, од шипка-четвертинки, на которыя эти плоды разрѣзываются; а также и нижніе углы паруса на лодкѣ, которыми онъ привязывается къ бортамъ.

«Ластовичин снијег» — весенній, который падаетъ и тотчасъ таетъ.

Љутина — гнѣвъ, злоба и сухой морозъ, морозная зима; *љутаи, љут' љутеза* — мѣстность изъ голаго камня; *љуто гвожђе* — очень твердое; *љути оцат* — очень крѣпкій, острый.

нію; «како *гађа* граница»; «како *заповједају* скалине» — сколько пространства занимаетъ лѣстница или высокое крыльцо со ступеньками.

Црн—черный; а кромѣ того, употребляется и въ такихъ случаяхъ: «*црн* ми образ!» — если случилось какое-либо несчастіе или нанесено бесчестье; *црно поље*—кукурузное, зеленѣющее свѣжею темною зеленью; «чесма *црно* реве» — если вода въ ней едва течетъ, слабо.

Затѣмъ слѣдуютъ цѣлыя изрѣченія, заключающія въ себѣ иносказательный смыслъ, какую нибудь картину и часто гиперболу.

«Вриje вода из пета» — говорится, когда человѣкъ очень вспотѣлъ; «радити из петних жила»—усиленно; «викати из свега мозга»; «радити на врат и на главу»; «хитати на врат, на нос»; «то је мени искочило на нос» — принесло много хлопотъ или безпокойства; «тадер Иво *на се помислио*»—передумалъ; «метнути штогођ' на уста или турити у уста (Вас.)»—съѣсть что нибудь; «узети кого на уста»—помянуть кого въ разговорѣ, что тому непріятно; поэтому говорятъ: «не мојте ме узимати на уста»; иногда употребляется въ смыслѣ сплетни. «Промијенити стање» — умереть; *лаф или лафе метати*, тоже что «подругивати се» и говорить зря: «Лафе мећеш, узети ме не ћеш; три пут си ме досада варао, а с другом си свеђ' ашиковао». Он ради *наф* да се о њему чује» — чтобы шла слава, говорилось.—«Угасила се ми свијећа»—не осталась въ домѣ никого муж. пола.—О больномъ, совершенно изсушившемся, говорятъ: «Кроз уши му можеш сунце виђет»; онъ выздоровѣлъ настолько, «да може сунце виђет»—выйти на свѣтъ божій. «Свакоме ријеч иде из уста, а теби као год' с рамена»—всегда готовая, чтобы поразить противника. «Пјан без вина» — дуракъ.

«Нит' ко црни, ни бијели» — говорится, когда кто, войдя въ собраніе людей, застаетъ всѣхъ замолкшими подъ впечатлѣніемъ какого-либо тяжелаго чувства или извѣстія, или прислушиваются къ происходящему внѣ ихъ круга (см. извѣстіе о смерти краля Душана въ «Пјесник и Вила» кн. Николая).

«Умро ми је онај, над ким немам кад пођ', да плачем»—т. е. человѣкъ, чужой мнѣ или котораго мнѣ не жаль.

«Хоџа *учи* (намаз на мунару)» — но отнюдь не льзя сказать *виче*, ни даже *пјева*. «Из чибука поимље или срка дувана» — куритъ; «а штоћу ти лакрдију дуљит» — много распространяться о чемъ. — «Изједе их укор и срамота»; «Будите ми добар за три наполеона» — поручитесь за меня въ трехъ наполеондорахъ; «ја сам *добар* за њега» поручаюсь. У ријечи, коју говораху» — о чемъ или о комъ говорили, то и случилось. «А ћевојка на брацку примила» — согласилась на то, что отъ нея просили во имя побратимства или посестримства.

«*Куд ће суза, него на око?!*» — говорятъ, когда обращаются съ просьбой къ кому либо, не имѣя никого другого.

«Растеш-ли?»—спрашиваютъ одного т. е. живешь-ли хорошо и идешь впередъ; а онъ отвѣчаетъ: «Као комад љеба у уста» — который постепенно исчезаетъ. «Ти се не дајеш виђет ни у плећи» т. е. нигдѣ не могу тебя найти, чтобы увидѣться. «Да прсташ, кудијен се петао» — бѣги, едва касаясь пальцами туда, откуда пришелъ спокойно, ступая цѣлою ногой (пятой). «Да нијеси замркнуо или освануо овђе» — убирайся прежде ночи или прежде утра. «Дај мени мало, да не пишају зуби» — когда кто нибудь ѣсть что-нибудь кислое, напр. гранату, и, глядя на него, чувствуется на зубахъ что-то непріятное; или когда одинъ особенно со вкусомъ ѣстъ, а у другого слюнки текутъ. «Намеће се, као кила на дријево» — надоѣдливый, привязчивый человѣкъ. «Пусти нашу краву, куд оћеш, биће сита, као бријег».

«Брашно ситно, као магла.—Гледај, да га не надими земља»— не запылить. О полной дѣвочкѣ говорятъ: «претила је, као тиква или као прасица». «Одрла се мрежом» — утерлася полотенцемъ, сдѣланнымъ изъ стараго невода. — «Омлечиће се, као риба у води» гов. о человѣкѣ изъ горной мѣстности, легко подвергающемся лихорадкѣ въ низменности. — Ком је освануо, као јаје» ночью покрылся снѣгомъ и побѣлѣлъ. Гусинскіе турки объ отправляющемся домой для свиданія съ женой, говорятъ: «отишао

је, мало да се купље», на томъ основаніи, что дома онъ чаще исполняетъ обрядъ омовенія; а тоже выраженіе примѣняется и къ христіанамъ. «Они оте пришити ми реп»—наклеветать на меня.— «Што се натегао', као прева (собств. овчујско мудо) на угљеву!»— говорятъ о человѣкѣ разсердившемся. Одинъ, жалуясь на свою судьбу, говоритъ: «Коме олово плута (свинецъ плаваетъ), а мени плуто (поплавокъ) тоне.» «Што овца види испред себе лежећи, није далеко» — этимъ выражается ограниченность взгляда, недальновидность простого человѣка.

Герцеговинецъ, разсказывая о притѣсненіяхъ дѣлаемыхъ его соотечественникамъ Австріей, говоритъ въ заключеніе: «Пишти материно млијеко»; а австрійцамъ непріятны добрыя отношенія между православными и магометанами такъ, «као год' вадиш здрави зуб из вилица».

На спросъ одному, какъ живутъ въ его селѣ, онъ отвѣчаетъ: «жито јефтино, месо јефтино, а пара нема: *разминују се, као вук и добра срећа*». О несогласныхъ говорятъ: «Они се не могу сложити, као рогови у врећу или као со и очи». «Као сјекира у дрво» — говорятъ, если человѣкъ не умѣетъ дѣйствовать ловко, мягко; а просто отрѣжетъ что-нибудь напрямки, грубо, рѣзко.

Отсюда развилось пословицы и поговорки, которыя мы приводимъ въ другомъ мѣстѣ; и между ними есть даже турецкія изрѣченія, которыя употребляются, какъ свои, народныя: «дéрту — дерман» — говорятъ человѣку, который чѣмъ нибудь озабоченъ или опечаленъ, и этимъ утѣшаютъ, совѣтуютъ ему не унывать, а продолжать свою работу. — «Сáбер — селамет» — прежде обдумай, а послѣ дѣлай.

Приведемъ для примѣра здѣсь еще нѣсколько мѣстъ изъ народной поэзіи, показывающихъ способность черногорца выражаться не только образно, но и картинно.

Ожедњеше у гору ајдуци;
Замрзе им језик у вилице,
Утекоше очи у куктуру:

———

На рамо му бистра џефердана:
Ђе науми, може погодити,
Ђе погледа, може дотурити.

Кад угледа доброга јунака
И на њега рухо и оружје:
Планину је сунце огријало
Од његових тока и јелека.

Сва дружина ником поникоше,
На планину траву погледаше,
Како расте на Тисовац трава.

Каква бјеше кула и авлија!
Баш да пукне мува из облака,
Не би њојзи квара учињела;
А камо-ли рука од јунака!

ж) **Скороговорки** (брзе изреке).

1) Ја прођох покрај котлокрповића кућа; котлокрповићи котлове крпјаху, котлокрповске жене кртоле стругаху.

2) Разјаребила се јаребица на Јаребарево гувно.

3) Пљиска сједи на букву, а пљисчићи под букву; пљиспљиска на букву, а пљисчићи под букву.

4) Припчићко поље, припчићке жене у припчићко поље просо жњеле.

5) Мој отац иде у страну, при страну, изнио браду прибрану.

6) Поп сједи на заду, држи прст на писму; ни попа на зиду, ни крста на писму.

7) Пљиска пече на плочу погачу; не печи, пљиска, на плочу погачу!

је, мало да се купље», на томъ основаніи, что дома онъ чаще исполняетъ обрядъ омовенія; а тоже выраженіе примѣняется и къ христіанамъ. «Они оте пришити ми реп»—наклеветать на меня.— «Што се натегао', као црева (собств. овнујско мудо) на угљеву!»— говорятъ о человѣкѣ разсердившемся. Одинъ, жалуясь на свою судьбу, говоритъ: «Коме олово плута (свинецъ плаваетъ), а мени плуто (поплавокъ) тоне.» «Што овца види испред себе лежећи, није далеко» — этимъ выражается ограниченность взгляда, недальновидность простого человѣка.

Герцеговинецъ, разсказывая о притѣсненіяхъ дѣлаемыхъ его соотечественникамъ Австріей, говоритъ въ заключеніе: «Пишти материно млијеко»; а австрійцамъ непріятны добрыя отношенія между православными и магометанами такъ, «као год' вадиш здрави зуб из вилица».

На спросъ одному, какъ живутъ въ его селѣ, онъ отвѣчаетъ: «жито јефтино, месо јефтино, а пара нема: *разминују се, као вук и добра срећа*». О несогласныхъ говорятъ: «Они се не могу сложити, као рогови у врећу или као со и очи». «Као сјекира у дрво» — говорятъ, если человѣкъ не умѣетъ дѣйствовать ловко, мягко; а просто отрѣжетъ что-нибудь напрямки, грубо, рѣзко.

Отсюда развилось пословицы и поговорки, которыя мы приводимъ въ другомъ мѣстѣ; и между ними есть даже турецкія изрѣченія, которыя употребляются, какъ свои, народныя: «дéрту — дерман» — говорятъ человѣку, который чѣмъ нибудь озабоченъ или опечаленъ, и этимъ утѣшаютъ, совѣтуютъ ему не унывать, а продолжать свою работу. — «Сáбер — селамет» — прежде обдумай, а послѣ дѣлай.

Приведемъ для примѣра здѣсь еще нѣсколько мѣстъ изъ народной поэзіи, показывающихъ способность черногорца выражаться не только образно, но и картинно.

Ожедњеше у гору ајдуци;
Замрзе им језик у вилице,
Утекоше очи у куктуру:

———

На рамо му бистра џефердана:
Ђе науми, може погодити,
Ђе погледа, може дотурити.

Кад угледа доброга јунака
И на њега рухо и оружје:
Планину је сунце огрijало
Од његових тока и јелека.

Сва дружина ником поникоше,
На планину траву погледаше,
Како расте на Тисовац трава.

Каква бјеше кула и авлија!
Баш да пукне муња из облака,
Не би њојзи квара учињела;
А камо-ли рука од јунака!

ж) **Скороговорки** (брзе изреке).

1) Ја прођох покрај котлокрповића кућа; котлокрповићи котлове крпјаху, котлокрповске жене кртоле стругаху.

2) Разјаребила се јаребица на Јаребарево гувно.

3) Пљиска сједи на букву, а пљисчићи под букву; пљиспљиска на букву, а пљисчићи под букву.

4) Припчићко поље, припчићке жене у припчићко поље просо жњеле.

5) Мој отац иде у страну, при страну, изнио браду прибрану.

6) Поп сједи на заду, држи прст на писму; ни попа на зиду, ни крста на писму.

7) Пљиска пече на плочу погачу; не печи, пљиска, на плочу погачу!

8) Поп иде уз луку, низ луку, сиров тополов колац носи у руку.

9) Проће вран црнокљунац, пронесе нож црнокорац.

4. Различіе говора по мѣстностямъ.

Это различіе таково, что черногорцы по говору узнаютъ, кто изъ какой мѣстности. Главнымъ образомъ различіе это состоитъ въ фонетикѣ; нѣсколько разницы есть и въ грамматическихъ формахъ, а также и въ словарѣ; но замѣтнѣе всего оно въ удареніи и въ тонѣ, съ какимъ произносится фраза.

Что касается фонетики, то при ея изложеніи мы отмѣчали мѣстныя особенности; точно такъ въ грамматическихъ формахъ и фразѣ, если встрѣчалась какая нибудь особенность или рѣдкость употребленія, мы означили, гдѣ её нашли.

Относительно же удареніе и тона произношенія мы никакъ не могли ихъ уловить и усвоить.

Самымъ чистымъ говоромъ считается герцеговинскій говоръ, которому принадлежитъ большая часть Черногоріи. Къ этому говору относится вся Катунская нахія, населившаяся главнымъ образомъ изъ Босніи и Герцеговины, хотя на него имѣло вліяніе Приморье, откуда вошло значительное количество итальянскихъ словъ. Къ тому-же говору относятся изъ старой Черногоріи Грахово, Рудины, Бѣлопавличи, Никшицка-жупа, Морача съ Ровцами и Дробняки, Рѣцкая и Лѣшанская нахіи и присоединенныя къ Черногоріи въ позднѣйшее время Баняны, Опутная Рудина, Никшичъ съ окрестностью, Пива и Колашинъ. Изъ старыхъ составныхъ частей Черногоріи незначительными отступленіями отличается Цермница съ частью Краины, и тотъ-же говоръ мы найдемъ и въ Барскомъ округѣ, съ которымъ Цермница издавна была въ болѣе или менѣе тѣсной связи. Здѣсь мы встрѣчаемъ слѣды очень стараго мѣстнаго нарѣчія. Зета съ Подгорицей имѣютъ еще больше особенностей, которыя отчасти находятся и у племени Пиперъ. Тутъ, впрочемъ, можетъ быть заимодѣйствіе,

такъ какъ въ Подгорицѣ значительная часть населенія была изъ этого племени. Кучи также отличаются произношеніемъ, что можно отчасти объяснить вліяніемъ албанскаго языка вслѣдствіе тѣснаго общенія съ албанцами, а иногда и смѣшенія. Многіе изъ нихъ усвоили себѣ албанскій языкъ въ ущербъ своему сербскому; такой примѣръ представляетъ большое село Орахово.

Иногда въ одной и той-же этнографической группѣ являются особенности, отличающія одну ея часть, какъ напр. произношеніе магометанами *њ*, какъ *и*; или между герцеговинцами у жителей Пивы мы замѣтили особенную склонность вставлять *ь* послѣ *н* въ окончаніяхъ прилагательнаго и нарѣчія: Горањско, земља плужињска, стабањска (Плужине, Стабна), танько и др., чего не встрѣчаемъ у живущихъ рядомъ герцеговинцевъ-же Дробнякъ. У Васоевичей, какъ мы уже замѣчали, есть склонность выговаривать *њ* какъ *е*.

Эти особенности мы отчасти отмѣтили въ статьяхъ объ ударенiи, фонетикѣ и флексіи. Но есть разница и въ словарѣ или въ значеніи, въ какомъ употребляется то или другое слово.

Такъ, въ старой Черногоріи всякій даръ называется *колач*, а у герцеговинцевъ — *јабука;* но если вы скажете черногорцу: «Даћу ти јабуку», онъ вамъ отвѣтитъ: «Ни дао Бог! што сам ти учинио?» потому что яблоко посылается, когда вызываютъ на поединокъ.

Хлѣбъ въ большей части Черногоріи называется *љеб* и одно насѣкомое (тараканъ), поѣдающее его, назыв. *љебар*; но въ Катун. нах., особенно въ западной части есть и слово *крух*, употребляемое хорватами; и есть общесербская пословица. «с трбухом за крухом».—Лить—*сипати*, полить—*посути*; но въ Васоев. говор. *полити*, что въ остальной Черногоріи имѣетъ совершенно другое значеніе и очень дурное, тоже что *политати*. У Кучей есть слово *немањићи* — люди ничего неимѣющіе, особенно движимаго имущества; а въ другихъ мѣстахъ это слово не извѣстно. Тамъ-же вм. *прађед* — гов. *пађед*, при чемъ и частицѣ *па* придано совершенно обратное значеніе. Относительно уборки вино-

града также говорится различно: *брати* (берба) и *тргати* (тргање). Вм. обычнаго *сан* въ Банянахъ и Граховѣ—говорятъ—*пријесан*: «у пријесан мени је било то и то» (приснилось); *лаз*—срубъ лѣса,—въ Пивѣ—доска, бревно черезъ воду; *урметин*—въ Вас. *коломбоћ*; светац, свечани дан—тамъ же *празник*; *кртола*—*крумпир; поклади* (заговѣнье) въ Краинѣ *запости*; тамъ-же *сувјерица*—вјера, беса (временной миръ). Идти косогоромъ, полугорьемъ въ Дробнякахъ «ити *страном*», въ Вас. *напопрек*. Въ Краинѣ особенно много такихъ варіацій: *табан* вм. *под*, *темељ*, *трпине* вм. *мрвице* (крошки хлѣба). Въ Дроб. гов. «како се навадила киша сваки дан»; на Рѣкѣ—«како се научила». Въ Вас. *отарасити*—свршити: «Ти си мене отарасио»? спрашиваетъ васоевичъ художника, который снималъ съ него портретъ. Обычно говорятъ *пећи ракију* (гнать водку), а въ Подгорицѣ—*варити*; тоже въ Барѣ и Мркоевичахъ.

Эти варіанты не синонимы, которые всегда заключаютъ въ себѣ особенный оттѣнокъ, какъ напр. вољити и љубити, жуђети и жељити; увијек, вазда, свагда или свакад; љепота и красота (отъ лијепо и красно), дом и кућа, ручак и објед и т. д.; но слова, совершенно тожественныя, только преимущественно употребляющіяся въ извѣстныхъ мѣстностяхъ, а въ случаяхъ заимствованія, принятыя отъ различныхъ сосѣдей. Для примѣра приведемъ хотя небольшой рядъ такихъ словъ:

трница и пијата.	шатор и лумрела.
варити и кувати.	влага и думидеца.
ленцун и чаршав.	вапно, вар, клак, креч.
завичај и сент.	двор, авлија, стобор.
стеница, кимак, татабит.	контати и рачунати.
цијено и јефтино.	банда и страна.
вруће и жарко.	виљушка, пирун, пантанур.
ковчег и скриња или сандук.	мучати и шутити.
вериге, ланац, синџир.	оцат и сирће.
ручник, пешкир, шугоман.	догања, бутига, дућан.

веладун и капут.
огањ и ватра.
дажд и киша.
доста, много, бол, големо.
давија и парница.
баздава и аптовина.
колач и пешкеш.
утробица и джигерица.
ожица и кашика.
подница, штица и даска.
клизати-се и фујати-се.
сафица и коната.
пот и зној.
трајати и дурати.
комин, оджак и димњак.
конац и крај, на концу или на крају живота; а въ то-же время и нитка, преимущественно льняная, небумажная.
перивој, башча и зграда.
гојтан и свирада (Брда)
нема фајде и нема користи.

Такихъ словъ множество.

5. Сходство съ русскимъ языкомъ въ различныхъ его говорахъ и заимствованія изъ чужихъ языковъ.

При такомъ лексикальномъ различіи внутри той маленькой территоріи Черногоріи, къ которой относятся приведенныя наблюденія, весьма интересно обратить вниманіе на другую сторону факта: на сходство съ другими славянскими нарѣчіями.

Южно-славянскія нарѣчія мы исключимъ изъ этого; такъ какъ, не смотря ни на какія разъединяющія ихъ историческія судьбы, они въ главной сущности составляютъ одно нераздѣлимое цѣлое; для насъ особенный интересъ представляютъ наблюденія этого сходства съ русскимъ языкомъ, область котораго слишкомъ отдалена отъ сербской, чтобы предположить заимствованіе. Но сходство это существуетъ, при томъ больше въ глубинѣ народа, въ областныхъ нарѣчіяхъ. Не будемъ говорить о словахъ общихъ для всѣхъ славянскихъ языковъ, какъ: земля, вода, хлѣбъ, отецъ, мать, братъ и т. д.; сходство это распространяется на предметы изъ жизни и воззрѣній народа. Эти слова въ Россіи и Черногоріи часто употребляются совершенно въ одномъ

и томъ-же смыслѣ, а иногда и въ различномъ. Есть слова, употребляющіяся въ двухъ формахъ, при чемъ одна совершенно совпадаетъ съ русскою, какъ: мркло је и *смркло* (смерклось); први мрак и *сумрачак* (сумерки).

Лучше всего это можно видѣть изъ примѣровъ.

Планине вполнѣ отвѣчаютъ *полонинамъ* въ Галицкой Руси, гдѣ и пастушеская жизнь на полонинахъ совершенно отвѣчаетъ *планинской жизни* въ Черногоріи. Цвѣту рогатаго скота *плави* вполнѣ отвѣчаетъ малорос. *половый*. Тоже самое и въ Бѣлоруссіи: «Ратае твое всё молодые, волики твое всё *половые*» *); лобода, куњати (дремать, задуматься надъ чѣмъ), прелаз — перелазъ черезъ плетень, скриња (сундукъ), постуле или постоле, загрнути, разгрнути—розгорнути; харно — гарно; хај, хајати въ словѣ — не хай!; утвержд. е, ее, е — ја—эге!; мургаст — муругій; каљуга — калюжа (луженка); мулина — мулъ, замулити, затянуть иломъ; устава (прудъ) — ставъ, ставокъ; кут, кутак — кутъ, кутокъ; печурке — печурици, и др. Рядомъ со словами *кавјар и ајвар*, въ смыслѣ нашей черной икры, есть слово *икра* — чешуя на рыбѣ; вм. врат (шея) въ Подгор. говор. *шеја*, а есть и пословица: «шија врат — један комат»; вм. жуљ, каљ въ Васоев. мозољ; свијећњак и шандан; *шмигнути*: гуштерица шмига; шмигурице — личинки лягушекъ, быстро двигающіяся въ водѣ; *жустар* конь — строгій: только тронешь ногами, сейчасъ въ скачъ; наше — шустрый человѣкъ; «он мене *приспичи*» (судья на допросѣ) — тоже что у насъ: приспичить, прижать такъ, что некуда податься; вм. срећа, нафака, икбал., гов: «како изнесе *талан*»—кому какой таланъ, счастье. *Кренути* — значитъ тронуться въ путь; а въ Петерб. говорятъ: «когда ледъ *кренулся* (на Невѣ)»; «вотъ теперь поѣздъ изъ Торбина кренулся» (Новгород. губ.). Въ Черногоріи слышалъ я такое выраженье: «*Залуђели* га, да не види ништа»—

*) П. Безсоновъ (Бѣлорус. пѣсни и т. д. М. 1871. стр. 73), по нашему мнѣнію, даетъ неправильное толкованіе: «племенныя, на племя (также плавые, половые и т. п. прозвище древнѣйшее)».

завязали глаза въ игрѣ въ жмурки; сравни съ этимъ упоминаемую въ русск. лѣтоп. позолоченную *луду*, которую старый норманъ Якунъ носилъ на глазахъ; у Шевченка: «Розпадетця *луда* на очах ваших неситих». Въ Дробнякахъ гов: *лукáче* пуне боровнице (черниги)», иначе—*крбуле*,—что отвѣчаетъ нашему лукошку изъ луба дерева. «*Трчи* камен из земље», иначе вири — торчитъ.

«Запали ту *трубку*» (Дробн.) вм. симсију вељу».

«Немам *печаље*» тоже что — *бриге*. *Љешник* — мелкій русскій орѣхъ; тоже слово есть во Влад., Екатериносл. и Самарск. губ.; есть и *љсковина*. *Клопан*—по русски *клопоухій*. Въ Боккѣ: «биће *клопота*»—хлопотъ; «која то глава *дурна*, кад за десет година није научио језик».

Жара — низменное мѣсто подъ горой: «вода је добра, само што излази при самој *жари*» срв. рус. ѣхать *жаромъ*—лѣсомъ; *жаровыя* дрова—пригнанныя не водой, а сухимъ путемъ (Влад. губ.); *жаровой лѣсъ*—бревно, которое росло на высокомъ, сухомъ мѣстѣ; то-же слово, но понятіе противуположное, чему, однако, можетъ найтись объясненіе. *Кóрица*—(въ Герц.)—наше *корúца*; *поднос* (собств. въ Боккѣ)—тоже что наше вм. итальян. *гвантијерна* и ново-скованнаго *послужавник*. *Калуп или калап*—форма для литья пуль и для другихъ вещей—въ Сибири—*калыбь; кудѣля*—конопля, тоже въ Сиб.; земља *бухава*, бухонна, рыхлая, пухлая; *(в)ласеница*—трава—*волосецъ*; *плиска*, *тисгузица*—плишка, трясогуска; *затес*, *утес*—тоже что *тесъ*, *маякъ*—межевой знакъ или обозначеніе дороги посредствомъ снятія куска кожи съ дерева; *лопате* мѣстность изъ невысокихъ пригорковъ; срв. *лопатка*—сухое мѣсто въ порогѣ на серединѣ рѣки; *састати*—*состались*, сошлись, собрались; *ђенутисе*—дѣваться куда; *вјештица*—тоже *вѣщица*—колдунья и сорока; *збиља*, *озбиљно*—*взаболь*, *взабыль*—въ самомъ дѣлѣ, безъ шутокъ; въ Россіи *кутъ* назыв. часть избы, отдѣленную перегородкой, гдѣ печь; въ томъ-же смыслѣ въ Черногоріи понимается и *кућа*. *Сомић*—отверстіе въ каменной стѣнѣ подъ конькомъ, въ

трехугольномъ щитѣ, черезъ которое проходитъ балка, служащая поддержкою конька; а у насъ *ссомить*, *ссамливать* — срѣзывать доску или бревно наискось; такъ рѣжутъ доски въ щитѣ подъ крышей, наискось и кверху все короче, и назыв. *сомцы*. *Утулити* ватру—и у насъ *утулить* огонь, приглушить; *разбој* тоже и въ Сиб. ткацкій станъ. Уклева (рыба scoranza) срв. наше *уклея*, *уклейка*; *обданица* — обыденка; *гаћник* — гашник; *развратно*—тоже что въ Сиб.—раздоръ, несогласіе; *стреха*—тоже что у насъ напускъ крыши; «залишна камера; треба имати залишно»—лишнее; рапе, рапаво *или храпаво мјесто*—неровное, состоящее изъ ямъ и торчащихъ камней; срв. на Волгѣ *храпы* (въ Сиб. торосъ)—ледъ, ставшій неровно, торчащими глыбами. Въ черногорскомъ смыслѣ говорится въ Россіи *скупле* — дороже. Одинаковы и заимствованныя слова: *моржанъ* (мерджан), *мангалъ*, *дизгины* (поводья), *тибритъ или мусатъ* (на Дону)—огниво; *зимбиль* (въ Астрах.) — мягкая корзинка, плетенная изъ тонкаго камыша; *суджук* — сычугъ (нѣск. въ друг. смыслѣ); *утија* — утюгъ; «он је био код нас на *харач*» — на харчахъ; *јатак* — пристанодержатель, срвн. съ нашимъ *ятка* — подвижная лавка изъ досокъ или холста, и много другихъ словъ, заимствованныхъ нами отъ татаръ, а черногорцами отъ турокъ.

Возьмемъ теперь рядъ примѣровъ изъ словаря нашихъ областныхъ нарѣчій.

Начнемъ съ малороссійскаго, при чемъ будемъ брать слова и изъ сочиненій извѣстныхъ писателей.

У Котляревскаго мы встрѣчаемъ слѣдующія слова: *шелевки* соснови—шуљ, шуљеви—короткіе обрубки дерева; *колыво* съ кути зробыты — коливо, панагија — кутья при поминаніи умершихъ; *килым* — самолет — ћилим-коверъ; *ваганы* — ваган-деревянная чашка, изъ которой ѣдятъ всѣ вмѣстѣ; *дамки*—играти на дамешашки; *кондійка* — кондијер-ендова, большая чаша для питья; *куделя*—кудель-мычка льна; *печеня*—печенье-жареное (баранье и другое); *люлька* — лула-трубка; *коменъ* (печка) — комин-труба печная; *вапна* — вапно-известь; *дзвонъ* — звоно-колоколъ; *дижа*,

дижка — дежва, дежвица — квашня, деревянная кадушечка, въ которой замѣшиваютъ тесто (срв. англ. *dish* — блюдо); *барило* — барило-боченокъ; *кадный* (дымный) — кад-дымъ, чадъ; *млынъ* — млин-мельница; *левада* — ливада-лугъ покосный; *лой* — лој-сало; *кожухъ* — кожух-шуба, вообще верхняя одежда изъ бараньей шкуры; *псовать* — псовати (пасиј сине, пасја нога) — ругать; *свердло* — свpдао — буравъ; *скрыня* — скриња — сундукъ и гробъ; *сокира* — сјекира — топоръ; *скубти* — скубсти — дергать, щипать, рвать (траву, шерсть, волосы); *частовати* — частити — угощать; *торба* — торба, торбица — сумка, котомка; *оцетъ* — оцат — уксусъ; *креденцъ* — креденца — буфетъ, шкафъ съ посудой и т. д. Тѣ-же и другія сходныя слова мы встрѣчаемъ во множествѣ и у новѣйшихъ писателей. Между прочимъ есть такія выраженія: Обіднеі вже *доби* сама пани вкотила якъ на колесахъ; годывся-бъ у конопли на *опудало* (пугало) срв. серб. пудар — сторожъ надъ виноградниками; *миршавеньке* козыня — мршав — худой, тощій; дохлій *хортъ* — хрт — охотничья собака. Такихъ словъ найдется, конечно, множество. Но особенно интересно слово *царина*, означающее у сербовъ таможенную пошлину; откуда *царинар* и *царинарница* — сборщикъ таможенныхъ пошлинъ и таможня. Въ Черногоріи есть двѣ мѣстности, носящихъ названія — *Царине*; одна въ Нѣгушахъ, гдѣ можно предположить существованіе таможни, во времена Венеціанской республики, хотя на то мы не знаемъ ни единаго указанія; а другая подъ Комомъ, гдѣ теперь существуютъ только катуны, а была когда-то и мельница; но нѣтъ никакого указанія на то, что-бы тутъ была граница между двумя государствами или провинціями, гдѣ можно-бы было предположить мѣсто сбора пошлины.

Въ Екатеринославской губерніи *царина* — нива, съ которой только что убранъ хлѣбъ, нивье, стернище; а также неубранная нива. Святятъ *ца́рину* — совершаютъ молебствіе надъ неубранной нивой. Въ одномъ малороссійскомъ разсказѣ «Черезъ що люде бидніють (по Грыцьку Квитки)» есть выраженія: «не вспивъ

выихать за *царыну*, якъ полье дощъ; пыйшовъ за *царину;* пахнувъ зъ поля свижій витерецъ; Помолились Богу ще разъ, пійшли. Выйшли *за царину*. «Прощай, Миколо!» каже старшій; іхати у *царину*.

Сербизмы или сходство съ сербскимъ языкомъ мы встрѣчаемъ въ старыхъ записяхъ (1713 г.) русскихъ пѣсенъ (В. Н. Перецъ — Замѣтки и матеріалы для исторіи русской пѣсни. — Изв. Отд. Рус. яз. И. Акад. Н. 1901 г. кн. VI, 2). Тамъ часто встрѣчаются слова *Липакі* и *hajdukі;* послѣднее, впрочемъ, въ другомъ смыслѣ. А есть и такое мѣсто:

Bratia choroszyie, mołodcy chozyie wo *krwi* lezat:

Bez chołowy *tyię*, bez plecza drachiię piasok *zoblat* (стр. 73).

Здѣсь особенно важны во второй строкѣ глаголы чисто сербскіе: *тити* и *зобати*.

Обращаемъ вниманіе на это сходство въ языкѣ вмѣстѣ со сходствомъ въ нѣкоторыхъ бытовыхъ чертахъ сербовъ и малороссіянъ, на что мы уже не разъ указывали.

За этимъ слѣдуетъ бѣлорусское нарѣчіе, для котораго воспользуемся словаремъ П. В. Шейна при его сборникѣ «Бѣлорусскія народныя пѣсни» (Спб. 1874 г.).

Вотъ рядъ словъ изъ этого словаря:

буйный — роскошный, крупный, изобильный, тучный; — *буйно расте, буйа* — тоже роскошно, сильно.

выръ и виръ — водоворотъ въ рѣкѣ или озерѣ: — *вир* — яма, глубокое мѣсто въ рѣкѣ.

гай — чаща, роща; — *гај* — тоже лѣсъ, лѣсокъ.

колесы и колы — простая телѣжка; — *кола* — телѣга; а *коло* — колесо, кругъ и пляска въ кругу.

кошуля — рубаха тонкая; — *кошуља* — всякая рубашка; *кошульница* — наружная оболочка кукурузы; на юговостокѣ Россіи — *рубашка*.

луска — 1) шелуха; 2) чешуя рыбья; — *љуска* — то-же самое; *ољуштити* — очистить отъ шелухи или скорлупы.

љепшій — лучшій; — *љепши*.

люлка — 1) трубка; 2) колыбель; — *лула* — трубка; 2) *љулајка* — качели, *љуљати* — качать ребенка въ колыбели и на качели.

млыня и млынъ — мельница; — *млин*, *мљети*.

не(я)дзѣля — воскресенье; — *неђеља*.

ночвы — большое корыто для мытья бѣлья; — *начве* — корытце, въ которомъ мѣсятъ хлѣбъ; то-же самое есть и въ Россіи.

обора — скотной дворъ; — *обор* — дворъ вокругъ дома.

оброкъ — дача для лошади: — то-же для человѣка: одинъ обѣдъ или ужинъ.

пасъ — поясъ, кушакъ; — тоже

паша — подножный кормъ; тоже пастбище.

плотъ — бревенчатая изгородь; тоже — плетень.

поглядъ — взглядъ; — *поглед*.

половый и пловый — (см. выше).

пудзиць (вят. губ. пудить) — пугать: — *пудар*: — караульщикъ виноградниковъ отъ птицы и разныхъ животныхъ.

раме — плечо; — тоже

торба—котомка, нищенская сумка; — тоже—вообще сумка.

хортъ — гончая собака; — *хрт*.

цурка — дочка; — *цура* — дѣвушка.

чекаць — ожидать, — *чекати*; общерусское: быть *начекȕ* — наготовѣ.

бардзо и барзо — скоро; — *брзо*, и др.

Сочиненіе Н. Я. Никифоровскаго «Очерки просто-народнаго житья — бытья Витебской губерніи» (Витебскъ 1895 г.) даетъ намъ возможность провести параллель не только въ языкѣ, но и въ самомъ бытѣ черногорца съ бѣлорусомъ.

По бѣлорусскому обычаю не слѣдуетъ выходить утромъ «на *ще* сердце»; а нужно «троху хлусиць, кабъ ни булò на *щѐ* сэрцо» (стр. 59); у черногор. тоже «на ште срце». Хулà (хвала) тобѣ, Бужухно! (102) — «Фала Богу». *Кошуля*, *кошулька* — ру-

башка съ разрѣзомъ посреди груди (104); ставъ (ткацкій станъ), кужель, вовна, пасмо, числина (стр. 156—57) срв. черног. стан, кудјеља, вуна, пасмо, чисмица (т. II, ч. 1 стр. 493—94); *шума* — соръ, выметаемый изъ избы (стр. 24); тоже и почерногорски; *шулы*, *шулины* (271) черног. шуљ, шуљеви; *виры* — водовороты, мѣста *виристыя*—ямы въ днѣ рѣки (489)—ч. *вир*, *вирови*; *уклея*—мелкая рыбка, *уклеичная* сѣтка (503)—ч. уклева. Названіе домашняго скота *ста́ток*, *стачи́на* и *животы*, *живоцина* (353)—ч. стока и живо; *ляда*—цѣлина (392)—ч. ледина; *дятлина* — клеверъ (469) — ч. ђетелина — и мн. др.

Череповецкаго уѣзда Новгор. губ.:

волочуга, *волочушка*—небольшой возъ сѣна;—*влачег*—цѣпь, которою ярмо прикрѣпляется къ плугу.

вершокъ — чулокъ; *напрстокъ* — носокъ, чулокъ; срв. *наврщци и напрстци* — надѣваемые на переднюю часть ступни сверху чулка.

галуха, *галиться* — смѣхъ, смѣяться; — *разгалити* — развеселить, разведрить (говорится, когда появится солнце послѣ дождя).

гуня, *гунька*—дѣтская пеленка;—*гунь*—верхняя одежда мужская въ родѣ кафтана; тоже есть и въ Россіи.

езъ, *езовище* — запруда черезъ всю рѣчку или ручеекъ изъ вбитыхъ въ дно ихъ кольевъ, переплетенныхъ между собою съ нѣсколькими отверстіями, въ которыя вставляются «кужи» для ловли рыбы;—*јаз*, *јажа*—отводъ воды изъ рѣчки для мельницы или для поливы посредствомъ канавы, при чемъ въ неё вода изъ рѣки поднимается запрудой, которая собственно и назыв. *јаз*; оттуда—*заја́зити*—сдѣлать запруду и затормозить какое нибудь дѣло.

зобенька—корзинка съ ручкой,—*зобница*—сумка съ овсомъ или ячменемъ для корма лошади.

кислица — щавель; — *киселица*.

мадежи — пятна на тѣлѣ; — *матеж*.

порозъ, *порозочекъ* — быкъ, бычекъ; — *праз*.

Пошесть — эпидемическая болѣзнь; — *пошалица, потка, поточка* — половой членъ у маленькихъ мальчиковъ; срв. *почкати* — мочиться (тоже говорится о дѣтяхъ).

Стожаръ — шестъ, вокругъ котораго наметываютъ стогъ сѣна; — *стожер* — тоже, и столбъ, вокругъ котораго на гумнѣ гоняютъ лошадей при молотьбѣ.

тюмирь, тюмири — угрюмый, необщительный; — *тмуро, потмуро* — угрюмо; — *натмурити се* — нахмуриться, говорится о человѣкѣ и о покрывшемся тучами небѣ.

щера — камень плитнякъ; — джора, джоре; — язвица и язвецъ — барсукъ; — јазавац.

(М. Герасимовъ — О говорѣ крестьянъ южной части Череповецк. у.; Живая Стар. 1803, III, стр. 374—388).

Каргопольскаго у., Олон. губ.

Братанъ — двоюродный братъ; — тоже *и братаниħ*, — *на*.

Граять — каркать; громко и долго смѣяться; — *граја, грајати* — крикъ, шумъ, кричать, шумѣть.

еретина — первая шерсть съ молодой овцы или барана; — *јаретина* — тоже; *зобать* — ѣсть муку, зерна въ ихъ естественномъ видѣ; — *зобати* — ѣсть, говор. больше о животныхъ, а и о человѣкѣ, когда онъ ѣстъ ягоды или какія-нибудь зерна; оттуда — *зобница*.

косарь — большой ножъ съ загнутымъ концомъ, употребл. для очищенія поженъ отъ порослей; *косијер* — тоже, на длинной рукояткѣ; служитъ для рубки кустарника на дрова и вѣтвей.

крятать — трогать, двигать съ мѣста; — *кретати, кренути* — въ знач. сред. глаг.; *обутка* — обувь; — *обут*.

пóртно — холстъ; — *пртено* — противуположное слову

памучно — изъ хлопчатой бумаги (наше *портяное*).

(Я. Свѣтловъ — О говорѣ жит. Каргоп. у. Жив. Стар. 1892, III, стр. 156—165).

«Кой ножъ, кой усовъ»! — восклицаніе при какомъ нибудь недоразумѣніи или удивленіи (Черепов.) и «кои жолви, кои

усови»? — что за шутка, чего еще надобно (при ссорѣ; Каргоп.). *Усов* въ Черногоріи означаетъ обвалъ снѣжный или земляной: но говорится: «усовна маска»—упрямая, капризная, кидающаяся въ сторону, бьющая ногами.

Сходство можетъ проявляться не въ словахъ только, но и въ концепціи понятій, напр. *отвѣдывать* — узнавать, справляться и пробовать ѣду; въ Черногор. тоже *обидовати* — пробовать кушанье и изслѣдовать; — *самоходка* — дѣвушка, вышедшая замужъ безъ согласія родителей; — тоже въ Черн. *самопошла*; *межень* — жаркое время въ серединѣ лѣта (Каргопол.; на Волгѣ — уровень воды, когда совсѣмъ спадетъ половодье); въ Черн. *међудневица* — самое жаркое и самое сухое время отъ конца іюля до полов. авг., а въ другихъ мѣстахъ отъ 15 авг. до 8 сент.

Въ Череп. у. во время разговора о чемъ-либо страшномъ, чтобы отвести отъ разговаривающихъ дурныя послѣдствія, прибавляютъ: «на лѣсъ сказано!»; а въ Черногоріи прибавляютъ: «у кам удрила!», когда говорятъ о какой-либо опасной, трудно излѣчимой болѣзни. Когда говорятъ о нечистой силѣ, нужно плюнуть, при томъ непремѣнно черезъ лѣвое плечо.

Такое совпаденіе воззрѣній, которое можно прослѣдить и дальше, имѣетъ не меньшее значеніе, чѣмъ прямое сходство словъ.

Не можемъ также не замѣтить, что многія слова, употребляющіяся въ сербскомъ языкѣ и исчезнувшіяся или употребляющіяся совсѣмъ въ другомъ смыслѣ въ языкѣ русскомъ, мы встрѣчаемъ въ старинныхъ русскихъ памятникахъ.

Такъ, слово *вльзти*, въ смыслѣ войти мы на многихъ мѣстахъ встрѣчаемъ у Даніила Паломника, также *лежати ночлыг*; *довечи* — добросить (серб. вргнути), *тутнати* (тутањ, тутњети), *почестити* (почастити), *твердь* (тврђа) каменистое мѣсто; лучій и *болій*, *насопъ* (насап), *борго* (брзо), *водокрещи* (водокршће),

мска (маска), *скуть* (скут), мѣсто *гроздно* (грожђе) — гдѣ много виноградниковъ и т. д. И въ Домостроѣ встрѣчаемъ: «иногда свой обиходъ прибыльно *пользетъ*; по сколку изъ котла *араки* (ракија) *первой* (првенац) и другой; рыбу держать въ *крошняхъ* (крошња); да то *борзо* изведетъ, а деньги платити *вручь* (рукодаћа и наруч)» и др. —

Множество сходныхъ словъ найдемъ въ описаніи старинаго русскаго быта: *яблоко* — золотой шаръ; *миндеръ*, *бездыханъ*, *нишанъ*, *туфэк*, *накра* (накараде) и др. (П. Савваитовъ. — Описаніе старинныхъ русскихъ утварей и т. д. Спб. 1896).

Встрѣчаются слова, одинаковыя съ чешскими: *прши* говорится объ дождѣ, когди чуть роситъ; «попршио је мало» по чеш. *prší*; *спојити* — соединить связать напр. два деревянныхъ бруска, наше (спаять); *опетовати* (подгор.) — повторять; *теста* или *цеста* — большая дорога; *поливка* (Дробн.) — супъ, похлѣбка; *шпатан* (Дробн.) — дурной, дрянной; есть фамилія *Пиводићи*, а у Чеховъ *Pivoda*.

У чеховъ въ старыхъ документахъ есть слово *hvozd* — въ смыслѣ лѣса; у черногорцевъ и теперь одна мѣстность (между Луковымъ и Шавниками въ Дробнякахъ) называется *Гвоздъ* и тоже лѣсистая; но есть и нарицательное слово *гвозд*, означающее мѣстность, гдѣ всюду торчатъ голые камни, при томъ въ ямахъ; но не были-ли и онѣ когда-то покрыты лѣсомъ, котораго позднѣйшія поколѣнія уже не застали?

Всѣ эти факты очень любопытны и имѣютъ значеніе въ исторіи языка и народа. Кое-что можетъ быть объяснено заимствованіемъ; но большая часть сходства относится, по нашему мнѣнію, къ тому старому времени, когда славяне жили вмѣстѣ и изъ одной мѣстности вынесли одинаковыя слова и понятія, пока исторія не раздѣлила ихъ на особыя группы, поставивъ ихъ въ другія условія физическія и подвергнувши другимъ вліяніямъ

историческимъ. Есть мнѣніе, что сербы впервые населились въ Богеміи.

Перейдемъ теперь къ прямымъ заимствованіямъ, сдѣланнымъ при томъ сравнительно въ недавнее время.

Здѣсь мы прежде всего встрѣчаемся съ вліяніемъ турецкимъ, которое шло вообще за господствомъ турокъ на Балканскомъ-полуостровѣ и особенно за распространеніемъ магометанства между его народами, При этомъ замѣтимъ, что у черногорцевъ турецкихъ словъ меньше, чѣмъ у другихъ сербовъ, не исключая и сербовъ Королевства; а въ самой Черногоріи ихъ можно найти больше въ мѣстностяхъ, гдѣ долже держалось турецкое господство, какъ Пива, Дробняки, Баняны, Васоевичи и др.

Затѣмъ идетъ вліяніе итальянское, которое происходило частію черезъ непосредственное общеніе между Италіей и Зетскимъ государствомъ, а частію черезъ сосѣднее Приморье, гдѣ господствовала Венеціанская республика и гдѣ въ оффиціальной и общественной жизни итальянскій языкъ господствуетъ.

Здѣсь мы видимъ то-же самое, что у сѣверныхъ сербовъ, гдѣ у австрійскихъ сербовъ нѣмецкій языкъ вторгается насильственно черезъ правительство, а къ сосѣдямъ ихъ сербамъ Королевства входитъ путемъ торговыхъ сношеній и новаго культурнаго склада жизни. Поэтому заимствуются слова, относящіяся къ тѣмъ понятіямъ и къ тому обиходу въ народной жизни, которыхъ въ ней прежде не было, какъ: бирташ, кельнер, штумадља, плајвајс, шлајпик, (Shreibbuch), шверцовање и др. Въ соотвѣтствіи этимъ нѣмецкимъ словамъ вы находите въ Черногоріи итальянскія: локандјер, камарјер и камарјера, лапис, тоболац, контрабанад.

Но въ Черногоріи распространеніе и итальянскихъ словъ таково, что рѣчь простого черногорца, особенно нѣгуша, цеклича, цуцы, живущихъ пограпично съ Боккой, гдѣ итальянскій языкъ господствуетъ, положительно пересыпана этими чужими словами. Тамъ напр. слышатся такія фразы: «Како се вам до-

падају наше *монтањи*? Он има *грацију* (желаніе, расположеніе), да се научи. — Грација ми је!» — такъ хочу! «Ја се не могу купати у море, кад има *колпе* (волны) и т. п. *Шјор, шикуро, дункве, ши-ши* — вы услышите тамъ на каждомъ шагу.

Помимо такой утрировки, къ которой всегда бываютъ склонны простые люди, желающіе показать себя не простыми, множество итальянскихъ словъ получило полное право гражданства и повсемѣстное распространеніе: они одинаково съ народными подвергаются флексіи и проникли въ народную пѣсню.

Для примѣра приведемъ рядъ такихъ словъ.

Бестиа (bestia) — скотина, глупецъ.

бидж (biso) — горохъ, зеленый горошекъ.

бутарга (bottarica, bottarga) — икра желтая или красная, преимуществ. изъ рыбы кефала.

брока (brocca) — жестяное ведро для воды и кувшинъ для умыванія.

бутига (bottega) — лавка.

бутиџјер — лавочникъ.

ваја, ваје (baia) иначе — пошалица, поруга, лудорије — шутки, пустяки, насмѣшки.

вапор (vaporiera), иначе пароброд — пароходъ.

веладун (velata, velatone) — пальто.

ваљати (vagliare), обще-серб. вриједити — стóить, заслуживать вниманія, быть достойнымъ, годнымъ.

безличпо: ваља — должно, слѣдуетъ; ваљан, ваљаст;

неваљао човјек.

варда! (guarda) окрикъ — берегись!

гот (gotto), иначе чаша, путир — стаканъ.

девентати (diventare) — вилять, уклоняться отъ истины.

деньати (degnare) — удостоивать, дать свое благоволеніе: «он не дења са мном да разговара».

дестрагати и бестрагати (destruggere) — разрушить, разорить кого, его состояніе.

дешпет (dispetto), за дешпет, иначе инат — перекор, на зло дѣлать что-либо.

дисипати (dissipare) иначе трошити — растрачивать.

дацija (dazio) — государственная подать.

догања (dogana) — лавка и таможня.

дуперати (adoperare), иначе: поднети, имати, употребљавати доста — имѣть достаточно; безлич. мнѣ довольно.

дурати (durare) — продолжаться, выдерживать, выносить; прилаг. дурашан — прочный, постоянный.

кандаљер (candallière) — с вјетњак, чир (въ Герцег. шандал) — подсвѣчникъ.

кантун (cantone), иначе: угао, нугао, ћошак — уголъ.

кастрадина (отъ costrato) — сухое, продымленное мясо баранье или козье.

ке (che!) — какъ! куда! гдѣ тамъ!

кимак (cimice) иначе: стеница, татабит — клопъ.

клак (calce) иначе: вапно, креч — известь.

кого и кужина (cuoco, cucina) — поваръ и кухня.

конат, контати (conto, contare) иначе: рачун,— ати — счетъ, считать.

контент или контен (contento) иначе: задовољан — доволенъ.

кочета (cochetto, или отъ франц. couchette) иначе: одор — кровать, преимущественно желѣзная.

кредениа (credenza) — шкапъ, буфетъ съ посудой.

кошет (còscia) — задняя нога бараньей туши, свѣжей или вяленой.

крепати (crepare) од глади — умирать; тоже и скапати (scapare).

куфин (confine), иначе: међа, граница — граница.

кушин (cuscino), иначе: јастук, по(д)главар, поглавница — подушка.

куштум (costume), иначе: обичај, одијело — обычай, одѣяніе: «тако је по нашем куштуму».

лапис (lapis) — карандашъ.

лентрат (ritratto), иначе: слика — картина, портретъ.

љустрати (lustrare) — чистить (сапоги), полировать (дерево).

манестра (minestra), иначе: чорба, супа, пољевка — супъ, похлебка.

марангун (marangone) — мастеръ, преимущественно столярныхъ работъ, а также и желѣзныхъ, при томъ иностранецъ.

паљ (pala), иначе: лопата, ћурек — лопата, заступъ.

пасати (passare), иначе: проћи, минути — пройти, миновать.

«пасај се или проћи се тога» — оставь то, недѣлай того, не трогай.

полуменат (fundamento), иначе: темељ — фундаментъ, основаніе постройки.

пачати се (impacciarsi) — мѣшаться во что:

«не пачај се у туђе послове». —

пипун (popone, лат. pepo) — дыня.

пирун (pirone), иначе: пантанур, виљушка — вилка.

погача (focaccia) общесерб. — пшеничный хлѣбъ.

понта (punta), иначе: рт. — мысъ.

пофермати (fermare), иначе: потврдити — утвердить.

«сви му аге ријеч пофермаше».

прифорцати (forzare), иначе: приморати — принудить, заставить, напр.: уплатить долгъ; довести непріятеля до крайняго состоянія.

пршут (presciutto) — ветчина, свиной окорокъ.

саламур (sale di mare?) — разсолъ, въ которомъ держатъ огурцы, паприки и др. овощи.

скала (scala) — лѣстница, подъемъ по ступенькамъ;

скалине — ступеньки.

скалати се (scalare) — упасть, понизиться (говорится объ убыли воды).

скапулати (scapulare) — спасать и спасаться.

спендати (spendere), иначе трошити (въ Далмаціи говорятъ — тратити) — тратить, издерживать.

спензе (dispensare) — издержки: «ја не мам спеназа; али ти је спензе не стануло?».

стима (stíma) и стимати — угощеніе, чествованіе: «ти мене премного стимаш; чест долазак губи стиму»; — оцѣнивать имущество, продающееся съ аукціона; откуда — *стимадур* — оцѣнщикъ.

супреш,-авати (soppressa) — утюгъ.

таволин (tavola), иначе: стол, трпеза — столъ.

теља (tela) — полотно.

тоболац (tabellione?) — кошелекъ для денегъ.

торнати (tornare) — соотвѣтствовать чему:

«не торнà ми конат» — мнѣ нѣтъ расчета.

трепјељ (treppiede) — треножникъ, на который ставится сосудъ съ жаромъ.

трајна (traina) — шнуръ, которымъ мѣрятъ.

трмпета (trombetto), иначе: бубањ — барабанъ.

ћакулати (chicchillare) — болтать, сплетничать.

ћикара (chichera) — кофейная чашка и стаканчикъ на телеграфномъ столбѣ.

ужанца (usanza) — обычай, привычка:

«таква му је ужанца или тако он ужà».

урметин или фурметин (formentone) — кукуруза.

фацулет (fazzoletto) — марама, крпа — платокъ женскій на голову и носовой.

фин (fino) — тонкій, изящный: «е ти имаш лијепу ћевојку, јесте фина, ка'у гору вила».

фортуна, фрдуна (fortuna) — буря.

фрегати (fregare) — чистить, мыть полъ.

фрешак (fresco) — свѣжій: «ајдемо да се расфрешкамо на вјетар».

фундаћ (fundaccio) — гуща, остающаяся въ кофейникѣ.

шега, шегати (sega,—re), иначе: пила, пимати — пила.

шеста (sesta), иначе: чап — циркуль.

шканција (scancia), иначе: полица — полка.

школь (scolio)—маленькій островокъ-каменистый, скалистый.

шкрипторија (scrittorio) — письменный столъ.

шкрокати (scroccare) — дать осѣчку (о ружьѣ).

шкуре (scuri) — ставни.

шоверьан (съ франц. surveillant) — надсмотрщикъ надъ работами.

шпаг (spago) — шнурокъ, тонкая веревочка.

(неизвѣстно откуда шпаг, иначе джеп — карманъ).

шугоман (sciugomano), иначе: ручник, пешкир, утирач — полотенце.

джардин (giardino), иначе: зграда — садъ, преимущественно для цвѣтовъ и зелени, но не для фруктовыхъ деревъ.

Этихъ итальянскихъ словъ въ нѣкоторыхъ частяхъ Черногоріи такъ много, что мы не знаемъ, больше-ли ихъ найдется въ Приморьѣ и Далмаціи, исключая городовъ, гдѣ прямо говорятъ по итальянски, благодаря бывшему тамъ очень продолжительному господству Венеціанской республики и католицизму, дѣйствующему на народъ черезъ церковь и школу.

Эти слова, какъ мы сказали, пріобрѣли въ Черногоріи полное право гражданства и съ ними поступаютъ, какъ со своими, подвергая не только флексіи, но и другимъ, такъ сказать, самоволіямъ, которымъ подвергается родной языкъ.

При этомъ дается имъ отчасти и другое значеніе, такъ слово *guarda* перешло въ какой-то крикъ *урдаха*! (у турокъ тоже) — какъ предостереженіе передъ взрывомъ положенной мины. Оттуда, по всѣмъ вѣроятіямъ, произошло и названіе нѣкоторыхъ мѣстностей, какъ въ Банянахъ — *Варда-планина* и въ Васоевичахъ *Варду*, то же возвышенная коса, на которой, можетъ быть, когда-то стояла стража; а въ то же время возникъ и глаголъ *вардати* — производить шумъ, тревогу, суматоху: «Не вардај, не вардај» — кричитъ сидящій въ комнатѣ на стукъ въ дверь кого-то, пришедшаго съ визитомъ; «тамо је велико вардање!» — говорятъ, когда гдѣ-нибудь происходитъ тревога или если въ домѣ все перевернуто, не находится на своемъ мѣстѣ.

О человѣкѣ, который, куда ни прійдетъ, всѣхъ потревожитъ въ худомъ и добромъ смыслѣ (расшевелитъ), говорятъ: «он је велики вардаклија».

Въ томъ-же направленіи продолжается заимствованіе словъ и въ настоящее время и также имъ придается особенный смыслъ по народному пониманію, а иногда свое собственное отождествляютъ съ чужимъ; напр. «ја теби то поручујем и то треба да буде *морално*» — т. е. по приморанью — обязательно.

Слово *званично*, отвѣчающее иностранному *оффиціально*, получило значеніе чего-то особенно важнаго, хорошаго, хотябы къ оффиціальности не имѣло никакого отношенія.

«То је уље најцивиљније или најцивпластије, само за владику», — самое лучшее. Отъ слова *џџусто* (giusto) — барабар, ровно, одинаково—употребляютъ глаголъ: «треба *уџџустити*»; говорится о вѣсахъ въ смыслѣ вывѣрить ихъ.

Въ Королевствѣ Сербіи (Краљево, Параћин, Ниш) и Старой Сербіи у людей спеціальныхъ занятій (мутавџије, ужари и грнчари) существуетъ особый языкъ, на которомъ они разговариваютъ между собою, когда желаютъ, чтобы другіе ихъ не понимали. Его называютъ *немушти језик*, какъ и тотъ, который дается человѣку сверхъестественными существами для пониманія животныхъ *). Такого языка у черногорцевъ мы не знаемъ; а есть *козарски језик*, состоящій въ томъ, что къ обыкновеннымъ словамъ въ началѣ или въ концѣ придаются извѣстные слоги (въ Россіи — *говорить по херамъ*), на которомъ переговариваются пастухи молодые или дѣти.

---

*) Объ этомъ есть статья Ј. «Др. Ватрослав Јагић у Србији и Софији» (Годиш. Н. Чуп. 1895, кн. XV, стр. 71—111), въ которой авторъ ссылается на соч. Ягича «О немуштим језицима у Словенскихъ народа».

ЗАКЛЮЧЕНІЕ.

Смотря на языкъ, какъ на органическое проявленіе народнаго духа, неразрывно связанное со всею жизнію народа; какъ на органъ, посредствомъ котораго народъ выражаетъ свое духовное содержаніе, мы его соединяемъ вообще съ этнографическимъ изученіемъ народа, и предлагаемая статья о черногорскомъ нарѣчіи составляетъ одну изъ главъ этнографическаго отдѣла въ нашемъ сочиненіи о Черногоріи, какъ и остальной этнографическій матеріалъ, а не филологическій. Поэтому многое въ той статьѣ пополняется другими отдѣлами упомянутаго нашего сочиненія. Такъ, для грамматическихъ формъ и фразеологіи найдется много примѣровъ въ приведенныхъ нами на своемъ мѣстѣ пословицахъ, пѣсняхъ и другихъ умственныхъ произведеніяхъ черногорскаго народа.

Для словаря много матеріала найдется въ описаніи быта, и наконецъ мы прилагаемъ небольшой словарь отдѣльно.

А. Собственныя имена лицъ

(личныя, по отчеству и прозвища).

---

1. Личныя имена.

Личныя собственныя имена, дающіяся каждому при его рожденіи, въ главномъ тѣ-же самыя, какія находятся въ требникахъ восточнаго православнаго исповѣданія, съ добавленіемъ нѣкоторыхъ именъ, принятыхъ исключительно въ сербскихъ календаряхъ, какъ: Милутинъ, Драгутинъ, Душанъ, Милена, Милица и др. Изъ массы именъ, находящихся въ требникахъ, въ народномъ употребленіи въ Черногоріи около пятидесяти: Авксентій, Авраамъ, Александръ, Алексѣй, *Андрей*, *Арсеній*, Аѳанасій, Богданъ, Борисъ, *Василій*, *Витъ*, *Гавріилъ*, *Георгій*, Григорій, Дамьянъ, Даніилъ, *Димитрій*, *Евѳимій*, *Захарій*, *Илья*, Исаій, Іоакимъ, Іаковъ, *Іоаннъ*, Кириллъ, (или Киръ?), Константинъ, Ксенофонтъ, *Лазарь*, *Лука*, *Маркъ*, Мартинъ, Матѳей, Мина, *Михаилъ*, Моисей, *Николай*, Павелъ, Пантелеймонъ, *Петръ*, *Савва*, *Стефанъ*, Трифонъ, Филиппъ, *Христофоръ*, Ѳеодоръ, *Ѳома* и еще нѣкоторыя. Чаще всего употребляются, отмѣченныя у насъ курсивомъ; другія-же употребляются рѣдко, хотя нѣкоторыя приняты и въ родовыхъ прозвищахъ, какъ: Мартиничи и Мартиновичи, Богдановичи, Филипповичи, Глигоровичи и др. Нѣкоторыя имена исключительно монашескія, какъ: Герасимъ, Никодимъ, Ромилъ, Пахомій, Руфимъ и т. д.

Женскихъ-же календарныхъ именъ совсѣмъ мало: Ангелина, Анна (или Іоанна), Екатерина, Елена, Елисавета, Любовь, Марія, Христина. Изрѣдка встрѣчаются имена: Марта, Сара, Софія и Маргарита.

Въ послѣднее время стали давать имена: Вѣра, Ольга, Ксенія; какъ между мужскими Владиміръ. Александръ и Алексѣй смѣшиваются, все равно какъ Михаилъ и Милутинъ. Женское имя Александра усматривается въ имени Роксанда. Есть и имя *Луція* (Міовича въ Колашинскомъ полѣ).

Нѣкоторыя имена усвоены въ западной формѣ: Абрамовичи (есть и Авро, Аврамовичи), Блажо изъ Blasius (Власій).

Кромѣ именъ календарныхъ, употребляется масса именъ, несуществующихъ въ календаряхъ.

Вотъ ихъ перечень, хотя и не полный: Бајо, Балета, Баро, Батро, Баћо, Бацо, Бего, Бењо, Биро, Благоје, Божо, Божина, Бојо, Борило, Бранко, Брацан, Брзота, Булат, Буљо, Бућо, Веко, Велиша (отъ Велимир), Веселин, Весо, Вешо, Војин, Врко, Вуко, Вулаш, Вушур, Гардаш, Гвоздо, Гледо, Гога, Голо, Голуб, Горо, Горчин, Грубан, Грубеља, Гусо, Даица, Драго (отъ Драгутин), Дука, Думо, Жарко, Живаљ, Живко (переводъ Виталій?), Жутко, Завиша, Зеко, Зец, Зоро, Кезо и Кезун, Косо, Краљ и Крале, Лабуд, Лале, Лијеш, Лимо, Лутко, Љубомир, Ма́лин, Маџо, Миго, Милан и Миљан (Милосав), Милован, Мимо, Мишеља, Момчило, Мрваљ, Мрдо, Мушика, Недо, Нећељко, Ненад, Ново, Обрад, Обрен, Огњан, Паун, Пеан, Пиле, Преља, Пујо, Пуџо, Пуљан, Пуниша, Пунош, Пуро, Радован, Радисав, Радуле, Реља, Ремо, (Еремија?), Рого, Секула, Славо (Славомир), Сладоје, Сјеро, Спако, Спасо, Спахо, Срдо, Сретен, Стамат, Станко (Станислав), Станоје, Стојан, Токача, Топушко, Туро, Туџо, ћетко (Цвјетко), Холета, Хрнко, Цемо, Цуро, Чило, Чокета, Чуко, Шкрњо, Шого, Шујо, Шујо, Шундо, Шуто, Шутин, Шуша, Шарац.

Женскія имена: Бела, Бења, Беша, Бистра, Блажија, Бојана, Босна, Була, Бота, Видна, Вишња, Горда,-ана, Госпа,-ава, Грана, Грмуша, Грозда, Даница, Дафина, Дивна, Добра (перев. Итал. Вопа?), Дожа, Доста, Драга, Дуња, Живана, Загорка, Злата,-ана, Зора, Играна, Јаглика, Јагода, Јара, Јаска, Јешна, Када, Каме́ра, Кева, Кокна, Коса, Круна, Куса,

Љепосава, Малина, Маица, Медуна, Мица, Мика, Миљана, Милева и Милена, Мира, Неда, Пиле, Плана, Прња, Радна, Ракита, Руда, Румија, Ружа и Руса, Смиља или Цмиља, Спасија, Стана, Стоја, Тека, Текија, Ћаве, Ћетна, Цвјетка и Цвјетна, Цитрана, Чуна, Чупа, Шагра, Шајка, Шуња, Шута.

Сверхъ того, многіе носятъ имена магометанскія, какъ: *Адем*, *Аљо*, Асан, Беćир, Буђо, Ибро, Кáсим (велестовац), Мемед, Мујо, Мурат, Муса, Рецо, Сефо, Синан, Суљо, Тале, Шабан и др.; или прямо называется Турчин, откуда Туро и производное Турчиновић.

Между женскими именами магометанскія мы знаемъ только: Була, Када и Фата.

Магометанскія имена, какъ мы уже объясняли выше, давались дѣтямъ, чтобы такъ сказать, замаскировать ребенка и тѣмъ спасти отъ *омитицы;* но оставались за нимъ на всю жизнь. Въ Трепчахъ (Никшицк. округа) мы встрѣтили имя *Мујо* на надгробной плитѣ на кладбищѣ возлѣ тутъ-же стоящей церкви.

Есть указанія, что въ древней Россіи такимъ-же образомъ употреблялись имена татарскія: Бахтеяръ, Муса, Сабуръ *).

Иногда, давши ребенку одно имя христіанское, потомъ перемѣняютъ его на другое, тоже христіанское: Николая назовутъ Петромъ или наоборотъ.

У Пера Томова (старшаго брата влад. Петра II) былъ сынъ, котораго дома звали Лазаремъ; а когда послали его въ Россію учиться, онъ назывался уже Павломъ. По всѣмъ вѣроятіямъ, послѣднее было записано въ метрической книгѣ, а первое было семейное, и подъ этимъ именемъ его знали въ народѣ. Ђиру Ефтову Вулетичу было настоящее имя Томо; одному изъ Поповичей было имя Петръ, а его зовутъ Драго. Одного изъ Спасоя сдѣлали Лазаремъ (Шаулић въ Дробнякахъ).

---

*) А. Соколовъ. — Русскія имена и прозвища въ XVII в. (выбраны изъ писцовыхъ и отказныхъ книгъ и другихъ документовъ, относящихся къ Нижегородскому и Казанскому краю). Казань, 1891.

Нѣчто подобное было и въ древней Руси. У Н. М. Тупикова *) мы встрѣчаемъ слѣдующее: «Онисофоръ Дѣвочка (прозвище и духовное лицо); родися вел. князю (московск.) сынъ Тимофей, а дали имя ему Іоаннъ».

Относительно двойныхъ именъ въ древней Руси интересное замѣчаніе находимъ у Н. Чечулина **). «Иногда говоритъ онъ— было три имени: прозвище и два крещеныхъ имени, — одно явное, другое тайное, извѣстное только тому, кто его носилъ, духовнику да самымъ близкимъ. Это дѣлалось по вѣрованію, что лихіе люди, зная имя человѣка, могутъ ему дѣлать вредъ чародѣйственными способами и вообще иногда легко сглазить человѣка» (стр. 74).

У Тупикова-же мы встрѣчаемъ нѣсколько именъ, утратившихся въ Россіи, но до сихъ поръ употребляющихся въ Черногоріи: Томанъ, Ненадъ, Воинъ и Воиславъ, Олюша сокальникъ (Олица). А у Чечулина находятся женскія имена, образовавшіяся аналогично съ сербскими: Богданица, Голуба, Досадка, Дуня, Некраса, Купава, Смиренка.

Имя Милютинъ въ Россіи существуетъ, какъ фамилія (отъ Милюта?); и мы знавали Міята (серб. Мијат и Михаѣ) и Милована.

По разсказамъ-же одного стараго священника прежде въ Россіи давались имена: Спасъ, Спаска, Сретька, которыя потомъ запрещены по распоряженію высшей духовной власти.

Относительно происхожденія и толкованія этихъ народныхъ именъ прекрасное изслѣдованіе представляетъ д-ръ Т. Маретичъ ***).

---

*) Замѣтки къ исторіи древне-русскихъ личныхъ собственныхъ именъ. Спб., 1862.

**) Личныя имена въ писцовыхъ книгахъ XVI в., не встрѣчающіяся въ православныхъ святцахъ. (Библіографъ, 1890, №№ 7—8).

***) O narodnim imenima i prezimenima u Hrvata i Srba (Rad Jugosl. Ak. Knj. LXXXI i LXXXII).

рыми или голубыми глазами), Зецъ (пугливый), Шуто (молчаливый, спокойный), Шкрьо (мелкій, отъ шкрьа — обломокъ отъ чего-либо, соринка), Здравко, Косо (имѣющій большія густые волосы), Срдо (сердитый), Мрша или Мршуља (худой, тощій) и т. д.

Это собственно *надимци* — имена, которыми хвалятъ и льстятъ или осуждаютъ и дразнятъ, но отнюдь не въ оскорбительномъ тонѣ, а тоже лаская; какъ и у насъ надѣляютъ человѣка бранными словами въ видѣ похвалы.

Нѣкоторыя изъ этихъ именъ давно уже стали общими, утративши свой первоначальный конкретный смыслъ, какъ и другія христіанскія. Таковы имена: Бего, Бело, Брзота, Гордан, Горо, Грубан, Голо, Гледо, Жарко, Краље, Лудо, Мрваљ, Рого, Славо, Спахо и др.

Между такими именами самое распространенное *Вук*. Нѣкоторые возводятъ его къ христіанскому Вуколъ; но это натяжка. У черногорцевъ и вообще у сербскаго народа съ этимъ именемъ соединяется понятіе о волкѣ, звѣрѣ хищномъ, смѣломъ и ловкомъ, качества котораго въ видѣ похвалы переносятъ и на человѣка.

В. Ястребовъ*) приводитъ имя *Вовкъ* у малороссіянъ, при чемъ характеризуетъ носящаго это имя человѣка такъ: «хищный и жадный, и по виду, и по характеру, съ громкимъ голосомъ, какъ у волка» (стр. 9). У малороссіянъ саратовск. губ. мы знаемъ прозвище Бирюкъ — тоже волкъ, какъ и другія прозвища по животнымъ: Ворона, Сорока, Котъ (а сынъ его Котёнокъ).

Въ цитированномъ выше соч. Тупикова между именами, изъ русскихъ документовъ, мы встрѣчаемъ: «Иванъ *Волкъ* Курицынъ, дьякъ Московскій 1492 г.». Это еще ближе къ сербскому: если въ первыхъ примѣрахъ имя Волкъ составляетъ прозвище, то здѣсь оно личное имя.

---

*) Малорусскія прозвища Херсонской губерніи. Одесса, 1893.

Нѣкоторыя имена, съ которыми соединяются извѣстныя конкретныя понятія, могли возникнуть сначала на христіанской почвѣ; а послѣ народъ придалъ имъ смыслъ по своему разумѣнію. Такъ, *Паун* могло произойти изъ христіанскаго Павлинъ; но народъ этого не сознаетъ; также и въ женскихъ именахъ *Љубица* и *Босиљка* народъ не подозрѣваетъ христіанскихъ именъ Любовь и Василиса, а соединяетъ съ ними понятіе извѣстныхъ ему и любимыхъ имъ растеній.

Не знаемъ, можно-ли съ послѣднимъ именемъ соединить женское-же имя *Босна*, какъ то дѣлаетъ Маретичъ; но народъ въ Черногоріи разумѣетъ подъ этимъ именемъ страну Босну.

Остановимся на нѣсколькихъ именахъ, которыя получили уже толкованіе со стороны ученыхъ спеціалистовъ.

Маретичъ имена — Медак, Медо, Медун (въ Черногор. женск. и. Медуна) приводитъ въ связь съ словомъ *мед*. Въ общемъ это вѣрно; но въ Черногоріи есть имя Медо, происходящее отъ магометанскаго *Ме(х)мед*, и на Цетиньѣ есть одинъ уголокъ какъ разъ у монастыря, называющійся *Медовина* или *Медоевина* по имени нѣкоего *Медоја*, черногорскаго потурченца, жившаго тутъ со своимъ родомъ.

Имя *Булат* г. Маретичъ производитъ отъ *Будимир*. Есть и въ Черногоріи это имя, какъ личное, есть и цѣлое братство въ Ровцахъ *Булатовичи*; но не турецкое-ли это слово, означающее, какъ и въ Россіи, желѣзо, сталь? *Лало* онъ производитъ отъ *Лазар*. Въ Черногоріи это имя не составляетъ постояннаго собственнаго имени; а оно придается старшему въ семействѣ, особенно уважаемому, какъ титулъ, и такъ зовутъ его исключительно его семьяне. Иногда это имя дается и маленькому ребенку, особенно всѣми любимому, и онъ до нѣкоторой степени командуетъ въ семействѣ, а впослѣдствіи это имя остается за нимъ на всю жизнь, какъ собственное. По нашему мнѣнію, его можно сравнить съ упоминаемымъ въ пѣсняхъ «лали и везири», гдѣ *лали* представляютъ во дворѣ турецкихъ султановъ родъ какихъ-

то придворныхъ дядекъ или воспитателей при младшихъ дѣтяхъ султана.

Немања толкуется Маретичемъ qui non decipit, связывая съ словомъ *манити* — decipere. Но сербскій историческій Неманя не библейское-ли имя? а въ современной Черногоріи *немања* означаетъ человѣка, ничего не имѣющаго; въ томъ-же смыслѣ употребляется и *немањић*.

Трудно также допустить, чтобы *Миган*, *Мигић*, *Мигор* — происходили отъ *Милисав* или *Митар*. Скорѣе можно-бы это имя связать съ словомъ — *мигати*, откуда *намигота*; трудно, однако, допустить и это; а существуетъ какое-нибудь другое слово, на которое мы не нападаемъ. Такія имена остаются для насъ необъяснимыми, пока не найдется подходящаго объясненія въ народномъ языкѣ или въ письменныхъ документахъ.

Морошкинъ имя *Лало* сопоставляетъ съ *Рад* (ссылаясь на Каравелова), что совсѣмъ неудобопонятно. Онъ-же приводитъ имя *Гормуша* рядомъ съ чешскимъ *Hormiza*, *Hrmos;* а въ Черногоріи есть имя *Грмуша* и названіе одного вида змѣи *грмуша* (родъ гремучей).

Есть имена, даваемыя дѣтямъ въ семействахъ (надимци, тепање) и остающіяся потомъ за ними уже взрослыми, какъ *Џиџа*, *Бења* (Марія) Џуџо (Николай), *Кева* и др.; мы добивались объясненія въ семействахъ, въ которыхъ они создались, и не могли получить опредѣленнаго отвѣта: «Такъ какъ-то и ничего то не значитъ».

Есть, однако, много именъ, которыя объясняются легко. Такъ, *Чупа* — дѣвочка, у которой густые, вѣчно всклокоченные волосы; *Руда* — съ волнистыми или кудрявыми волосами; *Пуцо* — пухленькій мальчикъ; *Врко* — очень подижной; *Чило* — по особенному цвѣту волосъ; *Лабуд*, *Голуб*, *Златка*, *Зора* — обычныя ласкательныя имена.

Какъ рѣдкое явленіе можно указать присвоеніе мужчинѣ женскаго имени: такихъ мы знаемъ одного Милица (въ Пи-

перахъ) и другого Мара (въ Кучахъ); но, какъ это произошло, намъ не объяснили.

Что касается женскихъ именъ, то, кромѣ исключительно женскихъ, они легко образуются простою перемѣною мужского окончанія на женское. Такимъ образомъ произошли имена: Васа, Ивана, Коста, Милана, Пауна, Петра, Стана; или съ нѣкоторыми вставочными слогами: Іованка, Илијнка, Петрана, Спасија, Живана, Блажија, Томна (отъ Томан).

Обладая, кромѣ именъ, находящихся въ святцахъ, множествомъ именъ народныхъ, черногорецъ значительно увеличиваетъ ихъ число, употребляя одно и то-же имя въ различныхъ формахъ.

Такъ, имя Іоаннъ является въ слѣдующихъ формахъ: Јован, Јоле, Јоко, Јоша, Јовета, Јовица, Јокан, Јокаш, Јокица, Јанко; Иван, Иво, Ивица, Иваниш, Иванко. Изъ Јокица произошло Окица, изъ Јоле — Олица. При этомъ, кого зовутъ Јоле, нельзя назвать Јоко, Ивана—Иво; также различаются Окица и Јокица, Петар и Пе́тро, Митар и Ми́тро.

Такимъ образомъ изъ различныхъ формъ одного и того-же имени создаются совершенно отдѣльныя имена.

Остановимся на этихъ именахъ, которыя въ то-же время знакомятъ насъ съ народнымъ способомъ словообразованія.

Называя кого-либо по имени или окликая, стараются рѣзче выразить главные, хтрактерные звуки и слоги того имени. Для этого прибѣгаютъ къ двумъ способамъ. Берутъ только первые слоги и придаютъ имъ какое-либо окончаніе, какъ Стано, Драго, Мило, Гајо, Ристо, Зако, Сено, Димо, Косто, вм. Станиславъ, Драгутинъ, Милутин или Милосав, Гавриле, Захарија, Ксенофонтъ, Димитрије, Константинъ или наоборотъ, удерживаютъ послѣдніе слоги: Миро, Сандро, Савета, Санда изъ Димитрије, Александро, Елисавета, Роксанда.

Затѣмъ идутъ разнообразныя окончанія и вставочные слоги, которыми сообщается имени особенный характеръ, чтобы, сколько возможно, сократить слово, не отнявъ у него выразительности.

Лучше всего это можно видѣть на примѣрахъ для чего и возьмемъ имена, болѣе распространеоныя. Начнемъ съ мужскихъ:

Георгій: Ђорђе, Ђоко, Ђоле, Ђуро, Ђуран, Ђурица, Ђуриша, Ђуза, Ђукан, Ђон, Ђек и Ђека. На трехъ послѣднихъ видно албанское происхожденіе.

Въ Цермницѣ Ђоновичи именно албанскаго происхожденія.

Петръ: Петар, Петко, Пеко, Перо и Перко, Перован, Перица, Периша, Перун, Перута, Песјо и Пешо, Пејо, Пејан; производное Перкочевићи.

Николай: Никола, Нико, Никица, Никац, Никша; производ. Никочевићи, Никчевићи и Никиновићи. Не извѣстно, *Никетичи* происходитъ отъ Николая или Никета, иначе Никита.

Христофоръ: Ристифор (монахъ), Ристо, Ристан, Крсто, Крцо, Крцун, Крко, Кркица, Кићо, Кићун, Киљо, Кико.

Ѳедоръ: Тодор, Тодо, Тошо и особо Тијодор.

Маркъ: Марко, Маркиша, Машо, Машан, Машут. Не оттуда-ли и Мацо?

Изъ *Сава* вышло Шако и Сјако; есть особенно — Савеља, Савељић.

Вукъ: Вуко, Вукац, Вукашин, Вукота, Вуча, Вучко, Вучета, Вучур (не то-же ли Вушур, откуда въ Бѣлицахъ родъ Вушуровићи?), Вујо, Вујадин, Вујош, Вујица, Вуле, Вулета, Вуло, Вулаш; производ. Вујачићи; Вуксан(?).

Радован, Радисав и Радосав: Радо, Раде, Рађо, Рајо, Рајко, Радоња, Рако, Рашо, Рашко; производ. Радићи и Радичевићи, Рајевићи

Мы уже говорили, что у черногорцевъ смѣшиваются имена Алексѣй и Александръ, а также Михаилъ и Милутинъ; поэтому Мићо и Мишо употребляются одинаково для послѣднихъ двухъ

именъ; хотя Мићо больше отвѣчаетъ Милутину. Отдѣльно употребляются: Михајло или Мијајло, Михо, Мијо, Мико, Микоња, Мишура.

Маретичъ отмѣчтетъ рѣдкое употребленіе въ сербскомъ языкѣ именъ съ окончаніемъ — *ул*; и въ Черногоріи мы знаемъ только два такихъ: Секула и Радуле (есть большое братство Радуловичей); но въ Никшичѣ на одномъ старинномъ надгробномъ памятникѣ стоитъ и имя «Дракула» воевода. Въ старыхъ докум. есть Вукъ Дракуловъ (наше соч. II, 1, стр. 271).

Съ окончаніемъ — *ман* мы знаемъ только два — Радоман и Вукман, но, какъ прозвища, а не личныя имена. Есть турецкое имя *Кариман*, которое носилъ одинъ цуца, принявшій магометанство.

Есть имя *Радан* (герцегов) въ смыслѣ прозвища; какъ въ Приморьѣ — *Љубиша*, *Микијељ*, и въ Далмаціи *Милаш* (происхожденіемъ изъ Чнрногоріи). Маретичъ-же упоминаетъ имя *Ivesa*, по всѣмъ вѣроятіямъ, отъ Иво; а въ Черногоріи давно уже живетъ перебѣжавшій изъ сосѣдняго племени хотъ албанецъ по фамиліи *Ивезић*.

Часто, особенно въ Васоевичахъ, съ патронимическимъ окончаніемъ на — *ић* употребляется имя личное: Милић, Савић, Вукић, Љакић, Перић и др.

Женскія имена.

Изъ *Јован* вышли: Јована, Јованка, Јане, Јаница, Јоке, Јока, Јоша, Иве, Ивана и сокращенно Ике, то-же и для Илијнка.

Изъ *Митар* — Митра и Мира, Мируна; изъ *Ангелина* — Анђа, Ђуша, Ђеља, Њаке; изъ *Марија*—Мара, Марица, Мака, Маша; есть Маца и Маџа; изъ *Христина* — Кића; Стана переходитъ въ Ћане и Цане, Стака въ Ћака; есть и Стача; Софија— Сока.

рыми или голубыми глазами), Зецъ (пугливый), Шуто (молчаливый, спокойный), Шкрьо (мелкій, отъ шкрьа — обломокъ отъ чего-либо, соринка), Здравко, Косо (имѣющій большія густые волосы), Срдо (сердитый), Мрша или Мршуља (худой, тощій) и т. д.

Это собственно *надимци* — имена, которыми хвалятъ и льстятъ или осуждаютъ и дразнятъ, но отнюдь не въ оскорбительномъ тонѣ, а тоже лаская; какъ и у насъ надѣляютъ человѣка бранными словами въ видѣ похвалы.

Нѣкоторыя изъ этихъ именъ давно уже стали общими, утративши свой первоначальный конкретный смыслъ, какъ и другія христіанскія. Таковы имена: Бего, Бело, Брзота, Гордан, Горо, Грубан, Голо, Гледо, Жарко, Крале, Лудо, Мрваљ, Рого, Славо, Спахо и др.

Между такими именами самое распространенное *Вук*. Нѣкоторые возводятъ его къ христіанскому Вуколъ; но это натяжка. У черногорцевъ и вообще у сербскаго народа съ этимъ именемъ соединяется понятіе о волкѣ, звѣрѣ хищномъ, смѣломъ и ловкомъ, качества котораго въ видѣ похвалы переносятъ и на человѣка.

В. Ястребовъ*) приводитъ имя *Вовкъ* у малороссіянъ, при чемъ характеризуетъ носящаго это имя человѣка такъ: «хищный и жадный, и по виду, и по характеру, съ громкимъ голосомъ, какъ у волка» (стр. 9). У малороссіянъ саратовск. губ. мы знаемъ прозвище Бирюкъ — тоже волкъ, какъ и другія прозвища по животнымъ: Ворона, Сорока, Котъ (а сынъ его Котёнокъ).

Въ цитированномъ выше соч. Тупикова между именами, изъ русскихъ документовъ, мы встрѣчаемъ: «Иванъ *Волкъ* Курицынъ, дьякъ Московскій 1492 г.». Это еще ближе къ сербскому: если въ первыхъ примѣрахъ имя Волкъ составляетъ прозвище, то здѣсь оно личное имя.

---

*) Малорусскія прозвища Херсонской губерніи. Одесса, 1893.

Нѣкоторыя имена, съ которыми соединяются извѣстныя конкретныя понятія, могли возникнуть сначала на христіанской почвѣ; а послѣ народъ придалъ имъ смыслъ по своему разумѣнію. Такъ, *Паун* могло произойти изъ христіанскаго Павлинъ; но народъ этого не сознаетъ; также и въ женскихъ именахъ *Љубица* и *Босиљка* народъ не подозрѣваетъ христіанскихъ именъ Любовь и Василиса, а соединяетъ съ ними понятіе извѣстныхъ ему и любимыхъ имъ растеній.

Не знаемъ, можно-ли съ послѣднимъ именемъ соединить женское-же имя *Босна*, какъ то дѣлаетъ Маретичъ; но народъ въ Черногоріи разумѣетъ подъ этимъ именемъ страну Босну.

Остановимся на нѣсколькихъ именахъ, которыя получили уже толкованіе со стороны ученыхъ спеціалистовъ.

Маретичъ имена — Медак, Медо, Медун (въ Черногор. женск. и. Медуна) приводитъ въ связь съ словомъ *мед*. Въ общемъ это вѣрно; но въ Черногоріи есть имя Медо, происходящее отъ магометанскаго *Ме(х)мед*, и на Цетиньѣ есть одинъ уголокъ какъ разъ у монастыря, называющійся *Медовина* или *Медоевина* по имени нѣкоего *Медоја*, черногорскаго потурченца, жившаго тутъ со своимъ родомъ.

Имя *Булат* г. Маретичъ производитъ отъ *Будимир*. Есть и въ Черногоріи это имя, какъ личное, есть и цѣлое братство въ Ровцахъ *Булатовичи*; но не турецкое-ли это слово, означающее, какъ и въ Россіи, желѣзо, сталь? *Лало* онъ производитъ отъ *Лазар*. Въ Черногоріи это имя не составляетъ постояннаго собственнаго имени; а оно придается старшему въ семействѣ, особенно уважаемому, какъ титулъ, и такъ зовутъ его исключительно его семьяне. Иногда это имя дается и маленькому ребенку, особенно всѣми любимому, и онъ до нѣкоторой степени командуетъ въ семействѣ, а впослѣдствіи это имя остается за нимъ на всю жизнь, какъ собственное. По нашему мнѣнію, его можно сравнить съ упоминаемымъ въ пѣсняхъ «лали и везири», гдѣ *лали* представляютъ во дворѣ турецкихъ султановъ родъ какихъ-

то придворныхъ дядекъ или воспитателей при младшихъ дѣтяхъ султана.

Немања толкуется Маретичемъ qui non decipit, связывая съ словомъ *манити* — decipere. Но сербскій историческій Неманя не библейское-ли имя? а въ современной Черногоріи *немања* означаетъ человѣка, ничего не имѣющаго; въ томъ-же смыслѣ употребляется и *неманићи*.

Трудно также допустить, чтобы *Мигап*, *Мигић*, *Мигор* — происходили отъ *Милисав* или *Митар*. Скорѣе можно-бы это имя связать съ словомъ — *мигати*, откуда *намигота*; трудно, однако, допустить и это; а существуетъ какое-нибудь другое слово, на которое мы не нападаемъ. Такія имена остаются для насъ необъяснимыми, пока не найдется подходящаго объясненія въ народномъ языкѣ или въ письменныхъ документахъ.

Морошкинъ имя *Лало* сопоставляетъ съ *Рад* (ссылаясь на Каравелова), что совсѣмъ неудобопонятно. Онъ-же приводитъ имя *Гормуша* рядомъ съ чешскимъ *Hormiza, Hrmos;* а въ Черногоріи есть имя *Грмуша* и названіе одного вида змѣи *грмуша* (родъ гремучей).

Есть имена, даваемыя дѣтямъ въ семействахъ (надимци, тепање) и остающіяся потомъ за ними уже взрослыми, какъ *Цицја*, *Бењa* (Марія) Цуцо (Николай), *Кева* и др.; мы добивались объясненія въ семействахъ, въ которыхъ они создались, и не могли получить опредѣленнаго отвѣта: «Такъ какъ-то и ничего то не значитъ».

Есть, однако, много именъ, которыя объясняются легко. Такъ, *Чупа* — дѣвочка, у которой густые, вѣчно всклокоченные волосы; *Руда* — съ волнистыми или кудрявыми волосами; *Пуцо* — пухленькій мальчикъ; *Врко* — очень подижной; *Чило* — по особенному цвѣту волосъ; *Лабуд*, *Голуб*, *Златка*, *Зора* — обычныя ласкательныя имена.

Какъ рѣдкое явленіе можно указать присвоеніе мужчинѣ женскаго имени: такихъ мы знаемъ одного Милица (въ Пи-

перахъ) и другого Мара (въ Кучахъ); но, какъ это произошло, намъ не объяснили.

Что касается женскихъ именъ, то, кромѣ исключительно женскихъ, они легко образуются простою перемѣною мужского окончанія на женское. Такимъ образомъ произошли имена: Васа, Ивана, Коста, Милана, Пауна, Петра, Стана; или съ нѣкоторыми вставочными слогами: Іованка, Илијнка, Петрана, Спасија, Живана, Блажија, Томна (отъ Томан).

Обладая, кромѣ именъ, находящихся въ святцахъ, множествомъ именъ народныхъ, черногорецъ значительно увеличиваетъ ихъ число, употребляя одно и то-же имя въ различныхъ формахъ.

Такъ, имя Іоаннъ является въ слѣдующихъ формахъ: Јован, Јоле, Јоко, Јоша, Јовета, Јовица, Јокан, Јокаш, Јокица, Јанко; Иван, Иво, Ивица, Иваниш, Иванко. Изъ Јокица произошло Окица, изъ Јоле — Олица. При этомъ, кого зовутъ Јоле, нельзя назвать Јоко, Ивана—Иво; также различаются Окица и Јокица, Петар и Пе́тро, Митар и Ми́тро.

Такимъ образомъ изъ различныхъ формъ одного и того-же имени создаются совершенно отдѣльныя имена.

Остановимся на этихъ именахъ, которыя въ то-же время знакомятъ насъ съ народнымъ способомъ словообразованія.

Называя кого-либо по имени или окликая, стараются рѣзче выразить главные, хтрактерные звуки и слоги того имени. Для этого прибѣгаютъ къ двумъ способамъ. Берутъ только первые слоги и придаютъ имъ какое-либо окончаніе, какъ Стано, Драго, Мило, Гајо, Ристо, Зако, Сено, Димо, Косто, вм. Станиславъ, Драгутинъ, Милутин или Милосав, Гавриле, Захарија, Ксенофонтъ, Димитрије, Константинъ или наоборотъ, удерживаютъ послѣдніе слоги: Миро, Сандро, Савета, Санда изъ Димитрије, Александро, Елисавета, Роксанда.

Затѣмъ идутъ разнообразныя окончанія и вставочные слоги, которыми сообщается имени особенный характеръ, чтобы, сколько возможно, сократить слово, не отнявъ у него выразительности.

Лучше всего это можно видѣть на примѣрахъ для чего и возьмемъ имена, болѣе распространеоныя. Начнемъ съ мужскихъ:

Георгій: Ђорђе, Ђоко, Ђоле, Ђуро, Ђуран, Ђурица, Ђуриша, Ђуза, Ђукан, Ђон, Ђек и Ђека. На трехъ послѣднихъ видно албанское происхожденіе.

Въ Цермницѣ Ђоновичи именно албанскаго происхожденія.

Петръ: Петар, Петко, Пеко, Перо и Перко, Перован, Перица, Периша, Перун, Перута, Песјо и Пешо, Пејо, Пејан; производное Перкочевићи.

Николай: Никола, Нико, Никица, Никац, Никша; производ. Никочевићи, Никчевићи и Никиновићи. Не извѣстно, *Никетичи* происходитъ отъ Николая или Никета, иначе Никита.

Христофоръ: Ристифор (монахъ), Ристо, Ристан, Крсто, Крцо, Крцун, Крко, Кркица, Кићо, Кићун, Киљо, Кико.

Ѳедоръ: Тодор, Тодо, Тошо и особо Тијодор.

Маркъ: Марко, Маркиша, Машо, Машан, Машут. Не оттуда-ли и Маџо?

Изъ *Сава* вышло Шако и Сјако; есть особенно — Савеља, Савељић.

Вукъ: Вуко, Вукац, Вукашин, Вукота, Вуча, Вучко, Вучета, Вучур (не то-же ли Вушур, откуда въ Бѣлицахъ родъ Вушуровићи?), Вујо, Вујадин, Вујош, Вујица, Вуле, Вулета, Вуло, Вулаш; производ. Вујачићи; Вуксан(?).

Радован, Радисав и Радосав: Радо, Раде, Рађо, Рајо, Рајко, Радоња, Рако, Рашо, Рашко; производ. Радићи и Радичевићи, Рајевићи

Мы уже говорили, что у черногорцевъ смѣшиваются имена Алексѣй и Александръ, а также Михаилъ и Милутинъ; поэтому Мићо и Мишо употребляются одинаково для послѣднихъ двухъ

именъ; хотя Мићо больше отвѣчаетъ Милутину. Отдѣльно употребляются: Михајло или Мијајло, Михо, Мијо, Мико, Микоња, Мишура.

Маретичъ отмѣчтетъ рѣдкое употребленіе въ сербскомъ языкѣ именъ съ окончаніемъ — *ул*; и въ Черногоріи мы знаемъ только два такихъ: Секула и Радуле (есть большое братство Радуловичей); но въ Никшичѣ на одномъ старинномъ надгробномъ памятникѣ стоитъ и имя «Дракула» воевода. Въ старыхъ докум. есть Вукъ Дракуловъ (наше соч. II, 1, стр. 271).

Съ окончаніемъ — *ман* мы знаемъ только два — Радоман и Вукман, но, какъ прозвища, а не личныя имена. Есть турецкое имя *Кариман*, которое носилъ одинъ цуца, принявшій магометанство.

Есть имя *Радан* (герцегов) въ смыслѣ прозвища; какъ въ Приморьѣ — *Љубиша*, *Микијељ*, и въ Далмаціи *Милаш* (происхожденіемъ изъ Чирногоріи). Маретичъ-же упоминаетъ имя *Ivesa*, по всѣмъ вѣроятіямъ, отъ Иво; а въ Черногоріи давно уже живетъ перебѣжавшій изъ сосѣдняго племени хотъ албанецъ по фамиліи *Ивезић*.

Часто, особенно въ Васоевичахъ, съ патронимическимъ окончаніемъ на — *ић* употребляется имя личное: Милић, Савић, Вукић, Љакић, Перић и др.

Женскія имена.

Изъ *Јован* вышли: Јована, Јованка, Јане, Јаница, Јоке, Јока, Јоша, Иве, Ивана и сокращенно Ике, то-же и для Илијнка.

Изъ *Митар* — Митра и Мира, Мируна; изъ *Ангелина* — Анђа, Ђуша, Ђела, Њаке; изъ *Марија*—Мара, Марица, Мака, Маша; есть Маца и Маџа; изъ *Христина* — Кића; Стана переходитъ въ Ћане и Цане, Стака въ Ћака; есть и Стача; Софија—Сока.

2. Имена по отчеству и прозвища или фамиліи (презимена).

Относительно отчества мы уже говорили, что въ Черногоріи, въ отличіе отъ другихъ сербскихъ краевъ, вмѣсто окончанія — *ић* преобладаетъ — *ов* или *ин:* Шако Петров, Новак Рамов, Перо Андрин, Маре Томова; а окончаніе на — *ић* дается только по дѣду и другимъ болѣе отдаленнымъ предкамъ, и становится уже прозвищемъ (фамилія). Только у озриничей и особенно у чевлянъ (Чево или Кчево) и по отцу зовутъ на — *ић*. Обычная-же форма такая: Нико Шкрњов Кусовац, Нико Ђорђин Поповић, Марко попа Јока Мартиновић и т. д.

Женщина замужняя теряетъ свое отчество и зовется по мужу: Стане Пера Митрова, Мара Пера Томова (Петровича) *).

Въ личныхъ сношеніяхъ не принято величать по отчеству, а только по личному имени, при чемъ въ послѣднее время, обращаясь къ чиновнымъ людямъ, прибавляютъ *господине* или титулуютъ по его званію или чину: војвода, сердар, командир, барјактар, водник, професор и т. п. Заочно-же прибавляютъ и отчество, чтобы отличить отъ другихъ съ тѣмъ-же именемъ: Марко Миљанов, Мило Савов, Станко Гајов, Марко Белов, Вуко Дајчин (Даица), Томо Кусинов, или-же по фамиліи: Стеван Матановић, Саво Радуловић, Станко Радонић и т. д.; а часто добавляютъ къ личному имени только званіе его или чинъ: сердар Шкрњо, војвода Мијајло, поп Илија, онъ-же — војвода Пламенац. Въ маленькой странѣ всѣ другъ другу такъ извѣстны, что подъ этими именами ихъ всякій знаетъ.

Зовутъ иногда по старшему брату: Никола Тасов, мало и зная его фамилію Јовановић, и очень часто по матери: Јово Ћакин, Томо Маричин, Стево Гордин, Јован Бабин и т. п.

Отсюда произошли прозвища по женскимъ именамъ: Марићи,

*) Въ старой Руси было иначе: «Софья Ярославна Ростиславича Глѣбовича» (Тупиковъ).

Косићи, Дожићи, Јешњићи, Радњићи, Попаћићи, Камерићи, Анђушићи, Стачићи и др.

Вообще настоящія прозвища-фамиліи употребляются больше въ оффиціальныхъ отношеніяхъ и въ письменныхъ актахъ.

Каждый черногорецъ прежде всего прозывается по своему племени, которому принадлежитъ по братству, роду или по мѣсту населенія. Эти имена у насъ собраны въ отдѣлѣ о племенномъ составѣ Черногоріи. Они, само собою разумѣется, внутри своего племени не употребляются, а только другими, посторонними людьми. Если-же отдѣльныя личности поселяются въ мѣстности другого племени или въ городѣ, то племенное имя дѣлается его прозвищемъ: Јован Пипер, Ново Куч, Павле Васојевић, Томо Баица, Јошо Његуш, Саво Боковљанин, Саво Загарчанин, Иво Команин, Јован Цуца и т. д.; или по мѣстности, откуда онъ пришелъ: Биочевићи, Голијанин, Јабучани, Бјелош и т. п.

Есть прозвища: Мађар (Добрское с.), Симон Хрват (Даниловградъ), Перо Тунгус (Герц.), Арап (Подгорица), Каваја (Добр. с.), напоминая того-же имени городъ въ Албаніи; Љумовичи (Пиперы) напоминаютъ того-же имени албанское племя Љума въ Старой-Сербіи.

Давались прозвища и по занятію.

Ковачи (кузнецы), Кујунџије (серебряныхъ дѣлъ мастера), по которымъ теперь существуютъ роды Ковачевичей на Граховѣ и Куюнджичей въ Дробнякахъ.

Сюда-же могутъ быть отнесены Майстори — поселенье въ Нѣгушской общинѣ, *Штитари* и *Седлари* въ Лѣшанской нахіи. Но вообще такихъ прозвищъ мало, такъ какъ между черногорцами очень слабо были распространены мастерства; а ремесло кузнеца считалось исключительнымъ занятіемъ цыганъ и потому презрительнымъ.

Больше всего распространены прозвища по званію, при томъ почетному.

Очень много Поповичей, такъ какъ званіе *попа* въ старой Черногоріи было почетнымъ. Затѣмъ идутъ:

Кнежевичи, отъ *кнез* — племенной старшина; а иные производятъ себя и отъ князей, при чемъ всегда существуетъ и относящееся къ тому преданіе; Воеводичи, Сердаревичи, Контичи, Беговичи.

Есть и Калудьеровичи (калуђер — монахъ) въ Цекличахъ и Люботинѣ. По всѣмъ вѣроятіямъ, монахъ былъ воспитателемъ какого-нибудь сироты, своего родственника, который сдѣлался потомъ родоначальникомъ цѣлаго поколѣнія. Но нѣкоторые разсказываютъ, будто одинъ такой монахъ, чтобы поддержать свой родъ, по желанію своихъ одноплеменниковъ и съ разрѣшенія митрополита, женился и оставилъ послѣ себя дѣтей, получившихъ по нему свое прозвище.

Въ Цермницѣ существуетъ цѣлый родъ Хайдуковичей, называвшихся прежде иначе (Страхиничи), а потомъ принявшихъ это прозвище по одному своему предку, который дѣйствительно занимался хайдучествомъ въ сосѣднихъ турецкихъ предѣлахъ и въ Приморьѣ, находившемся тогда подъ властью Венеціи.

Что касается патронимическихъ прозвищъ, которыхъ больше всего, то въ нихъ переходили и турецкія имена: Мехмедовићи, Нешо Чебић, Челебићи, Дулетићи, Дурковићи*), Дурутовићи, Карацићи, Калабићи, Калезићи, Рамадановићи.

Есть фамиліи итальянскаго или вообще западнаго происхожденія. Въ Цермницѣ въ с. Брчелахъ есть фамиліи Талија и Тотаменти; въ Нѣгушахъ—Кустодији или Кустудићи; въ Цуцахъ—Пешикани—отъ pesce Cane; а можетъ быть, и отъ Пешика, производное изъ Петар.

Въ Рѣцкой нахіи есть Бастаћи какъ будто греческаго происхожденія (среднегреч. Βάσταξ — по Даничичу — garulus).

Въ Люботицѣ Цоно напоминаетъ албанское Ђон.

Есть имена очень старыя. Такъ, въ с. Угняхъ близъ Цетинья есть *Беладе*, а въ одной грамотѣ Иванбега встрѣчается *Беладин*, откуда теперь въ Боккѣ фамилія *Беладиновичи*. Въ грамотѣ-же

*) Въ Мркоевичахъ есть поселокъ *Дураковићи*.

Иванбега уноминается *Клиса*, по которому, вѣроятно, и называется теперь родъ Клисичей въ с. Лимланахъ (Цермница). Существуетъ одинъ домъ Штиляновичей (Цермница), старинный знатный родъ, и одинъ Никола Штиляновичъ упоминается въ грамотѣ Георгія и Стефана Черноевичей. Въ Бѣлопавличахъ на краю Косова-луга есть поселокъ Страхиничи.

Въ нѣкоторыхъ фамиліяхъ выражаются семейныя отношенія: Домазетовичи, Братиничи, Стриничи, Буразеровичи, Очевичи и др.

Наконецъ множество прозвищъ возникло по какимъ-либо случайнымъ обстоятельствамъ и особеннымъ качествомъ ихъ носителей: Злотвори, Кривокапа, — ичи, Кршикапа, — ичи, и просто Капа и Капичичи, Раслапчевичи, Црвенко, Лубарда, Лопушина, Мудреши, Пламенци, Огненовичи, Правиловичи, Бркичи.

Б. Топографическая терминологія

и собственныя имена отдѣльныхъ мѣстностей.

Живя въ горахъ и обладая только незначительными ровными пространствами, черногорскій народъ создалъ въ своемъ языкѣ богатую терминологію для мѣстностей гористыхъ; для мѣстностей-же ровныхъ даетъ сравнительно очень мало особыхъ названій. При этомъ своеобразно у него понятіе вообще о равнинѣ. Онъ называетъ пространство ровнымъ, хотя-бы оно состояло изъ горъ, только-бы онѣ не представляли утесовъ и разсѣлинъ и не были сплошь загромождены скалами. Поэтому и область Васоевичей называютъ ровною, хотя вся она состоитъ изъ горныхъ хребтовъ, перерѣзанныхъ глубокими долинами, но всюду сохранившихъ зеленый покровъ, не обнаженныхъ до голаго камня и покрытыхъ лѣсною или травяною растительностью. Въ этомъ смыслѣ говорится «равно брдо» и «раван пут», хотя-бы на послѣднемъ и было много подъемовъ и спусковъ. Равнины и

Естъ съ этимъ названіемъ горы значительной высоты: Злагора (1.437 метр.), Лучка-гора (1.715 метр.).

Есть въ Цермницѣ село *Подгорь*; а и въ старыхъ документахъ упоминается *подгорик* — montana «царь въ *подгорїа*, звѣри хоте ловити» (Д.), и *опогорь* (dejectus montis): «по дѣлоу оу плавь на *опогорь*» (M. S. 94); на *опогорь* (deorsum) прѣко низь дѣль (Г. XV, 302).

«Ити гором» — по верху, надъ долиною или рѣкой; противуположное — *оздола*: «Мени је лакше ити *горо́м*, но њемовским пољем».

Существуютъ въ Черногоріи нѣсколько *горицъ*, тоже въ настоящее время безлѣсныхъ: подъ одною, на югъ отъ нея расположена Подгорица, а за нею равнина, идущая къ р. Морачѣ, назыв. *Загоричъ*.

Двѣ такихъ-же горицы въ Лѣшкополѣ и то-же имя носятъ каменистые островки на Скадрскомъ озерѣ: Старчево, Бешка, Морачникъ и Топалъ (Топхане).

Слово *хум* (холмъ) задержалось только въ собственныхъ именахъ: *Хум-Очинићки* (974 м.) въ Приморскомъ хребтѣ между Цетиньемъ и Будвой, *Ораховски* (1909 м.) въ Кучахъ, на Вучьемъ въ Морачѣ и *Хотски* или просто *Хум* въ равнинѣ Нижней Зеты у такъ называемаго Хумскаго — блата.

Хумци — поселокъ на каменистомъ холмѣ на Цетинской равнинѣ.

На Поповомъ полѣ (близъ Требинья въ Герцеговинѣ) разбросано множество голыхъ скалистыхъ холмовъ, которые также называются—*хумак*, *хумци*; а между ними (између хумака), по 2 и по 3 вмѣстѣ, въ группѣ, назыв. *хумчиде*.

Въ Герцеговинѣ же противъ Мостара черезъ р. Неретву отдѣльная высота тоже называется *Хумъ*.

Но самое распространенное названіе высокихъ горъ — *планина*, которому противуполагается — *жупа*, какъ мѣсто болѣе низкое и потому болѣе теплое и болѣе способное для обработки земли подъ посѣвъ хлѣбовъ.

Такъ, область Пивы дѣлится на Пивскую — планину и Пивскую — жупу.

Планинштак — употребляется въ томъ-же смыслѣ, какъ и *горштак*.

Планинско-мјесто, — которое находится на высокихъ горахъ, очень холодное, гдѣ ничего не сѣютъ, а только лѣто проводятъ со скотомъ на катунахъ, и это главное значеніе планины въ экономической жизни черногорца.

На планинахъ-же находятся лѣсъ и покосы.

Если говорятъ: «Ми имамо своју планину», это значитъ, что имѣются пастбища и лѣсъ; а если «Немамо планине», то—нѣтъ ни того, ни другого.

У В. планина назыв. Bergwald, mons silvosus; а итальянцы переводятъ altipiani.

Это не отдѣльная гора, а горная область, въ которой иногда ни одна отдѣльная вершина не носитъ общаго названія планины. Такъ, въ планинѣ Ловченѣ отдѣльныя вершины носятъ названія: Језерски-врх, Штировник, Бабљак, Звјеринац и др., но ни одна не носитъ названія Ловчена.

Тоже и въ Дурмиторѣ, гдѣ отдѣльныя вершины называются: Боботов-кук, Ћирова-пећина, Међед, Штулац и др.

Въ пѣснѣ есть такія выраженья:

Примише *се брду на планину*.
Кад изишли брду *на планину*,
Сједи јунак крај друма широка.

Въ этой общей горной системѣ части ея, состоящія изъ отдѣльныхъ равнинъ, покрытыхъ лѣсомъ или травою и всегда почти съ источниками воды, носятъ также названія планинъ съ особенными собственными именами:

Крња-јела, Вратло (въ Синявиной), Царине, Бируљак (подъ Комомъ), Криви-до, Шарењак, Јеловица (между Лисой и Ключемъ) и т. д. Это уже спеціально пастбищныя мѣста, гдѣ и устраиваются катуны.

У Даничича планины переводится mons; затѣмъ по документамъ видно, что она вспоминается «уз влахе»; а села всегда упоминаются со своими планинами, хотя-бы они имѣли пастбища и на другихъ мѣстахъ: «с планинами и з грьмьемь и щъ е *на поврьши* (M. S. 340, 346 — superficies).

Понятіе о пастбищѣ такъ тѣсно связывается съ названіемъ планины, что планиной называется вообще пастбищное мѣсто, хотя-бы оно и не находилось на высокихъ горахъ и находилось-бы совершенно въ низинѣ. Такъ, жители Криницъ (въ Краинѣ) называютъ своею планиной Гаведій-бродъ, мѣстность по сѣверному берегу Скадрскаго-озера настолько низкую, что её затопляетъ озеро.

Нѣкоторое отношеніе къ тому должно имѣть собственное имя Плана въ Годиняхъ (въ Цермницѣ): небольшое возвышенье, наверху плоское, ровное. Такое-же находится и близь Билечи (Герцегов.) на правомъ берегу р. Требишницы.

Въ Черногоріи есть нѣсколько *Планиницъ*: между Никшичемъ и Острогомъ, близь Лѣвой-Рѣки, въ Кучахъ и др.

Слова *хрбат* и *ланац* (хребетъ и цѣпь горъ) въ народѣ не употребляются, хотя отчасти извѣстны, что мы приписали-бы вліянію школы и книги.

Но есть *дебло* — кряжъ горъ, отъ котораго идутъ развѣтвленія.

Отдѣльныя горы, ихъ вершины и другія части имѣютъ особыя названія по ихъ наружному виду и характеру, и такихъ названій очень много, хотя нѣкоторыя можно считать синонимами.

Общее названіе вершины горы-*врх*: Вељи-врх, Голи-врх, Врхови (или Печорац въ Синявиной-планинѣ), Јабланов-врх (2.168 метр. тамъ-же); и производныя: Међувршје (между Језерскимъ-врхомъ и Штировникомъ), Завршје, Подврш.

Въ томъ-же смыслѣ употребляется и *вис*, а иногда въ

смыслѣ центральнаго возвышенія, отъ котораго идутъ развѣтвленія, иначе называемый *чвор* (узелъ). Высшая точка на горѣ назыв. *клик:* «паде тица на највећи *клик од планине*».

Ком — одна изъ самыхъ высокихъ горъ Черногоріи и принадлежитъ двумъ племенамъ — Кучамъ и Васоевичамъ; поэтому одна его вершина называется *Кучки-Ком*, а другая *Васоевићки*. Онъ, какъ Дурмиторъ и другія планины, составляютъ цѣлую область, которой принадлежатъ другія, меньшей высоты планины.

Другой *Комъ-Рѣцкій*, представляющій возвышеніе на приниженіи высокаго острова Одриньска-гора въ устьяхъ рр. Морачи и Рѣки-Черноевича. А въ то-же время это слово употребляется и въ смыслѣ отдѣльной высоты или вершины. Такъ, говорятъ: «Ћирова-пећина — највисочиј *ком* у Дурмитору». Въ Сербіи *комови* называются нѣсколько отдѣльныхъ высокихъ холмовъ (въ округѣ г. Карановца), называемыхъ также *столови* по плоской поверхности ихъ вершинъ, въ родѣ столовыхъ горъ.

Жителей Зеты прежде называли *Закоманами;* а теперь въ Черногоріи находится племя, называемое *Комани*; и близь Цетинья по направленію къ Бѣлошамъ есть *Команова-главица*.

Производныя слова: *Међукомје* — перемычка между двумя вершинами Кома; *мјесто окомито* — съ крутымъ спускомъ обрывомъ.

Небольшое возвышеніе называется *главица* въ общемъ смыслѣ, которая по формѣ можетъ быть *обла* (округлая) или *остра*. Такова въ Зетѣ близъ р. Морачи Миран-главица. Но есть Каблена-главица въ Рудинахъ, высота которой 1.134 м.; другія такія-же высокія горы называются *глава:*

Еринья-глава (1.523 м.), Закова-глава (2.084 м.).

Еще меньшую величину, чѣмъ главица, представляетъ (*х*)*обер* — холмъ; *оберасто мјесто*, *обераст пут* — холмистая мѣстность съ частыми спусками и подъемами; *оберчић*.

Бријег — собственно невысокій край долины и въ то-же

время не высокая горка, пригорокъ, всегда съ обрывистыми боками; *брежуљак, брijешчић, бреговито мјесто;* но есть мѣстность значительной высоты *Старжики-брегови* (1.145 м., Убли чевскіе).

Груда небольшой холмъ на равнинѣ: Вељa-и Мала-Груда на Цетинскомъ полѣ; оттуда, вѣроятно, и *Груды* — албанское племя близъ Подгорицы, нѣкогда сербское.

На Ульцинской равнинѣ подъ хребтомъ Мажурой находится группа холмовъ, носящихъ названіе *Кодре*, по всѣмъ вѣроятіямъ, албанское, напоминающее древнее Scordus, откуда и Скадръ.

Горы, идущія отъ главной высоты, какъ ея продолженія и развѣтвленія, называются *ноге*: таковы по отношенію къ Кому-Штавна — планина, Пэ (или Пэх), Љубан и др.; а по отношенію къ Дурмитору-Штулац (Вељи и Мали), Савин-кук, Ивица и др.

Иначе опѣ называются *огранци, обронци* и *окомци.*

Трудно опредѣлить, что означаетъ *кућ или кућье. Кућ од Врмоше* (между Комомъ и Проклитіеми) представляетъ какъ бы косу горы Врмоши; *Кућье* на сѣверной сторонѣ хребта Можуры— приниженіе, не имѣющее опредѣленной формы, состоитъ изъ холмовъ и углубленій между ними; въ Люботинѣ *Мали-кућ* подъ высотой Капа; а за нею *Кућье* — равнина.

Нѣсколько высотъ, довольно значительныхъ, носятъ названіе *сук* или *сука:* Сук-Хотски (иначе Дечић), — Грудски (поалб. Сука-Грудитъ), изподъ котораго идетъ коса Сука-Магрива; а въ Ульцинѣ *Сука* называется мысъ, вдающійся въ море, отвѣчающій такому-же мысу между Баромъ и Спичемъ *Ртац* или *Ротац* (отъ *рт* — мысъ) и развалинами на немъ стараго монастыря.

Подъ Комомъ находится *Тисови-рт* — коса.

Кóса то-же, что и порусски: протяженіе отъ главной высоты, спускъ болѣе или менѣе пологій съ долинами по обѣ стороны.

Говорятъ: — *ити косом*, како ками вали (M. S. 73), clivus по Д. «Ити *узкос*» — подниматься на гору по откосу и плыть по рѣкѣ не прямо противъ теченія, а наизкось. Въ Синявиной пл. есть Забрдска-коса (1.776 м.); *Коса* — хребетъ между Сутормаиомъ пл. и Руміей.

Почти тоже представляетъ *било*; это — собственно легкая ложбина, идущая сбоку косы, по которой легче можно совершить подъемъ на высоту.

Бокъ горы называется *страна* и, если онъ пологій, то по нему пролагаютъ путь, обходя гору кругомъ; оттуда выраженіе *ити страном* (въ другихъ мѣстахъ *напо́прек*); а прямо по этому боку идти въ гору — *уза страну*, *преко стране*. Если этотъ бокъ идетъ съ большой высоты, то говорятъ — *велика страна*, слѣдовательно подъемъ трудный. Бока горы называются также *ребра: ребра од* Лебершника (на границѣ съ Гацкомъ). *Стијена* — отвѣсный каменный спускъ съ горы. Въ Пиперахъ есть цѣлое селенье, находящееся подъ такою стѣной и носящее то-же названіе; *Црвена Стијена* такой-же спускъ Вельего-брда. Мѣстность съ такимъ характеромъ назыв. *стијење*. Въ Дубровникѣ *стијена* означаетъ вообще камень: «он је ме удрио стијеном».

Греда отдѣльная скала: *Црна-Греда* близъ Цетинья; *Острошке-греде* — цѣлый рядъ скалъ, идущій по краю хребта Острогъ надъ долиною р. Зеты.

Иногда гора имѣетъ довольно отлогій спускъ вверху и внизу, между ними отвѣсная каменная полоса въ видѣ пояса; это назыв. *обруч.*, называемый также *стијена* и *крш*. Близъ Фунданы (Кучи) есть Елезавића-обруч.

На хребтѣ, имѣющемъ склонъ на двѣ стороны, опредѣляютъ линію, откуда вода стекаетъ на ту и другую сторону, а вмѣстѣ съ тѣмъ сноситъ и камни. Эта линія называется *водовађа* или *камивал*, и по нему опредѣляются границы земельныхъ владѣній.

Вода, стекшая съ горы внизъ, образуетъ углубленіе, по

которому несетъ и камни, и это называютъ въ одномъ мѣстѣ *струг* (Дробн.), которымъ иногда, если онъ не очень крутъ, пользуются и для подъема на гору; а въ другомъ — *точило* (Васоев., Пива).

Иногда по этому-же *стругу* спускаютъ бревна, срубленныя наверху горы, или-же отъ этого спуска образуется стругъ. Въ Васоевичахъ *струпови* называютъ еще въ Комѣ ложбины между скалами, покрытыя травой.

Камень, носимый этими потоками и нагромождаемый внизу, въ Пивѣ называется *усов*; тоже, если обвалится съ горы земли, при чемъ заваливаетъ нивы, скотъ, дома и людей (такой случай однажды былъ въ Пивскихъ-Церквицахъ, гдѣ оторвалась громадная масса земли отъ горы Сокола). У Васоевичей такъ называются снѣжныя лавины, тоже иногда заваливающія проходящихъ людей и скотъ, и обвалы земли. Въ Кучахъ это зовется *заход*; есть и собственное имя мѣстности. То-же значенье имѣютъ названія *урвина* и *утргъ* (Утргъ село въ Цермн.). *Опучина* и *осов* назыв. отсыпь съ бока горы, по которой можно пройти пѣшкомъ спѣшнымъ, однако, ходомъ; въ противномъ случаѣ можно скатиться внизъ.

Прло — мягкое, постоянно обваливающееся мѣсто по краю какого-нибудь оврага или рѣки.

Уступъ въ горѣ въ видѣ площадки или террассы назыв. *склад*: «ити *складовима*».

Площадка на краю *стьны* состоящая изъ голой плиты, назыв. *платно* и *платије* (πλατεῖα, D. platea). По ней иногда прокладываютъ путь, который очень опасенъ, если наклоненъ къ стремнинѣ. Такой путь *преко платија* есть надъ р. Морачей.

У Васоевичей *платија* назыв. луговинку на краю стѣны.

Въ томъ-же родѣ *литице* (цѣльныя каменныя плиты) и *лелије* (стремень).

Край горы назыв. *ивица* (собств. имя въ Дурмиторѣ); *ивер* — острымъ гребнемъ край вдоль хребта (собств. имя *Иверак*).

Оме́тина (Васоев.) наверху горы открытое мѣсто, на кото-

вик, въ которой расположены катуны Хотъ; у Пиперъ тѣмъ-же именемъ означаютъ въ р. Морачѣ глубокія ямы между скалъ, въ которыхъ зимой собирается лаксфорель, гдѣ её ловятъ съ помощью крючка на древкѣ, ныряя въ глубь. У В. *рапе*, *храпе*— Unebenheiten, и въ Черногоріи *храпаво мјесто*.

Въ Васоевичахъ *думача* означаетъ пространство, сплошь покрытое папортникомъ; а у В. — глубокую долину; въ Невесиньѣ (Герцег.) съ этимъ именемъ есть рѣчушка въ долинѣ между высокими горами. Въ Ликѣ узкая долина назыв. *драга*.

Иногда долинѣ дается названіе *јама*, что озрачаетъ и просто углубленіе въ землѣ, провалъ, и всякое отверстіе, напр. въ чубукѣ.

Чаще и съ бо́льшею опредѣленностью употребляется слово *вала* или *увала* — впадина, логотина, отъ небольшой ложбины до приниженія цѣлой области между горными хребтами, напр. такую *валу* представляетъ значительная часть Катунской нахіи между Приморскимъ хребтомъ и горами, составляющими окраину долины Средней Зеты,

Эта обширная *вала* разбивается на множество углубленій, называемыхъ *рупе*, какъ и возвышенныя части, загроможденныя скалами, между которыми находятся мѣстечки, годныя для обработки, а иногда и болѣе значительная ровная площадь, называемая — поле. Это впрочемъ главнымъ образомъ въ старой Черногоріи, въ Катунской нахіи; а кучи и васоевичи *вала* зовутъ и глубокую долину.

Мѣстность, состоящая изъ множества подобнаго рода углубленій называется *валовита*, а если это относится къ мѣстностямъ, не имѣющимъ скалистаго характера, какъ Боснія и Сербія, то говорятъ — *каловита* — грязная, въ смыслѣ жирнаго слоя земли, покрывающаго поверхность и превращаюшагося въ дождливое время въ грязь.

Въ *рупахъ* собственно и ютилась жизнь старой Черногоріи. Какой-нибудь десятокъ домовъ составлялъ уже село и иногда

имѣлъ свою церковь, а то разбросаны поселенья по три—четыре дома, раздѣленные при томъ значительными разстояніями.

Совсѣмъ другое поле: это уже болѣе обширная, замкнутая со всѣхъ сторонъ равнина, съ перерѣзывающимъ её сухимъ русломъ, въ которомъ въ дождливое время собирается вода, сбѣгающая съ горъ, и въ видѣ потока устремляется въ нижайшую часть, гдѣ и исчезаетъ въ такъ называемыхъ *понорахъ*.

Таковы поля: Нѣгушское, Цетинское, Граховское, Никшицкое, Копилье въ Пиперахъ и др. Это — мѣста большихъ поселеній.

Есть поля и съ другимъ характеромъ, какъ *Цемовское-поле* въ Подгорицѣ, отдѣленное отъ горъ рѣками Рыбницей, Цевной и Морачей, въ которыя стекаются всѣ собирающіяся на его поверхности воды и уносятъ ея земляной покровъ, вслѣдствіе чего оно постепенно все больше оголяется и весьма скудно покрыто травяною растительностью.

Совсѣмъ другой характеръ носитъ Лѣшко — поле, которое, благодаря разбросаннымъ по нему холмамъ и углубленіямъ между ними, покрыто значительнымъ слоемъ земли; и потому по нему разбросаны поселенья, имѣющія нивы, огороды, виноградники, фруктовыя деревья и рощицы мелкаго лѣса.

Есть еще названіе *пољице*, употребляемое во множественномъ числѣ *пољица*.

Въ Цермницѣ такъ называется довольно обширная и низкая равнина посрединѣ ея, состоящая изъ нивъ и ливадъ. За городомъ Беранами въ Нижнихъ-Васоевичахъ (въ турецкихъ предѣлахъ) такъ называется пѣлая область; при томъ названіе употребляется въ той-же формѣ, но въ смыслѣ единственнаго числа: «Он је с Полице».

Пониква называется плоская возвышенность надъ долиною Зеты къ юго-востоку отъ Острога. Откосъ ея покрытъ лѣсомъ; а наверху углубленная равнина, покрытая травой, но въ то-же время и скалистая.

Скалами этими она и дѣлится на *4 пониквице: вељa, средња,*

сува и *вражегрмачка*. Одна изъ нихъ особенно богата ключами. Есть и другія пониквы и пониквицы; а въ Сербіи (королев.) есть планина *Поникве* (срв. чешское ponikev).

Очень распространено въ Черногоріи названіе *рудина*, что означаетъ мѣстность наверху пологаго возвышенія, не загроможденную скалами, хотя и усѣянную каменьями, и покрытое мелкою травой (*чипа*), которую не косятъ; а за то она служитъ хорошимъ пастбищемъ.

Въ народной пѣснѣ она упоминается такъ:

Док се гора преоѣене листом,
А *рудине* травом ѣетелином.

Пале су патке у слано море,
А препелице у равно поле,
А јаребице у *руденице*.

Въ Подгорицѣ такъ называютъ лужайку, покрытую травой, и говорятъ: «Ајдемо, да сједнемо *на рудину*».

По всѣмъ вѣроятіямъ, это названіе общаго происхожденія съ прилагат. *руд: руда вуна, коса, руди брци* — волнистые, вьющіеся; *рудо*, као вуна на овци; *зарудили* момску брци — показался первый пушокъ на губѣ.

Въ то-же время въ Команахъ есть *Бјела-рудина* — голая площадка на возвышеньи съ однимъ деревомъ, подъ которымъ обыкновенно *пландуютъ* стада, а также отдыхаютъ и прохожіе люди; бѣлою она названа, вѣроятно, отъ покрывающаго её бѣлаго камня. Съ такимъ-же характеромъ мы знаемъ рудину въ с. Подгори (въ Цермницѣ).

Въ Пиперахъ такъ называется одна мѣстность, состоящая изъ голыхъ каменныхъ плитъ. Но не были-ли и эти мѣста когда-то покрыты травой и оголѣли послѣ?

Въ стар. докум. есть *дупьна рудина* — cavus (Д.).

Рудины называется мѣстность между Граховомъ и Никши-

чемъ, имѣющая нѣсколько поселеній и составляющая цѣлую административную единицу. Она холмиста, съ прекрасными пастбищами и съ некрупнымъ лѣсомъ. Изза пастбищъ этихъ происходила постоянная война между племенемъ Озринячами и Никшицкими турками.

Есть *Опутна-Рудина* на западной границѣ Черногоріи, тоже административная единица. Она представляетъ высокую окраину долины р. Требишницы, также богата пастбищами, особенно много кустарника *зановета* (citisus), который такъ любятъ овцы.

Не менѣе распространено названіе *ластва* — равнина или терраса на уступѣ горы, подъ которымъ идетъ спускъ, если не стѣной, то вообще очень крутой. Въ Цермницѣ *ластве* и *ластвице* называются искусственныя терраски, извѣстныя въ другихъ мѣстахъ подъ именемъ *доци* или позидови.

Есть и большія пространства съ тѣмъ-же именемъ, какъ Ластвы Чевская и Никшицкая, на которыхъ находятся катуны и постоянныя жилища.

Въ Паштровичахъ (въ Приморьѣ) есть Кастель-Ластва, сокращенно сербами называемая *Кастио* (Castel — укрѣпленіе). Въ Далмаціи *ластва* называется тоже терраса между утесомъ и обрывомъ, покрытая травой.

Въ Дробнякахъ *ластвице* или *ластавице* называются изгибы по дорожкѣ, ведущей на гору, иначе *канице*. Говорятъ: «Ја сам тебе чекао на четвртој *ластавици*».

Если у подножія горъ образуется земляная отсыпь, которая принимаетъ холмистый видъ, вслѣдствіе того что её прорѣзываютъ временные потоки, образуя углубленія, спускающіяся къ рѣкѣ или большой долинѣ, то такая мѣстность называется *лопате*. Такъ называется часть села Лѣвой-рѣки (Васоев.); близь Морачскаго монастыря, между Требчемъ и Дрезгой въ Пиперахъ, въ Подгорицѣ противъ холма Любовича на берегу р. Морачи, гдѣ поэтому и перевозъ черезъ неё называется *на лопате*.

Тотчасъ за Морачскимъ монастыремъ небольшой кусочекъ земли на высокомъ мысу, вдавшемся въ рѣку, назыв. *лопар земље.*

Не знаемъ, нельзя-ли сюда-же отнести существующее въ Далмаціи названіе *лапат земље* — полоса пахатной земли; а также *лапат тканине* — кусокъ матеріи (П.).

Въ Васоевичахъ маленькія терраски земли назыв. *ножице.* Какъ собственное имя *Ножица* — мѣсто въ Лѣвой-рѣкѣ, гдѣ по преданію впервые поселилось васоевицкое племя.

Тамъ-же *занóга* означаетъ травянистую равнинку, иногда окруженную небольшимъ лѣсомъ, при подошвѣ горы. Такія находятся на Лисой-планинѣ и на Штавной, и послѣдняя называется *Чижева-занога.*

Шкрапица земље — кусочекъ земли въ ямкахъ между камнями.

«Земља лежи у *кључу*» — въ углѣ между горъ или въ изгибѣ рѣки (у В. curvatura fluminis). *Кључаница* — уголокъ земли: «они (арбанаси) знаду овђе сваку *кључаницу*».

«Њему земља лежи у *ободу*» — пространство, окруженное горами. Съ такимъ характеромъ *Обод*, откуда вытекаетъ Рѣка-Черноевича, иначе *Ободска-рѣка.*

Острый уголъ въ изгибѣ рѣки (р. Матица) назыв. *кољат*; менѣе острый *кољар* или *копито*; а широкою дугой — *котлиш.*

Пољанка — зеленая круговинка среди безтравной, голой мѣстности, какъ Цемовское поле.

Ледина — земля, давно не паханная, а также мѣсто, чистое отъ камня и сплошь покрытое травой: «Тамо све *ледина*, нема крша».

Улица — узкій проходъ между живою изгородью или между каменными стѣнками, окружающими нивы и другія угодья въ селѣ; а также между скалами, и фарватеръ рѣки, какъ въ Вирштицѣ отъ Вирбазара до озера. У Д. platea.

Влака — узкое мѣсто, долина, большею частью съ лѣсомъ; въ Гарчѣ такъ называется ложбина на сѣверномъ его склонѣ,

горіи не существуетъ, хотя въ Васоевичахъ, Дробнякахъ, Морачѣ и Пивѣ таковыя существуютъ. Въ Пиперахъ *до́лина* означаетъ вообще мѣстность, покрытую травой, хотя-бы то была гора. Поэтому говорятъ: «ово све је била *долина*; скоро је постао голи крш» т. е. было покрыто землей съ травой, которую снесло.

Иногда долинѣ дается имя *јама*, что означаетъ, кромѣ того, и всякое отверстіе, напр. въ чубукѣ. Такъ неточно и неопредѣленно у черногорца понятіе о долинѣ. Но есть названія *до* и *долац* (*долови и дoци*), которые представляютъ углубленія неправильной формы, круглой или продолговатой. Отсюда происходятъ собственныя имена: Глуви-до (Цермн.), Дуги-до (Нѣг.), Криви-до (Васоев. и Кучи) и др. Первыя два и въ Кучахъ — села; а въ Васоевичахъ — катуны.

Есть эти *долы* совершенно маленькіе и представляютъ площадки въ глубинѣ, которыя обрабатываются, таковы: Ђевојачки-до (Нѣг.), Кобиљи-долови (Ловченъ), Суви-до, Орани-до, Просени-до, Пирни-до и т. д.

На высокихъ планинахъ эти долы служатъ для пастбищъ и катуновъ: Криви-до (Васоев.), Добри-до, Пирни-до (Пива); а въ болѣе низкихъ мѣстахъ они обрабатываются подъ посѣвы хлѣбовъ.

Дoци или *позидови* называются искусственно сдѣланныя на склонахъ каменистыхъ горъ терраски, также засѣваемыя хлѣбомъ.

Есть однако слово *продо* — боковая долина (Баняны); у В. vallis, *пресјека*, *раздоље*.

Дубодолина — очень глубокая долина; въ Ровцахъ просто *дубоко:* Веље-дубоко и Мртво-дубоко; у Кучъ узкая долина между высокими горами назыв. *љуг*; это-же слово у Пиперъ означаетъ то-же, что *увала*—ложбина, впадина: мјесто *љугасто*, иначе — *уваљено*, *коритасто*. У Васоевичей *рапа* — означаетъ узкую долину, ущелье; а у Кучъ долину-же, только болѣе широкую. Между Сукомъ грудскимъ и другою горой есть *рапа Сје-*

вик, въ которой расположены катуны Хотъ; у Пиперъ тѣмъ-же именемъ означаютъ въ р. Морачѣ глубокія ямы между скалъ, въ которыхъ зимой собирается лаксфорель, гдѣ её ловятъ съ помощью крючка на древкѣ, ныряя въ глубь. У В. *pane, храпе*— Uneьenheiten, и въ Черногоріи *храпаво мјесто*.

Въ Васоевичахъ *думача* означаетъ пространство, сплошь покрытое папортникомъ; а у В. — глубокую долину; въ Невесиньѣ (Герцег.) съ этимъ именемъ есть рѣчушка въ долинѣ между высокими горами. Въ Ликѣ узкая долина назыв. *драга*.

Иногда долинѣ дается названіе *јама*, что озрачаетъ и просто углубленіе въ землѣ, провалъ, и всякое отверстіе, напр. въ чубукѣ.

Чаще и съ бо́льшею опредѣленностью употребляется слово *вала* или *увала* — впадина, логотина, отъ небольшой ложбины до приниженія цѣлой области между горными хребтами, напр. такую *валу* представляетъ значительная часть Катунской нахіи между Приморскимъ хребтомъ и горами, составляющими окраину долины Средней Зеты,

Эта обширная *вала* разбивается на множество углубленій, называемыхъ *рупе*, какъ и возвышенныя части, загроможденныя скалами, между которыми находятся мѣстечки, годныя для обработки, а иногда и болѣе значительная ровная площадь, называемая — поле. Это впрочемъ главнымъ образомъ въ старой Черногоріи, въ Катунской нахіи; а кучи и васоевичи *вала* зовутъ и глубокую долину.

Мѣстность, состоящая изъ множества подобнаго рода углубленій называется *валовита*, а если это относится къ мѣстностямъ, не имѣющимъ скалистаго характера, какъ Боснія и Сербія, то говорятъ — *каловита* — грязная, въ смыслѣ жирнаго слоя земли, покрывающаго поверхность и превращающагося въ дождливое время въ грязь.

Въ *рупахъ* собственно и ютилась жизнь старой Черногоріи. Какой-нибудь десятокъ домовъ составлялъ уже село и иногда

имѣлъ свою церковь, а то разбросаны поселенья по три—четыре дома, раздѣленные при томъ значительными разстояніями.

Совсѣмъ другое поле: это уже болѣе обширная, замкнутая со всѣхъ сторонъ равнина, съ перерѣзывающимъ её сухимъ русломъ, въ которомъ въ дождливое время собирается вода, сбѣгающая съ горъ, и въ видѣ потока устремляется въ нижайшую часть, гдѣ и исчезаетъ въ такъ называемыхъ *понорахъ*.

Таковы поля: Нѣгушское, Цетинское, Граховское, Никшицкое, Копилье въ Пиперахъ и др. Это — мѣста большихъ поселеній.

Есть поля и съ другимъ характеромъ, какъ *Цемовское-поле* въ Подгорицѣ, отдѣленное отъ горъ рѣками Рыбницей, Цевной и Морачей, въ которыя стекаются всѣ собирающіяся на его поверхности воды и уносятъ ея земляной покровъ, вслѣдствіе чего оно постепенно все больше оголяется и весьма скудно покрыто травяною растительностью.

Совсѣмъ другой характеръ носитъ Лѣшко — поле, которое, благодаря разбросаннымъ по нему холмамъ и углубленіямъ между ними, покрыто значительнымъ слоемъ земли; и потому по нему разбросаны поселенья, имѣющія нивы, огороды, виноградники, фруктовыя деревья и рощицы мелкаго лѣса.

Есть еще названіе *пољице*, употребляемое во множественномъ числѣ *пољица*.

Въ Цермницѣ такъ называется довольно обширная и низкая равнина посрединѣ ея, состоящая изъ нивъ и ливадъ. За городомъ Беранами въ Нижнихъ-Васоевичахъ (въ турецкихъ предѣлахъ) такъ называется пѣлая область; при томъ названіе употребляется въ той-же формѣ, но въ смыслѣ единственнаго числа: «Он је с Полице».

Пониква называется плоская возвышенность надъ долиною Зеты къ юго-востоку отъ Острога. Откосъ ея покрытъ лѣсомъ; а наверху углубленная равнина, покрытая травой, но въ то-же время и скалистая.

Скалами этими она и дѣлится на *4 пониквице: вељa, средња,*

сува и *вражегрмачка*. Одна изъ нихъ особенно богата ключами. Есть и другія пониквы и пониквицы; а въ Сербіи (королев.) есть планина *Поникве* (срв. чешское ponikev).

Очень распространено въ Черногоріи названіе *рудина*, что означаетъ мѣстность наверху пологаго возвышенія, не загроможденную скалами, хотя и усѣянную каменьями, и покрытое мелкою травой (*чипа*), которую не косятъ; а за то она служитъ хорошимъ пастбищемъ.

Въ народной пѣснѣ она упоминается такъ:

Док се гора преоѣене листом,
А *рудине* травом ѣетелином.

Пале су патке у слано море,
А препелице у равно поле,
А јаребице у *руденице*.

Въ Подгорицѣ такъ называютъ лужайку, покрытую травой, и говорятъ: «Ајдемо, да сједнемо *на рудину*».

По всѣмъ вѣроятіямъ, это названіе общаго происхожденія съ прилагат. *руд: руда вуна, коса, руди брци* — волнистые, вьющіеся; *рудо*, као вуна на овци; *зарудили* момску брци — показался первый пушокъ на губѣ.

Въ то-же время въ Команахъ есть *Бјела-рудина* — голая площадка на возвышеньи съ однимъ деревомъ, подъ которымъ обыкновенно *пландуютъ* стада, а также отдыхаютъ и прохожіе люди; бѣлою она названа, вѣроятно, отъ покрывающаго её бѣлаго камня. Съ такимъ-же характеромъ мы знаемъ рудину въ с. Подгори (въ Цермницѣ).

Въ Пиперахъ такъ называется одна мѣстность, состоящая изъ голыхъ каменныхъ плитъ. Но не были-ли и эти мѣста когда-то покрыты травой и оголѣли послѣ?

Въ стар. докум. есть *дупьна рудина* — cavus (Д.).

Рудины называется мѣстность между Граховомъ и Никши-

чемъ, имѣющая нѣсколько поселеній и составляющая цѣлую административную единицу. Она холмиста, съ прекрасными пастбищами и съ некрупнымъ лѣсомъ. Изза пастбищъ этихъ происходила постоянная война между племенемъ Озриничами и Никшицкими турками.

Есть *Опутна-Рудина* на западной границѣ Черногоріи, тоже административная единица. Она представляетъ высокую окраину долины р. Требишницы, также богата пастбищами, особенно много кустарника *зановета* (citisus), который такъ любятъ овцы.

Не менѣе распространено названіе *ластва* — равнина или терраса на уступѣ горы, подъ которымъ идетъ спускъ, если не стѣной, то вообще очень крутой. Въ Цермницѣ *ластве* и *ластвице* называются искусственныя терраски, извѣстныя въ другихъ мѣстахъ подъ именемъ *доци* или позидови.

Есть и большія пространства съ тѣмъ-же именемъ, какъ Ластвы Чевская и Никшицкая, на которыхъ находятся катуны и постоянныя жилища.

Въ Паштровичахъ (въ Приморьѣ) есть Кастель-Ластва, сокращенно сербами называемая *Кастио* (Castel — укрѣпленіе). Въ Далмаціи *ластва* называется тоже терраса между утесомъ и обрывомъ, покрытая травой.

Въ Дробнякахъ *ластвице* или *ластавице* называются изгибы по дорожкѣ, ведущей на гору, иначе *канице*. Говорятъ: «Ја сам тебе чекао на четвртој *ластавици*».

Если у подножія горъ образуется земляная отсыпь, которая принимаетъ холмистый видъ, вслѣдствіе того что её прорѣзываютъ временные потоки, образуя углубленія, спускающіяся къ рѣкѣ или большой долинѣ, то такая мѣстность называется *лопате*. Такъ называется часть села Лѣвой-рѣки (Васоев.); близь Морачскаго монастыря, между Требчемъ и Дрезгой въ Пиперахъ, въ Подгорицѣ противъ холма Любовича на берегу р. Морачи, гдѣ поэтому и перевозъ черезъ неё называется *на лопате*.

Тотчасъ за Морачскимъ монастыремъ небольшой кусочекъ земли на высокомъ мысу, вдавшемся въ рѣку, назыв. *лопар земље.*

Не знаемъ, нельзя-ли сюда-же отнести существующее въ Далмаціи названіе *лапат земље* — полоса пахатной земли; а также *лапат тканине* — кусокъ матеріи (П.).

Въ Васоевичахъ маленькія терраски земли назыв. *ножице.* Какъ собственное имя *Ножица* — мѣсто въ Лѣвой-рѣкѣ, гдѣ по преданію впервые поселилось васоевицкое племя.

Тамъ-же *зано́га* означаетъ травянистую равнинку, иногда окруженную небольшимъ лѣсомъ, при подошвѣ горы. Такія находятся на Лисой-планинѣ и на Штавной, и послѣдняя называется *Чижева-заноѓа.*

Шкрапица земље — кусочекъ земли въ ямкахъ между камнями.

«Земља лежи у *кључу*» — въ углѣ между горъ или въ изгибѣ рѣки (у В. curvatura fluminis). *Кључаница* — уголокъ земли: «они (арбанаси) знаду овђе сваку *кључаницу*».

«Њему земља лежи у *ободу*» — пространство, окруженное горами. Съ такимъ характеромъ *Обод*, откуда вытекаетъ Рѣка-Черноевича, иначе *Ободска-рѣка.*

Острый уголъ въ изгибѣ рѣки (р. Матица) назыв. *кољат*; менѣе острый *кољар* или *копито*; а широкою дугой — *котлиш.*

Пољанка — зеленая круговинка среди безтравной, голой мѣстности, какъ Цемовское поле.

Ледина — земля, давно не паханная, а также мѣсто, чистое отъ камня и сплошь покрытое травой: «Тамо све *ледина*, нема крша».

Улица — узкій проходъ между живою изгородью или между каменными стѣнками, окружающими нивы и другія угодья въ селѣ; а также между скалами, и фарватеръ рѣки, какъ въ Вирштицѣ отъ Вирбазара до озера. У Д. platea.

Влака — узкое мѣсто, долина, большею частью съ лѣсомъ; въ Гарчѣ такъ называется ложбина на сѣверномъ его склонѣ,

покрытая густымъ лѣсомъ; то-же, кажется, и *увлака* — длинное и пологое пониженіе между горъ, служащее переваломъ между верховьями двухъ рѣкъ. По такому пониженію идетъ путь черезъ Яворье изъ Тушины въ Морачу.

Влака иначе выговаривается и *лака:* «Он (Вук Томановић) отиде у *хајдучке* лаке».

Герцеговинцы такъ называютъ гору, въ которой находятся такія углубленія, густо заросшія лѣсомъ, въ которыхъ укрывались ихъ гайдуцкія четы.

Въ Далмаціи *влака* — мѣсто на морскомъ берегу, гдѣ вытаскиваютъ суда для починки (П.).

Млаке — земля по откосу русла рѣки или потока, куда иногда поднимается вода, при чемъ на ней осаждается наносъ, дѣлающій её очень плодородной. Таковыя находятся по берегамъ р. Сушицы, впадающей въ Зету (Загарачъ и Бѣлопавличи). Въ Команахъ это — мѣсто, надолго потопляемое водой, которое по спаденьи воды, высыхая, растрескивается и по ней растетъ крупная трава въ родѣ проса *сјерчина*.

Въ стар. докум. *млака* (lacuna): «међа посредь баре низ *млаку*.... оу горње чело млаке» (Т. XV, 302). Есть и планина *Млаке*.

У В. «као слатина, гдје вода пшити из земље».

Опутина — мѣстность при дорогѣ: нивы, луга и пастбища или пустопорожнія пространства.

Въ окрестности Цетинья есть три мѣстности, которыя носятъ названіе *лашор*. Одинъ изъ нихъ находится при дорогѣ въ Цермницу и на Обзовицу и представляетъ собою возвышеніе у подножія скалистаго холма; на немъ нѣсколько старыхъ буковыхъ деревьевъ, оставшихся отъ бывшаго здѣсь лѣса, и очень хорошій колодезь (убао); другой Очиничскій и третій Бѣлошскій, также со слѣдами бывшаго лѣса и съ скопленіями воды. Говорятъ: «Не може се проћ кроз један *лашор*», потому что все *здрња или здрпља*—очень густая заросль мелкаго лѣса и кустарника.

Лонца—небольшое возвышенье, наверху котораго находится площадка, покрытая травой, и потому всегда съ эпитетомъ *зелена*. У турокъ это — мѣсто, гдѣ они сидятъ и угощаются, во время прогулокъ на *теферич*; у черногорцевъ оно служитъ тоже мѣстомъ увеселительныхъ сборищъ, а также и для народныхъ *скупштинъ*, хотя спеціально для того служащія мѣста называются *зборница* и *зборна главица*. Въ Рѣкѣ такъ называютъ глиняный сосудъ, вверху широкій, а къ низу суживающійся; въ немъ легче, чѣмъ въ другомъ сосудѣ, можно сварить что-либо на маломъ огнѣ. У В. die Terrasse (auf der Dache).

Углубленья на вершинахъ горъ назыв. *лонци*; оттуда высшая вершина въ Суторманѣ — *Лонац*.

Всѣ, разсмотрѣнныя нами мѣстности, если не всегда находятся на высотахъ, то лежатъ довольно высоко надъ водою и потому болѣе или менѣе сухія: перейдемъ теперь къ низменностямъ, мѣстамъ подводнымъ и потому мокрымъ. Для такихъ мѣстностей немного названій.

Полоја — поемный лугъ, прежде всего заливающійся рѣкой или подъемомъ воды въ озерѣ.

Жала и жалица—низкое мѣсто, потопляемое водою на долгое время; а потомъ (приблизительно въ половинѣ іюня) вода спадаетъ, и его засѣваютъ, при чемъ урожай бываетъ отличный; но раннею осенью опять можетъ потопить, прежде чѣмъ уберутъ хлѣбъ, и тогда урожай погибаетъ. Такія мѣста находятся въ устьяхъ Рѣки и вокругъ Жабляка. У В. *жалица*—рит, тршчака.

Въ Истріи *жал* и *жало*—берегъ моря пологій и песчаный; *жальиво*, *жаловито* мѣсто — песчаное или покрытое мелкою галькой, негодное для посѣва.

Жар, *жарови* — низкія, болотистыя мѣста, сильно поросшія камышомъ, чаканомъ, окугой и другими болотными травами. Подъ прикрытіемъ ихъ цеклиняне въ своихъ ладьяхъ дѣлали за-

сады албанцамъ и обратно, албанцы имъ. У В. некаква трава, као оштрика. Вообще болотистая мѣстность, въ низменности или на высотѣ назыв. *барушшина*, *барљиво мјесто*. Таковы: на Лукавицѣ пл. *Бојовића — баре*; въ Васоевичахъ поселенье *Баре* подъ горою Трешневикомъ; въ Дробнякахъ — *Барно-језеро*.

Есть слово *блато*, *блатурина* — тоже въ смыслѣ болота, грязнаго мѣста, а на Ловченѣ есть углубленіе, въ которое стекаетъ вода съ горъ, называемое *Блатишта*.

Маква — называютъ мѣстность ровную или въ видѣ пологой впадины, по которой разливается вода изъ находящихся выше ключей и заболачиваетъ её (у Д. *мака* — palus).

То-же самое и *локва*, означающее также лужу и лунку вокругъ дерева для поливы. Въ Васоевичахъ на высотѣ Пэ мѣстность *локвице* состоитъ изъ нѣсколькихъ подобнаго рода впадинъ, по которымъ ростетъ лѣсъ; а выше находятся покосные луга и пастбища. Въ послѣднее время и лѣсъ этотъ вырубаютъ, отчего почва высыхаетъ и землю раздѣлываютъ подъ пашню. Тамъ-же *локва* называютъ глубокое мѣсто въ рѣкѣ, въ другихъ краяхъ называемое *вир:* «Овђе (у Лиму) је *велика локва*».

Ждрали — назыв. низкое луговое мѣсто, иногда съ небольшимъ лѣскомъ. У В. *ждралица* — потокъ, текущій въ р. Лепеницу близь Крагуевца.

Есть еще *батлак* и *бинца* — глубокая грязь, топь, гдѣ лошадь можетъ завязнуть (Кучи, Васоев. и др.).

Много названій существуетъ относительно углубленій и разрывовъ на поверхности.

Очень глубокій обрывъ — *провала*, *правалија*; а *безад*, *бездана*, *бездавница* тоже, что наше пропасть просто или бездонная. То-же самое *амбис*, *амбол или амбола* — очевидно, чужое слово. Отверстіе, въ которое уходитъ вся вода съ поверхности въ видѣ рѣки, какъ Зета въ Никшичѣ, или временно текущіе потоки, какъ на Цетиньѣ и Граховѣ, называется *понор*. Такое-

же отверстіе меньшихъ размѣровъ въ воронкообразныхъ углубленіяхъ (вртача)—*ц̧омба* или *ц̧омбос*, откуда *ц̧омбосати*—свалиться съ обрыва, провалиться; говорится о человѣкѣ, упавшемъ въ какую-нибудь яму, и о землѣ, которую уноситъ въ отверстіе водой. Близко къ этому *суторати се или сутурати се*; не оттуда-ли въ Боккѣ Суторина, гдѣ «се сутура» т. е. сносятся съ сверху земля и камни внизъ къ морю?

Поноры, закрытые сверху землей, въ которые также уходитъ вода, но не вдругъ, а постепенно, назыв. *издухе*. Такія находятся на поляхъ Цетинскомъ и Граховскомъ.

Есть вертикальные провалы, глубиною до десяти и больше саженъ. Въ нѣкоторыхъ при днѣ имѣется еще боковое отверстіе, которое вводитъ въ пещеру. Таковъ спускъ въ Липскую пещеру надъ Добрскимъ селомъ. Это называется просто *јама*. Въ такой ямѣ, спускающейся отвѣсно, бываетъ выступъ, вслѣдствіе чего упавшій туда человѣкъ можетъ не долетѣть до дна и задержаться на этомъ выступѣ, который называется *заподак*. Глубокое, но широкое отверстіе, на днѣ котораго растетъ лѣсъ, назыв. *бохор*.

Есть еще названіе *лазба*. Это—цѣлая поляна или маленькое поле, окруженное со всѣхъ сторонъ отвѣсными скалами; люди спускаются на него съ помощью особыхъ приспособленій; а скотъ (мелкій) спускаютъ и поднимаютъ на веревкахъ. Въ Ровцахъ двѣ такихъ *лазбы*, въ которыхъ живутъ люди и держатъ скотъ, и въ одной изъ нихъ теперь находятся три дома.

Промоина, образуемая временнымъ потокомъ въ горѣ въ видѣ громаднаго глубокаго оврага, а потомъ продолжающаяся на равнинѣ и остающаяся въ сухое время безводною, называется *жљеб* и *сувоарина*. По ней вода несетъ съ горы массу камня, который, отлагаясь на равнинѣ, дѣлаетъ её ни къ чему негодною. Такой потокъ въ Кучахъ идетъ отъ Безіова черезъ Цвилинъ и спускается на равнину с. Ублей; а другой съ Ловчена спукается къ морю.

Относительно земельныхъ угодій мы привели всѣ термины въ отдѣлѣ «Земледѣліе» (Т. II, ч. 1). Здѣсь мы сдѣлаемъ только небольшое дополненіе.

Достойно вниманія то, что для обозначенія владѣнія или пользованія сообща употребляются иностранныя слова: *комун* или *комуница* (латин.), *метех* или *метеј* (греч. отъ μετέχειν—partem habere. Д.) *) и *вакам* (турецкое). Съ этимъ соединяется понятіе объ общемъ пользованіи села, племени или братства пастбищемъ или лѣсомъ. Есть еще слово *муша* (Грахово, Баняны, Рудины), означающее общую «испашу» т. е. паству скота; и то, кажется, турецкое.

Такія-же и слѣдующія два слова: *интифак или истифак* у Васоевичей, означающее мѣстность съ извѣстными границами, на которой можно пасти скотъ возлѣ села, пока не отправятся всѣ на планину; и *илака* (Васоев., Пива и Дробн.) въ смыслѣ предѣла (удут), находящагося во владѣніи одного рода: «Илака Бакића» — владѣніе Бакичей; а также и одного семейства, глава котораго говоритъ: «То је моја илака».

---

2. Лѣсъ.

Общее названіе *шума* и *гора*. Говорится: «наше горе лист», «шума се обукује листом». Въ пѣснѣ поется:

Киша пада, трава расте, гора зелени;
И гора се с листом саста и т. д.

Разница между ними та, что въ то время какъ *гора* относится къ мѣстности, преимущественно возвышенной и къ лѣсу, хотя-бы еще не покрывшемуся листомъ; *шума* относится главнымъ образомъ къ зеленому одѣянью лѣса. *Шума* называютъ и

*) Есть и глаголъ; *метехати се* — имѣть съ кѣмъ-либо сообща лѣсъ, пастбища или другое угодье.

листья на капустѣ и на другихъ растеніяхъ. Отъ этого слова имѣется и глаголъ *зашумити* — запустить срубленный лѣсъ и насадить вновь. Того-же корня, вѣроятно, названіе Сербіи *Шумадія* и въ Чехіи лѣсъ *Шумава*.

Густой лѣсъ называется: *халуга*, *тмор*, *мрча*, *омар*, *гвозд*, *ада*, *осоја*. Первое какъ будто чужое, тоже и *ада* (срв. въ Сербіи на р. Савѣ нѣсколько островковъ, покрытыхъ лѣсомъ, — *аде*); два вторыя напоминаютъ темноту и мракъ (тмурити и мркнути) густого лѣса; кромѣ того, *мрча* или *смрча* означаетъ хвойное дерево (пихта?); *омора*, *оморика* или *оморина* (или съ *х*: хомора и т. д.) называютъ преимущественно ель; а *омар* въ Езерахъ называютъ мѣстность, покрытую густымъ буковымъ лѣсомъ. У В. подъ словомъ *омора* приводится: «А пред њима букова омора». Вверху хребта Яворья, откуда вытекаетъ р. Морача, есть мѣстность *Морје* (оморје), потому что покрыта «гором ормиковом».

Осоја относится къ лѣсу, такъ какъ лѣсъ въ горахъ растетъ преимущественно на *осойной* (сѣверной) сторонѣ.

Гвозд — мы уже упоминали; а здѣсь приведемъ нѣсколько фактовъ, изъ которыхъ больше уясняется его значеніе. Изъ старыхъ документовъ видно, что подъ этимъ именемъ разумѣется лѣсная мѣстность: «чрьни гвоздь и чисте да сѣку оу опкиноу — до *гвозда* у грохоть (Д. и М. S. 95). Въ Кучахъ *гвозд* называется густой лѣсъ близь Курлая. Между Ораховымъ (Кучи) и Баньканами (Затрѣбачъ) есть высота, называемая *Гвозднац* и вся покрытая смѣшаннымъ лѣсомъ изъ бука, клена и др., которымъ, однако, прикрывается мѣстность очень скалистая и потому едва проходимая. Тамъ-же по дорогѣ отъ Орахова къ Затрѣбчу находится *Ћафа од Гвозденца*. По дорогѣ отъ Никшича къ Шавникамъ подъ Войникомъ также есть мѣстность, называемая Гвоздъ, тоже скалистая и лѣсная.

Въ Пиперахъ говорятъ: «јелови гвозд», разумѣя подъ этимъ еловое дерево, бревно; а въ Рѣцкой — нахіи названіе *гвозда* приписывается мѣстности безлѣсной, но скалистой, такъ что пройти нельзя.

Д. толкуетъ его латинскимъ Silva; а В.—saxum: «у планини камен израсто у висину» (у Ц. Г.).

Изъ такого различнаго толкованія этого слова можно вывести двоякое заключеніе: что мѣстность эта была непремѣнно лѣсная и оголѣніе произошло впослѣдствіи, или наоборотъ, что мѣстность была каменистая, а впослѣдствіи, когда мѣстность была брошена по причинѣ ея недоступности, на ней возникъ лѣсъ; но, по нашему мнѣнію, данныхъ больше за первое.

Лѣсъ носитъ различныя названія по его объему и по хозяйственному назначенію: *гај* — отдѣльная роща (у В. nemus, луг); *дубрава и грм* — лѣсокъ, принадлежащій отдѣльному дому, который и пользуется имъ (у В. забран); *забјељ, забио*, тоже *метех и забран* — лѣсокъ, принадлежащій общинѣ городской или сельской вблизи населеннаго мѣста, служащій для дровъ и мелкихъ домашнихъ потребностей, а въ то-же время и для пастьбы скота.

Листосјек — лѣсокъ, въ которомъ рубятъ вѣтви для корма скота; онъ можетъ принадлежать одному дому или общинѣ (D. silva septa). Иногда рощица называется *дуб*, хотя-бы порода деревьевъ была и другая.

Группа деревьевъ на вершинѣ горы назыв. *кита;* въ Дугѣ есть гора Кита.

Роща молодого тонкаго лѣса назыв. *матина* (въ Сербіи *батинац*); а молодая поросль отъ корня или ствола срубленнаго дерева — *поданци*.

Шибут, шибуће то-же что *грмење* — мелкій лѣсъ, кустарникъ; то-же и *шава, шавице* — тальникъ, орѣшникъ и др.; а также прутья, связанные въ пучекъ. Оттуда, вѣроятно, и р. Шавникъ, а по ней и мѣстечко Шавникъ или Шавници. По старой дорогѣ изъ Нѣгушей на Цетинье есть *Вршаникъ* (верх-шавника). Есть и на Рѣкѣ мѣсто *шавник*.

Мѣсто, непроходимое отъ густого лѣса, назыв. *андрава* и *андрѣ;* а гдѣ больше кустарникъ—*рамеж;* также *дрња, здрња, дршља*. По густому лѣсу или кустарнику по берегу р. Рыбницы,

гдѣ теперь Подгорица, можетъ быть, одна часть ея (махала) и носитъ названіе *Дрпе*, напоминающее древнюю Дрепу, гдѣ родился Неманя.

По роду лѣса называются многія мѣстности: нѣсколько Буковацъ, Букова — поляна, Дубовикъ, Грабовикъ, Заграбье, Боровикъ, Борова — глава, Брезовикъ, Брезны, Церовица, Ясенова — поляна, Орахово, Липовица, Липовнякъ, Липов — продо, Еловица и др.

Иногда мѣстность называется прямо именемъ одного дерева: Дубъ, Грабъ, Липа, Орахъ, Вельа-буква, Крња-ели и др. Мѣстность при поселкѣ Липа (надъ Добрскимъ — с.), гдѣ нынче Бельведеръ, называлось Прилипъ. Молодая поросль ели назыв. *јелари;* поросль вербы на низкихъ мѣстахъ, иногда совсѣмъ въ водѣ — *врбиш*. Такой есть одинъ на Рѣкѣ и два въ Зетѣ вблизь р. Морачи и около Миран-главицы.

Прогалины или полянки среди большого лѣса назыв. *прогалице* и *пропланци;* а также *nácjeka*, что указываетъ на вырубку лѣса. Въ Далм. это назыв. «ледина усред букве».

Мѣсто, гдѣ срубленъ лѣсъ, назыв. *лаз* или *лазина*, если срублена часть лѣса полосой въ родѣ просѣки. Если это мѣсто послѣ корчевали или просто, срубивши лѣсъ, сожгли его, чтобы сдѣлать на немъ посѣвъ (прежде всего картофель) или обратить въ лугъ, то въ Васоевичахъ такое мѣсто назыв. *жар*, *жарови;* такихъ мѣстъ тамъ много и въ Полимьѣ между Муринымъ и Пепичами есть мѣсто съ этимъ названіемъ, какъ собственное имя.

Лазовъ также много; извѣстенъ Царев-лазъ въ Лѣшанской нахіи, гдѣ при влад. Даніилѣ въ 1712 г. черногорцы одержали знаменитую побѣду на турками. Въ Пиперахъ есть *Равни-лаз*— полянка, окруженная утесами и лѣсомъ; на ней есть поселенье и нивы.

Оттуда-же происходятъ названія селъ нѣгушскаго племени *Вељи — и Мали — Залази*. Въ старыхъ документахъ слово *лаз* въ смыслѣ вырубки лѣса встрѣчается очень часто; а Д. переводитъ его *ager novalis*.

3. Вода.

Различается вода *жива* и *мртва*, какъ у насъ текучая и стоячая. Первая имѣетъ свои источники — *изворе*, которые потомъ собираются у *потоке и ријеке*. Если вода чуть пробивается изъ земли маленькимъ ключикомъ и не идетъ далѣе, то говорится — *пишти;* откуда названіе скопленій воды въ такихъ мѣстахъ, иногда искусственно сдѣланный резервуаръ, — *пиштет*, и такихъ много: есть въ Байцахъ, Цуцахъ, Пивѣ и др. Если-же вода настолько сильная, что идетъ далѣе, то говорится — *тече;* оттуда *точак*, иначе *чесма* (турецк.). Вода, текущая очень сильно, — *реве*; падающая съ высоты назыв. *скок*, *скакавица* и *сикоч* (Васоев.); если падаетъ цѣлая рѣка высокимъ порогомъ, то называется *слап*. Такой находится въ среднемъ теченьи р. Зеты. Потокъ, вытекающій изъ озера, назыв. *оток* (Езера). Ключъ назыв. еще *језер* и *језеро:* «Пржник (гора) најтврђе мјесто, али нема више *језера* (ключей), свуд *језеро*». На Ловченѣ есть *Језерски — врх*, подъ которымъ тоже находится ключъ; въ Цекличахъ есть поселенье *Језер*; въ Граѣанахъ также скопленіе воды изъ ключей, довольно глубокое, назыв. *језеро*.

Русло рѣки или постояннаго потока назыв. *корито*; а въ тѣснинѣ между горами назыв. и *труло*. Такое имѣетъ р. Ораоштица (въ Цермницѣ), гдѣ изъ каменистыхъ береговъ вымываетъ мелкіе гранаты (близь с. Брчелей).

Жвала и *жвалице* также называется протокъ между двухъ горъ, между высокими и крутыми берегами. *Жвалице* назыв. долина р. Матицы, когда она протекаетъ между Вельим-брдомъ и Зеленикой. Въ Езерахъ есть поселенье *Међужваље*, находящееся между двумя глубокими долинами съ потоками (жвала), спускающимися къ р. Тарѣ.

Природныя стоячія воды собираются въ озерахъ. Въ Дробнякахъ изобилующая ими мѣстность носитъ названіе Језера; затѣмъ идутъ: Бокумирское и Рикавацъ въ Кучахъ, Плавское и

т. д. А рядомъ съ этимъ: Скадарско-блато, тоже Хумско, Горње, Зогањско, Шаско. Это—озера съ низкими берегами кругомъ или только съ одной стороны, которые потопляются водою, и образуется болотистая мѣстность. Часть ея высыхаетъ лѣтомъ и обработывается или обращается въ луга.

О замкнутыхъ природныхъ и искусственныхъ водахъ, какъ каменица, дубеница, убао и др., мы уже говорили. Здѣсь добавимъ, что на Цеклиньѣ прудъ—*став*, *устава* назыв. еще *струг*, откуда, вѣроятно, и названіе села *Струпари*. Тамъ-же есть прудокъ *пијавица*, откуда брали воду для питья, да и теперь иные пьютъ; но больше она служитъ для водопоя скоту, а также и купаются въ ней.

Въ рѣкѣ, извѣстное время перестающей течь, какъ р. Сушица, текущая въ Зету справа, остаются только отдѣльные плеса, которые называются *купала*, а въ другихъ мѣстахъ *вирови*.

Большая вода отъ дождей или таянья снѣга назыв. *по́мута:* «овај млин меле само *у по́муту*». Почти тоже означаетъ *плима*, съ чѣмъ соединяется понятіе о затопленіи извѣстнаго сухого пространства.

Въ старыхъ документахъ мы встрѣчаемъ названія *обрьше* и *обрьшина*, которыя Даничичъ толкуетъ collis: «Рибьница и сь вьсѣми обрьшми (М. 11), — дѣломь выше обрьши (Г. XV, 279) подь Роудницоу вь обрьшь Смолоуше (М. 123)—на обрьши Бистрице» (Г. XV, 301). Мы протолковали-бы это словомъ *вершины* или *верховья* рѣки т. е. потоки, которые впадаютъ въ нее въ ея верховьяхъ и изъ которыхъ она образуется, и прилегающее къ нимъ пространство.

Относительно моря у черногорцевъ не могла сложиться своя особенная терминологія, потому что они не жили на морѣ; а пользуются терминологіей, какая существуетъ у сербовъ южнаго приморья. Между прочимъ слова *плима* и *осјека* употребляютъ не только въ смыслѣ прилива и отлива, но и вообще въ смыслѣ высокаго или низкаго стоянія воды въ зависимости отъ времени

гдѣ-нибудь далеко въ другомъ мѣстѣ. Такъ, въ Черногоріи находятся три Сурдупа: одинъ на Лукавицѣ, конусообразная гора, спускающаяся къ долинѣ р. Бѣлой сначала стѣной, а послѣ въ видѣ отсыпи, очень крутой, которая, однако, покрыта травой и косится; другой на юго-западъ отъ Лукавицы недалеко отъ Никшицкой равнины и представляетъ двѣ высоты, между которыми промежутокъ въ видѣ узкой разселины, а по ней по временамъ несется бурный потокъ, увлекая съ собою массу каменьевъ, и тутъ-же по краю проложена дорожка; и въ Кучахъ гора близъ Широкара; но мы его не знаемъ.

Въ словарѣ В. мы находимъ: «*сурдук* (у Сријему) vide провалија, јаруга (гдје је н. п. пут између два брда).

Къ ю.-з. отъ Боботова-кука, высшей точки Дурмитора, находится гора Пруташъ, рѣзко выдѣляющаяся своею остроконечною вершиной; а на южной сторонѣ его, спускающейся стѣною, по нему видятся полосы, означающія различнаго цвѣта слои. Полосы эти народъ называетъ *прутови*; поэтому и могло произойти его названіе. Но можетъ быть и другое объясненіе. Въ словарѣ Павлиновича мы находимъ названіе *прутац* въ смыслѣ горнаго отрога, какимъ и можно считать Пруташъ по отношенію къ Дурмитору.

Въ Кучахъ при спускѣ отъ Медуна къ Долянамъ есть мѣсто, называемое Мосуръ; а есть слово *мосур* съ двумя значеніями: катушка или цѣвкаа, на которую наматываются нитки, и ледяныя сосульки, а также одинаковой съ ними формы сталактиты.

Въ этой мѣстности съ высокаго уступа падаетъ небольшой ключикъ, при чемъ зимой образуются сосульки; а есть, можетъ быть, и мелкіе сталактиты; поэтому не оттуда-ли его названіе? Тѣмъ-же путемъ можно-бы было объяснить и названіе Можуры — или Мажуры-планины между Баромъ и Ульциномъ, если это не чужое какое-либо названіе. Припоминается при этомъ Мосоръ, гора надъ Сплѣтомъ, которая въ римское время называлась mons aureus. Изъ этого видно, какъ иногда въ позднѣйшемъ на-

званіи совершенно измѣняется древнѣйшее, первоначальное его значеніе, и какъ трудно пайти связь между названіемъ и заключаюшимся въ немъ реальнымъ смысломъ.

На сѣверѣ Черногоріи находится высочайшая ея гора Дурмиторъ; а на противуположномъ краю въ племени Цеклинъ есть источникъ воды, называющійся Думиторъ. Является вопросъ: можно-ли предположить какое-нибудь соотношеніе между этими двумя названіями?

К. Јиречекъ обратилъ вниманіе на участіе христіанскаго элемента въ топографической номенклатурѣ Балканскаго-полуострова*), которое выражается въ названіяхъ мѣстностей по святымъ, по церквамъ, монастырямъ, христіанскимъ праздникамъ и т. п. Въ этомъ отношеніи мы имѣли уже случай привести нѣсколько названій по имени св. Саввы; есть нѣсколько Церквицъ, Церковина, Церковница. Тройца, гора между Цермницей и Паштровичами, такъ названа, вѣроятно, по церкви св. Тройцы (не знаемъ, есть-ли), какъ Сутормань по церкви св. Романа. По пути изъ Бара въ Скадръ есть гора св. Владиміръ. По св. Θеклѣ (Ћекла) называются два племени Цекличи и Цеклинъ. Есть *Крали*чина-вода между Цетиньемъ и Рѣкой и Краличиноко (въ р. Церковницѣ), названныя по св. Кралицѣ Еленѣ.

Во многихъ мѣстахъ камни съ гладкою поверхностью въ родѣ стола называются *святыми трапезами*, на которыхъ закусывала св. Кралица или Богородица, когда путешествовала по Черногоріи.

Есть названія по христіанскимъ именамъ, въ которыхъ, однако, не всегда можно усматривать святого или церковь, посвященную ему. Въ названіяхъ Иліино-брдо надъ Граховымъ Иліина-глава въ Дурмиторѣ, Иліина-глава въ Васоевичахъ надъ р. Перутицей и въ Цермницѣ и др. можно усматривать св. Илью пророка, такъ какъ въ Черногоріи былъ обычай посвя-

*) Das Christliche Element in der topographischen Nomenclatur der Balkanländer. Wien. 1897.

щать ему церкви на горахъ и самыя горы; сюда-же можно отнести и Костадинъ надъ Рѣкой. Но, кромѣ указанныхъ, другихъ примѣровъ мы не знаемъ. А много названій съ христіанскими именами по извѣстнымъ и неизвѣстнымъ личностямъ, не святымъ: Тодорови-долови (катуны подъ Дурмиторомъ), Иванова-корита и Ивань-градъ по Иванбегу, Штепань-градъ и Штьепань-поле (въ Пивскихъ Церквицахъ) по герцогу Степану, Рашково гувно близь Лѣвой-рѣки, Седло Раписава (въ Дурмиторѣ), вода Маргарита по имени дѣвушки, умершей на ней, Бойовича-бары на Лукавицѣ, Томинъ-бріегъ, Матанова-глава, Драгова-лука, Вуково-врело, Иваня, Дьюрково-брдо — въ окрестностяхъ Никшича, Еринья-глава (между рр. Лимомъ и Зорѣчицей) по женѣ Дьюрдья Смедеревца, Закова-глава (въ Бѣластицѣ) и др.

Большая-же часть собственныхъ именъ горъ и другихъ мѣстностей произошло отъ нарицательныхъ.

Мы уже приводили имена по растеніямъ; теперь приведемъ имена по животному царству. Въ этомъ случаѣ изъ птицъ играютъ особенную роль орелъ и соколъ: Орловъ-кршъ надъ Цетиньемъ, надъ которымъ еще на нашей памяти вились и играли въ воздухѣ стаи орловъ, въ послѣднее время исчезнувшіе; Орья-лука въ Бѣлопавличахъ, Орлово-брдо и Орлина близь западной границы Черногоріи; Орлево (или Хорлево) въ Кучахъ; Соко-ключъ близь Цетинья, Соко-гора надъ Цѣвной въ Кучахъ и въ Пивск. Церквицахъ; Соко-градъ въ Лѣшанской нахіи. Есть имена и по другимъ птицамъ и животнымъ: Яребичкиврхъ, Гусаръ (гора), Гусанацъ (заливъ въ устьѣ Рѣки—Черноевича), Враничи, Косови-лугъ, Птичъ, Ястребица, Вучье, Вукодо, Турія (по водившимся когда-то турамъ), Медведъ, Еленакъ, Зечи-кршъ, Зміино-озеро, Жаблякъ, Кокоты, Кокотичъ и т. д.

Иныя горы получили свои имена по особымъ обстоятельствамъ. Такъ, *Вртіелька* близь Цетинья получила свое имя отъ особой игры того-же имени, которую дѣти-пастухи устраивали

на ея вершинѣ. Двѣ горы носятъ названіе *Волопустъ*, одна надъ Брезнами (Пива), другая надъ р. Комарницей противъ дробняцкаго села Дужи. Мѣстные жители дали мнѣ такое объясненіе: жители тамошніе начинаютъ пахать свои равнины, когда сосѣднія горы покрыты еще снѣгомъ; а когда снѣгъ на нихъ стаетъ и зазеленѣетъ трава, приблизительно въ продолженіи тридцати дней, тогда прекращаютъ пашню и отпускаютъ воловъ на отдыхъ. *Стражиште* (Баняны) такъ названо, потому что на немъ стояла стража; есть еще Старжески — иначе Стражески-брегови. *Варды* (нѣсколько) также получили названіе отъ *варда* (стража).

Волуякъ (въ Пивѣ) и *Волуица*—иначе Воловица (въ Барѣ)—отъ пастьбы на нихъ быковъ.

Въ нѣкоторыхъ названіяхъ, очевидно, участвовала фантазія, какъ: Войникъ, Старацъ, Дѣдъ, Рогодѣдъ, Лояникъ, Злоступъ, Вила, Ружица, Проклетія, Дьиново-брдо и т. д.

Много названій такихъ, въ основѣ которыхъ находятся слова, имѣющія опредѣленный смыслъ въ современномъ языкѣ; но не можемъ истолковать, почему оно присвоено той или другой горѣ и какъ произошелъ самый обликъ названія: Зелетинъ, Лукавица, Лучка-гора, Лебершникъ, иначе Ребершникъ, Маганикъ (магањити — осквернять), Штитъ, Сѣкирица, Падежъ, Челинацъ, Штулацъ, Ноздре, Мравьиникъ, Добрелица, Власуля, Силевикъ, Луканье-чело, Ключъ, Нѣгошъ, Стримія, Румія (*урум*-греческій) и др.

Нѣкоторыя, очевидно, чужого происхожденія: Какарицка-гора (у римлянъ Сасагісі — народъ), Ставоръ*), Бостуръ, Дьебеза, Курлай, Арванъ и др.

Нѣсколько названій, также чужихъ, отличаются при томъ особенною формой, именно — окончаніемъ на—*тор*: Дурмиторъ, Пирлиторъ, Виситоръ, Креситоръ. Нѣкоторые считаютъ ихъ

*) У Павлиновича *ставор* — ghiro, по серб. *пух* — лѣсная мышь, питающаяся простыми орѣхами и хранящая запасы ихъ въ дуплахъ деревьевъ, но къ горѣ врядъ-ли это можетъ относиться.

кельтскими (Ами Буэ). Не рѣшая вопроса объ томъ, чьи это слова, и будучи не въ состояніи протолковать ихъ реальный смыслъ (а есть толкованія), мы сдѣлаемъ только одно замѣчаніе относительно Пирлитора. Связанная съ нимъ легенда о воеводѣ Момчилѣ и Кралѣ Вукашинѣ позднѣйшаго происхожденія. Момчило, сначала болгарскій разбойникъ, потомъ византійскою императрицею Анной наименованъ былъ деспотомъ въ южной части Македоніи; но своимъ самостоятельнымъ поведеніемъ возбудилъ противъ себя Константина Кантакузена, который навелъ на него турокъ, и въ битвѣ съ ними 1345 г. Момчило погибъ при Периѳеоріи *).

Это, однако, не устраняетъ одновременнаго съ Периѳеоріей существованія Пирлитора и какого-то эпизода, ошибочно пріуроченнаго къ Момчилу.

Есть названія съ окончаніемъ — *ман*, какъ мы то видѣли въ личныхъ именахъ: Шишманъ (окрест. Никшича), Косманъ (Пива), Корманъ (Дробн.).

Наконецъ нерѣдко встрѣчаются названія съ окончаніемъ — *штак* или *штик*: Добрштакъ, Цеклинштакъ (между Цет. и Рѣкой), Вируштакъ (Никшичъ), Игерштакъ (Васоев.), Хамештакъ (близь Подгор.), Свинштикъ, Сеоштикъ и Злоштикъ (Люботинъ).

Тоже окончаніе мы встрѣчаемъ въ словахъ: *Ђурђевштак*, *Јованьштакъ* и др. въ смыслѣ празднующихъ день св. Георгія, Јована и др.

Въ связи съ этимъ можно поставить названіе рѣкъ: въ Цермницѣ Вирштица и Ораоштица, въ Васоев. Вранештица, близь Колашина Муштица, Куріоштица—протокъ Морачи близь ея устья.

---

*) См. Флоринскаго — Южные Славяне и Византія во второй четверти XV в.; выпускъ II, стр. 74—75.

Остановившись на собственныхъ именахъ горъ, мы можемъ не вдаваться въ большія подробности относительно другихъ мѣстностей: долинъ, равнинъ и т. д., такъ какъ горы составляютъ главную характерную черту Черногоріи и въ опредѣленіи ихъ формъ главнымъ образомъ и изощрился языкъ черногорцевъ, прибѣгая часто къ словамъ, взятымъ и изъ чужого языка.

Остановимся, однако, на нѣкоторыхъ именахъ, дающихъ поводъ различнымъ толкованіямъ.

Таковою является Дуга, иногда съ эпитетомъ Никшицкая. Она представляетъ собою пониженіе, что черногорцы называютъ *вала*, между высокими горами — Соминой, Нѣгошемъ, Голіей, Леденицами и др., тянущееся отъ Гацкаго — поля къ Никшичу, и въ турецкое время находилась въ вѣдѣніи Никшича. Черногорцы употребляютъ это имя, какъ существительное: «у Дуги крвавој»; а герцеговинцы склоняютъ его, какъ прилагательное: «у Дугој крвавој». А въ одной черногорской пѣснѣ оно является въ смыслѣ имени нарицательнаго:

Како вије сабља вуксанова
Проз сокаке Скадру на Бојану,
Широки је сокак учинио
И *крваву дугу* оставио,
Доклен на мост од Бојане дође.

(Огл. С. LX, 122—162).

Трудно рѣшить, заключается-ли въ этомъ словѣ понятіе о горномъ проходѣ, какъ въ приведенномъ мѣстѣ изъ пѣсни разумѣется проходъ въ родѣ улицы среди турокъ или ихъ войска; или это эпитетъ *дуга вала*, такъ какъ проходъ этотъ дѣйствительно длинный (ок. 40 килом. или 8 часовъ хода).

Есть *Дужи* и монастырь того-же имени при сліяньи рр. Морачи и Малой — рѣки, принадлежащій Кучамъ.

Мы видѣли, какъ слово рудина переходитъ въ собственное

имя; то-же самое и со словомъ *жупа*. Никшицкая жупа чаще всего употребляется безъ эпитета никшицкая; затѣмъ идутъ жупы: Пивская, которая противуполагается Пивской — планинѣ, Цеклинская, Добрская. Но больше всего распространено слово *до*, *долови* съ различными эпитетами: Дуги-до, Просени-до, Ржани-до, Орани-до, Драгоми-до, Крушев-до, Ивачев-до, Суви-до. Петров-до, Малошин-до и т. д.

На Цетинской равнинѣ обращаютъ на себя вниманіе два названія — *Романовина* и *Скендеровина*.

Первое относится къ мѣстности, на которой въ настоящее время находятся: Зетскій — домъ, садъ паши, русская миссія, домики офицеровъ и общественное гулянье; а прежде все это представляло одну сплошную ливаду, которая въ свое время косилась, а была собственностью монастырскою. Откуда произошло это названіе, никто не знаетъ. На мой вопросъ одинъ семидесятилѣтній старикъ, знатокъ мѣстныхъ преданій, отвѣтилъ мнѣ, что онъ когда-то спрашивалъ дѣда своего, и тотъ не могъ ему дать никакого объясненія. Романа въ Черногорской исторіи мы никакого не знаемъ (былъ влад. Ромилій 1551 г.). Не происходитъ-ли это отъ названія растенія *хармон*, иначе *рамина* и *роман* (chamomilla), которымъ была покрыта эта ливада? и теперь, когда незастроенная часть ея цвѣтетъ, то надалеко чувствуется отъ нея пріятный запахъ, хотя совсѣмъ отъ другого растенія, которому народъ не знаетъ названія, а потому и приписалъ имя растенія, ему извѣстнаго.

Скендеровина—называется мѣстность, гдѣ теперь находится дворецъ Наслѣдника и пространство черезъ улицу къ Локандѣ. Народъ объясняетъ это такъ: въ 1785 г., когда Цетинье разгромилъ Махмудъ-паша Бушатлія, здѣсь были его станъ и палатка, и ему, какъ правителю Скадра и Албаніи, носившей названіе Скендеріи, присвоили названіе Скендера; а оттуда и Скендеровина.

Но Скендаровина эта упоминается въ одной записи 1690 г. между владыкою и потурченцами изъ Байцъ, которые занимали

у владыки деньги подъ залогъ *Скендаровины*, принадлежавшей имъ; а въ 1752 г. её-же, какъ свою *бащину*, продаютъ тоже Байцы, но уже христіане (см. нашу кн. т. II, ч. 1, стр. 14). Это съ одной стороны показываетъ несостоятельность народнаго объясненія, а съ другой наводитъ насъ на другое объясненіе: мѣстность эта принадлежала цетинскимъ потурченцамъ изъ Байцъ, тогда какъ байцы здѣсь не имѣли своей земли; поэтому, не досталась-ли она имъ отъ Скендербега Черноевича, которой нѣкоторое время былъ санджакомъ, управлялъ Черногоріей и стоялъ на Цетиньѣ? не было-ли здѣсь какое-либо принадлежавшее ему зданіе?

Съ подобными толкованіями мы еще будемъ имѣть дѣло при разсмотрѣніи названій населенныхъ мѣстъ; а теперь обратимся къ собственнымъ именамъ рѣкъ и другихъ водъ.

Главныя рѣки Черногоріи — Зета, Морача, Тара, Лимъ, Пива извѣстны подъ этими именами во время очень отдаленное, и значенье ихъ теперь не поддается толкованію. Можно только сказать, что Морача напоминаетъ двѣ Моравы сербскую и чешскую; Лимъ въ албанскомъ языкѣ означаетъ вообще воду или рѣку, и есть Лимская — рѣка въ Цермницѣ, по которой и находящееся тамъ поселенье назыв. Лимляны, тоже что въ долинѣ перваго — Полимье.

Обращаясь къ названіямъ, смыслъ которыхъ для насъ не утратился, мы замѣчаемъ склонность не называть рѣку особеннымъ именемъ. Такъ, Рѣка Черноевича, иначе Ободская, обычно называется Рѣка безъ прибавленія какая, и оттуда названіе городка Рѣки и Рѣцкой нахіи. Въ старой Черногоріи это облегчалось еще тѣмъ, что другой рѣки и не существовало. Тамъ-же недалеко есть маленькій поселокъ Рѣчаны, такъ названные по существовавшей тамъ рѣчушкѣ, на которой когда-то были и мельницы; близь Колашина по такой-же рѣчушкѣ названо село *Рѣчины*, а самая рѣка Рѣчинска — рѣка.

Подобно Ободской—рѣкѣ есть р. Обоштица въ Пѣшивцахъ, впадающая въ Зету и вытекающая изъ мѣстности съ названіемъ обода; въ Васоевичахъ есть Куцка р., вытекающая изъ мѣстности, называемой Куты; Краштица (собств. Краљштица) названа по селу Крале; Штитска р. — вытекаетъ изподъ Штита, Дьюлицка р. по селу Дьюличи. По быстротѣ теченья рѣки, при чемъ она рветъ берега (*дере* и *пере*) и сильно шумитъ (реве) названы: *Брзкутъ* (у В. есть нарицат. брскут, брзак, брздица); *Бистрицы* (хотя *бистар* значитъ чистый, прозрачный); *Перутьица*, *Дрика*, *Врија* (вријети), *Рикавацъ* (риче), *Скроботуша*. *Веруша* названа по очень извилистому теченью (вера, веруга — извивается); Грачаница (Никш. Жупа) и Градишница (Васоев.) получили свои названія отъ *град* и *градиште*. Есть двѣ рѣки: одна называется *Лијева*, другая *Десна*; но первая впадаетъ въ Малу р. съ правой стороны, а другая въ Перутицу съ лѣвой. Откуда такое несоотвѣтствіе, мы не могли дознать. *Мала—рѣка* называется такъ, конечно, по отношенію къ главной р. Морачѣ; есть *Велика*, впадающая въ р. Лимъ и въ сущности горный потокъ. По синему цвѣту воды называются два *Синьца*—одинъ впадаетъ въ Пиву близь Пивскаго монастыря, другой въ *Горнее — блато*; обѣ рѣчушки очень короткія. *Бѣла—р.* цвѣтомъ воды отличается отъ Буковицы и Шавника, съ которыми соединяется, какъ то встрѣчаемъ и у другихъ рѣкъ, какъ Зета и Морача. *Тушина* р. такъ называется по туфу, который находится въ ея руслѣ и въ старое еще время вывозился для постройки Морачскаго монастыря *). Въ *Желѣзницѣ* въ Барѣ, по всѣмъ вѣроятіямъ, и народомъ замѣчалось *присутствіе* желѣза, дающаго водѣ особую, коричневую окраску.

Глаголъ *требити*, участіе котораго мы показали въ названіяхъ горъ и отдѣльныхъ мѣстностей, участвуетъ и въ именахъ рѣкъ: р. *Требишница* между Опутною — Рудиной и Герцеговиной, *Требчаница*, съ Матицей образующая Ситницу, которая

*) Туфъ назыв. *туфља*, а мѣсто его добычи *тушина*.

впадаетъ въ Морачу въ Нижней — Зетѣ; *Требъшница* течетъ въ Сѣверницу, впадающую въ Морачу. Пересыхающія лѣтомъ и сохраняющія воду только въ глубокихъ плесахъ рѣчушки называются *Сушицы* — пивская, текущая въ Тару, и загарачско-бѣлопавлицкая, текущая въ Зету. Есть рѣки, называющіяся по роду лѣса: *Буковица*, *Грабовица* (въ Дробн.), *Јеловица* (въ Васоев.), *Врбица* (въ Кучахъ близь Подгорицы) и *Врбница* (въ Пивѣ).

Въ другихъ названіяхъ выражаются особенныя обстоятельства и свойства, при чемъ иногда принимается во вниманіе ея польза или вредъ для человѣка: *Плужинска* р.—по находящимся на ней *плужинамъ* (родъ шалашей пастушьихъ), *Моштаница* (по мосту), *Мртвица* — по слишкомъ холодной водѣ (въ долинѣ Мртво — дубоко въ Ровцахъ); *Злорѣчица* (въ стар. докум. *Зла Рѣка*) въ Васоевичахъ по великому, наносимому ею вреду и отсутствію въ ея водѣ питательныхъ веществъ, какъ въ другихъ водахъ. Названія *Опасаница*, *Комарница*, *Сьверница*, *Пожня*, *Ратня*, *Црня*, *Пресъка*, *Свиняча*, *Враньештица*, *Љубашница* и др. требуютъ объясненія, которое заключается въ ихъ свойствахъ, для насъ неуловимыхъ, или въ особыхъ, случайныхъ обстоятельствахъ, исчезнувшихъ изъ памяти и самихъ мѣстныхъ жителей.

Нѣкоторыя рѣки носятъ имена лицъ или родовъ: подобно рѣкѣ Черноевича близь Колашина существуютъ рядомъ двѣ — *Мушовича* р. *и Капетанова* р.; сюда-же можно отнести *Станича* — *потокъ* въ Нижней — Зетѣ, текущій въ Скадрское озеро.

Иныя названія чужого происхожденія: *Пеака* и *Кура* — *Марія* въ Васоевичахъ, *Каратуна* — вѣтвь отъ р. Морачи, идущая мимо Жабляка въ лиманъ Рѣки — Черноевича. *Цьвна* — полагаемъ—передѣлано изъ *Цемъ*; поэтому подгорицкая равнина называется *Цемовско-поле* (Ћемовско), и, вѣроятно, албанскаго происхожденія. И наоборотъ въ Барскомъ окружьѣ изъ *Медьюречъ*, какъ называютъ эту рѣчушку мѣстные сербы, тур-

ки сдѣлали на картахъ *Мегуредъ* — по албанскому произношенію.

Тотъ-же способъ давать названія и другимъ водамъ т. е. озерамъ, потокамъ и искусственнымъ скопленіямъ.

Цѣлая мѣстность въ Дробнякахъ носитъ названіе *Езера*, гдѣ отдѣльно ея озера называются: *Рибье*, *Вражье* (?), *Барно*, *Валовито*, *Црно*, *Зелено*, *Сврабье* (его водою лѣчатъ домашнихъ животныхъ отъ *свраба* — чесотки или паршей); *Трновицко* (въ Пивѣ), *Слано* (близь Никшича), *Капетаново* (къ вост. отъ Лукавицы); *Биоградско* е. и вытекающая изъ него *Биоградска р.*, названныя такъ не извѣстно, почему; *Бокумирско* и *Рикавачко* (объ нихъ мы говорили); *Поштьенско* отъ с. Поштьенье (собств. Подстѣнье) въ Дробнякахъ; *Шишко* е. на сѣв. границѣ Черногоріи со старою Сербіей; *Шаско* е. со стороны Ульцина на границѣ съ Турціей произошло отъ мѣстности *Шасъ* или *Свачъ*, *Sfacia*, гдѣ была католическая епископія. Какъ Скадрское оз. вмѣстѣ съ его частью Горнимъ оз. называются *блатомъ*, такъ и маленькое озерцо близь Ульцина назыв. *Зоганьско-блато*, которое затопляетъ пространство, прежде свободное отъ воды, и поэтому около него образуются болотистыя мѣста, поросшія окугой, тростникомъ и другими болотными травами.

Ключи назыв. *струденци*: въ Никшичѣ просто *Студенци* и оттуда Студенаначке—главице; въ Команахъ—*Вучьи—студенци*, а въ Кучахъ подъ Магличемъ *Вучьи-потокъ*. Если собирается вмѣстѣ нѣсколько ключей, то они называются *врела*: близь Цетинья въ селѣ Угняхъ, въ Езерахъ надъ р. Тарой. Или-же они называются *вода: Добра-вода* въ Мркоевичахъ близь Бара; Башина—и Пашина воды наверху Сутормана и между Планиницей и Острогомъ; *Маркова—вода* или—*овъ Студенацъ* при подъемѣ на Суторманъ отъ Цермницы; Нова-вода подъ Вртіелькой.

Выкопанные колодцы — *убао*, *убли* носятъ часто чье-нибудь личное имя: *Агановъ-убао* по дорогѣ отъ Шавника къ Никшичу, *Бешинъ—убао*—на сѣверо-западной сторонѣ Гарча; въ Краинѣ, въ части ея отошедшей къ Турціи, есть гора *Пет-убала*. Безъ

всякаго эпитета называются *ублами* цѣлыя села: близь Кчева, въ Цекличахъ и въ Кучахъ; а по сосѣдству съ Черногоріей въ Боккѣ тоже есть село Убли.

Слатина—соленый и солонцеватый источникъ, въ которомъ содержаніе соли ничтожная, но она осаждается на камняхъ, которые лижетъ домашній скотъ, и это называется *лизало*. Въ Черногоріи это нарицательное имя обратилось въ собственное имя мѣстностей, и такихъ Слатинъ селъ нѣсколько: въ Дробнякахъ, въ Бѣлопавличахъ, въ Васоевичахъ. Такихъ Слатинъ много упоминается и въ старыхъ документахъ (M. S. 94, 194, 195, 198, Г. XI 139; XV 283, 285).

Ключевая и вообще текучая вода назыв. *жива вода*; оттуда нѣкоторыя мѣстности и носятъ названіе — *Жива*. Одну такую мы знаемъ въ Пивѣ, гдѣ дѣйствительно всегда находится вода; а другая близь Грахова, въ которой воды вовсе нѣтъ, а была когда-то.

Въ Дугѣ существуетъ мѣстность *Ноздре*, гдѣ было турецкое укрѣпленіе (оно недавно уничтожено пожаромъ), при которомъ находилась громадная цистерна; въ ней собиралась дождевая вода съ крышъ укрѣпленія, а также были и ключи, какъ внутри ея, такъ и внѣ. Не по нимъ-ли произошло это названіе, такъ какъ есть ключикъ *Ноздрѣ* по старой дорогѣ изъ Котора подъ Крстцемъ, и еще *Ноздруѣ* и *Ноздрца* (не припомнимъ, гдѣ).

Что касается собственныхъ именъ населенныхъ мѣстъ, то достаточно матеріяла мы представили уже въ отдѣлѣ о племенномъ составѣ Черногоріи, при чемъ, останавливаясь на каждомъ племени въ отдѣльности, мы приводимъ названія занятыхъ ими мѣстностей и отчасти даемъ толкованія этихъ названій (Т. II, ч. 1, стр. 3—149).

Въ этомъ отношеніи мы находимъ двоякое происхожденіе этихъ именъ: въ одномъ случаѣ населеніе сообщаетъ мѣстности свое имя въ патронимической формѣ на — *ичъ* или и безъ того,

какъ, Васоевичи, Озриничи, Бѣлопавличи, Кучи, Пиперы и др.; въ другомъ само населенье той мѣстности получаетъ отъ нея свое общее имя: цермничане, катуняне, пивляне, морачане, дробняки и т. д. по именамъ тѣхъ областей: Цермница, Катуны, Пива, Морача, Дробняки (въ древности Дровняки).

При этомъ и имена въ патронимической формѣ иногда принадлежатъ не современному населенію, а болѣе старому, отъ котораго оно у наслѣдовало это имя. Такъ было напр. съ бѣлопавличами и озриничами (см. указанную выше статью во II т. нашего соч.).

То-же самое мы встрѣчаемъ и въ именахъ отдѣльныхъ частей той или другой области, селъ и мѣстечекъ.

Такъ, въ Цермницѣ есть села съ именами Сотоничи и Болевичи, въ Бѣлопавличахъ Богмиловичи, въ Васоевичахъ Дьюличи и др., которыхъ не носитъ ни одинъ родъ или братство, проживающіе въ тѣхъ селахъ, а имѣютъ свои особыя прозвища; тогда и въ этомъ случаѣ нужно предположить, что эти имена существовали раньше поселенія въ тѣхъ мѣстахъ современныхъ жителей.

Въ то-же время, конечно, множество населеныхъ мѣстъ носитъ имена занявшихъ ихъ родовъ или братствъ, какъ Дьюрашковичи, Пейовичи, Машановичи, Михалевичи, Лопичичи въ на Цеклинѣ; въ Люботинѣ — Вукичевичи, Прли, Радоманы, Шабаны и др.; Миляничи, Перовичи, Огненовичи, Бѣляновичи въ Банянахъ; Калезичи, Јовановичи, Богичевичи, Шобаичи и др. въ Бѣлопавличахъ и т. д.

Но часто подъ общимъ именемъ одного населеннаго мѣста живутъ нѣсколько различныхъ родовъ. Такъ, на Цетинской равнинѣ въ Дольнемъ краѣ находятся: Ивановичи, Иванишевичи, Шпадіеры, Почеки; въ Цермницѣ въ с. Подгори Хайдуковичи, Чавловичи, Маричи; въ Брчеляхъ — Поповичи, Гойничи, Иличковичи, Дьоновичи; въ Кучахъ въ Фунданѣ Рашовичи и Премичи; въ Васовичахъ въ Лѣвой — рѣкѣ на Лопатахъ — Раевичи, на Ножицѣ Новаковичи, въ Грби — до — Міомановичи; въ нѣ-

гушскомъ селѣ Дуги-до Пуношевичи, Јововичи, Оташевичи, Станишичи, Парачи и Маричевичи.

Въ этомъ случаѣ мы видимъ, что собственныя имена населенныхъ мѣстностей не зависятъ только отъ ея населенія; а даются ей и по другимъ признакамъ или обстоятельствамъ, и въ нихъ, какъ и въ именахъ другихъ мѣстностей, чаще всего выражается разсмотрѣнная нами выше общая топографическая терминологія.

Много именъ подобнаго рода, въ которыхъ выражается характеръ мѣстности, мы уже привели выше, какъ: Подгорица и Подгорь, Горичаны, Дубовикъ и Дубово, Буковица, Подбуковица, Језеръ, Жаблякъ, Равно, Превлака, Стругари, Шавникъ, Рѣка, Орахъ, Орахово, Ораховица, Орашье; Градацъ, Подградъ, Заградъ, Забрдье (нѣск.), Старо-село и Ново-село, Медьюречь, Луге, Поле, Поля, Полица, Убли, Крнице, Ниве, Сеоце, Сеоца и Поселяни, Присое, Забрдье, Превлака, Церово, Дубраве нѣсколько Слатинъ; Трново и Трновица; Липа, Липово, Липле; Лази и Залазы и т. д.

Есть имена, въ которыхъ понятно нарицательное значеніе слова; но мы не можемъ опредѣлить, почему оно присвоено тому или другому мѣсту. Таковы имена: Грахово, Ждребаникъ, Копилье, Прогоновичи, Боково, Косіери и Косіерево, Очевичи, Зубцы, Печурица, Братица (рѣки и община), Гостиль и Гостиле, Голубовцы, Златица и др.

Въ нѣкоторыхъ именахъ можно легко добраться и до причины, почему мѣсто такъ названо; напр. въ селѣ Кутьишта въ Цекличахъ есть остатки старыхъ построекъ домовъ; есть и еще село того-же названія; Синяцъ по рѣкѣ, въ которой вода синяя; Брзкутъ тоже по рѣкѣ, какъ и Цетинье по бывшей когда-то рѣкѣ; Моштаница въ окрестности Никшича по мосту черезъ Зету; Бѣлоши по бѣлому цвѣту скалъ (есть и гора Бѣлошъ); Суставшъ близь Бара, гдѣ нѣсколько ключей составляются вмѣстѣ; Превишъ въ Дробнякахъ одного корня съ Превія (близь Андріевицы); Пелевъ—бріегъ, собственно Пейовъ отъ Пея, извѣстнаго

братоножичскаго воеводы. Жители лѣшанской нахіи, лѣшняне объясняютъ свое имя тѣмъ, что они пришли изъ Лѣша (Alessio); то-же самое подтверждаетъ и Ганъ (Albanesische Studien); но въ Черногоріи есть и другія мѣстности съ именами похожими: *Ліешне* и *Ліешта* въ Морачѣ и Кучахъ; *Љшевъ — ступъ* село въ Бѣлицахъ; *Љшевица* — село въ Рудинахъ; есть *Љшница* рѣка (внѣ Черногоріи). Это названіе вяжется со словами *љха* и *љсъ*. Въ старыхъ документахъ встрѣчается *љха винограда*, и говорится, какъ Елена, вдова Сандаля, дала церкви въ Горицѣ виноградъ *у љсѣхъ*. Въ M. S. читаемъ: горе, поліа, *лиесь*, траве; *љшева рудина*, *љшевь доль* (№ 106). *Љшко-поле*, принадлежавшее Лѣшанской нахіи, не представляетъ-ли противуположнаго Нахіи, покрытой когда-то лѣсомъ?

Именъ, усвоенныхъ отъ какой-либо церкви или святого, въ Черногоріи почти нѣтъ. Есть село въ Опутной — Рудинѣ *Церквица* и въ Пивѣ Церквицы — Горняя и Дольняя, какъ цѣлая населенная территорія, и только мѣстечко въ Васоевичахъ называется *Андріевица* по существовавшему тамъ храму во имя Андрея Первозваннаго.

Совсѣмъ другое въ этомъ отношеніи представляетъ Приморье, гдѣ есть *Сутвара*, *Сушшепанъ* и др., и сосѣдніе албанскіе края; тамъ мы находимъ: Шинколъ (San Nicolo), *Снерчъ* (S. Giorgio), *Самричъ* (S. Marko), *Широка* (S. Rocco). Отъ албанцевъ-же осталось и въ Черногоріи названіе села близь Рѣки *Шиндьонъ* (S. Giovano).

Есть имена будто славянскія, которымъ, однако, трудно найти объясненіе, какъ Чево или Кчево, Брчели, Угни, Улотина, Цецуны, Гошичи, Големады, Додоши, Салевичи и Салковина, Матагужи, Гадьи, Релеза, Ресна или Решња, Стабна, Тузи и др.

Мы уже говорили о селахъ Куява и Уличи, напоминающихъ особыя племена, жившія на границахъ древней Руси; есть еще село Рокочи въ Цуцахъ, которое напоминаетъ подобное-же имя у мадьяръ.

Такія имена, какъ Турунташъ (Опутная-Рудина), Махала и

Балабаны (Ниж. Зета),—могли появиться въ позднѣйшее время, когда тамъ господствовали турки. Но вообще такихъ именъ очень мало.

Если нѣкоторыя имена современное населеніе нашло на мѣстѣ готовыми; то есть и обратное: они принесли эти имена съ собою изъ своего прежняго отечества. Такъ, имя Колашинъ въ Черногоріи не принесено-ли изъ Старой Сербіи, въ которомъ между прочимъ жилъ извѣстный первопечатникъ Яковъ «од камене рѣке». Но въ Черногоріи есть уже и производное *Колашиновичи* въ Бѣлопавличахъ; а также и въ Герцеговинѣ, гдѣ «съгради Али—паша Ченгић градь на Колашиновићу 1651». (Л. 85).

Есть въ Черногоріи (въ Кучахъ) Косоръ и Косоричи; послѣдніе упоминаются, какъ «село у Хвосну» (М. 138).

Наконецъ, нѣкоторыя имена унаслѣдованы отъ римлянъ: Медунъ (Medeon) и Фундана (Fontana) въ Кучахъ и въ Пиперахъ Медунацъ, Дукля; въ Никшичѣ Дукэ.

И многія имена, которымъ нельзя найти объясненія въ современныхъ языкахъ, славянскомъ, албанскомъ или турецкомъ, можетъ быть, составляютъ наслѣдіе отъ другихъ народовъ, которые нѣкогда обитали въ этихъ предѣлахъ, потерпѣвшихъ съ тѣхъ поръ громадныя измѣненія во всѣхъ отношеніяхъ, въ наружномъ видѣ поверхности и климатѣ, а съ тѣмъ вмѣстѣ перемѣнившихъ цѣлый рядъ населявшихъ ихъ народовъ.

Такимъ образомъ изученіе этихъ именъ представляетъ данныя, которыя открываютъ намъ различныя этнографическія наслоенія, происходившія въ этихъ краяхъ и сохранившіяся только въ географическихъ именахъ.

В. Словарь.

Все наше сочиненіе, за исключеніемъ отдѣла исторіи, представляетъ обильный матеріялъ для словаря, въ особенности этнографія, гдѣ съ описаніемъ быта приводятся постоянно соотвѣтствующія тому спеціальныя названія. Небольшое количество собранныхъ словъ, однако, не вошло въ середину текста, потому что они не относятся къ этнографіи и другимъ отдѣламъ, принадлежа собственно области языка; а иныя, хотя и находятся въ текстѣ, но, приведенныя для извѣстнаго только случая, нуждаются въ болѣе точномъ общемъ опредѣленіи. При томъ слова эти не находятся въ словарѣ Вука Караджича *), а если и находятся, то у насъ они имѣютъ другое значеніе и служатъ варіантами. Помѣщаемъ мы, однако, слова, находящіяся у Вука и съ тѣмъ же значеніемъ. Это мы дѣлаемъ въ тѣхъ случаяхъ, если у насъ имѣются примѣры, пополняющіе его объясненіе и дающіе болѣе точное опредѣленіе слова; а иногда даемъ при этомъ цѣлое объясненіе, котораго не достаетъ у Вука. Возьмемъ для примѣра слово *духовник*, которое у Вука толкуется *исповједник* и больше не говорится ничего. А между тѣмъ въ Черногоріи хотя въ настоящее время всякій исповѣдуется у своего приходскаго священника, имя духовника присвоивается исключительно монаху. То-же самое было въ Босніи и Герцеговинѣ.

Не знаемъ, какъ было въ Сербіи (нынѣшнемъ Королевствѣ); но въ общесербскихъ пѣсняхъ, если упоминается духовникъ, то всегда подразумѣвается *калуђер*.

То-же самое было и въ греческой церкви, какъ то видимъ изъ соч. Е. Голубинскаго «Исторія Русской Церкви» (т. I, стр. 434—43)**), гдѣ вмѣстѣ съ тѣмъ дается и объясненіе такого явленія. Мы не могли не отмѣтить этого факта, показывающаго,

*) Мы ограничиваемся однимъ словаремъ, потому что другихъ не могли имѣть подъ руками.

**) «Чтенія Общ. Ист. и Древн. при Моск. Унив.» 1904 г., кн. 209.

въ чемъ выразилось и сохранилось до настоящаго времени греческое вліяніе въ Черногоріи. Съ этимъ мы еще встрѣтимся въ отдѣлѣ археологіи при описаніи старыхъ черногорскихъ монастырей и церквей.

Для словъ, попавшихъ въ текстъ, служитъ указатель (index rerum), который будетъ приложенъ при концѣ нашего сочиненія; но нѣкоторыя изъ нихъ помѣщаемъ въ словарѣ, если они въ текстѣ недостаточно объяснены, а иногда только приведены безъ всякаго объясненія.

Много у насъ словъ турецкихъ, точнаго значенія которыхъ мы не можемъ знать вслѣдствіе незнакомства съ турецкимъ языкомъ; но толкуемъ ихъ въ томъ смыслѣ, какъ они употребляются и понимаются сербами.

Еще больше у насъ названій растеній, которыя вошли въ самый текстъ. Конечно, желательно-бы было рядомъ съ народнымъ поставить и научное, ботаническое названіе растенія или дать его точное описаніе. Но это не въ нашихъ средствахъ. Пользуясь сочиненіями Панчича, Шулека, Богдановича (для русскихъ названій) и др., мы и дѣлаемъ это т. е. проставляемъ латинскія названія; но, не имѣя надлежащихъ свѣдѣній въ ботаникѣ, дѣлаемъ ошибки.

Особенно много ошибокъ мы послѣ сами замѣтили въ нашемъ первомъ томѣ и теперь въ словарѣ стараемся ихъ исправить; сомнѣваемся, однако, въ вѣрности этихъ исправленій и потому часто ставимъ при нихъ вопросительный знакъ.

Мѣшаетъ этому и то обстоятельство, что въ народномъ языкѣ часто одно и то-же названіе служитъ для совершенно различныхъ растеній и, наоборотъ, для одного растенія существуютъ различныя названія. Такъ, *лопух* называютъ настоящій лопухъ (lappa), вообще всякое широколистное растеніе, затѣмъ, кувшинку водяную (nymphaea lutea) и вербаску; а одно растеніе sedum sempervivum tectorum назыв. *бека*, *чуваркућа*, *зебрице*, *узлудобар*.

Кромѣ того, и въ ботаническихъ сочиненіяхъ мы встрѣчаемъ

непослѣдовательность въ транскрипціи латинскихъ названій. Такъ, въ одномъ случаѣ мы читаемъ sambuccus ebulus, въ другомъ sambuccus nigra (муж. и женс. р. чередуются).

По какимъ-бы то ни было причинамъ, въ этомъ отношеніи мы признаемъ свою нестоятельность; но въ нашемъ словарѣ, составляющемъ дополненіе къ статьѣ объ языкѣ, важно не то, къ какому именно растенію относится то или другое названіе, а названіе само по себѣ; такъ какъ въ немъ мы наблюдаемъ народное воззрѣніе и способы воплощать это воззрѣніе въ слово (объ этомъ мы говоримъ особо, см. II т., 2 ч., 474—76).

То-же самое мы должны сказать и относительно названій животныхъ.

Обративъ вниманіе на нѣсколько названій для одного растенія, мы удивляемся тому, имѣя въ виду очень малые размѣры Черногоріи вообще; но есть примѣры такой разницы на разстояніяхъ малыхъ до крайности. Такъ, нашъ ковыль (stipa) такъ и называется въ Люботинѣ; въ Кучахъ-же въ верхнемъ Медунѣ назыв. *гладиш*, въ нижемъ М. *ковыль*, а на Фунданѣ *горофиль*. Такая разница въ одномъ племени и на разстояніи между Медуномъ и Фунданой одинъ часъ, а между Медуномъ еще меньше.

Бываютъ и такіе случаи, что знаютъ названіе растенія и имѣютъ его, но самаго растенія не знаютъ.

Это похоже на загадку и къ такой загадкѣ относится хмѣль: названіе это извѣстно черногорцу и знаетъ онъ, что хмѣль употребляется при приготовленьи пива или почерногорски *бирь*; но самаго растенія не знаетъ, хотя оно растетъ всюду по Черногоріи, начиная отъ самыхъ сѣверныхъ ея предѣловъ, Пивы Дробнякъ, и до южныхъ Цермницы и Приморья; а называютъ его въ большей части *шкромутовина* (цѣпкій ломоносъ, clematis vitalba), потому что оба эти растенія одинаково вьются на деревья; на Рѣкѣ — *зечево имање*, *цзбачено грожђе*, а въ Цермницѣ *дивљи брош* ( ); можетъ быть есть и другія названія. Объ употребленіи же его, конечно, нѣтъ и помина.

Различныя названія являются иногда вслѣдствіе различнаго произношенія слова, въ зависимости отъ фонетики.

Такъ, бузина называется *зова*, *бзова*, *обзова* и *базговина*; насѣкомое сороконожку назыв. *уолажа*, *уорача*, *урладжа*, *глувача* и особо *кица*.

Имѣя въ виду, что мы представляемъ не собственно словарь, а матеріалъ для словаря, мы даемъ довольно подробное описаніе предмета, къ которому относится слово. Напр., для словаря собственно было-бы слишкомъ много, что говоримъ мы по поводу слова *шкрипац* или *котленик*, при чемъ мы даемъ болѣе ясное понятіе о словѣ *мађупница*, которое у Вука объясняется только переводомъ culina monasterii и ссылкой на слово *довија* со ссылкою обратно. Къ сожалѣнію мы не можемъ дать объясненія самаго слова. Въ Барѣ *мађуп* назыв. — цыганъ (изъ *Јеђуп* — египтянинъ); но это сюда не идетъ.

Отмѣчаемъ мы, къ какому краю Черногоріи относится слово, но въ тѣхъ только случаяхъ, гдѣ мы предполагаемъ, что оно не въ общемъ употребленіи въ Черногоріи. Больше всего такихъ словъ въ Васоевичахъ и въ Герцеговинскихъ краяхъ; а также нѣсколько обособляются Цермница съ Краиной и Баръ.

Ссылаясь на Вука Караджича, мы отмѣчаемъ В. в., что означаетъ варіантъ, или просто В., если слово у насъ имѣетъ то-же значеніе; а иногда прямо указывается, что у него совсѣмъ другое. Дѣлая то-же самое по отношенію къ нашему сочиненію, мы отмѣчаемъ томъ I и II и части 1, 2 и 3, и послѣ всего страницы.

А.

Абавије — суконный чахолъ на сѣдлѣ (на деревяшкѣ), чапракъ.

абдика, *апта*, *аптовина*, аптуга (есть и *афтовина и офтовина*) — низкорослая бузина, sambuccus ebulus.

аваз — голосъ: «Па се грлом и *авазом* виче»; *авази*,-*ле* — громко, вслухъ (II, 3 ч. 403—04).

азбашча — садъ, служащій для украшенія, гдѣ находятся цвѣты (II, 3 ч. 147).

ако-ако — пусть, хотя-бы, въ смыслѣ согласія на то, что вы сдѣлали; на ваше заявленіе, что вы взяли то-то, отвѣчаютъ: «Ако-ако!» и «терако».

алабанда — въ смыслѣ начала боевой схватки: «Алабанда заврgла се кавга!» (у В. на страни, са стране).

алаванта — то-же что *калаба* — суматоха, толкотня.

алисати, алишем (вас.) — понимать, что намъ говорятъ. Не въ связи-ля съ этимъ: «*Алал-ти!*» — согласенъ съ тобой.

алалити — одобрять; у В. *хвала*.

амиџа, то-же *стриц* — дядя по отцѣ.

апац — животное въ родѣ черепахи, но черепъ у него нѣсколько другой и длиннѣе хвостъ; оно кусаетъ и укушеніе считается ядовитымъ (Рѣка-Черноев.).

аргат, иначе *мазгала, пушкарица*—отверстіе въ стѣнѣ крѣпости или дома, черезъ которое отстрѣливаются, бойница:

Од *аргата* трче до *аргата*,
Те ми турке бију кроз аргате.

Употребл. также и въ женс р.: *аргата и оргата*.

асли — настоящій, прирожденный «Он је асли турчин.

атлас — черная бумажная матерія, смѣшанная съ шерстью, въ родѣ саржи.

атула — большая полка вдоль стѣны тотчасъ при входѣ въ домъ, на которую ставятъ мѣшки съ мукой, кадушечки, корытца и др. посуду. У В. другое.

ашик-врата — (только въ пѣсняхъ) ворота, въ которыхъ ведутся любовные разговоры.

ашкрап — животное въ Скадрскомъ озерѣ, особенно въ разливѣ его у сѣвернаго берега; объ немъ много разсказываютъ и остерегаются, плывя въ челнокѣ; но врядъ-ли оно въ дѣйствительно существуетъ; а по описанію въ родѣ крокодила (I, 219—20).

Баба — глава од самара сприједа, передняя лука въ самарѣ (вьючномъ сѣдлѣ).

баба јела — кузнечикъ.

бабак — мелкія стеклянныя монисты, снаружи красныя, какъ коралъ, внутри бѣлыя.

баведати — разсказывать вещи, которымъ можно вѣрить или не вѣрить; разсказчикъ не настаиваетъ на своемъ и добавляетъ: «Тако баведају» или «баведе»; то-же почти, что *бајати* и *гонетати*.

бадаљ — репей особаго рода, xanthium acantifolium, появившійся не такъ давно; говорятъ, что въ Черног. появился онъ со времени пребыванія французовъ въ Боккѣ и въ то-же время появилось насѣкомое *чкаљ*, «што убија браве поноћи» (разсказ. чевлянинъ) (т. I, 300).

базговина — то-же *обзова*, *бзова* и *зова* — бузина, sambuccus nigra.

базрђан — торговецъ:

На болара и на базрђана
Чабар вина, товар фурметина.

баир или *бајер* — высокое мѣсто, гдѣ охватываетъ вѣтромъ: «Изашао је на бајер, да се разлади». Въ Сербіи это означаетъ высокій берегъ рѣки; часть г. Шабца расположена «на баиру», гдѣ, бывало, ожидали прибытія парохода.

бајато — нѣчто приторное, скоро пресыщающее человѣка и онъ не можетъ больше ѣсть: «Нема за мене ништа *бајатније*, као јардум (самое густое молоко въ августѣ мѣс.); ја сам *бајат*» — пресытился, не могу больше, претитъ.

балабан — скупой безсмысленно: «То је прави *балабан*: за једну козју длаку би све ђаволисао».

балтеза (вас.), тоже *својачица*, *свастика* — свояченица, сестра жены.

баљ, *бањаст*, *бањо*—лысый, говорится о человѣкѣ; а также

и о скотинѣ (овца, быкъ, лошадь), если по головѣ темной масти вдоль морды идетъ бѣлая полоса.

баљешка — водяная курочка, лысуха.

банити — жить господиномъ, ничего не дѣлая: «Што си забанио?» — ничего не дѣлаешь.

барац или *цједилька* — бутикъ, мелкая окужка, juncus; изъ нея дѣлаютъ рѣшотку, на которую откидываютъ сыръ, чтобы стекла вода.

бареч и баречина — насѣкомыя въ домѣ, какъ тараканы, пауки и проч.

басма (Подгор.) — широкая бумажная матерія и ситецъ съ поперечными полосами, идущая на копораны, памукліи и др.

батинац — молодой тонкій лѣсокъ, гдѣ деревья въ колъ и могутъ служить для мелкихъ построекъ; то-же *матина* (Вас.).

батисати — совсѣмъ изнемочь физически отъ болѣзни или потерять всѣ средства къ жизни.

баџа — отверстіе въ землѣ, ходъ въ родѣ корридора; дырочка въ чемъ-нибудъ, напр. въ дудкѣ: «девета баџа на свирали» — что-нибудь лишнее, ненужное.

бедреница, иначе *перда* и *ребреница* — доска вдоль деревянной кровати; ихъ двѣ и между ними помостъ, на которомъ стелется постель.

без-бели (вас.) — *без сумње*.

бе́ка — растенье съ мелкими мясистыми листиками и звѣздчатыми желтыми цвѣточками, стелющееся по скаламъ и каменнымъ стѣнамъ, sedum sempervivum tectorum.

белај, тоже что *ђаво* и несчастье: «Гледај да не останеш на белају; да не отидне сва твоја радња к ђаволу» (II, 3 ч., 336).

беле, бели, бели вала (вас.) — выражаетъ согласіе; соглашающійся съ вами отвѣчаетъ: «Е, беле, бели вала» — ну хорошо, ладно; прибавка почти безъ значенія, настаиванье на своемъ: «Ја, бели, не ћу с тобом — А, бели, оћеш!»

белћи — возможно, по всѣмъ вѣроятіямъ: «Белћи и он је отишао тамо». (II, 27, 489; 3 ч., 360).

бепити — ударить кого, напасть: «Ако ко мене *бепи*, срамотан ће отист.»

бехар, тоже *беар* — цвѣтъ плодовыхъ деревьевъ и кустарниковъ, напримѣръ *шефтели-бехар* — ц. абрикоса (II, 3 ч., 452).

бечити се — тражити нешто из заступе, очима јако гледати, тянуться за чѣмъ, выглядывать изза чего.

бильмез од бильмеза — брань, тоже что *галијот*.

бимбер, тоже что *бибер* — черный перецъ.

биочуч — колечко въ цѣпочкѣ, въ панцырѣ и уши у котла.

бирати — испытывать, пробовать: «Бирао сам све — и зло, и добро.»

биринци — нѣчто самое лучшее, самое красивое: *биринци* — кошуља, кула, ћевојка.

бјелаче (вас.) — шерстяные чулки.

бјеле чеде, *бјело унуче* — правнуки.

бјеловак (вас.) — родъ дуба.

бјелопутаст (челов.) — бѣлокурый.

блута — вино, испортившееся отъ жара, но не окисшее, а сдѣлавшееся только мутнымъ съ особеннымъ непріятнымъ вкусомъ и запахомъ (II, 1 ч., 776). Это бываетъ съ виномъ слабымъ, водянистымъ, изъ винограда недостаточно зрѣлаго и сладкаго, вслѣдствіе такого положенія мѣстности или вслѣдствіе дождей передъ сборомъ его.

бљудва — круглый, плоскій глиняный сосудъ обливной, малый или великій, все равно.

бол (*вас.*) — много, довольно: «Имамо тога *бол*».

бољ — близко къ *бол*: «Ја ћу тебе *бољ* уклети».

боничина (*Ръка Црн.*), тоже что *зузар* — большая толстая муха, которая появляется особенно около скошеннаго и сложеннаго въ копны сѣна; жужжа, она вьется надъ сѣномъ и нападаетъ на проходящаго человѣка, но ничего ему не дѣлаетъ. На ней есть какая-то пыльца, которой и приписываютъ свойство прививать человѣку болѣзнь (лихорадка, малярія).

бордулан — матица, главная перекладина, на которой держится потолокъ въ домѣ.

борлике (пиперы), боровница (колаш.) — чернига.

ботал — цѣлый свертокъ холста.

боца см. бадаљ.

бош — даромъ, безъ денегъ, напр. оказать услугу, играть въ карты (В. в.).

брдарити (Никш.) — идти на рубку лѣса для постройки; оттуда *брдарење* — занятіе этимъ.

бриди ми — ощущенье боли, напр. когда морозитъ уши, въ ранѣ что-то слегка колетъ, тоже въ плечахъ колетъ или щемитъ, когда по рукѣ пойдутъ мурашки, если её перележишь, когда крапива обожжетъ немного; а когда много, то — *пали*.

бркљача — колючее растенье въ родѣ репья.

броћ — марена, — *дивљи* (Цермн.) — хмѣль, растущій въ дикомъ состояніи.

броцкиња — колючее раст. съ иглами на концѣ листьевъ; цвѣтокъ лиловый съ бѣлымъ, формою, какъ львиный зѣвъ.

брча — время, когда овцы больше всего доятся.

бубало (вас.) — куриный желудокъ, что у насъ называютъ пупкомъ (В. *бубрег*).

бубешке, тоже *печурке* — печерицы и вообще грибы съѣдобные (II, 1 ч. 549); а *бубине* (Дробн.)—грибы, которые не ѣдятъ.

букарити — волновать, мутить, бунтовать: «Што ти ми *букариш* људи?»

булумаћ—человѣкъ полусумашедшій, ничего непонимающій.

бумбак, тоже что *памук*—хлопчатая бумага и ткань изъ нея.

бумбареће — поздравленіе съ новинкой: новою одеждой, постройкой, если у васъ въ комнатѣ поставили печь и т. п.

бурно живети — широко, роскошно, въ полномъ удовольствіи; *буран живот*.

буразер (*герц. края*) — родной братъ.

Вада — отдача или взиманье чего-либо взаемъ на срокъ — хлѣба, денегъ: «вада три године» — срокъ уплаты; оттуда *вађевина* (II, 2 ч., 353).

вакам — кромѣ значенія *комуница* (лѣсъ въ общемъ пользованіи), означаетъ все общественное, чѣмъ можетъ пользоваться всякій изъ той общины. Поэтому и «манастир *вакам је*»; такъ какъ онъ долженъ принимать всякаго и давать ему содержаніе даромъ (такъ было прежде, а теперь этого нѣтъ, потому что правительство взяло монастыри въ свое управленіе и во всемъ требуетъ отчетности).

вакат, вакта — опредѣленное время, пора: «ја иду вактом» — на срокъ; «вакат је у пут или не, није још вакта» — пора или нѣтъ еще; «сњег пада — вакат је; свему је свој вакат; ништа се не чини без вакта; чему вакат, томе и земан.»

вар — самое жаркое время: «у сами *вар* дневи» (В. в.).

вар — тоже что *креч, клак* — известь.

варосати тоже, что *шербетити* (вас.) — побѣлить известью.

вељe — *биље* — Шул. atropa belladona (?); — *зеље* — Шул. mandragora officinalis (?) см. *морач*.

вентати — увертываться, оправдываться, придумывая для того что-либо: «Што *венташ?* не вентај.» (В. *вент* — praetextus). Оттуда и *девентати* — что-либо выдумывать въ свое оправданіе: «Нико не умије тако *девентати*, као арбанас.»

верати се — «Он се вера (и вере) по кршному стијењу» (В. в.)

веселица (герц. кр.), то-же *пекна* — изжаренный поросенокъ для Рожества.

веснути се — ободриться, воспрянуть духомъ. Человѣкъ задолжалъ, не идетъ никуда, не работаетъ; пріятель ему и говоритъ: «Што си се скаменио? *весни се!*» А онъ: «*Весивао се сам:* ишао сам тамо и тамо, али не (не помаже)!»

вијећа — собраніе для обсужденія чего, для договора:

И *вијећу* таку учинише,
Да сакупе младе црногорце.

И *вијећу* с њима учинио.

И велики јеглен отворише,
До поноћи *вијећали* турци (В. в.)

вилина коса (Любот.)—ковыль, stipa, и другое растенье паразитное: оно въ видѣ павителн обвиваетъ другое растенье, напр. шалфей, и пускаетъ тонкіе волоски въ его стебель и листья. (B. cuscuta europaea).

висибаба, висибаће—бѣлый подснѣжникъ, galanthus nivalis.

вит—кривой, изогнутый: *вита штица*, въ которой слои идутъ непрямо, и потому её нужно очень много тесать, чтобы дать ровную, гладкую поверхность; *вито ребро* (В. в.).

вјенчанице—верхній рядъ брусьевъ въ стѣнахъ деревяннаго дома (В.).

воденьак, тоже *мехур*—мочевой пузырь (В. другое).

вуп или фуп (вас.), тоже *дугуљаст*—длинный, тонкій, поджарый; говорится о лошади.

Габељ—такъ называютъ кочующихъ цыганъ.

габоњати—совершить что-либо, навлекающее на совершившаго немилость и гоненіе: «Што си *габоњао*, те тебе тако ћерају?»

гајрет,-но,-нше—живо, весело; этимъ словомъ понукаютъ рабочихъ; а также говорится: «Ми смо *гајрет*»—довольны, веселы.

галеб и халеб—гоголь, бѣлая чайка (В. в.).

галити—лежать въ постели, не спя, нѣжиться.

гарац (вас.)—огарокъ (?): «у кућу му *гарац* од свијеће».

гаста—газета, старая венеціанская мелкая монета: «Пропао је, као *гаста* принципова»—исчезла, вышла изъ употребленія.

гелав (герц.)—хромой; *гелати*—хромать.

гиликати — щекотать малое дитя, приговаривая: «гили — гили»; — се: «не мој се гиликати» — въ томъ же смыслѣ.

гладиш (верх. Медунъ) — ковыль; въ нижн. Мед. *ковиљ*, а въ Фунданѣ — *горофиљ*.

гладно — углубленіе на ногѣ подъ стопой.

глотан љеб — дурной, негодный для ѣды; такимъ считаютъ хлѣбъ изъ озимой ржи; въ герц. краяхъ *глотно жито* — нехорошо очищенное и *глотно* все, что плохо (В. в.).

глувача (Кучи), то-же *уволаџа* — двухвостка или сороконожка, залѣзающая въ ухо.

глумити се — дѣлать глупости или безобразія: кутить, засиживаться по ночамъ въ корчмахъ и т. п.

голуб — морски, иначе *полуриба* — плоская, широкая рыба въ родѣ камбалы; ловится въ морѣ и Скадрскомъ озерѣ.

гонити — преслѣдовать кого судомъ: «Жестоко-ли она *је гонила* њега!» — иначе *давиџала*; — *се*, тоже *ћерати се* — тягаться передъ судомъ: «Колико смо се гонили!» (В. в.),

граваљ — большая черепица, которую кладутъ на краяхъ черепичной крыши или по ея коньку.

грађани — жители града или города; прежде такъ назывались исключительно никшицкіе турки, послѣ и колашинцы, а въ новѣйшее время и жители Данилова града; а для васоевичей это гусиньяне:

И даде му шесдесет *грађана* вм. гусиньана. (В. в.),

граораст, тоже *мораст* — цвѣтъ сѣрый иззелена: *граорасте* очи, иначе — *мачји* (В. в.):

Дика *граораста*, ал' је ђаволаста.

грежити сњег — идти по снѣгу такъ, что нога въ немъ грузнетъ; «сњег се греже» — проваливается.

грун: «сви су у грун» — сбились въ кучу.

гука (*герц. кр.*) — войско, солдаты, сбитые въ одну массу.

гутоваља, тоже рутоваља (Пива, Дробн.) и *шмањак или*

шмоњак — дико растущій крыжовникъ; послѣднимъ именемъ называютъ и мелкій картофель.

Давити (вас.) — убить, зарѣзать: «Оћемо-ли *давити* кравуљину?» (В. в.).

дамари — жилы и слои или пласты въ камнѣ.

даскал (вас.) — иконописецъ.

дезвија човјек — безпокойный, встревоженный; оттуда *дезвијати*: «Што си *подезвијао?*» — встревожился.

дестрагати (италь. distruggere) и *бестрагати* — розорить кого въ конецъ, преслѣдовать, извести.

дзидзуља (*Баръ, Ульц.*) — дерево съ мелкимъ продолговатымъ плодомъ съ косточкой, который ѣдятъ; пофранц *jujur*, по италь. *giuggiola*.

диба — парчà (В. в.). Срв. старинное русское *дыба*.

дивона (*Баръ*) — тоже *догања*, *ђумрук* — таможня.

динарике — плодъ колючаго кустарника paliurus aculeata, получившій такое названіе отъ формы круглой и плоской, какъ мелкія монетки (динари).

доврин — *и довран* — *јалдаш* — военный спутникъ, товарищъ; встрѣчается въ пѣснѣ «Бој на Тополу», гдѣ приводится длинная рѣчь султана Мурата при его послѣднемъ издыханіи, въ которой онъ предсказываетъ, что дѣло турокъ въ борьбѣ съ Карагеоргіемъ будетъ проиграно, и заключаетъ такъ:

Јала — кардаш (братъ — спутникъ), нема даровања,
Довран — јалдаш, наше бити неће (II, 3 ч., 443).

допадати се — нравиться и казаться (вас.): «Мени *се допада*, да ти не ћеш тамо» или «да то је претешко».

доскочити чему — догадаться; *доскочљив човјек* — догадливый, умѣющій найтись въ трудныхъ обстоятельствахъ (В. в.).

дохакати кога — совладать одолѣть:

У Цара се не нађе јунака,
Да *дохака* мене и обрани.

драча — вообще колючій кустарникъ: трн, бјели — трн (боярышникъ) и въ особенности paliurus, который иначе называется *вукодржица*.

дрезга — бѣлая звѣздчатка на мокрыхъ мѣстахъ, ranunculus aquatica (?).

дреказа, употребл. во множ. ч. *дреказе*: въ Цермницѣ такъ назыв. полевую клубнику.

ду(х)ат — на вопросъ: «Како си?» отвѣчаетъ: «Дуат сам» т. е. держится еще духъ и есть кое-какія силы, но въ общемъ настоящей силы нѣтъ.

дупки — надыбы: «Коњ скаче *дупки*».

думати на кога — разсердиться:

«Како он *дума* на мене!»

думан и доман (герц.) — глубокая дума, озабоченность: «Он је сада *у великом думану*», не зная, откуда ждать помощи; «Што си се *задуманио?*—сумраченъ, невеселъ. Также туманъ или тонкая пыль надъ водопадомъ: «Над Црним — врелом (на Неретвѣ) увјек стоји *думан*»; а наконецъ — дымъ (Пива): «Ми смо видјели, како се *думани* дигли из кућа» — когда австрійцы, зажгли село въ Герцеговинѣ близь черногорской границы. «Што не думаниш? задумани и ти» — кури трубку.

дуовник — собственно духовное лицо, у котораго исповѣдаются; но въ Черногоріи это означаетъ непремѣнно монаха, котораго иначе зовутъ калуђер.

дупер (пипери) — большой бекасъ, вальдшнепъ.

дуперати (*итал. adoperare*) — «Ја не могу тога *дуперати*» т. е. *поднети*»—вынести: «Хаљина ће мени доста *дуперати*» — одеждъ мнѣ будетъ достаточно; «тога (шапа — квасцовъ) ми *дуперамо* много» — употребляемъ много.

дуњити и дучити некуд, тоже что *стркнути*, но еще сильнѣе: уйти, себя не помня, куда глаза глядятъ (В. в.).

Ђермешик (вас.) — кустарникъ съ мелкою сердцевиной, изъ

котораго дѣлаютъ чубуки: тоже. кажется, *фудлика*, *фулика* и *утлика*, viburnum lantana.

ћунћибер (*juniperus*) — можевельникъ, иначе *клека*, *смрека*, *сомина*.

ћонути и ћохнути се — немного подпить, куражиться, поднять носъ: «А ла ти си *се ћонуо!*»

Ела, *елате* — выраженіе согласія или одобренія: ну-ну! хорошо, ладно.

елда — гречиха.

елдопита, *тоже изљевуша* (Зета) — родъ оладей (приганицы) на *варић — дан* (св. Варвары, 4 дек.).

ервајле (*вас.*), тоже *истоветно*, *онаки исти* — точно такой.

ешкија, тоже *усташ* — повстанецъ, бунтовщикъ.

Жабурина — жабникъ желтый, съ весны сплошь покрывающій низкія нивы (zannichellia palustris), и маргаритка (bellis perennis).

жујица — пята у дверей; — *це*: въ двери-же два шпинька — одинъ вверху, входящій въ верхній брусокъ надъ дверью (притолка), а другой внизу, входящій въ порогъ.

Забродити — разъѣзжать по своей волѣ (ћефу), куда вздумается, если человѣкъ при средствахъ.

загојатити камару — завалить, загромоздить разными вещами и хламомъ.

задунавити — зазеленѣть: «Ово све ће на пролеће *задунавити*»; *задунавило* је заросло сорною травой. Это бываетъ, когда семья цѣлымъ домомъ отправляется на планину и остается тамъ все лѣто, и за это время весь дворъ заростетъ травой; такъ какъ

почва навозная, а никто не топчетъ траву. *Задунавити* се—замглиться, затуманиться, задымиться.

закосити — когда вносятъ громоздкую вещь черезъ тѣсное пространство, гдѣ она прямо пройти не можетъ, тогда нужно *закосити* т. е. держать наискось, бокомъ.

закучали овце — хвораютъ, когда имъ долго нѣтъ свѣжей травы, а все только сѣно.

заладак — тѣнь, покрывающая цѣлую, отдѣльную мѣстность.

заличити — закрыть чѣмъ-нибудъ лицо: «Код Мркојевића жене иду *незаличене*».

замбак — бѣлая лилія.

зановет — ракитникъ, citisus (I, 91, 92),

запијавичити, тоже *заклинчити*— утвердить, забивши клинъ, топоръ, мотыгу, кирку на рукояткѣ.

заспичити — въ каменной постройкѣ втиснуть камень между двумя другими, неприлегающими другъ къ другу плотно, чтобы они не шатались.

заставни сат — первый сотъ въ ульѣ, съ котораго пчелы и начинаютъ работать.

заушница — болѣзнь свинка; — *це* — жабры у рыбы, тоже что *зебрице* и *шкрге*.

звијезда—звѣзда и солнце: «Како је припекла *звијзда!*» тоже и *звејездан*: въ пѣснѣ «Звјездане дане, мој мио брале» (В. в.).

звјеждан (Цермн.) — родъ клевера съ желтымъ цвѣтомъ, medicago sativa (?).

звјерати — сверкать глазами, смотрѣть дико, жестоко (В. в.).

здравац, тоже кукурijек — helleborus nigra.

здригнути— говорится о молокѣ, когда оно при вареньи его на сыръ только что начало густѣть: «Тек *је здригнуло*».

зевати — говорится о лѣсѣ, когда на немъ развертывается листъ: «Гора је почеле *зевати*; гора је *зенула*» (корень забати съ претвореньемъ *б* въ *в*).

зечево имање или избачено грожђе (рѣка Черн.) — хмѣль.

зијамет — жалованье, годовая плата за службу (у турокъ):

Дворе цара за девет година,
Издворише *девет зијамета*,
Свијех девет даше за пашалук (В. в.).

зловременица, иначе *ковач* и *ћурлија*—буревѣстникъ (птица).

злопитан — человѣкъ, не имѣющій аппетита, слабаго, деликатнаго желудка.

змијин чешаљ — родъ стоножки, и укушенье его считается ядовитымъ.

зузар см. *боничина*, sphynx (?); у васоев. медоносная муха, кажется, шмель, и игра.

зуква, *иначе дивљака* — дикая яблоня, на которой яблоки мелкія и кислыя, но очень сочныя.

Изанћети — говорится объ одеждѣ, когда она, хотя не изорвана, на сильно истаскана, истлѣла, такъ что расползается; о землѣ — истощилась (В. в.).

издвојити—выдѣлить, отличить отъ другихъ: «Они оте да се *издвоје*, да се одвоје од другијех» — по поводу раздачи бронзовой медали (жута медаља), которой иные не хотѣли брать, потому что её всѣ имѣютъ.

изљевуша см. *елдопита*.

илач (вас.) — лѣкарство: «Нема ни за *илач*» иначе «ни *за лијек*» — нисколько нѣтъ.

илам — тоже *сетенца* — рѣшенье суда.

интопати (ит. intopparе) — случиться, встрѣтиться чему-нибудь: «Купићу (коња), ако интопа», и съ мѣстоим. *се*.

искрајнити се — удалиться, посторониться: «Ми се *искрајносмо*»—отступились, не хотимъ вмѣшиваться въ дѣла; «бришите собу, а ми оћемо се *искрајнит*».

испат (вас.)—изслѣдованіе дѣла на мѣстѣ при свидѣтеляхъ; *испатити*.

испоручити — опорожнить, опростать — мѣшокъ, боченокъ или какую другую посуду отъ содержимаго.

истрошити се — устать, утомиться ходьбой или какой работой; о землѣ — истощиться.

исчирити — изнемочь.

исћуђуљавити — потерять память и другія душевныя способности отъ старости; у *В. излапити.*

иѣрам, тоже *почаст* — честь, почесть; «Срби су њима (арбанасима) *иѣрам* учинили».

јаблан — цвѣтокъ въ родѣ жаркого цвѣта въ Сибири, trollius; жолтый, со многими рядами лепестковъ, какъ махровая роза; внутри много тычинокъ, съ очень пріятнымъ запахомъ; растетъ на высокихъ равнинахъ на Синявиной пл., Бѣластицѣ и др.; цвѣтетъ въ іюлѣ. По нему одна планина назыв. *Јабланов* — врх, и въ пѣснѣ говорится: «Планине се наките *јабланом.*» Въ пѣсняхъ онъ часто упоминается. Тоже имя носитъ и раина, пирамидальная тополь, иначе называемая просто *топола.* Поэтому въ одной пѣснѣ произошло такое смѣшенье:

Жут *јаблане*, подигни ми гране,
Да проведем коња краденога
И на њега брата рањенога (II, 3 ч., 164).

Эпитетъ *жут* указываетъ на цвѣтокъ, а изъ дальнѣйшаго видно, что это дерево.

јаглика — primula acaulis; иначе назыв. *јагочина*; изъ нея, какъ изъ листьевъ свеклы и другой зелени, дѣлаютъ питу.

јадан — у В. arm, miser, отвѣчаетъ нашему народному бо́лѣзный, но выражаетъ иногда не сожалѣніе, а просто ласковое обращеніе: «Куд ћеш, јадан? једи, јадан! сједи јадан! Што сам, јадна, била на муки!»

јалова земља — оставшаяся незасѣянною: «Оста нива ову годину јалова» (В. в.).

јамак, тоже *саплак* — оловянный ковшъ, довольно массивный, глубокій, съ плоскимъ дномъ и маленькою ручкой съ бока, какъ у чайника (В. в.).

јања, иначе орница — маргаритка, bellis perennis; зовутъ также *ђевојчица*.

јарик, тоже прша — мелкій, сухой снѣгъ.

јаруга — снѣгъ, сбитый въ ровъ или яму, гдѣ онъ смѣшивается съ водой, и говорятъ: «*ујаружио* се снијег».

јатак—мѣсто, гдѣ человѣкъ можетъ помѣститься на ночлегъ; отсюда и пристанодержатель для воровъ и другихъ дурныхъ людей. Срв. наше *ятка*—шатеръ или досчатая подвижная лавочка, гдѣ торгуютъ калачами, пряниками и др. (В. в.).

јењавати — стихать, ослабѣваетъ, переставать: «Рат је почео *јењавати*; киша јењава» (В.).

јордамлија човјек — который гордится (зори се, поноси, велича се); но въ хорошемъ смыслѣ: гордый, гдѣ слѣдуетъ, особенно передъ высшимъ и сильнѣйшимъ, а передъ меньшимъ и слабѣйшимъ скромный (В. в.).

Кабулити (вас.) — нравиться и одобрять: «Како се теби *кабули* ова воденица? Он то нам не *кабули*».

кавез — 1) клѣтка для птицъ, тоже *кемпа*; 2) въ магометанскихъ домахъ рѣшотка въ окнѣ изъ деревянныхъ планочекъ, расположенныхъ ромбовидно, часто одна къ другой, чтобы съ улицы не льзя было видѣть внутрь дома, раскрашенныхъ въ желтую и зеленую или синюю краску, но никогда въ красную и другіе цвѣта; 3) сѣтка изъ конскихъ волосъ, надѣваемая магомет. дѣвушками на глаза въ видѣ полумаски вмѣстѣ съ верхнимъ покрываломъ.

Въ одной пѣснѣ дѣвушка, собираясь искупаться въ рѣкѣ,

Бачи *кавез* у зелену траву,
А кошуљу код воде студене;

а подсмотрѣвшій это молодой постухъ

Украде њој *рухо са кавезом*
И њезину свилену кошуљу.

кала (итал. calare) — што претече сувише — пара или чеса другога и сбавка.

калати — понизить цѣну, сдѣлать скидку; *кала* вода — идетъ на убыль (В. в.).

калика — небольшое деревцо съ плодомъ, похожимъ на рябину; но его не ѣдятъ.

калауз — факторъ, черезъ котораго можно совершить покупку; турокъ, который проводитъ возчиковъ (кириџије) христіанъ черезъ турецкую землю; вообще путеводитель по неизвѣстнымъ мѣстамъ: «Земља туђа, *калауза* нема». Черногорскіе перебѣжчики обыкновенно служили калаузами никшицкимъ туркамъ, когда они нападали на Черногорію. Оттуда и глаголъ *калаузити* (В.).

калиж — гадость, послѣднее дѣло (поганство, рђавство): «То је калиж!» выражается черногорецъ о скверной ругани австрійскихъ сербовъ. То-же и о человѣкѣ, никуда негодномъ (В. в.).

калуђерац — синій цвѣтокъ низко растущей горечавки, gentiana acaulis, — *ђерица* — головастикъ, одна изъ метаморфозъ лягушки.

калужати, *скалужати* — загрязнить, запачкать, напр. забросать кого грязью, золой и т. п.

каља (вас.) — мясо мелкими кусочками, приготовленное съ картофелемъ или капустой (В.).

камастре (*герц.*), *тоже вериге* — цѣпь, на которой виситъ котелъ надъ огнищемъ.

ками — мало, немножко, чуть (В. в.).

канат (герц.) — одна пола у двустворчатой двери: «врата о два каната или двокрильна». (В. в.).

канташ (вас.) — камень для украшенія оружія и другихъ вещей (яшма?)

капурица, *иначе шева*, *шеврљуга* — жаворонокъ.

капурице, *тоже печурке* — грибы съѣдобные.

каранфиљ, *тоже катмер* — гвоздичка душистая, caryophyllus.

каракол — стража по границѣ страны или вокругъ города и патруль.

карат — масть лошади:

. . . . . па сједне ђогина,
А карата води поводника,
Попијева испод Меденика (II, 3 ч. 446, 47).

каретити (герц. кр.), тоже *нагрдити* — осрамить, опозорить: «Ако ћеш ми давати батал (попорченное, брошенное ружье), као да ћеш мене каретити».

карта — штукатурка: *картати, картижати* — штукатурить.

касароња, тоже *рашак* — рогатый озерный орѣхъ, чилимъ, trapa natans, поалб. *кацирон* (I, 197—98).

кастра — гдѣ все свалено въ кучу, сплошь: «да се леже у *кастру*» — въ повалку; *велике кастре* — люди лежатъ одинъ возлѣ другого.

катил — убійца, палачъ. (В. в.)

каун (вас.):

Фазли асли поболео љуто
Од кауна срца јуначкога.

кеисати — кинуться: «Све је *кеисало*, да копају урметин.

кемпа см. *кавез*.

кепез — человѣкъ негодный, ни къ чему неспособный: то-же въ Моравѣ *климпаћ, линдик*.

киселица — щавель, rumex; срв. сибирск. кислица; есть и въ видѣ трилистника.

китошити се, тоже *кицошити* се — нарядно одѣваться, щеголять.

кица (вас.) — двухвостка или сороконожка.

кичица — centaurea amara или erythraea centaureum, съ розовыми крестикомъ цвѣточками, очень горькая, у потребляется противъ лихорадки.

клапац (*Рѣка Ч.*)—грецкій орѣхъ, покуда находится въ зеленой скорлупѣ (въ верх. Далм., Истр. и Краинѣ — мальчикъ 10—15 лѣтъ).

клапити (*вас.*) — бредить во снѣ или въ болѣзни. (В.).

клијеште (*Бар.*), *рожице*, *рогови* — стропила, составляющія остовъ крыши (В. v.).

кликовати — пѣть, весело кричать (В. v.).

климпаћ см. *кепез*.

клин, *клинови* — сосульки смерзшейся воды, текущей съ крышъ.

клица — родъ, поколѣнье: «клица људска» (В.).

књига — (пјешив.) — грибъ съѣдобный.

ковач см. *зловременица*.

кокошка — выброшенный изъ трубки еще горящій пепелъ, посредствомъ котораго закуриваютъ другую трубку, а также горящій окурокъ папироски (В. в.).

колеж — плачъ, крикъ при погребеніи и все остальное, что при этомъ продѣлывается: царапанье лица, битье себя по головѣ и въ грудь и т. д.

колозлуци — насильственные, незаконные поборы.

конопјасак:

У ђевојке црне очи,
У момчета *конопјаске*.

конштина — змѣя короткая и очень толстая, при томъ неядовитая (близь Никшича); не та-же-ли змѣя назыв. *блавор* или *сљепа?*

коњски — реп (вас.) — татарникъ, equisetum; колючія шишки его запутываются въ чубъ, хвостъ и гриву лошадей и въ шерсть овецъ.

копчар и копче — крючокъ и петля для застегиванья доколѣнницъ и другой одежды. (В.).

корица, *то-же полутица* — середняя часть бараньей туши въ сушеномъ мясѣ.

корњач — черный тараканъ.

коросан — матеріялъ для обмазки внутри цистерны изъ толченой черепицы и извести.

кострика — ruscus aculeata, вѣчнозеленая, листья на концахъ съ колючками, плодъ круглый, когда созрѣетъ, красный (II, 3 ч. 126—72).

котац — котцы (Астрах. губер.), которыми ловятъ рыбу.

котлокрпић — цыганъ и вообще не *сојевић* или *куњић* — темнаго происхожденія.

котурац (Морча) — мелкій горошекъ, въ другихъ мѣстахъ *биц*.

кошет — задняя нога въ сушеной бараньей тушѣ.

кошћела, тоже косцела (см. I, 295,—96).

кошуте, — *тице* — cyclamen.

кравац (вас.) — родъ артишока, называемый *питоми* — низкій, его ѣдятъ, ростетъ въ болѣе теплыхъ мѣстахъ; а другой, высокій и очень колючій, растущій на высокихъ мѣстахъ, назыв. — *шошка*, которую не ѣдятъ.

крвице (*Черм.*) — мелкіе желѣзные гвоздочки, иначе *броке* и *клинци од гвожђа*.

крвопатно мјесто — трудное для жизни, въ горахъ, гдѣ долгая зима, тощая почва.

крдисати, тоже *сломити*, *сатрти*.

Које оно бјеху три војводе,
Што на моју *крдисаше* војску? (В.).

дестрагати — сломить, уничтожить:

крецељ, *дивљи дуван* — простой, низшаго сорта табакъ.

кривореп — хромой.

кријес, *крјес или кријецељ* — cicada fraxini, жестокрылая муха, которая въ сильные жары, сидя на вѣтвяхъ деревьевъ, издаетъ трещащій звукъ. Ихъ бываетъ масса, и звукъ этотъ наполняетъ воздухъ. Другіе называютъ его lucilia sirinata и grillus.

Срв. франц. crécelle трещетка.

крмјељав — о глазахъ, когда они слипаются отъ гноя: «закрмјељавили су му очи».

крт, крто — ломкій; говорится о томъ, что не имѣетъ гибкости и потому ломается; поэтому при вязкѣ сноповъ употребляютъ прутья, «који нијесу крти». О мясѣ, когда оно сухое, безъ жира (В.).

крут — човјек, конь и др. — крѣпкій, тоже и другіе предметы твердые, не поддающіеся внѣшнему напору: «он је био *крут* у снаги; вјетар је понио све, што није било *круто*, као дубироге, сјено, стаје, дирекe телеграфске. — И ту *круте метеризе* (шанцы) граде».

Оттуда: *укрутити се* — окрѣпнуть, закаливъ себя противъ всѣхъ внѣшнихъ вліяній, напр. противъ зимняго холода.

крца, тоже *дограм* — низшій сортъ табака, какъ нашъ махорка.

кршан — хорошій, красивый — человѣкъ, домъ, садъ и т. п. *кршно*:

Кршно ти ми ово лето дође,
Кршно мени и дорату моме:
Дорату ми не роди ливада,
А мене се преудаде драга (здѣсь иронія).

(У В. только felsig, saxosus).

кршњак (Вас.) — sedum, въ Сиб. скочки; ядовитое растеніе, и имъ отравляютъ рыбу.

куке — молодые, только что вышедшіе изъ земли побѣги вьющаго растенія — *скромутовина* (clematis vitalba), которые варятъ и ѣдятъ, какъ спаржу.

кукуријек — helleborus nigra и дикій макъ съ краснымъ цвѣткомъ (особенно между пшеницей).

куља, тоже что *кучка* — сука.

кума, кумица, тоже *невјестица* — ласица (италь. donnola).

купина, купьена — черная малина, rubus frutiosa; плодъ ея называютъ *малина* и *мамина* (см. I, 166; II, 1 ч. 549).

купусац (Комъ.) — lepidium draba или isatis canescens (?).

курак — деревянный гвоздь въ дышлѣ рала, къ которому прикрѣпляется гужъ, а гужъ къ ярму.

кутарити — возиться, приводить все въ безпорядокъ: «Ти што ми *кутариш* по куѣи? ѣеца, миши — *кутаре*. *Раскутарити, то-же развардати, раскалабити* — все привести въ безпорядокъ, растеребить, разбросать.

Лале од бисера — украшеніе въ формѣ цвѣтка на стебелькѣ изъ проволоки, которое продѣвается сквозь колечка серьги или затыкается за ухомъ.

лампа — жаръ такой, что сжигаетъ хлѣбъ и траву.

лапати—говорится объ огнѣ, когда онъ очень высоко поднимается: «Како плам лапа!» *залапала* куѣа» — домъ загорѣлся и пламя поднялось, охватывая его весь. *Залапало се* жити — сгорѣло отъ жара.

лентра и лентрат (итал. ritratto) — рисунокъ, картина; *лентрати* — рисовать, чертить, снимать планъ.

либина — падаль, издохшая скотина; *либинари* — назыв. цыганъ, потому что они занимаются уборкою падали.

лик, лијек, љечак — немножко, чуточку (В.).

линдик см. *кепез*.

ликсија — щелокъ, въ который кладутъ черное бѣлье передъ мытьемъ.

линцура — горечавка, gentiana lutea; коренья ея употребляется для настоя въ водѣ, а больше въ водкѣ; считается полезнымъ для желудка; много этого корня идетъ за границу (II, 1 ч. 354, 626).

линьа, — е, тоже мртвило — чувство слабости, особенно весной: «Спопала ме некаква *линьа*»; у васоев. *немоштинья*.

линьати — износиться, постарѣть, исчезнуть (В. v.).

лозар, лозвар (*вас.*) — вьющееся растенье, не дающее видимаго плода; скотъ его ѣстъ охотно.

лоптами сњег пада — хлопьями.

лопух—то-же что и у насъ лопухъ и другія широколистныя травы; водяная кувшинка жолтая и бѣлая, nymphaea lutea et alba; на Нѣгушахъ — вербаска съ крупнымъ жолтымъ цвѣтомъ.

лукшија см. *ликсија.*

љуска — яичная скорлупа; а въ герц. кр. такъ назыв. и самое яйцо, потому что вѣжливѣе.

Магрива — въ Вас. рябина; въ другихъ мѣстахъ то-же, что *пресловина*, prunus Mahaleb.

мајнати се — «Да се тога мајнаш! прођи се тога!» — оставь, брось, не моги. Вѣроятно, одного происхожденія со словомъ, употребляемымъ на пароходахъ при спускѣ груза въ трюмъ, когда онъ достигъ уже дна: «Мајна!» — попусти цѣпь, на которой спускали.

маканица — малое дитя.

максуз, иначе кастен — нарочно: «Ја бих тамо *максуз* отишао».

мантије — тонкіе кусочки тѣста ромбовидной формы, которые варятся, какъ лапша и др.

маре — рога у якоря.

матина см. *батинац.*

махор — первые волосы, пушокъ на лицѣ юноши; то-же и козій пухъ; въ Сербіи *власина.*

медар (Вас.) — то-же что у насъ смоктуны: на толстомъ стеблѣ струкъ, обсаженный свернутыми лепестками бѣлаго и розоваго цвѣта, въ которыхъ заключается медъ; дѣти вытаскиваютъ ихъ и высасываютъ.

мезга гора — въ деревьяхъ весной поднимается сокъ и надувается почка.

мекуша (*Вас.*) — деревцо съ плодомъ, дающимъ черный сокъ; по Шулеку «суврст трешње црнице» (?).

мелун (герц.) — притворщикъ: «Он је фини *мелун*»; *умелунити се*, тоже *упреподобити* се — прикинуться кѣмъ (В. v.).

мем — сырость, плесень, покрывающая стѣны дома.

меневше, тоже *љубица* — фіалка душистая.

мерак, *то-же воља*, *жеља ћеф* (Вас.) — «Ја имам *мерак*, да те гледам» — я желаю, мнѣ пріятно.

мехрамет — добрый, великодушный, всепрощающій человѣкъ. Одинъ подгорицкій турокъ, смотря на картину, изображающую, какъ русскій царь передаетъ саблю Осману-пашѣ говоритъ: «Ми вичемо на *мехрамета*» т. е. на царя, добраго и великодушнаго. Совершившій какой-нибудь проступокъ противъ своего господина, приходитъ къ нему или къ судьѣ и говоритъ: «Мој кабахат, твој *мехрамет*» — моя вина, твоя милость.

мижћети — струиться (о водѣ): «вода мижди низ крш.»

милеглед — цвѣтокъ, anemone hepatica.

милет — народъ, народность, языкъ: «У Русији има свакојакога *милета*».

мислица (Вас.) — трава въ родѣ горчака, растетъ на высокихъ мѣстахъ кустикомъ или пучкомъ; скотина её ѣсть, но неохотно. По ней дѣвушки гадаютъ: берутъ два листка и складываютъ въ переплетъ, приговаривая: «Мислица, мислица! је-ли Мара вјештица?» и послѣ развертывая, рѣшаютъ утвердительно или отрицательно; но почему, — не знаемъ.

морач — многолѣтнее растенье, съ травою, какъ на моркови, но большимъ, высокимъ кустомъ; корень съ сильнымъ запахомъ; его кладутъ въ сундукъ съ бѣльемъ.

мородавити — мучить, напр. «дијете наукама».

мраморе (*Цермн*) — водяное животное, формы продолговатаго овала, съ заостренными концами, величиной до 10 милим., со множествомъ ногъ съ боковъ, быстро двигающееся и то поднимающееся наверехъ, то припадающее на дно.

муаџери, — *ими* — эмигранты турки изъ Никшича, Подгорицы и др., поселившіеся въ Скадрѣ и другихъ мѣстахъ Турціи.

мужћети — обшмыгнуть рукой листья съ вѣтки (одного

корня съ *музти* — доить, по одинаковому дѣйствію рукой, какъ при доеньи).

мум—свѣча; *мум*—*маказе*—щипцы для сниманья со свѣчи въ домѣ и въ церкви.

мурпаст (*вас.*) — бураго цвѣта (срв. малорус. *мурунїе быки*) (B. v.).

мутвић—всякое деревцо, невысокое, но здоровое, крѣпкое и безъ сучьевъ до верхнихъ вѣтвей.

муханат — челов. упрямый, металъ заржавѣлый или тусклый, и глаг. *муханатити*: ведомый на казнь морачскій воев. говоритъ палачу:

На мене су токе позлаћене,
Свуци ми их, да их не крвавим,
Е од крви *муханати* злато».

Набрецати — дѣлать окрикъ, приказывать:

«Па набреца гејакуши младој».

набубњавити, *то-же набрекнути*, *набубрити* — говорится о зернѣ, брошенномъ въ землю, гдѣ оно отъ влаги надувается и развивается. Срв. малорос. *набубнявити* — говорится о горохѣ.

навала — мелкій напортникъ, aspidium felix mas.

навалити — прійти куда: «Кад си навалио у Андије вицу? Што си *навалио* овамо»? вступить: «Навали на пут» — вступи на дорогу, которая была въ сторонѣ. *Свалити* — спуститься куда:

«Свали доле» — спустись внизъ (B. v.).

најенчити се — приготовиться къ чему-нибудь, чтобы дать отпоръ или пуститься въ трудный, опасный путь:

«Дај да *се најенчим*, па да кренемо».

накарале, *тоже накараде*—различные музыкальные инстру-

менты: трубы, бубны и т. п.; въ древне-русскомъ языкѣ *накра* (II, 3 ч. 153, 563) (В. другое).

налбахана, то-же насиље, зор, салтанет — надменность, величанье самого себя и пренебреженье ко всякому другому, кто стоитъ ниже:

«Не може се живјет од велике турске налбахане».

намантати (*герц.*) — навадиться:

«Долази-ли курјак у тор?» — Долази, кад *наманта*.

намедити-се — нахмуриться; говорится о небѣ, когда его сплошь затянетъ: «Како се *намедило!*»

намосурити се, то-же намродити се — насупиться, смотрѣть хмуро, сердито.

наножити се (*вас.*) — встать отъ сна и быть готовымъ, чтобы выйти:

«Јеси-л се *наножио?*» — ты уже готовъ?

наруарити се см. *руар*.

натотамити се (*герц.*) — наѣсться вдоволь, до отвала.

натра — кромѣ ткацкаго стана, имѣетъ значенье цѣлаго прибора, тоже что *окрута*, все, относящееся къ плугу или чему другому: «Донеси ми сву *натру*».

натрусити — натрусить, набросать: «*Натрусио сам* мало сјена, легао, па затьао» (задремалъ).

натутамити — попасть на что случайно, наудачу.

нашвено (*Дробн., Морача*) — въ судѣ одинъ чиновникъ спрашиваетъ другого: «Погледајте у протокол, како стоје ти рачуни»; а другой отвѣчаетъ: «*нашвено*» т. е. найдено и уреѣено. Употребляется и въ насмѣшливомъ смыслѣ: какъ много написано и напутано. *нева, невица, то-же невјестица, ласица* — ласочка. Въ Вас. *невјестица* означаетъ полевой красный макъ.

незер — временное запрещеніе пасти скотъ на комунскомъ пастбищѣ:

«Кад сте учинили *незер?* ајде, да *занезеримо*».

нејакуша — слабый, потерявшій духъ:

«Војска, кад се сломи, постаће *нејакуша*.»

неродимља — женщина бездѣтная; въ Кучахъ говорятъ о такой женщинѣ: «Она нема ђеце више, но маска».

неслан човјек — черствый, тупой и непривѣтливый.

њедра (*црковна*) (*герц.*), *то-же пјев ница* — клиросы въ боковыхъ выступахъ.

Објављени, то-же чувени, проглашени — извѣстный, знаменитый:

«Наш бостане објављени».

обојак — обычно суконная стелька въ опанкѣ, а въ Подгор. *обојци* — кусокъ сукна, которымъ обматываютъ всю голень.

оботница, иначе осмоног — морское животное, octopus.

огуглати — привыкнуть къ чему-нибудь, не замѣчая того за собой, напр. быть постоянно въ зломъ настроеньи духа, пить вино и т. п.: «Он је *огуглао*».

озојати — перейти мѣру: «то *озоја* т. ј. премножило је».

окрут (ж. р.) — все, что относится къ плугу: «Оћеш-ли ми дати сву *окрут?*» иначе *окрута* — то-же и *коњска*: узда, сѣдло и проч.; — *црковна:* одежды.

омаганити се — о человѣкѣ: ослабѣть, захирѣть. В. v.

оматуфити см. *исћућуглавити*.

ончито мјесто, ончица — крутизна; собств. *омчито*. В.

оплакати — обмыть, смыть: «Дај, да оплачем филџан. — Вода *оплаче* гнојеви долу», — сноситъ перегной съ горы внизъ, то-же и *сплаче*, оттуда *сплачине*.

оран — готовъ, заслужилъ: «Ја сам *оран* за ракију» — въ

смыслѣ заслужилъ, потому что работалъ и сдѣлалъ то, что было нужно.

орашковина (*Кучи*) — ольха.

орати (*геріц.*) — производить шумъ, тревогу, когда напр. гремятъ телѣги по улицѣ или кто въ домѣ возится: «Што ми *ораш!*» — *орање* иначе *вардање*.

ората — небольшое четвероугольное отверстіе въ каменной стѣнѣ, куда вставлялись бревна для лѣсовъ при постройкѣ дома. Срв. *арата*.

оринути — очистить, напр. конюшню и станъ отъ навоза; иначе *освјетлити*.

осац или осињак (вас.) — оса, гнѣздо осиное и рой.

осјекнути се — высморкать носъ. (В. v.).

ост — острога, которою бьютъ крупную рыбу.

остркотина — брызги, осколки, которые летятъ отъ камня, когда его разбиваютъ или обдѣлываютъ, а также и отъ бомбы: «Њега уби *остркотина*».

остружити се — обриться.

отуташно (*Морач*) — слишкомъ много напр. приготовлено ѣды.

офресина — чаберъ, богородская трава, saturea и вересъ.

оџак (вас.) — каминъ, огнище у стѣны, съ трубой (В. v.).

---

*Паздрије*н, тоже *маклен* — пакленъ, родъ клена.

паламар (вас.) — большой желѣзный гвоздь, шпигорь (В. v.).

палóка и палука, выраженье *на палоку* — сподручьё: «Би-ли ми узајмио ту ствар, ако ти је *на палоку?* Додај ми то, ако ти је *на палоку*», то-же *на мети*, *на руци*.

папак — копыто у овцы и козы; а у крупныхъ животныхъ *копито* (В. v.).

парати, то-же *дизати*, *мицати* — поднять, двинуть, напр. въ игрѣ въ *перстень* поднять чашечку, подъ которой онъ скрытъ. (В. v.).

па́ртати (вас.) — принимать участіе, имѣть долю въ чемъ: «*Парта-ли* он штогод' у том послу (у кавзи, у расправљању)?»

пауница — паразитное растенье см. *вилина коса*.

пелим — шалфей, salvia officinalis, что въ Босніи назыв. *кадуља*; — *питоми* — кудрявая или испанская полынь; — *грки* — обыкновенная сѣрая полынь. Албанцы шалфей назыв. *шарвеља*; а полынь *пелим*.

перда — перегородка, напр. между двумя комнатами (*мулегин*) изъ досокъ или для отдѣленія садика отъ двора, для раздѣленія комнаты надвое; въ турецкихъ домахъ при входѣ въ главную комнату дѣлается перегородка, высотою менѣе одного метра, изъ поперечной балки и балясъ или просто узкихъ досчечекъ; такъ называютъ и шторы на окнѣ (В. v.).

петрати се — взбираться куда, ходить безъ дѣла, шляться: «Ми не ћемо допуштити, да се сваки *петра* на те крше».

петровац — родъ крупной ромашки на высокихъ равнинахъ; cristhmum maritimum.

пијавицо — пьявка; а также: клинъ, которымъ раскалываютъ бревно; клинушекъ, которымъ закрѣпляется топоръ или мотыга на рукояткѣ, и потому говорится *запијавичити*, собст. *заклинчити*, и въ каменной постройкѣ камушекъ, которымъ заполняется какая-нибудь щель между камнями. А также маленькій прудокъ.

пијенка — маленькая дикая утка, чирокъ.

пилићник — слово, употребляемое только въ извѣстныхъ выраженіяхъ. Такъ о погибели въ войскѣ говорятъ: «погибоше, пилићника од њих не остаде; не остаде ни *пилићника*, ни гласача; не остаде ни *пилићни* комади».

Въ тѣхъ-же случаяхъ говорится: «посјекоше, нико не утече; од њих ока не утече жива; гласника остануло није». Главный смыслъ тотъ, что некому было и дать вѣсть о погибели; а въ самомъ словѣ заключается смыслѣ и объ томъ, что не осталось ни одного человѣка, отъ котораго произошло-бы новое поколѣнье (*пиле, а пилићник* — какъ бы гнѣздо цыплятъ, мѣсто для разводки, распложенья (В.).

пир, пировина — пырей, triticum repens.

пиштет — ключикъ воды и резервуаръ, сдѣланный для ея собиранья или природный въ углубленіи.

пиштети — говорится о водѣ, пробивающейся изъ земли и иногда текущей ключикомъ; въ такихъ мѣстахъ и земля вѣчно влажная и назыв. *пиштилица*.

плас од мотике — кусокъ толстаго желѣза, изъ котораго можно сдѣлать мотыгу.

плесати сјено у стогу — сбивать ногами, утаптывать; *земља се плеше* — сбивается сама собою и оттого плотнѣетъ.

плот — граница: «ходио је *на плот* од Србије»; тамъ дѣйствительно былъ когда-то *плот* (плетень и вообще огорожа).

пљепер (на Рѣкѣ Черноев. и Скадр. озерѣ) — родъ цапли, только поменьше, съ рыжеватыми крыльями; мясо ея ѣдятъ.

повјеран—повѣрливъ: «Буди ми *повјеран* за сто флорина»— одолжи, повѣрь мнѣ.

подвала — нижній рядъ бревенъ въ деревянномъ домѣ.

подлога (подгор.) см. *обојак*.

подпала — въ табакѣ на корню нижніе листья, желтѣющіе, когда всѣ другіе еще не созрѣли.

подпалило се жито — въ кукурузѣ, когда нижніе листья засушились.

појмити-се — оправиться послѣ болѣзни:

«Он се бјеше већ појмио».

поколебљив чов., несташан — непостоянный.

поленути — оступиться, поскользнуться:

«*Поленула* ми је нога»; а также

«*поленуло* ми је» — вода или что твердое попало мнѣ не въ то горло.

пољак (*вас.*)—(въ прежнее время) караульщики полей и луговъ, получавшіе за то извѣстную плату и глобы (штрафы) за поимку нарушителей; *пољаци и пољка*.

поманатити — заплѣснѣвѣть; говорится о хлѣбѣ, скорупѣ и др.; въ Бѣлопавл. «*упљеснивши се љеб*».

помести се — озябнуть: «Да-ли си се *помео?*; *пометла и помела се*, *пометени* (В.). *пометен* — «Јио сам, као *пометен*.»

попонац (Вас.) — душица; у другихъ тоже, что *афресина* — чаберъ (у В. другое).

поредници — чобаны сосѣдья, стерегущіе стада по очереди: «Друга нема, *поредника* нема»; тоже *споредници* (см. *супона* — II, 1 ч. 660); срв. *споредниче* — звѣзды (II, 2 ч. 442).

пословица — народный разсказъ, преданье, напр. о св. Василіѣ и Корнетскомъ владыкѣ.

постат — мѣсто, опредѣленное, чтобы сжать, полоса нивы (срв. сибир. *постать* въ томъ-же смыслѣ).

поступ — подтопъ, подпоръ воды снизу на мельницѣ: «Сад су млини у поступу» — не могутъ работать. (В. иначе).

потезати — получать: «Он потеже из господара 500 Фиор. плате». (В. v.).

похабити, *у В. похабати* — помрачить, очернить:

Хоте нама село изгорјети (турци)
И све наше робље поробити,
Све јунаштво наше *похабити*.

похват — передышка; *похватити* и *поатити* — вздохнуть, перевести духъ напр. при восхожденіи на гору.

првенци (*вас.*) *и првијенци* — предводители отдѣльныхъ частей войска:

Барјактари, узмите барјаке,
А *првенци* на коње јашите» чтобы ѣхали передъ войскомъ (В.).

предгалац — переселенецъ; *предгнути*, *предизати* — переселяться.

презирати — пугаться: «Коњ презире».

прекинути (*кат. нах.*), *прекратити*, *искратити* (*вас.*) *дрва* — нарубить, перерубить длинныя бревна на болѣе мелкія полѣнья.

прекрити — принрятать, напр. шапку у кого-либо ради шутки; въ игрѣ «козе» *прекривају прстен*.

прелог (*Пива*) — перелогъ, залежь, запущенная пашня.

преправљено — чуть посолено мясо или другое кушанье.

пресукача — сыръ въ тонкихъ пластинахъ, свернутый въ комъ трубкой; онъ довольно прѣсный и дѣлится слоями.

претворити се — представить себѣ что, вообразить. Одинъ убійца изъ Пѣшивцевъ показывалъ на судѣ: «*Претворило ми се*, да њега оћу убити» — пришло въ голову вдругъ, противъ воли, и убилъ. (В.).

пријеступ (*вас.*) — выступающій изподъ стрехи конецъ бруса, лежащаго на двухъ стѣнахъ: «Тури кожу на таван *на пријеступ*» — для сушки.

прикојаса — случай, независящее отъ нашей воли обстоятельство, какъ пожаръ, смерть, гибель имущества на морѣ и т. п. несчастія. Говорятъ о человѣкѣ: «Он је поштен, исплатиће свакоме, што је дужан, ако није каква *прикојаса*».

присједник — улей, который не роится.

приспичити — приспичить, прижать человѣка, довести до того, что ему некуда податься и нужда *приспичи*.

прљага, во множ. употреб. *прли*, *прлеви* — рычаги деревянные, бревна, которыми ворочаютъ или поднимаютъ большіе камни и другія тяжести.

прљад, *труло дрво* — гнилушка.

пропљу — приблизительно; кажется, такъ: «пропљу тако је.»

проћик — «човјек, који умије докучити, што други не знају.» — проницательный, мудрый, остроумный.

пртва (Зета) — ломоносъ, clematis vitalba; поднимаясь высоко по деревьямъ, она достигаетъ значительной толщины; очень гибкая и крѣпкая; поэтому изъ нея свиваютъ кольца

(гужы), въ которыя вставляютъ весла на лодкахъ. Вообще она служитъ для плетенья, какъ прутья тальника или виноградная лоза.

пртљати — переселяться куда-либо, выселяться со всѣмъ имуществомъ.

пукнути — ударить, подняться: «Кад велико вријеме, овђе *пукне* јака вода. (В. v.).

пуоль (*вас.*) — тонкій пепелъ на потухшемъ углѣ, который, чуть дунь на него, такъ и отлетитъ; у В. *пухор*.

путњак — маленькій паучекъ и всякій другой, ткущій тенета изъ паутины.

пушити (*герц.*), *ћерати* — гнать, преслѣдовать: «Који те *пуши? припушио је* ме!»

пушкаровина (Цекл.) — бузина; такъ названа отъ того, что дѣти дѣлаютъ изъ нея ружья, вынимая мягкую сердцевину.

Разабирати — развлекать: «Он мене у мојој несрећи разабира».

разасипати (Подгор.) — размѣнивать деньги: «Имате-ли ви, да ми 50 фиорина *разасипите?* также *разбити* и *размјењати*.

разблудница овца — которая часто ягнится: А ја имам овцу *разблудницу*, Родиће ми овна десетака. (В.).

разврат (*герц.*)—несогласіе, раздоръ: «Међу њима сад нема *развратa*, ал'прије било је развратно».

разглавити се—разшататься, не держаться твердо на мѣстѣ; говорится о трубкѣ на чубукѣ, топорѣ на топорищѣ: «Нешто се ми симсија разглавила»; поправить дѣло — *заглавити*.

разгон (Вас.) — видъ дикой гречи; ростетъ ближе воды.

разлијевача см. *пресукача*.

размитити — раздвинуть кусочки мяса на вертелѣ, табачные листья на шнурѣ.

рака — могила и вообще яма:

А ногама бије о земљицу (коњ):
Колико је *раку* ископао,
Добар би се јунак укопао». (В.).

ракита — 1) вообще прутнякъ: 2) особое растенье въ родѣ чернобыла, и 3) родъ тонкой, мелкой лозы, съ узкими длинными листьями; но стебель очень хрупкій; цвѣтетъ метелкой розоваго и бѣлаго цвѣта; запахъ полынный. Много его на низкихъ мѣстахъ около Жабляка и Рѣки, Вирбазара, по Морачѣ близь Подгорицы, въ Барѣ; цвѣтетъ въ концѣ августа. B. salix caprea purpurea); по другому vitex agnus castus. (I, 299).

Въ Дубровникѣ это растенье называютъ *конопъ* — по сходству съ коноплей его листьевъ.

рањ, рањевина — видъ дуба.

рапта (*Рѣка*) — могила, гробница.

расписити — разобрать на части телѣгу, какую-либо машину, каменную стѣну и т. п.

раскотарити — разорить.

растрвити см. *стрв.*

растрлити се см. *трла.*

рашина (Рѣка) — листья, какъ у лиліи, выгоняетъ высокій стебель, на которомъ цвѣтки мелкими чашечками лиловаго или бѣлаго цвѣта; въ другихъ мѣстахъ, какъ на Стравчѣ въ Кучахъ съ бѣлымъ цвѣтами назыв. *чапљан.* Этотъ послѣдній у B. herbae genus, у Шулека asphodelus ramosus.

рпати — чистить зубы перомъ или иглой: толкать, шевелить *тркачем* или щипцами дрова на огнищѣ, чтобы сильнѣе горѣли, и жаръ въ мангалѣ (В. в.).

репља — репа; смѣшиваютъ со свеклой.

ризница — не только хранилище церковныхъ одеждъ и утвари, но и вообще драгоцѣнныхъ вещей (по стоимости, рѣдкости или старинѣ), книгъ и рукописей, а также звонкой монеты.

рилица (Черм.), *једна устна* — губа. (В.).

ринути сњег — расчищать мѣсто отъ снѣга: «Тамо непрекидно *рину* сњег, да ставе шаторе; печеше на путу *ринути* сњег» (В. в.).

ристово цвијеће (Баняны) — судя по описанію, ландышъ *ђурђиц*.

рожац — изнеможенье отъ сильнаго физическаго напряженья: «Ждралови, кад иду с љетовишта на зимницу и обратно, често пута падају мртви *од рошца*» (В.).

ромача — четверть, пядь (мѣра).

ртитель (Зета) см. *дупер*.

руар или рувар — весь багажъ, который носитъ на себѣ черногорецъ: «Ми смо донели наш *руар*» т. е. торбицу, какіе то узелки и въ томъ числѣ ружье. «Што си *се наруарио?*» — собралъ все свое имущество, какъ будто собрался куда-то идти.

рума сњега, говорится и просто *рума* (вас.) — много снѣга.

рутав — говорится о человѣкѣ, у котораго все лицо заросло волосами; а также волоса по рукамъ и по всему тѣлу. Въ переносномъ смыслѣ — простой, грубый, необразованный. Оттуда покрытое волосками растенье *рутавац*, называемый также *рањевац*, потому что служитъ для лѣченья ранъ.

рутоваља см. гутоваља.

Сабљице — ирисъ, иначе *перуника*.

сабор (герц.), иначе *божје дрвце*, artemisia (?).

сагаст — негромоздкій: «Оно је *сагасто*» — легко можетъ быть уложено и не займетъ много мѣста; *приложито*.

садњи по рукама — раны, царапины, ссадины (В. в.).

сајкуша — птица, родъ совы, которая кричитъ по ночамъ.

саланџоч (Баръ) — деревцо, похожее на туйю; tamarix europaea; иные называютъ *сомина* — по сходству съ можевельникомъ.

самсар — самецъ куній съ бѣлымъ горлышкомъ; мѣхъ его дороже всякаго другого куньяго; тоже и *сансар* — торговый комиссіонеръ или агентъ въ Тріестѣ или другомъ городѣ (В.).

сарај — дворецъ: такъ въ Барѣ называли дома Селимбега, иначе *дворови*.

сврш (вас.) — муха въ родѣ осы, только много больше и жалитъ сильнѣе (шершень?).

сеаџ — турецкая молитва:

Стади, оџо, изучи *сеаџа*.

севеп, *сеп*, *сеф* (вас.) — для того, ради:

«Сеп тебе ја ћу остати».

се(х)ирити (герц.) — наслаждаться видомъ чего-либо, любоваться или просто глядѣть на что съ любопытствомъ: «Ајдемо, да *сеширимо* сватове». В.

секање (герц.): ми смо били на *секање*» говорятъ женщины, бывши позваны на угощенье. Не отъ *сека*-ли (сестрица), какъ обычно привѣтствуютъ одна другую женщины?

сермија (Подгор. — капиталъ и вообще имѣнье, наслѣдованная отъ отца, *очевина*. (В.).

селамет (*отъ селам*) — благополучіе, благоденствіе:

Се ламет турски, кијаљет кавурски (II, 3 ч. 45).

сељвија, *тоже чемпрес* — кипарисъ.

серазија — мирное соглашеніе:

Сви су *серазију* учинили;
Но бог уби једна брђанина! (II, 3 ч. 376).

сермија (Подгор.) — капиталъ и вообще имѣнье, наслѣдованное отъ отца *очевина* (В.); отдѣльное имущество женщины, наслѣдованное отъ матери (*материнство*); (вас.) отдѣльное имущество мужчины или женщины одинаково: одежда, скотина, земля, деньги; *осо́бина*.

сибијан (герц.) тоже *робље* — домашняя челядь.

сиваџ (Вас.) — кормовая трава, Шул. milium nigrum (?).

сиљевина (Комъ) — peucedanum officinale или pimpinella saxifraga (?).

синџирац — одуванчикъ, leontodon taraxacum.

сиџим (герц.)—приколъ, къ которому привязываютъ лошадь пастись.

сјетлика — сушникъ, сухое полѣно изъ дровъ. Когда посылаютъ въ лѣсъ по дрова, то наказываютъ: «Бери само сјетлику.— Гори, као *сјетлика*; донеси ми једну *сјетлику*».

сјецавица (*герц.*) — тоже *боквица*, plantago offic.

скопост — сила, крѣпость тѣлесная:

«Посно јело неће ти дати скопости» (В. другое).

скробаница — *пита* изъ зелени: свекольнаго листа, капусты и другія.

скромут,— *овина* — clematis vitalba; В. *скробут*,— *ина*, въ Лѣв. Рѣкѣ назыв. *паветина*.

скубина (*Вас.*) — невыдѣланная, а только высушенная баранья или другая какая кожа.

сличка (*Бан.*), *лужања* (*Цуц.*) — луговое растенье въ родѣ гіацинта съ цвѣткомъ голубымъ, пучкомъ, но чашечки не раскрываются, а остаются закрытыми шариками; muscari botryoides.

смиљ или цмиљ — gnafalium arenarium.

смрдуша — въ родѣ болиголова; Шул. ballota nigra или angiris foetida.

смрча — abies.

соколић, тоже *шкрљ* и *шкрљ* — щуръ, врагъ пчелъ.

сомина — видъ можевельника (II, 1 ч. 653).

сочиц — щавель въ видѣ трилистника.

спона — пряжка:

Притежи му *на споне* колане (В.).

спорединци чобани — постухи сосѣды, стерегущіе стада поперемѣнно, *на според*, *на измјену*, *на измјенице* (В.).

спориљати уштедити — сберечь.

споро—медленно—идти, работать «наша ствар (дѣло) нешто *споро* иде».

спрић (*Черм.*) — стрижъ, родъ ласточки.

спуља—трава съ запахомъ мастики; стебли ея ѣдятъ, ободравъ кожицу, по Шул. serratula tinctoría v. arvensis.

срушити се — упасть съ высоты и сильно разбиться: «Он *се је срушио* са стијене и оста је жив, ал' је посьен умро».

стајати се (*вас.*) — собраться и договариться: «Људи нису још *се стајали*».

стима — почесть, оказываемая кому-либо; *стимати* — оказывать честь; а также дѣлать оцѣнку скота или другого чего, подлежащаго продажѣ или для другой какой цѣли; *стимадур* — оцѣнщикъ (В.).

стопити и стопити се — (вас.) — потерять и потеряться, заблудиться: «Не мој ту књигу (письмо) *стопити*».

стрв — остатки погибшаго домашняго животнаго (наше стерва, стервина): «Изгубио се брав, находи се ли му игђе *стрв?* нигђе *стрва*». Ругань: *стрвино* једно! Нѣчто негодное; такъ, одинъ разсказываетъ, какъ въ одномъ домѣ подрались между собою люди и какъ кто пострадалъ; а другой его перебиваетъ: «Не питам ја те за *стрвине* (дрянь—люди); но јесу-ли људи здраво и мирно?» *Бестрв, отићи у бестрв*—безъ возврата и безъ слѣда исчезнуть. *Растрвити* — растерзать и растащить, разбросать; одинъ объ отысканныхъ имъ остаткахъ овцы (брава) говоритъ: «Глава му врху Сушьате-главице, ребра му на Грабову-плочу и т. д., све је *растрвьено*».

стркнути — говорится о человѣкѣ, который отъ нужды отправился въ свѣтъ, самъ не зная, куда именно (наше *стрекнуть*).

стрмоглавице лежати — перемѣнить положенье: гдѣ были ноги, туда лечь головой.

стројити месо — приготовлять такъ называемую кастрадину (В. в.).

струла (*вас.*) — деревянная шайка или ведерко съ однимъ

ушкомъ въ родѣ нашей доёнки (подойника), въ которой держатъ молоко или воду.

струња — струна изъ конскихъ волосъ на гусляхъ, иначе *жица:* «И маш-ли *струње* или *струња* на гуслама?».

стрчак. — 1) при доеньи коровы тонкая струйка, отдѣляющаяся отъ главнаго тока молока (*млаз*); иногда эта струйка вдругъ прыснетъ и попадетъ доильщицѣ въ глазъ: «Стрчак ударио је мени у око» — жалуется она; то-же самое и относительно падающей сверху воды; 2) маленькое отдѣленье войска, чета; 3) когда кто начинаетъ хвалиться, то другой, чтобы осадить его, говоритъ: «Што си био тада? ти си био *стрчак*, а ја сам већ радио то и то?»

стули — падаетъ дождь и холодаетъ, какъ-бы передъ снѣгомъ.

суљмен — сулема (?); имъ лѣчатъ скотъ.

сума — сортъ: «Боља је *сума* оваца код нас, но у Црној-Гори».

сумати, сумавати (Вас., Куч.)—думать, предполагать, рѣшать: «Нека они *сумавају међу собом*; а ја ћу пристати».

суноглав (*Братоножс.*), тоже что *висибаба.*

суртук човјек (Дробн.), то-же *особит, зли и лукав*—эгоистъ, думающій только о своей выгодѣ, а на счетъ другого.

сутука—нѣчто случайное, неожиданне: «То је *сутука!* дошли су мени до руку паре» (В. в.).

сутурати и — се: кого-либо столкнуть съ крутизны или обрыва или самому сорваться; оттуда *сутуран* — безтолково суетливый человѣкъ.

сућијати се (*пјешив.*) — вырости и развиться; говорится о мальчикѣ или молодомъ парнѣ: «Како се *сућио* момак!» тоже и *бачити се*: «Што *се бачио*, што се учинио момак! учинио се дегенек.» (тамъ-же).

Табија или табља — площадка, устроенная на башнѣ въ крѣпости или просто на стѣнѣ для пушекъ. (В.).

табир учинити—толковать, напр. сонъ; оттуда «књиге *табирли*»—книга, по которой дѣлается толкованіе (II, 3 ч. 451,—52—54).

табират—нравъ, природа: «Он зна добро наш *табират*».

та́врити гнать,—преслѣдовать, не давать покоя: «Што ме *тавриш? иставриште ме!*»—загнали.

таин—провіянтъ для войска, а также и у частныхъ людей: «Ја увијек имам *таин* с собом»; оттуда *таинџија*—завѣдующій провіянтомъ (В.).

таксират—доля, участь: «Таков је мој *таксират!*» иначе «срећа».

таламарити, тоже пљачкати—мородерствовать, грабить.

талем (*герц.*)—военное ученье; оттуда *талемити-се*.

тањивати се—дѣлаться тоньше, терять объемъ: «Метла од фудљика никад *се не тањива*»—не теряетъ листьевъ (В. в.).

татабит (*вас.*)—клопъ.

тврдо (*герц.*)—плохо, въ нуждѣ: «Ми живимо *тврдо*: ни стоке, ни љеба!» На вопросъ: Какъ у васъ родился хлѣбъ?—отвѣчаютъ: «*Тврдо*». «*Тврдо* стоји Црна—Гора: тамо тишти њу Аустрија; тамо проти њој Турска; тамо још одговарај пред цијелом Европом».

тевабија—узелъ на шнуркѣ:

На учкуру двије *тевабије*,
Те чувају сахат у димије (В. в.).

тевећелити—зря говорить, болтать:

Тек, Иване, неће *тевећели* (sic.):
Штогод' биде дара зетовскога,
Да ми дара нико не дијели.

теглити—тянуть: «Потегли још»—потяни еще веревку—говоритъ одинъ другому при обвьючиваньи лошади (В. в.).

тела—полотно льняное.

тел—телеграфъ; *телити* (вас.): «Тели мени»—телеграфируй.

темерут или теремут — человѣкъ, никуда негодный, лѣнивецъ; ничто ему не удается, всякая работа изъ рукъ валится.

темесуѣ — росписка въ получены денегъ.

термин (Дробн.) — опредѣленное время, сезонъ: «И њима (фіялкамъ) изашао је *термин*, да цвјетају».

тесличати дуван (Подгор. Зета) — взрыхлять землю около стебля особымъ орудіемъ — *теслой* — форма маленькой мотыги на короткой рукояткѣ.

тестек — распорка между стропилами и верхнею балкою на крышѣ деревяннаго дома.

тестемељ — платокъ, служащій передникомъ: «Опери ми *ал-тестемељ*».

тетељати — говоритъ невнятно: «*Отетељао* му језик» — говорятъ о пьяномъ, который по русскому выраженію лыка не вяжетъ.

тетко — споро, медленно.

теша — 1) ноша, багажъ; 2) дѣтская игра въ родѣ нашей «въ чижа».

тешто — *тешто* — да-да, ладно, ну-ну.

тиква (*Дробн.*) — черепъ или цѣлая голова мертваго человѣка.

тиловина, тоже что *зановет* — citisus.

тиња — осадокъ на днѣ потока, озера, лужи; (наше тина), пока въ водѣ онъ представляетъ грязную массу; а когда вода высохнетъ, то обращается въ самую тонкую пыль.

тирáке — помочи для панталонъ:

Когод' носи гаће *на тираке*,
Не говори: «Добро јутро, брате!»
Но «буџорно» и то у риједко.

(воев. Мирко Петровичъ).

тисузица (*Цермн.*), *плиска* (*вас.*) — трясогузка.

тмина — мгла, сухой туманъ, то-же что *чајина* (В. в.).

токмак — большой деревянный молотъ, колотушка (В. в.).

тола, тоже гомила, руља — толпа людей.

точак — вода изъ ключа, текущая по желобку; колесо въ телѣгѣ и большое колесо, съ навѣшанными ведрами для черпанья воды изъ рѣки для поливы (чигирь) (В.).

трагати — идти по слѣду, находить дорогу: «Ја добро *трагам* пут.»

треска (*вас.*), *иначе грмљавина* — гроза.

треснути (*вас.*) — встряхнуть, ударить объ что-нибудь войлокъ, одѣяло, чтобы освободить отъ пыли; а также вм. турити: «*Тресни* џезву (жестяной сосудъ для кипяченья воды) на огањ за воду».

трјазан (*вас.*), *тоже будан* — неспящій:

«Ја сам био *трјазан*» — не спалъ.

трла (вас.) — крикъ, слишкомъ громкій говоръ, *трлати*; и то же что *калаба*: суматоха, сутолока, когда въ домѣ все въ безпорядкѣ: «Данас је у њихову кућу велика *трла*; нека *се растрли*».

трн — вообще колючій кустарникъ; — *бјели* — боярышникъ; — *питоми* — нашъ тернъ, prunus spinosa.

троскот — то, что у насъ назыв. спорышъ, растущій при дорогѣ, стелющійся; а также и *пировина* — пырей; у В. polygonum aviculare.

трошка, трошчица (*вас.*) — крошка, маленькій кусочекъ (хлѣба); у В. троха, трошица.

трун — соръ въ домѣ и нечистота въ водѣ; «Ова је вода пуна *труна*.»; *трунити* — сорить; *потрунили кућу* — насорили въ ней, загрязнили (В.).

тршунати — забавлять ребенка, его рученками бить въ ладошки.

турити (*вас.*) — положить: «Тури капу на сто; *јеси л' турио* штогод' у уста?» поѣлъ-ли? (В. в.).

турма — толпа людей или множество скота (В. в.); тоже *трупа* (II, 2 ч., 422).

тутољак (*Морач.*) — маленькій ростомъ человѣкъ.

Ћемиза, тоже цјелица — нѣчто цѣлое, нетронутое. Земля, когда её вспашутъ мелко, внизу остается твердою и тогда на ней не льзя окапывать кукурузу: «Како ћу копат, кад је доле *ћемиза.*» (В.).

Ћеперно дијете — веселое, живое, держащееся свободно, открыто.

Ћефин или кефин (*магометанское*) — саванъ: «Како ћу га (отца) копати, кад немам ни *ћефина,* ни памука!»

Ћосати, тоже ашиковати (*подгор.*) — когда дѣвушка и парень сходятся тайно на улицѣ или въ какомъ-нибудь углѣ, чтобы полюбезничать.

Ћулиани коњи — съ навостреиными ушами; отъ *ћулити уши* — навастривать.

Ћурлија см. *зловременица.*

Уабити се — онѣмѣть отъ удивленія: «Што си *се уабио?*»

увар — порція, количество пищи, которое человѣкъ можетъ съѣсть или попить за одинъ пріемъ: «Сваки дан по паоке вина, то ће бити њему *увар или за увар.*» у В. безъ объясн.

увлача и уловача, уволажа, урлаца — двухвостка, сороконожка (В.).

уврлелејати се (вас.) — завянуть (?):

Што се гора *уврлелејаше,*
Јел' од вјетра, јел' од сунца љетња?

уловити — находиться въ такомъ состояніи, что человѣкъ смотритъ и ничего не слышитъ и не понимаетъ: «Што *си уловио?*»

узаврijети, узавирати — «узаври!» кричатъ, когда нѣсколько человѣкъ хотятъ дружно, сразу поднять очень большой камень; «*узаври за камен*», когда нужно поддѣть, захватить его рычагами, чтобы поднять или перевернуть.

узканути или *уканути се* (Цеклин.) — пріѣсться, опроти-

вѣть: «Мени *узкануло* или *уканyло* ми се»—ѣсть рыбу, поститься и т. п.

узма—слабый, ни къ чему не годный человѣкъ: «То је једна *узма!*»

уклеја — какая-то мелкая рыбка; срв. наше *уклейка* (В.).

укрутити — укрѣпить, утвердить напр. мостъ, чтобъ не снесло водой; — се укрѣпиться, претерпѣться противъ холода; *укруте се зуби* — перестаютъ шататься отъ какой-то травы.

умнина или хумнина — низкое мѣсто: «Упланину добро је родила, а у *умнину* ништа».

упељa — филинъ.

упиждрити у кога — уставиться глазами, вóзриться, загляд-дѣться съ опредѣленною цѣлью или мыслью: «Што си *упиждрио* у мене?»; а съ неопредѣленною цѣлью «*избечити очи*», иногда прибавляютъ «као брав.»

урати се — двигаться съ мѣста: «Који кам *ура*, око њега трава не ниче»; отвѣчаетъ нашему: «Лежачій камень мохомъ обростаетъ».

утребетити кога — убѣдить и довести до послушанья.

утувити или утуфити (*герц.*, *вас.*) — запомнить: «*Утуфи* добро, што сам теби казао; ја нијесам то добро *утуфио*» — не помню хорошо. И то же что *удесити:* — подогнать, сказать что либо кстати напр. пословицу или разсказъ.

ухалица — ночная птица, родъ совы, филинъ (?).

ушатка — порода нырковъ, съ куринымъ носомъ, черная, съ ушами на щекахъ, съ ногами слишкомъ близко къ хвосту; крылья небольшія, поэтому она слабо летаетъ (Скадрск. оз.). Её ѣдятъ только горожане и то мало, потому что пахнетъ рыбой; но собираютъ шкурки. У насъ эту птицу назыв. *поганка* или *изъ хвоста ноги.*

ушња трава — Шулек. sempervivum tectorum.

Факин (facchino) — ничего неимѣющій, бѣднякъ, живущій поденнымъ заработкомъ; изъ нихъ носильщики тяжестей; часто употребляется, какъ ругательное слово.

филиз (*Баръ*) — молодой побѣгъ у дерева или кустарника; *филизати* — давать побѣги.

фитија (*вас.*) — бутылка.

фрашка—полѣно, расколотый круглый обрубокъ; а полѣноже круглое — *биља*.

фортуна и фрдуна — сильный вѣтеръ, штормъ: «*Фортуна* пуши».

фрктати (вас.) — порошить: «Јучерје *фрктао* сњег и по нашој планини.»

фудлика, *фулика* см. *ђермитик*.

фујати се (*Вас.*)—скользить по льду, по мокрому снѣгу или по грязи, поскользнуться: «Мени се је *пофујала нога*»; *фујалица* — склизь по гололедицѣ.

Хајлук — услуженье по найму, батрачество.

хала (*вас.*) — пламя, пылъ: «Маклен даје најбољу *халу*»; у В. другое.

хамови — упряжная конская сбруя: хомутъ, шлея и проч.

харно (*вас.*) — лијепо, добро (В. в.).

хич (*Колаш.*) — желанье, воля: «Ја немам *хич*, да јијем» — нѣтъ аппетита; (*вас.*) — ничуть, нисколько: «А ни *хич!*»

хрбат (*вас.*) — куча, множество: «Донесоше за откуп цјео *хрбат* ствари: леденице, ханџаре» и т. д.

хујна — птица въ родѣ совы, которая всю ночь кричитъ: «вуј-вуј»; летаетъ и днемъ и стелется, какъ всѣ ночныя.

Цакленик прах — лучшій сортъ, полированный порохъ.

цвјет, иначе полијеле — паникадило.

цека — самое лучшее, что-бы то ни было: табакъ, вино и др.

цецель (*герц.*) — слишкомъ много посоленное. (В. в.).

цибри — говорится о погодѣ: ясная, ведро:

Цибри божић — празан кошић,
Мутан божић — пун кошић.

изцибрити — разведрить; говорится и о винѣ, когда оно хорошо отстоится и становится чистымъ, прозрачнымъ.

цијелац — цѣликъ, непроложенная дорога:

«Јесил' ишо све *цијелцем?*»

цријево — кишка для переливанія вина изъ одной посуды въ другую.

Чајина см. *тмина.*

чакмачити се — украшаться и бодриться:

«Узалуд *се чакмачиш:* стар си, ништа не помаже».

чама см. *невид.* В. другое.

чамати — жить, задерживаться, оставаться: «Оћеш-ли дуго овђе чамати?» — медлить: «Не мој *чамати!*» (В. другое).

чапур — пень и колода въ дровахъ, которую кладутъ на огнище. (В.)

чевра, тоже что марама, фацулет (герц.)—платокъ, расшитый золотомъ, какъ свадебный подарокъ.

чегрст — злоба, желанье отомстить:

«Они имају *чегрст* на куче». (В. в.).

чегртуша — (Лѣшанск. нах.) — змѣя длиною болѣе метра, а когда ползетъ, то у нея что-то гремитъ.

челић, тоже что *челина љубица*—лилово-синій цвѣтъ въ родѣ нашей медуницы; Ш. melissaofficinalis.

чељa (герц.)—первое вино, которое отцѣживаютъ изъ кади, и первая ракія изъ котла, *првенац*.

чепурке см. *печурке*.

чесмин—вѣчно зеленый дубъ; ростетъ небольшимъ деревомъ, а больше кустарникомъ (Баръ, Ульцинъ); quercus ilex, полб. *ћеруца*; тоже названіе усвоили и черногорцы.

чирити— торчать, высовываться:—«чири крш» при кладкѣ стѣны, не гладко, не плотно ложится (камень) одинъ на другой.

чили—разсвѣтаетъ, начинается зоря.

чиљети, тоже малксати—упасть духомъ, потерять силы, прійти въ упадокъ (въ имущественномъ отношеніи). В. v.

чкрљ (Рѣка)—щуръ, врагъ пчелъ (В. неопредѣл.).

чудо—не только въ нашемъ смыслѣ, но и вообще нѣчто крупное съ дурными послѣдствіями: «Без *чуда* Аустрија неће покупити солдате»; «Ја сам се нашао на сто *чуда*»—препятствія.

Ц*аклица* (*вас.*)—сумочка, саквояжъ.

ц*бањ*—сосудъ для воды въ родѣ кувшина, но книзу уже и внизу *пипа* (носокъ), поднятый кверху,—если сосудъ полонъ, то вода бьетъ фонтаномъ.

ц*амала* (*Морача*), *тоже что диванија*, *будала*—глупецъ.

ц*езва*—жестяной сосудъ, въ которомъ варятъ кофе.

ц*ука*—окуга.

Шароперо, *шаролист*—растенье съ пестрымъ листомъ, въ родѣ кермека, только крупнѣе.

шемулина (Цермн.)—манная крупа, иначе *гриз*.

шепичица—мелкій, желтый жабникъ.

шеста—(итал. sesto)—циркуль; (В. *шестар*).

шефија (*кучи*)—сосѣдъ.

тефтели-бехар—цвѣтокъ персика.

шиљте—коврикъ, на которомъ магометане совершаютъ молитву и чтобы сидѣть одному на *миндеръ* (низкій деревянный помостъ для сидѣнія), иногда плетенный изъ чакана.

штарамбеч (Цеклин)—черный тараканъ.

шкор (герц.)—скорпіонъ.

шкрабиja, иначе шкриторија — ящикъ въ письменномъ столѣ.

шкрипац, иначе котленик — этому мы должны предпослать нѣкоторыя подробности относительно самаго предмета. Въ прежнее время, когда монастыри жили самостоятельно, въ нихъ постоянно были люди-богомольцы и простые посѣтители, которыхъ монастырь принималъ и кормилъ. А для этого нужно было имѣть большіе запасы съѣстного продовольствія, и они имѣли его, храня въ особомъ помѣщеніи, гдѣ находилась и кухня, служившая въ тоже время и трапезаріей (столовой). Эта кухня-трапезарія и называлась *маљупница*, а поваръ—*маљуп*. Котелъ, въ которомъ готовилась ѣда, былъ слишкомъ большой, чтобъ его можно было подвѣшивать надъ огнищемъ на цѣпи (вериге) и снимать руками, какъ обыкновенный котелокъ; а для этого служило особое приспособленіе. Близь огнища находится столбъ, который представляетъ собою большую ось или валъ вращающійся между поломъ и потолкомъ, а къ нему прикрѣпленъ былъ рычагъ, на который и привѣшивался котелъ внѣ огня, а потомъ поворачивался на огонь и, когда нужно было снять, опять отворачивался. Это и есть *шкрипац или котленик*

шкрипац—раст. щелкунъ, silene inflata; надутою чашечкой его дѣти производятъ щелкающій звукъ.

шкрња, тоже трун—соринка въ водѣ, винѣ, въ глазу; мелкій кусочекъ отъ камня или дерева.

шкудеља — глиняный сосудъ въ видѣ кружки — для воды, молока, кофе съ молокомъ и т. п.

шмигорица (цуц.)—головастикъ; въ Кучахъ — калуђерице, въ Никшичѣ — *жмур*, въ старой Сербіи—*пеш*.

шоверљан (surveillant) — надсмотрщикъ при постройкѣ дороги.

шпатан (герц. и нѣгуши)—не хорошій: «*шпатно* је код нас, ништа се не рађа без јечма».

шпоред (sparherd)—желѣзная печь съ плитой, на которой готовятъ. Это уже новѣйшее.

шпорко (итал.-sporco) — нечисто, грязно; *нашпоркати* — нагрязнить.

штатан (вас.)—испорченный, поврежденный: «*штатно* му око»; ненастоящій глазъ. «На леденици *штатно је* сребро».

штива—слой, рядъ: *штивати*—складывать слоями или рядами дрова, мѣшки съ чѣмъ-нибудь и др. *наштивати*—сложить такимъ образомъ одно на другое.

штина—тощій желудокъ; *на што срце*—натощакъ.

штрига (strega)—тоже *вјештица*.

штрупла—ведерко для молока и воды съ однимъ ушкомъ.

штурни—бѣшеный, горячій:

Те је свога вранца узљутио
Те му *штурни* скаче попријеко пусти.
Е, је Варда (планинка) *штурна—валовита*.(?)»

Опечатки и авторскіе недосмотры.

Стран.	*Строка.*	*Напечатано.*	*Слѣдуетъ читать.*
5	5 снизу	ми лу'е	милује
12	12 сверху	недрагом	недрагим
14	14 снизу	рука	руке
17	6 »	тамбамбурица	тамбурица
21	3 сверху	равно	давно
26	11 »	одно	одного
27	10 »	выходящемъ	выходившемъ
31	2 »	1825 и 1835	1725 и 1735
—	15 »	Ликовић)	Ликовић
—	16 »	оправно	оправио
—	17 »	стр.	ст.
33	8 снизу	съ	въ
41	2 »	VI 498 стихахъ	LVI 498 стиховъ
42	13 сверху	140	123
—	14 »	150	162
44	2 »	досете	донесте
—	12 снизу	биемо	бисмо
—	13 »	увдрити	ударити
45	12 »	выбросить слово: кану	
46	16 сверху	з бока	за бога
49	1 »	Вука	у Вука
—	5 снизу	тргогце	трговце
50	13 »	на вробу излзио	на врбу излазио
54	16 сверху	не изъ своихъ, а о Бановичѣ мѣстныхъ	не изъ своихъ мѣстныхъ, а о Бановичѣ
62	6 снизу	ꙗежердане	ꙗефердане
63	1 »	по	но
66	5 сверху	Фалима се	Фалила се
67	3 »	землу	земљу
69	13 »	ђевојка	ђевојке
—	7 снизу	додоше	дадоше
70	11 сверху	ми	им
—	3 снизу	мило	мила
75	4 »	брле	брале
83	4 сверху	да	га
93	12 снизу	застало	заспало
—	13 »	страђа	стража

Стран.	*Строка.*	*Напечатано.*	*Сльдуетъ читать.*
97	13 сверху	затлити	загрлити
—	16 »	какви	какве
—	17 »	паходити	походити
101	6 »	у тори	у гори
—	9 снизу	Бсеје	Бије
102	1 »	тнца	тица
103	7 сверху	тором	гором
105	4 снизу	шестаредац	шесторедац
—	7 »	та	га
107	2 сверху	пашетах	пошетах
—	2 снизу	честе	често
108	12 сверху	за	на
109	10 снизу	марите	морите
113	10 »	жата	жута
—	11 »	тико	ти ко
119	12 сверху	драгот	драгог
—	6 снизу	на	па
—	11 »	отпишје	отпишује
121	5 сверху	процотијо	процавтијо
122	10 »	наносила	на носила
—	11 и 12 »	тех	тек
128	5 снизу	та	те
131	6 сверху	путе	пута
135	6 »	припеках	припекох
137	8 снизу	застале	заспале
138	12 сверху	та	га
140	1 »	Фата	Фата
144	5 снизу	Сатнусмо	Станусмо
154	3 »	него	нею
158	10 »	ојетко	ијетко
164	6 »	ље	ме
168	8 »	сито	што
180	7 сверху	вано	воно
182	10 снизу	вола	ваља
185	6 сверху	III	VII.
193	14 »	Асоната	Асанота
198	11 »	никто	нитко
204	10 снизу	шушље	шушње
205	5 »	пешек	пешкеш
—	8 »	кротко	кратко
209	1 сверху	пролеђе	пролеће
214	2 »	забјелина	забјелила
215	13 снизу	Mtija	Matija
217	16 »	одна	онда
245	1 сверху	каму	кому
—	2 »	се	са

Стран.	*Строка.*	*Напечатано.*	*Слѣдуетъ читать.*
246	8 снизу	на наднесши	но, наднесши
255	10 »	«передѣлывалъ	и передѣлывалъ
257	14 »	Гундіади	Гуніади
263	8 сверху	со не	с оне
266	1 »	сијећељљ	сијећеља
267	10 »	паша'	поша'
274	7 снизу	леса	меса
279	6 сверху	каи	кад
—	13 »	авда	авдес
288	6 »	видиш	види
—	8 »	свата	свате
304	10 »	безъ	бегъ
305	1 »	Комнек	Комлен
307	10 снизу	мѣло	мало
309	2 сверху	ећи	сјећи
—	11 снизу	отнеслась	относилась
317	14 »	научно	научио
330	5 сверху	кад	код
345	7 »	Радона	Радоња
347	1 »	Милот	Милош
—	6 »	тридеот	тридест
354	4 »	бижићу	божићу
377	7 »	подетет	педесет
—	17 »	у ходе	уходе
379	1 и 3 »	Лубан	Љубан
382	2 снизу	но	на
390	1 сверху	дана	дала
395	16 »	тахнану	танахну
415	7 »	которска	котарска
—	11 снизу	которана	котарана
419	17 сверху	Је	Ја
—	5 снизу	окренц	окрену
422	16 »	лугови	лугова
429	15 сверху	Јоданак	Једанак
—	10 снизу	од	о
432	17 сверху	рана	дана
439	12 снизу	Ива—капетема	Ива—капетана
445	13 сверху	јадан	један
454	6 снизу	Скоплак	Стопљак
467	16 сверху	зелену	на зелену
471	8 »	Ценералу	Ценералу
472	5 снизу	изговите	изгорите
474	8 сверху	Языкъ.	XX. Языкъ.
—	11 »	скающаго	екающаго
482	3 снизу	ћердана	ђердана
486	5 сверху	изъ что	изъ того, что

СБОРНИКЪ
ОТДѢЛЕНІЯ РУССКАГО ЯЗЫКА И СЛОВЕСНОСТИ ИМПЕРАТОРСКОЙ АКАДЕМІИ НАУКЪ.
Томъ LXXX, № 3.

КЪ ИСТОРІИ ИЗДАНІЯ

ИЗВѢСТІЙ И УЧЕНЫХЪ ЗАПИСОКЪ

ВТОРОГО ОТДѢЛЕНІЯ

ИМПЕРАТОРСКОЙ АКАДЕМІИ НАУКЪ.

(1852—1863).

ПО АРХИВНЫМЪ ДАННЫМЪ СОСТАВИЛЪ

В. И. Срезневскій.

САНКТПЕТЕРБУРГЪ.
ТИПОГРАФІЯ ИМПЕРАТОРСКОЙ АКАДЕМІИ НАУКЪ.
Вас. Остр., 9 л., № 12.
1905.

Напечатано по распоряженію Императорской Академіи Наукъ.

Августъ 1905 г. Непремѣнный Секретарь, Академикъ *С. Ольденбургъ*.

КЪ ИСТОРІИ ИЗДАНІЯ

ИЗВѢСТІЙ и УЧЕНЫХЪ ЗАПИСОКЪ

ВТОРОГО ОТДѢЛЕНІЯ

ИМПЕРАТОРСКОЙ АКАДЕМІИ НАУКЪ.

(1852—1863).

I.

Извѣстія Императорской Академіи наукъ по отдѣленію русскаго языка и словесности издавались въ теченіе 12 лѣтъ: 1-й выпускъ 1-го тома подписью непремѣннаго секретаря Академіи П. Н. Фуса былъ разрѣшенъ къ выходу въ свѣтъ 1-го января 1852 года, послѣдніе листы 10-го тома — 11 іюня 1863 г., оглавленіе же всего 10-го тома и обложка — 14 августа 1863 г. Десять томовъ Извѣстій съ четырьмя тетрадями «Памятниковъ и образцовъ народнаго языка и словесности русскихъ и западныхъ славянъ» и семью томами «Матеріаловъ для сравнительнаго и объяснительнаго словаря русскаго языка и другихъ славянскихъ нарѣчій» представляютъ собою выдающееся явленіе не только въ одной русской, но и во всей славянской наукѣ. Помимо многихъ цѣнныхъ статей по славяновѣдѣнію, по русскому языку и литературѣ, помимо ряда словарей, массы матеріаловъ по народной словесности и этнографіи, Извѣстія, отмѣчая всѣ болѣе или менѣе значительныя событія научной жизни въ Россіи и въ западно-славянскихъ земляхъ, дали какъ бы хронику этой жизни за охватываемый ими періодъ времени.

Честь созданія Извѣстій, выработка и осуществленіе плана ихъ, трудъ ихъ веденія принадлежатъ И. И. Срезневскому, един-

ственному и постоянному ихъ редактору. И. И. Срезневскій былъ избранъ адъюнктомъ второго отдѣленія Академіи наукъ 3-го февраля 1849 г. на мѣсто скончавшагося 9-го сентября 1848 г. А. И. Михайловскаго-Данилевскаго. Въ это время отдѣленіе состояло изъ восемнадцати членовъ. Постоянно бывавшихъ въ засѣданіяхъ и принимавшихъ болѣе дѣятельное участіе въ трудахъ отдѣленія было всего девять: предсѣдательствующій въ отдѣленіи кн. Платонъ Александровичъ Ширинскій-Шихматовъ, впослѣдствіи министръ народнаго просвѣщенія (р. 1790, ум. 1853); много извѣстный съ отрицательной стороны Иванъ Ивановичъ Давыдовъ (р. 1794, ум. 1863); историкъ Петръ Григорьевичъ Бутковъ, авторъ «Обороны лѣтописи русской» (р. 1776, ум. 1857); протоіерей Іоакимъ Семеновичъ Кочетовъ (р. 1790, ум. 1854), изъ Россійской академіи, едва ли не по недоразумѣнію попавшій въ члены второго отдѣленія; Александръ Христофоровичъ Востоковъ (р. 1781, ум. 1864); Петръ Александровичъ Плетневъ (р. 1792, ум. 1862); издатель лѣтописей Яковъ Ивановичъ Бередниковъ (р. 1793, ум. 1854); Михаилъ Андреевичъ Коркуновъ, извѣстный нѣсколькими работами по исторической географіи, бывшій профессоромъ арабскаго языка въ московскомъ университетѣ (р. 1802, ум. 1858). Остальные члены не принимали участія въ текущихъ ученыхъ трудахъ отдѣленія; это были: Филаретъ, митрополитъ московскій, знаменитый ораторъ Иннокентій (Борисовъ), архіепископъ херсонскій, К. И. Арсеньевъ, кн. П. А. Вяземскій, В. А. Жуковскій, Вл. Ив. Панаевъ, М. П. Погодинъ, П. М. Строевъ, профессоръ дерптскаго университета М. Н. Розбергъ и С. П. Шевыревъ.

Вниманіе отдѣленія въ это время по окончаніи словаря церковно-славянскаго и русскаго языка (1847) было обращено, по словамъ отчета, на другое предпріятіе, поставленное цѣлью отдѣленія,— составленіе грамматики русскаго языка[1]). Помимо этого

1) Для разсмотрѣнія грамматики Давыдова въ августѣ 1849 г. былъ образованъ особый комитетъ.

главнаго занятія академики занимались въ своихъ собраніяхъ пополненіемъ изданнаго словаря церковно-славянскаго и русскаго языка, разборомъ матеріаловъ по изданію словаря областныхъ словъ, а съ мая 1849 г. печатаньемъ этого словаря.

Первая мысль о повременномъ изданіи отдѣленія, еще не опредѣленная ни названіемъ, ни точнымъ указаніемъ содержанія, занесенная И. И. Срезневскимъ на лоскутокъ бумаги среди мелочей и рисунковъ, вѣроятно, во время какого-нибудь засѣданія, случайно сохранилась въ его архивѣ [1]). «Мнѣ бы казалось очень возможнымъ», говорится въ этой замѣткѣ, «такое повременное изданіе Академіи, въ которомъ бы помѣщались: 1) ученыя записки о всякаго рода современныхъ вопросахъ науки, какъ академиковъ, такъ и посторонніхъ ученыхъ, 2) извѣстія о новостяхъ наукъ (тутъ же и о дѣйствіяхъ Академіи и ея членовъ), открытіяхъ, изслѣдованіяхъ, важнѣйшихъ печатаемыхъ сочиненіяхъ и т. д.». На томъ же листкѣ другая рука скептически приписала: «кто будетъ писать?»

Первымъ оффиціальнымъ слѣдомъ начала разсужденій о будущемъ періодическомъ изданіи 2-го отдѣленія надо считать представленную И. И. Срезневскимъ въ концѣ 1849 г. [2]) записку о «Русскихъ филологическихъ запискахъ». Протоколы не сохранили никакого о ней упоминанія, но по ея тону и характеру надо, кажется, признать ее первымъ заявленіемъ объ изданіи; то же подтверждается и другой запиской И. И. Срезневскаго, о которой будетъ сказано ниже и о которой есть свѣдѣніе въ протоколахъ.

Первая записка, какъ видно по поправкамъ на черновомъ экземплярѣ [3]), была прежде внесенія въ отдѣленіе прочитана кѣмъ-то изъ членовъ. Привожу ее въ полномъ видѣ:

1) Карт. 1, № 123.

2) Дата опредѣляется словами записки о возможности приступить къ изданію «съ наступающаго 1850 года».

3) Черновикъ въ архивѣ И. И. Срезневскаго, карт. 1, № 26. Списокъ съ исправленіями въ архивѣ 2-го отдѣленія И. А. н. «Дѣло объ изданіи Извѣстій».

«Наука русскаго языка получила нѣкоторую самостоятельность и, при успѣхахъ нашего народнаго просвѣщенія, становится все болѣе важною. Съ усиленіемъ общаго вниманія къ вопросамъ, пробуждаемымъ прежними судьбами и современнымъ состояніемъ русскаго языка, становится все болѣе нужнымъ повременное изданіе, которое бы исключительно посвящено было наукѣ русскаго языка и знаніямъ, для него вспомогательнымъ, изданіе, которое бы для всякаго образованнаго русскаго облегчало возможность слѣдить за успѣхами русской и вообще славянской филологіи и вниманіемъ къ полезной дѣятельности по этой части имъ содѣйствовало, сколько оцѣнивая безпристрастно плоды этой дѣятельности, столько и вспомоществуя трудящимся взращать ихъ съ должною заботливостію.

«Есть нѣкоторая возможность и частному человѣку удовлетворить такой нуждѣ, если онъ будетъ поддержанъ участіемъ сотрудниковъ, столь же ученыхъ, сколько и трудолюбивыхъ; но гораздо приличнѣе и выгоднѣе для пользы общей принять на себя этотъ трудъ такому ученому учрежденію, которое имѣетъ исключительною цѣлію — споспѣшествовать успѣхамъ русской филологіи. II-е отдѣленіе Академіи наукъ можетъ этимъ увеличить къ себѣ общее вниманіе, уваженіе и признательность. Позволительно думать, что, взявши на себя трудъ изданія русскихъ филологическихъ записокъ, II-е отдѣленіе удовлетворитъ этимъ не только ученой нуждѣ лучше и болѣе, чѣмъ кто другой, но и собственному своему долгу. Это тѣмъ справедливѣе, что, между тѣмъ какъ I-е и III-е отдѣленія той же Академіи имѣютъ для себя, по предметамъ своихъ занятій, два періодическія изданія — Записки (Mémoires) и Ученыя извѣстія (Bulletins), II-е отдѣленіе не имѣетъ пока ни одного, и отъ этого остается безъ возможности выражать свои силы и усилія, свои ученыя стремленія и направленіе, безъ возможности своимъ голосомъ, постоянно слышнымъ, имѣть вліяніе на ходъ русскаго просвѣщенія. Только посредствомъ повременнаго изданія, посвященнаго отечественной филологіи, посредствомъ Русскихъ филологическихъ запи-

сокъ, оно можетъ утвердить въ мнѣніи общественномъ свое значеніе и сдѣлаться вожатаемъ филологической дѣятельности русской.

«И сколько необходимо изданіе Русскихъ филологическихъ записокъ, сколько оно сообразно съ долгомъ II-го отдѣленія, столько же оно для него и удобоисполнимо.

«Возможность въ отношеніи литературномъ не можетъ подлежать ни малѣйшему сомнѣнію. II-ое отдѣленіе трудами однихъ только членовъ своихъ можетъ безъ особенныхъ усилій удовлетворять ожиданіямъ и желаніямъ просвѣщенныхъ читателей по вышеозначенной цѣли изданія филологическихъ записокъ. Притомъ же оно, составляя собою центръ филологической дѣятельности русской, всегда можетъ привлекать къ участію въ своихъ трудахъ всѣхъ даровитыхъ и трудолюбивыхъ дѣлателей на поприщѣ русской филологіи, направлять ихъ трудолюбіе сообразно съ общей потребностію, возбуждать дѣятельность даже тамъ, гдѣ это недостижимо ни для кого другого.

«Возможность въ отношеніи денежномъ не должна также подлежать сомнѣнію. Предполагая, что, съ помощію вѣдомства ученаго и духовнаго, Русскія филологическія записки будутъ расходиться въ продажѣ только въ числѣ 600 экземпляровъ и что каждый печатный листъ большого формата будетъ продаваемъ только по 10 коп. за экземпляръ, можно допустить издержку на изданіе каждаго листа по 60 руб. Эта издержка, безъ сомнѣнія, очень умѣренна въ сравненіи съ тѣмъ, что употребляютъ другія повременныя изданія, не исключая и издаваемыхъ отъ правительства; тѣмъ не менѣе она достаточна для поддержанія изданія и для поощренія дѣятельности участниковъ.

«Такимъ образомъ, если бы II-ое отдѣленіе нашло дѣйствительно сообразнымъ съ долгомъ своимъ изданіе Русскихъ филологическихъ записокъ, оно бы могло приступить къ ихъ изданію съ наступающаго 1850 года, сначала въ видѣ опыта въ небольшомъ объемѣ».

Планъ предполагаемаго изданія былъ слѣдующій:

«Русскія филологическія записки.

«1. Изданіе Русскихъ филологическихъ записокъ предполагается тетрадями по 3 листа въ четвертку большого формата, выходящими въ неопредѣленное время, такъ что 10 тетрадей составитъ томъ въ 30 листовъ.

«Издержка на напечатаніе тома предполагается въ 1800 руб. и выплачивается продажей 600 экземпляровъ по 3 руб. за каждый.

«2. Двѣ трети изданія (два листа въ каждой тетради) посвящается *Изслѣдованіямъ*, а остальная треть *Извѣстіямъ*.

«Въ 1-й отдѣлъ входятъ:

— Изслѣдованія о строѣ и составѣ русскаго языка и его мѣстныхъ видоизмѣненій, также о строѣ и составѣ западныхъ славянскихъ нарѣчій — сравнительно съ другими языками индо-европейскими. Изслѣдованія о вліяніи иностранныхъ языковъ на русскій и вообще славянскій и о вліяніи языка русскаго и вообще славянскаго языка на другіе языки.

— Объясненія замѣчательныхъ памятниковъ письменности и народной словесности русской и западно-славянской.

— Изслѣдованія по части исторіи русской и вообще славянской литературы, филологіи и знаній вспомогательныхъ.

«Во второй отдѣлъ входятъ:

— Извѣстія о правительственныхъ распоряженіяхъ, имѣющихъ отношеніе къ успѣхамъ филологіи русской и вообще славянской.

— Извѣстія о занятіяхъ и трудахъ II-го отдѣленія и другихъ ученыхъ обществъ, содѣйствующихъ своей дѣятельностію успѣхамъ филологіи русской и вообще славянской.

— Извѣстія о трудахъ и занятіяхъ филологовъ русскихъ и западно-славянскихъ, равно и другихъ ученыхъ, которыхъ дѣятельность можетъ быть полезна для нашей филологіи.

— Извѣстія о новыхъ сочиненіяхъ и изданіяхъ, любопытныхъ для русскаго филолога.

— Извѣстія о преподаваніи филологіи русской и вообще сла-

вянской въ высшихъ и среднихъ учебныхъ заведеніяхъ русскихъ и заграничныхъ.

«3. Каждый изъ этихъ двухъ отдѣловъ поручается ближайшему, отвѣтственному завѣдыванію особеннаго редактора, которые должны заботиться о поддержаніи достоинства изданія.

«Обязанности редактора:

— Стараться объ улучшеніи ему порученнаго отдѣла приличнымъ выборомъ и расположеніемъ статей, заботясь о приглашеніи сторонних сотрудниковъ, о назначеніи имъ предметовъ для обработки и слѣдя за новыми явленіями въ области Филологіи русской и западно-славянской.

— Приготовлять статьи для печати, вести переговоры съ сочинителями объ исправленіи въ ихъ сочиненіяхъ того, что найдено будетъ несообразнымъ съ достоинствомъ изданія, и вообще заботиться объ исправномъ выпускѣ листовъ записокъ въ свѣтъ.

— Въ удостовѣреніе достоинства статей и тщательности ихъ изданія имя редактора должно быть напечатано въ концѣ каждаго выпуска того отдѣла, который ему порученъ.

«4. При изданіи тетрадей Записокъ должны быть исполняемы слѣдующія общія правила:

— Ни одна статья не можетъ быть напечатана въ Запискахъ безъ одобренія г. предсѣдательствующаго, и представляется ему уже тогда, когда внимательно разсмотрѣна и найдена достойною редакторомъ того отдѣла Записокъ, куда она принадлежитъ по своему содержанію.

— Если же редакторъ не можетъ взять на свою отвѣтственность одобреніе или неодобреніе какой-нибудь статьи, то проситъ г. предсѣдательствующаго поручить ея разсмотрѣніе кому-нибудь изъ членовъ или внести въ отдѣленіе для общаго обсужденія. Если такая статья будетъ одобрена къ напечатанію въ Запискахъ, тогда подъ нею печатается имя того члена, по одобренію котораго она напечатана.

— Сочиненіе, предполагаемое къ напечатанію въ Запискахъ, не измѣняется въ содержаніи или изложеніи безъ согласія сочини-

теля; редакція отъ себя можетъ дѣлать перемѣны только въ отношеніи цензурномъ. Если же редакція замѣтитъ въ статьѣ что-нибудь несогласное съ ея взглядомъ, то можетъ написать по этому поводу свое замѣчаніе, и оно печатается при сочиненіи особенной выноской съ подписью имени редактора.

— Сочиненія, не подписанныя именами сочинителей, не могутъ быть помѣщаемы въ Запискахъ. Не подписанными могутъ оставаться только статьи самого редактора.

«5. Въ вознагражденіе за трудъ сочинитель получаетъ изъ суммы, опредѣленной на изданіе Записокъ, по 30 руб. отъ печатнаго листа. Труды редакторовъ вознаграждаются по мѣрѣ успѣха изданія тѣмъ, что сумма, которая будетъ получена за проданные экземпляры изданія свыше покрытія издержекъ, употребленныхъ на изданіе каждаго тома, предоставляется въ ихъ пользу. Всего печатать можно 1200 экземпляровъ: 600 экземпляровъ продается въ пользу Академіи для вознагражденія издержекъ; 50 экз. предоставляется для раздачи по благоусмотрѣнію г. предсѣдательствующаго, а остальные, уже по продажѣ первыхъ 600-тъ, продаются въ пользу редакторовъ.

«6. При каждомъ выпускѣ каждаго изъ двухъ отдѣловъ Записокъ будетъ повторяться заглавіе, какъ въ газетахъ:

Русскія филологическія записки

Тетрадь *такая-то*. Отдѣлъ *такой-то*.

«Въ концѣ выпуска должно быть обозначено оглавленіе статей, въ немъ помѣщенныхъ.

«При каждомъ томѣ приложенъ долженъ быть полный указатель его содержанія и полное заглавіе:

«Русскія филологическія записки, издаваемыя II-мъ отдѣленіемъ Имп. Академіи наукъ подъ редакціей того-то и того-то».

Очевидно, предполагаемыя «Русскія филологическія записки» обнимали собою оба впослѣдствіи образовавшіяся изданія 2-го отдѣленія — Извѣстія и Ученыя записки; ихъ взаимное обособленіе состоялось значительно позже. Неизвѣстно, какъ при-

няли сочлены И. И. Срезневскаго его предложеніе; но неупоминаніе въ протоколахъ о приведенной здѣсь запискѣ скорѣе указываетъ на ихъ отрицательное отношеніе къ этому предпріятію, чѣмъ на сочувствіе.

24 декабря 1849 г. И. И. Срезневскій вновь напомнилъ о предполагаемомъ изданіи, прочитавъ «Мнѣніе о Запискахъ II-го отдѣленія»[1]). Оно является дополненіемъ первой записки и такимъ образомъ указываетъ на то, какія возраженія были представлены при первомъ чтеніи. Такъ новая записка подробнѣе развиваетъ мысль о привлеченіи къ участію въ академическомъ изданіи постороннихъ сотрудниковъ: «Что касается до изслѣдованій», говорится въ ней, «то кромѣ того, что будетъ сообщаемо гг. членами и что есть уже въ запасѣ отдѣленія, можно въ ряду ихъ дать мѣсто трудамъ постороннихъ ученыхъ; и здѣсь въ Петербургѣ, и въ Москвѣ, и въ другихъ городахъ есть ученые, посвящающіе дѣятельность свою филологіи русской и наукамъ, съ нею связаннымъ, — и такъ какъ нѣтъ у насъ ни одного изданія, гдѣ бы плоды ихъ дѣятельности были помѣщаемы, то для всѣхъ ихъ Записки отдѣленія будутъ единственнымъ прибѣжищемъ и безъ сомнѣнія возбудятъ въ нихъ рвеніе; мнѣ кажется, что отдѣленіе можетъ благодѣтельно подѣйствовать на ихъ трудолюбіе, если пригласитъ ихъ принять участіе въ Запискахъ»[2]). Очевидно, эти слова — отвѣтъ на мнѣніе, развившееся изъ приведеннаго въ началѣ замѣчанія «кто будетъ писать?» и вмѣстѣ съ тѣмъ результатъ встрѣченнаго Срезневскимъ отпора со стороны сочленовъ, боявшихся новой работы, обремененныхъ формальными засѣданіями съ пріемомъ по счету русскихъ словъ, доставленныхъ академиками для пополненія академическихъ словарей. Противорѣчіе встрѣтило, вѣроятно, и предположеніе И. И. Срезневскаго включать въ книжки Записокъ извѣстія объ ученыхъ

1) Сохранилось въ дѣлѣ объ изд. Записокъ, но безъ даты.
2) Дѣло объ изд. Записокъ II-го отд., л. 14 об.

трудахъ отдѣленія и его засѣданіяхъ: печатать сообщенія о безсодержательныхъ собраніяхъ, каковы тогда были засѣданія 2-го отдѣленія, казалось неудобнымъ. Но отъ необходимости включенія этого отдѣла въ изданіе И. И. Срезневскій не отступалъ въ увѣренности, что открытая отчетность подниметь самое учрежденіе: «Въ каждомъ выпускѣ», пишетъ онъ во второй запискѣ, «независимо одни отъ другихъ слѣдуетъ помѣщать 1) Изслѣдованія и 2) Извѣстія. Необходимость этихъ послѣднихъ, какъ перечня всего того, что занимаетъ постепенно дѣятельность и вниманіе отдѣленія, очевидна: эти извѣстія будутъ служить свидѣтельствомъ заботливости отдѣленія и выражать его мнѣнія. Эти извѣстія могутъ получить очень простую форму. Если будетъ найдено удобнымъ, чтобы часть каждаго изъ засѣданій отдѣленія была посвящаема на чтеніе извѣстій, сообщаемыхъ членами, о новыхъ явленіяхъ, касающихся русской филологіи и литературы съ ихъ мнѣніями, то всѣ эти извѣстія, составляя второй отдѣлъ записокъ, могутъ быть названы извѣстіями о засѣданіяхъ отдѣленія, и въ каждомъ изъ выпусковъ изданія Записокъ будутъ сообщены свѣдѣнія о всѣхъ тѣхъ засѣданіяхъ, которыя будутъ имѣть мѣсто до выхода въ свѣтъ этого выпуска»[1]). Наконецъ, возбудило толки мнѣніе И. И. Срезневскаго о повременности изданія, понятое, какъ желаніе сдѣлать Записки періодическимъ журналомъ (хотя въ планѣ и говорится о выходѣ Записокъ въ «неопредѣленное время»). Это недоразумѣніе такъ разъясняется И. И. Срезневскимъ: «Если», говоритъ онъ въ своей запискѣ, «II-е отдѣленіе признаетъ удобнымъ и полезнымъ изданіе Русскихъ филологическихъ или филологико-литературныхъ записокъ, то едва ли будетъ необходимо или существенно полезно сдѣлать это изданіе въ строгомъ смыслѣ повременнымъ, т. е. такимъ, котораго выпуски появлялись бы въ опредѣленный срокъ. Такое стѣсненіе изданія разъ назначенными границами времени можетъ даже вредить изданію, принуждая редакцію выпускать иногда

1) Ibid. л. 14.

сочиненія и извѣстія не совершенно окончательно отдѣланныя или не вполнѣ достойныя занять мѣсто въ изданіи Академіи. II-е отдѣленіе можетъ только предположительно обозначить границу, за которую не намѣрено переходить въ годичномъ объемѣ изданія, и величину каждаго изъ выпусковъ. И нельзя не желать, чтобы выпуски появлялись не очень рѣдко или чтобы они не были слишкомъ малы по объему: чѣмъ рѣже будутъ появляться выпуски, тѣмъ слабѣе будетъ вліяніе изданія, и чѣмъ они будутъ меньше, тѣмъ менѣе каждый изъ нихъ отдѣльно взятый можетъ занимать собою вниманіе читателей. Меньшій объемъ выпуска — три печатныхъ листа». Отдѣльные выпуски должны образовывать изъ себя томъ, по второй запискѣ, являющійся результатомъ годовой работы отдѣленія. «Каждый томъ», говоритъ И. И. Срезневскій, «будетъ столько же свидѣтельствомъ благородныхъ усилій отдѣленія, сколько и лѣтописью русской филологіи и литературы того времени, въ продолженіе котораго изданъ»[1]). Для перваго выпуска онъ находилъ полезнымъ представить статью «О современномъ состояніи русской филологіи и наукъ, находящихся съ нею въ связи»; она явилась бы вступленіемъ къ будущему изданію. Живое предложеніе И. И. Срезневскаго не произвело особеннаго впечатлѣнія на собраніе. Въ протоколѣ отмѣчено, что «послѣ нѣкоторыхъ разсужденій о семъ изданіи опредѣлено поручить составленіе программы означенныхъ Записокъ ординарному академику Я. И. Бередникову и адъюнкту И. И. Срезневскому[2]); на самомъ экземплярѣ «Мнѣнія» странная карандашная приписка, писанная очень неразборчиво, кажется, рукою Давыдова: «кто будетъ отвѣтственный редакторъ — Погодинъ или Вельтманъ(?)».

---

1) Ibid. л. 15.

2) Протоколъ 2-го отд. 24 декабря 1849. Небезынтересная подробность: въ томъ самомъ засѣданіи, въ которомъ И. И. Срезневскимъ было предложено изданіе Записокъ, состоялось уже постановленіе «имѣть въ виду для помѣщенія въ Запискахъ отдѣленія» представленный И. И. Срезневскимъ переводъ Краледворской рукописи на народное болгарское нарѣчіе, исполненный болгариномъ Дмитріевымъ.

Предположенія И. И. Срезневскаго начать изданіе Записокъ съ 1850 года оказались слишкомъ смѣлыми, мало разсчитанными на ту встрѣчу, которую они нашли въ отдѣленіи. Послѣ засѣданія 24 дек. 1849 г. протоколы не упоминаютъ объ изданіи отдѣленія до 20 мая 1850 г. Изъ такого молчанія, какъ указывалось и выше, нельзя еще заключать о томъ, что ничего и не говорилось о нихъ, что ничего и не дѣлалось для ихъ осуществленія. Можно думать, что въ засѣданіяхъ отдѣленія, протоколы которыхъ не упоминаютъ о предполагаемомъ изданіи, во первыхъ были назначены два редактора будущаго изданія, Срезневскій и Бередниковъ; это видно изъ письма Бередникова 8 марта 1850 г. на имя предсѣдательствующаго въ отдѣленіи В. А. Полѣнова съ отказомъ отъ званія редактора Записокъ по исторической части[1]). Во вторыхъ тогда же совмѣстно[2]) Я. И. Бередниковымъ и И. И. Срезневскимъ была выработана и представлена отдѣленію программа изданія. Программа эта къ сожалѣнію не сохранилась въ своемъ первоначальномъ видѣ, но есть свѣдѣнія, что она была разсмотрѣна однимъ изъ академиковъ (можетъ быть, Давыдовымъ). Оставшійся неизвѣстнымъ академикъ нашелъ программу «соотвѣтствующею своей цѣли»[3]); «важнымъ, полезнымъ и даже необходимымъ» показалось ему и самое «намѣреніе академиковъ», но, «желая представить соотечественникамъ послѣдовательность» въ занятіяхъ отдѣленія, онъ счелъ нужнымъ упомянуть въ ней о томъ, надъ чѣмъ отдѣленіе трудилось до тѣхъ поръ, и отмѣтить, что «предпринимаемое изданіе

1) Подлинное письмо въ дѣлѣ объ Извѣстіяхъ: «Не предвидя», пишетъ Бередниковъ, «скораго облегченія отъ болѣзни и не желая останавливать изданія въ свѣтъ Записокъ II-го отд. И. А. н., имѣю честь... донести, что въ настоящее время я не могу принять на себя званіе редактора означенныхъ Записокъ по исторической части, тѣмъ болѣе, что и въ случаѣ выздоровленія моего, накопленіе занятій по Археографической комиссіи, по всей вѣроятности, не дозволитъ мнѣ дѣятельно участвовать въ этомъ изданіи».

2) По крайней мѣрѣ такъ говорится въ копіи разбора этой программы (Дѣло объ изданіи Записокъ, л. 16).

3) Списокъ съ донесенія академика безъ даты и подписи (Дѣло объ изданіи Записокъ, л. 16).

Записокъ есть продолженіе и дальнѣйшее развитіе нынѣшнихъ занятій отдѣленія»; сверхъ того ему казалось полезнымъ дать большую опредѣленность въ исчисленіи предметовъ, которые должны войти въ составъ Записокъ. Такимъ образомъ образовалась слѣдующая программа[1]):

«Программа періодическаго[2]) изданія подъ заглавіемъ: Записки второго отдѣленія Императорской Академіи наукъ.

«Второе отдѣленіе Императорской Академіи наукъ, желая содѣйствовать успѣхамъ русскаго языка и словесности и проявить стремленіе свое къ объясненію древней письменности и исторіи нашего отечества[3]), предположило издавать въ наступившемъ 1850 году періодическій сборникъ подъ заглавіемъ: Записки второго отдѣленія Императорской Академіи наукъ.

«Предназначая эти Записки для сочиненій по всѣмъ предметамъ, входящимъ въ кругъ занятій отдѣленія, какъ означено въ §§ 17 и 18 Высочайше утвержденнаго положенія, оно раздѣляетъ ихъ на три отдѣла:

I. Филологическія и историческія изслѣдованія о русскомъ языкѣ, его письменности и литературѣ. Статьи о церковнославянскомъ языкѣ и славянскихъ нарѣчіяхъ.

II. Изслѣдованія объ исторіи и древностяхъ русскихъ.

III. Извѣстія и смѣсь: выписки изъ протоколовъ отдѣленія, замѣтки о вновь выходящихъ книгахъ и извлеченія изъ тѣхъ сочиненій членовъ отдѣленія, которыя по своему содержанію не могутъ войти въ составъ первыхъ двухъ отдѣловъ[4]).

---

1) Дѣло объ изданіи Записокъ, л. 17 и 18, безъ даты. Время ея составленія приблизительно можно опредѣлить при помощи упомянутаго письма Бередникова съ отказомъ отъ редакторства 8 марта 1850 г.

2) Въ другомъ спискѣ программы слово «періодическаго» опущено.

3) Въ друг. спискѣ прибавлено: «и къ распространенію свѣдѣній о славянской филологіи».

4) Въ друг. спискѣ § 3 читается такъ: «Критическія замѣтки о вновь выходящихъ книгахъ по части русской исторіи и общеславянской филологіи; извѣстія и смѣсь». Далѣе прибавлено: «Кромѣ сочиненій членовъ отдѣленія въ Запискахъ помѣщаются статьи и постороннихъ ученыхъ».

«Записки второго отдѣленія будутъ выходить въ свѣтъ тетрадями въ 4-ю долю, отъ одного до четырехъ листовъ, въ неопредѣленное время[1]). Десять такихъ тетрадей составятъ томъ, не менѣе тридцати печатныхъ листовъ. Изданіе его ограничивается годовымъ срокомъ, считая отъ выпуска первой тетради.

«Цѣна тому или годичному изданію Записокъ назначается три рубля серебромъ»[2]).

Эта программа въ дѣло не пошла. На одномъ изъ ея экземпляровъ есть даже приписка: «это слѣдуетъ уничтожить»; но, можетъ быть, она предназначалась для представленія въ общее собраніе Академіи и не была помѣщена, какъ ненужная, лишь въ составленныя скоро вслѣдъ затѣмъ «Предначертаніе» и «Правила» изданія Записокъ 2-го отдѣленія, которыя были внесены въ отдѣленіе до 20 мая 1850 г. Въ протоколѣ засѣданія этого именно числа, при сообщеніи о возобновленіи разсужденій объ изданіи Записокъ 2-го отдѣленія и о постановленіи поручить изданіе И. И. Срезневскому, говорится, что начать изданіе рѣшено «по прилагаемому при семъ предначертанію и правиламъ». Эти правила и предначертаніе, составленіе которыхъ оффиціальными данными приписывается Давыдову и Срезневскому, являются чрезвычайно важнымъ документомъ въ исторіи будущихъ Извѣстій 2-го отдѣленія. Они сохранились въ архивѣ 2-го отдѣленія въ нѣсколькихъ экземплярахъ съ незначительными различіями; приводимъ ихъ по послѣдней обработкѣ съ поправками И. И. Срезневскаго.

«I.

«Предначертаніе объ изданіи Записокъ второго отдѣленія Императорской Академіи наукъ.

«Второе отдѣленіе Императорской Академіи наукъ, со вре-

1) По другому списку: «тетрадями отъ 2 до 6 листовъ или болѣе въ неопредѣленное время». Далѣе все пропущено.

2) По другому списку: «Каждая книжка будетъ продаваться отдѣльно, по цѣнѣ, означенной на оберткѣ».

мени учрежденія своего въ 19-й день октября 1841 года, до сихъ поръ поставляло главнѣйшимъ занятіемъ основательное изслѣдованіе свойствъ русскаго языка и начертаніе по возможности простѣйшихъ и вразумительнѣйшихъ правилъ употребленія его, или составленіе словаря и грамматики. Приведеніемъ въ совокупность всѣхъ сокровищъ языка, разрозненныхъ временемъ и пространствомъ, сохраняется языкъ, какъ народная святыня. Извлеченіемъ же изъ совокупленныхъ сокровищъ языка таящихся въ нихъ законовъ, освященныхъ употребленіемъ народа, утверждается языкъ въ чистотѣ своей.

«Въ храненіи и утвержденіи языка заключается и уваженіе къ прошедшему, и критическое изслѣдованіе древнихъ источниковъ, и близкое знакомство съ историческими судьбами языка, и тотъ глубокій смыслъ, то живое сочувствіе ко всему родному, которое сообщаетъ памятникамъ отечественной письменности вдохновеніе и достоинство историческихъ преданій.

«Отдѣленіе русскаго языка и словесности, имѣя въ виду таковое объясненіе языка по памятникамъ и старинымъ писателямъ, уже окончило двѣ необходимыя народныя книги—Словарь и Грамматику. Словарь церковно-славянскаго и русскаго языка изданъ въ 1847 г. Нынѣ отдѣленіе печатаетъ Словарь областныхъ реченій, какъ дополненіе къ общему словарю. Равно окончена Грамматика русскаго языка и будетъ издана въ текущемъ году.

«Такимъ образомъ, совершивъ предположенные труды, отдѣленіе, одушевляемое ревностью къ пользѣ общественной, на основаніи устава своего, продолжаетъ послѣдовательно идти къ предназначенной цѣли. Занимаясь теоретическими и историческими изслѣдованіями языка и словесности, и желая сообщать изслѣдованія какъ своихъ членовъ, такъ и постороннихъ ученыхъ любителямъ отечественной науки, оно приступаетъ къ изданію періодическаго сборника, подобнаго Запискамъ перваго и третьяго отдѣленій, подъ заглавіемъ: Записки второго отдѣленія Императорской Академіи наукъ.

«Русская наука о языкѣ и словесности, какъ и всякая наука,

имѣетъ свою философію или теорію и исторію. Изъ сихъ же изслѣдованій развивается критика произведеній отечественной словесности. Поэтому Записки будутъ заключать въ себѣ:

А. Разсужденія и изслѣдованія о русскомъ языкѣ и словесности теоретическія, историческія и критическія.

I. Къ отдѣлу изслѣдованій теоретическихъ будутъ относиться:

1. Филологическія наблюденія надъ отечественнымъ языкомъ.
2. Статьи о церковно-славянскомъ языкѣ и западныхъ славянскихъ нарѣчіяхъ.

II. Къ изслѣдованіямъ историческимъ будутъ принадлежать:

1. Историческія изслѣдованія отечественной письменности въ отношеніи къ языку.
2. Изслѣдованія исторіи словесности русской и западнославянской.

III. Критическія изслѣдованія должны состоять:

1. Въ разборахъ отечественныхъ писателей.
2. Въ разборахъ сочиненій по славянской филологіи.

Сверхъ того, по тѣсной связи исторіи языка и словесности съ исторіею народа, въ составъ Записокъ войдутъ:

IV. Изслѣдованія касательно русской исторіи и древностей русскихъ и вообще славянскихъ.

Б. Выписки изъ протоколовъ отдѣленія, замѣтки о вновь выходящихъ книгахъ, о трудахъ ученыхъ обществъ и извлеченія изъ тѣхъ сочиненій членовъ отдѣленія и постороннихъ ученыхъ, которыя по своему содержанію не могутъ войти въ составъ помянутыхъ отдѣловъ, составятъ особенный отдѣлъ подъ названіемъ: Извѣстія и смѣсь.

«Записки второго отдѣленія Императорской Академіи наукъ подъ редакціей академика И. И. Срезневскаго будутъ издаваться книжками въ 8-ю долю листа, по 10 листовъ, въ неопредѣленное время.

«Четыре такихъ книжки и 5-я книжка полнаго оглавленія и указателя составятъ томъ изъ сорока пяти печатныхъ листовъ.

«Цѣна тома Записокъ назначается *три рубля* серебромъ, а цѣна каждой книжкѣ отдѣльно, до отпечатанія всего тома, 75 к. серебромъ.

«II.

«Правила изданія Записокъ второго отдѣленія Императорской Академіи наукъ.

1. Записки второго отдѣленія, издаваемыя по вышеизложенному предначертанію, заключаютъ въ составѣ своемъ вообще два рода статей:

1. Разсужденія и изслѣдованія.

2. Извѣстія и смѣсь.

2. Всѣ статьи перваго рода вносятся въ редакцію для предварительнаго разсмотрѣнія, и по мѣрѣ полученія и разсмотрѣнія, если будутъ находимы сообразными съ цѣлію и достоинствомъ Записокъ, представляются редакціею въ отдѣленіе для окончательнаго одобренія къ напечатанію.

3. Обязанная заботиться о томъ, чтобы Записки отдѣленія содѣйствовали сколько можно болѣе, въ кругѣ своемъ, успѣхамъ русской литературы, редакція должна входить въ сношенія со всѣми учеными и литераторами русскими, участіе которыхъ можетъ быть полезно для Записокъ, и стараться пріобрѣтать отъ нихъ сочиненія для напечатанія въ Запискахъ.

4. Принимая статьи для напечатанія въ Запискахъ и отвѣтствуя передъ публикой въ достоинствѣ ихъ выбора и распредѣленія, редакція можетъ прибавлять къ статьямъ свои примѣчанія и объясненія, и подъ каждой статьей означаетъ имя автора.

Такимъ образомъ въ отдѣлѣ статей перваго рода допускается въ Запискахъ разнообразіе ученыхъ взглядовъ и изысканій, насколько оно не будетъ противно современному состоянію науки и достоинству академическаго изданія.

5. Что касается до статей второго рода, т. е. Извѣстій и смѣси, то при составленіи этого отдѣла Записокъ непремѣнною обязанностью редактора полагается:

а) Слѣдить за всѣми новыми явленіями русской литературы и

представлять въ Запискахъ ихъ обозрѣніе, отмѣчая ихъ содержаніе и ученое значеніе.

b) Обращать вниманіе на дѣятельность ученыхъ обществъ русскихъ, занимающихся филологіей, литературой и исторіей русской и представлять въ Запискахъ обозрѣніе ихъ трудовъ.

c) По мѣрѣ возможности пользоваться трудами иноземныхъ ученыхъ, особенно славянскихъ, важными для русской филологіи, литературы и исторіи, и представлять въ Запискахъ извѣстія по крайней мѣрѣ о важнѣйшихъ изъ нихъ.

6. Впрочемъ, и при составленіи Извѣстій редакція, не полагаясь на одну свою дѣятельность, должна стараться о пріобрѣтеніи свѣдѣній для этого отдѣла Записокъ отъ членовъ Академіи и постороннихъ ученыхъ.

7. При печатаніи статей редакція заботится какъ объ исправленіи всѣхъ ошибокъ набора, такъ и объ уничтоженіи всѣхъ выраженій, противныхъ постановленіямъ цензурнымъ, и до отпечатанія представляетъ корректурные листы Записокъ отдѣленію для послѣдняго одобренія и непремѣнному секретарю Академіи для цензурнаго разсмотрѣнія.

8. По отпечатаніи каждаго выпуска Записокъ, редакція a) доноситъ отдѣленію объ отпечатаніи и о томъ, что слѣдуетъ быть заплачено за статьи въ немъ помѣщенныя, b) дѣлаетъ объявленіе въ газетахъ о выходѣ выпуска въ свѣтъ, c) заботится о немедленной передачѣ экземпляровъ для продажи книгопродавцамъ и о немедленной передачѣ слѣдующаго вознагражденія сочинителямъ статей.

9. Каждый выпускъ Записокъ, по вышеизложенному плану, заключаетъ въ себѣ 10 печатныхъ листовъ въ 8-ю долю и продается по 75 коп. сереб., а весь томъ съ прибавочной тетрадью указателя, изъ 45 листовъ, по 3 рубля сереб. Книгопродавцамъ, покупающимъ на наличныя деньги, дѣлается уступка по 20%, а берущимъ на комиссію для продажи 14%, т. е. первымъ уступается книжка по 60 коп. за экземпляръ, а вторымъ по

64 коп., а весь томъ первымъ по 2 р. 40 коп., вторымъ по 2 р. 55 коп.

10. Для вознагражденія за участіе въ Запискахъ, сверхъ дохода съ продажи экземпляровъ Записокъ, назначается вспомогательная сумма двѣ тысячи рублей серебромъ въ годъ. По мѣрѣ успѣха изданія оно можетъ быть увеличиваемо въ объемѣ, но не иначе какъ на счетъ дохода съ продажи экземпляровъ, ни въ какомъ случаѣ не выходя изъ границъ вышеозначенной вспомогательной суммы.

11. Въ отношеніи къ вознагражденію, статьи, помѣщаемыя въ Запискахъ, раздѣляются на три разряда:

a) Оригинальныя русскія сочиненія — разсужденія и изслѣдованія.

b) Библіографическія извлеченія изъ печатныхъ книгъ русскихъ и иностранныхъ.

c) Переводы.

За первыя платится отъ печатнаго листа по 30 руб. сер., за вторыя—по 20 руб., за третьи—по 15 руб. За перепечатку статей или отрывковъ изъ нихъ ничего не платится.

Предполагая, что въ 45 листахъ четырехъ книжекъ каждаго тома Записокъ будетъ по 20 листовъ статей перваго разряда и по 25 листовъ статей разрядовъ 2-го и 3-го, на вознагражденіе за статьи должно считать 600 руб. и 400 руб. = 1000 руб. сер., т. е. по 250 руб. на каждую книжку. Деньги эти выдаются тотчасъ по отпечатаніи каждой книжки.

12. Особенной платы редактору не назначается: труды его вознаграждаются по усмотрѣнію г. министра народнаго просвѣщенія, по мѣрѣ усердія и дѣятельности редактора. На мелочные расходы по редакціи, т. е. на плату за корректуру, веденіе переписки, составленіе указателя, бумагу и пр. назначается по 15 руб. отъ печатнаго листа Записокъ, т. е. по 90 руб. сер. отъ книжки. Деньги эти выдаются редактору передъ началомъ изданія каждой книжки впередъ.

13. Тѣ изъ ученыхъ, которые пожелаютъ принять постоян-

ное участіе въ изданіи Записокъ, сверхъ платы за статьи получаютъ безденежно по экземпляру Записокъ въ продолженіе всего того времени, пока онъ будетъ выражать свою готовность оставаться сотрудникомъ. Обязанностью сотрудника на этомъ основаніи полагается присылка матеріаловъ для Извѣстій по крайней мѣрѣ по два раза въ годъ и одной статьи ежегодно для напечатанія въ отдѣлѣ Разсужденій и Изслѣдованій.

14. Для продажи Записки печатаются въ числѣ 600 экземпляровъ. Для раздачи сотрудникамъ, членамъ Академіи и нѣкоторымъ почетнымъ лицамъ отпечатывается отдѣльныхъ 150 экземпляровъ. Изъ этихъ экземпляровъ редакторъ можетъ употребить по своему произволу до 50 экземпляровъ, а остальные 100 по назначенію Отдѣленія»[1]).

Приведенные здѣсь документы за подписью предсѣдательствующаго въ отдѣленіи В. А. Полѣнова 27 іюня 1850 г. были представлены министру народнаго просвѣщенія съ просьбой о разрѣшеніи изданія; изданіе было названо въ препроводительной бумагѣ «Записки второго отдѣленія Императорской Академіи наукъ»; содержаніе его было опредѣлено словами: «филологическія, историческія и критическія изслѣдованія отечественной письменности»; предполагаемымъ редакторомъ былъ названъ И. И. Срезневскій. Изъ резолюціи министра на бумагѣ отдѣленія видно, что кн. Ширинскій-Шихматовъ сомнѣвался въ успѣхѣ и возможности изданія. «Желательно», писалъ онъ, «чтобы предварительно были приготовлены матеріалы хотя на одну книжку, въ видѣ опыта, дабы можно было съ основательностію судить о достоинствѣ предполагаемаго изданія и о степени участія, которое намѣрены принять въ немъ гг. члены отдѣленія. Что касается до постороннихъ писателей, то весьма сомнительно, чтобъ они согласились доставлять замѣчательныя и дѣльныя статьи за предполагаемую незначительную плату; они конечно предпочтутъ снабжать ими частные журналы съ большею для

1) Дѣло о Запискахъ. 1850. № 5, л. 19—23.

себя выгодою. Съ другой стороны, если не малая часть статей будетъ принадлежать имъ, въ такомъ случаѣ изданіе едва ли можетъ называться Записками второго отдѣленія Академіи»[1]). Послѣ прочтенія этой резолюціи въ засѣданіи 5-го августа 1850 г. «всѣ присутствовавшіе члены отдѣленія», какъ сказано въ протоколѣ, «объявили, что по мѣрѣ изготовленія статей не преминутъ представить ихъ въ отдѣленіе». Постановлено: «ожидать доставленія означенныхъ статей».

Изданіе, отложенное на неопредѣленное время, опять заглохло на годъ слишкомъ. Только въ сентябрѣ 1851 г. снова появляются въ оффиціальныхъ бумагахъ упоминанія о повременникѣ второго отдѣленія. Не затрогивая вопроса о планѣ и программѣ, упоминанія эти говорятъ только объ отношеніи будущаго журнала къ изданіямъ другихъ отдѣленій Академіи.

Предполагаемое изданіе является въ видѣ составной части академическихъ бюллетеней (Bulletins de la 1-re classe de l'Académie Impériale des sciences и Bulletins de la 3-me classe de l'Académie Impériale des sciences). Считая себя нераздѣльной частью Академіи, отдѣленіе предложило общему собранію конференціи назначить особый отдѣлъ въ академическомъ изданіи подъ названіемъ Bulletins de la seconde classe de l'Académie Impériale des sciences de St-Pétersbourg. «Въ этомъ отдѣлѣ Бюллетеня», говорится въ отношеніи предсѣдательствующаго во второмъ отдѣленіи на имя непремѣннаго секретаря[2]), «намѣрено оно помѣщать на русскомъ языкѣ статьи любопытныя для просвѣщенныхъ соотечественниковъ по современности, какъ въ отношеніи къ изслѣдованіямъ свойствъ русскаго языка и исторіи русской словесности, такъ и въ отношеніи къ изученію родственныхъ русскому языку славянскихъ нарѣчій»; «статьи изъ числа печатаемыхъ въ Бюллетенѣ, любопытныя для иностранныхъ

1) Дѣло объ изданіи Записокъ , л. 2.

2) Дѣло объ изданіи Записокъ, л. 7. Бумага помѣчена 22 сентября 1851 г. и Протоколы общаго собранія Академіи за 1851 г., 4 октября, § 93.

ученыхъ», читаемъ ниже, «могутъ быть переводимы въ полномъ текстѣ или въ извлеченіяхъ на французскій или нѣмецкій языки». «Общее собраніе», говорится въ протоколѣ засѣданія, «выслушавъ съ живѣйшимъ участіемъ чтеніе письма г-на предсѣдательствующаго въ отдѣленіи русскаго языка и словесности, охотно согласилось на назначеніе особаго отдѣла въ Бюллетенѣ Академіи для трудовъ сего отдѣленія, о чемъ положено дать надлежащее предписаніе фактору типографіи».

Въ засѣданіи русскаго отдѣленія 11 октября 1851 г. было сообщено объ изданіи съ начала 1852 г., по примѣру 1-го и 3-го отдѣленій, Bulletins de la classe de la langue et littérature russe, какъ о дѣлѣ рѣшенномъ; въ томъ же засѣданіи И. И. Срезневскому было поручено приготовить первый пробный листъ, И. И. Давыдову — войти въ сношенія съ нѣкоторыми посторонними учеными для привлеченія ихъ къ участію въ изданіи. Въ протоколѣ 18 октября 1851 г. впервые появляется названіе будущаго изданія «Извѣстія второго отдѣленія Императорской Академіи наукъ»; названіе Bulletins за Извѣстіями не сохранилось.

Въ теченіе октября — декабря были приглашены къ сотрудничеству въ новомъ изданіи слѣдующія лица: Н. И. Надеждинъ, О. М. Бодянскій, Ѳ. И. Буслаевъ, П. П. Дубровскій, В. М. Ундольскій, И. Д. Бѣляевъ, В. И. Григоровичъ, И. П. Сахаровъ, А. В. Горскій, С. М. Соловьевъ, кн. М. А. Оболенскій, пр. Г. П. Павскій, архіепископъ харьковскій Филаретъ, епископъ винницкій Макарій, В. Я. Яроцкій, П. А. Лавровскій, М. Н. Катковъ, Н. И. Гречъ, М. Б. Чистяковъ, С. С. Лебедевъ, А. Ѳ. Бычковъ, Н. А. Вышнеградскій, И. М. Снѣгиревъ, А. В. Никитенко, Д. В. Полѣновъ, А. Д. Галаховъ, П. М. Перевлѣскій, А. Д. Чертковъ, Н. В. Калачевъ, П. С. Билярскій, Н. Г. Устряловъ, А. А. Куникъ, М. А. Максимовичъ, О. М. Морошкинъ, П. И. Кеппенъ, М. Х. Кастренъ, К. А. Неволинъ, западнославянскіе ученые — П. П. Шафарикъ, В. В. Ганка, Челяковскій, Караджичъ, Миклошичъ, Колларъ, Зубрицкій, Мацѣевскій,

Войцицкій [1]); въ январѣ къ ихъ числу присоединены были К. П. Зеленецкій, А. Л. Метлинскій, Н. Т. Костырь, Н. Н. Мурзакевичъ, А. Ѳ. Тюринъ, А. Н. Поповъ, К. К. Фойхтъ, М. Н. Загоскинъ, П. А. Катенинъ, К. С. Сербиновичъ, Я. К. Гротъ, А. В. Терещенко, П. М. Леонтьевъ, Ѳ. В. Булгаринъ.

Вмѣстѣ съ отвѣтами приглашенныхъ лицъ начали поступать статьи для Извѣстій. Жизнь въ отдѣленіи пробудилась; прежніе короткіе и сухіе протоколы о чтеніи корректурныхъ листовъ областного словаря и о доставленіи отъ академиковъ дополнительныхъ къ нему словъ становятся обильны свѣдѣніями; начинаютъ мелькать упоминанія объ Извѣстіяхъ, о передачѣ редактору различныхъ матеріаловъ то для разсмотрѣнія, то для печати. Наконецъ 6 декабря 1851 г. непремѣннымъ секретаремъ Академіи П. Н. Фусомъ былъ разрѣшенъ къ печати первый листъ Извѣстій; къ новому году появился въ свѣтъ и первый давно ожидаемый выпускъ: «Вотъ самая свѣжая и любопытная новость», писалъ П. П. Дубровскій В. В. Ганкѣ, «на дняхъ вышли «Извѣстія Императорской Академіи наукъ по отдѣленію русскаго языка и словесности. Въ составъ этихъ Извѣстій будутъ входить:

---

1) Любопытны отмѣтки на черновыхъ отношеніяхъ къ западно-славянскимъ ученымъ; была составлена общая формула просьбы, при чемъ видоизмѣнялась одна фраза, указывавшая значеніе трудовъ лица, къ которому направлялась бумага. Шафарику написали: «Особенно любопытно было бы для отдѣленія продолженіе тѣхъ изслѣдованій вашихъ по части сравнительной грамматики, которыхъ начало съ особеннымъ удовольствіемъ видѣли ученые въ Журналѣ чешскаго музея». Мацѣевскому: «Особенно любопытны были бы для отдѣленія изслѣдованія ваши о древней письменности польской и русской и о народныхъ говорахъ». В. В. Ганкѣ: «Особенно любопытны были бы для отдѣленія наблюденія ваши надъ древностями языка и письменности чешской и вообще славянской». Челяковскому: «Особенно любопытны были бы для отдѣленія наблюденія ваши надъ сравнительною грамматикою славянскихъ нарѣчій и народной словесности славянъ». Караджичу: «Особенно любопытны были бы для отдѣленія наблюденія ваши надъ сербскимъ языкомъ и народною словесностью». Миклошичу: «Особенно любопытны были бы для отдѣленія извлеченія изъ древнихъ рукописей и наблюденія ваши надъ языкомъ старославянскимъ». Коллару: «Особенно любопытны были бы для отдѣленія изслѣдованія ваши о древностяхъ славянскихъ». Дѣло объ Извѣстіяхъ, л. 33.

изслѣдованія и замѣчанія касательно языка русскаго и языковъ съ нимъ соплеменныхъ, ихъ литературы и древностей; разборы замѣчательныхъ трудовъ по части филологіи славяно-русской, а въ особенныхъ прибавленіяхъ — памятники языка и словесности, матеріалы для словаря, грамматики и т. п. Нельзя искренно не радоваться этому изданію, которое, безъ сомнѣнія, будетъ процвѣтать успѣшно и долго подъ редакціей Измаила Ивановича и при пособіи многихъ ученыхъ».

II.

Такъ создалось первое повременное изданіе второго отдѣленія Академіи наукъ. Появленіе Извѣстій вызвало къ жизни Ученыя записки, какъ необходимое дополненіе къ Извѣстіямъ. Мы видѣли, что первые планы изданія второго отдѣленія, не различая Извѣстій отъ Ученыхъ записокъ, соединяли ихъ въ одно цѣлое; и, дѣйствительно, между ними могло быть только внѣшнее различіе: одно изданіе должно было заключать въ себѣ обширные труды и изслѣдованія, подробные отчеты объ ученыхъ предпріятіяхъ, другое — близкое къ теченію русской научной жизни — должно было съ одной стороны изображать эту жизнь, съ другой — давать ей направленіе, привлекая къ своимъ трудамъ разбросанныя ученыя силы, объединяя попытки отдѣльныхъ дѣятелей и поощряя ихъ въ работахъ. Это второе изданіе не могло включать въ свои столбцы громоздкія работы перваго, какъ первое не могло пытаться разрѣшать задачи второго. Такое естественное выдѣленіе Ученыхъ записокъ изъ Извѣстій, о которомъ упомянулъ и отчетъ второго отдѣленія за 1852 годъ[1]), произошло съ большимъ трудомъ, не уступающимъ труду созданія Извѣстій. Но, должно сказать, характеръ этихъ трудовъ былъ очень различенъ: Извѣ-

1) Извѣстія, т. 2, с. 42.

стія явились результатомъ напряженнаго желанія И. И. Срезневскаго, ясно сознававшаго ихъ необходимость, горячо ихъ отстаивавшаго; Ученыя записки второго отдѣленія оказались лишь слѣдствіемъ антагонизма между членами разныхъ отдѣленій Академіи; первоначальная цѣль ихъ замысла далеко не совпала съ той, какая выяснилась впослѣдствіи, при началѣ ихъ изданія.

Исторія Ученыхъ записокъ является примѣромъ академическихъ междоусобицъ; главными дѣятелями этихъ событій были И. И. Давыдовъ и непремѣнный секретарь Академіи П. Н. Фусъ. Первымъ оффиціальнымъ слѣдомъ начала переговоровъ объ изданіи Ученыхъ записокъ можно считать записку предсѣдательствующаго во второмъ отдѣленіи «О наибольшемъ общеніи сего отдѣленія съ двумя другими отдѣленіями Академіи наукъ» (отъ 4-го марта 1852 г.), сохранившуюся въ докладѣ П. Н. Фуса общему собранію 6 марта[1]). Въ ней, правда, не упоминается названія Ученыхъ записокъ, но она дала поводъ къ первымъ обсужденіямъ будущаго изданія. Цѣль записки заключалась въ осуществленіи желанія второго отдѣленія воспользоваться новымъ изданіемъ Извѣстій, какъ средствомъ къ сближенію его ученой дѣятельности съ дѣятельностью другихъ отдѣленій. Послѣ указаній на постановленія, относящіяся до цѣли учрежденія Академіи наукъ и соединенія съ нею бывшей Россійской академіи, авторъ записки, по словамъ П. Н. Фуса, изъявляетъ сожалѣніе о томъ, «что Академія, дѣйствуя съ усердіемъ и успѣхомъ къ преуспѣянію наукъ и пользуясь въ семъ отношеніи заслуженною славою, изданіемъ трудовъ своихъ, большею частью на иностранныхъ языкахъ, не оказываетъ на отечественное просвѣщеніе того вліянія, котораго можно было бы ожидать отъ нея, еслибъ она труды свои издавала на русскомъ языкѣ». Въ виду этого, по словамъ того же докладчика, отдѣленіе рѣшило представить на усмотрѣніе общаго собранія слѣдующія свои предположенія: «1) изслѣдованія академиковъ, непосредственно

1) Протоколы общаго собранія конференціи Академіи наукъ, 1852, § 36.

Россіи касающіяся, печатать на русскомъ языкѣ въ Извѣстіяхъ второго отдѣленія, равно изъ Извѣстій онаго помѣщать въ Бюллетенѣ другихъ отдѣленій то, что можетъ распространять между иностранными учеными вѣрныя свѣдѣнія о Россіи и русской словесности, если I и III отдѣленія не предпримутъ изданія своихъ Извѣстій на русскомъ языкѣ; 2) не признаетъ ли общее собраніе конференціи возможнымъ протоколы отдѣленій читать въ конференціи на русскомъ языкѣ, чтобы послѣ печатать извлеченія изъ оныхъ въ Извѣстіяхъ для общаго свѣдѣнія; 3) равно не найдетъ ли оно полезнымъ разборы сочиненій, представляемыхъ къ соисканію демидовскихъ премій, вносить въ конференцію также на русскомъ языкѣ, потому что эти преміи назначены жертвователемъ за отличнѣйшія сочиненія, которыми въ теченіе года обогащается русская словесность».

Мысль записки относительно полезности печатанія по русски трудовъ 1-го и 3-го отдѣленій одновременно со 2-мъ отдѣленіемъ явилась и въ средѣ другихъ отдѣленій. Обращенное въ общему собранію предложеніе 3-го отдѣленія, касающееся такого изданія, было прочитано непремѣннымъ секретаремъ въ томъ же засѣданіи 6 марта; оно явилось слѣдствіемъ статьи А. А. Куника «О русскихъ періодическихъ изданіяхъ Императорской Академіи наукъ съ 1728 по 1831 годъ». «Cet intéressant aperçu historique, dont la première idée a été suggérée a m. Kunik.....», читаемъ въ протоколѣ III-го отдѣленія 20 февраля 1852 г., «fait voir, que l'Académie depuis sa fondation, n'a jamais perdu de vue l'une de ses plus honorables missions, savoir celle d'éveiller parmi les nationaux le goût des études sérieuses et de leur offrir de l'instruction par des recueils publiés dans la langue du pays. Ces recueils, dont le nombre est fort considérable, se sont succédés par intervalles, dans l'éspace de plus d'un siècle. Quelles que soient les causes du non-succès de ces diverses tentatives, la classe fut d'avis qu'il n'y a plus lieu à l'heure qu'il est de différer davantage un nouvel essai de ce genre et que l'initiative en appartient de droit à la classe historique dont les travaux sont en

grande partie de nature à devoir intéresser vivement les nationaux, ce qu'on peut voir entre autres par l'avance qu'ont prise les Mélanges russes sur les cinq recueils consacrés aux autres spécialités. La classe résolut donc, tout en maintenant dans leur forme actuelle son recueil des Mémoires, son Bulletin et ses Mélanges, d'aviser dès à présent à la fondation d'un Recueil en langue russe particulièrement destiné aux articles qui lui seront adressés dans cette langue et à de bonnes traductions ou extraits de toutes les pièces qui peuvent avoir un intérêt quelconque local ou national. Pour bien discuter et mûrir ce projet elle nomma une commission composée de mm. Oustrialov, Brosset et Kunik et chargée de minuter le prospectus du nouveau recueil et de préciser les moyens nécessaires pour le mettre à exécution».

По прочтеніи этого предложенія П. Н. Фусъ объявилъ, что упомянутая въ немъ статья А. А. Куника содержитъ въ себѣ «полное, на фактахъ основанное и совершенно удовлетворительное объясненіе на всѣ заключающіяся въ запискѣ II-го отдѣленія предположенія; она доказываетъ, что Академія съ самаго учрежденія своего и постоянно въ теченіе свыше вѣкового своего существованія не теряла изъ виду и той стороны своего призванія, на которую именно указываетъ записка, и что если въ этомъ отношеніи она не могла имѣть того вліянія, какое имѣли университеты на отечественное просвѣщеніе, то причину этому слѣдуетъ искать, конечно, не въ равнодушіи Академіи къ дѣлу просвѣщенія, а въ существенномъ различіи прямыхъ обязанностей ея отъ университетскихъ». «Непремѣнный секретарь», читаемъ далѣе, «присовокупилъ, что статья г. Куника убѣдила I и III отдѣленія въ необходимости учредить нынѣ вновь, независимо отъ II-го отдѣленія, особое повременное изданіе на русскомъ языкѣ, тѣмъ болѣе, что многія статьи не только I-го, но и III-го отдѣленія по существу своему чужды составу и плану издаваемыхъ II-мъ отдѣленіемъ Извѣстій и что въ бывшемъ 5-го марта засѣданіи III-го отдѣленія постановлены уже главныя основанія

предполагаемаго изданія Ученыхъ записокъ I и III отдѣленій Императорской Академіи наукъ».

Приведенныя слова П. Фуса безспорно указываютъ на то, что мысль 2-го отдѣленія о привлеченіи къ участію въ его Извѣстіяхъ другихъ отдѣленій какъ будто не была нова для членовъ этихъ отдѣленій, если еще до прочтенія записки И. И. Давыдова выяснилось для 3-го отдѣленія неудобство включенія въ Извѣстія второго отдѣленія статей его членовъ, т. е. именно того, что предлагала эта записка. Съ другой стороны слова записки Давыдова «если I и III отдѣленія не предпримутъ изданія своихъ Извѣстій на русскомъ языкѣ» указываютъ, что и во 2-мъ отдѣленіи знали про планы другихъ отдѣленій о русскомъ повременникѣ. Отсюда надо вывести, что разговоры объ учрежденіи какого нибудь общаго для всей Академіи русскаго изданія ходили между академиками; и русское отдѣленіе и союзныя 1-е и 3-е торопились предварить другъ друга въ представленіи плана будущаго изданія, но 1-е и 3-е отдѣленія боялись общаго академическаго изданія и хотѣли образовать собственный безконтрольный и независимый органъ, второе же отдѣленіе стремилось создать одно общее изданіе подъ нѣкоторою отъ себя зависимостью (въ отношеніи русскаго языка), какъ это разъяснилось впослѣдствіи.

Относительно 2-го и 3-го предложеній русскаго отдѣленія общему собранію непремѣнный секретарь, по словамъ протокола сообщилъ, что «III-е отдѣленіе съ удовольствіемъ вызывается печатать въ своемъ Бюллетенѣ переводы на французскій или нѣмецкій языкъ такихъ статей Извѣстій, которыя будетъ признано полезнымъ сдѣлать гласными для заграничныхъ читателей». Что же касается «до чтенія въ общихъ собраніяхъ извлеченій изъ протоколовъ не на французскомъ языкѣ, а въ русскомъ переводѣ, какъ равно и до своевременнаго перевода на русскій языкъ писанныхъ на иностранныхъ языкахъ разборовъ сочиненій, представляемыхъ на соисканіе демидовскихъ премій, то непремѣнный секретарь изъявилъ готовность свою къ удовлетворенію по мѣрѣ возможности сему справедливому желанію второго отдѣленія».

Въ слѣдующемъ общемъ собраніи не вполнѣ рѣшенное дѣло относительно будущаго изданія Академіи рѣшилось окончательно согласно съ желаніемъ третьяго отдѣленія.

Между тѣмъ второе отдѣленіе не теряло надежды привести въ исполненіе свою мысль объ общемъ изданіи всѣхъ отдѣленій Академіи. Записка И. И. Давыдова, представленная въ засѣданіе конференціи 1-го мая, пыталась объяснить рѣшеніе собранія 10 апрѣля, какъ согласіе на планъ второго отдѣленія. Мнѣніе, представленное въ мартовское собраніе, говорится въ новой запискѣ [1]), «принято было въ общемъ собраніи конференціи единодушно и въ слѣдовавшемъ затѣмъ собраніи 10 апрѣля по первому предложенію внесенъ былъ отъ третьяго отдѣленія планъ изданія трудовъ его на русскомъ языкѣ». Далѣе записка вновь указываетъ на необходимость общенія перваго и третьяго отдѣленій со вторымъ: «Такъ какъ мнѣніе второго отдѣленія», говорится въ ней, «имѣло цѣлью распространеніе трудовъ знаменитыхъ академиковъ по всему обширному отечеству нашему, сего общаго достоянія занимающихся науками, то отдѣленіе полагаетъ, что въ новомъ изданіи труды его членовъ будутъ не только не лишними, но даже необходимыми, какъ для полноты предметовъ со стороны Академіи, такъ и для удовлетворенія различныхъ требованій со стороны читателей. Отдѣленіе почитаетъ такое участіе и для того не безполезнымъ, чтобы новое академическое изданіе отличалось правильностью и чистотою русскаго языка, для чего оно будетъ поручать кому либо изъ членовъ своихъ пересмотръ переводныхъ статей. Такимъ образомъ исполнятся намѣренія августѣйшаго покровителя отечественнаго просвѣщенія, выраженныя въ высочайшемъ рескриптѣ на имя бывшаго министра народнаго просвѣщенія отъ 19 октября 1841 года: занятія учрежденія, которому ввѣрено попеченіе о русскомъ словѣ, приведутся въ единство и совокупность съ трудами первенствующаго ученаго сословія въ имперіи. Если общее собраніе конфе-

1) Протоколъ общаго собранія 1 мая 1852 года, § 72.

ренціи благоволитъ принять сей добровольный на пользу отечественнаго просвѣщенія вызовъ второго отдѣленія, то новое изданіе можетъ имѣть заглавіе Ученыхъ записокъ Императорской Академіи наукъ».

Первое и третье отдѣленія, выслушавъ это предложеніе, не отвергли его, но поставили условіемъ его осуществленія необходимость назначенія со стороны второго отдѣленія особаго редактора и примѣненія въ отношеніи формата и шрифта къ начавшимся уже къ этому времени Ученымъ запискамъ перваго и третьяго отдѣленій; «въ такомъ случаѣ», говорится въ протоколѣ, «сборникъ сей можетъ выходить подъ общимъ заглавіемъ Ученыхъ записокъ Императорской Академіи наукъ съ приложеніемъ лишь частныхъ заглавныхъ листовъ по отдѣленіямъ». Относительно предположенія второго отдѣленія поручить кому нибудь изъ своихъ членовъ просмотръ переводныхъ статей, «прочія два отдѣленія», по словамъ протокола, «принося почтеннымъ своимъ сочленамъ благодарность за таковой вызовъ, не рѣшаются однако же принять его, по тому особенно соображенію, что въ статьяхъ спеціально ученыхъ изящество слога есть дѣло второстепенной важности и должно во всякомъ случаѣ уступить вѣрности перевода, о которой большая часть академиковъ могутъ судить сами. Для достиженія же правильности и чистоты языка въ переводныхъ статьяхъ редакціонный комитетъ озаботился пріисканіемъ дѣльныхъ и свѣдущихъ переводчиковъ изъ русскихъ литераторовъ и надѣется такимъ образомъ удовлетворить всѣмъ справедливымъ требованіямъ»[1]). Къ этимъ возраженіямъ въ видѣ характеристики обостренныхъ отношеній между отдѣленіями надо прибавить слѣдующія заключительныя слова протокола: «что касается до мнѣнія второго отдѣленія, будто предположенія его отъ 6-го марта приняты общимъ собраніемъ единодушно, то первое и третье отдѣленія, напротивъ того, полагаютъ, что первое и главное изъ сихъ предположеній рѣшительно ими отклонено и что

1) Протоколы общаго собранія 1 мая 1852 г., § 72.

принятіе прочихъ двухъ предположеній предоставлено ими непремѣнному секретарю, вызвавшемуся, впрочемъ, добровольно исполнить желаніе второго отдѣленія по мѣрѣ возможности».

Рѣзкія слова перваго и третьяго отдѣленій не вызвали тотчасъ же отпора со стороны второго отдѣленія, и вражда на нѣсколько времени затаилась. Между тѣмъ печатаніе 1-го выпуска Ученыхъ записокъ перваго и третьяго отдѣленій 17 сентября 1852 года было приведено къ концу. Какъ введеніе къ изданію, въ этой книгѣ появилась цѣнная статья А. А. Куника (подписанная —*къ*) «Объ ученыхъ сборникахъ и періодическихъ изданіяхъ Императорской Академіи наукъ съ 1726 по 1852 годъ», (о которой упоминалось выше) и довольно обстоятельное оповѣщеніе «Объ изданіи Ученыхъ записокъ», предварительно прочитанное въ засѣданіи третьяго отдѣленія 20 августа 1852 года. Оповѣщеніе это очень важно для исторіи вопроса объ Ученыхъ запискахъ Академіи; вмѣстѣ съ тѣмъ оно любопытно, какъ характеристика особыхъ покровительственныхъ отношеній русско-нѣмецкихъ ученыхъ того времени къ русской наукѣ и русской публикѣ. Въ оповѣщеніи во первыхъ разбирается вопросъ о языкѣ ученыхъ сочиненій, предназначаемыхъ къ изданію подъ покровительствомъ Академіи; обычай Академіи давать полную свободу выбора языка лицамъ, представляющимъ ей свои сочиненія, авторъ оповѣщенія пытается объяснить тѣмъ, что «въ области строгой науки главное составляетъ не внѣшняя форма, въ какой выступаетъ въ свѣтъ ученое открытіе или новое наблюденіе, но самое содержаніе и внутренняя форма его ученаго развитія». Академія всегда была увѣрена, какъ говорится далѣе въ Оповѣщеніи, что сознаніе необходимости знанія иностранныхъ языковъ и постепенное распространеніе ихъ изученія въ Россіи будутъ способствовать ознакомленію русской публики съ ея трудами, печатавшимися не по русски въ цѣляхъ поддержанія сношеній съ заграничными учеными; такъ длилось до 1850-хъ годовъ, когда «ученые предметы, прежде вовсе не обрабатывавшіеся на русскомъ языкѣ», стали «уже не такъ малоизвѣстны»; появились

между русскими литераторами достойные представители нѣкоторыхъ отраслей знанія и «несравненно обширнѣйшій кругъ читателей»; мало того, полезность знанія русскаго языка почувствовалась и за границей, и нѣкоторые нѣмецкіе оріенталисты даже «добровольно» изучили литературный русскій языкъ. «Вся совокупность этихъ обстоятельствъ въ связи съ увѣренностью, что обнародованіе ученой дѣятельности Академіи передъ русской публикой можетъ способствовать распространенію строго-ученаго духа, расширять и уяснять взгляды, предотвращать ограниченность, довольно естественную въ умственныхъ направленіяхъ отдѣльнаго народа, но несообразную съ назначеніемъ и силами всемірно-исторической державы», побудила Академію развить и усилить «свое общеніе съ русской ученостью»; въ надеждѣ, «что труды ея членовъ, обработанные въ духѣ современнаго состоянія науки, бывъ усвоены русской публикѣ на отечественномъ языкѣ, будутъ помогать однороднымъ направленіямъ русской учености достигать той степени зрѣлости, въ какой они могутъ занять почетное мѣсто во всеобщей ученой литературѣ», она рѣшила осуществить мысль, которая «созрѣвала въ сознаніи нѣкоторыхъ ея членовъ съ 1848 года», и приступить къ изданію русскаго ученаго журнала. Къ этому предпріятію, задуманному, какъ говорится съ Оповѣщеніи, въ средѣ членовъ третьяго отдѣленія, вскорѣ присоединилось и первое отдѣленіе; завѣдываніе изданіемъ было поручено третьему отдѣленію. Въ новомъ изданіи отдѣленія положили помѣщать «какъ оригинальныя русскія сочиненія академиковъ, почетныхъ членовъ, членовъ-корреспондентовъ и постороннихъ ученыхъ, такъ и переводы и извлеченія изъ сочиненій, издаваемыхъ Академіею на какомъ-либо изъ иностранныхъ языковъ». При «подробнѣйшемъ разсмотрѣніи содержанія», назначаемаго для Записокъ, опредѣлилось, что въ нихъ войдутъ: 1) разсужденія (mémoires) и статьи (notes), написанныя на русскомъ языкѣ и одобренныя тѣмъ или другимъ отдѣленіемъ Академіи, 2) полные переводы разсужденій и статей большаго или меньшаго объема, издаваемыхъ Академіею на иностран-

ныхъ языкахъ, 3) извлеченія изъ книгъ, разсужденій и статей, издаваемыхъ Академіею на иностранныхъ языкахъ, 4) годовые отчеты непремѣннаго секретаря о дѣятельности Академіи наукъ, 5) общіе отчеты о присужденіи демидовскихъ наградъ, 6) годовой отчетъ директора главной физической обсерваторіи, 7) историческіе матеріалы, особенно касающіеся исторіи царствованія Петра Великаго и исторіи наукъ и образованія въ Россіи, 8) современная исторія Академіи (извлеченія изъ протоколовъ перваго и третьяго отдѣленій и общаго собранія), 9) задачи на соисканіе премій и извлеченія изъ разборовъ представленныхъ съ этою цѣлью сочиненій, 10) современная литературная лѣтопись Академіи съ извѣстіями объ академическихъ изданіяхъ. Въ отношеніи выбора статей редакція рѣшила изъ «естествоиспытательныхъ сочиненій» академиковъ вводить въ Ученыя записки въ переводѣ или извлеченіи лишь нѣкоторыя «по мѣрѣ ихъ общаго или мѣстнаго интереса и по практической важности»; къ этому побуждалъ ее въ высшей степени спеціальный характеръ трудовъ отдѣленія; предназначая свое изданіе для популяризаціи знаній въ средѣ русской публики и предполагая въ своихъ читателяхъ лицъ незнакомыхъ съ иностранными языками, редакція находила ненужнымъ печатать въ Запискахъ то, что могло быть понятно только тому, кто «близко знакомъ съ ученою частью» литературъ нѣмецкой, французской и англійской. «Совсѣмъ иной интересъ», говорятъ редакторы, «представляетъ исторія, лингвистика, государственныя и другія науки даже въ томъ объемѣ, въ какомъ онѣ составляютъ предметъ занятій третьяго отдѣленія Академіи; большая часть содержанія этихъ наукъ несравненно общедоступнѣе предметовъ математики, астрономіи и естествознанія, а труды третьяго отдѣленія способны внушать особенное участіе еще и потому, что болѣе или менѣе непосредственно касаются нашего отечества». Это даетъ поводъ редакціи взять на себя обязанность «знакомить читателей Ученыхъ записокъ не только съ современными трудами третьяго отдѣленія, но и съ нѣкоторыми сочиненіями прежнихъ его членовъ, какъ напр. Френа, Кёлера

и другъ.»; этимъ она надѣется «оказать русской ученой литературѣ немалую услугу, усвоивъ ей въ вѣрномъ переводѣ плоды зрѣлой учености». Приведенныя извлеченія довольно наглядно характеризуютъ взгляды тогдашнихъ членовъ третьяго и перваго отдѣленій на своихъ русскихъ современниковъ; въ ихъ пренебрежительномъ отношеніи къ русской ученой литературѣ, конечно, и кроется причина розни между двумя старшими отдѣленіями Академіи и младшимъ — вторымъ.

Выходъ въ свѣтъ первой книги Ученыхъ записокъ далъ новый толчекъ междоусобіямъ. Поводомъ къ нимъ оказалось не обидное Оповѣщеніе редакціи, какъ можно было бы думать, а совершенно частный случай — появленіе въ Ученыхъ запискахъ помимо второго отдѣленія статьи его члена М. П. Погодина. Этотъ, повидимому, маловажный фактъ, имѣвшій къ тому же прецедентъ въ Извѣстіяхъ второго отдѣленія, гдѣ было напечатано сообщеніе академика перваго отдѣленія Гамеля, побудилъ И. И. Давыдова написать П. Н. Фусу не вполнѣ сдержанное письмо, въ которомъ вновь напоминалось о желаніи второго отдѣленія принять участіе въ Ученыхъ запискахъ перваго и третьяго отдѣленій и образовать изъ нихъ одно общее академическое изданіе [1]). Отвѣтное письмо Фуса было написано въ еще болѣе рѣзкихъ выраженіяхъ, чѣмъ вышеприведенный протоколъ собранія 1 мая: «Занятія академіи», говорилось въ этомъ письмѣ, «не могутъ идти успѣшно, если отдѣленія будутъ вмѣшиваться одно въ дѣла другихъ; каждое отдѣленіе имѣетъ свой опредѣленный кругъ дѣйствія; самый родъ вашихъ занятій существенно различествуетъ отъ рода занятій прочихъ двухъ отдѣленій; кромѣ того вы располагаете собственною штатною суммою на изданіе трудовъ вашихъ; мы съ участіемъ и безъ зависти слѣдимъ за успѣхами вашими и цѣнимъ ихъ по достоинству, но твердо намѣрены отнюдь не терпѣть вмѣшательства въ дѣла наши; осо-

1) Черновикъ руки Давыдова (11 окт.) въ архивѣ второго отдѣленія: Дѣло объ Уч. запискахъ, л. 25. См. также протоколы 2-го отд. 9 окт. 1852 г.

бенно же пересуживаніе въ общихъ собраніяхъ такихъ вопросовъ, о которыхъ только что состоялось опредѣленіе, есть обычай вовсе не академическій и ни въ какомъ случаѣ допускаемо быть не должно безъ уважительныхъ причинъ въ коллегіальномъ дѣлопроизводствѣ, гдѣ рѣшаетъ большинство голосовъ»[1]). Отвѣта Давыдова на это письмо не сохранилось въ архивѣ; но, какъ видно изъ протокола засѣданія второго отдѣленія 18 октября 1852, рѣшено было увѣдомить Фуса, что отдѣленіе не считаетъ нужнымъ измѣнять составъ редакціи (чего требовало третье отдѣленіе); но если бы это повлекло за собою «какое-либо замѣшательство», оно готово образовать особую редакцію и свои выпуски печатать на собственныя суммы»; затруднительнымъ ему казалось только «обратное возвращеніе суммъ по распродажѣ Ученыхъ записокъ»[2]). Состоялось новое обсужденіе дѣла въ собраніи третьяго отдѣленія, которое снова отвергло планъ второго отдѣленія. П. Н. Фусъ въ своемъ сообщеніи второму отдѣленію отвѣта третьяго отдѣленія высказалъ мысль, что главнымъ поводомъ къ недоразумѣніямъ было присоединеніе перваго отдѣленія къ третьему въ изданіи записокъ: «но это», говоритъ онъ, «объясняется весьма естественно изъ того обстоятельства, что предметы занятій перваго отдѣленія не даютъ ему возможности учредить для себя особый отдѣлъ Записокъ; читатели трудовъ сего отдѣленія необходимо должны знать иностранные языки; безъ сего знанія они не понимали бы ихъ и въ русскомъ переводѣ; посему матеріалы для физико-математическаго отдѣла ограничились бы статьями Д. М. Перевощикова, который одинъ пишетъ по-русски, переводами статей, имѣющихъ общій интересъ или практическое примѣненіе, которыхъ весьма не много, и извлеченіями изъ протоколовъ отдѣленія: явно, что изъ сихъ матеріаловъ особаго отдѣла Записокъ составить было невоз-

1) Дѣло объ Уч. зап., л. 27. Письмо 14 окт.
2) Протоколы второго отдѣленія 1852, 18 окт.

можно; съ другой стороны, не желая устранить себя отъ участія въ полезномъ дѣлѣ, первое отдѣленіе просило открыть ему въ программѣ Ученыхъ записокъ доступъ къ сему изданію для тѣхъ статей своихъ, которыя будетъ признано полезнымъ публиковать на русскомъ языкѣ». Участіе перваго отдѣленія въ Запискахъ, конечно, было для второго отдѣленія главной причиной недовольства на третье отдѣленіе; съ этой стороны слова Фуса въ извѣстной мѣрѣ вѣрны.

Такъ пререканія отдѣленій не могли кончиться; чтобы порѣшить съ ними, ихъ было необходимо перенести въ общее собраніе. Поводомъ къ этому для второго отдѣленія послужило то обстоятельство, что вопреки опредѣленію общаго собранія 1 мая Ученыя записки Академіи редакція назвала «Учеными записками Имп. Академіи наукъ по I и III отдѣленіямъ»[1]). Вслѣдствіе письма Давыдова Фусу дѣло было внесено въ засѣданіе общаго собранія Академіи 6 ноября; но общее собраніе, состоявшее въ большинствѣ изъ членовъ перваго и третьяго отдѣленій, въ принципѣ стало на сторону редакціи и, не найдя никакого противорѣчія въ опредѣленіи третьяго отдѣленія съ опредѣленіемъ майскаго общаго собранія, только «въ угожденіе желанію второго отдѣленія» постановило поручить редакціи Ученыхъ записокъ «нынѣ же на оберткахъ отдѣльныхъ выпусковъ помѣщать общее заглавіе Ученыхъ записокъ Императорской Академіи наукъ, прилагая къ каждому выпуску особый заглавный листъ съ означеніемъ отдѣленій, отъ которыхъ онъ изданъ, и по окончаніи тома прилагать два полныхъ заглавія, общее и частное, согласно опредѣленію общаго собранія отъ 1-го мая»[2]).

Формально получивъ право принять участіе въ Запискахъ, второе отдѣленіе стало пытаться воспользоваться имъ на дѣлѣ. Но предложенія его печатать статьи его членовъ вслѣдъ за другими статьями каждаго выпуска не привели ни къ чему; разрѣ-

1) Черновикъ письма Давыдова Фусу. Дѣло об. Уч. зап., л. 34—35.
2) Дѣло объ Уч. зап., л. 32—33.

шенія этихъ недоразумѣній пришлось искать у вице-президента академіи кн. С. И. Давыдова. «Второе отдѣленіе», говорится между прочимъ въ заявленіи вице-президенту, «сочувствуя сему изданію (Ученымъ запискамъ), осуществившему первоначальную мысль его, изъявило общему собранію желаніе участвовать въ Ученыхъ запискахъ съ тѣмъ, чтобы въ каждомъ томѣ оныхъ заключались статьи всѣхъ трехъ отдѣленій съ особымъ заглавіемъ каждаго отдѣленія и сверхъ того съ общимъ заглавіемъ Ученыя записки Императорской Академіи наукъ. Общее собраніе, соглашаясь на таковой патріотическій вызовъ второго отдѣленія, предоставило оному снестись съ редакціею Ученыхъ записокъ третьяго отдѣленія касательно подробностей изданія. Сношенія второго отдѣленія съ третьимъ по сему дѣлу до сего времени остаются безплодными. Вмѣсто предложеннаго вторымъ отдѣленіемъ добровольнаго участія въ Ученыхъ запискахъ, единственно для пользы общественной и чести Академіи, третье отдѣленіе приглашаетъ къ изданію цѣлаго слѣдующаго тома, чего члены второго отдѣленія не имѣли въ виду и на что они согласиться не могутъ, занимаясь уже изданіемъ своихъ Извѣстій, которыя съ прибавленіями въ истекшемъ году состояли изъ 47 листовъ»[1]). Заявленіе это не повело къ рѣшенію спора. Постановленія общаго собранія вице-президентъ нашелъ вполнѣ правильными и согласными съ желаніями отдѣленія; относительно же частностей предложилъ предсѣдательствующему въ русскомъ отдѣленіи вступить въ переговоры съ редакціею Записокъ перваго и третьяго отдѣленій, т. е. сдѣлать то самое, что дѣлалось безплодно уже много разъ. Въ отвѣтѣ вице-президента нельзя не видѣть нѣкоторой колкости по адресу отдѣленія: кн. Давыдовъ указывалъ, что право разрѣшать затрудненія между отдѣленіемъ и редакціей принадлежитъ общему собранію, а не президенту, который «безъ всякаго сомнѣнія въ вопросахъ сего рода всегда готовъ будетъ утвер-

1) Дѣло объ Ученыхъ запискахъ, л. 41—42 (черновикъ отношенія 22 янв. 1853 г.).

дить то, что постановитъ большинство соотвѣтственно правиламъ коллегіальнаго производства»[1]).

Такимъ образомъ И. И. Давыдову пришлось снова вступить въ переговоры съ П. Н. Фусомъ. «Вызовъ второго отдѣленія участвовать въ Ученыхъ запискахъ», по словамъ его, имѣлъ цѣлью съ одной стороны «содѣйствовать предпріятію перваго и третьяго отдѣленій», съ другой — «показать публикѣ совокупное всѣхъ членовъ Академіи стремленіе къ распространенію общеполезныхъ свѣдѣній по всѣмъ отраслямъ наукъ, входящихъ въ составъ Академіи». Второе отдѣленіе, по словамъ Давыдова, несогласно на предложеніе 3-го отдѣленія образовывать изъ своихъ трудовъ самостоятельные томы, во первыхъ въ виду того что Ученыя записки въ такомъ видѣ «не представляли бы въ каждомъ томѣ совокупныхъ трудовъ академиковъ»; во вторыхъ, потому что въ противоположность трудамъ перваго и третьяго отдѣленій, дающихъ массу любопытныхъ свѣдѣній «разнымъ читателямъ и любителямъ науъ», труды второго отдѣленія представляютъ однообразіе: томъ въ 45 листовъ ученыхъ изслѣдованій по одному предмету не нашелъ бы читателей; кромѣ того при небольшомъ числѣ присутствующихъ въ засѣданіяхъ академиковъ отдѣленіе не можетъ принять на себя составленіе цѣлаго тома и не имѣетъ средствъ на это въ виду изданія Извѣстій и начатаго второго изданія словаря и другихъ второстепенныхъ ученыхъ предпріятій. Наконецъ, по словамъ Давыдова, отдѣленіе полагаетъ, что оно «участіемъ своимъ въ каждомъ томѣ Ученыхъ записокъ могло бы доставить онымъ немаловажную занимательность»[2]). Давыдовъ обращается къ Фусу съ просьбой принять посредничество между вторымъ и третьимъ отдѣленіями и согласить ихъ недоразумѣнія, «препятствующія общеполез-

1) Тамъ же, 43 (5 фев. 1853 г.).
2) Тамъ же, л. 44—45.
3) Тамъ же, л. 44—45 (14 февр. 1853 г.).

ному дѣлу». Дѣйствительно, давно была пора покончить длившуюся цѣлый годъ распрю третьяго и второго отдѣленій. Послѣднимъ ея актомъ можно считать отвѣтное письмо Фуса Давыдову 27 марта 1853 г. съ приложенной къ нему выпиской изъ протокола засѣданія третьяго отдѣленія (18 марта 1853 г.). «При всей готовности своей сдѣлать второму отдѣленію угодное», говорится въ этой выпискѣ, отдѣленіе «поставлено въ совершенную невозможность согласиться на сліяніе въ Ученыхъ запискахъ трудовъ всѣхъ трехъ отдѣленій въ томъ видѣ, какъ того требуетъ второе отдѣленіе, ибо таковое сліяніе было бы въ разительной противоположности съ программою сказаннаго изданія, напечатанною въ первомъ выпускѣ. Возникшее въ семъ дѣлѣ разногласіе по убѣжденію 3-го отдѣленія заключается въ одномъ только недоразумѣніи, а именно въ томъ, что второе отдѣленіе подъ Учеными записками разумѣетъ нѣчто совсѣмъ другое, нежели третье. Въ обнародованной третьимъ отдѣленіемъ программѣ на стр. CXXXVI о цѣли и назначеніи этого повременнаго изданія сказано слѣдующее: Такимъ образомъ Ученыя записки предѣлами своего объема не соотвѣтствуютъ ни Мемуарамъ, ни Бюллетенямъ Академіи исключительно, но совмѣщая въ себѣ тѣ и другія соотвѣтственно потребностямъ русской учености, имѣютъ своимъ назначеніемъ служить центральнымъ органомъ для собственной дѣятельности перваго и третьяго отдѣленій и для ихъ литературныхъ предпріятій въ пользу русской учености по преимуществу.... Совсѣмъ другое понятіе съ Учеными записками соединяетъ второе отдѣленіе, понятіе, которое, впрочемъ, естественно произошло оттого, что оно имѣетъ другія потребности. Обладая уже такимъ органомъ, который по существу своему соотвѣтствуетъ Бюллетенямъ двухъ другихъ отдѣленій, оно лишено органа, соотвѣтствующаго ихъ Мемуарамъ, и этотъ то органъ оно полагаетъ добыть, если первое и третье отдѣленія отведутъ ему особый отдѣлъ въ своихъ Ученыхъ запискахъ: по крайней мѣрѣ въ этомъ только смыслѣ намъ понятно то мѣсто въ отчетѣ П. А. Плетнева за 1852 г., гдѣ идетъ рѣчь

о предполагаемомъ изданіи Ученыхъ записокъ второго отдѣленія.... Изъявляя желаніе, чтобы отдѣлы Ученыхъ записокъ всѣхъ трехъ классовъ Академіи были слиты воедино, второе отдѣленіе, хотя конечно вовсе неумышленно, требуетъ, чтобы первое и третье отдѣленія дали отнынѣ Ученымъ запискамъ совсѣмъ другой характеръ и направленіе, т. е. печатали бы въ нихъ только такіе труды, которые по существу и объему своему вошли бы въ составъ Мемуаровъ, если бъ были написаны не на русскомъ языкѣ, а тѣмъ самымъ первое и третье отдѣленія поставлены бы были нѣкоторымъ образомъ въ необходимость основать еще другой органъ для мелкихъ статей на русскомъ языкѣ, который соотвѣтствовалъ бы Извѣстіямъ. Если затѣмъ третье отдѣленіе не можетъ согласиться на слитіе воедино всѣхъ отдѣловъ Ученыхъ записокъ, то оно отнюдь не полагаетъ тѣмъ отвергнуть отъ себя желаніе второго отдѣленія, а только объявляетъ свое убѣжденіе, что оно при всей своей готовности угодить въ этомъ дѣлѣ не видитъ никакихъ средствъ уступить сдѣланному требованію, не войдя въ явное противорѣчіе съ самимъ собою и не измѣнивъ нынѣшнему направленію Ученыхъ своихъ записокъ. При такомъ положеніи дѣла третье отдѣленіе видитъ только два средства пособить потребностямъ второго отдѣленія. Если послѣднее полагаетъ, что Извѣстія съ принадлежащими къ нимъ дополненіями не способны служить органомъ для большихъ разсужденій его членовъ, не относящихся спеціально къ русскому языку и литературѣ, то оно можетъ основать новый органъ, который соотвѣтствовалъ бы Мемуарамъ обоихъ другихъ отдѣленій, придавъ ему, впрочемъ, другое заглавіе, ибо заглавіе Ученыхъ записокъ могло бы только ввести читателя въ заблужденіе. Если же второе отдѣленіе имѣетъ главнѣйшее въ виду показать публикѣ осязательнымъ образомъ, что всѣ три отдѣленія стремятся къ одной и той же самой ученой цѣли, то ему остается только, отмѣнивъ издаваемыя имъ нынѣ Извѣстія, поставить на мѣсто ихъ обще съ первымъ и третьимъ отдѣленіями, но вмѣстѣ и въ смыслѣ ихъ, одинъ только органъ Ученыя записки. Только въ такомъ

случаѣ общее заглавіе Ученыя записки Императорской Академіи наукъ, которое по рѣшенію общаго собранія должно предшествовать отдѣльному заглавію каждаго тома, возымѣетъ надлежащее свое значеніе. Тогда второе отдѣленіе безъ труда можетъ въ короткое время наполнить собственнымъ своимъ матеріаломъ цѣлый томъ, и выходящія въ видѣ выпусковъ Ученыя записки безъ сомнѣнія будутъ публикѣ сподручнѣе, чѣмъ появляющіяся отдѣльными листами Извѣстія, которыя подобно газетамъ подвергаются опасности разрозненія подъ руками владѣльца» [1]).

Отвѣта со стороны второго отдѣленія на эти написанныя въ наставительно-примирительномъ тонѣ предложенія уже не послѣдовало. По прочтеніи отношенія непремѣннаго секретаря и приведенной выписки изъ протокола третьяго отдѣленія русское отдѣленіе въ засѣданіи 4 апрѣля [2]) рѣшило отказаться отъ дальнѣйшихъ попытокъ къ созданію общаго академическаго изданія и постановило начать новый частный свой органъ подъ заглавіемъ «Ученыя записки, издаваемыя вторымъ отдѣленіемъ академіи наукъ». Редакція была поручена И. И. Срезневскому. Разрѣшеніе начать это изданіе нѣсколько замедлилось, благодаря товарищу министра народнаго просвѣщенія А. С. Норову, черезъ два съ половиною мѣсяца [3]) предложившему снова внести дѣло въ общее собраніе Академіи для представленія ему «установленнымъ порядкомъ на утвержденіе съ объясненіемъ при томъ въ подробности плана сего изданія и потребныхъ для того способовъ». Въ отвѣтномъ письмѣ Давыдовъ сообщилъ [4]), что дѣло объ изданіи Ученыхъ записокъ предпринято «не только съ согласія конференціи, но по ея именно настоянію и рѣшенію» и что отдѣленію необходимо только разрѣшеніе министра. Планъ изданія, какъ видно изъ той же записки Давыдова, былъ выработанъ лишь въ общихъ чертахъ; отдѣленіе нашло «достаточ-

1) Дѣло объ Уч. зап., л. 47—48.
2) См. протоколы 2-го отд. 4 апр. 1853 г. § 3.
3) Отношеніе 23 іюня 1853 г.
4) 2 іюля 1853. Дѣло объ Уч. зап., л. 51, 52 (черновикъ).

нымъ для публики объясненіемъ статью о составѣ сихъ записокъ, напечатанную въ отчетѣ отдѣленія за 1852 г.», и предположило помѣщать въ нихъ сочиненія академиковъ, «или по особенности содержанія или по самому объему неудобныя для Извѣстій». Это глухое опредѣленіе плана было разъяснено впослѣдствіи, когда заботы объ изданіи перешли изъ рукъ И. И. Давыдова къ И. И. Срезневскому.

Первоначально Срезневскимъ было составлено объявленіе о будущемъ изданіи[1]), затѣмъ «объясненіе о первой книгѣ Ученыхъ записокъ», напечатанное въ этой книгѣ на с. LXV—LXXI[2]), являющееся важнымъ документомъ въ исторіи созданія второго повременника русскаго отдѣленія. Приступая къ изданію своего первенца — Извѣстій, какъ видно изъ упомянутаго объясненія, второе отдѣленіе имѣло въ виду дать возможность русскому ученому міру слѣдить за ходомъ дѣятельности отдѣленія, вмѣстѣ съ тѣмъ желало знакомить его съ тѣми изъ работъ своихъ членовъ и сотрудниковъ, которыя, «находясь въ непосредственной связи съ цѣлью дѣятельности отдѣленія, но не составляя сами по себѣ частей большого цѣлаго, могли быть печатаемы немедленно по ихъ прочтеніи и разсмотрѣніи въ засѣданіи отдѣленія»; кромѣ записокъ о ходѣ занятій отдѣленія въ Извѣстіяхъ начали печататься изслѣдованія о памятникахъ старославянской литературы, историческія чтенія о русскомъ языкѣ и словесности, чтенія о современной литературѣ, обозрѣніе всѣхъ новыхъ явленій въ области славяно-русской филологіи, далѣе памятники и образцы народнаго языка и словесности, матеріалы для сравнительнаго и объяснительнаго словаря. Но, несмотря на все свое разнообразіе, Извѣстія оказались недостаточными для обнародованія всѣхъ трудовъ членовъ и сотрудниковъ отдѣленія; это обстоятельство «заставило отдѣленіе думать о другомъ повременномъ изданіи — объ Ученыхъ запискахъ, ко-

1) См. протоколъ засѣд. 2-го отд. 5 ноября 1853 г.
2) Читано въ засѣданіи 2-го отд. 13 ноября 1854 г.

торыхъ книги могли вмѣщать въ себѣ труды и обширнаго размѣра и разнообразнаго содержанія; мысль о нихъ занимала отдѣленіе издавна; ея осуществленіе подъ зависимостью случайныхъ обстоятельствъ нѣсколько замедлилось; но и этимъ замедленіемъ отдѣленіе воспользовалось, чтобы придать новому изданію своему болѣе достоинства». «Умалчивая о подробностяхъ плана изданія Ученыхъ записокъ», говорится далѣе въ томъ же объясненіи, «довольно будетъ сказать, что отдѣленіе не считало и не считаетъ нужнымъ заботиться объ ограниченіи его предѣловъ ни въ отношеніи къ объему, ни въ отношеніи къ содержанію сочиненій для него предназначаемыхъ. Оно поставило неизмѣннымъ для себя правиломъ при изданіи Ученыхъ записокъ только одно: имѣть въ виду пользу русскихъ образованныхъ читателей и достоинство изложенія. Само собою разумѣется, что его Ученыя записки должны быть посвящаемы преимущественно такимъ трудамъ, которые споспѣшествуютъ раскрытію историческихъ и критическихъ вопросовъ о языкѣ и словесности; тѣмъ не менѣе въ ихъ составъ могутъ входить и другіе труды членовъ и сотрудниковъ отдѣленія — историческіе, археологическіе, этнографическіе, если отдѣленіе найдетъ ихъ достойными по новости содержанія или достоинству изложенія». Приступивъ къ приготовленію къ печати первой книги изданія, редакторъ раздѣлилъ матеріалы на два отдѣла: 1) разсужденія, изслѣдованія и историческіе очерки и 2) памятники словесности, ихъ чтеніе и объясненіе; вслѣдъ за этими двумя главными отдѣлами рѣшено было дать мѣсто отдѣлу вводному, «въ которомъ бы сводились въ менѣе или болѣе значительные очерки Факты дѣятельности отдѣленія, его членовъ и сотрудниковъ; этотъ отдѣлъ образовалъ лѣтописи отдѣленія». Такое тройное дѣленіе содержанія Ученыхъ записокъ было соблюдено только въ трехъ томахъ этого изданія — первомъ, второмъ[1]) и пятомъ; шестой, заключавшій въ

1) Второй состоитъ изъ двухъ книгъ, изъ которыхъ первая заключаетъ два первые отдѣла, а вторая — третій.

себѣ хронографъ Георгія Амартола, далъ только отдѣлъ памятниковъ; остальные томы распались каждый на два отдѣла: «Лѣтописи второго отдѣленія» и «Разсужденія, изслѣдованія и очерки»[1]). Изданіе Ученыхъ записокъ было разрѣшено министерствомъ 19 августа 1853 г.; печатаніе началось въ октябрѣ 1853 г.; первый томъ появился въ свѣтъ въ декабрѣ 1854 г.[2]).

Постановляя общія правила объ изданіи, отдѣленіе относительно времени выпуска томовъ рѣшило слѣдовать примѣру Ученыхъ записокъ перваго и третьяго отдѣленій, т. е. не держаться правильной періодичности, что, конечно, было бы чрезвычайно затруднительно въ изданіи, подобномъ ими предпринятому. Ученыя записки выходили въ теченіе десяти лѣтъ — съ 1854 по 1863 годъ; ихъ вышло семь книгъ: въ 1854-мъ — 1-я, въ 1856-омъ — 2-я и 3-я, въ 1858-мъ — 4-я, въ 1859-мъ — 5-я, въ 1861-мъ — 6-я и 1-й вып. 7-й книги, въ 1863-мъ — 2-й вып. 7-й книги.

III.

Изъ всей изложенной здѣсь исторіи возникновенія Ученыхъ записокъ второго отдѣленія видно, что изданіе это, начавшееся въ нѣкоторомъ отношеніи по необходимости, не вполнѣ добровольно для руководителей, не вызывало особаго къ себѣ сочувствія со стороны членовъ русскаго отдѣленія. Включая въ свои страницы по большей части оффиціальные отчеты по Академіи или обширныя научныя изслѣдованія, отвѣтственнымъ лицомъ въ которыхъ являлся исключительно авторъ, Ученыя записки не были близки и редактору. Совсѣмъ не такъ обстояло

---

1) Надо при этомъ сказать, что вторая книга седьмого тома не даетъ никакихъ подраздѣленій на отдѣлы, но она есть ничто иное, какъ дополненіе ко второму отдѣлу первой книги того же тома.

2) См. протоколъ 2-го отд. 1854 г. 11 дек.

дѣло съ Извѣстіями; вызванныя къ жизни И. И. Срезневскимъ, они привлекли къ себѣ всѣ его силы; занявъ академическое кресло, онъ открылъ своимъ трудамъ свободную дорогу, и дѣятельность его, разносторонняя и многообразная, въ нихъ нашла свой органъ. Широко задуманный планъ Извѣстій выполнялся постепенно, по мѣрѣ возможности, иногда не вполнѣ послѣдовательно, но и то, что изъ него выполнено, имѣетъ высокую цѣну въ исторіи русской науки.

Основное дѣленіе Извѣстій было тройное, части котораго и назывались «третями»: 1-я треть были Извѣстія въ тѣсномъ смыслѣ, 2-я треть — Памятники и образцы народнаго языка и словесности, 3-я треть — Матеріалы для сравнительнаго словаря и грамматики; двѣ вторыя трети назывались приложеніями. Къ числу главныхъ дѣленій надо прибавить еще отдѣлъ, печатавшійся въ 4-мъ и 5-мъ томахъ «Выборъ изъ произведеній современныхъ писателей» и появившійся при 5-мъ томѣ «Русскій библіографическій указатель», въ слѣдующіе года не повторявшійся.

Первая главная треть Извѣстій выходила выпусками отъ 2-хъ до 4-хъ листовъ, кромѣ послѣднихъ лѣтъ изданія, когда выпуски значительно разрослись. Годовой томъ состоялъ изъ 24—26 листовъ; только послѣдняя, 10-я книга, значительно превысила это число (44 листа). За все время изданія вышло 269 листовъ этой части Извѣстій. По содержанію первую треть Извѣстій можно съ удобствомъ раздѣлить на двѣ главныя части, какъ это и дѣлалось въ оглавленіяхъ, прилагавшихся къ томамъ Извѣстій: оффиціальную, въ оглавленіи носившую названіе «Записки (или «Замѣтки») о ходѣ занятій второго отдѣленія Академіи», и научную — «Чтенія ученыя и литературныя». Оффиціальная часть заключала въ себѣ свѣдѣнія о трудахъ отдѣленія и выписки изъ протоколовъ: это была лѣтопись отдѣленія, довольно полная, особенно въ отношеніи второго пункта, сохранившагося до послѣдняго тома. Статьи этого отдѣла исключительно

принадлежали Давыдову и Плетневу. Здѣсь были напечатаны отчеты второго отдѣленія за 1851 и 1852 гг., составленные Плетневымъ, «Начертанія занятій отдѣленія на 1852 и 1855 гг.» Давыдова, его же «Записки о кругѣ дѣятельности отдѣленія въ 1852 году», его же «Записки о занятіяхъ отдѣленія въ 1853 и 1854 годахъ», его же «Обозрѣніе занятій въ 1854, 1855, 1856, 1858 гг.». Кромѣ того въ этотъ отдѣлъ вошли составленная Давыдовымъ Записка о трудахъ П. А. Плетнева и составленныя Плетневымъ Записки о трудахъ П. А. Ширинскаго-Шихматова, П. А. Катенина, М. Д. Резваго, І. С. Кочетова, Я. И. Бередникова, Я. К. Грота и К. А. Неволина.

«Чтенія ученыя и литературныя» въ теченіе существованія Извѣстій постепенно измѣнялись въ своемъ составѣ, частью подъ вліяніемъ измѣненія научныхъ интересовъ И. И. Срезневскаго, частью въ зависимости отъ внѣшнихъ причинъ — отъ того матеріала, которымъ располагалъ редакторъ. Первые два года изданія статьи, входившія въ Извѣстія, дѣлились на ряды или серіи статей подъ особыми наименованіями: таковы были «Историческія чтенія о языкѣ и словесности», «Изслѣдованія о древнихъ памятникахъ старославянской литературы», «Чтенія о современной литературѣ»; кромѣ нихъ статьи, замѣтки и извѣстія о новыхъ книгахъ образовывали особый отдѣлъ «Библіографическія записки»; наконецъ формально выдѣлялись статьи, читавшіяся въ засѣданіяхъ второго отдѣленія и приложенныя по постановленію собраній къ протоколамъ: онѣ дали отдѣлъ: «Приложеній къ протоколамъ». Съ третьяго тома начали появляться статьи и не относившіяся къ перечисленнымъ отдѣламъ и только въ оглавленіяхъ томовъ группировавшіяся по разнымъ рубрикамъ. Число статей, не принадлежавшихъ къ рядамъ, постепенно увеличивалось и наконецъ совершенно вытѣснило ряды; изъ статей, могущихъ быть отнесенными къ рядамъ, до самаго конца изданія сохранились только отдѣлы «Библіографическія записки» и «Приложенія къ протоколамъ».

«Историческія чтенія о языкѣ и словесности» появились въ

первый разъ въ 7-мъ выпускѣ перваго тома и выдѣлялись изъ другихъ статей особыми заглавіями и первоначально своей частной нумераціей статей до тома 6-го (т. е. до 1858 года); послѣ этого они слились въ одно цѣлое съ остальной массой статей. Всѣ статьи, помѣщенныя въ Извѣстіяхъ подъ рубрикой «Историческихъ чтеній», за исключеніемъ двухъ[1]), впослѣдствіи образовали сборникъ, выпущенный въ свѣтъ отдѣльнымъ изданіемъ подъ названіемъ «Историческія чтенія о языкѣ и словесности въ засѣданіяхъ второго отдѣленія Императорской Академіи наукъ». Кромѣ статей, помѣщенныхъ въ названномъ отдѣлѣ Историческихъ чтеній, въ сборникъ вошли двѣ статьи, напечатанныя въ Извѣстіяхъ не въ этомъ отдѣлѣ: «Памятники XV вѣка: Акты изъ дѣла о мѣстничествѣ Сабурова съ Заболоцкимъ» М. А. Коркунова (Изв., т. 5, с. 351—366) и «Древнѣйшія договорныя грамоты Новгорода съ нѣмцами 1199 и 1263 гг.» И. И. Срезневскаго (Изв., т. 6, с. 154—171). Книжекъ сборника Историческихъ чтеній вышло три: за 1852 и 1853 гг., за 1854 и 1855 гг. и за 1856 и 1857 гг. Какъ видно изъ протоколовъ русскаго отдѣленія[2]), предполагалась и даже была въ значительной части напечатана и четвертая книжка, въ которой, по словамъ И. И. Срезневскаго, недоставало только статьи Погодина «О Несторовомъ житіи»; эта статья была помѣщена въ 9-мъ томѣ Извѣстій (с. 193—214) и поэтому названія отдѣла «Историческія чтенія» не имѣла. Такъ какъ въ 7—9 томахъ Извѣстій статьи, долженствовавшія войти въ отдѣлъ «Историческихъ чтеній», какъ сказано выше, не были отмѣчены особыми заглавіями, составъ не вышедшей 4-ой книги «Историческихъ чтеній» остался неизвѣстенъ.

Рядъ «Изслѣдованій о древнихъ памятникахъ старославянской литературы», начавшійся съ 3-го выпуска 1-го тома Извѣстій,

---

1) «Новгородскія лѣтописи» М. П. Погодина и «Задонщина великаго князя господина Дмитрія Ивановича и брата его Володимера Ондреевича» И. И. Срезневскаго.

2) 11 окт. 1862 г.

т. е. ранѣе отдѣла «Историческихъ чтеній», продолжался до тома 4-го (1856 г.). Такое тѣсное для того времени содержаніе этого отдѣла Извѣстій было предположено въ виду того, что редактору казались возможными, какъ говоритъ онъ въ своей вводной статьѣ, пока лишь «частныя изслѣдованія о томъ или другомъ произведеніи старославянской литературы, о трудахъ того или другого писателя, о языкѣ и его богатствахъ, и прежде всего — о древнѣйшихъ рукописяхъ старославянскихъ». «Впослѣдствіи», говорится далѣе въ той же статьѣ, «когда оцѣнены будутъ по достоинству всѣ эти уцѣлѣвшіе труды писателей и переводчиковъ славянскихъ— частію по рукописямъ древнимъ, частію по ихъ позднѣйшимъ спискамъ; когда откроется яснѣе кругозоръ древней учено-литературной дѣятельности старославянской, и станетъ наглядно понятна справедливость сожалѣнія объ утратахъ древнихъ памятниковъ; тогда будутъ возможны, Богъ дастъ, общія заключенія о значеніи литературы старо-славянской, о ея вліяніи на просвѣщеніе и образованность Востока Европы». Отдѣлъ Извѣстій «Изслѣдованія о древнихъ памятникахъ старославянской литературы» состоялъ главнымъ образомъ изъ статей редактора. Подобно ряду Историческихъ чтеній, рядъ изслѣдованій по старославянской литературѣ былъ изданъ въ 1856 году отдѣльнымъ томомъ подъ заглавіемъ: «Изслѣдованія и замѣчанія о древнихъ памятникахъ старославянской литературы, читанныя въ засѣданіяхъ второго отдѣленія Императорской Академіи наукъ» (2 ненум. и 166 нумер. стр.).

Рядъ статей, названный «Чтенія о современной литературѣ», начался въ 4-омъ выпускѣ 1-го тома Извѣстій запиской И. И. Давыдова. Цѣлью этого ряда было желаніе содѣйствовать «распространенію безпристрастныхъ и на началахъ науки основанныхъ разборовъ писателей». «Мы не имѣемъ», говоритъ И. И. Давыдовъ, «притязанія на то, чтобъ этимъ мнѣніямъ всѣ безусловно сочувствовали; по крайней мѣрѣ будемъ высказывать по убѣжденію, которое въ дѣлѣ науки и искусства даетъ право на вниманіе, и по искреннему желанію литературныхъ успѣховъ въ

дражайшемъ нашемъ отечествѣ»[1]). Рядъ чтеній о современной литературѣ, первоначально названный Давыдовымъ «Отдѣломъ извѣстій о современной словесности» и уже при печатаніи озаглавленный И. И. Срезневскимъ именемъ за нимъ сохранившимся, мало привлекалъ участіе академиковъ: въ 1-мъ томѣ появились только три статьи Давыдова и одна Плетнева; на этомъ отдѣлъ и заглохъ. Только въ 1854 году по почину И. И. Срезневскаго вновь былъ поднятъ въ отдѣленіи разговоръ о забытомъ отдѣлѣ. «При возобновленіи ученыхъ и литературныхъ чтеній», говорится въ протоколѣ засѣданія 13 февраля 1854 г., «редакторъ Извѣстій и Ученыхъ записокъ обратилъ вниманіе отдѣленія на надобность продолжить начатый рядъ чтеній о современной литературѣ. Къ нѣкоторымъ изъ такихъ чтеній», замѣтилъ ак. Срезневскій, подаютъ поводы новыя изданія прежде извѣстныхъ произведеній литературы нашей; къ другимъ — явленія новыя, произведенія писателей, получившихъ опредѣленное значеніе въ нашей литературѣ. Вотъ нѣсколько такихъ явленій: 1) Новое изданіе Исторіи государства россійскаго и другихъ произведеній Карамзина, приготовленное Смирднымъ; вопросъ о современномъ значеніи Карамзина, особенно какъ историка, даже и безъ отношенія къ его учености, остающейся безъ сравненія, очень важенъ и нуждается въ академическомъ рѣшеніи — умомъ безпристрастнымъ, понимающимъ требованія историческаго художества, особенно если онъ будетъ соединенъ съ другимъ вопросомъ еще болѣе живымъ — объ успѣхахъ историческаго художества въ Россіи послѣ Карамзина и о значеніи его въ сравненіи съ Карамзинымъ. 2) Новое изданіе комедіи Грибоѣдова Горе отъ ума; оно даетъ поводъ разсужденію о томъ, насколько эта комедія сохраняетъ въ себѣ современную значительность и насколько раскрылось въ ней направленіе, которое должна была получить у насъ комедія послѣ заслугъ Загоскина, Грибоѣдова и другихъ писателей одного съ ними времени. 3)

1) Изв. т. I, с. 132.

Новое изданіе сочиненій Лермонтова не вызвало еще до сихъ поръ ни одного дѣльнаго отзыва объ этомъ писателѣ, столько же даровитомъ, сколько и рано похищенномъ смертью. Отзывъ о немъ одного изъ тѣхъ сочленовъ нашихъ, которыхъ мнѣніями давно привыкли дорожить образованные читатели, можно считать необходимымъ въ то время, когда для многихъ остается неразрѣшимымъ вопросомъ, какое мѣсто принадлежитъ Лермонтову въ современной литературѣ». Результатомъ этой записки было рѣшеніе приступить къ возобновленію отдѣла чтеній о современной литературѣ. Составленіе статьи объ Исторіи государства россійскаго Карамзина со стороны художественнаго изложенія тогда же принялъ на себя Давыдовъ; Я. И. Бередниковъ «вызвался разсмотрѣть то же сочиненіе въ отношеніи къ приведенію въ извѣстность историческихъ матеріаловъ и со стороны историко-критической»; П. А. Плетневъ согласился представить мнѣніе свое о сочиненіяхъ Лермонтова. Изъ всѣхъ этихъ лицъ выполнилъ свое обѣщаніе только Давыдовъ, статьей котораго и завершилось возобновленіе отдѣла о современной литературѣ. Несмотря на это, въ одномъ изъ засѣданій (25 авг. 1855 г.) по поводу представленія И. И. Срезневскаго объ окончаніи приготовленія второй части Историческихъ чтеній о языкѣ и словесности «возникли разсужденія о составленіи такого же сборника изъ статей о современной словесности, печатавшихся въ Извѣстіяхъ». Предположеніе это осталось невыполненнымъ.

Къ упомянутымъ рядамъ статей надо прибавить еще начавшійся съ 6-го выпуска 1-го тома рядъ «Замѣчаній касательно новаго изданія русскаго словаря, вызванныхъ мнѣніемъ г. предсѣдательствующаго». «Мнѣніе» это было прочтено въ засѣданіи отдѣленія 7-го февраля 1852 г. и напечатано въ 5-мъ выпускѣ 1-го тома Извѣстій. Замѣчанія составились изъ статей С. П. Шевырева, Н. И. Греча, В. И. Даля, Г. П. Павскаго, Ѳ. И. Буслаева, Я. К. Грота, Я. И. Бередникова, И. И. Срезневскаго. Они заключились «Правилами для новаго изданія словаря русскаго языка», напечатанными во 2-мъ томѣ Извѣстій (с. 341—

346). Отдѣльно этотъ рядъ былъ выпущенъ въ 1854 г. подъ заглавіемъ: «Мнѣнія о новомъ изданіи русскаго словаря и правила его изданія, утвержденныя II-мъ отдѣленіемъ Императорской Академіи наукъ».

Наконецъ, нужно сказать о послѣднемъ отдѣлѣ первой трети Извѣстій, о «Библіографическихъ запискахъ», существовавшемъ во все время изданія журнала. Этотъ отдѣлъ былъ живымъ отраженіемъ литературно-научной жизни славянства, богатою лѣтописью и критическимъ обозрѣніемъ всѣхъ сколько-нибудь выдающихся сочиненій, выходившихъ въ то время въ Россіи и у западныхъ славянъ по языкознанію, этнографіи, исторіи, археологіи, археографіи и другимъ связаннымъ съ ними наукамъ. Замѣтки, упоминанія о книгахъ, статьи, иногда разраставшіяся до объема цѣлыхъ изслѣдованій по частнымъ вопросамъ, почти цѣликомъ принадлежатъ перу И. И. Срезневскаго; ихъ количество невѣроятно: оно мало не доходитъ до шести сотенъ[1]).

Вторая треть Извѣстій «Памятники и образцы народнаго языка и словесности» (на общей обложкѣ всѣхъ ея выпусковъ названная «Памятники и образцы народнаго языка и словесности русскихъ и западныхъ славянъ») возникла одновременно съ основною первою третью и существовала до 1856 г. (т. 5-й Извѣстій[2]). Въ ея составъ вошло большое собраніе великорусскихъ народныхъ пѣсенъ, былинъ, пословицъ, между прочимъ впервые обнародованныя тогда русскія пѣсни, записанныя въ 1619—1620 гг. Ричардомъ Джемсомъ; затѣмъ думы и колядки малорусскія, сборники по памятникамъ бѣлорусскаго нарѣчія, составленные Носовичемъ, Шпилевскимъ и Микуцкимъ, два перевода пѣсни о судѣ Любуши на болгарское нарѣчіе, какъ образецъ этого послѣдняго нарѣчія, болгарскія пословицы и пѣсни, пѣсни сербскія и словенскія изъ собранія И. И. Срезневскаго,

1) Въ I томѣ — 58, во II — 87, въ III — 102, въ IV — 63, въ V — 64, въ VI — 41, въ VII — 59, въ VIII — 56, въ IX — 29, въ X — 21.

2) Въ этомъ томѣ было напечатано полное оглавленіе сборника Памятниковъ.

пословицы и пѣсни словацкія, горно-лужицкія изъ того же собранія, памятники нарѣчій балтійскихъ славянъ, собранные Гильфердингомъ, образцы кашебскаго нарѣчія, принадлежащіе Цейновѣ. Эти цѣнные матеріалы помимо Извѣстій были выпущены отдѣльно и образовали собою томъ въ 4 тетради (С.-Пб. 1852—1856 [1]).

Въ связи съ рѣшеніемъ печатать то, что изъ матеріаловъ по народному языку и словесности уже имѣлось въ распоряженіи редакціи, по почину И. И. Срезневскаго былъ поднятъ вопросъ о необходимости собирать памятники русскаго простонароднаго языка и словесности. Слѣдствіемъ этого было порученіе И. И. Срезневскому составить программу для собиранія образцовъ [2]) народнаго языка и словесности [3]), которая была напечатана въ 1-мъ выпускѣ приложеній къ Извѣстіямъ и кромѣ того отдѣльно въ нѣсколькихъ тысячахъ экземпляровъ для разсылки лицамъ, могущимъ содѣйствовать предпріятію отдѣленія; такими лицами были признаны во-первыхъ учителя гимназій, затѣмъ штатные смотрители и учителя уѣздныхъ училищъ, наконецъ лица духовныя, какъ «имѣющія непосредственное сношеніе съ простымъ народомъ [4])». Призывъ отдѣленія не остался безплоднымъ; «матеріаловъ для этого сборника, получаемыхъ отдѣленіемъ», писалъ И. И. Срезневскій, «очень много; но не все присылаемое годится

---

1) Отдѣльнымъ оттискомъ изъ «Памятниковъ» были выпущены въ свѣтъ «Памятники великорусскаго нарѣчія». Напечатана одна книга, но предполагалось напечатать и вторую (см. Протоколы 2-го отд. 1 дек. 1855 г.).

2) Въ рукописи И. И. Срезневскаго: «для собиранія памятниковъ...».

3) Дѣло о собираніи памятниковъ народнаго языка и словесности. Архивъ второго отдѣленія. 1851, № 11, л. 2—4.

4) Министромъ народнаго просвѣщенія просьба о разрѣшеніи обратиться къ духовенству за содѣйствіемъ въ собираніи образцовъ народнаго языка и словесности была встрѣчена отказомъ: «Оффиціальное приглашеніе лицъ духовныхъ чрезъ ихъ начальство къ принятію на себя этого занятія», писалъ Ширинскій-Шихматовъ, «нахожу неудобнымъ, потому что оно не входитъ въ кругъ ихъ обязанностей и не иначе можетъ имѣть мѣсто, какъ по добровольному ихъ согласію». Несмотря на эту резолюцію (11 янв. 1852 г.), съ 26 того же мѣсяца начались сношенія съ мѣстными епархіальными архіереями.

для напечатанія: необходимъ строгій выборъ. Вотъ почему и изданіе идетъ медленнѣе, чѣмъ бы желалъ редакторъ. Пересматривая подробно все присылаемое въ отдѣленіе и ему лично, онъ вноситъ на обсужденіе сочленовъ въ засѣданія только то, что болѣе достойно вниманія, и по строгомъ обсужденіи даже и не все отобранное одобряется отдѣленіемъ къ печати. При выборѣ редакторъ руководствуется особенно такими правилами: а) Годнымъ для напечатанія можно считать только то, что записано вѣрно со словъ простолюдиновъ, а не пересказано или переиначено; б) Изъ вѣрно записаннаго годно только то, въ чемъ вполнѣ выдержанъ народный языкъ и что особенно любопытно по содержанію или по малоизвѣстности. Такъ, между прочимъ, подъ руками редактора очень много такъ называемыхъ стиховъ нравственно-религіознаго содержанія; но всѣ они записаны такъ неудовлетворительно, что невозможно было воспользоваться ни однимъ». Среди дѣловыхъ бумагъ, относящихся къ отдѣлу памятниковъ, обращаетъ на себя вниманіе одно отношеніе министра народнаго просвѣщенія Норова къ предсѣдательствующему во второмъ отдѣленіи по поводу напечатанія въ Сборникѣ пословицъ Шпилевскаго, помѣщенномъ въ Памятникахъ, нѣсколькихъ пословицъ, въ которыхъ выразилось недружелюбіе бѣлоруссовъ къ «москалямъ»[1]): «Въ настоящее время», говорится въ бумагѣ министра, «надлежитъ устранять все, что можетъ возбуждать старинныя несогласія между племенами родными по происхожденію и вѣрѣ, и избѣгать оживленія подобныхъ воспоминаній въ печати, хотя бы они и сохранялись еще отчасти въ народныхъ преданіяхъ, постепенно умирающихъ». Несмотря на то, что «Сборникъ Шпилевскаго напечатанъ въ академическихъ Извѣстіяхъ, имѣющихъ весьма ограниченный кругъ читателей, и притомъ собственно съ ученою цѣлію», Норовъ все-таки нахо-

1) Именно слѣдующія пословицы: «Адъ маскаля палы урѣжъ, да уцѣкай»; «Адъ чорта адхрисьцисься, а адъ маскаля не адмолисься»; «Маскаль ня велики панъ, да у яго барабанъ»; «Тату! тату! лѣзе чортъ у хату: — Дармà, абы не маскаль»; «Зъ маскалемъ знайся, да только камень у пазусѣ дзяржи».

дилъ неудобнымъ печатать народныя преданія и поговорки, «питающія чувства ненависти» и, по его мнѣнію, «не представляющія никакого интереса ни въ историческомъ, ни въ филологическомъ, ни въ какомъ-либо другомъ ученомъ отношеніи». Это строгое, похожее на выговоръ увѣдомленіе, интересное какъ характеристика времени и отчасти самого Норова, приводимъ для иллюстраціи того, въ какія мелочи приходилось входить редактору, чтобы избѣгать подобныхъ непріятныхъ случаевъ.

Постановленіе о введеніи въ составъ Извѣстій отдѣла «Матеріаловъ для сравнительнаго и объяснительнаго словаря русскаго языка и другихъ славянскихъ нарѣчій» относится къ марту 1852 г. Поводомъ къ этому постановленію было «постепенное умноженіе матеріаловъ для объясненія словъ и выраженій русскаго языка и отчасти другихъ славянскихъ нарѣчій, полученныхъ и постепенно получаемыхъ»[1]) отъ разныхъ ученыхъ. «Литераторы и ученые», говоритъ Плетневъ въ своемъ отчетѣ за 1852 г.[2]), «по любви къ филологіи вступившіе въ сотрудничество съ членами отдѣленія, высказали въ сообщенныхъ ими лексикографическихъ мнѣніяхъ столько замѣчательнаго, что, несмотря на разногласіе ихъ убѣжденій, надобно было передать публикѣ ихъ голоса; отдѣленіе не замедлило печатать ихъ въ особомъ изданіи». Послѣ рѣшенія ввести въ Извѣстія отдѣлъ матеріаловъ для словаря, Давыдовымъ было предложено въ дополненіе къ нему, также особенными выпусками, начать печатаніе «Матеріаловъ для характеристики нарѣчій русскихъ и западно-славянскихъ»[3]); эта вторая часть лексическихъ матеріаловъ, несмотря на утвержденіе отдѣленія, не образовала собою особаго отдѣла, слившись въ одно съ первою. Матеріаловъ вышло семь томовъ; первоначально они носили заглавіе, приведенное выше, потомъ — съ тома 3-го Извѣстій — заглавіе «Матеріалы для сравнительнаго

1) Протоколы засѣданія второго отдѣленія 8 марта 1852 года.
2) Извѣстія, т. 2, с. 41.
3) Протоколы засѣданій второго отдѣленія 22 марта 1852 г.

и объяснительнаго словаря *и грамматики* русскаго языка и другихъ славянскихъ нарѣчій». По словамъ И. И. Срезневскаго въ введеніи къ Матеріаламъ, въ этотъ отдѣлъ предполагалось помѣщать «изслѣдованія и замѣчанія ученыхъ касательно сравненія славянскихъ нарѣчій взаимно и съ другими сродными языками»; матеріалы представлялись трехъ разрядовъ: одни изъ нихъ, говоритъ Срезневскій, «заключаютъ въ себѣ обозначеніе или опредѣленіе значенія словъ, еще не занесенныхъ въ словари; другіе— объясненіе словъ помощію пособій, представляемыхъ сравнительной филологіей; третьи имѣютъ цѣлію указать происхожденіе словъ русскихъ и западно-славянскихъ изъ языковъ иностранныхъ... Всѣ эти матеріалы печатаются въ томъ видѣ, въ какомъ доставлены, т. е. съ сохраненіемъ убѣжденій, высказываемыхъ авторами, ихъ доставившими. Мнѣнія», говоритъ редакторъ, «могутъ быть во многомъ отличны: отдѣленіе не входитъ въ оцѣнку ихъ, предоставляетъ каждому автору быть лично защитникомъ мнѣнія, которое онъ считаетъ справедливымъ, и, отлагая въ сторону свое рѣшеніе, передаетъ пока на судъ общій только эти частныя мнѣнія, какъ пособія или указанія для дальнѣйшаго разбора дѣла. Оно желаетъ пока одного — передать читателямъ этихъ Прибавленій къ Извѣстіямъ, имъ издаваемымъ, какъ можно большее количество полезныхъ замѣчаній, и тѣмъ возбудить сочувствіе къ дѣлу, столько же важному, сколько и трудному, требующему соучастія многихъ умовъ». Съ теченіемъ времени рамки этого отдѣла значительно расширились и дали мѣсто такимъ громаднымъ трудамъ, какъ Церковно-славянскій словарь Востокова, Санскритскій — К. Коссовича, Малорусскій — Аѳанасьева-Чужбинскаго, Болгарскій — Н. Герова. Матеріалы выпускались въ свѣтъ и независимо отъ Извѣстій особыми книгами.

Отдѣлъ «Выборъ изъ произведеній современныхъ писателей» находится только въ томахъ 4-мъ и 5-мъ, т. е. печатался только въ 1855-мъ и 1856-мъ годахъ. «Постоянно считая въ числѣ своихъ сочленовъ писателей, трудящихся на поприщѣ ли-

тературы изящной», говорится въ замѣткѣ И. И. Срезневскаго, представленной для отчета Академіи, «второе отдѣленіе постоянно обращало вниманіе и вообще на ходъ русской прозы и стихотворства. Оно не могло не цѣнить болѣе всего твореній проповѣдниковъ-святителей Филарета и Иннокентія, поражающихъ и глубиною мысли, и правотою взгляда на жизнь, и величественною простотою выраженія; но вмѣстѣ съ тѣмъ оцѣняло и заслуги нашихъ поэтовъ Жуковскаго, Вяземскаго и другихъ. Изъ поэтовъ новаго поколѣнія отдѣленіе обратило вниманіе прежде всего на Майкова, и въ прошедшемъ году избрало его въ свои члены-корреспонденты. Нѣкоторые другіе писатели достойны такого же изъявленія уваженія къ ихъ заслугамъ и дарованіямъ, и отдѣленіе будетъ считать всегда своимъ долгомъ слѣдить за ихъ успѣхами. Съ этой мыслію, съ желаніемъ указывать на лучшія произведенія, появляющіяся въ наше время, отдѣленіе положило печатать при Извѣстіяхъ, имъ издаваемыхъ, Выборъ изъ произведеній современныхъ писателей». Ближайшимъ поводомъ къ началу новаго отдѣла Извѣстій было чтеніе въ засѣданіи русскаго отдѣленія (16 ноября) членомъ-корреспондентомъ А. Н. Майковымъ новыхъ его стихотвореній: Отставной солдатъ, Пастухъ и Арлекинъ; на основаніи § 18 Положенія объ отдѣленіи русскаго языка и словесности[1]) отдѣленіе тогда же рѣшило напечатать эти стихотворенія вмѣстѣ съ стихотвореніемъ Клермонтскій соборъ и нѣсколькими словами митрополита Филарета и архіепископа херсонскаго Иннокентія, произнесенными ими по случаю военныхъ событій. Къ этимъ произведеніямъ присоединились еще стихотвореніе кн. Вяземскаго «День нашъ радостный» и три стихотворенія Майкова: «Бывало уловить изъ жизни мигъ случайный», «Памяти Державина» и «Межъ тѣмъ какъ вы, друзья». Стихотвореніемъ Вяземскаго и

1) «Впрочемъ», гласитъ этотъ §, «при такомъ главномъ направленіи трудовъ отдѣленія, ему не чуждо будетъ все входящее въ область изящной словесности и русской исторіи».

начался новый отдѣлъ Извѣстій въ послѣднемъ выпускѣ 3-го тома, какъ приложеніе къ протоколамъ; въ протоколахъ 1855 года онъ называтеся «Особымъ отдѣломъ при Извѣстіяхъ» и впервые въ протоколѣ 8 окт. 1855 года озаглавленъ тѣмъ именемъ, которое за нимъ и осталось. «Выборъ» представлялъ собою сборникъ изъ произведеній современныхъ поэтовъ и ораторовъ, по большей части напечатанныхъ уже ранѣе; въ немъ находятся, кромѣ стихотвореній кн. Вяземскаго и Майкова, произведенія Мих. Дмитріева, гр. Ростопчиной, Бенедиктова, Д. Мина, Тютчева, Хомякова, Шевырева, Некрасова и рѣчи митрополита Филарета, архіепископа Иннокентія, гр. Д. Н. Блудова, И. И. Давыдова. «Выборъ» этотъ, давая отчасти понятіе о вкусѣ И. И. Срезневскаго, является по преимуществу отраженіемъ Севастопольской борьбы и связаннаго съ нею подъема патріотизма. Роль И. И. Срезневскаго при изданіи «Выбора» по большей части ограничивалась только указаніемъ отдѣленію на пригодность помѣщенія того или другого произведенія на страницахъ Извѣстій; вѣроятно, даже и такія указанія не всегда принадлежали редактору. Несмотря на это, въ нѣкоторыхъ случаяхъ участіе И. И. Срезневскаго въ отдѣлѣ изящной словесности значительно увеличивалось; свидѣтельство о тщательномъ разборѣ поэтическихъ произведеній и вниканіи въ ихъ достоинства и недостатки даютъ случайно сохранившіеся корректурные листы стихотвореній А. Н. Майкова. Они важны и для интересующихся личностью И. И. Срезневскаго, такъ какъ указываютъ на то, что и въ годы наибольшаго напряженія своей ученой дѣятельности онъ не чуждался поэзіи, важны и для изучающихъ Майкова, какъ изображеніе его критическаго отношенія къ своимъ произведеніямъ, допускавшаго и уступки совѣтамъ другихъ. На почвѣ этихъ литературныхъ совѣщаній сложилась близость между обоими писателями.

дѣленія 7 декабря 1856 г.; онъ долгое время и послѣ того продолжалъ участвовать въ трудахъ отдѣленія и только въ 1862 году вышелъ изъ состава Академіи, получивъ званіе члена-корреспондента; очевидное желаніе его получить редакцію академическаго изданія не осуществилось[1]). Протоколы засѣданій не сохранили отклика печальнаго эпизода исторіи отдѣленія. За исключеніемъ отзыва Никитенка нѣтъ никакихъ свѣдѣній и о томъ, какъ отнеслись сочлены И. И. Срезневскаго къ этому событію. «Срезневскій сильно огорчился», пишетъ Никитенко. «Мы выслушали довольно длинную защиту его и выразили ему свое участіе, какъ товарищу. Иванъ Ивановичъ [Давыдовъ], въ продолженіе года, самъ безпрестанно уязвляемый безымянными доносами, болѣе всѣхъ сочувствовалъ Срезневскому. Много плодовъ соберутъ со всего этого наука и общество!»[2]).

Въ засѣданіи 23 ноября 1861 года И. И. Срезневскій доложилъ своимъ сочленамъ, что съ окончаніемъ десятаго тома Извѣстій онъ желаетъ прекратить свои труды по редакціи. «Отдѣленіе», какъ говорится въ протоколѣ, «занялось обсужденіемъ предмета, столь для него важнаго, а именно избраніемъ новаго редактора и даже нѣкоторымъ измѣненіемъ состава самыхъ трудовъ своихъ». Оно состояло въ это время изъ предсѣдательствующаго П. А. Плетнева, ординарныхъ академиковъ А. Х. Востокова, И. И. Срезневскаго, А. В. Никитенка, Я. К. Грота, экстраординарнаго академика П. П. Дубровскаго и адъюнкта П. С. Билярскаго; остальные члены обыкновенно не присутствовали въ засѣданіяхъ. При обсужденіи вопроса о новомъ редакторѣ Извѣстій П. С. Билярскій выступилъ съ мнѣніемъ о необходимости

---

1) Отмѣчаю слѣд. мѣсто «доноса»: «Неужели другіе члены второго отдѣленія не замѣчаютъ слабой редакціи Извѣстій? Между ними есть люди, которые, кажется, понимаютъ, что значитъ издавать ученый журналъ. Указываемъ на Плетнева (издававшаго Современникъ), Никитенка (редактора журнала министерства народнаго просвѣщенія) и Дубровскаго (бывшаго создателемъ журнала Денница, посвященнаго славянскимъ литературамъ)».

2) Записки и дневникъ А. В. Никитенка, т. 2 (1893), с. 52—53.

«придать болѣе разнообразія и занимательности» Извѣстіямъ; «въ составѣ Академіи третье отдѣленіе», сказалъ между прочимъ Билярскій, «занимается предметами, близко сходящимися съ тѣмъ, что занимаетъ и второе, съ тою только разницею, что тамъ поприще обширнѣе и разностороннѣе; поэтому полезно было бы отдѣленію второму соединить труды свои съ третьимъ». Члены отдѣленія согласились съ Билярскимъ и поручили ему войти въ сношенія съ членами третьяго отдѣленія. Въ слѣдующемъ засѣданіи русскаго отдѣленія 30 ноября 1861 года была прочтена въ дополненіе къ первому предложенію болѣе подробная и обстоятельная записка Билярскаго, какъ сказано въ протоколѣ, «Проектъ изложенія тѣхъ побужденій, которыя заставили второе отдѣленіе желать соединенія съ третьимъ на литературномъ предпріятіи». Результатомъ чтенія этого проекта было постановленіе поручить редакцію Извѣстій и Записокъ отдѣленія Билярскому; «чтобы впредь не подвергать себя тѣмъ неудобствамъ и трудностямъ, съ которыми И. И. Срезневскій боролся такъ настойчиво и съ такимъ самопожертвованіемъ» (слова протокола), отдѣленіе подтвердило свое прежнее рѣшеніе и постановило «пригласить третье отдѣленіе къ предпріятію изданія періодическаго сборника на русскомъ языкѣ вмѣстѣ со вторымъ отдѣленіемъ»[1]). Постановленіе это частнымъ путемъ было передано нѣсколькимъ членамъ какъ третьяго, такъ и перваго отдѣленій; на слѣдующій день отъ лица академиковъ Ленца, Буняковскаго, Бетлинга, Веселовскаго, Грота, Куника и Билярскаго въ общее собраніе Академіи была внесена записка «съ изложеніемъ ихъ предположенія объ основаніи съ будущаго 1862 года на русскомъ языкѣ особаго періодическаго изданія подъ названіемъ «Записокъ Императорской Академіи наукъ», съ цѣлью знакомить русскую публику съ дѣятельностью Академіи и передавать на отечественномъ языкѣ труды ея членовъ». Общее собраніе одобрило это предположеніе и постановило «привести оное въ дѣйствіе, а

1) Прот. отд. р. яз. и сл. 30 ноября 1861 г.

для обсужденія всѣхъ подробностей порядка и способа изданія Записокъ и для рѣшенія всѣхъ вопросовъ, которые могли бы при семъ возникать, назначить особую постоянную редакціонную комиссію, составленную изъ непремѣннаго секретаря Академіи, изъ редактора Записокъ и трехъ членовъ по одному отъ каждаго отдѣленія». Такимъ образомъ осуществлялось давнее желаніе второго отдѣленія, изъ-за котораго передъ началомъ изданія Ученыхъ записокъ возгорѣлась борьба 2-го и 3-го отдѣленій. Въ мартѣ 1862 года вышла первая книга перваго тома «Записокъ». Для лицъ, не принадлежавшихъ къ Академіи, это было указаніемъ на скорое прекращеніе Извѣстій второго отдѣленія: тогда допечатывались послѣдніе выпуски ихъ десятаго тома. «Вы съ какою то грустью писали мнѣ о томъ, что я прекращаю изданіе Извѣстій», говоритъ И. И. Срезневскій въ письмѣ къ арх. Амфилохію: «Спасибо вамъ за сочувствіе; но прекращаю этотъ трудъ я по своей собственной волѣ — и продолжать его никто не будетъ. Эгоистически глядя, я очень радъ этому: эти Извѣстія останутся моимъ единичнымъ изданіемъ. Вмѣстѣ, впрочемъ, и не радъ, будучи убѣжденъ, что такое изданіе необходимо, и я бы съ радостью помогалъ новому редактору. Самъ только трудиться, какъ трудился, уже не могу: не хватаетъ силъ и глазъ, и времени.... А между тѣмъ другихъ работъ у меня много; подростаютъ и дѣти, надобно и съ ними заняться. А между тѣмъ словарь, палеографія, критическое разсмотрѣніе памятниковъ, исторія языка и т. д. Не хватитъ моей жизни покончить все затѣянное — я это чувствую; тѣмъ не менѣе надобно додѣлать хоть что-нибудь».

СИСТЕМАТИЧЕСКІЙ УКАЗАТЕЛЬ

статей, напечатанныхъ въ Извѣстіяхъ и Ученыхъ запискахъ
второго отдѣленія Императорской Академіи наукъ

(1852—1863).

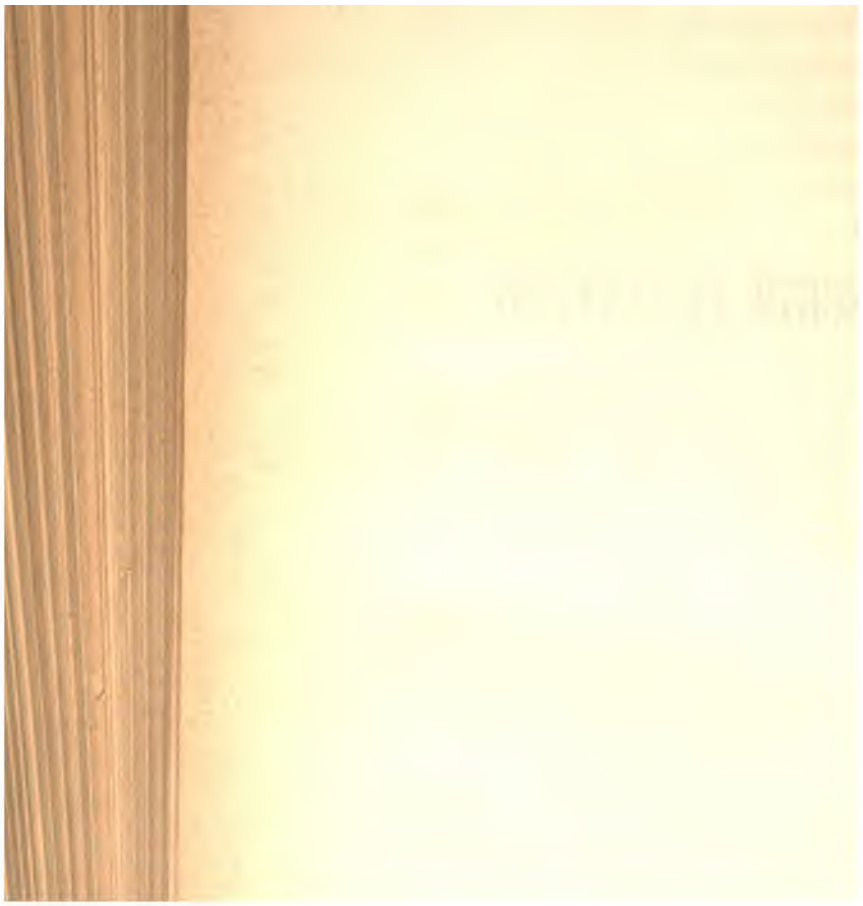

ЛИТЕРАТУРА.

Литература старославянская.

1. Срезневскій, И. И. Вмѣсто предисловія [къ отдѣлу «Изслѣдованія о древнихъ памятникахъ старославянской литературы»].
   Изв. 1. 81—84 («Изслѣд. о древн. пам. старосл. лит.» 1).
2. Григоровичъ, В. И. О древнѣйшихъ памятникахъ церковно-славянскихъ.
   Изв. 1. 86—99 («Изслѣд. о древн. памятн. старослав. лит.» 2).
3. Востоковъ, А. Х. Примѣчанія [къ статьѣ В. И. Григоровича «О древнѣйшихъ памятникахъ церковно-славянскихъ»].
   Изв. 1. 100—102 («Изслѣд. о древн. памятн. старосл. лит.» $3._1$).
4. Срезневскій, И. И. Примѣчанія [къ статьѣ В. И. Григоровича «О древнѣйшихъ памятникахъ церковно-славянскихъ»].
   Изв. 1. 102—104 («Изслѣд. о древн. пам. старослав. лит.» $3._2$).
5. Григоровичъ, В. И. Изъ письма — къ редактору.
   Изв. 7. 219—223 (Прил. къ проток.). — О глаголицѣ, о житіи Стефана Дечанскаго, о Соловецкой библ., о книгѣ Бисири и др.
6. Срезневскій, И. И. Бл҃женнаго ѹчителѧ нашего Константина философа слово. Изъ Печскаго евангелія XIV в.
   Изв. 7. 145—148 (Прил. къ прот.).
7. Срезневскій, И. И. Слова Григорія Богослова.
   Изв. 2. 247—255, 3. 27—38, 4. 294—312 («Изслѣд. о древн. пам. старосл. лит». 7).
8. Срезневскій, И. И. Извѣстіе о древнемъ канонѣ въ честь св. Вячеслава Чешскаго.
   Изв. 5. 191—192 (Прилож. къ прот.).
9. Срезневскій, И. И. Еще нѣсколько словъ о канонѣ св. Вячеславу.
   Изв. 5. 275—277 (Прил. къ проток.).

Литература русская.

10. Срезневскій, И. И. Вступительная записка [къ отдѣлу «Историческія чтенія о языкѣ и словесности»].
Изв. 1. 305—309.

11. Срезневскій, И. И. Древніе памятники русскаго письма и языка. Общее повременное обозрѣніе.
Изв. 10. 1—36, 81—109, 161—234, 273—373.

12. Срезневскій, И. И. Дополненія къ общему повременному обозрѣнію древнихъ памятниковъ русскаго письма и языка.
Изв. 10. 417—583, 593—704, 705—750.

13. Сухомлиновъ, М. И. О псевдонимахъ въ древней русской словесности.
Изв. 4. 117—159.

14. Филаретъ, еп. харьковскій. Обзоръ русской духовной литературы 862 — 1720. [Въ концѣ приложены: 1) «Алфавитный указатель писателей», 2) «Алфавитный указатель сочиненій, вошедшихъ въ Обзоръ русской духовной литературы», сост. Н. А. Добролюбовымъ, 3) «Хронологическій указатель писателей и произведеній», составл. М. И. Сухомлиновымъ].
Уч. зап. 3. 1—267, 267—272, 273—293, 294—300 (Разсужд.).

15. Саввантовъ, П. И. Нѣсколько примѣчаній къ Обзору русской духовной литературы.
Изв. 6. 92—96 (Прилож. къ проток.). — О Германѣ Воятѣ, Матеѣ Сарайскомъ, Стефанѣ Пермскомъ, Іоасафѣ еп. вологодскомъ, Иванѣ Слободскомъ.

16. Сухомлиновъ, М. И. О древней русской лѣтописи, какъ памятникѣ литературномъ.
Уч. зап. 3. 3. 1—230 (Разсужд.).

17. Погодинъ, М. П. Новогородскія лѣтописи.
Изв. 6. 209—233 («Истор. чтенія о языкѣ и словесн.»).

18. Срезневскій, И. И. О помѣсячныхъ замѣткахъ въ древнихъ церковныхъ книгахъ.
Изв. 5. 218—221 (Прил. къ проток.).

19. Сухомлиновъ, М. И. Замѣчанія о сборникахъ, извѣстныхъ подъ названіемъ «Пчелъ».
Изв. 2. 222—234 («Историч. чтенія о яз. и слов.»).

20. Пыпинъ, А. Н. Очеркъ литературной исторіи старинныхъ повѣстей и сказокъ русскихъ.
Уч. зап. 4. 3. 1—360 (Разсужд.).

21. Срезневскій, И. И. О договорахъ князя Олега съ греками.
Изв. 1. 309—314 («Историч. чтенія о языкѣ и слов.»).

22. Бѣляевъ, И. Д. Извлеченіе изъ записки [о договорахъ Олега съ греками].
Изв. 1. 314—326 («Историч. чтенія о языкѣ и слов.»).

23. Срезневскій, И. И. Договоры съ греками.
Изв. 3. 257—295 («Истор. чтенія о языкѣ и слов.»).

24. Срезневскій, И. И. Памятники X-го вѣка до Владимира Святого.
Изв. 3. 49—66 («Историч. чтенія о языкѣ и слов.»).

25. Срезневскій, И. И. Древнія жизнеописанія русскихъ князей X—XI вѣка.
Изв. 2. 113—130 («Историческія чтенія о яз. и словесн.»).

26. Срезневскій, И. И. Дополненія къ запискѣ: Древнія жизнеописанія русскихъ князей.
Изв. 2. 157—164, 209—221 («Истор. чтенія о яз. и словесн.»).

27. Лавровскій, П. А. Изслѣдованіе о лѣтописи Якимовской.
Уч. зап.. 2. 1. 77—160 (Разсужд.).

28. Куприяновъ, И. К. Поученіе св. Иларіона по харатейному списку новгородской Софійской библіотеки.
Изв. 5. 222—224 (Прилож. къ проток.). — Съ примѣч. И. И. Срезневскаго.

29. Макарій, еп. винницкій. Записка о Ѳеодосіи, списателѣ житія Володимерова.
Изв. 4. 113—116 («Историч. чтенія о языкѣ и слов.»).

30. Макарій, еп. винницкій. Преподобный Ѳеодосій Печерскій, какъ писатель.
Изв. 4. 273—293 («Истор. чтенія о языкѣ и словесн.»).

31. Сочиненія препод. Ѳеодосія Печерскаго въ подлинномъ текстѣ. Приготовлены къ изданію преосв. Макаріемъ, еп. винницкимъ.
Уч. зап. 2. 2. 193—224 (Памятн.).

32. Погодинъ, М. П. Іаковъ мнихъ, русскій писатель XI вѣка, и его сочиненія.
Изв. 1. 326—334 («Историч. чтенія о языкѣ и слов.»).

33. Тюринъ, А. Ѳ. Мнѣніе о Іаковѣ мнихѣ академика П. Г. Буткова.
Изв. 2. 81—95 («Историческія чтенія о языкѣ и словесн.»). — При статьѣ примѣчанія И. И. Срезневскаго.

34. Макарій, еп. винницкій. Еще объ Іаковѣ мнихѣ.
Изв. 2. 145—157 («Историческія чтенія о яз. и словесн.»).

35. Житіе преподобнаго отца нашего игумена печерскаго Ѳеодосія, описанное преп. Несторомъ, въ переводѣ на современный русскій языкъ преосв. Филарета, еп. харьковскаго. [Къ статьѣ

приложены: «Выписки изъ подлиннаго житія преподобнаго Ѳеодосія. Прибавленіе отъ редактора»].

Уч. зап. 2. 2. 129—192 (Памятн.).

36. Погодинъ, М. П. Несторово житіе св. Ѳеодосія, какъ историческій источникъ.

Изв. 9. 193—214.

37. Неволинъ, К. А. О митрополитѣ Іоаннѣ II, какъ сочинителѣ посланія къ архіепископу римскому Клименту о опрѣснокахъ.

Изв. 2. 95—103 («Истор. чтенія о яз. и слов.»). — При статьѣ примѣчанія И. И. Срезневскаго.

38. Григоровичъ, В. И. Посланіе митрополита Іоанна II.

Уч. зап. 1. 1—20 («Памятн.»).

39. Погодинъ, М. П. О поученіи Мономаховомъ.

Изв. 10. 234—244.

40. Срезневскій, И. И. Грамота великаго князя Мстислава и сына его Всеволода новгородскому Юрьеву монастырю 1130 г.

Изв. 8. 337—360.

41. Макарій, еп. винницкій. Св. Кириллъ, епископъ туровскій, какъ писатель.

Изв. 5. 225—263 («Истор. чтенія о языкѣ и словесн.»).

42. Срезневскій, И. И. Новые списки поученій Кирилла Туровскаго.

Изв. 3. 369—381 («Истор. чтенія о языкѣ и слов.»).

43. Срезневскій, И. И. Еще одно поученіе Кирилла Туровскаго по неизданнымъ спискамъ.

Изв. 4. 177—184 («Истор. чтенія о языкѣ и словесности»).

44. Срезневскій, И. И. Еще замѣтки о твореніяхъ св. Кирилла Туровскаго.

Изв. 5. 306—313 («Истор. чтенія о языкѣ и словесн.»).

45. Полѣновъ, Д. В. Житіе св. Нифонта Константиноградскаго по рукописи XII—XIII.

Изв. 10. 373—387.

46. Полѣновъ, Д. В. Обозрѣніе лѣтописца Переяславскаго.

Уч. зап. 1. 59—98 (Памятн.).

47. Макарій, еп. винницкій. Обзоръ редакцій Кіево-печерскаго патерика, преимущественно древнихъ.

Изв. 5. 129—167 («Истор. чтенія о языкѣ и словесн.»).

48. Срезневскій, И. И. Слово Данила Заточеника, еже списа къ своемѫ князю Ꙗрославу Володимеровичю. По Копенгагенскому списку.

Изв. 10. 263—272.

49. Макарій, еп. тамбовскій и шацкій. О сочиненіяхъ митрополита кіевскаго Кирилла II.

Изв. 8. 161—185.

50. Шевыревъ, С. П. Замѣтка о словѣ Авраамія Смоленскаго.
Изв. 8. 326—330 (Прилож. къ протоколамъ).

51. Преподобнаго отца нашего Авраамія Слово о небесныхъ силахъ, чего ради созданъ бысть человѣкъ. Доставлено ак. С. П. Шевыревымъ.
Изв. 9. 182—192 (Прил. къ проток.).

52. Срезневскій, И. И. Лѣтописный перечень XIII вѣка.
Изв. 8. 390—393 (Прилож. къ протоколамъ).

53. Шевыревъ, С. П. Обозрѣніе русской словесности въ XIII вѣкѣ.
Изв. 3. 67—105 («Истор. чтенія о языкѣ и сл.»).

54. Срезневскій, И. И. Задонщина великаго князя господина Дмитрія Ивановича и брата его Володимера Ондрѣевича.
Изв. 6. 337—362 («Истор. чтенія о языкѣ и словесности»).

55. Срезневскій, И. И. Нѣсколько дополнительныхъ замѣчаній къ Слову о Задонщинѣ.
Изв. 7. 96—100.

56. Поповъ, А. Н. Лѣтопись великихъ князей литовскихъ.
Уч. зап. 1. 21—58 (Памятн.).

57. Срезневскій, И. И. Повѣсть о Цареградѣ.
Уч. зап. 1. 99—137 (Памятн.).

58. Макарій, еп. тамбовскій. О Григоріи Цамблакѣ, митрополитѣ кіевскомъ, какъ писателѣ.
Изв. 6. 97—153 («Историч. чтенія о языкѣ и словесн.»).

59. Срезневскій, И. И. Труды митрополита Ѳеодосія (1461—1463 г.).
Изв. 2. 321—324 («Истор. чтенія о языкѣ и словесн.»).

60. Ундольскій, В. М. Записка о неизвѣстномъ сочиненіи м. Ѳеодосія.
Изв. 2. 325—328 («Истор. чтенія о языкѣ и словесн.»).

61. Срезневскій, И. И. Хоженіе за три моря Аѳанасія Никитина въ 1466 — 1472 гг.
Уч. зап. 2. 2. 225—307 (Памятн.).

62. Сухомлиновъ, М. И. Вассіанъ, современникъ Іоанна III.
Изв. 2. 177—199 («Истор. чтенія о языкѣ и словесн.»).

63. Гильфердингъ, А. Ѳ. Переводъ толкованій Іоанна Златоустаго.
Изв. 8. 321—326 (Приложенія къ протоколамъ).

64. Бѣляевъ, И. Д. Даніилъ, митрополитъ московскій.
Изв. 5. 193—209 («Истор. чтенія о языкѣ и словесн.»).

65. Лазаревскій, А. М. Записка о русскомъ хронографѣ.
Изв. 8. 384—390 (Прилож. къ протоколамъ). — Съ замѣчаніемъ И. И. Срезневскаго.

66. Лазаревскій, А. М. Къ запискѣ о русскомъ хронографѣ.
Изв. 9. 115—128 (Прил. къ проток.).

67. Пыпинъ, А. Н. Старинныя сказки о царѣ Соломонѣ.
Изв. 4. 337—353 («Истор. чтенія о языкѣ и словесн.»).

68. Пыпинъ, А. Н. Дополненіе къ запискѣ: Старинныя сказки о царѣ Соломонѣ.
Изв. 5. 61—64 (Прилож. къ прот.).

69. Пыпинъ, А. Н. Старинная русская сказка «о Вавилонскомъ царствѣ».
Изв. 3. 313—320 (Прилож. къ проток.).

---

70. Пекарскій, П. П. Планъ и образцы библіографическаго обозрѣнія русскихъ книгъ Петровскаго времени.
Изв. 4. 259—272 (Прилож. къ проток.).

71. Корфъ, бар. М. А. Письмо г. директора Имп. публ. библ., п. чл. Академіи наукъ — на имя редактора Извѣстій [по поводу статьи Пекарскаго «Планъ и образцы библіографическаго обозрѣнія русскихъ книгъ Петровскаго времени»].
4. 325—326 (Прил. къ проток.).

72. Бычковъ, А. Ѳ. Замѣчанія на статью г. Пекарскаго изъ доклада А. Ѳ. Бычкова барону М. А. Корфу [по поводу статьи «Планъ и образцы библіографическаго обозрѣнія русскихъ книгъ Петровскаго времени»].
Изв. 4. 326—330 (Прил. къ прот.).

73. Чистовичъ, И. А. Труды Іакова Блонницкаго.
Изв. 7. 65—68 (Прилож. къ прот.).

74. Лыжинъ, Н. П. Два памфлета временъ Анны Іоанновны.
Изв. 7. 49—64 (Прилож. къ прот.).

75. Древнихъ лѣтъ военный артикулъ. [Подъ строкой: «Изъ госуд. архива министерства иностраныхъ дѣлъ. Сообщилъ академикъ К. А. Арсеньевъ»].
Изв. 7. 47—48.

76. Чистовичъ, И. А. Замѣтка о В. К. Тредьяковскомъ.
Изв. 8. 157—158 (Прилож. къ протоколамъ).

77. Погодинъ, М. П. Воспоминаніе о Ломоносовѣ, сочиненное академикомъ М. П. Погодинымъ для произнесенія въ торжественномъ столѣтнемъ собраніи Московскаго университета 12-го января 1855 года.
Изв. 4. 69—80.

78. Воспоминанія столѣтія русской грамматики: новое изданіе грамматики М. В. Ломоносова. [Составныя части изданія: 1) «Предисловіе къ новому изданію россійской грамматики Михайла Ломоносова» И. И. Давыдова, 2) «Списокъ славянскихъ и рус-

скихъ грамматикъ, изданныхъ на славяно-русскомъ и русскомъ языкахъ», 3) Списокъ русскимъ грамматикамъ на иностранныхъ языкахъ», 4) «Россійская грамматика Михайла Ломоносова. Печатана въ Санктпетербургѣ при Императорской Академіи наукъ 1755 года»].

Уч. зап. 3. 1—XLVI, XLVII—LXXXVI и 1—150 (Лѣтоп.).

79. Срезневскій, И. И., и Чистовичъ, И. А. Полная грамматика славенскаго языка Ю. Вишневскаго.

Изв. 7. 68—71.

80. Сухомлиновъ, М. И. Замѣтка о Сумароковѣ.

Изв. 4. 206—208 (Прил. къ прот.).

81. Гротъ, Я. К. Планъ академическаго изданія сочиненій Державина.

Изв. 8. 81—89.

82. Гротъ, Я. К. Записки по изданію сочиненій Державина. Рукописи Державина и Н. Львова.

Изв. 8. 241—260.

83. Гротъ, Я. К. О ходѣ въ 1860 г. приготовительныхъ работъ по изданію Державина.

Изв. 9. 129—139.

84. Гротъ, Я. К. Дѣятельность и переписка Державина во время Пугачевскаго бунта.

Уч. зап. 7. 1. 3. 1—169 (Разсужд.).

85. Давыдовъ, И. И. Записка [вводная къ отдѣлу «Чтенія о современной литературѣ»].

Изв. 1. 129—132.

86. Шевыревъ, С. П. Обозрѣніе столѣтняго существованія Московскаго университета. Рѣчь въ день его столѣтняго юбилея въ торжественномъ собраніи 12-го янв. 1855 г., произн. орд. ак. и проф. русс. слов. и педагогіи С. П. Шевыревымъ.

Изв 4. 49—69.

87. Давыдовъ, И. И. Взглядъ на Исторію государства россійскаго Карамзина со стороны художественной.

Изв 4. 209—243 («Чтенія о современной литературѣ»).

88. Давыдовъ, И. И. Памяти орд. академика Василія Андреевича Жуковскаго. Отъ второго отдѣленія Императорской Академіи наукъ. [Съ приложеніемъ письма Жуковскаго къ гр. С. С. Уварову и отвѣта Уварова].

Изв 1. 132—145 («Чтенія о соврем. литературѣ»).

89. Плетневъ, П. А. Чтеніе о Василіи Андреевичѣ Жуковскомъ.

Изв 1. 146—162, 193—206, 257—273 («Чтенія о соврем. литературѣ»).

115. Давыдовъ, И. И. Объ ученыхъ трудахъ епископа винницкаго Макарія.
Уч. зап. 2. 1. XLI—XLV (Лѣтоп.). Прил. къ отчету по отд. русск. яз. и слов.

116. Плетневъ, П. А. Записки о новыхъ членахъ второго отдѣленія Академіи [I, Профессоръ Я. К. Гротъ. II, Профессоръ К. А. Неволинъ].
Изв. 5. 23—35.

117. Давыдовъ, И. И. Записка предсѣдательствующаго о занятіяхъ второго отдѣленія Имп. Академіи наукъ въ истекшемъ 1856 г.
Изв. 6. 1—18.

118. Никитенко, А. В. Отчетъ Имп. Академіи наукъ по отдѣленію русскаго языка и словесности за 1856 годъ.
Уч. зап. 4. I—XVIII (Лѣтоп.).

119. Перечень членовъ второго отдѣленія Имп. Академіи наукъ со времени его основанія до 1856 года.
Уч. зап. 2. 1. CXLV—CXLVIII (Лѣтоп.).

120. Давыдовъ, И. И. Отчетъ второго отдѣленія Имп. Академіи наукъ за 1857 годъ.
Уч. зап. 5. I—XXXVII (Лѣтоп.).

121. Макарій, еп. тамбовскій и шацкій. Біографическая записка о преосвященномъ Иннокентіи, архіепископѣ херсонскомъ и таврическомъ.
Уч. зап. 5. XXXVIII—LIV (Прил. къ отч. отд. рус. яз. и сл. за 1857 г.).

122. Давыдовъ, И. И. Записка о трудахъ академика Коркунова.
Уч. зап. 5. LV—LVII (Прил. къ отч. отд. рус. яз. и сл. за 1857 г.).

123. Плетневъ, П. А. Записка о дѣйствительномъ статскомъ совѣтникѣ Ѳедорѣ Ивановичѣ Тютчевѣ.
Уч. зап. 5. LVII—LIX (Прил. къ отч. отд. рус. яз. и сл. за 1857 г.).

124. Плетневъ, П. А. Отчетъ Имп. Академіи наукъ по отдѣленію русскаго языка и словесности за 1859 годъ.
Уч. зап. 7. 1. I—XLI (Лѣтоп.).

125. Списокъ литературнымъ трудамъ покойнаго академика Императорской Академіи наукъ Петра Григорьевича Буткова.
Изв. 7. Особое прибавленіе. 1—8.

126. Давыдовъ, И. И. Записки предсѣдательствующаго о занятіяхъ второго отдѣленія Имп. Академіи въ истекающемъ 1858 году.
Изв. 8. 1—13.

127. Плетневъ, П. А. Отчетъ Имп. Академіи наукъ по отдѣленію русскаго языка и словесности за 1860 годъ.
Уч. зап. 7. 1. XXII—XL (Лѣтоп.).

128. Гротъ, Я. К. Въ какихъ изданіяхъ наша литература особенно нуждается?
Изв. 7. 17—26.

Литературныя произведенія XIX вѣка.

129. Бенедиктовъ, В. Г. Малое слово о великомъ.
Изв. 4. Выборъ изъ произв. совр. писателей. 25—32.

130. Бенедиктовъ, В. Г. Встрѣчный голосъ при торжественномъ въѣздѣ его императорскаго величества въ Санктпетербургъ.
Изв. 5. Выборъ изъ произв. соврем. писателей. 71—72.

131. Бенедиктовъ, В. Г. Новый годъ 1857-й.
Изв. 5. Выборъ изъ произв. совр. писателей. 77—80.

132. Вяземскій, кн. П. А. Плачъ и утѣшеніе 18 февраля, 17 апрѣля 1855.
Изв. 4. Выборъ изъ произв. соврем. писателей. 1—8.

133. Вяземскій, кн. П. А. На церковное строеніе.
Изв. 5. Выборъ изъ произв. совр. писателей. 57—60.

134. Вяземскій, кн. П. А. Новое стихотвореніе [«День нашъ радостный и славной...»].
Изв. 3. 387—388 (Прилож. къ проток.).

135. Вяземскій, кн. П. А. Пять стихотвореній [1. Посвященіе, 2. Палестина, 3. Одно сокровище, 4. Уныніе, 5. «Привѣтствую тебя, въ минувшемъ молодѣя»...].
Изв. 7. 71—80.

136. Вяземскій, кн. П. А. Стихотворенія [1. У страха глаза велики, 2. Слово примиренья].
Изв. 8. 308—312 (Приложенія къ проток.).

137. Вяземскій, кн. П. А. Ея императорскому величеству государынѣ императрицѣ Маріи Александровнѣ. Москва. Августъ 1856 года.
Изв. 5. Выборъ изъ произв. совр. писателей. 65—70.

138. Дмитріевъ, Мих. А. Ода на восшествіе на престолъ его императорскаго величества государя императора Александра Второго.
Изв. 4. Выборъ изъ произв. соврем. писателей. 7—12.

139. Дмитріевъ, Мих. А. Ода на священное коронованіе и муропомазаніе его импер. велич. государя императора Александра Второго.
Изв. 5. Выборъ изъ произв. соврем. писателей. 51—55.

140. Майковъ, А. Н. Вихрь изъ поэмы «Страшный судъ».
Изв. 5. Выборъ изъ произв. соврем. писателей. 73—76.

141. Майковъ, А. Н. Новыя стихотворенія [1. О томъ какъ отстав-

ной солдатъ Перфильевъ попалъ во вторую службу, 2. Пастухъ, 3. Молитва].

Изв. 4. 38—47 (Прил. къ проток.).

142. Майковъ, А. Н. Новыя стихотворенія [1. «Бывало, уловить изъ жизни мигъ случайный...», 2. Памяти Державина, 3. Клермонтскій соборъ, 4. «Межъ тѣмъ, какъ вы, друзья...»].

Изв. 3. 388—399 (Прил. къ проток.).

143. Минъ, Д. Е. Разсказъ Уголино изъ XXXIII-й пѣсни Дантова «Ада». Переводъ Д. Мина.

Изв. 4. Выборъ изъ произв. соврем. писателей. 13—16. — Подъ стр. примѣчаніе И. И. Срезневскаго.

144. Некрасовъ, Н. Родина мать.

Изв. 5. Выборъ изъ произв. совр. писателей. 77—78.

145. Ростопчина, гр. Е. П. Бояринъ.

Изв. 4. Выборъ изъ произв. соврем. писателей. 11—14.

146. Ростопчина, гр. Е. П. Сестрамъ крестовоздвиженской общины.

Изв. 4. Выборъ изъ произв. соврем. писателей. 21—22.

147. Тютчевъ, Ѳ. И. Стихотворенія [1. «Пошли, Господь, свою отраду...», 2. «Какъ птичка раннею зарей...», 3. «Венеція», 4. «На смерть Жуковскаго», 5. «Проѣзжая черезъ Ковно»].

Изв. 4. Выборъ изъ произ. соврем. писателей. 21—26.

148. Хомяковъ, А. С. 26 августа 1856 года [«Народомъ полонъ Кремль великій...»].

Изв. 5. Выборъ изъ произв. современ. писателей. 69—70.

149. Хомяковъ, А. С. Стихотворенія [1. Звѣзды, 2. Вечерняя пѣснь, 3. Ночь, 4. «Беззвѣздная полночь дышала прохладой...», 5. «Какъ часто во мнѣ пробуждалась...», 6. «Не гордись передъ Бѣлградомъ...»].

Изв. 5. Выборъ изъ произв. соврем. писателей. 59—64.

150. Хомяковъ, А. С. По прочтеніи псалма.

Изв. 5. Выборъ изъ произв. соврем. писателей. 73—74.

151. Шевыревъ, С. П. Ода на священное коронованіе и вѣнчаніе на царство его имп. величества государя императора Александра Второго.

Изв. 5. Выборъ изъ произв. соврем. писателей. 55—57.

152. Шевыревъ, С. П. Царское слово.

Изв. 5. Выборъ изъ произв. соврем. писателей. 57—58.

153. Гротъ, Я. К. Рѣчь, произнесенная — на актѣ Импер. Александровскаго лицея 1859 г. 24-го мая.

Изв. 8. 235—240 (Приложенія къ протоколамъ).

154. Иннокентій, арх. херсонскій и таврическій. Слово, произнесенное въ Севастополѣ въ лагерной, что на сѣверномъ укрѣпленіи, церкви іюня 25-го 1855 года.
Изв. 4. Выборъ изъ произв. совр. писателей. 33—36.

155. Иннокентій, арх. херсонскій и таврическій. Слово, сказанное въ севастопольскомъ Николаевскомъ соборѣ во время бомбардированія сего города непріятелями іюня 16-го 1855 года.
Изв. 4. Выборъ изъ произв. совр. писателей. 35—44.

156. Филаретъ, митр. московскій. Слово въ день совершившагося столѣтія Импер. Московскаго университета, въ церкви святыя мученицы Татіаны говоренное — января 12 дня 1855 года.
Изв. 4. 17—22.

157. Филаретъ, митр. московскій. Бесѣда въ день тезоименитства благочестивѣйшаго государя императора Александра Николаевича, говоренная въ каѳедр. церкви Чудова монастыря — августа 30 дня 1855 года.
Изв. 4. Выборъ изъ произв. соврем. писателей. 17—20.

158. Филаретъ, митр. московскій. Рѣчь благочестивѣйшему государю императору Александру Николаевичу предъ вступленіемъ его имп. велич. въ Успенскій соборъ въ день священ. коронованія [26 авг. 1856 года].
Изв. 5. Выборъ изъ произв. соврем. писателей. 49.

159. Филаретъ, митр. московскій. Рѣчь благочестивѣйшему государю имп. Александру Николаевичу по совершеніи свящ. коронованія его импер. величества [26 авг. 1856 года].
Изв. 5. Выборъ изъ произв. соврем. писателей. 49—51.

160. Рѣчи академиковъ на юбилеѣ князя П. А. Вяземскаго [I) П. А. Вяземскаго, II) П. А. Плетнева, III) М. П. Погодина, IV) Я. К. Грота].
Изв. 9. 333—345.

Литература юго-славянская.

161. Палаузовъ, С. И. Письмо къ редактору [о болгарской грамотѣ Асѣня].
Изв. 2. 109—112 (Прил. къ проток.).

162. Дарственная грамота короля Уроша II Милутина монастырю Грачаницѣ 1322 года. Доставлена С. Верковичемъ.
Изв. 7. 139—145 = 155—161 (Прил. къ проток.).

163. Дарственная грамота короля Стефана Уроша III-го монастырю Дечанскому. Доставлена С. Верковичемъ.
Изв. 7. 223—240 (Прил. къ проток.).

164. Житіе св. Іоанна Рыльскаго [изъ харатейной минеи мон. св. Прохора Пчинскаго у Враны].
Изв. 8. 150—153 (Прилож. къ протоколамъ).

165. Житіе св. Михаила Воина [изъ харатейной минеи мон. св. Прохора Пчинскаго у Враны].
Изв. 8. 153—154 (Прилож. къ протоколамъ).

166. Житіе св. Николая Воина [изъ харатейной минеи мон. св. Прохора Пчинскаго у Враны].
Изв. 8. 154—156 (Прилож. къ протоколамъ).

167. Начало помяника монастыря Грачаницы.
Изв. 8. 156—158 (Прилож. къ протоколамъ).

168. Караджичъ, В. С. Отрывокъ изъ письма къ редактору [о его трудахъ по изученію сербскаго языка].
Изв. 1. 411—416 (Прил. къ проток.). Подъ стр. приложенъ переводъ письма на русскій яз.

169. Гильфердингъ, А. Ѳ. Письмо къ редактору [о С. Верковичѣ и о сербскомъ сборникѣ поученій и житій XV—XVI в.; приводится текстъ статьи «Успеніе сѣтого Кирила философа].
Изв. 6. 381—386 (Прил. къ прот.).

170. Востоковъ, А. Х. Записка о Хорватской лѣтописи.
Изв. 1. 188—189 (Прилож. къ протоколамъ).

171. Лавровскій, П. А. Письмо къ редактору о южныхъ славянахъ.
Изв. 8. 393—416 (Прил. къ проток.).

Литература западно-славянская.

172. Дубровскій, П. П. Польская повѣсть о царѣ Соломонѣ и Мархолтѣ.
Изв. 5. 123—128 (Прилож. къ прот.).

173. Коркуновъ, М. А. О книгѣ Іоанна Амоса Коменскаго: Видимый свѣтъ.
Изв. 4. 199—206 (Прил. къ проток.).

174. Срезневскій, И. И. Воспоминаніе о В. В. Ганкѣ. [Съ приложеніемъ выписки изъ статьи П. А. Лавровскаго и извѣстія о погребеніи Ганки].
Изв. 9. 215—238.

175. Срезневскій, И. И. Обозрѣніе филолого-археологическихъ трудовъ В. В. Ганки.
Изв. 9. 265—271 (Приложенія къ проток.).

Литературы западно-европейская и византійская.

176. Гротъ, Я. К. Нѣсколько ученыхъ замѣтокъ во время заграничнаго путешествія. Изъ отчета II-му отдѣленію Академіи. [О изданіяхъ западно-европейскихъ классическихъ писателей, о словаряхъ датскаго языка, о работахъ въ Копенгагенской публичной библіотекѣ и найденныхъ въ ней автографахъ Петра Великаго, о русскихъ, учившихся въ Лейпцигскомъ и Кильскомъ унив.].
Изв. 9. 139—160.

177. Норовъ, А. С. Изслѣдованія объ Атлантидѣ.
Уч. зап. 1. 33—64 (Разсужд.).

178. Дестунисъ, Г. С. Сказанія Приска Панійскаго.
Уч. зап. 7. 1. 1—112 (Разсужд.).

179. Χρονικὸν σύντομον ἐκ διαφόρων χρονογράφων τε καὶ ἐξηγητῶν, συλλεγὲν καὶ συντεθὲν ὑπὸ Γεωργίου Ἁμαρτωλοῦ μοναχοῦ. Хронографъ Георгія Амартола. Греческій подлинникъ, приготовленный къ изданію Э. Г. фонъ-Муральтомъ.
Уч. зап. 6. I—XLIX («Предисловіе»), I—LII («Prolegomena», Πίναξ), 1—1016 (текстъ, указатели и примѣчанія). Въ самомъ началѣ тома краткое предисловіе И. И. Срезневскаго.

НАРОДНАЯ СЛОВЕСНОСТЬ.

180. Программа для собиранія образцовъ народнаго языка и словесности.
Изв. 1. Памятники и образцы нар. яз. и слов. 1—4.

181. Срезневскій, И. И. Нѣсколько замѣчаній объ эпическомъ размѣрѣ славянскихъ народныхъ пѣсенъ.
Изв. 9. 345—366.

Великороссы.

182. Срезневскій, И. И., и Билярскій, П. С. Мнѣнія о книгѣ П А. Безсонова: «Калѣки перехожіе».
Изв. 10. 254—256, 256—259.

183. Великорусскія пѣсни. Изъ записокъ баккалавра Ричарда Джемса. 1619—1620 г. [Съ прилож. письма І. Гамеля на имя И. И. Давыдова].

Изв. 1. Памятники и образцы народн. яз. и словесности. 5—10.

184. Срезневскій, И. И. Замѣчанія — касательно стиха о голубиной книгѣ по списку В. М. Ундольскаго.

Изв. 3. 47—48 (Приложенія къ протоколамъ).

185. Старческая пѣснь о горѣ злосчастіи. Повѣсть о горѣ и злочастіи, какъ горе злочастие довело молотца во иноческій чинъ [вслѣдъ за текстомъ примѣчанія И. И. Срезневскаго].

Изв. 5. Пам. и обр. нар. яз. и слов. 401—412.

186. Старина про змѣю въ Рахлейскомъ царствѣ. Изъ сборника г. Верещагина.

Изв. 4. Пам. и обр. нар. яз. и слов. 393—396.

187. Образцы напѣвовъ былинъ: I, Напѣвъ былины про царя Ивана Васильевича, II, Напѣвъ былины про князя Михаила.

Изв. 4. На отд. листѣ.

188. Былины или побывальщины, называемыя также «Старинами». Собраны въ г. Онегѣ г. Верещагинымъ. [Здѣсь помѣщены: 1) Про Илью Муромца, 2) Про Илью Муромца и его сына, 3) Про Олешу Поповича, князя Добрыню и его жену, 4) Про Владимировыхъ богатырей Данилу Игнатьевича и сына его Михайла, 5) Про Дуная Ивановича и жену его Настасью, 6) Подвиги Хотена].

Изв. 4. Пам. и обр. нар. яз. и слов. 353—382.

189. Былина изъ сборника А. Верещагина [Про Дуная Ивановича].

Изв. 3. Пам. и обр. нар. яз. и словесн. 309—318.

190. Былина про Владимировыхъ богатырей: Данилу Игнатьевича и сына его Михайлу. [Записана А. Верещагинымъ со словъ нименгскаго крестьянина Ивана Пахомова — изъ подстр. прим.].

Изв. 3. Пам. и обр. нар. яз. и слов. 273—280.

191. Старинныя великорусскія пѣсни, записанныя священникомъ Е. Фаворскимъ въ селѣ Павловѣ Нижегородской губерніи. [Здѣсь помѣщены: 1) Былина про Василису Даниловую, 2) Былина про свадьбу Олеши Поповича, 3) Былина про Василія Казнеровича, 4) Сорочинычки, 5) Правежь, 6) Кончина Петра Великаго].

Изв. 1. Пам. и обр. нар. яз. и словесн. 81—94.

192. Старинныя великорусскія пѣсни, записанныя священникомъ Е. Фаворскимъ въ селѣ Павловѣ Нижегородской губерніи. [Здѣсь помѣщены: 1) Былина про Василія Казнѣровича и Добрыню Никитича, какъ они въ орду ходили, 2) Былина про Илью Муромца и Соловейка разбойника, 3) Былина про молодца Чуриву, 4) Монастырь 1525 г., 5) Гришка Отрепьевъ, 6) Не летай, соколъ, далеко и высоко..., 7) Царь Петръ Алексѣевичъ ворочается, 8) Село Павлово, 9) Походъ подъ Полтаву 10) Походъ на Азовъ].

Изв. 1. Пам. и обр. нар. яз. и слов. 113—126.

193. Былина про змѣя Горынича.

Изв. 3. Пам. и обр. нар. яз. и словесн. 279—280.

194. Отрывокъ изъ старины про Никиту Ивановича. Записанъ въ Онежскомъ уѣздѣ Арханг. губ. священникомъ А. Ивановскимъ.

Изв. 4. Пам. и обр. нар. яз. и словесн. 381—384.

195. Былины или побывальщины, собранныя г. Гуляевымъ. [Здѣсь помѣщены: 1) Про Илью Муромца и Ермака Тимоѳеевича, 2) Про Добрыню и жену его, 3) Про Илью Муромца, 4) Про Кострюка Мастрюка. Къ собранію приложена Пѣсня, нач. «Ахъ ты, молодость молодецкая»].

Изв. 2. Пам. и обр. нар. яз. и словесн. 145—158.

196. Былины, записанныя въ Сузунскомъ заводѣ Д. П. Соловьевымъ [слѣдуетъ читать: Соколовымъ]. [Здѣсь помѣщены: 1) Про Илью Муромца, 2) Про Чурила Пленковича].

Изв. 3. Пам. и обр. нар. яз. и слов. 257—262.

197. Былины, записанныя въ Сузунскомъ заводѣ. [Здѣсь помѣщены 1) Объ Ильѣ Муромцѣ и Борискѣ (Збутѣ), 2) Про Дуная: Ивановича и жену его, 3) Про Алешу Поповича и сестру его. Былины записаны Д. П. Соколовымъ и доставлены С. И. Гуляевымъ; приложено письмо С. И. Гуляева къ И. И. Срезневскому].

Изв. 2. Пам. и обр. нар. яз. и словесн. 161—170.

198. Былины изъ заводовъ Локтевскаго и Сузунскаго. Доставлены С. И. Гуляевымъ. [Здѣсь помѣщены: 1) Про Илью Муромца и царя Калину, 2) Про царя Ивана Васильевича].

Изв. 3. Пам. и обр. нар. яз. и слов. 305—310.

199. Былины и пѣсни, записанныя въ Саратовѣ А. Н. Пасхаловою.

Изв. 3. Пам. и обр. нар. яз. и слов. 317—328.

200. Старинная пѣсня, доставленная съ Локтевскаго завода И. И. [чит. С. И.] Гуляевымъ.
Изв. 3. Пам. и обр. нар. яз. и слов. 263—264.

201. Пѣсни, сообщенныя изъ Локтевскаго завода С. И. Гуляевымъ.
Изв. 2. Пам. и обр. нар. яз. и слов. 169—174.

202. Закамскія хороводныя пѣсни. Доставлены П. А. Пафнутьевымъ.
Изв. 2. Пам. и обр. нар. яз. и словесн. 193—194.

203. Заплачка [Онежская].
Изв. 5. Пам. и обр. нар. яз и словесн. 413—416.

204. Надгробная пѣсня, записанная въ Веретеѣ И. Цѣвницкимъ [съ вводной замѣткой И. И. Срезневскаго].
Изв. 1. Пам. и обр. нар. яз. и словесн. 111—112.

205. Неизданныя пословицы великорусскія. Сборникъ И. М. Снегирева.
Изв. 4. Пам. и обр. нар. яз. и слов. 385—394.

206. Образцы вытегорскаго говора (Олонецкой губерніи). Доставлены И. И. Лабардинымъ. [1) Сказка съ примѣчаніемъ И. И. Срезневскаго, 2) Загадки, 3) Разговоръ, 4) Пословицы и поговорки].
Изв. 2. Пам. и обр. нар. яз. и слов. 225—234.

Бѣлоруссы.

207. Бѣлорусскія пѣсни и загадки, записанныя въ Витебской губерніи, въ имѣніи Зябки Дрисенскаго уѣзда. Сообщены С. П. Микуцкимъ. [Здѣсь помѣщены: 1) Пѣсни во время жатвы, 2) Веселыя припѣвки, 3) Свадебныя пѣсни, 4) На хрезьбины — крестины, 5) Думка].
Изв. 2. Пам. и обр. нар. яз. и слов. 235—242.

208. Бѣлорусскія пословицы и поговорки. Сборникъ Н. Н. [чит.: И. И.] Носовича.
Изв. 1. Пам. и обр. нар. яз. и словесн. 33—80.

209. Бѣлорусскія пословицы. Сборникъ П. Шпилевскаго.
Изв. 2. Пам. и обр. нар. яз. и словесн. 173—192.

Малороссы.

210. Украинская дума про невольниковъ. Сообщена А. Л. Метлинскимъ со словъ сосницкаго кобзаря Андрея Шута.
Изв. 3. Пам. и обр. нар. яз. и словес. 281—282.

211. Двѣ старинныя малорусскія думы. Доставлены А. С. Аѳа-

насьевымъ. [1) Про Ивана Коновченка, 2) Про Самойла Кушку. Съ прилож. перевода].

Изв. 2. Пам. и обр. нар. яз. и словесн. 205—224.

212. Еще двѣ старинныя малорусскія думы. [1) О трехъ братьяхъ, 2) Бандуристъ. Доставл. А. С. Аѳанасьевымъ; съ приложеніемъ перевода и письма Аѳанасьева къ Срезневскому].

Изв. 2. Пам. и обр. нар. яз. и словес. 249—256.

213. Аѳанасьевъ, А. С. Письмо къ редактору о думахъ, помѣщенныхъ въ Памятникахъ на стр. 206—224.

Изв. 2. 367—370 (Прилож. къ проток.).

214. Колядки горцевъ Карпатскихъ. Съ верховій Днѣстра [съ предисловіемъ и примѣчаніями И. И. Срезневскаго].

Изв. 1. Пам. и обр. нар. яз. и словесн. 29—32.

Болгары.

215. Болгарскія пѣсни. Изъ сборника Н. Герова.

Изв. 4. Пам. и обр. нар. яз. и слов. 397—400.

216. Болгарская пѣсня. Изъ сборника Найдена Герова.

Изв. 5. Пам. и обр. нар. яз. и словесн. 417—426.

217. Болгарскія пѣсни. Сборникъ, составленный въ Шумлѣ для С. Н. Палаузова. [Здѣсь помѣщены: 1) Марковъ братецъ, 2) Кралевичъ и Филипъ Соколина, 3) Кражба Грозданкина, 4) Марко и Арапинъ, 5) Марко и Муса, 6) Марко годешъ, 7) Али-Ага и Марко, 8) Кралевичъ и племянникъ му, 9) Съща-та пѣсень отъ западны-тѣ Българи].

Изв. 3. Пам. и обр. нар. яз. и слов. 289—304, 327—336.

218. Българскы пословици.

Изв. 1. Пам. и обр. нар. яз. и словесн. 129—144.

219. Болгарскія пословицы. [Въ составъ сборника входятъ: 1) Пословицы, собранныя Катрановымъ, 2) Варіанты къ пословицамъ, 3) Пословицы, изданныя г. Богоевымъ, 4) Пословицы изъ Цареградскаго вѣстника, 5) Примѣчанія. Сборникъ составленъ Н. Д. Катрановымъ, къ печати приготовленъ П. А. Безсоновымъ при содѣйствіи С. В. Филаретова].

Изв. 3. Пам. и обр. нар. яз. и словес. 265—272, 335—352.

220. Древняя чешская пѣсня о судѣ Любуши въ переводѣ на болгарское нарѣчіе г. Дмитріева-Петковича.

Изв. 1. Пам. и обр. народ. яз. и словесн. 11—16.

221. Еще переводъ пѣсни о судѣ Любуши на болгарское нарѣчіе, съ приложеніемъ старославянскаго чтенія [къ тексту прило-

жены замѣчанія И. И. Срезневскаго къ болгарскому переводу пѣсни о судѣ Любуши].

Изв. 1. Пам. и обр. нар. яз. и словесн. 17—28.

Сербы.

222. Сербскія пѣсни, собранныя въ Дернишѣ въ Далмаціи [изъ собр. И. И. Срезневскаго].

Изв. 2. Пам. и обр. нар. яз. и словесн. 195—206.

223. Сербская пѣсня Секула дијете [сообщена И. И. Срезневскимъ].

Изв. 3. Пам. и обр. нар. яз. и словесн. 281—286.

224. Невовјица стипе кавальира, пѣсня черногорцевъ перойскихъ [съ замѣткой И. И. Срезневскаго].

Изв. 2. Пам. и обр. нар. яз. и словесн. 243—248.

Хорутане.

225. Хорутанская пѣсня Mlada Breda [сообщена И. И. Срезневскимъ].

Изв. 5. Пам. и обр. нар. яз. и слов. 427—432.

226. Хорутанскія пѣсни изъ Зильской долины [изъ сборника И. И. Срезневскаго съ его введеніемъ].

Изв. 1. Пам. и обр. нар. яз. и словесн. 125—128.

Словаки.

227. Пословицы малогонтскихъ словаковъ [изъ собр. И. И. Срезневскаго].

Изв. 2. Пам. и обр. нар. яз. и словесн. 159—160.

228. Купальская пѣсня шаришскихъ словаковъ [изъ собранія И. И. Срезневскаго].

Изв. 2. Пам. и обр. нар. яз. и словесн. 247—250.

Лужичане.

229. Пословицы сербовъ горно-лужицкихъ [сообщено И. И. Срезневскимъ].

Изв. 3. Пам. и обр. нар. яз. и словесн. 285—288.

Залабскіе славяне.

230. Гильфердингъ, А. Ѳ. Памятники нарѣчія залабскихъ древлянъ и глинянъ. [Здѣсь помѣщены: 1) Славянскія рѣченія въ

деревенской хроникѣ Іоганна Парумъ-Шульца (1725 г.), 2) Славянскія названія деревень и урочищъ, объясненныя въ хроникѣ Іоганна Парумъ-Шульца, 3) Пѣснь, записанная пасторомъ Геннингомъ, съ нотами, 4) Молитвы].

Изв. 5. Пам. и обр. нар. яз. и сл. 433—480.

Кашебы.

231. Образцы кашебскаго нарѣчія [изъ собранія Цейновы съ вводной статьей И. И. Срезневскаго].

Изв. 1. Пам. и обр. нар. яз. и словесн. 93—112.

ПАЛЕОГРАФІЯ, АРХЕОГРАФІЯ И АРХЕОЛОГІЯ.

232. Срезневскій, И. И. О глаголитской письменности.

Изв. 1. 353—367 (Изслѣд. о древн. пам. старосл. лит.).

233. Шафарикъ П. П. Взглядъ на древность глагольской письменности.

Изв. 1. 367—389 (Изслѣд. о древн. пам. старосл. лит.).

234. Срезневскій, И. И. Новое мнѣніе П. П. Шафарика о письменности глагольской.

Изв. 2. 299—305.

235. Срезневскій, И. И. Слѣды глаголицы въ памятникахъ X-го вѣка.

Изв. 7. 337—352.

236. Срезневскій, И. И. Палеографическія изслѣдованія памятниковъ русской древности.

Изв. 6. 257—275.

237. Срезневскій, И. И. Палеографическія замѣтки, сдѣланныя во время путешествія лѣтомъ 1860 года (изъ отчета II-му отдѣленію Академіи).

Изв. 9. 161—170.

238. Савва, арх. Письмо къ редактору [объ открытіи миней 1096 и 1097 г. и минеи іюльской XII в. и свѣдѣнія о др. рукописяхъ].

Изв. 7. 371—373 (Прилож. къ проток.).

239. Макарій, арх. Изъ письма — къ редактору Извѣстій [о надписяхъ на новгородскихъ памятникахъ до XV в.].

Изв. 6. 376—381 (Прилож. къ прот.).

240. Макарій, арх. Письмо—къ редактору Извѣстій И. И. Срезневскому [о восьми древнихъ антиминсахъ, найденныхъ въ Новгородѣ].
Изв. 6. 86—92 (Прил. къ прот.).

241. Макарій, арх. Письмо къ редактору изъ Рязани [о древнихъ рукописяхъ и вещахъ, находящихся въ Рязани.
Изв. 7. 334—336 (Прил. къ прот.).

242. Верковичъ, С. И. Новыя славянскія находки въ Македоніи.
Изв. 6. 386—400.

Описанія собраній рукописей и палеографическихъ снимковъ.

243. Востоковъ, А. Х. Описанія рукописей. [Описанію предшествуетъ предисловіе И. И. Срезневскаго, безъ заглав., подп. Ред., и статья А. Н. Пыпина: «Матеріалы для славянской палеографіи изъ описанія Румянцевскаго музея»].
Уч. зап. 2. 2. 1—128 (Памятн.).

244. Амфилохій, арх. Описаніе рукописей Воскресенскаго ставропигіальнаго первокласснаго, именуемаго Новый Іерусалимъ, монастыря, писанныхъ на пергаминѣ и бумагѣ.
Изв. 7. 257—288; 8. 89—112, 186—202.

245. Срезневскій, И. И. Фотографическіе снимки съ рукописей Новоіерусалимскаго Воскресенскаго монастыря.
Изв. 8. 159—160 (Прилож. къ проток.).

246. Куприяновъ, И. К. Историческій очеркъ Софійской библіотеки.
Изв. 5. 367—371.

247. Куприяновъ, И. К. Обозрѣніе пергаменныхъ рукописей новгородской Софійской библіотеки.
Изв. 6. 34—66, 276—320.

248. Коркуновъ, М. А. Записка о библіотекѣ Я. И. Бередникова.
Изв. 4. 198—199 (Прил. къ прот.).

249. Петковичъ, К. Д. Извѣстія—о рукописяхъ Зографскаго Святогорскаго монастыря.
Изв. 2. 312—313 (Прилож. къ проток.).

250. Срезневскій, И. И. Записка о фотографическихъ снимкахъ П. И. Севастьянова.
Изв. 7. 367—370 (Прилож. къ проток.).

Описанія отдѣльныхъ рукописей.

Греческія рукописи.

251. Срезневскій, И. И. Синайскій древній списокъ Библіи.
Изв. 8. 240 (Прилож. къ проток.).

Славянскія рукописи.

1. Кириллица.

252. Бычковъ, А. Ѳ. Извѣстіе о Супрасльской рукописи XI вѣка.
Изв. 5. 335—336 (Прилож. къ проток.).

253. Срезневскій, И. И. Выписки изъ списка Пандекта Антіохова XI в. [съ приложеніемъ краткаго описанія рукописи].
Изв. 7. 41—47, 131—139 (= 147—155).

254. Невоструевъ, К. И. Описаніе евангелія, писаннаго для новгородскаго князя Мстислава Владимировича въ началѣ XII в.
Изв. 9. 65—80. — Къ статьѣ приложено 6 стр. снимковъ съ прописныхъ буквъ евангелія.

255. Билярскій, П. С. Составъ и мѣсяцесловъ Мстиславова списка евангелія. [Извлечено изъ соч. проф. К. И. Невоструева].
Изв. 10. 110—137.

256. Амфилохій, арх. Описаніе евангелія, писаннаго на пергаминѣ въ Новгородѣ для Юрьевскаго монастыря въ 1118—28 г.
Изв. 10. 73—78 (Прилож. къ проток.).

257. Гильфердингъ, А. Ѳ. Письмо къ редактору [о болгарской надписи 1230 г.].
Изв. 7. 373—374 (Прилож. къ проток.).

258. Востоковъ, А. Х. Литографированный снимокъ найденнаго въ Богеміи отрывка славянскаго евангелія.
Изв. 3. 256 (Прилож. къ проток.).

259. Востоковъ, А. Х. Записка — объ октоихѣ пергаменномъ, принадлежащемъ графу Алексію Сергіевичу Уварову.
Изв. 1. 248—249 (Прилож. къ проток.).

260. Мурзакевичъ, Н. Н. Апостолъ Зографскій XIV вѣка.
Изв. 10. 158—160 (Прилож. къ проток.).

261. Варлаамъ, архим. Описаніе сборника XV столѣтія Кириллобѣлозерскаго монастыря.
Уч. зап. 5. 4. 1—66 (Памятн.).

262. Макарій, арх. Выписки изъ трефологіона XV—XVI вѣка.
Изв. 6. 187—192 (Прилож. къ проток.).

263. Филаретъ, архіеп. Библейскія книги 1507 года.
Б. 144—150 (Прилож. къ проток.). — Съ примѣчаніемъ И. И. Срезневскаго.

2. Глаголица.

264. Срезневскій, И. И. Глаголическія буквы на Иверской грамотѣ 982 года.
Изв. 10. 78—80 (Прилож. къ проток.).

265. Срезневскій, И. И. Ватиканское глаголическое евангеліе.
Изв. 10. 160 (Прилож. къ проток.).

266. Срезневскій, И. И. Глагольское четвероевангеліе В. И. Григоровича.
Изв. 2. 241—247 (Изслѣд. о древн. пам. старосл. лит.).

267. Срезневскій, И. И. Извѣстіе о глаголическомъ четвероевангеліи Зографскаго монастыря.
Изв. 4. 369—377 (Изслѣд. о древн. памятн. старослав. лит.).

268. Срезневскій, И. И. Свѣтильны изъ древней глаголической рукописи.
Изв. 5. 48—50 (Прилож. къ проток.).

269. Срезневскій, И. И. Еще нѣсколько выписокъ къ вопросу о Пражскихъ глаголическихъ отрывкахъ.
Изв. 7. 217—219 (Прилож. къ проток.).

ЯЗЫКОЗНАНІЕ.

270. Билярскій, П. С. Беккеръ и Гумбольдтъ (Извлеченіе изъ записки, читанной въ засѣданіи отдѣленія въ декабрѣ 1860 года).
Изв. 10. 37—55, 388—410, 583—592.

271. Срезневскій, И. И. Замѣтки по поводу чтенія мнѣній Я. Гримма о словарѣ.
Изв. 8. 214—217.

272. Срезневскій, И. И. Обозрѣніе замѣчательнѣйшихъ изъ современныхъ словарей.
Изв. 3. 145—164, 177—187, 235—248.

273. Гротъ, Я. К. Словари областныхъ нарѣчій.
Изв. 7. 81—95.

274. Гротъ, Я. К. Матеріалы къ обсужденію вопроса о новомъ изданіи академическаго словаря.
Изв. 7. 241—256; 8. 203—214, 260—290.

275. Срезневскій, И. И. Программа путешествія кандидата Микуцкаго.
Изв. 5. 333—335 (Прилож. къ прот.).

276. Микуцкій, С. П. 1-й отчетъ о путешествіи кандидата Станислава Микуцкаго [и далѣе: 2-й, 3-й, 4-й, 5-й, 6-й, 7-й отчеты и выписки изъ 8-го и 9-го отчетовъ].
Изв. 2. 379—384; 3. 173—176, 204—207, 365—368; 4. 47—48, 87—112, 330—336, 360—368, 403—416; 5. 50—61, 103—122, 277—284.

Сравнительное языкознаніе.

277. Бередниковъ, Я. И. О проектѣ Бакмейстера составить многоязычный словарь.
Изв. 2. 365—367 (Прилож. къ проток.).

278. Коссовичъ, К А. Филологическія замѣчанія.
Изв. 2. Матер. для слов. 1. 497—512.

279. Микуцкій, С. П. Филологическія наблюденія.
Изв. 2. Матер. для слов. 1. 332—334, 492—496.

280. Микуцкій, С. П. Записка объ окончаніяхъ торъ, тро, дро, дло.
Изв. 1. 247—248 (Прилож. къ проток.).

281. Сабининъ, С. К. Изъ письма — къ академику І. С. Кочетову [о сходствѣ языка славянскаго съ симическими].
Изв. 2. 377—379 (Прилож. къ проток.).

282. Гильфердингъ, А. Ѳ. Сравненіе языка славянскаго съ санскритскимъ.
Изв. 2. Матер. для слов. 1. 209—252, 273—323, 337—355, 401—489.

283. Микуцкій, С. П. Сравненіе корней и словъ санскритскихъ со славянскими.
Изв. 1. Матер. для слов. 1. 92—103.

284. Хомяковъ, А. С. Сравненіе русскихъ словъ съ санскритскими.
Изв. 4. Матер. для слов. 2. 385—429.

285. Микуцкій, С. П. Сравненіе словъ славянскихъ съ нѣмецкими.
Изв. 1. Матер. для слов. 1. 3—14.

286. Срезневскій, И. И. Записка о матеріалахъ для сравненія языковъ нѣмецкаго и славянскаго, С. Микуцкаго.
Изв. 1. 77—80.

287. Сабининъ, С. К. Матеріалы для сравненія русскаго языка съ скандинавскими.
Изв. 3. Матер. для слов. 2. 129—170.

309. Даниловскій, М. Догадки о значеніи слова Троянь въ «Словѣ о пълку Игоревѣ».
Изв. 7. 330—333 (Прилож. къ проток.).

310. Востоковъ, А. Х. Словарь церковно-славянскаго языка.
Изв. 5. Матер. для слов. 4. 1—160; 6. т. ж. 4. 161—400; 7. т. ж. 4. 401—510; 8. т. ж. 6. 1—256; 9. т. ж. 6. 257—480; 10. т. ж. 6. 481—590.

311. Амфилохій, арх. Изъ Пандекта Антіохова XI-го вѣка. [Дополненія къ церковно-славянскому словарю А. Х. Востокова].
Изв. 10. Матер. для слов. 7. 1—58.

312. Выписки изъ Пандекта Антіохова XI-го вѣка [матеріалы для словаря].
Изв. 7. Матер. для слов. 5. 161—190.

313. Срезневскій, И. И. Изъ древняго перевода словъ Григорія Назіанзина. [Дополненія къ церковно-славянскому словарю А. Х. Востокова].
Изв. 10. Матер. для слов. 7. 101—104.

314. Срезневскій, И. И. Примѣчанія къ словарнымъ выпискамъ Ѳ. И. Буслаева изъ древняго толковаго перевода пророчествъ.
Изв. 4. Матер. для слов. 2. 561—571.

315. Амфилохій, арх. Изъ ирмолоя XII—XIII-го вѣка Воскресенской Новоіерусалимской библіотеки. [Дополненія къ церковно-славянскому словарю А. Х. Востокова].
Изв. 10. Матер. для слов. 7. 65—102.

316. Амфилохій, арх. Изъ съборниковъ церковныхъ, помѣщаемыхъ при евангельскихъ чтеніяхъ, и изъ другихъ календарныхъ указателей. [Дополненія къ церковно-славянскому словарю А. Х. Востокова].
Изв. 10. Матер. для слов. 7. 58—64.

317. Пыпинъ, А. Н. Словарь къ новгородской первой лѣтописи.
Изв. 3. Матер. для слов. 2. 33—80, 81—126.

318. Лавровскій, П. А. Выборъ словъ изъ лѣтописей новгородскихъ и псковскихъ.
Изв. 3. Матер. для слов. 2. 1—32.

319. Лавровскій, П. А. Замѣчательныя слова изъ Переяславской лѣтописи.
Изв. 3. Матер. для слов. 2. 126—128.

320. Чернышевскій, Н. Г. Опытъ словаря изъ Ипатьевской лѣтописи.
Изв. 2. Матер. для слов. 1. 512—576.

321. Протопоповъ, Алексѣй. Сборникъ словъ, выбранныхъ изъ архивныхъ Яренскихъ столбцовъ XVI—XVII вѣка.
Изв. 1. Матер. для слов. 1. 120—144; 2. т. ж. 1. 198—208, 252—272.

Великорусскій.

322. Давыдовъ, И. И. Взглядъ на грамматическія изслѣдованія о русскомъ языкѣ. Предисловіе на 3-му изданію Опыта общесравнительной грамматики.
Изв. 3. 113—124.

323. Срезневскій, И. И. Объ изученіи родного языка вообще и особенно въ дѣтскомъ возрастѣ.
Изв. 9. 1—51, 273—332.

324. Срезневскій, И. И. Замѣчанія о первоначальномъ курсѣ русскаго языка.
Изв. 7. 374—384 (Прилож. къ проток.).

325. Срезневскій, И. И. Дополненія къ замѣчаніямъ о первоначальномъ курсѣ русскаго языка.
Изв. 8. 131—143 (Прилож. къ проток.).

326. Гротъ, Я. К. Объ элементарномъ преподаваніи русскаго языка.
Изв. 6. 19—34.

327. Лавровскій, П. А. О русскомъ полногласіи.
Изв. 7. Матер. для слов. 5. 193—240.

328. Лавровскій, П. А. Замѣчаніе — о полногласіи.
Изв. 8. 330—336 (Прилож. къ проток.).

329. Гротъ, Я. К. О нѣкоторыхъ законахъ русскаго ударенія.
Изв. 7. 161—200; 8. 361—373.

330. Руздевичъ. А. Изъ письма къ редактору [о звукахъ русскаго языка].
Изв. 1. 410—411 (Прилож. къ проток.).

331. Гротъ, Я. К. Замѣчанія о спряженіи русскаго глагола.
Изв. 2. Матер. для слов. 1. 391—399.

332. Гротъ, Я. К. Дополнительное замѣчаніе о спряженіи русскаго глагола.
Изв. 3. 141—144 (Прил. къ проток.).

333. Гротъ, Я. К. О глаголахъ съ подвижнымъ удареніемъ.
Изв. 5. Матер. для слов. 3. 337—348.

334. Билярскій, П. С. Письмо къ Я. К. Гроту [по поводу вопроса о признакахъ спряженія русскихъ глаголовъ].
Изв. 9. 257—261 (Прил. къ проток.).

335. Гротъ, Я. К. Отвѣтъ [П. С. Билярскому по поводу вопроса о признакахъ спряженія русскихъ глаголовъ].
Изв. 9. 261—264 (Прил. къ проток.).

336. Срезневскій, И. И. Глагольныя частицы.
Изв. 2. Матер. для слов. 1. 334—336.

337. Давыдовъ, И. И. Замѣчанія на мнѣніе проф. Барановскаго о дѣепричастіи.
Изв. 3. 399—400 (Прил. къ проток.).

338. Замѣтка о языкѣ русскихъ повременныхъ изданій. (Изъ письма къ редактору).
Изв. 8. 77—80 (Прилож. къ проток.).

339. Срезневскій, И. И. Потчивать — подчивать.
Изв. 7. 213—217 (Прилож. къ проток.).

340. Правила для новаго изданія словаря русскаго языка.
Изв. 2. 341—346.

341. Давыдовъ, И. И. Мнѣніе предсѣдательствующаго о новомъ изданіи русскаго словаря вторымъ отдѣленіемъ Императорской Академіи наукъ.
Изв. 1. 207—233.

342. Замѣчанія касательно новаго изданія русскаго словаря, вызванныя мнѣніемъ г. предсѣдательствующаго:
I. Замѣчанія э.-акад. С. П. Шевырева.
II. Замѣчанія корреспондента академіи Н. И. Греча.
III. Замѣчанія корреспондента академіи В. И. Даля.
IV. Записка протоіерея. І. П. Павскаго.
V. Записка Ѳ. И. Буслаева.
VI. Замѣчанія Я. К. Грота.
VII. Мнѣніе академика Я. И. Бередникова.
VIII. Записка академика И. И. Срезневскаго.
Изв. 1. 286—289, 334—338, 338—341, 389—393, 393—394; 2. 9—15, 130—133, 164—167.

343. Корректурные листы общаго словаря русскаго языка, по проекту 4 апрѣля 1858 г.
Изв. 7. Приложеніе. 1—34.

344. Пробные листы общаго словаря русскаго языка [на букву а].
Изв. 7. Матер. для слов. 5. 113—146.

345. Давыдовъ, И. И. Поправки въ пробныхъ листахъ общаго словаря русскаго языка.
Изв. 7. Мат. для слов. 5. 190—192.

346. Савичъ, А. Н. Замѣчанія [къ пробнымъ листамъ словаря русскаго языка].
Изв. 7. Матер. для слов. 5. 192.

347. Давыдовъ, И. И. О словарѣ русскихъ синонимъ.
Изв. 5. 289—305.

348. Давыдовъ, И. И. Изъ словаря русскихъ синонимъ.
Изв. 5. 337—350; 6. 193—208; 7. 1—16; 8. 13—40.

349. Гротъ, Я. К. Сравнительныя замѣчанія о русскихъ словахъ.
Изв. 5. Матер. для слов. 3. 348—354.

350. Балліонъ, Э. Э. Опытъ изслѣдованія о русскихъ названіяхъ (простонародныхъ и книжныхъ) животныхъ, водящихся въ предѣлахъ Россійской имперіи.
Изв. 9. Матер. для слов. 5. 273—336; 10. т. ж. 5. 337—358.

351. Микуцкій, С. П. Охотничьи слова (въ псовой охотѣ).
Изв. 2. Матер. для слов. 1. 490—492.

352. Амосовъ, Н. И. Слова изъ великорусскихъ былинъ древняго времени.
Изв. 2. Матер. для слов. 1. 355—377.

353. Буслаевъ, Ѳ. И. Словарь областныхъ реченій великорусскаго нарѣчія.
Изв. 1. 167—177 (Библіогр. записки).

354. Замѣчанія по поводу Опыта областного великорусскаго словаря: 1. Замѣчанія проф. С. М. Соловьева, 2. Замѣчанія проф. Я. К. Грота.
Изв. 1. Матер. для слов. 1. 107—113, 113—120.

355. Рулье, К. Ф. Слова, показанныя областными въ областномъ словарѣ, употребляемыя также въ Москвѣ.
Изв. 2. Матер. для слов. 1. 380—384.

356. Срезневскій, И. И. Частные вопросы о мѣстныхъ видоизмѣненіяхъ русскаго народнаго языка.
Изв. 1. 185—188 (Прил. къ проток.).

357. Востоковъ, А. Х. Особенность просторѣчія.
Изв. 8. 312 (Прил. къ проток.).

358. Стаховичъ, М. Народныя техническія выраженія.
Изв. 5. Матер. для слов. 3. 366—368.

359. Шёгренъ, А. М. Матеріалы для сравненія областныхъ великорусскихъ словъ со словами языковъ сѣверныхъ и восточныхъ.
Изв. 1. Матер. для слов. 1. 145—165.

360. Березинъ, И. Н. Замѣчанія о восточныхъ словахъ въ областномъ великорусскомъ языкѣ.
Изв. 1. Матер. для слов. 1. 186—192, 323—332.

361. Григорьевъ, В. В. Областныя великорусскія слова восточнаго происхожденія. Замѣчанія къ Опыту областного великорусскаго словаря.
Изв. 1. Матер. для слов. 1. 14—21, 68—70.

362. Казембекъ, А. К. Записка [о заимствованныхъ словахъ русскаго языка изъ восточныхъ].
Изв. 1. 125—128.

363. Казембекъ, А. К. Объясненіе русскихъ словъ, сходныхъ со словами восточныхъ языковъ.
Изв. 1. Матер. для слов. 1. 22—37, 71—80; 2. т. ж. 1. 385—390.

364. Петровъ, П. Я. Списокъ нѣкоторыхъ великорусскихъ словъ, сродныхъ или сходныхъ съ восточными.
Изв. 2. Матер. для слов. 1. 81—92.

365. Ковалевскій, І. М. Списокъ словъ, находящихся въ Опытѣ областного великорусскаго словаря, заимствованныхъ изъ монгольскаго.
Изв. 2. Матер. для слов. 1. 377—380.

366. Бобровниковъ. Областныя великорусскія слова, заимствованныя отъ монголовъ и калмыковъ.
Изв. 2 Матер. для слов. 1. 193—197.

367. Гротъ, Я. К. Областныя великорусскія слова, сродныя со скандинавскими.
Изв. 1. Матер. для слов. 1. 38—48.

368. Гротъ, Я. К. Областныя великорусскія слова финскаго происхожденія.
Изв. 1. Матер. для слов. 1. 65—68.

369. Дубровскій, П. А. Областныя великорусскія слова, сходныя съ польскими.
Изв. 1. Матер. для слов. 1. 49—65.

370. Черепановъ, С. И. Кяхтинское китайское нарѣчіе русскаго языка.
Изв. 2. 370—377 (Прил. къ проток.).

Малорусскій.

371. Аѳанасьевъ-Чужбинскій, А. Словарь малорусскаго нарѣчія [а — з].
Изв. 4. Матер. для слов. 3. 1—176.

372. Срезневскій, И. И. Записка о малорусскомъ словарѣ А. Аѳанасьева.
Изв. 2. 175—176 (Прилож. къ прот.)

373. Срезневскій, И. И. Записка о словарѣ малорусскаго нарѣчія, составленномъ А. Аѳанасьевымъ.
Изв. 3. 199—204 (Прилож. къ проток.).

Бѣлорусскій.

374. Срезневскій, И. И. Записка о трудахъ г. Носовича касательно нарѣчія бѣлорусскаго.
Изв. 1. 74—75.

375. Микуцкій, С. П. Бѣлорусскія слова. Сборникъ С. П. Микуцскаго.
Изв. 3. Матер. для слов. 2. 176—192.

376. Микуцкій, С. П. Областныя слова бѣлорусскихъ старцевъ.
Изв. 2. Матер. для слов. 1. 400—401.

377. Носовичъ, И. И. Объясненія къ бѣлорусскимъ пословицамъ и поговоркамъ. [Словарь].
Изв. 1. Матер. для слов. 1. 103—107.

Болгарскій.

378. Геровъ, Найденъ. Болгарскій словарь [а—в].
Изв. 5. Матер. для слов. 3. 177—240, 273—304, 369—400.

379. Собственныя имена людей у болгаръ.
Изв. 4. Матер. для слов. 2. 581—584.

Сербскій.

380. Гильфердингъ, А. Ѳ. Сербскія имена, записанныя въ помянникѣ Сопочанскаго монастыря.
Изв. 7. 325—330 (Прил. къ проток.).—Съ прим. И. И. Срезневскаго.

381. Караджичъ, В. С. Отрывокъ изъ письма къ редактору [о его трудахъ по сербскому языку].
Изв. 1. 411—416 (Прилож. къ проток.). — Подъ стр. приложенъ переводъ письма на русскій языкъ.

Кашебскій.

382. Гильфердингъ, А. Ѳ. О нарѣчіи померанскихъ словинцевъ и кашубовъ.
Изв. 8. 41—56.

383. Цейнова. Сборникъ основныхъ словъ кашубскаго нарѣчія.
Изв. 9. Матер. для слов. 5. 257—272.

384. Срезневскій, И. И. Записка о трудахъ г. Цейновы касательно кашебовъ, ихъ земли и нарѣчія.
Изв. 1. 75—77.

Польскій.

385. Лавровскій, П. А. Замѣчанія объ этимологическихъ особенностяхъ стариннаго языка польскаго.
Уч. зап. 4. 4. 1—50 (Разсужд.).

386. Дубровскій, П. П. Грамматическія замѣчанія о польскомъ языкѣ.
Изв. 4. Матер. для слов. 2. 571—581.

387. Дубровскій, П. П. Мнѣніе г. Цегельскаго о разрядахъ глаголовъ въ польскомъ языкѣ.
Изв. 5. Матер. для слов. 3. 361—366.

388. Дубровскій, П. П. Замѣчательныя слова изъ псалтыря королевы Маргариты.
Изв. 1. Матер. для слов. 1. 165—186.

Французскій языкъ.

389. Срезневскій, И. И. Новый пространный словарь французскаго языка.
Изв. 9. 80—93.

ЭТНОГРАФІЯ, МИѲОЛОГІЯ.

390. Срезневскій, И. И. Русское населеніе степей и южнаго поморья въ XI—XIV в.
Изв. 8. 313—320 (Прил. къ проток.).

391. Срезневскій, И. И. Этнографическая карта Европейской Россіи.
Изв. 1. 68—70, 180—181 (Библіогр. записки).

392. Аѳанасьевъ, А. И. Нѣсколько словъ о соотношеніи языка съ народными повѣріями.
Изв. 2. 313—320 (Прилож. къ проток.).

393. Оболенскій, кн. М. А. Новое свидѣтельство о родопочитаніи.
Изв. 4. 171—174 (Прил. къ проток.).—При статьѣ примѣчаніе И. И.

Срезневскаго о переводѣ Георгія Амартола и о сл. Рожденіе (с. 174—176); И. И. С-му принадлежатъ подстрочные варіанты изъ Георгія Амартола къ напечатанному Оболенскимъ тексту Іоанна Малалы.

394. Лавровскій, П. А. Изслѣдованіе о миѳическихъ вѣрованіяхъ у славянъ въ «облако» и «дождь», въ связи съ другими подобными же вѣрованіями у древнихъ родственныхъ народовъ.
Уч. зап. 7. 2. 1—42.

ИСТОРІЯ.

395. Ламанскій, В. И. О славянахъ въ Малой Азіи, въ Африкѣ и въ Испаніи.
Уч. зап. 5. 2. 1—370 (Разсужд.).

396. Ламанскій, В. И. Историческія замѣчанія къ сочиненію «О славянахъ въ Малой Азіи, въ Африкѣ и въ Испаніи».
Уч. зап. 5. 3. 1—227 (Разсужд.).

397. Погодинъ, М. П. Хронологическій указатель древней русской исторіи.
Уч. зап. 7. 2. 45—150.

398. Сухомлиновъ, М. И. О языкознаніи въ древней Россіи.
Уч. зап. 1. 177—260 (Разсужд.).

399. Арсеньевъ, К. И. Историко-статистическій очеркъ народной образованности въ Россіи.
Уч. зап. 1. 1—32 (Разсужд.).

400. Срезневскій, И. И. Изслѣдованія К. А. Неволина о пятинахъ и погостахъ Новгородскихъ.
Изв. 2. 259—267.

401. Бередниковъ, Я. И. Письмо къ редактору [по вопросу о погостахъ и пятинахъ новгородскихъ].
Изв. 2. 310—311 (Прил. къ проток.).

402. Бутковъ, П. Г. Замѣчанія [къ изслѣд. К. А. Неволина «О пятинахъ и погостахъ новгородскихъ»].
Изв. 2. 311—312 (Прил. къ проток.).

403. Макарій, еп. харьковскій [Булгаковъ]. Русская митрополія въ ея переходный періодъ.
Уч. зап. 7. 1. 1—63 (Разсужд.).

404. Коркуновъ, М. А. Памятники XV вѣка. Акты изъ дѣла о мѣстничествѣ Сабурова съ Заболоцкимъ.
Изв. 5. 351—366.

405. Коркуновъ, М. А. О введеномъ бояринѣ великаго князя Іоанна III Иванѣ Кондратьевичѣ Судимонтѣ.
Изв. 5. 179—186 (Прилож. къ проток.).

406. Коркуновъ, М. А. О грамотѣ земской думы 1612 года.
Изв. 1. 189—192 (Прил. къ проток.).

407. Арсеньевъ, К. И. Высшія правительственныя лица временъ царя Михаила Ѳеодоровича.
Уч. зап. 4. 2. 1—40 (Разсужд.).

408. Арсеньевъ, К. И. Царствованіе Екатерины I, 1725—1727.
Уч. зап. 2. 1. 161—251 (Разсужд.).

409. Палаузовъ, С. Н. Грамота патріарха Каллиста, какъ новый источникъ исторіи болгарской церкви.
Изв. 7. 149—160 (Прил. къ проток.).

410. Стасюлевичъ, М. М. Осада и взятіе Византіи турками (2 апрѣля — 29 мая 1453 года).
Уч. зап. 1. 65—176 (Разсужд.).

ПЕДАГОГИКА.

411. Билярскій, П. С. Педагогическія замѣтки. О репетиторахъ въ среднихъ учебныхъ заведеніяхъ.
Изв. 10. 72 (Прилож. къ проток.).

БИБЛІОТЕКОВѢДѢНІЕ.

412. Строевъ, П. М. О простомъ и удобномъ способѣ располагать библіотеки большого объема.
Изв. 5. 187—191 (Прилож. къ проток.).

413. Собольщиковъ, В. И. Нѣкоторыя замѣчанія по поводу статьи П. М. Строева о простомъ и удобномъ способѣ располагать библіотеки большого размѣра.
Изв. 5. 285—288 (Прилож къ проток.).

БИБЛІОГРАФІЯ.

414. Ламбинъ, П. П. Русскій библіографическій указатель за 1855 г. (Прибавленія къ извѣстіямъ Императорской Академіи наукъ по отдѣленію русскаго языка и словесности).
Изв. 5. 1—91.

415. Срезневскій, И. И. Объясненіе редактора о первой книгѣ Ученыхъ записокъ.
Уч. зап. 1. LXV—LXXII (Лѣтоп.).

Списокъ книгъ, отзывы и замѣтки о которыхъ помѣщены въ Извѣстіяхъ и Ученыхъ запискахъ [1]).

416. Аксаковъ, К. С. Опытъ русской грамматики. Часть 1-я, вып. 1-й. М. 1860.
Изв. 9. 54—55.

417. —— О русскихъ глаголахъ. М. 1855.
Изв. 4. 354—355.

418. Актъ. Годичный актъ въ Имп. с.-петербургскомъ университетѣ, бывшій 8 февр. 1854 г. Спб. 1853.
Изв. 3. 136—137.

419. Актъ. Годичный торжественный актъ въ Имп. с.-петербургскомъ унив., бывшій 8 февр. 1855 г. Спб. 1855.
Изв. 4. 166—167.

420. Акты, относящіеся къ исторіи Западной Россіи, собранные и изданные археографическою коммиссіею. Т. 5. 1633—1699. Спб. 1853.
Изв. 2. 295—297.

Александровъ-Дольникъ, К., — см. Второвъ.

421. Андреевскій, И. Е. О договорѣ Новагорода съ нѣмецкими городами и Готландомъ, заключенномъ въ 1260 г. Спб. 1855.
Изв. 4. 162—163.

422. —— О правахъ иностранцевъ въ Россіи до вступленія Іоанна III Васильевича на престолъ великаго княжества Московскаго. Спб. 1854.
Изв. 3. 381—382.

423. Архивъ историко-юридическихъ свѣдѣній, относящихся до Россіи, издаваемый Н. Калачовымъ. Кн. 2. М. 1854—1855.
Изв. 3. 125—126, 316—317.

---

1) Рецензіи, составитель которыхъ не указанъ въ настоящемъ спискѣ, принадлежатъ И. И. Срезневскому.

424. Аскоченскій, В. И. Кіевъ съ древнѣйшимъ его училищемъ — академіею. Кіевъ. 1856.
Изв. 6. 251.

425. Аѳанасьевъ, А. С. Народныя русскія сказки. Вып. 1—4. М. 1855—1858.
Изв. 4. 355—356; 5. 315; 6. 369.

426. Барановскій. О согласованіи правописанія съ произношеніемъ. S. l. et a.
Изв. 3. 297—298.

427. Безсоновъ, П. А. Болгарскія пѣсни изъ сборниковъ Ю. И. Венелина, И. Д. Катранова и другихъ болгаръ. Издалъ —. М. 1855.
Изв. 4. 378—379.

428. —— Калѣки перехожіе. Сборникъ стиховъ и изслѣдованіе. М. 1861.
Изв. 9. 367—372. — См. выше № 182.

429. Бенардаки, Н. Д., и Богушевичъ, Ю. Указатель статей серьезнаго содержанія, помѣщенныхъ въ русскихъ журналахъ прежнихъ лѣтъ. Спб. 1858.
Изв. 7. 313.

430. Бергъ, Н. В. Пѣсни разныхъ народовъ. М. 1854.
Изв. 4. 381—397 (рецензія озаглавлена «Трудъ и мнѣнія Н. В. Берга касательно народныхъ пѣсень»).

431. Березинъ, И. Н. Булгаръ на Волгѣ. Каз. 1853.
Изв. 3. 40—41.

432. Билярскій, П. С. Судьбы церковно-славянскаго языка. 1. О средне-болгарскомъ вокализмѣ по патріаршему списку лѣтописи Манассіи. Спб. 1858.
Изв. 7. 117—118.

433. Богдановскій, А. М. Развитіе понятій о преступленіи и наказаніи въ русскомъ правѣ до Петра Великаго. М. 1857.
Изв. 7. 32.

434. Бодянскій, О. М. О времени происхожденія славянскихъ письменъ. М. 1855.
Изв. 4. 188—191.

435. Борисовъ, В. Старинные акты, служащіе дополненіемъ къ описанію города Шуи и его окрестностей. М. 1853.
Изв. 3. 107—108.

436. Буличъ, Н. Н. Сумароковъ и современная ему критика. Спб. 1854.
Изв. 3. 168—169.

437. Буслаевъ, Ѳ. И. Историческая христоматія церковно-славянскаго и древне-русскаго языковъ. М. 1861.
Изв. 10. 55—56.

438. —— Историческіе очерки русской народной словесности и искусства. Спб. 1861.
Изв. 9. 247—248.

439. —— О народной поэзіи въ древне-русской литературѣ. М. 1859.
Изв. 8. 60—71.

440. —— Опытъ исторической грамматики русскаго языка. М. 1858.
Изв. 8. 113—115.

441. —— Русская поэзія XVII вѣка. М. 1852.
Изв. 1. 236.

442. —— Русскія пословицы и поговорки. М. 1854.
Изв. 3. 187—191.

—— см. Галаховъ.

443. Бѣлозерскій, Н. Южно-русскія лѣтописи, открытыя и изданныя —. Томъ I. Кіевъ 1856.
Изв. 5. 213.

444. Варенцовъ, В. Сборникъ русскихъ духовныхъ стиховъ. Спб. 1860.
Изв. 9. 367—372.

445. Вельтманъ, А. Атилла и Русь IV и V вѣка. М. 1858.
Изв. 7. 31—32.

446. —— Индо-германы или Сайване. Опытъ свода и повѣрки сказаній о первобытныхъ населенцахъ Германіи. М. 1858.
Изв.. 5. 375.

—— см. Мутьева.

447. Верковић, С. И. Народне песме македонски бугара. У Београду. 1860.
Изв. 9. 174—175.

448. Вицынъ, А. И. Краткій очеркъ управленія въ Россіи отъ Петра Великаго до изданія общаго учрежденія министерствъ. Каз. 1855.
Изв. 4. 167—168.

449. Вороновъ, А. Историко-статистическое обозрѣніе учебныхъ заведеній с.-петербургскаго округа съ 1829 по 1853 г. Спб. 1854.
Изв. 4. 246.

450. Востоковъ, А. Х. Грамматика церковно-словенскаго языка,

изложенная по древнѣйшимъ онаго письменнымъ памятникамъ. Спб. 1863.

Изв. 9. 272 (рецензія озаглавлена «Записка о церк.-слав. грамматикѣ А. Х. Востокова», составлена до выхода книги въ свѣтъ).

451. Востоковъ, А. Х. Словарь церковно-славянскаго языка. Спб. 1858.

Изв. 8. 58; Уч. зап. 4. XIX—XLIII (подъ загл. «Церк.-слов. словарь А. Х. Востокова, изд. въ Мат. для слов. и грам.»).

452. Временникъ Императорскаго общества исторіи и древностей россійскихъ. Кн. 12—25. М. 1852—1857.

Изв. 1. 115—116, 292—293, 395; 2. 68—69, 237—238; 3. 42—43, 126—130, 298, 355—356; 4. 317, 356; 5. 96, 377; 7. 32.

453. Второвъ, Н. И., и Александровъ-Дольникъ, К. Древнія грамоты и другіе письменные памятники, касающіеся Воронежской губерніи и частью Азова. Воронежъ. 1851—1853.

Изв. 9. 249—250. — О 2-й книжкѣ есть краткая замѣтка въ т. 1. 293.

454. Въ воспоминаніе 12-го января 1855 года. Учено-литературныя статьи профессоровъ и преподавателей Имп. московскаго унив., изд. по случаю его столѣтняго юбилея. М. 1855.

Изв. 4. 245—246.

455. Вѣстникъ Имп. русскаго географическаго общества. Ч. I—XV. Спб. 1851—1854.

Изв. 2. 69—70, 295; 3. 130—133, 381.

456. Галаховъ, А. Д. Историческая христоматія новаго періода русской словесности (отъ Петра I до нашего времени). Т. I. Спб. 1861. [Записка Я. К. Грота].

10. 152—156.

457. Галаховъ, А. Д., и Буслаевъ, Ѳ. И. Конспектъ русскаго языка и словесности для руководства въ военно-учебныхъ заведеніяхъ. Спб. 1852.

Изв. 2. 133—134.

458. Ганка, В. В. Святоє евангеліє по Остромирову списку 1056 и 1057 лѣтъ. Изданіе Вячеслава Ганкы. Прага. 1853.

Изв. 2. 16.

459. —— Остатьци словѣньскаго богослоуженіа оу чеховъ. Изд. В. Ганкы. Празѣ. 1859.

Изв. 296—302.

460. Гегель, Г. В. Ф. Энциклопедія философскихъ наукъ въ краткомъ очеркѣ Г. В. Ф. Гегеля. Часть первая. Логика, изданная Леопольдомъ Геннингомъ, съ дополнительными поясне-

ніями и примѣчаніями по изустнымъ чтеніямъ автора. Полный переводъ съ послѣдняго нѣмецкаго изданія, В. Чижова. М. 1861. [Статья П. С. Билярскаго].

Изв. 10. 60—64.

461. Геннади, Г. Н. Литература русской библіографіи. Опись библіографическихъ книгъ и статей, изданныхъ въ Россіи. Спб. 1858.

Изв. 7. 125.

462. Гербель, Н. В. Игорь, князь сѣверскій, поэма. Переводъ Николая Гербеля. Спб. 1854.

Изв. 3. 44.

463. Гильфердингъ, А. Ѳ. Боснія, Герцеговина и старая Сербія. Спб. 1859.

Изв. 8. 303—304.

464. —— Исторія балтійскихъ славянъ. Томъ I. М. 1855.

Изв. 4. 380—381.

465. —— Неизданное свидѣтельство современника о Владимирѣ Святомъ и Болеславѣ Храбромъ. М. 1856.

Изв. 5. 210—211.

466. —— Объ отношеніи языка славянскаго къ языкамъ родственнымъ. М. 1853.

Изв. 2. 352—353.

467. —— О сродствѣ языка славянскаго съ санскритскимъ. Спб. 1853.

Изв. 2. 199.

468. —— Памятники нарѣчія залабскихъ древлянъ и глинянъ. Спб. 1855.

Изв. 5. 379—380.

469. —— Письма объ исторіи сербовъ и болгаръ. М. 1855.

Изв. 4. 354.

470. Гласникъ друштва српске словесности. Св. 5, 7, 9. У Београду. 1853, 1855, 1857.

Изв. 3. 165—167; 6. 321—322; 7. 210.

471. Головацкій, Я. Ѳ. Хрестоматія церковно-словенская и древнорусская въ пользу учениковъ вышшой гимназіи въ цѣс. кор. австрійской державѣ. Въ Вѣднѣ. 1854.

Изв. 3. 359—362.

472. Голотузовъ, Ѳ. Замѣтки касательно бѣлорусскаго нарѣчія. Митава. 1852.

Изв. 2. 102.

473. Горскій, А. В., и Невоструевъ, К. И. Описаніе славянскихъ

рукописей московской синодальной библіотеки. М. 1855, 1857, 1859.

Изв. 5. 36—43 (въ статьѣ «Описаніе рукописей синод. библ.»); 7. 201—204; 8. 379—381.

474. Грабянка, Григ. Лѣтопись Григорія Грабянки. Изд. временною комиссіею для разбора древнихъ актовъ. Кіевъ. 1854.

Изв. 4. 316.

475. Грамоты, касающіяся до сношеній сѣверо-западной Россіи съ Ригою и ганзейскими городами въ XII, XIII и XIV в. Найдены въ рижскомъ архивѣ К. Ѳ. Напіерскимъ и изданы археографическою коммиссіею. Спб. 1857.

Изв. 6. 154—171.

476. Грановскій, Т. Н. Сочиненія. Томъ I. М. 1856.

Изв. 5. 212—213.

477. Григоровичъ, В. И. О Сербіи въ ея отношеніяхъ къ сосѣднимъ державамъ, преимущественно въ XIV и XV ст. Каз. 1859.

Изв. 8. 122—125.

478. —— Статьи, касающіяся древняго словянскаго языка. Каз. 1852.

Изв. 1. 236.

479. Гумбольдъ, В. О различіи организмовъ человѣческаго языка и о вліяніи этого различія на умственное развитіе человѣческаго рода. Введеніе во всеобщее языкознаніе. Перев. П. Билярскаго. Спб. 1859.

Изв. 8. 222—223.

480. Д., П. [Дубровскій] Образцы польскаго языка для русскихъ, изданные П. Д. Спб. 1852.

Изв. 1. 164—165.

481. Дабижа, кн. В. Д., и Метлинскій, А. Л. Программа для этнографическаго описанія губерній кіевскаго учебнаго округа. Кіевъ. 1854.

Изв. 4. 84—85.

482. Даль, В. И. Толковый словарь живого великорусскаго языка. Вып. 1 и 2. М. 1861.

Изв. 10. 245—248.

483. Данилевскій, Г. П. Основьяненко. Спб. 1856.

Изв. 5. 44—45.

484. Десятилѣтіе Императорской публичной библіотеки (1849—1859). Спб. 1859.

Изв. 8. 302—304.

485. Дмитріевъ, М. Наука поэзіи или посланіе къ Писонамъ К. Г. Флакка. Переводъ въ стихахъ М. Дмитріева. М. 1853.
Изв. 3. 108.

486. Дмитріевъ, Ѳ. Исторія судебныхъ инстанцій и гражданскаго аппеляціоннаго судопроизводства отъ судебника до учрежденія о губерніяхъ. М. 1859.
Изв. 8. 127.

487. Донской, А. Правила русской словесности. 2-е изд. Спб. 1853.
Изв. 3. 135.

488. Дополненія къ Опыту областного великорусскаго словаря. Изд. 2-го отд. Академіи наукъ. Спб. 1858.
Изв. 8. 56—58.

489. Дополненія къ актамъ историческимъ, собранныя и изданныя археографическою коммиссіею. Т. 5. Спб. 1852.
Изв. 2. 351—352.

490. Древности Россійскаго государства, изданныя по высочайшему повеленію. М. 1849—1853.
Изв. 2. 256, 297; 3. 353—354.

491. Елагинъ, Ник. Бѣлевская вивліоѳика, издаваемая Николаемъ Елагинымъ. Собраніе древнихъ памятниковъ объ исторіи Бѣлева и Бѣлевскаго уѣзда. Т. I. М. 1858.
Изв. 7. 121.

492. Заблоцкій, М. О цѣнностяхъ въ древней Руси. Спб. 1854.
Изв. 3. 194.

493. Записки. Библіографическія записки, періодическое изданіе. Тт. 1—2. Спб. 1858 и 1859.
Изв. 8. 383.

494. Записки виленской археологической коммиссіи. Вильно. 1858.
Изв. 7. 37—39.

495. Записки Имп. археологическаго общества. Тт. 5—9. Спб. 1852—1856.
Изв. 2. 17—18, 353—359; 3. 133—135; 4. 35; 5. 209—210; 317—318.

496. Записки Имп. русскаго географическаго общества. Кн. 8—9. Спб. 1853.
Изв. 2. 258; 3. 41—42.

497. Записки одесскаго общества исторіи и древностей. Т. 3. Одес. 1853.
Изв. 3. 382.

498. Записки. Ученыя записки Имп. Академіи наукъ по первому и третьему отд. Тт. 1—3. Спб. 1852—55.
Изв. 1. 342—343; 2. 294; 4. 34, 356.

524. Кулишъ, П. А. Записки о южной Руси. Т. 1—2. Спб. 1856—1857
Изв. 5. 314—315; 6. 81—82.

525. Куникъ, А. А. О русско-византійскихъ монетахъ Ярослава I Владимировича съ изображеніемъ св. Георгія Побѣдоносца. Спб. 1860.
Изв. 8. 374—379.

526. Курсъ словесности, изданный для гимназій. [Записка И. И. Давыдова].
Изв. 1. 397—403.

527. Лавровскій, Н. А. О византійскомъ элементѣ въ языкѣ договоровъ русскихъ съ греками. Спб. 1853.
Изв. 2. 67—68.

528. —— О древне-русскихъ училищахъ. Харьк. 1854.
Изв. 4. 246—247.

529. —— О педагогическомъ значеніи сочиненій Екатерины Великой. Харьк. 1856.
Изв. 5. 378.

530. Лавровскій, П. А. О языкѣ сѣверныхъ русскихъ лѣтописей. Спб. 1852.
Изв. 2. 18.

531. Лазаревскій, А. М. Указатель источниковъ для изученія малороссійскаго края. Вып. 1. Спб. 1858.
Изв. 7. 120—121.

532. Ламанскій, В. И. О славянахъ въ Малой Азіи, въ Африкѣ и въ Испаніи. Спб. 1859.
Изв. 8. 291.

533. Ламбинъ, П. П. Русскій библіографическій указатель за 1855 г. Спб. 1856.
Изв. 6. 68.

534. Леонтьевъ, П. М. Пропилеи, сборникъ статей по классической древности. Кн. 1—2. М. 1851—1852.
Изв. 1. 161—164.

535. Лешковъ, В. Н. Русскій народъ и государство, исторія русскаго общественнаго права до XVIII в. М. 1858.
Изв. 7. 314.

536. Лиловъ, А. И. О зловредныхъ дѣйствіяхъ езуитовъ въ отношеніи къ православной церкви въ Россіи въ концѣ XVI и въ началѣ XVII вѣка. Каз. 1856.
Изв. 6. 321.

537. Ломоносовъ, М. В. Грамматика русскаго языка. Изд. вторымъ

отд. Имп. академіи наукъ въ воспоминаніе столѣтія русской грамматики. Спб. 1855.

Изв. 5. 168.

538. Лохвицкій, А. О плѣнныхъ по древнему русскому праву (XV, XVI, XVII в.). М. 1855.

Изв. 5. 168—169.

539. Лыжинъ, Н. П. Столбовскій договоръ и переговоры, ему предшествовавшіе. Спб. 1857.

Изв. 6. 252.

540. Лѣтопись. Микулинская лѣтопись, составленная по древнимъ актамъ отъ 1354 до 1678 г. М. 1854.

Изв. 3. 355.

541. М*, Николай [П. Кулишъ]. Опытъ біографіи Н. В. Гоголя, со включеніемъ до сорока его писемъ. Спб. 1854.

Изв. 3. 249.

542. Майковъ, А. А. Исторія сербскаго языка по памятникамъ, писаннымъ кириллицею, въ связи съ исторіею народа. М. 1857.

Изв. 6. 249—251.

543. Макарій [Булгаковъ], еп. винницкій. Исторія русскаго раскола, извѣстнаго подъ именемъ старообрядства. Спб. 1855. [Записка И. И. Давыдова].

Изв. 4. 185—186.

544. —— Исторія русской церкви. Тт. 1—3. Спб. 1857. [Статья И. Чистовича].

Изв. 6. 72—78.

545. Макарій [Миролюбовъ], арх. Археологическое описаніе церковныхъ древностей въ Новгородѣ и его окрестностяхъ. М. 1860.

Изв. 9. 107.

546. —— Исторія нижегородской іерархіи. Спб. 1857.

Изв. 6. 321.

547. —— Описаніе новгородскаго архіерейскаго дома. Спб. 1857.

Изв. 7. 30.

548. —— Памятники церковныхъ древностей въ Нижегородской губерніи. Спб. 1857.

Изв. 7. 26—28.

549. Максимовъ, С. В. Годъ на сѣверѣ. Спб. 1859.

Изв. 9. 107.

550. Макушевъ, В. В. Сказанія иностранцевъ (VI—X в.) о бытѣ и нравахъ славянъ. Спб. 1861.

Изв. 10. 137—141.

551. Матеріалы для исторіи письменъ восточныхъ, греческихъ,

римскихъ и славянскихъ. Изготовлены къ столѣтнему юбилею Имп. московскаго университета трудами профессоровъ и преподавателей Петрова, Клина, Меншикова и Буслаева. М. 1855.

Изв. 4. 244—245.

552. Матеріалы для сравнительнаго и объяснительнаго словаря и грамматики. Изд. 2-го отдѣленія Имп. академіи наукъ, тт. 1, 5—6. Спб. 1854, 1861.

Изв. 3. 38; 10. 244—245.

553. Медаковић, Д. Повѣстница србског народа од найстарiи времена до године 1850. 1—4. У Новомъ Саду. 1851—1852.

Изв. 3. 362—363.

554. Медовиковъ, П. Е. Историческое обозрѣніе царствованія Алексѣя Михайловича. М. 1854.

Изв. 3. 354—355.

555. —— Руководство къ познанію русской исторіи. М. 1853.

Изв. 3. 40.

556. Мейеръ, Дм. И. Юридическій сборникъ. Каз. 1855.

Изв. 4. 317—318.

557. Миладиновци. Бѫлгарски народни пѣсни, собрани отъ братья Миладиновци. Въ Загребъ. 1861.

Изв. 10. 413—414.

558. Метлинскій, А. Л. Народныя южно-русскія пѣсни. Кіевъ. 1852.

Изв. 3. 191—193.

559. Миллеръ, О. Ѳ. О нравственной стихіи въ поэзіи на основаніи историческихъ данныхъ. Спб. 1858.

Изв. 7. 119—120.

560. Милюковъ, А. П. Очеркъ исторіи русской поэзіи. Спб. 1858.

Изв. 7. 29.

561. Минъ, Дм. Е. Адъ Данта Алигіери. Перевелъ съ итальянскаго размѣромъ подлинника —. [Записка А. В. Никитенка].

Изв. 4. 192—194.

562. Михайловъ, М. М. Русское гражданское судопроизводство въ его историческомъ развитіи отъ уложенія 1649 г. до изданія Свода законовъ. Спб. 1856.

Изв. 5. 377.

563. Михельсонъ, М. Приготовительный курсъ русскаго языка. Спб. 1856.

Изв. 5. 213.

564. Мнѣніе о новомъ изданіи русскаго словаря и правила изданія онаго, утвержденныя 2-мъ отд. Имп. академіи наукъ. Спб. 1854.

Изв. 3. 39—40.

565. Мутьева, Е. Райна. Блъгарска царкыня. Приказъ на А. Ѳ. Вельтмана. Прѣведе отъ рускы Елена Мутьева. Спб. 1852.
Изв. 2. 104.

566. Неволинъ, К. А. О пятинахъ и погостахъ новгородскихъ въ XVI в. Спб. 1853.
Изв. 2. 259—267 (въ статьѣ «Изслѣдованія К. А. Неволина о пятинахъ и погостахъ новгородскихъ»).

567. —— Полное собраніе сочиненій. Томы 1—6. Спб. 1857—1858.
Изв. 7. 317; 8. 127.

Невоструевъ, К. И., — см. Горскій, А. В.

568. Обозрѣніе. Краткое историческое обозрѣніе дѣйствій главнаго педагогическаго института 1828—1859. Спб. 1859.
Изв. 8. 226—227.

569. Описаніе монастырей и скитовъ, находящихся на Святой горѣ Аѳонской. Спб. 1859.
Изв. 8. 128.

570. Опытъ областного великорусскаго словаря, изданный вторымъ отд. Имп. Академіи наукъ. Спб. 1852.
Изв. 1. 163. — См. также выше N 353 (статья Ѳ. И. Буслаева).

571. Опытъ общесравнительной грамматики русскаго языка, изд. вторымъ отд. Имп. Академіи наукъ. Спб. 1852. — Изд. 2-е. Спб. 1853. — Изд. 3-е. Спб. 1854.
Изв. 1. 163; 2. 67; 3. 296.

572. Опыты историко-филологическихъ трудовъ студентовъ главнаго педагогическаго института шестого выпуска. Спб. 1852.
Изв. 1. 116—118.

573. Опыты историко-филологическихъ и физико-математическихъ трудовъ студентовъ главнаго педагогическаго института седьмого вып. Спб. 1853.
Изв. 2. 293.

574. Ордынскій, Б. И. О поэзіи, сочиненіе Аристотеля. Перевелъ, изложилъ и объяснилъ —. М. 1854.
Изв. 3. 135—136.

575. Отчеты Императорской публичной библіотеки за 1852, 1853, 1854, 1857 гг. Спб. 1853, 1854, 1858.
Изв. 2. 234—235; 3. 164; 4. 191—192; 7. 124—125.

576. П., Е. Народныя бѣлорусскія пѣсни. Собр. Е. П. Спб. 1853.
Изв. 2. 201—202.

577. Памятники великорусскаго нарѣчія. Особые оттиски изъ Прибавленій къ Извѣстіямъ 2-го отд. Академіи наукъ. Спб. 1855.
Изв. 4. 355.

578. Памятники дипломатическихъ сношеній древней Россіи съ державами иностранными. Спб. 1852, 1854.
Изв. 1. 116; 3. 194.

579. Памятники и образцы народнаго языка и словесности русскихъ и западныхъ славянъ. Спб. 1852—1856.
Изв. 6. 67.

580. Памятники старинной русской литературы, издаваемые графомъ Гр. Кушелевымъ-Безбородко. Вып. 1, 3. Спб. 1860, 1862.
Изв. 9. 171—172; 10. 414.

581. Пассекъ, В. Б. Историческія изысканія С. Соловьева въ сравненіи съ историческими данными. Спб. 1852.
Изв. 2. 169.

582. Пенинскій, И. С. Славянская христоматія или памятники отечественной письменности отъ XI-го до XVIII-го вѣка. Спб. 1859.
Изв. 8. 128.

583. Перевлѣсскій, П. М. Грамматика старославянскаго языка. Спб. 1852. [Замѣтка А. Х. Востокова]. — Изд. 2-е. Спб. 1856.
Изв. 1. 234—235; 5. 264—267.

584. —— Памятники старословенскаго языка. Спб. 1854.
Изв. 4. 160—161.

585. —— Практическая русская грамматика. Часть I. Начала грамматики. Спб. 1854. — Изд. 2-е. Спб. 1857. — Изд. 3-е. Ч. I-я и II-я (начертаніе этимологіи). Спб. 1861 [статья П. С. Билярскаго съ дополн. отъ редактора.].
Изв. 3. 356; 5. 375—376; 9. 372—380, 380—381.

586. Перемышлянинъ на годъ 1854. Въ Перемышли. 1854.
Изв. 3. 165.

587. Плетневъ, П. А. О жизни и сочиненіяхъ В. А. Жуковскаго. Спб. 1853.
Изв. 3. 108—109.

588. Плошинскій, Л. О. Городское и сельское состояніе русскаго народа въ его историческомъ развитіи отъ начала Руси до новѣйшихъ временъ. Спб. 1852.
Изв. 1. 116.

589. Погодинъ, М. П. Норманскій періодъ русской исторіи. М. 1859.
Изв. 8. 228—230.

590. Полѣновъ, Д. В. Обозрѣніе лѣтописца Переяславскаго. Спб. 1854.
Изв. 4. 163—164.

591. Поповъ, А. Н. Лѣтопись великихъ князей литовскихъ. Приготовилъ къ изд. —. Спб. 1854.
Изв. 4. 35—36.

592. —— Русское посольство въ Польшѣ въ 1673—1677 гг. Спб. 1854.
Изв. 4. 35.

593. Порфирій (Успенскій), арх. Второе путешествіе — въ Синайскій монастырь въ 1850 году. Спб. 1856.
Изв. 5. 371—375.

594. —— Первое путешествіе въ Синайскій монастырь въ 1845 году. Спб. 1855.
Изв. 5. 371—375.

595. Потебня, А. Аѳ. О нѣкоторыхъ символахъ въ славянской народной поэзіи. Харьк. 1860.
Изв. 8. 381—382.

596. Присужденіе учрежденныхъ П. Н. Демидовымъ наградъ 22-е. Спб. 1853; — 23-е. Спб. 1854; — 24-е. Спб. 1855; — 25-е. Спб. 1856; — 26-е. Спб. 1858.
Изв. 2. 353; 4. 34; 5. 96; 5. 376—377; 7. 126.

597. Программы учебныхъ курсовъ главнаго педагогическаго института. Спб. 1855.
Изв. 4. 315—316.

598. Пыпинъ, А. Н. Очеркъ литературной исторіи старинныхъ повѣстей и сказокъ русскихъ. Спб. 1857.
Изв. 6. 68—72.

599. Радолинскій, А. А. Словарь къ первому тому собранія русскихъ проповѣдей. Буда. 1853.
Изв. 3. 106.

600. Радуловъ, С. И. Нравоученіе за дѣца-та. Одесса. 1853.
Изв. 2. 236.

601. Раковскій, Г. С. Показалецъ или рѫководство, какъ да сѧ изисквѫть и издирѫть найстари чьрти нашего бытиѧ, ѩзыка, народопоколѣниѧ, стараго ни правлениѧ, славнаго ни прошествиѧ и пр. Часть первая. Одесса. 1859.
Изв. 8. 305—306.

602. Ранке, Л. Исторія Сербіи по сербскимъ источникамъ. Переводъ съ нѣмецкаго П. Бартенева. М. 1857.
Изв. 5. 378—379.

603. Рейфъ, Ф. И. Параллельные словари языковъ русскаго, французскаго, нѣмецкаго и англійскаго. Русскій словарь. Спб. и Карлсруэ. 1853.
Изв. 2. 67.

604. Рукописи графа А. С. Уварова. Т. 2-й. Спб. 1858.
Изв. 7. 33—37.

605. Рыбниковъ, П. Н. Пѣсни, собранныя П. Н. Рыбниковымъ. Ч. I. Народныя былины, старины и побывальщины. М. 1861.
Изв. 10. 248—254.

606. С., К. [Страшкевичъ]. Чешская грамматика съ упражненіями, краткою христоматіею и словаремъ, составл. по руководству Конечнаго К. С. въ Кіевѣ. Прага. 1852.
Изв. 2. 199—200.

607. Савва, арх. Указатель для обозрѣнія московской патріаршей (нынѣ сѵнодальной) ризницы и библіотеки. М. 1855. — Изд. 3-е. М. 1858.
Изв. 5. 36—43 (въ статьѣ «Описаніе рукописей синодальной библ.»); 7. 321—322.

608. —— Указатель для обозрѣнія московской патріаршей (нынѣ сѵнодальной) ризницы. Изд. 2-е. М. 1858.
Изв. 7. 122; 7. 321—322.

609. —— Указатель для обозрѣнія московской патріаршей (нынѣ сѵнодальной) библіотеки. Изд. 2-е. М. 1858.
Изв. 7. 321—322.

610. Сборникъ. Галицкій историческій сборникъ, издаваемый обществомъ галицко-русской матицы. Вып. I. Львовъ. 1854.
Изв. 3. 165.

611. Сборникъ, издаваемый студентами Имп. с.-петербургскаго унив. Вып. 1—2. Спб. 1857, 1860.
Изв. 6. 363—365; 8. 294—296.

612. Сборникъ. Этнографическій сборникъ, изд. Имп. русскимъ географическимъ общ. Вып. 1—4. Спб. 1853, 1854, 1858.
Изв. 2. 235—236; 3. 191; 7. 121

613. Серчевскій, Е. Обозрѣніе Оттоманской имперіи, Молдавіи, Валахіи и Сербіи. Спб. 1854.
Изв. 3. 168.

614. Скворцовъ, К. Глоссы Mater verborum, памятникъ чешской литературы XIII столѣтія. Спб. 1853.
Изв. 2. 349—351.

615. Словарь. Біографическій словарь профессоровъ и преподавателей Имп. московскаго университета. М. 1855.
Изв. 4. 80—84.

616. Словарь русско-шведскій и финскій ручной словарь, составленный по высочайшему повелѣнію. Тавастгусъ. 1851.
Изв. 1. 118.

617. Смирновъ, А. П. Матеріалы для учебной теоріи словесности. М. 1858.
Изв. 7. 211—212.

618. —— Учебникъ русскаго языка. М. 1853—54.
Изв. 3. 296—297.

619. Смирновъ, С. К. Исторія московской славяно-греко-латинской академіи. М. 1855.
Изв. 4. 188.

620. Снегиревъ, И. Новый сборникъ русскихъ пословицъ и притчей, служащій дополненіемъ къ собранію русскихъ народныхъ пословицъ и притчей, изданныхъ въ 1848 г. М. 1857.
Изв. 7. 320.

621. Собраніе важнѣйшихъ памятниковъ по исторіи древняго русскаго права. Изд. И. Лазаревскій и Я. Утинъ. Спб. 1859.
Изв. 8. 126.

622. Собраніе. Полное собраніе русскихъ лѣтописей, изданное по высочайшему повелѣнію археографическою коммисіею. Т. 3, 4, 6. Спб. 1841, 1848, 1853.
Изв. 2. 18—27, 70—78 (въ статьѣ «Изслѣд. о лѣтоп. новгородскихъ»), 256—257.

623. Соколовъ, А. В. Объ историческимъ народныхъ пѣсняхъ сербскихъ. Казань. 1854.
Изв. 4. 163.

624. Соловьевъ, С. М. Исторія Россіи съ древнѣйшихъ временъ. Тт. 2—7. М. 1852—1856.
Изв. 1. 237; 2. 168—169; 3. 194; 4. 313; 5. 168; 6. 252.

625. Споменици сръбски од 1395 до 1423, то ест. писма писана од републике Дубровачке кральевима, деспотима, войводама и кнезовима сръбскием, босанскием и приморскием. Преписао с Дубровачке архиве кнез Медо Пуцић. У Београду. 1858.
Изв. 8. 128.

626. Стаховичъ, М. Собраніе русскихъ народныхъ пѣсенъ. Спб. и М. s. a. [Статья А. Ѳ. Тюрина съ вступительной замѣткой И И. С—го].
Изв. 4. 22—34.

627. Стоюнинъ, В. Я. Александръ Петровичъ Сумароковъ. Спб. 1856.
Изв. 5. 377—378.

628. —— Высшій курсъ русской грамматики. Спб. 1855.
Изв. 4. 247.

629. Судіенко, М. О. Матеріалы для отечественной исторіи. Т. I. Кіевъ. 1853.
Изв. 3. 298.

630. Сухомлиновъ, М. И. О языкознаніи въ древней Россіи. Спб. 1854.
Изв. 4. 165—166.

631. Творенія святыхъ отцевъ, въ русскомъ переводѣ съ прибавленіями духовнаго содержанія, издаваемыя при моск. духовн. академіи. М. 1843—1852.
Изв. 2. 135—136.

632. Терещенко, А. В. Замѣтки объ Арзамасѣ. Спб. 1853.
Изв. 2. 200.

633. Толстой, гр. М. В. Древнія святыни Ростова Великаго. М. 1860.
Изв. 8. 302.

634. Томилинъ, А. С. Историческіе труды. Спб. 1854.
Изв. 3. 158.

635. Труды кіевской духовной академіи. Кн. 1-я и 2-я. Кіевъ. 1860.
Изв. 9. 176.

636. Туловъ, М. А. Руководство къ познанію родовъ, видовъ и формъ поэзіи. Кіевъ. 1853.
Изв. 2. 102—103.

637. Турчиновичъ, О. Исторія сельскаго хозяйства Россіи отъ временъ историческихъ до 1850 года. Спб. 1854.
Изв. 5. 168 (ошибочно подъ фамиліей «Турчаниновъ»).

638. —— О поземельной собственности и о наслѣдствѣ въ древней Руси. Спб. 1853.
Изв. 3. 108.

639. Указатель. Алфавитный указатель фамилій и лицъ, упоминаемыхъ въ боярскихъ книгахъ, хранящихся въ I-мъ отд. московскаго архива мин. юстиціи. М. 1853.
Изв. 2. 258.

640. Указатель къ оффиціальной части повременныхъ изданій министерства нар. просв. за 1803—1853. Спб. 1854.
Изв. 3. 356.

641. Устряловъ, Ѳ. Г. Изслѣдованіе псковской судной грамоты 1467 года. Спб. 1855.

642. Филаретъ, арх. (Гумилевскій). Исторія русской церкви. Изд. 2. Харьк. 1849; М. 1853. — Изд. 3. М. 1857.
Изв. 2. 201, 351; 3. 40; 7. 321.

643. —— Историко-статистическое описаніе харьковской епархіи. М. 1852, 1857; Харьк. 1857, 1858.
Изв. 8. 58—59.

644. Филаретъ, арх. Историческій обзоръ пѣснопѣвцевъ и пѣснопѣній греческой церкви. Спб. 1860.
Изв. 10. 56.

645. —— Историческое ученіе объ отцахъ церкви. Спб. 1859.
Изв. 9. 52—54.

646. —— Обзоръ русской духовной литературы 862—1720. Спб. 1856. [Записка И. А. Чистовича].
Изв. 6. 233—247.

647. —— то же 1720—1858 г. (умершихъ писателей). Спб. 1861.
Изв. 10. 56—57.

648. Хавскій, П. В. Сокращенныя хронологическія таблицы, необходимыя для слушателей, преподавателей и изслѣдователей церковной и гражданской исторіи. М. 1853.
Изв. 2. 169—171.

649. Хаджић, І. (М. Светић) Духъ народа србског. У Карловци. 1858.
Изв. 7. 317—318.

650. Худяковъ, И. А. Великорусскія сказки. М. 1860.
Изв. 9. 249—251.

651. Чернышевскій, Н. Г. Опытъ словаря къ Ипатьевской лѣтописи. Спб. 1853.
Изв. 2. 349.

652. Чертковъ, А. Д. О языкѣ пелазговъ, населившихъ Италію, и сравненіе его съ древле-словенскимъ. М. 1855.
Изв. 5. 95—96.

653. Черты изъ исторіи и жизни литовскаго народа. Вильно. 1854.
Изв. 3. 44—45.

654. Чистовичъ, И. А. Исторія с.-петербургской духовной академіи. Спб. 1857.
Изв. 6. 251.

655. Чичеринъ, Б. Н. Областныя учрежденія Россіи въ XVII в. М. 1856.
Изв. 5. 377.

656. —— Опыты по исторіи русскаго права. М. 1858.
Изв. 8. 127.

657. Чтеніе. Христіанское чтеніе, изд. при с.-петербургской духовной академіи. Спб. 1851—1854.
Изв. 2. 135, 200—201; 3. 42; 4. 34—35; 5. 43—44.

658. Чтенія въ Императорскомъ обществѣ исторіи и древностей россійскихъ при московскомъ университетѣ. М. 1858—1860.
Изв. 7. 125—126, 364; 8. 382; 10. 156.

659. Чтенія. Историческія чтенія о языкѣ и словесности въ засѣданіяхъ 2-го отд. Имп. Акад. наукъ 1852 и 1853 гг. Спб. 1854.
Изв. 3. 38—39.

660. Шафонскій, Аѳ. Ф. Черниговскаго намѣстничества топографическое описаніе съ краткимъ географическимъ и историческимъ описаніемъ Малыя Россіи.... Въ Черниговѣ, 1786 года. [Записка Я. И. Бередникова]. Кіевъ. 1851.
Изв. 1. 177—180.

661. Шафрановъ, С. Н. О видахъ русскихъ глаголовъ въ синтаксическомъ отношеніи. М. 1852.
Изв. 1. 291—292.

662. Шевыревъ, С. П. Исторія Императорскаго московскаго университета, написанная къ столѣтнему его юбилею 1755—1855. М. 1855.
Изв. 4. 80—84.

663. —— Исторія русской словесности. М. 1858—1860.
Изв. 7. 353—356; 8. 291—294, 381; 9. 171.

664. Шейковскій, К. Бытъ подолянъ. Вып. 1-й и 2-й. Кіевъ. 1859—60.
Изв. 9. 172.

665. Шумавскій. И. Ф. Словарь ѣзыка словѣньскаго шести главныхъ нарѣчии: русьскаго, блъгарьскаго, црькъвьнаго, срьбьскаго, чешьскаго и польскаго. Ч. 1, Нѣмецько-словѣньскаѩ. Прага. 1857.
Изв. 6. 252—253.

666. Щаповъ, А. П. Русскій расколъ старообрядства, разсматриваемый въ связи съ внутреннимъ состояніемъ русской церкви и гражданственности въ XVII в. и въ первой половинѣ XVIII. Каз. 1859.
Изв. 8. 116—121.

667. Энгельманъ, А. Хронологическія изслѣдованія въ области русской и ливонской исторіи въ XIII и XIV столѣтіяхъ. Спб. 1858.
Изв. 8. 115—116.

668. Энгельманъ, И. Е. О пріобрѣтеніи права собственности на землю по русскому праву. Спб. 1859.
Изв. 8. 230.

669. —— Систематическое изложеніе гражданскихъ законовъ содержащихся въ псковской судной грамотѣ. Спб. 1855.
Изв. 4. 353—354.

670. Юбилей. Столѣтній юбилей Императорскаго московскаго университета. М. и Спб. 1855.
Изв. 4. 80—84.

671. Якушкинъ, П. И. Русскія пѣсни изъ собранія —. 1860.
Изв. 9. 251—255.

672. Микуцкій, С. П. Отчеты второму отд. Имп. Академіи наукъ о филологическомъ путешествіи по западнымъ краямъ Россіи. Спб. 1855—1856.
Изв. 6. 67.

673. Antiquités russes d'après les monuments historiques des islandais et des anciens skandinaves. T. 2. Copenhague. 1852.
Изв. 1. 396.

674. Arkiv za povjestnicu jugoslavensku. Knj. I—V. U Zagrebu. 1851—1859.
Изв. 1. 395—396; 4. 318—319; 7. 29; 8. 128, 227.

675. Babukić, V. Ilirska slovnica. U Zagrebu. 1854.
Изв. 3. 382—383.

676. Bałwochwalstwo słowiańskie. Poznań. 1853.
Изв. 2. 353.

677. Beiträge zur vergleichenden Spachforschung auf dem Gebiete der arischen, celtischen und slavischen Sprachen, herausgegeben von A. Kuhn und A. Schleicher. Berl. 1856, 1857.
Изв. 5. 316—317; 6. 372.

678. Besaeda. Soerbska besaeda u latinskom pismu. Jedan književni sbornik za ogled novog typa organicke latinice. U Beču. 1860.
Изв. 9. 176.

679. Berčić, J. Chrestomathia linguae veteroslovenicae charactere glagolitico e codicibus, codicum fragmentis et libris impressis. Pragae. 1859.
Изв. 8. 59—60.

680. Berlić, A. T. Grammatik der illyrischen Sprache wie solche im Munde und Schrift der Serben und Kroaten gebräuchlich ist. Wien. 1854.
Изв. 3. 195—196.

681. Biblioteka polska. Wydanie J. K. Turowskiego. Sanok-Przemyśl-Kraków. 1855—1860.
Изв. 9. 55—57.

682. Bibliotéka. Staročeska bibliothéka wydáwaná nákladem českého museum. Čislo I—IV. 1841—1854.
Изв. 3. 305—306.

683 Bibliotéka. Staročeska bibliotéka. Vydal I. V. Rozum. V Praze. 1853, 1855.
Изв. 3. 305—306; 4. 319.

684. Blahoslav, J. Grammatika česká. Z rukopisu bibliotheky theresianské we Widni wydali I. Hradil a I. Jiřeček. We Widni. 1857.
Изв. 7. 319—320.

685. Boltz, A. Neuer Lehrgang der russischen Sprache, für den Schul-, Privat- und Selbstunterricht. Berl. 1853.
Изв. 3. 254.

686. —— Слово о полку Игоревѣ. Lied vom Heereszuge Igors gegen die Polovzer. Aeltestes russisches Sprachdenkmal aus dem XII Jahrhundert. Berl. 1854.
Изв. 3. 299—301.

687. —— Ueber das Altrussische Heldenlied im vergleiche mit der Arthur-Sage. Berl. 1854.
Изв. 3. 252—254.

688. Bopp, F. Vergleichende Grammatik des Sanskrit, Zend, Griechischen, Lateinischen, Litthauischen, Altslavischen, Gothischen und Deutschen. Sechste Abth. Berl. 1852.
Изв. 1. 166, 397.

689. Bulletin de la classe historico-philologique de l'Académie Impériale des sciences de S.-Pét. S.-Pb. 1853, 1854.
Изв. 2. 201; 3. 167.

690. Buschmann, J. C. E. Ueber den Naturlaut. Berl. 1853.
Изв. 2. 237, 297—299.

691. Cankof. Grammatik der bulgarischen Sprache. Wien. 1852.
Изв. 1. 166.

692. Časopis českého museum. V Praze. 1852—1861.
Изв. 1. 396; 2. 258; 3. 110, 306—308; 5. 97; 6. 370—372; 8. 121—122, 304; 10. 142.

693. Čelakovský, F. L. Dobavky ke Slovniku Josefa Jungmanna. V Praze. 1851.
Изв. 1. 236.

694. —— Čteni o srovnavací mluvnici slovanské na universitě Pražské. V Praze. 1853.
Изв. 3. 105—106.

695. —— Všeslovanské počatečné čtení. Č. 1. Z pisemnictví polského. V Praze. 1850. — Č. 2. Z pisemnictví rusského. V Praze. 1852.
Изв. 1. 292.

696. Daniłowicz, Ign. Skarbiec diplomatów papieskich, cesarskich, królewskich, książęcych, uchwał narodowych, postanowień różnych

władz i urzędów, posługujących do krytycznego wyjaśnienia dziejów Litwy, Rusi litewskiej i ościennych im krajów. T. I. Wilno. 1860.

Изв. 10. 57—59.

697. Dobrovski, I. Institutiones linguae slavicae dialecti veteris. Vind. 1852.

Изв. 2. 168.

698. Dora d'Isria, c-sse. Les femmes en orient. Zurich. 1859—60.

Изв. 9. 106—107.

699. Eichhoff, F. G. Tableau de la literature du Nord au moyen âge en Allemagne et en Angleterre, en Scandinavie et en Slavonie. Paris. 1853.

Изв. 2. 292.

700. Eichhoff, F. G., i Maciejowski, W. A. Obraz literatury średniowiekowych ludów a mianowicie sławian i niemców. Warsz. 1856.

Изв. 5. 380—381.

701. Encyklopedia powszechna. T. 1. Warsz. 1859.

Изв. 8. 225.

702. Erben, K. I. Písně národní v čechách. Svazek I. Druhé rozmnožené vydaní. Praha. 1852.

Изв. 2. 18.

703. —— Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae. Pragae. 1855.

Изв. 4. 319—320.

704. —— Výbor z literatury české. Dil druhý: z počatku XV až ku konci XVIII století.

Изв. 7. 118—119.

705. Fabricius, C. G. Urkunden zur Geschichte des Fürstenthums Rügen unter den eingebornen Fürsten. Stettin. 1853.

Изв. 3. 301.

706. Feifalik, J. Ueber die Königinhofer Handschrift. Wien. 1860.

Изв. 10. 412—413.

Fiedler — см. Miklosich.

707. Fröhlich, R. A. Kurze theoretisch-praktische Taschen-Grammatik der Serbischen Sprache für Deutsche. Wien. 1854.

Изв. 3. 42.

708. Ginzel, J. A. Geschichte der Slawenapostel Cyrill und Method und der slavischen Liturgie. Leitmeritz. 1857.

Изв. 7. 101—102.

709. Gliszczyński, M. Znaczenie i wewnętrzne życie Zaporoża podług Skałkowskiego, oraz hetmani małorossyjscy i kozacy do czasów unii. Warsz. 1852.
Изв. 2. 200.

710. Gliubich, S. Dizionario biografico degli uomini illustri della Dalmazia. Vienna. 1856.
Изв. 6. 179—180.

711. Grimm, J. Geschichte der deutschen Sprache. Leipz. 1853.
Изв. 3. 41.

712. Grimm, J. und W. Deutsches Wörterbuch. Leipz. 1852—1860.
Изв. 1. 396—397; 3. 169; 9. 176.

713. Gundulić, J. Osman. U Zagrebu. 1854.
Изв. 4. 168—169.

714. Hanka, V. Bibliografie prvotiskův českých od 1468 až do 1526 léta. V Praze. 1853.
Изв. 3. 301—304.

715. —— Dalimilova chronika česka v nejidávnější čteni navrácená. Praha. 1853.
Изв. 2. 257.

716. —— Начала русскаго языка. Počátky ruského jazyka. V Praze. 1857.
Изв. 5. 375.

717. —— Polyglotta kralodvorského rukopisu. Praha. 1852.
Изв. 2. 16—17.

718. Hanuš, I. I. Bajeslovný kalendař slovanský, čili pozůstatky pohansko-svátečných obřadův slovanských. V Praze. 1860.
Изв. 9. 108.

719. —— Literatura přislovnictvi slovanského a německého, či předchůdcové Fr. Lad. Čelakovského o mudroslovi narodu slovanského v přislovich. Praha. 1854.
Изв. 3. 301.

720. —— Život a působeni Františka Ladislava Čelakovského. V Praze. 1855.
Изв. 5. 214—215.

721. —— Sv. Kyril nepsal kyrilsky než hlaholsky. V Praze. 1857.
Изв. 6. 324.

722. Hattala, M. Skladba jazyka českého. V Praze. 1855.
Изв. 4. 250—251.

723. —— Slovo o polku Igorevé. V Praze. 1858.
Изв. 7. 122—124.

724. Hattala, M. Srovnávaci mluvnice jazyka českého a slovenského. V Praze. 1857.
Изв. 6. 78—80.

725. —— Zvukosloví jazyka staro i novo českého a staroslovenského. V Praze. 1854.
Изв. 5. 213—214.

726. Heyse, K. W. L. System der Sprachwissenschaft. Berl. 1856.
Изв. 6. 248—249.

727. Höfler, K. A. C., u. Šafařik, P. J. Glagolitische Fragmente. Prag. 1857.
Изв. 6. 171—179.

728. Holmboe, A. Det norske Sprogs vaesentligste Ordforraad, sammenlignet med Sanskrit og andre Sprog af samme Aet. Bidrag til en norsk etymologisk Ordbog. Wien. 1852.
Изв. 2. 104—105.

729. Jahrbücher für slavische Literatur, Kunst und Wissenschaft. Bautzen. 1852—1853.
Изв. 1. 396; 3. 45, 109—110, 168.

730. Jachowicz, S. Pomysły do poznania zasad języka polskiego. Warszawa. 1858.
Изв. 7. 318.

731. Janežić, A. Cvetie slovanskega naroda. Slovenske narodne pesme, prislovice in zastavice. U Celovcu. 1852.
Изв. 2. 171.

732. —— Popólni ročni slovár slovénskega in němškega jezika. U Celovcu. 1850—1851.
Изв. 1. 119—120.

733. —— Slovenska slovnica s kratkim pregledom slovenskega slovstva. U Celovcu. 1854.
Изв. 3. 250—252.

734. Jezbera, F. J. Kyril a Method, svati apoštolové slovanských národův, nepsali nikdy hlaholsky než kyrilsky, to jest písmem na základě abecedy řecké sestaveným a doplněným vypravuje a kriticky dokazuje —. V Praze. 1858.
Изв. 7. 208—210.

735. Jireček, H. Ueber Eigenthumsverletzungen und deren Rechtsfolgen nach dem altböhmischen Rechte. Wien. 1855.
Изв. 5. 169.

736. Jireček, J. und H. Die Echtheit der Königinhofer Handschrift. Prag. 1862.
Изв. 10. 412—413.

737. Jungmann, J. Historia literatury české. Praha. 1852.
Изв. 1. 166.

738. Kniha Tovačovská, aneb pana Ctibora z Cimburka a z Tovačova, sepsani obyčejů, řádů, zvyklosti starodavných a práv markgrabství moravského, dle rukopisu vydal K. I. Demuth. V Brně. 1858.
Изв. 7. 320.

739. Kolberg, O. Pieśni ludu polskiego. Warsz. 1857.
Изв. 6. 323—324.

740. Kollar, J. O literni wzájemnosti mezi rozličnymi kmeny a naréčimi slovanského narodu. V Praze. 1853.
Изв. 3. 169.

741. —— Staroitalia slavjanská. Ve Vidni. 1853.
Изв. 2. 291—292.

742. Konečny, J. N. Grammatik der böhmischen Sprache. Wien. 1852.
Изв. 1. 235.

743. Kopitar, B. Kleinere Schriften sprachwissenschaftlichen, geschichtlichen, ethnographischen und rechtshistorischen Inhalts. Herausgegeben von Fr. Miklosich. Wien. 1857.
Изв. 6. 322—323.

744. Kotkowski, J. Latopis Nestora. Stary tekst mnicha Ławrentego z XIV wieku. Kijów. 1860.
Изв. 9. 247.

745. Krasiński, A. S. Pieśń o połku Igora. Starosławiański poemat z XII wieku. Petersb. 1856.
Изв. 6. 80—81.

746. Kudasiewicz, A. Próbki filozofii mowy. Warsz. 1858.
Изв. 7. 362—364.

747. Kukuljević Sakcinski, I. Bibliografia hrvatska. Dio prvi. U Zagrebu. 1860.
Изв. 10. 142—143.

748. —— Izvieśćie o putovanju kroz Dalmaciju u Napulj i Rim. U Zagrebu. 1857.
Изв. 7. 128.

749. —— Pjesnici hrvatski XV vieka. U Zagrebu. 1856.
Изв. 5. 170—172.

750. —— Pjesnici hrvatski XVI vieka. U Zagrebu. 1858.
Изв. 7. 211.

751. —— Slovnik umjetnikah jugoslavenskich. U Zagrebu. 1858.
Изв. 7. 211.

752. Linde, S. Słownik języka polskiego. T. I—VI. Lwow. 1854—1861.
Изв. 7. 126—128; 10. 411.

753. Macijowski, W. A. Historya prawodawstw słowiańskich. Warsz. 1858—1859, 1862.
Изв. 9. 177—178; 10. 411—412.

754. Macijowski, W. A. Piśmiennictwo polskie od czasów najdawniejszych aż do roku 1830. Warsz. 1851—1853.
Изв. 1. 118—119; 3. 356—359.

755. Maly, J. František Lad. Čelakovský. V Praze. 1852.
Изв. 2. 134—135.

756. Les manuscrits slaves de la bibliothèque impériale de Paris. Paris. 1858.
Изв. 6. 368—369.

757. Mažuranić, A. Slovnica hèrvatska za gimnazije i realne škole. Dio 1. Rečoslovje. U Zagrebu. 1859.
Изв. 8. 125—126.

758. Miklosich, F. Apostolus e codice monasterii Šišatovac palaeoslovenice edidit —. Vind. 1853.
Изв. 2. 346—349.

759. —— Die Bildung der Nomina im Altslowenischen. Wien. 1858.
Изв. 7. 356—361.

760. —— Die Bildung der slavischen Personennamen. Wien. 1860.
Изв. 9. 93—99.

761. —— Chrestomathia Palaeoslovenica. Vind. 1854.
Изв. 5. 172—173.

762. —— Chronica Nestoris, textum russico-slovenicum. Vind. 1860.
Изв. 9. 239—247.

763. —— Evangelium s. Matthaei palaeoslovenice Vind. 1856.
Изв. 5. 314.

764. —— Monumenta serbica spectantia historiam Serbiae, Bosnae, Ragusii. Viennae. 1858.
Изв. 7. 204—208.

765. —— Die slavischen Elemente im Rumunischen. Wien. 1861.
Изв. 10. 143—151.

766. —— Die Sprache der Bulgaren in Siebenbürgen. Wien. 1856.
Изв. 5. 268—271.

767. —— Vergleichende Grammatik der slavischen Mundarten. 1 Band. Lautlehre. Wien. 1852. — 3 Band. Formenlehre. Wien. 1856.
Изв. 2. 68; 5. 170. — См. выше № 303.

768. —— Die Wurzeln des Altslovenischen. Wien. 1857.
Изв. 6. 365—366.

769. —— Zum Glagolita Clozianus. Wien. 1860.
Изв. 9. 99—103.

770. Miklosich, F., und Fiedler, J. Slavische Bibliothek oder Beiträge zur slavischen Philologie und Geschichte. Wien. 1858.
Изв. 7. 29—30.

771. Mluvověda. Slovanská mluwowěda. V Praze. 1852.
Изв. 1. 291.

772. Morzicki, A. Rys grammatyki języka polskiego. Warsz. 1857.
Изв. 6. 367—368; 7. 121.

773. Mrongovius, C. Ausführliches deutsch-polnisches und polnisch-deutsches Wörterbuch. Königsb. 1853.
Изв. 2. 202.

774. Mudrosloví narodu slovanského ve přislovích. W Praze. 1852.
Изв. 1. 119.

775. Muchliński, A. Źródłoslovnik wyrazów, które przeszły wprost czy pośrednio do naszéj mowy z języków wschodnich, tudzież mających zobopólną analogią co do brzmienia lub znaczenia, z dołączeniem zbiorku wyrazów, przeniesionych z Polski do języka tureckiego. Petersb. 1858.
Изв. 7. 361.

776. Muralt, E. Essai de chronographie Bysantine pour servir à l'examen des annales du Bas-empire et particulièrement des chronographes slavons de 395 à 1057. Spb. 1855.
Изв. 4. 321—322.

777. Narody na ziemiach słowiańskich przed powstaniem Polski. Tom do Polski wieków średnich wstępny. Poznań. 1853.
Изв. 3. 194—195.

778. Navratil, I. Beitrag zum Studium des slavischen Zeitwortes aller Dialekte. Wien. 1856.
Изв. 5. 315—316.

779. Nebesky, V. Kraledrorský rukopis. Přispěvek k české literarní historii. Praha. 1853.
Изв. 3. 43.

780. Nesselmann, G. H. Fr. Wörterbuch der litauischen Sprache. Königsb. 1851. [Записка С. П. Микуцкаго].
Изв. 1. 107—115.

781. Neukirch, I. H. Dichterkanon. Ein Versuch die vollendetsten Werke der Dichtkunst aller Zeiten und Nationen auszuzeichnen... Kiew. 1853.
Изв. 2. 186.

782. Nicolischt. Syntax der russischen Sprache mit der Deutschen vergleichend dargestellt. Mitau. s. a.
Изв. 3. 42.

783. Nowosielsky, H. Lud ukraiński. Wilno. 1857.
Изв. 6. 253.

784. O zabytkach mowy ludu polskiego w języku angielskim. Warsz. 1858.
Изв. 7. 319.

785. Palacký, Fr. Dějiny národu českého w Čechach a w Moravě. W Praze. 1854.
Изв. 4. 379—380.

786. —— Geschichte von Böhmen. Prag. 1854.
Изв. 3. 301.

787. Pawlowsky, I. Kurzgefasste slawonische Grammatik für Deutsche. Spb. 1857.
Изв. 6. 321.

788. Pfuhl, P. De verborum slavicorum natura et potestate. Dresden. 1857.
Изв. 6. 368.

789. —— Serbski słownik. Serbsko-němski dźěl. Wendisches Wörterbuch. W Budyšinje. 1857.
Изв. 7. 318.

790. Pictet, Ad. Les origines indo-européennes ou les aryas primitifs. Paris. 1859.
Изв. 8. 218—222.

791. Podstranský, I. B. Kapesní slovník polsko-český a česko-polský. V Praze. 1852.
Изв. 1. 235—236.

792. Poitevin, P. Nouveau dictionnaire universel de la langue française. Paris. 1860.
Изв. 9. 80—93 (статья озаглавлена: «Новый пространный словарь французскаго языка»).

793. Pott, A. F. Die Personennamen ins besondere die Familiennamen und ihre Entstehungsarten, auch unter Berücksichtigung der Ortsnamen. Leipz. 1853.
Изв. 3. 169—170.

794. Programm C. K. Gymnasiuma v Jičině roku 1853. V Jičině. 1853.
Изв. 3. 106—107.

795. Programm des K. K. akademischen Staatsgymnasiums in Lemberg am Schlusse des Schuljahres 1853. Lemberg. 1853.
Изв. 3. 107.

796. Puchmir, Jar. Pravopis rusko-český. V Praze. 1851.
Изв. 1. 26—27 (статья озаглавлена «Русско-чешское правописаніе Я. Пухмира»).

797. Puškin, A. Vybor básni Alexandra Puškina. Vydává V. C. Bendl. 1859—1860.
Изв. 9. 108—110.

798. Rapp, M. Grundriss der Grammatik des indisch-europäischen Sprachstammes. Stuttgard. 1852, 1855.
Изв. 2. 167—168; 4. 194—195.

799. Recueil de relations et de mémoires concernant la géographie et l'histoire de la Russie avant 1700. Berl. 1854.
Изв. 4. 248—249.

800. Ristič, I. Die neuere Literatur der Serben. Berl. 1852.
Изв. 2. 18.

801. Rocznik towarzystwa naukowego z uniwersytetem Jagiełłońskim złączonego. Oddziału sztuk i archeologii. W Krakowie. 1851.
Изв. 1. 396.

802. Rozum, I. V. Seznam českých knih, obrazů a hudebních výtvorů, ktere posud na skladě jsou. V Praze. 1854.
Изв. 4. 320—321.

803. Sabina, K. Dějepis literatury československé. V Praze. 1860—1862.
Изв. 10. 141—142.

804. Schleicher, A. Die deutsche Sprache. Stuttgard. 1860.
Изв. 10. 59—60.

805. —— Die Formenlehre der kirchenslavischen Sprache. Bonn. 1852.
Изв. 1. 290—291.

806. —— Handbuch der litauischen Sprache. Grammatik. Prag. 1856. [Статья И. В. Юшкевича].
Изв. 5. 318—330.

807. —— Les langues de l'Europe moderne par A. Schleicher, traduit de l'allemand par H. Ewerbeck. Paris. 1852.
Изв. 1. 290.

808. Schneider, Fr. Grammatik der wendischen Sprache katholischen Dialect's. Budissin. 1853.
Изв. 3. 196.

809. Schwenk, K. Die Mythologie der Slaven für Gebildete und die studirende Jugend. Frankfurt am Main. 1853.
Изв. 3. 43.

810. Sjögren, A. Ueber die Wohnsitze und die Verhältnisse der Jatwägen. Ein Beitrag zur Geschichte Osteuropas um die Mitte des XIII Jahrhunderts. Spb. 1858.
Изв. 8. 305.

811. Słownik języka polskiego, obejmujący oprócz zbioru właściwie polskich, znaczną liczbę wyrazów z obcych języków polskiemu przyswojonych..., wypracowany przez A. Zdanowicza, M. Bohusza Szyszkę, J. Filipowicza, W. Tomaszewicza i F. Czepelińskiego. Wilno. 1857.
Изв. 8. 226.

812. Slovnik naučný. Redaktor dr. F. L. Rieger. V Praze. 1859.
Изв. 8. 225.

813. Smith, C. G. De locis quibusdam grammaticae linguarum balticarum et slavonicarum. Havniae. 1857—1859. [Рецензія И. В. Юшкевича].
Изв. 9. 103—106.

814. Smoler, I. E. Kralodvórski rukopis. Zebran lyricko-epicke pěsnje a spěvy. Přełożene wot I. E. Smolerja. Prazy. 1852.
Изв. 1. 166.

815. Sušil, F. Moravské národni pisně s napěvy, sebrané od F. S[ušila]. W. Brně. 1853—1857. — 2 vyd. V Brně. 1860.
Изв. 2. 257; 6. 370; 9. 107—108.

816. Sztochel, Andr. Gramatyka historyczno-krytyczna języka polskiego. Warsz. 1854.
Изв. 5. 92—95.

817. Szulc, D. Pisma D. Szulca z kartą geograficzną. Warsz. 1854.
Изв. 4. 320.

818. Šafařík. Památky dřevního písemnictví jihoslovanův. V Praze. 1851.
Изв. 1. 293—301, 343—350 (въ статьяхъ «Памятники древней письменности южныхъ славянъ» и «Памятники древн. письменности югославянской», изд. П. П. Шафарикомъ).

819. —— Památky hlaholského písemnictví. V Praze. 1853.
Изв. 2. 133, 299—305 (въ статьѣ «Новое мнѣніе П. П. Шафарика о письменности глагольской»).

820. —— Ueber den Ursprung und die Heimath des Glagolismus. Prag. 1858.
Изв. 7. 102—114.

821. Šembera, A. V. Dějiny řeči a literatury československé. Věk starši. Ve Vídni. 1858. — Vyd. 2. Ve Vídni. 1859.
Изв. 7. 31; 8. 227.

822. Štitný, Tom. Knížky šestery o obecnych vecech krěst'anskych, vyd. K. I. Erbena. V Praze. 1852.
Изв. 2. 103.

823. Štúr, L. O národních písních a pověstech plemen slovanských. V Praze. 1853.
Изв. 2. 294—295.

824. Šumavsky, J. F. Důležité slovo o koncovkah ný a ní u přídavných. V Praze. 1854.
Изв. 3. 109.

825. —— Kapesní slovník jazyka českého a německého. V Praze. 1854.
Изв. 3. 383.

826. —— Slowník všeslovanský s přídatnými významy německými. V Praze.
Изв. 1. 395.

827. —— Taschen-Wörterbuch der böhmischen und deutschen Sprache. Prag. 1853.
Изв. 3. 306.

828. Talvj. Uebersichtliches Handbuch einer Geschichte der slavischen Sprachen und Literatur, nebst einer Skizze ihrer Volks-Poesie. Leipz. 1851.
Изв. 1. 292.

829. —— Volkslieder der Serben. Metrisch übersetzt und historisch eingeleitet von —. Leipz. 1853.
Изв. 3. 196—197.

830. Uvarov, S. De Bulgarorum utrorumque origine et sedibus antiquissimis. Dorpati Liv. 1853.
Изв. 2. 236—237.

831. Valentinelli, G. Bibliografia della Dalmazia e del Montenegro. Zagrabia. 1855.
Изв. 5. 173.

832. Valjavec, M. Narodne pripovjedke. Skupio u i oko Varaždina —. U Varaždinu. 1858.
Изв. 8. 306.

833. Veselić (Fröhlich), R. V. Rječnik ilirskoga njemačkoga jezika. U Beču. 1853.
Изв. 2. 104; 3. 43.

834. Wiszniewski, M. Historya literatury polskiej. Kraków. 1840—1851.
Изв. 1. 120.

835. Wojcicki, K. W. Biblioteka starożytna pisarzy polskich. Wyd. 2. Warsz. 1854.
Изв. 2. 352.

836. —— Historya literatury polskiej w zarysach. Wydanie drugie, poprawne i powiększone. T. I—III. Warsz. 1859—1860.
Изв. 9. 176—177.

837. Wurzbach, C. Die Sprichwörter der Polen. Wien. 1852.
Изв. 1. 165.

838. Zeitschrift für vergleichende Sprachforschung auf dem Gebiete des Deutschen, Griechischen und Lateinischen, herausgegeben von Dr. T. L. Aufrecht und Dr. A. Kuhn. Berl. 1852—1859.
Изв. 2. 298; 3. 301; 4. 356. 5. 316; 6. 370; 8. 122, 223—225.

839. Zienkiewicz, R. Piosnki gminne ludu pińskiego. Wilno i Kowno. 1851.
Изв. 1. 165.

840. Zmorski, R. Królewicz Marko. Narodowe pieśni serbskie. Warsz. 1859.
Изв. 8. 382—383.

841. Żochowski, F. Mownia języka polskiego. Warsz. 1852.
Изв. 1. 118.

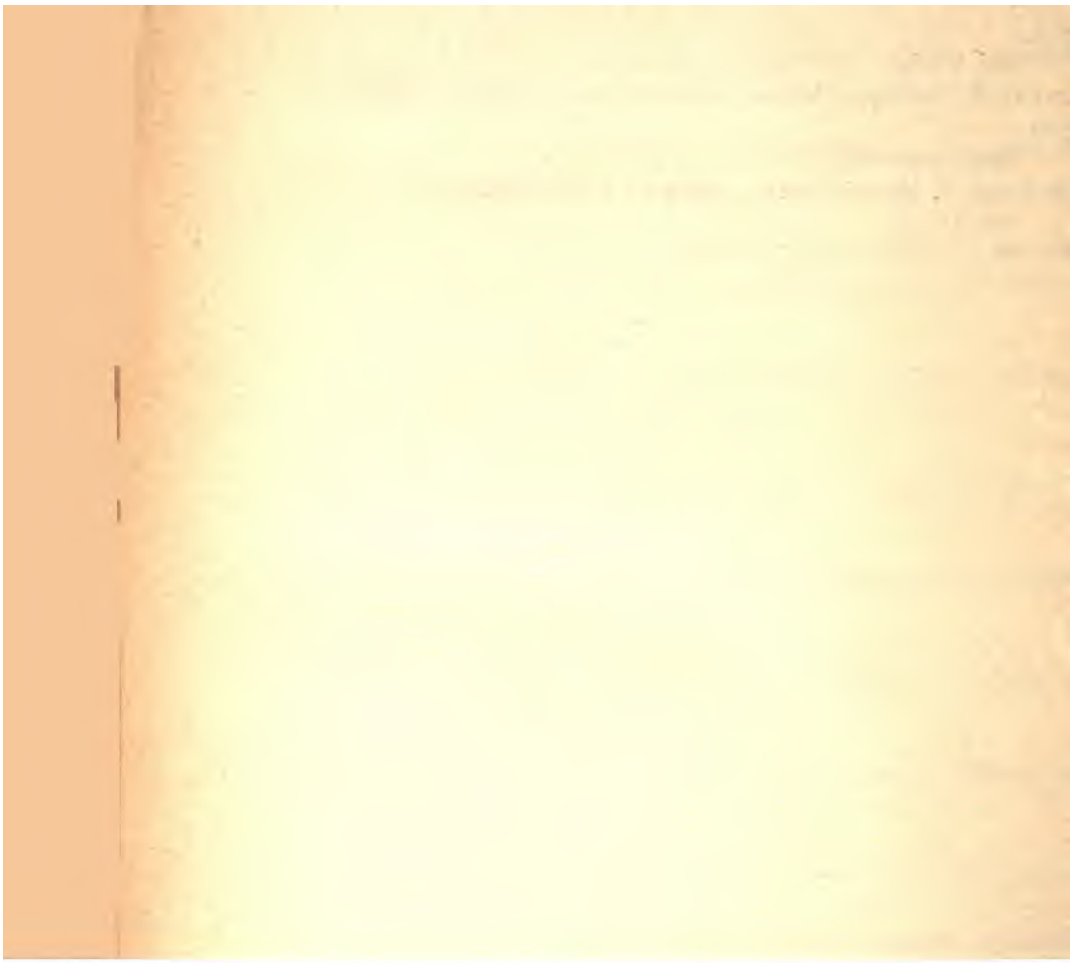

УКАЗАТЕЛЬ [1]).

Авраамій Смоленскій. №№ 50, 51.
Аксаковъ, К. С. №№ 416, 417.
Александровъ-Дольникъ, К. № 453.
Александръ II, имп. №№ 138, 139, 151, 157, 158, 159.
Алеша Поповичъ. №№ 188, 191, 197.
Али-ага. № 217.
Амосовъ, Н. И. № 352.
Амфилохій, арх. 62; — №№ 244, 311, 315, 316.
Андреевскій, И. Е. №№ 421, 422.
Анна Іоанновна, имп. № 74.
Антіохъ, мон. №№ 253, 311, 312.
Аристотель. № 574.
Арсеньевъ, К. И. 2; — №№ 75, 399, 407, 408.
Аскоченскій, В. И. № 424.
Асѣнь, ц. болгарскій. № 161.
Аттила. № 445.
Ауфрехтъ (T. L. Aufrecht). № 838.
Аѳанасьевъ, Ал. Ник. №№ 392, 425.
Аѳанасьевъ (Чужбинскій), Ал. Степ. 55; — №№ 211, 212, 213, 371, 372, 373.
Бабукичъ (V. Babukić). № 675.
Базаровъ, Іоаннъ, свящ. №№ 90, 91.
Бакмейстеръ, Лог. Ив. № 277.
Балльонъ, Э. Э. № 350.
Барановскій. №№ 337, 426.
Бартеневъ, П. № 602.
Безсоновъ, П. А. №№ 182, 219, 427, 428.
Беккеръ, Им. № 270.
Бенардаки, Н. Д. № 429.
Бендль (V. C. Bendl). № 797.
Бенедиктовъ, В. Г. 57; — №№ 129, 130, 131.
Бергъ, Н. В. № 430.
Бередниковъ, Я. И. 2, 11, 12, 46, 50; — №№ 104, 248, 277, 342, 401, 660.
Березинъ, И. Н. №№ 360, 431.
Берличъ (A. T .Berlić). №№ 505, 680.
Бернауеръ, В. Ф. А. № 505.
Берчичъ (J. Berčić). № 679.
Бетлингъ, О. Н. 61.
Билярскій, П. С. 22, 60, 61; — №№ 182, 255, 270, 334, 335, 411, 432, 460, 479, 585.
Благославъ (I. Blahoslav). № 684.
Блудовъ, Д. Н., гр. 57, 59; — № 110.
Бобровниковъ, Алексѣй Ал. № 366.
Богдановскій, А. М. № 433.
Богоевъ, И. А. № 219.
Богушевичъ, Ю. № 429.
Богушъ-Шишка (M. Bohusz-Szyszka). № 811.
Бодянскій, О. М. 22; — № 434.
Болеславъ Храбрый. № 465.

1) Цифры безъ №№-овъ указываютъ страницы статьи (1—62), цифры съ №№-ами относятся къ систематическому указателю (стр. 63—133).

Больтцъ (A. Boltz). №№ 685, 686, 687.
Боппъ, Ф. № 688.
Бориска (Збутъ). № 197.
Борисовъ, В. № 435.
Броссе, М. И. 27.
Булгаринъ, Ѳ. В. 23.
Буличъ, Н. И. № 436.
Буняковскій, Викт. Як. 61.
Буслаевъ, Ѳ. И. 22, 50, 59; — №№ 314, 342, 353, 437—442, 457, 551.
Бутковъ, Петр. Гр. 2; — №№ 33, 125, 402.
Бушманъ (I. C. E. Buschmann). № 690.
Бычковъ, Аѳ. Ѳед. 22; — № 72, 252.
Бѣлозерскій, Н. № 443.
Бѣляевъ, Ив. Дм. 22; — №№ 22, 64.
Валентинелли (G. Valentinelli). № 831.
Валіавецъ (M. Valjavec). № 832.
Варенцовъ, В. № 444.
Варлаамъ, архим. № 261.
Василиса Даниловая. № 190.
Василій Казнеровичъ. №№ 191, 192.
Вассіанъ Рыло. № 62.
Вельтманъ, А. Ѳ. 11; — №№ 93, 445, 446, 565.
Венелинъ, Ю. И. № 427.
Верещагинъ, А. №№ 186, 188, 189, 190.
Верковичъ, С. И. №№ 162, 163, 169 242, 247.
Веселичъ (R. V. Veselič). № 833. — См. Фрелихъ.
Веселовскій, К. С. 61.
Вишневскій (M. Wiszniewski). № 834.
Вишневскій, Ю. № 79.
Владимиръ Андреевичъ, кн. 47; — № 54.
Владимиръ Мономахъ. № 39.
Владимиръ Святой. №№ 24, 29, 188, 190, 465.
Войцицкій (K. W. Wojcicki). 23; — №№ 835, 836.
Востоковъ, Ал. Хр. 2, 55, 60; — №№ 3, 114, 170, 243, 258, 259, 299, 300—303, 310, 311, 313, 315, 316, 357, 450, 451, 583.
Всеволодъ, кн. новгородскій. № 40.
Второвъ, Н. И. № 453.
Вурцбахъ (C. Wurzbach). № 837.
Вышнеградскій, Н. А. 22.
Вяземскій, кн. П. А. 2, 56, 57; — №№ 132—137, 160.
Вячеславъ, кн. чешскій. №№ 8, 9.
Галаховъ, А. Д. 22; — №№ 456, 457.
Гамель, Іос. Хр. 34; — № 183.
Ганка, В. 22, 23; — №№ 174, 175, 458, 459, 714—717.
Ганушъ (I. I. Hanuš). №№ 718—721.
Гаттала (M. Hattala). №№ 722—725.
Гегель, Г. В. Ф. № 460.
Гейзе (K. W. L. Heyse). № 726.
Геннади, Г. Н. № 461.
Геннингъ, Леоп. № 460.
Геннингъ, Христ., пасторъ. № 230.
Георгій Амартолъ. 44; — № 179, 393.
Георгій Побѣдоносецъ. № 525.
Гербель, Н. В. № 462.
Германъ Воята. № 15.
Геровъ, Найд. 55; — №№ 215, 216, 378.
Гефлеръ (K. A. C. Höfler). № 727.
Гильфердингъ, А. Ѳ. 52; — №№ 63, 169, 230, 257, 282, 380, 382, 463—469.
Гинцель (J. A. Ginzel). № 708.
Глищинскій (M. Gliszczyński). № 709.
Гоголь, Н. В. № 94.
Головацкій, Я. Ѳ. № 471.
Голотузовъ, Ѳ. № 472.
Гольмбё (A. Holmboe). № 728.
Горацій Флаккъ. № 485.
Горскій, Ал. Вас. 22; — № 473.
Горыничъ. № 193.
Грабенка, Гр. № 474.
Градилъ (J. Hradil). № 684.
Грановскій, Т. Н. № 276.
Гречъ, Н. И. 22, 50; — № 342.
Грибоѣдовъ, А. С. 49.
Григорій Богословъ (Назіанзинъ). №№ 7, 313.
Григорій Цамблакъ. № 58.
Григоровичъ, Викт. Ив. 22;—№№ 2—5, 38, 266, 477, 478.
Григорьевъ, В. В. № 361.
Гриммъ, В. № 712.
Гриммъ, Я. №№ 271, 711, 712.

Грозданка. № 217.
Гротъ, Я. К. 23, 46, 50, 60, 61; — №№ 81—84, 92, 95, 116, 128, 153, 160, 176, 273, 274, 324, 326, 329, 331, 332, 333, 335, 342, 349, 354, 367, 368, 456.
Груичъ, Никан. № 510.
Гуляевъ, С. И. №№ 195, 197, 198, 200, 201.
Гумбольдтъ, В. №№ 270, 479.
Гундулиичъ (J. Gundulić). № 713.
Дабижа, В. Д., кн. № 481.
Давыдовъ, Ив. Ив. 2, 11, 12, 14, 22, 25, 28, 29, 34—39, 41, 42, 46, 48, 49, 50, 54, 57, 58, 60; — №№ 78, 85, 87, 88, 94, 96, 98, 100, 101, 102, 105, 107, 108, 109, 111, 113, 114, 115, 117, 120, 122, 126, 322, 337, 341, 345, 347, 348, 526, 543.
Далимилъ (Dalimil). № 715.
Даль, В. И. 50; — №№ 342, 482.
Данилевскій, Г. П. № 483.
Данилевскій, М. № 309.
Данило Игнатьевичъ, богатырь. №№ 188, 190.
Даниловичъ, И. № 696.
Даніилъ, митр. моск. № 64.
Даніилъ Заточникъ. № 48.
Данте. №№ 143, 561.
Демидовъ, П. Н. № 596.
Демутъ (К. І. Demuth). № 738.
Державинъ, Гавр. Р. 56; — №№ 81—84.
Дестунисъ, Г. С. №№ 178, 291.
Джемсъ, Ричардъ. 51; — № 183.
Длугошъ, Янъ. № 502.
Дмитріевъ, Мих. А. 57; — №№ 138, 139, 485.
Дмитріевъ, Θед. Мих. № 486.
Дмитріевъ-Петковичъ, К. Д. 11; — №№ 220, 249.
Дмитрій Ивановичъ, в. кн. 47; — № 54.
Добровскій, Іос. № 697.
Добролюбовъ, Н. А. № 14.
Добрыня Никитичъ, богатырь. №№ 188, 192, 195.
Донской, А. № 487.
Дора д'Истріа (Dora d'Istria). № 698.
Дубровскій, П. П. 22, 23, 60; — №№ 172, 298, 369, 386, 387, 388, 480.
Дунай Ивановичъ, богатырь. №№ 188, 189, 197.
Екатерина Великая. № 529.
Екатерина I, имп. № 408.
Елагинъ, Н. № 491.
Ермакъ Тимоѳеевичъ. № 195.
Жоховскій (F. Żochowski). № 841.
Жуковскій, Вас. Андр. 2, 56; — №№ 88 — 91, 587.
Заблоцкій, М. № 492.
Заболоцкій, Гр. Вас. 47; — № 404.
Загоскинъ, М. Н. 23, 49; — № 93.
Зеленецкій, К. П. 23; — № 500.
Здановичъ (A. Zdanowicz). № 811.
Зенкевичъ (R. Zieńkiewicz). № 839.
Зморскій (R. Zmorski). № 840.
Зубрицкій, Д. И. 22; — № 502, 503.
Ивановскій, А., свящ. № 194.
Ивановъ, П. И. № 504.
Иванъ III Васильевичъ, вел. кн. №№ 62, 405, 422.
Иванъ IV Васильевичъ, царь. №№ 187, 198.
Иларіонъ, митр. кіевскій. № 28.
Иловайскій, Д. И. № 506.
Илья Муромецъ. №№ 188, 192, 195—198.
Иннокентій (Борисовъ), арх. херсонскій и таврическій. 2, 56, 57; — №№ 121, 154, 155.
Иречекъ (Н. Iiřeček). №№ 735, 736.
Иречекъ (J. Iiřeček). №№ 684, 736.
Іаковъ, мнихъ. №№ 32, 33, 34.
Іаковъ Блонницкій. № 73.
Іезбера (F. J. Jezbera). № 734.
Іоаннъ II, митр. русскій. № 37, 38.
Іоаннъ Златоустъ. № 63.
Іоаннъ Малала. № 393.
Іоаннъ Рыльскій, св. № 164.
Іоасафъ, еп. вологодскій. № 15.
Казанскій, П. С. № 508.
Казембекъ, А. К. №№ 362, 363.
Калачевъ, Н. В. 22; — № 423.
Калинъ-царь (въ былинахъ). № 198.

Каллистъ, патр. конст. № 409.
Камковъ, А. А. № 509.
Караджичъ, В. С. 22, 23, 58;—№№ 168, 381, 510—513.
Карамзинъ, Н. В. 49, 50; — № 87.
Каратаевъ, И. П. № 514.
Карашевичъ, П. И. № 515.
Кастренъ, М. Х. 22.
Катенинъ, Пав. Ал. 23, 45; — № 104.
Катковъ, М. Н. 22.
Катрановъ, Н. Д. №№ 219, 427.
Квитка, Г. Ѳ. № 483.
Келеръ, Ег. Ег. 33.
Кеппенъ, П. И. 22;—№ 516.
Кириллъ II, митр. кіевскій. № 49.
Кириллъ Туровскій. №№ 41—44.
Кириллъ Философъ. №№ 6, 169, 305, 721, 734.
Кирѣевскій, П. В. № 517.
Классенъ, Е. И. № 518.
Классовскій, В. И. № 519.
Клинъ, Эрн. Люд. № 551.
Ковалевскій, Іос. Мих. № 365.
Колларъ, Я. 22, 23;—№№ 740, 741.
Кольбергъ, О. № 739.
Коменскій, Іоаннъ-Амосъ. № 173.
Конечный (J. N. Kopečny). № 606, 742.
Коновченко, Иванъ. № 211.
Константинъ Философъ — см. Кириллъ Философъ.
Копитаръ, Б. № 743.
Коркуновъ, Мих. Андр. 2, 47; — №№ 122, 173, 248, 404, 405, 406.
Корфъ, М. А., бар. №№ 71, 72.
Коссовичъ, К. А. 55; — №№ 278, 288, 289, 290, 522.
Кострюкъ-Мастрюкъ (въ былинахъ). № 195.
Костырь, Ник. Троф. 23.
Котковскій (J. Kotkowski). № 744.
Кочетовъ, Іоак. Сем., протоіер. 2, 46; — №№ 104, 281.
Кояловичъ, М. О. № 523.
Красинскій (A. S. Krasiński). № 745.
Кудасевичъ (A. Kudasiewicz). № 746.
Кукулевичъ-Сакцинскій (I. Kukuljević-Sakcinski). №№ 747—751.
Кулишъ, П. А. №№ 524, 541.
Куникъ, А. А. 22, 26, 27, 31, 61; — № 525.
Кунъ (A. Kuhn). №№ 677, 838.
Куприяновъ, И. К. №№ 28, 246, 247, 307.
Кушелевъ-Безбородко, Гр. Гр. № 580.
Кушка, Самуилъ, гетм. № 211.
Лабардинъ, И. И. № 206.
Лаврентій, мнихъ. № 745.
Лавровскій, Н. А. №№ 527, 528, 529.
Лавровскій, П. А. 22; — №№ 27, 171, 174, 306, 318, 319, 327, 328, 385, 394, 530.
Лазаревскій, А. М. №№ 65, 66, 531.
Лазаревскій, Ив. М. № 621.
Ламанскій, В. И. №№ 395, 396, 532.
Ламбинъ, П. П. №№ 414, 533.
Лебедевъ, С. С. 22.
Ленцъ, Эм. Хр. 61.
Леонтьевъ, П. М. 23; — № 534.
Лермонтовъ, М. Ю. 50.
Лешковъ, В. Н. № 535.
Лиловъ, А. И. № 536.
Линде, С. № 752.
Ломоносовъ, М. В. №№ 77, 78, 537.
Лохвицкій, А. № 538.
Лыжинъ, Н. П. №№ 74, 539.
Львовъ, Н. А. № 82.
Любичъ (S. Gliubich). № 710.
Любуша. 51; — №№ 220, 221.
Мажураничъ (A. Mažuranić). № 757.
Майковъ, А. А. № 542.
Майковъ, А. Н. 56, 57;—№№ 140, 141, 142.
Макарій (Булгаковъ), еп. виницкій, тамбовскій, харьковскій. 22;—№№ 29, 30, 31, 34, 41, 47, 49, 58, 115, 121, 403, 543, 544.
Макарій (Миролюбовъ), архим. №№ 239, 240, 241, 262, 545—548.
Максимовичъ, М. А. 22.
Максимовъ, С. В. № 549.
Макушевъ, В. В. № 550.
Малый (J. Maly). № 755.
Манассія, хронографистъ. № 432.

Маргарита, кор. польская. № 388.
Марія Александровна, имп. № 137.
Марко, королевичъ. № 217.
Мархолтъ. № 172.
Матѳей, еп. сарайскій. № 15.
Мацѣевскій, В. А. 22, 23; — №№ 700, 753, 754.
Медаковичъ, Д. № 553.
Медовиковъ, П. Е. № 554, 555.
Мейеръ, Дм. И. № 556.
Меншиковъ, Ар. Ив. № 551.
Метлинскій, А. Л. 23; — №№ 210, 481, 558.
Меѳодій, ап. слав. № 734.
Миклошичъ, Фр. 22, 23, 58; — №№ 743, 758—770.
Микуцкій, С. П. 51; — №№ 207, 275, 276, 279, 280, 283, 285, 286, 292, 293, 295, 351, 375, 376, 672, 780.
Минъ, Д. Е. 57; — №№ 143, 561.
Миладиновцы. № 557.
Миллеръ, О. Ѳ. № 559.
Милюковъ, А. П. № 560.
Михаилъ, кн. (въ былинахъ). № 187.
Михаилъ Воинъ, св. № 165.
Михаилъ Ѳеодоровичъ, царь. № 407.
Михайло Даниловичъ, богатырь. № 188, 190.
Михайловскій-Данилевскій, А. И. 2.
Михайловъ, М. М. № 562.
Михельсонъ, М. № 563.
Моржицкій (A. Morzicki). № 772.
Морошкинъ, О. М. 22.
Мронговіусъ (C. Mrongovius). № 773.
Мстиславъ Владимировичъ, в. кн. №№ 40, 254, 255.
Муральтъ, Э. Г. №№ 179, 776.
Мурзакевичъ, Н. Н. 23; — № 260.
Муса (въ болг. пѣсняхъ). № 217.
Мутьева, Е. № 505.
Мутьевъ, Дм. № 521.
Мухлинскій (A. Muchliński). № 775.
Навратилъ (I. Navratil). № 778.
Надеждинъ, Н. Ив. 22.
Напіерскій, К. Ѳ. № 475.
Настасья, жена Дуная Ивановича, богатыря. № 188.
Небескій (V. Nebesky). № 77.
Неволинъ, К. А. 22, 46; — №№ 37, 116, 400, 402, 566, 567.
Невоструевъ, К. И. №№ 254, 255, 473.
Нейкирхъ (I. H. Neukirch). № 781.
Некрасовъ, Н. А. 57; — № 144.
Нессельманъ (G. H. Fr. Nesselmann). № 292, 780.
Несторъ, преп. 47; — №№ 35, 744, 762.
Никита Ивановичъ, богатырь. № 194.
Никитенко, А. В. 22, 60; — №№ 118, 561.
Никитинъ, Ив. Сав. № 95.
Никитинъ, Аѳанасій. № 61.
Николай Воинъ, св. № 166.
Николичъ (Nicolitsch). № 782.
Нифонтъ Константиноградскій, св. № 45.
Новосельскій (H. Nowosielski). № 783.
Норовъ, А. С. 41, 53, 54; — № 177.
Носовичъ, И. И. 51; — №№ 208, 374, 377.
Оболенскій, М. А., кн. 22; — № 393.
Олегъ, в. кн. №№ 21, 22.
Ордынскій, Б. И. № 574.
Отрепьевъ, Гришка. № 192.
П., Е. 576.
Павловскій (J. Pawlowsky). № 787.
Павскій, І. П., протоіер. 22, 50; — № 342.
Палаузовъ, С. Н. №№ 161, 217, 409.
Палацкій (F. Palacký). №№ 785, 786.
Панаевъ, Вл. И. 2.
Парумъ-Шульцъ, Іог. № 230.
Пассекъ, В. Б. № 581.
Пасхалова, А. Н. № 199.
Пафнутьевъ, П. А. № 202.
Пахомовъ, Ив., крест. № 190.
Пекарскій, П. П. №№ 70, 71, 72.
Пенинскій, И. С. № 582.
Перевлѣсскій, П. М. 22; — №№ 583, 584, 585.
Перевощиковъ, Д. М. 35.
Петковичъ, К. Д., — см. Дмитріевъ-Петковичъ.
Петровъ, Пав. Як. №№ 364, 551.
Петръ Великій, имп. 33; — №№ 71, 72, 176, 191, 192.

Пикте (Ad. Pictet). № 790.
Плетневъ, П. А. 2, 39, 46, 49, 50, 54, 60; — №№ 89, 97, 99, 100, 103, 104, 106, 107, 112, 116, 123, 124, 127, 160, 587.
Плошинскій, Л. О. № 588.
Погодинъ, М. П. 2, 11, 34, 47; — №№ 17, 32, 36, 39, 77, 160, 305, 308, 397, 589.
Подстранскій (I. B. Podstranský). № 791.
Полѣновъ, В. А. 12, 20.
Полѣновъ, Д. В. 22;—№№ 45, 46, 590.
Поповъ, Ал. Н. 23; — №№ 56, 591, 592.
Порфирій (Успенскій), арх. №№ 593, 594.
Потебня, А. А. № 595.
Поттъ А. Ф. № 793.
Прискъ Павійскій. № 178.
Протопоповъ, Ал. № 321.
Пуатвенъ (P. Poitevin). № 792.
Пухмиръ (J. Puchmir). № 796.
Пуцичъ, М., кн. № 625.
Пушкинъ, А. С. №№ 92, 797.
Пфуль (P. Pfuhl). №№ 788, 789.
Пыпинъ, А. Н. №№ 20, 67, 68, 69, 243, 317, 598.
Радолинскій, А. А. № 599.
Радуловъ, С. И. № 600.
Разлагъ (R. Razlag). № 501.
Раковскій, Г. С. № 601.
Ранке, Л. № 602.
Раппъ, М. № 798.
Резвый, Мод. Дм. 46; — № 104.
Рейфъ, Ф. И. №. 603.
Ригеръ (F. L. Rieger). № 812.
Ристичъ (J. Ristič). № 800.
Розбергъ, М. Н. 2.
Розумъ (I. V. Rozum). №№ 683, 802.
Ростопчина, Е. П., гр. 57; — №№ 145, 146.
Руздевичъ, А. № 330.
Рулье, К. Ф. № 355.
Рыбниковъ, П. Н. № 605.
С., К. № 606.
Сабина (K. Sabina). № 803.
Сабининъ, С. К. №№ 281, 287.
Сабуровъ, Вас. Θед. 47; — № 404.
Савва, арх. №№ 238, 607, 608, 609.
Савваитовъ, П. И. № 15.
Савичъ, А. Н. № 346.
Сахаровъ, И. П. 22.
Свѣтичъ, М. № 649.
Севастьяновъ, П. И. № 250.
Сербиновичъ, К. С. 23.
Серчевскій, Е. № 613.
Скальковскій, Ап. Ал. № 709.
Скворцовъ, К. № 614.
Слободскій, Ив. № 15.
Смирдинъ, Ал. Фил. 49.
Смирновъ, А. П. №№ 617, 618.
Смирновъ, С. К. № 619.
Смитъ (C. G. Smith). № 813.
Смолеръ (I. E. Smoler). № 814.
Снегиревъ, И. М. 22; — №№ 205, 620.
Собольщиковъ, В. И. № 413.
Соколовъ, А. В. № 623.
Соколовъ, Д. П. №№ 196, 197.
Соловейка, разбойникъ. № 192.
Соловьевъ, С. М. 22; — №№ 354, 581, 624.
Соломонъ, царь. №№ 67, 68, 172.
Срезневскій, И. И. 1, 2, 3, 9—12, 14, 16, 20, 22, 24, 25, 41—47, 49—52, 55—62, 101; — №№ 1, 4, 6—12, 18, 21, 23—26, 28, 33, 37, 40, 42—44, 48, 52, 54, 55, 57, 59, 61, 65, 79, 113, 114, 143, 174, 175, 179, 181, 182, 184—186, 197, 204, 206, 212, 214, 221—229, 231, 232, 234—237, 240, 243, 245, 250, 251, 253, 257, 263—269, 271, 272, 275, 286, 292, 296, 297, 302—305, 313, 314, 323—325, 336, 338, 339, 342, 356, 372—374, 380, 384, 389, 390, 391, 393, 400, 415, 585, 626.
Стасюлевичъ, М. М. № 410.
Стаховичъ, М. №№ 358, 626.
Стефанъ Дечанскій, св. № 5.
Стефанъ Пермскій, св. № 15.
Стефанъ Урошъ II, кор. сербскій. № 162.
Стефанъ Урошъ III, кор. сербскій. № 163.
Стоюнинъ, В. Я. №№ 627, 628.

Страшкевичъ, К. № 606.
Строевъ, П. М. 2; — №№ 412, 413.
Судимонтъ, Ив. Кондратьев. № 405.
Судіенко, М. О. № 629.
Сумароковъ, А. П. №№ 80, 436, 627.
Сушилъ (F. Sušil). № 815.
Сухомлиновъ, М. И. №№ 13, 14, 16, 19, 62, 80, 398, 620.
Тальви (Talvj). №№ 828, 829.
Терещенко, А. В. 23; — № 632.
Толстой, М. В., гр. № 633.
Томилинъ, А. С. № 634.
Томашевичъ (W. Tomaszewicz). №811.
Тредьяковкій, В. К. № 76.
Туловъ, М. А. № 636.
Туровскій (J. K. Turowski). № 681.
Турчиновичъ, О. №№ 637, 638.
Тюринъ, А. Ѳ. 23; — №№ 33, 626.
Тютчевъ, Ѳ. И. 57; — №№ 123, 147.
Уваровъ, А. С., гр. №№ 259, 604.
Уваровъ, С. С., гр. №№ 109, 112.
Уваровъ, С. № 830.
Ундольскій, В. М. 22; — №№ 60, 184.
Устряловъ, Н. Г. 22, 27; — № 641.
Утинъ, Я. № 621.
Фабриціусъ (C. G. Fabricius). № 705.
Фаворскій, Е., свящ. №№ 191, 192.
Фейфаликъ (J. Feifalik). № 706.
Фидлеръ (J. Fiedler). № 770.
Филаретовъ, С. В. № 219.
Филаретъ (Гумилевскій), арх. 22; — №№ 14, 35, 263, 642—647.
Филаретъ (Дроздовъ), митр. моск. 2, 56, 57; — №№ 156—159.
Филиповичъ (J. Filipowicz). № 811.
Филиппъ Соколина. № 217.
Фойхтъ, К. К. 23.
Фрёлихъ (R. A. Fröhlich). № 707. — См. Веселичъ.
Френъ, Хр. 33.
Фусъ, П. Н. 1, 23, 25, 27, 28, 34, 35, 36, 38, 39.
Хавскій, П. В. № 648.
Хаджичъ, І. № 649.
Хомяковъ, А. С. 57; — №№ 148, 149, 150, 284.
Хотенъ. № 188.
Худяковъ, И. А. № 650.
Цанковъ. № 691.
Цегельскій. № 387.
Цейнова, Фл. № 383, 384.
Цтиборъ Цимбуркскій и Товачовскій (Ctibor z Cimburka a z Tovačova). № 738.
Цѣвницкій, И. № 204.
Челаковскій (F. L. Čelakovský). 22, 23; — №№ 693—695, 719, 720, 755.
Чепелинскій (F. Czepeliński). № 811.
Черепановъ, С. И. № 370.
Чернышевскій, Н. Г. №№ 320, 651.
Чертковъ, А. Д. 22; — № 652.
Чижовъ, В. № 460.
Чистовичъ, И. А. №№ 73, 76, 79, 544, 646, 654.
Чистяковъ, М. Б. 22.
Чичеринъ, Б. Н. №№ 655, 656.
Чурива (то же, что Чурила). № 192.
Чурила Пленковичъ. № 196.
Шафарикъ (P. J. Šafařik). 22, 23, 58; — №№ 233, 234, 727, 818—820.
Шафонскій, Ав. Ф. № 660.
Шафрановъ, С. Н. № 661.
Шевыревъ, С. П. 2, 50, 57; — №№ 50, 51, 53, 86, 151, 152, 342, 662, 663.
Швенкъ (K. Schwenk). № 809.
Шёгренъ, (A. M. Sjögren). №№ 359, 810.
Шейковскій, К. № 664.
Шембера (A. V. Šembera). № 821.
Ширинскій-Шихматовъ, Пл. Ал., кн. 2, 20, 46, 52; — № 104.
Шлейхеръ (A. Schleicher). №№ 677, 804—807.
Шнейдеръ (Fr. Schneider). № 808.
Шпилевскій, П. 51, 53; — № 209.
Штохель (An. Sztochel). № 816.
Штуръ (L. Štúr). № 823.
Шульцъ (D. Szulc). № 817.
Шумавскій (I. F. Šumavský). №№ 665, 824—827.
Шутъ, Андрей, кобзарь. № 210.
Щаповъ, А. П. № 666.
Щитный (T. Štitný). № 822.
Эвербекъ (H. Ewerbeck). № 807.
Эйхгофъ (F. G. Eichhoff). №№ 699, 700.

Энгельманъ, А. № 667.
Энгельманъ, И. Е. №№ 668, 669.
Эрбенъ (K. I. Erben). №№ 702, 703, 704, 822.
Юнгманъ (J. Jungmann). №№ 693, 737.
Юшкевичъ, И. В. №№ 806, 813.
Якушкинъ, П. И. № 671.
Янежичъ (A. Janežić). №№ 731—733.
Ярославъ Владимировичъ, в. кн. № 525.
Ярославъ Владимировичъ, кн. № 48.
Яроцкій, В. Я. 22.
Яховичъ (S. Jachowicz). № 730.
Ѳеодосій Печерскій. №№ 29, 30, 31, 35, 36, 59, 60.

СОДЕРЖАНІЕ.

	стран.
I. Къ исторіи изданія Извѣстій и Ученыхъ записокъ второго отдѣленія Имп. Академіи наукъ, гл. 1—4	1—62
II. Систематическій указатель статей, напечатанныхъ въ Извѣстіяхъ и Ученыхъ запискахъ второго отдѣленія Имп. Академіи наукъ	63—133
1. Литература	65
2. Народная словесность	79
3. Палеографія, археографія и археологія	85
4. Языкознаніе	88
5. Этнографія, миѳологія	98
6. Исторія	99
7. Педагогика	100
8. Библіотековѣдѣніе	100
9. Библіографія	101
III. Указатель личныхъ именъ	135—142

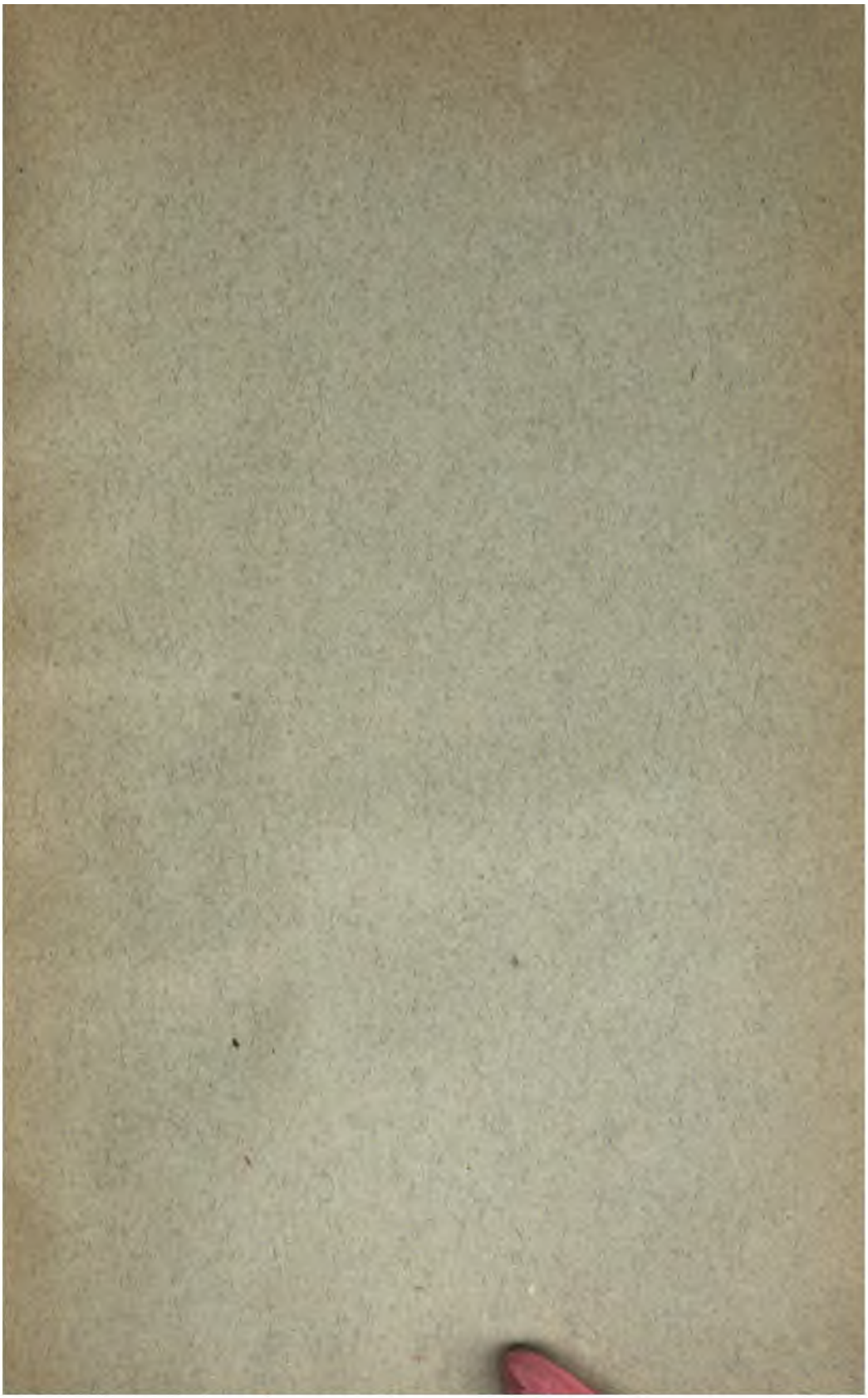

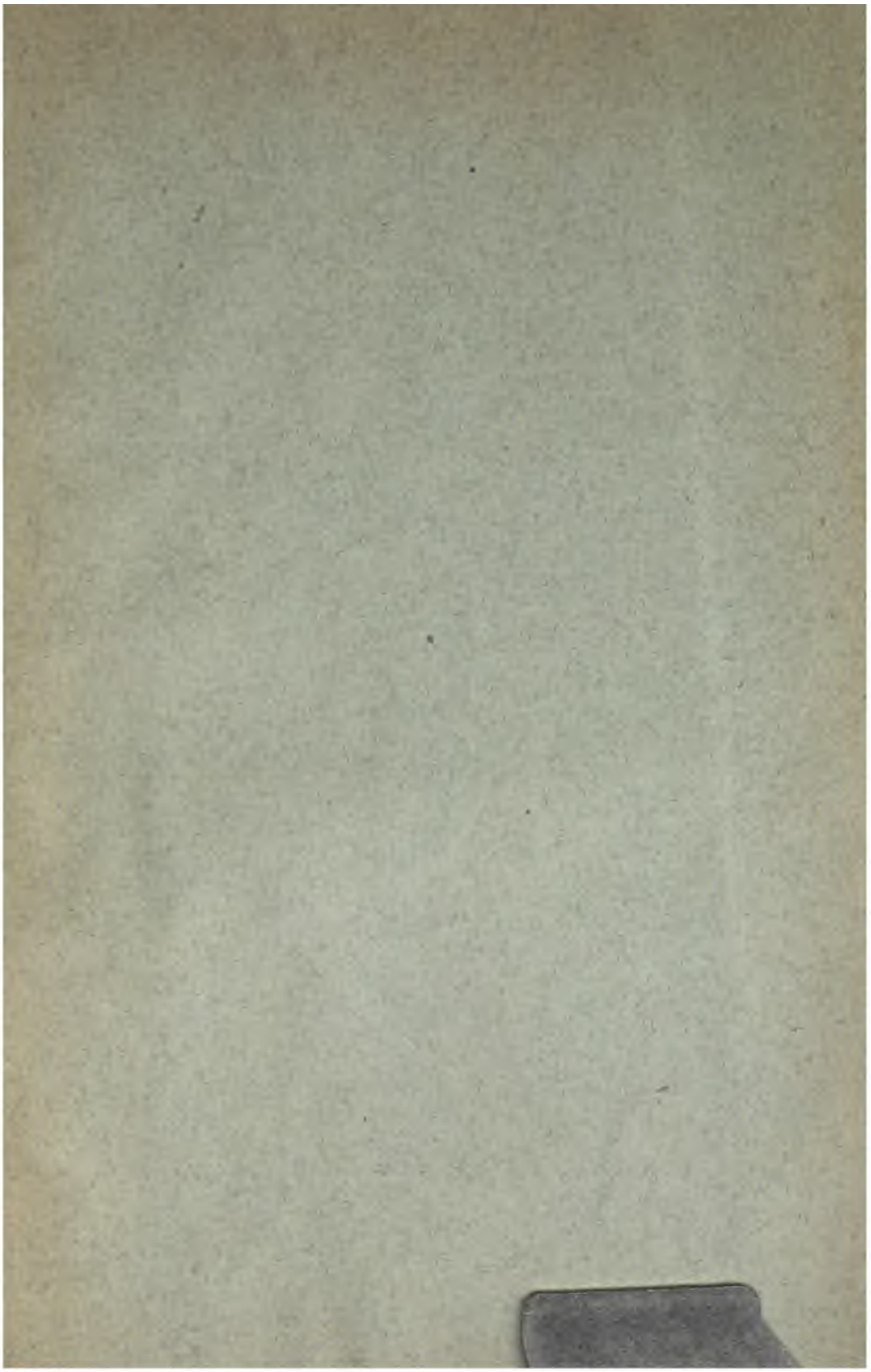

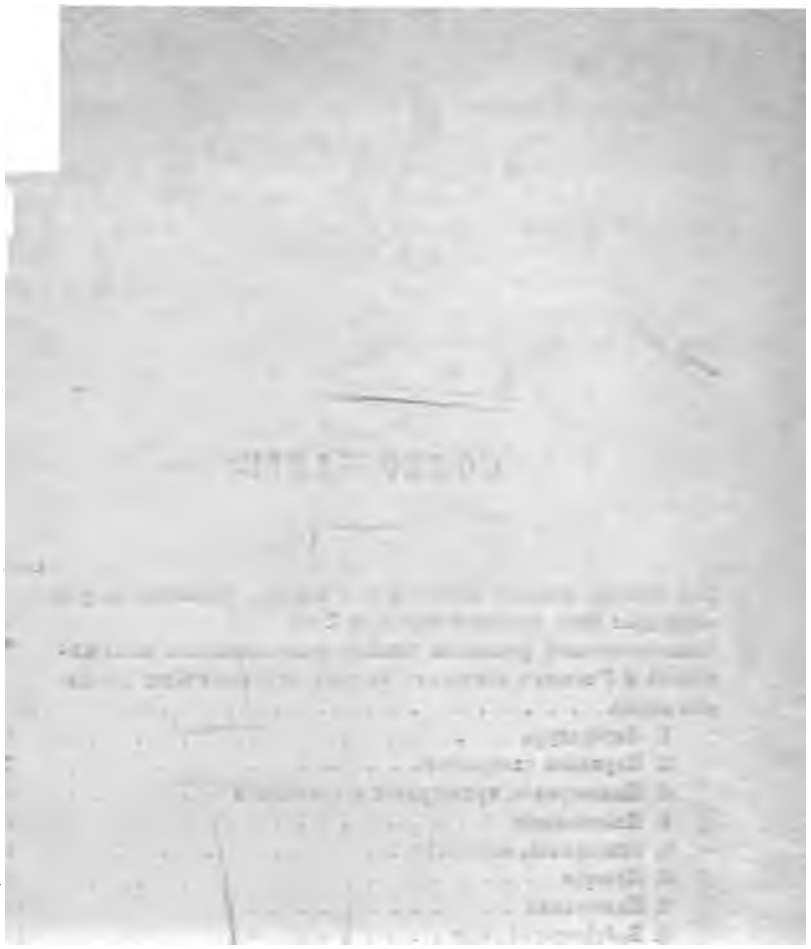

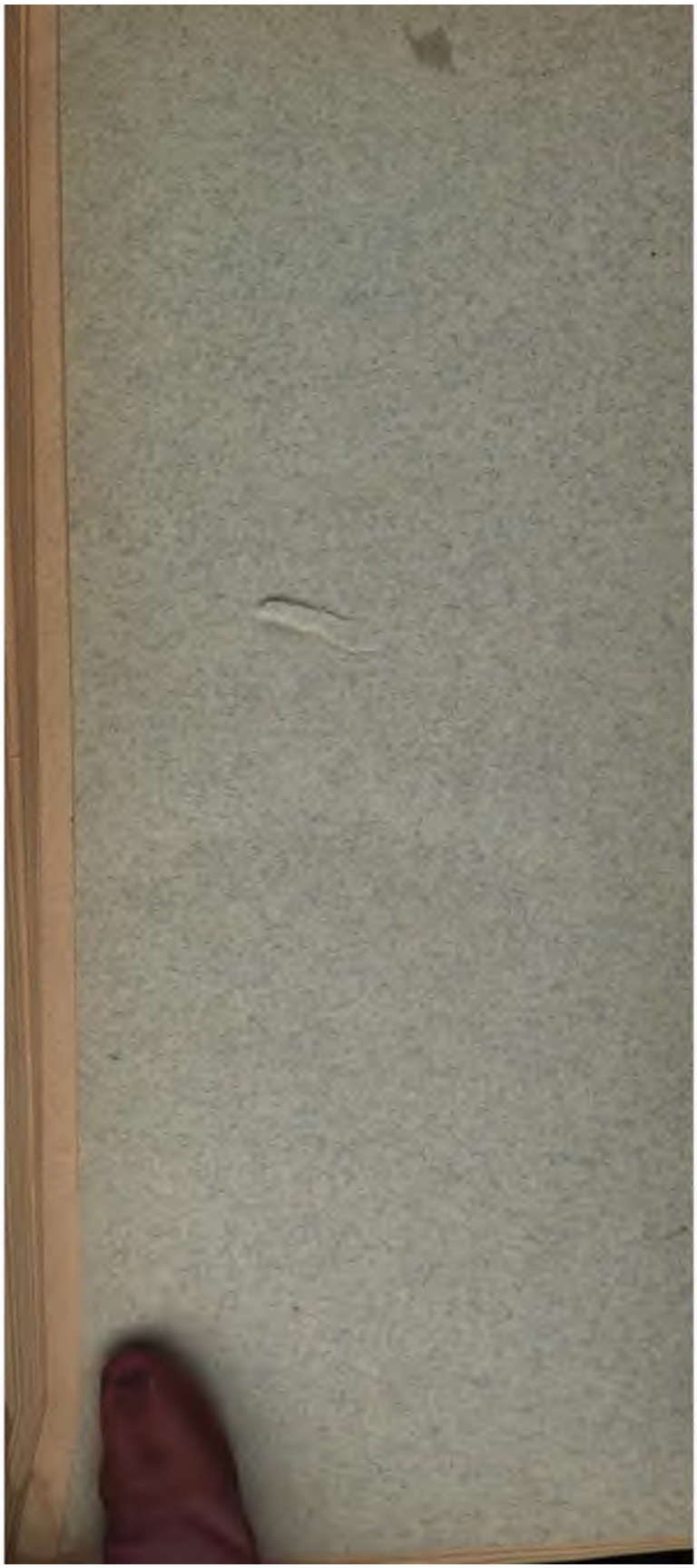

BOUND IN LIBRARY

SEP 10 1912

UNIVERSITY OF MICHIGAN

3 9015 03600 2536

Filmed by Preservation CIC 1986